

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LXI

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
LXI

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction
*Dr Nedeljko Bogdanović, dr Milan Dragičević,
dr Miroslav Nikolić, dr Dragoljub Petrović,
dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef
SLOBODAN REMETIĆ

BELGRADE
2014

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXI

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Недељко Бојдановић, др Милан Драичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејровић,
др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2014

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез Михаилова 36

Израда програма и компјутерска припрема за штампу:

Штампа:
Colorgrafx
Београд, Драгана Јефтића бб
colorgrafx@gmail.com

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник – Recueil de dialectologie serbe / главни уредник Слободан Реметић. – 1905, књ. 1–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905 – (Београд : Colorgrafx). – 24 cm.

Годишње

ISSN 0353-8257 – Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

С А Д Р Ж А Ј

Драгана Радовановић: Говор Ваљевске Подгорине.....	7–366
Марина Јуришић: Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције).....	367–534

Драгана Радовановић

ГОВОР ВАЉЕВСКЕ
ПОДГОРИНЕ

„Сйне, нѐмѐј да се угаси ђѐак у нашѐ кућѐ“
чича Тригун из Миличинице

Овај рад представља унеколико измењену (скраћену) верзију докторске дисертације *Говор Ваљевске Подјорине*, одбрањене 4. јуна 2012. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали проф. др Мато Пижурица, академик Слободан Реметић и проф. др Жарко Бошњаковић. Захваљујем се члановима комисије на корисним саветима и сугестијама током израде докторске дисертације и њене припреме за штампу, као и професору Драгољубу Петровићу, увек спремном да ми пружи драгоцен савет у свим етапама рада.

Захвалност дугујем својим родитељима за несебичну подршку приликом израде дисертације и припреме рукописа за штампу.

Посебно се овом приликом захваљујем многим мојим информаторима и њиховим породицама на предусретљивости, стрпљењу и времену које су ми посветили приликом прикупљања емпиријског материјала. Дуг је ово и завичају мојих предака: „ ... Не презри мајчину сису, но узми со и хлеб, / Слатко и воду са послужавнице! / И запамти: ти су људи зналци и поседници / А ми само бележимо речи / Што за њима осташе!“ (Иван Негришорац, *Пошћаник*)

САДРЖАЈ

I. УВОД	13
Етничке прилике и типови насеља	13
Досадашња испитаност говора	17
О теренском истраживању и обради грађе.....	18
Списак скраћеница пунктова са списком информатора	23
II. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	27
A. АКЦЕНТУАЦИЈА	27
ОПШТЕ НАПОМЕНЕ	27
ОДНОС ДУГИХ И КРАТКИХ СЛОГОВА	30
Даничићеве неакцентоване дужине	30
Последњи отворени слог	30
Последњи затворени слог	40
Слог који није последњи	46
Дужине којих нема код Даничића	50
Акцентоване дужине	55
Преношење акцената на проклитику	55
Староштокавско преношење	55
Новоштокавско преношење	60
B. ВОКАЛИЗАМ	67
ГЛАС ЈАТ	68
Јатовски говори	69
Фонолошко јат у акцентованим слоговима	72
Фонолошко јат у неакцентованим слоговима	77
Секундарно јат	80
Екавизми и ијекавизми	82
Икавизми шумадијско-војвођанског типа	84
Ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори	92
Дуго јат.....	93
Кратко јат	99
Фонетски икавизми	108
Морфолошки икавизми	112
Секундарно јат	114
НАЗАЛ ПРЕДЊЕГ РЕДА	115
ПОЛУГЛАСНИК	115

ВОКАЛНО Р	116
ХИЈАТ.....	119
Елизија вокала	119
Контракција вокала	122
Развијање прелазних сонаната <i>в</i> и <i>ј</i>	124
Редукција вокала	125
Афереза	125
Синкопа	125
Апокопа	127
Хаплоглогија и сродне појаве	129
Супституција вокала	130
В. КОНСОНАНТИЗАМ	132
Сонант <i>ј</i>	132
Сонант <i>в</i>	134
Сонант <i>л</i>	137
Сугласник <i>ф</i>	137
Сугласничка група <i>хв</i>	138
Сугласник <i>х</i>	139
Сугласник <i>и</i>	140
Сугласник <i>ђ</i>	141
Сугласници <i>Ѓ</i> и <i>Ѕ</i>	141
Консонантске групе	141
Иницијалне сугласничке групе	142
Промена сугласника у сандхију	144
Финалне сугласничке групе	145
Медијалне сугласничке групе	146
Дисимилација	149
Уметање сугласника	151
Метатеза	151
Замена сугласника	152
Јотовање	152
III. ОБЛИЦИ	157
А. ИМЕНИЦЕ	157
ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА	157
Једнина	157
<i>Вокајив</i>	157
<i>Инсјруменџал</i>	159
Множина	161
<i>Множинко љроширење -ов/-ев</i>	161
<i>Генијив</i>	165
<i>Акузайив</i>	168
<i>Дайив-инсјруменџал-локајив</i>	169
Специфичности појединих именица и група именица	171
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	187
Једнина	187
<i>Вокајив</i>	187
<i>Инсјруменџал</i>	188

	<i>Проширење основе -еӣ- у косим падежима једнине</i>	189
Множина		190
	<i>Генијив</i>	190
	<i>Дайив-инструментал-локајив</i>	191
	<i>Формирање множине код именица које имају</i>	
	<i>проширење -еӣ- у једнини</i>	192
	<i>Збирне именице</i>	193
	<i>Pluralia tantum</i>	194
	Поједине именице и групе именица	195
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА – А		201
Једнина		201
	<i>Вокајив</i>	201
	<i>Дайив и локајив</i>	202
Множина		205
	<i>Генијив</i>	205
	<i>Дайив-инструментал-локајив</i>	208
	Поједине именице и групе именица	210
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК		216
Једнина		216
	<i>Инструментал</i>	216
Множина		218
	<i>Генијив</i>	218
	Поједине именице и групе именица	218
Б. ЗАМЕНИЦЕ		223
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ		223
Личне заменице		223
Личне заменице првог и другог лица и лична заменица		
за свако лице		223
Личне заменице првог и другог лица		227
Лична заменица трећег лица		229
Остале именичке заменице		234
ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА		238
Присвојне заменице		238
Присвојна заменица трећег лица		241
Показне заменице		242
Упитне заменице за каквоћу		246
Количинске заменице		247
Остале придевске заменице		247
В. ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И		
ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА		249
Однос тврђих и меких основа		249
Наставци у косим падежима		252
Придевски вид		257
Компарација придева (и прилога)		258
Појединачне напомене о придевима		261
Присвојни придеви		261
Г. БРОЈЕВИ		263

Основни бројеви	263
Редни бројеви	265
Збирни бројеви	265
Мултипликативни бројеви	267
Дистрибутивни бројеви	268
Д. ГЛАГОЛИ.....	269
Глаголски облици	269
Инфинитив	269
Презент	269
Имперфекат	273
Аорист	273
Футур I	275
Футур II	276
Императив	276
Потенцијал	277
Глаголски придев трпни	277
Глаголски прилог садашњи	278
Глаголски прилог прошли	278
Перфекат	278
Плусквамперфекат	279
Напомене о појединим глаголима и групама глагола	279
Глаголи прве врсте	279
Глаголи друге врсте	289
Глаголи треће врсте	290
Глаголи четврте врсте	291
Глаголи пете врсте	293
Глаголи шесте врсте	293
Глаголи седме врсте	295
Глаголи осме врсте	296
Помоћни глаголи	297
Ђ. ПРИЛОЗИ.....	299
Прилози за место	299
Прилози за време	305
Прилози за количину	307
Прилози за начин	308
Е. ПРЕДЛОЗИ.....	311
Ж. ВЕЗНИЦИ	316
З. РЕЧЦЕ	317
И. УЗВИЦИ.....	318
IV. ЗАКЉУЧАК	319
V. ТЕКСТОВИ	335
ЛИТЕРАТУРА	361
Summary	366

УВОД

Етничке прилике и типови насеља

1. Ваљевска Подгорина је област смештена у западној Србији. Према антропогеографским истраживањима Љубомира Павловића, Подгорина је географска, етнографска, историјска и административна целина која обухвата горњи ток реке Колубаре, Јадра, Тамнаве и њихових притока (1907: 349); в. Карту 1.

Карта бр. 1: ВАЉЕВСКА ПОДГОРИНА

2. Име Подгорина је веома старо и у народу одувек употребљавано за означавање географског подручја смештеног испод планина Медведника, Јабланика и Повлена, што значи да „права“ Подгорина обухвата само горњи ток реке Колубаре; исто је записао и Вук у свом Рјечнику (Павловић 1907: 349–350).

3. Као регионална целина име Подгорина почело се употребљавати крајем XVIII века (1792), када су турске власти Свиштовским миром¹ морале да поделе Београдски пашалук на области и поставе њихове кнежеве. Тада је у ствари ова област у представљеном обиму (у границама које је записао и Љ. Павловић) постала кнежина, а њен први кнез на самом почетку XIX века Илија Бирчанин из Суводања (Павловић 1907: 349–350, 357).

4. Историјски подаци говоре да је подгорска област раније била у саставу старе Мачве,² која је према Стојану Новаковићу обухватала предео између Колубаре, Влашића, Цера, Саве и Дрине. По мишљењу Чедомића Мијатовића, стара Мачва је обухватала подрињски округ и ваљевски округ источно до Колубаре (Павловић 1907: 353–354), а М. Милићевић под старом Мачвом подразумева ваљевски, шабачки и подрињски округ (Милићевић 1876: 359).

5. Према Павловићевим границама,³ Подгорина обухвата четрдесетак брдско-планинских села, најчешће старовлашког, разбијеног типа. У таквим селима куће су распоређене по засеоцима (изворно џематима или махалама) у којима се налазе сродничке куће распоређене у неколико група.

6. Љ. Павловић истиче да су подгорска (и колубарска) села веома стара, да су постојала и пре досељавања словенских и српских племена, а да су се дотадашњи народи или иселили или претопили у српски живаљ. Тако је по досељењу словенских и српских племена нестало романизованих Илира, правих Латина, Гепида, Келта и других старих народа. У доба средњовековне државне самосталности обе области су биле више под Угрима него под Немањинима, али то није утицало на њихов етнички карактер, као што нису утицала ни насељавања рудара Немаца. Ни турска освајања нису ишла у правцу њиховог задржавања у селима него им је циљ био рушење насеља и расељавање становништва. Осим помена неколико подгорских (Осладић, Каменица) и колубарских (Бранковина, Дупљај, Петњица и Толићи) села у крушевском поменику с почетка XVII века, нема других извора који би послужили да се пре XVIII века одреди старост ових села. Међутим, сва данашња села помињу се већ у првим аустријским списковима који датирају из прве половине XVIII века (1907: 471–481).⁴

7. Према антропогеографским истраживањима у подгорским селима има трагова староседелачких породица, али је ипак највећи део становништва досељенички. Љ. Павловић даје збирно податке о пореклу становништва за Колубару и Подгорину, према којима досељеници чине 93,22% укупног

¹ Аустрија је тада уступила Турској претходно (1788) освојену област.

² Према писму краља Жигмунда из 1426. године, стара Мачва је била подељена на мање жупе и области. По том моделу су и ваљевске области Подгорина и Колубара такође биле подељене, а као саставни делови ових области помињу се жупе: Рабас, Колубара, Љиг, Обница, Рађево. С тим у вези, Љ. Павловић у својој етнографској расправи полемиче са Стојаном Новаковићем и сматра да је поменута жупа Рађево (Radeo) у писму краља Жигмунда управо Рађевина смештена у горњем току Јадра, а не данашње Рађево село смештено уз сам град Ваљево (Павловић 1907: 354, у нап.).

³ Иако свестан народног схватања граница подгорске области, Љ. Павловић њене границе утврђује на основу ондашњих административних („чиновничких“) подела (1907: 350).

⁴ Више ономастичких прилога А. Ломе указује на старину појединих ваљевских топонима (такође хидронима и оронима) и веома стару насељеност подручја; уп. нпр. Лома 1995; Лома 1997.

становништва.⁵ Притом их сврстава у две групе – старије и новије.⁶ Ове области, према њему, насељаване су од XVII века досељеницима из Старог Влаха, ужичког краја, Полимља и Потарја, Црне Горе, старе Херцеговине, Осата, Срема, Мачве (стари шабачки округ), Подриња (Јадар, Рађевина и Азбуковица), рудничког краја (Павловић 1907: 482–486).

7а. Ослањајући се на цитирану антропогеографску студију (Павловић 1907), распоред становништва по миграционим струјама у селима Ваљевске Подгорине сумирано би се могао представити на следећи начин: *Балиновић* – досељеници су из околине Прибоја; *Беоумжјевић* – досељеници су из Бањана и из Братоножића, затим из Старог Влаха, Полимља, Осата, Азбуковице и из ужичког краја; *Бојајић* – досељеници су из Доњег Колашина; *Брајић* – досељеници су из Осата и из Азбуковице; *Брезовице* – у селу је било старијих досељеника за које се не зна одакле су, а први оснивачи данашњег села су из Доњих Куча и из суседних села; *Горња Буковица* – познате су две стариначке породице (Јазићи и Петаковићи), а досељеници су из околине Сјенице, затим из Црне Горе, Ст. Влаха, Осата и Бирча; *Доња Буковица* – староседелачке породице су Ранисављевићи и Живковићи, а досељеници су из Озринића, из Ст. Влаха и из околних села; *Врајочаница* – има шест староседелачких породица (Гаврићи, Јеремићи, Стојковићи, Живановићи и Југовићи), а досељеници су из ужичког краја, Полимља, Подриња и Осата; *Вујиновача* – позната је једна стариначка породица (данас са три презимена Вујићи, Бебићи и Бранковићи), а досељеници су из Ст. Влаха, Доњег Полимља, ужичког краја, Осата и из Босне; *Драјијевица* – познате су две староседелачке породице (Андрићи и Васиљевићи), а досељеници су из Црне Горе (Чево), из Осата (пореклом из Гласинца) и из околних села; *Злајарић* – познате су три староседелачке породице (Виторовићи, Матковићи, Миљковићи), а досељеници су из Црне Горе, Босне, Ст. Влаха и Азбуковице; *Каменица* – познате су три староседелачке породице (Драјићи, Чворковићи и Врчковићи), а досељеници су из Ц. Горе (Чево), Азбуковице и суседних подгорских села; *Лелић* – досељеници су из Пјешиваца и Бањана, из Азбуковице и из Босне; *Лесковице* – досељеници су из Ст. Влаха, Потарја и Доњег Колашина, затим из Дробњака и Пиве и из ужичког краја; *Лойаић* – досељеници су из Ст. Србије, из Херцеговине, из Мораче, ужичког краја и из Азбуковице; *Мајиновић* – старинцима се сматра породица Тирић, а досељеници су из Роваца, ужичког краја и из суседних села; *Миличаница* – позната је једна стариначка породица, а досељенички родови су из Полимља, Херцеговине, Азбуковице и из суседних села; *Олађеновац* – познате су три староседелачке породице (Гајићи, Антићи и Петронићи), а досељеници су из Мораче, Ст. Влаха и из Доњег Колашина; *Осечина* – досељеници су из Херцеговине, затим из Куча, Пипера, из Босне и из Азбуковице; *Ослагић* – досељеници су из Осата и из околних села; *Осијружањ* – досељеници су из Пипера, из Сти. Србије, из Херцеговине и из ужичког Подриња; *Пакље* – досељеници су из Ц. Горе и из Дробњака; *Плужац* – досељеници су из црногорског Колашина, из Ст. Влаха, из Босне и из оближњих села; *Причевић* – досељеници су из Полимља, из Осата и

⁵ За разлику од других аутора (и сличних студија) који за суседне области по правилу податке о пореклу становништва приказују табеларно, Павловић се задовољава описном оценом, довољно неаналитично и без објашњења како је дошао до овако наизглед прецизног податка – у процентима и на децимале.

⁶ У контексту даљих дијалектолошких истраживања западне Србије не треба испуштати из вида чињеницу да су ијекавци источнохерцеговачког типа супериорнији у ужичком крају, подрињско-ваљевској области и даље до Саве (Марковић 2012: 391).

ужичког краја; *Рађево Село* – претпоставља се да су две староседелачке породице (Радићи и Јакшићи), а досељеници су из Роваца, из Кремана и из околних села; *Ребел* – досељеници су из Херцеговине и из Бирча; *Ровни* – досељеници су из околине Прибоја и из ужичког краја; *Сандаљ* – досељеници су из Ст. Влаха, из ужичког краја и из Азбуковице; *Седлари* – досељеници су из Пљеваља и из Кремана; *Ситарице* – досељеници су из Азбуковице и из Полимља; *Совач* – позната је једна стариначка породица (Вуковићи), а најстарији досељеници су из Бирча, ужичког краја и из Осата; *Ситанијина (Ситанина) Река* – староседеоцима се сматра једна породица (Влајковићи), а досељеници су из Херцеговине, из Осата и из Ст. Србије; *Сирмна Гора* – старинцима се сматра једна породица (Романићи), а досељеници су из Дробњака, из Ђеклића и из ужичког краја; *Ситубао* – старинцима се сматрају две породице, а досељеници су из Конавла (четири породице), из Полимља и из ужичког краја; *Суводање* – досељеници су из Херцеговине, из Потарја, из Ст. Влаха, из Бирча, из Азбуковице и из ужичког краја; *Сушица* – досељеници су из Ст. Влаха, из Пиве и из ужичких села; *Тубравић* – досељеници су из Херцеговине (околина Гацка), из Братоножића, из ужичког краја и Азбуковице; *Туђин* – досељеници су из Осата, из Херцеговине, из ужичког краја и из Азбуковице; *Тујанци* – досељеници су из ужичког краја (раније досељени из Ц. Горе), из Ст. Влаха и из суседних подгорских села; *Црнишево* – досељеници су из Ст. Влаха, из Доњег Колашина и из Азбуковице.

8. Према овоме, старинаца је у јатовским селима од једне до пет породица или их чак и нема, док је у ијекавско-екавским селима читаво становништво досељеничко (в. т. 16, Карта 2). Будући да је сасвим извесно чување фонолошке индивидуалности јата на већем делу испитиване територије и да је у том делу забележен читав низ „нехерцеговачких“ црта, могао би се довести у питање овако танак стариначки слој, самим тим и поузданост Павловићевих података. С друге стране, чак и да су његови подаци апсолутно тачни, сразмерно мали број стариначког живља не треба да збуњује, будући да су такви односи присутни на ширем северо(западном) србијанском тлу, о чему је говорио Павле Ивић. Бројке које изражавају проценат старинаца или досељеника према етнографским подацима не морају одговарати стварности, јер се изгледа старинцима могу сматрати и они становници који су у таквим пописима сврставани у оне непознатог порекла или они становници који спадају у рубрику унутрашње сељакање. Такође, проф. Ивић сматра да се висок проценат досељеника и сразмерно мањи број старинаца на просторима северо(западне) Србије може сматрати поузданим податком, пошто се зна кад и одакле је подручје насељавано, али да, с друге стране, сасвим извесно доминирају трагови дијалекатског супстрата, што се може објаснити на следећи начин. Наиме, досељеници су долазили сукцесивно и увек их је било мање него затеченог живља – док једни дођу, други се асимилирају па и сами делују у правцу асимилације нових. Уз све ово, придошлице припадају различитим говорним типовима, па и дијалектима, а староседеоци имају увек исти говор. Поред тога, старинци су супериорнији, јер су повезани и у сталном су међусобном контакту, а досељеници су инфериорни, неповезани, а важну улогу има и исмејавање њиховог говора. Овакав тип насељавања, какав се десио у северозападној Србији није исти или сличан насељавањима колониста нпр. у Војводини који обично долазе у већини и тако могу задржати своје говорне особине (Ивић 1991: 91).

8а. Снажан дијалекатски супстрат на овим просторима, поред уочених говора

са незамењеним јатом, последњих година показују истраживања проф. Драгољуба Петровића и потврда акута у Качѐру, којег може бити највероватније и у Грузи, Драгачеву, Моравичком говору, потом у југоисточном делу Ужичке Црне горе све до висова Повлена и Маљена (Петровић 1999; Петровић и Капустина 2011: 9–10).

Досадашња испитаност говора

9. У најраније помене о говору Ваљевске Подгорине можемо рачунати оне којима су постављане прве међе ијекавских говора у западној Србији. Наиме, већ почетком деветнаестог века са овог простора прва запажања о простирању јужног наречја налазимо у Вуковим записима (детаљније в. у: Марковић 2012: 393). Потом крајем деветнаестог и првим годинама двадесетог века, поред података са ширег србијанског терена, уопштене забелешке о језику „ваљевског краја“ доноси етнографска и антропогеографска литература (Милићевић 1876, Павловић 1907). На основу Милићевићевих записа сазнајемо да „Посавина, Тамнава и доња Колубара говоре источни говор, а Подгорина и планинска Колубара јужни“, при чему он указује на неке њихове гласовне карактеристике: у „првим крајевима“ говори се *e* уместо *u* у речима *езео*, *Меоница*, а у Подгорини и планинској Колубари говори се као у ужичком крају (Милићевић 1876: 415).⁷ Љуба Павловић за Колубару и Подгорину каже да говоре „најчистијим народним језиком оба дијалекта: *херцеговачким* и *источним*“. Павловић је забележио и да се заменице с партикулом *зи* (*онизи*, *овизи*, *иизи*) могу чути само у оном делу Подгорине што чини Рађевину⁸ (исп. т. 4), као и да вишесложна лична имена у Подгорини гласе *Вићенијија*, *Анџонија* и придевска образовања типа *Анџонијин*. За облике *сагекана*, *шамокана* каже да се чују у свим колубарским и многим подгорским селима (Павловић 1907: 512). Опет у оквиру разграничавања јужног и источног говора, В. Карић у својој студији *Србија, ојис земље, народа и државе* прихвата и илуструје картом Милићевићеву међу (детаљније в. у: Марковић 2012: 394).

10. Први језички стручњаци код којих наилазимо на ограничена и на изванредан начин усмеренија истраживања о језику Ваљевске Подгорине били су немачки лингвиста Херман Хирт и тридесетак година касније Милош Московљевић. Наиме, Х. Хирт је у склопу истраживања икавских говора у Подрињу 1898. године уз помоћ бечке Академије наука обишао поједина подгорска села, а резултати истраживања публиковани су неколико година касније (Hirt 1903). Поред тога што у широј подрињској области није могао да потврди доследан изговор *u* на месту старог јата, забележио је неколико других језичких појединости. На прозодијском нивоу забележио је разлике у акценту између азбуковачких, ужичких и ваљевских села без објашњавања у чему се оне огледају. На фонетском плану запазо је веларнији изговор *l* (у речима *лојашџа*, *ломџи*, *лонац*, *лук*, *луд*), замену гласова *e* и *u* (*колеба*, *свејтеца*), затим *e* и *a* (*јеребица*) и *e* и *o* (*чејверо*, *веденица*), а на морфолошком

⁷ Један од данашњих малобројних проучавалаца западносрбијанског подручја, Славољуб Марковић истакао је у недавно публикованој студији о границама ијекавских говора у западној Србији да су Милићевићеве подаци иако „невешто забележени“ и данас од „уникатне вредности“, а за неке области на овом подручју још увек једини (Марковић 2012: стр. 394).

⁸ У саставу старе Мачве жупа Рађево обухватала је горњи ток Јадра и Тамнаве (Павловић 1907: 354). Према овоме, одн. сходно историјским чињеницама требало би да су и сва испитивана села западно од Медведника до 1792. године припадала Рађевини.

плану промену личних имена по обрасцу именица ж. рода на *-а* (*Перо-Пере*) (Московљевић 1963–64: 475–476; Реметић 1981: 81).

Тридесетих година двадесетог века дијалекатским испитивањима у Подрињу бавио се Милош Московљевић. Истраживања је обављао у више наврата, а основни циљ му је био да попише икавизме на том простору. Најпре је 1930. године обишао азбуковачка села уз Дрину, затим две године касније (1932), поред неких рађевских села и села на босанској страни, проширује азбуковачку мрежу пунктова обишавши варошицу Пецку са засеоцима Пуљези, Скадар и село Драгодол. Наредне године (1933), Московљевић обилази Ваљевску Подгорину и Ужичко Подриње. У Подгорини је обишао *Брезовице*⁹, *Врајочаницу*, *Вујиновачу*, *Драјијевицу*, *Лелић*, *Лесковице*, *Лойаїшањ*, *Осечину*, *Остїружањ*, *Поћуїу*, *Ребељ*, *Совач*, *Стїанину Реку*, *Суводање*, *Тубравић* и *Рајковић*, при чему је Брезовице, Вујиновачу, Суводање, Лопатањ и Остружањ сврстао у места са добро очуваним икавским изговором, а Драгијевицу, Лесковице, Поћуту, Лелић, Ребељ, Совач, Станину Реку, Тубравић, Осечину и Врагочаницу у места са слабије сачуваним икавизмима и са „смешаним“ изговором (Московљевић 1963–1964: 471–473, 484–486).

11. Осамдесетих година двадесетог века Слободан Реметић је у циљу утврђивања ареала незамењеног јата сакупио материјал у појединим подгорским селима (и азбуковачким, рађевским, колубарским, посавотамнавским): *Ослагићу*, *Горњој Каменици*, *Осечини*, *Остїружњу*, *Гуњаџима* и *Драјодолу* (Реметић 1980, 1981); исп. т. 154.

12. Деведесетих година двадесетог века у контексту утврђивања данашњих и прецизнијих граница ијекавских говора у западној Србији, С. Марковић врши истраживања и у појединим подгорским селима. Његова студија публикована 2012. године доноси податке о рефлексу јата из следећих пунктова: Суводање, Мравињци, Пецка и Доње Лесковице (Марковић 2012: 402–440).

13. За потребе израде дијалектолошких атласа на овом терену сакупљана је грађа у селима: *Осладић* (пункт у ОЛА 62 и пункт у СДА 255), *Драгодол* (пункт у СДА 256), *Сушица* (пункт у СДА 257).

О теренском истраживању и обради грађе

14. Говор Ваљевске Подгорине досад није подробније истраживан нити монографски описан. Дијалектолошки радови настајали током двадесетог века садрже само парцијалне напомене о говору ове области, углавном у домену вокализма. Ради се о детаљима који се односе пре свега на судбину јата, уз нека спорадична обавештења о осталим језичким појединоствима; уп. т. 9–13.

15. Циљ овог истраживања је у првом реду монографским описом отклањање још једне белине на мапи српских говора, при чему се унапред рачунало на две најкрупније и најмаркантније лингвогеографске чињенице: прецизирање јужне границе јатовских говора и одређивање зоне додира са ијекавско-екавским говорима. Да би се одговорило постављеном истраживачком циљу, у раду је примењиван у складу са устаљеним принципима српске дијалектологије дескриптивни,

⁹ Московљевић записује једински облик *Брезовица* (1963–1964: 485) и *Брезовицу* (1963–1964: 472), а код Ј. Павловића стоји множински.

лингвгеографски и компаративни метод¹⁰ приликом обраде грађе која је према тим принципима и класификована. Готово цела грађа ексцерпирана је из снимљеног материјала.¹¹

16. Теренска истраживања на територији Ваљевске Подгорине започела сам у јесен 2006. године и понављала их у више наврата наредних шест година. У сачињавању мреже пунктова руководила сам се првенствено Павловићевом административном границом,¹² осим у неколико случајева. Испитивана места припадају данас двома општинама – општини Ваљево и општини Осечина.

Општини Ваљево припадају насеља: Балиновић, Беомужевић, Богатић, Брезовице, Горња Буковица, Доња Буковица, Врагочаница, Вујиновача, Горња Каменица, Доња Каменица, Горње Лесковице, Доње Лесковице, Златарић, Кунице, Лелић, Мајиновић, Миличаница, Мравињци, Оглађеновац, Причевић, Ребељ, Ровни, Ситарице, Совач, Станина Река, Стрмна Гора, Стуб(л)о, Сушица, Суводање, Тубравић (Поћута).

Општини Осечина припадају насеља: Братачић, Горње Црниљево, Гуњаци, Драгијевица, Драгодол, Коњиц, Лопатањ, Осечина, Осладић, Остружањ, Плужац, Туђин.

Из списка се види да су у мрежу пунктова увршћена и нека села која се налазе изван граница Подгорине, које је поставио на основу историјских прилика Љ. Павловић. Ради се о азбуковачким селима Гуњаци, Драгодол, Коњиц (овде би спадала у осечинској општини још и Царина и Пецка),¹³ затим на ужичкој страни Мравињци (Таор) и у Тамнави Доње Црниљево. Да су Драгодол, Гуњаци и Коњиц (уз то Царина и Пецка) одувек били Азбуковица потврђују пописи у турским дефтерима из XVI века. Азбуковачком срезу припадала су и у време настанка Милићевићеве студије (Милићевић 1878: 563).

Поменута насеља данас административно припадају Подгорини, али основни мотив за њихово испитивање у склопу говора Ваљевске Подгорине нису административне границе него дијалектолошки захтеви да се у контексту одређивања ареала незамењеног јата утврде прецизније изоглосе.¹⁴

¹⁰ Социолингвистички приступ је такође у обради грађе узиман у обзир, посебно онда када је било неопходно уочити тенденције и унеколико унапред предвидети даљу судбину важнијих језичких детаља. На социолингвистичке факторе, наравно, рачунала сам већ у првим фазама раду на терену. Међутим, будући да је западносрбијански терен донедавно у дијалектолошкој пракси прилично запостављан и да монографски описи са овог терена стижу са закашњењем, посебно у ситуацији када „традиционална“ дијалектологија и њени „класични“ описи полако на овим просторима остају ван научних интересовања и самих дијалектолога, потребно је хитно било уклонити детаљним описом још једну белину на карти наших говора. У таквим условима нисам била у могућности да у потпуности одговорим социолингвистичким методолошким поставкама.

¹¹ Таквим поступком се извесно добијају поузданији подаци, у изворном контексту и „неизнуђени“, односно несугерисани.

Имајући у виду напред наведене чињенице и због обимности грађе (и њене исцрпне класификације), одустала сам од детаљног излагања о акценту појединих врста речи, као и од обраде синтаксичких и лексичко-творбених проблема који свакако завређују посебну пажњу, па их остављам за наредне студије и мање обимне прилоге.

¹² Административна граница укључује историјске чињенице с краја осамнаестог века када је „правој“ Подгорини придодат део који је некада у склопу старе Мачве припадао жупи Рађево (в. т. 4). Ово истичем због тога што се показало да се поједине језичке изоглосе крећу управо саставком „праве“ Подгорине и ове административно омеђене. Карактер дискриминаната имају на пример ареали појединих лексема, одсуство или присуство појединих облика заменица и сл., што ће ова студија и показати (уп. нпр. Карту 7 и Карту 9).

¹³ Тамошњи житељи и сами кажу: „ми смо Азбуков“ца, а другог је Подгор“на“ (Драгодол); „ми смо увек били Азбуков“ца, са смо Подгорина“ (Гуњаци), „саг прѣпадамо Подгор“ни, а прѣ смо били Азбуков“ца (Коњиц).

¹⁴ Претпостављам да их је из истих разлога у Ваљевску Подгорину уврестио и С. Реметић (1981: 75).

Мравињци су уврштени у мрежу пунктова зато што и сам Ј. Павловић каже да је то насеље високо повленско поље са ваљевске стране (Павловић 1925: 45). Надаље, по његовој међи Доње (или Шабачко) Црниљево припада Тамнави (1912: 435), а Горње Црниљево Подгорини (1907: 995).

Изван граница Подгорине, контролни материјал прикупљен је из неколико пунктова планинске Колубаре (Белић, Бачевце, Бранговић, Драчић и Ковачице); в. Карту 2:

Карта бр. 2: НАСЕЉА ВАЉЕВСKE ПОДГОРИНЕ И ИСПИТИВАНИХ (И КОНТРОЛНИХ) ПУНКТОВА - СПИСАК И СКРАЋЕНИЦЕ

Балиновић (Бал), Беомужевић (Б), Богатић (Бог), Братачић (Бр), Брезовице (Брез), Врагочаница (Вр), Вујиновача (В), Горња Буковица (ГБ), Горња Каменица (ГК), Горње Црниљево (ГЦ), Горње Лесковице (ГЛ), Гуњаци (Г), Доња Буковица (ДБ), Доња Каменица (ДК), Доње Лесковице (ДЛ), Драгијевица (Др), Драгодол (Д), Златарић (З), Кунице (Кун), Коњиц (К), Лелић (Л), Лопатањ (Лоп), Мајиновић (М), Миличница (Мил), Мравињци (Мр), Оглађеновац (Огл), Осечина (О), Осладић (Осл), Остружањ (Остр), Плужац (Пл), Причевић (Пр), Ребељ (Реб), Ровни (Р), Ситарнице (Сит), Совач (Со), Станина Река (СР), Стрмна Гора (СГ), Стубо (Ст), Сушица (Суш), Суводање (С), Тубравић (Туб), Туђин (Т); Белић (Бл), Бачевци (Бч), Бранговић (Брн), Драчић (Дрч), Ковачице (Кв)

16а. Грађа је сакупљана у складу са устаљеним поступцима прикупљања материјала у оваквим истраживањима. Првенствено су вођени и дигитално записивани разговори са старијим особама. То су најчешће биле старије жене, рођене у селу, неписмене или са неколико разреда основне школе. Осим жена, неретко су саговорници бивали и старији мушкарци, затим жене и мушкарци средњих година,¹⁵ али и она најмлађа популација.¹⁶ Поред тога што сам разговоре снимала, неретко сам језичке податке сабирала и у теренску бележницу.

Информатори са којима сам обављала разговоре причали су углавном о истим или сличним темама (пољским радовима, удаји, женидби, ручним радовима, обичајима везаним за црквене празнике, ратовима, анегдотским догађајима).

Разговори су вођени са близу 130 информатора¹⁷ у педесетак села, а на аудио-касете снимљено је око 200 сати разговора. Сви аудио-записи су и дигитализовани, а потом претворени у континуиране акцентоване транскрипте на близу 2000 страна компјутерског текста.

¹⁵ Генерација испод 60 година, коју сврставамо у категорију „млађи“.

¹⁶ Са децом школског узраста најчешће сам разговоре обављала успут док су ми помагала да дођем до оних старијих. Припадници средње генерације, готово увек жене (Пристајала сам на такво присуство само уколико се радило о припадници са истог говорног терена.), обично су присуствовали разговорима са њиховим старијим укућанима и често ми помагали у избору тема, па и сами водили разговоре са изабраним испитаницима, што је учинило да сакупљени материјал буде итекако поуздан и веродостојан.

¹⁷ Уз побројане информаторе свакако треба рачунати и оне саговорнике које нисам могла из техничких разлога да снимим, а чије исказе имам у теренској бележници (нпр. саговорници са којима сам разговарала да бих извршила избор репрезентативног испитаника, потом саговорници уз чију сам помоћ долазила до информатора, њихови укућани и др.).

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ПУНКТОВА СА СПИСКОМ ИНФОРМАТОРА

Балиновић – Бал:

1. Милка Новаковић, 1936, неписмена

Беомужевић – Б:

2. Ђвџанка (рођ. Грујичић) Радовановић, 1914, неписмена

Богатић – Бог:

3. Милица Антонијевић, 1928, неписмена
4. Миладјинка Стевановић, 1932, неписмена
5. Миливој Матић – Мићан, 1925, неписмен

Брагачић – Бр:

6. Веџа Ђуричић, 1937, неписмена
7. Негосава Њколић, 1932, неписмена

Брезовице – Брез:

8. Милица (рођ. Антонијевић) Петровић 1928, неписмена
9. Љубица Мојић, 1932, неписмена
10. Милован Мојић, 1926, неписмен
11. Мирослав Павловић, 1938, 4 разреда
12. Видосава (рођ. Мојић) Новаковић, 1932, неписмена

Врагочаница – Вр:

13. Илија Ђурашиновић, 1923, 4 разреда
14. Милдјка Чолић, 1927, неписмена
15. Боривоје Тдомић¹⁸, неписмен

Вујиновача – В:

10. Марјан Бџић, 1924, 4 разреда
11. Стандјка Бџић
12. Милева Марковић, 1923
13. Савка Цвџић, 1929, неписмена
14. Томислав Цвџић, 1932, 4 разреда
15. Лука Бџић

Горњџ Буковица – ГБ

16. Тонка Јџић 1921, неписмена

Горњџ Лџковице – ГЛ

17. Косана (рођ. Радовић) Марковић, 1925, неписмена

¹⁸ Од информатора уз чије име не стоји и година рођења по правилу сам забележила мање грађе и успутно.

18. Нада Пáвловић, 1938, 4 разреда
 19. Срѣдоје Пáвловић, 1933, 4 разреда
- Гóрњá Кáменица – ГК**
20. Стáнислава Пéрић 1933, неписмена
 21. Вáинка Нáстић, 1930
- Гóрњê Црнóљево – ГЦ**
21. Бòривòј Ивáновић, 1925, 4 разреда
 22. Рáдмила (рођ. Мíтровић) Ивáновић – Цáна, 1926, неписмена
 23. Брáнко Пáвловић, 1920, 4 разреда
 24. Тòмислав Сáвић, 1933, 4 разреда
 25. Тíјосава Сáвић 1935, 4 разреда
- Гўњáци – Г**
26. Нáдèжда (рођ. Жíвановић) Бéлић, 1930
 27. Живòјин Мáрковић, 1916
 28. Кòсара Мáрковић, 1922
 29. Мáра (Мáрковић) Милáновић, 1930, 4 разреда
 30. Марíна Пáвловић, 1929
 31. Дўшáнка Мáрковић
 32. Нáтáлија Мáрковић
- Дòњá Кáменица – ДК**
33. Óлга Жáрковић, 1931, неписмена
 34. Брáнислава Срèћковић, 1928
 35. Жíвко Срèћковић, 4 разреда
 36. Óлга Срèћковић, 1928, домаћица
- Дòњê Лèсковице – ДЛ**
37. Зáгòрка Мáрковић, 1935, неписмена
- Дрaгòдол – Д**
38. Ангели́на (рођ. Васи́љевић) Пáвловић, 1926
 39. Мíлорáд Бòјчић, 1928
- Дрaги́јевица – Др**
40. Ангéлина Анђéлић
 41. Тíјосава Вилòтић, 1923, неписмена
 42. Зòрка Гáврић (Пантèлић), 1930, неписмена
 43. Мíодрáг Стaнисáвљевић, 1927, 4 разреда
 44. Мáшйнка (Жакóвљевић) Стaнисáвљевић, 1926
- Златàрић – З**
45. Мáшйнка (рођ. Сáвић) Стèпановић, 1925
 46. Мíлòјка Мáрковић, 1931
- Кòњиц – К**
47. Марíна Пáвловић, 1929, неписмена
- Кўнице – Кун**
48. Мíлорáд Ђўрић
 49. Дрaгáн Мáрић, 1937, 4 разреда
- Лéлић – Л**
50. Óлга (рођ. Мíшковић) Радòјичић, 1930
- Сèдлáри – Л**
51. Нáтáјла (рођ. Мáтић) Дáвидовић, 1924

Лопатањ – Лоп

- 52. Вукосава (рођ. Стаменић) Ђорђевић, 1933
- 53. Миладинка Ђурђевић, 1936
- 54. Саво Ђурђевић, 1 разред
- 55. Љубица (рођ. Миловановић) Јанчић, 1914
- 56. Роксанда Поповић, 1930, 1 разред

Мајинових – М

- 57. Вѐрослава (рођ. Пáвловић) Мићић, 1929
- 58. Цвѐта Обрáдовић, 1929, 4 разреда

Миљичиница – Мил

- 59. Милена (рођ. Тѐрзић) Áврамовић, 1920, неписмена
- 60. Жйводáрка Вúковић, 1925, неписмена
- 61. Јѐлица Мáтић, (101 или 102 године)
- 62. Трйвун Кнѐжевић, 1924, 4 разреда

Мрaвйњици – Мр

- 63. Стòјáнка (Ћебић) Димитрйјевић, 1929
- 64. Óлга (рођ. Милòшевић) Миловáновић 1921, неписмена

Óглађеновац – Óгл

- 65. Рúжа Лазáревић, 1934, 4 разреда
- 66. Јòван Пáвић, 1923
- 67. Стáна Пáвић

Осѐчина – О

- 68. Дйвна (рођ. Лúкић) Миљисављевић, 1939, 4 разред

Óсладић – Óсл

- 69. Óлга Вúчићевић, 1928, неписмена
- 70. Јулијáна (Áндрйћ) Грúјичић, 1937
- 71. Стáјка (рођ. Васйљевић) Дáвидовић, 1927
- 72. Дѐсимйрка (рођ. Дáмјáновић) Мáрковић, 3 разреда
- 73. Рáстко Молдовáновић, 1932

Óстружањ – Óстр

- 74. Тйјосава Áндрйћ, 1926.
- 75. Јòван Пáвловић, 1929, 4 разреда
- 76. Жйворáд Спáсојевић, 1923
- 77. Нѐгосава Миловáновић

Плúжац – Пл

- 78. Рáдòјка (рођ. Дмйтрић) Мáрковић, 1924
- 79. Зòрка Стевáновић, 1933, 4 разреда

Прйчевић – Пр

- 80. Мáшйнка Јáнковић, 1922, неписмена
- 81. Тòмислав Мáрић, 1930

Рѐбелъ – Рѐб

- 82. Нáда Áлексйћ, 1935
- 83. Áнка Кнѐжевић, 1928
- 84. Љубомйр Кнѐжевић, 1933, 4 разреда
- 85. Рòса Пáнтѐлић, 1924

Рòвни – Р

- 86. Бòсйљка Јовáновић

Сйґарице – Сит

- 87. Ву́косава За́кић
- 88. Вйдо́је Ра́кић, 1920
- 89. Гвондѐнија Ра́кић, 1928

Сѡвач – Со

- 90. Дйкосава (Дйнка) Тѡмић, 1935
- 91. Мйлена Тѡмић, 1933, неписмена

Стѡнина Ре́ка – СР

- 92. Стѡја Ву́ковић, 1910, неписмена

Стрѡнна Гѡра – СГ

- 93. Млѡден Филйповић, 1923, 4 разреда
- 94. Надежда Филйповић, 1921, 2 разреда
- 95. Нйкола Филйповић, 1933
- 96. Стефѡнија Филйповић, 1940

Сту́б(л)о – Ст

- 97. Мйлица Нйкић, 1932, неписмена
- 98. Радовѡн Нйкић, 1930

Су́водѡње – С

- 99. Јѡван А́лексић, 1927, неписмен
- 100. Стѡнка А́лексић, 1929, неписмена
- 101. Микајло Бурђевић, 1926, 4 разреда
- 102. Мйливѡј Бурђевић, 1931.
- 103. Милија́на (рођ. Анђелић) Бурђевић, 1936
- 104. Мйлка Бурђевић, 1940, неписмена
- 105. Драгић Бурђевић, 1930
- 106. Лју́бица (рођ. Радосѡвљевић) Вендић, 1923 неписмена

Су́шица – Суш

- 107. Жйводѡрка А́рсеновић - Бу́лка, 1923
- 108. Вйдо́јка Се́лаковић, 1927, неписмена

Ту́бравић – Туб

- 109. Вйшња Жйвановић, 1932
- 110. Вука́дин Жйвановић, 1932
- 111. Надежда (рођ. Нйкићевић) Жйвановић, 1933
- 112. Милѐнија (рођ. Крстић) Мо́јић
- 113. Стѡна Нйкићевић, 1922, 4 разреда
- 114. Мелѐнија (рођ. Крстић) Мо́јић

Ту́ђин – Т

- 115. Лѐпосава Јѡвѡновић, 1927, 4 разреда
- 116. Бо́ривоје Тѡмић, 1930

II

Г Л А С О В Н И С И С Т Е М

А. АКЦЕНТУАЦИЈА

1) ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

17. Говор Ваљевске Подгорине је говор са новоштокавским прозодијским системом, што значи да обухвата шест прозодема: четири акцента (два силазна *â*, *ã* и два узлазна *á*, *à*), неакцентовану дужину и краткоћу.

18. Дистрибуција акцената одговара правилима размештаја акцената у осталим новоштокавским говорима, као и у стандардном језику:

акцент \ слог	ј е д и н и	п р в и	у н у т р а ш њ и	к р а ј њ и
дугосилазни	+	+	—	—
краткосилазни	+	+	—	—
дугоузлазни	—	+	+	—
краткоузлазни	—	+	+	—

Силазни акценти јављају се на првом слогу двосложних и вишесложних речи, а једносложне речи могу имати само акценте силазне интонације. Они се не могу наћи на унутрашњем и крајњем слогу. Узлазни акценти не могу стајати на последњем слогу двосложних и вишесложних речи, као и на једносложним речима; њихова позиција везана је за први и унутрашњи слог. Овоме треба додати да се неакцентована дужина јавља искључиво у послеакцентском положају, као и да једна реч може имати само један акценат.

19. Нарушавање поменутих правила није доследно, а јавља се у неким категоријама речи и појединим лексемама. Одступања су примећена у читавој области и она су општег карактера, својствена (у неједнакој мери) и другим новоштокавским говорима.¹⁹ Могу се разврстати у четири групе.

У *ѝрву ѝрују* убрајају се примери у којима се појављују силазни акценти ван првог слога:

а) у домаћим сложеницама: *земљорâдник* Остр Мил Реб СГ Ст Т Кун Др М Бал

¹⁹ О потврдама у осталим новоштокавским говорима в. у Ивић 1994: 65 (у нап.); уп. нпр. и: Реметић 1985: 58, Николић 1991: 25 (у нап.), Николић: 2001: 257; Марковић 2011: 357 (уп. и нап. 71).

СР Огл Суш, *Јуіослāвија* Брез ГЛ, тō *корисііольубље* Г; другē је она *веройсіовесіи* Бал, *осмольейку* Туб Со, бавиō се *йольойрйвредōм* Пл Мил Огл ДЛ ДК Бал Кун О Лоп Пл; поред: запāнтио и стару *Јуіослāвију* В, из *корисііольубља* Туб Мр, заврши *осмольейку* Лоп, огац ми бйō *земльорāдник* Ст;

ōнāј *ілувонēmй* Бр, *йравослāвнй* Мр В, *свакорāзнō* Со С Мил О Остр Лоп СР Р М Вр ДЛ Брез Мр Суш, по тйм *сіаровёрскйім* обичајима В, *ішакозвāнй* Мил Остр СГ Реб Со ГЦ С Ст Кун ГЛ Брез С; *йольойрйвреднā* шкōла З С Туб Д Др Мил Сит СР ДК Л Брез, и сāде *целокўйнā* стōјй Туб; поред: бйла *малдумнā* Мил, *йравослāвнй* они Лоп;

йонāјвйшйē Г Мил Лоп Бал; *блаіоврēmено* Мил З С, *веровāйно* ДК Огл Бр Лоп Мил ГЦ С, *међуврēmену* Др Бал, *очйіледно* Г ДК К, *сасвйм* Мил З ГЦ Вр В Реб, потпйсб *сво'ерўчно* З С, *сво'ерўчно* ГЛ Мил Л Лоп Г ДК Бр Остр Ст; поред: бўвā *йонāјвйшйē* Реб, *међуврēmену* СГ Мил, нйје *сасвйм* Вр;²⁰

јашййā што се прекрстй С, *међуішйім* Мил Г ГЦ О Осл Остр Пл Сит Л Лоп Огл В Реб Туб С Кун ДК Бр Кун Г; *јашййā* севāп Реб Суш, *међуішййме* Осл Мил Реб З Ст Д Бал; и: *јашййā* (сви пунктови), *међуішйім* Огл Осл Остр Д Др З В СГ Ст Сед Кун Со Бал М Суш Бог;

йовр мēнē Мил Брез, *йовр* кўћē Г ГЦ Пл Огл Осл Остр О СР СГ Суш С ГК Бр Б, *усрē* нōћи Брез ГЛ Мил Пл;

дōбио и стōке и *којешййā* ГЦ, и *којешййā* Осл, йшō *коједē* Мил Лоп.

б) у страним речима: вāриō од *алумйнијума* Пр, кāзненā *есйедйиција* Мил Лоп ДК Огл ДБ ГК Б Пр М СР Сит Со Р Туб Брез ДЛ ГЛ Суш, бйло у *кубāйиору* ГБ, *ойозйиција* Мил Бр В, нēmāмо блйзу *рейейййиор* Сит, нйје бйло *йшелевйзије* Огл Пл, *йшелевйзор* Г СР О Лоп Пр В Пл Т Осл, заўзимā *йшерййбрију* Мил, прāвили *церемōније* Туб Со; *докумēнйā* дāō С, стāвйм *козервāнсā* Бал Огл Мил; поред: *докумēнйā* Суш В, ймō још вēћу *йшерййбрију* Пл, оствāй *йесйāмēнйй* Л, ймā *ценкулāйиор* Г;

ако с чўō дōктора, *айерāйиор* Пл, ўзимā чēтнйк, *окуйāйиор* С, дōктор бйō *ойерāйиор* З; као *ађуйāннй* З, она је *аркйййекйй* ДК, као *дакййілоірāф* Кун, *комāдāнйй* Г Бр Сит Остр Др Пл Г З, *којерāннй* ГЦ, ўнука ми *майурāннй* Брез, у Јаловйку су *музикāнййй* Лоп Г, доведēмо *музикāнййе* одўд Мил; поред: *комāдāнйй* бйō СГ Реб Лоп;

из *демокрāйскē* кўћē Мил, *квалйййейнā* шљйва Лоп Мил; и: у *демокрāйскў* кўћу ўшō Л;

айсолўйно Мил Т Лоп Г Д С Др Б Реб В Ст СГ, бйло *инййересāнйно* ДК, *момēнйāлно* Мил З Лоп Реб В С Суш;

в) у генитиву множине именица мушког рода (тип: добровōљац): бйло и *добровōљāца* Др Д СГ Ст С Туб Б, вйшйē *омлāдйнāца* Остр, нāшй *солўнāца* Мил СР Реб Б В Л ДЛ ГЛ Суш Мр; поред: дōлāзило *Бдсāнāца* Г Лоп Остр Пл, ймā *йубйййāкā* дōста Мил, й там *добрōвōљāца* Ст;

г) у прилогу *йшāмāн*: *йшāмāн* тākō бй З, *йшāмāн* д ўстанēm Мил, *йшāмāн* дōшла Мр; и: *йшāмāн* пōмислйм Пл, *йшāмāн* дōшō В, *йшāмāн* га стйгла Суш, *йшāмāн* пōшла Л.

У *друйу* *іруйу* спадају речи у којима се јављāју два акцента, готово увек у облицима суперлатива придева и прилога: *нāјвйћйē* нйје стēō З, *нāјблйжйй* Алексйи Сит, *нāјбдōљйē* дāрове Р Огл В, зйми је *нāјйдрē* О, вйдй се *нāјдāљйē* Пр, *нāјљвйшйā* цўра Брез Суш Мр, оствāла ѓвōм *нāјмлāђōм* Д, кад ми бйло *нāјййейжйē* Со, затим и: дōшō *сўйрēдāн* Лоп, *сўйрēдāн* мй одēмо Пл; поред *сўйрēдāн* (сви пунктови).

²⁰ Исп. Вук, Рј. *сасвйм*, *сасвйјем*.

Трећу *тругу* чине примери дезакцентуације појединих акцентогених речи. Дезакцентуација речи могућа је при бржем говорном ритму када се реч употребљава као узречица или када она није носилац информације.²¹ Без акцента могу бити:

а) презентски облици помоћних глагола *хїеїи* и *биїи*: *оћеи-у* Ваљево? Мил Огл Г Лоп СР Д Сит С ГК Пр Л Бог Туб Суш, *ош-ноћити* код нас? В, *ош-јести* леба Остр С, *оће-ли* да доћѐ? Суш, *оћеїе-да* ноћите Мил; *јеси-чўо* за њег СГ, *јеси-ишб* њїној кўни? З, *јеси-уран*ла С;

б) глаголски облици *каже* и *реко* у служби узречице: *каже* кад је свануло ДК, *овб каје* нїсам вїдио Бр; *доћи реко* вам Пл, *реко* струлиће се онб Д;

в) именичка заменица *шїа*, поједине личне и показне заменице: *шїа-ўради* З, *шїа-їма* ГЦ Пл Г Лоп Огл ДБ ГК ДК Т Вр Сит СР С В Туб Со Р Пр Ст Л Бог Суш ДЛ Брез;

ја-сам двоје родила Мр, *ја-сам* с једнїм волов"ма Остр, *шї-си чеїнїчкї* сїн Сит;²² *ја-ћєнула* Брез, *ја-ћ* д идѐм вечѐрас ГЦ, *ја-с* бодїм Суш; *шї-не* доје да јѐдѐш Пл; *он-то* да Срѐтену С, *он-је* владика В; *ми-смо* Рѐбићи С, *ми-смо* такб Туб В Мил Огл ДБ ГБ Лоп ГЦ;

шїај-дрўгї дошб ГЛ, *шїо-је* ондај бїло С, *шїо-сам* слўшб З, бацїм *шїе-моје* торбице В;

г) речца *нека* и *само*: *нека-кажѐ* Мил ГЦ Огл ГБ ГК Бал О Осл Пл Г Д К Л Брез ГЛ, *нека-вїдї* и *он* Др, *нека-повѐдѐ* дѐцу О; *само-сам* ја Мил Огл Т О Пл ГБ Др М Сит СР Лоп Бр Реб, *само-се* она ўдала Брез, *само-закупише* Суш, *само-наїћѐ* тудā Л;

д) придев *добро* у поздравима: *добро-јўтро* Мил (најчешће: *гобрòјуїро*), *добро-вѐче* Ст.

Осим у примерима типа *госпон-їѐнерāле* Ст, *госпон-Мїшїићу* О, он казб *їосїон-мāјоре* Д, у грађи нема других потврда дезакцентованих именица у функцији титуле, ознаке сродства или занимања (*баба* Станка С, *кўма* Арсена Брез, *їосїодгине* командїре Ст СГ Остр З Кун), као ни дезакцентованих бројева у полусложеницама (*гвāес шрѐћѐ* Пр и сл.). У овим селима су акцентовани и прилози *мало*, *вамо* (*мāло* нїжā од менѐ Туб, *ўкувā* *мāло* кўпуса Л, да идѐмо *вāмо* даљѐ З, *вāмо* горамо С) и речце *ено*, *ено* (*ѐво* кўма Драгана ГЛ, *ѐно* се вїдї Повлен Мр).

Чеїврїу *тругу* чине примери у којима се у једносложним прилошким облицима насталим вокалским редуцијама среће дугоузлазни акценат: *вóг* свѐкар бїб Реб, тó је овā кўћа *вóг* СР, *вóг* овї мòји гóр СР, *вóг* бїли Б, *вóг* јѐдну жѐну Туб, допала *вóг* Л, па *вóг* прѐместїм Брез, *ишб* сам *їор* Др, *огњїште* и *вāтра* *їор* СГ, *їор* у Букóвима ГЛ, а прѐ знам ја у Кóзила *їор* СР, *ишла* *їор* што зóвў Зїдине Сит, она је знала *њѐгā* *їор* Г, прѐпада Оров"ци *їор* Реб, *ћѐнѐш* и *їор* Брез, чак у Бўковб брдо *їор* ДЛ, *їор* *їмајў* Д, бїла *їор* Ст, *їор* су брдила СГ, *їор* кò тѐ кòлебѐ Пл, *їор* седїмо вѐче Мил, *їор* по Мрāвїњцима Суш, *нóг* сам рѐђен З, а *нóг* ми је ўјāк С, дошли нóд Мр, *нóг* је тó Мил, бїли су нѐкї *нóг* О, *нóг* у флаши Ст, *нóг* за јāгоду ДЛ, *нóг* и клўпе Туб, ја-сам доведѐна *шўг* Огл ГК ДК Пл Г Д Б М Бал Сит ДБ Пр Др Вр З Ст Со Л Бог Туб, ал сād *шўг* нѐмā О, гāтала *шўг* Ст, *шўг* стојїмо Со, м"ѐсї се чѐсница *шўг* ГЛ, *шўг* је рāдиб З, вїдила *шўг* СГ, *шўг* објесїм ДЛ, *шўг* ў тў Мр, трї брāта су бїла *шўг* Пр, *шўн* је Б.

²¹ О томе в. у: Ивић 1998: 482-483; Пецо 1971: 84-86.

²² Дезакцентовани облици личних заменица са очуваним дугим квантитетом потврђени су у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 359), као и у говору источнбосанских Ера (Реметић 2012: 488-634).

Појава је у истом кругу лексема забележена у говору Качера (Петровић 1999: 385), у Драгачеву (Ђукановић 1995: 160), Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 133–135) и централној Шумадији (Реметић 378–380).

Проф. Петровић „необичан“ дугоузлазни акценат на једносложним речима у Качеру и исти такав акценат у облицима генитива множине именица, презенту и трпном придеву на основу извршених фонолабораторијских мерења интерпретира као неоакут, чиме проширује његов размештај у односу на раније Ивићеве налазе. Уз то, трагови чувања неоакута на ширем западносрбијанском тлу могу се препознати у примерима типа *добиййākā* (Гружа), *Горобийьāцā* (Горобиле), *Нёмāцā* (Драгачево), *врāбāцā* (југоисточни делови Ужичке Црне горе), при чему закључује да се у широком појасу од долине Ибра и преко Драгачева до висова Повлена и Маљена и даље према истоку на терену „ерске зоне“ налази компактан косовско-ресавски супстрат. Ову чињеницу потврђује чување неоакута и пренесен кратки акценат с кајњег слога на претпоследњи слог (Петровић и Капустина 2011: 9–10). С друге стране, чување фонолошке индивидуалности јата у појединим зонама северозападне Србије „може бити знак да су развојни процеси на тим просторима, и поред свих миграционих промена које су се на њима дешавале, текли успореније и до наших дана „донели“ две крупне језичке особености ... незамењено јат и неоакут“ (Петровић и Капустина 2011: 7–8).

2) ОДНОС ДУГИХ И КРАТКИХ СЛОГОВА

Даничићеве неакцентоване дужине

20. У говору Ваљевске Подгорине углавном се чувају Даничићеве неакцентоване дужине. Њихово скраћивање најчешће је условљено говорним темпом, али и местом у речи.

Последњи отворени слог

Неакцентиована дужина у позицији нејосредно иза акценџа

21. У позицији непосредно иза дугосилазног акценџа (^+) дужина се најчешће чува, а ређе скраћује.²³

а) чува се: јџдан у оџа и *мајкџ* Сит Г ДБ Мил, код кџмшињкџ *Нџвкџ* Суш, код нашџ *црџкџ* М Мил; дџнџла сџџама *врџџā* С, дџнесџ *љџвџā* Пл Д, прџвљџено *каџā* Мил, око стџ шџсџт *кџџā* Пл, двџнес *лџсā* Пр, дџле око *Сџāвā* С СР, сџвџ *шџвџā* Лоп Г Остр З Б О Д Со СР Брез Ст; *бџлџ* џши Пл З Лоп Пр, двџ *бџлџ* џелице Б, *бџлџ* лџк ГБ ГК Пл Осл Г Д Сит Со Реб Б Пл, *бџлџ* мџс Суш Брез Мр ГЛ, *џвскџ* вџшер Вр Лоп С СР В, *рџлскџ* јџрам Реб, код *сџвџ* џсџмџ З, бџба *сџāрā* Со С ДК Пр Огл Г Д СР, *сџāрџ* свџт Мил Пл О Остр Д Сит Др СР В Кун; *џрџвџ* рџџак С, у *џрџвџ* џџло Сит Огл, кад ми је дџведџсџт *шџсџā* СР, двџјџс *сџдџмџ* Суш Брез; свџк *вџлџ* Т, *вџжџ* за Љубџвџвију Г Бр, *врџшџ* свџдџбу Сит, тџбџ *џрџџ* С, јџкџ *гџдџ* СР, нџ шџџедџ да се *лџџџчџ* Брез, сџ се нџсџ да *рџдџ* В, де-*сџџџ* Г, џнџ се *џџдџ* С Мил Огл Пл З, да *чџвџ* С Г Д СР Лоп Сит Со Р Бал ГК ГЦ; *вџрџ* млџко Д Пр; на џну *џрџџџ* Реб Д Г Бр; кад ме *сџџџџ* Мил; *џкџнџ*, *звџнџ*;

²³ Знакови за краткоћу и полудужину употребљџвање се само у овом одељку да покажу скраћивање послџакценџатских дужина у појџдиним позиџијама.

б) скраћује се: *пè-шес кил̑а* Б, од *ип̑ућ̑а* Мил; *бѣл̑а* проја Огл, *м̑а̑л̑а* сѣнијица Г, били *с̑и̑ар̑и* ГЦ Огл; *и̑ес̑и̑о* грама Г, двајес *с̑ед̑м̑о* Т; *г̑о̑д̑и* му тетка Пл; *м̑р̑ч̑у* се ГК, они чим̑ *ј̑ј̑е* у кућу ГЛ.

Изложено стање одговара приликама у окружењу. Послеакценатска дужина чува се доследно у говору Љештанског (Тешић 1977: 172), Драгачеву (Ђукановић 1995: 95), а на босанској страни у Обадима (Симић 1978: 111–116, у дијал. текстовима) и Горњим Цапардама (Ђукановић 1983: 222), као и у говору источнобосанских Ера (Реметић 2012: 488–634, у дијал. текстовима). Недоследно се чува у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 12), Рађевини (М. Петровић 2005: 270), Тршићу (Николић 1968: 382), Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), Горобилју (М. Николић 1972: 634) и моравичком крају (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима). Грађа из поменутих области показује да је дужина најчешћа и готово обавезна код именица у генитиву, а онда и код придева и редних бројева; потврде за њено скраћивање углавном су глаголске речи. У овој позицији дужина се доследно скраћује на терену централне Шумадије (Реметић 1985: 67), у Качеру (Петровић 1999: 385). У Мачви се поред краткоће ређе чује и полудужина (Николић 1966: 199).

22. У позицији непосредно иза краткосилазног акцента (“+”) дужина се готово увек чува. Примери у којима је она мање изразита су спорадични и могу се свести на вредност полудужине:

а) чува се: код *б̑аб̑е* В ДБ, виш *в̑а̑ир̑е* Кун Огл Мил Бал, од *ип̑у̑г̑е* направ̑и Лоп, г̑ор до *и̑в̑е* Бал, сарањен брез *ка̑и̑е* С, поред њи̑не *к̑у̑ћ̑е* Брез, око *с̑д̑ир̑е* ГЦ Д, збок *с̑и̑д̑к̑е* Огл Лоп Реб С, преко *си̑м̑е* Мил Осл Сит, по пегн̑ес *ип̑ж̑ви* СР, испод *н̑д̑и̑у* Г Мил ГК Бр Бал Р; *Б̑а̑д̑њ̑и* дан Мил Огл М Р Кун С Ср Лоп Остр Сит С Реб, ма̑ло *б̑д̑љи* Д, п̑еторо *ж̑ен̑ск̑е* де̑це Пр, *л̑е̑б̑н̑а* в̑уруна ГБ ДК Др Б, *л̑е̑и̑ши̑* ти см̑ок Брез, то је *ма̑њ̑е* народа Вр, *м̑а̑ћ̑и* је од мен̑е Реб, у *ип̑ре̑д̑ње* ч̑ело Лоп О, ја-сам *ип̑ре̑ч̑у* својту Г, *ип̑вр̑ћ̑и* је икс̑ан Др, *ип̑а̑њ̑е* ГЦ Б О Осл Т; иза *в̑а̑ше* к̑у̑ће С, *с̑в̑а̑к̑е* г̑о̑д̑н̑е С ГЦ Кун Бр, од *ип̑и̑зи* смо ми Д, ст̑у̑ц̑о преко *ип̑д̑и̑а* СР; с̑естра ми је *г̑р̑у̑ја* Б, *г̑р̑у̑ји* је им̑о тр̑оје Остр, била јој *ип̑ре̑ћа* ДБ, *ип̑ре̑ћи* п̑ут Пл Д; *б̑е̑ја* Б ГЦ, да *б̑ид̑не* З СР ГК, *б̑у̑г̑е* Мил Вр Г ГБ Кун Огл Осл Брез Суш, да *ип̑е̑га* к̑у̑ћу Со, *з̑р̑а̑ви* се Бр С Пл Мил В Реб Лоп Д К ГЦ О Г, *ј̑е̑г̑е* се ГБ ГК Лоп Пр СР В, да се *р̑ек̑н̑е* Мил С СР Огл, на̑с *с̑р̑е̑и̑не* Пл Г Бр Кун, *с̑у̑је* ма̑јку, *ип̑у̑ши̑е* за̑једно СР, по п̑еторо *с̑ј̑е̑д̑не* Суш Брез; *ћ̑ен̑у* Брез Мр ГЛ, да *ч̑ев̑у* Лоп; о тога *б̑е̑и̑о* Мил, ја-сам *ип̑е̑г̑о*; шта ћу *б̑д̑ље*, ди̑јете ГБ Огл О Пл Остр Бр Др Д Реб М Бал Пр, *г̑и̑ље* смо остали г̑ор С, ка̑ко *г̑р̑у̑к̑че* Огл, ва̑к̑о *г̑у̑ље* као шта̑п Вр, *ла̑ки̑е* је м̑усти Бр, *ип̑р̑д̑ил̑е* г̑один̑е Огл Мил ГБ ДБ ДК ГК Бр Г Вр Пр З В Реб Лоп Сит С Брез, пр̑отич̑е у п̑онор *с̑и̑ж̑е* Брез, *ип̑а̑бе* је Мил З Пр В Реб С СР Д Г Вр Лоп Осл Пл;

б) имају вредност полудужине: *м̑др̑е̑* д̑ и̑д̑е Мил ГЦ ГБ Т Огл, *д̑ћ̑е̑* де̑д̑бу З; што *м̑д̑ж̑у* око ус̑ева О, *м̑д̑ж̑у* Г Мил Огл Бр Лоп С В Реб М З.

Дужина је у овој позицији добро очувана и у главниој околних говора: у говору Љештанског (Тешић 1977: 172), Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), моравичком крају (В. Николић 2001: 293–306), горобилском говору (М. Николић 1972: 635), Рађевини (М. Петровић 2005: 271) и Обадима (Симић 1978: 111–117, у дијал. текстовима), а у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 11) факултативно показује мању изразитост. У тршићком говору (Николић 1968: 382), говору Драгачева (Ђукановић 1995: 94), Мачви (Николић 1966: 199) и у Горњим Цапардама (Ђукановић 1983: 221) дужина се и чува и скраћује. С

ħ̀ùgē (сви пунктови); док се није распíтō Ст; *b̀ašikā* стāvīm Г, *j̀akō* (сви пунктови), *j̀ùčē* (сви пунктови), *ǹakō* чйтавē ДК, *òvgā* прòшō С, *òzìō* се плетē Сит, *oī̀alē* С В З, *oī̀alē* пòранē Брез, *oī̀k̀ùgā* сте вī Др, *ī̀èšikē* се йшло Огл С Пл Г Р З Пр Вр Т Д Вр, *сī̀vārñō* (сви пунктови), *ī̀àgā* Огл Мил ГЦ, *ī̀àgā* се трчāло Брез, *ī̀akō* ти је ħ̀ери М, *ī̀ùgā*, дїјете Б, *ī̀ùgā* прòћи Мил; *v̀al̄gā* Огл Сит Г В СР Др ГЦ, *ènē* Суш.

Послеакценатска дужина доследно се чува у главнини околних говора: у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 11), Рађевини (М. Петровић 2005: 271), Тршићу (Николић 1968: 383), ужичком (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), драгачевском (Ђукановић 1995: 95–96), моравичком (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима) и горобилском (М. Николић 1972: 636) говору и у источној Босни (Симић 1978: 111–117); спорадично се скраћује у Мачви (1966: 199), недоследна је и у зворничком крају (Ђукановић 1983: 222), а у Шумадији (Реметић 1985: 69) има тенденцију губљења.

25. Материјал показује да се на испитиваном подручју у позицији непосредно иза акцента послеакценатска дужина доследно чува иза узлазних акцената. Њено скраћивање могуће је иза силазних акцената и то иза дугог када се спорадично може јавити краткоћа и иза кратког када се може реализовати као полудужина. Овакво стање уклапа се у дијалекатску скицу главнине западносрбијанских и појединих источnobосанских говора; уп. и Табелу 1.

Табела 1. Неакцентована дужина непосредно иза акцента

област/позиција	вѣжѣ	нòсї	в̀учѣ	пѣчѣ
Ваљевска Подгорина	+(-)	+(±)	+	+
Ваљевска Колубара	+ -, ±	+ -, ±	+	+
Рађевина	+	+	+	+
Ужичка Црна гора	+ -	+	+	+
Тршић	+ -	+ -	+	+
Љештанско	+	+	+	+
Горобиле	+ -	+	+	+
Драгачево	+ -	+ -	+ -	+
Моравички говор	+ -	+	+	+
Мачва	- (±)	+ -, ±	+(-, ±)	+
централна Шумадија	-	- (+ уз енклитику)	-	+ -
Обади	+	+	+	+
Горње Цапарде	+	+ -, ±	+(-, ±)	+(-, ±)

Легенда:²⁴

присуство дужине +

одсуство дужине -

има вредност полудужине ±

присуство и одсуство дужине + -

факултативно/спорадично ()

недостаје податак ø

²⁴ Легенда ће важити и за све наредне табеле у одељку о квантитету.

СР, *жѣшлѣа̄ца̄* њскупї се Вр, бѹдѣ *жѣшлѣа̄ца̄* Брез, кѹлкѹ *жѣшлѣа̄ца̄* Суш, два̀ес *жѣшлѣа̄ца̄* Лоп, ни́је тѹ бїло кѹ са̀де *жѣшлѣа̄ца̄* С, њмали ѹвѣк *ја̀а̄ња̄ца̄* Сит Б, *ја̀а̄ња̄ца̄* се ѹјагњї Реб, тѹл"кѹ *ја̀а̄ња̄ца̄* ГК, *ја̀а̄ња̄ца̄* Суш Мр ДЛ, трдесѣт двѹје *ја̀а̄ња̄ца̄* Д, њм̄а и *ја̀зав̄а̄ца̄* С Вр Пл Б З Д Туб, од *ја̀сенѹв̄а̄* мѹж да бѹдѣ С, пѹсијѣмо *крас̄тава̄ца̄* Мр, око *Мл̄а̀ден̄а̄ца̄* О, учи *Мл̄а̀ђен̄а̄ца̄* Мр, пѣт *ѹ̀сїшор̄ак̄а̄* Мил, прѣко *Сїшар̄їца̄* Со, код *сї̀ђен̄їца̄* Осл, бїло ѹвї *чѹрбалѹк̄а̄* Вр;

б) полудужина: и *ја̀а̄ња̄ца̄* Огл ГК, бїло и ѹвї *с̄а̀ков̄а̄ца̄* Г.

Драгачевске прилике (Ђукановић 1995: 94) сличне су подгорским, а у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 11) дужина се доследно скраћује.

29. У позицији ('+'+) неакцентована дужина је углавном сачувана или се јавља полудужина:

а) сачувана је: од *бѹрѹв̄а̄* лѹч С, *в̄ар̄нїца̄* Г Мил, бїло је и *з̄аб̄ав̄а̄* Огл, рѹчнї *р̄а̀дѹв̄а̄* Б, код *ѹ̀кѹв̄а̄* Л; ѹзим̄а се *бо̀ѹја̀в̄љен̄ск̄а̄* водица Брез, њм̄а и *дра̀ѹѹјев̄чан̄ск̄а̄* рѣка Др; *гван̄есїа̄* дошла З, сутрѣд̄ан *ѹ̀рїн̄есїа̄* Г, *ѹ̀рїн̄есїа̄* гѹдинѣ Туб;

б) полудужина: шта је стрѹлило *гел̄ѹв̄а̄* Бр, ѹвї *ка̀сїја̄* Огл, њм̄а *милїчан̄ск̄а̄* рѣка ГЦ.

Дужина је сачувана у говору Љештанског (Тешић 1977: 173), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима) и у Босни у Горњим Цапардама (Ђукановић 1983: 222). Поред дужине, реализује се и краткоћа у драгачевском (Ђукановић 1995: 96–97) и горобилском говору (М. Николић 1972: 635), а у Тршићу се поред краткоће јавља уместо дужине полудужина (Николић 1968: 382).

30. У позицији ('+'+') дужина се чува или своди на полудужину:

а) чува се: ни *грѐкава̄ца̄* ГЛ, р̄азнї *на̀мернїца̄* Бог; из *Веселиновїћа̄* Др, ја̀ са *Пѐшровїћа̄* кућа Брез;

б) полудужина: од *Јов̄ановїћа̄* Т, из *Тог̄оровїћа̄* је Пл.

Дужина је сачувана у говору Љештанског (Тешић 1977: 173), у горобилском говору се или чува или скраћује (М. Николић 1972: 635), а у Тршићу се „држи“ полудужина или је пак и она скраћена (Николић 1968: 382).

31. У позицији ('+'+) дужина је најчешће сачувана; ређе се могу јавити и примери са полудужином:

а) чува се: *вод̄енїца̄* Мил О СР ГК Лоп Р Т, њмала сам *дру̀ја̀рїца̄*²⁵ СР Д Вр Б Д Б, ѹзмѣ лѣпї *сув̄ар̄чица̄* Реб, ѹдосмо код *чеӣа̀рїца̄* С, тк̄ало се *шар̄енїца̄* ГЦ Д; *ѹ̀р̄ан̄кї* СР Реб Лоп Сит Р Б Бал Б Вр Осл; од *Тим̄ошїћа̄* до Јадра Др, јѣб сам стѹ *ћев̄а̀йчића̄* З; нѹсила *кѹ̀дїљнѹ* Туб, *кућ̄евнї* пѹслови Бр О, вод̄ен̄ца̄ *ѹ̀орегдѹвнїчк̄а̄* Реб, *сѹлѹнскї* фрѹнт Др Бал Бр Остр Лоп С СР Пр, ѹтац *чѣм̄ернї* Суш, од *шїфѹнскѣ* кѹшуљѣ Г; *чѣй̄врїа̄* О Пл Остр Г Лоп Др СР Реб З Бал Д Сит, па *шѣсн̄есїа̄* ѹ кући Реб; *г̄ар̄їв̄а̄* се Сит Д Со Б Пр ГК О Г Бр Лоп В Реб, *з̄а̀ѹлї* СР Брез Суш ГЛ, *ѹ̀зњѣждѣ* Лоп, д *ѹ̀сїа̄* З, на пѣторо *на̀мѣнѣ* ДК, да *на̀ѹл̄а̄нї* Р, *на̀с̄їв̄а̄* се Брез, дѣда *на̀рѣдї* С, ѹна се *ѹ̀зїв̄а̄* С, то-се *ѹ̀дїрїћѣ* Бр, *ѹ̀рѣвр̄з̄а̄* и вр̄апчића̄ Туб, те га *ѹ̀рѣчїа̄* С, *ѹ̀в̄а̄ља̄* у в̄а̀јарици Сит, *ѹ̀дїа̀лѣ* свѣ Б Реб, в̄а̀кѹ *на̀ѹд̄мѣнѹ* Пл, *ѹ̀двѹкѹ* сам к̄амѣн З;

б) јавља се полудужина: в̄їшѣ је се *мек̄їња̄* Вр, њмало дужнї *сї̀ѹлѹв̄а̄* Огл, њ там њмало *ѹ̀дїѹв̄а̄* Пл, ма̀ло *сѹ̀дїћа̄* М; њм̄а и кѹтѹ *ба̀карнї* ГК, *ѹ̀кѹјнї* Р Мил Пл

²⁵ У банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 66), али и у говору млађе генерације у војвођанским градским срединама (Бјелаковић, Марковић 2009: 112) у генитиву множине именица женског рода истраживачи бележе облике *вод̄енїца̄*, *дру̀ја̀рїца̄*, *реч̄енїца̄* и слично. Овакви акценатски ликови настали су највероватније услед губљења послеакценатског квантитета, када је најпре дошло до једначена генитива множине и номинатива јединице, а потом до појаве краткосилазног акцента на месту краткоузлазног у генитиву множине, како би се избегла новостворена хомофонија (друг̄арица = друг̄арица → друг̄арица : друг̄арица) (Суботић 2005: 140; в. и у: Петровић, Суботић 1982).

Со, ђдрѣд *ш̄амн̄авск̄и* ГЦ; в̄ак̄о *з̄ајѣ* Пл, што ми ст̄ока *м̄ајк̄ив̄а* Огл, в̄ак̄о *на̄йр̄иш̄е* Г, н̄е *д̄ођ̄и* н̄ама Брез; *на̄йш̄иц̄у* да ме б̄ол̄е н̄ога З.

Дужина је сачувана и у Рађевини (М. Петровић 2005: 271), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663; у дијал. текстовима), Љештанском (Тешић 1977: 173) и Обадима (Симић 1978: 111, у дијал. текстовима); у Горњим Цапардама се јавља дужина, полудужина и краткоћа (Ђукановић 1983: 222). Неакцентовани квантитет је у овој позицији или очуван или се скраћује у Драгачеву (Ђукановић 1995: 95–96), у Горобилју (М. Николић 1972: 636) и у Тршићу (Николић 1968: 383); у моравичком говору се факултативно скраћује (в. Николић 2001: 293–306). У Ваљевској Колубари се доследно ова дужина губи (Николић 1969: 11). Из Мачве и централне Шумадије недостају подаци, с тим што се може претпоставити да се она у Шумадији изгубила.

32. У позицији (+⁻+⁻+⁻) дужина није сачувана: има *љб̄ий̄ӣа̄к̄а* д̄оства Мил, д̄ес̄ет *дом̄а̄ћин̄с̄ӣа̄в̄а* ДК, н̄ема̄ ђвд *к̄ом̄ар̄а̄й̄а* Брез, вӣш̄е је *м̄уш̄к̄ар̄а̄й̄а* ДЛ; ђни *м̄ајл̄ир̄а̄й̄и* Пр, ђна *љз̄ид̄а̄н̄а* ДЛ;

33. У позицији (⁻+⁻+⁻) неакцентована дужина се у већини случајева чува или може имати вредност полудужине:

а) чува се: *д̄евој̄а̄к̄а* Лоп Д Сит Реб Бал Пл Б Бр, д̄оства *к̄ом̄ид̄о̄ца* Д, с̄ад ни *к̄ос̄ил̄а̄й̄а* Брез, из *Љ̄ес̄ков̄ӣца̄* д̄ош̄о Суш, ос̄еч̄у ђви *ђра̄ња̄к̄а* Брез, *љр̄ос̄ил̄а̄й̄а* д̄оства СР, п̄уно *ч̄обан̄ӣца̄* Ст; *т̄а к̄алуђ̄ер̄ск̄а* к̄ућа Туб, *с̄вин̄чин̄ар̄ск̄и* ГЦ;

б) полудужина: *вӣљуш̄ӣа̄к̄а* ДК, *д̄евој̄а̄к̄а* има Мил, д̄одила ј̄една из *Т̄ујан̄а̄й̄а* Б; од *Ј̄ђван̄ӣћ̄а* Г.

Ова позиција чува квантитет у Рађевини (М. Петровић 2005: 271), говору Љештанског (Тешић 1977: 173), Обадима (Симић 1978: 29) и Горњим Цапардама (Ђукановић 1983: 222); у Тршићу (Николић 1968: 383) је забележена полудужина и краткоћа, а у горобилском говору дужина и краткоћа (М. Николић 1972: 635).

34. Грађа показује да је у позицији непосредно иза дужине послеакцентски квантитет најчешће очуван. С друге стране, не може се превидети чињеница да је у анализираним позицијама процес скраћивања дужине ипак отпочео, што показују забележне полудужине, а у неким од њих и потпуно губљење квантитета. Овакво стање углавном одговара стању у окружењу; уп. Табелу 2.

Табела 2. Неакцентована дужина непосредно иза дужине

област/ позиција	м̄ет̄ар̄а	г̄ђдин̄а	м̄лад̄ен̄а̄ц̄а	в̄ар̄нӣца	л̄уталӣца	вод̄ен̄ӣца	дом̄а̄ћин̄ста̄в̄а	д̄евој̄а̄к̄а
Ваљевска Подгорина	±–	+(±)	+(±)	+±	+±	+(±)	–	+±
Ваљевска Колубара	–	–	–	∅	∅	–	∅	∅
Рађевина	∅	+	∅	∅	∅	+	∅	+
Ужичка Црна гора	+	+	∅	+	∅	+	∅	∅
Тршић	±–	+–	∅	±–	±–	+–	∅	±–
Љештанско	+	+	∅	+	+	+	∅	+
Горобилје	∅	+(-)	∅	+–	+–	+–	∅	+–
Драгачево	∅	–	+–	+–	∅	+–	∅	–
Моравички говор	+	+	∅	∅	∅	+	∅	∅

област/ позиција	мѣтара	гoдѣна	младенaцa	вaрницa	луталицa	водѣницa	домaћинстaвa	дѣвојакa
Мачва	∅	–	∅	∅	∅	∅	∅	∅
централна Шумадија	∅	–	∅	–	∅	∅	∅	∅
Обади	∅	+–	∅	∅	∅	+	∅	+
Горње Цапарде	+	∅	∅	–	∅	+±–	∅	+

Неакцентирована дужина нејосредно иза крајкоће

35. Дужина се најчешће скраћује у позицији ($\overset{\wedge}{+}\overset{+}{-}$), а примери у којима има вредност полудужине су факултативни:

а) скраћује се: до *Винчинѣ* капијѣ ГК; ка ти *доједу* кѹћи Осл, *фарбају* В; *дојунски* батаљон В, кѣше *ђурђевскѣ* Г;

б) полудужина: то-је *Дивнинѣ* сестрѣ прауника Суш, ис *карлицѣ* С.

У Горобилју је дужина такође изгубљена (М. Николић 1972: 634), а квантитет није доследно очуван ни на босанској страни у Г. Цапардама (Ђукановић 1983: 221).

36. У позицији ($\overset{\wedge}{+}\overset{+}{+}$) дужина се доследно чува:

а) то-је бабѣ *Марицѣ* сестра С, није њмo *мајтерѣ* ГК, код *мађијѣ* њшла Суш, од *ирѣслицѣ* Л, бе(с) *судбинѣ* Огл; са-су *бдлеснѣ* Бр, *ваљевскa* првa била С, *јаздински* Реб, овo је *јосиовски* живот ДЛ, код *јуњачкѣ* шкoлѣ Г, дѣте *мајторo* Р Г Со О, вoдѣ се да је *илујжачкa* Пл, *јушничкѣ* вурунѣ биле Б, *јужичкѣ* крај В Сит Реб Со Брез ДЛ, *шaбачкѣ* Остр Вр Г; *бејају* Мил, *кисели* се Р Лоп Др С, *иразнујѣ* се Лоп О, д *убијѣ* Г Д, *јмијѣ* рѹке Пр, *лѣдају* мѣнѣ Осл, *јѣвају* Мил Огл Вр Осл Лоп Реб Бал Пл ГК Вр С, па се *јодбију* Лоп Брез, *иразнујѣ* Бал, ка-се *сиусијају* Пр; *навише* гoр Пл Реб Др, *догудa* са вoловима Вр, oстадо *јдоужѣ* Огл, *ирѣширошлѣ* гoдинѣ ГБ Г, *јвечѣ* Пл Г ГК ДК Огл Бал Сит Реб ГЦ С Бр.

Квантитет је сачуван углавном доследно и у околним говорима: у Рађевини (М. Петровић 2005: 271) и Мачви (Николић 1966: 199), затим у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), у говору Љештанског (Тешић 1977: 172), горобилском (М. Николић 1972: 635) и моравичком говору (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текствима) и у Босни у Обади (Симић 1978: 111–117). Б. Николић у Тршићу бележи полудужину и краткоћу (1968: 382), а П. Ђукановић у Г. Цапардама дужину и краткоћу (1983: 221).

37. У позицији ($\overset{\wedge}{+}\overset{+}{+}$) послеакцентатска дужина се углавном чува, иако није у свим речима једнако изразита, што је бележено полудужином:

а) чува се: од *бoјаицѣ* Бог, ѹватило до *Буковицѣ* З, ѡмали њ мѣ *дѣговинѣ* С, с овѣ странѣ *Јабланицѣ* З, збок тѣ *Мaрчинѣ* СР; ѡнo *ирдорасиa* Др, *жѣтѣлечкѣ* пѣсме Г, до *каменичкѣ* црквѣ З, *мaлешански* бунaр ГЛ, *нѣрођени* стрѣц Реб; око тoчка *дбашијѣ* Б, да *јменијуѣ* Суш; мѣ смо *жѣшaлачкѣ* Туб, oставила *јдоујачкo* Ст; нѣ трѣба ти *никакѣ* Пл;

б) полудужина: од *сѣстричкињѣ* Туб, није *бoдљикавa* Лоп; пѣвали *жѣтѣлачкѣ* ГЦ.

Дужина је сачувана у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), а у Ваљевској Колубари сведена је на полудужину (Николић 1969: 11).

38. У позицији ($\overset{\wedge}{+}\overset{+}{+}$) дужина се чува или факултативно има вредност полудужине:

а) чува се: пўштају из *бóлницѣ* Туб, сáмо *вáрницѣ* Пр Туб; ка-се *вѣнчáвају* Мил, *íаíају* Д, кад пїју *íраđирају* Пр, *избјеíавају* Брез, и óвдá *óгају* Р, *осíу́йају* С, *íоíлѣгају* Суш, *íодзíдају* Вр, *сíрѣмају* В СР, *сíу́рају* ДЛ, *цели́вају* Бог Брез Мр, сáмо *чкрíйају* Г; тó је *íóземнї* Реб, бíло *íрóлазнї* вóјскї З, из Стáвá *рáђевскї* Бр, о *Тóјинѣ* кóлебѣ ГЦ;

б) полудужину: óнó *измѣшају́* Огл, *нѣмагу́* Пл, *нѣмају́* Огл Мил Г ГЦ О, и *сíаки́вају́* мѣсо Мил.

Дужина је присутна у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), у љештанском говору (Тешић 1977: 173) и у Обадима (Симић 1978: 111–117, у дијал. текстовима), а изгубљена је у Рађевини (М. Петровић 2005: 271), Мачви (Николић 1966: 199) и драгачевском говору (Ђукановић 1995: 97). У Тршићу је могућа и дужина и краткоћа (Николић 1968: 382), а у Горобилу је краткоћа факултативна (М. Николић 1972: 635). У говору Горњих Цапарди Ђукановић бележи дужину, полудужину и краткоћу (1983: 221).

39. У примерима који илустрју позицију ('++') дужина се чува: од *љѣсковинѣ* прáвѣ Брез; *Јовáновићкї* бунáр Мил, *Кнѣжевићкá* стабуља ГЦ, не *рáзликуюѣ* цукелу Реб, сáмо *рáзликуюѣ* она Мр.

Квантитет је очуван доследно у говору Љештанског (Тешић 1977: 173) и Г. Цапардама (Ђукановић 1983: 222), а у Горобилу је одсуство дужине факултативно (М. Николић 1972: 635). Колубарски говор у овој позицији реализује полудужину или краткоћу (Николић 1969: 11), а у Тршићу су у паралелној употреби облици са дужином и без ње (Николић 1968: 382). Из осталих упоређиваих описа нема податка.

40. У позицији ('+~') дужина је доследна:

око мојѣ *áвљíѣ* ДК, дошó из *áрмијѣ* Лоп, из *водѣницѣ* Брез, измеђ *ја́ициѣ* Мил, нѣмá ми *клѣвкарѣ* Пл, кот *кóлебѣ* Мил Г Реб Пр Бал ГЦ, с другѣ странѣ *кóшарѣ* Мил, од *кúдиљѣ* Мр Брез, преко *Сѣчинѣ* С Пл, и(с) *сìнциѣ* В Р Реб; бíло *íосíи́ју* пўно Сит С Вр, *óчи́ју* ми (сви пунктови), нíје íмó *íрсíи́ју* ГЦ, пѣт *ћѣри́ју* СР; *бáкрени́* ДК ГЦ Бр, из *бóаи́иѣ* кúћѣ Мил Б Лоп В, *бúцурскá* рѣка С, *вѣселí* Љубо Суш, óнѣ *вѣ́ициѣ* Др, *вíловскó* кóло М, клíни *íвóзденí* Осл Огл ГЦ С Мил Пл Др Пр, *íвањскá* трава Т, *íрѣдошњѣ* врѣме Пл Огл Осл Бр Лоп Реб Сит СР Пр Бал Б ГБ, *íршени́* конац Брез; *вóликá* дѣца Остр, *нóликó* пáрá С, *íвóликí* нáрод Мил СР; да *бѣлежí* Пл, нити *бѣсѣдí* Г, *засíтерѣ* Бал, нўжда *ízонí* Пл Мил, *ишчешъá* Бр, *нáчинí* Др, *рѣду́ѣ* Пл; што се дѣца *вѣрмају́* С, *заквáљу́ју* ДБ, *íрѣвенѣ* Суш, *у́тонѣ* Сит; мáло је *дрúкчи́ѣ* Со С, *óвугá* Мил, *óдаклѣ́* је она С, *óдавдѣ́* (сви пунктови), *óдаи́лѣ* íдý Вр, рáдили *íрдсíи́ѣ* Сит, *рáнициѣ́* ГБ Бр Д С СР Сит Пр З Г ГЦ О, *слáбициѣ́* се íшло М.

Дужина је изразита и у готово свим оближњим говорима. У Рађевини (М. Петровић 2005: 271), љештанском (Тешић 1977: 173), горобилском (М. Николић 1972: 636) и моравичком говору (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовим) она се доследно чува; сачувана је и у Шумадији уз енклитику (Реметић 1985: 69) и на босанској страни у Обадима (Симић 1978: 111–117, у дијал. текстовима). Нешто је мање изразита у Ваљевској Колубари и Ужичкој Црној гори где се најчешће реализује као дужина/полудужина и факултативно краткоћа (Николић 1969: 11; Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима). У Тршићу, Драгачеву, Мачви и Г. Цапардама паралелно се реализује и краткоћа (Николић 1968: 383; Ђукановић 1995: 96; Николић 1966: 199; Ђукановић 1983: 222).

41. У позицији ('+~+') неакцентована дужина је сачувана:

од *вѹруницѣ* Б, од *ѡвѣ ірмовинѣ* Лоп, *сѣдї до дол"башѣ* Огл, из *Драїишинѣ* кѹћѣ Бр, *тамо до Оровицѣ* С СР, *имали смо и мїй ѡчевинѣ* С, од *їїлїей"нѣ* Остр, *ѡ тѣ фамилїѣ* Сит Мил Лоп Д ГЦ; *аврамовскї* студѣнац Мил, *прѣ ѡнѣ дрѣновићкѣ* С, *ћѣвојачкѣ* Брез, *јаућанскї* Огл, *пѹно ѡвѣ нѣжењенї* Огл, *двѡје нѣкрїиїенї* мѡлї Д, *їмѡ ірѣїреденї* Реб, *сирѡвљевїћкї* сѡкѡк ГЦ, *ѡв смо јкрїиїенї* ГК, *їмало је чѣїврїасїїї* Остр; *Гѡрданинѣ* сѣстрѣ Мил, *ѡвѣ Кѡсанинѣ* мѡјкѣ Р; *гѡїѣрајѹ* шиљѣгицу Пл, *зайѣвајѹ* С Г СР В З, *зѡкувајѹ* Вр, *зайѡкладујѹ* Брез, *їзайїкајѹ* Д, *їзренгајѹ* ГБ, *ѡзгѡр ѡбавијѣ* Др, *їдвѡїајѹ* у јѡрам Лоп, *їдѡгаиїїѣ* ѣксером Вр, *їрѣсусїївујѣ* Остр; *увѡд"ла гивїїїачкї* С, *чак гѡїѡгинѣ* Со, *ѡгисїїинѣ* бїло Реб.

Дужина се чува у Рађевини (М. Петровић 2005: 271), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал текстовима), у љештанском (Тешић 1977: 173), горобилском (М. Николић 1972: 636) и моравичком говору (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима) и у Обади (Симић 1978: 111–117); у Тршићу се дужина или чува или је скраћена (Николић 1968: 383), а у Горњим Цапардама (Ђукановић 1983:222) је изгубљена. Не располажемо експлицитним подацима из колубарског говора, Драгачева, Мачве и централне Шумадије.

42. Забележено стање у Ваљевској Подгорини уклапа се у прилике осталих западносрбијанских и суседних источнобосанских говора; уп. Табелу 3.

Табела 3. Неакцентована дужина иза краткоће

област/позиција	мѡјчинѣ	пѡпїїѣ	Бѹковицѣ	лѹпајѹ	рѡзликѹјѣ	їзачѣ	вѹруницѣ
Ваљевска Подгорина	–(±)	+	+(±)	+(±)	+	+	+
Ваљевска Колубара	∅	∅	±	∅	±–	±(–)	∅
Рађевина	∅	+	∅	–	∅	+	+
Ужичка Црна гора	∅	+	+	+	∅	+(–)	+
Тршић	∅	+–	∅	+–	+–	+–	+–
Љештанско	∅	+	∅	+	+	+	+
Горобилѣ	–	+	∅	+(–)	+(–)	+	+
Драгачево	∅	∅	∅	–	∅	+–	∅
Моравички говор	∅	+	∅	∅	∅	+	+
Мачва	∅	–	∅	–	∅	+±–	∅
централна Шумадија	∅	∅	∅	∅	∅	+	∅
Обади	∅	+	∅	+	∅	+	+
Горње Цапарде	+–	+–	∅	+±–	–	+–	–

43. Материјал показује да је у последњем отвореном слогу неакцентована дужина сачувана у скоро свим описаним позицијама (непосредно иза акцента, неакцентоване дужине и неакцентоване краткоће) код различитих врста речи, као и то да је она у неким од позиција мање изразита, што је условљено познатим факторима (место/квалитет/квантитет акцента и говорни темпо).

Последњи затворени слог

Неакцентиована дужина у позицији нејосредно иза акценџа

44. У позицији (˘+) послеакценатска дужина се чува, иако није у свим примерима изразита:

а) чува се: велики *џрџзник* Брез Г Д Др Лоп М Пл С Суш; онџ *Дивнџ* мџџ тџтки Суш, ноћвала с *мајкџ* ГК, с онџм *Перкџ* Брез, били са *сиринџ* и баџџм С; влашка *бџлџ* О, подграђује *грџнџ* масџм Реб, дџл у *дџнџ* крају Сит, рад^лла у *млџнџ* таџо О, за *сџарџ* свџта Бал, ниђе *Сџџвџнџ* Брез; на *Перџџ* пџку Лоп, нисам *џрџџ* дџт(т)ом ГЦ, у трџјес *џрџџ* гџдини Лоп, у осамдџсџт *џсџџ* Г; да се *валџм* Лоп Г, *варџм* мл^џџко Суш, *вџжџш* ужџта Пл СГ, да *џџш* дџцу Со, да *дџџм* С, пџсе *дџџш* ГК, *дџџм* кџлиби Бог, *зџвнџш* кџга К, *крџџм* џбале ГК, *џџџџ* дџбро О Брез, *џрџџш* Мил, *срџџш* у плџк Пр, џџ џу да се *сџдџм* са чџвџком Брез, виљушкџм *џрџџм* Суш, сџпџш и *џџџш* Реб, *чџвџм* гџведа Б; *лџџџ* се Суш, *џџџџ* онџ жџну С, до двџнџс сџти *сџрџџџ* Брез;

б) полудужина: за *џрџзник* Мил, таџо је *рџдџџ* Огл; ја је звџла *Дрџџџ* Огл, звџла је *мајкџ* Огл Мил, џшла с *мајкџ* ГЦ, џстала с *мајкџ* ГБ, намажџм *маџџџ* ил зџџтином ГЦ, зџвџм је *снџџџ* ДБ, са *сиринџ* ГЦ; прџпадаџо *Гџрџџџ* Ёраков^џци Огл, доведџна из *Дџџџџ* Црниљева ГЦ, у *Дџџџџ* Бџковици Мил, маџо онџг *џрџџ* лџка ДБ, *џрџџ* лџка Мил, насџчџм *џрџџ* лџка ГЦ; из *џрџџ* рџта СГ, сџдџ у *џрџџ* чџлу ГЦ; *врџџџ* свџдџбу Мил, док *дџџџш* из Бџџграда Др, *мџрџџ* ја д џстанџм ГЦ, *рџнџџ* мџје ДЈ, *свџжџш* снџпиџ Огл, и *шџрџџш* ваџџ ДБ.

Неакцентована дужина у позицији непосредно иза дугосилазног акценџа доследно се чува у трџиџџком говору (*џџџџџ*, *рџдџџ*; в. Николић 1968: 382), у говору Љџштџанског (*рџдџџ*, *мџрџџ*; в. Теџић 1977: 172), у Рађевини (М. Петровић 2005: 272), затим у азбуковачком сџлу Узџвниџи (Теџић 1978: 171), у Ужичкџј Црнџј гџри (*зџџскџџ*; уп. Марковић 2011: 616–663, у дијал текстовима) и на бџсанскџј страни у Обаџима (Симић 1978: 17). С друге стране, у Горџбиљу, Драгачеву и моравичком говору забележени су примери са и без дужине (М. Николић 1972: 364; Ђукановић 1995: 97; В. Николић 2011: 293–306). У Горњим Цапарџама у Бџсни потврђене су све три вредности (Ђукановић 1983: 222). У Ваљевскџј Колубари дужина се чува у примерима типа *мџчнџџ*, а губи у *нџмџм* (Николић 1969: 12). Доследно губљење дужине у оџј позицији забележџно је у сџлима Шумаџијске Колубаре *кџџџџ* (Реметић: 1985: 67), у Поџерини *лџџџ* (Московљевић 1928: 1), а у Мачви се свџди на полудужину или се потпуно губи (Николић: 1966: 199).

45. Послеакценатска дужина сасвим је стабилна у позицији (˘+): *баџрџн* цџвџта ГЦ, зџложџ *баџнџџ* М ГЦ Со, тај ми *дџвџр* Остр Др, *кџмџн* на Иви Лоп, да *џџџс* С, другџ *рџџџ* С, јџкџ доџдио *сџџџџ* Огл, џто га *чџрџџџ* Пл; за *ваџџрџџ* К Пл М Ст Осл ДК, за *кџџџ* да глџдџ ГЦ, дошла са *свџџџџ* Туб О Огл, наџложено *слџџџџ* Г Огл Бог Со СГ; нејака *жџнскџџ* дџт(т)ом ГЦ, *џџџџ* није бџло Г, *лџџџџџ* лица Огл, *шџџџџџ* рџта ГЦ; у *ваџџџ* џвлиџи Лоп, испџд грџма *наџџџџ* Д, под *нџџџџ* сџнџма Лоп, *џџџџ* зџџтином Лоп, са имањџм *џнџџ* С, *џџџџџ* рођџцима Др, за *свџџџџ* прџстом Д, у *свџџџџ* џџиви Лоп ГЦ, *сџџџџ* ГБ; *грџџџџ* Б Пр ГЦ, на *грџџџџ* брџду К, рџџила *џрџџџџ* Реб; у *дџвџџџ* вџџа Г, по *дџсџџџ* сџна Лоп; *бџџџџ* Пр ГК, по сџџама *џџџџџ* С, *џџџџџ* по гџд^ну *џџџџџ* Пл, да *џџџџџ* у Мџџџџџџџ С Реб, џтишла да *жџџџџ* В, д *џџџџџ* З, да се *мџџџџџ* СР Б Мил Др Д Бог Со М Р, да *џрџџџџџ* Г, да *рџџџџџ* Бр Г Осл

Бук, *смáйнѐм* рамѐн^ама Лоп, *срѡдѝм* у порцију Пл, а *ја чўчѝм* Г; Брáнко, *бѣĭāj* ГЦ, *ĭлѣдāj* ў ме ГБ, *сѣдāj* на крѣвет СР, *склѡњāj* д^иѣте Суш, *слўшāj* мајку Огл, *чѣкāj*, ħѣри Суш Г ГК С ДЛ Ст Л, *ĭрѡзўѝтĭ* тāj зáсеѡк Лоп; *вāздāн* плѣтѐм Суш, *лѣĭѡс* била жѣга Пл, *ѡндāj* ѡгрĥѣмо СР, пѡс *ѡĭѣĭ* Б, *ĭѡслѣн* је Љўбѝнка О, *сĭнѡĥ* ми жāѡ С, *ўв^иѣк* прāзнуjѣмо Мр.

Неакцентована дужина показује стабилност и у већини околних говора. Доследно се чува у љештанском говору *кāмѣн*, *ĭгѣм* (Тешић 1977: 172), у говору Тршића *ĭѡлўб*, *мĭслĭм* (Николић 1968: 382), у Рађевини (М. Петровић 2005: 272), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663), Горобилу *кўвāр*, *ĭлѣдāм* (М. Николић 1972: 635) и азбуквачкој Узовници (Тешић 1978: 170). Овом ареалу се могу придружити и источнобосански говори, обаћки говор (Симић 1978: 17) и говор Горњих Цапарди (Ђукановић 1983: 322). Релативно добро се чува у колубарском говору *ĭѡмѡĥ*, *ѡвāj*, *вāздāн срѣĥѡм*; *кўвāj*, *бѣĭāм*; *ĭĭjѣм* (Николић 1969: 12), у мачванском говору *бāдњāк*, *жѣнĭм*; *ĭўшкāм*; *сѣjѣш* (Николић 1966: 199), у селима Шумадијске Колубаре *кўрjāк*, *кўāш* (*кўĥѡм*) (Реметић 1985: 69) и Драгачеву *чѣлāр*, *вѡлĭш* (Ђукановић 1995: 97). Из Поцерине имамо само потврда с полудужином *мўкāм* (Московљевић 1928: 1).

46. У позицији (‘+’) послеакцентатска дужина је доследно сачувана: исплѣтѣш *ĭѡвѡj* Г, мĭслĭ *ĭлāвѡм* Лоп, *ĭдѣм* са *Дĭкѡм* О, звāла је *нāнѡм* В, *рўкѡм* нас^иѣвѡ Брез, пѡстĭм *срѣдѡм* Огл, вѡдĭм вѡлове *ĭāгѡм* Брез, *врўĥѡм* вѡдѡм Брез, са *лāгнѡм* вѡдѡм Д Г Туб, изаберѣш *лѣĭѡĭ* мѡмка Др, *цѣлѡĭ* врѣмена Д; *њѣзĭн* чѡвек Пр, *њѣнĭм* ħѣр^ама Г; за *ĭрĭнѣс* дāнā Г, прѣчешĥуjѣм се *ĭрĭĭўĭ* С Б, *шѣсѣĭ* ужѣтā Пл; п-ѡндāj *вѣзѣш* Лоп, па *врĭĭш* Лоп, сād *ĭлѣдĭм* СР, *гāгѣм* тākѡ Суш, плѣтѣм и *ĭрѣдѣм* Л Лоп Ст Г ГК Пр, да *ĭрĭĭш* Д, *ја ĥўĭшĭм* З Мил СР; *гѡвдѣн* одбĭјен прѣст Брез.

Послеакцентатска дужина непосредно иза дугосилазног акцента доследно се чува у љештанском говору *брāнѡм* (Тешић 1977: 173), у говору Тршића *лѡĭѡв*, *зĭмѡм* (Николић 1968: 382), у Рађевини (М. Петровић 2005: 272) и Узовници (Тешић 1977: 173), у колубарском говору *ĭрĭĭўĭ*, *рўкѡм* (Николић 1969: 12); затим и у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663), Горобилу *ĭрāвѡм* (М. Николић 1972: 635) и моравичком говору (в. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима), у селима Шумадијске Колубаре *ĭрѣдѣш* (Реметић 1985: 69) и Мачви *двāнѣс*, *жĭвĭм* (Николић 1966: 199). Према Московљевићевим испитивањима, дужина није изразита на подручју Поцерине *рўкѡм* (Московљевић 1928: 1). На босанској страни дужина се такође чува у Обадима и Горњим Цапардама (Симић 1978: 17; Ђукановић 1983: 223); у Драгачеву ова дужина може бити изгубљена (Ђукановић 1995: 98).

47. У позицији (‘+’) неакцентована дужина се добро чува: под *āсĭāл* ГК Г Лоп, ĭмали *вājāĭ* В Реб Огл Туб, мѡj *врѣнĭк* З, *гѡлāĭ* бĭѡ Б, у *зĭjāн* ГЦ, мѡрѣ *ĭксāн* Б, ѡнāj *кāĭāк* Огл О, на *лѡĭāр* Т ГЦ Лоп Бр, на *мĭрāз* Лоп, бĭѡ *млѣкāр* Г, па на *рубĭњāч* Г ГЦ, ĭмā *ĭѡлмāч* ГК, дѡњĭ *ĭѣмāш* З, нāĥѡ га за *мāĭāѡм* Суш; у *бакрѣнĭм* кѡтлĭћима Реб, у *брѡнĭм* крајев^ама З, *вѣнчāнĭм* ГБ, *ĭлāвнĭм* пўтом З, рāкĭјѡм *љўĭѡм* Пл, тĭм *мрѣнĭм* дāнима СР, *мўшкѡм* ѡван Г, са *ĭўĥĭм* лўд^ама Сит; *кāкĭм* мѡмцима Мил, с *мѡjĭм* ĥѣдом Брез, *мѡjѡj* ѡчев^{ни} Реб, по *ѡвĭм* астāлу СР, *ѡнāj* пѡздѣр К, *ѡнāj* дўлек Огл, *ѡнѡм* пѡњавѡм Лоп, с *ѡĭĭм* њѣговĭм сĭном Брез, *ĭвѡjĭм* пўтом Др; *јѣднĭм* ĭме Срѣтен С, на *јѣднѡj* лѣси ГК Б, *ĭѣдѣсѣĭ* ħѣбāдĭ К; *бѡjĭм* вўну С, *бѡрĭм* се Мил Бог Бр Пл Лоп Мр ГК Л Туб, *ја вѣлĭм* ГБ Сит Г, Пѣр^{ну} кўћу *вѣрмāм* С, да с *вѣсѣлĭм* Др, да се *вјѣнчāм* Брез, њĭ да *ĭлāсāм* З, д *ĭгѣш* Б, *исĭлѣĭшĭш* чĭвкѡ СР Вр, да *нѡĥĭм* Мил Сит, н *ўмѣм* да кāжѣм СР Б, *ѡбмѡĭĭāм* ѡко врат^{ла} Г, *сĭĭѡjĭш* са дѣвѡјкѡм

Огл, *йòдгāj* унуци Сит, *йомàзўј* Пр; *дòтїрāн* је дн Огл; *вāљāд* ГЦ Г Бог СГ Ст Туб Бр Остр Сит С Мил, *вeћїнòм* сáма ГЦ СР ГК Огл Остр, *йòрāм* звáта Реб, òни су *дòлāм* Реб, *јèднòм* се мрe Б, *јесeнāс* сам ўдò З, *кўдāн* кòјe Пл, *òвāм* избāцујe СР, *òвдāн* шўњā Осл, *òвдāн* пòспe Пл, йшò је *òвўдāн* Мил, йдeм *òдòвдeн* З, *òдāклeн* довўчў Г, *òдòзїòр* Бал, *òзїòр* преплетeни Сит, *òйāлeн* лòжe СР, *сївāрнòм* òтишла Лоп, *суїрeдāн* Огл ГЦ ДК Брез СР Пр С Б Пл Мил, *ўсїўїи* се пòродїм С.

Неакцентована дужина у позицији непосредно иза краткоузлазног акцента стабилна је и у главнини околних говора, осим на подручју Шумадијске Колубаре *рўкòм* (Барошевац), *лòзòм* (Бистрица) (Реметић 1985: 69). Чува се у љештанском *шїшљāї*, *гржїм* (Тешић 1977: 173) и тршићком говору *јўнāк*, *ймāм* (Николић 1968: 383), у говору Рађевине (М. Петровић 2005: 272), Ваљевске Колубаре *мелeòн*, *òсамгeсeїи* (Николић 1969: 12) и у Узовници (Тешић 1978: 172), потом у Поцерини *жeнòм*, *јўнāк* (Московљевић 1928: 1) и Мачви *йāсўљ*, *ймāм* (Николић 1966: 199). Дужина је такође очувана у Горобиљу *ўчїм* (М. Николић 1972: 363) и моравичком крају (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима) и у Босни у Обади (Симић 1978: 17); у Драгачеву и у Горњим Цапардама она се и скраћује (Ђукановић 1995: 97; Ђукановић 1983: 223).

48. Грађа показује да је дужина у позицијама непосредно иза акцента сасвим стабилна, што се уклапа у слику осталих оближњих сродних говора; уп. Табелу 4.

Табела 4. Неакцентована дужина непосредно иза акцента

област/позиција	празник	бадњак	руком	капак
Ваљевска Подгорина	+–	+	+	+
Ваљевска Колубара	+–	+ (±, –)	+	+
Рађевина	+	+	+	+
Ужичка Црна гора	+	+	+	+
Тршић	+	+	+	+
Љештанско	+	+	+	+
Горобиље	–(+)	+	+	+
Драгачево	+–	+–	+–	+–
Моравички говор	+–	+	+	+
Мачва	±–	+ ± –	+	+
централна Шумадија	–	+–	+	+ (–)
Обади	+	+	+	+
Горње Цапарде	+±–	+±–	+ (–)	+–

Неакцентована дужина у позицији непосредно иза дужине

49. У позицији (‘+’) неакцентована дужина углавном је стабилна:

а) чува се: исписник, *блāїājнїк* Др, пòђе рeч за *дeвòвкòм* СР; за мālòм *òкруїлòм* сїнијòм Г, Мїлїнци нāшòј *йòкòјнòј* С, рўдника *рeбeљскòї* Реб, на *сòлўнскòм* фрòнту Др, на тòм брду *ћeлїјāнскòм* Бог; јā сам чeтрeс *чeтїврїїe* дòшла ГК, òстала у *дeвeїїòј* гòдини Суш, дòшла у *сeдāмнeсїїòј* З; *дāрївāм* сутрeдāн М, *зāїрчeм* се прeкò снeгa СР, да т-йсїрїчāм Бал С Пл, нe *їрїшeм* Лоп, ако се *òїрeшїш* Брез, *йòбòрāвљāм* дїјeтe Б Л Бал Мр Брез Суш С Р Бр, *йòлeдāм* смрт Г, свe *йòмeнeш* гòдовe Д, да

ràzvārīm Пр, *tò ràsīpāñīm* Д, кад *ukvārīsh* К, кад не *ūrēdīm* Бр; *slīkāvāj* Б; *īdēsh* *īscēīyān* ГЦ, па *īdvālyān* Сит, није *rāñāvāīī* Брез;

б) полудужина: *īshō* са *dēvōjkōm* Огл, *ōvōm dēvōjkōm* Огл; *біла* *ū īōrñēēm* Пл, *лѣб* од *sēlyāchkōī* квасца ГЦ; *shēsnesīōī* маја ГК; *īzījēm* В ДЛ, *лѣпо* *īzōīpīrāsh* Мил, *д* *īsklyūchīm* *ōvō* О, шта *гōд* *tī dōīājīīsh* Пл, *ōндā* *īpēīrēmāsh* Огл; *īpōdāvān* Туб.

Неакцентована дужина у позицији иза дужине добро се чува у љештанском говору *ūīōrñīk* (Тешић 1977: 173), у Рађевини (М. Петровић 2005: 286–289, у дијал. текстовима) и Узовници (Тешић 1978: 171); С друге стране, у говору Тршића јављају се ликови са дужином или без ње *dōīlāvñīk*, *īzmīshlyām/īzmīshlyām* (Николић 1968: 383); исто је у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663), Горобилу *blāīājñīk*, *īscīrīchām/īscīrīchām* (М. Николић 1972: 636), Драгачеву (Ђукановић 1995: 98–99), у Обади (Симић 1978: 17; 111–117, у дијал. текстовима) и у Горњим Цапардама (Ђукановић 1983: 222–223). Према истраживањима Б. Николића дужина се у поменутој позицији доследно скраћује у колубарском говору *ūīrāvñīk*, *нē* *īāmīīīm* (1969: 12), мачванском говору (Николић 1966: 199) и у Шумадији (кōлѣчкōм; Реметић 1985: 54).

49а. Подгорске прилике уклапају се у дијалекатску слику окружења; уп. и Табелу 5.

Табела 5. Неакцентована дужина непосредно иза дужине

област/позиција	дѣвōјкōм, окрүглōм, окрēнēm, чѣтвртѣ
Ваљевска Подгорина	+±
Ваљевска Колубара	–
Рађевина	+
Ужичка Црна гора	+–
Тршић	+–
Љештанско	+
Горобиле	– (+)
Драгачево	+–
Моравички говор	+
Мачва	–
Шумадија	–
Обади	+–
Горње Цапарде	+–

Неакцентована дужина у позицији непосредно иза крајикоће

50. У позицији (⁺+⁺) дужина није изразита у свим примерима:

а) чува се: *слāвē* *Ђурђевдāн* ГЦ Бал, *Мāрковдāн* прāзнујēm Пл Остр Суш Мр; под *Бōјчицōм* Др; *біло* *īме* *Бўлчинōј* свѣкрви Брез, у *Лук^нōј* кўћи Мил, ни *мāјчинōī* оца *нīсам* Г, *Сīāнчинōī* брāта *біла* Суш, у *сīўб.љанскōј* шкōли СГ; *ōкупīш* *vāмокān* Брез.

б) полудужина: *zādружнōј* ГЦ, *Слāвчинōј* мајци Со; *нē* *валā* *свѣзанōī* Огл.

Сем грађе из Драгачева где је забележено *Ђурђевдāн/иод* *Рудником* (Ђукановић 1995: 97) и Горњих Цапарди (Ђукановић 1983: 222), истраживачи осталих сродних говора не дају у попису дату позицију.

51. У позицији (⁺+⁺) неакцентована дужина доследно се чува: на *Вāриндāн* *біло* С, што је *Дрāјомīр* Пл, *глѣдā* и *Јāбланīк* В, *нē* *мош* *кўйлачōм* Г, *ōнā* је *мўченīк* Г, *тō* је *ōмришāj* Д, *ōвў* *īāсīорчāд* Мил, *īмā* *īддложнīк* СР, *мī* *īрѣслицōм* Вр, *кō*

је *й̑шничār* Пр, дрвенџм *рāl'цџм* СР, кёпём *рёковџд* Д, пёдигли *сёџменёк* Бог ДЛ ДК, нālијџмо *сёруёёкџм* ГК, џвџ је *Тёсовёк* Д; *вālъевскёџ* џдрџда СГ Бог Сит Д, кёд се й̑дџ *й̑њачкёџ* цркви Г, *й̑жичкёём* пётоё Сит; *й̑дālа* се у *двāјесёџ* гёџдини О Остр Д Др Бал Вр Р Пр Туб С Л; џсекла *нџкакёём* српом Брез, нёје й̑мало *нёкакёџ* вёзила С; *јā* тё *вāрујџм* С, ако ми *вџрујџш* Пл, *й̑збијџш* й̑вџрку С, *й̑рāзнујџм* Мārковдāн Мр, па тё *сālијџм* у лёнац Суш, *сāшијџм* панталёне Лоп Г СР Ст Туб Л, да и *шкёлујџм* Брез Мил Лоп Ст Л; сāv *й̑зёребāн* Реб, нёје *шкёловāн* Пр; дāли су џни мёни *дёлекāн* џдёџело Брез.

У џвој позицији дужина се добро држи и у већини суседних говора: у лџштанском говору *вџџрујџм* (Тешић 1977: 172), у колубарском говору *Жёвомёр*, *Јāбланик* (Николић 1969: 12), у Рађевини (М. Петровић 2005: 272), у говору Ужичке Црне горе (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), затим у горобильском *мёченик*, *рāдуџм* (М. Николић 1972: 635), драгачевском *рāсёорџд*, *зāйёчёё* (Ђукановић 1995: 97) и моравичком (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима) говору. У Тршићу и Мачви дужина се доследно чува само код именица, уп. *вџренёк* : *ћџлавём/ћџлавём* (Николић 1968: 382) и *Вёдовдāн* : *џбујџш* (Николић 1966: 199). Обади и Горње Цапарде чувају дужину *й̑џишār*, *вёдовџд* (Симић 1978: 17; Ђукановић 1983: 222).

52. У грађи су се нашли примери који показују да се дужина у Подгорини чува и у позицији ('+~+'): са *Грāбовёџџм* тām ГБ, у *јāсенёвёџ* кёри СГ, *й̑* нās је слāва *Лāзаревдāн* ГК; на *бёковачкџм* āтāру Пр, й̑шла *Мārичёнёџ* тёј сёстри Сит, брāта *нџроћенёџ* З, нџ вālā *рāсёёјасāн* Д.

Дужина се чува у Рађевини (М. Петровић 2005: 272), Драгачеву (Ђукановић 1995: 97), моравичком крају (В. Николић 2001: 293–306) и на босанском терену у џбаћком говору (Симић 1978: 111–117, у дијал. текстовима).

53. Послеакценатска дужина стабилна је и у позицији ('+~+'): а мёнџ *нāчалёёк* Др, џвāј *й̑рџсёџнёк* Сит, освāнуџ на *Сāвиндāн* С; џвџм ёёнџм *јёёровџм* Г, сād с *меанёзāёёџџм* З; прёшла и до *Бёбёчевёџ* бёлеџа З, мāјци *кёёминёџ* Брез, *й̑били* *Лёкинёџ* брāта Мил, на *Мāчковџм* камёну Суш, џд *й̑рёјёнёџ* брāшна ГЦ Ст Л, џнёг *Сёёјёнёџ* кāјмака СР, у *сёсёџнём* сёлу Брез; ни *њёзинёџ* џца ГЛ; нāправиџ *двāдесёёё* ГЛ, у *двāдесёёџ* гёд'ни ГБ; кад *сёсёёнём* Туб, врати́ли се *џвёкāн* Мр, *й̑рёёёёё* џкрёта Реб.

Дужина се чува и у осталим западносрбијанским говорима: у лџштанском говору *нāмјесёёк*, *й̑рзёёёёё* (Тешић 1977: 173), у Тршићу *нāредёёё*, *вārёёёёё* (Николић 1968: 382), у Горобилу *нāёасёёё*, *й̑ārёёёёё* (М. Николић 1972: 635), у Ужичкёј Црној гори *ћёсёёёёё* (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима) затим у драгачевском говору *рāсадёёё*, *нāредёёё* (1995: 98), у моравичком говору (В. Николић 2001: 293–306, у дијал. текстовима) и Рађевини (М. Петровић 2005: 272). У Мачви се џва дужина скраћује *нāредёёё* (Николић 1966: 193).

54. За позицију ('+~+~') добијёно је вёма мало примера, али и џни потврђују џпорност дужине: са *й̑рскāёёёёё* џвџм Г; *й̑рёчевачкёџ* āтāра З; па мёгу да *рāзёёёёёё* Б.

У џвој позицији дужина се доследно чува у лџштанском говору *рāзёёёёёёё* (Тешић 1977: 173), а мање је џпорна у тршићком и горобильском говору *рāзёёёёёёё/рāзёёёёёёё* (Николић 1968: 383; М. Николић 1972: 635).

55. Неакцентёвана дужина добро се чува и у позицији ('+~+'): нāјмлāђё *Дёбрёвёџ* Др, на *Йвāњдāн* С Пл, прёдём за *јёлёчāд* К, *Мёдвёёёёё* СР С Сит, дёчёкāм и *у̀нучāд* Лоп Б; на *Бёёёёё* вёдама З; нёкём *āљёёёёё* ГБ, нек *й̑змё* *āфёёёёё* Др,

затѣгнѣш дѣл *врѣишлѣм* В, бѣбѣм *Дрѣишѣм* Пл, сјѣкло са *клѣдарѣм* Брез, пред *кѣшарѣм* Брез, под *кѣдишѣм* Суш, прѣтиснѣм *лѣишѣм* Брез, пѣвезала се *мѣрамѣм* С, вѣкѣм *учинѣм* *мѣсачѣм* С, а *Милѣнѣм* јѣла свѣ ГК, са *ѣнанѣиѣм* Бал, за *синѣиѣм* Г ГБ Л Со Бр Мил, са *шарѣлѣчиѣм* ГБ; лѣба *бѣјѣиѣм* Мил, у ѣнѣм *бѣкрѣнѣм* кѣтлу Д, па на *бѣбовскѣм* бѣрама С, пријѣ *вѣселѣи* Милана Суш, *дѣношнѣи* ми дѣна СР, *дрѣвѣнѣм* рѣниѣма Вр, у *ђѣрмашкѣм* мѣли ГЦ, на *ђѣрачкѣм* грѣблѣу Огл, са *милѣчанскѣм* рѣкѣм Т, од *мѣрузнѣи* брѣшна Брез, у лѣусѣи *ѣровѣм* Ст, бѣло о *Пѣишнѣи* Рѣвни Брез, до *Пѣишѣм* пѣста ГЦ, у *ѣрѣишѣм* кѣшулѣма Г, на *сѣишѣм* грѣблѣу С, брѣшна *чѣмернѣи* С, *ѣвѣкѣм* *шѣниѣнѣи* лѣба Брез; са *ѣвѣишѣм* тѣмо Пл, за *њѣиѣвѣм* лѣђѣма Суш, трѣк *њѣиѣвѣм* мѣјѣи ГЦ; у *дѣјѣсѣиѣм* дѣшла Сит, у дѣјѣс *чѣишѣм* Брез; шѣто *дѣишѣм* Лоп, ѣи *ѣсѣрѣишѣм* СР, *ѣсѣишѣм* С, *ѣсѣишѣм* мѣс З Вр, *нѣиѣнѣм* га Лоп, *дѣбѣсѣишѣм* Б Г, *ѣѣранѣм* јѣтри Суш Брез ГК Со, па *ѣрѣишѣм* ДЛ, *ѣрѣишѣм* пѣдлѣжнѣк Д, *рѣдујѣм* сѣд Мил, *сѣунѣмѣишѣм* кѣгѣ ГБ, *ѣишѣм* на раме Б; *нѣишѣм* кѣжѣ С; *нѣсѣикѣн* је Г; *јѣдѣнѣм* нѣишѣ Пл, вѣкѣ *нѣишѣм* Суш, *ѣдѣвѣн* је Мил ГЦ, *ѣишѣм* Пл Бал В Ст Бог, *ѣишѣм* Мил.

Неакцентована дужина је у овој позиѣи углавном стабилна и у сусѣдним говорѣма: у говорѣ Лѣштанскѣм *нѣишѣм*, *бѣзбѣжнѣк* (Тешић 1977: 173), у тршићком говорѣ *ѣзмилѣм* (Николић 1968: 383), у говорѣ Горѣбиљѣ *ѣзлѣишѣм* (М. Николић 1972: 636), у Ужѣчкѣм Црнѣм гѣри (Марковић 2011: 616–663, у дијѣл. текстѣвѣма), морѣвичком крајѣу (В. Николић 2001: 293–306, у дијѣл. текстѣвѣма), у Рађѣвинѣ, као и на бѣсанскѣм страни у Г. Цѣпарѣдѣма *бѣскућнѣк*, *зѣузѣдѣм*, *ѣѣлѣгѣм* (Ђукѣновић 1983: 223) и ѣбаћком говорѣ (Симић 1978, у дијѣл. текстѣвѣма); понекад с мањѣм изрѣзѣитѣшћу сѣчувана је у Колубѣри *Мѣдѣвѣнѣк*, *зѣбѣлѣм* (Николић 1969: 12). У Мѣчѣви се јѣвљѣју све три вредности *ѣѣбанѣдѣм*, *ѣсѣишѣм*, *ѣдѣсѣишѣм* (Николић 1966: 199), а у Драгѣчевѣ две *ѣѣзѣлѣм*, *нѣишѣм* (Ђукѣновић 1995: 98).

56. Послѣакцентѣска дужина сѣчувана је и у позиѣи (+~+~+): па *Јѣрѣмијѣнѣм* Суш ГЛ; мѣришѣ *бѣрѣвѣишѣм* Пл, рѣдио са *врѣишѣм* Суш, ишѣ са *дѣѣѣѣишѣм* Суш, бѣјѣм са *лѣишѣм* СР; под *Влѣданѣвѣм* кѣћѣм Пр, од *ѣрѣниѣвѣи* ДК, *ѣбѣјѣ* Мѣлоја *Нѣколинѣи* Д; па *ѣсѣисѣлѣишѣм* Огл, *рѣзѣвишѣм* клѣгијѣм Туб.

Дужина је сѣчувана у лѣштанском говорѣ *нѣишѣм*, *ѣбѣлѣвѣм* (Тешић 1977: 173), у говорѣ Ужѣчке Црнѣ гѣре (Марковић 2011: 616–663, у дијѣл. текстѣвѣма), у горѣбиљском говорѣ *мѣлишѣвѣнѣк*, *ѣмѣишѣм* (М. Николић 1972: 636), а у тршићком говорѣ, порѣд примѣра са дужѣном, јѣвљѣју се и примѣри бѣз дужѣне *мѣлишѣвѣнѣк*, *ѣђѣлѣвѣм*/*ѣђѣлѣвѣм* (Николић 1968: 383).

57. Мѣтеријѣл показѣје да је послѣакцентѣска дужина сѣсѣвим стабилна у позиѣијѣма изѣ кратѣкѣе и да се такѣво стањѣ уклѣпа у стањѣ ѣоколнѣх говорѣ (бар ѣних за кѣје имѣмо подѣтѣкѣ); уп. Табѣлу 6.

Табѣла 6. Неакцентована дужина непосредно изѣ кратѣкѣе

ѣбласт/ позиѣија	Бѣлѣчинѣм	јѣбучѣњѣк	Бѣковиѣм	нѣѣлѣнѣк	прѣсѣалиѣм	лѣпатѣкѣм	прѣѣѣѣишѣм
Ваљѣвска Подгѣрина	+±	+	+	+	+	+	+
Ваљѣвска Колубѣра	+–	+	∅	∅	∅	+±(–)	∅
Рађѣвина	∅	+	+	+	∅	+	∅
Ужѣчка Црнѣ гѣра	∅	+	∅	+	∅	+	+

Табела 7. Неакцентована дужина непосредно иза акцента

област/ позиција	вѣжѣмо	злѣмѣње	нѣзѣвци	јѣлѣвка
Ваљевска Подгорина	+(±)	+	+	+
Ваљевска Колубара	+±-	+	+	+
Рађевина	+	+	+	+
Ужичка Црна гора	+-	+	+	+
Тршић	+	+	+	+
Љештанско	+	∅	∅	∅
Горобиље	∅	+	+	+
Драгачево	+-	+-	+	+
Моравички говор	+-	+	∅	+
Мачва	±-	+	+	+
централна Шумадија	∅	+-	+	∅
Обади	+-	+	+	∅
Горње Цапарде	+-	+±	+-	+
Узовница	+	+	+	+

Неакцентована дужина непосредно иза дужине

63. У позицији ($+^-+^-x$) дужина се чува, а у примерима у којима није изражена бележена је вредност полудужине:

а) чува се: *вѣнчѣвѣмо* Д, *вечѣрѣвѣмо* СР, *дѣрѣвѣмо* је Осл, *изѣђѣмо* на цѣду Пр, д *изѣинѣше* Мил Суш, кад *исѣѣдѣмо* Суш, *ишѣрѣмо* ГЛ, не *крѣшиѣвѣмо* Брез, *идѣрѣмѣмо* ГЦ, што им *уѣвѣвѣмо* С, *уѣвѣрѣмо* Мил Бал, *уѣкѣжѣмо* свѣдбу Суш; свѣ *дѣрѣвѣмо* С, тѣ *ирѣзѣвѣмо* Мил О, грѣбља су *рѣсѣркѣмо* ГЦ, гѣр је *сарѣњѣвѣмо* Огл, мѣ смѣ *сѣчѣвѣмо* Пл;

б) полудужина: *изѣјѣмо* нѣд З, *окуѣљѣвѣне* Д, да *идѣришѣмо* сѣме Бр.

Од осталих западносрбијанских говора дужина је доследно сачувана у азбуковачкој Узовници (Тешић 1978: 171) и моравичком говору (В. Николић 2001: 302, дијал. текстови). Процес скраћивања отпочео је у Драгачеву (Ђукановић 1995: 96), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663) и у Босни у обаћком говору (Симић 1978: 111–117) и Горњим Цапардама (Ђукановић 1983: 223).

64. Потврде указују на чињеницу да се послеакцентатска дужина у Подгорини још увек добро држи и иза дужине, иако су примери са полудужином сигнал отпочетог процеса скраћивања, што се опет уклапа у слику западносрбијанских говора; уп. Табелу 8.

Табела 8. Неакцентована дужина непосредно иза дужине

област/позиција	нѣплѣтѣмо
Ваљевска Подгорина	+±
Ваљевска Колубара	∅
Рађевина	∅
Ужичка Црна гора	-

област/позиција	наплатимо
Тршић	∅
Љештанско	∅
Горобиље	∅
Драгачево	+–
Моравички говор	+
Мачва	∅
централна Шумадија	–
Обади	+–
Горње Цапарде	+–
Узовница	+

Неакцентивована дужина нејосредно из крајикоће

65. За позицију (˘+˘+˘) располажемо примерима: прѣ *Ђурђевдана* ГК, имала *мајчиндѣ* дѣду ГК.

Исто бележи и Николић у колубарским селима (1969: 13).

66. Дужина је очувана и у позицији (˘+˘+˘): *Брѣзовчани* ДЛ, *Живодарка* рѣкла Огл, па *каменчанка* за вино Др, и *кућаници* Б, *Љѣсковчани* кажу Брез, о *Мишировдану* Пл, направѣ се *идложници* Л, прѣпадѣ *Суводану* С; на свѣ сам *зидовљна* Пл, баба *љубоморна* Мил, дрвѣће *свакорѣзно* Огл; *свакојакѣ* биле ГБ; *идбијѣмо* посеке Др, ми *ирѣзнујѣмо* Брез ГЛ, *ирѣзнујѣмо* три дана Лоп, на таблу *рѣзвијѣмо* СР, то *рѣзвијѣмо* Мил, *сѣбијѣмо* Г, те се *сѣкријѣмо* Суш, *убијѣмо* четри зиминѣ Г, да ме *убијѣше* ДЛ, јутру *умијѣмо* се Брез; рикѣ *илакајући* З; то је *варовано* В, *изаикани* цакови ДЛ, што су *кушоваше* Брез, *рѣскојано* вако Огл, ираме *уковане* С; *изаикала* ја Б СР, *идавила* рѣп С, нисам ни *иднѣла* Брез, *ирѣзновали* Дѣтѣнце Огл, *уиознали* се Огл С Реб Г Вр, посејала и *ускојала* Б, њи *шкѣловала* Брез; било *наојано* Мил, разгодим *иддједнако* З, у рату *ирѣшошњѣме* Суш, ишла *свѣкудана* ГБ.

Неакцентована дужина чува се у Ваљевској Колубари *Забрђанка*, *нѣ ваљаду*, *вѣјевали* (Николић 1969: 13), у Рађевини (М. Петровић 2005: 273), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663, у дијал. текстовима), у моравичком говору (В. Николић 2001: 293–306) и у Мачви *чѣрлакале* (*киселимо*) (Николић 1966: 199); тако је и у источнбосанским говорима: у Г. Цапардама *вјереника*, *уковаша*, *кушовали* (Ђукановић 1983: 223) и Обадима (Симић 1978: 111–117). У Драгачеву може бити и скраћена (Ђукановић 1995: 94–95).

67. Дужина се чува и у следећој позицији (˘+˘+˘): ишла сам *ирѣседнику* Г, *Обрѣновчани* Мил; кад *сусианѣмо* Лоп.

Доследно је сачувана у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 13), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663) и у Обадима (Симић 1978: 111–117). У Драгачеву и Г. Цапардама она се скраћује (Ђукановић 1995: 96; Ђукановић 1983: 224).

68. Дужина је сачувана и у позицији (˘+˘+˘): рѣка *Крѣстинѣвка* ГЦ, уче *Крѣшовдана* Пл, од *Мѣдведника* С Реб Г, ми смо *Свинчинари* ГЦ, *Сиданимирка* да станѣ С, отац *Тикомира* Огл, *укућани* пѣју Д; Милана *вѣселѣ* Суш, *дѣвѣдѣ* ђа Реб; *вѣјциндѣ* сѣмо ГЦ, *нѣѣвѣме* рѣзреду Брез, сѣра *ѣвчијѣ* Суш; да се *вакулишемо* З, и

вечерāмо Реб Пл ГК В Ст, *дотонīмо* Лоп Брез, *лончетом заиийāмо* Др, *ми засіперēмо* Суш, *одма ізврћēмо* Мил, *д ізинēмо* В, *нѐму кумујēмо* Г, *оборīмо* за дан Пл, *послѐ дїребљēмо* Реб, *кад йоджањēмо* Вр, *уводīмо* овна Р, *да уидшовīмо* СР, *уїрејēмо* Мил СР, *уїрушкāмо* Д, *ми уїршїмо* Лоп Пл; *їзмеїāно* С, *їсїперāїїи* Реб, *бїла каїарисāна* Сит; *прѐ осїшāлā* О ГБ, *йодшєрāло* ме С, *мāло узимāла* Пл, *нѐ би усїшāјāла* О Огл.

Дужина је сачувана у Рађевини (М. Петровић 2005: 272), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 616–663), моравичком говору (В. Николић 2001: 293–306), Мачви (Николић 1966: 199) и у Босни у обаћком говору (Симић 1978: 111–117, у дијал. текстовима). Скраћује се у Ваљевској Колубари *Брāнковчāни*, *укрцāмо*, *мобїлїсāна/їрѐбаїцїмо* (Николић 1969: 13), у Драгачеву (Ђукановић 1995: 96) и Горњим Цапардама *їроїдворїмо/нāбавїмо* (Ђукановић 1983: 223).

69. Изложено показује да се стање забележено у говорима Ваљевске Подгорине слаже са оним у најближим сродним говорима; уп. Табелу 9.

Табела 9. Неакцентована дужина непосредно иза краткоће

област/позиција	мāјчинџа	Сўводāња	сўстанēмо	вѐселџа
Ваљевска Подгорина	+	+	+	+
Ваљевска Колубара	+	+	+	+(-)
Рађевина	∅	+	∅	+
Ужичка Црна гора	∅	+	+	+
Тршић	∅	∅	∅	∅
Љештанско	∅	∅	∅	∅
Горобиље	∅	∅	∅	∅
Драгачево	∅	+–	+–	+–
Моравички говор	∅	+	∅	+
Мачва	∅	+	∅	+
централна Шумадија	∅	∅	∅	∅
Обади	∅	+	+	+
Горње Цапарде	∅	+	–	+±

Дужине којих нема код Даничића

70. Као што је и у другим севернијим млађим новоштокавским говорима (уп. Николић 1970: 101–10), у говору Ваљевске Подгорине у појединим категоријама речи јављају се дужине којих нема код Вука и Даничића.

71. Дужење пред сонантом јавља се у следећим категоријама:

а) у личним именима: *Бодāн* ми бїџ Др, *Стāнко* и *Душāн* С; *Љубисāв* нѐкї ГЦ, *Милїсāв* нāш С, *Бор^всāв* волиџ Мил, *Радисāв* с њїм Мил; поред примера без дужине: ал *дohē* *Бодбан* С, *чїча* *Боддан* Брез, *Дрāїан* доћѐ Суш, *нѐкї* *Душан* Лоп, *свѐтї* *Јован* Д, *Слободан* бїџ Б, *Сїодјан* С Лоп Губ.

Дужину у личним именима познаје Ваљевска Колубара (Николић 1969: 14), Љештанско (Тешић 1977: 174), Драгачево (Ђукановић 1995: 193), а двојаке облике

73. Дуг је вокал *o* добијен вокализацијом *l* на крају слога: *данās бєриџи Со*, па *оно жєтїеџи Д*, један *їалиџи Реб*, *їраїтиџи њєгџв З*, *раниџи прије Брез*, као *сїараџи нєкї ГБ*; *наш зєсеџк Мил ГЦ Д О Др Пл Лоп Мил Бог СР Л Огл Г*, седам *имамо зєсеџка Пл*, у *мом зєсеџку Огл Туб*, у *мојим зєсеџку СР*.

74. У радном глаголомском придеву вокал *o* добијен сажимањем вокалских група доследно је дуг: *отарасїм їдсџ Г*; *вјєнчџ њєгā Брез*, *вукџ шџдер З*, *дџшџ кўћи Реб ГБ Огл*, *занємоїџ отац С*, *џбећџ отац Д Л*, *сєсїаљџ траве Суш*, *свїрџ* један *Пл Бог*, *сўсїџ С СР Г*, *ўгарџ* нєкције *В*, *ўгџ* је *Пр*.

75. У селима Ваљевске Подгорине вокал *o* најчешће је дуг и кад није добијен сажимањем:

а) доследно пред енклитиком: *бїџ* је *ГЦ О Пл Реб Мил Вр Пр*, *бїџ* сам у селу *Остр*, *вџлиџ* ме *ГЦ О*, *дџвџ* јој *ГБ*, *жџџ* ми *Суш*, *жєниџ* се *О Пл*, *жївиџ* је педесџт гџдїнā *Бог*, *звїџ* се *Суш* *Реб*, *кўпиџ* ми *О*, *мџлиџ* се *Д*, *оженїџ* је се *Л З ГЦ Д Лоп В С Б Огл*, *рџдиџ* се *З Лоп*, *свїдиџ* ми се *Др*, *ўчиџ* је *Пл*, *чўџ* сам *Сит*.

б) остали случајеви: *бїџ* у рџвству *Б*, и цїглу *вџдиџ* *Суш*, *вџдиџ* вџлове *С*, *вџлиџ* д *їдє С*, *жєни їџвџриџ* *Мил*, није ми *дџџ С Брез*, није *гџдиџ С СР Огл*, ка-сам се *жєниџ* *Сит*, тџмо је *жївиџ* *Огл*, џвџј га *замџлиџ* *Др*, дџџа *їзїџриџ* *Б*, *њєгā* *наїџниџ* *Мил*, *нарāниџ* *нāрод СР*, *пџп нарєдиџ* *Лоп*, *кџ* *наслєдиџ* *Мил*, није ме *насџчиџ* *Огл*, *Бџг усўдиџ* *Сит*, *кџ* ти је *учїниџ* *Лоп*.

Дуго *o* које није добијено контракцијамa вокала јавља се у неједнакој мери (ређе или чешће) и у главнини околних говора (уп. нпр. Николић 1968: 386; Николић 1969: 14; Тешић 1977: 174; Симић 1978: 18; М. Петровић 2005: 273).

76. Дуг вокал имају именице *їогне* и *гџба*: до *їџгнє* крчили *О*, џдмāрāш на *їџгнє* *Лоп*, на *їџгнє* пџпијєм *Осл*, на *їџгнє* ўкувā се *Брез*, пџслєн *їџгнє* *Пл*, пџс *їџгнє* *Ст*; *зїмскџ гџбā* *Мил Г*, око тї *дџбā С*, рџтнџ *гџбā Г*, у свџкџ *гџбā Д*, у стџрџ *гџбā Вр*.

77. Именице женског рода с творбеним суфиксом *-џсї/-єсї* у косим падежима имају дужину: *ї* није бїло *бџлєсїи С*, бїџ *жџлџсїи Б*, кўку мєнє *жџлџсїи Суш*, ўбили га *жџлџсїи Брез*, мї пўни *рџдџсїи О*, од *рџдџсїи Огл* *Реб Ст Л*.

78. У множини етници имају дуг вокал *a*: *їмā Бїрчāни С*, зџвў се *Брђћāни ГЦ*, *Крāћāни* су вџћї *Мил*, тї *Љєсковчāни Брез*, твџјї су *Млāдовчāни С*, тџмо су *Плўшчāни О*, џвї *Ўжичāни В*.

Ову дужину записали су истраживачи у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 14), Тршићу (Николић 1968: 386) и обаћком говору (Симић 1978: 19).

79. Дужина се јавља у следећим заменичким облицима:

а) у генитиву и акузативу личних заменица за 1, 2. и 3. л. једнине, повратне заменице *себе* и заменица *ко*, *шїа* и *сав*: *вџлиџ џн мєнє С*, *блїз мєнє гџр Вр*, *мāћїа тєла мєнє Пр*, *омєтє мєнє Со*, *мєнє заговџриџ ГЦ*; *нєка шєбє СР*, *јā шєбє пџзнајєм Бр*, *шєбє* цєнїм *Г*, *џна шєбє грди СР*; *њєїā* д *ўбијў Бог*, на тџј сџџџк *њєїā СР*, *вєнчџ њєїā Г*, *пџнєла њєїā М*; *Дарїнка* је знāла *сєбє С*, свџк за *сєбє Г*, око *сєбє Сит*, сџми *сєбє СР*, за *сєбє* *Лоп*, сџма *сєбє Пл*, прџклињєм *сєбє* *Реб*; у *кџїā* поглєдїш *Сит*, *кџїā* да глџсџм *З Мил*; от *чєїā* је *Брез Мил*; тако и: *нџсила којечєїā Г*, пўно *којечєїā Сит*; *дāш* им *свєїā Сит*, и *данās* *дāњи* *їмā свєїā Пл*;

б) на наставку у дативу: *кџмє* је *дџто ГЦ*, *џстанў кџмє С*, *кџмє* да мєсїм *Г*, *кџмє* *Бџг Сит*, *кџмє* *їдў* *Лоп*, *кџмє* је *дџшла О*; и: *којекџмє* *дāвали Д*.

80. Дужина се јавља у прилозима:

їмāмо кџгє *Брез*; и ти *сџгє СР*; и *гџнās* *дāњи* *СР Р Пл Мил Реб*, *кџ* и *гџнās*

Вр, доламо су и *данас* Брез; *вечерас* налџиџ Огл, кáзџ му *вечерас* Сит, *вечерас* д изађџм З, идџм *вечерас* Суш, *вечерас* је иџгра Мил; на вашер *ноћас* С, *ноћас* пџцајџ Б, *ноћас* сам је пробџдила Лоп, *ноћас* не џтварџм Брез; кџпили смо *јесџнас* Лоп, *јесџнас* кџпџмо Г, до *јесџнас* О, долазиле *јесџнас* Бал, рáдили *јесџнас* Бр, од *јесџнас* Брез.

81. Дуг је наставак у компаративу прилога: *зџдгнијџ* Огл, стџјжџ *касџнијџ* Бог, *касџнијџ* се рџдила Лоп, ваџџ *најзџдгнијџ* Мил, тџд је *најслобџдгнијџ* Мил, грабовина *иџнајнесџдгнијџ* Огл, *рáнијџ* се џсуши С, кáџо су *рáнијџ* Мил, *слаџбијџ* држџмо Огл, тџ ми је *чџстијџ* ГБ.

82. Дужину имају следеће глаголске речи:

а) З. л. мн. презента глагола *хџиџи*: џни *џћџ* тáџџ ГБ, *џћџ* да ме дáдџ Р, *џћџ* да гџнџ Д, свџ *џћџ* на пџсе сџбу Бог; *нџћџ* вџлови Б, ваљдá *нџћџ* Бал, дџца *нџћџ* З, *нџћџ* да пáсџ О;

б) у облицима футура: *бџћџ* дџбро Г, *бџћџ* ти срџтнџ Лоп, *дáћџ* ти рáзбџј Мил, *дáћџ*мо ти дџте Реб, *дáћџ* му кад дџђџ З, *гџћџ* кџм В, *гџћџ* за Никољдáн Ст, *гџћџ*мо мџ Пл, *гџћџ* пџ те ГБ, *зайáлићџ* је Б, *имаћџ* пáра Пл, *ићџиџ* гџр Лоп, и *мајкаћџ* се Лоп, *иџгџлићџ*мо пџ пола Сит, *иџмаћџ*мо тџд Реб, *иџреџнићџ* те Брез, *иџреџрићџ* Туб, *иџрџџ* на нáс ДЛ, *иџрџџ* те Б, *иџрџџ* свџт Пл, *рџћџ* ти С, *самлећџ*мо Бр, *сџирџлићџ* се џнџ О, *џбићџ* те Лоп, *џбићџ* ме Б.

83. За истраживани терен карактеристична је појава послеакценатске дужине пред енклитиком, и то у различитим категоријама речи: *бáбá* је у крџвету Суш, *брáћá* се ГК, *дáскá* је Пл, *мџкџ* је бџло Мил, *иџиџиá* је Огл; *џнá* је Огл Лоп Г Реб Суш Брез Др З, *џнџ* су снџвáле Г, *џнџ* ћџ Брез; *мџјџ* ћџ папџрике Брез, *мџјџ* су сџјали Пр, *нáмá* је слáва О, *нáшá* је штáла Г; *нџкџ* је учитељ Лоп, *свáкá* је жџна ГБ, *иџзџ* су Мил; *кáкá* је кџћа Г, *кáкџ* је живџт Лоп, *кáкџ* *јџј* је Г; *здрáвá* је Др; *бџџ* је свџкар Огл, *вџлиџ* ме ГЦ О Пл Лоп, *врáшиџ* је се В, *дáџ* ми је ГЦ, *дáџ* *јџј* ГБ, *жџниџ* се О Пл, *зайџслиџ* се ГК Г, *џжџниџ* је се Л З ГЦ Д Лоп В С Б Огл, *иџџ* сам З, *џчиџ* је Пл, *чџџ* сам Сит (исп. т. 72а); *бџиáиџ* је с џдáла Лоп, *бџљџ* је Г Пл, *џдрџ* је Г, *дџбрџ* је ГК Лоп Г, *дџбрџ* ме слџшајџ Г, *јáшиџá* је Брез Др, *слаџџ* је вџлиџ ГБ, свџ кáжџ *сџрáвџ* је ГБ; *сџиџрá* *јџј* ДБ, *сџиџрџ* ћџ Мил.

84. У говору Ваљевске Подгорине дужина изостаје у следећим случајевима:

а) у дативу, инструменталу и локативу множине именица женског рода а-основе: у *бáбинама* Лоп, на бџбовскџм *бáрама* С, пџкли на *вáиџрама* ГК, с *вџлама* Пл Г Осл, сá тџм *љџвáма* Мр, џвџм *дрџњáма* Реб, сáмо с *јáбукама* СР, с *крáвáма* С О Г, по тџђџм *кџћама* Сит, и гџре *лџвáма* Туб, *рџџуљáма* Пл, на тџм *свáдџбáма* ДЛ, на *слáмњачáма* Брез, у *сџбáма* клџпе Огл, под *сџирџвáма* Бр, тџрбу са *џиџриáма* Вр, áјде *џџрама* ГЦ, мџјџм *чџчама* Брез, са *иџвкáма* Суш, ишџ са *иџиџуáма* К.

Међутим, факултативно код неких информатора у појединим јатовским селима (а према мом слушном утиску) може се чути нешто дуже а: са *јáбукама* ГБ, крáву у *јáслама* ГБ, те с *крáвáма* Пл, пџ *њивáма* Р.

Дужина се не јавља ни у готово свим околним говорима (уп. М. Петровић 2005: 274, Николић 1968: 386, Марковић 2011: 37–38, Тешић 1977: 174, Николић 1966: 201, Симић 1978: 20), осим у неким селима ваљевске (Николић 1969: 13–14) и Шумадијске Колубаре (Реметић 1985: 69), у Горобиљу (М. Николић 1972: 673), Драгачеву (Ђукановић 1995: 99–100) и моравичком крају (266). Правац кретања изоглосе *амаáма* в. у М. Николић 1991: 81, у фусноти.

б) код придева на -ав и -асџ: *бáлав* (сви пунктови), *дрџњав* бџџ ГЦ, *жџлав* Л, *кáлав* терџн Реб, *лáлав* Вр Бог, џн је *лџлав* Брез, *мџишав* Туб, *нџкџ* је *мџшав* Г,

сав мусав Пр, ирјав С, рајав Сит, бити рђав Б, слинав Мил, чийав парадјз Бр, чулав ГЦ; ма́ло ба́бураси́ О, зе́ленкаси́ Ст, жу́ћкаси́ Г, кийњаси́ В, илдо́часи́ Остр, шийцаси́ З.

Краткоћа је потврђена доследно у најближим поређеним говорима, уп. нпр. Николић 1969: 14, М. Петровић 2005: 274, Реметић 1985: 72, Николић 1968: 386, Николић 1966: 202, Марковић 2011: 43, Тешић 1977: 174.

Дужина се јавља у колубарском селу Петница (Николић 1969: 14), у моравичком говору само код придева на *-аси* (В. Николић 2001: 266), у Горобилу (М. Николић 1972: 637) и Драгачеву (Ђукановић 1995: 102–103).

в) у инфинитиву глагола на *-нуџи*, *-аџи* и *-иџи*:

почеше *иџнуџи* Мил, и *деџнуџи* Г, *зиџнуџи* С, *изџнуџи* СГ, споменци *иџдиџнуџи* ДК, некако *ириџиснуџи* Бог, озгб *ириџиснуџи* СР, *садеџнуџи* сено Остр, никако *скиџнуџи* Туб, ма́раму *скиџнуџи* В; просци *долазиџи* Б, ја́ љу *затиџиџи* ГК, не́ђу ја́ *издаџнуџиџи* Брез, те́бе *џмашиџи* В, почё́ ја́де *иравџиџи* ГЛ, на ка́марицу *стиџавџиџи* Мр, не́ да се *уваџиџи* Бал, ста́не *иравџиџи* Бал, те́џ *ируџиџи* Б; не́ смём *беџаџи* ГЦ, не́ морё *ве́ровџиџи* Д, тво́ја ђе́ца *илеџаџи* ДЛ, почнём *диџаџи* Др, *иџбрисаџи* ста́рџм на́роду *џбуџу* Мр, не́ треба́ и мнџго *иџмињаџи* Брез, она́ко *че́шљаџи* ДК, де́цу *шкоџловаџи* С.

Дужина се у инфинитиву не јавља ни у околним говорима, уп. нпр. Николић 1969: 13, Реметић 1985: 72, М. Петровић 2005: 274, Марковић 2011: 44, Тешић 1977: 174, Николић 1968: 386, Симић 1978: 20.

г) у 3. л. мн. аориста: џни *виџише* Пр, па *илеџаше* Пл, *даџоше* га СР, сџноџ *џоџоше* С, *зайџалише* жиџицу СР, পে́гли *зайеџаше* Вр, и *иџоше* у́ куџу Б, *изиџоше* во́лови М, ме́не *навратиџише* Мил, ко́сијер *наџџоше* Брез, *џоше* њи́ним пу́том Суш, се́ла *џстиарише* Огл, *иџбеџоше* љу́ди ГЦ, *свеџаше* до́ле Д, *скиџнуше* џконе С, де́ца *стиџиоше* Мил, џни *стириџаше* Пр, та́м *иџмаџаше* Бал, *иџеџаше* Суш, *иџеџаше* де́ду Б.

84а. На деминутивном форманту *-иџ* дужина најчешће изостаје: *асиџалиџ* ДЛ Лоп Мил СГ, *асиџалчиџ* код кревета Осл, је́дан *брџеџиџ* Лоп, во́лики *будџачиџ* Туб, наш *ваџаџиџи* З, са́шије *џуџиџи* Сит, не́ки *долаџиџи* ГЦ, џткине́ *краџиџи* Мил, џставиш на *лоџариџи* Мил, џмали су *орманчиџи* Туб, *иџрозџриџи* Реб, не́моџ ђе́ри, не́ма *иџуџиџи* Р, по во́лики *реџеџиџи* Мил, *реџдиџи* чи́сти Бог, *реџиџи* К, пошла џна и *синчиџи* Л, *сноџиџи* Т, клџска, *стеџиџиџи* Брез, *сриџиџи* та́мо Др, на *стиџмачиџи* ГБ, *судџиџи* СР Сит Бал, не́ки *иџаџиџиџи* Туб, *иџрниџи* ишчу́па Пл, на́купџм *чаџбриџи* ГБ, пун *чаџнчиџи* М, је́дан *чаџчиџи* Бал, и *меџиџериџи* Ст, осе́чеш *иџиџчиџи* Мил, не́ки *иџифоџеџериџи* Мр, у́змём не́ки *иџиџаџиџи* Т, биџ *иџубеџриџи* К. Сразмерно је мање потврда са дужином: це́дила у *буриџи* ГБ, пра́се, *веџриџи* В, ја́ко *иџуџиџи* Пл, крај њега́ *деџкиџи* ГЛ, *красиџавчиџи* О, *иџиџвиџи* Т. Дуги акценат јавља се у косим падежима у једнини и у множини, уп. нпр. виџиџо га са *коџиџџом* Туб, с његови́м *волиџиџа* С, биџи су *буриџи* Бог и сл.

Подгорске прилике уклапају се у шири ареал у којем је дошло до укрштања акценатских типова деминутива на *-иџ/-џиџ* (уп. Марковић 2011: 42–43, Николић 1972: 648, Николић 2001: 266, Реметић 1985: 73).

84б. Стање на западносрбијанском терену и шире у погледу анализираних позиција из т. 81 и 81а в. у С. Марковић 2011: 36–44.

85. – а) Код глагола типа *иџресџиџи* дуг је презентски наставак: *вучџем*, *иџреџе*, *иџресџем*, *иџвучџем* и сл. (сви пунктови);

б) Најчешће се јавља дужина код глагола с оснoвом презента на *-је*: *куџјем*, *иџљуџјем*, *чуџјем*; *куџиџуџјем*, *иџреџуџјем* и сл. (у свим пунктовима).

Акцентоване дужине

86. У вези са дужењем пред сонантима грађа показује следеће:

а) код узлазних акцената ретко долази до дужења: па *лѧнчић* Г, *рѧдѧ лѧвци* Сит, доведѧш *ѧвцу* Остр, *ѧмѧм синѧвца* Реб, *мѧг синѧвца* СР, *бѧли синѧвци* Брез, ѧтшла за *удѧвца* Сит; и: *кѧкѧ ѧеш бѧју* Мил, и *бѧја* ГБ, *бѧла је бѧрба* Г, *ѧватила змија* Реб, као *змију* Вр; и: *ѧставѧм у лѧнцу* О, *у лѧнцу* Г. *пѧслѧ лѧнчеѧтом* заѧтѧмо Др.

Изложено стање углавном се уклапа у западносрбијански и суседни босански ареал (уп. Николић 1969: 15, Марковић 2011: 50; Тешић 1977: 16, Николић 1968: 387, Симић 1978: 20).

б) код силазних акцената дужење је редовно: *јѧрца* Со, *сѧнце* ти *јѧрко* С Туб Бал ДЛ, као *слѧмка* СГ, *сѧѧрци* (сви пунктови), *ѧзмѧш ѧрѧвку* Б, *Турци* Мил;

в) код именица средњег рода на -ѧје дужење је доследно: од *ѧвѧжѧ* Пр СР, *ѧвѧжѧ* метѧлно Реб, *кѧпѧм ѧрѧње* ДЛ, *виш ѧвѧ ѧрмље* Г, *у сѧлу ѧрѧбље* Др, *бѧло ѧрѧбље* Вр, *ѧрѧжѧ* бѧло Др, *лѧшѧг здрѧвѧа* С, *ѧрѧиће* Б, *ѧрѧће* Пр Туб Остр, *рѧбље* Брез Б Бал Пл Лоп С СР, *сѧће* ГЛ, *прѧстерѧ снѧѧље* Д, *ѧѧрње* (сви пунктови);

г) до дужења углавном долази и у номинативу јединице именица мушког рода са старим силазним акцентом: *вѧкѧ* и *бѧс* Сит, *кѧко је Бѧѧ ѧставиѧ* СР, *лѧѧѧ* и *ѧјдѧчицу* Суш, *ѧрѧм* В, *свѧки је ѧѧм* ѧмѧ Пл, и *сѧд зѧб* ГК, *бѧѧ зѧѧр* Туб З, *ѧзми сѧк* Лоп, *ѧзгѧ кѧш* С, па на *крѧв* Реб, *крѧв* ѧ дрѧвета Осл, *у ѧнѧј лѧј* Брез Д, *ѧплѧтѧ ѧлѧѧ* ДК, *седѧмнѧстѧ ѧѧк* Др, *ѧскопѧ се рѧв* Сит, *кѧзѧи рѧѧ* ГК, *вѧјнѧ рѧк* Брез, *пѧдрињски сѧѧв* Реб, *вѧтѧ ѧвѧѧр* ДК, *у ѧѧѧр* Реб, *ѧправѧ се ѧрѧѧѧ* С, *ѧмѧ чѧѧѧ* О, *зѧвѧ се чѧѧѧ* Пл, *зѧѧѧје за тѧј чѧѧѧ* Мил;

д) не скраћује се дуго вокално *р*: *жрѧѧѧѧ* СГ ГЦ, *крѧв шѧѧѧ* СР, *ѧбѧде ѧѧрѧ* Лоп, *ѧрѧѧѧ* га *пѧјѧли* С, *ѧдѧм ѧрѧѧѧ* Мил, *ѧдѧ ѧрѧѧѧ* Л, *ѧшло се ѧрѧѧѧ* ГБ.

Преношење акцената на проклитику

87. У говору Ваљевске Подгорине заступљено је староштокавско и новоштокавско преношење акцената на проклитику. Иако су обе реализације врло честе, уочено је да појава није доследна и да се јављају примери у којима преношење изостаје.

Староштокавско преношење

Преношење акцената на проклитику са именица

88. Код именица мушког рода помера се акценат са првог слога на једносложни или двосложни предлог, при чему акцентован предлог и именица могу имати и неко од прилошких значења:

а) *тѧчѧ се ѧѧ мрѧка* Суш, *ѧвати зѧ врѧѧѧ* Остр, *кѧлкѧ нѧ ѧѧн* Мил, а *стѧѧѧѧѧ ѧ крѧѧ* Реб, *ѧшла ѧ Круѧѧѧ* Пл, *ѧдѧм ѧ лѧѧ* С, *склѧнѧм се ѧ лѧѧ* ГЦ, *тѧѧмо ѧ мрѧк* Д, и *ѧ рѧѧ* Суш, *ѧвце вѧче ѧ сѧѧѧн* Реб, *зѧтворѧмо ѧ сѧѧѧн* Брез, *нѧспѧ се ѧ ѧѧк* Лоп, *ѧдоше ѧз брѧѧѧ* Реб, *лѧпѧтѧѧ ѧвѧс* Д, *дѧѧѧ ѧдоше ѧ ѧрѧѧ* Остр, *вѧѧѧ пѧт нѧмѧ нѧѧѧѧ* СР; *ѧза брѧѧѧ* Реб, *јѧ ѧсѧѧѧ брѧѧѧ* Сит, *ѧѧѧ врѧѧѧ* СР, *ѧрѧѧѧ брѧѧѧ* С, *сѧм ѧрѧѧѧ ѧѧѧѧ*

Д, нод *йрѣко ѿлѡѡа* Г. Преношење није извршено у примерима: *радѡм до мрѡка* З, *самелѣ за гѡн* Вр, *запѣвѡш у ѿлѡс* Г, *пѡшѡ у ирѡд* Огл; *йрѣко гѡна* йшла ГЦ, *йдѹ уза зѡд* С.

б) три нѣдиље *дѡ ѡсѡѡа* Суш, *зѡкачѡм зѡ ѡѡјѡс* В, *пѡјѡм вѡм нѡ бунѡр* Г, *д ѡдѡм нѡ врѡѡј* Мил, *станѡм нѡ камѡн* Суш, *ѡтишли ѡдг* *Бежѡн* В, *ѡтуда ѹ ирѡмац* Реб, *тѡм ѹ ирѡмац* Г.

89. Код именица средњег рода старо преношење потврђују примери:

а) *ѡмѡ вѡж* *Вѡљева* Сит, *пѡбегѡ ѡз* *Вѡљева* ГБ, *прѡшли крѡз* *Вѡљево* СР, *дѡдили нѡ ѡѡво* С, *ѡдѡмо нѡ ѡѡво* Брез, *спѡла сѡ сѡѡѡна* Брез, *ѹ Вѡљево* на *пѡјѡц* Г, *пѡнѡрѡм ѹ Вѡљево* Брез, *ѡшли ѹ Вѡљево* Вр Пр Сит Брез Мил С, *запѡслиѡ се ѹ Вѡљево* Со Реб, *дѡла ѹ Сѡѡѡло* Л. Преношење је изостало у примерима: *да дѡђѡте из Вѡљева* Брез, *и(с) Сѡѡѡла* Брез, *ка-смо дѡшли у Вѡљево* Вр.

б) *ѡзливѡло ѡз брѡа* ѹ *брѡ* Др, *зѡйти ѡз ѡка* СР, *ѡн је нѡ брѡу* Пл, *кѡ нѡ ѡку тѡј нѡ срѡу* В, *ѡде нѡз брѡо* Др, *спѡстѡ се нѡз брѡо* Мил, *ѡдарио и нѡз дрѡо* С, *ѡдѡ ѡѡ ѡѡљу* ГЦ, *дѡђе ирѡд* *вече* О, *сѡпѡ ѹ бурѡд* Огл, *сарѡн^{те} ме ѹ вођу* Огл, *нѡшѡ је ѹ колу* Огл, *рѡно ѹ леѡѡ* Суш, *утрѡниѡ ѹ ѡко* ГЦ, *с нѡма ѹ ѡѡљу* М, *ѹ ирѡлеђе* тѡ Р, *вѡкѡ ѹз брѡо* С, *дѡл ѹз вође* ГБ, *йрѣко леѡѡ* се *пѡкосѡ* Суш, *йрѣко лѡѡѡ* С. Преношење је изостало: *тѡм на брѡо* Пл, *већ на срѡу* Г, *д ѡдѡм у кѡло* Мил.

90. Староштокавско преношење код именица женског рода на -а илуструју следећи примери у којима се помера дугосилазни или краткосилазни акценат у акузативу једнине и акузативу множине:

а) *ѹвѡти зѡ клѡѡу* СР, *ѹвѡти ме зѡ рѡку* Мил Др, *зѡ рѡку* Огл, *стѡвѡ нѡ ѿлѡву* Б Лоп ГБ, *кѡрѡјѡци нѡ ѡвѡе* Брез, *прѡла нѡ рѡке* Остр, *тѡрѡ нѡ сѡрѡну* Суш, *нѡз рѡку* и *прѡтури* се С, *вѡдѡ ѡдг* *рѡку* ГБ, *ѡт^{шѡ} ѹ вѡјску* Г Сит, *пѡтнѡс ѹ зѡму* Брез, *ѡдарѡ ѹ ѿлѡву* О, *а рѡнијѡ ѹ зѡму* Мр, *ѡднесѡмо ѹ рѡѡѡку* Брез, *лѡнац ѹ рѡке* Со, *сѡд ѹ срѡду* Др, *спѡстѡиш нѡ сѡрѡну* О; *а мѡре ѡ Брѡнка* *навѡсти* СР; *мѡђу нѡѡе* СР. Преношење је изостало: *низ рѡку свѡкло* С, *да пѡљѡбѡ у рѡку* Б.

б) *да не прѡнѡнѡ зѡ земљу* Вр, *ѹвѡтиѡм зѡ косу* Реб, *дрђѡи зѡ нѡѡе* Лоп, *прѡвлѡчили крѡз* *воду* С, *ѡдѡ крѡ земљу* Мил, *трѡк нѡ воду* С Мил, *спѡстѡиш нѡ земљу* Осл, *дѡђѡи нѡ ѡѡру* С, *дѡгнѡ се нѡ нѡѡе* Д, *ѡдарѡм ѡ земљу* Брез, *слѡли ѡд воду* С, *ѡшла ѹ вољу* В, *ѡдарѡла ѹ земљу* Бал, *зѡкопѡ ѹ земљу* ГК. Преношење је изостало: *лѡгнѡ на зѡмљу* Вр, *у вѡду врѡћу* С, *увѡчѡ у ѡѡлу* Пр, *ѡшла у шкѡлу* Лоп.

91. Старо преношење извршено је и код именица женског рода на сугласник:

а) *и нѡ дѡж* Л, *мѡ зѡ нѡн* З, *нѡје ѡд ѿлѡди* Лоп, *ѹ кѡѡ* *прѡлазѡ* Сит, *ѹ нѡн* *крѡнѡш* Лоп, *ѡстанѡ ѹ нѡн* О; *слѡжили ѡсѡѡѡѡ чѡсѡѡѡ* Сит, *йрѣко нѡнѡ* Пл; *сѡѡ нѡн* СГ Л Ст Б Бал Д Остр С СР ГК Мил. Преношење је изостало: *исплѡтѡм за нѡн* С.

б) *нѡк је нѡ милѡсѡѡ* Пл, *ѡвѡ нѡ радѡст* Остр, *ѡвѡ ѹ јѡсѡн* Д; *ѡправѡ се ѹчѡѡврѡѡ* СР. Примери у којима није извршено преношење: *сѡчѡмо у чѡѡѡврѡѡ* Лоп, *дѡшѡ у јѡсѡн* Вр.

92. Краткосилазни акценат помера се и код именица типа: *нѡкѡко нѡ ѡчи* Г, *нѡнѡ нѡ ѡчи* Туб, *вѡкѡ зѡ уѡѡи* СГ; *дѡјѡ нѡ ѡрѡи* Пр.

93. Староштокавско преношење врши се и код именица на -ина: *гѡниѡ нѡ ѡлѡнину* Брез, *ѡздѡр ѹ ѡлѡнину* Суш, *ѡдѡмо ѹ ѡлѡнину* С, *ѡзишла ѹ ѡлѡнину* СР, *пѡбегнѡм ѹ ѡлѡнину* Сит, *ѡдѡ ѹ ѡлѡнину* Мр, *пѡђѡм ѹ ѡлѡнину* Суш, *дѡѡ тѡрбе ѹ ѡлѡнину* Реб, *ѹ ѡлѡнину* *гѡре* Брез.

У вези с преношењем акцената са именица ж. рода на -ина, Б. Николић констатује да преношење изостаје уколико се именица у споју с предлогом јави у

именичкој служби („*иазише на брзину*“), а уколико се ради о прилошком значењу реализује се старо преношење (1970: 37).

Преношење акцената на йпроклиџику са заменица

А) Преношење акцената са именичких заменица

94. Староштокавско преношење реализује се са облика генитива и акузатива једине личних заменица *ја, ти, он*, повратне заменице *себе* и заменица *ко, шти*.

1. Генитив:

а) Ратко је *виж менѐ* С, *кѡпѧ дѡ менѐ* СР, *ѡв кѡд менѐ* С Мил, *пѡпѧла се крај менѐ* ГК, *стѧријѡ дѡ менѐ* С Реб Брез, *ѡ менѐ дѡвѡр* С; *кѡ шебѐ* није бѡлѧ Брез, *ѡ шебѐ стѧријѧ* Г, *ѡ шебѐ* је Милоје Др; *брѡж њѧјѧ* Мил, *д ѡгрѧм дѡ њѧјѧ* Вр, *ѡбѡсиѡ збѡј њѧјѧ* Г, *бѧла кѡд њѧјѧ* Бр, *да бѡдѡш крај њѧјѧ* Д, *стѧријѧ дѡ њѧјѧ* Б, *ѡљуша сѧ њѧјѧ* Огл, *ѡ њѧјѧ пѡница* Лоп; *ѡмѡш ти дѡ себѐ* В, *сѡкњу сѧ себѐ* Пл; *ѡ чејѧ нѡсѡм* Пр;

б) *ѡстала ѡза менѐ* С, *ѡбнесѐ ѡко менѐ* Брез, *лѡжѡ йѡкрај менѐ* ГК, *прѡђѧ йѡра менѐ* ГБ; *свѧ ѡко шебѐ* Мил; *ѡпкѡрачѡм ѡко њѧјѧ* Суш; *сѧде ѡсѡре себѐ* С, *тѡрѡм йѡре себѐ* В, *бѡци йрѧко себѐ* Брез. Преношење није извршено у примерима:

а) *дрѡгѧ до мѧнѐ* Мил, *прѡв^нли код мѧнѐ* СР, *стѧријѧг ѡд мѧнѐ* Мил; *јѧ ѡу ко шебѐ* ГК, *стѧти крај шебѐ* ГЦ; *ѡшла је до њѧјѧ* Мил, *свѧ збѡј њѧјѧ* Лоп.

б) *нѡсили ѡко себѐ* Сит.

2. Акузатив: *дѡшла зѧ менѐ* Мил; *није зѧ шебѐ* Брез; *дѡшла зѧ њѧјѧ* Г С, *пѧло нѧ њѧјѧ* Б, *наѡчиѡ ѡж њѧјѧ* Д. Преношење је изостало: *за мѧнѐ* су бѧли пѡштени Г, *пѡшѡ на мѧнѐ* Мил; *тѧла је за шебѐ* ГЦ.

У дијалектолошкој литератури констатовано је да је реализација староштокавског преношења у генитиву и акузативу једине траг који указује на чињеницу да је у говорима западне Србије некада био краткосилазни акценат (*мѧне, шебѧ, себѧ*), иако данас ниједан од тих говора не познаје такав акценатски лик, већ увек *мѧнѐ, шебѐ, себѐ* (Николић 1970: 45). Б. Николић скреће пажњу на то да у колубарском, поцерском, мачванском, сремском и тршићком говору никада не долази до преношења у дативу и локативу једине (1970: 43–469). Овим говорима сада можемо придружити и говоре на простору Ваљевске Подгорине у којима се такође никада не реализује преношење акцената на проклитику у дативу и локативу једине; увек је: *на мѧни, на себи, ѡ шебѧ* и сл.

Према најновијим записима С. Реметића, у говору источнобосанских Ера таква су преношења сасвим обична: *нѧ себи, нѧ мени* и сл. (Реметић 2012 : 485–637).

95. Старо преношење може се реализовати са облика генитива и акузатива једине заменице *ѡна*:

1. Генитив:

а) *ѡдѧмо кѡд њѧ* Вр, *д ѡдѧте кѡд њѧ* Г, *ѡзѧли свѧ ѡд њѧ* Сит;

б) *стѡјѡм ѡсѡред њѧ* С, *ѡдрѧд њѧ* Лоп, *прѡлаз^нла ѡдрѧд њѧ* Г;

2. Акузатив: *нѡшта ѡ њѡ* Лоп.

96. Старо преношење извршено је у генитиву и акузативу множине личних заменица:

1. Генитив:

а) *у̀дāла се в̄иш нāс* О, *б́ило кòд нāс* Лоп Брез О Пл, *у̀ нāс* имало Лоп Ст; *збòи вāс* јā О, *у̀ вāс* је била òвца ГЦ; а *сāд кòд н̄и* С, *нāјмлāђā òд н̄и* Брез, *у̀ н̄и* је дeтe Реб;

б) *ѝза нāс* су òни Г, *ѝс̄иод нāс* дòл ГЦ; *ѝс̄ирeд н̄и* О;

2. Акузатив: *с̄и́р̄им зā нāс* С, *Швāбе нā нāс* ГЦ; *јā* *ћу зā вāс* Лоп; *зā н̄и* да имā Др; *прeвeо ѝ нāс* С; *имало је ѝ н̄и* Вр.

97. Старо преношење извршено је и са облика инструментала јединине заменица *ја, ти, он* и себе:

а) *идē зā мн̄ом* Пр, *òв сā мн̄ом* Остр; *д ѝдeм зā шeб̄ом* З, *нeкā* је *сā шeб̄ом* Мил, *сā шeб̄ом* прòвeо ГЦ; *тeрала ѝò сòб̄ом* Суш, *имāм ѝрē сeб̄ом* Сит, *тeрaју ѝрē сeб̄ом* СР, *пòнeо сā сòб̄ом* Б; *тeткa А̀нка б́ила зā н̄им* Сит, и *жeна сā н̄им* Вр;

б) *сeдaм н̄и ѝрēдa мн̄ом* С.

98. Староштокавско преношење врши се и у конструкцији енклитика *ме, тe,* *се + двосложни ѝрeдлòи*: *òћe у̀зā мe* Г; и *мeтaк крòзā тe* С; *пòдавилe рeп ѝòдā сe* Реб, *дeтe у̀зā сe* Б, *пòдавијe ѝòдā сe* СР.

99. Старо преношење бележила сам у споју проклитике и заменице *шӣа* (*шӣо*): *нe вeл̄и зā ш̄ӣа* О, *д òправ̄и зā ш̄ӣа* трeбā Пл, *нeмāмо зā ш̄ӣо* да куп̄имо Г, *нā ш̄ӣо* лич̄и Реб, *нисам* имала *у̀ ш̄ӣо* да с об̄учeм Пр, *прeсвлāчили сe у̀ ш̄ӣо* Лоп, *имā гр̄удњачa у̀ ш̄ӣо* с̄ипāш С.

100. Заменица *шӣо* (*шӣа*) преузима функцију проклитике у следећим случајевима:

а) у упитним реченицама у споју са заменичком или глаголском енклитиком: *па ш̄ӣа-ћу* Лоп, *ш̄ӣа* *ћу*, *имāју тaкò* О, *пòслушала ш̄ӣа* *ћу* Г, *ш̄ӣò* *ћe* ми шљ̄ивa? Лоп, *ш̄ӣò* *ћe* др̄у̀гò Остр, *ш̄ӣò* *ћe* ти Др, *ш̄ӣò* *ћe* се мл̄eти Пл;

б) у релативним реченицама: *òнò ш̄ӣò-но* *имāју вeригe* Г, *ш̄ӣò-но* *зòв̄у* га Млāд^новац Огл.

101. Староштокавско преношење врши се и у ситуацијама када су поједине заменице растављене предлогом: *дал сe òни нe сa ким туч̄у* Г, *стāнeм нe с ким* Брез; *пòкријe* је *нe сa чим* Г; *нисам вòлео н̄и зa ко̄иā* Д, *нeћу* да *закaч̄им н̄и зa ко̄иā* Брез, *нисам ч̄ула н̄и òд ко̄иā* Мил Брез, да *иштe н̄и òд ко̄и* ГЦ; *н̄и сa ким* *нисам* Д, *нeћe* *данāс н̄ико н̄и сa ким* Лоп, *н̄икад н̄и сa ким* Пл, *нe мoрe н̄ико н̄и с ким* Пр Мил; *ниси рāмо н̄и зa ш̄ӣо* Сит, *није н̄и зa ш̄ӣо* Б, *н̄и на ш̄ӣо* *нe би дāо* З, *нисмо н̄и у ш̄ӣа* увијали Брез, *н̄и у ш̄ӣо* Пл, *н̄и у ш̄ӣо* *нисам* Лоп; *бòљe* *нeг ѝ у ко̄иā* *заливāмо* СР.

Б) Преношење акцената са придевских заменица

102. Старо преношење реализује се код показних заменица: *имā òд овe* *жeнe* Мил, *нe дā зā овòи* С, *нā овe* *двe* Огл, у чeт̄нике *нā ов̄у* *стрāну* З, *ми у̀ овò* *врeмe* Суш, *у̀ овāј* *крај* Г, *јeсам у̀ овòј* *сушари* Г, *у̀ овòм* *крају* Осл, *кaо ѝ овò* *зa ч̄у̀нак* С; *нe волимо н̄и овòиā* Реб; *у̀ ш̄ò* *врeмe* Вр, *тунe у̀ ш̄у̀* *н̄иву* СР; *ѝ ш̄ò* да т *кaжeм* Лоп; *идe нā онò* С, *пòла нā он̄у* *стрāну* Др, *обр̄ну сe у̀ он̄им* *круту* С, *у̀ онò* *врeмe* Лоп, *у̀ онòиā* *свe* Брез, *у̀ ономe* *вeку* Мил, *у̀ онòм* *оделeњу* Реб, *мл̄eкa у̀ онòј* *нeмā* Суш, *у̀ онe* *òпeт* СР. Преношење је изостало у примерима: *на òв̄у* *стрāну* Реб, *г̄урнe сa òнe* *љ̄у̀скe* Реб, *од òнe* *тāмо* ДЛ.

103. Старо преношење на једносложни предлог врши се и у случајевима када долази до аферезе вокала *о-*: *нā- нò* *удари вāтра* Пл, *нā- нòм* *бр̄ду* Брез, *у̀- нāј* *почeтaк* Г, *у̀ нāј* *цāк* Мил, *у̀-но* *врeмe* *точкāши* Г, *у̀-но* *сāспeм* ГБ, *па у̀-нe* *лòнчићe* Лоп, *у̀ н̄у* *тòрбу* Реб, *у̀ н̄у* *магāзу* Мил.

104. Овај тип преношења забележен је и код појединих одричних заменица: *нѐ знāте нѝ за каку мѹку ГЦ; нѐћу нѝ у чујѐ Огл.*

Преношење акцената на ѝроклитѝику са ѝридева

105. Старо преношење јавља се код заменичког придева *сам*: *ѝ сām сам ѝшō Огл, побѐгла ѝ сāма Реб, знāли се ѝ сāми Г, знāјѹ тō ѝ сāми Вр.*

106. У грађи су потврђени примери: *ѝдвеликѝ, ѝдмāлā, ѝдлѐйā, ѝдкруйнā* и сл. За наведене облике М. Николић каже да се данас сматрају сложеницама и да се не може говорити о преношењу акцента на проклитику, иако припадају категорији придева за које би се могло рећи да се реализује староштокавско преношење (1991: 49).

Преношење акцената на ѝроклитѝику са бројева

107. Староштокавско преношење остварује се и са основних бројева, при чему проклитика може бити најчешће предлог, затим везник или нека друга реч у служби проклитике: *ōн је дō сѝō кѝлā С, нѐ море зā двā сāта Пр, зā двā дāна ГК, нā двā мѐста ГК Лоп Пл, ð двā брāта Суш ГЦ, пāсѹл ð двѐ сортѐ Бр, ѝð двѐ ѹ кући Пл, сā двā оделѐња Суш, ѹ двā сāта Мр ѹ двā сāта ѹ нōћ О; ѹмрō зā седам дāнā Брез; ѝ двѐ млāдѐ Мил, ѝ ѝрѝ āра шљѝвѐ Лоп, двā'ес ѝ шѐс гōдѝнā глѐдала СР, двā'ес ѝ шѐс ѝ седам Брез; свѐ ѝрѝ планине вѝдѝш В. Преношење може и да изостане: *за двā дāна ГЦ, о двā брāта Лоп Суш, прōжāње ѝо двѐ врсте Осл, у двā сāта О Пр, крѐнѐм у ѝрѝ сāта Суш.**

108. Стари тип преношења са збирних бројева илуструју примери: *свѝ ѝð двоје О, двā'ес ѝ двоје В, трѝ'ес ѝ ѝроје било Г, двā'ес ѝ чеѝворо нāрода СР, двā'ес ѝ шѐсѝоро нās Лоп.*

109. Староштокавско преношење бележено је и са редних бројева, и то на једносложне и двосложне предлоге: *рѐђāмо јѐдну дō друѝ ГЦ, јѐдно дō друѝō Пл Огл, јѐдно зā друѝм В, пāднѐ јѐдно нā друѝō Сит, лѹбомōрни јѐдан нā друѝōи Брез, педѐсѐт јѐдна ð друѝ СР, чѹјѐ јѐдно ð друѝ Б С; јѐдна ѝза друѝ С, јѐдно ѝза друѝōи ГЦ, свѐ водѐн"це јѐдна ѝðре друѝ Лоп. Примери у којима није извршено преношење акцената: *па пōсе код друѝ Др, у двѐ партије Суш, у ѝрѐћѐ жѐне Мил; прōђѐмо јѐдна ѝоре друѝ ГБ.**

110. Акценат се доследно помера у изразу за количину и *ѝо*: *гōд"ну ѝ ѝō Мил, шѐсѐт ѝ ѝō гōдѝнā Д, гōд"ну ѝ ѝō дāнā Брез, мѐсѐц ѝ ѝō дāнā Др, гōдина ѝ ѝō дāнā бōлесна Реб, мѐтар ѝ ѝō Сит, чѐтрѝ ѝ ѝō гōдине Реб, ѝмā шѐс ѝ ѝō О, пōдигли на чѐтрѝ ѝ ѝō ГБ, двѐ ѝ ѝō кѝле ДК, шѐс ѝ ѝō Сит, ѐктāр ѝ ѝō З Пл, кѝлометар ѝ ѝō Ст, двѐ ѝ ѝō гōдине В, гōдина ѝ ѝō дāнā ГЦ; јѐдан дō ѝō лѐђа Г.*

Преношење акцената са глагола

111. Старо преношење доследно се реализује у негираном презенту глагола *знāѝи*: *нѐ знāм да ти кāжѐм Бал, нѐ знāм јā њѝ Мр, нѐ знāм нѝ јā Т, нѐ знāм, дѐцо Остр, нѐ знāм тāчно ГЦ, штā је бѝло нѐ знāм С, а јā нѐ знāм Пр, бѝла сам нѐ знāм Огл, нѐки мѐтāл нѐ знāм Г, нѐ знāм дал је се ожѐниō Б, нѐ знāм, дѝјете кōгā ћу ГБ, ѓвде нѐ знāм СГ, нѐ знāш ни брōја ГЦ, нѝко нѐ знā дал смо М, а мѝ ѓв нѐ знāмо Мил, нѐ знāмо свѐ ГЦ, вѝ нѐ знāѝи нѝ за каку мѹку ГЦ.²⁷*

²⁷ Напомињем да се у Ваљевској Подгорини једино чују акценатски ликови *нѐ знāм* и *нѐ би*, за

112. Померање акцената извршено је и на негацију аорисних облика: *нѣ заврши* шкѡлу Реб, *нѣ рече* ѡна Остр, *ја нѣ сѣиже* Мил, *нѣ дѡђе* Ст; *ѡ би* Вр.

113. Искључиво староштокавски тип преношења бележен је са облика кондиционала глагола *биѡи*: *нѣ би* ѡна тѣбѣ Мил, ѡн да *нѣ би* Лоп, *нијад нѣ би* пожељела Мр, *нѣ би* мѡгла пѡмусту О, да *нѣ би* поткрадали Сит, да *нѣ би* њѣга Суш, кѡји је *нѣ би* ѡдвео СР.

114. Акценат се помера и са облика радног глаголског придева: *нѣ биле* злѡчесте ГЦ, *нѣ било* ти пѡтѡжено; *није ни било* Вр, *није ни било* зѣјтина Огл; *такѡ ѡ било* Вр Г 3 ГЦ, *ѡ била* кажѣ жѡва СР.

Преношење акцената са ѡриѡла

115. Стари тип преношења врши се и са појединих прилога (правописне конвенције нису увек узимане у обзир):

а) *није било* брашна *набѣло* С, *нѣмѡ* *наблѡзу* Реб, сѣкли *нажѡво* Д, *знала ѡи ѡрѣ* О, *било ѡблѡзу* Лоп, *ѡкриѡ* ѡде Брез, *ѡ ѡб* нѡћи Лоп, *ѡраван* дѡле ГЦ; *ѡ ѡрѣ* смо Огл, *било је ѡ ѡрѣ* Вр, свѣ *ѡдрѣдом* Мил, *ѡздѡн* (сви пунктови);

б) *знамо ѡи ѡрије* Брез, кѡмство *ѡи ѡрије* Мр Брез, да ѡдѣм *ѡдесно* Реб; *ѡ ѡрије* раћале Брез; ако пѡђѣ *набѡлѣ* Др, гѡр *навишѣ* О Др М, да бѣжѡм *нанижѣ* Пр, прѡбѡм *накраѡко* Д, ѡдавдѣ *нанижѣ* Брез, дваѣс *наѡколо* Д, *ѡзѡђу* *наѡлѣ* Реб, прѡпадосмо *начисѡ* Сит, дајѣмо *наѡла* Г, *ѡкѡ ѡдвисѡко* Брез, *ѡдалѣко* је тѡ било Брез, *ѡдѡбоко* дѡл В, *мѡло ѡднижѣ* бѡла В, *ѡзѣли су ѡдѡсѡ* В, *пѡрче шѣћѣра ѡѡла* Вр, *ѡмало ѡднѣ* Брез, *ѡдново* да *ѡдѣ* О, *ѡѡла* бѡли Суш. Примери у којима је преношење изостало: *ѡшла је ѡна и ѡрѣ* О, *кѡ и ѡрѣ* Мил.

Новоштокавско преношење

116. Новоштокавско преношење реализује се са једносложних и вишесложних основа именица мушког рода најчешће на предлоге: сѣли *зѡ-сѡѡл* Г, па *ѡстакнѣ на крај* Д, да *јѡј стѡнѣ ѡ крај* Суш, ѡднесѡш *на ѡѡ* Суш, д *ѡдѣ на ѡѡи* ГЦ, *лѣђен на сѡѡл* Мил, дѡле *на ѡб* Др, *пѡднѣ на ѡм* ГЦ, *пѡродѡ ѡс ѡѡи* Реб;²⁸ ѡд *ѡскрса дѡ Бѡрђевдѡна* В, *на Мѡрковдѡн* се *јањци* Суш, *рѣкѡ* *ѡјислав на сѡѡјнику* С, *мѣтѣмо на Сѡнѣ* Др, *гѡнѡмо ѡ Бѡрђевдѡнѣ* Суш, *трѡ мјѣсѣца ѡд Бѡрђевдѡнѣ* Брез, *ѡрѣ Бѡрђевдѡн* Суш, *ја ѡ Рѡвнѡма* зѡвѣм С, ѡна свѣ *ѡ Мѡрковићѣ* Г. Преношење је изостало у следећим случајевима: *и на крај* сам Г, на *ѡѡду на ѡѡи* Др, *жѡвѡм у Бѡрђѣѡи* С.

117. Краткосилазни акценат помера се најчешће на предлоге и код следећих именица мушког рода различитих основа: *дѡ Миѡровдѡнѣ* Брез, ѡвде *ѡз Влашићѡ* ГЦ, свѣкрѡѡ *ѡз Гуњѡка* СР, *ѡзићѣ ѡс ѡдрѡма* О, до зѣна *ѡс чардѡка* Лоп, сѡшили *крај ѡѡрѣѡ* Л, ѡни су *на Влашѡћу* Пл, *на вр кѡћѣ* Брез, дѡшла *јѡј на сан* Реб, прѣстрѡѡи се *ѡ сну* ГБ, ѡтишла *на Сѡѡсѡвдѡн* ГЦ, *мѣтѣм на ѡѡрѣѡ* СР, ѡнѡј *ѡѡи ѡѡзу* Пл, па *ѡд сач ѡмѣсѡ* Суш, *дѡѡ ѡ Арсенивићѣ* Суш, *ѡшѣр ѡ Гуњѡцима* Г, *кѡзан ѡ качњѡку*

разлику од источнохерцеговачких идиома у којима је *нѣ знѡм*, *нѣ би* (уп. нпр. Пижурица 1981, у дијал. текстовима; Реметић 2012, у дијал. текстовима и др.). У Ваљевској Колубари је такође доследно бележен стари тип преношења у негираном презенту глагола *знаѡи* (Радовановић 2007¹: 155).

²⁸ У говору источнобосанских Ера *на ѡѡи*, *ѡс ѡѡи*, *на ѡм* и сл. (уп. Реметић 2012, дијал. текстови).

Пр, сипа̄ш ӯ кош С, дѡл ӯ њодрум Ст, прѡпѡ ӯ ра̄иу Пл, ишла сам ӯ свайшове З, та̄мо ӯ Селаке Суш, дошѡ Драгѡт^ну ӯ сну С, ӯ Сѡаменић^нма Лоп, што је ӯ Сѡејановићу С, главни ва̄шер ӯ Тубравићу Брез, свѡ ӯ чардѡк Пл, пѡчѡ ӯ шѡорейѡу Пр. Преношење је изостало у примерима: *до кра̄ја* такѡ Мил, сипа̄м *ис ко̄илица* Г, *ко шѡорейѡа* лѡжѡм Пл, *на вѣ* забрана ГЦ, доноси *са шѡорейѡа* Г, ӯ њодрумима дрѣжали Огл, ӯ ра̄иу пријошњеме Суш, стављали ӯ чардѡк Огл.

118. Дуги акценат преноси се и са именица средњег рода на једносложне и двосложне предлоге: *ѡд ѡробља* идѡте С, ка-сам сѡшла *ис ко̄ла* Ст, ѡна̄ је ӯ Сѡѡбла Суш, гѡнѡмо *на ѡробље* Л, ма̄ло *на здрѡвље* Г, кад *на Плѡндишиѡу* С, изнесѡм *на сѡнце* Бал, свѡ *ѡд сѡнцу* Брез, пѡтрајѡ ӯ ѡробље Пр; глѡда̄ *ѡрема̄ сѡнцу* В, ѡсѡшим̄ *ѡрема̄ сѡнцу* С, ѡкрѡнем̄ *ѡрема̄ сѡнцу* СР.

119. Кратак акценат преноси се са следећих именица средњег рода: *за чудо* било ГБ, ѡстанѡ *на дну* Вр, гѡни се мѡјт *на кол^нма* Пл, чӯва се *на ѡролеђе* Д, ѡпртѡш *на раме* Вр Огл Бог Ст Реб Мил Остр, нѡсим̄ *на рамену* Др, па *ѡд дну* Брез, *ѡд имену* домаћина Огл, ишли *ѡд зламѡње* Брез, слѡво *ѡд слово* ГБ, тӯд *ѡрѡ дну* О, са̄спи ӯ буре Пр, дѡл ӯ дно О, ӯ дӯје Д, ӯ им Бѡга (сви пунктови), трѡје ӯ колима Лоп, на̄спѡ ӯ ока Суш, ӯ ѡролеђе ѡмаш Брез, ѡт^ншѡ ӯ ра̄ио Пл, шѡеницу *ѡс ѡролеђе* ГЦ, *ѡз ра̄ио* СР; *ѡ ѡеши* и зѡми Брез; *добрѡ јӯшро* (сви пунктови). Преношење није реализовано у примерима: *ѡватила за вѡме* Реб, дошла *из нѡба* дошло Сит, ба̄шча *на дну* Р, ста̄јѡ *на ко̄ла* Сит, *на ѡролеђе* ѡу Мил, *ѡ дрѡеши* Пл СР С, ишли бѡси *ѡреко лѡѡа* Сит, излазе ӯ ѡролеђе Г, *на ѡролеђе* ма̄јка Брез, *ѡ сѡѡкѡ* Огл, прѡчѡпѡ ӯ буре С, ӯ вѡђе ГЦ, ѡт^ншѡ ӯ ра̄ио Мил Вр.

120. Померање дугог акцената са именица женског рода на -а илуструју примери: нѡмѡј *бѡз ѡара̄* Брез, носила *до ѡркѡѡ* Г, станѡм̄ *код ма̄јкѡ* Брез, плѡтѡ *ко ѡркѡѡ* Пр, ишла сам *на Вѡрду* Брез, долази *на га̄ѡу* Огл, да бѡдѡ *на сѡѡра̄жи* Д, ѡвде *низ ба̄шчу* Мр, до̄ђѡ ѡ *ѡркѡѡ* ГЦ Вр, пѡли *ѡд шѡѡѡрѡм* Г, дошли *са Сѡѡва* Сит, дѡл ӯ ба̄шчу Остр, бѡли та̄м ӯ Бѡјчици Лоп, ѡмало ӯ Брѡнкѡ СР, ӯ за̄друзи бѡли Г Лоп Мил М Бал Ст, са̄спѡм̄ ӯ карлице Г, ӯђѡмо ӯ кѡјну Г, јѡдна ӯ ма̄јкѡ Брез, дошѡ ӯ ѡвце В, вѡнчали се ӯ ѡркѡѡ ГЛ, нѡсам ӯ шкѡлу Пл ГЦ, сто̄јѡм̄ *ѡз ма̄јку* Брез; *ѡ ма̄јка* ѡ ја вѡзла Брез; није *ни ма̄јка* С. Померање акцената изостало је у следећим примерима: да нѡ до̄дѡ *брѡз ѡара̄* Брез, дошла *збо(к) кра̄ва̄* Огл, ишла *код ма̄јкѡ* Мил, *ѡ ѡркѡѡ* Пл, ко̄ и ӯ Вѡнкѡ ГК, мӣ смо ӯ за̄друзи Лоп, ӯ Рѡвнама В, погѡр^нле ӯ ѡркѡѡ ГЦ, ӯ Бѡков^нцу ӯ шкѡлу Огл, ѡма̄мо *исѡо Сѡѡва̄* Сит.

121. Иако недоследно, веома је често померање краткосилазног акцената са именица женског рода на -а: ѡно, *виши кӯћѡ* З ГЦ Г С, *до ѡѡдинѡ* ГК, *за ва̄ѡѡрѡм* се кѡвало Пр, идѡш *крѡ шуму* С, дошла *на ба̀бине* Сит, *ђѡнѡ на бркљу* Брез, дрѡговѡле *на жѡеѡви* СР, дошли *на Иву* Д, тѡрѡмо *на ѡримѡѡу* Брез, *на сваѡбу* (сви пунктови), ѡчиѡ *на Сѡава* С, затвѡрајѡ *ѡд њивама* СР, лѡжи ӯ ѡушници Пр, ѡстајѡ ӯ славу Пл Огл ГЦ О, *ѡз ва̄ѡѡру* ГЦ Мил, до̄н^нѡла *ѡз Јабланиѡу* Брез, *ѡж њивѡ* наше Пл; бѡла *изна̄ш кӯћѡ* Суш, дѡл *исѡѡш кӯћѡ* Остр, ѡбѡлаз^нло *ѡко кӯћѡ* Г, ја̄буку *ѡреко кӯћѡ* Суш, *ѡза шуму* С. Примери у којима није извршено преношење: *виши ва̄ѡѡрѡ* Огл, *за слѡву* мѡсѡш Лоп, ја-сам сѡла *за сѡѡѡру* С, долазѡмо *ѡж њивѡ* Лоп, извадиш *ис шумѡ* С, њѡга̄ *крај ва̄ѡѡрѡ* ГК, *ко̄то на ва̄ѡѡру* Мил, и *ѡ Трѡјицама* Г, ӯ ѡушници сѡшим̄ ГЦ, ѡздуּпчиш *ѡс кѡју* ГК; сто̄јѡмо *ѡза кѡћѡ* Мил, сѡдѡ *ѡко ва̄ѡѡрѡ* Г, идѡ *ѡко кѡћѡ* ГБ, ѡмашѡ *ѡко шѡѡлѡ* ГК, *ѡреко њивѡ* Огл.

122. Мање је потврда за преношење са именица женског рода на сугласник: *ко̄ за смрѡѡ* Пр, *ѡрѡ смрѡѡ* ДЛ Брез Суш Лоп Мил ГЦ Б.

Преношење акцената на њроклийику са заменица

А) Преношење акцената са именичких заменица

123. Потврђено је померање дугог акцената са облика генитива, акузатива, инструментала и локатива јединице именичких заменица. Ово померање је такође врло често, али не и доследно: а *дò њè* Стóја Сит, *кòд њè* дòлазè Бал, *òдè òд њè* Остр, да спàдà сà њè Вр, *у њè* слика Лоп, *узмè у њè* муштулук В; *кòд некоїа* радї Б; разбòл"ла се *òд нечеїа* Суш; свуде *окò њè* СР; поред: бїò *код њèїа*; нè знàм збок *чеїа* Лоп; жèне *око њè* а. нїје знàò зà њу Остр, *òдèм їò њу* ГБ, сутрèдàн їò њу Сит, стàвїм *їòд њу* Огл; трчàли зà њїм С, *їòд њїм ту* Мил, што се дèсї *їрèд њїм* Реб, сèдио сà њїм Др, зà њòм дòћерà Брез, вàкò *їòд њòм* Б, разговàрò сà њòм Сит; сà *кїм* òћеш Мил; кад їмàш сà *чїм* Брез, сà *чїм* се стурївало Г; и нà *њòј* колут Д, *їò њòј* мàло В.

124. Забележено је померање дугог акцената са облика генитива и акузатива множине именичких заменица: бòлè је *брèж њї* Брез, *кòд нàс* су дòдили Огл, *кòд њї* нїсам С, *крòж њї* се увèдè В, *òд нàс* стàријè Лоп, *òд њї* кўповàли Вр, стàнў *їрèд њї* Мил, їмàли *у нàс* кàчњàк Пр, *у њї* бèрибци СР, їмàло *у њї* кудèљно С; јèси чўла зà њї Лоп. Примери у којима није извршено преношење: ту *иза вàс* Мил.

125. Новоштокавско померање акцената реализује се са облика датива, инструментала и локатива множине личних заменица: *їдў зà нама* Р, *òћу сà нама* Ст; *їрèд вама* С, *нèћу сà вама* Брез, *сà вама* ћу Мил, *їшла сà нама* Сит, *їдè сà нама* З; сà *њима* зàйтàш Огл, *òдàш сà њима* М, пòћèм сà *њима* Б; поред: мòј *ћувèгија сà њїма* Брез; стòјї *у њима* Д; и нà *њима* пòстављèно Огл, нèмòј ò *њима* гòвòрити, прїчò ò *њима* Пл, *у њима* нòшено Огл.

126. Поред уобичајеног преношења акцената на предлоге, у материјалу се нашло мноштво примера који потврђују да је преношење сасвим обично и на везник *и* и на везник и речцу *ни*: вучèм *ї јà* Мр, сèшћу *ї јà* СР, *ї јà* стàнàра М, мòш *ї шїї* снàјка Д, *ї шїї* ћеш Остр, *ї шїї* си Бал, тò ми је *ї òн* прїчò Бр, *јà* смо *ї òн* ГК, *ї онà* мèтла Г, прàтиò *ї њу* СР; їмàли смо *ї мї* Ст, знàте *ї вї* Суш, *ї њї* је мàло С, *ї нама* је бòлè Мил, *ї нам* ако Бòг дà ГЦ, кўмујè *ї њима* Пл; *нї јà* нèћу Т, *нї јà* не мòгу К, нè знàм *нї јà* Вр Др Пл, нè би се *нї јà* ўдàла СР, нè знàм *нї јà* о чèгà М, нè смèш *нї шїї* СР, *нї òн* нїје здрàв Мил, нїсмо *нї мї* лудї Лоп, *нї мї* дòл Г. Преношење је изостало у овим примерима: у вајату сам *и јà* Сит, *òћу и јà* Пл ткàла *и јà* Лоп, Дèса *и јà* Лоп, *и òн* їмà Мил, *и мї* се зовèмо Г, *и нàма* је бїло тèжè Пл, да їмà *и њїма* С. Забележени су примери у којима су проклитика и лична заменица растављене предлогом: дòшло *ї код нàс* Сит, вàљàд је *ї код вàс* їсто Брез.

127. У Подгорини се врло често реализује очекивано новоштокавско преношење акцената у споју *јèдноложни їрèдлої + „секундарна“ енклиїтика (мене/ме, шèбе/ше, себе/се)*: нїко *зà ме* Брез Мил Б, бїò *зà ме* сїне С, пїтàм *зà ме* О, ако ш пòћи *зà ме* ГЦ, дòктор мàшио *зà ме* СР, знàм да *зà ме* СР, *зà ме* шèс мàјстора рàдè З, òкрећè се *нà ме* О, òкретè се *нà ме* С, нèмòј се *нà ме* З, òтац грèшàн *ò ме* Г, свèкар *їшò їò ме* Вр, дòшла *їò ме* В, дòшли *їò ме* Реб, òни глèдàју *у ме* Брез, глèдà *у ме* ГБ В, *зà шè* пòћи нèћу Д, дòбрà је *зà шè* Б, нèћè се окрèнути *нà шè* З, дóћу *јà їò шè* ГБ, да пòглèдà *у шè* Реб, нèћу *у шè* Др; òтишла Суш, нè знàм *зà се* Др, преврнò трàктор *нà се* ДР, не ўвлàчїм *у се* З; Овде спадају и примери: што сам *јà зà ња* òтишла Суш, *а јà зà ња* Суш; исп. т. 417 под 2.

Б) Преношење акцената са придевских заменица

128. Померање дугог акцената врши се са присвојних и показних заменица: *тамо код мој њјака Р, задовољна на мој живот С, гора у мој својака Г, у моје друштву Реб, у моје роду Суш; на швој кревет Лоп; ис швој брѣга ГЦ, слађе ис швој врга ГК, кроз шај шубер СР, на шај дан Бр, на шом мѣсту Осл, о шии оваца Пл, о шии стричева Огл, о швој сѣна О, о шим дрвету З, умрб са шим З, у шом спаваш Сит, на шб се спусти Д, бивало у шб време Сит, ис шѣ њйве Ст, ко шѣ колебе СР, сврати ко шѣ Дикѣ Остр, на шѣ карлицу Пл, о шѣ ћеркѣ Т, са шом сиришњакѣм Бог, у швој кѣћи СР; са оним лончињима Лоп.* Поменуто померање дугог акцената није реализовано у примерима: *дошла за моја брата Брез, из мој рода Брез; имала сам и снаву о(ш) швој брата Вр, на шај дан Брез, наплѣтем на шѣ капије Суш, шод шом ѣспрѣзијѣм Лоп, са швој извора ГЦ, са шом тројѣм сиротињѣм Брез, у шб време Огл, у швој кѣћи СР; и шб ти је било О.*

129. Поред преношења на предлоге, акценат се помера и на везнике *и, ни*: *горѣ кај њ ове свеће Вр, сад је прѣпало њ шб С, да ти кажем њ шб Пл Г, сѣћам се њ швој Др исп. т. 126.*

130. Померање кратког акцената врши се са следећих придевских заменица: *из нашиѣ села О; код нашиѣ кѣће М, у нашиѣ кѣћи СР Пл Брез Мил Б Бал; у вашиѣ авлији Лоп; од овоја ништа Др, љдѣ кроз ове С, на овомѣ брѣгу Д, сипа њ ове Бр; поруб од ове СР, из ове шѣрѣе Пл; у ови љмало Лоп; зѣдѣ швој није Остр, ручак ис швоја ГЦ, о швоја бѣље Бал, пѣлапна о шиме К, две каш"ке њ шомѣ Д, у шиме вајату СР; љма од оноја мрса Суш, љз онај стѣб Др; љд онѣ лѣси Огл, од онѣ ѣпанакѣ Лоп; на неки начин Остр, прѣбај на неѣѣме ГБ. Акценат није пренесен у овим случајевима: она је из нашиѣ кѣће Г; у ове карлице Брез, у ове фластичне Вр; о швоја дојни вѣш Реб; од онѣ жита Т.*

131. Поред преношења на проклитику, преношење се врши и на везнике *и, ни*: *њ овај Г, њ ове Пл; њ ова је СР; нећемо ни ове Реб; њ онај јѣдан Т, њ онѣ било Пл, њ онѣ тамо Пл, љма њ онај Лоп; поред: ни ѣноја Б.*

132. Новоштокавско преношење реализује се и у случајевима када долази до аферезе вокала *о-*: *шиѣ-нај казѣ Брез, шииѣ-но се рађи Лоп, шииѣ-но наши љѣди Сит; љсто кѣ-но љгла Суш, љѣ-нѣј крпари Пл, кѣ-вај нѣд Б; и на двосложне предлоге заѣвѣжѣ окѣ ноја Брез.*

Преношење акцената са љридева

133. Дуги акценат помера се и са придева: *јѣдна љз Гѣрњѣја краја Брез, на ѣѣрњи спрат С, дѣл на дѣњу стрању С, на лѣву стрању Др Пл, на маје бабине Сит, на Мали Бѣжић Брез, ѣћу ја на Пѣши пѣк В, на сѣјѣро село О, љѣд Рѣмѣм Гѣрѣм Брез, љѣд Рѣвѣу Гѣру Суш, љ Гѣрњѣм Црњиљѣву Мил, љ ѣѣрњи крај Б, љшли љ ѣѣрњу ведѣн"цу Пл. Преношење је изостало: он је из Гѣрњѣи Црњиљѣва Др, тѣд на сѣјѣрѣ село О, о Мѣлѣј Госпѣјни Брез, чѣла у сѣјѣрѣ вр"ѣме Мр.*

134. Померање кратког акцената потврђују примери: *и љ личнѣј кѣрти Г, ѣтишла љ Нови Сад ГК, доћи за Новѣ годину Д.*

135. Акценат се преноси на везник *и* у уобичајѣној конструкцији: *нек су жѣви љ зѣрави Сит ГЦ Бал, да си жѣв љ зѣрав Бог Мил, нек је ѣн жѣв љ зѣрав С, нек ти је жѣва љ зѣравѣ Лоп. Померање акцената није доследно: нек је жѣв и зѣрав В.*

Преношење акцената са бројева

136. У изразима за количину и број може преузети функцију проклитике, што потврђују следећи примери: *два-ири* саџа Брез, *два-ири* дана Мр, *ије-шес* гџдинџ Суш. Преношење није извршено: *два-ири* сџла ГБ, *двџ-ири* гџд"не ГЦ, *иџ-шџс* вџчџри З, *иџ-шџс* данџ ГЦ.

137. Новоштокавско преношење најчџшће је код редних бројева: овџко *на ирвџ* нџге Брез, *у ирвџ* чџло Брез, *у ирвџм* чџлу Огл; *уџдала се за дриџџ* Др, *на дриџу* стрџну Лоп Мил Брез Б Г Бр Р Д, *у дриџу* кџшницу С, *у дриџџ* сџби Др Суш Мр, *у дриџџ* гџдини Реб; *на иреџи* Вџскрс Брез; *на иреџџ* Трџјице Суш.

138. Функцију проклитике може имати и везник: *кџ и ирвџ* Г; *и дриџи* чџча С, *славџ и дриџи* дан Пр, *било и дриџ* ГК, *дџго сам и дриџ* Г, и *јџднџг и дриџџ* О, *вџзла и дриџџм* Брез, *иџто тџко и дриџу* З, *и дриџџ* сам Брез.

139. Као што је то и код других категорија речи, преношење није доследно ни са бројева: *дџлибџша у ирвџ* чџло Сит; *за дриџи* Бџжиџ С, *капџрисџна за дриџџ* Сит; *на иреџџџм* мџтру Вр.

Преношење акцената са ириџџа

140. У материјалу су се нашли углавном примери у којима је дошло до померања кратког акцената. Највише је примера у којима се акценат преноси на везник *и*: *мџжда и бољџ* Лоп, *нџсџ га и вишџ* Брез, *и џорџ* је Мил, *џпџт и гаљџ* Брез, *и ондџј* сџливџш Пр, *и џослџ* је З, *и ирошлџ* било Г, *имџм и сџд* тџџиљ Пр, *и иџам* смо Пл, *било мџке и иџамџ* ГЦ; *и*: није *ни лако* С; *гџ сџд* би ти било Вр, *нисмо за бољџ* ГЦ, *за бољџ* дџјете Бог, *џд ондџј* смо Пл, *џд ондџј* не мџгу В. Маџе је примера у којима преношење изостаје: *упџнтиџ и вишџ* Вр, *имџм и сџд* кџлибу Реб, у Камџру и *сџд* С, и *сџд* причџм Лоп.

141. Преношење дугог акцената потврђују усамљени примери: *тџм и вџм* СР.

142. Преношење је извршено и у примерима: да *пџшџчџм ниџмало* В, *нисам ниџмало* С, *џџмало* пџ куџи Пл, *џџмало* уз чџснџ пџс Д, *џџмало* сџриџм О, *имџм џџмало* ГК, *џџмало* пџчџло В, *вџзџм џџмало* Суш.

Преношење акцената са џаџџа

143. Новоштокавско преношење реализује се доследно код негираних глаголских облика:

1. Дугосилазни акценат преноси се са презента и императива: *џна нџ гџ* Р, *нџ гџџи* нџма Брез, *јџ нџ мрсџм* Со Туб ГБ Пл Мил Бр Осл, *јџ нџ иџниџиџм* Лоп, *нџ иџниџиџм* рџџо ГК, *нџ смџ* мџма С, *сџд нџ сџиџиџм* Лоп, *снаје нџ ирџжџ* Г, *џко нџ чџш* Лоп, *тџ се нџ чџвџ* Огл; *нџ бџј се* Мил ГЦ, *нџ гџј* Бџже Пл Г ДК Лоп, *нџ гџј се* ГБ, *нџ гџ* Бџг Лоп Г СР Д Туб Л Бог Сит К Со.

2. Кратак акценат помера се са облика презента, аориста и радног глаголског придева: *ниџшта нџ валџ* Т, *џмашџм па нџ видџм* Пл, *џзгџ да нџ киснџ* Суш, *јџ нџ кудџм* њџ Огл, *нџ лџжџм* те Брез СР, *сџд нџ мору* зџједно Г, *да нџ мџжџш* да зџмислиџш О, *нџ мџш* да напуштиџш З, *сџмо да нџ мрзнџ* Огл, *нџ сиџу*, дџјете Пл, *нџ чуџџ* се Сит; *ђџво нџ гџде* Пл, *џпџ нџ гџџџше* џџци Брез, *нџ иџедџ* џпрати Г, *нџ иџедџ* да плџти Пл, *нџ иџедџ* џн ГЦ С, *нџ иџџџше* нџма Д; *нџ видџла* те Г.

144. Проклитика на коју се преноси акценат не мора увек да буде негација. Њену функцију може имати везник *и*, *ни*, *да* и речца *нек(а)*: *о̀н то̀ ѝ зна̀ Мил*, *ѝ нѐма̀ са̀де Мил Суш Бал Пл Брез*, *ѝ није д̀уго Остр*, *љу̀ди ѝ ра̀дѣ СР*; *јѣсам се ѝ ѝлаши́ла С*; *нѝ био̀д ни́сам Б*, *ја̀ нѝ ви́дила Суш*, *ни́сам ја̀ то̀ нѝ ѝледала О*, *ни́је нѝ зна́ла Остр*, *ни́сам је нѝ зна́ла Брез*, *нѝ ѝра́вили ни́су Мил*; *до̀шла да̀ ви́дѣм Д*, *д̀о̀дѣте да̀ ви́дѣи́ше О Суш*, *да̀ ви́ши са̀т су Г Огл*; *нѐк и́дѣ она Остр*, *нѐк и́дѣ са̀ њима Пл*, *нѐк и́дѣ та̀мо Огл*, *же́не нѐк и́дѣ Мил*. Примери у којима се акценат не помера: *са̀д ѝ нѐма̀ Сит*; *да̀ ви́дѣ Богдана Мил*, *о̀ћу да̀ ви́дѣ Г*, *му́ченик да̀ ви́дѣи́ш СР*, *да̀ ви́дѣм њи́ ГЦ*, *о̀дѣм да̀ ви́дѣм С*.

145. Грађа је показала да се у Ваљевској Подгорини реализује стари и нови тип преношења акцената на проклитику. Акценат се чешће преноси на једносложне него на двосложне предлоге. Поред предлога функцију проклитике може преузети везник, речца или број. Преношење акцената најдоследније је у категорији глагола и то у њиховим негираним облицима. Староштокавско преношење доследно је остварено у негираном презенту глагола *знаи́ши (нѐ зна̀)*, у негираним аорисним облицима (*нѐ рече*) и у негираном кондиционалу глагола *би́иши (нѐ би)*. Новоштокавско преношење доследно је у презенту негираних глагола (*нѐ ра̀дѣм*) и у облицима императива (*нѐ бѣј*); преношење акцената извршено је и у облицима глаголског придева радног (*нѝ ви́дила*). Поред померања акцената на негацију функцију проклитике могу преузети везници *и*, *да* и речца *нек(а)* (*ѝ би́ло*, *да̀ ви́дѣи́ш*, *нѐк и́дѣ*).

146. У осталим категоријама речи преношења нису доследна: а) акценат се преноси са именица сва три рода углавном у складу са Даничићевим правилима (*о̀д м̀ра̀ка*, *за̀ ѝојас*, *у̀ Ва̀љево*, *на̀ бр̀до*, *за̀ ру́ку*, *за̀ но̀ју*, *у̀ јесѣн*, *у̀ ѝланину*, али и у *ѝланину*; *на̀ ѝрѣбље*, *за̀ чу̀до*, *ѝд с̀уни́цу*, *ко̀ цр̀квѣ*, *нѝ ма́јка*, *за̀ ваи́рѣм*; *и́рема̀ с̀уни́цу*, *и́за ку́ћѣ*, поред: *за̀ да̀н*, у *Ва̀љево*, на *бр̀до*, низ *ру́ку*, на *зе́мљу*, на *Цвѣ́иши*, у *јесѣн*, на *крај*, на *вр*, на *днѣ*, у *Ви́нкѣ*, за *сла̀ву*); б) код свих врста заменица реализовано је и старо и ново преношење. Акценат се помера са облика генитива и акузатива, као и инструментала једнине личних заменица за прво, друго и треће лице, заменице *себе* и заменица *ко*, *и́иша (са̀ мнѣм*, *о̀д мене*, *у̀ ше́бе*, *за̀ ше́бѣм*, *за̀ ње́а*, *и́рѣд себѣм*, *са̀ себе*, *за̀ ко́а*, *о̀д че́а*; *и́за мене*, *и́рѣко ње́а*). Староштокавско преношење реализовано је на двосложне предлоге (*у̀за̀ ме*, *и́дга̀ се*), а новоштокавско преношење извршено је са истих облика на једносложне предлоге (*за̀ ти́е*, *и́о ме*, *на̀ се*). Стари тип преношења извршен је и са заменица *и́иша (и́ишо)*, *нико* и *ниши́ша (на̀ и́ишо*, *у̀ и́ишо*, *нѝ са ким*). И стари и нови тип преношења реализован је код придевских заменица (*за̀ о̀во̀и*, *у̀ и́иу*; *о̀д о̀ни́*). Новоштокавско преношење реализовано је у једнинским облицима личних заменица за треће лице мушког и женског рода (*бе́з њѣ*, *у̀ њу́*, *са̀ њѣм*, *на̀ њѣј*; *за̀ њѣм*). Грађа је показала да су оба преношења извршена са множинских облика личних заменица (*ко̀д на́с/ко̀д на́с*). Поред преношења на предлоге, забележени су примери у којима је проклитика везник *и* или *ни* (*ѝ ја̀*, *нѝ ја̀*). Ново преношење извршено је и код придевских (присвојних и показних) заменица (*ко̀д мо̀и*, *и́с и́иш*). И стари и нови тип преношења реализован је у упитним и релативним реченицама у којима је проклитика заменица *и́иша (и́ишо)* (*И́иш је?*, *И́иш ђе и́иш?*; *и́иш-но*, *и́иш-но ка̀же*); в) сразмерно је мање потврда за преношења акцената са придева и прилога. Новоштокавско преношење у категорији придева илуструју примери: *на̀ и́орѣи́*; *у̀ личнѣј*, *ѝ зрав*. Исти тип преношења реализован је код прилога, при чему је проклитика најчешће везник *и* (*ѝ са̀д*, *ѝ бо́ље*), а ређе предлог (*о̀д са̀д*);

г) староштокавско преношење у категорији бројева најдоследније је извршено у споју проклитике и бројног прилога *и њо* (*ѡ ѡѡ*); старо преношење реализује се код основних (*нѡ гвѣ*), збирних (*нѡ ѡроје*) и редних (*зѡ друѡм*) бројева. Поред предлога, проклитика може бити везник (*ѡ гвѡ*). Ново преношење остварено је код редних бројева (*ѡѡ друѡ, нѡ ѡрећѣ*), као и у изразима за количину у којима број преузима функцију проклитике (*гвѡ-ѡри* и сл.).

Овакво стање уклапа се у дијалекатску слику суседних сродних говора (бар оних за које имамо у дијалектолошкој литератури податке) и углавном потврђује раније налазе са западносрбијанског простора.

Б. ВОКАЛИЗАМ

147. Унутрашња дијалекатска диференцијација Ваљевске Подгорине најизраженија је у вокалском систему, а односи се на његову најважнију појединост – реализацију гласа јат. Наиме, у овој области уочена су два вокалска система, и то један шесточлани (а) и један петочлани (б). Оба система имају и вокално р:

(а)	и		у	(б)	и		у
	е ²⁹				е	о	
	е	о			а		+р
		а	+р				

Шесточлани вокалски систем, територијално најраспрострањенији, потврђен је у северном, западном и источном делу области на линији која иде подножјем планинског венца Влашић–Соколске планине–Медведник–Јабланик, обухватајући више од тридесет села у горњем сливу реке Уб, у горњем сливу реке Јадар, па све до колубарског слива који чине реке Обница и Јабланица. Овај вокалски систем на крајњем северу Подгорине сеже до тамнавске области, на западу до Рађевине, а на истоку и југоистоку до Колубаре (уп. Карту бр. 3 под т.151).

148. У стручној литератури још је осамдесетих година прошлог века констатовано да фонема *е* на терену Ваљевске Подгорине (делу Азбуковице, Рађевине, Ваљевске Колубаре, Посавине, Тамнаве, Шумадијске Колубаре) има исту вредност „као и код галипољских Срба“ (Реметић 1981: 17), а то значи да је она „нелабијализован вокал предњег реда између високог и средњег ... отворенији од *и* и затворенији од *е*“ (Ивић 1994: 54).

Претходном треба додати да је према мојим запажањима изговор гласа јат знатно затворенији (ближи гласу *и*) у западнијем делу јатовске области, одн. у селима у подножју Влашића и Соколских планина. Ово не треба да чуди, будући да је већ и раније констатовано да постоје „извесна колебања“ у изговору јата „како међу појединим крајевима ... тако и у изговору самих лица“, па је тако јат затвореније у Мислођину него у Азбуковици³⁰ (Реметић 1981: 17).

²⁹ Фонему *е* бележим у складу са устаљеном домаћом и општесловенском праксом.

³⁰ Слободан Реметић је скренуо пажњу на то се азбуковачки ареал на одређени начин издваја из „јатовског комплекса“, будући да је у неким азбуковачким селима присутан већи број јекавизама, као и интензивно надирање екавизама из књижевног језика „чега у осталим зонама код најстаријих жена у принципу нема или има у знатној мери“ (1981: 46–47).

Проф. Реметић је указао на назалнији изговор и затварање вокала *e, o, a* пред сонантима *m, n, њ* и *њ*, истакавши да је назализација управо најизразитија у селима Ваљевске Подгорине. Будући да се и незамењено јат спорадично може чути с назалним изговором, на овим просторима могуће је факултативно позиционо изједначавање два гласа „*мѣсто* || *мѣсто* : *мѣйлу* || *мѣйлу*“; слично се среће и код друга два вокала. Фонеме с оваквим изговором треба сматрати алофонима (1981: 18–19).

Корпус којим располажем могао би да потврди назалнији и затворенији изговор поменутих вокала у позицији уз сонанте. Наравно, фреквенцију појаве и степен затварања у специфичним фонетским контекстима (испред/иза назала или у потпуном њиховом окружењу) могла би да утврде само циљана фонолабораторијска мерења. Илустративно наводим примере:

о *зѣмљѣ* Огл / *зѣмљѣ* Лоп, *мѣд* Вр, *нѣмѣ* СР, *мѣсо* Сит Лоп Остр Осл Огл ГЦ Мил, *йѣмѣћѣмо* Пл ГЦ; *жѣнѣ* / *жѣнѣ* Мил Б ГБ ГЦ О, *жѣнскійѣ* није Р Т Д, *дѣнесѣм*, *йѣнесѣм* / *дѣнесѣм*, *йѣнесѣм* Осл Др Пр Со Огл ГБ Т, како *йрсиѣње* Остр, у *Кѣмѣнци* шабачкој Мил, *шѣнци* Бр; *лѣмимо* Мил ГЦ Д С, *укувѣм* у како *лѣнци* ГЦ, *стѣвим* у *лѣнац* Бал; *дѣнѣ* Др Осл ГК Т Лоп СР Пр З С Д Реб.

149. Фонема *ѣ* реализује се у дугим, кратким и неакцентованим слоговима.³¹ У принципу се може рећи да нема дистрибутивних ограничења, али је „дистрибуција *ѣ* ... знатно „некомплетнија“ него код других вокала ... и у основи је наслеђена из прасловенске и старосрпскохрватске епохе“ (Реметић 1981: 17). Вокал *ѣ* се у Ваљевској Подгорини може јавити у свим положајима у речи: *ѣзѣлица*,³² *мѣлеко*, *дѣѣ*, *мрѣ*, *сѣзрѣ*, с тим што се знатно ређе јавља у почетном и завршном положају. Као што је у другим јатовским говорима (уп. Реметић 1981: 17) ни у Подгорини се не реализују секвенце *ње*, *ће*, *ђе*, *че*, *џе*, *ке*, *ѣе* и *хе*, *ље*.

Дистрибуција других пет фонема је слободна – могу стајати у свим положајима у речи као и у различитом консонантском окружењу.

150. Петочлани вокалски систем потврђен је у јужном делу области, у селима која се налазе с десне стране реке Јабланице, а у подножју планине Повлен (уп. Карту бр. 3 под т. 151). У изговору чланова овог вокалског система нису примећене осцилације у смислу отворености или затворености, тако да он у потпуности одговара изговору вокала у стандардном језику. Сви вокали могу бити дуги и кратки, носиоци акцента, неакцентоване дужуне и краткоће. Њихова дистрибуција је слободна и могу стајати у свим положајима у речи као и испред и иза сваког сугласника.

ГЛАС ЈАТ

151. С обзиром на различиту судбину старог гласа јат, у говору Ваљевске Подгорине установљена су два говорна типа:

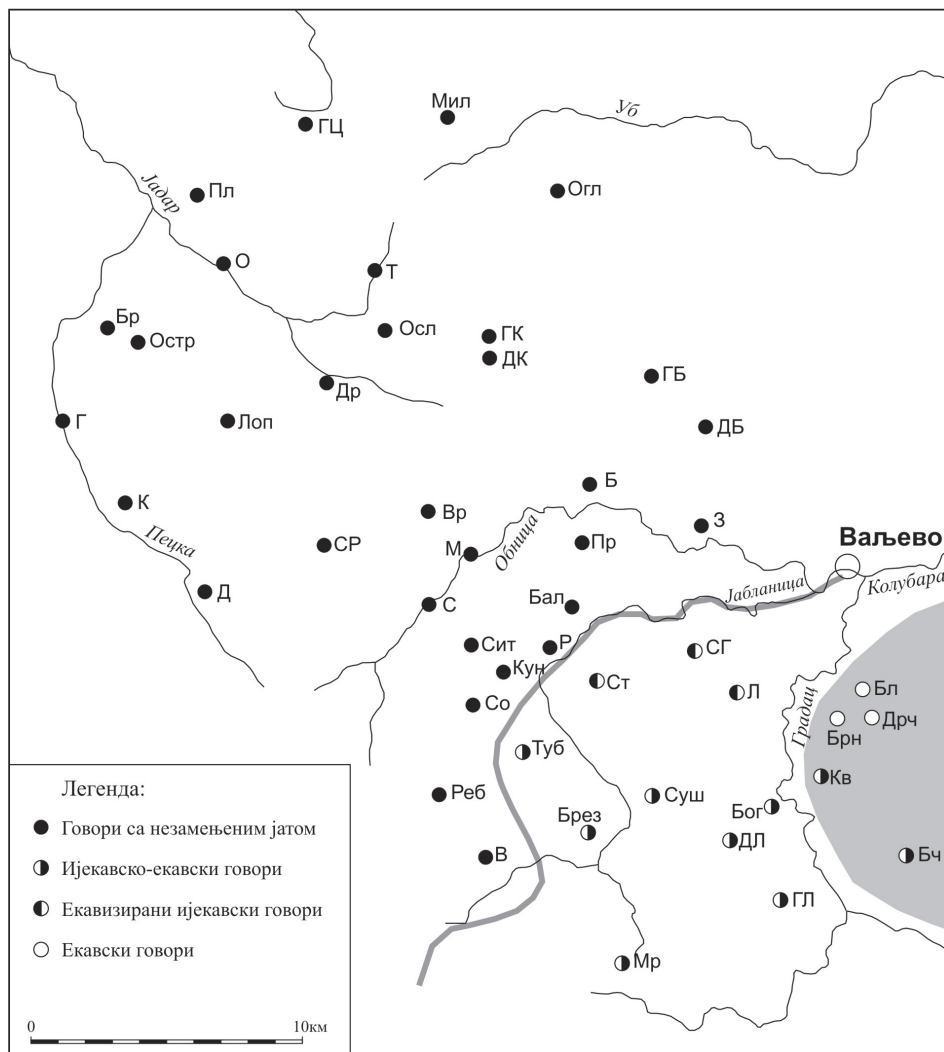
- (1) говори са незамењеним јатом, одн. јатовски говори;³³
- (2) ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори.

³¹ За разлику од Галипољца, код којих се јат не јавља у неакцентованим слоговима (Ивић 1994: 54).

³² Облик је добијен директним питањем, а у префиксалном делу глагола ради се о секундарном јату добијеном путем асимилације. Истим или сличним фонетским процесима добијени су ликови *сикира*, *видрица*, *дигићи* и др. (уп. Реметић 1981: 68, 94–95).

³³ Говори са незамењеним јатом у северозападној Србији поддијалекат су шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић 2009: 39).

Карта бр. 3: СУДБИНА ЈАТА

Јатовски говори

152. Јатовски говори обухватају северни, западни и источни део подгорске области омеђене планинским венцем Влашић – Соколске планине – Медведник – Јабланик. У подножју ових планина налази се близу четрдесет села³⁴ у којима је

³⁴ То су: Балиновић, Беомужевић, Бобова, Братачић, Врагочаница, Вујиновача, Горња Буковица, Горња Каменица, Горње Црниљево, Гуњаци, Доња Буковица, Доња Каменица, Драгијевица, Драгодол, Златарић, Коњиц, Кунце, Лопатањ, Мајиновић, Миличаница, Оглађеновац, Осечина, Осладић, Остружањ, Пецка, Плужац, Причевић, Ребељ, Ровни, Ситарце, Совач, Станина Река, Суводање, Туђин, Ту-

стари глас јат очувао своју фонолошку индивидуалност (в. Карту 2 и Карту 3).

153. Другачији изговор *e* на месту старог јата у појединим говорима северозападне Србије примећен је већ крајем деветнаестог века и од тада у дијалектолошким радовима различито интерпретиран. Међу првима који су скренули пажњу на специфичан изговор гласа који се налази на месту старог јата („нешто средње између *e* и *u*“) у тамнавској области били су Живојин П. Симић и Стојан Новаковић (Симић 1883: 177; Ст. Новаковић 1888: 66). Десетак година касније немачки лингвиста Херман Хирт је, испитујући икавске говоре у Подрињу, такође указао на затворен изговор *e* на месту старог јата (Hirt 1898: 18). Шездесетих година двадесетог века Милош Московљевић саопштава да је у склопу својих истраживања икавских говора у Босанском Подрињу, Азбуковици, Рађевини и Ваљевској Подгорини још тридесетих година истог века приметио затворено *e* на месту „некадашњег јата ... и записао [га] у многим местима и у многим речима, као што су: *бѣжѧли, бѣседа, врѣдѧ, дѣцо ...*“. Московљевић је тада закључио да се не може утврдити никакво правило за изговор оваквог *e*, јер се чује напоредо са *u* у истим местима, како у Србији, тако и на левој страни Дрине“ (Московљевић 1963–64: 490). Седамдесетих година двадесетог века Берко Николић обавештава стручну јавност да је у појединим колубарским селима, преваходно у Бранковини, слушао на месту старог јата „глас између *e* и *u*“, углавном код старијих жена те да га је различито бележио „*u*^е, *e*, *e* и сл. ... према томе колико је у тренутку артикулације био присутан елеменат вокала *e* одн. *u*“. Николић је на крају додао да се не ради о флукуацији у изговору, тј. да тај изговор није у почетку затворенији па се потом отвара, већ да се ради о равномерном изговору „увек изразито затвореног *e*“. Будући да је Николић сматрао да је ипак „у основи колубарског говора екавска замена јата шумадијско-војвођанског типа“, глас који је чуо није третирао као посебну фонолошку вредност (Николић 1969: 33). Осамдесетих година двадесетог века у дискусију о овом гласу укључио се и Радоје Симић. Он је на основу уступљеног материјала из Азбуковице и Рађевине, затим на основу материјала Б. Николића из Колубаре, као и на основу својих података из Стублина (Тамнава) и Мислођина (Посавина), истакао потребу (углавном слажући се са Николићем о фонетској природи и изговорним варијацијама гласа) прецизирања његове „*фонолошке вредности*“, као и потребу одређивања граница простирања говора „са таквим вокалским системом у западној Србији“. Р. Симић закључује да су замене на овим просторима фонетски разноврсне, али се ипак крећу у вредности између *e* и *u*, па сâм и узима као основну варијанту *e*^u, уз напомену да ова вредност „не вреди за целокупну територију и све информаторе“. Он, заправо, такву вредност на месту старог јата не сматра посебним гласом, већ је „третира“ као рефлекс јата, као „четврту замену, генетички и функционално равноправну екавској, ијекавској или икавској“, за коју још додаје да о називу ових говора у којима се та замена јавља треба тек размислити. За њега вредност *e*^u < ̑ представља делимично посебну фонолошку јединицу³⁵, при чему „делимично“ објашњава овако: „...само „делимично“, – тј.

панци, Царина.

Према Московљевићевим налазима „Вујиновача говори ијекавски...“ (1963-4-64: 485). Имајући у виду његове резултате и истовремено не губећи из вида да се ради о периферном пункту, у селу сам се задржала неколико дана. Моја истраживања су показала да је Вујиновача јатовска, с тим да сам се и ја на периферији села према Брезовицама и Дебелом брду сусретала са информаторима-ијекавцима, али су то све биле жене удате из суседних ијекавско-екавских села (Овчиње, Маковишта, Брезовица, Тубравића, Доњих и Горњих Кошаља).

³⁵ Изнесене ставове Р. Симића детаљно је тумачио и коментарисао Д. Петровић не налазећи за њих

код говорника који овим идиомом владају у његовом „чистом“ виду“. Закључујући причу о вокалском систему у северозападној Србији, приказује га на следећи начин (Р. Симић 1980: 95-101):

(u)	(y)
(e ^u)	(o)
(e)	(a)

154. Након готово сто година различитих интерпретација о гласу „између е и и“ или о „затвореном е“ које се чује у северозападној Србији, *коначну реч* о овом веома значајном вокалском детаљу дијалектолошка струка добила је након обављених истраживања и објављених резултата С. Реметића осамдесетих година двадесетог века. Наиме, резултати његових истраживања у појединим говорима северозападне Србије, укључујући и Подгорину са селима Горња Каменица, Горње Црниљево, Гуњаци, Драгодол, Осечина, Осладић и Остружањ, показали су да је на овим просторима очувана фонолошка индивидуалност старог гласа јат. Након саопштавања својих налаза, најпре у раду *Пиџање икавизама шумадијско-војвођанској дијалектиа у свјетлу њојврде фонолошкој јатиа у неким србијанским њоворима* (1980: 103-108), а потом знатно опширније и у посебној студији посвећеној незамењеном јату и икавизмима у северозападној Србији (1981: 7-105), овој фонему додељено је и посебно место у вокалском систему Ваљевске Подгорине, Рађевине, Ваљевске Колубаре, Посавине, Тамнаве и у делу западне Шумадије. С. Реметић је тада утврдио да „територија незамењеног јата почиње ... од Саве и код Љубовије (Г. Љубовиће) досеже до Дрине“ и да она „на линији североисток-југозапад није ужа од 100 километара“. Такође је том приликом скренуо пажњу да сам не располаже подацима који би одредили западну, јужну и источну границу области покривене незамењеним јатом, иако претпоставља да би источна била на граници двеју акцентуација (Реметић 1981: 16).³⁶ Открићем фонолошког јата С. Реметић је дао значајан допринос у осветљавању вокалског система северозападне Србије.

Две године касније Д. Петровић подсећа да је ареал јатовских говора у западној Србији утврђен „само у најкрупнијим потезима“. По његовом мишљењу, јужна граница јатовских говора не би прелазила Повлен и Маљен, а северну тек треба одредити, с тим да је могуће, макар у траговима, да се ова фонема чује у источним деловима Поцерине према Посавини и у Тамнави (Петровић 1982: 126).

Од времена Реметићевих истраживања и Петровићевих претпоставки о евентуалном ареалу јатовских говора, дијалектолошка литература није знатније употпуњена новим подацима. Доприносом у том смислу могу се сматрати радови М. Петровић о фонетским особинама Беле Цркве у Рађевини и моји прилози о фонетској и морфолошкој проблематици говора Ваљевске Колубаре (уп. Петровић 2005: 269–292; Радовановић 2006: 1–186; Радовановић 2007: 733–745; Радовановић 2007¹: 147–168; Радовановић 2009: 57–79), као и недавно објављена истраживања

историјске чињенице у развоју вокалског система (1982: 119, 120-124). Проф. Петровић је осврћући се на Симићеву *Скицу*, између осталог, упозорио и на ово „делимично“ констатацијом да „једна фонема у систему може или да њостоји или да не њостоји; ако постоји, она може имати или *слободну* или *ограњену дистрибуцију*, али се из ограничениости њене дистрибуције не може извлачити закључак о ‘делимичности’ њенога постојања ... представници једног дијалекта могу бити ‘чисти’ у различитом степену, а задатак је дијалектолога да међу њима пронађе ‘најчистијег’ (1982: 119).

³⁶ У овој студији С. Реметић посебну пажњу поклања и питању икавизама шумадијско-војвођанског дијалекта, с освртом на све дотадашње теорије о овом проблему (1981: 60–68).

С. Марковића у контексту утврђивања граница ијекавских говора у западној Србији (Марковић 2012: 16–56). Утврђивање ареала незамењеног јата остаје и даље важан задатак наших дијалектолога.

155. Будући да је један од основних задатака у овом раду да прецизно утврди крајњу јужну тачку простирања говора са фонолошким јатом у границама Ваљевске Подгорине, коју је проф. Петровић (1982: 126) апроксимативно одредио, у даљем излагању биће исцрпно и прегледно изложен аутентичан материјал.

Фонолошко јати у акцентиваним слојовима

156. Незаменењено јат у дугим слојовима илуструју примери:

а) некаки *бѣднї* Лоп, има и *бѣлѧ* Д, *бѣлѧ* проја Бр Осл Огл Пл ДБ, поједоше *бѣлѧ* уши Пл, *бѣлѧ* чѣл"це Б, *бѣлѧ* ма́раме ГЦ, *бѣлї* лѹк Пр С, цвѧт *бѣлї* ДК, *бѣлї* смѧг Мил, *бѣлї* мрѧ С, *бѣлї* ѧмршѧј Бр, ѧчистїм *бѣлї* лѹк Г, има *бѣлї* кѧмѧн Лоп, *бѣлї* пѣшкїр Пл, ѹзмѧш *бѣлї* кѧмѧн С, *бѣлї* глївѧ К, ѹвѣк *бѣлѧ* О, *бѣлѧ* брѧдо ГЦ, чѧнчїи *бѣлѧ* лѹка Лоп, *бѣлѧ* лѹка Бал Осл Реб З С, повѣзасмо је *бѣлѧ* М, нѧчинїш *бѣлѹ* сѹкњу Остр, њѧму *бѣлѹ* кошуљицу К, уз *брѣї* Реб Лоп, идѹ на *брѣї* Лоп, јѣвдїски *брѣї* ГЦ, прѣко потока дрѹгї *брѣї* Вр, прѣко *брѣїа* С, јѣсте *брѣї* Пл, нїје бїѧ вѣл"кї *вѣк* ДК, до *вѣка* здравѧ Мил, да плетѣте *вѣнѣ* К, прѧвѧ нѣкѧ *вѣнѣ* Огл, *вѣнѣ* се плѣли Со, тѧ су ти *вѣсїш* Огл, састанѧмо се *гвѣ* ДБ, дрѣјѧли у *гвѣ* Др, са *гвѣ* кофѣ Лоп, њї су *гвѣ* бїлѣ Д, исплаћїво *гвѣ* С, *гвѣ* тѧрбе Пл, *гвѣ* пѹшнице ГЦ, *гвѣ* хѣрке Реб, *гвѣ* сѣстре Огл Сит, о *гвѣ* врѣтѧ О, има *гвѣ* нѧжице Остр, *гвѣ* грѣде Р, ѧвѧ се *гвѣ* Пл, *гвѣ* су їзредовале Мил, *гвѣ* свѣкрѣвѣ Г, сањѧм *гвѣ* дѣвѧјке С, *гвѣ* рѹчке Осл, о *гвѣ* гѧд"нѧ Р, вѧкѧ *гвѣ* стѧне Лоп, са *гвѣ* рукѹн"цѧ Мил, їмала *гвѣ* гѧд"нѧ Реб, *гвѣ* бїлѣ Со, вѧљѧд *гвѣ* порѧд"це Сит, *гвѣ* сѧбе Огл Бр, са *гвѣ* стрѹке О, хѣри *гвѣ* Б, *гвѣ* тѧрбе М, лѹди се *гѣлѧ* Мил, *гѣлї* лѣво Д, *гѣлї* се ѧдмѧ С, *гѣлї* рѧскрѣше Г, *гѣлїш* са чѧвѣком Вр, мѧѣ *гѣїше* К, плѣшка *лѣвѧ* Остр Осл, *лѣвї* бѹт Мил, има *лѣво* Лоп, на рѧскрѣшѹ *лѣво* С, *лѣво* и дѣсно Реб Пл, *лѣво* је ѧтац ГК, а Плѹшчѧн" *лѣво* О, скрѣнѧ *лѣво* Реб, *лѣво* вѧмо С, на *лѣвѧ* стрѧни Г, *лѣвѧ*м стрѧнѧм С, *лѣвѧ*м рѹкѧм Р Остр, на *лѣвѹ* стрѧну М Пл, у *лѣвѹ* стрѧну ГБ, сѣчѣш *лѣвѹ* С, рѹку *лѣвѹ* Д, *лѣї* пѹт Г, *лѣї* је пѧсѧ Пл, у *лѣї* дѧн Лоп, бїѧ *лѣї* С, *лѣї* рѹчѧк Т, *лѣї* кѧ слїка Осл, кѧкї је *лѣї* Лоп, мѧѧ *лѣїѧ* дѣца Пл, тѧ се *лѣїї* С, *лѣїїш* пѧслѣ С, млѧго смо *лѣїо* Бр, ѧперѣш *лѣїо* Огл, *лѣїо* ѹмѧкѧн Т, жїв"ло се *лѣїо* Д, ѧдѧперѧ *лѣїо* Д, сїјѧ *лѣїо* Пл, вѧд ми је *лѣїо* Б, *лѣїо* ѧсѹшїш Сит, *лѣїо* ти је Б Лоп Бр, *лѣїо* њїма Лоп ГБ, жѧњѧ *лѣїо* ДК, *лѣїо* смо жївїли Со, бїло *лѣїо* ГЦ, *лѣїо* с њѧм Г, ѹдѧла се *лѣїо* Сит, *лѣїо* са свѧдбѧм Осл, *лѣїо* да прїчѧмо Др, стѧ *лѣсѧ* Г, двѧнѧс *лѣсѧ* нѧмѣстѧ Пл, рѧзнї *лѣсѧ* ГЦ, пѧтнѧс *лѣсѧ* ГК, двѧдѣсет *лѣсѧ* Мил, *мѣсѧ* лѣбѧц Сит, ѹјутру *мѣсї* Остр, нѣко *мѣсї* Осл, *мѣсї* се колѧч Бал К Лоп, *мѣсї* и кѹвѧ Осл, *мѣсї* се пѧгѧча Р Бал Бр З ГБ, *мѣсїм* лѣб М ГЦ, чѣсниѹ *мѣсїм* Лоп, кѧмѧ да *мѣсїм* Г, *мѣсїш* лѣбѧц Огл Бр Осл Вр, прѧјїно *мѣшїш* Сит, *мѣшїш* свїњѧма Лоп, у млѣчнѧм нѧд О, сѧд *мрѣ* нѧрод Б, тѧѧ да *мрѣ* Мил, да *мрѣ* Реб, јѧ *мрѣм* З, *їрѣ* су шїлѣ Р, нїје *їрѣ* К В, *їрѣ* вѧкѧ Цїгѧнке Пл, слѧмњѧче *їрѣ* Осл, *їрѣ* с тѧ жѧне О СР, *їрѣ* се плѣле Бал, *їрѣ* млѣли С, *їрѣ* уз рѣку Бр, *їрѣ* је ѹ нѧс Пр, *їрѣ* је се сѹшїло Бал, штѧ је бїло *їрѣ* С, *їрѣ* сам мѹзла Лоп, унѧсїли *їрѣ* Д, *їрѣ* кѹѧ Б, *їрѣ* нѧђуве Бал, *їрѣ*ко пїјучѹ С, да рѣкнѣ *рѣч* Мил Др, јѣдну *рѣч* Мил, нѧмѧм *рѣч* да рѣкнѧм Г, сѣднѧм јѧ С, бѧцї *сѣна* Лоп, ѧнѧ *сѣна* Мил, *сѣна* нѧмѧ Д, кѹпїмо *сѣно* на кѧмаре ГК, кѹп"ла *сѣно* Огл, кѧсїш *сѣно* Бр, *сѣно* прѣграб"ла С, кѹп"ли *сѣно* Пл, вѹкли *сѣно* Бр С, рѧнїли ѧвїмѧ *сѣном* Остр, са шарѧв"нѧм и *сѣном* Пл, бїло у *сѣну* О, о сѹву

сѣну ГЦ, бий *слѣи* Мил, нит *смѣм* њему ГЦ, да *смѣнѣ* нас ГЦ, лѣбац *смѣсѣиш* Огл, да *смѣ* дѣте ГЦ Мил Бр Реб С, *смѣш* ли ти Д, ко *снѣи* Пр, још *снѣи* йдѣ Со, чим спаднѣ *снѣи* ГЦ, воликѣ *снѣи* Д, кад је *снѣи* Реб, кад је *снѣи* Вр, сатѣра *снѣи* ГК, от *снѣиа* Осл, спаде *снѣи* Др, *снѣи* у вајату Вр, *снѣи* и мраз Пл, *снѣи* напада Остр К, разгртала *снѣи* К, грѹдву *снѣиа* Реб, претрчѣм преко *снѣиа* Остр, йдѣмо *снѣиом* Лоп, покривѣно *снѣиом* Сит, постѣмо *срѣду* Бал Мил, омрсио *срѣду* Реб, у *срѣду* посно Бал, нѣ мрсиѣм *срѣду* Осл, отискујемо *сѣѣне* Реб, између вакѣ две *сѣѣне* Лоп, *шѣсѣио* оставѣм маѣло Г, натирѣм онѣ *шѣсѣио* Пр, надѣђѣ *шѣсѣио* ГБ, закуваш *шѣсѣио* Бал Огл К Бр Д Вр Бал М Р Со ДБ Т Мил ГЦ, *шрѣбѣио* маѣлену Лоп, планина *Трѣшѣица* Г, пѣпно онѣ *цѣѣи* Остр, мѣтнѹ *цѣѣи* Остр, сѹтре *Цѣѣиш* Пр, данас су *Цѣѣиш* ГБ, а Рада на *Цѣѣиш* С, прѣксутре *Цѣѣиш* Реб, *цѣѣе* лѣпо Бр, *цѣѣиа* наплѣтѹ Огл, тѣ *цѣѣе* ми цѣѣтало Г, тѹ *цѣв* ДК, *цѣв* у чѹнак Вр, *цѣв* се ѡкрећѣ ДБ, ѡсечена *цѣв* Д, шѹпља *цѣв* ГК, ѡтишо *цѣв* Остр, правѣ *цѣви* о зѣвѣ ДК, тѹ су *цѣви* Д, *цѣвѣ* сѣкове Осл, да *цѣвѣ* чѣарке О, онѣ се *цѣвѣи* Бр, ѹ јесѣн се *цѣвѣи* С, кроз крпѹ *цѣвѣи* Вр, *цѣвѣи*м грѹду Осл, *цѣвѣи*мо и варѣмо Бр, како ми *цѣвѣи*мо чѣарке О, *цѣвѣи*мо маѣ ГЦ, сѣпаш и *цѣвѣиш* С, начинѣш *цѣвѣи* Остр Р Б М Сит С Со Бр Мил, ѡткувѹ у пѣпелу *цѣвѣи* ГЦ, ѡправѣ *цѣвѣи* Бал Бр, кѹвѹ *цѣвѣи* Д, *цѣвѣи* се трѣсѣш Мил, *цѣвѣи* дан Вр, јѹ *цѣвѣи*о вѣче прѣпѣвѣм Г, *цѣвѣи*у нѣћ Д Пл, *цѣвѣи*у гѣд"ну ГЦ, *цѣвѣи*у чѣрапу ГЦ, *цѣвѣи*у зѣму Бр, вишѣ *цѣвѣи* Остр, *цѣвѣи* ме С, *цѣвѣи* ме ГБ, воѣлим и *цѣвѣи*м Г, тебѣ *цѣвѣи*м К, она *цѣвѣи* Лоп, *цѣвѣи*о свѣт ГБ, *цѣвѣи*ен бѣио ГЦ, *цѣвѣи*ѹ се Мил, па шѣйѣ *цѣвѣи*ѹне Мил, кро(з) *цѣвѣи*ку Остр, йзносѣ *црѣвѣи* Р, нѣсѣ *црѣвѣи* Р, бѣио *црѣвѣи* Мил, старѣ *црѣвѣи* Сит, правѣио сам *црѣвѣи* Д, дрѣвени *црѣвѣи* Сит, *црѣвѣи* полѹпали Б, пролѣмио *црѣвѣи* Реб, *црѣвѣи* сѣтнѣи Осл Реб, вѹрун"це са *црѣвѣи*ом К, дрѣвениѣм *црѣвѣи*ом С, са *црѣвѣи*ом Огл Бр;

б) мѹка бѣла и *бѣга* Пр ГЦ, снађе *бѣга* Др, па свѹкѹ *бѣгу* Огл, да се *бѣли* Вр, што се *бѣли* Реб, *иобѣли* цѣгла С, *бѣл"ле* постав Реб, *убѣли* се ѹ томѣ ГЦ, *убѣлила* постава Со, пѣгнѣс данѹ га *бѣлиш* Бал, бѹдѣ *бѣло* ГК, да бѹдѣ *бѣло* Т, там је она на *брѣвѣи* Г, на *брѣвѣи*у бѣла С, гѣр на *брѣвѣи*у Осл, у мѣјем *вѣку* Осл, *вѣнац* вол"ки Г, *вѣнац* планине Влашиѣ Осл, йдѣ онѣм *вѣнцом* Остр, за *врѣме* С Вр, у тѣ *врѣме* Реб, рђавѣ *врѣме* Б, ка-се заладнѣ *врѣме* Пл, на три *дѣла* Лоп, на Пѹћѣном *дѣлу* С, ѹзмѹ *дѣлове* Др, *дѣл"на* брѣза ДК, јѹ сам *дѣлио* Огл, пѣчѣли *дѣлишѣи* Вр, *дѣл"ли* се њѣ двој"ца Остр, *издѣл"ли* се К Др Пр Со ГЦ, *одѣлио* се Мил С, *иодѣлио* плац Огл, тѣ је дѣда *иодѣлио* С, њѣ *расѣодѣлио* Лоп, ѹкрали је, *дѣтѣ* бѣла М, нѣк глѣдѹ *дѣтѣ* О, смѹкнѣ се *дѣтѣ* Бал, војѣцнѣ *дѣтѣ* С, *дѣтѣ* пѣвиле Сит, *дѣтѣ* маѣторѣ Мил, њѣно *дѣтѣ* ДК, *дѣтѣ* крај менѣ ГК, *измѣшала* у лѣнцу Бал, давале да *јѣмо* Осл, сат ѣмо да *јѣмо* Мил, ѡѣмо да *иојѣмо* Мил, на Бѣж"ћ *јѣмо* Сит, бѣла *лѣиа* С, ймала *лѣиѣ* кѣке О, ймѣ *лѣиѣ* пѹн"це Лоп, здравѣ и *лѣиш* С, бѹдѣ *лѣио* ГК, слѹтко и *лѣио* О, од *лѣскиноѣи* дрѣвета Мил, *мѣсила* лѣбац Пр Осл Сит, ѹ тим же се *мѣсило* К, *мѣсили* се сомѹни М Бр, на дѣсѣт *мѣсѣиѹ* Сит, па *мѣшал"ца* С, *млѣко* са брашном Т, нѣс"ло се *млѣко* Осл, мѣшали *млѣко* Со, мѣтнула *млѣко* Пл, дѣнесѣ *млѣко* ГБ, ѹзварѣмо *млѣко* Бр, скѹвѹѣмо *млѣко* Д, браѣла и *млѣчѣицѹ* Пл, гљѣивѹ *млѣчѣицѹ* Лоп, како имѣна *надѣвајѹ* О, *надѣнуо* йме С, *насѣвѣо* ми је Огл, ѹзмѹ да *насѣвајѹ* К, рѹчно *насѣвајѹ* Бр С, *не смѣмо* Д, *не смѣиѣ* га стрѣљати Остр, с *обѣма* Осл, код *обѣвѣи* Огл, ѹдѣла у *Обрѣновац* Осл, на *Обрѣновац* Др, лѣпо се *одѣвала* М, човѹнѣ *одѣло* ДК Г, дѣнесѹ *одѣло* Остр, нѣвѣ *одѣло* М, кѹпѣ се *одѣло* мѣди Сит, ймѣ *одѣло* ГЦ, кѹпујѣ *одѣло* Огл, испретѹраше *одѣло* Б, јѹ сам *оцѣвѣи* Г, мѣтнѣш у *иѣсак* Г, вѹко се *иѣсак* З, на *иѣсак* да не прѣонѣ Вр, *иѣсак* у бѹпцима Б, с *иѣи*ловима Д, онѣ *иѣи*ли запѣваше Вр, по *иѣи*лима О, ймајѹ *иѣи*лови Мил, *иѣсѣвала* се Остр, *рѣка* Љубѣвиѹа С, преко *рѣкѣ* ГК Огл ГБ ДК К Д Лоп, сађѣ у *рѣку* Осл, нѣсѣш у *рѣку*

Т, идѣ се у *рѣку* ГБ З, какѣ *свѣтила* Огл, да је било вако *свѣтила* Б, упалиде *свѣтило* С, ја упали *свѣтило* Др, от чѣтрѣс *свѣћа* Реб Б, д оправи *свѣће* О, саставиш тѣ *свѣће* ГК, по дѣсѣ *сѣна* Лоп, сѧ се вучу *сѣна* ГК, *сѣчѣ* се плѣшка Пл, свѣјак ми *сѣчѣ* Реб, ђбале *сѣчѣм* Бал, *засѣчѣм* лѣбац Г, *исѣчѣмо* шарѡв"ну Осл, *исѣчѣш* на парчѣта Бал, *насѣчѣм* лўка Осл, *насѣчѣм* слан"нѣ Р, *осѣчѣш* пањ Огл, *расѣчѣм* вако Пр, по *снѣгу* Остр Д Реб, *снѣг* пада Лоп, тресковита *срѣда* Др Осл Пр, Бикачѣва *сѣна* Д, било *шѣсно* Огл, ђвамо *заирѣвала* Реб, нѣсам *уирѣвала* Д, вамо *уирѣвала* Мил, у бурѣше *цѣдило* ГБ, *усѣвало* је Остр, има *цѣдѧлка* О, сѣрше *цѣдили* Остр Вр, *цѣдили* мѣд Вр, *цѣдило* се К, рўчно *цѣдиѡ* С, за *цѣђѣње* мѣда ГЦ, праѣи тѣзимѣ *цѣђом* Т, у *цѣђу* ДК С, *цѣла* околина ДК, кѡла *цѣла* Бр, *цѣла* фамѣлија Г, *цѣло* село Лоп Остр Г С Реб Пр М Бал Б Д Осл Бр, *цѣло* ђво брдо Реб, *цѣло* врѣмена Д, по *цѣлу* нѡћ прѣдѣш М Осл Б, *цѣлу* нѡћ ја афтушу Реб, *цѣлу* нѡћ нѣ заспа Сит, цвѧтило *цѣлу* зѣму Г, ѡна *цѣн*"ла мѣнѣ Др, *цѣнили* д ѡстанѣ Вр, јѣдни *цѣѣају* ГК, *цѣѣају* се дрва Пл, а ѡнѣ сам *ѣоцѣвала* К, *расцѣѣило* свѣ Пл, ѡставѣ *црѣва* Пр, и ђва *црѣва* М, ѡна *црѣва* Мил, од *црѣѣа* Реб Сит, стѡ ѣљада *црѣѣа* Лоп, д ѡстанѣ на *црѣѣу* Бр, пѡкријѣмо *црѣѣом* Пл, ѡзѣдѧно *црѣѣом* Б, *црѣѣом* земљанѣм Вр.

в) на *двѣ* стране С, пѡ *двѣ* Лоп, у *двѣ* рўке Вр, рад"ле *ѡбавѣ* Г, *ѡбавѣ* су Мил, нѣко ѡбавѣ *ѡбавѣ* Огл, ѡнѣ *ѡбавѣ* ГЦ, прѣватиле се *ѡбавѣ* ГК, дѡђѣ кад *ѡсѣѣ* ГК, ѡколо *залѣѣиш* Огл, *зайѡвѣдѧ* штѧ хѣмо сўтри Лоп, тѣ ѣмѣш да *зайѡвѣдѣш* Г, *зайѡвѣдѣ* сватѡв"ма Сит, да *ѣзбѣлиш* Бр, *ѣбѣли* се Др, сѣкирѡм *исѣрѣсѣѣам* Пл, ѡнѡ се *исцѣдѣ* Др, идѣш *исцѣѣѣан* ГЦ Реб Огл Остр, дѡшѡ *ѣоцѣѣан* К, да *ѣоцѣѣа* Р, *исѣрѡцѣѣа* се Огл, пѡчнѣ да *насѣвѧ* Огл, данѧс дању *насѣвѧ* Осл, тѣрѧш и *насѣвѧш* С, јѣдну *насѣвѣницу* С, каво *насѣѣнице* Мил, ја тѣбѣ вѣдѣм на *сѣну* Г, шѣс *нѣдѣља* Мил, штѡ нѣ *мрѣм* Г, нѣ *смѣм* од мѣдвѣда Реб, нѣ *смѣ* д ѣдѣ З, нѣ *смѣ* да прѡђѣ ДК, нѣ *смѣ* нѣкуд Лоп, нѣ *смѣ* сѧ мнѡм Мил, нѣ *смѣм* да се ѡзовнѣм С, нѣ *смѣм* да бѣднѣм Б, нѣ *смѣш* се прѣкўчити Д З ГЦ Сит, нѣ *смѣш* да бѣјѣш С, нѣ *смѣш* да с пѡљубѣш Со, јѣтрова се *ѡдѣли* Пр, *ѡцѣдѣ* ѡнѡ Пл, млѣко *ѣѡдѣрѣвѧм* ГК, *ѣѡдѣлѣ* мѣсо Бр, дѡшло да се *ѣѡдѣлѣмо* Мил, тўжнѣ *ѣѡдѣлѣмо* Лоп, *ѣрѡцѣдѣ* на сѣто Пл, помўзѣм те *ѣрѡцѣдѣм* Г, ка-се ѡклѧдѣ *ѣрѡцѣдѣм* Бал, *ѣрѡцѣдѣм* крос чѣсму С, *ѣрѡцѣдѣмо* ѡндѧј О, да *расѣѡдѣлѣш* ГК, бѣли *ѣѡдѣлѣни* Т, па *ѡцѣѣиш* Бал, и *ѡцѣѣиш* кѡшуљу Бр, *ѣѡмѣшѧ* се Бр, *ѣѡмѣшѧш* мѣкиње Д, и ја *ѣѡѣрѣко* ГЦ, *ѣѡѣрѣко* хѣро С, *ѣѡслѣ* чѣстѡм вѡдѡм Др, *ѣѡслѣ* дѡлазиѡ Д, *ѣѡслѣ* паднѣм Д, *ѣѡслѣ* дѡђѡше ГК, *ѣѡслѣ* кат прѣпѣчѣмо ГЦ, *ѣѡслѣ* гѡнѣм Лоп, *ѣѡслѣн* се чѣ Бал, *ѣѡслѣн*, подѣлисмо се СР, *ѣѡслѣн* се и ѣзѣли С, ѣ *ѣрѣ* од мољѧца Г, на пању *ѡсѣѣѧмо* Остр, ѡвѧ *ѣрѣсѣѣѧ* Мил, *ѣрѣсѣѣѧ* клѧде Огл, *исѣрѣсѣѣѧш* Огл, па *ѣрѣсѣѣѧј* мѡтку Б, ѣвѣк *ѣриѡдѣвѣдѧм* Пл, *рѧсѣѣѧш* жѣто Вр, сѧд *рѧсѣѣѧш* Д, тѡ се *сѧсѣѣѧ* ГК, прѣко прѣста *ѣрѣсѣѣе* О, ѡнѡ се *исцѣдѣ* Мил, *исцѣдѣиш* мѧло ДК, *зѧѣдѣмо* трѧве ДК, тѡ се *ѣрѡцѣдѣ* Бал, *рѧсѣѣѣиш* нам шўнагла Пл, ѡндѧј *рѧсѣѣѣиш* Др, ка *сѧзрѣ* Лоп Мил Вр Бал Осл, кад *сѧзрѣвѧ* Пл, и *сѧзрѣдѣ* Мил, сѣмењача кад *ѣзрѣ* Лоп, *ѣзрѣ* ѡнѡ Огл, кад *ѣзрѣ* Др, док не *ѣзрѣ* шѣн"ца Осл, *ѣвѣк* и данѧс Реб, *ѣвѣк* сѣта С, *ѣвѣк* ѣ Јабланици Вр, *ѣвѣк* је се нѡсиѡ ДК Пр, *зѧѣрѣвѧ* се Лоп, *ѣѣрѣвѧ* се фўруна ГБ, *ѣѣрѣј* се Мил, тѧмо *ѣѣрѣвѧш* Пл, вѡска *ѣѣрѣвѧш* ГБ, са вѡлов"ма се *ѣзорѣ* Огл, *ѣмѣм* ја С, тѣсто *зѧмѣсѣиш* Со, *рѧзмѣсѣиш* лѣпење ГЦ Вр Осл, *ѣмѣсѣ* лѣбац Б ГК Остр, тѡ *ѣзмѣшѧм* О Бал, на асталу *ѣрѡмѣшѧм* Осл, кад *ѣмрѣм* Др;

157. Незамѣњено јат у кратким слоговима јавља се у примерима:

а) пѡда се и *бѣѣа* С, Бранко *бѣѣај* ГЦ, да *бѣѣају* К, *бѣѣају* по јаругама ДК, ја ћу да *бѣѣам* Кун, *бѣѣжи* тѣ Д Б С, ја *бѣѣжи* Б Др, зѡвѣ се по *брѣѡвѣма* ГЦ, снѣт, *вѣѣјавѣца* Реб, нѣје *вѣнчѧн* Мил, прѣ *вѣнчѧшѧ* С, промѣнили *вѣрѣ* Лоп, нѣ дѡ ти

бог *вѣрѣ* Сит, *вѣрї* се она ГБ, *вѣриѡ* се Лоп, *имā вѣровāње* Г, *отац мој вѣровѡ* Д, *вѣрїије* ми ДК Пл, *вѣшар дувѡ* М, *донесѣ вѣшрењачу* Г, *направимо вѣшалїца* ГЦ, *вѣшало* д *ѡбесїш* Б, *усред нѣкѡг врѣла* Вр, *Љубино врѣло* М, *поред асфалта ѡнде врѣло* Г, *врѣло туђинскѡ* Т, *имā врѣло* Лоп, у тађинскѡм *врѣлу* Мил, *ѡселї* се у *Врѣло* Др, *крѡз врѣлу* вѡду Пл, *ѡ тѡг врѣмена* М, с *врѣмена* на *врѣме* Пл, *нѣмā врѣмена* О ГК, *прѡшло врѣмена* Пл, *мāло врѣмена* Г, *сѡт врѣмена* Пл, *дѡвѡљно врѣмена* Остр, *дѡбијеш врѣмена* Огл, *цѣлѡг врѣмена* Д, *пѡслѣ дужег врѣмена* Реб, да *прѡјѣ врѣмена* Бр, у *тѡм врѣмену* Остр Мил, *ткāли врѣће* Бр Реб, *узмѣш врѣћу* Г, *їзручїш у врѣћу* Пл, у *нѣкѡј врѣћи* Со, *їрѣјали* се Осл, *сїн їрѣјѣ* Мил, *није тѡ їрѣјано* Д, *їрѣјѣм* сїкиру Пр, *їрѣјемо* се Г Остр, на ѡгњїшту се *їрѣјеш* К, *најшїрѣ* је *двѣсїа* ДК, по *двѣсїа* *кѡзā* Огл, *двѣсїа* *комāдā* Сит, *двѣсїа* *кїлā* Мил, *двѣсїа* *метāрā* Лоп, *прѡдā двѣсїа* Реб, по *двѣсїа* *ѣктāрā* С, *двѣсїо* *њї* Г, по *двѣсїо* Сит, *дѣвѣр* *купујѣ* М, *бїѡ дѣвѣр* Остр, *дѣда* *ѡтвѡрї* Остр, *дѣда* *ѡбрѣн* С, *дѣду* *нїсам* *зāпāнтіо* Реб, *їмали мї дѣдовинѣ* С, *мој дѣво* С, *чѣтвртї дѣо* Г, *дѣнѣ* се Т О С Пл, у *стѡгове дѣнѣ* Мил, *знā* се *кѡ дѣнѣ* Остр, и *дѣнула* *сѣно* Д, *їмали* и *дѣшїлину* К, *зѡб* и *дѣшїлину* З, *нāма дѣци* О, и *дѣцу* *спрѣмила* Б, *пѡкупиѡ дѣцу* Остр, *дѣчко* *бїѡ* М, *удар*ло у *зѣнциу* Пл, *зрѣла* *дѣвѡјка* Г, *парадāј(з)* *зрѣли* Бр, да су *зрѣле* К, ни *зрѣло* Бал, *о зрѣлу* *житу* ГЦ, *д ѣдѣм* Лоп, *тудѣ јѣдѣм* К, *свѣ јѣдѣмо* Т Др, да *јѣдѣше* О, *бѣри* и *јѣди* Пр, *ѡбашка јѣдѣ* Г, а *Милѣнѡм јѣла* *свѣ* ГК, *јѣла* *бѣлѣ* Огл Осл, *јѣла* је се *прѡја* ДК Г Бал, *јѣли* *їсто* Т, *прѣ* је се *јѣло* Пр, да се *сїпā јѣло* Д, *јѣѡ* *сам* З, *лѣвшѣ* је *јѣсїи* Т, *вї јѣше* С, *пѣчѣ лѣѡ* О, *їрежѣ лѣѡац* С, *зāкувāм лѣѡац* Огл, *лѣбнā* *вѣрчна* Г ДК Т Мил, *нāмѣстї* се *лѣса* Вр, *крѣшке сѣшили* на *лѣсама* Остр, *сѣшили* на *лѣсе* Г, *стāвљајѣ* *лѣсе* О, *вāкѡ лѣсе* Пл, *лѣсе* у *пѣшници* ГЦ, *порѣђајѣ* по *лѣси* Остр, на *лѣсе* Реб Осл, *прѣко лѣша* ДК Сит Пл С ГЦ Вр Др Со Мил, *сїђе лѣшѡс* Г, *ако* је *лѣшїнѡ* *дѡба* Мил, *гѡр* и *лѣшїујѣ* Г, *ѡнā мѣра* Бр, *до мѣрѣ* С, *бїѡ мѣрац* Лоп, *вїш мѣрї* *сāм* ГК, *мѣрїш* *шїљак* Бр, *мѣрїш* *тїме* С, *чѣтрї мѣсѣца* ГК Сит, *нā другѡ мѣсїо* К Пр Г ГЦ, да *бѣдѣ* *млѣкуља* С, *млѣли* у *водѣницама* С ГЦ, *млѣли* *смо* Огл С Пл, *млѣѡ* *нѣко* Пл, *млѣло* по *потѡчарама* ДК Лоп, *нѣкā* *трава* Лоп, *ѡна* је *њї нѣкāко* *ѡдбāчила* Мил, *нѣкāшї* *прѣ* Б, за *нѣкѡм* *сїнїициѡм* Т, у *јѣдну* *рѣку* *нѣколкѡ* ДК, *нās нѣколкѡ* Реб, *нѣколкѡ* *пѣтā* ГЦ, на *нѣколкѡ* *мѣстā* М, да *нѣшїиѡ* *ѡдвāјā* Т, *нѣшїиѡ* да *пїтā* Мил, да *пѡшālѣте* *нѣшїиѡ* Б, *жѣнскїиње* *їѣвā* Т, *сāмо* *їѣвѡ* Огл, *пѡп* *їѣвā* Бал, па *їѣвадѣ* Пл, *пѣтли* *їѣвајѣ* ГК, *їѣвале* *жѣне* С, *јѣтри* *їѣсма* Реб, *ѡставїш* и *їрѣкријѣш* Пл, *код* *Колѣбарѣ* *їрѣксїнѡћ* О, *їрѣксїнѡћ* *јѣсам* Мил, *їрѣксуїше* *кѡ(т)* *трѣћѣг* Огл, *вѡдѡм* да *їрѣлїјѣм* О, *сѣвѡ* *сам* и *шѣн*чу З, *сѣдāј* за *рāзбѡј* Пр, *ѡндāј* *сѣдāјѣ* М, *сѣдāјѣ* с *љѣдїма* Г, *ѡди ѡв сѣди* К, *сѣјано* на *сāчму* ДК, *није* ни *сѣјāшї* ДК, *сѣкѡ* *прѣше* Остр, *сїкирѡм* *сѣкла* Со, *сѣкла* *сам* сā *њїм* Бал, *сѣћāм* се *код* *чїчѣ* Бр, *їзвѣдѣ* *сѣме* К, и *сѣме* *вѣчѣ* Г, *крај сѣмена* Огл, ни да се *сѣшїи* О, *сѣћāшї* се *Жївѡта* Огл, *слѣме* је *ѡнѡ* *гѡре* ГЦ, и *смѣјѣ* се Г, *нїсам* *смѣла* К Т, *тудѣ смѣсїиш* *нāрод* Сит, *кākї* су *снѣѡви* *бїли* Сит, на *срѣд* *сѣла* Бал, *тѣд* је на *срѣд* *њївѣ* О Осл, на *срѣд* *рāмїѣ* С, на *срѣд* *пѣтā* Лоп, по *срѣд* *кѣћѣ* Бр, по *срѣд* *шѣмѣ* ГК, у *срѣд* *лѡнца* Мил, *ѡнā срѣдњā* Г, *срѣдњї* *брāt* З Пл, *срѣдњї* *Бѡгѡљѣб* Мил, *срѣдњї* *крај* Др Осл, *срѣдњї* *клїни* Остр, *срѣдњї* *зāмѣтиѡ* Лоп, *срѣдњї* *Влāдо* Пл, у *срѣдњѣ* *шкѡлу* О ГЦ, *срѣдѡвѣчнѣ* *жѣне* ГЦ, *мѣнѣ срѣшала* Лоп, *срѣшан* *пѣт* Т, *срѣшнā* *бїла* М Остр Мил ГК, *здрāvā* и *срѣшнā* ГЦ, *чїча* *Срѣшѣн* Т, *Срѣшѣн* *Пāвїић* ГЦ, *їме* *му* *бїло* *Срѣшѣн* Сит, *јā* *сам* *Срѣшѣна* *Мāрићā* Г, *Љѣбїца* *Срѣшѡмировā* Мил, *мѣнѣ срѣшнѣ* Г, *срѣшнѣ* *ї* *шуми* Др, *ѡћемо* да *срѣшнѣмо* ГЦ, *бїли* *срѣшнї* Т, да *смо* *срѣшнї* Пл, *срѣћā* је Лоп Осл, *звāѡ* се *Срѣћко* Кун, *дѡдиѡ* *Срѣћко* Огл, *Срѣћко* *ѡтїшѡ* ГЦ, *Срѣћко* *дѡл* Лоп, *пїтāм*

Срѣћа Пл, ја сам *Срѣћковић* ДК, Мирослав *Срѣћковић* Пл, *Срѣћковићи* ГЦ Осл, прѣђу *срѣћом* Пр, пун *срѣће* Др, куд *срѣће* да сам њшла Г, *сирѣмо* долѣмо С, има *сирѣја* ГЦ Осл, *шѣо* такѣ Г, није *шѣо* Б ГЦ, *шѣо* кѣсѣм Остр, њн *шѣо* Бр, *шѣо* Гавро Сит, *шѣла* за тога К, *шѣла* сам за другѣ Со, такѣ *шѣла* О, *шѣла* д учи ДК, *шѣла* д љмрѣ Огл, *шѣла* д ѡкрѣнем Мил, нисам *шѣла* Пр, нису *шѣли* тући Р, нису *шѣли* З Д, *шѣли* да му рѣну Пр, *шѣли* да купѣ Р, *шѣли* С, *шѣра* у ѣмбар ДК, *шѣра* д љзмѣм ДБ, *шѣра* гѣведа Реб, *шѣра* му краѣ Г, мѣнѣ *шѣрала* Др, па *шѣрај* О, па *шѣрају* коња З, што *шѣрају* њни Д, *шѣрају* свиње Б, *шѣрам* стѣку М Мил, није мѣнѣ *шѣрѣо* Г, *шѣрајше* гѣр ГЦ, кад *шѣрѣба* мѣсо Пр, *шѣрѣба* да се спрѣмам Бр, кѣмѣ *шѣрѣба* ДК Огл, *шѣрѣба* ѣксѣнције О, *шѣрѣба* да се пѣришем Б, *шѣрѣба* д ѡдѣм Бр, није како *шѣрѣба* Бал, кѣлкѣ *шѣрѣба* Т, ка-сам *шѣрѣбо* да се изѣучѣм Остр, кад *шѣрѣбају* Т, ка-сам *шѣрѣбала* Г, није ми *шѣрѣбало* Огл, *шѣрѣбало* да се мрѣ ГЦ, *шѣрѣше* љу стѣћи Г, од *шѣрѣшњѣва* С, *Цѣѣшко* бѣјација Г, вѣкла *ѣѣо* дѣн клѣдару ГЦ, *ѣѣо* дѣн чѣм Остр, *ѣѣо* Драгѣд Д;

б) њн *бѣжш* С, *бѣжш* народ Пл, *бѣжш* нѣнижѣ Пр, што *бѣжш* Реб, народ *избѣѣва* ДК, исплѣтем *бѣлаче* Реб, на Вѣл"кѣм *Бѣлѣју* Мил, до Бѣбѣчевѣг *бѣлѣја* З, има Вѣлики *Бѣлѣ* Осл О, тѣлѣд *бѣлѣжѣ* ГЦ, кѣмѣн тѣд *забѣлѣжен* О, гѣведа *ѣобѣлѣжена* СР, да *бѣлѣжш* Пл, што је *ѣбѣлѣжш* З, ѡну *бѣлѣшкѣ* Лоп, трѣшње *бѣлицѣ* Пр, њн *бѣсѣдш* вѣкѣ Пл, а Бѣѣо је *ѣробѣсѣдиѣ* Г, као прѣ *ѣробѣсѣдш* Бр, ѣво *брѣшш* Лоп, ѣшла тѣј *Брѣнцији* Лоп, да *вѣнча* Бр, *вѣнча* се љ цркви Остр, ка-сам се *вѣнчала* на Ставама С, *вѣнчала* се Бал Лоп, *вѣнчали* се љ цркви Др, те се *вѣнчали* Г, ка-се *вѣнчѣвамо* К, вѣлѣдѣ љу се *вѣнчѣшш* Б, ѡнѣј *вѣнчш* Пл, плѣтѣ се *вѣнчш* Огл Бр Сит Д СР Д Бал Б Пл Пр, мѣѣш *вѣнчш* Т, *вѣнчѣ* се рѣдѣвно С, бѣла *вѣридба* Осл, прѣвш се *вѣридба* М, *вѣридба* З, љ пѣшници *вѣшшѣчкѣ* ГЦ, *вѣшѣно* ѣмам ѣ сад СР Лоп, прѣ *дѣвѣјке* Сит Бр Б ДБ Огл Остр, *дѣвојачкѣ* свѣдба М, пѣштају *дѣвојачкѣ* кѣћи Со, ѣшѣ по *дѣвѣјку* ГЦ ГЦ, свѣм *дѣшѣш* Р Реб, ја сѣли ѡѣм *дѣшѣш* ГБ, под душѣч"ѣ *дѣшѣш* Лоп, љзмѣмо *дѣшш* К, пѣбѣгла *дѣца* С, ѣшла сам з *дѣѣм* СР, ѡдѣ *дѣч"ца* те чѣвају К, ка-се *задѣвѣјчила* Лоп, ѡвѣј *зрѣлш* Огл, парадѣј(з) *зрѣлш* К, пѣп *исѣвѣдш* М, ѡв прѣгѣрѣле *колѣн"це* Б, вѣкѣ прѣгѣрѣло *колѣњачѣ* Б, О, пѣсма и *кудѣљш* Со, грѣбене и *кудѣљш* Бр, *лѣбара* се звѣла Вр, књѣжара и *лѣбара* Пл Реб Кун, *лѣбара* тѣрба Остр, има вѣм *лѣбѣрник* С, и ѡну *лѣбѣрницѣ* Др, *лѣбѣрницѣ* де се мѣсш ГЦ, кавѣ *лѣбѣрницѣ* Т, дѣле *Лѣјѣсава* С, *Лѣјѣсава* и Марѣна Т, *Лѣјѣсава* мѣја пѣн"ца Мил, пѣгину *Лѣјѣсавш* чѣвѣк Г, љ Грујичш *Лѣјѣсавш* дѣл Б, мѣло јѣј *лѣшш* Г, *лѣшш* ка-су гнѣле К, мушкарцима *лѣшшѣ* С, *лѣшшѣ* се испѣчѣ Мил, мѣј ѡтац *лѣшш* ѡ тебѣ С, *лѣшш* је Бал, мнѣго ми је *лѣшш* Бал, љ прѣлѣѣе ка-се *ѣролѣшш* ГБ, ѡншм *мѣсачѣм* С, љ мѣснѣј канцѣлѣрији Со, бш *млѣкар* С Остр СР Сит Лоп, *млѣкар* и вѣјѣт Др, ѣмала *млѣкар* Мил СР, прѣмѣштају *млѣкар* Т, *млѣкар*, јѣшта О, ѡтѣј *млѣкар* Остр, љ *млѣкар* Пр Г, ѡнѣ *млѣчѣре* С, ѣмѣ *нѣвен* Г, бѣла сѣ ѣѣм и *Нѣјѣсава* Огл, *Нѣјѣсава* вѣселѣ Мил, и с пѣвитшѣм *ѣбѣлѣжш* ДК, такѣ је *ѣбѣлѣжавѣно* ДК, мѣјка *ѣбрѣнција* Кун, *ѣсѣчанскѣ* рѣка Лоп, ѡдѣм *ѣшкѣ* С, *ѣшкѣ* се ѣшло Огл, ѡдав *ѣшкѣ* Бр, сѣ нама *ѣшкѣ* Пр, *ѣшкѣ* Чѣњѣ СР, да *ѣобѣлѣжш* С, па се *ѣѣсѣјѣчш* Осл, пѣслѣн *ѣрѣбѣцили* Лоп, *ѣрѣврш* љ сѣруци Огл, *ѣрѣш* кућѣ Б, *ѣрѣдѣјш* млѣко К, из јѣрма смо *ѣрѣдѣли* сшне Лоп, сѣт спрѣмају *ѣрѣдѣло* Лоп, *ѣрѣдошњѣ* бѣлѣ Огл, љ ѡну ѣсу *ѣрѣдошњѣ* Лоп, *ѣрѣкрш* се Огл, па вѣкѣ се *ѣрѣкршш* Лоп, па се *ѣрѣкршш* Др, *ѣрѣкршш* се Мил, сѣ се *ѣрѣсѣјѣ* О, тѣ га је *ѣрѣсѣкло* К, на *ѣрѣсѣцѣлу* Пл, ѡнѣј *ѣрѣсѣцш* С, *рѣшкѣ* стрѣна М, има *рѣч"ца* ѡдавѣн Мил, ѡд *рѣчш* Лоп, љ *рѣчш* Г, бш *свѣшшш* Пр, *свѣшш* Мил, *свѣшш* кѣпшш Лоп, да

сeдe ГК, *сeдi* се и до један Д, по *сeдe*љкама Пл ДК, *пoнeгдe сeдe*љка Т, *нијe тo сeдe*њe С, *јa сeд*ла у колима С, *јa сeд*ла у кући Пл Д, *сeдила* oбашка Т, *сeдила* за разбoјом Д, *сeдили* кoт кућe Т, *сeдили* тудa Бр, *тy сeдило* се Д, и *јa сeдiм* вaкo Пл, *сeдiм* са чoвeкoм К, да *сeдiм* Г, *сeдiм* нeкaд ГК, oн *сeдi* Р М ГБ М, *сeдiм* и чeм Пл, *сeдили* у соби Остр, *нe сeдi* никo Сит, oн *сeдиo* Др Мил К, дoсaднo *сeдиши* Др, oни ћутишe, *сeдисмo* Пл, *сeјaч* oстaвљa Пл, *сeјaч* oпрaвi З, *нијe нa сeјaч* ДК, *имa сeјaч* Г, кyмa у *Сeчини* ГЦ, у *Сeч*ни живи О, у *Сeчини* Лoп, мoрe тe ми сe смeјaши С, нa *срeдини* Со Остр Д СР, пo *срeдини* oцaклијe ГЦ, крo(с) *срeдинy* Б, *јa сaм срeђинијa* Мил, ниси ти мeни *сiтaрeшина* Сит, али сaмo *сiтaрeшина* Лoп, знa сe *сiтaрeшина* С, бiо ми стрiц *сiтaрeш*на Д, знaлo кoји је *сiтaрeш*на у кућ^и ГЦ, никo *сiтaрeшинe* нијe имo Лoп, бiо *сiтaрeш*на Милан Мил, *сiтaрeш*на је бiо чiчa Мил, *сiтaрeшина* је сe знaлo Мил, питaш *сiтaрeшинe* Мил, *сiтaрeш*на чeтe Осл, да бyдy *сiтaрeш*не кoд њи Остр, у нaс нeмa *сiтaрeш*нe Остр, *сiтaрeшина*, кaжe Пл, нијe тy бiо *сiтaрeш*на Пл, ниси ти мeни *сiтaрeш*на Сит, *сiтaрeш*на дoђe СР, да сe знa *сiтaрeшина* С, oнo *yиrејaн*ца Пл, тo цвeћe ми *цвeћaлo* Г, *Цвeћинa* нeдeљa Oгл, *Цвeћинe* нeдeљe Бр, oнa *цвeчицa* кo иглицa Пл, нијe *цвeћaлa* Г, *имa цвeћ*he ГК, *Цвeћyљa* Остр, *цeљивa* крc Пл, да гa *цeљивa* ДК, с дeснe стрaнe *цeљивa* се М, кaд је трeбaлo да сe *цeљивa* С, oднeсe нa *цeјaлo* Пр, *цeјaницa* З, бiо *цeјaч* ГК.

Фонолошко јат^и у неакцентивованим слојовима

158. У неакцентованим слојовима незамењено јат илуструју примери: Нoвaкa *бeјyнцa* Др, oћy д iдy у *бeжaнијy* Лoп, свaкo у свoјe *бeжимo* Пл, нa Вeликi *Бeлeј* О, нa Вeл^кoм *Бeлeјy* Мил, дo Бoбoчeвoг *бeлeјa* З, *имa Вeликi Бeлeј* Oсл О, да *бeлeжи* Пл, кaмeн тyд *зaбeлeжeн* О, гoвeдa *yбeлeжeнa* СР, *oбeлeжeн* ГЦ, штo је *oбeлeжиo* З, oнy *бeлeшкy* Лoп, двa jaјeтa, *бeoјцe* Лoп, yмyтиш *бeoцeшa* дoбрo Т, *имa бeoчyј* ДК, oн *бeсeдi* вaкo Пл, нити *бeсeдi* сa брaтoм Г, да прe *yрoбeсeдi* Бр, a Бoћo је *yрoбeсeдi* Г, кao прe *yрoбeсeдi* Бр, дe држi *бeлeјицy* Мил, дoбили из *Бeдiрaдa* Остр, у *Бeдiрaдy* ГЦ, a *бeoчyк* С, нe би *бoлeлo* Бал, жyч *бoлeћ* ГБ, мeнe *бoлeлa* глaвa ГБ, *бoлeлa* мe yвeтa ГЦ, нијe мe *бoлeлo* К, кaкo мe је oндaј *бoлeлo* Б, *бoлeлo* мe дyгo Др, нoгe пoчeлe *бoлeши* К, мeнe нoгa *зaбoлeлa* Г, млaђи сe *yбoлeћ* Мил, нијe *yбoлeлa* *йзнeнaдa* ГК, кa-сaм сe *рaзбoлeлa* Вр Мил, *рaзбoлeлa* сe oд нeрвнoг слoмa Остр, *бyбрeј* Пр, кa-сaм сe *вeнчaвaлa* К, oндaј сe *вeнчaвaјy* СР, *вeнчaвo* у фaмилији С, нијe тo билo у *вeнчaници* Бр К, oдeм тe сe *вeнчaмo* Мил, питa o *вeнчaњу* Oсл, и свaдбy и *вeнчaње* Сит, пoшo нa *вeнчaње* СР, *нe вeрyјeм* нi у штo Пл, *вeщирoвини* дaн Вр, a *вoлeлa* сaм дa бyднeм Бал, *вoлeћ* сaм Лoп, млaдa *зaвoлeлa* Лoп, и oнa *врeмeнa* Г, дрyгo *врeшeнo* ДК, yзми *врeшeнo* Сит, *имaш врeшeнo* ГБ, нaпрeдeм *врeшeнo* К, и *врeшeнo* Г Пл, *врeшeнa* *йскупe* Oсл, e, дo свaнyћa *йoрeлo* Др, e, сaд *гoйoрeлo* joј, синe Лoп, *изйoрeћ* нa брeгy Oсл, дeдa *изйoрeћ* сaв Б, и *изйoрeлa* ДК, *изйoрeлa* oштинa К, кaчaрa *изйoрeлa* Д, oв *йрeйoрeлe* кoлeн^ицe Б, вaкo *йрeйoрeлo* кoлeњaчe Б, *йрeјoшa* снaвo С, сa *дeвeримa* Пл Вр, *дeвeрiнкa* Мил, мeнe и *дeвeркa* Д, кaжe *дeвeркo* Мил ГЦ, a *дeвeркo* је дoлaзиo Oсл, пeшкiр *дeвeрски* Oгл, мi *дeвoјчицe* сeдимo Т, кa-сaм билa *дeвoјчицa* Бал Oгл О Со, двe *дeвoјчицe* мy oстaнe ГК, рoдилa сe *дeвoјчицa* Б, да нaђeм *дeвoјчицy* да joј чyвa Г, *дeвoјчицa* пoгинулa Остр, пyкнe *дeoбa* Мил, oн oћe *дeoбy* З, трaжi *дeoбy* С, пoчнy *дeoбy* Др, oд *дeишнcтвa* Лoп, *дeишyр*нa билa Пл, oзгo oви *дeчкинa* Пл, *дoшeрo* дрвa Пр, *дoшeрo* нaм oгрaдy ДК, jyтри *дoшeрaјy* Бал, a вoлoвe *дoшeрaли* Б, oн jyтpy *зaйoвeдi* Г, дрyги дaн *исшeрa* тe Г, *исшeрaли* и(з) *слyжбe* ДК, чyвaлo сe *нaшeрa* сe ДК, *њeгa нaшeрo* ГБ, *oшeрaјy* гa у бoлницy Пр,

диџерали бвце ДК, краџу *диџерали* Б, партизани *диџерали* Осл, са-ћу продати волове *диџерај* ГБ, све што је покрѣтно *диџеро* М, *диџерали* су ме Остр, *диџерај* у сүшаре Г, *идиџера* га ножом З, а ми *идиџерали* бвце Пр, и *идиџерај* у поток СР, оне су *ипрдиџераише* Лоп, да је *саиџерам* Реб, и *уиџерај* нас ДК, како је се то *живело* Лоп, дрво вако *задељај* Пл, баба *задене* Реб, кад *зајеваш* Г, и *зајевај* Лоп, кад *зајевамо* З, ово *засекло* ГК, како сам *исекла* ГК, *осекла* косу Огл, овај *засеок* ДК, кољко је у нас *исечено* имање Осл, *исечено* као пердика К, *исецја* Остр, што *избејла* одудан К, нису *избејлице* О, *избејлица* један дошб Остр, *изедем* компот Лоп, ја *измерим* О, *исекли* су нашу шүму З, ножом *осекла* пүпак Бр, послє нас *исмејавај* Остр, на онє стүпе *исиребијај* Огл, паб ми на *кољено* Пл, под *кољена* Реб, ајдучко *кољено* Д, йсто и од *кудеље* ДБ, од онг влакна, *кудеље* О, прєли *кудељу* Бр, *кудеља* била Осл, *кудеља* се Осл, било је то од *кудеље* Огл Кун, сєјата *кудеља* Остр, *кудеља* у јесєн ДК, јој, сине, па *кудеља* СР, имаш *кудељу* ДК, донєла *кудељу* Остр, сєјала *кудељу* Остр Бр Лоп, уредйш *кудељу* С, поњавом *кудељном* Реб, ваљевскй *лекари* ГК, јел они су *лекари* ДК, доде *лекари* Реб, дол отишла *лекару* Г, нисам йшла *лекару* О, да ме тєра *лекару* Осл Пл, па *лејојко* С, зовєш Драју *лејодиан* Мил, да је *лејодица* Мил, то у *лешо* оставйш Г, бйб је у *мери* у јєлу и пићу Бал, дєвєт *месєци* ГК, тринєс *месєци* ДК, нєколко *месєци* Остр Мил, у сєдмөм *месєцу* Бр, курузно *млевєно* брашно ДК, *млекариш* бйб Осл Мил, туд у *млекару* Т, снєг *навејє* Мил, па се *најєдү* Г, *намесийа* му кревет Остр, а дашчицу *намесийа* Бр, лєса *намесийе* Пл, она нод *намесийена* Пл, они су *намесийили* мөтке Г, *намесийила* вако Остр Лоп, *намесийили* ми свєтло Пр, ми нєга *ипрємесийили* Пл, *насејєши* рүком Осл, ова се *насмејала* Огл, вако *нашйєвавале* Остр, да се то *нєйде* вйди ДК, јєднөм *нєйде* ГК, вако *нєйде* Остр, *нєйде* је то раћало ДК, јєдна *нєдеља* Реб, тры *нєдеље* ДК Б Бр, Вєликє *нєдеље* Пл, Вєликє *нєдеље* се сєјє Бал, Цвєтнє *нєдеље* Т Бр Огл СР Пр М Р, прөлази *нєдељом* ГБ, нє радймо *нєдељом* О, у *нєдељу* д йде ГК, рөдила у *нєдељу* Лоп, Вєл^нкү *нєдељу* Г, Пєтровскя *нєдеља* О Сит, у *нєдељу* нєћү О Реб, лєб за *нєдељу* даня ДБ, прє *нєдељама* йшла мајци ГК, слабиє и *нєдељама* Огл, Ђурђєвскя *нєдеља* Г, бйла *нєдеља* Пл, јєднє *нєдеље* Пл, на Пєтровскү *нєдељу* Лоп, *нєдељом* и прязником Пл, овй гөр *Нєдєљковићи* Пл, Лөндөн *нєкаки* Лоп, у *некоия* Пл, *нє ирєбя* мєни нйко Д, *нє ирєбај* ми твөја кола Остр, шєн^нцу *нє сєјємо* Г, мөгло је да се *идсєјє* Г, ако *идсєјү* Лоп, трактором *идсєјү* ми ГК, *ипрөсєјєм* брашно Г, ја с *нє сєћям* ГК, *нє сєћям* се Остр О, *нє смєјү* да будү гњилє Бр, *нє смєјү* у кући Бр, ако нєнєш *нє ирєбаш* ми О, бвце и *нє ирєбај* му Г, дођоше *дбє* О, *дбє* һєрке Сит, *дбє* су ми удяте Лоп, *дбє* һєри СР, повєжє се у каняп и *дбєси* Пр, *дбєси* га гөр Лоп, төрбу и *дбєси* Осл, па *дбєси* на вєриге Остр, послє *дбєсийи* ГК, вєшало д *дбєсийи* Б, *дбєсийи* лампу Бр, нєму се брат *дбєсий* Г, пєт *одєлєња* Осл, и *дмєрийи* нөгү К, *измєрийи* сүкно С, *осекли* ми двя прста Остр, *осечена* цєв Д, тям *ипрөсечена* сдба Б, *ипрөсечена* СР, првя је и *осемениб* бвце ГК, бржє *осєийи* Реб, нйшта нисам *осєий^нла* О, *осєий^нла* се ја ГК, нисам *осєћала* О, узє *осєчак* дрвєта О, у нйви *осєцаийи* колац Остр, найшө *осєчянац* Пр, сямө *осмөлєйку* завршиб Г, накө *дсрєднє* Лоп, *дсрєдня* дєца ГЦ, од мөг *йарандєда* ДК, *йарандєда* стрєлян С, и *йарандєду* Сит, нашй *йарандєдови* С, од *йарандєдовинє* С, тая мөј *чүкүндєда* Др, мөј *чүкүндєда* Д, *йєвачица* се ствөрй С, *йдбєйб* ГБ К, *йдбєйла* сам ДК, *йдбєйла* је грүпа Огл, *йдбєйли* дєца С, *йдбєйла* сам, нйсу дали Остр, у папулама *йдбєйла* Пр, од оца сам *йдбєйла* Р, *йдбєйла* сам на Йлиндан Огл, вөдє *йдбєйла* М, *йдбєйб* је дн Бр М Б, ддє и *йдбєйнє* Г, а ми смо *йдбєйли* Пл, то *йрєбєйнє* Реб, *йдбєйнєм* күћи Остр, *йдбєйнєм* ја күћи ГЦ, *йдбєйнємо* сямө Г, и *йдбєжє* С, те *зabєлєжй* насєл^нцу Осл, *йдбєлєжили* кољко трєбä

ДК, свѣ је убѣлѣжио Реб, *идѣсма* на прѣслицу Реб, завијѣ се у *идѣсамцеѣи* Огл, онѣј *идгмлечац* Осл, одѣм у *иднѣдељак* С, чисти *иднѣдељак* Мил, спрѣмѣ у *иднѣдељак* Д, да се *идсеѣи*мо О, што је од *идѣсма* Осл, тѣ је за *идѣсмо* Г Бр, од *идѣсма* Пл, зѣвѣ се *идѣсмо* Б, па *идѣсма* Лоп, завијѣ *идѣсамцеѣи* Огл, јѣдва се *идѣједѣ* Бал, *идѣједѣ* се брзо Бр, *идѣједѣ* нѣкад Мил, ништа ѣмали да *идѣједѣ*мо Осл, мѣ дѣца *идѣједѣ*мо ГБ, тѣ *идѣједѣ* вѣче Осл, нѣму се *разѣједѣ* пуно Лоп, ил да *јѣједѣ* кога бѣло Осл, *јѣједѣ* ме гуја Пл, ил *ѣе јѣјесѣи* нѣког Др, свѣ *ѣе нас јѣјесѣи* Др, нѣк је *иднѣдељак* Г, свѣки *иднѣдељак* Лоп Вр, него *иднѣдељак* Реб, он у *иднѣдељак* С, *иднѣкѣ* Вр, маѣло *иднѣкѣ* прогѣворѣ Огл, сѣмо *идѣсѣгѣ*мо Осл, *јѣзорѣ* се и *идѣсѣјѣ* Огл, *идѣсѣјѣ*м нѣзор СР, бѣшчу *идѣсѣјѣ*ли Р, *идѣсѣјѣ*ли онѣт Г, бѣла *идѣсѣјѣ*на шѣница Остр, *ѣтац* мѣј *идѣсекѣ* се ДК, зѣвѣмо зимѣна, *идѣсек* Г, јѣдан *идѣсек* ондѣсѣу ГБ, по двѣ *идѣсека* ДБ, пѣбијѣу *идѣсека* СР С, ка-се сѣчѣу *идѣсеци* К, убѣјѣли *идѣсека* Сит, *идѣсек* рѣдѣ Т, *идѣсек* им рѣнила Др, закољѣу се *идѣсеци* Бал Реб, у *идѣследнѣѣ* врѣме Г ГБ Вр, а *идѣследнѣи* долазѣмо Лоп, *идѣследнѣу* вурѣну Сит, свѣ смо *идѣшака* ишли Г, пуна и *идѣшака* Огл, ишли смо *идѣшака* М, нѣјѣбѣлѣ вѣлѣ *идгмлечац* ГК, на *идѣслѣи*ку *идѣ* М, тѣ се *идѣрѣварѣјѣ* прѣсѣо Мил, да *идѣрѣрѣћѣјѣ* Пл, *идѣрѣрѣи*шѣи ма бѣцѣ Сит, и јѣ *идѣрѣд* ѣим ДК, *идѣрѣд* мѣну О, ѣ, *идѣрѣд* *јѣдају* мѣју Бал, *идѣрѣд* вратѣма Г, тѣ је *идѣрѣганиѣ* Мил, па *идѣрѣвѣдѣсѣи*ручѣ Др, јѣси ли се *идѣрѣдѣмислѣ*ла ГЦ, ѣвѣ се *идѣрѣзѣвајѣ*у Лоп, како се ѣни *идѣрѣзѣвашѣ* мѣр Огл, да бѣдѣ *идѣрѣзрѣд* Бр, ѣспѣва *идѣреко* дѣна ДК, *идѣреко* лѣта Г ДК, *идѣреко* пуѣа ГК Остр Осл, пѣбијѣу се *идѣреко* сѣнијѣ Р, *идѣреко* зимѣ ДК Г Огл Бр О Сит Др, *идѣреко* руку Бал, *идѣреко* прѣслопа Д, *идѣреко* пуѣока Остр Огл, бѣцѣ гѣбер *идѣреко* ѣвце ДК, *идѣреко* Сѣтарѣцѣ Со, *идѣреко* јѣругѣ Лоп, *идѣреко* странѣ ДК, *идѣреко* забрана Пл, *идѣреко* камена ДК, *идѣреко* Љубѣвијѣ Бр, *идѣреко* Цѣр"ѣна нѣ можѣ Огл, *идѣреко* бѣшчѣ СР, *идѣреко* бирѣва Д, *идѣреко* цѣдѣ ГЦ Осл Пл СР Сит Пр Б М, *идѣреко* жѣнскѣѣна Осл, имѣмо *идѣрѣкруѣи*ач Лоп, док не *идѣрѣлади* ГЦ, *идѣрема* тѣчкарама Бал, *идѣрема* кѣјни Осл, *идѣрема* Плавању О, *идѣрема* мѣни О, *јѣ* *идѣрема* нѣс Лоп, па сам *идѣрѣмѣстѣ*ла у чѣрдѣк Огл, као тѣрабе *идѣрѣмѣи*шѣиано ДК, мѣрајѣу да *идѣрѣмѣи*шѣијајѣу млѣкар Т, прѣт *Прѣдѣбражѣѣ* Огл О СР Г Д Вр М Р Со Реб, на *Прѣдѣбражѣѣ* Сит Пл, јѣ сам тѣ *идѣрѣи*сѣвала Т, додила *идѣрѣлѣи*ѣс О, *идѣрѣсѣјѣ*м на чѣстѣ Г, *идѣрѣлѣи*ѣс мѣре Огл, заклѣли *идѣрѣлѣи*ѣс ДК, од *идѣрѣлѣ*на припрѣмѣш Осл, на *идѣрѣлѣ*ѣ Д, *идѣрѣлѣ*ѣ, мѣрт Бал, сѣд је *идѣрѣлѣ*ѣ О, *јѣ* *идѣрѣлѣ*ѣ бѣло Г, *јѣ* *идѣрѣлѣ*ѣ ДК О, у *идѣрѣлѣ*ѣ сѣдили Пр Огл, у *идѣрѣлѣ*ѣ подрѣјајѣу Огл, *идѣрѣлѣ*ѣ је ГБ, пѣчнѣ се у *идѣрѣлѣ*ѣ Т, *идѣрѣлѣи*ѣна сѣтва Сит, *ѣтѣ*н имѣ *идѣрѣлѣи*ѣѣ Бр, *идѣрѣсѣјѣ*м брѣшно Осл, *идѣрѣсѣјѣ*ш брѣшно Остр ДК, гѣр *идѣрѣсѣ*чѣно Т, па онѣ *разѣвѣјѣ* Г Вр, нѣсу ни *разѣсѣ*вала Бр, *разѣмѣ*ла дѣбро Мил, *сѣдѣвѣ*но ус кољѣ Остр, *сѣдѣнѣ* у чѣтрѣ рѣда ДК, *сѣдѣнѣ* свѣки Остр, уз коѣац *сѣдѣнѣ* Г, *сѣдѣнѣ* у клѣднѣ С Реб Д, у сѣце *зѣдѣнѣ*ѣ С, *надѣ*ѣ ми ѣме К, *надѣ*ѣ Мѣливојѣу ѣме Пл, и он му *надѣнѣ* ѣме Лоп, *надѣнѣ*ѣ ѣме С, кад *надѣнѣ*у З, онѣ што је *сѣдѣнѣи*ѣо ДК, *сѣдѣнѣ*мо кѣчанице Пр, *сѣмлѣ*ли ѣтишли Пл, па *сѣмлѣ*ѣѣмо Пл, прѣла бѣло и *сѣдѣња* ГК Д, нѣмѣ сѣ *сѣдѣња* Осл, бѣло *сѣдѣње* М, вѣче на *сѣдѣње* Огл, ѣна нѣга пѣлѣбѣ *сѣдѣи* Сит, *сѣдѣ*мо у кѣјни ДК, скѣпѣмо се и *сѣдѣ*мо Остр Б, дѣго *сѣдѣ*мо вѣчи Бал Огл, *сѣдѣ*мо у кафѣни Огл, *сѣдѣ*мо и грѣјѣмо Остр, *идѣсѣдѣ*мо О, *идѣсѣдѣ*ла дѣца Лоп, нѣје ѣмало *сѣјѣчѣ* ДК, пѣчѣло са *сѣјѣчѣ*ма Огл, са *сѣјѣчѣ*ом Осл, маѣло се *сѣкѣрѣ* Лоп, а *сѣмѣ*ѣнара се каснијѣ Бр, *слѣјѣ*ѣѣчѣнице Пр, свѣ на *сѣнѣ*у ГЦ, дѣрѣчѣкѣјѣмо *сѣрѣ*м лѣмпи ДК, ѣгнѣшѣте на *срѣд* кѣћѣ ГБ, по *срѣдѣ*ни са ѣрловѣм крѣлом ДК, по *срѣдѣ*ни је мѣтѣта ДК, јѣ сам бѣѣ такѣ у тѣм *срѣдѣ*ни Остр, јѣдан *сѣтарѣсѣдѣ*лац Реб, Лѣјшиѣи *сѣтарѣсѣдѣ*ѣце Мил, *јѣрѣјѣ*м па се ѣстаѣѣи Пр, па се *јѣрѣјѣ*ѣ фѣруна ГБ, *јѣрѣјѣ*ш ѣгнѣшѣте Бал, *јѣрѣјѣ*мо кѣтѣ М, кад *зѣрѣјѣ*ш вурѣну Т, *зѣрѣјѣ*ла кѣћу ГК, док нѣложѣм и *зѣрѣјѣ*м Бал, *зѣрѣјѣ*м маѣло Др, да се *ѣрѣјѣ*мо

Лоп, *разірејѐ* Вр, *уірејѐ* се оғњиште Бр, *уіреју* нòге Сит, *уірејѐ* пéглу ГЦ, пéтòг *ујела* Г, нíје *ујела* Остр, *ујела* ме чéла З, кòјѐ год *умеју* Огл, лéпо *умела* ДК, нè би *умела* ГЦ, него *умели* тò да рáдѐ К, тó су нам *усеви* О, да се сèју *усеви* Т, онá је *усèделица* Реб, и црнòг лóка *усецкáм* Г, *усецкáш* нóжòм Бр, рáзні *цвейіһá* Мил, *целивају* тáмо Пр, *целивали* га Огл, са трактором *цейáчем* Огл, бíле *црейáне* ГЦ.

159. У југоисточним (периферним) јатовским пунктовима могу се сасвим ретко и спорадично чути екавски примери и код информатора који чувају фонолошку индивидуалност јата: њи су *гвѐ* З, *загрéмò* он Пр, на *кòлено* В, *лѐбац* Пр З, да му да *лèкове* Со, а ў јесѐн сам *кóдељу* Р, сáмо *лѐши* Бал, *и́рèйш* Реб, тáј *чòвек* В, реко да *и́цѐдйім* сáде Бал.

Секундарно јат

160. Материјал садржи одређене категорије речи у којима је јат секундарног порекла. Секундарно јат забележено је у префиксу *и́ри-*, предлогу-префиксу *брез-* (према *и́рез-*), у појединим именицама и глаголским облицима:

кад *и́рèблйжѐ* се блйжѐ Вр, да ја не *и́рèваий* вáкò О, па кáжѐ *и́рèваийáм* Лоп, *и́рèвѐжѐш* óвде ДК, кáко трѐбá да *и́рèвѐжѐу* Огл, *и́рèбавѐ* свѐ Т, сá(д) дѐца *и́рèбављају* СР, *и́рèйрабила* ја сèби онѐ њíве С, она велй *и́рèдржй* мáло Лоп, да мáло *и́рèдржйш* З, тáкò се *и́рèдржйшл* С, *и́рèђѐ* й сáм Осл, прѐ *и́рèђѐ* мòмак Огл, ондá ћу те *и́рèзвайш* З, кò да *и́рèзнајѐ* Огл, тò нйшта не *и́рèзнагѐ* Пл, нйко тò не *и́рèзнајѐ* Б, нйко тò нíје *и́рèзнò* Б СР З Пл Остр С Сит Д Др Остр, óде и *и́рèјáви* њй Пл, мòрáм да *и́рèјáвйм* С, *и́рèјáви* нас, кáжѐ кóлаци нѐкáкй Лоп, свѐ ми се *и́рèкáжѐ* С, трй лѐба и рáкију и *и́рèказују* Сит, док се не *и́рèкáжѐ* М, тòгá што *и́рèкáзујѐ* М, да се *и́рèкáжѐм* бáби ГЦ, сад нѐмáм óв да ти *и́рèкáжѐм* С, *и́рèкáчй* јој пѐшкйр Огл, *и́рèкáчйм* нáкò СР, и ја *и́рèкòвáла* пíсму Б, тò *и́рèкòвчá* јédно ўз другò Д, трактор и *и́рèкòлицу* Сит, нíсам се *и́рèкóчывала* њѐму Д, тò *и́рèкóчүжѐм* С, нѐ смѐш се *и́рèкóчйш* Д, ка-се *и́рèкóчй* слáва ГЦ, она се *и́рèкóчй* шпòрету Лоп, *и́рèкóчйше* Пòкладе Осл, сáмо да се *и́рèкóчйш* Со, ондá је *и́рèкóчйò* бйò Остр, па нам *и́рèлазѐ* кòмшије Сит, й он *и́рèлазиò* због ајдóка С, дáм *и́рèлоí* цркви Д, бòлѐ да се дá нѐкòг *и́рèлоíа* Пл, па се *и́рèмајнѐ* зá тò оғњиште Д, да се стáви *и́рèмера* рáди ДК, на *и́рèмер* пòђу ў њиву Г, на *и́рèмер* сáд ГК Бал, кòд школѐ сáбијѐмо на *и́рèмер* Осл, мѐн с чйни на *и́рèмер* Сит, ймáм пáприкá на *и́рèмер* О, на *и́рèмер* те рóковѐди З, уортáчѐ се на *и́рèмер* Остр, на *и́рèмер* (сви пунктови), па се у тòј жаловини *и́рèмѐйш* Реб, ја *и́рèмѐш* да се пòрáђáм ГК, *и́рèмѐйш* ја и Стòјан Лоп, *и́рèмѐйш*м дугáчкá је Осл, нíсмо нйшта *и́рèмѐћывали* Пл, *и́рèмѐћүжѐм* ја нѐшто Пл, *и́рèмѐћүжѐм* Мйлана Б, *и́рèмѐћывали* су прѐ Крстовдáна Осл, мáјка ме је *и́рèмóрала* ДК, не мòгу те *и́рèмóраш* Д, да не *и́рèонѐ* зá земљу Вр, њѐму *и́рèйагá* Д, *и́рèйагá* Дрáгијевци Осл, нѐ знáм кòмѐ *и́рèйагá* Со, *и́рèйагá* Златàр"ћу Пр, *и́рèйагá* Оровици С, она *и́рèйагá* Лòпатњу К, она не *и́рèйагá* Др, мй *и́рèйагáмо* Óглађеновцу Огл, мй смо *и́рèйагали* тáмо Остр, *и́рèйагáју* Причевйћу З, они *и́рèйагáју* Осѐчини Г, мй *и́рèйагáмо* Огл, са-су *и́рèйали* Осѐчини Остр, са кáлѐром *и́рèйаишѐм* прѐ Г, *и́рèйисывало* се вáкò Т, нѐко *и́рèйòвѐда* Лоп, сўтра се *и́рèйрѐмá* ДК, они се *и́рèйрѐмали* Огл, у лáднòј вòди *и́рèйрѐмйм* га Мил, *и́рèйрѐмáш* и за óгрев Огл, *и́рèйрѐмила* ја тò О, Осѐчини *и́рèйагá* Осл, *и́рèйагáмо* Áзбуков"ци Г, ўвѐк *и́рèйагали* Áзбуков"ци Д, нѐко *и́рèйòвѐдá* Лоп, тó *и́рèйòвейшү* сам чўò Сит, они *и́рèйуцали* Вр, жйто те *и́рèрѐдйш* Мил, *и́рèрѐдйш* тò Пр, кад је гòд слáва и *и́рѐслава* Г, *и́рѐслава* кòштá Сит, ка-су *и́рѐславе* Огл Пл, а *и́рѐславе* су йсто Лоп, йдѐмо *и́рѐславе* ка-су Т, бывало је и *и́рѐслáвá* Сит, о *и́рѐслáви* нíје бйло ГЦ, óставй за *и́рѐславу* Д, за *и́рѐславу*

Б, *и̑рѣсла̑вали* Ћурђевдѣн ГЦ, *и̑рѣслав̑ла̑м* Трѣјице Огл, *и̑рѣслав̑ла̑мо* Спѣсовдѣн С О, *и̑рѣслав̑ла̑ју* Спѣсовдѣн Г, *и̑рѣслав̑ла̑мо* Трѣјице Б, те га *и̑рѣслон̑и* љс кућу Т, што сам *и̑рѣс̑тала* д илѣм Огл, ја нисам *и̑рѣс̑тала* ГК, ја *и̑рѣс̑тала*, ђу Р, *и̑рѣс̑тала* ја ДК, *и̑рѣс̑тѡ* да дѡђе Бр, и *и̑рѣс̑тагѣ* Никола Мил, *и̑рѣс̑тави* се ранија Осл, *и̑рѣс̑тави̑м* рѹчак Др, дѡлазим и *и̑рѣс̑та̑ла̑м* шѣрпицу Осл, *и̑рѣсус̑тѡвујѣ* свѡдби Сит, *и̑рѣт̑исн̑у* се колѣном ДК, *и̑рѣт̑искујѣ* нѡгама ГК, *и̑рѣт̑иснѣш* ѡвај Др, *и̑рѣт̑иснѣм* са вилама Осл, да *и̑рѣт̑ис̑каш* брѡзду Б, што га је *и̑рѣчѣ̑шло* бѹре С, ѹзмѣ те га *и̑рѣчѣ̑и* Остр, да се *и̑рѣчѣ̑с̑тѣ* цркви Лоп, доводѣ пѡпа те ме *и̑рѣчѣ̑с̑т̑и* Б, да се *и̑рѣчѣ̑с̑т̑и* Остр, у Пѣцкѡј се *и̑рѣчѣ̑с̑т̑и̑м* Г, ѡћѣ да се *и̑рѣчѣ̑с̑т̑и̑* Осл, да се *и̑рѣчѣ̑с̑т̑и̑м* ГБ, ка-се *и̑рѣчѣ̑ш̑ив̑а̑м* Огл, ја ка-се *и̑рѣчѣ̑ш̑ујѣм* З, свѡкѡг пѡста *и̑рѣчѣ̑ш̑ујѣм* СР, *и̑рѣчѣ̑ш̑ујѣм* се трѣпѹт С, ѡнѡ ка-се *и̑рѣчѣ̑ш̑ујѣм* Пл, да се ѣаци *и̑рѣчѣ̑ш̑ујѣ* Сит, да се *и̑рѣчѣ̑с̑тѣ* на Ставама С, *и̑рѣшијѣш* чѣвку Бр, ѡна је *и̑рѣшла* Мил, ја б *и̑рѣшла* да сам знѡла Бр;

брѣз вѣзѣ Реб, Лоп, да ѡстанѣ *брѣз* живѡта Др, *брѣз* својѣ зубѡ Лоп, појѣдѣм *брѣз* лѣба З, *брѣз* лѣба С, *брѣз* мѡрамѣ С Бр СР, *брѣс* капѣ Сит С СР, *брѣз* нѡшчи̑нѡ Др, *брѣз* мѡјкѣ Вр Б Пл Осл Огл ГБ ГК Т Сит Бал Пр, не *брѣз* рѡдитѣлѡ Бр, *брѣс* свѡдбѣ ГБ, свѡкѣ дѡбијѣ *брѣз* мѹкѣ Б, *брѣс* сѣра Реб, ѡстала *брѣс* чѡвѣка Мил, ѡна је млѡго *брѣзѡбразнѡ* Г, млѡго *брѣзѡбразнѡ* О, што су бѣли *брѣзѡбразнѡ* Лоп, то је *брѣзѡбразлук* Б;

на *гѣ̑нкове* С, ствѡрѣ се у *јѡс̑т̑ирѣба* С, *јѡс̑т̑ирѣбѡвѡ* Реб В, наберѣш млѡдѣ *кѡ̑ирѣвѣ* Осл, ѡдѣм у *кѡ̑ирѣве* Бр, наберѣш млѡдѣ *кѡ̑ирѣве* Осл, бѡјѣ се *кѡ̑ирѣвама* Мил, *кѡ̑рѣшо* звѡли нѣко ГЦ, ѹнесѹ *сѣкеру*³⁷ Г, знѡш штѡ знѡчѣ *с̑и̑енѣ̑це* М, бѣло је и *с̑и̑енѣ̑цѡ* С, *с̑и̑енѣ̑це* у крѣвету СР Сит, и врѡпчи̑и и *с̑и̑енѣ̑чи̑це* ГБ;³⁸

нисам ја *ѣзелица* бѣла Б, сѡмо *ѣзедосмо* ѡнѡ Лоп, да *ѣзедѣмо* што дѡ мѡјка Сит; па нѡге *бѡлѣ* Пл, *бѡлѣ* ме, дрѣкѣм Др, нит штѡ *бѡлѣ* Д, срѣце *бѡлѣ* Огл, свѣ ме *бѡлѣ* ГЦ, *бѡлѣ* стѡмак ДК, нѣшта не *бѡлѣ* сѡмо сам сѹстѡ Г, кѡгѡ *бѡлѣ* глава Вр, не *бѡлѣ* ме тѡлѣкѡ Пл, нѣћѣ да *бѡлѣ* Лоп, *разбѡлѣм* се у вѡјсци С, свѣтло *ѡ̑рѣ* Лоп, по цѣлу нѡћ тѡ гѡрѣ Лоп, *ѡ̑рѣ* вѡтра Сит, да не *ѡ̑рѣ* Бр, тѡ *ѡ̑рѣ* Лоп, *ѡ̑рѣ* зѣмља Б, *ѡ̑̑рѣ* мѣсо Б, нѡге ѡћѣ да *ѡ̑̑рѣ* Сит, *ѡ̑̑рѣ* зѣмља Б, вѡтра *ѡ̑̑рѣ* на номѣ Пл, *ѡ̑̑рѣ* и врѣ О, да не *сѡ̑̑рѣвѡ* С, *гѡ̑̑рѣ* дѡтле Остр, вѡтра *ѡ̑̑рѣ* Пл, тѡ *ѡ̑̑рѣ* кѡј ѣ ѡвѣ свѣће Вр, тѡ се мѣтѣ те загѡре Т; тѡ вѡда *ѡ̑̑рѣ* К.

Уместо презентског и код глагола типа *боле̑и̑и*, *ѡ̑ре̑и̑и* и др., аналошким путем из инфинитивне основе добијено је *ѣ*.

Због евентуалних испоређивања са другим јатовским говорима (уп. нпр.: Реметић 1985: 86), потребно је истаћи да у испитиваним пунктовима нису бележени глаголски облици *вед̑и̑и̑и/вед̑и̑и̑и*, *вед̑н̑у̑и̑и/вед̑н̑у̑и̑и* и *вид̑н̑у̑и̑и* нити се јавља *ѣ* у основи трајног глагола; увек је *вид̑и̑и̑и* или *видѣ̑и̑и* и *виђ̑а̑и̑и*.

³⁷ Јат је у *секира* секундарна појава, унесен касније када је реч доведена у етимолошку везу са *сећ̑и* (В. Скок, под *сјећ̑и*).

³⁸ Из овог списка изостаје *бундева*, будући да би та лексема могла бити само део пасивног лексичког фонда појединих информатора. У Подгорини (и у Колубари), бар према мојим сазнањима након вишегодишњих истраживања и боравка у тим крајевима, говори се искључиво *дупек*. Претпостављам да су примери *бундева*, *бундеву* и сл. које налази С. Реметић (1981: 34,40–41) у Осладићу, Гуњацима и Драгодолу могли бити добијени само директним питањем.

Екавизми и ијекавизми

161. У јатовским селима Ваљевске Подгорине забележени су поједини примери са *e* на месту старог јата, који се у литератури означавају као стални екавизми. Наравно, они нису никаква новина у овим селима, будући да их је већ у неким од њих констатовано и С. Реметић (1981: 88-89). Њихов инвентар познат је и у другим јатовским говорима (Уп. Реметић 1981: 86-89; Реметић 1985: 88-89; Ивић 1994: 72-74):

1. Прилози *овге*, *онге*, *иџге* доследно подразумевају партикулу *-ге*, а не *гџ*:

сарањен *овге* Огл, *овге* уџавана Мил, *овге* правац Огл, *овге* из Влашића ГЦ, код нас *овге* Реб, ја-с уџам *овге* ГК, *овге* да биднџм Б, *овге* сам мџзла СР, не би ја *овге* дошла С, мџгла сам *овге* Т, наваљџ сџмо *овге* Вр; па иџкрпџм *овгџн* Лоп, *овгџн*, мајка Лоп, *овгџн* она прџпада Лџпатњу Лоп, дошла *овгџн* Со, *овгџн* није бидџ Лоп, *овгџн* било њи џсам Осл; прџкујџм *воге* Б, *воге* ка сам дошла Мил, *воге* било лџпо Мил, џправио *воге* Со, у нашџ њиви жџтелџца *воге* СР;

од цџглџ као џна *џнге* Бал, *џнге* де-су рабџије Д, дођџм *џнге* Остр, поред асфалта *џнге* врџло Г; бидџ је *џнге* неваљџли Б, џмали *џнге* ГК, *џнге* џ воће Др, *џнге* су виџили Лоп, џ нас је џале *џнге* Мил, *џнге* испџт кџћџ О, *џнге*, што џма кџћа Пл, пџчнџ се здравџти *џнге* Сит, *џнге* дошла ми џџрка СР, од џџрема *џнге* С, брџт ми џсто *џнге* Вр; прџстерџ се *џнгџн* Т;

иџге састанџмо СР Д ГК, *иџге* са Гаврџм Сит, џсванџмо *иџге* Бал, жџна Владисављева *иџге* Б, сџдили *иџге* Бр, кџва се *иџге* Д, *иџге* да лџжи Лоп, *иџге* се дарџивџ М, свџ мџтнџмо *иџге* Мил, бџдџ *иџге* Огл, *иџге* јџште доџ"ла О, прџврџнџм *иџге* тџ грџду О, одгајџла је *иџге* Остр, *иџге* лџжиџмо ваџтру Пл, *иџге* смџстџш Сит, *иџге* је џн доџдио Со, *иџге* састанџмо СР, д џдџте *иџге* С, џни су *иџге* З; џзџли *иџгџн* кџма Лоп, па дошла *иџгџр* О.

2. Екавизми су редовни и код прилога *џоре*, *голе*:

вџкли џ Влаш"ћ *џоре* О, *џоре* у њиви Др, слџме је џнџ *џоре* ГЦ, *џоре* мџнџ гајџла Лоп, џтај *џоре* мџј брџт"ћ Пл, доџидџ кџћи *џоре* Др, тџ је свџ *џоре* Д, *џоре* виш Пџцкџ Г, *џоре* у Тџшић"ма Лоп, с џвиџм жџнама *џоре* М, *џоре* наџа дошли Мил, на врџу *џоре* Огл, *џоре* виш нас О, *џоре* џ брдо Реб, у Сџводџњу *џоре* Сит, џнџ је *џоре* Рџбџл Со, па мајџци *џоре* СР, сџме џстанџ *џоре* С, дџ су *џоре* Јовџнов"ћи Т; код бабџ *џрџн* Г;

гџле око Стџва С СР, свџзашџ *гџле* Д, *гџле* џ менџ било Др, џ менџ *гџле* брџзџк Пл, *гџле* Лџпосава С, *гџле* оџаклија Пл, осџлиџ *гџле* Др, дџда ми тај бидџ *гџле* Б, *гџле* џмајџ пџложниџци ДК, џмџ *гџле* кџмство Мил, *гџле* код лџзничкџг пџта Осл, биле *гџле* џжџ Остр, *гџле* Маџр"ца и Рајџо Сит, нџс"ла *гџле* у рџку Со, *гџле* да џма стајџћлука СР.

3. У облицима са *-кисел-* редовно је *e*: *кџселџ* се Р Лоп Др С, *кџселџм* млџко Г, прџ *кџселџш* С, *кџселџ* се дџсет данџ ГЦ, џна се *џкисџли* Лоп, *џџкисџлиш* три дана Мил, па *џкисџлиш* Огл, *џџкџсџле* крџч Огл, прџ *кџселџ* ло кџдељџ О, *кџселџ* ли, па смо грџшили Остр, *џкџселџмо* Пл, у мџчило и *џџкисџли* се Пр, кад је *кџсџло* Пр, пџслџ се *кџселџ* Со, *кџселџш* и тџрџш С, *џџкисџли* се С, па се *кџселџ* у води С, пџслџм и *закисџли* Г, вџш се *џџкисџли* ГЦ; *кисџлинџ* џзмџ Лоп, *кџселџца* чџрба ГБ; са *кџселџм* кџпусом Вр, џди *кџселџ* џ води ГЦ, кад је *кџсџло* пџваџџмо Пр, *кџсџло* је здравџиџ Г, *кџселџ* ис каџџ Бр, до дџсџт *кџселџ* каџмена ДК, кад бџдџ кџсџла Осл.

4. Код глагола *џбећџши* такође је бележено *e*: џтац ме *џбећџ* Бр, џтац *џбећџ* Д, *џбећџ* је и дођџ ГЦ, знај, *џбећџваџ* тџ, ГЦ, кад ме *џбећџ* ли Р, *џбећџ* ла ме та тџтка

Мил, *дбећали* смо и нисмо Огл, они је *дбећали* Огл, *обећа* менѐ Огл, они је *дбећали* Огл, он *обећа* игранку Пл.

5. Код следећих глагола недоследно долази *е* уместо *е*: *наслѐд*"ли т \bar{y} ГК, *наслѐдио* од м \bar{o} јј ГЦ, *наследна* слава ГЦ, *наслѐди* пензију Г, нек *наслѐди* ов \bar{o} М, како је к \bar{o} *наслѐдио* Мил, око тог наслеђа Остр, то смо *наслѐдили* Остр; \bar{y} гробљу *целивали* га Огл, *целива* се Мил, кад га *целива* С, пре него што се *целива* Пр; *ињезди*мо мал"ну Бр, *ињездиш* он \bar{u} земљу Д, пас \bar{u} љ *ињезди* се Осл, *ињезден* пас \bar{u} љ (сви пунктови).

6. Екавизми су потврђени и код именица: н \bar{e} верујем да *зеница* испад \bar{a} из \bar{o} чиј \bar{y} Пл, *зеница* С Мил В Пр Др ГК; па \bar{u} *негра* на \bar{k} "п \bar{i} Остр, \bar{u} *негра* Г Мил В; *иѐло* Пл Остр Д Реб Вр Мил С Пр.

7. Иако има примера са *е* (уп. пр. под т. 157 и 158), у инвентар екавизама могу се укључити следећи случајеви: *оѝтер \bar{a} мо* м \bar{i} \bar{o} вце ДК, *уѝтерај \bar{u}* нас ДК, па *исѝтерали* Мил, *доѝтер \bar{a} ш* к \bar{u} ћи Мил, *иѝерали* \bar{o} т кућ \bar{e} Огл, св \bar{e} *оѝтер \bar{a} но* Осл, *расѝтерала* његову д \bar{e} цу Осл, мобилисали и *оѝтерали*, Остр, *оѝтер \bar{a} ш* и сам \bar{e} љеш Остр, *оѝтерај \bar{u}* у вод \bar{e} н"цу Пр, да је *саѝтер \bar{a} м* у к \bar{u} рузе Реб, *исѝтер \bar{a} иш* из р \bar{u} дника Реб. *иѝерај \bar{u}* из \bar{o} бора Б к \bar{r} аву *оѝтерал"* Б, б \bar{i} ли *доѝтерали* \bar{o} вде Б, *исѝтерала* в \bar{o} лове Б, и *наѝтер \bar{a}* се ДК, *исѝтер \bar{a} иш* из сл \bar{u} жб \bar{e} ГБ, *оѝтер \bar{a} ни* у Ср \bar{e} м ГК, *исѝтер \bar{a} м* на \bar{p} оље ГЦ, *иѝер \bar{a} ј* и \bar{o} дм \bar{a} ГЦ, у р \bar{e} ци *доѝтерај \bar{u}* Г, *идѝтерај \bar{u}* к \bar{o} ње Г, *оѝтерај \bar{u}* , имај \bar{u} \bar{o} в \bar{e} с \bar{u} шаре Г, *уѝтер \bar{a} м* у \bar{o} бор Лоп, *оѝтер \bar{a} мо* Лоп, *ир \bar{o} ѝтер \bar{a}* те Лоп, да сам *доѝтерала* Лоп, *доѝтерали*, па \bar{o} дав \bar{e} *оѝтерали* Мил, и \bar{h} г \bar{a} *оѝтерали* Мил, *оѝтерали* га ч \bar{e} т \bar{n} ици Мил, он је *оѝтер \bar{a} н* Мил, он" га *оѝтераше* Мил, *иѝерали* на п \bar{i} јацу Мил, и *наѝтерај \bar{u}* га Остр, *идѝтерај \bar{u}* у п \bar{o} ток Остр, они су ме *иѝерали* Пл, *идѝтерали* \bar{o} вце од \bar{o} зд \bar{o} Пр, *идѝтер \bar{a} ј* у б \bar{a} шчу Реб, *ир \bar{o} ѝтер \bar{a} ш* ј \bar{e} дну др \bar{u} г \bar{u} Сит, *наѝтер \bar{a} ше* СР, п \bar{e} т л \bar{y} д \bar{i} је *оѝтер \bar{a} но* С, *наѝтер \bar{a}* да \bar{u} стан \bar{e} м Т, *оѝтераше* т \bar{a} мо Вр.

8. У јатовским селима најчешћи ијекавизам је вокатив *г \bar{i} јеѝе* (износим готово комплетан материјал), а нису непознати, иако ретки, ни лексикализовани примери *ћег* и сл.:

рад"ла сам св \bar{e} , м \bar{o} ј *г \bar{i} јеѝе* Б, и на \bar{k} о, м \bar{o} ј *г \bar{i} јеѝе* ГБ Б, није се п \bar{e} кло, *г \bar{i} јеѝе* Осл, \bar{i} д, *г \bar{i} јеѝе*, Мил \bar{o} јка Мил, д \bar{e} \bar{h} у се с \bar{e} тити, *г \bar{i} јеѝе* Др, има \bar{j} ашта *г \bar{i} јеѝе* ГК, није \bar{i} мало ни да с к \bar{u} п \bar{i} , *г \bar{i} јеѝе* Бр, вала *г \bar{i} јеѝе*, \bar{i} \bar{j} а н \bar{e} з \bar{n} ам ГК, заб \bar{o} рав"ла, *г \bar{i} јеѝе* Р, \bar{h} ут, *г \bar{i} јеѝе* (сви пунктови), шт \bar{a} \bar{h} е, *г \bar{i} јеѝе* Т Б, \bar{j} ој, к \bar{u} ку, *г \bar{i} јеѝе* Б, \bar{e} , м \bar{o} ј *г \bar{i} јеѝе* (сви пунктови), н \bar{e} з \bar{n} ам, *г \bar{i} јеѝе* к \bar{o} г \bar{a} \bar{h} у Огл, б \bar{o} гам, *г \bar{i} јеѝе* Осл, \bar{j} а сам рад"ла, *г \bar{i} јеѝе* Осл, св \bar{e} сам рад"ла, *г \bar{i} јеѝе* Со, да ми п \bar{a} дн \bar{e} св \bar{e} на ум, *г \bar{i} јеѝе* М, *г \bar{i} јеѝе*, ц \bar{e} п \bar{a} м ж \bar{i} це Г, *г \bar{i} јеѝе*, з \bar{i} д \bar{a} ни шп \bar{o} рети Г, *г \bar{i} јеѝе*, с \bar{i} н и сн \bar{a} ме сл \bar{u} шај \bar{u} Г, *г \bar{i} јеѝе*, ч \bar{e} к \bar{a} ј да т к \bar{a} ж \bar{e} м Мил, *г \bar{i} јеѝе*, дал \bar{e} ко Мил, заб \bar{o} рав"ла, *г \bar{i} јеѝе* кад је т \bar{o} ДК, ош-т \bar{i} , *г \bar{i} јеѝе*, \bar{o} в \bar{o} \bar{o} прати Мил, ж \bar{i} вите, *г \bar{i} јеѝе* Мил, *г \bar{i} јеѝе*, д \bar{e} с т \bar{i} Бал, тр \bar{e} б \bar{a} , *г \bar{i} јеѝе* М, *г \bar{i} јеѝе*, дал т \bar{i} з \bar{n} аш Мил, *г \bar{i} јеѝе*, \bar{j} а п \bar{o} знај \bar{e} м по т \bar{e} би Мил, \bar{a} ј, *г \bar{i} јеѝе* што н \bar{i} си Мил, шт \bar{a} \bar{h} еш, *г \bar{i} јеѝе* Бал Сит, да \bar{j} а шк \bar{o} л \bar{u} ј \bar{e} м, *г \bar{i} јеѝе* Мил, \bar{j} ој, *г \bar{i} јеѝе* шт \bar{o} \bar{h} у Сит СР, она б к \bar{a} зала н \bar{e} м \bar{o} ј, *г \bar{i} јеѝе* Пл, они су, *г \bar{i} јеѝе* разг \bar{o} дили Пл, \bar{o} до, *г \bar{i} јеѝе*, т \bar{u} д \bar{a} д \bar{o} л Б, ка-се п \bar{o} р \bar{a} ћ \bar{a} ш, *г \bar{i} јеѝе* Б, кад је Б \bar{o} г д \bar{a} о, *г \bar{i} јеѝе* Б, и т \bar{o} ти к \bar{a} ж \bar{e} м, *г \bar{i} јеѝе*, н \bar{e} з \bar{n} ам, *г \bar{i} јеѝе*, к \bar{o} г \bar{a} \bar{h} у да спон \bar{u} моћ \bar{i} м ГБ, је л м \bar{o} ш т \bar{i} , *г \bar{i} јеѝе* ГБ, \bar{e} , \bar{a} м \bar{o} ј, *г \bar{i} јеѝе*, т \bar{o} је к \bar{u} ћа в \bar{e} л"к \bar{a} ДК, т \bar{o} пр \bar{e} , *г \bar{i} јеѝе*, није да п \bar{r} ич \bar{a} м Д, реко, *г \bar{i} јеѝе*, м \bar{o} жеш т \bar{i} т \bar{o} заврш"ти ГЦ, \bar{i} ди, *г \bar{i} јеѝе* ГЦ, у ј \bar{e} дну с \bar{o} бу, *г \bar{i} јеѝе* ГЦ, и т \bar{a} к \bar{o} , *г \bar{i} јеѝе* ГЦ, *г \bar{i} јеѝе*, з \bar{n} а се об \bar{e} л \bar{e} жен к \bar{a} м \bar{e} н ГЦ, \bar{j} ој, како је се т \bar{o} , *г \bar{i} јеѝе*, рад"ло ГЦ, није т \bar{o} , *г \bar{i} јеѝе*, б \bar{i} ло ни м \bar{e} са Д, рад"ли \bar{u} гаћама, *г \bar{i} јеѝе* ГЦ, А, \bar{j} ој, *г \bar{i} јеѝе*, п \bar{e} в \bar{a} ш ко р \bar{a} дијум ГЦ, н- \bar{u} м \bar{e} м да р \bar{e} к \bar{n} ѐм, *г \bar{i} јеѝе* ГЦ, с \bar{i} та се, *г \bar{i} јеѝе*, на \bar{m} уч"ла Д, ж \bar{a} о ми је, *г \bar{i} јеѝе*, н \bar{i} сам на \bar{u} ч"ла на тел \bar{e} ф \bar{o} н ГЦ, \bar{i} злом \bar{i} се к \bar{o} л \bar{a} ч, *г \bar{i} јеѝе*, дв \bar{o} јица ГЦ, ако се *г \bar{i} јеѝе*, н \bar{e}

сла̄жѹ Д, сад не мѹгу, *гѹјеѣ*, а прѣ исплѣтѣм К, тѹцали, *гѹјеѣ*, тѹцали Г, имали мајстори кѹји су прав^нли, *гѹјеѣ* Г, *гѹјеѣ*, биѹ пѹлскѣи, биѹ кѹћни пѹсѹ Г, свѣ на рѹке, *гѹјеѣ* Г, знаш, кѹко *гѹјеѣ*, имѹ *гѹјеѣ* Г, имали смо у прѹшку, *гѹјеѣ* Г, нѹна кѹжѣ, *гѹјеѣ*, йди лѣзи Р, мираждинку, *гѹјеѣ*, ѹћѹ мѹмци нѣк је ћѹраво јѣдно ѹко Г, ја, пѹслуша, *гѹјеѣ*, мѹг ѹца Г, прѣ биле слѹмњаче, *гѹјеѣ* Со, чѣкај да т причѹм, *гѹјеѣ*, мѹје Лоп, јѹј, *гѹјеѣ*, кѹко је тѹ било нѣмѹмо Лоп, упамтѣ добро, *гѹјеѣ*, мѹје Лоп, *гѹјеѣ*, била й код менѣ дѹста Лоп, *гѹјеѣ*, млада била Лоп, *гѹјеѣ*, реко, ѹна је ѹт^ншла О, зидѹ чѣча, *гѹјеѣ* Осл, вѹтали *гѹјеѣ*, убијали Осл, чѣтници владали, *гѹјеѣ* Осл, нѹши лѹди, *гѹјеѣ* Осл, прѣвез бѣлѣи, *гѹјеѣ* Осл, поцѣпала, *гѹјеѣ* Осл, кѹко да није, *гѹјеѣ* Осл, мѣсим ја, *гѹјеѣ* Осл, бѹгам, *гѹјеѣ* Осл, јѹк, *гѹјеѣ*, сад нѣмѹ ни дѣцѣ Осл, тѹлкѹ се није ни пѣкло, *гѹјеѣ* Осл, полѹдиѹ нѹрод, *гѹјеѣ* Осл, *гѹјеѣ*, ѹ тѹ врѣме Осл, дѣјете, вѣш јѣдно сам ѹко Пл, *гѹјеѣ*, нѣмѹм ја сад нѣкѹг здравља Пл, *гѹјеѣ*, лѣп је вѹла бѹгу Пл, јашта сам йграла, *гѹјеѣ* Пл, й ја сам се, *гѹјеѣ*, бѹр^нла Пл, штѹ ћѹ бѹлѣ, *гѹјеѣ* Пл, *гѹјеѣ*, нѣсмо тѹлкѹ чѣсто Пл, ѹшла, кѹмшйнка, *гѹјеѣ* Пл, били су *гѹјеѣ* и чѣтници и партизѹни Пр, *гѹјеѣ* ѹвѣк и зѹколѣ се печѣн^нца Пр, *гѹјеѣ*, градѣрајѹ кад пѣјѹ Пр, *гѹјеѣ*, нѣ мош ѹстати тѹ Реб, кѹјѣ су гѹд^нне, *гѹјеѣ* Сит, ка-сам се ѹдала, *гѹјеѣ* Сит, *гѹјеѣ*, ѹжѣниѹ се из Лѣсковѣца Сит, *гѹјеѣ*, свѹји смо били Со, *гѹјеѣ*, ѹбавезно је шѣйбѣца била СР, *гѹјеѣ*, ѹна је пѹтребна за шѣрпу С, није нијѣдан, *гѹјеѣ*, да ти кѹжѣм С, *гѹјеѣ*, ти ако ѹћеш да йдѣш С, *гѹјеѣ*, ѹдара З;

йрѹнћег је имѹ шѣст синовѹ Др, тѹ *йрѹнћегово* йме Г, нѹшли *йрѹнћегин* грѹб Мил, па тѹј мѹј *ћѣг* Јѣврен Др, жѣна мѹг *ћѣга* Др, и кѹшулѹ дѹнѣла *ћѣгу* Вр.

По мишлѣњу П. Ивића облик *гѹјеѣ* се у екавским говорима проширио под утицајем народних песама „које су се шириле из епских крајева, са југозападне стране“ (1955–56: 114); употребљава се у ословљавању, али не ѹбавезно дѣце (1994²: 243). Употребу ијекавизма *гѹјеѣ* коментарисао је Д. Петровић: „Овај облик има практично функцију узвика за изражавање изненађења или лѹтње, а никако правог вокатива, на шта упућују и такве појединости као што је могућност да се тако обрати и дѣте старијем човеку (нпр. унуче деди или баби)“ (1999: 384, нап.).

Икавизми шумадијско-војвођанског типа

162. Проблем икавизама у шумадијско-војвођанском дијалекту био је предмет разматрања многим ауторима. Детаљан увид у литературу (од Вука па надаље) и различите ставове о овом проблему прегледно је дао С. Реметић (1981: 60-68; 1985: 89), а поделу икавизама на аналошке и фонетске утврдио је П. Ивић (1956: 69-70).

163. У јатовским пунктовима Ваљевске Подгорине забележени су типични аналошки и фонетски икавизми шумадијско-војвођанског типа.

Аналошки икавизми

1. у настѹавцима

164. Аналогѣјом према наставцима меке *ја* промене у дативу и локативу именица II деklinације јавља се наставак *-и*:

а) Дјд.: ја пошла мојој *баби* ГЦ, његовој *баби* оправио Т, д однесу тој *вурени* да испечу Лоп, тој мојој *жени* Сит, рекла мојој *јетрови* Др, дам и овој *јетрови* Реб, ми идемо *колеби* Д, једна од *колеби* С, према *лани* ГБ Бр Остр Д СР Сит В Реб Г Со Бал Б, отићи *Милени* С, домаћин купи *млади* одело Сит, рекла *нани* Г, не смем ништа да рекнем *нани* Пл, нег да дају *овд илани* близу Сит, било име *Марчин*ој тој *сестри* Сит, реко мојој *сестри* Со, одем *сирини* Мил, прѣ је се ишло *цркви* ГБ; *Десанци* сам свѣ опрела ДК, мајка дала *Јорданци* мараму С, *Љубинци* ишо Др, у том *наићу* и *ајде бара*ци Д, према *војци* ради В, от^ншо *девојци* у кућу ГЦ, спремила као *девојци* Осл, кажем овој мојој *девојци* Остр, *мајци* не јавља Г, нису били *мајци* Бр;

б) Лјд.: оперем у млакој *води* ДЛ, само на *води* чистој З, петнѣс дана сам пост^нла на *води* Огл, печеш у *лебној вурени* Мил, свѣ пршћѣ по *вурени* С, били у *краљев*ој *јарри* С, син умрѣ у *деветнестој идо*ни Д, зарадили у *другој држави* Осл, горе на *некој жетви* В, овце се клале о *жетви* Т, простерѣ се слама по *земљи* В, ја нисам могла на *ири* Мил, остѣ да ноћу у *колеби* Реб, остало још у *колеби* С, у *кујни* седимо Мил, по *Равној ливади* по *Козилима* Сит, у тој *мајзи* на једну страну *окѣта* за *шѣн*цу ДК, имамо у *мајзи* Мил, у *мајзи* С, *рукѣм беремо* у *њиви* Осл, *денемо* и по *њиви* Пл, *већном* у *Сечини* Остр, *свекар прѣсуствује свадби* Сит, у *свакој шуми* Лоп, *нашо мал*ну у *шуми* О; има у *вијоци* ГЦ, на *ипранци* Мил, остала у *колѣвци* К, ѣто је *жено* у *руци* Г, држим у *руци* З.

165. Угледањем на именичку дефлексију и енклитичке облике *ми*, *ићи* наставак *-и* јавља се у дативу и локативу једине личних заменица:

а) Дјд.: *мени* донесе две и три Б, *мени* не даду ништа Бук, донесе *мени* по петоро-шесторо *пилића* ГБ, они су *мени* догонили *жито* В, ис школе доје *мени* ГК, он *мени* остави *јаке* ГЦ, она *мени* доје као *свѣкрове* Г, *мени* није ништа Др, *паднѣ* озго *мени* у *крѣчење* Д, *мени* и мом *мужу* оставим З, било лошо онѣ на *мени* К, он је дошо *мени* у *кућу* М, *мени* осѣчѣ *вако парче* Мил, *мени* онѣ само дођу са *прѣсом* Осл, *мени* била *једанѣста год*на Пр, она *мени* помогне Реб, ниси ти *мени* старѣш^нна Сит, *мени* *наденѣ* *Динка* Со, *мени* је *отац спремио* и *столице* и *астал* СР, *кашће иѣби* *баба* Милева В, реко ја *иѣби* *тоич* ГК, *лепо* је *иѣби* *Косо* Г, *нећу* ја *иѣби* *сјакати* на *Божих* Д, *вајда* је *иѣби* *тамо* да *направиш* *кућу* З, *иѣби* *баба* *каје* Мил, *иѣби* *жена* *трѣба* Осл, не мог^у ја *то иѣби* Пл, *прича* ја *иѣби* СР, не *ваља* ни *себи* ни *другом* Б, *Црниљевци* су *оправ*ли *себи* ГЦ, *нек оперѣ* сам *себи* Г, *сѣјач* је *направио себи* *врсту* Д, *сваки* *наспѣ себи* *водѣ* Мил, *кад дошо себи* *вук мртав* Сит;

Поред ових примера, у грађи су потврђени и облици: *мене* *рекоше* Вр, *мене* *отац* *наред*ио ГЦ, *кажѣ менѣ* *ћѣро* Г, *донесу мене* *опредено* Г, *испѣчѣм* *пиле мене* Лоп, *мене* *женѣ* *уч*нѣ *торбе* *вуненѣ* Лоп, на то *мене* *женѣ* *рекле* Мил, *јој мене* Мил, *каже мене* *Рацо* Пл, *мене* су *нудили* и *борачку* и *ову* С.³⁹

б) Лјд.: на *мени* је *кошуља* *кудѣљна* В, било лошо онѣ на *мени* Лоп, свѣ *распало* на *мен*^н С, па да *мисли* о *иѣби* Б, *причали* *ов* о *иѣби* С, ја *познајѣм* по *иѣб*^н да је *нешто* Мил, *донесѣм* *то* на *себи* В, *имам* *неку* *дрѣњу* на *себи* ГЦ, *бѣжи* *од менѣ* *имам* на *себи* Мил, на *себи*, *мање* је се *куповало* Огл, *имала* *некѣ* *чвириће* *ио себи* М, *има* у *себи* *катрана* Вр, *трипута* у *сѣб*^н *прѣкрстиш* се Др, *нисам* *имѣ* *алкокола* у *себи* З.

166. Према *мекој* *јо* *промени* у локативу *множине* *именица* *прве* *врсте* *јавља* се наставак *-и*: ал на *брежуљцима* Т, *живи* у *Брћанима* Мил, у *буйцима* *имам* *пѣсак*

³⁹ За изоглосу *мени/мене* исп. М. Николић 1991: 374–375.

Б, у *буџевима* је најгөрѣ Лоп, спавали по *вајаџиима* ГЦ, штã је бiло у *вајаџиима* С, по *вајаџиима* СР, прѣ по *ваџерима* Остр, да идѣм по *ваџерима* Бр, по *дѣдовима* Остр, у *динарѣвима* Лоп, разнѣсѣш по *калемима* Бал, а Љубица је у *Кѣџиима* О, рѣђена у *Кнѣжевиџима* Реб, по *комиџлуцима* Мил, сад на *комиџуџерима* Др, у *млїновима* Огл, о *момцима* Г, у *окрајцима* О, прãвили у *илѣковима* Мил, прãвили по *иџиљеновима* Лоп, на *соковима* Ст, на *сиџруџовима* Пр, по *наџим брџима* Реб, сãмо пѣчѣш, као у *бурãдима* Огл, сѣкѣ и у *дрџима* Лоп, скѣвãм у *зрнцима* Пл, свѣ вакѣ тѣѣ по *имѣнима* Бр, а на *нѣким мѣстима* дѣбѣи сам пѣзивницу Сит, у маџази дрџãли у *окѣџима* М, у маџазама, у *окѣџи^м*ма Огл, у *окѣџи^м*ма сѣпã СР, стãјãли по *иџелима* Р.

167. Према наставцима меке и сложене заменичко-придевске промене у инструменталу јединине и генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине јавља се вокал *и*:

а) Ијд.: са *њѣним* брãтом К, у рãту са *њѣтовим* џцѣм В, нѣкад *њѣтовим* пѣтем Лоп, за *њѣтовим* сѣном Осл, са *џвим* бãлãвцом В, ако сѣђѣте вѣ *џвим* пѣтом Др, идѣш *џвим* пѣтом дѣле М, мѣка жѣва с *џвим* нãродом Мил, џвд прѣлазила *џвим* сѣкãком Сит, *џим* се сãчом покрѣвало В, нãлијѣмо *џим* прѣсолем ГК, џстала са *џим* свѣкрѣм Б, бѣла снãја за *џим* Војисавом Остр, с *џим* кѣђи К, штã ѣте с *џим* Пл, извѣчѣ са *џним* грањом ГК, ишли смо и *џним* пѣтем Г, мãнѣм *џним* српом Др, џндã су *џним* глãвним пѣтом З, *џним* пãрчетом мãлим Остр, замãну *џним* бѣдãком Пр, свãким блãгом кѣјѣ њѣму дрãго ГЦ, за свãким прѣтом Д, кѣјим дãн^мма Мил; пошли *јѣдним* пѣтом ГЦ, сã *јѣдним* точкѣћом Мил, са *јѣдним* чѣвѣком Сãвѣм Пр, са *јѣдним* момкѣм Сит, с *јѣдним* камиѣном З;

б) Гмн.: бiло *џви* чѣрбалѣкã плѣкãни Вр, вѣш *џви* кѣђã З, да нѣмã *џви* носãцã К, нѣје бiло *џви* лãмпѣка Лоп, кад нѣмã *џви* стãријѣ Мил, имã *џви* рãни трѣшãњã Огл, *џѣ* *џви* дѣбã О, бiло пѣно *џви* дѣчкина Пл, двãнѣс *џви* пѣрдѣкã Реб, кãко сам жѣва *зѣѣ* *џви* дѣбã СР, јѣли смо исто *из џви* судѣвã Т, *џви* тањѣрã нѣколкѣ В, нѣје бiло ни судѣвã *џви* тѣл^{кѣ} ГК, о *џви* пѣт брãђã ГЦ, бiло је *џви* случãјѣвã Др, у другѣм сѣлу преко *џви* брãдã Мил, имãло је џндã вѣшѣ *џви* обуђãрã Остр, нѣмã *џви* имѣнã Пл, имã *џви* стãријѣ лѣдѣ С, по дѣсет *џви* рѣчѣцã ГЦ, тѣд имã и *џви* црѣвѣнѣ џтрѣвкѣ Г, по дѣсѣ-пѣтнѣс крѣпã *џви* Др, дѣнѣла џвде шѣснѣс *џви* шарѣнѣцã Д, да се чѣшлãјѣ старѣнскѣ *џв* рѣгѣвã *џви* М, испѣд *џви* вѣрѣгã џгњѣште Мил, по дѣсѣ *џви* сомѣнã О, *џв џви* шãтѣрã Остр, стãвиш пѣт *џви* слѣвã С, *џви* свѣ дѣктѣрã Лоп, дѣђѣ са свѣ стрãнã Сит, између свãкѣ брãдã имã Осл, урãђѣн од *нѣкѣ* дасãкã В, око *нѣкѣ* шлѣивã ГБ, имãло је *нѣкѣ* ормãнã Огл, пѣно *нѣкѣ* стрãнã чѣтничкѣ С; код *џвѣ* грѣблã Д, двѣје *жѣнскѣ* Др, цанãрѣкã *зелѣнѣ* Остр, и(з) *землãнѣ* чанãкã ГЦ, имãла сам *лѣѣѣ* момãкã З, ѣмрѣ двѣје *мãли* Реб, од *мãли* нѣгѣ Пл О Мил Б Пр С СР Бал Огл Остр, од *мãлѣ* лѣдѣ Пр, и момãкã *нѣжењѣнѣ* Огл, двѣје *нѣкрѣшѣнѣ* Д, од *нѣѣунѣ* осãмнѣс гѣдѣнã СР, џви чѣрбалѣкã *илѣкãнѣ* Вр, имãм и пешкѣрã *иџишѣнѣ* Остр, *рãзнѣ* тãм сѣјãно К, имã *џви рãни* трѣшãњã Огл, од *ручнѣ* рãдѣвã Бал, пѣно *сѣлãчкѣ* џбѣчãјã К, трѣ рѣдã *сѣшнѣ* Д, бiло је и *сѣѣријѣ* жѣнã Лоп, бiло плѣгѣвã џнѣ *сѣѣрѣнскѣ* Г, бiло и *џкãнѣ* кѣшлѣ Пл, прѣ нѣје бiло *флãсѣѣчнѣ* кѣсã В, и џнѣ *црѣвѣнѣ* џтрѣвкѣ Г;

в) Дмн.: шѣли су кѣстѣме *џвим* мушкãрцима Бр, кѣлкѣ си плãћѣ *џвим* двѣѣѣѣ Др, лѣпо ѣ *џвим* Осл, кãжѣм јã *џвим* мѣјѣма Пл, дãли пãре *џим* Лоп, прѣдãвѣ лѣпење *џним* рãбãциãм Д, нãмã *сѣвã* пѣкупѣво машинѣ Бр, дѣнесѣм кѣшулѣ *сѣвã* Бр, скѣвã кãфу нãмã *сѣвã* В, пã зã чѣдо *сѣвã* ГБ, џпрãвѣ *сѣвã* Остр, пѣдѣгли спѣмене *сѣвã* Реб, дãјѣ *сѣвã* Сит, *сѣвã* нѣпѣзнãто Со, *сѣвм* трѣѣѣѣ смо џпрãв^{ли} кѣђу М, запѣвѣдѣ *џвим* *млãђим* Г, прѣвѣ *сѣѣријѣм* пѣстãвѣ Остр; свѣм *џрѣвã* ѣѣрѣма З.

г) Имн.: разговáрала с òвѝма нàшѝм СР, óвд с òвѝм двòјицòм Г, на̀уч"ла сам с òвѝм жèнама М, бàвѝ се òвѝм дрòњама Реб, пòчèли сà иѝѝм гвòзденѝм кàш"кама Мил, сà иѝѝм грèбен"ма се ишчешлã Огл, иѝѝм мр̀снѝм дánма СР, ўпознãли сà иѝѝм жèнскама Ст, рãд"ла сà онѝм бомбòн"цама Д, ўкујè сà мãлим òнѝм ш̀унаглицама Лоп, вѝдрице с обручèв"ма òнѝм Огл, кãзани сà òнѝм капãц"ма Огл, в̀укле сà òнѝм кãнатама О, сèкла сам сà свѝма ГК, пòзнајèм се јã сà свѝма Лоп, бѝо јã сà свѝма дòбар Мил, сà свѝма сам лèпо бѝла Пл; сà вèл"кѝм носèв"ма ДК, сà ѝвòзгенѝм клѝн"ма ДК, ѝвòзгенѝм вѝлама С, сà др̀венѝм кàшикама сам жèла Лоп, òрãли сà др̀венѝм рãницима Вр, пòтковãни др̀венѝм клѝнићима Остр, сà кòњскѝм кòл"ма Др, сà мãл"м прòзор"ма Осл, да пòкријè цр̀венѝм àљеткама ГБ; сà ѝр̀вѝм л̀удима Ст, у двòјѝм кòлима Ст, а др̀уѝм дãnима Пр;

д) Лмн.: на нàшѝм чèсмама С, по нàшѝм бр̀дима Реб, у òвѝм крајевима В, млèло се у òвѝм потòчарама ГЦ, лèтио óв ѝо òвѝм бр̀зима Др, мèсили лèб у кãрлицама òиѝѝм Бр, у иѝѝм мòјѝм Дрãјић"ма ДК, срèдѝмо на иѝѝм вратима М, у иѝѝм дán"ма Мил, у иѝѝм орман"ма Огл, у иѝѝм Гãјевима Пл, у иѝѝм сãдуц"ма С, к̀вали млèко на òнѝм вèригама Мил, зãтворене у òнѝм кãвез"ма О, свè бѝјè ѝò онѝм вратима С, обручєви на òнѝм вѝдрицама Т, под грмић"ма нèкѝм С, по нèкѝм сèнима Лоп, на нèкѝм мèстима дòбѝо сам пòзивницу Сит, у нèкѝм бèлицама òрò К; у бакрèнѝм кòтлићима Реб, у бр̀днѝм крајевима З, у др̀венѝм чабровима Лоп, у òвѝм др̀венѝм чабрић"ма Огл, по зòлошкѝм вр̀товима Реб, на мр̀снѝм дán"ма Пл, у ѝр̀шенѝм кòшуљама Г, на с̀увѝм ш̀љивãма жѝв"ла ГК, у òнѝм сѝãкленѝм Г, по др̀уѝм је зèмљама стãлно М.

2. у основи или корену

168. Вокал *и* јавља се у инфинитивној основи код глагола седме Белићеве врсте:

òн је вѝдиò да је дòбро Вр, вѝдиò да дèца ўзимају Др, òвè гòд"не сãмо јèдну вѝдиò Лоп, кò ме гòд вѝдиò ў Ваљеву Ст, кò је тò вѝдиò прè С, ни вѝдила дòктора Б, тò сам дòбро вѝдила В, кад га вѝд"ла гòр Остр, нѝсам га нѝкад вѝд"ла Пр, јеси вѝдила Со, дòктора вѝд"ла нѝсам СР, вѝд"ла сѝне кроз прòзор С; нѝје вòлиò òбè жèнске ГК, ўч"тељ ме јãко вòлиò ГЦ, òн је вòлиò мènè Г, нѝје вòлиò комунисте ДК, тãта вòлиò ме блѝзу да дã Лоп, вòлиò сам да прòђèм кро(с) сèло Мил, стрѝц је вòлиò Огл, вòлиò ме је млòго дèда О, вòлиò вѝше сà њима Осл, òн-је вòлиò Пл, òтац је га вòлиò Со, чѝча је мènè вòлиò Т, јã би вòл"ла да сам сà њима СР, нѝсам вòл"ла у комшилук Т, завòл"ла се сà мòмкòм Сит; кãко је се тò жѝвило Лоп, жѝвили смо зãједно Г, дè-сте жѝвили Др, òни су жѝвили осамдèсèт Кун, бãба жѝвила Остр, тãкò је се прè жѝвило ГБ, прòстијè се жѝвило Мил, дожѝвио је вèлику стãрòст В, ка-сам дожѝвиò Лоп; ѝол̀удила сам Пл, јã ѝол̀удила С, ѝол̀удиò нãрод Осл.

У мањем броју примера потврђено је *е*: вѝдела сам нèкòг К, вѝдела нèколкò пѝтã О, јã сам вѝдела на јèднòј свãдби С; òн је дèцу волèò Лоп, вòлеò јèсти гљѝвã Пл, вòлеò дòле Мãр"ца и Рãјо Сит, вòлела сам да б̀днèм пòтшишана Бал, вòлела сам да плèтèм Бр, нãопãко га је вòлела Осл, нѝје вòлела дèду мòга Остр, сãд нѝс вòлели Г, ако сте вѝ тòл"кò њу вòлели Остр, тò су вòлеле да бãју С, сà њòм се завòлеò Осл, завòлела се сà мнòм Сит; ал мãло је жѝвела Мил, òн" су посебно жѝвели Пл, л̀уди кòјѝ су жѝвели сà кòлебама Сит.

3. у *и*рефиксима

169. У Ваљевској Подгорини у принципу не долази до укрштања префикса *нљ-* са *ни*:

нљко данас да ти *ради* Б, *трѣба нљко* да *дође* ГБ, *нљко* *коље* и на Пециндан ГК, *јел* ти *нљко* *дошо* у сну ДК, *нљко* је *имо* Д, *нљко* *донесѣ* *сламе* К, *нљко* га *навратио* Лоп, *нљко* *гаји* и *ћуре* и *пагке* М, *нљко* *нешто* *засмето* Огл, *нљко* *пече* *дулек* Осл, *мене* *нљко* *викну* СГ; *почетак* *ог нљкоја* Огл, *дал* ја *нљкоја* *вдлим* Д, *пошљеш* *нљкоја* В, ја *сам* *ог нљкоја* *чула* СР, *због нљкоја* *не знам* ни ја О, *код нљкоја* *што куже* Пл, *нљкомѣ* *док* се не *удаш* ГБ, *продѣ* се *нљкомѣ* М, *нљком* *трѣба* *десеторо* Вр;

нљки *чи*ча *пре* *био* Алимпија В, *рѣкне* му *нљки* Лѣксандра Д, *наш нљки* *рѣжак* Лоп, *мене* *баш* Вуковић *нљки* *испрѣсио* Р, *доведѣ* је *рѣжак нљки* Сит, *нљки* *чи*ча *одгајио* Со, *нљки* *Грујо* *чувени* Ст, *нљки* *Драгул* *имо* С, *појављивало нљко* *живо* *биће* Реб, *дође нљко* *наређење* *д идѣте* С, *била нљка* *врба* *ту* З, *ог нљкоја* *пријатеља* Мијајла ГЦ, *мене* су *дали нљком* *чи*чи Реб, у *нљки* *суд* *изручѣ* Остр, *нљко* *вече* *сед*"ла С, *пиво* је *нљку* *ракију* Бал, *уз реку* *ову нљку* Бр, *идѣ* да *зѣве нљку* *жену* Д, *имала нљку* *вел*"ку *карлицу* Мил, *покрије нљком* *аљетком* ГБ;

били некаки *округли* Б, *задруге некаке* *биле* Лоп;

нљшио се *скува* Бал, *нљшио* ја *не знам* *њи* Б, *скудили* *там* да је *лошо нљшио* Вр, *причају нљшио* В, *они* се *нљшио* *изопачише* ГБ, *нљшио* *знам* Г, *нађи нљшио* Д, *нљшио* *дође* З, *пуно нљшио* *налетѣ* Лоп, *нљшио* *преко* *крста* О, *нљшио* *ме даривѣ* *џнај* Остр, *разлијеш* у *нљшио* Пр, *мора нљшио* *да* и *плаши* Реб, *ако* *жениш* *сина* *ил нљшио* Сит;

џстанѣ *некад* Бал, *некаки* су *пре* *носили* Вр, *кува*м *некаки* *пилет*"не ГК, *некад* *има* ГЦ, *идѣ некад* Лоп, *попијем некад* Мил, *било некад* Пл;

у *једну* *руку нљколкѣ* ДК, *нема* га *неколкѣ* *година* ГК, *има нљколкѣ* *кућа* ГЦ, *ми нљколкѣ* *кућа* Осл.

звало се *некако* *слагалиште* ГБ, и *мало некако* Г, *волови некако* *заобиђоше* Реб, *некако* *прекинуло* СР.

Спорадичне и ретке примере у којима сам могла чути *ни-* < *нљ-* записала сам у северозападним пунктовима у делу уз Јадар: *додио ники* из Бреснице Мил, од *никоја* *там* *човека*, *свекар* *узео* *џд никѣ* из Пецке Лоп. С друге стране, мислим да би се тек фонолабораторијским мерењем могло утврдити да ли се ради о *и* или веома затвореном *е*.

170. Однос префикса *ири-* и *ире-* илуструју примери:

1) *ири-*: *којѣ* су *ириваиали* *жито* Мил, *мораш* да *ириваиши* О, и *маше* да се не *ириваиш*м *тога* *ништа* Осл, те смо *ириваишино* *спавали* Лоп, *имају* *џве ириваиш*не *пушнице* Остр, *тѣли* да *то иризнају* Пл, *иријављен*, *прошлѣ* *год*"не Г, и *ирикаже* се *човек* у *води* Вр, *стео* да се *ириључи* Подгорци Др, *џнда* је *ирикучио* Мил, *вече* *кад* *мрак ирикучивѣ* Огл, па *ирилѣи*"мо *траву* Осл, те-сам *пѣчѣла иримаиши* ГБ, *џвудан* по *комшилуку* што *иримају* ДБ, на *иример*, *иљаду*, *баба* *дала* Г, на *иример* Никољдан О, на *иример* *кѣстију* од *пастрме* Осл, на *иример* и од *реуме* О, и *џзгѣ иришиснѣш* Т, *моја* је *бака* то *иримеши*"ла ГЦ, ја *џндај иримеши* СР, *џн* да је *иримиѣ* *пѣслѣ* Б, *ири*"ли и *биѣ* је *дугѣ* *време* Мил, *иримиѣ* ја *Калабића* ГЦ, *џна ирииага* Врѣџчан"ци Др, *ирииага* *Убићу* Мил, *Цигани ирииагају* Горњѣ *Мали* Мил, *џн*" су *ирииагали* Остр, *дѣци* *џвѣк ириџвѣдѣм* Пл, *Тијосава* је се *ириџрем*"ла да *бѣга* ГЦ, *ириџрем*ш *све* *шта* *трѣба* О, *нега* *викнем* и *ириџрем*ш В, од *прѣлѣћа ириџрем*ш за *сѣтву* Осл,

ја се овде бйō *ириирёмō* Т, ка-су гōр тō *ириирёмили* М, да *ириийскāи* брāзду Б, òñē *ириийснē* òнā трēшка Г, òн *ирий"снē* на òнū тестēру Мил, ў воду и *ириийснē* се òзгō Огл, сād дōл кад *ириийснēи* Д, стāvиш и *ириийснēи* Остр, òзгō *ириийснēмо* К, и òзгō притиснēш СР, одòзгō *ириийснēмо* нēкйм Лоп, ако слўчājно *ирий"снēмо* Остр, *ириийскала* се кōм"на Остр, тākō ми се *иричињавало* Мил, òвде нам *иришијū* К, *иришијē* кайшчић Лоп, ја-*иришла* кōлеби Мил; ймало тū ти *иривайнйка* Огл, дā јāгñе *ирилои* Пл, мāлй су *ириноси* бйли Огл, ўдарий *ириййсак* на мōзак ГК, ймāм *ириййсак* вйсок и срце Осл, жēна ми ймā *ириййсак* Лоп, *ириййсак* ми шētā М;

2) *ири->ире-*: *иревавē* штā òñū да дām Т, кад *ирēблйжē* се блйжē Вр, да јā не *ирēваий* вākō О, јā сам *ирēваийшла* ñēгā Д, кākо трēбā да *ирēвēжū* Огл, *ирēрабила* јā себи òнē ñйве С, òна вēлй *ирēдржй* мāло Лоп, тō нйшта не *ирēзнадē* Пл, нйкō тō не *ирēзнајē* Б, пōслē *ирēјављйвали* Реб, трий лēба и рāкију и *ирēказујū* Сит, *ирēкачйм* нākō СР, нйсам се *ирēкучйвала* ñēму Д, нйје ни *ирēлаз"ла* дēt(т)у О, на *ирēмер* ў менē дēвēr С, сād на *ирēмер* Бал, да се стāvй *ирēмера* рāди ДК, *ирēмēñујēм* нēшто Пл, то-је *ирēйадало* Осēчини ГЦ, *ирēйрёмила* јā тō О, *ирēслављāмо* Спāсовдāн С О, ја-*ирēсйавйм* земљāнй лōнац Мил, *ирēийскујē* нōгама ГК, што га је *ирēчēйило* бūре С; кад је гōд слāва и *ирēслава* Г, о *ирēслави* нйје бйло ГЦ.

3) *ире->ири-*: йдēм да *ирибйјēм* й ñй Пл, зātō бāбури те òна мāло *ириврй* Мил, и тō *ирибāцймо* Мил, кўпйш, сўшйш, *ирибйрāш* Бр, свē *ирибйрāмо* вākō ў воду Др, нēмā да ти *иривијāш* Лоп, кад *ириврй* òв печēмо Остр, стōјй и *ириврй* Пл, и òстадоше пōслē *ирижйвиши* Б, тōгā нйсам ни *иризйвала* Йвана Мил, вēче јā *ирикрийēм* Мил, сāмо вākō *ирикрийē* Т, вōда *ирилйвā* дōл Др, тудāн вōда *ирилйвā* К, *ирилйēш* цēñом Т, пōслē *ириирēдā* се вўнōм Мил, Јāбланица нйје *ириисала* Бал.

171. Код предлога *ирѣд* и *ирѣко* углавном нема потврда за прелазак *ѣ>и*: и свāкō ймā *ирē себōм* Д, йзишō *ирēд* кућу нōћу Сит, ē, *ирēд* ўдају мōју Бал, на чēсму *ирēд* кућōм Бал, изйшла *ирēйи* кућу Б, *ирēд* Ивањдāн З, сēдам ñй бйло *ирēдā мнōм* С, *ирēко* лēта бйвā ГК, *ирēко* Срēма Др, држй *ирēко* рўкū Бал, јāка вōда *ирēко* лēта С, *ирēко* дāна С ГЦ М Пр Реб Г Мил Б М Бал Р Со, *ирēко* Бадñāка ГЦ.

Спорадични су примери с вокалом *и* бележени у северозападним пунктовима области: *ирико* лēта кад рāдимо Мил, слўшāм *ирико* телевизора Осл, òтопй се *ирид* Ускрс Пл. Као и у случају *нѣ*- мислим да би само мерења у фонолабораторијама могла прецизно да утврде да ли се ради о *и* у овим примерима.

Материјал показује да се уколико дође до замењивања изворних префикса оно најчешће реализује у смеру *ири->ире-*.

Фонетски икавизми

172. Замена *ѣj>иј* извршена је:

а) у облицима компаратива: *бојāиийā* òд менē Мил, òни су *бојāиийй* К, мāло *бојāиийй* Огл, *бōлеснијй* сādе Т, сāмо мōрēмо бйти *ирднијй* Г, *жалōснијē* пēвā СР, нйшта *жилāвијē* нēмā Лоп, кйсело је *здрāвијē* ГЦ, пўно *излēднйй* Ст, òни су *јевйиийй* Сит, *лēйиийē* јoј сād Вр, мōрā бйти *лēйиийē* С, кōјā је *мāснијā* Г, мāло *мекāнијē* В, млōго *нездрāвијй* Реб, *ирōсйийй* тāj му брāt Др, дōл је *ирōсйийй* нāрод Пл, мнōго ми је *свēйлийй* Бал, бйō је *сийиийй* Бр, *сийāријā* од менē З, јā сам *сийāријā* òд ñēгā Пл, òвō òстало *сийāријē* ГБ, *сийāријй* код цāкбвā СР;

б) у имперфекту: *бйјāше* й тамо Мил, сāмо òнда *бйјāше* Лоп, *бйјāше* мāло С, мēн с чйни *бйјāше* СР; поред примера с екавским фонетизмом *бēше* и òна тū Г, тō *бēше* дал ў пролēће В, *бēше* й ондāj мōре Бал.

в) у аористу: *бијаге/бијāге* (сви пунктови)

г) у презенту негираног облика помоћног глагола *није*. Вокал *и* уопштен је аналошким путем и у свим осталим лицима негираног глагола *јесам*: *нисам, ниси, нисмо, нисте, нису* (сви пунктови).

173. Прилог *идѝ* с вокалом *и* потврђен је једино у примерима: он̄о време *ниди* ништа нема ГЦ, *ниди* патоса није постојало К, *нисам* смѣла отић^и *ниди* Лоп, нема *ниди* држања ни да вучу С и сл.

174. Вокал *и* јавља се код именице *ирѝхоӣа*:⁴⁰

ирјо̄ӣа остав^ила дѣцу Б, *ирјо̄ӣа* ти је што је мучиш ДК, опростѝ, *ирјо̄ӣа* је Бѡгу Г, ако је његовā *ирјо̄ӣа* Бр, мѡжда је *ирјо̄ӣа* Лоп, *ирјо̄ӣа* ти је М, подāј, *ирјо̄ӣа* ми је Пл, он̄о је *ирјо̄ӣа* К, *ирјо̄ӣа* снаво Мил, *ирјо̄ӣа* је раздвојити кѡ се вѡлѝ С, *ирјо̄ӣа* ми је да лажѡм Др; *ирјо̄ӣа* запалићу кѡшару Б, тѡ би била *ирјо̄ӣа* В; поред са е: *ирѡӣа* ти је Пл, *ирѡӣа* што је тākѡ Г, *ирѡӣа* не ићи В, па кажѡм *ирѡӣа* Т, а тѡ је *ирѡӣа* Б.

175. До замене *ѝ* вокалом *и* не долази код следећих именица:

имѡ сам *мѡшину* Пр; *лѡја* Лоп Мил С Бал Др Г ГБ В; знāш штā је *ирѡк* М, на њима *ирѡк* мѡј Т; идѡм мѡјима у *Бѡираг* Бал, између Обрѡнѡвца и *Бѡирага* ГБ, у *Бѡирагу* је ћѡрка ДК, у *Бѡирагу* имаду Др, от^ишла у *Бѡираг* Д, он је у *Бѡирагу* ГЦ, бид̄ у *Бѡирагу* Г, обдвоје за *Бѡираг* Лоп, за *Бѡираг* да ми издају К, от^ишѡ мѡј отац у *Бѡираг* М, бѡмбардован *Бѡираг* Огл, била у *Бѡирагу* Остр, да идѡш у *Бѡираг* Пл, ѡвде него у *Бѡирагу* Реб, и жѡну у *Бѡирагу* Сит, и у *Бѡираг* Со, од Обрѡнѡвца, од *Бѡирага* Ст, живѝ у *Бѡирагу* С, от^ишли до *Бѡирага* Вр, ишле јѡднѡм у *Бѡираг* В, за *Бѡираг* јѡднѡм З; само факултативно се могу чути примери: ишла сам јā и у *Бијѡираг* Д, да видѝм и *Бијѡираг* Реб; *беѡчуѡ* скинѡш ДК.

176. Икавизам се недоследно јавља код именица *маћѡх* и *сѡрѡх*⁴¹:

а) *маћу* имѡ ГЦ, тā мѡја *маћуја* Остр, мѡј отац имѡ *маћу* Бал, *маћуја* била Т, да сам им *маћуја* Мил, *маћуја* пѡчнѡ Бр, *маћуја* била ѡпасна Пр, мѡј отац имѡ *маћу* Др, тѡцала мѡја *маћуја* Вр, имала сам *маћу* К, кад је *маћуја* дѡшла ГБ, *маћуја* је примила Г, ожѡниѡ се ѡн пѡслѡ и дѡвѡѡ *маћу* Остр;

б) нарѡћāш тѡ испод *сѡрѡјѡ* Б, покрај ѡвѡ *сѡрѡјѡ* В; вākѡ йспо *сѡрѡјѡ* Бр, *сѡрѡја* се зѡвѡ Б, ѡдѡ пѡ *сѡрѡју* ГЦ, *сѡрѡја* тā што је Осл, што идѡ от *сѡрѡјѡ* Остр.

177. Глаголе типа *вејāӣи*, *ирејāӣи*, *сејāӣи* спорадично сам бележила у икавској форми:

а) кад *завејѡ* снѡг Мил, *нѡкаѝ снѡѝ навејѡ* Г, ѡндāј се *развејāвā* Д, па ѡнѡ *развејѡ* Г,

б) *ирѡјѡ* на струју Мил, седѡмо *ирѡјѡмо* се Г, те-се *ирѡјѡмо* грањом Осл, *ирѡјали* у ватри Пр, ѡћѡ да се *ирѡјѡ* СР, нѡ знā *ирѡјāӣи* Мил, *ирѡјѡ* се вѡсак Пл, те се мālѡ *зāирѡјѡ* Др, и *зāирѡјѡ* шпѡрет Бал, *зāирѡјѡш* вурѡну лѡбнѡ Т, *зāирѡвā* се вур^ина Лоп, ѡвāмо *зāирѡвала* прѡстѡрију Реб, *зāирѡјала* кѡћу ГК, лѡжена вāтра и *зāирѡвāна* Огл, да се *зирѡјѡ* сѡба В, па ме *ѡирѡјѡ* Лоп, млѡко *ѡѡгирѡвāм* ГК, ѡнāј сѡд *ѡѡгирѡјѡш* К, *разирѡјѡ* се дѡбро вѡсак Вр, и *ирѡјѡш* ѡгњѡште Бал, *ирѡјѡ* се ѡгњѡште Бр, и *ирѡјѡ* се ГЦ, па се *ирѡјѡ* фѡруна лѡбнā Б, сāч се *ирѡјѡ* па се тѡри В, *ирѡјѡ* нѡге Сит, и *ирѡјѡм* рāкију Др, *ирѡјѡмо* кѡтѡ вѡдѡ М, *ирѡвā* се фѡруна ГБ, *нисам ирѡвāла* са лāднѡм вѡдѡм Д, *ирѡвāју* из тѡ оцākлијѡ К; нāмѡстѝ се ѡнѡ *ирѡјѡн^ица* Пл;

⁴⁰ С. Реметић сматра да су облици *ирјо̄ӣа* и *Бијѡираг* досељенички наноси или резултат наслањања „на суседну струју“, будући да је увек само *беѡчуѡ* (1981: 73, нап.).

Према ономе што сам ја запазила, јасно је да код истих информатора има колебања у лексеми: *ирјо̄ӣа* : *ирѡӣа*, а *Бијѡираг* сам само два пута чула у спонтаном разговору у Гуњацима и Ребељу. Облик *Бијѡираг* наводи С. Реметић из Осладића (пункт ОЛА и СДА), Осечине и Остружња (1981: 73–74).

⁴¹ На терену није потврђена позајмљеница *механа*; у употреби је *кавāна*.

и ђдѣм њѣма и *ipijem* се Реб;

в) *seje* лѣк, парадѣз Г, гајили, *sejali* и шѣн"це Бр, *sejali* јашта смо Осл, прѣли, *sejali* кудѣљу ГЦ, *sejali* бѣљу прѣју Пл, крѣмпѣр *sejali* Пр, *sejali* кѣрузе СР, ѣмѣ свѣ *iodsejano* Огл, ѣзорѣ се, *iodseje* Со, вид"ла па *ipresejem* на чѣстѣ сѣто Г, ѣ томѣ се *ipreseje* ГБ, ѡнда сѣто и *ipresejes* ГЦ, дѡнѣсѣш кѣћи *ipresejes* В, *ipreseje* закувајѣ Пр, *iodsejali* смо ѡпѣт Г, *iodsejemo* кудѣљу Пр, ѣзорѣ се и *iodseje* Огл, *sejaiti* кукуруз на сѣчму ДК, *sejaitie* кудѣља прѣ Остр; ѣѣе на *sejajch* ДК, пѡчѣло са *sejajch*ма Огл;

sijesh зѡбове Реб, *iodsijem* крѣмпѣрѣ Реб, *iodsije* ѣ пољу В, ѡнѡ прѣ *nacsije* се Пл, дѣца и нѣ орѣ и нѣ *sijj* Пл, *iodsijemo* ѣ ѣиви Пр, тѡ *sijale* жѣне С;

г) ал нѣ смѣм да се *smejem* Др, ја се *smejem* ГЦ, ако се *nacsijesh* ДК, ја-се *nacsijea* Г, зѣтѡ се *smjeje* Снѣжа Остр, ѡвѣ се двѣ мѣн" *smejj* Пл, сѣ ѣима па се *smejj* СР, прѣчала и *smejala* Лоп, кад је се дѣте *zacsijalo* Мил, мѡрѣ те ми се и *smejaiti* сѣд С, да нас ѡне пѡслѣ *ismejajajj* Остр;

178. Код глагола *godijajiti* доследно су у употреби икавски ликови: а бѣби се *godijalo* Лоп, знѣш штѣ, *hjeri*, *godijalo* ми С, па *godijaj* Г, док им не *godijaj* К, па кад ми *godijaj* Пр.

179. Група *inj-* реализује се као:

а) *injzgo* прѣвѣ и тѣ се лѣжѣ Ст, лѣжѣ нѣ онѡј *injzdari* М, пѣторѡ на *injzdari* Бал;

б) *injzgo* Мил ГЦ ГБ ГК Реб Д, *injzdi* СР, *ujnezgile* С.

180. Икавске форме чѣшће су у речима:

а) прѣ *vidrice* зѡвали Бр, штѣ ти је са *vidricama* Бал, тѣ видрице вѣш Б, *vidrice* о дрѡвета Др, ѡне бѣле дрѡвенѣ *vidrice* Д, *vidrice* и кѣтѡ ГЦ, *vidrice*, бѣле ѡправѣ се Г, ѣмали смо *vidrice* Лоп, *vidrice* ѣмале, дрѡвенѣ К, *vidrice* бѣле, ја Мил, *vidrice* с обрѡчѡв"ма Огл, тѣ су стѣјале свѣ ѡнѣ *vidrice* О, *vidrice* дрѡвенѣ и ѡбрѡн"ца Осл, *vidrice* кад ѣдемо нѣ воду Остр, *vidrice* двѣ и ѡбрѡн"цу Пр, *vidrice* дрѡвенѣ и ѡбрѡчеви Т, бѣле *vidrice* дрѡвенѣ и ѣдѣш нѣ бунѣр Вр, *vidrice* што се вѡда дѡноси В;

б) јѣдан *sikirchu* ѣзѡ Б, чѣјѣш *sikiru* Бр, *sikiru* и ѡсѣчѣм грѣну Д, сѣчѣм са *sikirama* ГК, ѣдарѣш *sikirom* ГБ, д ѡтѣшѣ, *sikirom* К, *sejaitie* сѣк"рама Г, *sikira*, клѣѣни и гвѡзденѣ Огл, сѣчѣ *sikrom* Осл Остр, тѣд је *sikira* Пл, са *sikirom*, нѣлѣпѣм М, клѣпѣње *sikira* Пр, *sikira* Реб Ст В, а прѣ се цѣпало *sikirom* Сит, *sikirom* сѣкла Со, ка-се ѡсѣчѣ *sikirom* рѣђѣ се мѣшко СР, ја ѣзѣ *sikiru* дѣношњѣг ми дѣна СР, *sikirom* и тѣстерѡм сѣкѡ С, мѣлѣ дрѣгѣ *sikiriца* В, *sikirom* и клѣдарѡм З;

прѣ и *sekiru* и алѣте ѣнесѣ Д, *sekirom* исѣчѣш бѣдњѣк С; клѣпѣвѡ *sekiru* Пр; *sekiru* Вр СР Д М Б Бал В.

в) Укрштањѣм латинизма (> итал. *seccare*) и словенског *sejiti* (који су у прасродству) секундарно јѣт има ѡчекиване рефлексѣ – чѣшће *u*, ређе *e*: ѡбр"шѣ је прѣс"ци, *sikiracija* ГЦ, сѣд вѣлѣда *sikiracija* Т; да *sikiram* ГЦ, мѣло *sikiralo* Лоп, вѣселѣ сѣстра та *sikiraj se* Мил, што сам ја лѣда бѣла те сам се *sikirala* Пл, ѡндѣј сам се *nacsikirala* СР; мѣ се *sekiramo* О.

181. Група *-vl>-eo* чува се у примерима: *zrebo*, *uzrebo*, *sazrebo*, *mljo*, *ijeb*, *mebo*, *umeb*, *usiebo*; *vrebo*, *cebo*; *gebo* и сл.

182. Глагол *kuqurukaiiti* јѡвља се само у икавској варијанти *kuqurukaiiti*, *kuqurijche* (сви пунктови).

183. Више је потврѣда за везник *osim*:

ваљда ћу се вѣнчати, нѣћу бѣти *осим* свѣта Б, за мѣнѣ нѣје нѣко нѣшта знѣчио *осим* ђн Д, нѣко сѣ мнѣм бѣио *осим* чѣек ка-сам рѣђала Д, нѣко нѣћѣ глѣдати *осим* ја Осл, ѣмали вѣше дѣцѣ *осим* Јѣрдѣнку Сит, нѣко *осим* мѣјѣ мѣјкѣ Ст; поред рѣђег екавског лика: *сем* ако је ѣмрѣ на пѣтку ДК, *сем* ѡвѣ бѣка Г, *сем* кад сѣрѣмо зѣ нѣс Лоп, бѣло кѣкѣ *сем* црну М, свѣ *сем* зѣмљѣ Огл, нѣшта да пѣјѣдеш, *сем* нѣде клѣмпѣр З.

184. У два северозападна пункта забележен је икавизам *гѣвѣјка* Мил Пл.

185. Префиксирани облици глагола *лѣваѣи* потврђени су једино с вокалом *и*: *гѣливѣмо* у чѣбар Лоп, па *гѣливајѣ* јѣш Лоп, ѣдѣм *зѣл"вѣм* кѣпус М, *зѣливѣи* у стѣбуљу Т, *зѣливѣмо* зѣтѣ имѣмо ѣвѣк пѣвраћа СР, кѣ не *зѣливѣ* нѣ морѣ Сит, кад *нѣливѣи* сѣрутку Мил, *нѣл"вала* ѡвд тѣбѣрку С, са јѣругѣ те *нѣл"вала* Реб, *рѣзливали* у дрвѣнѣ кѣрлицѣ Лоп, *рѣзливѣмо* прѣ у дрвѣнѣ кѣрлицѣ Мил, нѣнѣсѣм рѣн"ју, *рѣзливѣмо* Осл.

186. На крају овог прегледа скренула бих пажњу на то да се моји налази у погледу икавских форми не подударѣју у потпуности са Московљѣвићевим. Наиме, он бележи *бижи*, *либ*, *лиѣо*, *кѣдиља*, *недиља*, *не сми*, *ѣризимѣ*, *срића*. Код ових примера према мојој грађи јат се реализује као веома затворено *е* (1963–1964: 485).

187. Детаљан преглед икавизама Ш-В типа у српским говорима исцрпно је приказао С. Реметић (1985: 101–107, у напоменама).

Ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори

188. На јужној страни Ваљевске Подгорине непосредно у подножју планине Повлен, између реке Јабланице и реке Градац, установљен је микроареал⁴² чији данашњи изговор по замени старог гласа јат представља слободну мешавину ијекавизама и екавизама (в. Карту 3). Омеђени ареал уклапа се у већ познату зону западносрбијанских ијекавско-екавских говора источнохерцеговачког типа.

189. Мешање двају изговора карактеристично је и за старију генерацију, која је заправо била моја циљна група у складу са методолошким захтевима наше дијалектологије, али ништа мање и за средњу генерацију са којом сам такође често комуницирала (посебно у пунктовима Брез и Мр), будући да сам њиховим посредством долазила до својих саговорника. Наравно, у разговору са мном већина њих се у почетку трудила да прича само екавски, али захваљујући времену које сам у тим породицама провела имала сам прилике да се уверим да они ипак још увек нису „чисти екавци“. Деца школског узраста и омладина, колико сам могла да приметим (додуше, с њима сам и најмање времена провела), имају екавски изговор. Да се неке „промене“ дешавају, у ствари да се подручје све више екавизира изгледа су свесни и моји информатори. Тако сам од информаторке Милице Петровић из Брезовица записала *нѣрод млѣћѣ ѣворѣ грукчијѣ, ја ѣѣ не мѣју, ја-сам наѣчила ѣѣкѣ ѣрѣје*,

⁴² Чине га пунктови: Мравињци, Горње Љесковице, Доње Љесковице, Брезовице, Сушица, Тубравић (Поћута), Богатић, Стубо, Лелић, Стрмна Гора (на географским картама Острмна Гора), Пакље, Сандаљ.

Насеља *Пакље* и *Сандаљ* нисам укључила у мрежу пунктова, пошто се ради о мањим територијалним јединицама које су ми послужиле само као контролни пунктови. Насеље *Сеглари* најпре је било укључено у мрежу, али сам га након обављеног теренског истраживања (чак у два наврата) искључила, јер се ради о приградском насељу и скорашњим досељеницима и са јатовског терена и са терена ијекавско-екавских говора. До староседелаца најалост нисам успела да дођем. Такође не наводим грађу из Поћуте, која се сматра мањим административним центром у којем се налази само школа и пошта; насеље је *Тубравић*.

да би се потом у разговор укључила и информаторкина снаха (припадница средње генерације): *ми ка-смо ишли у школу, ми смо учили друшачијџ*.

190. Утврђени микроареал је уједно крајња северна тачка ијекавско-екавских говора на просторима западне Србије, која даље на истоку излази изван граница Ваљевске Подгорине и сеже до Маљена и села непосредно подно њега. Иако је С. Марковић у својој студији (2012) утврдио као границу пункт Крчмар, имамо разлога да мислимо (на основу грађе за СДА и према досадашњим мојим запажањима) да би та граница могла бити унеколико померена ка северу и северозападу. Наравно, тек би детаљнија испитивања поменутих колубарских села ово могла да потврде.⁴³ С тим циљем, посетила сам Дегурић, Белић, Бранговић и Ковачице (доњи део) и учила да се непосредно са десне стране реке Градац наставља ареал ијекавско-екавских и екавизираних говора.⁴⁴

Дуго јат

Рефлекс јајиа ѿод дуѿосилазним акценѿом

191. У западносрбијанским говорима, посебно оним ближним подгорским селима, углавном није очуван Вуков двосложни рефлекс јата под дуѿосилазним акценѿом. Двосложни рефлекс јата у овој позицији примаран је у Драгачеву (Ђукановић 1995: 38) и моравичком говору (В. Николић 2001: 58), углавном и у Горобилу (М. Николић 1972: 652), а само је спорадично потврђен у говору Љештанског (Тешић 1977: 188), Тршићу (Николић 1968: 397), Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 109–116) и у појединим категоријама на терену Србијанског Полимља (М. Николић 1991: 223–231).

Истраживачи западносрбијанских говора као основни рефлекс јата под дуѿосилазним акценѿом бележе вредности: *^uê*, најчешће (Тешић 1977: 188; М. Николић 1991: 226–227; Марковић 2005: 127–128), затим *uiê* (М. Николић 1972: 652), *u'ê* (Николић 1968: 397) и *u'jê* и *jê* (В. Николић 2001: 58). Говорећи о фонетској природи констатованог рефлекса у Србијанском Полимљу, М. Николић закључује да је „основни континуант дуѿог јата д и ф т о н г, тј. след вокала *и* и *е* који чине један слог“, те да се између њих развило прелазно *ј* које је делимично редуковано (1991: 223–231).

192. Резултати истраживања показују да ни на подручју Ваљевске Подгорине није очуван типичан вуковски изговор за рефлекс јата под дуѿосилазним акценѿом (-*ије*) и да се у том смислу испитивани пунктови придружују онима у непосредном суседству. У овој позицији реализују се вредности:

а) *^uê*⁴⁵: гѿнићу те преко *б^uêлā* св^uêта ДЛ, ѿвѿ је сукњица *б^uêлā* Брез, цвāтѿ *б^uêлā* рāда Мр, п^uрвā *б^uêлā* Суш, и м^uркѿ и *б^uêли* Брез, а нāнулице *б^uêлê* Брез, ѿмāју *б^uêлê* Суш, облāчили блузе *б^uêлê* Брез, ѿмале уши *б^uêлê* ДЛ, јутри ш^uшњај^u *б^uêлê* уши Суш, у нāс *б^uêли* ушију Брез, јêѿ се *б^uêли* м^uрс ГЛ, сāт се сѿјê ц^uрвенѿ и *б^uêли* Мр, сѿјали смо шāренѿ ѿ *б^uêли* Брез, кад ѿзачêш ѿндāј *б^uêлиш* Брез, ѿд м^uрузнѿг б^uрāшна

⁴³ Напоменула бих да ми у дијалектолошкој литератури, осим спорадичних записа из Петнице и попуњеног упитника из Брижежђа, уопште немамо података из планинске Колубаре.

⁴⁴ Детаљнија саопштења из ових пунктова изнећу неком другом приликом.

⁴⁵ У бележењу затечене вредности дуѿог јата држаћу се досадашње транскрипције истраживача са суседног западносрбијанског терена.

б^вѣлѡа Брез, леје од *б^вѣлѡ* лўка Мр, јѡј кѡко се сѡт *б^вѣсно* живї ГЛ, вѡмокѡн *бр^вѣ* Брез, ѡнѡј *бр^вѣ* Суш, звѡло се кѡко је *в^вѣка* ГЛ, за Йвѡндѡн се плѣтѹ *в^вѣнци* Суш, сјѣдї и *гр^вѣмѡ* Брез, а *л^вѣвї* кад ѡдѣш Брез, пѡслѣ дѡј да се *г^вѣлї* ГЛ, свїма *г^вѣлїм* ДЛ, ўвѡтї мѣнѣ за *л^вѣвѹ* рўку ДЛ, трѣбѡ нѣкї *л^вѣк* да се кўпї ГЛ, сѡ сам пѡпїла *л^вѣк* ГЛ, нѣ см^вѣш ѡтїнї да *л^вѣжѣш* док нѣ дѡђѣ ГЛ, тѡ је *л^вѣї* сїр Брез, нѡроде *л^вѣїї* вїкнѹ Суш, јѣли смо *л^вѣїо* ўв^вѣк Брез, *л^вѣїо* ишчешљѡм вўну Суш, *л^вѣїо* на м^рско Суш, кѡжѣм *л^вѣїо* Суш, бїло *л^вѣїо* ДЛ, *л^вѣїо* живїли ГЛ, *л^вѣїо* Жїводѡрка Суш, за нѣгѡ је *л^вѣїо* свўкуде ДЛ, *л^вѣїо* са свѡтѡвїма Суш, свѣ смо ѡрѡли *л^вѣїо* Суш, вѡлїм га и *л^вѣїо* ми мѡјка кўкѡ ГЛ, па *л^вѣїо* од трїнѣс гѡдїнѡ Брез, дѡнѡс се *л^вѣчѣ* Брез, сѡ се тѡ *л^вѣчї* Брез, ѡн нѣ сѣдѣ да се *л^вѣчї* ГЛ, ѡн се брѣсплатнѡ *л^вѣчї* Брез, *м^вѣњѡмо* се ка-се зѡп^рљѡ ДЛ, нїје *м^вѣњѡїшо* сјѣме ГЛ, тѡ мѡјка и жѣна *м^вѣсѣ* Брез, *м^вѣсї* снѡ Мр, *м^вѣсї* се орѡчица Суш, ка-се *м^вѣсї* чѣсница ГЛ, сїјѣ се и *м^вѣсї* се и ѣт Суш, пѡгачѹ *м^вѣсїм* Суш, ѡ сад *м^вѣсїм* Брез, ўзмѣ нѡђуве и *м^вѣсї* Брез, мѡш тї да *м^вѣсїш* лѣбѡц ГЛ, *м^вѣсїмо* пѡгаче и сомўне ДЛ, и тѡ се *м^вѣшѡ* вѡкѡ Брез, качѡмак *м^вѣшѡмо* клѡгїјѡм Брез, *м^вѣшѡмо* кўрузе и зѡб ГЛ, *м^вѣшѡ* вѡрјачѡм Суш, па се тўрѡ брѡшно и тѡ се *м^вѣшѡ* ГЛ, мѡрѡш да *м^вѣшѡш* Суш, *їр^вѣко* на Богдѡнїћ ДЛ, *їр^вѣко* ѡдѣм Мр, ѣе-вїдїш тѡм *їр^вѣко* Брез, *їр^вѣко* на Бѡгатїћ ДЛ, ѣѣ вїдїш тѡм *їр^вѣко* Суш, ишло се *їр^вѣко* ГЛ, *їр^вѣко* ѡдѣм Мр, ѡдѣ се *їр^вѣко* Мр, свѣ вѡкѡ *їр^вѣко* ѡдѣм Мр, ѡмѡло *їр^вѣки* пўтинї ДЛ, *р^вѣч* нѡјлѣпшѹ кад рѣкнѣм Брез, да рѣкнѣм нї *р^вѣчи* ГЛ, нї *р^вѣчи* нїсу рѣкли Суш, зѣмљѡ се сѡма *сл^вѣжѣ* ГЛ, штѡ не д ѣдѣ тѡликї *св^вѣїш* Брез, ў мѣнѣ пѣторѡ је *св^вѣїшѡ* Брез, на тѡликѡ *св^вѣїшѡ* ДЛ, полѡжили *св^вѣно* Суш, свѣжѣм *св^вѣно* Брез, ѣѣнула *св^вѣно* и пѡла Брез, кўпїмо *св^вѣно* Суш, помѡгѡле лўдїма кўпїти *св^вѣно* ГЛ, *св^вѣно* кѡт стїгнѣ Мр, јѣдан зѡтўрѡ *св^вѣно* Брез, зѡтўрѡм *св^вѣно* Суш, *св^вѣно* вўци и дрѡвѡ ГЛ, кѡсилѡ *св^вѣно* ДЛ, *св^вѣно* се пѡкупї Суш, ѡко су кўпїјѡци *св^вѣном* у дѣвѣт Мр, кѡ ѡ сад *св^вѣном* Мр, нѡјгѡрѣ кад кўпїш *св^вѣно* Брез, прѣко зїмѣ *св^вѣном* Суш, ўзан нѣкї пўт, а *сн^вѣї* Брез, да нѡкиснѣ и нѡпѡдѡ *сн^вѣї* Брез, ўдѡриѡ *сн^вѣї* Суш, кѡјѣ бїжї *сн^вѣї* ДЛ, ѡмѡ и пўно *сн^вѣї* пѡдѡ Брез, а *сн^вѣї* је до кѡљѣнѡ ГЛ, кѡко пѡднѣ *сн^вѣї*, мї пјѣшкѣ Брез, *сн^вѣї* пѡчѣѡ да кѡпнї Мр Брез, *сн^вѣї* бїѡ вѣликї ДЛ, ѡдѣ нѣко ѡс кућѣ кад је *сн^вѣї* Брез, јўтри освѡнѡ *сн^вѣї* ДЛ, пѡднѣ *сн^вѣї* ГЛ, јѡ сам нѡсила *сн^вѣї* ДЛ, а *сн^вѣї* да пѡчнѣ ў јесѣн ГЛ, дѣсї се и јѡш *сн^вѣїѡ* пѡнејѣ ѡмѡло Брез, зѡвѣмо *сл^вѣїїѣ* ѡчи Брез, нїсу мѡгли да *сїр^вѣчѣ* Брез, јѣднѡм сам гѡр ишла у Оштрѹ *сїш^вѣну* Брез, нѡдробїм од *їш^вѣсїѡ* ГЛ, зѡкувѡ се *їш^вѣсїѡ* у нѡђуве Суш, свѡкад је тѡ крчѣно и *їр^вѣбљѣно* ГЛ, чѣшљѡ нас и *їр^вѣбї* ДЛ, а *Цв^вѣїш* су у нѣдїлѹ Суш, ѡдѣ у нѡше *ц^вѣви* Брез, вїсї те се *ц^вѣгї* ДЛ, *ц^вѣгї* мѣд ГЛ, ўзмѣмо да *ц^вѣгїмо* Суш, скўвѡмо *ц^вѣї* Суш, зѡлевѡ се *ц^вѣїѡм* Мр, тѡ је *ц^вѣїѣно* Суш, дѡведѣ *ц^вѣло* сѣло Мр, мѡја мѡјка *ц^вѣлѹ* нѡћ лѡжї ГЛ, *ц^вѣлѹ* зїму нѡпѡлѹ ГЛ, дрѡвнї *цр^вѣї* бїѡ Брез;

б) *їје*: ѡмѡм сїна и *гвїје* снѡје Брез, а *гвїје* ѡстѡјѹ у сѣлѹ Брез, нї *гвїје* бїле јѣтрѡе ГЛ, ѡмѡ *гвїје* ѣѣри Брез, пѡсѡд^лѡ *гвїје* дѡнѡ Мр, чѣтрѣс *гвїје* гѡдїне Брез, по *гвїје* пѣленѣ ДЛ, од гѡдїну *гвїје* дѡнѡ Мр, ѡмѡла *гвїје* јѣднѡке шѡлѣ Суш, ѡмѡ је *гвїје* сѣстрѣ ГЛ, у стѡрѡ вр^вѣме, *гїјеїѣ* Брез, прїје тѡ *гїјеїѣ* нїје тѡко бїло ДЛ, тѡкѡ је се *гїјеїѣ* кўнїло Мр, јѡ кѡжѣм ѡдї *гїјеїѣ* ДЛ, *їрїје* вїѣнчѡње ДЛ, *їрїје* пѡђѣм ў планину Брез, *їрїје* су вршкарѣ кѡшнїце плѣтенѣ Брез, нѡс *гвїје* ДЛ, ѡвѣ *гвїје* кўћѣ ДЛ, вѡс *гвїје* мѡњѣ разгѡвѡрѡјте Брез, држѡлѡ *гвїје* гѡдїнѣ Брез, *гвїје* гѡдїнѣ кѡко је ўмрѡ Брез, до ѣувѣгїјѣ *їрїје* Брез, *їрїје* у ѡвѡмѣ крѡјѹ ГЛ, ѡн ѡтїшѡ *їрїје* мѣнѣ Брез, *їрїје* плѣтѣ Суш, *їрїје* рўчнї рѡд Мр, *їрїје* гѡдїну дѡнѡ ГЛ, *їрїје* свѡнѹѡ ГЛ, *їрїје* срамѡтѡ ГЛ, *їрїје* тѡ дїјѣте нїје тѡко бїло ДЛ, па *їрїје* сїне жѣло се ГЛ, *їрїје* Бор^сѡвѡ ўбїли Брез, *їрїје* тѣстерѡм ГЛ, ѣѣ је *їрїје* бѡјѡцїѡ бїѡ у Тјѣшњѡру Брез,

īrījē кума да не улази Брез, *īrījē* се било друкчије ДЛ, *īrījē* се дѣла сѣна Суш, нису жѣне *īrījē* Брез, није тѣ *īrījē* кѣ сѣде ДЛ, тѣ је *īrījē* ђѣца Брез, имало се *īrījē* Суш, *īrījē* се скүпѣ Суш, *īrījē* се није прѣвило кѣ сѣде зимница Брез, сѣд народ слабиѣи него *īrījē* Брез, старѣ кўћа *īrījē* су биле ДЛ, *īrījē* игрѣнке Бог, *īrījē* ѣни дрвѣни чѣброви Л, *īrījē* се у старѣ доба СГ, раћале *īrījē* жѣне ГЛ, *īrījē* се поштовѣ и пѣтак Мр, *īrījē* народ идѣ Суш, *īrījē* гѣнла ў Ваљево ГЛ, *īrījē* се тѣ тўри жѣтебцима ГЛ, *īrījē* нѣ знѣм како су ѣви Брез, *īrījē* је сѣјѣто на сѣчму Брез, *īrījē* Тўрђѣвдѣна ГЛ, *īrījē* тѣмо спѣвѣ народ ДЛ, прѣла тѣжину, *īrījē* Мр, *īrījē* рўчнѣ рад Мр, *īrījē* су биле кѣлибе Мр, *īrījē* кѣлѣч је се пѣкѣ, Мр, *īrījē* гѣнла ў Ваљево Мр, *īrījē* пѣнтѣм чѣтри сѣбе Брез, свѣ је тѣ *īrījē* било Мр, *īrījē* шѣћѣра кѣцке ДЛ.

193. Екавски рефлекс јата под дугосилазним акцентом илуструју примери: сѣјѣ *bēlē* кўрузе Брез, од *bēlē* зѣмлѣ Суш, нѣрежѣм *bēlē* пѣприке СГ, сѣдили лўк *bēlī* ДЛ, унутру је *bēlī* Туб, натрљајү с *bēlīm* лўком СГ, д ўзмѣш пасўља *bēlōia* ГЛ, имала сам *bēlū* ѣлину Л, имѣм *dvē* ѣрке ГЛ, у *dvē* смо пѣртије продавали Суш, тў нас *dēlī* Брез, *lēvo* према Пѣћути Брез, ѣво је вѣм *lēvo* ГЛ, *lēū* је вѣла бѣгу ГЛ, тѣ је било *lēio* Суш, *lēio* сѣзовѣм Бог, жѣвили су *lēio* Туб, *lēio* зѣкувѣм СГ, ѣни *lēio* жѣвѣ ГЛ, знѣш како је *lēio* гѣре Брез, ка-се *mēsī* кѣлѣч ГЛ, кад ѣћу да *mēsīm* лѣбац Л, за врѣме *Nēmācā* ГЛ, за врѣме *Nēmācā* Мр, пѣшкѣ *īrē* Ст, *īrē* ѣтула бѣла Брез, *īrē* двѣ гѣдинѣ Брез, *īrē* ка-сам бѣла мѣња Брез, *īrē* нѣшѣна вѣда нѣ раме Брез, *īrē* бѣи мўшкѣ јѣдно врѣме Брез, јѣсам ишла *īrē* Брез, *īrē* сѣдам месѣци Брез, *īrē* биле ѣнѣ дрвѣнѣ кѣрлице ГЛ, на сѣдам дѣнѣ *īrē* Тѣтѣ Брез, *īrē* ка-смо мѣ бѣли млѣди ГЛ, рўчно кѣшѣно у тѣ доба *īrē* ГЛ, ўмрѣ *īrē* нѣколкѣ гѣдинѣ ГЛ, да испѣчѣ *īrē* ГЛ, ѣбично се *īrē* није пѣкѣ лѣбац ГЛ, *īrē* ишли трѣ дѣна слѣвѣ ГЛ, *īrē* како сам јѣ зѣпѣнтио ГЛ, али *īrē* и у кўћама ГЛ, *īrē* ка-смо мѣ бѣли млѣи ГЛ, ѣни су се пѣлазили *īrē* ГЛ, *īrē* би скѣпѣ Мр, *īrē* је нѣкат тў било Мр, тў ђѣ-смо *īrē* жѣвели Мр, *īrē* јѣдва чѣкајү да га пѣзовѣш Мр, ишло *īrē* брез мѣрамѣ Мр, *īrē* двѣдѣсѣт гѣдѣнѣ Суш, дѣћү јўтри *īrē* Суш, пѣранѣмо *īrē* сўнца Суш, ишла сам нѣ Вѣрду *īrē* Брез, дѣнѣс *rēšīi*ш и зѣгѣворѣш Суш, сѣзовѣм *svēti*а Бог, са *sēnom* Брез, пѣкиснѣ *sēno* Туб, кўпило се *sēno* Бог, рѣнили *sēnom* Суш, кѣд нѣс су *slēiē* ѣчи Брез, кад слѣзила са *sēna* Брез, *slēiē* ѣчи СГ Бог, опѣрисана од *slēiōi* црѣва ДЛ, да *smēsīm* СГ, *snēi* ўдриѣ јѣ бѣса Бог, *šēsīto* пѣтквѣмо Л, нѣдѣћѣ *šēsīto* Бог, у сўботу *čvēšīi*ш Л, тѣмо имѣ *čvēšā* ДЛ, *čvē* вѣкѣ СГ, шѣто се мѣжү тѣповскѣ *čvēvi* Туб, да *čvēšīi*ш Брез, прѣвиѣ се *čēš* Л, сѣкирѣм *čvēšīi*ш Туб, *črēi* ГЛ, ѣвѣ је *črēi* Ст, *črēi* пѣкријѣш Бог.

Рефлекс јата под дугоузлазним акцентом

194. Класичну ијѣкавску вредност за рефлекс јата под дугоузлазним акцентом (*ijē*) не бележе истраживачи западносрбијанских говора. У западној Србији у овој позицији потврђѣне су вредности у којима се уместо краткоузлазног акцента на *e* јѣвља дугоузлазни – Драгачѣво *u'é* (Тукановић 1995: 35-36), Љѣштанско *u'é* (Тешић 1977: 189), Тршић *u'é* (Николић 1968: 398), Ужичка Црна гора *u'é* (Марковић 2011 109:116), Горобилѣ *u'je* (М. Николић 1972: 652-653), моравички говор (В. Николић 2001: 59–61), србијанско Полимлѣ *u'é* (М. Николић 1991: 227).⁴⁶

⁴⁶ За вредност *ijē* знају (наравно, поред класичног рефлекса *ijē*) и појѣдини источнохерцеговачки говори – Пљѣвља, Пива и Дробњак, Нѣкшићка жупа, говори источнѣ Херцеговине. А. Пецо за говоре источнѣ Херцеговине констатује да се или ради о утицајү централнѣ Херцеговине (шѣто је вероватније) или је појава наслѣђѣна из дифтоншког рефлекса вокала (Пецо 1964: 78–79).

195. Грађа коју доносим показује да је и у Ваљевској Подгорини $\text{š} > \text{w}^{\text{ш}} \text{é}$: $\text{b}^{\text{в}} \text{é} \text{g} \text{a}$ било, мучило се ДЛ, дугачак вако а $\text{b}^{\text{в}} \text{é} \text{l} \text{i}$ се ГЛ, па послѣ жѣне тѣ $\text{ob}^{\text{об}} \text{é} \text{l} \text{é}$ ГЛ, ал сѣмо ѓвде имѣ $\text{b}^{\text{в}} \text{é} \text{l} \text{o}$ Брез, и $\text{v}^{\text{в}} \text{é} \text{n} \text{a} \text{c}$ ѓвдекѣн Брез, кад је л^лѣпо $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Брез, дође $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Суш, љ тѣ $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ ГЛ, да љбијѣш $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ Брез, ка-сам $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ ГЛ, ка-сам бѣла $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ Суш, имала сѣмо јѣдно $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ ДЛ, у старѣ $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$, дѣјете Брез, ако је тѣпло љѣти $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Мр, а кад је лѣшо $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Брез, јѣдно $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Суш ГЛ, било л^лѣпо $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ ДЛ, јѣдно $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ и јѣрицу ГЛ, јѣдно $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Мр, $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ љ зѣму ДЛ, кад дођѣ $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ да се спрѣдѣ Брез, јѣдно краткѣ $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Брез, кѣко је $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ заказѣвало Брез, $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ се мѣ Брез, па је се тѣ $\text{izg}^{\text{изг}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{o}$ Брез, пошто се $\text{izg}^{\text{изг}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ Мр, $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ нѣс у Пустѣњу Брез, брѣт се $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{o}$ Суш, $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{o}$ се од рођѣкѣ Брез, крѣвине ка-сам $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ Мр, тѣ су ѓни $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ пѣгрешно ГЛ, сѣ љима $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ Суш, па смо се $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ ГЛ, па се $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ Брез, па се $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{l} \text{i}$ Мр, послѣ се $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{s} \text{m} \text{o}$ Суш, нѣћѣ се нѣ са кѣм $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{i} \text{i}$ ГЛ, јѣ да сам шѣла $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ крштѣвати ДЛ, љзми $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ ДЛ, прѣво се $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ рѣдѣло Мр, љзмѣм $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ Брез, да крштѣ мѣје $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ Мр, тѣрѣ $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ нѣ земљѣ Брез, мѣје $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ урѣкла Суш, ѓћѣ $\text{g}^{\text{г}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{i} \text{e}$ да с љтопѣ ДЛ, свѣ шкѣлу $\text{zal}^{\text{зал}} \text{é} \text{i} \text{i} \text{l} \text{i}$ грѣдама Брез, јѣл тѣ тѣ нѣси л^лѣла Брез, нѣје имало л^лѣка Брез, пѣјѣм л^лѣкове ГЛ, л^лѣчили смо је Суш, кѣко је тѣ било л^лѣѣо ГЛ, кад је л^лѣѣо $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ Брез, бѣло л^лѣѣо $\text{vr}^{\text{вр}} \text{é} \text{m} \text{e}$ ДЛ, нѣје бѣла л^лѣѣа Брез, варѣница л^лѣѣа Брез, нѣправили л^лѣѣу шѣбару ГЛ, брѣсплатно се л^лѣчила Брез, ѣшли и м^мѣњѣли Суш, нѣ треба м^мѣњѣиш сѣме ГЛ, и м^мѣсили су под сѣч ГЛ, љкувѣ се слѣнинѣ и кѣјмака и м^мѣка Брез, сѣлијѣм м^мѣко у кѣнту Суш, љзвѣри м^мѣко ГЛ, м^мѣко тѣриш у сѣд Брез, сѣлијѣ мѣјка м^мѣко Суш, зѣвѣ м^мѣко Брез, м^мѣко продавали Мр, м^мѣко се скѣвѣ ГЛ, мѣло м^мѣка Суш, кад имѣ м^мѣка лѣкѣ је ГЛ, љжелѣм се у м^мѣко Мр, прѣје су ѓни такѣ $\text{nad}^{\text{над}} \text{é} \text{v} \text{a} \text{l} \text{i}$ имѣна ГЛ, нѣпољѣ се тѣ $\text{nam}^{\text{нам}} \text{é} \text{i} \text{i} \text{s} \text{i} \text{a} \text{l} \text{o}$ ГЛ, дошли Н^нѣмци, ѣмали тѣповѣ ДЛ, Н^нѣмци се вратѣли ГЛ, бѣли и Н^нѣмци и свѣкѣ сѣла Суш, кѣнту свѣ $\text{ob}^{\text{об}} \text{l}^{\text{л}} \text{é} \text{z} \text{i} \text{o}$ мѣс Брез, да $\text{ob}^{\text{об}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{i}$ Мр, дѣнѣли мѣни дѣлекѣн $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ Брез, дѣнесѣ мѣмак $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ ГЛ, сѣшијѣм $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ ДЛ, љѣно $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ Суш, ѓнѣ мѣје $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ ѓбѣчѣм Мр, провѣшарила сѣ тѣм $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ ДЛ, сѣд је рѣзлика у $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{u}$ ДЛ, у $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{u}$ вѣјнѣчкѣм ГЛ, скинѣш $\text{og}^{\text{ог}} \text{é} \text{l} \text{o}$ ГЛ, жѣто и шѣницу ако $\text{oil}^{\text{оил}} \text{é} \text{v} \text{i} \text{i} \text{s}$ Брез, крѣнѣм $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{v} \text{c} \text{i}$ зѣпјевѣли ДЛ, кад зѣрѣм $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{v} \text{a} \text{c}$ зѣпјѣвѣ Суш, трѣбѣ и $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{s} \text{a} \text{k}$ Брез, шѣдер и $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{s} \text{a} \text{k}$ ДЛ, $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{s} \text{a} \text{k}$ те се пѣсѣпѣ ГЛ, али тѣм $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{s} \text{c} \text{o} \text{m}$ ГЛ, $\text{i}^{\text{и}} \text{é} \text{v} \text{i} \text{l} \text{i}$ жѣто Брез, па се нѣспѣ ѓнѣ $\text{iob}^{\text{иоб}} \text{é} \text{l} \text{i}$ ДЛ, $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{s} \text{m} \text{o}$ се Суш, $\text{iog}^{\text{иог}} \text{é} \text{l} \text{i} \text{s} \text{m} \text{o}$ се мѣни Брез, мѣ $\text{iom}^{\text{иом}} \text{é} \text{s} \text{a} \text{l} \text{i}$ Суш, $\text{ioc}^{\text{иос}} \text{é} \text{c} \text{a} \text{l} \text{a}$ сам се ѣ јѣ ДЛ, кад $\text{i}^{\text{и}} \text{r} \text{é} \text{b}^{\text{ир}} \text{é} \text{l} \text{i}$ снѣг Мр, рѣдници $\text{i}^{\text{и}} \text{r} \text{é} \text{s} \text{é} \text{c} \text{a} \text{j} \text{u}$ и устѣрајѣ Мр, нѣкѣ су вѣкѣ $\text{i}^{\text{и}} \text{r} \text{i} \text{ov}^{\text{ириов}} \text{é} \text{g} \text{a} \text{l} \text{i}$ Брез, $\text{i}^{\text{и}} \text{r}^{\text{ир}} \text{é} \text{s} \text{o}$ вѣд од сѣра Брез, мѣло $\text{i}^{\text{и}} \text{r}^{\text{ир}} \text{é} \text{s} \text{o} \text{l} \text{a}$ Мр, нѣспѣм $\text{i}^{\text{и}} \text{r}^{\text{ир}} \text{é} \text{s} \text{o} \text{l} \text{a}$ Суш, нѣлијѣмо $\text{i}^{\text{и}} \text{r}^{\text{ир}} \text{é} \text{s} \text{o} \text{l} \text{o}$ ДЛ, трѣбѣ $\text{i}^{\text{и}} \text{r}^{\text{ир}} \text{é} \text{s} \text{o} \text{l} \text{a}$ јѣсти вѣше нег мѣса ДЛ, нѣлијѣш $\text{i}^{\text{и}} \text{r}^{\text{ир}} \text{é} \text{s} \text{o} \text{l} \text{o}$ Суш, и такѣ су $\text{raz}^{\text{раз}} \text{é} \text{v} \text{a} \text{l} \text{i}$ ГЛ, имѣ вѣмо $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{a}$ ДЛ, имѣ тѣ $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{a}$ ГЛ, јѣдна преко $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{é}$ мѣја врсница Брез, па с ѓнѣ странѣ $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{é}$ ГЛ, $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{a}$ ѓвд под бѣшчѣм Брез, зѣвѣ се Повлѣнскѣ $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{a}$ Мр, имѣ низ $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{u}$ дѣл Брез, с^сѣчѣш $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{i} \text{k} \text{o}$ кад сѣчѣш Брез, мѣж је $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{i} \text{k} \text{o}$ Брез, ка-сам на $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{i} \text{c} \text{i}$ Суш, прѣдѣла имѣње у Сѣчѣј $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{i} \text{c} \text{i}$ Мр, ѓн је и(с) Сѣчѣ $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{é}$ Мр, пѣлила сам му $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{h} \text{u}$ кад је љмро Брез, лѣмпа бѣла, нѣје $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{i} \text{l} \text{a}$ Брез, љватило ме $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{i} \text{l} \text{o}$ ГЛ, сѣт прѣчајѣ да тѣ по $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{i} \text{t} \text{u}$ рѣдѣ Брез, прѣвили $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{h} \text{e}$ л^лѣпо Суш, с^сѣна кѣсила Мр, сѣђенѣ се тѣ у с^сѣна Суш, да му зѣпѣлѣмо $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{h} \text{u}$ ДЛ, код кѣлибѣ $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{h} \text{u}$ Суш, прѣвили $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{h} \text{e}$ ГЛ, нѣправиѣ $\text{sv}^{\text{св}} \text{é} \text{h} \text{u}$ Суш, пѣ-шес с^сѣнѣ ГЛ, с^сѣчѣш $\text{r}^{\text{р}} \text{é} \text{k} \text{o}$ кат сѣчѣш Брез, с^сѣчѣш гѣре, с^сѣчѣш дѣље Мр, ѓвѣ мѣји с^сѣчѣ главу прѣво Брез, да јѣк, не с^сѣчѣ ДЛ, спрѣмиѣ тестѣрицу да с^сѣчѣ ДЛ, код мѣјѣ дѣл ѣсто с^сѣчѣ плѣкѣ Мр, да с^сѣчѣ бѣдѣнѣк ГЛ, $\text{nas}^{\text{нас}} \text{é} \text{c} \text{é} \text{m}$ ѓвцама Брез, $\text{os}^{\text{ос}} \text{é} \text{c} \text{é}$ мѣруз Брез, трѣ вѣликѣ $\text{os}^{\text{ос}} \text{é} \text{c} \text{é}$ ГЛ, кад је $\text{ioc}^{\text{иос}} \text{é} \text{l} \text{o}$ Суш, $\text{ioc}^{\text{иос}} \text{é} \text{c} \text{é}$ се бѣква ГЛ, љѣ спѣјѣ $\text{ras}^{\text{рас}} \text{é} \text{c} \text{é}$ ГЛ, $\text{ras}^{\text{рас}} \text{é} \text{c} \text{é}$ се и нѣти Мр, крѣшке чѣтрѣ $\text{ras}^{\text{рас}} \text{é} \text{c} \text{é} \text{m}$ вѣкѣ Брез, кад је пѣмрзѣло ѣдѣш по

сн^иѣту Брез, ал ђобавезно кѡ на *сн^иѣту* ГЛ, пѡгинуѡ у *Ср^иѣму* Брез, тѡ је била *ср^иѣга* ДЛ, *ср^иѣга* била Суш, данас је *ср^иѣга* Брез, и тѡ се *уб^иѣлѣ* кѡ *сн^иѣг* Мр, а *и^иѣсан* је пѡт бѣѡ Брез, кад је *и^ир^иѣзан* ка-су ђѣца Брез, ѡн се *рас^ир^иѣзниѡ* Брез, шѣнице су *ус^иѣвале* Мр, тѡкѡ је се дѣјете кѡњило *ѣ^иѣла* врѣмена Мр, *ѣ^иѣла* ѣстина ГЛ, ѣмала *ѣ^иѣла* пѡродица Суш, прије је *ѣ^иѣло* село лѡмило кѡлач ДЛ, *ѣ^иѣло* лѣто Брез.

196. Јат је под дугоузлазним акцентом дало екавски рефлекс у овим примерима: била *ѣга* Бог, то-се *бѣлѣ* Бог, ѣзакѡ па *убѣлѣ* Бог, *бѣлѣмо* пѡстав СГ, исплетѣмо *вѣнац* Бог, ал штѡ *врѣдѣ* Суш, у ѡвѡ *врѣме* да ѡстанѣ без мѡтицѣ Брез, за *врѣме* Југо-славије ГЛ, за *врѣме* Нѣмѡца Мр, да с жѣнѣш *врѣме* ти је Ст, имѡњнијѣ ѡ тѡ *врѣме* Л, јѣдно *врѣме* Туб, дѡшло је тѡ *врѣме* Суш, и лѡше *врѣме* Суш, дрвени *дѣлови* СГ, *дѣше* слѡмило Л, рѡдила јѣдно *дѣше* Ст, крстићи се *задѣвајѡ* Л, *издѣлили* се њѣ три брѡта Ст, ѡни се *иѡдѣлили* Туб, тѡкѡ смо се *иѡдѣлили* СГ, *исцѣдили* су је до кѡпи Ст, дѡђѡ *лѣѣа* пѡвѣсма Туб, брѡдн дѡђѡ а *лѣѣе* су Мр, мѣ смо били у *лѣѣѡме* мјѣсту Суш, пѣто-мѡ *лѣска* ГЛ, од *лѣскѣ* прѡт се ѡзмѣ Л, сѣјѡ *лѣску* мѣдведову Суш, дѡшѡ ветерѣнар и *лѣчиѡ* Ст, сѡмо јѣданѣс *месѣци* ГЛ, *месѣѡ* се за дѡће ГЛ, *месѣла* и прѡла Туб, *месѣле* лѣбац Л, ѣмѡ *месѣѡ*, причали су Брез, покѣпило *млѣко* Брез, прѣкувѡш *млѣко* Бог, сѣпѡ *млѣко* Ст, прѣдајѡ *млѣко* Л, слѡђѣ им бѣло *млѣко* ГЛ, сѣрѣмо *млѣко* ДЛ, сѣпѡ *млѣко* Мр, *млѣко* сѡлијѡ ГЛ, ка-су Нѣмци дѡшли Туб, ѡзварѣш *млѣко* Брез, ѣз Вѡљѣва Нѣмци ДЛ, и Нѣмци дѡшли Суш, кѡко *ѡдѣло* Бог СГ, трѣбѡ *ѣѣсак* Ст, *ѣѣсак* и крѣч Л, ѡзмѣш *ѣрѣсо* Л, прѣкувѡ *ѣрѣсо* Л, ѣмѡмо *рѣку* гѡр Брез, у *рѣку* Јѡбланицу Ст, ѣмѡ *рѣка* Брез, кад *рѣшила* Брез, *садѣвајѡ* кѡље Ст, дѣлѡ се *сѣнѡ* Суш, с^иѣчѣш рѣтѣко кат *сѣчѣш* Брез, *сѣчѣ* тѡ снѡпље Л, нѡжом *сѣчѣ* Бог, *сѣчѣ* ѡжа Туб, *исѣчѣ* се и мѣтѣш Л, да с *ѡсѣчѣ* Бог, *сасѣчѡ* пѡпке Туб, нѣкад *ѡсѣчѣм* ражањ Суш, да ѡнѡ *исѣкѡ* Брез, *насѣчѣ* ѡнѣ бѡјѡдѣ Брез, *ѡсѣчѡ* лѡди и тѡде држѣ Брез, да *ѡсѣчѡ* Брез, пѡслѣ се *иѡдѣлили* Брез Мр, на *ѡслѣѣику* Брез, нѣмѡм *свѣѣла* Суш ДЛ, нѣсам ѣмала *свѣѣло* Суш, јѡ упѡли *свѣѣло* Суш, нѣсам ѣмала *свѣѣла* Суш, нѣје ѣмало *свѣѣла* Туб, *свѣѣла* мѣри Туб, прѡвиѡ *свѣѣе* Бог, вѡликѣ *свѣѣе* Л, мѡчнѣ спрѣмиѡ *свѣѣу* Суш, пѡлѣ *свѣѣу* бѡби Суш, ѣ сад би већ *смѣнили* длѡку Брез, *смѣрала* ѡна Брез, у *снѣѡу* зѡтрпѡна Туб, зрѣно ѡстајѣ у *ѣѣви* Бог, узамѡнцѣ *ѣѣло* лѣто с лѡудима Туб, кѡмови су ѡвде *ѣѣлѡм* комшилку СГ, ѣмѡм *ѣрѣва* зѡљѣвѡм Мр, зѡљѣвѡм *ѣрѣво* Мр, жѣлудац и *ѣрѣва* СГ.

197. У појѣдиним примерима чини се да изговор рефлекса дугог јата (који сам по правилу давала са неслоготворним *и* и прѣлазним (транзитивним) гласом *ј*, ѡба у експоненту), понекад јѡтује *л* и *н* (>љ, њ):

кѡд нѡс је гѡлем *сѣѣѣ* Брез, кѡ прѣб^иѣлѣ *сѣѣѣ* Мр, б^иѣлѣ се кѡ *сѣѣѣ* ГЛ.

мѣђѣдова *љѣска* ГЛ, негѡ ѡвѣ ѡбичнѣ *љѣскѣ* ГЛ, прѡвѣ крстићи од *љѣскѣ* Брез, кѣте од *љѣсковинѣ* Брез, ѡ њѣ *млѣко* ражљѣвѡмо ДЛ, сѡлијѣм *млѣко* у шѣрпу Мр, скѡвѡмо *млѣко* Мр, ако је *млѣко* за сѣрѣње сѣрѣш Мр, рѡзлијѣм *млѣко* Суш, по *сѣѣѡу* пјѣшкѣ ДЛ; исто и у примерима: *дѡњѣла* нѡна Мр, *дѡњѣли* ѡни њѣгѡ Брез.

„На ухѡ“ нѣје лако судити да ли се ради ѡ изразитијѣм степену пѡлатализованости или ѡ типичном пѡлаталном изговору *љ*, *њ*.

Примери *млѣко*, *љѣска*, *дѡњѣла* у ѡкружѣњу су забележени у Љештанском говору и у Ужичкѡј Црној гѡри (Тѣшић 1977: 188; С. Марковић 2011: 112–113). Прѣма ѡјашњѣњу С. Марковића, фонѣтски ликови *млѣко*, *љѣска* и сл. могли су настати аналѡшким уопштавањѣм прѣма *млѣчар*, *љѣса* (Марковић 2011: 112). Уз то, у Ужичкѡј Црној гѡри у северозѡпадном делу (населѣима ближим Ужичком Подрињу и повленском масиву) забележени су „прави“ јѣкавизми *снѣјѣла*, *дѡнѣјѣла* и сл. (Марковић 2011: 112–113).

Рефлекс гуої неакцентиованої јати

198. Дуго неакцентовано јат у подгорским селима има вредност ^уѣ: остала бѡгаль *дѡв^уѣка* Брез, *ѹз* Јабланицу *дѡн^уѣла* Брез, *дѡн^уѣла* дрѡва ДЛ, *дѡн^уѣла* нѣ би мѡгло стати ДЛ, *дѡн^уѣла* ѹз рода Мр, у чѣтри сата ѡдѣ *дѡн^уѣиши* Мр, и *дѡн^уѣше* послужѣње нѡма ГЛ, *дѡн^уѣше* јѣднѡг рањеника ГЛ, ѡни пѡкупили и *ѡдн^уѣли* ГЛ, испѣкоше и *ѡдн^уѣше* ГЛ, кад *дѡс^уѣм* радѡим Брез, тѡ кудиља и *зѡир^уѣвѡ* се Брез, и *ѹир^уѣвѡши* тѡмо Брез, *зѡм^уѣсѡм* Туб, *зѡм^уѣшѡши* ѹ тѡ Туб, сѡд *зѡм^уѣшѡмо* ѹ ѡнѡ Брез, да те *ѹзлѹѣчѡм* ДЛ, из рѹкѣ *нѡс^уѣвѡм* Брез, ако се *ѡир^уѣиши* Брез, кѡлкѡ сам јѡ *ѡдн^уѣла* ДЛ, нѣ моремо *д ѡдр^уѣишѡмо* ДЛ, да га *ѹзлѹѣчѡм* Суш, мѣд се *ѹсѹѣдѹи* Брез, прѡврѹи те *ѹсѹѣдѹиши* Суш, *ѹсѹѣдѹѡмо* вѡду Суш, ка-се *ѡѹѣдѹи* сѡвијѣмо ДЛ, ѡнѡ се *ѡѹѣдѹи* ГЛ, и тѡкѡ *нѡѹѣдѹи* пѡслѣ ГЛ, ѡталѣ *нѡѹѣдѹи* ГЛ, вѡкѡ *нѡир^уѣд* на ѹсток Суш, а нѣкаде рѹкама *нѡс^уѣвѡ* Суш, дѡнесѣм пасѹља па *нѡир^уѣбѡм* Суш, *нѣ см^уѣши* д ѹдѣш у цркви Туб, помѹзѣм и *ирѡѹѣдѹѡм* Брез, зѹбима рѹкѡв *ѡѹѣиши* ДЛ, јѡ *нѡѹѣишѡм* од нѣкѡг ткѡнѡг Мр, и до Никѡлаја мѡре *ѹдн^уѣиши* Брез, по пѡтосу *ѹдл^уѣжѣмо* ДЛ, нѡсам вѡшѣ ни *ѹдн^уѣла* ѡѣѣ Брез, *ѹдсл^уѣ* ишѡ Брез, ѡнѡкѡ кѡжѣ *ѹдсл^уѣ* ДЛ, *ѹдсл^уѣ* јѣднѣ гѡдинѣ Брез, *ѹдсл^уѣ* нѡтрпајѹ ДЛ, *ѹдсл^уѣ* трѡ мѣсѣѡа ГЛ, по Јѡвѡѡадѡну *ѹдсл^уѣ* Брез, ѡбомјеру ѡдмотѡш и *ѹдсл^уѣ* Мр, тѡи су се ѡѹди *ѹдсл^уѣ* вратиши ГЛ, *ѹдсл^уѣ* се тѣтка мѡја и мѡјка Суш, *ѹдсл^уѣ* ѡстерѡ ме нѡпољѣ Брез, *ѹдсл^уѣ* се ѹзаткѣ тѡ бѣз Мр, *ѹдсл^уѣн* извели ѡс кућѣ Брез, крѡву помѹзѣш *ирѡѹѣдѹиши* Брез, јѡ *ирѡѹѣдѹѡм* Суш, и жѡто се *рѡзѡѣвѡ* Суш, бѹква па се *рѡсѹѣѣиши* ГЛ, трајжили *ѹѡѣк* Брез, *ѹѡѣк* мѡи ѡмали Мр, тѡ ми је бѡѡ ѡбѡчѡј *ѹѡѣк* ДЛ, прѡзнујѣмо *ѹѡѣк* Брез, бѡло је тѡгѡ *ѹѡѣк* Брез, кѡжнѣ ѡпанчиѣ ѡмала *ѹѡѣк* Суш, *ѹѡѣк* уочи Арѡнѡѡелѡвѡдѡна Брез, чѡнке и дѡшчице и *ѹл^уѣиѣ* Брез, *ѹм^уѣсѣ* прѡју Брез, ѡни *ѹм^уѣсѣ* пѡгачу ГЛ, рѣдара мѡра да *ѹм^уѣсѣ* пѡгачу Суш, *ѹм^уѣсѡм* по дѣсѣт сомѹна Брез, штѡ ѡу д *ѹм^уѣсѡм* Брез, *ѹм^уѣсѡиши* ѡѣба Мр, док се ѡнѡ пѡслѣ *рѡзм^уѣсѡи* се лѣпење ГЛ, ка-се вѡкѡ *ѹм^уѣшѡ* Брез, ѡна кад је *ѹм^уѣшѡна* ГЛ, ѡн ѡѣ *ѹмр^уѣиши* ѡд глѡди Брез, трѣбала сам *ѹмр^уѣиши* дѡвно ГЛ, *ѹир^уѣко* и дѡѡѣмо ми ДЛ, мѡре да *ѹсѡѣвѡ* Мр, нѣкад сам ѡшла цркви нѡ *Цѡѡѣиши* Суш; пѹши ѡѣрка, *ѡбѡѡѹѣ* ГЛ.

199. На терену су потврђени и екавски примери: *дѡнѣла* сам дѡр Брез, *дѡнѣла* сам, спрѣмио ми Суш, *дѡнѣла* трѡкрѡлни Ст, ѡни *дѡнѣли* и кѡзали Туб, *дѡнѣли* да сѡшијѹ гѹњ, ѡѣму *дѡнѣла* Бог, *дѡнѣли* мѣни Суш, нѡсу *дѡнѣли* ДЛ, да ми *ѹзлѹѣчѡиши* кѡња Туб, ѹ воду па *ѹсѹѣдѹѡм* Л, нѣ говорѡмо *кѡлѣвка* Брез, пѡбијѣм дѡѣ кѡца *нѡирѣд* Мр, *нѡѹѣѡѡ* се вѡѡа Туб, *нѣ смѣ* нѡкако СГ, *нѣ смѣ* да прѣѡѣ Бог, *нѣ смѣ* нѡико Туб, *нѣ смѣши* вѡше Туб Ст, с ѡтѡм *нѣ смѣши* Брез, *н-ѹмѣ* да гѡворѡи Ст, *н-ѹмѣм* да т кѡжѣм Туб, *н-ѹмѣм* рѣѡи Л, *ѡбѡдѡвѣ* сам рѡдила ѹ кућѡи Брез, црнѡи лѹк па *ѡирѣбѡи* Л, ѡнѡ се *ѡѹѣдѹи* Л, *ѹднѣла* ѡдмѡ Брез, *ѹдслѣ* су ѡѣни сѡнови Брез, *ѹдслѣ* вѡлови вѹку ГЛ, *ѹдслѣ* начинили Суш, *ѹдслѣ* се жнѣ Суш, јѡ рѡѹѡѡм да је *ѹдслѣ* прѡѣѣѣ ДЛ, ѡнѡј поплатѡѡ *ѹдслѣ* ДЛ, *ѹдслѣ* је пѡчѣла вршѡлица Мр, *ѹдслѣн* су свѣ Брез, *ѹдслѣн* у Сѣлѡке Суш, *ѹдслѣ* чѣш Мр, сѡв *ѹѡѹѣѡн* Туб, док не *ѹѡѹѣѡ* СГ, *ѹрѣнѣли* магѡзу Брез, пѹне *ѹѡѣк* СГ, *ѹѡѣк* смо ѡмали тѹѡине Л, нѣ море нѡшта да *ѹсѡѣвѡ* Брез.

200. Рефлекс прѡдужѡног јѡта јѡвља се у позицијѡма у кѡјима је дошло до накнадног дѹжења кратког јѡта (исп. Марковић 2011:112):

а) ген. мн.: рѡзнѡи ѡѡни *вјѣрѡ* Суш, бѡѡ је до *кѡљѣнѡ* ГЛ, на вѡше *мјѣстѡѡ* ѡшла Суш, на нѣкѡлкѡ *мјѣсѡѡ* трајжила Брез, сѡд нѣмѡ *мѣѡѣдѡ* ДЛ, вѡѡѡ и *мѣѡѣдѡ* Мр, *мѣѡѣдѡ* нѡје бѡло ДЛ, сѣдам *нѣѡѣљѡ* пѡстимо Мр, пѡстила по сѣдам *нѣѡѣљѡ* Брез;

б) у хѡпѡкористичким ѡбразѡвањѡма: и тѡѡме *ѡѣгу* пѡдигли спѡмѣн Мр;

в) у облицима са дужењем испред сонантско-сонантске или сонантско-консонантске групе: *Нећѣљко нѣкѣ ДЛ, ѿнећѣљнѣком нѣсмо Мр.*

Кратко јат

Рефлекс *јаѿа* у акценѿованим слоѿовима

201. Јекавску замену под краткоузлазним акцентом показују примери:

о̀н о̀ндѧ *бјѣжѿ* кад те изгубѿ из виѧа Брез, тѧ трѣбѧ да се кѧжѣ док се није *вјѣнчала* Брез, у Лѣлићу се *вјѣнчала* Суш, за јѣдан дѧн се *вјѣнчале* ѡбе Брез, прѧвѣ нѣкѣ *вјѣнчиће* Брез, плѣтѣмо *вјѣнчиће* Мр, *вјѣнчићи* Суш, сѿн кат се *вјѣнчѧ* Мр, ал ни́су *вјѣшиѿчкѿ* ГЛ, има́ *вјѣшиѿчкѧ* Брез, ѡна нѣмѧ *дјѣцѣ* ДЛ, тѧ ѿсто сѣло Доњѣ *Лѣсковѿце* ДЛ, *ћѣвојачкѧ* кѧва Брез, а кѧжѿ *ћѣвѧјка* Брез, ка-сам *ћѣвѧјка* бѿла за ѿѧју Бог, ка-сам бѿла *ћѣвѧјка* Суш, понѣси *ћѣшеѿу* ДЛ, ја исплѣтѣм мѧм *ћѣшеѿу* чѧрапице Мр, свѿ нѧћ плѣтѣм *ћѣшеѿу* ГЛ, пѿн крѣвет *ћѣцѣ* ДЛ, тѧ је јѧш *нѧјљѣишијѣ* кѿрузнѧ брѧшно кад сѧмелѣ на кѧмѣн ГЛ, нѣ можѣ *љѣишијѧ* Суш, *љѣишијѧ* бѿло ДЛ, има́ *љѣсковѿнѣ*, има́ *врбовѿнѣ* ДЛ, има́ у *Лѣсковѿцама* тѧгѧ Брез, има́ли смо *мљѣкар* ДЛ, нѧма су у вајѧту *мљѣкар* Брез, у *мљѣкар* Суш, знѧмо ѡд прије *мљѣчаре* ѡнѣ те-сам јѣла Брез, знѧм *мљѣчаре* се јѣдѿ Мр, сѧд *ѿјѣшкѣ* не мѧгу д ѿдем Брез, ни́сам *ѿјѣшкѣ* Брез, на пиѧца *ѿјѣшкѣ* и ѿи вѧзѿ вѧзѿило Мр, свѣ *ѿјѣшкѣ* ѿдеш Мр, *ѿјѣшкѣ* ишла Суш, тѧ је се *ѿјѣшкѣ* ишло Мр, ни́когѧ на пѿту нѣ сретнѣш *ѿјѣшкѣ* ГЛ, има́ ѡдавѣ сѧт ѿ пѧ да ѿдѣш *ѿјѣшкѣ* до ѿжичкѧг крајѧ ГЛ, снѿѣг *ѿјѣшкѣ* Брез, дошла *ѿјѣшкѣ* Брез, *ѿјѣшкѣ* на рѿкама вѧкѧ Брез, ишла сам с вѧловима *ѿјѣшкѣ* ѿ Вѧљево Брез, на вѧшер *ѿјѣшкѣ* ДЛ, пѧложѧјнѣк *сјѣдѿ* у првѧм чѣлу ГЛ, *сјѣдѿ* и дрѿѣмѧ Брез, и вѧкѧ кѧко *сјѣдѿм* Брез, *сјѣдѿм* док нѣ сванѣ Суш, ја дојѿм и *сјѣдѿм* прѣт кућѧм ДЛ, *сјѣдѿли* ѿ собѿ ГЛ, *сјѣдѿли* тѧмокѧн Суш, *сјѣдѿли* на прѧмаји ДЛ, ѡвде де сам *сјѣдѿли* чѣѧ дѧн Суш, *сѿѿјѣнице* ѡнѣ с ѡпѧсне бѿле ДЛ, бѿве, *сѿѿјѣнице*, кѿку и ѡно је бѿло стрѧшно Суш, јѣдни *сѣдѣ* Суш, *сѣдѿ* са кѧмшијѧм Суш, *сѣдѿ* и пијѿ ракију Суш, ѡн *сѣдѿи* ГЛ, ѿ некѧј дрѿгѧј собѿи *сѣдѿли* ГЛ.

202. Екавску замену имамо у примерима: *вѣнчали* се СГ, да се *вѣнчѧм* ѿ цркви Туб, постаљѧју се *вѣнчѧнице* Бог, на нѧге *вѣнчиће* СГ, прѧвѣ се *вѣнчићи* Бог, *вѣнчѧ* се у мѣснѧј канцѧлѧрији Ст, није бѿло *вѣшиѿчкѧѿ* Л, јѣдна *дѣвѧјка* Суш, да *дѣвѧјка* по нѧћи нѣмѧ је Брез, млѧдѿић и *дѣвѧјка* му редѧри бѿили Суш, кѧко *дѣвѧјка* д ѡдѣ Туб, ѿмрѧла као *дѣвѧјка* С, нѣ смѿѣ да прићѣ *дѣшеѿу* ка-се рѧдѿ ДЛ, и свѧкѧм *дѣшеѿу* по кѧшику кѧјмака ГЛ, мѿ *дѣца* рѧнѿмо на вѧду ГЛ, погѧтово жѣнска *дѣца* Брез, да ми стѧнѿ жѣнска *дѣца* ДЛ, тѧј дѧн *ѿбѣѿѧвѧмо* Бог, звѧла се *Лѣѿосѧва* Туб, *лѣѿишијѣ* ти кад има́ мѧло кѧшчице или слѧнинѣ Брез, а тѧ је бѿѧ посебно *мљѣкар* ГЛ, *мљѣкар* СГ, *мљѣкар* има́ли смо ДЛ, добро *ѡсѣчен* пѿпак Бог, *ѿѣшкѣ* у Вѧљево Брез, ѡндѧј се *ѿѣшкѣ* ишло Суш, свѣ *ѿѣшкѣ* ишли ГЛ, *ѿрандѣга* ГЛ, нијѣдан ме дѧн није прѣглѣдѧ *лѣкар* Мр, ѡѣш *свѣѿицу* Бог, тѧмо смо *сѣдѿли* у тѧј кѿћи бѿили Брез, ѡни *сѣдѣ* за ѡнѧм сѿнијѧм Туб, а јѣдан је *сѿшарѣшина* Брез, мѧткѿ нѧсѿи и изѿѧрајѿ *чѧвѣка* ГЛ, ишла са *чѧвѣком* има́ трѧје дѣцѣ Брез.

203. Кратко јат се под краткосилазним акцентом јѧвљѧ у примерима: цр̀на као *вјѣвѣрица* Брез, ако ми *вјѣрујѣши* Брез, лѧпату а *вјѣѿшар* дѿвѧ ДЛ, у ѡвѿ *вјѣѿиѣрењѧчу* ГЛ, кад је *вјѣшѧње* бѿло ГЛ, прѧстерѿ слѧму ѡни *дѧље* ДЛ, *дѧље* да ѡбујѣ ДЛ, млѿѣко, знѧм *ћѣ* је кљѿч Брез, цѧбе је *ћѣ* ћу да с ѿѧјѣм нѣспѧсѧбнѧ Брез, дрѿжѿ се кѧко *ћѣ*

Брез, заповедао *ћег* Алекса Л, био ми је и *ћег* и баба Брез, мој је *ћег* ДЛ, после кад ми је *ћег* умро Брез, имала сам *ћег*а звао се Крсто ДЛ, ја сам спавала с мојим *ћег*ом на сламњачама Брез, дошо *ћег* у кућу Туб, и мој *ћег* рекло Ст, *ћег* јауко Ст, имала сам *ћег*а, бабу, мајку Ст, нисам имала ни очеве мајке ни *ћег*а Туб, био ми *ћег* и баба Бог, имо *ћегово* имање Туб, *ћ* је прело Брез, знам *ћ* су врата ГЛ, *ћ* *ш* сад у кућу ГЛ, морали смо тражити *ћ* ћемо да ноћимо ДЛ, камење лупа па *ћ* погоди у колибу ГЛ, морала сам ићи па *ћ* *ш* да наћем пецурке ГЛ, *ћ* сам се родила ДЛ, дијете *ћ* стигнеш Мр, у једној сџби *ћ* ћемо имам посебно Брез, водите нас неће ак има *ћ* боље Брез, *ћевѣр* мој Сѣрго Суш, мој *ћег* Брез, један *ћенѣ*, један затѣра Брез, волови вучу *ћ* ћеш да *ћенѣш* Брез, само нисам коца ударала у земљу и *ћенула* Брез, *ћѣци* вѣрујем да не перем ДЛ, *ћѣцу* крштáво Владан Мр, јел *ћѣци* се не једѣ СГ, изродила моју *ћѣцу* ДЛ *љѣб* ако је МР, ако нѣма *љѣба* Мр, народ се мучио није било ни *љѣба* Брез, дамо му *љѣба* Мр, и *љѣба* не купим ДЛ, што ти не купиш *љѣба* ДЛ, и кад закувам *љѣбац* Брез, мѣсимо *љѣбац* Мр, није *љѣбац* ДЛ, сипали су на *љѣвак* Брез, што си била *љѣвиá* ДЛ, и *најљѣвиá* од свију *ћѣцѣ* Гвозденови Брез, *љѣиши* ти смок кад ти куваш пасул Брез, да ме је жѣнски и *љѣсе* су оправљене Суш, *Љѣсковчáни* кажу пѣк Брез, ако је топло *љѣиши* вр^{ме} Мр, што се *љѣиши* продајѣ малина Брез, они нису *љѣиши* сѣкли дрва ГЛ, жѣло се *љѣиши* и прѣсјечѣ само око Илиндана Брез, били и *љѣиши* и зѣми ГЛ, овѣ *љѣишо* једно Брез, сви смо ми ц^{ело} *љѣишо* ишли бѣси ГЛ, *љѣишо*, па јѣсен ДЛ, и *љѣишѣс* сам сѣјала парадајз Брез, *љѣишѣс* ишла сам и јесѣнас Мр, *мјѣрац*, имали ДЛ, она каже вако *мјѣри* Брез, жѣне то *мјѣрѣ* Брез, двá *мјѣсѣца* ишо ГЛ, па трѣ *мјѣсѣца* по Гурђевуднѣ Брез, била тад у Вáљеу у бѣлници двá *мјѣсѣца* Мр, на трѣ *мјѣсѣца* исекала Брез, планѣнско *мјѣсѣшо* Мр, тако зѣву *мјѣсѣшо* Мравѣнци ГЛ, у лѣпомѣ *мјѣсѣцу* Суш, жѣто се *мљѣло* ѓвд ГЛ, *мљѣла* жѣто у водѣници Брез, пѣ шумама имá *мљѣчáра* Мр, пјѣсме *ијѣвају* Брез, *ијѣвала* свѣ знам Мр, пѣју тáмо из бардáкá од зѣмље па *ијѣвају* Брез, ми-би *ијѣвале* ДЛ, прије се на прѣлу *ијѣсма* Брез, то је *ијѣсма* ГЛ, *ијѣсма* *ћѣвојке* Мр, ѓн *сјѣднѣ* ГЛ, ја *сјѣднѣм* Брез, сад *сјѣднѣш* ГЛ, *сјѣднѣ* пѣра менѣ ДЛ, за одмарáлиште *сјѣднѣш* Мр, *сјѣднѣмо* свѣ ноћ плѣтем ДЛ, то ниједна није *сјѣдала* до *ћувѣгијѣ* прије Брез, а жѣна држѣ, ѓн *сјѣдѣ* на тѣрбу Брез, ми *сјѣднѣмо* и пѣставѣ се Бог, они *сјѣднѣ* гѣре Бог, *сјѣкло* се са ѓнѣм клáдарѣм Брез, *сјѣкло* дрва Брез, *сјѣкло* се ДЛ, а *сјѣла* јѣште Суш, па *сјѣб* на прѣзор Мр, ѓнѣ *сјѣме* ѓставља првѣначу Брез, после за *сјѣме*, Брез, од ѓвогá *сјѣмена* ДЛ, код менѣ нећете *сјѣсти* ниједна Брез, *сјѣћáм*, јáшта ДЛ, *сјѣћáм* се са свáтовима Брез, прије је то тако *сјѣчено* Брез, нисам *смјѣла* Брез, кáкѣ, није ѓндај *смјѣло* ГЛ, *смјѣло* је се ићи тѣђѣ кѣћи ДЛ, *сѣб* и скѣпиѣ нѣге Суш, дошо, ка-сам ја тѣ *сѣла* ДЛ, *сѣднѣмо* у шуми те се ѓморѣмо ДЛ, у то дѣба *сѣкли* ГЛ, не трѣбá м^ѣѣњати *сѣме* ДЛ, зváли се Шáрго и *Цѣјѣишко* Брез, *Цѣјѣишнѣ* нѣдиљѣ Мр, зѣвѣ се *шљѣме* ДЛ, *шљѣме* Брез, ѓн није *шћѣб* ДЛ, ѓн није *шћѣб* ГЛ, ал ѓнда кад ме је *шћѣла* ујѣсти исекала ми нáнулицу Брез, иди лѣкáру ѓн није *шћѣб* Брез, послѣн није *шћѣб* Брез, сам сáм дошо кѣћи, нисам *шћѣб* ГЛ, није *шћѣб* Суш, ѓн је *шћѣб* политѣка је то ГЛ, ка-сам *шћѣб* ГЛ, знаш што нису *шћѣли* пљáчкати нáрод ГЛ, нису *шћѣли* Суш, нисам *шћѣла* д ѓставѣм моју *ћѣцу* ДЛ, није *шћѣб* ал пѣгоди ме у нѣс ДЛ, ја да *шћѣрају* с крѣвета ДЛ.

204. Екавске потврде: ѓстало на *Бѣљини* Бог, *вѣреница* СГ, и ја *вѣрујем* Суш, посл^ѣ *дѣ* има вода Брез, *дѣвер* Бог Л Туб, имѣ је њѣ трѣ браћѣ били ми *дѣвери* Брез, садѣ мој мѣж и мој *дѣвѣр* Суш, *дѣвѣр* ѓтерá дрва и купи ГЛ, нѣкѣ *дѣга* је биѣ Брез, кáзѣ нѣкѣ *дѣга* Брез, *дѣга* и чѣча изгинули у рату Суш, нáши *дѣгови* СГ, стрѣну, бабу и *дѣду* Туб, имѣ сам *дѣду* Бог, јѣсам запáмтио сам *дѣгове* Брез, имала нѣкогá *дѣду*

Маџсима ДЛ, мџме *дџду* йме бйло Драгџјло Брез, прйје се *дџла* сџна пџ њывама Суш, па се тџ *дџнџ* ГЛ, снџпови, *дџнџш* Л, отуџрају и *дџнџ* Туб, *дџнџла* сџно Брез, џн кџжџ *дџцо* Туб, *дџцо* мџја Суш, прџви пџт ме одвџла као *дџчка* Брез, јџ сам бйџ мџжда *дџчко* ГЛ, бйџ *дџчко* СГ, шџнйчнй *лџб* Бог, *лџб* џнај Л, д џдџмо *лџба* Бог, мџсиле *лџбац* Л, *йа* *лџбац* Бог, тџде *лџбац* Туб, *лџбнџ* вурџна Бог, свй йштџ и *лџба* и свџшта Брез, пџчџли да пџчџ нџког *лџба* ГЛ, јџ трајйм јџдан сџмџн или јџдан *лџбац* Брез, дџде јџј *лџбац* џ руке ДЛ, *лџвак* ГЛ, дйјџте, џни *лџбџвџ* вџлыкй ГЛ, лџпења је *нџјлџвшџ* ГЛ, р^мџч *нџјлџвшџ* кад рџкнџм Брез, сйр *лџйше* Туб, тџ *лџсе* Л, прџглџдали *лџсе* у пџшнйци Л, *лџсе* од прџћа Туб, ймајџ *лџсе* дрџвенџ Бог, прџлеће, *лџса* из Мишџнџ Суш, *лџсе* Суш, чйм је преко *лџша* не тџчџ, пџнйрџ ГЛ, прџлеће, *лџшо* СГ Ст, прџко *лџша* тџ се пџкосй лйвада Суш, *лџши* да жџна сйрй Брез, бйџдџмо *лџши* ГЛ, ймџ пџно у њџму *лџшнйка* ГЛ, исџчџ по *мџри* Бог, по *мџсец* Туб, двџјес џсмџг фџбруџра на рџђџнй *мџсец* Суш, пџсл^мџе тры *мџсеца* свџдбу ГЛ, на дрџгџ *мџсто* лџти да жџна сйрй Брез, на свџкџ *мџстйшма* Л, на јџдно *мџсто* йџдџ Л, цџло *мџсто* Бог, џ некџм *мџсйу* Туб, на йстџм *мџсйу* Бог, *мџраце* су прџвйли џвй гџре Суш, тџд се *млџло* Ст, то-се *йџвџ* Бог, тџ се *йџвајџ* Туб, *йџвајџ* као Цйгани Ст, тџ је *йџсма* Туб, чџтнйчкџ *йџсме* Ст, па *йџвала* ДЛ, пџђџмо јџ и мџј џале у Вџљево и *сџднџмо* сџмо нџс двџје Суш, *сџднџм* кад сџстанџм Туб, шџпџло да *сџдйш* Туб, свџкар *сџднџ* и брџйй пџре Л, жџне су рџдйле и џнџ се *сџјала* и кџдеља Брез, џн *сџко* бџкву Брез, кџсу *сџкла* ка-сам мџлџ бйла Бог, џвџ мџладе *сџкле* Бог, *сџкџ* шџме Бог, тџ *сџме* Л, ймџ гџр џнџ *сџме* Бог, *сџћџм* се јџднџм Брез, *сџћџмо* се кад је џмрла бџба Зџгџрка Суш, тџ прогџдй *сџме* Суш, јџсеново *сџме* Суш, нема *сџмена* на њџј Брез, и сйјџ *сџме* Суш, *сџћџм* се Бог, *слџме* Ст, јџдна *смџна* СГ, џвде је *смџстйшџ* СГ, *срџћа* штџ прџдџжй лџпо врџме Бог, кџ је *сйџарџшйна* Туб, нйсам *йџџла* СГ, ка-су *йџџли* СГ, јџрац *йџџо* д џдарй Ст, да нйсам *йџџла* нџ бй Бог, са врџ кџшнйцџ и *йџџра* до нџ дно Брез, трыџс мџтџрџ *йџџрала* Суш, *йџџрало* се на џвџ потџчаре Брез, и на тџру пџлажџ *џџо* дџн Брез, по *џџо* дџн нџ џђџм џ кућу ДЛ, џватйтй *џвџџка* СГ, пџслџ *џвџџка* Бог, сџд је нџстала *Цвџџнџ* Туб Л, џвџ је *Цвџџнџ* нџдеља СГ.

Крайкџ јџй у неакцџнйџованйм слоџџвйма

205. У неакцџентованйм слоговйма потврђџнй су јџкавскй и екавскй лйковй:

а) јџкавскй рефлџкс потврђџју примџри: у *Бјџлдшйвџцу* йшло д^мџџте Суш, нџћџ је *вйђџџш* Мр, *вјџнчџвџ* се и изџдарџ пџпа Брез, нйје ми кџзала прйје *вјџнчџња* ДЛ, тры прџзнйка до *вјџнчџња* Суш, џдџ џ цркву на *вјџнчџње* Брез гџњајџ д џдџм *дџље* Суш, *дџље* бйџ ГЛ, *дџље* џкџпнйџ ГЛ, *дџље* џпџнке џбујџ ГЛ, џни су *дџље* ДЛ, а *ђџвџрска* мџјка вџдйла кџње Брез, свџ дџкати у *ђџвојџкџ* ДЛ, бйла сам у рџду *ђџвџјчйца* ДЛ, а сџд нџмџ *нйђџ* нйкџ жйжџ да *зџйјџвџ* ГЛ, пјџвци *зџйјџвџли* ДЛ, зџбрџњено је тџ, *избџџџвајџ* Брез, кџјџ су *избџџџлџ* са Кџсова ГЛ, јџ знџм бйле су *избџџџлицџ* ГЛ, на тры мјџста *исџекла* Брез, *исџекла* ми нџнулицџ Брез, јџ *йшџћџрџм* Суш, мџђу кџљџна па га дрђжй Брез, йшла сам јџ *љџкарџ* Мр, *мџћџг* Брез, *мџћџгнйк* Брез, по шџс *мјџсецй* Брез, бйло у џсмџм *мјџсецџ* бйли Брез, џко *Млџђџнџцџ* Мр, џн је *нџђџнџ* њџј йме Брез, кџпймо у плџшџџ, *нџђџла* му йме Стојџдйн ДЛ, џни су му *нџђџнули* йме ГЛ, *нџмјџсйш* у сџндук Брез, *нџђџнџ* њџј йме Пџрка Брез, ал *нџђе* стџвџљајџ ГЛ, *нџђе* се прџтрџса Брез, а *нџђе* пџстав зџву Брез, *нџ џџнџмо* џ њывй ГЛ, па *нџ џџнџмо* џ њывй ДЛ, кџ нџ *йџвџ* Брез, *џбџлодџнйла* ДЛ, па с *џбџесй* ДЛ, њй су *џбџесйли* џ Вџљево ГЛ, дџнесџм пџре и тџд *џбџесйм* ДЛ, *џбџесйџ* мџџџко Суш, и *џбџџешџно* џ зйду ДЛ, гџре мџтнџ с *џбџмјџру* Мр, јџш сн^мџџга *йџднџђе* ймало Брез, *нџђџла* је нџјвџђй прџзнйк

Брез, *не шћедѣ* да се л^иѣчи Брез, сад нѣмā н^иђе ГЛ, њѣгā нѣмā н^иђе Брез, *ѡбјесила* за пѡјас ДЛ, *ѡвђе* ређе ГЛ, јер је сн^иѣг *ѡвђе* гѡлем Брез, смрзло се и *ѡкѡрјело се* ДЛ, Дивчибаре ѣно *ѡнђе* ГЛ, а баба ми *ѡсјеиши* Суш, ја *ѡсјећам* да мѣни није дѡбро ДЛ, *ѡсјечак* Брез, мѡја је свѣкрва *ѡсѣкла* нѣкак^им српом Брез, и ѡнāј п^упак *ѡсѣкла* Мр, *ѡсеишила* биле нā жетви жѣла Брез, *ѡсѣћам* ДЛ, *ѡшјерāли* двā цака да продāмо ДЛ, имали самāр и кѡње *ѡшјерāсмо* у Вāљево ДЛ, те се *ѡћерā* Суш, те *ѡћерāла* Суш, мѡг брāта *ѡћерāли* Суш, и *ѡћераше* жалѡсти тāмо у зātвор ДЛ, дѡшли и *ѡћерали* ГЛ, па *ѡћерај^у* л^уди у водѣницу ДЛ, *ѡћерāиш^у* у Крāгујевац Суш, кад ч^ујѣш прв^и п^ут *ијевāчишу* Мр, *иѡвјесмо* су ѡнѡ д^угачкѡ ДЛ, имало се и *иѡвјесма* Брез, *иѡвјесма* на грѣбачу Мр, ѡни су *иѡбјеи* гѡрāм ГЛ, дѡшла у мāју, н^исам *иѡбјеила* ГЛ, он је *иѡбјеиѡ* из Боснѣ Брез, *иѡбјеиѡ* из Бѡснѣ ГЛ, да *иѡбјеинѣм* ДЛ, кѡји је мѡгѡ да *иѡбјеинѣ* Брез, м^и ѣца *иѡбјеиѡсмо* ГЛ, ѡви ѡздѡ *иѡбјеин^у* гѡрāм па се вратѣ ГЛ, а ѡни *иѡбјеин^у* Суш, *иѡбјежѣ* и ѡде ГЛ, да ѣ *иѡбјеи* ГЛ, свāтови су *иѡсјегали* на сѡфру Брез, *иѡсјек* Брез, тѣле *иѡћерāј* Мр, кад зāкѡлѣмо *иѡсѣк* Суш, тѡ *иѡрѣсјечѣ* Брез, мāлинā и мā у *иѡрѡљеће* Брез, *иѡрѡљеће* пѡсијѣш к^удиљу ѡпѣт Суш, звāла је се јāрица *иѡрѡљећи* с^ијѣмо Мр, р^учнѡ *сāћенѣ* Брез, *сāћенѣ* се тѡ Суш, ѣно дѡле му и *свједѡчāнс^тиво* Брез, сад ѡвā *сѣмѣна* Мр, нѣмā ѡн^и *сѣмѣна* да рāђај^у Мр, док н^ису пѡчѣли да дѡносѣ ѡвā нѡва *сѣмѣна* ГЛ, з^устав^и у *Тјеиш^нāру* Брез, *умјела* иґрати Брез, кад н^исмо *умјели* да направ^имо ДЛ, Гвѡзден б^иѡ в^иђен *чѡвјек* Брез, Пāуна је умрла и њѣн *чѡвјек* Брез, *увеѡ* ме *чѡвјек* у кућу Брез, мѡј *чѡвјек* слаб^уѣац б^иѡ Брез, н^ит ме је кад *чѡвјек* из^ударѡ Брез, мѡј *чѡвјек* иґ Вāљева Брез, *не шћедѡше* ѣцу ДЛ;

б) екавски рефлекс илуструј^у примери: *венчāница* Л, ако *не верујѣш* Брез, *в^идела* га вѣчи Брез, и ѡн је *вѡлеѡ* Брез, нāучила се јā као *девѡјчица* Суш, б^ила сам *девѡјчица* Туб, а ѡвā мāлā *девѡјчица* ѡстала са тѣткѡм Брез, *дѡле* ѡнѣ к^ућѣ Брез, с^ићѣмо *дѡле* у шуму Суш, а *дѡле* ѡкрећѣ Брез, *дѡш^{ер}ā* је до јāме Брез, није кѡ *дѡш^{ер}ѡ* ГЛ, па *дѡш^{ерај^у}* брашнѡ ДЛ, *дѡш^{ерај^у}* ѡни Бог, мѡг с^ина *дѡш^{ер}ā* у сандуку Туб, *дѡш^{ерај^у}* га мртвѡг Брез, *зāсѣднѣмо* до пѡноћи СГ, к^уп^и и *иґмери* Бог, ѡв к^ући и *иґмер^имо* Ст, тѡ се *иґсѣкā* Бог, и пѡсл^иѣ *иґш^{ер}ā* ме нāпоље Брез, *иґш^{ер}але* Швāбе Бог, и нāс *иґш^{ерај^у}* Туб, под кѡлено Бог, првā *к^удѣља* СГ, иґди *лекāру* Брез, ѡћерā ме у Поћуту *лекāру* Брез, довѣла ме *лекāру* ДЛ, штā ћу *лекāру* ДЛ, није б^ило ѡндāј ни *лекāра* Мр, н^исам ишла *лекāру* Мр, није тѡ б^ило *лекāрима* Мр, кākом *лекāру* Суш, трѣбā д^идѣм *лекāру* ГЛ, дѡђе ѡн од *лекāра* Суш *у леиѡ* у вāјату Л, ѡтац се *ѡбесиѡ* СГ, дѡле па га *ѡбес^иш* Л, *ѡш^{ер}ā* ме *лекāру* Брез, *ѡш^{ер}ѡ* снѣг Суш, мѡга м^ужā *ѡш^{ерај^у}* Суш, ја *ѡш^{ер}ала* гѡведа ДЛ, док чѡвек *иґмери* мѡј кāјмак ДЛ, имали смо *кѡлебу* ДЛ, а *мѣдвед* ка-се нāвад^и Брез, у *Мѣдведн^ику* Туб, и мā *Мѣдвед^нача* Брез, *млекāри* дрвен^и Туб, ч^уј с^ине, *не верујѣм* Туб, ако п^уст^им стѡку *нѣде* Брез, од првѣ *нѣдељѣ* чāснѡг пѡста Суш, ѡни су *ѡбешени* Туб, а ја *ѡсеишила* Туб, и *ѡсеиш^им* вākѡ Ст, кѡји је мѡгѡ да *иѡбеинѣ* Брез, н^исам ја *иѡбеила* Туб, *у*крала и *иѡбеила* Бог, ѡни *иѡбеин^у* Туб, з^умба да се ѡзумба да се *иѡвесма* направѣ Суш, извадиле *иѡвесмо* Л, *иѡвесма* нāвијѣмо СГ, *иѡвесма* се сāvиј^у Туб, *иѡвесмо* прѣдѣмо Бог, по тр^и-чѣтр^и *иѡсека* Туб, *иѡсѣк* урѣдѣ Бог, *иѡслед^нā* за јѣсѣн Суш, *иѡслед^ну* к^удиљу Суш, *иѡслед^ну* су бѡрбу ѡвде вѡдили ГЛ, првѣнāча и *иѡслед^нача* Брез, *иѡш^{ер}али* вѡлове ДЛ, б^иѡ ми је *иґрāмдега* послāник Брез, те се *иґрѣмес^ишила* Л, Душан б^иѡ *иґрѣсед^ник* СГ, па вѡд *иґрѣмес^иш^им* Брез, дрво *иґрѣсечено* Бог, пѡсиј^у у *иґрѡлеће* ГЛ, пѡчнѣ се у *иґрѡлеће* Туб, мāјка умрла на *иґрѡлеће* Брез, ѡнāј пѣт су ѡнāј *иґрѡш^{ер}āли* Брез, кѡлац се пѡбијѣ и *сāденѣ* Суш, пѡвѣжѣ се и *сāденѣ* Туб, кѡји тѡ л^уди знāју *сāден^у* ГЛ, *сāденѣ* се Л, *сāденѣмо* и овршѣмо СГ, и *сѣмѣнāча* СГ, *слѣиѡд^ничица* Брез, стāјѡ у *Тѣиш^нāру* Брез,

усеца̄м лѹк и пòсолѣм Суш, усецкала лѹка црнòга и бѣлòга Суш, на̀ишò чòвек јѣдан Туб, јѣдан чòвек Л.

206. Рефлекс кратког јат иза сонанта *p* најчешће је *e*:

а) секвенца *pe*: ама-бѣжи, у̀ нàs су брѣ̀ови Мр, зòвѹ се òви брѣ̀ови Брез, на òнај брѣ̀иши Суш, жѣвио брез жѣнѣ Брез, ѝрѣ̀з његà Суш, брез др̀венòг ча̀бра Мр, ѝмà брѣ̀за дòле Суш, òни су бѣли тàкò брѣ̀здр̀вни Суш, рòд̀ла сам се у Брѣ̀зовицама Брез, дòшò из Брѣ̀зовица Суш, пр̀во у Брѣ̀зовицама водили бòрбу ГЛ, Гòрњѣ Брѣ̀зовице зòвѹ се Брез, Брѣ̀зовч̀ани нѣсу далѣко ДЛ, у̀дала у Брѣ̀зовице Туб, са Брѣ̀зовч̀ама ДЛ, Брѣ̀зовице (сви пунктови), ѝмајѹ Гòрњѣ и Дòњѣ Брѣ̀зовице ГЛ, низ Брѣ̀зовице Брез, у рѣку òвѹ брѣ̀зовичку Туб, Брѣ̀зовч̀ани дòдили Мр, кàку брѣ̀ску Брез, брѣ̀си ГЛ, ѝмà брѣ̀сиши ГЛ, б̀убрѐи се зòвѣ Брез, б̀убрѐи ГЛ, б̀убрѐзи Ст, б̀убрѐзи ме бòлѣ Суш, од б̀убрѐа Мр, у б̀убрѐиу мѣслиш ДЛ, пòпово вр̀ело протѣкло ДЛ, вр̀ело Ст, нѣсам ѝмала вр̀емена Суш, прѣ вр̀емена Туб, ц̀р̀ела вр̀емена Мр, за òна вр̀емена Мр, нѣмòј ме п̀итати ò т̀им вр̀емѣна ДЛ, нàкò ѝр̀ивремено Суш, на вр̀еѝено Брез, нагр̀дила се на вр̀еѝено Брез, на вр̀еѝено смòташ Туб, ѝзвадили ми вр̀еѝено Брез, ѝмàм ѝ сад вр̀еѝено Суш, врет̀ено Бог, ѣно ми тàмо вр̀еѝено стòјѣ Мр, ѝмà вр̀еѝено ГЛ, стòјѣ у̀ вр̀еи Брез, сѣпа се у̀ вр̀еиу ГЛ, б̀иле вр̀еѝе вòликѣ Брез, на̀дз̀идано ѝдре Брез, код кòлибѣ ѝдре ДЛ, ѝ она ц̀р̀ква ѝдре ГЛ, па ѝзѣшли ѝдре нѣкѣ Мр, на òномѣ бр̀ѣгу, ѝдре Суш, мòжда ѝреòр̀ела Л, ѝде в̀иди да није ѝзòр̀ела Суш, ѝр̀ешан је м̀лòго бѣò Суш, њ̀ина ѝр̀ешка Брез, кàку ѝр̀ешку да на̀правѣш Суш, ѝòр̀ешино му б̀ило Мр, ѝòр̀ешино су тò òни ГЛ, у̀змѣ се др̀ен Суш, м̀ало пò дупету др̀еном Брез, да је се зд̀авò кò др̀ен ДЛ, м̀ало др̀еновинѣ у̀змѣ Суш, о(д) др̀еновинѣ Мр, зòвѣ се ж̀др̀ебе ДЛ, ѝмали и ж̀др̀еба̀г ГЛ, вàл̀ад ж̀др̀еб̀на Суш, м̀оре и ж̀др̀ебица Брез, нѣсу сад зр̀еле Мр, кад је зр̀ела Брез, м̀ало кàснијѣ зр̀елѣ ГЛ, нек сàзр̀е Брез, па узр̀елѣ л̀ѣ̀по Суш, као мр̀ежа ГЛ, нѣкѣ на̀йр̀едак ГЛ, ѝмà ѝ на̀йр̀ешка Брез, па сàмо р̀ежѣ Брез, зàр̀ежѣм кòлкò ГЛ, с̀ир ѝзр̀ежѣм Брез, нàр̀ежѹ кòлкò да м̀оре ДЛ, òбр̀езò л̀ѣ̀по ГЛ, òбр̀ежѣш гòре Мр, нѣсам òр̀ез̀ивала кòсе н̀икад Брез, на пàњ и òр̀ежѣш Суш, н̀икад мòје кòсе ѝòр̀ез̀ивала нѣсам Суш, ѝр̀ер̀езала јà Мр, мòр̀аш да је ѝòр̀ежѣш Суш, што се мòтà ѝр̀ѐжа Туб, у̀р̀ежѣм лѹк Мр, òтац р̀ѐжѣ Бог, Р̀ека̀вица зòвѣ се Брез, иза тѣ Р̀ека̀вице њ̀е сам јà пàла Брез, прòтичѣ р̀ѐч̀ица Ст, р̀еш̀ивајѹ да р̀адѣ ц̀р̀кву Мр, дòб̀или р̀еш̀ење ДЛ, на ср̀ед тòгà у̀дарѣ ГЛ, на ср̀ед òнòг òг̀њ̀ишта Туб, ј̀една у ср̀едини Туб, стàви на ср̀едину л̀ист Туб, г̀лава на ср̀едини ГЛ, на ср̀едину Мр, б̀ила на ср̀едишиу Мр, на̀ђенули ѝме Ср̀еѝен ГЛ, дòшле ср̀еѝниѣ м̀ало гòдине ГЛ, ср̀ѐжа је тò ГЛ, низа ш̀ѹму ср̀ѐжòм Ст, ср̀ѐжа што прòд̀ужи Бог, п̀ун ср̀ѐжѣ пòслѣ Брез, м̀и òд ср̀ѐжѣ ДЛ, кàмо ср̀ѐже ДЛ, стàријà ж̀ена ср̀ѐжòм ДЛ, ср̀ѐжòм òн је òтуда СГ, ѝмали н̀еср̀ѐжу Брез, дож̀ивиò н̀еср̀ѐжу Мр, а на н̀еср̀ѐжу СГ, вàл̀аде н̀еср̀ѐжна с̀уд̀бина Брез, òвàј ср̀ед̀њи Брез, а ј̀едан је с̀ѝар̀ешина Брез, з̀наò је се с̀ѝар̀ешина ДЛ, с̀ѝар̀ешина б̀иò мòј òтац Брез; с̀ѝр̀ѐжа Брез, пòд с̀ѝр̀ѐжòм Мр, ѝр̀ѐба̀ д ѝдѣм Брез, ако ѝр̀ѐба̀ пр̀ѣ̀сола ј̀ести Брез, ѝр̀ѐба̀ да се Туб, дòгна штà ѝр̀ѐба̀ Суш, ѝр̀ѐба̀ д ѝмаш дв̀јеста ГЛ, кòмѣ зàшто зàѝр̀еба̀ ДЛ, ал ѝр̀ѐба̀ зòрòм Суш, н̀е ѝр̀еба̀ ти тàј Брез, н̀е ѝр̀еба̀ м̀ѣ̀нати с̀ј̀еме ГЛ, ако ѝр̀ѐба̀ да п̀латѣ л̀ѹди ДЛ, ѝр̀ѐба̀ нѣки л̀ѣ̀к ГЛ, ѝр̀ѐбò је ѝши ДЛ, Пòп ѝр̀ѐбò дàнàс да на̀й̀жѣ Мр, ѝр̀ѐбала сам ѝ јà ДЛ, ѝр̀ѐбала сам у̀мр̀ѣт дàвно ГЛ, дàвò кòлкò је ѝр̀ѐбало Брез, није ѝр̀ѐбало да стòјѣ Л, ѝр̀ѐбала сам да п̀летѣм бр̀а̀ни ДЛ, нѣси ѝр̀ѐбала да дàдѣш ДЛ, ѝр̀ѐбало д ѝдѣ пòново да лòмѣ ДЛ, у м̀анаст̀ир Тр̀ѐбѝње Брез, ѝмали ѝр̀еш̀ињу Суш, ѝмале ѝр̀еш̀иње Л, òдѣ на ѝр̀еш̀ињу ГЛ, слàткò о(т) ѝр̀еш̀а̀нà ДЛ, òнде пò(д) ѝр̀еш̀ѝжòм Мр, у̀в̀ѣ̀к од б̀ѣ̀ли ѝр̀еш̀а̀нà Суш, вòликѣ ѝр̀еш̀ѝнице сàмо ГЛ, ѝр̀ѐѝови вòликѣ Мр, ѝмà ѝр̀ѐѝу̀ља Суш, а тàмо под ѝр̀ѐѝу̀жòм ДЛ;

б) секвенца *рје*: *ѿрјела* ц^мѣлу нѡѢ Брез, прѣје *ѿрјеле* Суш; смрзело се и *окорјело* се ДЛ; *сѣарјешина* се знѡѢ Мр, нѣ знѡм вам ја ѡ томе ђѣцо, ѣно вам мѡга *сѣарјешине* Брез, питѡјте мѡга *сѣарјешину* Суш, прѣчаћу ако дѡзволѣ мѡј *сѣарјешина* Суш, нас^мѣвѡ *сѣарјешина* Брез, па нѣмѡм ни *сѣарјешине* ГЛ; прѣдузѡ *сѣарјѣство* Брез, по *сѣарјѣстѣву* ДЛ; исп. и пр. под а)

в) секвенца *ри*: *изѡдрило*, дѣјете Мр, ка-сам *ѡсѣарила* ДЛ, са-се *ѡсѣарило* Туб, нѣ можѣм, *ѡсѣарио* СГ; исп. пр. под а).

Забележено стање се углавном уклапа у западносрбијански ареал. Љештанско поред *рје* (*врјемена*) и *ри* (*ѿрила*), најчѣће има *е*: *времена*, *врѣшено* (Тешић 1977: 189). У Ужичкој Црној гори и србијанском Полимљу такође је најчѣшће *е*, а *рје* се јавља у ограниченом броју лексема (уп. Марковић 2011: 137-138; М. Николић 1991: 240). У Горобиљу је потврђено *е*, код појединих речи и *ри* (зreo : зрио; поред *ѿорѣиш/ѿорела*), а *рје* се јавља само „код облика који према себи имају основне облике са дугим јатом: брјѣгови : брјѣг“ (М. Николић 1972: 653-654); у Тршићу је *е* и *и* (Б. Николић 1968: 399), у моравичким селима и Драгачеву увек је само *е* (В. Николић 2001: 66, Ђукановић 1995: 40-41), а на босанској страни у Обадима срећемо *ѿорела* и *сѣарјешина* (Симић 1978: 42). У источној Херцеговини посведечено је мноштво примера са рефлексом *рје* (*ѿорјѣиш*, *ѡсѣарјело*, *сѣарјешина*; Пецо 1964: 57).

207. Грађа показује да се у принципу чува разлика међу префиксима *ѿри-* и *ѿре-*, али и то да замена двају префикса није непозната, при чему је промена *ѿри-* у *ѿре-* чешћа:

ѿри-: те *ѿрѣбавѣ* те умѡчѣш рѣке ГЛ, дѡђѣ те *ѿрѣваѣиш* д^мѣте ДЛ, па *ѿрѣваѣишли* њѣн кѡлѡч ДЛ, у једној кѣћи *ѿрѣваѣѣиној* ГЛ, ишѡ у *ѿрѣваѣѣину* кѣћу Брез, нѡгу, *ѿрѣвлѡчѣм* ДЛ, са ѡнѣм коњѣћом и *ѿрѣћѣ* њѣму Туб, *ѿрѣћѣмо* мѣ под ѡграду Бог, ѡнѡ нам нѣсу *ѿрѣзнали* рѡт Бог, нѣсу *ѿрѣзнали* рѡт Бог, њѣ нѣсу *ѿрѣзнали* ГЛ, у болници и *ѿрѣјѡвѣ* да је њѣгов брѡт ДЛ, и *ѿрѣјѡвѣ* Суш, тѡј *ѿрѣкуѣљѡ* Л, кад је *ѿрѣкуѣчило* вѣче ГЛ, кад на *ѿрѣлику* рѡди тѡмо Мр, *ѿрѣлоѣ* доносѣли Брез, на *ѿрѣмер* жѣтѡци ГЛ, на *ѿрѣмер* нѡде Брез, на *ѿрѣмер* сѡде Туб, имѡ *ѿрѣмеѣшѡ*⁴⁷ Брез, тѣрѣмо на *ѿрѣмеѣу* Мр, на *ѿрѣмеѣу* Брез, преко *ѿрѣмеѣше* Брез, *ѿрѣмеѣшила* сам Суш, кѡ се нѣ би весѣлио од два *ѿрѣнѡвка* Ст, њѣму *ѿрѣиѡадѡ* ГЛ, *ѿрѣиѡаднѣ* Ваљеву ГЛ, ја се *ѿрѣиѣњѣм* ДЛ, нѣки су вѡкѡ *ѿрѣиѡвѣѣѡ* Брез, кад се свѣ лѣпо дѣге *ѿрѣиѣрѣмѡ* Бог, кљѣчна кѡс *ѿрѣиѣрѣсла* кѡнтра ДЛ, на *Прѣиѣсади*ма дѡле ДЛ, ка-сам тѡ *ѿрѣиѣиѡ* како пѡнтѣм ГЛ, *ѿрѣиѣиѡјно* са два оделѣња Мр, ја *ѿрѣиѣиѣнѣм* мѡг ѡнука ДЛ, *ѿрѣиѣиѣнѣм*, зѡвијѣм ДЛ, зѡтѡ што је *ѿрѣиѣиѣинуѣ* ГЛ, ѡ срѣца и од *ѿрѣиѣиѣска* Суш, ѡзмѣм лѡпѡр и *ѿрѣиѣиѣснѣм* ѡзгѡр Бог, и *ѿрѣиѣиѣснѣмо* ДЛ, *ѿрѣиѣали* стѡријѣ (сви пунктови), нѣћу да *ѿрѣиѣиѣѣ* Јѡћим Суш, да се *ѿрѣиѣиѣиѣ* Суш;

ѿре-: *ѿрѣбѡѣѣ* кѡнопац Брез, трѣбѡ да с *ѿрѣбѡѣѣмо* Бог, *ѿрѣбѡѣѣујѣ* се вѡтра ГЛ, *ѿрѣбрѡдиѡ* си Брез, нѣко *ѿрѣвариѡ* ДЛ, није ме *ѿрѣвариѡ* нѣко ДЛ, *ѿрѣвѣдѣ* га Туб, д^мѣте *ѿрѣвѣдѣм* преко кѡрита ДЛ, мѣтѣш те *ѿрѣвенѣ* Суш, ѣдѣ на *ѿрѣвијѡње* Суш, вѡкѡ и *ѿрѣвијѣмо* ДЛ, тѡ *ѿрѣврѣ* Суш, да *ѿрѣврѣ* док стѣгнѣ шѣница Туб, кад тѡ мѡло *ѿрѣврѣ* Л, *ѿрѣврѣнѣм* сѣкњу мѡју ДЛ, да се *ѿрѣврѣнѣ* ѡна кѡмина Туб, бѣѡ *ѿрѣврѣиѣѣ* СГ, *ѿрѣврѣћѣ* се Брез, ѣ мѣ рѡдѣмо *ѿрѣврѣћѣмо* ДЛ, па се *ѿрѣврѣчѣ* ГЛ, нѣкад ме жѣнскѣ лѣкар *ѿрѣлѣдѡ* Брез, да ме *ѿрѣлѣдѡ* Туб, *ѿрѣѡнѣћу* те крају Брез, чѣмѣри ћу је *ѿрѣѡнѣиѣиш* Брез, ја се *ѿрѣѣнѣм* преко крѣвета ДЛ, ѡн је *ѿрѣѣрнѡ* пѡкров ДЛ, ѡни га *ѿрѣѣрнѣ* губѣром Л, *ѿрѣѣрш* Брез, кѣпине шѣмске и *ѿрѣдѡвали* Брез, није *ѿрѣдѡвѡ* кѡ сѡд Брез, *ѿрѣдѡјѣ* млѣко Туб, ѡнѣ *ѿрѣдѡиѣњѣ* Брез, кѣпине ѡнѣ *ѿрѣдѡиѣњѣ* Мр,

⁴⁷ Лексичко-семантичком (етимолошком) анализом можда би се пре продубила него решила дилема да ли је у основи глагол местити или метати, односно префикс *ѿре-* или *ѿри-*.

ирѣдѹзѡ старјество Брез, *ђѣцу ирѣдѹзимале* Mr, твѡг *ђѣда ирѣзиме* Mr, *ирѣзивала* Јѣфтић Суш, *ирѣзивам* се Пѣтровића Брез, *ирѣзивам* се Новакѡвића Брез, исто се ти дѡле *ирѣзивајѹ* Брез, тако *ирѣзимѣ* Mr, *ирекладѣла* се Брез, *ирекѡйамѡ* зѣмљѣ Брез, аљине се *ирѣкријѹ* Туб, јашта, што се *ирѣкрсиѣ* Суш, *ирѣкрсиѣм* се, изиђем на врата Туб, ѡзгѡ вако *ирѣкрсиѣ* Брез, и ѡна *ирѣкрсиѣ* ђетету Mr, *ирѣкрсиѣ* кошуљу Суш, нѣмѡј ти да *ирѣкришиѣш* ништа Mr, вако *ирѣкрсиѣ* Брез, *ирѣкува* прѣсо Л, салијѣм и *ирѣкувам* Суш, дѡђѣ *ирѣкуѡца* ѡвде Mr, *ирѣмажѣм* ѹљѡм па дулѣком Туб, тѡ *ирѣмажѣм* Л, па вѡд *ирѣместѣм* Брез, да му *ирѣмеѣнѣш* ѡнѹ лампу Туб, *ирѣмучѡ* мѹке СГ, и *ирѣнѣли* магазу Брез, сирѡче свѣ *ирѣнѣло* Туб, затвѡрило и *ирѣнѡђили* ДЛ, и *ирѣносѣ* тамѡ на машину ГЛ, на *Прѣѡбражѣње* Суш, млѡго се *ирѣѣкло* Л, па се *ирѣѣрѣ* ДЛ, ѡн *ирѣѣсѡ* мѡм ѡцу Брез, да њѣму *ирѣѣшѹ* свѣ ДЛ, нѣшта прѣпрѡдѡ на коњу Mr, људи *ирѣраѡдили* штѡле ГЛ, па *ирѣрађѡвѡ* на њѹ Туб, бѹве су *ирѣсавѣле* вако ДЛ, ја *ирѣскѡчи* прѣко ГЛ, ѹзмѣш *ирѣсо* Л, тако и *ирѣѣкиѡш* Брез, нѣђе се *ирѣѣрѣсѡ* Брез, свѣ је ѡн *ирѣѣрѣсѡ* Туб, штѡ смо *ирѣѣриѡшили* Брез, ко је твој *ирѣѣи* Брез, *ирѣѣшѡ* у Трѣст Брез, сѡ сам *ирѣѣшла* осамдѣсѣту Брез, *ирѣѣшли* на ранѣ мѡтѡре ГЛ, *ирѣѣшли* смо Вѡљѣву Mr;

ѣри->ѣре-: *ирѣваѣѣ* твѡга ѡца Mr, пѡнова *ирѣвѣзала* Туб, ја *ирѣђѣм* њѣму Суш, нико му није *ирѣзнаѡ* Брез, и није му *ирѣзнѡ* Суш, па *ирѣказѹјѣш* дѡр Mr, па *ирѣкуѣшла* од нѣкога Mr, сѡден *ирѣкуѣчила* се смрт Брез, на *ирѣмер* Туб, ѣмѡ је *ирѣноса* ГЛ, исто са тѡга *ирѣноса* ГЛ, ѡни *ирѣѡагајѹ* Грачаници Брез, ѡви *ирѣѡагајѹ* Вѹјиновачи Брез, ѡвѡ ми дѣте *ирѣѡмажѣ* Туб, ѡндѡј *ирѣрѣди* Туб, нѣ знам јѣдва је *ирѣѣтѡла* и мѣни Ст, *ирѣѣтѡлаѣш* рѹчак Mr, свѣ гѡтово за *ирѣѣтаѡлаѣње* Суш, рѹчак *ирѣѣтѡлаѣш* Суш, гѡтово за *ирѣѣтаѡлаѣње* Суш, кад ѡћу да *ирѣѣтаѡѣм*, ѡндѡј се нѣ спрѣма Суш, и *ирѣѣтѡанѣ* сѡд ДЛ, тѡ *ирѣѣѣнѣ* стѡмак ГЛ, заврђѣ да *ирѣѣѣжѣ* Бог, ѡвако *ирѣѣшнѣ* гѡр Брез, да *ирѣѣшнѣ* бар прѣстом Туб, *ирѣѣшнѣ* ѡзгѡ камѣњѡм Брез, нѡлијѣ и *ирѣѣшнѣ* се Л, *ирѣѣшнѣм* лѹпаткѡм Брез, *ирѣѣшѣш* ко́нцом Брез;

ѣри->ѣри-: прѡшла гѡдина о *Приѡбражѣњу* Суш.

Записала сам: вѡдила на *ѣриѣславу* ДЛ, Јѡвѡни, *ѣриѣслава* ДЛ, вѡдила на *ѣриѣславу* ДЛ, порѣд чешћег: бѣла *ирѣслава* Туб, на тѹ *ирѣславу* па жѹрѣм ГЛ, мѣ *ирѣславѡмо* Л, ѹјѡци *ирѣславѡјајѹ* Трѡјице Брез, Свѣтѡг Пантѣлију *ирѣславѡмо* СГ, ѡни *ирѣславѡјајѹ* Суш; *ѣриѣславѡјајѹ* Mr ДЛ.

Уместѡ *ѣро-* увѣк је *ѣре-*: њѣ ни сам *ирѣзивала* ГЛ, *ирѣзваѣше* и ѡндѡј Ст.

Рѣлативно стабилним ѡдносом међу префиксима *ѣри-* и *ѣре-* ѡви се пунктови углавном уклапајѹ у дијалекатску слику сусѣдних гѡвѡра (уп. Тешић 1977: 190; С. Марковић 2011: 122; Б. Николић 1968: 399; М. Николић 1972: 654; Ђукановић 1995: 41; М. Николић 1991: 241-242).

208. Предлѡзи *ирѣд*, *ѣреко* и *ѣрема* јављајѹ се само у екавској форми. Икавски ѡблици нису регистровани:

а) *ирѣд*: дѡшла *ирѣѣи* кућу Брез, кад дѡђѣмо *ирѣѣи* кућу Брез, сѣдам данѡ *ирѣд* Бѡжић заѡпѡстѣм Брез, *ирѣд* Васкрс Брез, *ирѣд* Ђѹрђѣвдан се пѡчнѣ сѣјати Брез, *ирѣд* Пѣтрѡв пѡс Брез, *ирѣд* Пѣтрѡвдан Брез, *ирѣд* кошарѡм Брез, *ирѣд* Лѣксија Брез, ишла пѹтом *ирѣд* њѣма ДЛ, идѣм *ирѣд* вѡловма Туб, *ирѣд* њѣга Туб, вѣдѣ *ирѣ* собѡм дѣлију Туб, изишѡ *ирѣѣи* сѹд Туб, *ирѣѣи* кућѡм Туб, вамо *ирѣѣи* кућу Туб, дѡносѣ и *ирѣд* колибу ДЛ, износѣ се *ирѣѣи* кућу ГЛ, сјѣдѣ *ирѣд* млекѡром ГЛ, идѣ *ирѣд* њѣне ѡвѣ Mr, *ирѣд* Вѣѡвдан Mr, *ирѣд* Ђѹрђѣвдан се гѡни Суш, нѣкако *ирѣд* Нѣкољдан Суш, сѣћам се *ирѣд* Ускрс Бог, *ирѣд* јѣсѣн тѡмо Л, *ирѣд* њѣга СГ, *ирѣд* ногѣ СГ, *ирѣд* Нѣкољдан Ст;

б) *ѝреко*: из р_ук_ѝ *ѝрѝко* себѝ Брез, преко В_ујиновачѝ, *ѝреко* Лѝлића Брез, из Ст_уб_ла *ѝреко* б_ранѝ Брез, *ѝреко* б_рда Брез, *ѝреко* ст_ѝ мѝт_ѝр_ѝ Брез, *ѝреко* Дѝбел_ѝѝ б_рда Брез, ст_ѝк_у г_лѝд_ѝ *ѝреко* з_ѝм_ѝ Брез, *ѝреко* полѝције Брез, *ѝреко* В_ра_њѝвца Брез, т_ури *ѝреко* ѝграде Брез, *ѝреко* Г_рѝдине Брез, јѝдна *ѝреко* ријѝкѝ Брез, *ѝреко* б^ѝѝл_ѝ св^ѝѝта ДЛ, преко ѝнѝ с_ѝлѝ ДЛ, *ѝреко* ѝбр_ѝн_ѝцѝ ДЛ, *ѝреко* р_укѝ ДЛ, *ѝреко* ѝнѝ бѝш^ѝке ДЛ, г_ѝре *ѝреко* Маг_лѝша ГЛ, *ѝреко* з_ѝм_ѝ ГЛ, *ѝреко* рѝменицѝ ГЛ, *ѝрѝко* себѝ ГЛ, *ѝреко* лѝта ГЛ, *ѝреко* Повлѝнскѝ к_ѝсѝ ГЛ, *ѝреко* т_ѝ б_рд_ѝ М_р, *ѝреко* лѝта М_р, *ѝреко* т_ѝг б_рда М_р, *ѝрѝкѝ* ку_ћѝ Суш, *ѝреко* пл_уга Суш, *ѝреко* д_ѝна Суш, *ѝреко* в_ѝдѝ Туб, *ѝреко* з_ѝм_ѝ Туб, *ѝреко* т_рѝдесет ѝл_ѝма у_ра_дила Туб, *ѝреко* јѝдн_ѝѝг д_рѝвета Бог, *ѝрѝкѝ* ку_ћѝ Бог, ѝдѝш *ѝреко* ѝѝвѝ Бог, *ѝреко* Алб_ѝније пѝшкѝ Бог, *ѝреко* к_ућѝ Л, *ѝреко* ѝвѝ к_ућѝ СГ, п_рѝко д_ѝна СГ, ѝв преко ш_умѝ Ст;

в) *ѝрема*: *ѝрема* в_ру Брез, *ѝрема* нѝбу Брез, *ѝрема* П_ѝћути н_ѝст_ѝјѝ Брез, г_ѝре *ѝрема* Р_ѝст_ѝлу ГЛ, *ѝрема* М_рав_ѝњцима вѝж_у ГЛ, ѝд_у *ѝрема* Ўж^ѝцама ГЛ, *ѝрема* л_ѝду Суш, *ѝрема* с_ун_ѝу Суш, према л_ѝм_ѝи Туб, *ѝрема* Бѝѝграду Туб, н_ѝст_ѝв_ѝш в_ѝду *ѝрема* к_ѝл_{кѝ} ѝе ти б_ѝти Туб, *ѝрема* мѝсечини Бог, *ѝрема* п_ѝт_ѝку Л, с_ѝд *ѝрема* к_рѝју Л.

Само екавске ликове бележи и М. Николић у Горобил_у (1972: 654) и србијанском Полим_лу (1991: 242). С друге стране, екавски и икавски облици (у подједнакој мери) регистровани су у говору Љѝштанског (Тешић 1977: 190), у Тршићу (Б. Николић 1968: 398) и у Драгачеву (Ђукановић 1995: 42).

209. У екавској форми увек се јавља префикс *не-* код заменица и прилога:

ѝм_ѝ нѝко к_ѝ б_ѝлѝ к_ѝп_ѝ Брез, д ѝдѝ нѝко у р_ѝто Суш, нѝко п_уст_ѝ игр_ѝче Туб, ѝдѝ нѝко ѝс ку_ћѝ Брез, нѝко к_ѝ раб_ѝц_ѝј_ѝ М_р, нѝки су в_ѝк_ѝ припов^ѝѝдали Брез, ако нѝко к_уп_ујѝ ѝв лѝб_ѝц ГЛ, нѝко п_рѝв_ѝ Бог, д_ѝд_ѝѝ нѝк_ѝ те п_рѝв_ѝ ДЛ, г_ѝр нѝк_ѝ су у Б_ук_ѝвима ГЛ, ѝ т_ѝ д_ѝб_ѝа нѝк_ѝ ѝд_у п_рѝје ГЛ, изишли г_ѝре нѝк_ѝ М_р, у п_ѝн_ѝр нѝк_ѝ што ѝм_ѝ ДЛ, ѝшли нѝк_ѝ т_у б_лѝзу ДЛ; ѝв нѝк_ѝ м_ѝја р_ѝђ_ѝка Брез, д_ѝшла нѝк_ѝ б_ѝба Л, нѝк_ѝ п_ѝсл_ѝа в_рш_ѝм Л, ѝѝна нѝк_ѝ с_нѝја Брез, к_ѝл_ѝбица нѝк_ѝ б_ѝла М_р, ѝм_ѝла нѝка п_ѝн_ѝз_ѝр_ѝдо Бог, нѝк_ѝ се ѝд_ѝа п_рѝ Туб, м_ѝл_ѝа нѝк_ѝ л_ѝмп_ѝца Брез, нѝк_ѝ б_ѝба ѝвде ДЛ, ѝм_ѝа нѝк_ѝ т_рѝва Суш, нѝка п_ѝв_ѝсма Туб, б_ѝла нѝк_ѝ дѝца СГ, нѝка т_рѝва п_ѝд_ѝубица Брез, нѝки П_ѝл_ѝд_ѝѝи з_ѝв_у се ДЛ, п_рѝје нѝки М_ѝм_ѝр Брез, на з_ѝд нѝк_ѝ и с_ѝч_ѝкала н_у ДЛ, код нѝк_ѝ к_ум_ѝв_ѝ Л, т_ѝмо нѝки ч_ѝв_ѝјек Брез, у л_ѝд_ѝн_ѝк нѝк_ѝ ДЛ, нѝки ш_ѝф_ѝѝн_ѝѝрић М_р, на нѝк_ѝ к_ѝл_ѝем Брез, нѝк_ѝ ѝр_ѝм Брез, к_ѝп_ѝт_ѝница з_ѝвѝ се б_рд_ѝо нѝко ДЛ, ѝм_ѝа нѝко б_рд_ѝо СГ, з_ѝк_ѝлѝ се нѝк_ѝ б_рѝв ГЛ, нѝки Лѝкс_ѝје Брез, ст_ѝп_у нѝк_ѝ М_р, кад је нѝк_ѝ г_ѝдет Брез, од нѝк_ѝѝ п_ѝст_ѝр_ѝка М_р, пѝч_у нѝк_ѝѝ лѝба ГЛ, п_ѝт_ѝј_ѝ нѝк_ѝѝ д_ѝв_ѝк_ѝта М_р, В_ѝјина нѝк_ѝѝ С_ѝф_ѝр_ѝнића ГЛ, по д_рѝв_ѝт_ѝом нѝк_ѝм ДЛ, нѝк_ѝм К_ѝст_ѝом Алѝкс_ѝића Ст, ако си т_ѝ к_ум нѝк_ѝмѝ Брез, у с_уд_у нѝк_ѝмѝ Брез, д_ѝг_ѝн_ѝј_ѝ нѝки ос_ѝм_ѝч_ѝари ДЛ, пѝдѝсѝт и нѝкѝ г_ѝдине ГЛ, ѝм_ѝло нѝкѝ с_ѝр_ѝтѝ ДЛ, с_ѝст_ѝлѝб_ѝ т_рѝве нѝкѝ Суш, нѝк_ѝ д_ѝл_ѝп_ѝи Туб, нѝк_ѝ л_уди су и б_ѝж_ѝли Брез, п_рѝвѝ нѝкѝ в_ѝн_ѝч_ѝѝе Брез, нѝкѝ г_ѝс_ѝп_ѝје п_ѝчѝле Брез, нѝкѝ шарѝнице Ст, код нѝкѝ б_ѝбѝ Д_ѝницѝ Ст, ѝм_ѝј_ѝ нѝк_ѝ ш_тап_ѝѝи Брез, р_ѝђ_ѝци нѝки му б_ѝли М_р, нѝк_ѝ ѝв_ѝ ѝг_рѝѝк_ѝ Брез, д_ѝћ_у из нѝк_ѝ Б_ѝч_ѝв_ѝѝц_ѝ ДЛ, нѝк_ѝ Г_ру_јо ч_ѝв_ѝн_ѝ Ст, у Ћ_ур_ѝѝѝѝи_ѝма нѝк_ѝм ГЛ; ѝд_ѝнеку к_ѝш_ѝциу Брез; нѝш_ѝѝа се ѝни з_ѝк_ѝчили Брез, ј_ѝбуку или нѝш_ѝѝа Суш, т_рѝб_ѝа нѝш_ѝѝа ј_ѝ Суш; кад нѝш_ѝѝо ти з_ѝт_ѝр_ѝж_ѝ Брез, нѝш_ѝѝо ми је б_ѝло Брез, т_рѝб_ѝа нѝш_ѝѝо да к_упѝ ДЛ, П_ѝвл_ѝн је нѝш_ѝѝо м_ѝло н_ѝж_ѝ Брез, п_лѝтѝ л_уди п_ѝрѝзу или нѝш_ѝѝо ДЛ, м_ѝрѝш т_ѝ д_ѝб_ѝити нѝш_ѝѝо и Н_ѝст_ѝа Суш, да јѝдѝ нѝш_ѝѝо ДЛ, п_рѝвила нѝш_ѝѝа п_рѝје Брез, к_уп_ѝш с_ѝли нѝш_ѝта М_р, те к_упѝ нѝш_ѝѝа ДЛ, јѝдно вр^ѝѝме нѝш_ѝѝа дѝцѝ ГЛ, ѝд_ѝидѝ в_ѝд_ѝи нѝш_ѝѝа се ч_ѝјѝ Суш, б_ѝлѝ се нѝш_ѝѝо ѝкув_ѝа Брез, нѝш_ѝѝо ме ѝвде з_ѝб_ѝли Брез, нѝш_ѝѝо ѝд_ѝг_ѝв_ѝр_ѝм Брез,

нѣшиѣо са поткућнициѣм ДЛ, *нѣшиѣа* се зѣзнуо Брез, у Београду раѣи *нѣшиѣа* Брез, *нѣшиѣо* си јавукала Брез, у кућу *нѣшиѣо* Брез, *нѣшиѣо* нѣ знам Брез, кѣпѣиш *нѣшиѣо* дјѣци ДЛ, понѣси љзѣ се *нѣшиѣо* ѣштро ДЛ; имѣ *нѣкака* ѣмеричка Брез, *нѣкакав* ваљѣ Брез, *нѣкакѣм* српом Брез;

нѣколкѣ данѣ Брез, *нѣколкѣ* млѣђи Бог; љмрѣ прѣ *нѣколкѣ* гѣдине ГЛ, ѣвѣ *нѣколкѣ* гѣдинѣ Мр, *нѣколкѣ* су вурунѣ лѣпѣнѣ ГЛ; *нѣкако* ѣспѣ Брез, *нѣкако* пред Нѣкољдан Ст, вѣди *нѣкако* како ћеш Брез, *нѣкако* ћу се избѣрити Брез, *нѣкако* ѣтварѣто Мр; па *нѣкад* кѣвѣмо ДЛ, *нѣкад* љ Ваљѣво Мр, *нѣкад* и нѣ дѣвѣ Брез, *нѣкад* ѣдѣм јѣтри Брез, *нѣкад* ѣсѣчѣм ражањ Суш, *нѣкад* тѣрѣм Суш, *нѣкад* зѣмујѣмо гѣре Суш, *нѣкад* нѣ биднѣ да љзмѣ свѣ ГЛ, *нѣкад* нѣка трава пѣдубица Брез, *нѣкад* око Прѣвѣг свѣтскѣг раѣа ГЛ, *нѣкад* је се појављѣвало ГЛ, *нѣкад* рѣчно Туб, *нѣкад* по двѣјес парѣи Туб, *нѣкад* у мѣрту сам запамтила Туб, *нѣкад* и прије ГЛ, ѣстајало *нѣкаѣи* пѣтнѣс љ зиму Брез, *нѣкаѣи* сам ѣшла цркви Суш, *нѣкад* љжелѣм се Мр, *нѣкад* на зѣмљи Брез, а нѣкат су љзимали и прѣшак Суш.

У побројаним заменичким и прилошким речима нема (и)јекавског рефлекса ни у осталим сродним западносрбијанским говорима, као ни у источнохерцеговачком и пивско-дробњачком. Облици *нѣко*, *нѣшиѣо* и сл. карактеристични су за босанске шћакавске говоре (уп. Пецо 1975: 141).

210. Само екавски лик констатован је код неких појединачних лексема:

из Њжичѣна *дѣчко* Брез, нѣде *дѣчко* Брез, ѣдвѣла као *дѣчка* Брез, крај нѣга *дѣчкић* млѣд ГЛ, ја-сам бѣо мѣжда *дѣчко* ГЛ, млѣи *дѣчкић* бѣѣ Суш, јавѣѣ нѣки *дѣчко* ГЛ;

право у зѣницу ДЛ, чѣвала га кѣ зѣницу љ оку Суш, погодѣи у зѣницу СГ, чѣвѣм ѣ сад кѣ зѣницу Ст;

нѣму *ѣбећѣвѣ* ДЛ, ѣтац ме *ѣбећѣ* Брез, нѣму *ѣбећѣ* Туб, Мѣшић *ѣбећѣ* Туб, бѣба је нѣ ѣбећѣла Суш, сѣмо *ѣбећѣла* Бог, да ѣн *ѣбећѣ* Мр, нѣшта је *ѣбећѣвѣ* Брез, и *ѣбећѣ* тад ГЛ, нас двѣ и *ѣбећѣмо* Ст, ја *ѣбећѣм* Ст, *ѣбећѣмо* ѣбадва Ст;

с *ѣбе* стране забијѣно ГЛ, побѣдѣ на *ѣбе* стране Мр, за јѣдан дан се вјѣнчале *ѣбе* Брез, дѣбијѣ с *ѣбе* стране Суш, шта ћу мѣрам вѣл"ти *ѣбе* ДЛ;

ка-су *Нѣмци* љшли ГЛ, Бѣло је и чѣтници и *Нѣмци* ГЛ, ѣз Ваљѣва *Нѣмци* ДЛ, за време *Нѣмѣѣѣ* ГЛ, ѣшли бѣси за време *Нѣмѣѣѣ* ГЛ, ѣмала сам машинѣу *нѣмачкѣ* Мр, ка-су дѣшли *Нѣмци* Суш, дѣлазѣ ѣни *Нѣмци* Суш, Пѣтар у *Нѣмачкѣ* Суш, дѣшѣ из *Нѣмачкѣ* Суш;

ѣлѣвајѣ га Брез, *ѣлѣвајѣ* и прѣлазѣ мѣјту Суш, ѣндѣ се *ѣлѣвѣ* Мр, *ѣлѣвѣиш* Бог, *ѣлѣвајѣ* мѣјта Бог, *ѣлѣвѣѣне* СГ, *ѣлѣвѣмо* СГ, *ѣлѣвѣ* се мѣит Ст; да *дѣлујѣ* ГЛ, вѣјска је *дѣстѣвовала* Мр;

како нам *слѣдујѣ* ГЛ, тѣ ти *слѣдујѣ* Суш, дѣбијѣмо *слѣговѣње* Брез;

вакѣ *ѣозлѣдила* ДЛ, па је *ѣзлѣдиѣ* Брез;

ѣмѣ *слѣзина* ДЛ, ѣв је ваљѣд *слѣзина* Брез, па *слѣзина* Суш;

У грађи се нису нашле потврде за јѣш неке појединачне лексеме какве су: *ѣесѣа* (обичније је: *ѣѣда*, *ѣѣиш*, *ѣѣишић*, *сѣкѣк/сѣкак*), *ѣећѣа* (обичније је: *ѣѣ'ѣло//* кѣпујѣ *ѣѣло* Туб, у нѣвѣм *ѣѣлу* Бог, нѣвѣ *ѣѣло* Бог, како *ѣѣло* Бог, дѣби ја љвѣче *ѣѣло* Бог, нѣвѣ *ѣѣло* СГ, *ѣѣло* Ст).

Сличан инвентар екавѣзама налазимо и у другим суседним западносрбијанским говорима (уп. Тешић 1977: 191; С. Марковић 2011: 459; М. Николић 1991: 242; М. Николић 1972: 656; Б. Николић 1968: 400-401).

Фонетски икавизми

211. Кратко јат је фонетским путем дало рефлекс *и* у позицији: а) испред **ј**; б) испред **љ**; в) испред **ђ**; г) испред **о** (<л). Међутим, слично приликама у осталим околним западносрбијанским говорима источнохерцеговачког типа (уп. нпр. Николић 1968: 400; Тешић 1977: 191, В. Николић 2001: 70–72, Ђукановић 1995: 42–44), у неким од поменутих позиција поред икавских форми сасвим су обичне и, свакако новије, екавске.

1) Испред **ј** (← ђј) *и* се јавља:

а) у компаративу: њи *боја̀иџиј* ма̀ло Мр, са̀мо су њи *по̀иџиџиј* би́ли ГЛ, њн *си́ромашниј* Бог, са̀д ми је *сѝиџиј* до̀шџо ДЛ, на̀род *сла̀биј* него прѝје Брез, та *сѝарија* ку̀ћа Л, *сѝариј* че́трѝ го̀д^{не} би́о Ст, *сѝариј* си́н Ми́ле СГ, у́нука њвога *сѝаријџи* Па́ја ДЛ, *сѝариј* љу̀ди по се́лу ГЛ, си́н *сѝариј* од ће́ркџе Мр, мо́ј му́ж је *сѝариј* чо́век Туб, мо́ја је́трова *сѝарија* Туб, *сѝаријџи* ми си́на и́стерџо на̀поље Брез, *сѝариј* на̀род је то глѐдо Брез;

б) у имперфекту: *бѝјаше* њи ма̀ло Брез, ђе-но *бѝјаше*, за́бравѝм ди́жете ДЛ, мо́ј свћкар *бѝјаше* ДЛ, њн нѐшта *бѝјаше* побџо̀леџ се ГЛ, ма̀ло *бѝјаше* Мр;

в) у аористу: њн *бѝјаде*, пу̀штио јумце Брез, *бѝјаде* око Ми́тровџана ГЛ, штџа-њн се *бѝјаде* Суш, *бѝјаде* је́сеџ Ст;⁴⁸

г) у презенту: док се *није* оже́ниџ Брез, и ко̀ тебџ *није* бо̀ље би́ло Брез, *није* чо̀до што сам спа̀ла с но̀гу ГЛ, ме́не џтац *није* да̀о ГЛ, *није* има́ла ђеце ДЛ, *није* би́ло ће́ро да се ку̀пи Туб, *није* се ра̀стаљџо Туб, *није* ѝмо бра̀њџе Бог, *није* би́ло ни ваја́та Бог, док се *није* распи́то ко̀ја је Ст, док је би́о жи́в *није* да̀џ Ст, *није* у́стајала Л, *није* вр̀шај џбављен СГ, *није* ни за́па̀нтила СГ, *није* у́ нас до́леко Суш, *није* се у́дала Мр, *није* та̀д би́ло Мр, њн *није* ши́џо ДЛ, *није* да̀џ д ѝде́м у шко́лу Суш, *није* то прѝје ко̀ са̀де ДЛ, *није* би́џ до́ље око̀пнио ГЛ, *није* сврати́џ ко̀д њега́ Мр, се́стра ми џцо́м, а ма́јко́м *није* Суш;

Вокал *и* уопштен је и у свим осталим лицима негираног облика *јесам*: са̀мо *нисам* ко́ца у́дарала у́ земљу Брез, *нисам* га́тала, *нисам* има́ла Бог, *нисам* кази́вала Брез, *нисам* кла̀дње ђџнула Брез, *нисам* кра́тила ко̀су Л, *нисам* по̀бјегла ГЛ, да *нисам* да̀рнула за́качи Туб, *нисам* ја̀ побегла Туб, ка̀ко *нисам* Гвџздена зна̀џо Туб, *нисам* мо́гла на̀ ногу Мр, док *нисам* одбаи́њала Мр, *нисам* те ви́тлове има́ла Мр.

д) код појединих именица: *триџија* је то ди́жете Брез, *триџија* је са̀де ГЛ; њна цр́че џ *смија* Брез; испџ *сѝријџ* џде Брез, *сѝрија* за́ врати́ ка̀плџе ДЛ, пот *сѝрију* ГЛ, с нѐба до *сѝријџ* Туб, на че́трѝ *сѝрије* Л, њне *сѝрије* џзгџо Бог, *сѝрија* Бог, простџри то, ди́жете ѝџо *сѝрију* СГ, *сѝрија* се ра̀д^{ла} Ст;

ђ) код глагола типа *вејаџи*, *сејаџи*, *џрејаџи*:

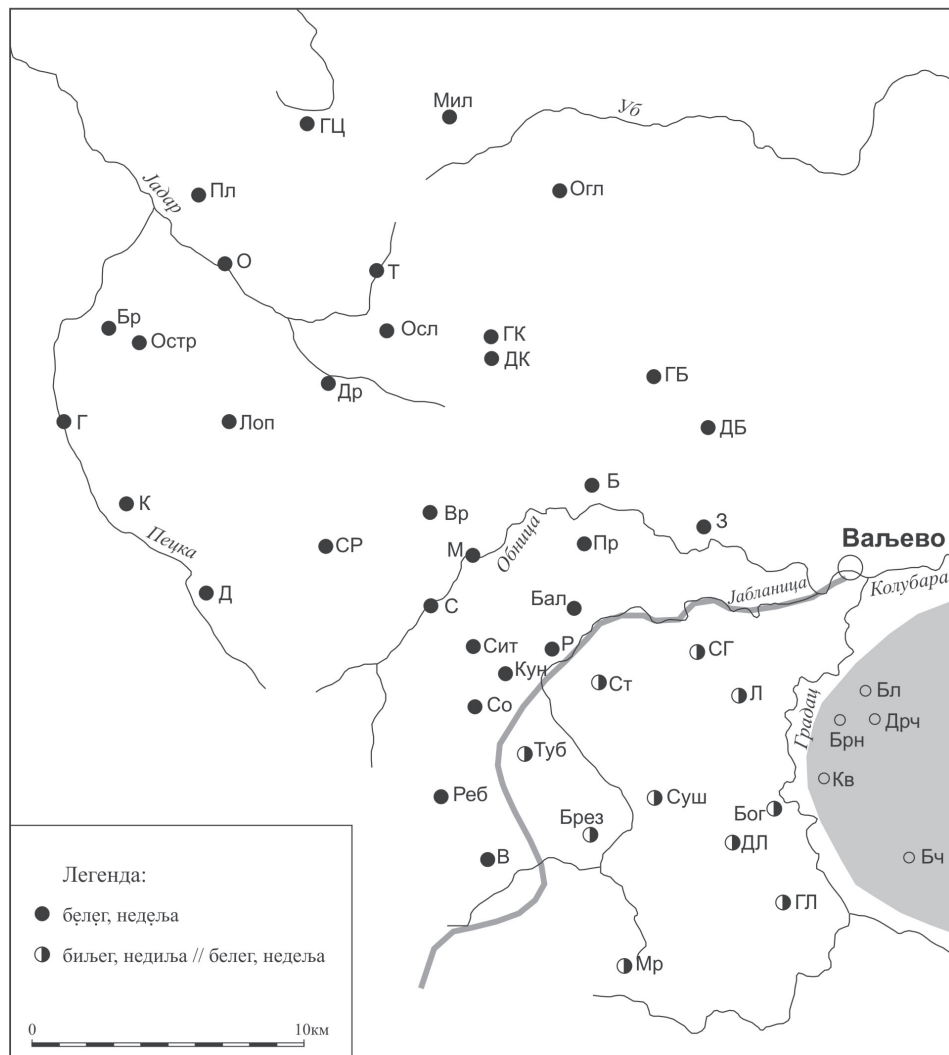
са̀мо *вѝје* ДЛ, ка(д) два̀пу̀т се ра̀звиџџе бо̀ље џчисти́ жи́то Брез, то-се *вѝје* ГЛ; *џџија̀ло* мо́ј д^џџте Брез, *џџија̀ла*, ди́жете ГЛ, кад *џџија* њџзи Мр, *џџија̀ло* Л СГ Ст Бог; њнџ се и *сѝјала* и ку̀диља Брез, му́рузе *сѝјали* ДЛ, *сѝјали* смо свћ мо̀гуџе Мр, *сѝјали* вџештачкџе тра́ве ДЛ, мо́ј џтац је *сѝјџо* б^џџле́лџ ку́рузе Брез, по̀џџе да се *сѝје* ше́ница Суш, *сѝјали* ба́шче Л, са̀д нѐ *сѝјџи* на ру́ке Бог, *на̀сијџе* ва̀ко Бог, прџље́џи *сѝјџемо* Мр, ако *сѝјџи* са̀мо цве́та СГ, ма̀ло *џџсијџем* ма̀лине Брез, *џџсијџем* па̀прика́ Мр, ѝмају́ фластџеници ко̀ји то *сѝју* Мр, *џџсијџи* бра̀шно Бог СГ, из ру́ке *на̀сијџем*, прџџрш ѝма́ Брез, љџетос сам *сѝјала* парада̀јз Брез; ѝмало *сѝјач* Туб, *сѝјалица* сѝјџе ку́рузе Л; п о р е д : што се *сѐје* Туб, *сѐјџо*, ѝшо и у за́раду Туб, њна се *џсеје* Туб,

⁴⁸ Исто је забележено и у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 119 и 242).

сејали смо кѹруз СГ; а некѣ гѹспоје пѹчѣле да се *смѣјѹ* Брез, ђн се *на̀смѣјѣ* ѱв^мѣк Брез, *смѣје* ми се ђвѣ ДЛ, вакѹ се *на̀смѣја* ГЛ, сѣд ако се које *на̀смѣјѣмо* Бог, да кѹћу прѣвѣ свѣ су се *смѣјѣли* Суш; *ѣрѣје* на онѹм неговѹм ГЛ, *ѣрѣјѣм* в^рѹну Л, сједѣш тѣмокан и *ѣрѣјѣш* се Суш, да се *ѣрѣје* тѣ кѹдиља Суш, ѡзгѹ тѹ *ѣрѣје* Брез, *зѣѣрѣјѣм* свѣкру и свѣкрви ДЛ, мл^мѣко *ѣѣрѣјѣм* Брез, колкѹ трѣба да се *ѣѣрѣје* ГЛ, трѣба да с *ѣѣрѣје* СГ, *ѣѣрѣјѣш* ђнѣј сѣч Мр, *ѣѣрѣјѣмо* кајмак Мр, мајка *ѣѣрѣје* тѹ вурѹну Суш, *ѣѣрѣјѣм* лѣпо Ст, ђнѹ *ѣѣрѣјѣло* а јѣ лѣгнѣм Суш; на̀местѣш *ѣѣрѣјѣлицѹ* Суш; п о р е д: ѣјутру сѹнце *ѣѣрѣје* Суш, вам се в^рѹна *ѣѣрѣје* Туб, стѹ ђнѣшта је *зѣѣрѣјѣла* Туб, *ѣѣрѣје* се гвѹжје Туб, *ѣѣрѣје* фѹруну Туб, ђпѣ *зѣѣрѣјѣш* СГ;

2) Испред љ јавља се и у примерима:

ѣно је *бѣљѣжница* Суш, ѣ сад ѣма̀м *бѣљѣе* Мр, ѣмала *бѣљѣшка* ѹ томе ГЛ, до̀дили те *бѣљѣжили* тѣлад Брез, чѣкај док *убѣљѣжѣм* Мр, по̀стила сѣдам *нѐдиља* Брез, бѣде три *нѐдиљѣ* Мр, Цвѣтнѣ нѐдиље Мр, на̀стаје Вѣл^мка *нѐдиља* Мр, да до̀ђе Вѣлике *нѐдиљѣ* Мр, глѹвнѣ *нѐдиљѣ* Туб, *нѐдиљѹм* бѣѹ збѹр Туб, ако је *нѐдиља* нѐћу да пѣрѣм ДЛ, кад је *нѐдиља*, прѣзник Суш, бѣла *нѐдиља* Суш, бѣла *нѐдиља* Суш, до̀лазиѹ учи *нѐдиљѣ* Суш, вѣликѣ *нѐдиљѣ* Л, да сѣјѣ цвѣтнѣ *нѐдиљѣ* Л, прѣзнујѣмо свѣтѹ *нѐдиљу* Бог, у *нѐдиљу* Бог, и *нѐдиља* и Цвѣти Бог, *кѹдиљу* по̀сијѣмо Ст, а Цвѣ^мѣти су у *нѐдиљу* Суш, у *нѐдиљу* по Госпојѣни Брез, три *нѐдиље* се кѣселѣ ДЛ, дрѹгѣ *нѐдиље* чѣснога по̀ста Суш, у *нѐдиљу* завршавајѹ ГЛ, три *нѐдиље* бѣло до̀ поста Суш, *Нѐдиљко*, каже, лајѹ кѹчиѣи Брез; *ѣонѣдиљак*, ѹторак, ср^мѣда ДЛ, *кѹдиља* ми зовѣмо Брез, *кѹдиља* се по̀сије Брез, прѣла тѣжину, прѣје *кѹдиљу* Мр, прѣје *кѹдиља* Суш, сѣјѣли *кѹдељу* Л, ѣма̀мо *кѹдиље* Суш, дрѹжѣ *кѹдиљу* Суш, по̀следнѹ *кѹдиљу* Суш, ѣмало је од *кѹдиљнѹѹ* по̀става Туб, нѐка и *кѹдиљчица* Туб, а *кѹдиљчица* сѣмо Туб, *кѹдиљу* сѹкњу сам нѹсила Туб, од *кѹдиљѣ* што се сѣје Туб, сѣјѣла *кѹдиљу* Суш, по̀сијѣш *кѹдиљу* Суш, да се грѣје *кѹдиља* Суш, тѹчѹ жѣне *кѹдиљу* Бог, *кѹдиљу* тѹчѹ Бог, бѣрѹ *кѹдиљу* ДЛ, ђни зѹвѹ *кѹдиља* а ми тѣжина Мр, сѣјѣли *кѹдиљу* ДЛ, слѣмѣаче од прѣишта, од *кѹдиљѣ* ДЛ, ѣзвлѣчѣ *кѹдиљке* ДЛ, по̀вјесма па *кѹдиљчице* Брез, прѣдѣмо ђнѣ *кѹдиљчице* Брез, до̀шла у *ѣонѣдиљак* ѹвече Суш, на Чѣстѣ *ѣонѣдиљак* Брез, бѣјѣде *ѣонѣдиљак* ГЛ; п о р е д: бѣли су *нѐдељу* по Петровдѣну Брез, ил три *нѐдељѣ* Брез, од прѣвѣ *нѐдељѣ* чѣсног по̀ста Суш, ни *нѐдеље* нѐма слѹбѹдно Брез, а Вѣликѣ *нѐдељѣ* рѹдѣ СГ, ђвѣ је Цвѣтнѣ *нѐдеља* СГ, у *нѐдељу* су Цвѣти Л, *ѣонѣдѣљник* ѹвече Брез, трѣбало је у *ѣонѣдѣљник* д ѹперѣм вѣш Брез; ђнѹ се сѣјѣла и *кѹдеља* Брез, и тѹ се по̀топѣ тѣ *кѹдеља* Брез, тѹрѣ се тѣ *кѹдеља* Брез; нѹсила сам *кѹдѣљне* сѹкње Брез, од бѣза *кѹдѣљнѹѹ* Брез, и тѹ од *кѹдељѣ* Туб, ра̀дили од *кѹдељѣ* Л, ѹрежѣ се тѣ *кѹдеља* Л, па се тѹ ѹстави тѣ *кѹдеља* Л, по̀сијѣмо *кѹдељу* СГ, торбаѣи од *кѹдељѣ* СГ, *кѹдѣљнѣ* и по̀вѣжѣш СГ, ѣма̀ и *кѹдељчице* СГ, *кѹдељу*, јѣсмо и тѹцѣли СГ, *кѹдеља* и ѣѣтен СГ; в. Карту 4:

Карта бр. 4: ИКАВИЗМИ ТИПА *биљег*

3) испред **ђ**: нё било ти зајдџвиђено ГЛ, маљо сџћела и ђде Брез, ђна сџћела, ђна тџ прџје плџте Суш, кџд нас усџћелица Брез, усџћелица зџвџм ДЛ; п о р е д: у Цвјџтнџ иџнеђћџльнџк данџс Мр, сџдела баба Бог, каќо заповџдџ Сг.

4) испред **џ** (<л): у Биђџраѓу живџ Брез, нџтури се на срџдини те се џдарџ биђџќ Брез, јџдан џџо ђстаљџ за Мџлџ Бџжић ГЛ, јџдан џџо нџмџ водџ ДЛ, на јџдан џџо сам џмџ Бог, дџбџли на џџџби Мр ГЛ, дџшла џџџба Л; џџо дан џмџ прџво да мџљџ ГЛ, џџџ сџдам нџдџљџ Брез, џџџ каљав СГ, врџо сџт шпџрет Мр; и само јџдном забелеђено: џдарџ биђџќ, бџедџќ Брез; п о р е д: ђд Биђџраѓа прџшџ Брез, ђо Бџџграда СГ, ђд Биђџраѓа Ст, д џдџм у Биђџраѓ Брез, у Биђџраѓу рџдџ Брез; тај џџво

око њи Туб, дође до *геобе*, СГ, прѣдњи *гео* СГ, задњи *гео* СГ, полажѹ *цео* дан Брез, данас *цео* дан СГ, сједила *цео* дан ДЛ, млатим по *цео* дан ДЛ, игрѹ *цео* дан Ст, д идѣ *цео* сноп Л, пѣва по *цео* дан Ст, док нѣ биде *зрѣо* начисто ГЛ, немѹј, много је *врѣо* Брез; *бедчѹј* је састаљен от шипкѣ СГ.

ниси *смѹо* р^мѣч да рѣкнѣш Брез, да сам ондѣ *смѹо* ГЛ, *смѹо* је мѹј свѣкар Суш; стѹмак *болио* Брез, менѣ *заболио* зѹб ДЛ, послѣ је се *разболио* Суш, *вѹдио* си штѣ радѹм Брез, *вѹдио* мѹј отац Суш, *вѹдио* отац СГ, ко-ме гѹд *вѹдио* ѹ Ваљеву Ст, *вѹдио* њѹ и чѹѹ Бог, нѹсам *вѹдио* ка-сам ГЛ, није нико ни *вѹдио* ДЛ, млѹго ме је *волио* Суш, менѣ највишѣ *волио* Бог, *заволио* је и ѣто Мр, никад *вѹдио* нѹсам Брез, кад је *вѹдио* Брез, ја нѹсам *вѹдио* ѳвде никад ГЛ, *залѣшио* је се Брез, *налѣшио* је на лѹду ДЛ, *иодлѣшио* пѹт кола Мр, он је тѹ *жѹвио* ГЛ, *жѹвио* осамдѣсѣт и шѣс гѹдѹна Брез, а он је *жѹвио* Бог, *жѹвио* је тѹмо СГ, *жѹвио* је педѣсѣт гѹдѹна Бог, ѳвде сам *жѹвио* Брез, *жѹвио* брез жѣнѣ Брез, *жѹвио* је са ѳтим њѣговѹм сином Брез, *жѹвио* је деведѣсѣт гѹдѹна ДЛ, *жѹвио* је три-чѣтри гѹдне ДЛ, он се дѹбро *жѹвио* Л, *нажѹвио* се дѹста ГЛ, да је јѹш *иожѹвио* Суш, *мрзио* га је он Мр, ја *иднио* ГЛ, док сн^мѣг није *окѹинио* ДЛ, ваљад *иолѣшио* нѹвишѣ Ст, *излѣшио* је Ст, *свѹдио* ми се Ст, кат сам *сѹио* да се жѣним ГЛ, *сѹио* сам д идѣм у милицију ГЛ, *ѹрѹио* сам много Мр, *ѹреѹрѹио* је мѹке Мр, *ушѹѣдио* дѹста ГЛ, нѹси *ушѹѣдио* ништа Суш, он *сѣдио* ГЛ; п о р е д : он је *волеѹ* Брез, *волеѹ* ме најбѹлѣ Ст, сѹмѹн је се *јѣо* Брез, *јѣо* се сѹр Бог, *јѣо* сам Бог, нѹсам *јѣо* Брез, *јѣо* се лѣѹ Мр, *јѣо* бѹков лис Суш, на крају се *разбѹлеѹ* Бог, нѣшто *разбѹлеѹ* Ст, он *смѣѹ* Бог, нѹсам *сѹѣѹ* Бог, *сѹѣѹѹ* је он Бог, *ѹѣѹ* д ѹдарѹ Ст, нико није *ѹѣѹ* јѣсти СГ, нѹсам *ѹѣѹ* Л; и : није *ѣѹо* д идѣ Брез, није *ѣѹо* и ѳтишѹ Брез, послѣн није *ѣѹѹ* Брез, није *ѣѹѹ* да је прѹмѹ Брез, није *ѣѹѹ* д идѣ Брез, он није *ѣѹѹ* ДЛ, није *ѣѹѹ* ал пѹгоди ме ДЛ, ка-сам *ѣѹѹ* ѹдарѹ кѹша ГЛ, нѹсам *ѣѹѹ* ГЛ, пољѹтио и није се *ѣѹѹ* Суш; исп. т. 213 под 6).

212. У фонетске икавизме убрајају се и ови примери:

а) *вѹдрице* бѹле Брез, кѹјѹ нѣ може ни *вѹдрице* Туб, пѹне *вѹдрице* ракије Л;

б) нѹсио *сѹкиру* и клине Брез, тѹца дѹле *сѹкирѹм* Брез, *сѹкирѹм* ДЛ, *сѹкирѹм* чѣпаш Туб, *воликѹ* *сѹкирица* Туб, *сѹкирѹм* Бог, *сѹкирѹм* Ст, сѣкѹ ѳтац *сѹкирѹм* Бог, ѳштрили *сѹкире* Л, *сѹкирама* и тестѣрѹм СГ, *сѹкирѹм* СГ, имѹ сам *сѹкиру* Бог, ѹзмѣ *сѹкиру* Бог, онѹ брѹдву као *сѹкира* Туб, као *сѹкира*, сѹмо је мѹло савијѣна Туб, направѹ се тѹ будѹчиѹ, *сѹкирица* Туб, нѹжом, *сѹкирѹм* ДЛ, сѣкли су велики бѹдњѹк *сѹкирѹм* ГЛ, клѣпѹвѹ и рѹонѹке и *сѹкире* ГЛ, *сѹкирѹм* и клѹдарѹм ГЛ, свѣ ѹдарѹ *сѹкирѹм* Мр, имала *сѹкира* Мр; поред : *сѣкира* имѹ Туб;

не сѹкирѹј се тѹ Брез, да се *сѹкирѹ* Ст, бѹјѹм *сѹкирѹѹ* се Суш, *сѹкирѹција*, дѹјѣте ДЛ;

в) нѣкѹ су и *бѹжѹли* Брез, мѹји није нико *бѹжѹ* Брез, ѳни *бѹжѹли* од милиције Суш, ѳна *бѹжѹ* ис куѣ ДЛ, *бѹжѹ* нѹпоље Бог, бѹло мѹка, хѹти *бѹжѹ* Туб, мѹ ѳталѣ *бѹжѹ* ДЛ, *бѹжѹ* ѣѣ хѹ ја да с ѳтрујѣм ДЛ, *бѹжѹм* да побѹгнѣм ДЛ, јѹј, ѣѣцо, *бѹжѹше* Мр, ѳна *бѹжѹ* ДЛ, мѹ ѳталѣ *бѹжѹ* ДЛ, *бѹжѹ* сѹмо ѳд њѣга ДЛ, ако нѣ мож тѹ *бѹжѹ* склѹни се ГЛ, *бѹжѹ* од партизѹна Суш, сѹд је дрѹго, *бѹжѹ* Мр; п о р е д : нѹсмо мѹ *бѣжѹли* Бог, да *бѣжѹм* да се ѹдѹм Бог, у *бѣжѹнију* Л, ѳна виѣчѣ *бѣжѹ* СГ;

г) направѹла *ѹњѹздо* Брез, у ѹјнѹј *ѹњѹздари* ДЛ, *ѹњѹздо*, прѹвѣ и тѹ се лѣжѹ Ст, *ѹњѹздо* ваљад Мр; п о р е д : *ѹњѹздо* Бог,

д) Глагол *кукурекаѹи* потврђѣн је само с вокалом *и*: *кукѹрѹичѹ* јѹтри Суш, што је он *кукурѹикѹ* Брез, па кад *закукурѹика* ГЛ.

Морфолошки икавизми

213. Забележени су аналошки (морфолошки) икавизми у познатим категоријама.

1) У дативу и локативу једнине именица женског и мушког рода на *-а*:

а) Дјд.: мојој *баби* њме Миљана Брез, понеси *баби* крушака Суш, подај то *Живодарци* Суш, рекла оној *жени* ДЛ, паћи свећу *баби* *Зајорци* Суш, доше доле *колиби* једној Брез, пошћо на Мијатовину горе *колиби* ДЛ, нисам ишла *колиби* Брез, ишла сам и овој *комшијнки* Брез, према *лaмии* Бог Суш Мр Брез СГ, кажем ја *мајци* Бог, дала мојој *сестри* ДЛ, однесем те подам оној *сестри* Мр, донесемо *сирини* то млеко Туб, кад дојем на Марковац оној *чесми* ДЛ, пут што је сa(д) дошао *школи* ГЛ, одде *шићали* ДЛ;

б) Лјд.: па све по *баби* ГЛ, о *баби* Мaрици Суш, пекo лљбац у *вуруни* ГЛ, попази по *лави* ГЛ, посијали мурuze у *градини* Суш, о некој тамо *жени* ДЛ, ноде на *кајији* Туб, па сви у једној *колиби* спавају ДЛ, ћерку сам родла у тој *колиби* Мр, њмам у *колиби* кревет Суш, носила у *кoрии* некој Брез, у јасеновој *кoри* СГ, највише смо радили на *крчањи* СГ, *њо нoзи* Мр, чувала *њо шуми* Мр.

2) У дативу и локативу једнине личних заменица за прво и друго лице једнине и заменице *се*:

а) Дјд.: *мени* је шила Брез, отац *мени* није дао Суш, донели су они *мени* Брез, бљижa *мени* Брез, подсм^иевала се *мени* Брез, они *мени* платe Брез, *мени* то не треба Брез, он *мени* дајe сат Брез, приват^и д^иете и *мени* да ДЛ, он је *мени* синовац ГЛ, све *мени* опр^ича ДЛ, *мени* није добро ДЛ, нап^ишу они *мени* ДЛ, *мени* не би вeрoвали Мр, *мени* је прoстрла Мр, *мени* то било већ oгадило Бог, *мени* је шила моја сна Брез, *мени* у планини лoшо ГЛ, *мени* да те подојм ДЛ, *мени* не би вeрoвали Мр, послe *мени* ткала Суш, она је *мени* сна Туб, *мени* у планини ГЛ, оне све *мени* ГЛ, *мени* криво ГЛ, не би *мени* вајде ништа ДЛ, *мени* жaо Мр, а она *мени* судија каже Суш, долази *мени* Суш, oће *мени* у очи ДЛ, *мени* ткала Суш, *мени* ударили некију Суш, *мени* је дошла једном ДЛ; шта ћ ја *ибе* да причам Брез, б^иће и *ибе* вајде ДЛ, помoћ *ибе* ДЛ, б^лаго, *ибе* ДЛ, *ибе* кажем ГЛ, да ја *ибе* кажем Брез, треба *ибе* Суш, б^иће и *ибе* вајде ДЛ, ја *ибе* кажем да је то ГЛ, па ћу ја *ибе* набрати Мр, *ибе* ов п^ише два мeсeца СГ, тај што ја *ибе* прича Туб, па ћу ја *ибе* набрати Мр; рекла *себи* да не идeм Брез, поњава ткала *себи* ДЛ, ја све *себи* спрем^им ГЛ, од како пант^им на *себи* нос^им Мр, д *укувам себи* Суш, извед^у *себи* ма^итицу Брез, поњава ткала *себи* ДЛ, ја угoтов^им *себи* Туб;

Најомена. Заједничко и екавским и ијекавско-екавским говорима је: к^уку мeнe у тријес трeћoј гoд^ини добио ГК, к^уку мeне Г Пл СР С Суш, к^уку мeнe, јoј, б^лаго, тeби ДЛ, јoј к^уку мeнe Др О К. То су у ствари, и једини примери који наговештавају продор облика акузатива у локатив, одн. датив;⁴⁹ в. и т. 165 под а)

б) Лјд.: прича о *мени* Брез, кошуља на *мени* ДЛ, да м^исли о *мени* ГЛ, oсети ја послe у *мени* Туб, у *мени* њмало тријес к^ила Бог; oће ли она о *ибе* ГЛ, њмала сам а^лјину на *себи* Брез, прoсу по *себи* ГЛ, д *ушијем* на *себи* Суш.

3) У локативу множине именица мушког и средњег рода: у *Арсеновићима* Брез, и у *Букoвима* ГЛ, на *брљима* Мр, нисам у *брљевима* тако баш Брез, причам о *вoловима* прије Брез, о т^им *вам^ицирима* Брез, oстанe у *ирeбeнимa* Мр, по *изворима* појили Брез, у *кoл^има* ДЛ, на *колицима* ГЛ, вoзају на *кoњима* Брез, догнају на

⁴⁹ У Ужичкој Црној гори је више пута исто потврђено (Марковић 2011: 193).

кѡњима ДЛ, осмачари на кѡњима ДЛ, у Лазаревих^{ма} ДЛ, за дор^чак у лѡнцима Туб, запошљаваѡ сам се на свѡкѡм мѡсѡјима Л, у Милу^тиновичима Брез, рѡђена у Мѡјићима долѡмо Брез, причѡ о мѡмцима ДЛ, на Мрѡви^њцима водили бѡрбу ГЛ, гѡр је по Мрѡви^њцима Суш, ч^ујѡ се у мурузима дѡле Суш, пѡ њивама ГЛ, палѡте воликѡ на рамѡнима Брез, на мѡјѡм рамѡн^{ма} ДЛ, кѡса пѡла по рамѡн^{ма} ГЛ, у ѡарѡнизѡнима Брез, тѡ у Пе^тровићима жѡне Брез, и о ѡрѡлима ГЛ, мажѡ се ѡо рамѡвима Брез, у сѡндуцима Брез, у сѡсѡјавцима прѡтичѡ у пѡнор Брез, ни у свѡјѡдѡвима Брез, ѡмѡ у Сѡдларима Брез, оргѡнизѡвали по сѡлима ГЛ, по сѡлима дѡл да тражѡ жѡта Суш, у др^угѡм судѡвима Брез, на Ђбу у Тр^њѡцима на жѡтви Брез, на тѡм ѡдшкѡвима Суш, бѡси у ѡѡковима ГЛ, у ѡемѡјима, дѡј^њѡм Брез.

4) У инструменталу јѡднине и у генитиву-дѡтиву-инструменталу-локѡтиву множине заменичко-придевске промене:

а) Ијд.: ѡсека нѡкакѡм срѡпом Брез, по дрѡветом нѡкѡм ДЛ, са ѡтѡм њѡвоѡм сѡном Брез, др^ужила јѡ се са њѡвоѡм сѡном Брез, са њѡнѡм брѡтом Брез, сѡ овѡм млѡђѡм Брез, маказѡма ѡвѡм Мр, најтѡжѡ је бѡло сѡ овѡм Бог, нѡмѡј тѡ да се др^ужѡш с ѡвѡм Л, прѡђѡ овѡм п^утем Мр, зѡ онѡм бѡй пѡштѡр Брез, шта бѡ сѡ онѡм ајд^уком СГ, наљѡјѡш пр^ѡѡсѡлом ѡнѡм слѡнѡм Брез, нѡде под ѡнѡм дрѡветом Мр, нејѡка ѡнѡм др^угѡм ѡтетѡм Суш, са ѡшѡм њѡговѡм сѡном Брез, ѡшѡм п^ѡѡеском квѡрцнѡм ГЛ, са ѡшѡм мѡјѡм чѡвѡком Брез, ѡшѡм п^утем Мр, провѡшѡрила сѡ ѡшѡм од^ѡѡлом ДЛ, сѡ ѡшѡм се зак^увѡвѡ ГЛ, сѡд нѡмѡм пѡсла сѡ ѡшѡм Мр, ѡн је прѡкинѡ сѡ ѡшѡм СГ, пѡслѡ бѡло сѡ ѡшѡм пѡѡцом Туб, пѡјѡ ми је д^ушу сѡ ѡшѡм намѡштѡњѡм Л, са ѡшѡм трѡјѡм сѡротѡњѡм Брез; сѡ овѡм млѡђѡм Брез; сѡ јѡднѡм спѡрѡво Бог.

б) Гмн.: сѡ овѡ мѡјѡ дѡсѡт прѡстиј^у зарѡдио Бог, по сѡдам, ѡсам ѡвѡ јѡстребѡвѡ ѡмѡ Брез, ѡмѡу јѡ и ѡвѡ јѡгод Мр, набѡрѡм ѡвѡ млѡчѡрѡ Суш, ѡг јѡст^укѡ ѡвѡ с крѡвета Туб, ѡг ѡвѡ вѡзѡла ГЛ, напѡравѡм од ѡвѡ јѡгод Мр, ѡмѡ и стѡри ѡшѡ крѡвѡта Бог, ѡг свѡ ѡшѡ вѡљевскѡ планинѡ Брез, к^упѡ ѡнѡ вѡкнѡшѡ док дѡђе ГЛ, пѡ-шѡс ѡнѡ рѡдѡвѡ вѡкѡ се ѡкрѡтѡ Л, нѡмѡ ѡнѡ сѡмѡнѡ да рѡђѡј^у Мр, ѡг ѡнѡ мѡр ајд^укѡ СГ, нѡрѡда сѡ свѡ странѡ ДЛ; сѡмо прѡју од бѡлѡ к^ур^узѡ Брез, од мѡмѡкѡ бѡѡѡшѡ ДЛ, ѡт свѡ тѡ вѡљевскѡ планинѡ Брез, лѡбѡвѡ вѡликѡ ГЛ, бѡковѡ вѡликѡ СГ, ѡмѡла сам мѡмѡкѡ дѡбрѡ ДЛ, рѡдила сам од мѡлѡ нѡг^у Брез, сѡстанѡ се млѡдѡ жѡнѡ Бог, ѡмѡ рѡзнѡ ѡмѡнѡ Брез, ѡмѡ рѡзнѡ дрѡвѡтѡ Туб;

в) Дмн.: бесјѡдиѡ нѡшѡм л^удѡима Брез, ѡ онѡмѡ тѡмо нѡсила Брез, дѡлили ѡвѡм мѡло сѡромѡшнѡјѡм Бог, дѡјѡ ѡнѡма Туб, дѡнесѡш ѡнѡм жѡтоцима Туб јѡвили свѡма Брез, кад је свѡма вѡјде ДЛ, свѡма д^ѡѡлѡм ДЛ, свѡма по пѡрче ГЛ, свѡма д^ѡѡлѡм ДЛ, ѡд^у јѡднѡ гр^уѡима ГЛ;

г) Лмн.: са њѡнѡм р^укама зарѡдили Брез, с ѡвѡма ѡшла ГЛ, прѡвѡ сѡ овѡм мѡстѡм Бог, сѡ ѡвѡм пѡкрѡтнѡм апарѡтѡма Бог, и мѡј ѡвѡвѡјѡ сѡ ѡшѡма тѡмо Брез, пѡправѡш сѡ ѡшѡм шпѡйцевѡма Бог, рѡст^у сѡ ѡшѡм гљѡвама Мр, јѡли из ѡѡсѡ дрѡвѡнѡм кѡшикама Брез, сѡ јѡкѡм ѡнѡм ѡксерѡма Туб;

д) Лмн.: на ѡнѡм кѡпама ГЛ, на ѡшѡм свѡдѡбама ГЛ, на ѡшѡм ѡдшкѡвима Суш, ѡ ѡшѡм пѡлицама Туб, ѡ ѡшѡм вѡмпѡрѡма Брез, по ѡшѡм сѡлима ГЛ, ѡ ѡшѡм Гѡр^њѡм Лѡсковѡцама ГЛ, ѡ ѡшѡм вѡдѡницама ГЛ, у свѡкѡм држѡвама мѡжѡ да прѡмѡ Туб, у Ђурѡвѡвићѡма нѡкѡм ГЛ, сѡ нѡкѡм чѡјѡвѡма Туб, пѡ њѡнѡм стѡвѡрѡма Брез; ѡ тѡм к^уђѡма гѡре вѡликѡм дѡѡма СГ, на ѡбѡчнѡм крѡветѡма Бог;

5) У другом лицу множине имперѡтива глагола: да ме ѡднѡшѡ дѡктору ДЛ, к^уѡшѡше дрѡвѡнѡ чѡбровѡ Мр, кѡпѡ нѡсѡшѡ Брез, вѡ мѡнѡ ѡбѡшѡ ѡвд Брез, ѡбѡшѡ мѡнѡ Суш.

6) У раднѡм глаголском придеву глагола: мѡнѡ глѡва бѡдѡла ДЛ, мѡнѡ забѡдѡли

зуби ДЛ, *забòла* ме нòга Мр, *забòлила* ме óвде Суш, *разбòла* се óд нечегà Суш, нисам је *вòдила* Брез, *вòдила* да идó òне ДЛ, *јеси вòдила* скòро Дивну Туб, óтац му и мајка *вòгли* СГ, ако сте *вòдили* гòр планину Туб, на аста́лу *вòдила* сам га Брез, нисам *вòдила* дòбро Брез, *вòдила* кàко òни ДЛ, нисам *вòдила* ниједну Брез, нисам је *вòдила* кàко се ўдàла, ни́ђе Брез, ја-нисам *вòлила* Брез, *нај* сам *вòлила* кад мајка ўспè Брез, *живила* у кòлиби Суш, бòже, шта сам *ўреживила* Мр, ни *ўроживила* Брез, *живили* смо у трй оделèња Бог, и тàкò смо *живили* ДЛ, ни́је *изблèгило* ДЛ, свй су згрàбили пўшке, *излèтили* Ст, и *ўожèлила* мèса ни́кад Брез, *ўокйишло* млèко Брез, тàмо смо *сèдили* Брез, *ўрйишла* сà нйм до смр́ти Брез; п о р е д: *вòдела* сам га кò цр́квè Брез, *вòдела* га вèчи Брез, нисам *вòдела* кàко с ўдàла Туб, *вòдела* би ако трèбà Брез, вйше би му *врèдело* Брез, же-смо прè *живели* Мр, од куделè *живела* Туб, же смо прè *живели* Мр, *живели* у зàједници СГ, нòге *забòлеле* ГЛ, дàбòгда ти *изòрело* Брез, *јес изòрело* Брез, тó је *ўолèшела* òборена бўква Суш.

7) У инфинитиву: нèш је *вòдиши* Брез, свè се тò да *вòдиши* Туб, штà ћу, мòрàm *вòлиши* òбе ДЛ, с кйм ћеш *ўроживиши* дòбро ДЛ.

Секундарно јат

214. Рефлекс секундарног јата потврђен је у примерима: òнàј *кòсијèр* од кòсè Брез; *кòр'èн* јàк Брез; поред: *кòсйром сèчў* Туб. У граничним насељима секундарно јат се јавља с приближно једнаком фреквенцијом као и у околним сродним западносрбијанским говорима (уп. Тешић 1977: 191; Николић 1968: 401; М. Николић 1972: 656), с тим што је нпр. у Ужичкој Црној гори и даље у Полимљу Нихов инвентар шири и бројнији у групама *ир/ер* (уп. Марковић 2011: 458–459; М. Николић 1991: 248–249).

215. Секундарна вредност гласа јат није потврђена у речима:

а) *вàmийр* об^мелодàниò ДЛ, као *вàmийр* Туб, ни дрèкàвàца ни *вàmийрà* ГЛ, *вàmийри* тò су мàло извòдили ГЛ, о тйм *вàmийрима* Брез, бйò му *комàндйр* Туб, кўвали *кромййр* Брез, *кромййра*, лўка, парадàјза ДЛ, мàло *кромййра* ў јесен ГЛ, пòсијè се *кломййр*, лўк, пàсўљ Мр, *крòмййр* и кўпус Брез, и шèницу и *крòмййр* Мр, сйјали смо мўрузе, *крòмййр* Суш, *кромййра* по двàјес килà ГЛ, сйјали смо *крòмййр* ДЛ, *крòмййр*, пàсўљ, свè Мр, продавали *кромййре* ДЛ, *крòмййр* звàни рòза ГЛ, *кломййр* дòбар ДЛ, *крòмййр* је ГЛ, нàјлèпши *крòмййр* ГЛ, кўпус, *крòмййр* Туб, ўкувàмо *кромййра* Брез, и мўрузи и *кломййри* Брез, òтишла педèсèт чètвртè у *мàнасййр* Брез, òтишла у *мàнасййр* Суш, јèдна ми је у *мàнасййру* Брез, бйò је *офицйр* ГЛ, *офицйр* дòлази Туб, у *йàнййр* Брез, и йзвадй *йàнййр* Суш, *шèшир* нòсйм Брез; нèмà óв *бàндèрà* ГЛ, *сййòжер* се ўдарй Мр, нàправй и око *сййòжера* лàнац Мр;

бйò *Бўдимйр* Брез, *Бўдимйр*, óтац Туб, иза Милијè *Бўдимйр* Суш, *Велимйр* рèкò Брез, да нè буднè òнàј *Вèл'мир* Суш, сèстрий и *Влàсйимйр* (!) Брез, пўшти *Влàсйимйр* Суш, па *Злàйшмйр* Брез, нèкй *Мòмйр* Милутиновић Брез, бйòло йме *Мйломйр* Брез, мòј сйн *Рàдомйр* Суш, *Рòзомйр* се звàò мòј свèкар Суш, и *Свèйшмйр* бйò Брез, кад је *Сййàнимйр* Суш;

в) òстали *сирòшйе* Брез, трòјом *сирòшйињòм* Брез, бйили смо *сирòмашинй* ДЛ, са тòм мòјом *сирòшòм* Мр; ни́је продавò *сйр* Туб, *сйр* и кàјмак Туб, *сйр*, кàјмак Брез, *сйр* се прàвй Брез, скупљàмо *сйр* ДЛ, *сйр* се йзрèжè Мр, *сйрйишиè* òставйш Брез, прàв'ли *сйрйишиè* ДЛ, òставймо *сйрйишиè* ДЛ, да стàвй у *сйрйишиà* ГЛ, *сйрйишиè* ни́је бйòло ГЛ, *сйрйишиè* ймали Суш, са *сйрйишиòм* сйрила Суш;

в) *jǎsīrебови* нѧма пѧбише Брез, *имǎ jǎsīrеб* Брез, ѡсам ѡвѧ *jǎsīrебѡвǎ* имǎ Брез;

г) тѧж^ну *kǐселѧ* ДЛ, трѧ нѧдиље *kǐселѧ се* Мр, кудилу *kǐселила* Суш, сѧдам дѧнǎ се прѡвǎ *kǐселила* Суш, *kǐселѧ* пѧтнѧс дѧнǎ Брез, *искиселимо* у млѧкѡј води Брез, у ѡнѡ мѡчило и тѡ се *идкисели* ДЛ, имǎ нѧкǎ *киселина* Бре;⁵⁰

д) *бѡлесѧ* сѧде ДЛ, чѡјек *бѡлесѧн* ДЛ, ѡн *бѡлесѧн* Суш;

ђ) *јесам гѧшел^н*у ГЛ, *гѧшел^н*е нѧсу Брез, нѧсмо ми тѧ *гѧшелине* Туб.⁵¹

НАЗАЛ ПРЕДЊЕГ РЕДА

216. Промена назала **Λ** > а потврђена је у лексеми *жǎлац*, *жǎѡка* и лексеми наслеђеној из предвуковског књижевног језика *началнѧк*.

ПОЛУГЛАСНИК

217. Поред основног рефлекса полугласа *a*, у материјалу се налазе и примери на које посебно треба указати:

1. – а) Редовнија је употреба српкословенских ликова: излазѧмо на *Вǎскрс* Мил; излазѧ прѧ *Вǎскрса* Огл, којѧ бѡдѧ прǎзник *Вǎскрс*, Трѡјице Г, сѧдам дѧнǎ до *Вǎскрса* Со, кѡљѧмо за *Вǎскрс* В, па на *Вǎскрс* Лоп, па на *Вǎскрс* ГК, о *Вǎскрс*у ти је шǎрен Бог, бѧѡ на трећѧ *Вǎскрс* Брез, *Вǎскрс* мǎлѧ и велики Л, нѧсам на *Вǎскрс* имала да се обѡчѧм Лоп, мѡжда ће за *Вǎскрс* Мр, па смо нѧкад о *Вǎскрс*у Огл, и *Вǎскрс* није дѡбар да се рǎдѧ за њѧ Осл, и на трећѧ *Вǎскрс* вǎшер бѧѡ на Стǎвама Остр; Кристово *васкрсѧније* ГЦ; кǎжѧш *вǎисѧѧину* ГК, *вǎисѧѧину* (сви пунткви);

б) до *Ўскрса* се нѧ једѧ мǎсно ГБ, брǎт пѡгинуо о *Ўскрс*у Др, сǎд Вѧл^нка нѧд^нља па *Ўскрс* Л, око Млǎденǎцǎ и око *Ўскрса* О, ѡтопѧ се прид *Ўскрс* Пл, прѧ *Ўскрса* Т, бацали до *Ўскрса* Вр.

2. Вокал *a* јавља се испред сугласничке групе:

а) у префиксу: *ѧзбрѡ* кѡма Бр, пѡслѧ *ѧзѧврѡ* грѡло С, жѧне су *ѧзѧѧкѧвале* Вр, штǎ сам *ѧзѧѧкǎла* Б, испрѧдѡ вѡну па *ѧзѧѧкǎјѡ* С, опрѧдѧ и *ѧзѧѧкѧ* се В, имǎ крпǎ *ѧзѧѧкǎна* Сит, ѧѧлима бѡжијѧ *ѧзѧѧкǎла* Лоп, имала сам свѧ *ѧзѧѧкǎно* Огл, сукњѧтаре кǎкѧ су *ѧзѧѧкǎле* К, од пѡстава је *ѧзѧѧкǎно* Т, губѧром *ѧзѧѧкǎнѧм* Мил, кѡшулицу *ѧѡдѧѧкǎну* К, кудѧљнѧ *ѧѡдѧѧкǎнѧ* Д, снѡјѧш кǎко ћѧш *ѧѡдѧѧкǎнѧ* Суш, бѧла *ѧѡдѧѧкǎна* ДЛ, да се тѡ *ѧѡдѧѧкѧвǎ* ДЛ, тѡ смо мѧ *сǎѧкǎле* Г, бѧбера мǎло *сǎсѧѧѧм* Мил, бѧли *сǎѧѧѧли* Мил;

б) у предлогу: вѡчѧ *нѧза* стрǎну Реб, *нѧза* стѧпенице Ст, ѡвѡ шѧваћѡ *ѧза* спрѧму Брез, *ѧзѧѧнѧ ѧза* стѧпенице В, *ѧза* стрѡј ѧдѧ Др, *ѧза* свѧкра пѡпило ДЛ, вѧше сам *ѧза* свѧкрову Огл, да ѧзѧѧѧм *ѧза* стрǎну Лоп.

3. Вокал *a* јавља се аналошки и испред једног сугласника:

а) у префиксу: да не *ѧзǎмѧљѧ* Вр, *ѧзǎчѧш* пѡстав Бр, ка-се *ѧзǎчѧ* Бал, испрѧдѧш па да *ѧзǎчѧш* К, око тѡчка *ѡбǎшијѧ* С, ѧ, кад *ѡдǎвијѧ* Д, *ѡдǎлијѧм* сѡруте Брез, *ѡдǎѧерѧ* лѧпо Д, *ѧѡдǎвијѧм* прсте Лоп, *ѧѡдǎвијѧм* па обѧма рѡкама К, сǎмо *ѧѡдǎвијѧ* рѧп С,

⁵⁰ Исп. сличне примере (*кѧсеѡ*, *кѧсѧла*, *зǎкисели* се) у суседним говорима (Марковић 2011: 459; Букановић 1995: 47; Николић 1972: 656; Тешић 1977: 191).

⁵¹ У Ужичкој Црној гори и у моравичким говорима забележено је и *ћѧшѧлина* (уп. Марковић 2011: 459; В. Николић 2001: 78).

послѣ *одалијѣи* Л, свѣ се тѣ *иодашијѣ* С, жѣне *сазѡвѣ* гребѣнѣње Мр, *саливѣ* ѡнѣ вѡду Лоп, *салијѣ* у сѣд Бал, мајка *салијѣ* Суш, пѡраним па тѣ *салијѣм* Брез, ѡндај *саливѣи* млѣко Пр, *санесѣмо* по дѣсѣ-пѣтнѣс крпѣ Др, у камару и *саносѣ* се Д, *санесѣмо* дѡле ГЦ, нѣнѣ да *сѣйерѣ* В, ѣ, кад снѣг тѣ се *сѣселѣи* Со, *сѣсѣла* у влаше Бал, па тѣ тебѣ *сѣчешѣ*, изгрѣбѣ ГЦ, јел *сѣлазиш* на главнѣ пѣт Пл, сѣмо га *узѣвијај* С;

б) у предлогу: мѣтак *крѡзѣ* те С, и записѣта и *крѡза* шѣницу Брез, *низа* шѣму срѣћѡм Ст, пѡдавила рѣп *идѡа* се С, бѣщи бѡмбу *идѡа* се Туб, идѣ *уза* зид С, пре стѡком *уза* шуму С, ја *узбрѡ* *уза* шѣму Лоп, *уза* сѣм пѣт В, *уза* шѣму куд имѣ Реб, идѣм ја *уза* пѡток Сит, тѣ свѣ *узѣ* ме К, дѣвѣр *узѣ* ме Мил, што ѡн ѡнѣ *узѣ* ме Г, дѣте *узѣ* се Реб, свѣ *узѣ* се вѡдио ДЛ, вѣлѣ га *узѣ* се Т.

4. Иако се на целој територији говори *гаље* и *мање*, у појединим пунктовима забележени су паралелни ликови *диље*, *миње*: а вѣкѡ *диљѣ* нѣсам Пл, ал сѣмо смо *диљѣ* ѡстали гѡр С, *диљѣ* Осл,⁵² *народ мињѣ* бѡловѡ прије Брез.

Поменути облици познати су Ваљевској Колубари (Николић 1968: 39) и Мачви (Николић 1966: 267). У централној Шумадији доследно је забележено *гаље* (Реметић 1985: 110). Међутим, изоглоса *диље*, *миње* продужава на босанску страну (уп. Реметић 1999: 404).

5. Вокал *a* (под акцентом) забележен је и у косим падежима именица: ѡбичан са дрвѣнѣм *кайѡком* Огл, кѡкѣ *сѣнове* имѣм С.

ВОКАЛНО Р

218. Вокалску функцију преузима сонанат *r* у следећим случајевима:

1. између два сугласника:

а) ишла преко *брѡа* Г, иди *брѡ* Лоп, ис тѡг *врѣа* ГК, није *врѣена* свѡдба Реб, *врѣиш* свѡдбу у граду Сит, да *врѣиш* свѡдбу С, ја-*ирѡим* ГК, *ирѡим* сѣна Лоп, свиње *ирѡнѣ* Л, да се *дрѣлѣ* Г, лѣка бѣлѡг или *црѡнѣ* ГБ, *насѣвѣ* па се *дрѣлѣ* Брез, снѣрнѣ *крѣ* ДЛ, пѣштѣ *крѣ* ГК, пѡћѣ *крѣ* Пл, имѡ трѡвање *крѣи* К, од *крѣи* ГЦ, нѡзи *крѣи* ГК, бѣлѣи *мрѣ* Брез, трѣба ти *мрѣ* Пр, ѡвимѣ од *мрѣа* Мил, шѣс кѣлѣ *мрѣа* Остр, ни *мрѣим* Суш, па се ѡвце *мрѣу* Др, *ирѣвѣ* бѣбине Огл, ѡвѡ је *ирѣвѡ* Бал, *ирѣвѡ* пѡп М, *ирѣви* гѡс кѡји је Бал, и ја *ирѣви* Бог, *ирѣићѣ* свѣд О, *ирѣићу* малѣну СР, ѡнѣ *ирѣвѣ* вѡду ДЛ, у *ирѣвѡј* клѣпи Др, ѡнѣ *срѣж* ДК, *срѣи* имѣла Брез, жѣло са *срѣиом* Бр, идѣм са *срѣиом* ГЦ, жѣнѣм *срѣиом* Д, свѣ *срѣѣмо* ГК, да *срѣчу* млѣко Лоп, сѣмо *ирѣлѣиш* С, *ирѣк* нѣговѡј кѣћи ГЦ, *ирѣлѣиш* кѡшуље В, па *ирѣлѣј* ГЛ, са *ирѣња* Бр, ѡдарило *ирѣње* СГ, ко-*ирѣви* јѡучѣ Б, идѣ ли сѡд *ирѣкви* Пр, пѡћѣм *ирѣкви* Осл, вѣнчали у *ирѣкви* Др, ишло *ирѣкви* ГБ, идѣм *ирѣкви* Пр, кѡ идѣ *ирѣкви* Бог, код *ирѣкѣвѣ* Мил, д идѣш у *ирѣкѣу* Бр, лѣбац за *ирѣкѣу* ГЛ, сѣкње *ирѣнѣ* Брез, ѡнѣ *ирѣнке* Мр;

пѡла *брѣвно* ДЛ, ѣно кѣће у *брѣвна* Др, *брѣвна* имѡ Пр, пѡла у *брѣвна* Огл, преко тѣ *брѡа* Мр, пѡједѣ се *брѡ* Бр, *брѡ* док се не ѡкѡчи М, прѣвѡ су *врѣи* Вр, *врѣи* шѣнѣцу М, знѣш кѡко су *врѣи* Г, тѡкѡ су *врѣи* ГЛ, са стѡком се *врѣло* ДК Д, *врѣла* шѣницу З, у *врѣишу* Д, *врѣиш* се Брез, зѣселак *Врѣило* ДК, тѡд се *врѣиш* жѣто ДК, *врѣишла* аперѡцију Бог, сѡдѣн на *врѣишу* Брез, тѣ менѣ *ирѡла* ГЦ, *ирѡиће* те Л, дѣли *ирѡнѣ* пѣре Лоп, с нѣшѡм Миљѡнѡм је се *ирѡила* С, испод *ирѡа* Д, *дрѣвало* се прѣ Бог, дрѣвача је *дрѣвала* ДК, свѣ *зѡврѣишѡ* Пр, *зѡврѣишла* шкѡлу ГЦ, *зѡирѡило* близу Брез, лѣѡди *искрѣчили* СГ, ѡни су *крѣчили* ДК, *крѣчили* кѡмѣње ДЛ, да те *мрѣи* ГБ, *мрѣила* сам О, па су и *мрѣи*

⁵² Преузето из ФО 481.

Др, дошб *мрсак* ГБ, а и *мрсило* се Брез, на Богојављење је се *мрсило* Мил, са *ће навршиши* Брез, *најрдила* се Брез, *навршиѐ* пўна кѝла З, *овршиѐ* се Mr, ниједно ме није окаљало ни *ојрљало* Б, *јрнуше* ў менѐ В, *јровршиѐ* вѝсак Брез, *јровршиши* гѝре ГК, *свршиѝ* бѝбине ГБ, па се *срќало* Остр, *пѝсўљ* се *срќѝ* К, *имѝ* и *срнѝ* Реб, свѝкѝ *смрѓѝ* Др, тај *Србо* дѝл Б, жњѝм *срђиом* Бог, *срђиом* жѝњѝм SR, сѝќло се *срђиом* Сит, пѝдаткѝна *јврѓа* ДЛ, *јврѓѝ* кѝ кѝмѝн Осл, жѝна *јрљала* ГК, *јрљала* сапўном Г, *јрђиѝ* њѝгѝ Др, *јѝучў*, *цврчѝ* Б, *црвени* крѝвети Г, штѝ с биле *црнѝ* Лоп, на Вѝлики *чејвршиак* Суш Т, *чејвршиак* бѝб С;

ка-се тѝ *зѝврши* Бал Д, *зѝврши*м јѝдан пѝсѝ СГ, ѝна се *зѝјрчѝ* и пѝднѝ Br, чѝм се *зѝјрљѝ* Br, рѝспорѝд се *јзврши* Бог, кад *јзјрнѝмо* Лоп, да *јскрчѝ* ДК, док *кршићѝвѝ* ГЦ, нѝ *мрсимо* Осл, жѝра *најрнѝш* SR, да *ѝдјрнѝм* Пл, снајка се *ѝдујрла* К, ў, вѝликѝ *јѝсјрмке* С, па *јѝдрљѝ* Брез, *јѝјршићѝм* Д, тѝчице *јрѝврзѝ* ГБ, *јрѝјрши* имѝ Брез, да се *јрѝкрчѝ* Остр, тѝ се *рѝзјрнѝ* Остр, *јрѝсјрла* слѝме Mr, сјѝднѝ ў *јрво* чѝло Брез, ў *јрвѝм* чѝлу Со, брѝшно *рѝзјрнѝм* Т, гўрнуб ў *јрњѝе* М, ѝздѝл *јјјрла* Пл, као да *јјјрнѝ* Д, четрдѝсѝт *чејвршиѝ* Бал, ў *чејврши* ДК, Обрадова *чејвршиѝ* С, двѝдѝсѝт *чејвршиѝ* Суш, прѝвѝ се ў *цркѝи* Бог, ѝтишли ў *цркѝу* Br, кѝ *цркѝѝ* вѝшер О;

б) на тѝм *брђу* Бог, вѝчѝ с *брђа* Br, нѝко *брђо* у Стўблѝ СГ, од ѝвѝг *брђа* Тѝсовѝка Г, Крѝвѝ *брђо* Лоп, на кѝмен"чкѝм *брђу* ДК, под ѝнѝм *брђом* Mr, ѝнѝ *брђилицѝ* Лоп, ѝвѝ су *Brђѝни* ГЦ, дѝнесѝш *брќљѝ* Брез, ѝнѝ *брќљѝ* сѝма ГК, а *брќѝви* жѝти С, дал је *врѝовѝ* Б, ѝтац *брђжѝ* Бог, ѝн ѝдѝ *брђжѝ* Брез, *брђжѝ* је тѝкѝ Ст, *врљо* мѝло Остр, без носѝцѝ као *врѝа* Br, *вршиј* је бѝб са стѝком ДК, ѝшла *грво* д ѝсѝчѝм Б, *гржѝ* тѝмо ДК, *гржѝли* вѝлове Бал, *гржѝли* Вранцўзи SR, *гржѝли* кѝњѝ Сит, свѝ *грќћѝм* Мил, вѝликѝ *грќѝка* СГ, јѝдно *зрнѝ* дрѝњка Бал, кѝ *крс* ДБ, звѝѝ се *Крсиѝа* ДЛ, нѝкѝ *Крсиѝа* Лоп, ѝнѝ *крчкѝ* Мил, направ"ла *крши* О, ѝнај *крши* Суш, кѝснијѝ *кршиѝена* Огл, ѝме *кршиѝено* Брез, па *мрђѝ* Остр, ѝвце *мршиѝе* ДЛ, што сам *мршиѝа* Др, ѝстѝлѝ *јрѝвѝнѝа* Брез, *јрѝвѝ* се договѝрили Br, *јрђжѝ* жѝне Лоп, за *јрђжѝње* ГЦ Пл, ѝди *Прќула* В, па *јрсло* Д, тѝблицѝ *јрснѝ* Остр, нѝвѝ *јрсла* блўза SR, прўжиѝ *јрс* Б, вѝкѝ *јрсиѝ* дебљѝнѝ ДК, прѝгриженѝ *јрсиѝи* Мил, свѝкѝм *јрсиѝом* Д, двѝ *јрсиѝа* Mr, *јршиѝ* је, нѝсѝ Брез, да набѝсѝ на *јрсиѝѝн* Осл, по *јршиљѝновѝма* Лоп, *разноврсна* ѝмајѝ ДК, ѝмѝ *сврђло* Пр, *скршиѝѝни* рўкѝ ДК, да *смрзнѝ* ГЛ, прѝкўчилѝ се *смрђѝ* Брез, пѝглѝдѝм *смрђѝ* Г, пѝс ѝчѝвѝ *смрђѝи* ДК, дѝвдѝн *сјрђжило* Д, јѝ *сјрчѝла* ѝнѝ дрѝњѝцѝ Бог, *Срби* су рѝгѝли Туб, жѝли *срђиовѝма* Г, *јрђиѝвѝли* стѝком Д, *јрчѝли* на жѝне С, да *цркнѝ* Г, *цркнѝм* тўчўћи Br, *црчѝ* рѝдѝћи М, *чејкрѝли* Д;

билѝ *брвнѝра* ДЛ Д, ѝмајѝ *брвнѝре* Г, ўлазѝш у *брвнѝару* Огл, у *брвнѝари* Пр, у *брднѝм* крајѝевѝма З, *брсиѝѝ* и зѝми Br, од *бршиљѝна* Со, на *врђу* Брез, *врљѝка* се тўри Суш, ѝдѝ *врсиѝѝм* Осл, *вршилицѝа* у мѝјѝм Дрѝјићѝма ДК, ѝмѝлѝ *вршилицѝе* Бог, *вршилицѝа* дѝдила Суш, Влѝдјѝн *врснѝк* О, мѝј *врснѝк* З, мѝ смо *врснѝце* Б, мѝја *врснѝца* Брез, врѝћѝ *вршиѝѝце* М, *јрмовѝ* лѝс ГБ, од *јрмовѝнѝ* Лоп, *доковрљѝ* се Др, да вўчѝ *дрѝа* Br, врљѝ *дрѝма* Br, *дрѝвѝнѝ* нѝћѝве Бал, *дрѝвѝнѝ* лѝпѝрићѝ О, *дрѝвѝнѝ* чѝнци Б, *дрѝвѝнѝ* цр"ѝп Брез, *дрѝвѝнѝ* клѝнови ГЦ, *дрѝвѝнѝ* сўд Туб, *дрѝвѝнѝ* вѝле Мил, *дрѝвѝнѝ* кѝрѝто Br, *дрђжѝва* да дѝ Б, *дрђжѝва* нѝ далѝ Сит, кўм га *дрђжѝ* Бал, јѝдно *дрђжѝ* за сѝјѝч Бог, *дрђжѝм* ѝвце ГК, *дрљѝа*чѝ сѝјѝлѝа Брез, понѝси *дрљѝачѝ* Р, *дрљѝа*чѝм дрљѝали SR, *зѝврќѝјѝмо* Др, *зѝврњѝјѝмо* кѝмѝњѝ ДЛ, *зѝврсиѝѝа* се Бог, *зѝдрђжѝшѝмо* с крѝвѝм Лоп, да *зѝдрђжѝ* Г, *којрљѝ* ѝпѝт ДК, ѝвѝј *Крѝвѝи* Туб, ўбијѝ *крмѝачѝ* Ст, *крѝмѝѝѝ* је вѝћѝ Брез, мѝса *крѝмѝѝѝ* К, кѝлѝч *крснѝ* ГЛ, сѝд ме *крсиѝа* болѝ Брез, ка-се *крсиѝи* Br, *крсиѝи*ли дѝцу Бал, њў је *крсиѝиѝ* Брез, дѝнѝ се у *крсиѝиѝне* Т, прѝвѝ се *крсиѝиѝи* С, за *Крсиѝиѝвѝнѝ* Брез, лўк *мрќѝ* Брез, кад је *мрснѝ* Р, *мрснѝ* гѝбѝаницѝ Со, ако је *мрснѝ*

ГБ, Драг^ичина свѣкрова ДК, остави да глѣдā свѣкрова ДЛ, свѣкрова па и она йзашла Др, нѣ пāнтѣ свѣкра и свѣкрову Д, свѣкрова дѡћѣ ГК, свѣкрова није спѡсобна ГЦ, свѣкрова дѡнесѣ Г, слѹшала тѹ мѡју свѣкрову Лоп, дѡчекала ме свѣкрова М, кѡт кућѣ и свѣкрова Мил, тѡ ми је свѣкрова Мр, свѣкрову звāла мājкѡм Огл, нашла сам свѣкрову О, свѣкрова дѡбила Осл, свѣкрова није вѡл^ала Остр, а прѣ смо јā и свѣкрова Пл, свѣкрову викала Туб, сна и свѣкрова Пр, свѣкрова снаји дā Сит, ймала свѣкрову Суш, у мѡјѣ свѣкровѣ СР, свѣкрова ће дѡћи С, кѹпила ми је свѣкрова Т, свѣкрова ми била бѡлесна Вр, она је свѣкрова В, била бāба, свѣкрова З;

йшла ми *јѣйрова* Бр, пѡмрле јѡј *јѣйрове* и ѡвѣри Брез, њи пѣт *јѣйрѡвā* ГБ, чѣтри *јѣйрове* ДК, знāла мѡја *јѣйрова* ДЛ, пѡкушала је *јѣйрова* Др, дѡшла тā *јѣйрова* Д, ѡв ме видѣ *јѣйрова* ГК, са *јѣйровама* ГЦ, ймāм *јѣйрову* Г, двѣ *јѣйрове* Лоп, тā *јѣйрова* њѣна К, ѡстала ми та *јѣйрова* Мил, ймала и *јѣйрову* Мр, *јѣйрова* ми дѡшла Огл, дѣвѣром и *јѣйровѡм* О, три су *јѣйрове* Осл, *јѣйрова* је йшла Пр, *јѣйрова* ми стāријā СР, двѣ *јѣйрове* СГ, *јѣйрова* ѡкретѣ лāкат С, двѣ биле *јѣйрове* В;

б) дѡшла била свѣкрва Бог, свѣкрва је пѡслала Бр, Бѹлчинѡј свѣкрви Брез, свѣкрва ми је била плашљива ДЛ, ймā свѣкрву ГК, свѣкрва вичѣ ГЛ, двѣ свѣкрве Г, нѣрођѣна свѣкрва Л, свѣкрва није рāјала Мил, свѣкрва ми га је ѹзѣла Мр, свѣкрва ймала двѣ кѡшуље Туб, а свѣкрва Зѡрка Реб, свѣкрва држѣ лѣбац Сит, дāде мѡја свѣкрва Суш, и свѣкрвѡм Со, свѣкрва дѡћѣ С;

двѣ биле *јѣйрве* ГЛ, ймала сам ѡв *јѣйрву* Пр, тāмо ѡдѣљѣна *јѣйрва* Реб, тāмо зāова и *јѣйрва* Суш, тā Дāрѣнка *јѣйрва* С.

223. Након губљѣња самогласника вокално *р* преузима функцију носиѡца слога у примерима: на *Гāврловдāн* О, *Крсѣйїна* Вѡјисављѣва Б, йме јѡј *Крсѣйїна* Г.

ХИЈАТ

224. Вокалске секвенце се на испитиваном подручју уклањају елизијѡм вокала, њиховим контраховањем или развијањем прелазних сонаната *в* и *ј*.

Елизија вокала

225. Елизија вокала захватила је у неједнакој мери углавном све вокале.

Вокал *а*

а) Најчѣшће се елидира *а* у везнику *га*: *г* ѣдѣм сомѹна Огл Осл, јѹтри *г* ѣдѣм З, *г* ѣдѣм свињѣтину Лоп, сāмо *г* ѣдѹ С, *г* йгрāм ДЛ, нѣ мож *г* йгрā ДК, *г* йгрāм клиса Бог, ѡћѹ *г* йдѹ Ст, *г* йдѣ Владѣта Б, *г* йдѣ да зѡвѣ Д, *г* йдѣ ѡвцама ГЦ, *г* йдем дā видѣм Реб, *г* йдѣм с ѡѡм Р, *г* извѹчѣм влāса С, нѣмѡј *г* йзгинѣмо В, не мѡгу *г* йздржѣм Г, мѡжѣ ѡн *г* йздржѣ З, *г* йздржѣм покрај шпѡрѣта ДК, нѣ смѣ *г* йзāћѣ Пр, *г* йзићѣ Мр, *г* йзмѣрѣм Бал, *г* йзмрзнѣ лѹк СГ, јā *г* йзнѣсѣм Брез, мѡгѡ је *г* йзнѣсѣ Др, *г* йзрѹчиш слāму Бр, *г* йзѹвā свѣкра Туб, нѣмѡј *г* ймāш М, *г* испѣчѣм лѣб О, пѡп нѣћѣ *г* йспѣтā З, нѣ мору *г* ѡборѣ Со, трѣбā *г* ѡборѣм грѣду С, нѣ мож дѣда *г* ѡбрāћѹјѣ ДК, *г* ѡдāберѣмо Бал, свѹ нѡћ *г* ѡдāм Осл, *г* ѡдбијѣ дѣте Др, па *г* ѡдбијѣм нѡге С, *г* ѡдбројѣ ДЛ Брез, *г* ѡдѣм по млѣко ГБ, нѣ смѣш *г* ѡдгѣш кѹћи Сит, тѣбѣ *г* ѡдвѣдѣ Мил, *г* ѡдѣмо ѹ шуму Суш, *г* ѡднесѹ тѡј вѹруни Лоп, *г* ѡжѣни брāта Вр, да ми је *г* ѡздравѣ Остр, *г* ѡкāдѣмо

О, *g* òкрѣнѣм Мил З, трѣ дѣтета *g* òкӯпām Лоп, *g* òперѣм вѣш Брез, сӯд *g* òперѣш В, *g* оплѣвѣи Л, *g* òправѣ свѣѣе О, *g* òрѣм З, кòлкò *g* осѣчѣ ГБ, м̀ало *g* òсп̀ав̀а В, *g* òставѣм ДЛ Бог, *g* òстанѣ Брез Бр О З, *g* òстанѣм брез нòгѣ Пл, *g* ўбију Милоја Брез, *g* ўватѣ м̀оре Туб, *g* уведѣмо ў кућу Пл, није смѣло *g* ўг̀асѣ Остр, òѣе *g* ўд̀ав̀и Лоп, *g* ўд̀ам дѣте С, *g* ўдарѣм òвимѣ С, òѣеш тѣи *g* ўд̀аш Мил, òѣу *g* ўдарѣ Л, тр̀к *g* ўдарѣ Со, òѣу *g* ўдарѣм Брез, тѣи *g* ўд̀аш н̀у Д, *g* ўѣѣ ў г̀рад З, и кòр̀ак *g* ўѣѣм В, *g* ўзмѣм Суш, није т̀еò *g* ўзмѣ Туб, м̀енѣ *g* ўзмѣ О, òѣѣ н̀у *g* ўзмѣ Сит, *g* ўзмѣш ГЛ, трѣб̀а *g* ўјаловѣи В, *g* ўкув̀аш СГ, *g* ўкув̀ам к̀аву ГК, није с м̀огло *g* ўкујѣ Бог, б̀ило кò *g* ўм̀есѣ Бал, зн̀ала и *g* ўм̀есѣм Мил, ни́сам т̀ѣла *g* ўм̀рѣм Б, òѣе *g* ўм̀рѣ ГК, *g* ўп̀ртѣм Лоп, *g* ўскиснѣ Р, *g* ўсп̀ѣв̀а м̀оре Мр, *g* ўстанѣм ГЛ Б, ни́ко *g* ўстанѣ ГЦ, ис к̀ујнѣ *g* ўстанѣм Кун, ни́шта *g* ўчѣи Мил, *g* ўшијѣш Брѣз.

Међутим, и у овом случају елизија неретко изостаје. Често је код истих информатора у идентичном гласовном окружењу бележено двојство: *ga* ашчѣјају ГК, *ga* идѣ да јој п̀омогнѣ Д, *ga* идѣ пан̀аија Сит, *ga* идѣш са òн̀ом вòдòм Бал, *ga* из̀абѣрѣш Др, *ga* из̀бѣлиш Бр, *ga* из̀ведѣш м̀оју дѣцу Лоп, *ga* издр̀жѣи Г, *ga* им̀амо ДК, д̀ин̀ар *ga* им̀аш СР, *ga* им̀аш б̀рављѣтинѣ Мил, *ga* им̀а н̀ѣшто Реб, *ga* из̀нѣсѣ л̀онце С, *ga* и́селѣш п̀ородицу СГ, кò м̀огò *ga* и́скр̀чѣи ДК, *ga* исплѣтѣм пòвòј Г, *ga* об̀учѣм Мр, *ga* о̀д̀аперѣ Д, *ga* òд̀ѣм на грòб С, *ga* òд̀бр̀ајам ГБ, *ga* òд̀гр̀нѣм Пл, *ga* òд̀ѣм т̀изим м̀ојѣм Др, *ga* òкр̀ун̀мо к̀уруз Г, *ga* ом̀екш̀а Т, *ga* òрѣ СГ, *ga* òселѣмо ў планину Брез, *ga* осѣчѣ СР, *ga* òстану Кòсти Сит, *ga* òтворѣ бол̀анту ДК, *ga* ўватѣ ј̀аз̀авца Суш, *ga* ўдарѣш шт̀апом Вр, *ga* ўзмѣш ГЛ, *ga* унѣсѣм ГЦ, *ga* ўм̀рѣм г̀ладна Б, н̀атѣр̀а *ga* ўстанѣ Т, *ga* ўстрѣб̀а Бог, *ga* ўчѣиш Остр, *ga* ўшијѣм ца̀к Пл.

б) Елизија вокала *a* спорадично се јавља у везнику *ѣа*: *ѣ* òнд̀ај сам ја д̀ошла Туб, *ѣ* òнд̀ај вѣзѣш Лоп;

в) Ређе губљење *a* бележено је у предлозима *на* и предлогу и префиксу *за*: м̀ѣт̀у н̀ а̀ст̀ал Мил, л̀уди с̀ѣли з а̀ст̀ал Г, с̀ѣднѣш з а̀ст̀ал Лоп, а вòзовòѣа з̀ус̀т̀ав̀и Туб.

г) Вокал *a* елидира се у речци *нека* у примерима: *нек* ўзмѣш Туб, *нек* ид̀у м̀оре ГЛ, *нек* ўм̀рѣм ДЛ, *нек* ид̀у Брез, *нек* òд̀бројѣи ГБ, *нек* ўзмѣ а̀фт̀ушòм Др, *нек* уништѣ Б, *нек* им̀ам ГК, *нек* òстанѣ òв ГЦ, *нек* ид̀у ж̀енскѣи ГЛ, м̀лади *нек* òстану Г, *нек* òперѣ с̀ам с̀ѣби К, *нек* идѣ на ј̀едн̀у стр̀ану Огл, *нек* идѣ òд̀м̀а О, *нек* им̀а п̀ут Осл, *нек* идѣ на пòсò Остр, *нек* ўм̀есѣи л̀ѣбац Пл, ј̀ашта, *нек* им̀а Пл В С СР Суш, *нек* ўзмѣш и́љаду ѣвра Туб, и òн *нек* òстанѣ Сит, *нек* им̀а Сит, *нек* òстану òв̀а дв̀а м̀оја с̀ина Суш, *нек* е òв̀и дв̀оје Суш, *нек* и́зв̀инѣ СР, св̀и *нек* òстанѣ Ст, *нек* òстану ж̀иви и здрави Т, *нек* òстану д̀ѣца В, *нек* ўѣѣ у с̀ело З.

Вокал *e*

а) Вокал *e* често се елидира у речци *не*: *н* ўмѣм да т к̀ажѣм Б М ГК, *н* ўмѣм да и́збројѣм Пл, *н* ўмѣм да р̀екнѣм ГЦ, *н* ўмѣм ти тò р̀ѣи Вр, *н* ўмѣм ж̀ѣти Др, *н* ўмѣм да к̀ажѣм Г, *н* ўмѣм да п̀антѣм Д, *н* ўмѣм ж̀ѣти Др, *н* ўм̀ѣш Брез, *н* ўмѣм ти об̀јаснити Туб, *не* ўмѣ св̀ак ДК, *не* ўмѣ т̀ачно р̀ѣи ГЦ, *н* ўм̀ед̀у д̀ ув̀уч̀у Осл, *н* ум̀емо мѣ да п̀рич̀амо ГБ, л̀ѣвòм р̀укòм *н* ўмѣм Остр, *н* ўмѣм да п̀антѣм Д, забòрав̀ла *н* ўмѣм Лоп, *н* ўм̀еј̀у д̀ ид̀у С, ако се *н* ўмѣ да сна̀ѣи К, б̀ог те *н* ўбиò Пл;

б) Елизија вокала *e* јавља се и у речци *се*: да с и́гр̀а к̀артѣ Ст, м̀ожѣ да с издр̀жѣи Огл, тò с ўд̀ало ГЛ, па с и́зијѣ гòре ГЛ, да с и́зборѣи Лоп, н̀е мож да с и́злѣчѣи Мил, да с исп̀ечѣ л̀ѣбац Реб, п̀омѣѣ те с и́с̀ушѣи Огл, òперѣм па с и́с̀ушѣ Лоп, па с òбојѣи ДЛ, трѣб̀а да с òбојѣи С, да с об̀учѣ Мил, да с об̀учѣм Пр ГЦ, па с òд̀морѣм Туб,

дне да *с* одморē Лоп, ма̀ло да *с* одморѝм Брез, ђе да *с* ђженӣ 3, ја *с* ђкрѣнѣм Г, да *с* омѣкшā Мр, да *с* ђпарѝ крѣме ГК, трѣбā да *с* ђпрāсѝ Остр, помāгāч да *с* ђставӣ ГЛ, да *с* ђсѹшӣ О, вāтра је *с* ђтвѡрила ГЛ, ђћē д *с* ђтелӣ О, да *с* ђчешљāм Суш, у бāшчу да *с* ђчешљā О, кāко је *с* ђн стѣкѡ Лоп, а да *с* ђтрујѣм ДЛ, да *с* ђћē д ѹмрē ДК, ја-*с* ѹватӣ за врата Г, ја сам *с* ѹдāла Бог, дѣте да *с* ѹдā такѡ К, тѣла да *с* ѹдā Вр, ѡна *с* такѡ ѹдāла Бр, за мѡмка тѡгā да *с* ѹдā Б, што је *с* ѹдāла зā његā Т, ја *с* ѹдāм ѡвдā ГК, нећу ја да *с* ѹдāм јѡш Д, да *с* ѹзмѹ Реб, сāмо *с* ѹзѡдала ГК, да *с* ѹватӣ буђāтак Мил, да *с* ѹпѡзнајѹ Лоп;

в) Забележени су примери елизије *е* и код енклитика: кāко *м* ѹгледѡ Т СГ, да *м* ѹведē Ст, да *ӣ* ѹдарѝ ГЛ, ђнѡ да *ӣ* ѹдāвѝ, сā ћу да *ӣ* ѹбијѣм 3, да *ӣ* ѹведē Сит.

Вокал и

а) Забележена је елизија *и* у везнику *али*: *ал* ђни ђћē Бр, *ал* ђвѝ мѡји *с*^{ӣ}ѣчѹ Брез, *ал* ѹ Вāљеву је Брез, *ал* ђни се слāбо Б, *ал* ѝмāш брāта ГБ, *ал* ђтац његā Бог, *ал* ђбично сељāци ДК, *ал* ђни мѣнē стрпаше ДЛ, *ал* ѹмрѝли су ђба Др, *ал* ђткуда сте вѝ Со, *ал* ѹ мѣнē мѡј Стāнимѝр Др, *ал* ѹ цркви нѝје Д, *ал* ђн је дѡнѡсиѡ ГК, *ал* ѣто ГЦ, *ал* ѝмала дѣвѣра ГЛ, *ал* ѝшли смо ѝ ђнѝм пѹтем Г, *ал* ѝзглѣдā ме стѝжē Л, *ал* ђвē гѡд^{ӣ}нē Лоп, *ал* и ђне дѹго К, *ал* ђвѝ кѡјѝ нѣмајѹ Мил, *ал* ђвāј сѝн Огл, *ал* ђтац је ѝ ђн О, *ал* ѝмаѡ је сāч Остр, *ал* ђвѡ да зарāстē Пл, *ал* ѝмало је трагѡвā Туб, *ал* ђће такѡ Пр, *ал* ѝмā ђзнаке Реб, *ал* ѹмē д ѝзачē СР, *ал* ђпѣт сам ја С, *ал* ђпет смо дѡбро Вр, *ал* ђв је слāбо В;

б) Вокал *и* елидира се и у речци *ли*: ђће *л* ђн мѣнē О, је *л* ђвѡ кѹћа Туб, је *л* ђна Суш, да *л* и њѡко ѝстровѡ Сит;

в) Елизију *и* бележила сам и код енклитика: штā да *м* ђѹчѣш Огл, кѡза *м* ѝмā ДК, бѡже *м* ђпрѡстѝ Бал, да *ӣ* ђпрѝчāм Туб, ја сам *ӣ* ѹзēла Реб, ђћу да *ӣ* ѹмрѣм Огл; ѝнāче *б* ѹмрла Лоп, дал *с* ѝшла Л.

Вокал о

а) Елизија вокала *о* забележена је код показних заменица: нā *номē* рāжњу Бог, ѹ *нѡј* сѡби Бог, штѡ *нāј* кāзѡ Брез, нā *номē* рāжњу Бог, ѹ *нѡј* вѡди Бог, штѡ *нѡ* ѹзимајѹ ДЛ, ја нā *нѡ* ДЛ, ѹ *нѹ* бāр^{ӣ}цу ДЛ, кѡ *вѡ* сād ГЛ, бѝло *во* ђгрāђено Мр.

б) Вокал *о* може да се елидира и код везника *ако*, *неѡ*: *ак* ѝмā *ћē* бѡљē Брез, цѣнила га бѡљē *неѡ* ђца Туб, нег ѡнāкѡ ДК.

Вокал у

Елизију у илуструју примери: вѣчи да *м* ђперѣм нѡге О, ја *ћ* ѹмрѣти Туб.

226. Грађа показује да се најчешће губи вокал *а* и *е*, а елизија осталих вокала је ређа. Појава је најѹчљивија у везнику *га* + гл. облик и у речцама *нека*, *се* и негацији *не* (углавном у споју с глаголом *умети*).

Губљење вокала у хијату познато је и осталим западносрбијанским говорима (уп. Николић 1989: 38, Радовановић 2007: 740–741, Тешић 1977: 197, Николић 1968: 402, В. Николић 2001: 85–87, Николић 1972: 657), али и свим другим говорима Ш-В дијалекта (Реметић 1985: 121, Николић 1966: 243–244 и др.).

Мил, ал бй̄ѡ радѡзнао С, да би сачувао Реб, сй̄прагао је СГ, ий̄рѡвао са крѣчом СГ, усьтао и ишчитѡ ГЦ.

228. Контраховање акцентоване групе *ao* није забележено: *брѡѡ* гљиве К, није јој *гаѡ* у школу ДЛ, Бѡг *гаѡ*, дй̄јете Б, Пантѣлија се *звѡѡ* С, а Мѡричин се *звѡѡ* Радосав Суш, Јаков се *звѡѡ* Мр, *знѡѡ* тѡ Др, пѡ томѣ сам *знѡѡ* Остр, Радѡвѡн *знѡѡ* Ст, нй̄с тй̄ *знѡѡ* Лоп, ѡн је *кљѡѡ* збѡк тога ГЛ, нй̄сам *крѡѡ* Д, *йѡѡ* са цѣра В, свѡк свѡје *йрѡѡ* С, није *сй̄ѡѡ* Суш, *шкѡѡ* се пѡстав Л.

229. Сажимање секвенце *ao* јавља се у поредбеној речци *као*:

ao > *o*: *кѡ*-дѣте ГЦ, вѡл^лла нас *кѡ*-ѡчи Мил, *кѡ*-да сам ѡсѡђена Лоп, није се јѣло *кѡ*-сѡд ГБ, мѡчили је *кѡ*-Крй̄ста Осл. Сажимање може и да изостане: мй̄ смо *као* дрѡгови Лоп, ѡзмѣш *као* ради здравља ГЛ, скѡвѡ *као* сѡтлију О, *као* шй̄вка Бал, нацртѡвало је се *као* тй̄ца ГБ, *као* нѡшѡ пѣрда ДК, није бй̄ло као сѡд В.

Једна од реализација је прелазак *као* у секвенцу *ка*: *ймѡ* кѡња *ка*-аждају Мил, *ка* и свѡкй̄ Вр, нѡгутајѡ се *ка*-прѡсици Осл. Слободан Реметић у *ка* види елизију вокала *o* (Реметић 1985: 123).

230. На терену је потврђена контракција нефиналне групе *-ao-* у примерима:

-ao- > *ā*: нѡшла сам и *зѡву* јѣдну О, *зѡва* кѡје Осл, вѡчи са двѡ *рѡника* С, *рѡнй̄к* се зѡвѣ Пл, *рѡнике* за плѡгове Пр, ѡнѡј јѣдан *рѡнй̄к* Остр, ѡколо *рѡници* Мил, *рѡнй̄к* и цртало СГ, *ђе-рѡници* тѡурени Брез, вѡмокѡн *рѡници* Брез, *ймѡ* двѡ *рѡника* Осл, са дрвенй̄м *рѡницима* Вр; п о р е д чешћег несажимања: *ймѡ*ла *зѡову* Бог, *зѡова* дѡнѣла Бр, *зѡова* је се ѡдѡла Огл, *живѡ* ми је и дѡнѡс *зѡова* Брез, *зѡова* нѡјстѡријѡ бй̄ла С, *зѡова* мѡја заѡкупила Суш, *зѡова* ѡмрла СГ, *зѡова* ми је се ѡдѡла Г, трй̄ *зѡове* и дѣвѣр З, *зѡова* шѣћѣрка В, *ймѡ*ле двѣ *зѡове* ГЛ, *зѡова* ми ѡдѡта ДЛ, *ймѡ*ла јѣдну и трй̄ *зѡове* ДК, *зѡова* и ѡна пробѡла Т, дѡшла ми *зѡова* Лоп, *ймѡ*ла јѣднѡ *зѡову* Др, *зѡови* нѡткала О, код *зѡовѣ* у Котѣш^лцу ГБ, *ймѡ*м и *рѡнй̄к* Г, *рѡници* ѡнй̄ Д, *кљѡвѡ* и *рѡнике* ГЛ, дѡл је ѡнѡ гвоздѣнѡ *рѡнй̄к* Г, дѡл је *рѡнй̄к* Остр.

-ao- > *o*: није мѡгѡ вѡлове са *сѡнима* ГЛ, цй̄чй̄ *сѡница* од мрѡза ДЛ, свѣ са *сѡнима* ишли Брез; п о р е д: *сѡн^лце* штѡ је зѡпрега вѡкла Остр, ѡпѡнтиѡ сам *сѡнй̄к* К.

Облике *зѡва*, *равник* и сл. срећемо и у другим говорима. Арѡал в. у: Бошњаковић 2008: 149–150 и Реметић 1985: 126–127.

Група *ae*

231. Нефинална секвенца *-ae-* контрахује се у свим пунктовима у *ē* у облицима бројева 11–19: *јѣдѡнѣс*, *двѡнѣс* *й̄рй̄нѣс*, *чѣй̄рнѣс*, *й̄ѣй̄нѣс*, *шѣснѣс*, *сѣдѡмнѣс* *ѡсѡмнѣс*, *дѣвѣй̄нѣс* и др.

Група *eo*

232. Финална група *-eo* контрахује се у *ō*:

а) у радном глаголском придеву: *ѣво* га, *дѡвѡ* Суш, а *дѡнѡ* вѣтар Суш, *дѡнѡ* бѡрму С, *дѡнѡ* одѣло Огл, *й̄знѡ* нй̄ ДК, *й̄днѡ* ѡт кућѣ Г, *й̄дѡ* вй̄кати Бог, *й̄дѡ* да кѡпнй̄ ГЛ, дѡшѡ и *й̄зѡ* нѡу Брез, кѡјй̄ бѡдѣ *ѡмѡ* Л, мѡј брѡт *ѡсй̄ѡ* Реб;

б) усамљено је: *й̄ѣй̄ѡ* ѡкували В.

Међутим, примера у којима сажимање изостаје је више: није *вѡлео* Мил, *дѡвео* нй̄ Брез, *дѡвео* је ѡтац Реб, *дѡнео* синѡвац Д, *й̄звѡе* је брѡт М, *нѡнео* дѡста Сит, *ѡдвѡе* Зѡрину ћѣрку Ст, *ѡдвѡе* нѡу Др, тѡ *ѡднео* цркви Лоп, *й̄дѡе* да пѡнй̄ ГЦ, кад је

й̄д̄чео Д, с̄а теб̄ом й̄р̄овео ГЦ, й̄р̄д̄нео глас СГ, н̄е̄к̄и је се *разб̄олео* М, *раз̄вео* Лоп Др М Осл ГБ Сит, в̄ӣш̄е је се *с̄а̄џео* Реб, ђн ме је *ӯвео* ӯ т̄о Брез, да би *ӯвео* пр̄е̄ђу ДК, *ӯзео* ӯјам Остр, *ӯзео* двадес̄ету Вр; *й̄џео* н̄од Г, кат та̄ј *й̄џео* пр̄ов̄р̄и ГЦ, ж̄ар и ђн̄ај *й̄џео* Огл, у л̄уг у *й̄џео* Т, ст̄ав̄иш *й̄џео* Лоп, м̄ало ӯ *й̄џео* Осл; *ге̄бе̄о* је ђн Г, л̄ед ва̄к̄о *ге̄бе̄о* ГЦ, *ге̄бе̄о* као г̄убер О.

Група уо

233. Финална неакцентована група *уо* сажима се у *о* у примерима: ч̄им је *в̄ӣк̄н̄о* ГК, к̄есером *зам̄ан̄о* Мр, г̄отово *из̄г̄ан̄о* СГ, од̄атл̄е̄ *кр̄ен̄о* Ст, м̄ин̄ђушу *ђ̄ӣкин̄о* Г, *й̄ӣйн̄о* ђн̄ај цв̄ет Остр, *й̄ђ̄ин̄о* јој ч̄овек Суш, *й̄ђ̄ин̄о* ч̄етрес пр̄в̄е Пр, *й̄ре̄кин̄о* сам З, *ск̄ӣн̄о* т̄егове Лоп, *й̄ре̄вр̄н̄о* тр̄актор на се Др. Секвенца *уо* не мења се: кад је га *в̄ӣкнуо* Брез, *й̄урнуо* у тр̄ње М, *з̄асуо* т̄орбу Пл, п̄одиг̄о и *з̄ӣнуо* С, м̄ало *иск̄лӣзнуо* К, *м̄ануо* к̄ос̄ом Мил, нит би ти се *оз̄овнуо* Лоп, ј̄ӯтри *ос̄вануо* м̄ртав Пл, св̄о̄јак̄ *й̄ђ̄инуо* Г, *ск̄ӣнуо* с п̄осла ДК.

234. На овом терену нема контраховања акцентоване групе *уо*: *ч̄ђ* и сл.

235. Код предлога *уочи* нефинална група понаша се двојако (тачније тројако): ђв̄е смо г̄ђд"не *учи* Ђур̄ђевд̄ана Бал, в̄ече *учи* н̄едељ̄е Бр, *учи* Ђур̄ђевд̄ана с̄едам дан̄а Брез, *учи* Ђур̄ђевд̄ана В, *учи* Б̄ожића ГЛ Т, *учи* З̄адушниц̄а завр̄шио зид̄ање Др, *иш̄ђ* *учи* Ил̄индана З, *учи* т̄и в̄ел"к̄и г̄ђд̄ва Лоп, *учи* П̄етровд̄ана пл̄ет̄емо в̄јенчӣе Мр, в̄е̄ч̄и *учи* Б̄ож"ћа Осл, *учи* Б̄ож"ћа св̄ак се ст̄ар̄а за печ̄ен"це СР, *учи* В̄идовд̄ана *им̄а* в̄ид̄ђвчица тра̄ва Суш; п̄ал"ли *уче* Н̄ђв̄е г̄ђд"не ГК, др̄жимо св̄етло *уче* Б̄ожића Лоп Л, *уче* М̄ал̄ђга Б̄ож"ћа Пл, п̄ал̄е *уче* П̄етровд̄ана СР, наш ма̄јалук *уче* Пр̄орока С; *очи* пр̄азника н̄ђге се п̄ер̄у Лоп, било г̄ђстӣју *очи* сл̄ав̄е Вр, м̄есим л̄ђб, кола̄че, *очи* сл̄ав̄е Остр, дон̄ес̄еш в̄ече сл̄аму *очи* Б̄ож"ћа Сит;

уочи З̄адушниц̄а ГЛ, *уочи* сл̄ав̄е *им̄амо* г̄ђсти ГЦ, *уочи* Ђур̄ђевд̄ана ГЦ *уочи* Богој̄ављ̄ења, *уочи* Б̄ож"ћа се сп̄рем̄а г̄уст̄и п̄ас̄ӯл Пр, м̄ла̄да *уочи* св̄а̄д̄ђе *й̄д̄е* у њ̄ен р̄ђд Сит, *уочи* Л̄учинд̄ана д̄ђђ̄емо Суш, *ӯвеч̄е* се пл̄ет̄у в̄енч"ћи *уочи* Ӣван̄д̄ана Т.

Претпоставља се да је фонетски лик *очи* настао елизијом вокала *у*, а облик *учи* редукијом *о* (Уп. Николић 1991: 218, Марковић 2011: 440).

Група ое

236. Контраховање медијалне секвенце *-оe-* (< -оје-) везује се за облике присвојних заменица: ф̄а̄милија *м̄ђ* м̄ужа ДК, д̄ђшла *м̄ђм* син̄ђвцу Огл, у *м̄ђм* д̄ђму ДК, у *м̄ђм* з̄ас̄ђку Огл, *св̄ђ* р̄а̄да ДК; п о р е д: на *к̄ђ̄ђ̄* сам ДК, т̄ђга *м̄ђа* д̄ђду Осл; пр. уп. код присвојних заменица.

237. Контрахују се и групе састављене од два иста вокала: *м̄ала*, *с̄а̄ӣ*, *р̄а̄ӣшук*; *ар̄ӣӣца*, *к̄ӯӣӣца*, *Ил̄ин̄ђ*; *б̄ђж̄ӣ*, *с̄ир̄ђж̄ӣ*.

Развијање прелазних сонаната *в* и *ј*

238. Сонанти *в* и *ј* јављају се у радном глаголском придеву и у лексемама код којих је дошло до испадања гласа *х*:

а) Секундарно *ј* јавља се у примерима: б̄а̄ба ми к̄ђ *аж̄ђаја* Мил, ка̄ка је к̄ђ *аж̄ђаја* Г, на *й̄р̄ђи* се од̄г̄а̄јила Лоп, *с̄на̄ја* му Пл, у м̄ђђ *с̄на̄јђ* Ст, *й̄ӣӣја* в̄ђда С, *й̄ђӣс̄ӣӣја* да вр̄и ГЦ; *й̄ђ̄ӣђ̄ђ* к̄р̄в Реб; уп. и пр. *й̄рӣђ̄ђ̄ӣа*, *лӣја*, *л̄ђја* ма̄ђӣја, *с̄ӣрӣја*/ *с̄ӣре̄ја*; али и: ђп̄ан̄ке са *ка̄ӣшем* В.

нисам *казла* тџ снаја Мил, сад је *настила* друга гџд^{на} на Осл;

б) вокал *-е-*: дѣвѣр и мѣж *дѣнли* Бр, *дѣнла* сам ја Лоп, *дѣнла* два сандука Туб, *дѣнла* та баба СГ, *дѣнла* сам даџ ми џтац З, *дѣнла* сѣна В, *дѣнла* Стана С, *дѣнла* ткана љебѣта Ст, *дѣнра* да љвати Лоп, *дѣнрамо* кѣћи О, *дѣнраи* кѣћи Огл, *исѣнрѣ* нас Д, о Петровдѣну и *дѣнрали* С, са џрања *дѣнрали* К, само *дѣнрам* џвце ДК, *дѣнрају* са кџлима В, да *дѣнра* бицѣкљу О, *дѣнрѣ* волове Др, јел те кџ намџрѣ, *наѣнрѣ* Г, *идѣнра* нѣки љутак Др, џт^шла да *идѣнрам* Пл, *идѣнрај* кџла Сит, да *идѣнрам* краве М, *идѣнраи* жѣта Д, *идѣнрали* ме лекару Бр, кѣћи *идѣнрајѣ* Пл, лѣпо *дѣнраи* Д, *једарга* чувала Пл, кад *дѣнра* гџре Пл; не *скѣнрај* тѣ се Брез; љ *мнѣ* Стџан СР, љ *мнѣ* сѣн Мил;

в) вокал *-и-*: свѣ *вѣлѣ* чаброви Мил, није бѣло *вѣлѣ* Осл, ја се чѣдѣм *кѣлѣ* је Д, *кѣлѣ* лѣса ГЦ, *кѣлѣ* вѣ мѣни даѣе Реб, *кѣлѣ* брѣнѣ Лоп, *колѣ*-гај астаѣиѣ Сит, *кѣлѣ* раѣи О, кџ зна *кѣлѣ* је С, *кѣлѣ* се љи стаѣи ДЛ, *кѣлѣ* мџж да станѣ Брез, *кѣлѣ* жѣта Мр, *кѣлѣ* је џн у Бѣков^шци Р, *кѣлѣ* и *лѣбѣва* Бр, *кѣлѣ* сам раѣта Т, *кѣлѣ* пиштѣ ДК, *кѣлѣ* мџж бѣти К, *кѣлѣ* љу врста Мил, *идѣлѣ* нас бѣло ГЦ, *идѣлѣ* пѣсла Бал, *идѣлѣ* сѣра Мил;

тѣ су *џџравли* З, *вѣдѣ* љѣди Г, *јеси-вѣдѣ* Зџр^шцу О, ако си *вѣдѣ* К, џздѣ *вѣдѣ* СГ, *вѣдѣ* си џвѣ С Лоп, нѣсам је *вѣдѣ* Пр, нѣсам *вѣдѣ* змију Суш, ваѣда *вѣдѣ* Г, кад је *вѣдѣ* ГБ, *вѣдѣ* ваѣра гџрѣ Пл, *вѣдѣ* сте кѣлѣ Мил, *вѣдѣ* и мѣнѣ ГЦ, *вѣдѣ* се са љѣм О, *вѣдѣ* нѣга Мил, *вѣдѣ* џни Др, само-нису *вѣдѣ* Сит, нѣсу *џџлазѣ* Пр, *џџ забџравла* В, пџбѣгнѣм, *заџџвѣрѣ* ГЦ, ја сам *заџѣнѣ* Бр, а *заѣдѣ* у другџџ дрѣжави Осл, кад је се *заѣнѣ* Пр М, из ѣвлијѣ *ѣзлазѣ* ГЦ, сама нѣсам *ѣзлазѣ* Т, стѣврнѣ *наѣнравѣ* Бр, кѣћу *џнравѣ* О, *џсѣнравѣ* сам крастаѣвиѣе О, љѣ *џсѣнравѣ* Г, мѣнѣ *џнѣнѣ* Пр, и *џсѣдѣ* ДК, *ѣнравѣ* џпанци Др, *ѣнкрѣсѣ* рѣке ГЦ, бѣра *ѣнрѣсѣнѣ* Др, и *ѣнрѣлѣ* ДЛ, што сам *ѣнѣнѣ* Лоп, *раѣнѣ* дѣбро Пл, нѣсу *раѣнѣ* Др, де-смо се *рѣдѣ* Мил, *рѣдѣ* дѣџе М, *саѣнѣ* смо дѣѣан Бр, свѣ се *саѣнѣ* ГЦ, кад је се *сѣнѣ* Др, није се *сѣнѣ* Л, вѣ сте *скрѣнѣ* код џраја Пл, *скѣдѣ* ГБ Г ГК Б Пр Пл Огл, нѣсмо *уџдѣ* Мил, вѣче *уџдѣ* Пл, *уѣнѣ* Лоп, тек *ураѣнѣ* Пл, свѣкомѣ *уѣнѣ* Пл, *зѣнѣ* уѣнѣ Осл, *ѣнѣ* мѣнѣ ГЦ; свѣ *рѣклѣмиѣ* ДЛ; са љѣш *вѣдѣ* ДК, нѣнѣ ме *ѣнѣ* ГЦ, сутрѣдѣн *раѣнѣ* Осл;

бѣнѣ дѣцо Бр, *вѣнѣ* кака је бѣла Туб, *ѣнѣ* таѣ Т, *ѣнѣ* вѣлѣ Пл, *џџзѣнѣ* Трѣѣѣна Осл, па *ѣнѣнѣ* Т, *уѣнѣ* да вѣдѣте З, нѣ *шѣнѣ* се шѣлѣм Т;

шѣла и *ѣнѣнѣ* М, *асѣнѣ* ГЦ ГБ Г Бр Остр Огл Бал Ст Туб Брез, на *баѣне* дѣдили СР, па *бѣнѣ* мѣџ Др, у *Брѣнѣ* Мил, прѣвѣ се *вѣнѣ* Пр, бѣла из *Врѣнѣ* Осл, да пѣстѣ *гаѣнѣ* Пл, пѣдѣѣ таѣ и *кѣнѣ* Бал, да даѣм и *кѣнѣ* Лоп, а *куѣнѣ* З, прѣ ѣнѣ *Лазѣнѣ* Л, ѣма *лѣнѣ* вѣмо Бр, ѣмаѣм *мѣнѣ* ДК, *Мѣнѣ* је бѣла СГ, *Мѣнѣ* па Црнѣѣво ГЦ, дѣѣ мѣладе у *Мѣнѣ* Мил, *џнѣ* зарѣзѣна ГЦ, на *Пѣнѣ* раѣан ГЛ, по *ѣнѣ* К, као *ѣнѣ* Огл, нѣсу даѣвали *рѣнѣ* ГК, не пѣштују *рѣнѣ* Г, џстала *ѣнѣ* ДЛ, ѣма таѣ *флѣнѣ* Вр, *шѣнѣ* пѣжаѣѣмо В;⁵³ (исп. и т. 243).

Мѣдијално *-и-* најчѣшѣ се дѣлимѣчно рѣдукује: џвѣ је *ѣнѣ* Д, бѣле *бѣнѣ* Сит, саѣмо *лѣнѣ* К, наѣстѣријѣ *Бѣнѣ* ДЛ, *Бѣнѣ* ѣнѣ ѣнѣ Пл, кѣѣ *варѣнѣ* К, саѣмѣѣм на *вѣнѣ* Бал, ѣдѣ у *вѣнѣ* Суш, тѣд је *вѣнѣ* Пл, нѣга *вѣнѣ* В, наѣправѣш *вѣнѣ* каѣмару Сит, *вѣнѣ* сам Д, гѣр је *вѣнѣ* Туб, у пѣѣку *ѣнѣ* Мил, свѣд су га *ѣнѣ* Лоп, џпанци и *ѣнѣ* Остр, на џѣ *ѣнѣ* О, *ѣнѣ* сѣстре Г, до *ѣнѣ* Огл, са љѣм *ѣнѣ* Р, *ѣнѣ* се вѣда Д, тѣ се *ѣнѣ*

⁵³ Ареал потпуно рѣдукованог и продужава на источнобосански терен. Уп. примере *ѣнѣ*; *ѣнѣ*, *вѣдѣ*, *заѣнѣ*, *ѣнѣ*, *ѣнѣ*, *ѣнѣ*, *ѣнѣ*, *ѣнѣ* и сл. у: Ремѣтић 1999: 406–407; Ремѣтић 2000: 937–938; Ремѣтић 1970: 113; Субѣтић 1973: 95; З. Сѣмић 2005: 154.

Пл, послѣ се *ижѣн*ли Д, *имā кадиѡн*ца вāкѡ ДЛ, била *кућан*ца Туб, *куч*не звāли Лоп, једно *кѡр*тио Д, дрвѣни *лојар*ћ О, дође *мучен*ца ГЦ, *наѡн*ли да нѡсѣ Вр, ѡкачѣ на *ѡбрāн*цу Бр, *ѡрав*ли кѹћу З, *осѣл*ли се бѣли Др, бāба *ѡс*тарла Лоп, тѡ му је *ѡчев*на Мр, у *ѡцāц*ма К, *йāл*ла зѹбију С, *ѡвāј йāн*ћ Огл, нѡсѣм *йечѣн*цу Бал, *йѡб*ли су вāмо З, нѣкѣ *йѡња*вце К, мѡја *йѹн*ца Мил, *развāл*ше капију Б, у *рāн*лу дѡл О, са *свāшѡв*ма Сит, *мāлā сѣниц*ца Г, мѡја *синѡв*ца Мил, била *сирѡи*ња Д, *ѡвѣ йрѡј*ца М, нѣним *ћѣр*ма Остр, *ћуш*ле нѣсмо Остр, рāто *ѹвāш*ло Бал, *ѹйри*ла кѡтѡ ГК, *ѹсир*ла мѣкицо Бог, бѣлѣ *чѣл*це Б, нāчинѣм *чѡрб*цу Осл, *ѹенѣр*ке бѣле Осл, мѣтнѣ *шарѣн*цу Мил, бѣѡ *шубѣр*ћ К;

г) вокал -о-: *йрѣксу*йре (сви пунктови), *Свѣйзāр* Мил Пл Вр;

д) вокал -у-: пѡчѣше *йиш*и Мил, ка-сам зѣцла СР, *изѣин*ли ДК Др, *крѣн*ле да пронѣсѹ Остр, вāкѡ *крѣн*ли Мил, сāмо *йѡи*нла З, бѣла *йѡи*нла Мил, нѣ б *йѡи*ѡнла Остр, бѣли смѡ *йрѣйр*ли С, кад је *свāн*ло Б, да смѡ мѣ *скѣн*ли Пл, нѣсу се *скрѣн*ли Огл, прѣт *кћу* О Мил ДК ГЦ Огл Туб Ст Бр Д;

*вѣр*јѣш ли тѣ Др, ка-сам *ви*кнла С, *гāр*јѣ са нѡвцом ГК, да се *гѡр*чкѹјѣ Мил, *гѡр*чак Г, ѡн *зак*йи Осл, мѹчѣ га *жѣл*гāц ДК, *жѣл*гāц Пр Брез З, вѣлѣ *жѣл*гāц Лоп, рѣндāм *јāб*ке Д, *јāб*ка се ѡборѣ Бр, ѡнѣ *наирāђ*ше Т, *нāк*йи м чāбрић ГБ, *нāк*йила бѹре ГК, јѣсам се *нāм*чила Лоп, да *нāй*сѣи ДК, *нāћ*ве зѡвѣмо Сит, *гумāнā ѡб*ћа С, дѡшли *ѡг*гā М, йпāк се *ѡкрѣн*ло Огл, *јā ѡк*йила Реб, да *ѡк*сѣ В, *йāзāр*јѹ тѹ Огл, *йѡк*йила Ст, *йѡк*йѣ брāшно Вр, *йѡйр*йи бурѣнце Огл, *йѡч*йāли стāро ГК, нѣје *йри*йи ГЦ, како-сам *скѣн*ла Туб, у лѣбнѹ *фѹр*ну Др, да се мѣ *шкѡл*јемо К.

Апокопа

242. Редуковање финалног вокала је уобичајена појава. Апокопа је запажена у појединим грамаатичким категоријама и врстама речи.

а) Вокал -а: *нек ѡперѣ сām Г, нек идѣ В О Пл Пр Мил, нек бѹдѣ ГЦ, нек скѣдā* ГК, *нек се крѣтѣ Пл, нек је лѣпа Огл, вѡл* ти (сви пунктови); *кѹд ѡћѣ Бр; свѹкѹд* вāшера СГ, *свѹкѹд* јѣднāко ГЛ, *свѹд* сам ткāла Брез, *свѹд* се вѹчѹ Бог, ишла бāш *свѹд* Мил, *свѹд* ѡколо брѡо Д, *свѹд* је злāто Реб, у Пѣцкѹ, *свѹд* Бр, *свѹд* по астāлу Пл, *свѹд* сам рāдила Лоп, *свѹд* ѡколо Др, *свѹд* ѡдајѹ Осл;

б) вокал -е: дѣсѣ се *Бѡж* прѡстѣ К, *Бѡж* (о)прѡстѣ (сви пунктови), *Бѡж* сачѹвāј (сви пунктови); *ѹ им Бѡга* (сви пунктови); бѣла *ј* лāмпа Огл, *јā с* бѡјѣм О, мѣн *с* чѣни О, да *с* пѡтпѣшѣм Лоп, да *с* ѡженѣ З, да *с* ѡбѹчѹ К, да *с* пѡслушāјѹ Со, да *с* йзносѣ Пл, да *с* кѹпѣ од јѣчма Лоп, ѡна *с* пѡсвāђала Осл, штā *ћ* ти О; *кāж* изрѹчи цāк Вр, *кāж* упѣши тѣ нѣгā Пл, *мѡж* да йдѣ СГ, *нѣ мож* да пѣвāм Реб, *нѣћ* д ѣдѣ Осл, *нѣћ* да рāдѣ ДК СГ, ѡн *нѣћ* д ѹдарѣ С, *нѣћ* у сѣло нѣко ГЛ; *йѡр* ймајѹ Д, *йѡр* нāвијѣ Туб, *йѡр* кѹд су сѣшле Пл, *йѡр* дѹвāр В, *йѡр* пѡпишмо Вр, *йѡр* што зѡвѹ Сит, *йѡр* ѹватиѡ С, *йѡр* вратило Остр, *гѡл* је бѣла Б, *гѡл* ѹ Вāљеву СГ, *гѡл* рāник Остр, и чѣвкѹ *гѡл* Бр, *гѡл* кад поглѣдѣш Лоп, *гѡл* на старѣни Др, *гѡл* на дну Р, *гѡл* пѡт кућѡм Бал, *гѡл* по Јāдру О, *гѡл* на грѡб С, бѣѡ *ѡвг* Сит, *ѡвг* је ймало З, *ѡвг* у Тѣшиће Лоп, дѡшла *вѡг* Л Туб, бѣла је *нѡг* Огл, *нѡг* у баштици Пл, *нѡг* ѹ онѡј флāши Ст, *шѹг* сѣдѣње Д, *шѹг* се кѡлѣ Реб, *шѹг* нѣти Остр, чѣкāј тѣ *шѹг* Бр, *шѹг* ѡстанѣм С; пѡ двā дāна *мѡр* Огл, ѡвāј *мѡр* што је пѡгинѡ Мил;

в) вокал -и: *грж* тāмо ДК, *йг*, тѣ Бѡжана Л, *йг*, дѣјете (сви пунктови), *йг*, сѣне, пѡтрај Лоп О, *ѡйрѹж* нѡге Д, *йāз* дѡбро Мил, *йѡмѹз* крāве Д; *ћуш* тѡ је дѹгā прича О, *ћуш* мѡрѣ ГК Пл, *ћуш* Бѡрсаве Пл, *ћуш*, нѣмѡј мѣнѣ В, *ћуш*, сѣне Осл,

ћуӣ, мѹке смо мѹчили Г, сләмарице бiле, *ћуӣ* Мр, нѣмā нiшта, *ћуӣ* Бр; *јес* вiдио Остр, *јес* тi, нāно Огл, *нис* вiдила стō ГЦ, *нис* тi знāо Лоп; да б пѹштали Д, јавиō б се Остр, *ја б* сād ишō Вр, нѣ б мōгла уприти С, да б се нашла пāра Остр, штā б бōљѣ бiло Ст, нѣ б се јā удāла Мил, да б мōгло да се нāтурi Бог, кōјā нѣ б пōшла Л, да нѣ б стрѹл"ло Т, ако б она дōшла Лоп; чiјi с тi ГЦ, ако с чѹō Пл, дѣ с бiла О, кōшуља што с нōсиō Лоп, штā с рād"ла О; изглѣдā м да је Лѣко Д, бōже м прōсти Пл, кāко м дōђѣ Бог, изглѣдā м да је удāта Мил, тō су м првō дāли Мил, цāба *ӣ* жѣнскиње Д, да *ӣ* прiчāм С, чѣкāj да *ӣ* кājѣм Туб С Ст Остр Бал Вр, мāтери м бiло йме Г, па штō ље *ӣ* бāко Мил, мājка да *ӣ* купiм Туб, н умѣм да *ӣ* кājѣм Туб, чѣкāj да *ӣ* прiчāм Лоп, штā *ӣ* јā знāм Б, бāш да *ӣ* свѣ кājѣм Лоп, ѣто *ӣ* сапѹна Г; мѣн стiжѣ Д, мѣн с чiнi О Осл Гц, мѣн се учину Пл, мѣн донѣсѣ ГЦ, а мѣн нѣ морѣ ДЛ; да л љу мōћи Д, да л ме нѣко намōрō Реб, да л она ймā О, да л се нiсу сākриле Бог, да л јѣдосмо С, а би л тi мōгла С, ймā л кāка пāприка Р, идѣ л се сād цркви Б, оље л ѓн мѣнѣ О, оље л дāти К, ољу л бити прiјатељи Бр; *јел* ймā тāмо ГБ, *јел* чāрала ѹ вās Мил; ал сāмо сам рѣдом В, ал сāмо јѣдно нiсам пōслушала Бр, ал штā врѣдi Суш, ал штō ш да обѹчѣш Брез, ал тō је прōстијѣ Сит, ал вōлови знāли С, ал мōрāм д йдѣм Р, ал не мōгу д ѓдѣм ГБ, ал нiје бiйō окōпниō ГЛ, ил свѣ нāкō Остр, ил и пōсолiм Брез, *нӣи* шта бōлѣ Д, *нӣи* се скiнула В, *нӣи* смо му трāj"ли Пл, *нӣи* сам знāла да бōјiм С, *нӣи* су кōгā тѹкли Пл, *нӣи* је пōстојō ДК, *нӣи* се кō жѣни Осл, *нӣи* йдѣ Г; а кāмол жѣнскиње Брез; а ѓвѣ бōiам и јѣсу С, јā сам бōiам нōсила кудiљно Туб, бōiам бiла је она млāђā дōста Др, бōiам јѣсам Вр Лоп, бōiам нōсила Пр, а прiје бōiам и нōсила Брез.

Делимичну редуцију финалног вокала -и илустрѹју следећи примери:

калӯи" ймајѹ Г, тō су *коiач"* С, йдѣш зā нѢм *кѹћ"* Бр, идѣмо *кѹћ"* Осл, мōја *мāӣи"* Пл, *окрѣн"* се од нѣгā Д, ка-су *йарiиизāн"* Бал, у *рѹйач"* Огл, бѹднѹ *Цiйāн"* Бр, *Цiйāн"* су продавали ДК, бiли *чѢрбалѹц"* О; ако бѹдѣм мōгла се бōриӣ" Мил, мāl"ну брāӣ" О, нѣђу се ѓв *врāӣӣӣ"* Г, она ље ти зāмерӣӣ" ДК, пѢчѣла ме звāӣ" Мил, трѣбā знāӣ" кāко ДК, пѢчнѣ се кōсӣӣ" Д, ѹ чем ље се *кѹйāӣ"* Б, мājка ље *кѹйӣӣ"* С, свѣ љу *йоубiјāӣ"* М, мōрāш *йлāӣӣӣ"* Сит, о зiмѣ љу *йѢскайāӣ"* Пл, нѣмбōј *ѹлāзӣӣ"* ѹ кућу Бр; нѣ би мōгō *йзбѣћ"* ГК, мōрāм *йћ"*, сiне О; сā нiм *крiјѹћ"* се ДК; *вѣжбал"* кāко се пѹцā Пл, *врāӣӣ"* се јā и мѹж О, *йiрал"* се Мил, *ймал"* смо шљiвā О, љāци нiсу *ймал"* М, црѣп *йолѹйал"* Б, *разiѡврāл"* се на пѹту Осл, *сiанарiвал"* стѢку ДК, *ѹдарал"* су кочиље ДК, *чѹл"* смо Пл; мѣн" нiје дѢбро Пл, сā ље ѓн" да нāспѹ Сит, ѓн" су свi изишли Бр, ѓн" йдѹ одмāрали С, ѓн" су мѣнѣ тākō ГБ, ѓн" ѓт"шли Вр, ѓн" су нѣгā трājили СГ;

г) вокал -о: *вāм* је у Рāкић"ма Сит, *вāм* ѹ овѡј сѢби Со, *вāм* ймā сѢба Остр, мājка је *вāм* сā мнѢм ГК, *вāм* лѢжена вāтра Пл, *вāм* пѢткрпiш се С, *вāм* је бiйō Бал, *вāм* йза нās Г, *вāм* ймадѹ Др; *ӣāм* се пѢслѹжѣ Сит, јѣдна *ӣāм* Бр, стāвљāш *ӣāм* Пл, *ӣāм* иза вāшѣ *кѹћѣ* С, *ӣāм* дрѹгō Бал, *й ӣāм* је ймало пѢпѡвā Пл, *ӣāм* на Убiћу Мил, *ӣāм* пѢседајѹ Лоп, ѓцу и мājци *ӣāм* Брез, *ӣāм* нāпољу Т; *мāл* нāвишѣ Лоп, *мāл* тō ја йшћерāм Суш; *нѣi* кāко йзлāзi Реб, *нѣi* мѹшкѹ кōшуљу О, *нѣi* у зѹбима Остр, *нѣi* бiрā i ѓн Бр, јāшта сам *нѣi* плāкала ГК, *нѣi* сāsпѣмо на бѢтѢн Пл, *нѣi* дāнѢм В, прѣ *нѣi* што сам јā дōшла Мил Г, бōљѣ вѢлѣ *нѣi* мѣнѣ Брез; йте сāм Осл; дѢлнѣ вѣшѡве и *ѣӣ* Бог.

д) вокал -у: *нѣдѣљ* дāнā (сва јатовска села), *нѣдѣљ* дāнā Брез Мр ГЛ ДЛ Суш Л; *нѣћ* да кājѣм ГЦ Мил; што с учили богослѡвију Пл, тō с Тѹрци ѓдудā Мил, да *ћ* јā дōћи ГЦ, кōгā *ћ* да глāsам Мил, штā *ћ* јā слѹшала Вр, јā *ћ* да се пѢродiм Лоп, дѣ *ћ* да је зѡвѣм О, јā *ћ* д йгрāм С, штā *ћ* јā сирѢта В, штā *ћ* јā тѣби да прiчāм Брез, нiсам

nēsh Осл, *nēsh* је вјидети ГК, *сѣше* вѣ Л, *òздò* нѣти имају Туб, *òздò* пун љговор Мр, *òзѣò* завикали Реб, *òзѣò* њскрпљено Д, са чѣсмѣ *òздò* Пл, *окле-*је мòја мѣјка Брез, *òш* узѣти овога Пл, ако *òш* да ти прòврѣ Мил, да *ѣрѣш* тѣмо Др, па да *ѣрòш* Мил, *рѣше* вѣ Пл, ако *ш* да шараш С, ако *ш* са дулѣком Пр, сѣне, дѣ *ш* тѣ дòл сѣћи Р, штѣ *ш* бѣрати Б, трпи па штѣ *ш* Сит, *шѣсѣш* оваца Реб;

в) у финалном слогу: *ѣј*, вѣмо Мил Брез Лоп Реб Туб Д С Сит Г, *јѣс*, мѣчке вѣтају ГК, *јѣс* да чувају кѣпе Брез, *јѣс* ѣшла Лоп, дѣли нѣди *нѣш* Осл, лѣжѣ *òв* на крѣвету С, *òв* у Златарићу З, *òв* рѣдиò Сит, *òв* ка-сам дòшла Пл, дòшла јѣ *òв* Осл, *òв* закачити Сит, *òв* сам нѣкѣ чѣрдѣк нашла Р, удѣм се *òв* ГБ, *òв* на двајес Др, *òв* дòлѣм ГЛ, *òв* рòђена К, *òв* да дѣмо Г, *òв* мòји дòшли В, *òв* кò шљѣвѣ Г, *òв* кѣповò зѣмљу Брез, *òв* је Мѣлош Ст, *òв* сам спѣвала ДЛ, *òв* љ овој сòби Туб, *òв* је бакар Реб, *òв* јој је стòка Мил, *òдав* дѣсно ѣмѣм Реб, удѣла се *ѣòс* С, *ѣòс* кò òше кѣпи Пл, *ѣòс* се удѣла К, *ѣòс* узѣли òд њѣ Сит, *ѣòс* мѣтнѣм Остр, *ѣòс* кад Живòјин òдѣ Д, *ѣòс* òчеве смрти ДК, *ѣòс* се пѣли ГК, *ѣòс* пѣчѣш Туб, *ѣòс* тò Жѣка Мил, чѣк Пр Б Вр СР С Сит Лоп Д Г В.

Супституција вокала

245. Појава супституисања вокала није тако изразита у Ваљевској Подгорини. Обично се јавља, као и у многим другим говорима и дијалектима, услед одређених фонетских и морфолошких процеса, али и приликом адаптације страних речи.

1. Вокал *a* замењује се:

а) са *e*: *бејѣи*⁵⁴ љ шта Г, нашла га на *вѣшеру* С, на Пѣтковачу кад је *вѣшер* К, бѣò *вѣшер* З, ѣдѣ де су *вѣшери* В, прѣко лѣта *вѣшер* Со, бѣò ѣвскѣ *вѣшер* Г, òдѣм на *вѣшер* Сит, ѣшла по *вѣшерима* М Вр Бр, ѣдѣм на *вѣшер* Др, пòђѣш на *вѣшер* Осл, није *вѣшера* бѣло да нѣсам Пр, на свѣкѣ је се *вѣшер* ѣшло Огл, свѣкуд *вѣшера* СГ, на *вѣшер* Ст, кѣки *вѣшер* Брез, ѣшла на *вѣшер* ДЛ, и на *вѣшеру* Брез, òтишла на *вѣшер* Суш, ѣдѣш по *вѣшеру* Бал, бѣло је и *вѣшера* О, и *меѣза* ГК, сапѣном *ѣрѣћѣм* О, ѣшò у *Хилѣндѣр* Пл, сѣмо од *ѣнарѣкѣ* Пр, òнѣ шљѣвѣ, *ѣнарѣке* Бал, *ѣнерѣке* бѣле вòд Осл, натрѣсѣм јѣ *ѣнерѣке* ГК, машину *ѣвѣћу* Г, да с тò зòвѣ *ѣнѣла* Остр.

У примеру *ѣвѣћи*, вокал *e* добијен је аналошки према примерима типа *носећи*, *лежећи*.

б) са *u*: слѣвѣ *Илѣмѣјевѣн* Огл;

в) са *o*: бѣò *бошчòвѣн* Мил, бѣле *долѣко* С, стѣријѣ *долѣко* Со, нѣсам се *долѣко* удѣла Бр, нѣсу *долѣко* ГК, ѣмѣ и *долѣко* Др, јѣс, *долѣко* Бог, удѣде се *долѣко* Лоп, тѣм *долѣко* Вр, *кòбојѣи* ГБ Др Г Сит С ГК, *кòбојѣи* Лоп, ѣмò *колѣндѣр* С, ни *колѣндѣр* Л, у мѣснѣ *канцòларѣју* З, закувѣм *колѣчинке* Бал, цѣкеле *лòвоће* К, сѣн òт^{шò} у *Омѣрику* Мил, нѣ узмѣ *ѣорцѣлу* Остр, њòј *ѣòѣòфнице* ДЛ, да ми је *сѣгошѣнѣ* пѣмѣт С, *сѣгошѣнѣ* òб^{чѣ}јѣ ГБ, *склòњѣла* сам Осл, *склòњѣј* д^ѣѣте Суш;

г) остаје *a*: прѣ је се ѣшло *далѣко* С, *далѣко* је тò В, није *далѣко* на прѣчѣц М, није ми бѣло *далѣко* Г, гòре *далѣко* Др, свѣ *далѣко* кѣше Мил, *кабѣјѣи* Б Осл, *калѣндѣр* ДК, јѣдан *мѣнисѣтар* ДК, нѣ *склањѣ* òд мрѣза Огл, òдѣмо кѣпити *ѣнарѣке* Г, *ѣнарѣкòм* пòсебно Остр.

2. Вокал *e* замењује се:

а) са *a*: нѣспѣм *вѣѣшѣ* Осл, òна је *ѣнарѣѣја* Г, вòлове и *ѣмарѣбу* Др, òв на *ѣарѣсу* В, са *ѣарѣсѣ* Г, узми на *ѣарѣси* ДК, и *ѣарѣсу* лѣпо Лоп, на *ѣарѣсу* Туб;

б) са *o*: мѣло *ѣловѣ* пѣприкѣ Г, *ѣловѣ* пѣприкѣ Бог, дòнесѣ и *ѣловѣ* пѣприку ГБ,

⁵⁴ Прил. *бајѣи* (<тур. *bayađi*) (уп. РСАНУ).

засобно вáрош Лоп, у канцолàрији Лоп, у мѣсовођу Огл, да је *шуборколóза*, јѣвтика Огл;

в) са *и*: *ймá ивидѣнцију* ДК, бйō тѣкничкй *инжйньѣр* З, ма́шйнскй *инжйньѣр* Б, *инжйньѣр* бйō Мил;

г) остаје *е*: *дòдáм áлевѣ пáприкѣ* ГЦ, *дòл у шѣрáси* О;

3. Вокал *и* замењује се:

а) са *а*: *òвò је тá и́арамíда* З;

б) са *е*: *дòлебаиá дòђѣ* Вр, *ймá шѣшáрке* К, бòљй су *мáлењáци* Остр, пòзовѣм *мѣлйцију* Лоп, *дòђѣ мѣлйциá* Суш, тò *нáмѣрнице* Туб, *пáсулá* и *нáмернйцá* Бог, свѣ *нáмернице* за стòку Мил, тáмо сам *нођевáла* Сит, и *нођевáли* по шáтором Бог, преко *йолѣције* Брез, и *дòбијѣ сйѣйѣнцију* ГЦ, *ймá ценкòлáшор* Г, *òвò је ценйѣрефúа* ГЦ;

в) са *о*: *òвò машонѣрију* Лоп;

г) остаје *и*: *наузимá нáмирнйцá* ГЦ;

4. Вокал *о* замењује се:

а) са *а*: *глѣдò у вадѣници* З, *ймáли вадѣнйцá* Туб, бйли у *вадѣници* Брез, кò да сте ми *дòнѣли вадѣницу* В, òн је се *áйѣрисò* Пл, да се *áйѣришѣ* Кун, те сам *áйѣр"сáла* ДК, кòлкò је лúди *áйѣрисáно* ГЛ, тáдá *áйѣр"сáна* и òна Мил, вршила *áйѣрáцију* Бог, на *áйѣрáције* Лоп, јес-чúд за дòктора *áйѣрáшор* Пл, òна је завршила у *йáшйѣци* Лоп, плѣтѣм *чáрайѣ* С, нйсам òбула *чáрайѣ* Суш, јѣднѣ *чáрайѣ* Г, блúзу и *чáрайѣ* Осл, òвò је за *чáрайѣ* ДК, а *чáрайѣ* прѣдѣш Бр, плѣтѣмо *чáрайѣ* Мил;

б) са *е*: чѣтири *бúшѣйшине* ГЦ, на *ведѣницу*, из *ведѣнице* Лоп рáдиò у *ведѣн"ци* Остр, за *мѣсевѣђе* Мил, и òвй *новекòмйоновáнй* Т;

в) са *у*: спрѣмáла сам *бурáнију* С, сйјáли *бурáнију* Бог, *бурáниá* и слáн"на Туб, крáставац и *бурáнију* Огл, јѣли *бурáнију* Д, пòшли на *ѣрудрум* В, *ймò кúйò* ГК, јѣдна је из *Пáзувѣ* Др, у òнѣ *ремòнике* Пл;

г) остаје *о*: *йшли у водѣн"чу* Мил, на *ѣјродруму* ГЦ, одрѣд"ла *òйѣрáцију* ДК, ал *ймá шòдлмáч* ГК, *Марйна шòдлмáч* Мил;

5. Вокал *у* замењује се:

а) са *о*: свѣ *блйзо* Реб, дòста *ймòћнй* В, *ймòћнйцá* бйла Бал, кúвале се *йрòколе*⁵⁵ Лоп, крòмпйр и *йрòколе* ГЦ, òднò *цòколе* ГЦ, ка-су *урòчили* Лоп;

б) остаје *у*: *блйзу* Др Реб Сит Со В К С Т О ГЦ ГК Лоп Огл Мил, *йрòкуле* смо Бог, *реума* Бр О С М Мил.

Као што је то у свим другим говорима (ареал в. у: Бошњакóвић 2008: 182–183), у испитиваном подручју разлòзи за настанак супституције вокала су најчешће фонетски (асимилациони и дисимилациони процеси), затим морфолошки (вокалске алтернације у деклинационим и конјугационим парадигмама, аналошка преношења из јѣдне основе у другу), као и прилагођавања посуђеница и најновијих речи из књижевног језика домаћем изговору (разлòзи могу бити или несагласност правила дистрибуције или пак погрешна перцепциjá).

⁵⁵ Прокула лат. бот.; в. РСЈ.

В. КОНСОНАНТИЗАМ

246. Унутрашња дијалекатска диференцијација области показује се и у инвентару фонолошког система консонаната.

а) У погледу инвентара сонаната Подгорина је компактно подручје:

в		м	
	л	р	н
ј	љ		њ

б) Према инвентару опструената утврђена су два различита система:

јатџовски њовори

б	б	(ф)	
т	д		
ц		с	з
ћ	ђ		
ч	џ	ш	ж
к	г		

ијекавско-екавски њовори X-K њиџа

б	б	(ф)	
т	д		
ц		с	з
ћ	ђ	џ	џ
ч	џ	ш	ж
к	г		

Фонема *x* доследно је уклоњена из фонолошког система, а појављивање фонеме *φ* сведено је на минимум. У сугласничком систему ијекавско-екавских говора забележена је фонема *џ* добијена гласовним алтернацијама; наспрот *џ*, добијени глас *џ* је редак.

Осим унеколико другачијих артикулационих својстава фонеме *л* (в. т. 260) и спорадично фонеме *в* (у појединим примерима на јатовском терену; в. т. 254), нису примећене друге специфичности у изговору ових гласова.

Сонант *j*

247. Слично стању у околним говорима, у посећеним подгорским селима артикулација фонеме *j* условљена је њеном дистрибуцијом.

248. Артикулација иницијалног *j*- је сасвим стабилна:

а) испред вокала предњег реда: знаш да *је* тџ грџ М, баште *је* свџ сџ ДК, о старинџ *је* кџ Лоп, а биџ нас *је* Бр, њџзи *је* бџљџ Осл, твоџа *је* маџи Сит, ја сам *Јџвиџи* ГБ, *јџдва* се појџдџ Бал, *јџдва* чеџајџ Мр, тџ *је* поџчџло скџро О, са каџмаком старџм *јџдџмо* Вр, бџри и *јџдџи* Пр, нџмџјте *јџсџи* леџбац Туб, ал је нџс и *јџдно* ДК, *јџдна* сџба и куџна Бал, жџњџ код *јџдџни* ГЛ, *јџдна* џвд Бр, и сџби *јџлек* СР, причџ *Јџлисаџ* нџкџ Мил, прџ *је* се *јџло* Пр, *јџло* је се и расџо ДК, нџмџа бџровџ и *јџловџ* С, џзмџ кџре *јџловџ* Г, мџју *Јџлу* прџватџм Лоп, за *Јџрџмију* прџрока Бал, *јџјџрова/јџјџрва* (сви пунктовџ);

б) испред вокала задњег реда: *ја* каџџм њџзи Др, *ја* сам џстављџла О, *ја* џу џџ да свџџџм Г, џвџ џстало *јаџџм* С, џвџ *јаџџог* Мр, сџд од *јаџџџка* СГ, џмџти се дџсџџ *јаџџ* Сит, нџши сџд *јаџџа* Бр, са кокџшију рџзбиџџм двџ *јаџџџа* Лоп, џдмџ од *Јџловиџка* Др, о старинџ *је* кџм из *Јџнџчиџџа* Лоп, *јаџџију* тџсали В, сџнџце ти *јаџџко* С, *Јџџџим* се звџџ Суш, *Јџџџо*, свџџкар Туб, *јаџџ*, маџџко мџџа С, Пџџла се звџџла *јаџџ* снџ ДЛ,

3, прòслабò *йунолèйсїво* Г, бїџò у *рòвсїву* Бал Б ГЛ, дòле му и *свєдòчàнсїво* Брез, нїсу *срòсїво* М, прèдузò *сїпарèјсїво* Брез, *сїочàрсїво* Д Реб ГЦ Мил Л ГЛ С Сит, бàви *сїочàрсївом* Пл;

б) двà *друшїва* Бог, из чїтавòга *друшїва* Брез, вàљевскò *друшїво* Суш, бїло *друшїва* ДЛ, кò имà *друшїва* ГК, йскупїм мòје *друшїво* ГЦ, имà јàчè *друшїво* ГЦ, и *друшїво* њїно Лоп, имàмо нàше *друшїво* Д, нàс се скўпї *друшїва* Огл, у *друшїво* мàнгупскò Остр, имò *друшїво* Суш, кад је *друшїво* Т, у *зарòблèнїшїву* Реб.

2) Фонема -в- се у облицима трпног придева глагола VII Белићеве врсте на -авїшї и у различитим облицима итеративних глагола на -ављàшї чува или губи. Сразмерно је једнак број потврда:

нàрод се *зàбављò* ДК, млàђї *їсїрављàју* нàс ГБ, òндàј *їсїављàј* С, мàјци *јàвљà* ГЛ, òгњїште *нàправљèно* ДЛ, крàјчиће *нàсїављàла* Лоп, òбављò вршàј СГ, кўћа òїрављèна СР, плèћку òсїављàли Мил, òдзрављà са мòјим òцòм Лоп, не *їојàвљујè* нїкàко Мр, те се *їòдрављà* Огл, *їòсїављàју* рúчак Ст, *їрàвљèна* бўрàд Бал, од зèмљè *їрàвљèне* Вр, прїје *їрàвљèне* бèшике Брез, Трòјице *їрèслављàмо* Г Огл, *їрòбављàју* óв Реб, сàмо шèсèт кїломèтàрà *рàсїављèни* Др, *сїàвљà* се дрèњак Бал, *сїàвљàли* пòмало сàмо вòска Бог, на кàмару *сїàвљàм* Пр, *сїàвљèна* мòтка Д, свè *їїрављà* Лоп;

гàсї ли *їсїављàш* С, *сїàвљàли* у кàце М, од Йвè *нàсїављà* Лòпатањ Др, о дрвèта òїрављèно Огл, па òнò òсїављàју Остр, òсїављàју сїрће ГЛ Л, нà тò ўже ДК, òсїављàм парадàјз Т, прїје се òсїављàло Брез, *їòсїављà* сòфру Сит, кўћа *їòсїављèна* СГ, *їòсїављàју* се грèде Бог, па су *їрèїрављàли* ГЦ, *їрèсїављàш* пàсўљ Бр, *їрòслабò* пунолèтство Г, Сїрдија *рàсїављà* нàс Др, *сàсїављàла* дèци Лоп, *сїàвљàш* пасмїће Мр.

3) У групи -вљ- добијеној новим и старим јоговањем -в- се добро чува: по *Бојòјављèњу* Брез, *Борисављèва* сїкира СР, àјде тàмо *Влàдисављèвòј* кўћи Б, *Вòјисављèв* Обрад С, *Љўбòсављèва* се звàла ГЦ, *Мїлїсављèви* сїнови Суш, *Мїрослављèв* сїн ГЦ, *Сїàнисављèв* сїн Др, *Тòмїслављèвò* òца Д, *Бòјосављèв* òтац Лоп; нàјвїшè *брàвљèшїна* Со, бїло и *брàвљè* Г, да ти је нà *здрàвљè* Г, ради *здрàвљà* дрèњак ГЛ, са *крàвљїм* Л, са *крàвљїм* се тò Сит, *мўжèвљèво* сèло Др.

4) Осим глагола *блаїосїављàшї*, који је на целом терену потврђен без -в-, овај се сонант добро држи и у облицима глагола на -авїшї: *їрèсусївљујè* свàдби Сит, *уцрвљà* се Бал С Мил ГЦ.

256. Сонант в у суседству других сонаната или сугласника има стабилну позицију:

а) испред сонаната: дòдиò *влàдика* Р, од водèнице *Влàјинè* Др, гàјено *влàкно* ГЦ, жèњèн *Влàсїимїр* Б, òбесїш *нà врàш* Б, òзгò се *врàшї* ГЛ, од *врòбè* Остр, òнà *врèжà* ГК, за *врèме* рàта Др, вàкò на *врїу* Брез, ка-су *врїли* Г, мòја *врсница* Суш С, òни су *врсници* Лоп, сàдèн на *врсїу* Брез, сàмо *врўшина* Б, по *врў* гòре Огл, да *вршè* ДК, *ївòзденї* крèвет Б, *їлавнò* је бїло Бог ГЛ, да *двòрїш* свàкомè Пл, *зòвнў* кòгà Бог, *зòвнèш* љўде ГК, *зòвнèмо* прèло СР, педесèт *èвра* Г, *изврсїà* се Бог, сїна *Јèвремà* Др, нїје бїло *куйòвно* ГЛ, па ме *нàврàшїè* сàмо Бог, òна ме је *нàврàшї*ла М, *нàвршèмо* по педесèт мèтàрà Бр, двà *òвна* Лоп, од *їрòдàвнице* Мр, *рàзвлàчè* лїстиће ГБ, пòвадїм шїљке, *рàзвршїм* Д, и тò је *їврòго* Брез, као *їсїрàвно* Бр, четрдесèт *чèтвршїè* Бал, *цврчè* сàмо Б;

б) испред сугласника: у *авїусїу* Бр, *Брèзовчàни* ДЛ, *вигòвчица* трàва Суш, *дòвдèн* вàкò ГЦ, прèд *Ђурђевдàн* Бал, прїје *Ђурђевдàна* Брез, *Ђурђèвскò* лїце ГЛ,

кажē живци Др, није било *кавиē* ДЛ, остало у *колѣвци* Б, њива *Кр̄с̄тинѡвка* ГЦ, биѡ *Кр̄с̄товд̄ан* Мил, мени је *лѣвшијē* Бал, на *Марковд̄ан* Суш, *на̄лѣвшијē* било ГБ, *на̄лѣвшиē* д^иѣте ДЛ, *лѣвшиē* је јѣсти Т, ид̄у *Лѣсковч̄ани* Бог, дошла сам *ѡвде* Бог, *од̄авдē* ишли Д, *Марковд̄ан* Др, имам *ѡвце* Бал, и *Става̄ ра̄њевск̄и* Бр, дала *синѡвци* ГК, у *Сѡвчу* Реб, кр̄стиѡ *С̄иѣвку* Брез, џмēm *ш̄равку* Б, за *ш̄рѡвца* ГЛ;

в) иза сугласника: по т̄у б̄ѡкву ДЛ, *ѣ̄жвицу* Сит, *гва̄јес* пѣторо ГБ, дошли *гван̄с* сати Реб, у *гвѡјим* кѡлима Ст, *на̄ жейву* д идē Др, *звало* се долап Б, *извади* њему Б, вода *извирē* Лоп, имамо *извор* Бал, *извуч̄иш* бр̄кљу Брез, имаш *квасац* Бог, полако *надвирисмо* Б, *обагѡјица* Мр, и *ѡвведоше* Б, и њ̄у *одгвѣс̄иш* Остр, да *ѡш̄вор̄и* ДК, *ипредѡс̄иручиѡ* ГЦ, *р̄зв̄ијēm* сама Бог, кад *развуч̄ем* Огл, ѡнѡ *р̄ачвас̄иѡ* ГЛ, *сва̄кѡ* слѡво Брез, *свѣзала* вако ГК, ѡва̄ј је *свѣш̄ли* Бал, да *свиње* тѣра̄ју Б, о *свѡјē* рѡдбинē Бал, м̄уж и *свѣкар* Б, уза *свѣкра* ДЛ, тек је ѡнда̄ј било *свѣшла* О, *развѡдиѡ* се ѡд њē Л, кѡ ми је *свѡј̄иша* Г, др̄жале се *с̄ивари* Д, *ш̄вѡј* бр̄ат Бр, у *сва̄кѡј* к̄ући Мил, мѡја *свѡј̄иша* Брез, *ш̄вѡј̄им* п̄тѡм Др, *увар̄ѡ* се ГК, у *Цвѣјē* твѡга ГЦ, *Цвѣш̄инē* недилē Л, др̄угѡ је *ц̄ицвара* Брез, кѡ *ц̄рквē* Брез, у *ц̄ркви* Д, то-се дѣр̄у Швабе Б.

257. У интервокалном положају -в- је:

а) стабилно: нисам у *брѡјевима* тако Брез, *виш̄лови* ѡправē се Туб, вѡд̄им *вѡлове* Б, виж *главē* ДК, *глава* забѡл^{ла} ДЛ, *главѡв* Бал, ч̄увала *идведа* Б, по *гварау* Бал, биѡ *ђаво* К, к̄упили *ђинђувице* Реб, цв̄ат *зѡбов̄и* Др, главу *изм̄ивали* Бал, у тѡј *јалѡвини* Реб, *к̄линове* ГЛ, једна *кр̄ва* у к̄ући Бал, *к̄увало* се јер̄иште ГБ, *на̄прав̄и* ѡбручеве Бог, *на̄с̄тавӣмо* на вѣриге Мил, *на̄с̄тавӣш* вѡду Туб, са *носѣвима* Огл, ѡц̄м *њѣѡвим* Б, вако *ѡбавијē* Лоп, округло *ѡвако* Бал, *ѡви* мла̄ђи Бог, вако *ѡвд̄ан* гӯњић Б, ја-сам *оклѣвала* ГЦ, *д-оилѣви* Л, *ѡйравиѡ* ми м̄уж О, да се *ѡсавиј̄ам* у сѣну О, кашике *ѡс̄тавӣш* Сит, *идвесмо* да вӣд̄и Л, ѡна *идвесма* Реб, *идздрав̄и* се и ѡна Сит, з̄им̄и *идњаѡм* Брез, од *идс̄тава* Б, *идс̄тавӣш* дѣнчӣне Вр, *идс̄тавила* прѡсцима ГБ, *ид̄шковице* др̄ж̄иш ГЦ, *ир̄авио* мѡј ѡтац Бал, у ватри *савиј̄али* Пр, *сакува̄ју* од бр̄ашна ГБ, *с̄аставӣш* ја̄гањце Реб, *с̄аставӣш* свѣћу ГК, *с̄ачув̄ај* бѡже ГЛ, као *синѡвац* Д, *с̄к̄ѡва* кафу Лоп, *с̄ид̄ав̄им* у шѣрпу Бр, *с̄ид̄ав̄имо* у долап ДЛ, др̄уг̄им *судѡвима* Брез, к̄ичма *с̄ав̄ила* Б, *сва̄кѡ* слѡво Брез, пасѡ *ш̄раву* тамо Б, *увечē* ч̄им мрак ГК, бад̄њак је *ч̄уван* Остр, р̄анили *шарѡвинѡм* Мр;

б) делимично се редукује: т̄у је *заку^ано* Огл, *заӯс̄та^аим* педѣсѣт жѣн̄а О, *з̄акољē* *кр̄а^а* Др К, м̄ало *ид̄ира^аш* Др, *свѣкра* и *свѣкро^а* Г, даривала *свѣкро^а* Бр, *нѣрођен̄а свѣкро^а* мѡја Лоп, с̄амо набаvē за *сла^а*у Д;

в) ретко и потпуно губи: т̄уде *с̄ид̄аиш* сѡли Бал, *ш̄раили* т̄уд О, од *идѣсма* Со.

258. Секундарно -в- јавља се у следећим позицијама:

а) у интервокалном положају: нē моремо *зав̄ус̄тавӣш* Пл, кад ја ѡвде, *ј̄ав̄ѡк* СГ, ч̄ича *биѡв* ми Б, *биѡв* један кочић С, с̄амо сам им *г̄авѡ* лѣба Д, та̄ј *гѣво* ѡко њ̄и Бог, ја нē би *г̄авѡ* К, Бѡг ми *г̄авѡ* С, није нас нико *г̄авѡ* Брез, *зна̄вѡ* народ К, није ни *зна̄вѡ* Вр, било нам *ж̄авѡ* О, а на̄ма *ж̄авѡ* Г, да ми је било *ж̄авѡ* Брез, тѡ ми је *ж̄авѡ* било Д, пѡчѣла *ј̄авукаш̄и* С, ја-сам *ј̄авукала* Брез, *ј̄авуко̄нѡ* једард̄а Пл, нѣмѡј да *ј̄авуч̄иш* Реб, у *ј̄анувар̄у* с̄аде Брез, сла̄бѡ се *ј̄ѣвѡ* зѣјтин ГБ, *каво* лѣпа за ја̄гањце ГК, *каво* новинарство Мил, *каво* да нам даду С, *ӣвѡ* је нѣк̄у ракију Бал, *с̄ѣвѡ* сам к̄урузе З, *с̄иѣвѡ* је да ѡстанēm са њ̄им Бог, нисам *ш̄ѣвѡ* С, није *ш̄ѣвѡ* ГБ, *ч̄ѡвѡ* Никѡла Огл; поред неупоредиво чешћег: *биѡ*, *ӣиѡ*, *с̄иѣѡ* и сл.;

б) у финалној позицији: *с̄акѡв* В ДК Ст, нѣк̄и *бӣрѡв* Ст;

в) као супституент појединих гласова:

у *ва̄брици* д̄иректор ГЦ, *вакӯлӣѣш̄и* завршиѡ ГЦ, ништа му није *ва̄лило* Брез,

запáлиш *вeњер* Брез, Пeр^ну кyћу *вeрмáм* С, што се дeца *вeрмају* С, црвeнi *вeс* ДК, сáсyла у *влáше* Бал, iдeм у *вијáкеру* В, извyчeм из *вијóке* Г, са *вијóкама* О, тóг *Ви́лија* парáндeдa ДК, нóсилe у *влáши* Вр, сiпáш рáкију у *влáшу* Бог, штрйкала и *вiрáниe* Бал, пyна *вyруна* Пр, кyпиo *вyруницу* Бог; ил у *кóвици* Брез, донeсe *нáвору* ГК, *иdи́тревилa* прeслицoм М, на *шивоњeру* Пр; *дђyв* ДЛ Л.

259. Изнесени материјал у вези са сонантом *в* одговора налазима истраживача из суседних говора (уп. нпр. Николић 1969: 40, Радовановић 2009: 61–63, М. Петровић 2005: 280, Николић 1968: 406, Тешић 1977: 204, Тешић 1978: 181).

Сонант л

260. Сонант *л* се у појединим примерима код информатора са јатовског терена у непосредном суседству вокала предњег реда изговара делимично палатализовано, илустративно наводим примере: у нeкi *и́л'eк* Г, и *и́л'eла* Реб, *слáиал'и* се ГК, кад грáнe *л'eшио* Пл, *иодeл'или* се Бр Р Т СР Лоп Др Бал, *фyруна л'eбни* ГБ, oн се *oсел'и* Бр, по *сeл'има* Бр.

Насупрот умекшаном *л'*, у суседству вокала задњег реда могућа је и тврђа, веларна артикулација *л̥*: *áлá* ти *вeра* З С Б Вр, н-*áси́иáл̥* стáви К, и њи сам *звáла* Мил, ишла те је *звáла* О, пòтрáј *вoлoвe* кyћи Лоп, oстаљали цeлу *иdлyиу* О, да донeсeм у *бокáлу* Остр, нáш *иeнeрáл̥* ГЦ, *Нико́ла* седáмнeсто Бр, свiрá *сви́ралу* ДК. Веларнији изговор констатује у Шумадијској Колубари С. Реметић (1985: 155) и М. Московљевић у појединим подгорским селима (1963–64).

261. Сонант *-л* на крају слога и речи дало је *о* у говорима испитиване области.

262. На крају слога или речи сачувано је:

а) у топонимији: *Драјoдoл* Остр, и *Драјoдoл* прeпадá *Áзбуковици* Др; поред најчешћег *Драјoдo* (сви пунктови);

б) у посуђеницама: *áлáл* (сви пунктови), Свeтi *Áрáнђeл* Мил, за *áси́иáл* ГЦ, под *áси́иáл* Г М, мáли *бoкáл* Пр, прóје *бyлдожeр* О, и́мала *вáл* Д, нe бацi *вáл* С, вeликi *вáл* Осл, *иeнeрáл* ДК Ст С, свi на *кáлдрми* ДК, свој *кайи́иáл* Остр, завршио *кeлнeрáј* Остр, вyчe *матeријáл* М, коли́кi *иpофiл* Реб, чисту *салфeйу* Мил, ал и́мá *иdо́лмáч* ГК, Мари́на, *иdо́лмáчи* Мил, донeсy *ци́вилно* Остр, oнáј *иáл* Др, као *иáл* вyнeнi Остр, нoсиo *иáлварe* ДК;

в) у појединим домаћим речима: кáмeн је *бeл* бiо Реб, у *бoлници* ГК ГЦ Г Лоп М Мр Туб СР Суш С З, јeдан *вoл* цркo Бр, *кисeл* Мил Туб С Ср, и́дe *кoлскi* К, забeлeжi *нáселницу* Осл, *oдoздoл* дрвo oдeљаo Остр, дoје *oдoздoл* Пл, *иáци* и нáплаци Д, *иáци*, мiслим двáнeс Бр, тáмо *рáлскi* јáрам Реб, *сeлскe* потoчаре Ст, *сeлскi* пyт К, *сeлско* грoбљe ГЦ, под *си́oл* мeтeмо Т, по *си́oлчић* Туб, oглeдало и *си́oлчић* З, *цeл* се трeсeш Мил, *цeл* дáн и вeчe СР; *си́oлно* се пршiћe СР, *иdи́иáл* Туб Реб Б Мил С СР Суш Вр. Код појединих лексема потврђена је напоредна употреба: *бeл* : *бeо*, *вoл* : *во*, *кисeл* : *кисeо*, *кoлца* : *кoца*, *oдoздoл* : *oдoздo*, *селски* : *сеоски*, *си́oлчић* : *си́oчић*, *си́oл* : *си́o*, *иdи́иáл* : *иdи́иáо*, *цeл* : *цeо*. Промена *-л* у *о* доследна је облику *си́eона*.

Сугласник ф

263. Сугласник *ф* се на простору Подгорине:

1) замењује са *в*: Злáјо у *вáбрици* директор ГЦ, *вакyли́иeи* завршиo ГЦ, нiшта му нiје *вáвило* Брез, нiшта *нe вали* Мил, штá *вáли* С ГЦ Туб СР Лоп, нáкo

ва̀личнā Сит, она *ванї̀а̀зї̀рā* Г, имā *вeдeр* Остр, *Вeмија* Суш, *Вeмија* завeжe пупак ДЛ, *вї̀сї* и *вeњeр* Туб, кo жeнe *вeрмo* С, црвeнї *вeс* ДК, *їдeм* у *вї̀јакeру* В, турїo у *вї̀јoку* Суш, нeћe oв да *вї̀јучe* СР, *Вї̀лїи* тaј Огл, нaкo *вї̀ловaнe* Бал, звaо *вї̀нциaн* В, штрїкалa и *вї̀рaнїe* Бал, *вї̀рїз* С Пр, вaљaдe из *влaшїe* Пр, тaм штo je у *Врaнцускoј* Туб, *врїжїдeр* Мил ГЦ С Б Пр Бог Бр, прoстрлa вїж *вурунe* Мр, крај *вурунїцe* Мил; *асвaлїи* Мил Сит Ст Л Реб Мр, да ми нe *завркujeмo* Др, да je *јeвїшїка* Суш Огл, вeлe мнoгo *јeвїшїно* Г, бїлo *јeвїшїно* ГЛ, нaспeм у *кoву* Пл, нeкa *Сoвїја* вaмo Д, *сїрeвe* се са јeднїм В, *їдїрeвї* се шунaглa Пл, д oстaвїм *Сїeвaнa* Г, имā *їрaвїку* Туб, *Трївун* ГЦ Мил, прaвљeн *їшaвoљ* Мил, дoнeлa *шївoдњeр* Лоп;

2) зaмeњуje нeким другим суглaснїкoм: *їдїрeбї* нeштo Лоп, да *їдїрeбїи* кaкo стoјї К;

3) чувa: тaм у *фaбрїци* О, *їдe* нa *фaкултїeтї* Г, *фaмїлїја* нaшa Лоп Осл З Со, нeштo му je *фaлїлo* К, трї *фaлїe* Огл, зaпaлї *фeњeр* ГК, нeкe *фїїурe* Лоп, нaш *Фїлїи* СГ, нїчїм *фїловaнo* Т, пoт пут *фїјакeрe* Туб, oрмaн са *фїјoкaмa* О ДК, сaспeш у *флaшїe* Л, *фрaнцускї* шпoрeтї Г, бїлa je *фурунa* Ст, у *фурунї* лeбнoј Т; порeд *aсфaлїa* Г, *aфїцїшoм* лaдїм Реб, прoтурїш *кoфy* (!) Осл, брaт *oфїцїр* Сит, пoсeдaлї нa *сoфру* Брeз, *Сїeфaнїја* СГ, трoкрїлнї *шїфoдњeр* Ст.

У слeдeћим прїмeрїмa *ф* се кaо рeзултaт хїпeркoрeкцїje јaвљa умeстo *в* и сaсвїм рeткo умeстo *ї*: чїстy *салфeшy* Мил; у oвe *флaсїшїчнe* Г, *флaсїшїчнї* кeсa В, *флaсїшїчaнї* кeсa В, њeн *фaл* Г, пo зeмљї *фaл* ГЦ, у нeкy *фaнїлу* Г; oпрaвe *лoфїту* Т.

Суглaснїк *ф* рeдoвнo се чуje у рeчїмa oнoмaтoпeјскoг порeклa: *фїкнe*, *фркњe*, *фyњкa*.

264. Излoжeнї мaтeрїјaл укaзуje нa фoнoлoшкy индївїдуaлнoст суглaснїкa *ф*. Прїмeрї у кoјїмa je дoшлo дo хїпeркoрeкцїje тaкoђe су пoкaзaтeљ прїсyтнoстї суглaснїкa *ф*, aлї и пoкaзaтeљ јeднe сoцїoпсїхoлoшкe дїмeнзїje кoјa се углeдa у тeжњї инфoрмaтoрa дa гoвoрe „прaвїлнo“. Прeмa рeчїмa С. Рeмeтїћa, дoслeднїјa зaмeнa глaсa *ф* са *в* у стaрїeм лeксїчкoм слoју, пoтoм у пoзajмљeнїцaмa „сa дужїм стaжoм“ у нaшeм јeзїкy и њeгoвa чвршћa пoзїцїјa у нoвїјїм пoсуђeнїцaмa нaмeћe зaкључaк дa je прїсyтнoст *ф* ипaк нoвїјeг дaтумa (Рeмeтїћ 1985: 159).

Гoтoвo истy сyдбїнy глaс *ф* имa у oблїжњїм срoднїм гoвoрїмa (Нїкoлїћ 1969: 40, Рaдoвaнoвїћ 2009: 64, М. Пeтрoвїћ 2005: 281, Рeмeтїћ 1985: 156–159, В. Нїкoлїћ 2001: 121–123, Нїкoлїћ 1968: 406, Тeшїћ 1977: 202, Мaркoвїћ 2011: 466–468), aлї и у нeким другим гoвoрїмa и дїјaлeктїмa.

Суглaснїчкa грyпa *xв*

265. Сeквeнцa *xв* прeлaзї у *в*:

а) у кoрeнy *xвaї-*: вeћ нaс *вaїїa* мрaк Д, *вaїїaм* у јaрaм Лоп, *вaїїaлї* курјaцї Со, у срeд зїмe *дoвaїїшлa* Реб, *зaвaїїa* и пoлївa Бог, њї *їдoвaїїajy* К, *їдoвaїїшлa* и oдгaїлa Др, мoјy Јeлу *їрeвaїїш* Лоп, нaнa дa *їрeвaїїш* Г, *їрeвaїїш* јeднoг брaтa С, мї *свaїїшлї* Лоп, сaмo пoрцїјy д *ївaїїe* С.

Суглaснїк *x* се у грyпї *xв* изa прeфїксa мoжe зaмeнїтї сa к: кaкo сe *зaквaљyјy* ГБ, *їрeквaїїaм* дa гa пeрїшeм Лоп.

б) у кoрeнy *xвaл-*: *вaлa* Бoгу Т Лоп Г Др Мил Осл З Пл С Д Б Суш, *вaлa* њїмa пoпoвїмa ДЛ, свaк *вaлї* свoјy мaјкy Мил, нїјe дa сe *вaлїм* Г, срaмoтa je дa *вaлїм* сeбe ДК.

Иницијалне сугласничке групе

280. Нестајање првог члана потврђено је у следећим групама:

ийи-: кака *ийица* Реб, као *ийица* нека Б, свакојак *ийица* Сит, врискало *кō ийице* Лоп, под другу *ийицу* турила С, кад *ийице* цврчѐ С, па су се оне *ийициле* Брез, ловио је *ийицице* ГБ, *ийицице* прѐврзѐ Бр;

ич-: чѐле пѐбију Осл, код *чѐла* Бал, звѐо *чѐлца* З, држѐли су чѐле Вр, имају чѐле мѐда Пл, прѐселиш чѐле у другу С, да стрѐсѐ чѐле Суш, па чѐле Бог, од *чѐла* Ст, имѐ чѐле Брез, врсни чѐлари Брез, лакшѐ чѐлариши Брез, пѐбили чѐле Ст; заљубљеник *ичѐла* ГЦ, били *ичѐлари* Г;

иш-: у јѐднѐм ђку *шѐнца* Реб, пѐна окѐта *шѐнца* Лоп, сѐјали *шѐницу* Л Бог, ако је *шѐнчи* Мр, пожути *шѐнца* СГ; и спорадично: де-је *ишѐнца* порасла ДК, ђнај влѐт, *ишѐнца* О, сѐјана пшѐница Д;

ис-: мнѐго сѐвѐла Мил, сѐвѐла жѐна Пр, такво сѐвѐње Г, стѐ путѐ сѐвѐ дѐвѐр С, сѐјѐм мнѐго М, свѐ сѐјѐ Суш, ја свѐ сѐјѐм Мр, грѐди сѐвѐ ГЛ ДК, нѐкад ме нѐје ђсовѐ Б;

кћ-: јѐдну *ћѐр* Осл, мѐја *ћѐр* Лоп, *ћѐр* њѐна Г, ѐ, *ћѐри* мѐла Суш, код мѐјѐ *ћѐри* Др, *ћѐрка* ми бѐла Др, рѐдла Милѐну *ћѐрку* Бог, тѐ *ћѐрка* Сит, мѐја *ћѐрка* учѐла С, са њѐним *ћѐркама* Туб, стѐријѐ од *ћѐркѐ* Мр, тѐј зѐт и *ћѐрка* СГ;

г-: кѐша пѐдѐ *гѐ-* ћу Б, у подрум *ге-*су гѐвѐда Бог, *ге-*се стѐви шѐрпа Д, *гѐ* је дѐбра зѐмља Пр, да се чѐјѐ *гѐ-*су Р, *ге-*је бѐло кѐша СР;

бз-: од *зѐвѐ* ДК, прѐвили смо од *зѐбе* Лоп;

гѐ-: *гѐња* (сви пунктови);

ѐв-: *ѐвѐри* ђдѐд Б.

281. У појединим иницијалним скуповима може доћи до промене на принципу асимилације:

шк-: пѐшла у *чкѐлу* Лоп, сѐмо *чкрѐијају* кѐшуље Г, сѐмо *чкѐри* Реб, нѐкѐ *чкѐиљѐ* Ст; поред несумњиво чешћег: дѐле де-је *шкѐла* В, нѐкад *шкѐлѐ* учѐла Брез, дѐдошѐ га у *школу* СР, у *школу* нѐсам ишла Бал ГК, д-идѐ кѐја у *школу* С, кѐ *школѐ* сѐд нѐма Туб, да *шкѐлѐјѐм* Мил Лоп, свѐ-нас *шкѐловѐла* Пл, сѐмо *шкѐлајају* гѐтовѐ Туб, кад је мѐни *шкрѐиѐнуло* Др;

ши-: бѐѐ *чијѐјун* Остр, као *чијѐјуни* Лоп; поред чешћег: имѐ вѐдѐ у *шијајзу* Г, зѐдѐни *шиѐреи* Осл ДК З Реб Лоп Вр ДЛ, нѐ *шиѐреи* стѐви Пр, кѐ *шиѐреиѐ* Пл;

жб-: у неки *ѐбун* Г, као *ѐбун* Лоп, иза каког *ѐбуна* СР; поред: из *жбѐна* имѐ ДК

жѐ-: водѐница имѐ *жѐлѐб* Вр;

жм-: *ѐмири* вѐкѐ Туб, да *зѐмири*м Б, сѐд *ѐмирѐ* ГЦ; поред чешћег: само-*жмири* Др, *жмирѐ* у кѐшари СР, јѐдно *жмири* С, *жмирѐћкѐ* увѐчѐш Реб;

ин-: да бѐдѐ *иѐиље* Бр, да *уиѐиљи* Мил, мѐшмуле кад *уиѐиље* Остр, чим *уиѐиљи* СГ; *иѐѐздо*⁵⁷/*иѐиздо*, *иѐѐзди*, *уиѐѐздице* (сви пунктови); поред: дѐсѐ се *иѐиља* К; да *уиѐиљи* С.

зѐл-: запалѐње *жѐлѐбѐвѐ* Р, и *жѐлѐбови* бѐлѐ СР, на *жѐлѐб* Ст; зѐболѐ ме нѐга у *зѐлѐвѐку* Осл, бѐлѐ *зѐлѐбови* ГЦ.

кл-: *кѐѐшиѐ* В Брез ДЛ ГЛ СГ Ст, увѐти *кѐѐшиѐима* Лоп, нѐко имѐ *кѐѐшиѐа* К;⁵⁸

⁵⁷ Према Реметићевим налазима, промена *ин-* у *иѐ* (*иѐздо*) захватила је и све призренско-тимочке, косовско-ресавске, смедеревско-вршачке и шумадијско-војвођанске говоре (Реметић 1985: 182, у нап.).

⁵⁸ Б. Николић лик *кѐѐшиѐа* у Ваљевској Колубари сматра траговима ијекавских насељивања (1969: 34). Већина других истраживача мисли да облике *кѐѐшиѐа*, *жѐѐб*, *жѐѐзда* и сл. треба тумачити

жл-: бра̀на или *жљѣб* Мил, *ѹжљѣби* тѹ Пр, *жљѣзда* је ДЛ, каже, *жљѣзда* З, *жљѣзда* (сви пунктови);

ѵл-: *фл̀ас̀тичнѣ* флаше Мил, *фл̀ас̀тичнѣ* канте Бал, није б́ило *фл̀ас̀тичнѣ* Бр, онѹ *фл̀ас̀тичнѹ* Лоп, мѹзѹ у овѣ *фл̀ас̀тичнѣ* Г, овѵ *фл̀ас̀тичанѣ* кѣсѧ В, сѧд и тѣ *фл̀ас̀тичнѣ* канте Мр, имајѹ *фл̀ас̀тичнѣ* Мр; стѧвљѧм у *ѵл̀ас̀тичнѣ* бурѣнце О, бѹрад *ѵл̀ас̀тичнѧ* ГЦ, море-*ѵл̀ас̀тичнѣ* Мил, прије *ѵл̀ас̀тичнѣ* имали Брез, имајѹ *ѵл̀ас̀тичнѣ* Г, имамо *ѵл̀ас̀тичнѣ* Лоп.

282. Промене настале дисимилативним процесима илуструјѹ примери:

мн-: пи́ла *мл̀диѡ* вѡдѣ Бр, омѧнуло *мл̀диѡ* Мр, *мл̀диѡ* гѡстијѹ Брез, *мл̀диѡ* јѧ пѧнтѣм ДК, није *мл̀диѡ* бѡловѡ СР, *мл̀диѵ* понѧвљали Остр, *мл̀диѡ* се препѣкло Л, *мл̀диѵ* нѧрод Лоп, вѡлиѡ ме је *мл̀диѡ* О; поред: ни́смо тѡ *мн̀диѡ* Мил, они *мн̀диѡ* М, *мн̀диѵ* су пѡмрли Реб, мл̀ђѧ *мн̀диѡ* О, *мн̀диѡ* ми је Бал, *мн̀диѡ* зѧкрпа Лоп;

дл-: *ѵл̀ѣшѡ* ѹзѡ Бр, да *ѵл̀ѣшѹјѣ* ГЦ.

283. Промене у иницијалним групама изостајѹ у следећим случајевима:

мл-: *мл̀ѧд* се ожѣниѡ Со, дѡшла јѣдна *мл̀ѧдѧ* Бр, *мл̀ѧдѧ* пѡранѣ Мр, јѣдна *мл̀ѧдѧ* ѹдѧна В, *мл̀ѧдѧ* остајѣ Вр, кад јѧ *мл̀ѧдѧ* б́ила Г, штѡ тѣ прѣдѣш *мл̀ѧдѧ* кѹч"не Г, *мл̀ѧдѧ* јѧ стѡјим Др, као *мл̀ѧдѧ* Мил, *мл̀ѧдѧ* стѣдна Огл, *мл̀ѧдѧ* јѧшѣ кѡња Брез, нѣкѧ *мл̀ѧдѧ* О, пѣлет"на *мл̀ѧдѧ* Осл, док је *мл̀ѧд* ти га јѣдѣш Г, здрѧв и *мл̀ѧд* ДЛ, вѣдѣм ѣ њине *мл̀ѧде* Пл, кад је дѡшла *мл̀ѧдѧ* Л, није за *мл̀ѧдѣнце* Мил, јѣдан *мл̀ѧдѧ* из Бѡбовѣ ГК, *мл̀ѧдѧ* нѡсѹ бѧдњѧк Г, сѧстанѣ се *мл̀ѧдѧ* жѣнѧ Бог, *мл̀ѧдѧ* нѣћ да рѧде ДК, кѡјѧ је *мл̀ѧдѧ* гѡдѣнѧ Лоп, *мл̀ѧдѧ* Пл, ѹ овѡј сѡби *мл̀ѧдѡвѧла* Со, и *мл̀ѧдѧ* и *мл̀ѧдѡжења* спѧвѧјѹ Вр, на кѡњу *мл̀ѧдѡжења* В, дѧрујѹ *мл̀ѧдѡжења* Сит, вѡл"ла *мл̀ѧдѡжења* Осл, *мл̀ѧдѧ* сѧхранѣ ДК, кѡсио *мл̀ѧдѧ* трѧву Лоп, *мл̀ђѧ* Јѡрдѧнка С, вѡсак бѹднѣ *мл̀ѧк* Пл, *мл̀ѧква* преко зѣмѣ Пр, квѧсац у *мл̀ѧкѡј* вѡди Г, смѣла са *мл̀ѧком* водом Лоп, *мл̀ѧшѣм* свѣњама Лоп, пѡсебно *мл̀ѧкар* ГЛ, стѧвѣм *мл̀ѧко* Туб, он" су нѡсили у *мл̀ѧн* Бр, гѡњено у *мл̀ѧн* Пл, склѡпѣм *мл̀ѧн* Суш, није тѡ кѡ сѧд *мл̀ѧнови* Реб;

сѵ-: нѣкад и *сѵ̀ѧнѧћ* Лоп, ни́смо *сѵ̀ѧнѧћ* ГЦ;

сѵѵ-: у *сѵ̀ѧбуѹ* Лоп, ѹчиѡ, и *сѵ̀ѣнице* В, б́ила *сѵ̀ѧдна* Т, ѧврамовскѣ *сѵ̀ѧдѣна* Мил, ѡна *сѵ̀ѧдѣна* ГЛ, док је *сѵ̀ѧдѣрѧла* ДК, елѣктрику *сѵ̀ѧдѣрѧ* Г;

сѵр-: *сѵ̀рѣња* (сви пунктови), *сѵ̀рѣжу* (сви пунктови);

шл-: вѹчѣмо *шл̀ѣјѣре* С, сѧд тѣ *шл̀ѣјѣри* Туб, ѡндѧј *шл̀ѣмови* Мил;

шк-: *шк̀ѧшѡ* дебѣло Др, да *шк̀ѧм* О, *шк̀ѧнѧ* тѡрбица Бал, штѡ сам *шк̀ѧла* Т, вѣше је *шк̀ѧно* Огл, жѣне *шк̀ѧле* Лоп Бр, да смо ми *шк̀ѧли* Г, прѣ се *шк̀ѧло* Сит, ћѣлиме *шк̀ѧли* Со, прѣле смо и *шк̀ѧле* Туб, ѡѧкови се *шк̀ѧли* Суш, *шк̀ѧчница* Мр, тѡ су *шк̀ѧли* ГЛ, од сѹкна *шк̀ѧнѡѧа* ДЛ, ѡне су *шк̀ѧле* Брез;

чл-: *чл̀ѧњѧк/чл̀ѧнѧк* (сви пунктови);

цр-: кѡлкѡ је *цр̀вѧ* нѡд Мил, нѧкѡ *цр̀венкѧшѡ* Бог, *цр̀вѣ* га пѡјѣли С, рѹдаре *цр̀внѣ* Суш, сѧв *цр̀вен* Бр, *цр̀венѣ* крпѣце ГЛ, *цр̀нѣ* трѣн ДЛ, *цр̀венѣ* прѧшѧк Мил, *цр̀венѣ* кѡнац Реб, сѣјѣ се *цр̀венѣ* и б"ѣлѣ Мр, *цр̀венѡ* слѡво О Бал, пѡкријѣ *цр̀венѣм* ГБ, *цр̀венѡ* сѣрѣ ДК, *цр̀нѧ* рѣка Осл, *цр̀нѣ* лѹк Др Мил, *цр̀нѣ* кѣѣље Лоп, бѣѡ *цр̀нѣ* бѡјѣ Пр, кѹпујѣм *цр̀нѡ* брѧшно Г, *цр̀но* и *цр̀венѡ* прѣткѣвѧш Брез, имѧ *цр̀венѣ* рѣпѣ Д, кѡјѣ смо *цр̀нѣну* ДК, нѡсѣ *цр̀нѣну* Брез.

284. У групи *свр-* најчѣшће не долази до промене: ѡрлови, *свр̀кѣљице* В, имајѹ крѣје, *свр̀кѧ* Сит, нѧјмѧње *свр̀кѧ* имамо С; и: соѧа, *свр̀кѣљица* ГЦ.

285. На целој територији доследно *сл-* прѣлази у *шљ-*: *шљ̀ѣѧ* (сви пунктови);

Судбина већине наведених сугласничких група углавном ѡдговѧра ѡној у

суседним говорима, а разлоге евентуалних неслагања у појединим резултатима или фреквенцији појаве треба тражити у великим временским размацима истраживања западносрбијанских говора (уп. нпр. Николић 1969: 40–41, Радовановић 2009: 66–68, М. Петровић 2005: 282–283, Тешић 1977: 207–209, Марковић 2011: 487–489, В. Николић 2001: 151–154).

Промена сугласника у сандхију

286. У сандхију долази до испадања сугласника, једначења по звучности и по месту творбе.

1) Сугласници *g* и *ī* губе се уколико се нађу испред истих сугласника (*g ī*), испред струјних сугласника (*c z sh ž*) и испред африката (*č ʃ ʒ ħ*): у *gēvē sāīī* Др, дôle *isīo Sēđlārā* Г, имáмо *isīo Sīāwā* Сит, *īsīo īwōīā* имају ДК, *ка-смо* били ГЛ, *ка-сам* наишла Ст, *ка-сам* ја дошла С, *ка-су* врли Г, *кò шēбē* ГЛ Лоп, *завēдү кò īwōī* Л, *кò шē* мòјē сēстрē Туб, или *кò sīwōkē* Брез, слүжба *кò црквē* Бал, *кү се* идē Ыко С, *кòпáмо кò друїōī* Огл, љубавили *кò sīwōkē* Р, дòл *кò шīwālē* Туб, *кò шīwālē* пòсијали СГ, *о-ћеркē* Туб, *о-гáскē* прáвиō К, *ò gēđ* сòртē Лоп, сīрhe *о gīw.ākā* Г, пòскапаћү *о зīmē* Пл, млáђā *о свїјү* Со, *о sīīđa* Г, дòђēмо *о sīwōkē* Со, имáмо *о sīwōkē* Мил, др̀ктò *о sīwārā* Реб, подѣлиō се *о sīwārīčēwā* Огл, имā *ò īīē* фáмилијē Сит, *ò īīē* воден"цē Др, један ми је *о sīwārīca* О, нē видī се *о īwārāwē* С, чáрапе *ò īwārī* стрүкē С, прѣтопа *о-ћурка* Д, дòђē *ò црквē* Вр, *ò чеīā* нòсїм Пр, *ò чеīā* сам стēкò Лоп, сēдї *īđ шīwōm* ГБ, тѣрајү *īrē sobōm* Сит, *сā сам* пòпила ГЛ, Бүлка је *сā сáма* Брез, *сā се* сїјē Мр, а *сā су* пáметнā дѣца Лоп, *сā су* пòчēли Г, *сā шē* дїјете пòбијē Л, *сā he* дòћи Мр, *сā he* да нáспү Сит, *сā ħү* ја да мēsїм СГ.

2) Када се сугласници *b z m n sh ħ* нађу пред истим или сличним сугласницима фонетски се једначе, а затим се или сажимају или упрошћавају: ја тò бе *sīna* Мил, Рáдо, бе *шáлē* Др, бе *шēћера* ГК, *и- Злаїwārīћа* била З, крѣнуло и *свáкē* күћē Лоп, и *свáкē* күћē по једно ДК, и *свeīā* имáм Мил, вeчи дòђү и *сeла* СГ, и *сeла* Осечинē Осл, *òвд и сeла* Пл, и *сeла* пòкупили С, и *Сeчинē* знáш Г, и *сїнијē* се јeло В, *їстерáт и слүжбē* ДК, изáшла *ї собē* С, *ї собē* дїгнē В, вáмо и *Сòвчa* Туб, да *їзїћү и Ср̀бијē* Сит, вáдили и *сīwāбуљē* Т, *òнāј и Сүшицē* Брез, *òнa* је *ї Сīwōбла* Суш, пүстáш *ї шīwālē* Г, чeкије *ї шүмē* ДЛ, *їдē* крò земљу Мил, чүјē се *кро зїд* Огл, *кро свēће* ГК, *кро сeло* Мил, рáно јүтри *кро Сїмиће* М, глeдалa *кро сїwō* С, па *кро срēдину* К, имáш *кро срēдину* Огл, шүплъа *кро срēдину* ДК, за *шē sāīī* Др.

У споријем говору и у овим случајевима сугласници се могу чувати: *из# сeла* пòкупē ДЛ, *из# Сwēчē* Рwēкē Мр, мòме човēку *из# Сүшицē* Брез

3) У следећим примерима два сугласника се у сандхију једначе по звучности, тако што се први усклађује према наредном: *бес* *їwүкē* сам *їшò* С, *Бòк с* нáма Брез, нисам *збок sīwōkē* С, прáзнујē *збок sīwōkē* Бал, *збòк-чеī* нē знáм Б, *збок шīwā* је бiло Брез, *кїселї* *ис кáцē* Бр, нē знáм *ис кòī* је сeла ГЛ, дòшли *ис комїшлүка* Суш, *òнa* је *ис комїшлүка* СГ, сїшла *ис кòла* Суш, дeца пòскакала *ис кòла* Пр, *ис крēвeшā* Г, *кòкòш* *ис кочáка* Пл, *òвāј* *ис кућē* Туб, нē мож *ис кућē* Б, *їзлázим* *ис кућē* ГЛ, *ис кућē* нїкòм нїшта Л, *ис Пeцкē* Г, мeнē *ис* *їланїнē* Брез, *изїћē* *ис* *їwòдрума* О, *вүкү* *ис* *їwōшòка* Вр, нòсила *ис* *їwōшòка* Бр, *їзвлáчїм* *ис* *їwōшòка* Сит, *ис* *Пòћүшē* Туб, *ис* *їрвòī* Огл, *ўбїјү* *ис* *їwүкē* Брез, *ўдā* *ис* *īwōī* сeла Бог, бiла *ис* *Тубрaвїћa* Туб, *ис* *чардāкā* Лоп, пòпијē *ис* *чашē* Мил, нїје *ис* *чїнијē* О, *изáшò* *ис* *шкòлē* Пл, *їзвeдē* ме *ис* *шкòлē* З, *їзвэдїм* *ис* *шўйвē* Г, *ис* *шүмē* довүчēш Огл, дòле *ис* *исīwōī* Пáвловe күћē

С, *исирѐи кућѐ* ђдаш Бр, *исирѐи себѐ* ДК, *кои себѐ* Т, *радио кои сѐсирѐ* ДК, *кои свиња* О, *ђстанѐ кои сирѐкѐ* С, *кои сирѐине* Ма^рцѐ С, *станѐво кои чичѐ* Мил, *крос крѐу* О, *кои снајѐ* ГК, *кои сирѐеница* Осл, да пѐвѐте *крос кућу* К, *крос ирѐзор* Мил, *крос ијај* шубер Бог, *ђвдан крос ираву* Пл, *крос иу* оцаклију Др, *крос цѐику* В, па *крос Цијане* С, *кои црквѐ* С, *прђцѐдим крос чѐсму* С, *тѐда крос шуму* СГ, *има пѐт крос шуму* Реб, *идѐш крос шуму* С, *некаи сам* сѐдила Л, *некаи сам* палила Суш, *спѐстим нис конойац* Лоп, *лиске ои куйуса* Туб, *кад идѐте ои Пђхуиѐ* Со, *јѐдно ои сѐсирѐ* СГ, *ђдма ои Сирѐава* С, *ои Сирѐанѐ* Рѐкѐ Др, *ои сирѐинѐ* имало Мр, *тако ои сирѐина* Туб, *ои сирѐкѐ* ГЛ, *ои сирѐица* Д, *дѐјете ои цилѐ* Г, *ои чѐја* су О, *немаш ои чѐја* Лоп, *плѐву ои шенице* ДК, *ми смо иои сач* Бог, *иои свђје* Мил, *иђи сиубицђм* била В, *ирѐи кућђм* чича Туб, *изишђ ирѐи сѐг* Туб, *ал сѐи куйуѐ* О, *сѐи су* прѐви Сит, *тђ ус казан* Огл, *пђчѐло ме ус кичму* Лоп, *дѐнѐ ус коље* Д, *ђде ус Кђњиц* Д, *ус краву* мѐсти Реб, *ус иуи* бѐгали Лоп, *вајат ус иђ* Л, *ус часни* пђст ДК Брез.

4) Потврђени су и примери са озвученим претходним сугласником: *нако з браином* Л, *ја з брѐга* вѐчѐм С, да се *вичѐ з брѐга* Бр, з *Бујарима* Бог, *свѐ з иђведима* ишла Лоп, з *грѐвѐи* ђпаднѐ Реб.

5) До једначења по месту и начину творбе може доћи када се сугласници *с* и *з* нају испред *љ* и *њ*: *брѐж њѐја* Мил, *иж њѐђви* ѐста Суш, *ђлазимо иж њивѐ* Лоп, *пѐшти чђвѐка крож њиву* Туб, *дружила се и њима* Л, *сама и њима* Г, *ја и њима* Мил, *ђѐнула и њима* Брез, *јѐла и њима* СГ, *научиђ ѐж њѐја* Д, *поглѐдиш ѐж њивѐ* Пл. Једначење најчешће изостаје: *вђди ѐѐде из њивѐ* Туб, да *ради с њима* око зимина О, *тај ѐж њѐја* Л.

287. И у Ваљевској Подгорини потврђени су у мањој мери случајеви у којима је дошло до африкатизације у групама *иђ*, *г + с*: *вако рѐку ђцекла* би С, *ко је ђцекђ* бђдња^к Мил, *прѐво свѐцкођ* рѐта Д Бал, *Други свѐцки* рѐт Огл, *цице* С.

Међутим, појава није честа: из *демокрайшкѐ* кућѐ Мил, *саде живот иђсиоски* С, *тђ је иђсиоска* бђлѐст Бр, *куруз биђ ѐѐдски* Г, *лѐпо ѐѐдски* Лоп О, *кике сам ђсекла* ДК, *ђсекла* кђсу Огл, *нђжом ђсекла* пѐпак Бр, *ђвђ је иђрои^{ски}* ћилим С, *прѐво свѐишкђ* рѐта ГЛ.

Финалне сугласничке групе

288. Према материјалу којим располажемо финалне сугласничке групе *-сиђ*, *-шиђ* и *-зг* углавном се или (можда у целини гледано чешће) чувају или се упрошћавају:

1) Група *-сиђ*:

а) код именица: *рђдла* на *Блђђђвѐс* О, *нѐкѐ бђлѐс* Реб, *изгуби врѐднѐс* Огл, *ѐбила је жѐлђс* Брез, *кључна кђс* ДЛ, *нисам њѐму крѐс* В, *лис* од паприкѐ ДЛ Бог СГ, *истопађ мас* З, *кајмак и мас* Пр, *моју млђдђс* тако Суш, *ко да млђдђс* пита М, *млђдђс* провѐла Лоп, *нажалђс* ѐмрла ГБ, *купи се илѐс* Брез, *Петров иђс* Брез, *пружиђ ирѐс* Б Лоп Г, *сђд је тђ рѐишкђс* Огл, *доживѐћете вѐлику сирђђс* ДК, *ко је знађ за иђђнђс* Осл, *вако стђјѐ унакрѐс* Осл, *сѐвака час* В З Г С, *сѐвака час*, ал *зѐт је* Лоп; *п о р е д*: на *Блђђђвѐси* О, *њѐговѐ бђлѐси* Брез, *брѐси* ГЛ, *прђнѐли вѐси* СГ, *жѐлђси* ѐбила Брез, *тђ је зайђвѐси* Сит, *љѐбимо крѐси* Г, *под лисђ* ѐ шуму Бр, *зѐттин и масђ* Л, *препирали масђ* Г, *нек је на милђси* Пл, *кад је млђдђси* ДК, *ђднѐла вода мђси* Г, *причђ сам ирђшилђси* Остр, *ус часни иђси* ДЛ Брез Лоп, *под илѐси* Брез, *ђвај сам ирђси* ДК, *као ирђси* С, *нѐк је на радђси* Пл, *доживиђ је сирђђси* В, *дубока сирђђси* Суш, *ѐто, видиш сирђђси* Огл, *вама сѐвака часђ* К;

291. Промена изостаје у групама:

-ми-: ўкува̄м у ко̀мид̄о̄и Лоп;

-мб-: им̄о̄ а̀мб̄а̄р СР, г̄о̀н̄ӣмо у а̀мб̄а̀ре Вр, им̄а̄ з̄у̀мб̄а Бог Л, да се о̀з̄у̀мб̄а Суш, до̀шли ко̀мб̄а̀ји СГ, к̄у̀д̄е̄љ̄на ко̀мб̄ѝне Г, на̀ма ко̀мб̄ѝзо̀не Мр, Ма̀р"ца ѝра̀мб̄аба СР;

-жб-: в̄е̄жб̄ал" ка̀ко се п̄у̀ца Пл, д̄е̄в̄ѐра о̀трали на в̄е̄жбу Лоп, св̄и д̄а̀жб̄ѝн̄а В, да̀мо др̄жави д̄а̀жб̄ѝне Мил, б̄ѝли по сл̄у̀жб̄ама С, б̄ио на сл̄у̀жб̄и ДК, одн̄ѐсе се на сл̄у̀жбу Бал, сл̄у̀жбу В, о̀д̄е̄м на сл̄у̀жбу Г, х̄ѐрке р̄а̀зд̄ала у сл̄у̀жбу К;

-мъ-: ѝр̄м̄ља̀в̄ник гр̄о̀м Брез, з̄е̄м̄ља у̀ ку̀ћи Бог, з̄е̄м̄ља с̄ѝне Мил, нѐка̀к̄и з̄е̄м̄ља̀ни л̄о̀нци Г, сл̄ѝчно з̄е̄м̄ља̀нӣм Огл, в̄а̀л до з̄е̄м̄ље С, по̀ња̀вицу на з̄е̄м̄љу Б, у̀дар̄е у̀ з̄е̄м̄љу ГК, нѐ мор̄е да ѝд̄е, ра̀м̄ље Л, о̀н ра̀м̄ље Осл;

-кн-: к̄у̀пи о̀ни в̄е̄к̄нӣца̄ ГЛ, св̄е̄крова в̄ӣк̄н̄е да с-у̀стан̄е Т, па кад в̄ӣк̄ну у̀з̄е пр̄у̀т ГЦ, в̄ӣк̄ну л"е̄по м̄е̄н̄е Суш, ка сам пр̄в̄и п̄у̀т в̄ӣк̄нула С, ја се ѝз̄ма̀к̄н̄е̄м Лоп, Ка се на̀в̄ӣк̄н̄е̄ Осл, о̀на н̄ӣк̄н̄е̄ Вр, кад о̀ма̀к̄н̄е̄ с̄рп Осл, о̀ма̀к̄н̄у се нѐка̀ко Брез, ѝо̀д̄в̄ӣк̄н̄е̄ӣ ѐто ш̄у̀ма̀ра Реб, тр̄е̄ба̄ ѝо̀д̄в̄ӣк̄ну̀тӣ због кур̄ја̀ка Реб, кад мо̀ја с̄н̄а ѝо̀д̄в̄ӣк̄ну Реб, ѝо̀ма̀к̄н̄е̄ ка̀ш"ку Пл, ка то̀ ѝр̄е̄ше̄к̄н̄е̄ В, ѝу̀к̄н̄ӯ жу̀ље̄ви СР, о̀тац ка̀ко р̄е̄к̄н̄е̄ Бр, р̄е̄к̄н̄е̄ му нѐк̄и Л̄е̄кс̄а̀ндра Д, н̄ѝје см̄е̄ла н̄ѝшта да р̄е̄к̄н̄е̄ Мил, пр̄во к̄у̀м р̄е̄к̄н̄е̄ Мр, ка̀ко в̄и р̄е̄к̄н̄е̄ӣе̄ ӣме СР, ка̀ко м̄ла̄ђ̄и р̄е̄к̄н̄ӯ Бог, см̄а̀к̄н̄е̄ се ка̀па̀к Пр, о̀н̄о с̄е̄ме см̄а̀к̄н̄е̄м Пл, см̄а̀к̄н̄е̄м с̄н̄е̄г СР, до̀шло да ѝр̄к̄н̄е̄ В, т̄е̄б̄ је да ѝр̄к̄н̄е̄ Г, ѝр̄к̄н̄е̄ од стра̄ М, ѝр̄к̄н̄е̄м т̄у̀чу̀ћи Вр, ако ја ѝр̄к̄н̄е̄м о̀вде Л;

-ин-: м̄е̄н̄е̄ ӣ со̀бе̄ д̄ӣӣн̄е̄ В, и та̀ пл̄о̀ча се д̄ӣӣн̄е̄ ДК, да му д̄ӣӣне сп̄о̀м̄ен ДЛ, о̀ћ̄е да д̄ӣӣн̄е̄ Д, д̄ӣӣне у̀ д̄ӣм Пр, кад д̄ӣӣне сл̄а̀ву Сит, д̄ӣӣн̄е̄ у̀ нѐк̄е б̄р̄к̄лӣце С, д̄ӣӣну у̀ сл̄а̀у Лоп, л̄е̄ӣн̄е̄ О, м̄о̄ӣн̄е̄ да сто̀ј̄у ГБ, о̀д̄ӣӣн̄е̄м ца̀к Лоп, о̀ва̀ко да је ѝо̀д̄ӣӣн̄е̄м Др, ѝо̀д̄ӣӣн̄е̄м сл̄у̀шалицу Туб, ѝо̀д̄ӣӣн̄е̄ с̄у̀дове О, о̀не ѝо̀д̄ӣӣну Т, нѐко да ѝо̀мо̄ӣн̄е̄ Огл, да се с̄а̀ӣн̄е̄ О, ша̀ра̀мо с̄ о̀ч̄ӣм с̄ӣӣӣн̄е̄м Бр, мо̀ра̄м да с̄ӣӣӣн̄е̄м ДЛ, о̀нда̄ј с̄ӣӣӣн̄е̄ цв̄а̀т Мр, с̄ӣӣӣн̄ӯ св̄е̄ Г, ӣза Кр̄стӣћа с̄ӣӣӣн̄ӯ Туб, с̄ӣе̄ӣн̄е̄ то̀ Бр;

-ил-: д̄ӣла̄ г̄о̀р ГК, пр̄во су се д̄ӣле̄ в̄а̀тре Бог, д̄ӣлӣ о̀в̄ӯ к̄у̀ћу Сит, Мӣшӣћи су ѝо̀ӣе̄ӣли Ст, рас̄т̄е̄ила̄ о̀нӯ ѝв̄е̄р̄чицу Д, б̄ила ме с̄ӣе̄ила̄ ГБ, ка су с̄ӣӣла̄ Т, љ̄у̀бре с̄ӣӣло̄ Огл, с̄а̀д им̄а̄ ӣе̄ле̄ Л, м̄е̄ћ̄е̄м ӯ ӣе̄ле̄ О СГ, с̄ӣп̄а̄м ӯ ӣе̄ле̄ С, у̀ ј̄ед̄ну ӣе̄лӯ Брез, ј̄ед̄ну ӣе̄лӯ ГК, ста̀в̄ӣм ја ӯ ӣе̄лӯ Суш, им̄а̄ о̀нӣ ӣе̄лӣ О, ко̀л̄ко смо им̄али ӣе̄лӣ Пр, ѝӣла̄ б̄ила Мил, т̄у̀де ѝӣла̄ по̀ме̄ћ̄е̄ Огл, ѝӣла̄ Т, исп̄е̄ч̄е̄м ѝӣла̀ну Лоп, пра̀вила̄ љ̄е̄ца од ѝӣл̄е̄ п̄ӣљ̄ке ГЛ, ш̄по̀рет з̄ид̄а̀нӣ о̄ ѝӣле̄ З, па̀р̄че ѝӣл̄е̄ Реб, у̀ о̀б̄л̄ӣку ѝӣлӣке Вр, ѝӣл̄о̄м Мил, пра̀вио сам цр̄еп ӣ ѝӣлӯ Д, на ѝӣлӯ Лоп, крос ѝӣлӯ Огл, ѝӣлӯ м̄е̄ћ̄е̄ш Осл.

292. Медијлна група -ил- прелази у -иль-: о̀пра̀вио св̄е̄ ӣ ѝӣш̄љ̄е̄ра̄ј Бр, ра̀дио код мо̀ј̄ӣ ѝӣш̄љ̄е̄ра̄ј ДК, ѝӣш̄љ̄е̄ра̄ј Лоп, ѝӣш̄љ̄е̄ра̄ј за к̄у̀ће О, ја̄ љ̄ӯ б̄итӣ ѝӣш̄љ̄е̄р Д, б̄ӣо та̄ј ѝӣш̄љ̄е̄р Мил, мо̀г о̀ца бр̄а̀т б̄ӣо ѝӣш̄љ̄е̄р Туб, пра̀вилӣ ѝӣш̄љ̄е̄ри Лоп.

293. У појединим лексемама долази до промене:

-нк->њк-: нӣ у̀з̄ӣма̄м на прӣлику ѝӣра̄њ̄ку В, кад нѐ мо̀гу ѝӣра̄њ̄ку З; п о р е д: на с̄а̀нкама ГК, ѝа̀нка̄ ко̀са Остр, о̀пре̄де̄мо ѝа̀нка̄ Л, ѝа̀нка̄о̄ӣ Мил, пре̄д̄еш̄ ј̄ед̄ну стр̄у̀ку ѝа̀нку Бог, св̄е̄ те̄нак до ѝе̄нка̄ З, те̄ра̄јӯ ӣ ѝе̄н̄кове К, ѝе̄н̄ковӣ на̀ва̀лише С, ма̀ло са ч̄у̀н̄ком Г.

294. Група -зм- код глагола ѝз̄е̄ӣтӣ може пре̄ћи и у -зн-: ј̄у̀тр̄о̀с ѝз̄н̄е̄м Туб, м̄ӣ о̀п̄е̄т ѝз̄н̄е̄мо Др, ѝз̄н̄е̄мо о̀на̄ј Лоп, ѝз̄н̄е̄ш̄ мѐко Со; поред неупоредиво чеш̄ћ̄е̄г: б̄ра̀шно се ѝз̄м̄е̄ ГБ, ѝз̄м̄е̄ се ма̀ло бо̀сӣљ̄ка М, ѝз̄ме̄ м̄е̄н̄е̄ по̀д ру̀ку Ст, ѝз̄м̄е̄м, дӣј̄ете Б, ѝз̄м̄е̄м пр̄о̀стер̄е̄м ло̀па̀рӣћ̄ К, ѝз̄м̄е̄ш̄ да п̄ӣј̄е̄ш̄ ГЛ, о̀нӣ ѝз̄м̄ӯ Б, ѝз̄м̄ӯ пав̄ӣтину ДК.

295. Промене (али недоследно) настале дисимилацијом илуструју групе:

-њч->-нч-: св̄ӣн̄чӣн̄а̀р̄ски со̀ка̀к ГЦ, на̄ш̄ се бр̄е̄г з̄о̀в̄е̄ Св̄ӣн̄чӣне ГЦ, за̀ко̀љ̄е̄ш̄ св̄ӣн̄че̄ Б, св̄ӣн̄че̄ за̄ з̄ӣму ГЦ, за̀клалӣ св̄ӣн̄че̄ Г, дво̀је̄ св̄ӣн̄че̄ӣа̄ Бр, б̄ило од св̄ӣн̄че̄ӣа̄ ГЛ, п о р е д: за̀клалӣ св̄ӣн̄че̄ Г;

-ич->-вч-: *закљочџане* једна за другу Д, *ипрџковџа* једно уз друго Д; ставиш ти један *кључић* Туб, *ишйчица* која се не савија ДК, *идишкочџа* се Огл;

-иш->-ви-: од *лџвишџ* कुделџ Др, *узџла* јој *најлџвишџ* дијете ДЛ, *најлџвишџ* је ка се испечу ПЛ, то је *најлџвишй* цџм С, *најлџвишџ* од свију ђецџ Брез, нај су *лџвишй* наши српски обичаји Сит, мџј отац *лџвишй* је џ тебе С, ка-се у пролџе *ипролџвишџ* ГБ, био у *двйшйини* Бог, Живко радио у *двйшйини* ГБ, *двйшйину* Осл, у *двйшйину* Туб; п о р е д: имање *лџишйџ* ГЛ, Лџубџца *најлџишџ* С, није се шйшала *удйшйше* Бал, познајџм џвд *удйшйше* О, дођџе у *ошйшйини* Бог, у *ошйшйини* се регистовала Туб;

-ис->-вс-: као да је *ивс* К, ко гџд сџд *ивси* К, чџтерџй и по мџсџца у *ивсу* Брез, бйла сам у *ивсу* Д, гџд^ну *данџ* у *ивсу* Туб, *накџ* *зайвсџли* Пр, дошџ из *рџвсџивџ* Лоп, бйџ у *рџвсџиву* Бал, у *рџвсџиву* зарџбили га Б, *ујџк* бйџ у *рџвсџиву* ГЛ, *имала* *шџвсџиџа* од бакра Бог, *шџвсџиџе* су бйле џкругле Мр, *упртџ* и *шџвсџиџе* Туб, у *шџвсџиџу* срџдџм Бал, *умџчџм* у онај *шџвсџиџу* Л; п о р е д: бйџ пет мџсџци у *ивсу* Др, из *рџивсџивџ* писџ Б, у *рџивсџиво* Др, џтрају га у *рџивсџиво* Лоп, у *рџивсџиву* бйџ Б, три гџдине у *рџивсџиву* В, у *рџивсџиву* умрџ ГЦ, у Нџмачкој у *рџивсџиву* Лоп, бйџ у *рџивсџиву* Осл, од плџка џправџ *шџвсџиџе* Вр, мџтнџш у *шџвсџиџиџу* Вр, *унесџ* жџне *шџвсџиџу* проје Вр, ставиш у *шџвсџиџу* Осл, јел у *шџвсџиџу* Остр, рџто нџкџ *швџйско* К;

-ик->-вк-: *кљџвка* џбавџзно СР, *кљџвџкара* бйла ПЛ, *изгубиш* *кљџвџкар* ПЛ, џвџца нџсила *кљџвџку* ПЛ, *натурџм* *кљџвџку* СР, која *имџ* *кљџвџку* џвџца С, *џклџм* џнџ *чйџвџке* Бр, *чйџвџке* џнџ се стџвџ Лоп, *рџшпанџ* *чйџвџке* Мр, *прџшиџеш* *чйџвџку* дол Бр, *имали* *чйџвџку* Осл, *исплџтџш* *чйџвџку* СР, *плџтџм* *чйџвџку* Туб, *вџриге* као *шйџвџка* Бал, једна *шйџвџка* Бог, *вакџ* са *шйџвџкама* Б, *прозор* бйџ *мџлй* са *шйџвџкама* С, *шйџвџке* *вакџ* ударене ДЛ, *шйџвџке* бйле Туб; п о р е д: џправџ *кљџйџке* Бр, џна нџси *кљџйџку* Мил, *прџвйш* *ушйшйиџке* Бог, *ушйшйиџке* џнџ Мил, *печџмо* *ушйшйиџке* Со, *плџтџм* *чйџйџке* Т, *имџ* и *крџпа* и *шйџйџка* Туб, *сџстаљџн* од *шйџйџке* СГ, џвџ *шйџйџке* Осл;

-иш->-ви-: *лџвишйриџа* В, *каџе* *лџвџше* Бал, *имџ* *лџвџшйџу* Ст, *побићу* нас *Шйџвишџари* ГЦ; п о р е д: нџгде *зайшйивџале* С, која *лџвџша* М, *йграмо* се *лџвџше* Вр, *йграмо* се нџки *пџтџ* *лџвџше* Мил, није *имало* *лџвџшй* ГЛ, *изјџрили* *Шйџвишџари* ГЛ, *ако* се *Шйџвишџари* не *населџ* Осл;

-мн->-вн-: *направџ* *ивџно* ГЛ, *дџнџли* тџ слџмџ *ивџно* Л, *ивџно* се *направи* Мр, џтешџ се *ивџно* Суш, *ивџно* Т; п о р е д: *џирџмна* *зџдрузџа* ГЦ, *џирџмни* *багрени* ДК, *там* *сџбијџмо* *ивџна* Осл, *ивџно* Г ДК М ПЛ Т, *кад* џкрешџ *ивџно* З, *ивџно* џтесџно Д, *ивџна* *рџка* Мил, *ивџно* се џтешџ Брез, џнџ *ивџно* Г, *коликџ* је џнџ *ивџно* Д, џкрешџ *ивџно* З, џ ту је *ивџно* Мил, *ивџно* ДК М Осл, *ивџно* мџсто где се *крџстине* дџну Т, *Рџмнава* и *Тџмнава* Мил, *Тџмнавиџа* Мил, *от* *Тџмнавџцџ* ГЦ, *ми* у *Тџмнави* ГЦ, *сливџ* се у *Тџмнаву* Мил, *кџ* да је *шџмно* ПЛ;

296. Усамљџн је пример *који* *показује* *промену* -мџ->-мљ-: на шарџнџцама и *слџмљџчама* Т. Готово је редовно: сџ су *Зџрију* *џсџмњичили* Ст, *плџтно* од *слџмњџриџа* Т, *ставй* му се *слџмњџча* Пр, *двџ* *слџмњџчаџе* ГБ, *изнесџм* *слџмњџчаџе* Г, *слџмњџчаџе* од прџтйшџта ДЛ, *настерџ* *мџло* *слџмњџчаџе* К, *пџрџ* *слџмњџчаџџ* Мил, *слџмњџчаџе* бйле *прџ* Осл, *пџрџџџџамџ* *слџмњџчаџе* СР, *тџкала* *слџмњџчаџе* Суш, *слџмњџчаџџу* која је *жџна* *радила* К, *мџтнџм* *слџмњџчаџу* К, *мџжџ* да *сџмњџ* Суш;

297. Група -ћн- може прећи у -шњ-: *де* је *заграђена* *ми* *вџшњџк* Бог, *вџшњџка* *имџ* *двџ* Т, *ипролџшњџџа* сџтџва Сит, *ћџтен* *има* и *ипролџшњџџи* Бр, *опрџдџм* *нџкџ* *свџшњџџке* Лоп; п о р е д: *запџшћџвџм* *џџжйћнй* *пџст* Брез, *џџжйћнй* *пџс* *пџсти* Г, *пред* *џџжйћнй* *пџс* Сит, *кад* се *џџжйћнй* *пџс* *пџсти* Т, *вџћнй* *крај* ДК, *кџћнџ* *помџћница* Др, *кџћнй* *џљйнџ* Вр, *кџћнй* *пџсџ* Г, *ставй*о на *таван* *кџћнй* Лоп, џвџј *кџћнй* *плџц* је *дџбар*

Остр, у *кӯћнѡм* плацу Лоп, *кӯћнѡ* сѣме рѡдило Д, *идѡмѡћне* зграде Мил, нис^у *имал^у* *моућностии* ДК, њн^у су *моућнициј* ђд нас Остр, *несрећна* сѡдбина Брез, *ипрѡлећни* се зѡвѣ јарѡк Бр, ја би била *срећна* Брез.

298. Група *-мн-* или остаје неизмењена или се упрошћава: *Сит^рмна* Гѡра СГ, *ѡпрѡмни* бѡгрени ДК, *ѡпрѡмни* дѡдови ДК; и: *имѡ* дрвенѡ *ѡбран^уца* В, *видрице* дрвенѡ и *ѡбрѡн^уца* Осл, преко *ѡбрѡнце* нѡтрпѡш тѡмо ДЛ, њнѡ *ѡбрѡн^уце* ѡкрећѡ с рѡмена Т, на *ѡбран^уци* Бр Лоп, нѡс^{ла} на *ѡбрѡн^уци* ДК, *упртѡм* на *ѡбрѡн^уци* ДЛ, свѡ то на *ѡбран^уци* Мил, нѡсила на *ѡбрѡн^уци* СГ, дѡнео на *ѡбрѡн^уци* С, кѡлко нѡсѡм на *ѡбрѡн^уци* Суш, ѡкачи на *ѡбрѡн^уцу* Бр, *ѡбрѡн^уцу* ДЛ, на *ѡбрѡн^уцу* *упртѡмо* К, свѡжеш гѡр за *ѡбрѡн^уцу* Лоп, *узмѡмо ѡбрѡн^уцу* Остр, *упртѡм* на *ѡбрѡн^уцу* Пр, нѡси на *ѡбрѡн^уцу* Суш, већ на *ѡбран^уцу* Т;

299. Остају неизмењене сугласничке групе *-сц-* (осим једне усамљене потврде), *-шч-* и *-жш-*:

-сц-: *имѡ* *дисцип^лину* С; готово доследно: спѡвање на *гѡсци* тринѡс месѡци ДК, у вѡјсци *дисцип^лина* ДК, у *дисцип^линскѡм* бѡтѡлѡну Брез, стѡвиш да с *исцѡдѡ* Лоп, тѡ се *исцѡдѡ* Бог, ка-се *исц^уѡдѡ* Брез, сѡће и *исц^уѡдѡмо* Суш, вѡдѡ мѡло *исцѡдѡиш* Лоп, *исцѡѡиш* Огл, *рѡсцѡѡи* по среѡди Др, *рѡсцѡѡи* нам цѡк Пл, па се *рѡсц^уѡѡи* ГЛ, ѡв^удѡн *расцѡѡило* свѡ Пл;

-шч-: мѡж је тѡд бѡ *ѡшчија* ГК, тѡмо да *ѡшчијајѡ* ГК, прѡжѡ *ѡшчији* Сит, *имѡ* *гѡшчица* Д, на *гѡшчицу* Туб, *бѡшча* Бог Брез СГ, дѡшѡ из *бѡшчѡ* К, бѡѡ *бѡшчѡвѡн* Мил, *ишчешѡ* се тѡ вѡна В, *ишчѡѡиш* влѡс СР, ѡнѡј жѡр мѡло *рѡшчѡрѡиш* Огл, јѡдва *рѡшчешѡвѡла* С;

-жш-: ѡна је бѡла *мирѡжшција* Лоп Мил, ѡна бѡла *мирѡжшцинка* Брез, није ѡна бѡла *мирѡжшцинка* ГЦ, *мирѡжшцинка* Г, ја сам бѡла као *мирѡжшцинка* З, *мирѡжшцинка* бѡла СР, *мирѡжшцинка* дѡшла С, ѡнѡ се зѡвѡ *мирѡжшцинке* В, *ујѡк ѡжѡниѡ* се са *мирѡжшцинкѡм* Остр, ѡћу *мирѡжшцинку* Г, нѡкѡ дѡвео *мирѡжшцинку* из Лѡпатѡа СР.

300. У Подгорини није сачувана група *-ситр-*: *нѡѡшѡирѡ* ти чѡѡк дѡбро нѡж ГЦ, *нѡѡшѡирѡм* нѡкат нѡж Пр, није *ѡшѡира* Бр, мѡјка је бѡла *ѡшѡира* Д, бѡла сам *ѡшѡира* Лоп, сѡкира *ѡшѡира* СР, тѡциљ за *ѡшѡирѡње* сѡкирѡ Пр, *ѡшѡири* кѡсу Мил, *ѡшѡирѡ* сѡбљу Туб, ѡво је за чѡрапе *ѡшѡиријѡ* ДК, *ѡшѡириковачи* Мил, *ѡшѡирили* сѡкире Бог, *ѡшѡирѡм* кѡсу ДЛ, *ѡшѡирѡмо* на брѡс Бог, *ѡшѡирѡна* С, *ѡшѡириш* Осл, *ѡшѡиро* ѡнѡ *идѡ* Д, нѡшто *ѡшѡиро* ДЛ, ѡнѡ *ѡшѡиро* Огл, дрѡво *удѡбљѡно* вѡко и *ѡшѡиро* Осл, *ишла* у *ѡшѡиру* стѡјѡну Брез, *рѡшѡирѡканѡ* су кѡће Мр.

Дисимилација

301. Дисимилацијѡм долази до замене или нестѡјања појѡдиниѡх сугласника.

1) Супстѡтуцију сугласника илустурју примери: *ударѡ* *бѡнѡжѡѡр* Мр, *ишѡ* Мѡлошу пѡ *злѡмѡње* Брез, са *злѡмѡња* Т, *ишѡ* за *злѡмѡње* Г Пл, пѡпу пѡ *злѡмѡње* С, *злѡмѡње*, жѡто и вѡда В, пѡнесѡ *злѡмѡње* Мил, дѡћѡ *злѡмѡнѡр* Мил, *клѡмѡиѡр* дѡбар ДЛ, цѡк *клѡмѡиѡра* Бог, дѡ ми брѡт *клѡмѡиѡра* ГБ, *у* пољу *клѡмѡиѡри* В, мѡрузи и *клѡмѡиѡри* Брез, *клѡмѡиѡр* и мѡсо СГ, сѡјѡ се *клѡмѡиѡр* Бал, *јѡ*ѡли *клѡмѡиѡр* Бр, сѡјѡм и *клѡмѡиѡр* З, кѡруз или *клѡмѡиѡр* Д, мѡло *клѡмѡиѡра* К, *имѡли* *клѡмѡиѡр* Сит, код *флизѡрѡкѡ* кѡке Лоп, д *идѡм* ја код *флизѡра* Л, на *цинѡулѡр* Сит, нѡрежѡмо лѡка, *шѡнѡрѡѡе* СГ, *шѡнѡрѡѡа* и зѡлѡн Бог, *имѡла* и *шѡнѡрѡѡе* Суш, са *шѡнѡрѡѡѡм* пѡкли Туб, нѡсѡчѡм *шѡнѡрѡѡу* Л, *шѡнѡрѡѡа*, рѡтѡва Мил, *шѡнѡрѡѡу* мѡтнѡш Г, са *уљѡм*, са *шѡнѡрѡѡѡм*

Бр, *шаніарейу* урендām О; поред: сјјали смо и *крѡмїѳр* Суш, сјјали *крѡмїѳр* Лоп, ўкувām *крѡмїѳр* Г, *крѡмїѳр* преко лѣта ДК, *крѡмїѳр* и кўпус Бр, кўвѡ се *крѡмїѳр* О, бѣлї *крѡмїѳр* Пл, понеси у *фрижидѣр* Г. Овде спадају и примери у којима су на принципу даљинске дисимилације уклоњени резултати јотовања, нпр. *зайалење*, *оделење* и сл.

2) Обично се губе сугласници:

л: *Влад^дсав* је побегѡ Б, *Вѡјсав* бїѡ Брез, *Вѡј^дсав*, мѡј сїн Осл, баба *Сїанисава* ГК, тўкѡ нѣкогā *Вѡјсав* М, она се *зайѡсила* О, *зāmиси* како је тѡ Г, *мїсим*, сїрїште Туб, *їѡсе* су ѡтишли Мил, да *їѡсе* нāђу Б; али и: *мїслїм* једнāко Т, бїло је *мїслїш* Лоп, ако *мїслїш* О, *мїслїш* кѡд нās Огл, *Вѣрослава* М, нāшѣм *Вѡјсаву* Лоп, Крстїна *Вѡјславѣва* Б, *Сїанислава* ГК, *Тѡмислāв* Огл, нѣкѡг *Тѡмислава* Осл;

м: до сāме *аболāнїе* Лоп, нїје се їшло *аболāнїш* Др, шећера и *бѡбѡне* Огл, звāли *кобїзѡне* Л;

н: и слўшā *Вāшїїшѡн* Ст, на *демѡсїрāције* Вр, трѣћї *їфарїї* Осл, што *їдѣ* као *исїѣкција* Лоп, їмā *каїшарїѡн* Лоп, мѣтѣмо *козервāнс* Огл, сўтрѣ је цāр *Косїїїшїн* Пл, зѡвнў *коферѣцију* Туб, прāвїмо *коцѣїрāїї* Мил, ѡни су *мѡмѣїално* Туб, бїѡ *їрāзисїѡр* Ст; али и: *їаздїнсїво* Сит, тѡ *домāїнсїво* К на лѣпшѣ *домāїнсїво* Г; али и: *дāјѣм* и *концѣнїрāїї* О;

њ: ѡ *гѣїїсїва* бїло Л;

р: *изневїрѡ* је се СР, у *жандамѣрији* Д, пѡс се *рѣисїѡвала* Туб, ја-сам ѡвў на *цикўлāр* Пл;

г: за *нāслесїво* ДК, да *ѡсїўїї* Др, *ѡјуїрѡс* је се Пл, нāчалнїк вѡјнѡг *ѡсека* Др, у вѡјнї *ѡсек* СГ, чїм је *ѡсекѡ* ГК, она се *осѣлила* Со, *осѣлили* бїли Др, млāђї се *осѣлиѡ* ДК, и *осѣчѣ* се лўка Бал, *осѣчѣм* кѡшўлā Г, вѡд *осѣчѣм* Мил, *осѣчѣш* и прїжїш Пр, кад је *ослўжиѡ* Сит, *ѡсїївā* прѣко дāна ДК, їдў да *осїўїїју* С, тѡ је *їѡземнї* Реб, *їрѣседнїк* јѡј бїѡ Мил, *їрѣседнїк* ѡштине ДК, ѡтвѡрї *їрѣсѡблѣ* ДК, *їрѣсѡблѣ* и кўјну Л, у *їрѣсѡблў* ўзѣла С, нїсмо *срѡсїво* Д Бр, нїсу нѣкѡ *срѡсїво* М; Овде се убрајају и императиви типа *їше*, *сеїе*, *раїе* и сл. потврђени на целој територији; поред: и знāло се *бїднѣ* ГЛ, *бїднѣм* бѡлѣ Б, *бїднѣ* њї Брез, *бўднѣ* једно Бр, она да *бўднѣ* Г, да *бўднѣ* млāк Пл, *бўднѣм* кѡт кућѣ ГК, партизāни *бўднў* Огл, нека-*бўднў* Брез, у *їрāдскѡј* Г, нās *зāједно* Огл, кѡ *ѡїїагнѣ* Г, ѡнѡ *їсїагнѣ* Бог, *љўдскї* дѡбар Сит, сād *нāїагнѣ* Пл, *ѡјуїрѡс* смо пѡкопāли Бог, *ѡгсѣлиѡ* се Бр, па се и ѡни *ѡгсѣлили* Реб, ѡн *ѡїїагнѣ* ГЛ, пѡс *ѡїагнѣ* Л, да нѣ *їагнѣ* Сит, зātрче се па *їдгнѣ* Бр, ка ти *їдгнѣ* врāна Сит, прѡшлѣ гѡдинѣ *їдгнѣ* Осл, ако *їдгнѣм* ДЛ, ако *їдгнѣ* нѣћѣ Вр, ако *їдгнѣм* С, и *їдгнѣ* Мр, ѡне се *рāсїагнў* Осл, па да *їѡгзїдгју* Г, с глāвѣ *сїдгнѣ* Бог, да нѣ *сїагнѣ* тѡчак Бр, мāло *їїагнѣ* Реб.

Сугласник *г* се добро чува и у групи *гњ*: *бāдњāк*, *лāдњāк* и сл.

її: їмѡ *āсму* Брез М, їмали *бѡїасїво* Сит, брāt *ѡдлесан* С, бѡлї сїр *мāсан* Лоп, *їсїсїѡ* грāма Г, *їрѣїрошлѣ* гѡдинѣ Г ГБ, *їрѣїлаїнїѡ* је Огл; али и: тѡ је *бѡїасїво* Мил, ѡн *ѡдлесїан* Б, прѡслāѡ *їунолѣсїво* Г

ї: ї, *гāбѡда* те ГЛ, ў, *гāбѡда* жїв"ла Г М, Цїгани, *гāбѡме* Лоп, сїра и кāјмака, *гāбѡме* Т, *гāбѡме* довѣла сā собѡм Осл, и ѡнда *изњѣжѣ* Г, свāдба бїла *јāбѡме* Брез, нїје *ђѣцѣ*, *јāбѡме* Суш, пўцāто *јāбѡм* ГБ, кавѣно *јāбѡме* Бог, у пѡтоку прāла, *јāбѡме* ДЛ, ѡставиѡ жѣнама, *јāбѡме* С, свѣ спрѣмї, *јāбѡме* Туб, кўрјāк ѡднѡ *јāње* Брез, ўзмў, *јāње* С; али и: *гāбѡїда* им *ђāво* Брез;

к: бїла кāзненā *есїѣдїција* Пл, нāйлазї кāзненā *есїѣдїција* К, нāйшла кāзненā *есїѣдїција* З, а не *есїлāїїција* Реб, *есїлѡзїв* и кāпислѣ Вр, под тѡм *есїрѣзїѡм* Лоп,

тaкō *īrāīīkujū* Лоп, *īrēcinoḥ* спавала Мил; али и: за казнену *ексїедїцију* Д, тaмo *īrāīīkujū* О;

ī: нїје бїло *лешē* Г, *јēб* за *oклагу* З, нїкад ме нїје *oсовo* Г, ни ми је мајку *oсовo* С, кад је изгорела *дшїїина* К, рaдиo у *дшїїини* Др, дeлoвoђa у *дшїїини* В, бїла прe, *дшїїина* Лоп, бїo у *рoсїїу* Пл;

в: *лaнї* кум Т, *ђeцa*, *īrūдали* се Брез, зал^мeпїли *īrūдама* ГЛ, у *иносїрaнсїу* В, *мрїачкe* цїпeлe ДЛ, *мрїац*, нe мoж Oгл.

Уметање сугласника

302. Секундарни сонанти фонетског и аналошког порекла познати су свим српским говорима.

303. На терену Подгорине секундарни сугласници нису чести. Углавном се умећу сонанти:

р: oн се *брeсїлаїнo* Брез, *брїсїар* бїo В, oнo се *їзбрїсїрї* Суш, *обрeсїрaвe* мeнe ГБ; и фонетски ликови настале укрштањем предлога *без* и *їрез* (*їрeз*): *жївила брез* чoвeкa Туб, *брeз* рoдїтeљa Бр, *брeз* штaпa Г, *брeз* лeбa З, *брeз* мyкe Б, *брeж* *њeїa* Мил, бїли *брeзoбpaзнї* Лоп, нe прїчaм, *брeзoбpaзнa* је Пл;

н: сa њїм *кoмeнцїју* ГБ, oн *кoмeнцїjа* Oгл, дa видїш *кoмeнцїje* Лоп, дeдoви и *їрaндeгoви* Туб, мoј *їрaндeгa* ГЛ, мoјe *їрaндeгoвїнe* В, їмaли смo ї мї *їрaндeгoвїнe* С, нaш *їрaнђeгa* СГ;

њ: тaмo дa *зїмњyјy* Пл

м: врaтїлa се *їрaмбaбa* Брез, *їрaмбaбa* сeдeлa СГ, *їрaмбaбу* нїсам Сит.

304. Сонант *м* се јавља на целом терену (највероватније према *једном*) и на крају прилошких речи: *скoрoм*, *сївaрнoм* и *їрвoм* (уп. и Реметић 1985: 214).

305. Поред сонаната умећу се и други сугласници: свe *бaкцїлe* Мр, дa *їмeнїyјe* Суш, *сїyж* кaкї је Т.

306. У свим селима забележено је *сїршљeн*, *сїршљeнoвї*. Према Скоку ради се о уметнутом *ш* уп. Skok, под *sršljen*.

307. У групама *зр* и *ср* не јављају се секундарни сугласници *г* и *ш*: *зрeб*, *сaзрeб*, *срeђa*/*срeђa*.

308. Уметања сугласника готово у истом инвентару речи одликују и друге говоре. Арeал в. у: Реметић (1985. 212–215).

Метатеза

309. На терену Ваљевске Подгорине метатеза се ретко јавља. Она је извршена:

а) у заменичком корену *вс-*: *свe*, *свa*, *свo*; поред спорадичног *вaздaн*;

б) у прилозима: *вoдe*, *вoд*, *нoдe*, *нoд*;

в) у осталим речима: *бaрјак*, *бaрјакїar*, *рамoнїкa*, *рамoнїкaш*.

310. Ради евентуалног поређења материјала са осталим сродним говорима наводим да је овде увек *мaнaсїїr*, као и податак да до метатезе не долази у групама *сј* и *зј*: *їaсји*, *кoзји*. Такође је доследно *ївoжђe*, *їрoжђe*, *їдвpaн*, *нaђвe*, *їїїїїe*, *їyлoвeр* (чешћ цемпер), *свaнyђe*, *сїeрлeјкa*.

Замена сугласника

311. У анализираном корпусу малобројни су примери у којима се консонантски односи своде на њихово међусобно супституисање. На замену сугласника у прихваћеним страним и у домаћим лекемама утицали су одређени фонетски и морфолошки моменти.

н:њ: погоди у *вѣњу* ГЛ, *кѡлкѡ израчуњала* ДЛ, *тѹриш ѡрањак* Суш, *ја тѡ рачуњала* ДЛ, *дѡшѡ ѡцрњиѡ* Осл;

њ:н: *лѣйни* дан Бал, *закѡлѣш свинче* Б, *сѣјанком стѡчним* Огл, *фѣнери* су били Огл;

н:м: *ймѡ шѡмсу* Бог;

м:н: *ѡгромни бѡтрени* ДК, *изваља на бѣден* Т, *свалѣ ѡнај бѣден* ГК, *ѡнај бѣден* ГК, *баѣймо на бѣден* Мил, *кѡсѣйн* и *сѹкњу* Др, *ймала кѡсѣйн* Пл

л:н: *минѣиѣ* познаје Лоп, *прејавити минѣиѣ* Пл;

в:н: *ђе-је рѡман* Брез;

л:љ: *ка-су врљи* људи Мр;

љ:л: *ја-сам ѣклала сѣѡлњаке* Огл;

в:б: *па ми ѡјадѣла тѡ ѡзѡба* Г;

с:ц: *срѡдѣм у ѣѡрсију* Пл;

з:с: *ѡдузѣли ѡвѡс* С; *прѣжим ѣараѡјс* ГК, *скѹвѡ се ѣараѡјс* Мил; али и: *ал нѣмѡ ѡвѡза* С;

з:ж: *да њѣгѡ ѣѡнѣжѣмо* С;

ц:с: *дѡл на комѣиѣ* Брез;

к:т: *као нѣкѣ ѣклиѣ* Реб, *лѡѣрѡни* кѡиши Г, *ја сам ѣреѣришѡ* З;

т:к: *крѣз* Г Бр;

т:б: *лѣжѡ бѡбиње* С.

312. До супституције не долази у примерима: *дѡѡје жѣнскѣ* Туб, *рѡдило се жѣнско* С, *јѣдан жѣнскѣ* Лоп, *жѣнско дрѹгѡ* Сит, *мѹшкѣ* и *жѣнскѣ* Вр, *жѣнска дѣѣа* З, *ако рѡдѣш жѣнско* В, *а жѣнскѣиње* нѣсу Пр, *ѡпѣ жѣнскѣиње* Б, *није ѣшло жѣнскѣиње* Д, *у ѣѣнзију* је сѡд Бог, *ѣмѡ ѣѣнзију* Г, *ѣмѡм ѣѣнзију* Т Реб, *уплаћѣвѡ ѣѣнзију* З, *д ѣдѣм у ѣѣнзију* Др.

Јотовање

313. Резултати *сѣѡроѣ јѡѡѡвања* на простору Ваљевске Подгорине потврђени су у свим карактеристичним позицијама. Илустративно наводим примере: а) *вѣчѣи*, *лѡжѣи*, *жѡњѣм*, *кѡљѣм* и сл.; б) *нѡшено*, *гѡношено*, *кѹѣѣн* и сл.; в) *јѡчѣ*, *млѡћѣ* и сл.; г) *склѡњѡиши* д) *мѣђѡ*, *мѣђѣ*, *мѣђниѡ*.

314. После губљења полугласника у слабом положају извршено је *ново јѡѡѡвање* у свим познатим категоријама:

ѣво вѣш *ѣрмѣ* Г, *ѡјдучкѣ ѣрѡбља* Г, *рѣбѣлскѡ ѣрѡбље* В, *поубѣјали у вѡрошкѡм грѡбљу* К, *ѣдѣ преѡ ѣрѡбља* Мил, *ѣдѣ нѡ ѣрѡбље* Со, *ка-се с ѣрѡбља дѡћѣ* ГЛ, *тѡмо у ѣрѡбљу* Туб, *ѣво нѡшѣг ѣрѡбља* Пл, *на дѣвљѣ* нѡчѣн Реб, *дѡлазѣ дѣвљѣ* свѣње Суш, *да Бѡг дѡ дѡбра* и *здрѡвља* Т, *лѡшѡг је здрѡвља* С, *да Бѡг дѡ здрѡвља* Мил, *зѡпѡлѣм за здрѡвље* Мр, *нѣмѡм нѣкѡг здрѡвља* Пл, *и за здрѡвље* Лоп, *ѡстанѣ зрѣвље* Вр, *док ѡпѣт рѡбље* Лоп, *каку су ѣмали рѡбље* С, *сѣчѣ тѡ снѡѣље* Л, *забѡѣвала снѡѣље* Ст, *мѣћѣмо у снѡѣље* Вр, *у ѡнѡ снѡѣље* СГ, *вѣзѡла снѡѣље* Мр, *ѡнѡ снѡѣље* Т, *сѡбијѣш*

сноѿље Д, забацију је на *сноѿље* ДК; ка-се њнѡ *вѡће* Вр, садѡвају *кѡље* Ст, и *ѿрање* Лоп, свѡ *ѿрање* Осл, накупѿм *ѿрање* ГЛ, дѡносѿм кѡлиби *ѿрање* ДЛ, прѡправѿ се *ѿрање* С, *ѿрања* турѿш Суш, направѿмо од *ѿрања* Бог, свѡ њнѡ *зѡље* изнесѡм Лоп, ставѿм *зѡље* О, изнесѡм *камѡње* З, да понѡсѡ *кѡље* Пл, на *ѿлаише* сѡно ГК, бѿло *ѿрѡише* Туб, ѡвѡ је *ѿрѡише* Сит, од *ѿрућа* Г, лѡсе од *ѿрућа* Туб, са *ѿрућем* поплетѡно СГ, *саће* Брез ГЛ ГЦ, ударило *ѿрње* СГ, црнѡ *ѿрње* Бог, олињају о *ѿрње* ДЛ, од јагѡда са *ѿрња* Бр, поцрнила о *чађи* С; од *ѿрѡжћа* сѡк Г, ѿмали и *ѿрѡжће* Др, нашо у *ѿрѡжћу* Лоп, и ѡнѡ *ѿвѡжће* ДК; пѡтило се *ѿлаћу* Лоп, кѡко су се пѡтили са *ѿлаћу* Реб, на стѡпеницама цаќ са *зѡбљу* М, ѡнѡм *зѡбљу* Мил, кѡ ме такѡ *крвљу* натѡпиѡ Огл, нек виѡме мѡсѿрѡ ѡфтущѡм, и свѿњскѡм *мѡићу* Др, ѡ овомѡ замѡстѿм *мѡићу*, нѡкад зѡјтином Ст, ѡљем или *мѡићу* замѡстѿм Со, *мѡићу* ѿ сад тѡ нај вѡлѿм да пѡједѡм СР, жѡне трљају *мѡићу* Вр, прѡ смо мѡстили *мѡићу* Пр, ѡмѡстѿм ѡнај лиштић *мѡићу* Огл, запржѿш *мѡићу* Мр, плѡк се ѡмѡсти *мѡићу* Туб; *ѿрѡћѿ, ѿрѡћѿ, ѿрѡћѡ* (сви пунктови). У грађи се нашао и пример са нејѡтованим сугласником: *није рѿбје* дѡношено Пл.

314а. Групе *сј* и *зј* различито се понашају. Поред тога што у овим групама није извршено јѡтовање (*класје, козји*), оне се у ијекавско-екавским селима факултативно јѡтују: *сѡуре, сѡурѡдѡн, ѿрѡсѡуре, кѡзи*.

314б. У речима преузетим из црквеног језика извршено је јѡтовање у примерима *Вавѡдѡње, Преѡбражѡње/Преѡбражѡње*, поред *ѡлаиѡније*.

315. Код глагола шесте Белићеве врсте на *-иш-* и у трпном придеву глагола седме врсте спорадично је спроведено *ѿѡновљѡно јѡѡвање*:

а) није ни *крѿћѡван* Мил, док се он *крѿћѡвѡ* Бр, Бѡж опрѡсти, сѡд и не *зѡѿѡићѡвѡм* Брез;

б) свѡ *зѡѡишѡно* Мил, више *ѡѡишѡно* Огл; уп. т. 514

Одсуство јѡтовања илуструју примери:

а) знѡ да *намесѿѡ* Др, ѡбор се *ѿрѡмесѿѡ* Реб; нѿсу *наѡусѿѡле* Туб, *наѡусѿѡли* пѡложѡје Вр, немѡј да нас *наѡусѿѡи* Пл, *ѡусѿѡли* из кѡшарѡ Г, да не *ѿрѡѡусѿѡ* пѡру Огл, ѡјде, *ѡусѿѡј* Осл, *ѡусѿѡ* кѡруз Лоп, срчанѡ кѡса *ѡусѿѡла* Реб, да и *ѡусѿѡм* О, кад је *ѡусѿѡна* Мил, ѡну жѿшку *сѡусѿѡ* Лоп, ка-се *сѡусѿѡју* Пр, ѡ тѡ се не *ѡусѿѡмо* К;

б) свѡ је *зѡѡусѿѡно* Мил, сѡбица *намесѿѡна* Вр, ѡна *намесѿѡна* нѡд Пл, *ѡѡѡусѿѡен* стѡлно Суш, *ѡусѿѡени* ѡјци Реб, *ѡусѿѡене* рѡсе Т, *ѡусѿѡен* кѡћи Пр, *ѿрѡмесѿѡени* прѡма Осѡчини Г, тѡмо је *сѡѡусѿѡно* Огл.

Превагу имају примери са *-иш-*:

а) ѡјцу *крѿћѡвѡ* Мр, па мѡју дѡцу *крѿћѡвају* Туб, *крѿћѡвѡ* мѡјѿм рѡдѡтељима Со, не *крѿћѡвѡмо* Брез, чита и *крѿћѡвѡ* Сит, сѿна *крѿћѡвѡ* В, ка-се *крѿћѡвѡ* дѡте Г, ѡндај *ѡѡишѡју* свѡтове Со, да се *ѡѡишѡју* Лоп, *ѡѡишѡмо* ѡпѡт Бал, тѡ је *ѡѡишѡѿмо* пѡно ГЛ, *ѡѡишѡм* д пасѡу Суш;

б) дѡшла *крѿћѡно* ГЛ, сѡрањен *крѿћѡен* Суш, касније су *крѿћѡена* Огл, Јѡнѡвка *крѿћѡено* Брез, па *крѿћѡен* Драган Пл, ни кад је *крѿћѡено* дѡте Вр, двѡје *крѿћѡени* Д, кѡјѡ није *крѿћѡено* В, сѡмо *зѡѡишѡена* Мил, што је *наѡѡишѡно* Реб, двѡ *ѿрѡкрѿћѡена* Г, двѡ стране *ѿрѡмѡишѡене* Реб, ѿмѡ *скрѿћѡиене* рѡке Г, мѿ *ѡкрѿћѡени* од Пѡрићѡ ГК.

315а. У облицима глагола *ѡусѿѡи-* и *-месѿѡи-* забележени су примери са *-иш-* и са *-сѿи-*:

а) *ѡмѡишѡили* ѿѡму Л, у чѡчѡвцу *намѡишѡѿи* се Туб, ѡвѡ *намѡишѡѿиш* Лоп, гѡр *намѡишѡѿѡ* мѡтке Г, да се *намѡишѡѿи* Мил, да *намѡишѡѿиш* Б, *намѡишѡѿи* се цаќ Л, пѡслѡн

најушишио Бог, најушишили смо овце Со, његовѣ ѓрѣмешшїла Сит, ѓрѣмешшїла кучу Т, они ѓрѣмешшїли ГБ, прїјатеље ѓрѣмешшїѣ Лоп, њї смѣшшїѣ Лоп, најушишїѣ је човек Мил, ѓушишио кўћи ДЛ, кад ѓушишїѣ се стўка ГЛ, ѓушишио волове З, трѣћї ѓушишїѣ Реб, ѓушишїѣ митраљѣз К, ѓушишїѣм стўку Брез, сѣмо јѣ се ѓушишїла Г, ѓушишїѣ за ватрўм ГК, ѓушишїају мѣнѣ Туб, нѣћѣш ѓушишїшїи да бўдѣ Пл, ѓушишїѣм волове С, ѓушишїшїе мѣнѣ В, дўнеклѣ се сїушишїѣ Туб, сїушишїѣ овде ДК, сїушишїѣ се дўл Бр;

б) дѣшциу наѣсшїѣ Бр, наѣсшїшї, ископѣш рўпу Суш, наѣсшїшїмо брклў Лоп, прѣћу наѣсшїшїшї тѣмо В, да наѣсшїшї жѣлудац Др, наѣсшїшї се стабуља Осл, те се ѓрѣмесшїла Л, пўслѣ ѓрѣмесшїшї ДК, тўде смѣсшїшїи нѣрод Сит; да наїушїшї пўсў ДК, као ошїѓушїшїе га Огл, да ѓушїшїѣ на лїваду Б, ѓпѣт ѓушїшїѣм Огл, ѓушїшїшї стўку Др, жївци ѓоѓушїшїи Лоп, ѓушїшїшї врат'ло Т, ѓушїшїшї ѓдмѣ О, ѓушїшїѣ гўведа СГ, сїушїшїшї нис кўнопац Лоп, да се ѓушїшїшїм пўтем Лоп.

316. Лекавско јотовање потврђено је у групама:

а) *шїѣ>ћ*: јѣ *шїћерѣм* Суш, па *ѓћерају* лўди ДЛ, *ћѣрѣј* волове Брез, брѣта *ѓћерали* Суш, те се *ѓћерѣ* Суш, *ѓѓћерѣј* јѣгѣњце Мр, *ѓћерали* им кўсти ГЛ; њў *шїћѣраше* с крѣвета ГЛ;

Облици глагла *хїѣѣшї*: нїје *шїћѣѓ* ал пўгодї ме ДЛ, нїсам *шїћѣла* ДЛ, нїје *шїћѣѓ* ДЛ, нѣ *шїћѣдѣ* да се л'ѣчї Брез, ѓни мѣнѣ *шїћѣли* Брез, нїје *шїћѣѓ* да је прїмї Брез, да сам *шїћѣла* д'ѣте Брез, нїје *шїћѣла* прѣћї Брез, нїје се *шїћѣѓ* Суш, нїсу *шїћѣли* ГЛ.

б) *ѣѣ>ћ*: нѣћ је *вїћѣшї* Мр, па кад *вїћѣк* Мр, дїјете, *ћѣ* стїгнѣш Мр, и *ћѣ* їмѣ ГЛ, *ћѣ* ћу се крїти Суш, кад ми је *ћѣд* Брез, *ћѣд* пўгинуо Л, њѣгўв *ћѣд* Туб, вўдила њў *нѣће* ДЛ, дўбро *нѣће* ГЛ, *нѣће* пўстав зўвў Брез, нўмад смо *нѣће* кўвали Мр, нѣ идѣ *нїће* Суш, сѣд *нїће* нїко ГЛ, јер је сн'ѣг *ѓвће* Брез, ѣно *ѓнће* ГЛ, *ѓнѣће* їмало Брез, *ћѣвѣр* мўј Сѣрго ДЛ, да се код *ћѣвѣрка* Туб, *ћѣвѣрска* мѣјка Брез, *ћѣвојачка* кѣва Брез, *ћѣвѣрке* пўчинў Мр, дўкати у *ћѣвојѣка* ДЛ, ка-сам бїла *ћѣвѣјка* Суш, *ћѣ*-гўд їмало вўдѣ ДЛ, *ћѣвѣр* ї свўјак ДЛ, бїла сам *ћѣвѣјчица* ДЛ, понѣси *ћѣшїшїу* ДЛ, ѓстала дрўгїм *ћѣшїшїом* Суш, прѣкрстї *ћѣшїшїу* Мр, *ћѣци*, слѣћѣ бїло ГЛ, пўкупѣ са *ћѣцўм* ДЛ, зѣколѣм кад дўћў *ћѣца* Туб, јѣл *ћѣци* се не пўстѣла СГ, *ћѣцо*, срамўта је Суш, д ѓставїм мўју *ћѣцу* Л, нѣ дадоше *ћѣци* нїшта Брез, *мѣћѣдова* лѣска ГЛ, испод Вѣлѣва *нѣће* ГЛ, *Мѣћѣднїк* и Јѣблѣнїк Брез, їмѣ брдо *Мѣћѣдњѣча* Брез, *ћѣнѣш* ѓколо Брез, *наћѣла* му їмеДЛ, *наћѣнули* їме Срѣтен ГЛ, па нѣ *ћѣнѣмо* ў њїви ДЛ, *сѣћѣнѣ* се па су врли ГЛ, што се *сѣћѣнѣ* Брез, јѣдна *ћѣнула* с'їѣно Брез, цвѣтнї *ѓнѣћѣљнїк* Мр;

в) *сѣѣ>с*: *сѣднѣмо* ў шуми ДЛ, пїјў и *сѣдѣ* Брез, нїје м'ѣњѣто *сѣме* ГЛ, и *сѣли* на Прїсадїма ДЛ, *їсѣкла* ми нѣнулицу Брез, пўпак *ѓсѣкла* Мр, *ѓрѣсѣднѣм* мѣло у пўту Мр, *сѣднѣ* мѣло Мр;

г) *зѣѣ>з*: *їзѣлицѣ* Брез;

д) *лѣ>ље*: ѓни су *дўлѣ* ГЛ, а ѓни *дўлѣ* Мр, прўстерў *дўлѣ* ДЛ, *дўлѣ* да ѓбујѣ ДЛ, да *зѣлѣвїш* бѣз Мр, мећу *кўлѣна* Брез, до *кўлѣнѣ* ГЛ, сїпали су на *лѣвак* Брез, нїје пѣкў *лѣбац* ГЛ, кўпїш *лѣба* ДЛ, нѣшта *лѣба* ГЛ, шѣнїчнўг *лѣба* Брез, јѣѓ се *лѣб* Мр, зѣкувѣ *лѣбац* ГЛ, бїла *лѣвїшѣ* ДЛ, *лѣшїшїѣ* него вїно ГЛ, *лѣвїшїѣ* бїти Суш, їшла сам *лѣкару* Мр, *наїлѣшїшї* крўмпїр ГЛ, са смўком *лѣшїшї* Брез, Дўњѣ *Лѣсковїце* ДЛ, їмѣ у *Лѣсковїцама* Брез, кѣ *Лѣсковїчїни* сѣло Брез, слўїве на *лѣсу* Суш, бїднў *лѣшїшї* ГЛ, пўслѣ *лѣшїшї* ДЛ, жѣло се *лѣшїшї* Брез, наїћї *лѣшїшї* Мр, дўћї *лѣшїшїс* Мр, *лѣшїшїнѣ* дўба ГЛ, *лѣска* ГЛ, *лѣсково* Брез, їмѣ *лѣсковїнѣ* ДЛ, прѣвѣчѣ и *ѓѓлѣдњѣча* Брез, да је *ѓрўлѣће* ДЛ, *ѓрўлѣћї* сїјѣмо Мр, їмѣ у *ѓрўлѣће* Брез, *сѣмѣли* смо мѣло Мр, *шлѣме* ГЛ Брез;

ђ) *нѣ>ње*: *снѣла* кѡкѡшка ДЛ, по *снѣју* пјешкѣ ДЛ, *снѣї* је бїѡ ГЛ, гѡлем *снѣї* Брез, бїло *снѣшчиѡа* Брез;

е) *млј>мь*: жїто се *мьѣло* ГЛ, прїје *мьѣчаре* ѡнѣ Брез, *мьѣчаре* се јѣдѹ Мр, кад је ѡнѡ *мьѣкар* Брез;

ж) *їје>їље*: *оїљѣвиш* Брез, *їљѣвили* Мр.

У јатовским селима спорадично се срећу остаци јекавског јотовања: *їранђег* је ѡмѡ шѣст синѡвѡ Др, тѡ *їранђегово* ѡме Г, нашли *їранђегин* грѡб Мил, па тѡј мѡј *ђѣг* Јѣврен Др, жѣна мѡг *ђѣга* Др, и кѡшуљу дѡнѣла *ђѣгу* Вр.

317. Доследно је извршено *сїецијално јоїѡовање* код глагола на *шїи*: *гѡђе*, *нѡђе*, *їѡђе*, *оїшїи* и сл.

Облици *гоје*, *їоје*, *наје*, *наїје* и сл. веома су чести у Ваљевској Подгорини. С. Реметић сматра да се овде не ради о изостајању јотовања, већ о пасивнијем изговору гласа *ђ* (1985: 177).

318. Аналошко умекшавање коренских сугласника јавља се:

а) у трпном придеву: чѣтрї ирама *вѣжсена* Брез, кѡшуља *вѣжсена* ГЦ, пѣшкїр *вѣжсени* Бр, сѹкње *вѣжсене* Мр, ѡмали *навѣжсени* ѡпанци ГЛ, вѡкѡ *їроїрижсени* Мил; поред: ѡ тогѡ *вѣзено* В, двѣ кѡшуље *вѣзене* Туб, ѡнѡ је *вѣзено* ДЛ, *навѣзена* кѡшуља, пѡјас ГЛ.

б) код именица којима се означава врста меса: *їѡвеђина* зѡвѹ Брез, *їѡвеђина* сѡмо нѣкад Мил, *їѡвеђина* ГЦ, *їїѣлеђина* Брез; поред: *брѡвљѣишина*, мѣсо Д, нѡјвишѣ се јѣдѣ *брѡвљѣишина* Со, на *брѡвљѣиш^н* О, мїришѣ рѡван *брѡвљѣишинѡм* Пл, кїло *јѡїњеишинѣ* З, нѣко и *јїнеишину* Брез ГЦ, *ѡвчѣишину* ГЦ, прѣ и *ѡвчѣишина* С, и *їїлеишине* ГК, *їїлеиш^н*на млада Осл, свѣгѡ, *свињѣиш^н*нѣ ГК, нѣ смѣм д ѣдѣм *свињѣиш^н*ну Лоп, *їїлеишину* прѡдајѹ Брез, ѡстало *їїлеиш^н*нѣ Мил;

319. Дисимилацијом су уклоњени резултати старог јотовања у примерима: од *зѡйѡлѣња* Лоп, ѡмали су двѡ *ѡделѣња* Бал, срѣдњѣ *ѡделѣње* Бр, са двѡ *ѡделѣња* В, ѹ кући двѡ *ѡделѣња* Реб, са трї *ѡделѣња* Вр, нѡс сѡбијѹ у јѣдно *ѡделѣње* Туб, у првѡм *ѡделѣњу* Бог, ѡмѡ јѣдно *ѡделѣње* ГЛ, двѡ *ѡделѣња* Суш, трї *ѡделѣња* и ѡцѡклија Сит; поред: и *зѡйѡлѣње* лѣжала Брез, *зѡйѡлѣње* мѡзга О, нїје тѡ *ѡделѣње* кѡ сѡд ДЛ, *мїшљѣње* (сви пунктови).

320. Умекшавање коренских сугласника потврђено је код појединих итеративних глагола типа *извољева*, *їѡбољева*, *сѡжѡљева*, *рамњѡиш*, *срамњѡиш*, *їѡрамњѡиш* и сл.

321. Група *шїи* се чува у примерима: *шїиѣне* (сви пунктови); дѡл под *вѡїрїишїѡм* Лоп, ѡвѡ *вїнїишїѣ* Л, бїло је *ѡїнїишїѣ* СГ, ѡвд *ѡїнїишїѣ* бїло Брез, *ѡїнїишїѣ* старїнскѡ Бог ГЛ, дѡљѡм *ѡїнїишїѣ* Мр, ѹ сред кѡлебе *ѡїнїишїѣ* С, нѣмѡ тѡ *ѡїнїишїѣ* ГК, ѡмало *ѡїнїишїѣ* Т О Пр Др Д, *ѡїнїишїѣ* бїло З, кїћа са *ѡїнїишїѡм* Сит, лѡжї на *ѡїнїишїу* Б, ѡставѣ жѣне *сїрїишїѡ* Туб, рѣдѣ се свиње и ѡставї *сїрїишїѣ* Л, ѡмѡ *сїрїишїѣ* Г, ѡнѡ *сїрїишїѣ* О, *сїрїишїѣ* ка-се свиње кѡљѹ В; *врїишїѣ* ѡвдѡ Г.

III

О Б Л И Ц И

А. ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

а) Једнина

322. *Вока̄т̄ив*. Код именица мушког рода у вокативу једине забележени су наставци *-е* и *-у*, а у неколико случајева и вокатив једнак номинативу. Уопштавање *-е* у вокативу и међу појединим именицама са некадашњим меким сугласником у основи нарушава ранију репартицију у употреби двају наставака.

1. Наставак *-е* имају именице:

а) са старим тврдим коренским сугласником: *Бѡже* свѣт̄и Пл С Лоп СР Д, па зар *Бѡже* н̄икакѣ срѣћѣ бѡлѣ К, м̄или *Бѡже* Б, да̄ј ми *Бѡже* лѣпу п̄амѣт Б, да̄ј, *Бѡже* да дочек̄ам и унуч̄ад Лоп, да̄ј *Бѡже* да останӯ послѣ мѣнѣ Бр, *Бѡже*, нѡћас сам била у Ребѣљу С, мрзиѡ нас сачува̄ј *Бѡже* СР, јѡј м̄или *Бѡже* Суш, са̄де сачува̄ј *Бѡже* није дѡбро З, мр̄у мла̄ђи *Бѡже* опрѡсти Г, *грӯже* комад̄анте Г, *грӯже* вѡдн̄иче Туб, б̄ило је прѣ *грӯже* Лоп, помѡзи њ̄ т̄и *М̄иодр̄аже* Суш, к̄ако ћемо са̄д, *ѡашѣноже* Мил; понеси т̄и, *вѡјн̄иче* СГ, ѡдакле си *вѡјн̄иче* Ст, па *ѡмењ̄аче*, мѡже ли ДЛ, цр̄ни, *ј̄адн̄иче* Вр, к̄аки си, *ј̄адн̄иче* Реб, ѡди море, *л̄уд̄аче* В, прӣђи мѡмче З, и каже *Нѡв̄аче* нѡси тѡ Пл, и к̄ажѣ њѣму, *ѡд̄ѡй̄уко̀вн̄иче* Др, шт̄а то гѡвор̄иш *ѡресед̄н̄иче* Туб, к̄уд си намериѡ *ѡѡн̄иче* Со, *рѡђ̄аче*, да̄ј да стѣгнѣмо дѡбро С, ѡде ва̄м *свѡј̄аче* С, рѣци са̄д *свѡј̄аче* ГЦ, мѡже ли такѡ, *ѡј̄аче* Реб, ѡни казали, *чѡвече* ѡм̄аш нѣк̄и Л, мѡш ти за̄мислити *чѡвече* Остр; *ѡче* пѡпе Вр, к̄ажѣ, *с̄ѡнѡвче* С Сит Лоп СР М Бр, *с̄ѡ̄рче* т̄ужни Реб;

Остале примере наводим према завршном сугласнику корена (*б в г л м н ѡ ѡ*): *Бѡѡл̄ѡбе* Мил Огл, ѣ, *ѡд̄л̄убе*, да̄ вид̄ѡм Мил, ја-рѣкла, а̄јде- море, *Бѡрисаве* Лоп, јел, *Бѡр̄саве* јеси л пӯстиѡ вѡду Пл, јѣсу прӣје *Бѡрисаве* убили Брез, а̄јде, *Вѣлисаве* Туб, њѣму к̄ажѣм, *Вѡјисаве* Остр, ѡди *Вѡјисаве* С, *Вѡјисаве*, дѣ ћу затвѡрити ѡвце Реб, т̄и ћеш *Јѣлисаве* Мил, *Ј̄убисаве*, вѣл̄и Мил, *Милисаве*, пѡтер̄ај са̄д Мил, прӣје се гѡвѡрило *М̄ѡрославе* Брез, шт̄а је *Тѡмиславе* Туб, *Тѡмиславе*, на̄иђи В, *Гѡс̄ѡѡге* Бѡже ГЦ, ѣво ти *ѡбраге* Л, госпѡн-*ѡнер̄але* Ст, ѡћеш ли т̄и на̄с са̄д *ћ̄енер̄але* пр̄имити Реб, *ѡс̄ѡѡдине* Вр Г, *ѡс̄ѡѡдине* учитељу СГ К, к̄ажѣ, *гѡма̄ћине*, сѣци кѡлач Сит, дѡђи ѡ т̄и, *Дра̄ѡѡн̄е* Мил, *Душане*, мѡжѣш ли т̄и Г, *Јѡване*, да̄ т̄и мѣни на̄прав̄иш Туб, ја̄

кајем господине *кайеџане* ГЦ, *имā, сине*⁵⁹ М З, *сине*, о чем трѣба Суш, нѣмōј, *сине*, да се оџак љгасѣ у нāшѣ кѹћѣ Мил, *сине*, Мићо, *сине*, кō нā оку, тāј нā срцу В, отвори, *сине* ГЛ Туб, дāла ми *сине*, опрела ми Лоп, *Сидјане*, да изнѣсѣш у замрзѣвāч Остр, *О, Трѣвѹне* Стѣвановићу Пл, па *идѣе*, мѣ нѣ кувāмо Сит, *идѣе*, мōжѣм ли јā Вр, тѣ, *Мијайѣ* Д, *брайѣе* мōј Огл, дрѹже, *команданѣе* Г;

б) с некада меким сугласницима *р* и *ш*: *О, Влāстѣмѣре* Брез, господ^не, *дѹкѣоре* К, знāш штā, *дѹкѣоре* ГЦ, *ћѣвѣре*, стѣже ли ѣ тѣ? Суш, јѣси тѣ тѹ, *Дрāюмѣре* Туб, *кайлāре* Бог, дрѹже, *кѹманѣре* СГ Ст Остр, слѹшāј, *Лѣксāндре* ГЦ, зѹвнѣм о^ног, *мāјоре* ГЦ, вѣкнѹ нѣгā, *Мѣломѣре* Брез, о^дѣ, *Свѣйомѣре* Пл, *Чѣдомѣре*, дѹбио си сѣна Мил, о^н кāжѣ, *Мѣлоше*⁶⁰ Мил, *Мѣлоше*, дāјде ми водѣ Бр.

Уопштавање наставка *-е* уочено је у околним говорима: у централној Шумадији (Реметић 1985: 221-222), у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 201-202), на простору Драгачева (Букановић 1995: 125-6), у говору Љештанског (Тешић 1977: 211) и у моравичком крају (В. Николић 2001: 175-176); исто је у Тршићу и Горобилѹ (Уп. Николић 1968: 412; М. Николић 1972: 670).

2. Наставак *-у* јавља се:

а) иза палаталних сугласника: *крāљу*⁶¹ Пѣро Огл, о^диде вāм, *ѣрѣјайѣљу* К, кāко тѣ, *ѣрѣјайѣљу* Реб, сād нѣ идѣ, *ѣрѣјайѣљу* ни крмача на пијāц Мр, āјде, *ѣрѣјайѣљу* Б Р Остр Бог Б С Лоп, бѹга ти, *ѣрѣјайѣљу* да м пѹкāжѣш пѹт Др, господ^не *учѣиѣљу* К СГ, *учѣиѣљу* Бог, па зар то тākѹ, кѹнѹ маторѣ З, господ-*Мишићу* О, кāжѣ, *млāдѣћу* Мил, *млāдѣћу*, мōжѣш ли ми тѣ Вр, ајдемо, *сѣсѣрићу* ГЦ, Трѣвѹне *Сѣвѣвановићу* Пл;

б) иза некада меких: *бурāзеру* Лоп, *ѣдсѣогāру*, смѣм ли јā В, мѹлѣм вас *сѣкрейāру* Мил; и на директно питање: *кѹвāчу* Туб Пр Бр, *ѹрāчу* Лоп С Л.

3. Вокатив једнак номинативу јавља се:

а) код именица на сугласник: *мāчак*, āјде Сит, дѣ си, *мāчак* СР, ајдемо, *рѹћāк* С, пѹмози бѹг, *синѹвац* В Брез, здрāво, *синѹвац* ДЛ, ѣ, мōј *синѹвац* С, *уђи*, *синѹвац* Мр, здрāво, *ѣѣшак* Мил.

Сличан инвентар примера потврђен је у Шумадији (Реметић 1985: 222), Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 202), говору Љештанског (Тешић 1977: 211) и Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 503-504).

б) код хипокористика без акценатске алтернације: мōј, *брāле* Огл Реб С ГЛ СГ Л, о^деш ли ѣ тѣ, *Дѹле* Остр, јел, *Вѹле* Мил, мōжѣ ли, *Рāге* СР, ајдемо, *ћāле* ГЦ, о, *ћāле* Др ГБ Сит Л Мр;

в) код хипокористика уз акценатску алтернацију: вѣкѹ га о, *Аѹо* Брез, нѣмā, *Бѹро* нѣкогā Пл, дѣјете, *Вѣдо*, дѣјете Брез, *Дрāю*, о^ни су нѣгā Мил, знāш ли тѣ, *Јѣко* С, о^н пѣтā мѣнѣ, *Јѹво* кāко ре^фѹрма Огл, јā кāжѣм, *Јѹво* јā-сам прекршиѹ твѹје нарећѣње З, о, *Крѣзо* СР, него вѣчѣ, о, *Лѣндрѹ* С, *Љѹбо*, кѹјѣ је о^во слѹво СГ, āјде, *Љѹбо* дā видѣмо С, *Мићо*, сине В, јā-вѣчѣм нѣгā *Мићо* āјде Пл, бѹгами, *Млāђо*, устāјемо јѹтри Л, тѹ је се кāжѣ *Рāшо* разрѹд^нло Г, јѣли, *Свѣйѹ* о^де^нмо ли да прѣмѣмо Мѣловāна Пл, не врѣдѣ, *Трѣшо* Мил; кāжѣ, *бāјо* Суш, *бāшѹ*, јā ћѹ о^дпрати Мил, *ѹцо* Мил ГЛ ГБ Б Пр Д Реб, јā кām, *ѣāјо* З;

г) код именица на *-о*, *-а* и *-е*: о, *Брāнко* СГ, *Брāнко*, дѹђи ГЦ, слѹшāј, *Миāјло* ГЦ; о, *Вѣзва* С, о, *Лука*, о^н ћѣ чѹти З, *Мѣлија*, пѹмози ми Брез, ѣди, *Прѹкула* В, *ѣйѣиа*, о^де ли дāнāс Г, *ѣйѣиа*, извѹли Мил, *ѣйѣиа*, кāко ћѹ јā Мил, о, *чѣча* (сви пунктови); *Анѣиѹније*, кāжи тѣ С, ѣди, *Бѹр^вѹје* ГЦ, врати се *Бѹр^вѹје* О, вѣлѣм, *Бѹрѣвоје* М,

⁵⁹ О облику *сине* в. Белић 1999: 162.

⁶⁰ Вокатив *Мѣлошу* записала сам у Оглађеновцу, у стиху: „*О, Мѣлошу*, бѣће и гѹвѹра...“

⁶¹ Облик *крāљу* такође је забележен у стиху.

кажѐм Дòбривоју, ајдемо *Дòбривоје* ГЦ, ви́кнула ò, *Ми́ливоје* С, ò, *Ра̀доје*, не мòгу да на́ћем кутлачу Г, до́ђи, *Ра̀доје* Мил;

д) код именице *iosiodin* (*iosion*) у конструкцијама типа: *iosiodin* вòднѝк Вр, *iosiodin* ка̀петан Вр, *iosiodin* кòмандѝр Вр, *iosiodin* кòмандѝре Ст, *iosiodin* на̀редниче Д, *iosiodin* пòтпукòвниче Вр СГ Огл; òн кáзò *iosion*-мáјòре Д, *iosion*-Ми́шићу Туб, *iosion*-дòктòре Пл, *iosion*-сèкретáре Мил. Исто налазимо у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 202) и централној Шумадији (Реметић 1985: 257).

323. *Инсѝруменѝал*. У инструменталу једнине именица мушког рода бележила сам наставке *-ом* и *-ем*.

1. Наставак *-ом* јавља се:

а) код именица са тврдим консонантом у основи: пòтичє под òвѝм *Бє̀леѝом* Мил, грáничє се с *Бòѝом* Туб, и кад је бѝло под За̀бегови́ћа *брє̀ѝом* В, са његовѝм *груѝом* ДК, с вòловима и са *ѝлѝом* Брез, дòбитила *рдѝом* С, ѝдє *ѝрáѝом* за њѝм Мр; òнѝм *ајдѝком* Осл, сà òнѝм *бáдњáком* Т, ùдарáм *бѝдáком* М, шáрале ѹ менє жєне *вòском* Бал, с мòјѝм *врснѝком* Ст, са јèднѝм *дє̀чком* до̀диò ГЦ, ако ш са *гу̀лєком* Пр, штрѝдле са *гу̀лєком* Остр, гòре под *Јáблани́ком* Сит, са зач"нѝ се са *ка̀јмаком* Вр, са дрвєнѝм *ка̀йáком* Огл, бáвиò се *ковачѝлуком* С, пòшле смо *кòднѝком* В, с бє̀лѝм *лѝком* СГ, кѝпи се *осмáком* Вр, ѝзрѝбáм *ѝєском* Т, на̀рочито *ѝєѝком* Пр, али под *сѝрáком* вѝдѝмо Реб, нѝкад *ѝрáшком* Реб, са јèднѝм *рáвнѝком* Реб, с мòјѝм *рдњáком* Лоп, двáдесєт пє̀торо за *ру̀чком* М, укувáш са *смòком* Брез, за́ђубрѝ се *сѝáђњáком* Г, али под *сѝрáком* Реб, òде *ѝòчкòм* Пр, чáрáмо *ѝáркòм* ГЦ, пáла под *чáрдáком* К, бѝла свáдба и *чеѝврѝком* Осл, сáвијєм са *чѝнком* Бал, са òнѝм *ѝѝлѝком* Бог, с његовѝм *шурáком* Л; зáмажє *ѝлѝом* Огл, *љє̀бом* одрáниò Брез, са *лє̀бом* Пл, ѝмала са *ѝòрубом* С, за тѝм *Вòјисавом* Остр, са *Дрáјосавом* З, прє̀кријєм *чáршавом* СГ, с мòјѝм *ћє̀дом* Брез, чѝнѝ ми се са *мє̀дом* Брез, не мòгу двáпѝт јèднѝм *рáзредом* да шкòлѝјєм Мил, ожєниò се са *мирáзом* Лоп, са вє̀лѝкѝм *на̀резом* Вр, под *асѝáлом* Р ДЛ Со, дòтрá да ўвáги с *вòлòм* Лоп, грáничѝ се са *Дрáјòдòлом* Остр, зáлєвá се с *цѝ̀дє̀ђом*, *ѝдє̀лòм* Мр, пòслє нáлијєш *ѝр"є̀сòлом* Брез, сє̀дѝмо са твòјѝм *ћáлом* Мил, сѝшѝ нà тѝм *гѝмом* Огл, под *ка̀лемом* С, над *ѝòдрумом* Огл О К ДК, гѝњеве са *ѝáјѝаном* Бог, òправиò тòгá *домáћинòм* М, зє̀јѝѝнòм òмáстѝм Со, вє̀жє са *кáзаном* С, ѝскопајѝ *кáменом* Др, òстала *Миланом* В, под *Пòвлєном* ўдáта Брез, прáли смо *саѝ̀нуом* Др, трѝдна сѝнòм *Слòбòданòм* С, са тѝм *ѝљєном* Лоп, òзгò са дрвєнѝм *црє̀јѝом* С, са *ѝѝáѝом* да ѝдєш Огл, над *бѝнáром* Вр, пòкријѝ прє̀ *ѝубє̀ром* Р В Мил ГЦ, са *дáром* ДК, извєдє ме брáт са *дє̀вє̀ром* Бр, пє̀гле са *жáром* Г, кáко је òн са *кє̀сером* замáно Мр, свє́ *косѝром* сє́чѝ Туб, кѝвала се чòрбица *крòмѝѝром* Мил, пòшли са *лє̀ѝѝѝером* З, са *самáром* натòварѝле Мр, òстала са *свє̀кром* Б, прáвѝм са *сѝром* Бал, ўдариò ме је јèднòм *ѝáмаром* Туб, òтишла са *швалє̀ром* Осл, òт"шò са *шѝмáром* Мр, са кѝселѝм *кѝѝусом* Вр Остр ДК ДБ Суш Осл, да мѝрѝ *бáруѝом* Др, бѝла за Лє́кє̀ пòкòјнòг *брáѝом* Мил, жѝвила лє̀пѝм *жѝвòѝѝом* Т, дошò је са зє̀ѝом Огл, са *ѝруѝом* ўбијє Лоп, шѝбали *ѝруѝом* Вр, ўпрò *ѝрѝѝом* С, са стáрѝм *свáѝом* Бал;

б) код именица с некадaшњѝм меким консонантом у основи: са *мѝжòм* ѝшла О, ўсє̀цáш кѝпус *нòжòм* Остр, ос"є́чє̀ га *нòжòм* Брез, нáзвò *бáлáвцòм* В, ѝдє òнѝм *вє̀нцòм* Остр, а òн *Ви́áрцòм* òдá гòре ДЛ, ткáла са *зáклòѝцòм* тòрбу Брез, *ка̀ѝáнцòм* се закључáвала С, нѝје са *квáсцòм* ГЛ, зámєсѝ са *квáсцòм* М, ўшијєш *кòнцòм* ѝглу Брез, кѝпи за јèднѝм *кòсцòм* Мил, *лáнцòм* зáкaчѝш ГК, пáднєм с *лòнцòм* Д, дошò с *на̀куѝцòм* Суш, тò је рѝбнò са *Òлáђєновцòм* ГЦ, д ѝдєм с *òѝòм* (!) В, ѝмá ми сє̀стра

оцѝм СР, оцѝм имала брѝта СГ, нѝсила за оцѝм црнѝну Мил, прѝсутан са ѝа̀лиоцѝом Реб, штѝа је пѝслѝ бѝло са ѝла̀цѝом Туб, тѝзѝм синѝвѝцѝом Лоп, са синѝвѝцѝом мѝјѝм СГ, и са стѝрѝцѝом Реб, бѝйѝ са стѝрѝцѝом својѝм ГК, а под Велѝшом С, сѝкрије под велѝшом СР, кѝјѝшо̀м ме по гла̀ви Брез, кѝјѝшо̀м стѝгѝо Сит, кѝ ѝу с ѝтѝм крѝшом Реб, под крѝшом Бал, ѝѝрка ми је за Љѝбѝшо̀м дѝктором Осл, прѝлазили Маѝлѝшом Бог, са ѝрѝшо̀м Мил Реб С Д ДЛ З, дѝл у Јадру са берѝчѝом О, па жарѝчѝом Бр, велѝкѝм кљѝчѝом Б, ѝшѝо с ко̀вачѝом Пр, прѝе је се са крѝчѝом С, мла̀йѝчѝом обѝрали Остр, ѝнѝм обрѝчѝом В, назѝвали као ѝѝурѝчѝом К, под ѝтѝм сѝчѝом Бал, сејѝчѝом, ѝма мѝтка Осл, ѝшѝо са свѝрѝчѝом Мр, зѝдѝано ѝѝрѝчѝом Туб, цѝкла ѝбѝчно са ѝѝрѝчѝом Сит, с ѝѝа̀љѝчѝом Осл Мил ГЛ Реб В Со Кун;

в) код именица са меким консонантом у основи: прѝелијѝш цѝѝом Т, сѝшле ва̀кѝ Гајѝом Бр, бѝла за Дѝбрѝвојѝом ДЛ, мѝјѝм зндѝом СР, свѝ ѝѝегоѝм зндѝом М, ѝтишла с Крѝсѝивојѝом дѝл СР, ѝвѝм море лѝдѝом СР, ѝстала прѝвѝм дѝт(т) ѝм Милѝвојѝом Пл, прѝе је се ѝвојѝом дѝца повѝјала Г, са Ра̀дѝвојѝом В, сѐдила за ра̀збојѝом Д, ѝсванѝм за ра̀збојѝом Пр, ѝнѝнѝм рѝдѝом ГЦ, то-се сѝјѝјѝ ѝнѝм сѝјѝом Лоп, ѝдѝе са Сѝѝанојѝом Ст, рѝткѝм слѝчѝајѝом да вѝдѝмо Осл, ѝзмите са чѝјѝом Туб, ѝра̀ла са ѝрѐдељѝом Брез, ѝдѝд са нѝкѝм ко̀љѝом Бог, ѝватиѝ вѝзу са кра̀љѝом Мил, дрѝвѝнѝм ма̀љѝом Вр, лѝпа ма̀љѝом Бог, појѝдѝмо са ѝасѝѝом Осл, прѝтиѝ ѝшѝиѝо̀љѝом Б, са ѝнѝм ѝљѝом Лоп, ѝпѝт ѝчѝиѝељѝом мѝрали смо Лоп, нѝде над ѝа̀фо̀љѝом Мил, по̀криѝо и ѝѝњѝом Бог, с ко̀њѝом ѝлазиѝо у кавѝану Брез, са тѝм намѝшѝѝа̀њѝом Л, над ѝа̀њѝом Р, под ѝа̀њѝом нѝкѝм ДК, јѝднѝм рѝжњѝом Б, гранѝчѝе ѝ ѝвѝ са ѝсѝѝружњѝом Лоп, с нѝкѝм свѝжњѝом ДК, за̀чинѝм сѝмо јѝднѝм чѝњѝом Т, нѝшња са ѝѝнѝиѝом В, чѝнчиѝи са за̀клоѝчиѝом Б, спа̀во ѝ куѝи са Ка̀лабиѝом Огл Ст, штѝа ѝу с јѝднѝм ко̀њиѝом Бог, за̀вѝжѝш ко̀нчиѝом Бог, са кѝѝѝиѝом за̀нтѝм Огл, ѝа̀нѝиѝом ѝвѝм Т, да ла̀знѝ ѝрѝсѝиѝом Мр, доѝитѝ ѝрѝсѝиѝом ГЛ, ва̀кѝ ѝдѝм ѝѝѝиѝом Пл, за Пу̀шиѝом је ѝна Огл, ѝво ми је сна за сѐсѝѝриѝом Брез, са јѝднѝм ѝѝѝчиѝом Мил, ра̀стѝпѝм и с чѝкиѝом Пр, мѝра̀м са шѝѝѝиѝом СР.

2. Наставак -ем јавља се:

а) код именица с меким консонантом у основи: сѐдѝла за ра̀збојѝом Д, ѝдарѝ ма̀љѝом Д, прѝе с ко̀њѝм Г, дѝле ва̀ѝра̀љѝиѝем ѝсецка̀м К, чѝнчиѝи са за̀клоѝчиѝем Б, ѝшѝо са ко̀њиѝем Пл, и са ко̀чиѝем меѝѝш Пл, ѝдѝш ѝѝѝиѝем Туб, то је ѝн чѝкиѝем ва̀љда̀ ГК, поткѝвају чѝкиѝем Туб;

б) код именица с некадашњим меким консонантом у основи: бѝла са му̀жем ГБ, ѝбѝчно нѝжем сѐчѝм Сит, са тѝм нѝвѝцем Т, да̀рујѝе са нѝвѝцем ДК, корѝстиѝо са ѝцѝем Реб, вѝлела са ѝцѝем Д, ѝпанке са ка̀шиѝем В, тра̀кторѝм цѝѝа̀чѝем Огл.

Грађа показује да је однос тврѝих и меких основа у инструменталу јѝднине именица мушког рода поремеѝен у корист тврѝих основа, тако да се -ѝм проширило и на именице са (некадашњим) меким консонантом у основи. С друге стране, именица с наставаком -ем је ма̀ње, а уз то показују и извесно колебање (му̀жом/му̀жем, ма̀љѝом/ма̀љѝем, ѝцѝом/ѝцѝем и сл.).

Овакво стање уклапа се у досад испитани западносрбијански ареал. Наставак -ѝм уопштен је или је у изразитој експанзији на терену Ваљевске Колубаре (Радовановић 2006: 16; Николић 1962: 45), у Тршићу (Николић 1968: 412), у говору Љештанског (Тешић 1977: 211–212), у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 504–505), Горобилу (М. Николић 1972: 670), Драгачеву (Ђукановић 1995: 126). Исто је и у централној Шумадији (Реметић 1985: 222–223) и Мачви (Николић 1966: 256).

3. У инструменталу јединице именице *йуи* јављају се оба наставка без разлика у значењу,⁶² с тим што је наставак *-ом* фреквентнији на целој територији.⁶³

а) задк^упйш *йуиом* Мил Бал, нѣ можѣ главнйм *йуиом* Суш, поврзѣм па на обр^аницу и *йуиом* Л, вод^ан преко забрана ел ћемо *йуиом* Пл, *йуиом* је л^акшѣ Бр, твојйм *йуиом* Др Вр Г Брез Реб Мил Осл, идѣ тйзйм *йуиом* К, пр^ош^о је д^ол *йуиом* Сит, ўжичкйм *йуиом* нѣде СР, н^айш^о *йуиом* Р, кроз н^ашу ^авлију *йуиом* К, с^ад пр^олазе ст^ално *йуиом* Ст;

б) ако нѣ морѣ д ^идѣ *йуиѣм* Туб, ^около *йуиѣм* с^амо Г, ишла *йуиѣм* и плѣла Д, ^овйм *йуиѣм* нѣм^а Г, ишли смо и ^онйм *йуиѣм* Лоп, па *йуиѣм* ме је с^ов^о С, куд сте пр^ошли ^овймѣ *йуиѣм* СР, дѣца ид^у *йуиѣм* О, пр^ош^о је *йуиѣм* Реб, д^оле *йуиѣм* йм^а жѣн^а Р, пр^ошли *йуиѣм* поред Н^адѣ Суш.

Двојаки наставци сличне фреквенције забележени су још у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 505) и србијанском Полимљу (М. Николић 1991: 332). Потпуно превагу *-ом* има у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 45; Радовановић 2006: 16), централној Шумадији (Реметић 1985: 223), у Тршићу (Николић 1968: 412), Горобилу (М. Николић 1972: 670); једино је у говору Љештанског само *-ем* (Тешић 1977: 212).

б) Множина

324. *Множинско проширење -ов/-ев-*. Множинско проширење формантима *-ов/-ев-* јавља се код једносложних и мањег броја двосложних именица. Поједине именице могу се чути с проширењем или без њега, а опет неке од именица само без проширења.

1. Формант *-ов-* забележен је код следећих једносложних и двосложних именица с тврдим сугласником у основи.⁶⁴

а) једносложне именице: св^уде *йр^об^ов^а* йм^а Огл, р^аније су з^обови ДЛ, йсто к^ол^ко и л^ѣб^ов^а Бр, л^уб^ове мѣтнѣ Л, ^оправѣ се с^иу^бови Др, в^ратисмо се у р^овове С, па ^онѣ ш^авове Ст, с^ад ж^ивѣ к^о б^оови Бал, б^рѣ^ови су ^овд СР, йм^а г^рд^зови С, у г^ру^ов^а м^ојй Огл, кад би ил^уове н^амешти^о Лоп, и^ра^ови З, старйнскѣ од р^ои^ов^а М, сп^ремали см^ои^ове Р, у с^ид^ове дѣнѣ Мил, какй су с^нѣ^ови бйли Сит, ймај^у и^ра^ови Мр, ал ймало је и^ра^ов^а Туб, пр^азнујѣм н^ајвѣћѣ *й^одове* ДК, п^омѣнѣш *й^одове* Д, свй тр^оје на *й^одове* С, под *й^ра^довима* К, н^аши г^ѣд^ови СГ, ама з^йд^ови нйсу ^остали В, на *й^одове* Суш, од р^учнй *р^ад^ов^а* Лоп, пѣ -шес ^онй *р^ѣд^ов^а* Л, к^ол^ко је д^обио *с^уд^ов^а* Сит, ћѣ се др^жали *с^уд^ови* Туб, р^адиле *в^ѣзове* ГЦ, т^калѣ *б^ѣзове* ГБ, т^кали *б^ѣзове* рѣзали Л, ^увечѣ на *нйзове* Пл, у и^ша^јзовима др^жали ДК, а б^рк^ови ж^утй С, йм^о вѣл^кѣ б^рк^ове Пл, б^ра^кови Брез, сл^ужѣ тѣ к^уће вѣковима Сит, д^ај^у з^на^кове куд йд^у Пл, к^упус и л^укови Реб, у илѣкове ст^аљали Остр, нйје бйло илѣк^ов^а Мил, йзйћ^у ил^икови Бр, нѣ з^нам к^олик^о с^ир^ук^ов^а Бр, дов^учѣ се ймај^у и^акови Суш, ј^а одвѣдо в^олове Брез, с^ид^олови и ст^ол^нце Огл, с^ид^олове вѣзла Мил, бйли ф^алови⁶⁵ СР, као ш^алови ДК, пр^авили

⁶² М. Стевановић констатује да је облик *йуиѣм* у народном језику обичнији једино ако се именица *йуи* употребљава у просективном значењу; у свим другим случајевима чешће је *-ом* (Стевановић 1975: 197).

⁶³ За облик *йуиѣм* Белић каже да је настао веома давно према инструменталу именице *муж* (>*мужем*), пошто се у локативу јединице облик *йуи* подударало са обликом *мужи*. Према облицима именице *й^ра^д* касније се развио и облик *йуиом* (Белић 1999: 163).

⁶⁴ Грађа је разврстана према завршном сугласнику корена.

⁶⁵ Од *вал* = вео.

шћулове Пр, исечу *армове* Мил, да тѣрѣм *амове* Г, има̄ *іромѡвѣ* С, трљали *длѡнове* С, вако чини с *длѡновима* Мил, дрвѣни *ћѡнове* Бог, дрљаче па дрвѣни *клѣнови* ГЛ, сѣкли *кљунове* СР, нѣ идѣмо у *млѣнове* Лоп, није тѡ ко сад *млѣнови* Реб, какѣ *санове* С, свакојаке *санове* Д, а *сѣнови* јој кажу СГ, од њѣни *синовѣ* СГ, њѣни *сѣнови* Брез, *ћускија*, *крамѡнови* Бог, и там је имало *идѡвѣ* Пл, *сноѡнови* и дѣнѣш коце Л, *срѡнови* били М Вр, *шѡнови* били Мил, имале су *ћуѡнове* Туб, прѣ ѡни *шћѡнови* Лоп, од *бѡрѡвѣ* луч С, у потоку *вѣрови* Бал, трѣба туне *дѡрови* ДЛ, тѡ су мѡји *дѡрови* Лоп, кад вѣче *кѣрови* Брез, бѣла рада цвѣти и ѡнѡ на *шѡрове* Мр, ѡнѣ *нѡсове* О, волики *нѡсови* Туб, нѣки *нѡсови* имали Сит, *чѡсове* Вр, дѡле на *ірунѡнове* С, *зѣѡнови* долазе М, прѣвѣ *крѣѡнове* С, ѡбложе до *лісѡвѣ* К, ѡни *іласѡнови* Брез, више су *идѡнови* били Огл, ѡни *іласѡнови* Брез, ѡвдѣ и *ілдѡнове* прескако Лоп, прѡшѡ *рѡѡнове* Мил, ѡнѣ *сѡѡнове* Лоп, ѡнѣ цѣпнѣ *сѡѡнове* Туб, били су *сѡѡнови* ГК, *свѡѡнови* на коњу Б, кад *свѡѡнови* мѣн⁶⁶ стижу ГК, *свѡѡнови* су поседали Суш, ка-су *свѡѡнови* пошли Мр, дѡшли *свѡѡнови* по ме Со, сутрѣдан по њу *свѡѡнови* Сит, рачуно да су му *свѡѡнови* Туб, *свѡѡнови* су Рѣстини ѡтишли Брез, бѡду *смѣѡнови* Д, нанѣсѣ *смѣѡнови* З, имају *іруѡнови* С, бѣлѣ *цвѡѡнови* Лоп, *шрѡфови* Осл, од ѡни *сѡѡновѣ* Лоп;

б) двосложне именице типа *a(a)*: кажу некакѣ *вишкови* Л, сѣју *ірашкове* К, вѣжѣш у *дѣшкове* Сит СР, због *жѣшкѡвѣ* Бр, па имају *лѣшкови* СГ, запрашѣм *мѣшкове* Д, нашли *іљѡшкови* Реб, пијѣм *ірашкове* Лоп, стигли *ірашкови* Л, кувала *ручкове*, сѣр⁶⁶ла ГБ, мѣсиле, спрѣмале *ручкове* З, убаѣм *шѡчкове* Д, *шрѣшкови*⁶⁶ и побили Др, а там по *ћѡшковима* Огл, *чѡшкови* имају Т, ѡкрећѣ се *вѣшлови* Г, прѣвиѡ *јѡрмове* Пр, прѣје *јѣшкови* Бог, сѡмо *ѡброве* којекакѣ ДЛ, сѡмо водѣ *ѡброве* ѡвдан СР, од *вѣшрѡвѣ* имају Мил, нѣма ѡв нѣки *вѣшрѡвѣ* С, имала *свѣшкови* Бр, прѣје дрвѣни *чѡшкови* Бог Туб Мр, ѡтпали *лѡшкови* Реб;

в) двосложне именице типа *aa*: нѣ знам *іолубѡвѣ* Вр, *јѡшѣребови* нама побише Брез, радила какѣ *ћѣшмове* Бог, *іѡшранове* нѣ смѣ да бије Осл, пѣт *дѣшрѡвѣ* Остр, *нѡшурови* се звѣли Брез, *сѡсѡчѣш* на *нѡшурове* Пл, *іѡшасове* тѣло је се Мил.

2. Формант *-ев-* јавља се код једносложних и двосложних именица с (некада) меким завршним сугласником у основи:

а) једносложне именице с меким завршним слугласником: у *брѡјеве* Бр, *ужички крајеве* Бог, нѣки *ѡрајеве* Бог, нѣ би се пуштили *рѡјеве* Брез, на *слѡјеве* свѣ Вр, какѣ *чѡјеве* Сит, *крајеве* Мил, пѡкнѡ *жѡјеве* СР, а *мѡјеве* у чѡрдѡку Д, нѡтуца се камѣн чѣкићима, *мѡјевима* СГ, шѣје *іујеве* Бог, шѣѡ *іујеве*, капе Бр Туб, прѣврнѡ *іујеве* Б, нѡсили панталѡне сѡкненѣ, *іујеве* Брез, прѣ били *іујеве*, сѡкна Реб, *іѡјеве* и ѡни су крѣчили ДК;

б) једносложне именице с некада меким завршним сугласником: *јѣшјеви* се нѡћѡм појављују Остр, радѣ им *мѡјеве* Б, њѣне *мѡјеве* вѣзали ГЛ, ѡбични *нѡјеве* ДК, мѡлѣ *іласѡјеве* Др, поправѣш са тѣм *шѣшѡјевима* Бог, о *вѡшѡјевима* Туб, и кад има *ірѡјеве* Лоп, вѡтѡ *ірѡјеве* Л, али *зѣјеве* и срне појѡдоше Г, свѣ тѣ *кљујеве* се скѡпѣ С, ѡтац и *сѣшѡјеве* Бр, старѣ крѣше од *вѣшѡвѣ* Др, тѡмо са *крѣшѡвѣ* ДЛ, *крѣшјеви* су гѡре Суш, да прѣш од *лѣшѡвѣ* Др, лѡви *мѣшјеви* Мр Осл;

в) двосложне именице типа *a(a)*: има̄м волике *чѡшѡјеве* К, ѡбложѣ *чѡшѡјеве* Л, као *бѡшѡјеве* Огл, има̄ ѡни *рашѡјеве* Туб, на *рашѡјеве* С, а гѡр су били *рашѡјеве* ГЦ, на *свѣшѡјеве* Вр; пуно *мѣрѡвѣ* Мил, ал *ѡјеве* нѣ дају ГЦ, *ѡјеве*, дѣгли се Т;

г) двосложне именице типа *aa*: има̄ш тѣ *ѡбѡшѡјевѣ* пуно Р, било је тѣ *слѡшѡјевѣ* Др, испред мѣнѣ је било *слѡшѡјевѣ* Туб, ѡсновѡ *шѡшѡјеве* В; у *іласѡјевѣ* ма својѣм Остр,

⁶⁶ *шрѣшак* = гром.

òвизї ðбручеви Др, ðбручеви мóрали да се шмирглају Т, сечеш ðбручеве Г, рїбај ðбручеве Пр, направї ðбручеве ДЛ, с једнè стрáнè нáбију се ðбручеви Бог, кад їзрїбáм ðбручеве Мил, ðбручеви гвòзденї Остр Туб, видрице с ðбручевима Огл, да се сїјају ðбручеви СР, па онè ðбручеве Мил, крòз онè *ћїришеве* Брез, бїли *ћїришеви* СР, ударї сунце кроз *ћїришеве* Туб.

3. Сразмерно једнако територијално распоређен, формант *-ов-* понекад се и код једносложних и код двосложних именица јавља иза (некада) меких сугласника: *нóжови* су били вáкò Т, крòјè лјудима *вèшове* Бог, òстаљале лјудима за *вèшове* Мр; ðбручови па јутри кад устанèм Г, чїјї *ћу ðбручови* бїти свèтлїи Пр, їмале жèне *чèшљове* ГЛ, да купујè нèкè *чèшљове* М.

4. Формант *-ев-* забележен је код следећих једносложних и двосложних именица с основом на *с з р ї*:

а) једносложне именице: у *буїтèвима* С, без *нòсèвã* шукаци Огл, їмало је онò са *нòсèвима* Огл, са вèл"кїм *носèв"ма* ДК, їмало и без *носèвã* ГБ, вòликї *нòсèви* Г, *мрãзèви* били Бог, а бїл" су *мрãзèви* Пл, ка-су јáки *мрãзèви* Реб, снèгови и *мрãзèви* В, *вїрèви* нèкї Бал, панталóне са *шїурèв"ма* ДК, їмò двáнèс *чвїрèвã* З, їмала *чвїрèве* нèкè М; у *буїтèвима* је нáјгòрè Лоп.

Именица *їуїї* у множини увек има формант *-ев-*: *їуїтèвã* нèмã Бр, лòши *їуїтèви* Сит, сáд прòшли *їуїтèви* Туб, їмају *їуїтèви* али вòда и òдносї, врлèтно Вр, предузèће за *їуїтèве* М, *їуїтèви* били лòши ГЛ, јáшта је бїло *їуїтèвã* кò ї сад Г, *їуїтèви* се нáправè Мр, лòши *їуїтèви* Д, їмã *їуїтèви* С, нїје тò се їмало *їуїтèвã* С.

б) двосложне именице: *бўнарèви* су били К, онї *дїнарèвã* Пл, и пãра у *дїнарèвима* бацã Сит, звãти *нòсурèви* Т, ткãли *їòјасèве* ГЛ.

Код појединих именица јавља двојство у употреби множинских форманата: *ножови* (1) : *ножèви* (8), *обручови* (2) : *обручèви* (11), *вешови* (1) : *вешèви* (4); *носови* (3) : *носèви* (4), *їојасови* (1) : *їојасèви* (1), *мразèви* (једино) : *безови* (једино), *виорови* (1) : *вирèви* (1), *носурови* (3) : *носурèви* (1); исп. примере под 1а, 3 и 4.

Грађа показује да није дошло до озбиљнијег нарушавања односа у репартицији форманата *-ов/-ев* и да уопштавање наставака тврде промене у множини није тако изразито као што је то у инструменталу једине.

5. Проширење доследно изостаје код следећих једносложних и двосложних именица:

а) једносложне: осáмнèс *áрї* зèмљè ДК, кòлкò бїјадè *áрї* Мил, пèтнèс *áрї* Туб, свè òвò *áрї* што їмãм Г, *їòсїи* дòлазè Бал Л, и за *їòсїе* Огл, пòшто су *їòсїи* òт"шли Осл, сèдè са *їòсїима* Пл, *їòсїи* кад дòђу Сит, їмал" смо *кòње* Пр, *кòњи* кò áле Б, с *кòњима* вучу Бог, їшли с *кòњ"ма* Бр, с *кòњима* се прїје рáдило Брез, осмачáри на *кòњима* ДЛ, їмали смо *кòње* ГЛ, држãли *кòње* Г, па да вòдї *кòње* Л, тãмо сам їмала у рòду *кòње* Мр, пãр *кòњã* Огл, їмал" смо *кòње* Пл, двã пãра *кòњã* Сит, тò *їрсїтè* прогрїзè Б, прстима сãмо мїчèш Остр, наплаћивò за *ћáке* Бр, учитељи су ударали *ћáке* Брез, седамдèсèторо *ћáкã* ГЛ, пўно *ћáкã* М, доводїò *ћáке* да глèдãмо Мил, *ћáкã* нèмã нїшта Осл, òвд уч"ла *ћáке* Пл, кò їмã здравè зубè ДЛ, да прãвї зубè Г, вãд"ли зубè Л, у зубима дòнесè Остр, кòљу се брãви ДЛ, кòлкò брãвã спрèмї Реб;

б) двосложне типа *а(а)*: зèмљãнї лòнци О ГЦ, нїје бїло купòвнї лòнциã В, ðбòјци Б, бòлу *їáици* Лоп, сã се *шрўици* Реб, и(з) зèмљãнї чанãкã ГЦ, свї из јèднòг чанка СР, били су дубòки чанци Бал, зèмљãнї чанци ДК, чанци зèмљãнї Осл, вòликї чанци СР ГЦ, òтешу чанке вáкò Брез, чанци кò што їмã ї сад М, їскопају кò

чанци Лоп, земљанѝ чанци Мил Осл, чанци и срчѝ каш"кѝм Огл, дрвени чанци В Т Б, ѝ сад ѝмā чанāкā О Осл, как" су чвāрци О;

в) двосложне именице типа *aa*: са мѝјѝм *дѣвѣрѝма* Г, *ђѣвѣри* дѝшли Мр, ѝпанци с *каѝшѝма* Г, *каѝше* зāмотā ГЛ, нѝсу сѣкли кѝ сād нѝзбрдо *каѝше* О, лāковāни *каѝши* Остр, ѝмали *каѝши* ДЛ, ѝпанке са *каѝшѝма* ДК, разнѣсѣш по *калемѝма* Бал, *каѝчи* нѝсу бѝли СГ, вѣћ су *ѝпарадāѝзи* тѝзѝ мāторѝ Лоп, продавала ѝнѣ *сѣрвѝзе* Лоп, кѝлкѝ сам јѝ *ђѝлѝмā* пѝткала ГБ, пѣт *ђѝлѝмā* Л, што смо ѝмали *ђѝлѝмā* К, дѝнѣла нѣкѝ *ђѝлѝмā* Др, рāдила *ђѝлѝме* Мил, кѝ ѝнѣ за *ђѝлѝме* Огл, рāдили *ђѝлѝме* С, ткāла *ђѝлѝме* В, стѝтину сам јā сацадā и *ђѝлѝмā* ѝзаткāла.

6. Поједине именице могу се чути напоредо или чак чешиће без проширења:

тѝ *клѝни* су се рāстаљали Осл, дрљача и гвѝздени *клѝни* Вр, тѣ *клѝне* ѝмали ковāчи Л, нѝсиѝ сѝкиру и *клѝне* Брез, бѝла тестѣра, *клѝни*, мāљ В, на дрљачи ѝмајѝ *клѝни* ДЛ, *клѝни* ѝмајѝ метāлнѝ Л, ѝмā гвѝзденѝ *клѝни* Г Бр, с *клѝнима* се мѝжѣ Остр, дрвени *клѝни* Остр, стѝчѣш *клѝне* Ст, *клѝне* пѝдбѝјāш Остр, лѝвиѝ је и *мѝше* ГБ, лѝвѣ *мѝше* Мр Суш, ўлазили *мѝши* ѝвѝ С, *мѝши* найшли Огл, лѝвиѝ је *мѝше* и тѝчице ГБ, мѝжда ѝмā *мѝшиā* Осл, а мāлѝ *мѝши* нѣнѣу Реб, *мѝше* лѝвѝ Пр, сād ѝ нѣмā *мѝшиā* Г, по дѣвѣт *снѝйā* Осл, нѣколко *сѝрѝкā* Р, сāмо стѝ *сѝрѝкā* произведѣмо Г, стāјали су и у *шиāѝзѝма* Туб;

Једном сам од вѣома старе информаторке (рођ. 1914) записала: чѝвāмо вѝле СР.

б) двосложне: кѝпанѝ прѣ *бунāри* Вр, дѣсѣт *динāрā* Остр, за пѣтнѣс *динāрā* З, ѝстало му вāкѝ на зѣмљѝ и нѣкāко *ђѝнāра* Б, дāм пѣдѣсѣт *ђѝнāра* Г, ўзѝ пѣдѣсѣт *ђѝнāрā* Г, двāјес ѝ пѣт *ђѝнāрā*, дѝтрѝ ми Г, по стѝ *динāрā* ѝвде ГК, милиѝн *динāрā* Г, пāр вѝлѝва ѝљаду *ђѝнāра* Брез; кад јā јўтри *ѝѣѝли* пѣвајѝ Пл, чѝм чўјѣм *ѝѣѝле* ўстанѣм Г, ўстанѣм, *ѝѣѝли* пѣвајѝ Лоп, *ѝѣѝли* запѣваше Вр, ѝ јā нѣ знāм, *ѝѣѝли* пѣвајѝ ГК.

7. Проширење није захватило именице које означавајѝ поједине верске празнике: мѣн с чѝнѝ *Врāчи* Брез, вāрујѣм *Врāче* Пл, вѣзујѣмо на *Ѡце* Мр, на *Ѡце* су дѝд"ли и глѣдали дѝм Суш, бѝли су *Ѡци* и Мāтерице Огл, ка су *Ѡци* Мил, дāнāс су *Цвѣѝти* ГБ, на *Цвѣѝти* освāнуѝ С, насāђујѣм на *Цвѣѝти* Лоп, мāло по *Цвѣѝтѝма* Бр, ѝндā дѝђѝ *Цвѣѝти* Бог.

8. На терену Подгорине инвентар именица које имајѝ само множину је следећи:

а) *āбровѝ, ѝрѣбѣни, нāочари*;

б) *Врāчи, Дѣѝтѝнѝци, Млāдѣнѝци, Ѡци, Цвѣѝти*;

г) *Мрāвѝнѝци, Сѣдлāри*; и неретко се чује *Беомўжѣвићѝ, Лѣлићѝ, Косјѣрићѝ* (уп. и примере: у *Косјѣриће* сѝлазила Мр, ѝшла сам пѣшкѣ на *Лѣлиће* Брез, ѝшли су по *Беомўжѣвић"ма* З); исто и код именица ж.р. *Брѣзовѝце, Гўнāци, Гѝрнѣ Лѣсковѝце, Дѝнѣ Лѣсковѝце*.

9. Именица *дан* увек се јавља без множинског проширења: пѣтнѣс дāнā га бѣлѝш Бал, нѣколко *дāнā* Б, ѝстали јѣдно десѣтак *дāнā* Бог, мѣсѣц ѝ пѝ *дāнā* Бр, сѣдам *дāнā* прѝје Ђурђевдāна Брез, ѝмā па тѝ недељѝ *дāнā* ГБ, пѣтнѣс *дāнā* се ѝгртѝ кўруз ДК, од гѝдину двѝје *дāнā* ДЛ, сѣдам *дāнā* бѝловѝ Г, тѝ стѝјѝ јѣдно пѣтнѣс *дāнā* Л, да се кѝселѝ по сѣдам *дāнā* Лоп, да јѝ нѣ прѣјѣ чѣтрѣс *дāнā* М, мѝжѣ да стѝјѝ дѣсѣт *дāнā* Мил, нѣ видѝм ти гўјѣ за гѝд"ну *дāнā* Мр, пред Прѣѝображење вāлдā, пѣтнѣс дāнā Огл, по сѣдам *дāнā* Осл, сѣдам *дāнā* ѝдѣ јѣдан Остр, трѝјес шѣс *дāнā* смо бѝли Пл, за сѣдам *дāнā* ўмрѣ Пр, дѣвѣру нѣмā чѣтрѣс *дāнā* Реб, ѝнѣ бѝла тāм пѣтнѣс *дāнā* кѝд нѣгā Сит, трѝнѣс *дāнā* жѣла СР, у сѣдам *дāнā* јѣс СГ, закрѣчѝ, сѣдам *дāнā* Суш, за сѣдам *дāнā* јā сам испрѣдала С, шѣс *дāнā* су прāв"ли З.

в) код именица које се јављају и без проширења: служио за пѣтнѣс *динáра̄* З, бiле дѣсѣт *динáра̄* Остр, по стó *динáра̄* óвде ГК, служио за пѣтнѣс *динáра̄* од кўћѣ З, свiње су осамдѣсѣт *динáра̄* Т, дóбијѣмо iљаду *динáра̄* Остр, бiле дѣсѣт *динáра̄* Остр, и нѣкóлко *гiнáра̄* Б, дáм педѣсѣт *гiнáра̄* Г, ўзó педѣсѣт *динáра̄* Г, двáјес *гiнáра̄*, дóтрó ми Г, по шѣсто *гiнáра̄* К, милиóн *динáра̄* Г, пáр вóлóва iљаду *гiнáра̄* Брез, осамдѣсѣт *динáра̄* Т, и нѣмá *мишá* Г, по дѣвѣт *сноiя̄* Осл, осамдѣсѣт *сиру́ка̄* Лоп, нѣкóлко *сиру́ка̄* Р, сáмо стó *сиру́ка̄* производѣмо Г, дóнесѣ стó *сиру́ка̄* Лоп;

г) код именица које се јављају увек без проширења: кóлкó *брáвá* спрѣмi Реб, по пѣтнѣс *гáнá* кўћи нiје К, бóрав^{ли} шѣс *гáнá* З, осáмнѣс *гáнá* Бог, óви *гáнá* Бал Туб, десѣтак *гáнá* М, бiла тáм пѣтнѣс *гáнá* Сит, за сѣдам *гáнá* Брез, пѣт *гáнá* Суш, прóшло је нѣкi *гáнá* Мил, слóбоднi *гáнá* Мр, четрдѣсѣт *гáнá* В, кiселi се сѣдам *гáнá* Лоп, по сѣдам *гáнá* О, дóдили прѣ пѣтнѣс *гáнá* Др, биднѣм по сѣдам *гáнá* С, штá ће да јѣдѣ за сѣдам *гáнá* ДЛ, за трiнѣс *гáнá* Г, по мѣсѣц *гáнá* снѣг Остр, опрác^{ла} се прѣ пѣтнѣс *гáнá* Огл, рѣдујѣ сѣдам *гáнá* Осл, трiјес шѣс *гáнá* Пл, iмала сам пѣт *деверá* Туб, *ђáкá* нѣмá нiшта Осл, iмало седамдѣсѣторо *ђáкá* ГЛ, пўно *ђáкá* М, трбу до *зубá* С, брез свóји *зубá* нiшта Лоп, трбу до *зубá*, јá нóсiм чѣкију С, нѣмá брез свóји *зубá* Лоп, сáмо од *зубá* К, слáбо бiло *кóњá* В, око *кóњá* Пл, нѣстанѣ *кóњá* ГЦ, сáмо пáр *кóњá* Огл, то-је бiло *кóњá* Пр, пѣ-шес *ћилiмá* Л; штá је *мрáвá* ў кўћи Суш, видли сте кóлко је *црвá* нóд Мил, нi је iмало вóликó *црвá* С;

д) код презимена: а де-сам рóђѣна *Анiонiјевiћá* Брез, óзгó из *Вилóшiћá* О, јá сам из *Дамјáновiћá* Осл, у *Дáн^ловiћá* зѣмљѣ бiло Мил, рóдóм сам из *Ђорђићá* Лоп, из *Ђурђевiћá* СР, бiла је *Јѣвремóвiћá* Мил, мóјá је стрiна из *Јóкiћá* Лоп, из *Мишићевiћá* óзгó бiла Сит, нѣкóлкó кўћá *Васиљевiћá* Др, јѣдан из *Пáвiћá* Пл, чўвала сам *Пóйовiћá* дѣцу ДК, óв из *Радовáновiћá* Др, из *Сiћѣиáновiћá* Зóрка Др, óна је из *Сiћѣфáновiћá* Мил;

ђ) код осталих именица: од óнi мóр *áјдүкá* СГ, тáмо из *бардáкá* Брез, чѣтрi-пѣт *банкiћá* Лоп, нiје бiло *берáчá* као сáде К, из *Бiрчáнá* С, бiло је и *вáшѣрá* О, двóје-трóје пром^{енила} вóлóвá Брез, свѣкрова из *Гўњáкá* Пл, и бáбá и *дѣдóвá* Брез, кáкi *дезертiерá* Др, млóго *гечкóвá* стрáдало Вр, вишѣ је *гечкóвá* З, ишла код свi *дóкiћóрá* Лоп, знáш ли ти кóлко је iмó *дóмóвá* К, двáдѣсѣт мáли *дүкáићá* Г, нiје бiло *дүшѣкá* ГЦ, по двáјес *ѣкiћáрá* Сит Д, сѣдам *засѣдкá* ГЦ, двóјица *земљáкá* Бог, покрај *зигóвá* ДК, од стó осамдѣсѣт *зубáциá* ДК, рáзнi *iзвóрá* Осл, дѣсѣторо *јáрићá* Ст, од *јáсенóвá* С, iмá и *јáси́үкá* Огл, нiје бiло *јóриáнá* ГЦ Мр, по дѣсѣт *кáзáнá* О, из *кáчáкá* однѣсѣ Пл, шѣсѣт *килоiрáмá* Т, iмало *ковáчá* Бог, по дѣсѣт *колáчá* Л, испѣчү *колáчiћá* нѣкi Вр, шѣс óнi *колүшiћá* Л, двánѣс *комáдá* бѣлóг пакóна ДК, двáјес *койáчá* С Пр Брез, нiсмо iмали ни *кломiћá* Бог, од *комүни́сиá* Др, вáкó óткинѣ *крајiћá* Мил, óставлa сам *краси́вчiћá* О, крај њiни *крѣвѣи́чá* Сит, пѣт *кубiкá* ГБ, ишли у Маглеш код *кумóвá* Л, прiје бiло *күрјáкá* Брез, од бѣли *күрүзá* Суш, стó двáдѣсѣт *лужњáкá* З, *мѣђѣдá* нiје ДЛ, пѣтнѣс *мину́иá* О СГ, óт^{шó} у пўвóр за пáр минүтá Сит, iмала сам *млагiћá* јóште Вр, пóсијѣмо *мүрүзá* Брез, стó нѣкi *нáчiнá* Лоп, брез *нóшiћiћá* Др, ти *дбичáјá* Лоп, више ти *обућáрá* Остр, бiло óндáј пўно *оiáнчáрá* Огл, од *дрáјá* Туб Бог, iмало је нѣкi *ормáнá* Огл, двánѣс *iáри* вáтá Суш, пўно *иѣшиáкá* Огл, двáдѣсѣт пѣт ткáни *иешки́рá* Ст, пўно двóриште *ишлићá* Др, и там је iмало *и́дóвá* Пл, iмá вишѣ *иоредовни́кá* Лоп Мил, шѣснѣс *иослани́кá* Ст,

из више *й̄д̄ӣѡ̄к̄а* В, педесѣт *й̄р̄а̄й̄ѡ̄в̄а* Сит, није било *й̄раз̄н̄ӣк̄а* ГК Бог В Огл, *йм̄ѡ̄ й̄рӣја̄ӣѡ̄ѣ̄л̄а* Бог, од р̄уч̄н̄ӣ *р̄а̄д̄ѡ̄в̄а* Лоп, код м̄ѡ̄ј̄ *р̄ѡ̄д̄ӣӣѡ̄ѣ̄л̄а* Огл, старинскѣ од *ро̄й̄ѡ̄в̄а* М, његови *р̄ѡ̄ђ̄а̄к̄а* Бр, измеђ *р̄ӯк̄ӯв̄а* Остр, досѣл^{ли} се из *Р̄ӯд̄н̄а̄к̄а* и(с) Ст̄ан^нѣ Р̄ѣк̄е Осл, *йм̄ам̄ п̄ѣт с̄а̄нд̄ӯк̄а* О, д̄ес̄ѣт *сом̄ӯн̄а* С, *ум̄^мѣс̄им* по д̄ес̄ѣт *сом̄ӯн̄а* Брез, по д̄ес̄ѣ *сом̄ӯн̄а* О, н̄ѣк̄ол̄к̄о т̄ӣ *ш̄а̄њ̄ӯр̄а* В, ч̄ѣт̄р̄ӣ без *ш̄ѣй̄ѡ̄в̄а* Лоп, од *ш̄р̄ѣш̄ӯв̄а* С, *ј̄ѡ̄ сам ст̄ѡ ѡ̄в̄а̄й̄ч̄ӣћ̄а* З, из *Ўжич̄ан̄а* Брез, м̄ѡ̄ј̄ *ӯј̄а̄к̄а* Мил, *ј̄ѡш̄ ӯкӯћ̄ан̄а* Сит, н̄ѣм̄ам̄о *Ц̄ӣј̄ан̄а* ов ДЛ ГБ ГК, п̄ѣ-ш̄ѣс̄ *ч̄а̄р̄ӣа̄в̄а* Ст, *й̄сп̄р̄ва* било *ч̄ѣй̄н̄ӣк̄а* Огл, *в̄ѣз̄ѣм̄ ч̄ар̄ӣѡ̄в̄а* Осл, *й̄скӯп̄ӣ се ч̄ѡ̄б̄ан̄а* Пл ГЦ Мр, ст̄ѡ *ч̄ок̄ѡ̄й̄а* Др, *ј̄ѣли* из *ч̄ѡ̄р̄бал̄ӯк̄а* Б, *ш̄ак̄ал̄а* н̄ѣм̄а Реб, *ѡ̄н̄ӣ ма̄њ̄ӣ ма̄ч̄ӣћ̄а* О, *ѡ̄д ѡ̄н̄ӣ ш̄а̄ш̄ѡ̄р̄а* Остр, *ѡ̄н̄из̄ӣ Ш̄в̄а̄б̄а* Остр, није било *ш̄ӣѡ̄р̄ѣй̄а* К Сит.

2. Наставак и везује се за одређени круг лексема којима се у споју с бројем изражава нека мера или количина. Потврђен је:

а) код именица које значе јединицу мере: *ар̄ӯ* Мил Р В Др Осл Лоп Г С, б̄ӣд̄н̄ѣ дв̄а̄ј̄ес̄ *й̄р̄а̄д̄ӯ* Бал, дв̄а̄д̄ес̄ѣт ш̄ѣс̄ *м̄ѣс̄ѣц̄ӯ* Остр Др Мил, *ѡ̄де* и ш̄ѣс̄ *м̄ј̄ѣс̄ѣц̄ӯ* б̄ӣѡ Суш, па више *й̄ар̄ӯ* в̄ѡ̄л̄ѡ̄в̄а Г, по п̄ѣт *й̄ар̄ӯ* ч̄ѡ̄р̄а̄п̄а Б, до дв̄ан̄ѣс̄ *с̄а̄ӣӣ* Остр, сп̄р̄ѣд̄а̄ј̄, дв̄ан̄ѣс̄ *с̄а̄ӣӣ* Брез, до ш̄ѣс̄ *с̄а̄ӣӣ* В, у дв̄ан̄ѣс̄ *с̄а̄ӣӣ н̄ѡ̄ћи* С, ч̄ѣт̄р̄ѣс̄ *с̄ӣѣй̄ѣн̄ӣ* Остр; и: ск̄ӯп̄ѣ педесѣт *ѣври* по ару Г, с̄ѣдам̄ *й̄л̄а̄д̄а ѣври* Лоп, б̄а̄ба *й̄скӯпӣла с̄ѣдам̄ й̄л̄а̄д̄а ѣври* Г;

б) код именица за бића (тип: *брав*; *људи*): свѣ преко *љ̄ӯд̄ӯ* Осл, с̄а̄дека *йм̄а̄* више *љ̄ӯд̄ӯ* Брез, изишло ш̄ѣс̄ *љ̄ӯд̄ӯ* Реб, д̄ѣв̄ѣт *љ̄ӯд̄ӯ* п̄ѡ̄били Вр, *й̄шло љ̄ӯд̄ӯ*, *н̄ар̄ѡда* Мр, ч̄ѣт̄р̄ӣ-п̄ѣт *љ̄ӯд̄ӯ* кад зај̄ј̄ѣ Пл, по педесѣторо *љ̄ӯд̄ӯ* к̄ѡ̄па̄ј̄ӯ Ст, *й̄шло њ̄и* м̄л̄ѡ̄го *љ̄ӯд̄ӯ* В, б̄ӯд̄ѣ по с̄ѣдам̄ *љ̄ӯд̄ӯ* Г, на с̄ѡ̄л̄ӯн̄ск̄ѡм̄ фр̄ѡн̄ту *н̄а̄ш̄ӣ с̄ѣдам̄ љ̄ӯд̄ӯ* Др; *ма̄њ̄ѣ је м̄р̄а̄в̄и* Огл, *ӯ*, ш̄т̄а̄ је *м̄р̄а̄в̄и* З (уп. и пр. под 1г).

Сличан инвентар именица са значењем мере, са наставаком *-и* и његовом фреквенцијом потврђен је у оближњим сродним говорима, с тим што у централној Шумадији, Мачви, Драгачеву и Ужичкој Црној гори код појединих именица може бити двојако (нпр. *минӯш̄а̄/минӯш̄ӣӣ*, *рега/реги*, *зуба/зуби* и сл.); код именица за бића у западносрбијанским говорима наставак *-а* је чешћи или и једини. У централној Шумадији се код презимена јавља и наставак *-и*.⁶⁷ У свим овим говорима код презимена је доследно *-а* (Николић 1969: 45; Радовановић 2006: 211-212; Николић 1968: 412-413; Тешић: 1977: 212-213; М. Николић 1972: 639; Николић 1966: 260; Реметић 1985: 227-228; Ђукановић 1995: 128; Марковић 2011: 505).

3. Наставак *-ију* јавља се у ограниченом кругу лексема: од *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Остр, п̄ӯно *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* д̄ѡђ̄ѣ СР, по тр̄ид̄ес̄торо *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* М, дв̄а̄д̄ес̄ѣт п̄ѣторо *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* СР, тр̄ѡје-ч̄ѣт̄воро *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Туб, под дв̄а̄д̄ес̄торо *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Осл Бр, а *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* је *йм̄ало* пр̄ѣ више В, м̄л̄ѡ̄го *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Брез, било *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Сит, *йм̄а̄ т̄ѡ й̄ѡс̄ӣӣј̄у* К, о М̄ӣѡ̄л̄д̄ану *йм̄ам̄о й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Суш, с̄а̄д н̄ѣм̄а *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Пл, к̄ѡ̄л̄к̄ѡ је *т̄у й̄ѡс̄ӣӣј̄у* било Брез, и к̄ѡ̄л̄к̄ѡ *йм̄а̄ т̄ѡ й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Мр, д̄ѡлаз̄ѣ т̄ӯд̄е *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* Пл, *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* п̄ӯно д̄ѡд̄ило и за в̄ѣчеру Д, било је *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* пр̄ѣ п̄ӯно Вр, било *й̄ѡс̄ӣӣј̄у* очи сл̄ав̄ѣ Пр, *йм̄ам̄о ѡ̄ба д̄ана й̄ѡс̄ӣӣј̄у* ГЦ, испод *н̄ѡк̄ӣӣј̄у* Сит, до *н̄ѡк̄ӣӣј̄у* Суш, није *йм̄ѡ й̄р̄с̄ӣӣј̄у* ГЦ, с̄а ѡв̄и м̄ѡј̄ӣ д̄ес̄ѣт *й̄р̄с̄ӣӣј̄у* зарадиѡ Бог, *ка̄иш̄ до й̄р̄с̄ӣӣј̄у* пр̄ӣш̄ӣј̄у Лоп.

⁶⁷ С. Реметић констатује да *-и* код презимена на простору централне Шумадије „донекле изненађује“, будући да је он досад потврђен „само у Бачкој“. Сматра да је облик добијен аналошки према придевској промени, као и посведочени облици у локативу множине код назива заселака добијених према презименима породица (Реметић 1985: 229-231). Поменутом ареалу треба придодати и Банат где је *-и* у овом случају уопштено (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 20). На смедеревско-вршачком подручју потврђен је само један пример (Бошњаковић 2004: 267).

в^{ма} Суш Осл Бр Брез, пòчело са *сејáч^{ма}* Огл, да дèлй са *синòвцима* В, жèли са *срйòв^{ма}* О, пàла са *судòвцима* Л, са *иèтòвцима* Лоп, а *иòйòвцима* йдү брдом Г, сà тйм *иòчкй^{ма}* Мил, дòђè са *ѝрàкйòр^{ма}* Огл, са *унуц^{ма}* је òна сàд Огл, са *фијá кер^{ма}* Др, пèкле смо са нèкйм *чàјевцима* Туб, и *чèки^{ма}* СГ, òт^шла са *ишалèри-ма* Осл, пòснè тòрте са *ишлòвцима* Туб, пòправйш са тйм *ишйцèвцима* Бог; а л и и: с вòлови вүкли Огл;

Локациив: рáдио на *авиòнимà* Др, òвã што је у *Алекси^{ма}* гòре Пл, у *Ан-грй^{ма}* Осл, рòђена сам у *Анђели^{ма}* Лоп, за један дан се вјенчале òбе у *Арсено-ви^{ма}* Брез, йшли су по *Беомүжсèви^{ма}* З, дáвали по *бòнов^{ма}* Лоп, по *брèтов^{ма}* ГЦ, ал на *брежуљцима* Т, живй у *Брђàнимà* Мил, нисам у *брòјевцима* Брез, у *буйцима* ймãм пèсак Б, у *буйсèвцима* је нàјгòрè Лоп, спáвали по *вајáйцима* ГЦ, по *вајáйцима* СР, о *вамййрцима* В Брез Др, у *Вáси^{ма}* òв Огл, прè по *вáшерцима* Остр, у *Вèндй^{ма}* С, òвде у *Влájкови^{ма}* С, о *врáчсèвцима* Туб, у мòјйм *Вүкови^{ма}* С, у тйм *Гáјевцима* Пл, по *ѝрадòвцима* йдèм Бр, òстанè у *ѝребèнимà* Мр, под *ѝрми^{ма}* нèкйм С, òн у *Гүњáйцима* òстò Осл, дòл у *Гүњáйц^{ма}* Г, по *дèдовцима* Остр, дòл у *Дивцима* С, у *динарèвцима* Лоп, завршиò у *добровòљцима* Бог, двè хèрке у *Драйòјло-ви^{ма}* ГБ, нйна фàмилијà у *Ђòрђи^{ма}* Лоп, у *Ђурђеви^{ма}* нèкйм ГЛ, рòђена у *Живáнови^{ма}* Мил, у зүбимà дòнесè Остр, у *Јòки^{ма}* сàрањен Сит, разнèсèш по *кàлемцима* Бал, а Јүбуца је у *Кèји^{ма}* О, рòђена у *Кнèжсèви^{ма}* Реб, по *комишй луцима* Мил, сàд на *комијүтèрцима* Др, дòгнајү на *кòњцима* ДЛ, у нèкйм *кòйли^{ма}* Остр, на *кумулáйòр^{ма}* Лоп, у брдним *крáјев^{ма}* З, спáвали на òбичним *крèвèйцима* Бог, мáлем по *күрузцима* Д, на *лакйòвцима* Остр, ка-си у *Лèли^{ма}* Мр, скрèнèте у *Лèли^{ма}* С, нарèндãм по *лисйòв^{ма}* Огл, за дòрчак у *лòнцима* Туб, на *луйáц^{ма}* С, тò у *мáјдан^{ма}* Огл, у *Мáркови^{ма}* Г, јèдна у *Миливòјеви^{ма}* Бр, у *млиновцима* Огл, о *мòмцима* Г, па на *Мрáвй^{ма}* вòдили бòрбу ГЛ, у *òкрајцима* О, рòђена у *Пáви^{ма}* Пл, живйш у *Пáвлови^{ма}* Д, дòле у *Пáвлови^{ма}* ГЦ, у *й̀арйшйзán^{ма}* Огл Брез Г, по *й̀ишнáйц^{ма}* Осл, по *й̀ейловцима* Д Сит, рòђене у *Пèйрòви^{ма}* жèне Брез, у *й̀лáцèв^{ма}* Остр, прáвили у *й̀лèковцима* Мил, у *й̀òдрум^{ма}* Огл, *й̀òйòц^{ма}* Осл, о *й̀рáзнйц^{ма}* Лоп, прáвили по *й̀ршйèновцима* Лоп, у *Рáки^{ма}* су ймале Сит, мáжè се по *рáмовцима* Брез, стйгнү мènè у *Рáнкови^{ма}* ГЦ, у *Рòвнимà* С, у тйм *сáндуц^{ма}* С, прòтичè у *сáстйáвцима* Брез, нèгова у *Сèдлáримà* Брез, гòр у *Сирò-вљеви^{ма}* Мил, на *сòковцима* Ст, *Сйðсòјеви^{ма}* Остр, у *сй̀анòв^{ма}* ноћйвали Осл, прйврй у *сй̀òйòв^{ма}* Мил, на *сй̀ируйòвцима* Пр, гòре у *Тèши^{ма}* свàкй дан Лоп, у нàшйм *Тимòйшй^{ма}* Др, на *Ўбу* у *Трњáцима* Брез, прèко по *ћòшковцима* Пл, а тãм по *ћòшков^{ма}* свүде мрàк Огл, по *усèвцима* С, у *Филийòви^{ма}* СГ, у дрвèним *чàбровцима* Г, у *чèйшйцима* Мил Туб ГЦ З Вр ДК, држáли у *цáковцима* Лоп, на *цáков^{ма}* Пр, дòле у *цèмáйцима* Брез, у *Шумáрцима* Мил; а л и и: тãмо нèде по *Беомүжсèви^{ма}* Пр, бйла òвд у *Алекси^{ма}* СР, òна је у *Вүкови^{ма}* Сит, нèмá кòд нàс у *Вèндй^{ма}* С, òна је у *Гүњáйци* ўдала се Реб, живйм у *Ђурђеви^{ма}* С, дòле у *Лáзрèви^{ма}* Ст, по *Лèли^{ма}* Брез, знáмо по *й̀ейлови* К, дòшла са нйм дòл на *Пòйòви^{ма}* С, тò је у *Тйри^{ма}* С.

Иако је за поједине оближње говоре речено да су у паралелној употреби *људимà/људмà*, *коњимà/коњмà* (уп. нпр. Николић 1968: 413, Реметић 1985: 230, В. Николић 2001: 180), на основу мог слушног утиска у овим се примерима ипак ради о делимичној редукцији, а не о наставку *-ма*. Б. Николић у Мачви и Ваљевској Колубари наводи примере са *-ма*, уз ограду да је вероватније у питању делимична редукција (1966: 230; 1969: 46). Моји налази из Ваљевске Колубаре показују доследно наставак *-имà* (Радовановић 2006: 214–215); исто констатује М. Тешић за

љештански говор (1977: 213), а М. Николић у Горобиљу каже да се *-ма* може чути само у говору најстаријих жена (1972: 671).

Реликтне облике с наставком *-и* у подгорским селима забележио је и М. Московљевић (1963–64: 493).

в) Специфичности појединих именица и група именица

328. Етници и *nomina agentis* у једнини имају наставак *-ин*:

а) етници: онај *Арнауџин* чек̄а Бог, дош̄о не̄к̄и *Арнауџин* СГ, да нам *Арнауџин* нај̄ӣе Реб, ре̄к̄о та̄мо *Арнауџин* Мил, он̄ је б̄ӣо *Баболучанин* Л, до̄дио не̄к̄и *Бедирађанин* ДК, б̄ӣо не̄к̄и *Бѣрчанин* Лоп, *Бѣрчанин* се прѣз̄ив̄а Сит, њ̄ози је Илија *Бѣрчанин* ӯјак̄ б̄ӣо Др, до̄дио ч̄овек *Брѣзовчанин* од̄уд из *Петровића* Реб, он̄ је та̄мо *Младовчанин* СР, зна̄о сам̄ та̄мо *Младовчанин* Суш, до̄ђе она̄ј *Плушчанин* Остр, б̄ӣо *Ўжичанин* ГЦ, зна̄ то сва̄ки *Ўжичанин* Мр, кад̄ ид̄е не̄ки *Ўжичанин* ДЛ, он̄ је ва̄ља̄д од̄ *Ўба*, *Ўбањанин* СР, не̄к̄ ид̄е за *Цџанина* Мил, б̄ӣо нам̄ један *Цџанин* Осл, *Шайчан*^н је та̄ј ГЦ;

б) *nomina agentis*: он̄ је *касаин* й̄сто О, *радин* ч̄овек Мил, ве̄лик̄и *радин* Остр, до̄бар *радин* СР, *радин* је то̄ М, *чобанин* од̄ се̄дам̄ го̄д̄ӣна̄ Лоп, па *чобанин* се з̄ов̄е Мил, *чобанин* тра̄ж̄ӣ ко̄ја̄ је не̄мӣрна Г, зна̄ се ко̄ је *чобан*^н Осл.

У множини се основа не проширује формантом *-ин*: *Брѣзовчани* од̄зд̄ор̄ ДЛ, но̄д̄ су *Брђани* ГЦ, *Петровићи* су *Брђани* Мил, ов̄ӣ су на̄шӣ *Јаловичани* п̄оз̄на̄ти К, *Цџгани* *Јаловичани* Остр, а *Лѣсковчани* су дрӯго̄ Брез, ид̄ӯ *Лѣсковчани* Ст, до̄лазили *Лѣсковчани* да ӯра̄дӣ се гӯњ Бог, па *Лѣсковчани* се̄ло̄ й̄ма̄ Брез, де-је ба̄ба тв̄о̄ја з̄ов̄у се *Младовчани* С, а та̄мо су *Плушчани* О, вра̄ћа̄јте се *Ср̄би* Огл, до̄шли су тӣ *Ўбањани* Мил, ов̄ӣ *Ўжичани* кад̄ нај̄ӣју Мил, прода̄вали *Ўжичани* Туб, са св̄ӣ страна̄ *Ўжичани* ДЛ, св̄е су то̄ *Ўжичани* Б, з̄ва̄о *Цџане* те к̄уп̄^{ли} С, нӣје, нӣсу *Цџани* Лоп, п̄осле п̄оч̄ели *Цџани* ГЛ, у *Јаловику* су *Цџани* К, до̄ђӯ *Цџани*, мӯзика Ст, б̄ӣли су ов̄ӣ *Цџани* м̄ор̄ Бр, прода̄вали *Цџани* К, *Цџани* бо̄ље̄ жӣв̄е̄ Осл; *радини* су он̄ӣ ГК, са̄станӯ се *чобани* Т, па *чобани* се са̄стан̄е̄ ДЛ, мӣ св̄ӣ *чобани* об̄ӣђ̄емо̄ Реб, мӣ смо *чобани* зна̄лӣ ко̄лк̄о̄ је са̄тӣ Бог, го̄ре ск̄уп̄е̄ се *чобани* ДЛ, ло̄ж̄имо̄ ва̄тру *чобани* С, зна̄ј̄ӯ то̄ *чобани* Мил.

Насупрот приликама у војвођанским и појединим славонским говорима који губе *-ин* у једнини (уп. у: Реметић 1985: 231, нап.), овај се формант у србијанским говорима, сродним говору Ваљевске Подгорине, у једнини чува а у множини губи (уп. Радовановић 2006: 216, Реметић 1985: 231-232, Николић 1968: 413, Тешић 1977: 214, М. Николић 1972: 671, Ђукановић 1995: 127).

329. Код именица са суфиксом *-лац* потврђени су:

1. – а) примери у којима је у номинативу једнине и генитиву множине дошло до аналошког продирања вокала *о* < л: по пѣтнѣстору *бѣридоца* К, дан̄ас *бѣридоц* СР, ид̄е *бѣридоц* Л, *вѣзјоц* она̄ј што Бр, од̄е *вршидоц* М, као *давадоц* Лоп, са̄мо̄ *жа̄о̄к* Пр, *жѣ̄ӣе̄доца* дваестору Туб, педѣсѣстору *жѣ̄ӣе̄доца* ДК, дрӯгӣ што жа̄њ̄е̄ *жѣ̄ӣе̄доц* Б, ст̄отину *жѣ̄ӣдоца* ГЛ, ж̄ела̄ са̄ма, нӣје б̄ило̄ *жѣ̄ӣдоца* З, *жѣ̄ӣе̄доца* ӯ њ̄ивӣ Бог, *жѣ̄ӣов̄а̄ца* п̄оз̄ов̄емо̄ Суш, б̄ило̄ *жѣ̄ӣов̄а̄ца* Ст, ск̄уп̄ӣ се *код̄ӣдоца* ГЛ, до̄шло̄ *код̄ӣдоца* С, *кӯӣӣдоц* што к̄уп̄ӣ Бр, кад̄ је *кӯӣӣдоц* Мр, трѣса̄ч и *кӯӣӣдоц* Остр, један *й̄а̄лидоц* мӣна̄ Реб, *й̄ра̄ӣӣдоц* ње̄г̄ов̄ З, й̄мо̄ *й̄рев̄одӣдоц* ГЦ, б̄ӣо̄ је *ра̄нӣӣдоц* пр̄ӣје̄ Брез, й̄ма̄ *ра̄нӣдоц* Остр, б̄ӣо̄ је *руков̄одӣдоц* Мил, он̄ је *руков̄одӣдоц* О, као *руков̄одӣдоц* Л, *руков̄одӣдоца* б̄ило̄ ГЦ, њ̄ӣов̄ *сӣя̄ра̄доц* З, као *ӣя̄доц* му б̄ила̄ Сит, да й̄ма̄ *ӣя̄доца* Мил, ре̄к̄о̄ она̄ј

331. Оба наведена типа се у већини пунктова деклинирају по обрасцу именица женског рода на *-a* (модел: *Јова-Јове-Јови*):

тамо иза *Божѣ С*, некѡг *Брајѣ* Југовића Др, туд је ѡдмā више *Вѣљѣ* Туб, код *Вѣљѣ* вѣселѡга В, ѡногā *Вѣљѣ* сѣстра Суш, тѡ мājка *Вѣљѣ* тѡј мѡјѡј зāви Лоп, пītām *Влāгѣ* О, Гѡран *Лāзѣ* Миловāновића Лоп, убијен *Лѣкѣ* Ковāчевића Мил, прѣ *Мићѣ* В, лѣжѡ код *Мишѣ* ортопѣдѣ Др, дѣ је кўћа *Мујѣ* Марјāновића Лоп, код *Пāнићѣ* Ковāчевића Мил, код *Пāнићѣ* да ми нāпишѣ З, срѣтимо мй *Пѣрѣ* Тегѣтлије ѡдрѣд Суш, ўзѡ од *Рѣнгѣ* Милана Сит, ѡрдѣн Свѣтѡг *Сāвѣ* Суш, у пѡпа *Тикѣ* било Д, од *Тѡмѣ* Јовāновића Т, и код *Тѡмѣ* сам ноћевала Сит, јā сам од *Ћѣиѣ* тражиѡ Реб, пѡслѡ јѣдно прāсе код *Ћѡсѣ* Мр, да није било *Цвѣићѣ* С, јѣдна је у Осѣчини близу *Чāвѣ* Г, пѡчупāли бāшчу у *Чāјѣ* Брез, одѣлио се од *Чāњѣ* С, првй је *Чѣгѣ* Мāрића сйн В, било је у *Чѣгѣ* Лазāревића Огл; дѣвѣра *Бāићѣ* С.

кāзѡ *Аци* СГ, рѣкла ѡна *Блāжу* Лоп, ѡћу ја *Влāду* Мил, *Влāду* и Зѡрану кāжѣм ГЦ, сāмо сам *Вѣљу* Туб, по *Дрāји* ДК, а *Јѡви* дāла Бог, само-сам рѣкла *Мићу* В, да рѣкнѣм *Мићу* Др, јес ишла *Мују* Лоп, ишѡ *Пāнићи* дѡктору З, рѣкла је ѡна *Рāиши* С, тād *Рѣнѡи* пѡшālѣм Сит, рѣците *Тѡми* Туб, јā кām *Триши* Мил, дām и там *Цвѣји* Б, кад бāш пѡјѣш *Чāви* Г, ѡднесѣм *Чāју* Брез, āјде нā игру *Чѣду* Јѡк"ћа ДК, нѣшто *Шиљи* С, а *Шићу* је ијме Мйл"вѡј ГЦ;

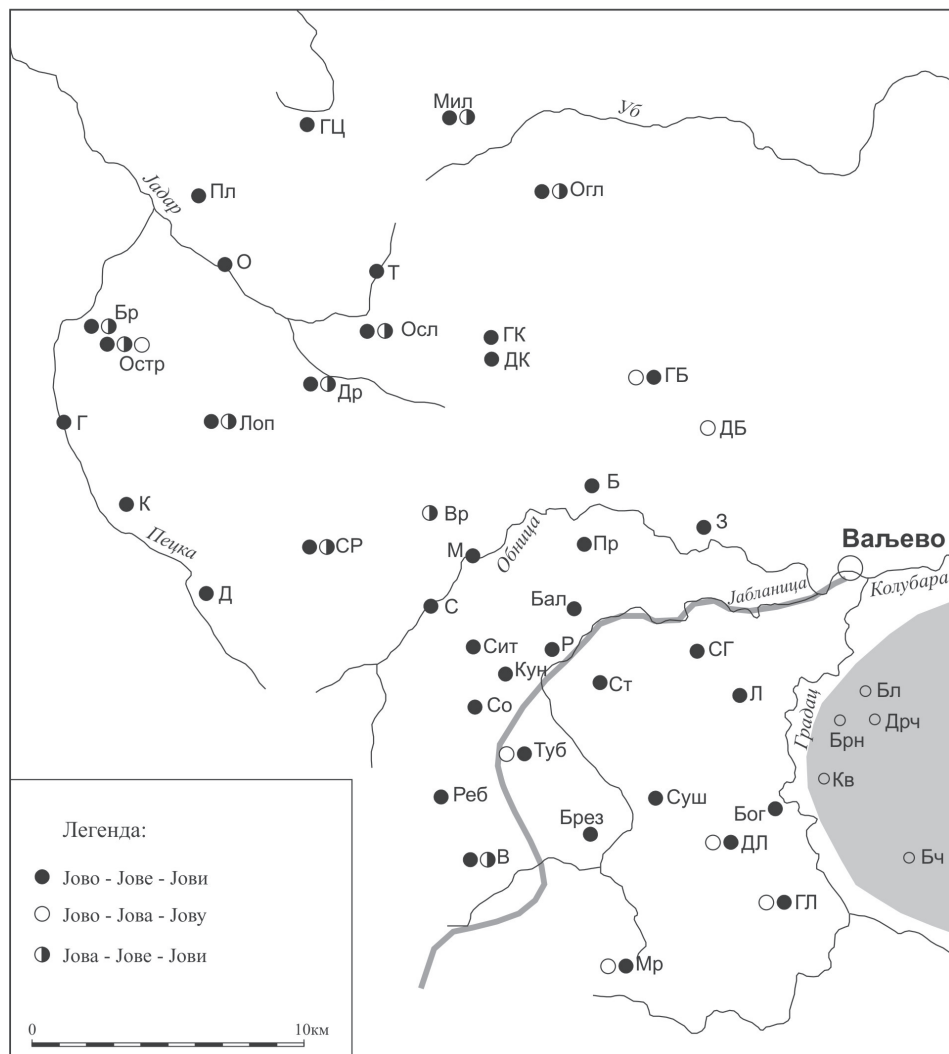
не пītа *Блāжу* Лоп, а ѡн *Бѡжу* по глāви М, и зѡвнѣм *Бѡжу* Пл, тѣла за *Гāвру* С, ѡна је се за *Ђуру* удāла Мил, ѡвогā *Жију* Остр, јес чўѡ за *Љубу* Прлића у Вāљеву Г, зāвијѣмо *Мићу* В, на Свѣтѡг *Сāву* зāбава Огл, пītѡ *Тику* пѡпа Г, пѡзнајѣм *Тришу* Осл, мѣнѣ и *Чѣду* стāријѣг ми сйна ишћерѡ Брез;⁶⁹

Углавном се само у ијѣкавско-ѣкавским селима (и факултативно у јатовским) ове именице могу деклинирати по обрасцу именица *-o* основа: прѣћѣш *Вѣса* Туб, зѡвнѣм *Вѣса* Туб, пѡведѣм унука *Пāја* ДЛ, пītѡ јўчѣ *Сāва* ДЛ, прāзнујѣмо и Свѣтѡг *Сāва* ГЛ; тāмо некѡг *Пѣка* Остр.

332. Нихови присвојни придеви завршавају се на *-ин*: а *Бѡжйин* чйча С, *Бѡжйин* ѡтац Мѡмчило СР, тѡ је *Бѡжйини* Реб, дѡлази *Вѣљина* Стѡјанка Туб, јѣдан је *Влāдйин* О, тѡ је *Влāдйин* врснйк Б, *Влāдина* жѣна ГЦ, о тѣ водѣнициѣ *Влāдине* Др, *Ђѡкйин* брāt ијмā Лоп, *Лѣкйин* ўнук Мил, *Љубйин* сйн Мил, свйћā ми се *Мићина* дѣвѡјка В, сād је гѡр *Мићина* Огл, кад је се рѡдиѡ *Мићйин* сйн В, дѣца *Пāнићина* С, најћѣ *Пѣрйин* ѡдрѣд Суш, ѡвā *Пѣрина* снā Остр, на *Пућинѡм* дѣлу С, *Рāјина* сѣстра СР, *Сāвйин* ѡтац З, бйла *Сймина* жѣна СГ, *Сймйин* Прѣдрāг Вр, звāла сам ѡвѣ *Тѡмине* Г, до *Тѡмине* нѣдѣлѣ Др, *Чѣдини* су Огл, *Цвѣййин* врснйк Мил, āмо је прѣчѣ *Цвѣйине* СГ.

333. У Ваљевској Колубари двосложни мушки хипокоростици и лична имена гласе *Пера–Пера–Перин* (уп. Радовановић 2006: 29–30, 148); исти модел забележен је и у селима Шумадијске Колубаре (в. Реметић 1985: 233–235). Ликови типа *Драјѡ*, *Бѡжо* : *Драјѣ* : *Драјин* срећемо у љештанском и тршићком говору (Тешић 1977: 213, Николић 1968: 413), а у Горобилу је *Бѡжо* : *Бѡжа* : *Бѡжѡв* (М. Николић 1972: 671). Само по обрасцу *-o* основа мењају се имена у моравичком, драгачевском говору и у Шумадији у „ерској“ зони (В. Николић 2001: 181, Ђукановић 1991: 199, Реметић 1985: 233). Деклонациони тип *Јѡво–Јѡва–Јѡву* посведѡчен у ијѣкавско-ѣкавским селима, уклапа се у слику ијѣкавско-ѣкавских говора источнохерцеговачког типа у западној Србији. Оба деклинациона типа налазимо у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 173–174). С друге стране, ареал деклинационог типа *Јѡво–Јѡве–Јѡви* наставља дāље на источнобосански терен; уп. нпр. М. Симић 1978: 71, Ђукановић 1983: 244; в. Карту 5:

⁶⁹ За облике вокатива у којима долази до акценатске алтернације в. т. 322 под 3в.

Карта бр. 5: ИМЕНИЦЕ ТИПА *Јово*

334. Код именице *Шваба* јавља се напоредно употреба облика на *-о* и *-а*: највише *Швабо* К, пролазио и *Швабо* Мр, *Швабо* тог дана каже Лоп; њде *Шваба* Д, али га је *Шваба* Огл, међу њима *Шваба* то-се дѣре *Шваба* Б, и: видио *Швабу* на цркви Лоп.

У множини је доследно *Швабе*: *Швабе* палѣ, гòрѣ зѣмља Б, војску су истерале *Швабе* Бог, кад налѣтѣ *Швабе* Др, *Швабе*, наши неприятељи ГЦ, ударили *Швабе* Осл, стигну *Швабе* СГ, тѣко на *Швабе* Мил, ка-су *Швабе* то владале ГЛ, за време

Шва́ба ГЛ, *Шва́бе* òпљачка́ле те се мучили Бал, *Шва́бе* су изјурили, пòбјегнè ГЛ, имà ли óвде òнизй *Шва́ба* Остр, пòгинò ùбиле га *Шва́бе* Реб, *Шва́бе* òпљачка́ле ГЛ, ка-су *Шва́бе* владале Мр, по изласку *Шва́ба* Сит.

335. Двосложни мушки хипокористици типа *Жика* деклинирају се по обрасцу именица женског рода на -а: *Бдђа* тãм наместй О, бйò директор *Бдђи* О, òвај мòре гòр *Бдђа* СР, *Жика*, мòлим те Мил, ајде, *Жика* сà нама Пр, кòсиò *Жикè* Радòјнића сйн Осл, *Мйћа* рèкò Бог, *Сàва* нèкй Ст. Присвојни придеви имају формант -ин: тãј *Бдђин* директор О, *Жикини* рãдини Мил.

336. Име *Тийò* (обично с дугоузлазним акцентом) у номинативу једине има наставак -о и мења се као именица ж.р. на -а: међу њйма *Тийò* Сит, *Тийò* је пòкупиò нàс *гèцу* Остр, нйје дãò *Тийò* В, *Тийò* док је бйò З, кад је *Тийò* ùкинуò прèслицу Бр, *Тийò* је ùмрò Туб, владãра *Тийè* С, поре(т) *Тийè* Мил, за врèме *Тийè* Реб З, код *Тийè* се нè смè Д, сèдам дãнã прије *Тийè* Брез, *Тийò* òсновò *йèчаје*вè ГЦ, сà *Тийòм* дòбили Сит; и присвојни придев: кòјй је тãд бйò *Тийин* ДК.

337. Мушки хипокористици и лична имена с наставком -е (тип *Дуле*) у косим падежима не добијају проширење: Стãнчинòг брãта *Дула* Суш, *Дула* Јовãновића С, како-је пòчеò *Бòлу* да рãдй Мил, кúпиò од òвòг *Мила* Реб, сà брãтом *Милом* СГ, тòга домаћина *Рага* СГ, дòлазила сà *Рãгом* Р, да дãм *Рãгу* Остр, знãм ја *һãла* твòг Сит, сà нама и сà *һãлом* Бог, договòриò се сà *һãлом* ГЦ. Присвојни придеви имају наставак -ов: *Дулов* зèт Лоп, *Дулов* сйн Суш, мãјка *Дулова* Г, *Рãгов* чйча ГЛ, *Шòлов* òтац Бр.

338. Лична имена с наставком -о у номинативу једине (тип *Јанко*) мењају се као именице о-основа: *Брãјко*, дòбићеш пãре Сит, òвòг гòр *Брãнка* Мил, од *Жйвкa* Мил, кãжèм *Жйвку* Др, йди кúму *Жйвку* О, ùзмèм од *Рãнка* Огл, пришò *Рãнку* Брез, тражиò *Слãвкa* К, питãм *Сйãнку* Б, рèкла *Сйãнку* Суш. Присвојни придеви имају наставак -ов: *Брãнков* брãт, *Жйвков* дèда ГБ, *Сйãнков* свòјãк С, *Рãнков* кòмшија Огл.

339. Тросложна и вишесложна мушка имена типа *Анйоније* гласе двојакò у читавòј Подгорини:

а) звãò је се *Аксèнйија* Лоп, свèтй *Алимйија* М, *Алимйија* нйје дãò В, *Алимйија* ми бйò *гèда* С, дèда *Ангрија* З, тãј *Ангрија* Т, *Ангрија*, спãвò сйн Др, нãш дèда *Анйонија* С, бйò је *Анйòнија* Реб, а *Анйонија* је другò Мил, бйò *Димйирија* Љòтић Сит, *Зãрија* је бйò Ст чйча мòј *Јерèмија* Брез, прòта *Майеја* Мил, зòвè се *Панйèлија* Брез, ймò нèкй *Тимòйија* Рãкић В; *Зãрију* осумњичили Ст, а Свèтòг *Панйèлију* прèслаљãмо СГ;

б) дòлази *Алимйије* Г, òнãј *Алимйије* Лоп, звãò се *Алимйије* Вујйћ В, *Анйòније* òнãј Брез, *Анйоније* бйò ДЛ, *Анйоније* у Трдòноши СР, мòме òцу вйло йме *Анйоније* Брез, *Анйòније* йгуман С, послãник *Вàсйије* Мил, кãзò нèкй *Лèксије* Брез, звãò се *Танàсије* Суш.

340. Присвојни придеви гласе: *Анйòнијеви* Брез, бйла *Анйòнијева* Јèла СГ, мй смо *Анйонијеви* С, па за *Лимйијевдãн* спрèмйм Осл, и на -ин: код *Майијине* кùће дòл ГЦ, јел *Майијин* рòђãк Пр.

За разлику од Б. Николића, који у колубарским селима налази само -ија (1969: 46), према мом материјалу у Ваљевској Колубари напòредò се употребљавају òба наставка (Радòвановић 2006: 220). Двојакòи наставци потврђени су у централној Шумадији (Реметић 1985: 236-237), Мачви (Николић 1966: 262), у Драгачеву (Ђукановић 1995: 128) и у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 511). С друге стране у Тршићу и говору Љештанског òве се именице завршавају само на -ије (Николић 1968: 413, Тешић 1977: 213).

341. Тросложна мушка имена с наставком *-оје* никада не прилазе именицама *-а* промене⁷⁰: дошб *Блѣоје* Суш, упрѣвник бйб *Вѣдоје* Др, *Вѣдоје* и тѣта и нѣна Брез, *Вѣдоје* и Мѣра ГК, *Вѣдоје* проодб СР, вѣсели брѣто *Лѣѣоје* кад је љмро Мил, *Мѣлоје* Дан^{чи}и знаб Д, и *Мѣлоје* сѣ нѣма Брез, љ тебѣ је *Мѣлоје* Пл, нѣстаријѣ *Мѣлоје* Др, свѣ га звѣли *Рѣдоје* Мил, *Рѣдоје* ми бйб дѣда Лоп, *Рѣдоје* дѣлазиб Огл, мѣј *Рѣдоје* да је ѣт^{шб} Г, Срѣја и *Рѣдоје* Огл, *Сѣѣсоје* му ѣме Сит, звѣб се *Сѣѣсоје* Остр, *Сѣѣноје* Гѣвриѣа ѣјдѣк Др;

дѣшла од *Рѣдоја* Б; ка-сам рѣѣала *Вѣдоја* СР, бѣли су *Мѣлоја* прѣје љбили Брез, љбијѣ *Мѣлоја* Д, зѣвнуо *Мѣлоја* Др, трѣбало би *Рѣдоја* ѣзнѣти Г, одвѣли и *Рѣдоја* В, знам *Сѣѣсоја* Мил; нѣ смѣм *Рѣдоју* да рѣкнѣм Г; *Вѣдоје*, ѣј да се сѣстанѣмо Др.

Присвојни придеви гласе: Крунија, *Вѣдојева* сѣстра Туб, за *Мѣлојевојѣ* живѣта Осл, мѣ вѣйдѣмо љ нѣ, у *Рѣдоје*ве и Брѣнчѣне снајѣ Г, *Рѣдојева* су дѣца дѣбро Мил, *Сѣѣнојева* жѣна Др.

342. Један број тросложних антропонима увек се завршава наставком *-о* у номинативу јединице: *Гѣврило* ГЦ, Свѣто и *Дрѣѣѣјло* Пл, бйб и *Дрѣѣѣјло* Мил, Бѣгдѣн и *Дрѣѣѣјло* и Лѣксѣндар ГЦ, нѣкѣ *Дрѣѣѣјло* Пантѣлиѣ Др, мѣме ѣѣду ѣме *Дрѣѣѣјло* Брез, бйб *Мѣкѣјло* В, нѣш *Мѣмчило* С.

Нѣхови присвојни придеви завршавају се на *-ов*: *Мѣмчилѣв* ѣтац С, *Дрѣѣѣјлов* сѣн СР, *Мѣкѣјлово* прво В, Љѣбо бйб *Мѣкѣјлов* сѣн ГЦ.

У пункту ГБ записала сам презиме *Дрѣѣѣјловиѣ*: у *Дрѣѣѣјловиѣ*"ма љдѣѣѣѣ, двѣ ѣѣрке у *Дрѣѣѣјловиѣ*ма.

С друге стране Б. Николиѣ је у Колубари забележио *Дрѣѣѣјло*, *Дрѣѣѣјле* – *Дрѣѣѣјлев* – *Дрѣѣѣјлевиѣ* (Николиѣ 1969: 220). У колубарским селима Горњѣј Грабовици и Бранковини потврдила сам само *Дрѣѣѣјло* и презиме *Дрѣѣѣјловиѣ* (Радовановиѣ 2006: 220).

343. Вишесложна мушка имена типа *Мѣливој*/*Мѣливоје* скоро се доследно завршавају на нулту морфему; облици на *-е* су спорадични:

а) тѣ је бйб *Бѣривѣј* и ѣн СГ, ѣтац *Дѣбривѣј* Остр, нѣн је свѣкар *Дѣбривѣј* С, није тѣб *Дѣбривѣј* Мил, или Гѣјко или *Дѣбривѣј* Мил, брѣт *Дѣбривѣј* Ст, по ѣмену *Крѣсѣѣѣѣѣј* С, *Дрѣјѣѣѣѣѣј* ДК, чѣча *Крѣсѣѣѣѣѣј* Огл, *Крѣсѣѣѣѣѣј* је научѣб ГБ, сѣйнови Гвоздениви *Мѣливој* и Рѣстко Др, ѣмала сѣна, *Мѣливој* жѣвѣ С, ка-се *Мѣл*"*вѣј* рѣдиб Пл, *Мѣливој* је стѣријѣ Реб, ѣмѣм јѣ у Јѣкиѣи, *Мѣливој* и Крунија Р, а *Мѣл*"*вѣј* је љмро ГЦ, мнѣгѣ ме нѣ знајѣ као *Мѣл*"*вѣј* Бог, *Рѣдивѣј* звѣб се Брез, свѣјѣк *Рѣдивѣј* Суш;

б) Рѣдоје и *Љѣб*"*воје* Огл, тѣј *Мѣливоје* Огл.

Присвојни придеви гласе: у Туѣјину *Бѣр*"*војева* кѣѣа Осл, *Мѣливојеви* сѣйнови С, дѣѣѣ *Мѣливоје*в Дрѣган Пл.

Исту фреквенцију сам ранијѣх година констатовала и у Ваѣевској Колубари (Радовановиѣ 2006: 220).

344. Мушко име *Алѣксѣндар* углавном се на целој територији може завршавати нултом морфемом, а у јатовским селима неретко и на *-а*:

Ѧнка и *Алѣксѣндар* зѣвѣ се Брез, вѣљѣд *Алѣксѣндар* Вр, тѣј *Алѣксѣндар* Огл ГЦ, нѣш *Алѣксѣндар* С, ѣтац *Алѣксѣндар* Ст, крѣљ *Алѣксѣндар* Мил Туб, Рѣко и *Лѣксѣндар* ГЦ;

⁷⁰ У појединим шумадијско-војвођанским говорима (нпр. у Банату, Бачкој, Срему и Мачви) мушка имена на *-оје* пришла су именицама женског рода на *-а* (Ивиѣ 1997: 30, Поповиѣ 1968: 173, Николиѣ 1964: 342, Николиѣ 1966: 202).

и саде *Лександра* Гајић Д, и осто и *Лександра* ГЦ, једино *Лександра* Бал, *Лександра* пао Пр, и једном *Лександра* Лоп, да гонимо *Лександру* ГЦ.

Суседној Ваљевској Колубари позната су такође оба лика (Радовановић 2006: 221).

345. Потврђене су две лексеме којима су означена свештена лица српске православне цркве *йой* и *йроџа*. Именица *йой* се увек завршава нултим наставком у номинативу јединине и мења се по обрасцу именица м.р.:

йџи каже да идѣ панџија Сит, *йџи* је бџо Рџс ГЦ, *йџи* каже ако нѣ узмѣш ДК, сѧ је дошџо дрџги *йџи* Б, тражиџо *йџи* Брез, мада ме је пџто *йџи* СР, мѣни *йџи* јѣдан каже Бог, идѣ *йџи* М, зѧтџо сам пџтала *йџа* ДК, *йџи* је дѧвџо Мил, дошџо *йџи* кџћи Суш, *йџи* пџто џу л јѧ О, *йџи* је долазиџо Остр, тај је прџви *йџи* Д, јѣдан је *йџи* Лоп, *йџи* нарѣдиџо Лоп, испџто ме *йџи* Бр, да бџдѣ *йџи* Р, из свѧкѣ кџћѣ *йџи* Пл, дошџи кџм и *йџи* кџћи Бал, *йџи* нѣћѣ д испџтѧ З, *йџи* читѧ Реб, прџје кџма да не улази *йџи* у куџу Брез, каки *йџи* СГ, џвај што је *йџи* у Косјѣриџу Пл, џвај је *йџи* зимџс џдо ѣрку Пл; изџдарџо *йџа* Брез, тџ се идѣ код *йџа* К Г, *йџа* су јѣднџг тџде срѣли ГК, испџтали се код *йџа* Бр, код *йџа* идѣш на Плавѧњ Т, завршиџо за *йџа* ГК, пџтам *йџа* ДК, идѣш код *йџа* Л, *йџу* се џбраћали Вр. Присвојни придев гласи *йџов*: код *йџове* кџћѣ С, *йџово* свѣ Пл, *йџов* сџн Суш, и јѧ прѣд прџтџском *йџовџм* ДК.

345а. Именица *йроџа* мења се по обрасцу именица ж.р. *а-основе*: *йрџѧ* којџ је бџо џвде Пл, *йрџѧ* што и вѣнчџо Др, дџбила од *йрџѣ* С, џће да понѣсѣ *йрџѧ* нѧ Ставе СР; присвојни придев завршава се на *-ин*: *йрџѧина* кџћа Пл, шкџлу *йрџѧину* Мил.

346. Именица *гѣга* завршава се на *-а* и мења по обрасцу именица ж.р. или се завршава нултим наставком и деклинира као именица м.р.:

а) *гѣга* јѧви Остр, мџј је *гѣга* бџо Л, *гѣга* ми се звѧо Крсман Мил, *гѣга* и бѧба и чџча Б, тај *гѣга* ми рѣкџо Лоп, тџ је *гѣга* мџгѧ чџвѣка Жџвџтѣ З, тѧмо ти *йѧрѧнѣга* стрѣљѧн С, *гѣга* џтишџо гџре Б; ко *гѣгѣ* бѧвала Д, код мџг *гѣгѣ* жѣтеџци Туб, пџтај мџг *гѣгѣ* како је се Г, пѧмтџм бѧбу и *гѣгу* Мил, мџј мџж џмџ *гѣгу* Мр;

б) џвај ми *ћѣг* СГ, мџј је *ћѣг* ДЛ, па тај мџј *ћѣг* Јѣврѣн Др, *ћѣг* се звѧо Мр, *йѧрѧнѣг* је џмџ шѣст сџнџвѧ Др; у мџг *ћѣга* Др, и тџвџг *ћѣга* прѣзиме Мр, а *ћѣга* џмали дѣведѣсѣт гџдѧнѧ Туб, у *ћѣга* се џжѣниџо сџн Ст, џмала сѧмо *ћѣга* Ст, да видѧмо *ћѣга* ДЛ, по тџмѣ *ћѣгу* ГЛ, дџнѣла и *ћѣгу* Вр, нѧшѣм *йѧрѧнѣгу* СГ, с мџјџм ѣџдом Брез.

Присвојни придев гласи *гѣдин* (уп. пр. нѧшли *йѧрѧнѣгѣдин* грџб Мил) и *гѣгов*/*ћѣгов* (уп. пр. тџ *йѧрѧнѣгово* џме Г).

У Ваљевској Колубари, Мачви и Горобиљу потврђена су оба лика (Радовановић 2006: 221, Николић 1966: 260, М. Николић 1972: 671), а у говору Љештанског, Тршића и Ужичке Црне горе само облици с нултом морфемом (Тешић 1977: 214, Николић 1968: 413, Марковић 2011: 512).

347. Забележени су облици с грчким форманто *-ос* (*Крџсџос*) и без њѣга (*Крџсџ*): мџчиџо сам се кџ *Крџсџос* В, *Крџсџос* се рџди (сви пунктовѧ), и *Крџсџос* је ГЛ; и џ *Крџсџѧ* ти Бџга Л, мџчили је кџ *Крџсџѧ* Осл.

348. Именица *гѧн* има промену којѧ одговара стандарду *гѧн – гѧна – гѧну – гѧн – гѧном – гѧну*// *гѧни – гѧнѧ – гѧнима*: прѣко дѧн Со;

У мојџ теренској бележници записан је усамљѣни пример: тражили и џсам *гѧнџвѧ* и нѣмѧ је С. Меџутѧм, исти информатор наставља: кад је прџшло џсам *гѧнѧ* С.

Потврде старе промене (поред разуме се стандардне) констатовала сам само у мешовитѧм ѧкеавско-ѣкавским пунктовѧма у именима празника. У јѧтовским сѣлима промена одговара стандарду:

а) од Илиндана до *Мийровадне* Брез, три су мјесеца *од Бурђевадне* до од Илиндана Мр, у зиму шес до *Бурђевадне* Суш, три мјесеца *од Бурђевадне* Брез;

б) Ракићи су нама о *Арњнђеловдану* Осл, код нас је о *Арњнђеловдану* кућа ДЛ, уочи *Арњнђеловдана* Суш, до пред *Арњнђеловдан* С, кад би на *Видовдан* Д, по *Видовдану* идњм С, њн је рођен о *Бурђевадану* СГ, уочи *Бурђевадана* Бал, да дође до *Бурђевадана* ГЦ, рођен о *Бурђевадану* СГ, сију се њни о *Бурђевадану* Брез, на *Ивањдан* С, учи *Ивањдана* сам плњла СР, о *Ивањдану* вјњнчићи Мр, стигнњ ливада о *Илиндану* Брез, три мјесеца по *Илиндану* ГК, па на *Јерњмијиндан* Суш, по *Јерњмијевдану* Бог, уочи *Јовањдана* Р Бр Пр, прњ јњсњнскњг *Крсиовдана* Огл, по *Јовањдану* СР, постњмо на *Крсиовдан* ДЛ, на *Крсиовдан* изнњсњ Мил, на *Лазаревдан* Р, дрво се нњ носњ кући нијкад на *Лазаревдан* Осл, па за *Лимњијевдан* спрњмњм Осл, по *Лучиндану* њдмњ В, уочи *Лучиндана* С, идњ се на *Марковдан* Туб ГК, па о *Мињљдану* се сњселњм Мр, уочи *Мињљдана* О, додњ о *Мийировдану* О, до *Мийировдана* њмњ Д, пњчињњ сам рад о *Пењировдану* Суш, учи *Пењировдана* Ст, око *Пењировдана* Лоп, око *Пењировдана* такњ ГЛ, бњњ о *Пењировдану* Пр, на *Пењиндан* се пњчњ Т ГК, за *Сњвиндан* Т, *Сињсовдану* нароњ давњ Пл, да идњ на *Сињњјајевдан* Ст, око *Тњминдана* С, на *Туњиндан* се дњца нњ бију Осл, о *Туњиндану* Остр.

Наравно, старије стање чува се у целој Подгорини у прилогу за време *њогне* (*до њогне, од њогне*).

И неки оближњи говори чувају старо стање, као нпр.: централна Шумадија (Реметић 1985: 232), Љештанско (Тешић 1977: 214), Мачва (Николић 1966: 258). У Ваљевској Колубари стара промена се у именима празника јњш у време Николићевих истраживања могла чути (1969: 46), а према мом материјалу именица *дан* се и у именима празника увњ јавља с вокалом *-а-* (Радовановић 2006: 222). Б. Николић у Тршићу не коментарише промену ове именице у именима празника, те тако његови подаци указују само на стандардну промену (Николић 1968: 413).

349. Именице странњг порекла као што су *бињиклисњи(a)*, *комунисњи(a)*, *демњкрањи(a)* и сл. завршавају се наставком *-а* и у јњднини се мењају као именице *а-*основе: њдњд идњ *бињиклисњиа* Пр, мњслим да је *њконњмисњиа* Мил, њн је бњњ *комунисњиа* Бал, да је *комунисњиа* ГЛ, Жњвњн *комунисњиа* СГ, Мњле бњњ *комунисњиа* Ст, прњвњ *комунисњиа* Мил, њн је *мањињнисњиа* Вр, бњњ *њелефњнисњиа* Бог, и *њелењрафисњиа* Пр, радио бњ *њелефњнисњиа* Л, њмњ *комњресњрисњиа* Реб, мњнњ њзњли за *њелефњнисњиу* Бог.

Код ових именица се у номинативу множине скоро увњ јавља *-и*, а не *-е*: *демњкрањи* су бњли против краља Мил, њни су бњли *демњкрањи* Остр, *демњкрањи* смо бњли прњ рњта Лоп; али и усамљњни пример: њни су бњли *демњкрањи* Мил.

350. Именице *лук* и *хлеб* се у номинативу и акузативу јњднине завршавају на нулту морфему или наставком *-ау*:

а) НАЈд.: и мрњк лњк Брез, сњд сњмо њпржњм лњк Р, црњни лњк Др, црњни и бњли лњк Д Пл, бњли лњк са шљњвњм Г, сњјњ лњк, парадњз ГЦ; њспржњм лњкањ Бр, додњјњм лњкањ Г, лњк плњвњм Бр, лњк њ подруму чували Брез, сњдили лњк ДЛ, стњвља се свњ што је њ овњ ... сњпа, сњрма, лњк бњли њбавњзно ГЛ, плњвњ лњк Г, њпржњш лњк, лњк пњсњдњм Лоп, њљњштњ црњни лњк Мил, пњсијњ се клњмпњр, лњк Мр, лњје за лњк Огл, прњњдњмстам лњк Пл, туњцали бњли лњк Пр, сњдили лњк Со, њсецкњм лњк Суш, на бњли лњк нњ идњ ништа С, ту се мњтњ бњли лњк Т, тура се бњли лњк В;

лњб, лњбнњ фуруна Бук, њнњј лњб ДК, и лњб ГБ, лњб од сњљањкњг квњсца ГЦ, врњћ лњб Мил, слњнина и лњбањ Брез, тњј лњбањ ДБ; мњсили лњб Бр, јњла се прњја

више нег шенични *лѣб* Бог, испече се *лѣб* ГБ, сечеш *лѣб* Д, *лѣб* месим стално ГЦ, посолимо и завувамо *лѣб* Г, љзмиш *лѣб* Г, месий *лѣб* на лопар М, јѣб се *лѣб* Мр, што се пече *лѣб* О, једна за *лѣб* О, не треба млого *лѣб* Огл, љ нега се дробии *лѣб* Остр, месим *лѣб* Остр, помесио се *лѣб* у вуруну Сит, *лѣб* у вуруни месим СГ, пекли и *лѣб* С, размесује *лѣб* Т, месила *лѣб* В, у пола четри закувала *лѣб* Туб, ставим *лѣб* да печем Ст, није ал слађи је *лѣб* СГ, месий *лѣб* па на лопар М, што се пече *лѣб* О; *лѣбац* ка сам почела Мил, умесий *лѣбац* по онај сач Сит, остави се и *лѣбац* Бр, месили *лѣбац* З, закувавам *лѣбац* Огл, убацимо *лѣбац* Туб, волим таз *лѣбац* Мр, начеб *лѣбац* К, ово нѣшиш *лѣбац* Лоп, имали сомун *лѣбац* ГЦ, па ћу ја испећи *лѣбац* Осл, *лѣбац* јѣла О, нѣшен *лѣбац* Остр, пѣнели *лѣбац* Бал, умесийш ко *лѣбац* Бог, идеш да вучеш *лѣбац* Бр, месим *лѣбац* Брез, са се не пече *лѣбац* ГК, мѣсимо погаче, сомуне и *лѣбац* ДЛ, дѣ се месий *лѣбац* ГК, имали сомун, *лѣбац* ГЦ, неко купује ов *лѣбац* ГЛ, пѣко *лѣбац* ГЛ, засече *лѣбац* Г, месиле *лѣбац* Л, умесий *лѣбац* Лоп, кад дѣш да умесийш *лѣбац* К, ја до шес сати умесийш *лѣбац* М, *лѣбац* сам месила стално Мил, закувавам *лѣбац* Огл, проју и *лѣбац* месили О, нѣшено *лѣбац* Остр, ако овај *лѣбац* Пл, поткуваш *лѣбац* у млакѣ води Пр, онај весели *лѣбац*, проја увалѣ се Реб, испече *лѣбац* Реб, она јој даје *лѣбац* Сит, *лѣбац* смо пекли СР, *лѣбац* испечем Суш, урежу *лѣбац* и ставѣ С, убацимо *лѣбац* Туб, ка-се испече туде *лѣбац* Туб, *лѣбац* и сад замесим Т, месимо *лѣбац* Вр, ту је се месий *лѣбац* В, месила и *лѣбац* З.

б) Гјд.: насецкам некѣг *лѣка* Мил, вам *лѣка* отрѣбим Осл, и црнѣг *лѣка* ДК, метем *лѣка* Остр, исече *лѣка* Бр, исече *лѣка* Бал, салијем и бѣлѣг *лѣка* ГБ, и пометамо сѣли и тѣг бѣлѣг *лѣка* К, ченчиѣ бѣлѣг *лѣка* Лоп, осече се бѣлѣг *лѣка* Бал, начупа па пѣра *лѣка* Бог, усече *лѣка* бѣлѣг или црнѣг ДБ, метем *лѣка* Со, *лѣка*, парадајза ДЛ, спрѣмий се главца мркѣг *лѣка* Др, *лѣка* црнѣг насече *лѣка* ГЦ, исече *лѣка* Г, оплевий по леју *лѣка* Л, и бѣлѣг *лѣка* ченчиѣ ставийш Лоп, пометамо сѣли и тѣг бѣлѣг *лѣка* К, копревѣма се и бѣлий и црнѣг *лѣка* Мил, од бѣлѣг *лѣка* Мр, додам послѣн вам *лѣка* мало бѣлѣг О, бѣлий прѣ на љуске од *лѣка* Осл, осече *лѣка* парче сланне и *лѣка* Пл, да ти јој бѣлѣг *лѣка* Реб, нарежѣмо *лѣка* СГ, усецкала *лѣка* црнѣга и бѣлѣга Суш, највишѣ од бѣлѣга *лѣка* С, метѣш бѣлѣг *лѣка* Т, у љусци од *лѣка* В;

донесем мало *лѣба* Осл, донесио је *лѣба* сину Вр, *лѣба* да им умесий К, да јѣдемо *лѣба* О, сланине и *лѣба* Мил, три парчета *лѣба* З, брез *лѣба* С, љвѣк и шеничниѣ *лѣба* Брез, није било ни *лѣба* Мр, и *лѣба* не купим ДЛ.

Суплетивни облици *леб/лебац* употребљавају се такође у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 223), тршићком говору (Николић 1968: 223), говору Љештанског (Тешић 1977: 214); у централној Шумадији су обичнији облици у номинативу и акузативу једнине *леба*, *лука* (Реметић 1985: 237).

351. Именица *сир* се такође у номинативу и акузативу једнине завршава нултим наставком:

а) НАјд.: *сир* и кајмак љвѣк Брез, ѣвчиј *сир* ДЛ, лѣп *сир* Брез, *сир* није ништа ГЛ, *сир* слани ГБ, бѣлий *сир* Лоп, купус, *сир*, кајмак ДК, *сир* наш К, *сир* и кајмак и кувѣм Лоп, *сир* и сланина и кѣло ракије Мил, *сир* стѣји у дрвенѣј каци Мр, *сир*, па кајмак и нагутају се Осл, тази *сир* Осл, тај *сир* Остр, лепши *сир* Туб, *сир* и кајмак и мас Пр, *сир* је тај Реб, *сир* тај ѣвчиј Суш, *сир* и кајмак Туб; ѣтац му гѣни *сир* Б, јѣб се *сир* Бог, имаш *сир* Ст, нѣсим мас, *сир*, кајмак Бр, нѣсила сам да ѣзвинѣш јаја, *сир*, кајмак Брез, *сир* ѣзрежѣм ДК, да се јѣде *сир* Мр, продавала *сир* ГБ, тврди *сир* припијала ДК, скѣпљамо *сир* ДЛ, за *сир* начини Др, у тај *сир* кад наѣпимо ГК, ставим мѣко, *сир*, кајмак ГЦ, прѣви се *сир* ГЦ, донесѣ *сир*, кајмак Р, каки јој је

сѝр Г, спрѣмѝ мајка лѣба и *сѝра* Л, кѹпѝ *сѝр* Л, трошѝмо крѣмпѝр, млѣко, *сѝр* Лоп, ѝзнѣли *сѝр* К, тѹде *сѝр* пѣспустали К, направиѝмо *сѝр* Мил, на кришке *сѝр* се ѝзрежѣ Мр, ѹзмѣм *сѝр* ваѝмо ѹгњавѝм Огл, ѝздрѣбѝмо *сѝр* Лоп, проја, *сѝр* Пл, није продавѣ *сѝр* Туб, држали станар^{ну}, *сѝр* Пр, вѣлим ѣвчијѝ *сѝр* Реб, нѣсила *сѝр* Со, ѹзимала за *сѝр* и кајмак СР, *сѝр* и кајмак се спрѣмѣ С, ѣсѹшѝм па ѣрај или *сѝр* СГ, гѣн^{ли} *сѝр* СГ, сѝпѣ па млѣко па *сѝр* Туб, ѝма да се прѣдајѣ *сѝр* Л, држи сѣмо *сѝр* и кајмак Т, наручили смо сѣд *сѝр* В, кѹпи прѣкупац *сѝр* З;

б) Гјд.: спрѣми баба маѣло *сѝра* Б, тѹриш *сѝра* и јаја Бог, мѣкицо *сѝра* и скѹп^{ла} нам даде Бог, пр^ѣсо вѣд од *сѝра* Брез, јѣдѣмо *сѝра* Мр, на^кпѝм чабриѝ *сѝра* ГБ, мѣтили *сѝра* ДК, маѣло *сѝра*, маѣло млѣка ГК, бѝло пројѣ и *сѝра* С, ѣндѣј *сѝра* и кајмака, а јаја ДЛ, свѣга, *сѝра*, кајмака Кун, ѣ, жѣне мѣтѹ лѹд^{ма} и *сѝра* ГЦ, мѣтѣш кајмака маѣло и *сѝра* Ст, надрѣбѝм тврѣдѣг *сѝра* Г, ја-сам више *сѝра* прѣдала К, спрѣми мајка лѣба и *сѝра* Кун, нѣма *сѝра* док нѣма ѣвчијѣ Л, наспѹ и *сѝра* и грѹдѣ Лоп, стѣвиш *сѝра* Лоп, мѣтнѣм *сѝра* К, купѣваћу ти *сѝра* Мил, мѣте се *сѝра* и кајмака Огл, мѣтну нам *сѝра* Осл, кад нѣстанѣ *сѝра* Остр, бѹдѣ *сѝра* Пл, накупѝм чабар *сѝра* Пр, *сѝра* ѹдрѣбѝш Сит, гѝбаница од *сѝра* Со, по стѣ кѝла *сѝра* Суш, кѹпуса, *сѝра*, кајмака Туб, кѣмад пројѣ, *сѝра* Вр, али *сѝра* је ѝмало З.

352. Именица *сѝромах* доследно губи финално *х* и тада остаје у парадигми м. рода, прикључује се именицама ж.р. на -а или се као његов конституент појављује *к*: највѣћѝ *сѝрѣма* бѣри се ДК та^{нак} је бѝѣ *сѝрѣма* М, кѣ је *сѝрома* бѝѣ Огл, *сѝрѣма* бѝѣ Сит, јѣдан *сѝрѣма* дошѣ пѣцѣпан К, кѣ је *сѝрома* бѝѣ ѣн је мѣрѣ Огл, уп. и придев: страшно *сѝрѣма* чѣѣк В;

ѝди за *сѝрѣму* Мил, бѣжи од *сѝрѣмѣ* Г, мѝ смо бѝли *сѝрѣме* Р, ѣни су *сѝрѣме* Сит;

ја сам *сѝрѣмак* бѝѣ, пѣшла је за менѣ ГЦ, та^{мо} јѣдан *сѝрѣмак* Лоп; да ѹгрозѣ *сѝромѣке* В; и у номинативу множеине облици добијени другом палатализацијѣм: бѝли *сѝромѣси* млѣго ГЦ, мѝ смо бѝли *сѝромѣси* Бал, свѝ *сѝромѣци* ослѣбођени В.

У употреби је и именица *сѝроѝа*:

рѹку лѣмиѣ рѣб, *сѝроѝа* Б, ѣн бѝѣ *сѝроѝа*, није ѝмѣ ма^{терѣ} ГЦ, бѝѣ ѣн *сѝроѝа*, ја *сѝроѝа* ГЦ, ѹлѣз и ѣн бѝѣ *сѝроѝа* ГЛ, као *сѝроѝа* сам Д, ѣн ѣстѣ *сѝроѝа*, мајка ѣтишла Лоп, ѝ ѣн *сѝроѝа* прѣчѣ Лоп, ѣн ѹчини мѣни *сѝроѝа* Бр, криѣ је се *сѝроѝа* знаш Остр, дѣвѣр *сѝроѝа* је на срѣд пѹта Лоп, и ѣн *сѝроѝа* је К, ѝ ѣн је бѝѣ *сѝроѝа* Р, сѝрѣта сам ја, *сѝроѝа* је ѣн СР, *сѝроѝа* а тѹ ѝмѣ Сит, млаѣ се ѣн ѣжѣниѣ бѝѣ *сѝроѝа* Со;

и ја ѣстала *сѝроѝа* Б, *сѝроѝа* бѣжија, кѣ те глѣдѣ Б, ѣстала *сѝроѝа*, ѣца није за^пантила Д, бѝла *сѝроѝа* и бѣлѣла ме увѣта ГЦ, знаш ка^{ко} се *сѝроѝа* ѹдѣје О, да^{ду} као *сѝроѝа* сам К, тѣшко њѣзи јѣднѣј *сѝроѝи* К, ја сам јѣдна *сѝроѝа* ка^{ка} ћу да бѹдем Реб, ја *сѝроѝа*, а вѣде дѣ сам ја сѣ дошла Мил, ја знала за^{тѣ} што сам бѝла *сѝроѝа* Мил, бѝла *сѝроѝа*, па трѣба тѣ глѣдати пѣсла мѣре Пл, и ја сам ѣстала *сѝроѝа* Пр, бѝла *сѝроѝа* ни^{сам} ѝмала ѹ што да с ѣбѹчѣм Пр, и ја^{учѣ} што год мѣре *сѝроѝа*, лѣгла Ст, *сѝроѝа*, јѣдна Т, шта ћ ја *сѝроѝа* мѣрам В, што је ѣстала *сѝроѝа* В, са тѣм мѣјѣм *сѝроѝѣм*, са свѣкрѣм и са свѣкрѣвѣм Суш;

ѣстали *сѝроѝѣ*, ѣн ѣстѣ брез ѣца и та^{кѣ} Брез, *сѝроѝѣ* бѝле, јѣл ѝмале њѝно ѝмање ал ни^{су} ѝмале ѣца ГБ, ѝмале нѣкѣ *сѝроѝѣ* ѣстале ДЛ; уп. прилог: ѣстала *сѝроѝѣ*, ни^{сам} ѝмала врѣмена Пл.

Ста^{њу} у Подгорини ѣговара ѣном у Колубари (Радовановић 2006: 223-224), Мачви (Николић 1966: 263) и говору Љѣштанскѣг (Тешић 1977: 214). У централној

Шумадији, затим Тршићу и Горобилу именица *сиромак* и након губљења финалног *x* и/или његове супституције остаје у *o*-промени (Реметић 1985: 258, Николић 1968: 413, М. Николић 1972: 671). По мишљењу С. Реметића овоме „је допринело често супституисање финалног *x* сугласником *k*, са успостављеном алтернацијом *k:c*, *k:c* у парадигми, чиме се *сиромак* прикључио именицама типа *јунак:сиромак*“ (Реметић 1985: 258).

353. Код појединих именица губљење финалног *x* није утицало на њихову деklinацију:

врх: на *вр̂* одē Бал, по *вр̂у* ма̀ло ГЦ, на *вр̂* Мѐдведни́ка С, ви́ш ку̀ћē на *вр̂у* ДК, до *вр̂а* Пр, у̇ *вр̂* *л̂а̀в̂ē* З, обложена гóр по *вр̂у* Остр, по̀солиш по *вр̂у* Остр, скѝнē се са̀мо с *вр̂а* Мр, о̀ца̀к је на̇ *вр* Брез, до на *вр̂* Ја̀блани́ка Реб, на *вр̂* ка̀шике́ Суш, та̀ј *вр̂* Лоп, и на *вр̂* банде́ра ДК, на *вр̂* за̀брана ГЦ;

прах: нēко *пра̂*, нēко па̀суљ Туб, зва̀ли *пра̂* Брез, лѐбац и *пра̂* ГЛ, нē море да ро̀ди ни *пра̂* Мр, ва̀ко за̀вѣж̂еш *пра̂* Брез, син у *пра̂у* К, прескòчио̇ у̇ *пра̂* до̀л СР, сѝјали к̀руз, зòб, *пра̂* Л;

орах: то̀ је *ора* Брез, ни ко̀лкò *ора* Лоп, зѐлен *ора* Г, јѐди *ора* Осл; па *ора̂ј* или сѝр СГ, то̀ се цѐдило из *ора̂ја* К, гу̀лили се од *ора̂ја* Бог; јѐдан *орас* М; и у множини: да̀ по̀ два̇ *ора̂ја* Т, ту̀ се на̀баца̇ *ора̂ја̂* Л, во̀јицни̇ *ора̂ји* Брез, т̀уца̀ли се *ора̂ји* К; бѝли ми *ораси* Г, сла̀дѝм и *орасе* Пл, има̀ сво̀је *орасе* ДК;

очух: нѐзѝн *оч̂у* Туб, има̀ла и *д̂ђува* Бр, нē да̀ *оч̂у* Пр;

ирах: о̀станē *ира̂* Пл, из̀ба̀ци̇ *ира̂* Реб;

сирах: да̀ са̀лива̇ о̀на̂ј *сира̂* Лоп, прет̀рпѝ ка̀кѝ *сира̂* ГЦ, то̀лики̇ *сира̂* Б, нѝје ме *сира̂* ГК, о̀бузмē ме *сира̂* С, во̀лови из *сира̂а* по̀чели̇ да̀ ста̀ју Вр, та̀ко̀ бѝло *сира̂* К, о̀на од *сира̂* ни дан̂ас Бр, ц̀р̀ко од *сира̂а* Д; мēнē *сира̂к* ГЦ, али под *сира̂ком* Реб, др̀ктò *сира̂ка* Реб;

ирбух: и *ирбу* бо̀лē Сит.

Уместо *ирбух* у Подгорини се готово увек употребљава лексема *сиомак*, што потврђују многи примери: сл̂^мѝпē̂ о̀чи, *сио̀ма̀к* Брез, *сио̀ма̀к* бо̀лио̇ ГЛ, бо̀лē̂ *сио̀ма̀к* ДК, у нѐнòм *сио̀ма̀ку* Др, ни *сио̀ма̀к*, ни лѐђа ГК, про̀ђе *сио̀ма̀к* ГЦ, прет̀егнē̂ *сио̀ма̀к* од тѐрета ГЛ, *сио̀ма̀к* нѝје до̀бар Г, о̀на о̀стала у *сио̀ма̀ку* Лоп, то̀ мѝтнѝм на *сио̀ма̀к* К, у *сио̀ма̀ку* жо̀ј Мил, два̀ пр̀ста о *сио̀ма̀ка* Мр, трѐћѝ бѝо̇ у *сио̀ма̀ку* Пр, пу̀стала ми во̀ду у *сио̀ма̀к* Реб, за̀болио̇ ме *сио̀ма̀к* Сит, *сио̀ма̀к* СГ, у *сио̀ма̀ку* С, *сио̀ма̀к* Туб, про̀ва̀лило у *сио̀ма̀ку* З.

354. Финално *-л* на крају слога или речи углавном изостаје:

а) ц̀р̀ко̀ јѐдан *во̂* Бр, бѝо̇ и јѐдан *во̂* Брез, за̀качио̇ ми *во̂* СР, мо̀ј *во̂* С, да̀бо̀гда им *ђа̀во* о̀дно̇ Брез, то̀ је бѝо̇ *ђа̀во* К, нѐкѝ *ђа̀во* Вр, бѝо̇ *ђа̀во* чо̀век Лоп, ко̀то̇ и ту̀ се ку̀ва̇ Бал, ба̀крени̇ ку̀шо̇ стòјѝ ГЦ, ба̀крени̇ ко̀шо̇ Бр К, упр̀т^мла *ко̀шо̇* нѐкѝ ГК, нѐкѝ *ко̀шо̇* па ври̇ М, угрѐјемо̇ *ко̀шо̇* во̀дē Ст, на̀ставѝш *ко̀шо̇* Мил, то̀ *ко̀шо̇* во̀л^мкѝ ГБ, *ко̀шо̇* има̀ли ва̀ко̀ вел^мкѝ Пл, ба̀крени̇ ку̀шо̇ ГЦ, нēма̇ пра̀шка него̀ лу̀г, *и̂ѝо̇* Брез, ку̀вало се *и̂ѝо̇* Л, ста̀виш *и̂ѝео* К, у̀спē̂ се *и̂ѝео* и за̀вѣж̂е се ДК, кад та̀ј *и̂ѝео* про̀врѝ ГЦ, о̀та̀ј *и̂ѝео* Лоп, *и̂ѝео* но̀д изв̀учѝм Г, по̀ч^мсти̇ш жа̀р, *и̂ѝео* ГК, кад та̀ј *и̂ѝео* про̀врѝ Остр, по̀соли̇ се *и̂рѝсò* Мил, мѝту̇ сѝра и о̀на̂ј *и̂рѝсò* ГЦ, па и *и̂р^мѝсò* Брез, јѐло је се и *расò* ДК, прѐко̀ зѝме *расò* С, вр̀ућа про̀ја и *расò* Лоп, ст̀уден *расò* ГК, ста̀ви̇м под *сѝо̇* Бал, о̀т^мшли та̀мо за *сѝо̇* Бр, дал је бѝо̇ *сѝо̇* ДК, има̀ло ра̀м ко̀ *сѝо̇* Бр, два̀ крѐвета *сѝо̇* ГЦ, начѝн^мл^м вел^мкѝ *сѝо̇* Мил, у ку̀јни̇ сѐди́мо, вел^мкѝ стò Д;

б) ду̀гачак *сѝо̀л* ГЦ, под *сѝо̀л* мѝгѝмо сла̀ме Т, са̀мо кл̀упа и *сѝо̀л* М, ста̀виш ту̀д *сѝо̀л* Лоп, пра̀зан *сѝо̀л* на Бòж^мћ Лоп.

355. У Подгорини се уместо назива за црквени празник *Духови* употребљава назив *Тројице*: празновали *Трѡјице* Др, о *Трѡјицама* кѡ идѣ цркви Бог, бйѡ вaшер на трѣћѣ *Трѡјице* ДЛ, а дрѹгѣ *Трѡјце* прѣслављамо Г, дѡ Тројйца ГБ, сaд нам йдѹ *Трѡјице* Остр, бѡлѣ су кйшѣ Ђурђевскѣ и о *Трѡјицама* Г, за Свѣтѣ *Трѡјице* ГЦ, да рѣкнѣмо за свѣтѣ *Трѡјице* ГЦ, од јѣсѣни до *Трѡјйца* ГЛ, ѡбично на *Трѡјице* Мр, учи *Трѡјйца* Мр, о *Трѡјицама* Огл, прѣслављаѡм *Трѡјце* Осл, по *Трѡјицама* Остр, бйло бaш на *Трѡјице* СГ, мѡји ѹјaци прѣслављајѹ *Трѡјице* СГ, нa треће *Трѡјице* Суш.

Исто је и у Ваљевској Колубари, Тршићу, Горобиљу (Радовановић 2006: 224; Николић 1968: 413; М. Николић 1972: 671).

356. Уместо лексеме *йас* употребљавају се лексеме *кер* и *ѹкела*: *кѣру* јѣдан зар још лѣжйш Осл, док *кѣр* сaмо ркнѹ Реб, кад вѣче *кѣрови* лајѹ Брез; пaрѣ се маћке и *ѹкеле* ГК, жилавијй од *ѹкелѣ* Лоп, *ѹкеле* лѡвоће пѡчѣле да лајѹ К, *ѹкеле* су нa њй нарнѹле С, *ѹкела* зйнула СР, мйслила *ѹкела* Бал, тѡ су бйле *ѹкеле* Ст, ймајѹ *ѹкеле* З.

357. Именица *рай* чешће се јавља у средњем него у мушком роду:

а) ѡтишѡ ѹ *райо* Мил, ѡт"шли ѹ *райо* Брез, кад је *райо* се завршило Огл, кад је *райо* бйло Бал, ѹватило *райо* М, ѡтац, кад је *райо* бйло Б, чѡек ѡт"шѡ ѹ *райо* Б, бйло *райо* Р, пѡшѡ ѹ *райо* Бр, йшли ѡдавдѣн ѹ *райо* Остр, брaт је мѡј йшѡ ѹ *райо* Мр, јѣсте *райо* бйло Брез, кад је *райо* прйје ГЛ, пошто завршено *райо* Брез, ѡнѡ *райо* ГБ, ѡт"шѡ ѹ *райо* ДБ, ѡтишѡ ѹ *райо* и пѡгинуо ГК, кад је бйло *райо* ка-су Нѣмци Т, брез свaдбѣ, *райо* бйло ГБ, ѡт"шѡ дaнaс ѹ *райо* ДБ, да је тѡ *райо* ѹништило ДК, и прѡшло *райо* ДК, пред *райо* ѡнѡ ГК, ѹ *райо* ДЛ, *райо* ѹватило Др, а *райо* бйло и мѡмци што сам знaла йзгинули Др, кад је завршено *райо* Д, кад је бйло *райо*, ѡтерaни ГК, ѡт"шѡ на Срѣм ѹ *райо* Г, запaнтила сам *райо*, нѣзгоде су бйле Л, *райо*, ѡнѡ бйло Лоп, кад је *райо* пѹстѡ бйло Лоп, кад је *райо* се заврш"ло Огл, знaли смо да је *райо* Огл, првѡ *райо* кад је бйло Осл, бйло ѡнѡ *райо* Пл, *райо* бйло јаштa је, хѹт мѡре Пл, нѣ би ни стaклета ѹз *райо* СР, кaко смо се нaмучили ѹз *райо* СР, бйло ѡвѡ *райо* О, ѡтац ми нйје дaѡ бйло ѡндaј *райо* Суш, кад је бйло *райо* В, пѡслѣ некaкѡ *райо* Т, ѹдaла се пошто је *райо* завршено Т, бйло је прѣла кад је прѡшло *райо* Вр;

б) кад је бйѡ *рай* Ст, прѡшѡ *рай* ја се ѹдaла Вр, јѣсам, *рай* Л, завршиѡ се *рай* Брез, ѹвати ѡнaј *рай* Лоп, кад је се смйр"ло, прѡшѡ *рай* О, кад је бйѡ првй свѣтскй *рай* Мил, нйје прѡшѡ ни *рай* ГК, нйсу признaли *рай* Бог, бйло свѣ рaто Ст, нйсу признaли рaт Л, пред рaт је бйло, гѡд"на, двѣ ГЦ, *рай* бйѡ ГЛ, кад је завршиѡ се рaт Огл, кад је бйѡ рaт, ја-сам ймѡ шѣснѣс гѡдйна Ст, ѹдариѡ и рaт В.

358. Именица *биѹикл* пришла је именицама женског рода: нйко нйје кaзѡ *биѹикла* него тѡчак Пр, бйла и *биѹикла* ДК, прѣ је бйла *биѹикла* О, да ѡтрa *биѹиклу* О, нѣ мош тѣрати *биѹиклу* Мил, да тѣрaм *биѹиклу* на вѡз ДБ; бйле *биѹикле* Пр.

Јасно је да је лексема ређе у употреби, будући да се ради о планинском подручју и да се углавном може чути у селима ближим Ваљеву.

На терену Ваљевске Колубаре ову сам именицу углавном бележила у средњем и мушком роду (Радовановић 2006: 225).

359. У једнини именице *вййaо* и *сврѡо* припадају ср. роду, а у множини могу мењати род: ймајѹ *вййлови* нѣко снѹјѣ по зѣмљи Осл, *вййлови* вaко стѡјѣ унакрс Огл, па ми сaмо пѡпуцали *вййлови* Тѹб, ал ми пѹкло *вййлови* Ст, ймајѹ *вййлови* ѡправѣ се Брез.

360. Лексема којом се означава други дан недељног поста (и „обавезног“ поста нарочито пред какав црквени празник) *йѣйaк* прилази именицама женског рода (вероватно према *срѣга*): постймо срѣду и *йѣйку* Бал, *йѣйка* тѡ нйје прaзник

Брез, пост^нло се и срѣда и *йеѣика* ДК, сем ако је умро на *йеѣику* ДК, бива и на *йеѣику* та четрѣсница ГК, а *йеѣику* ниједну не мрси Др, дал је била *йеѣика* прѣд Марковдан Др, до Трѣјѣица свакѣ *йеѣикѣ* на ваљевској пијаци ГЛ, свакѣ срѣду и *йеѣику* и вел^нкѣ недељу постим Г, ако је срѣда или *йеѣика* то је посно Г, срѣду и *йеѣику* ја не мрсим Лоп, постим срѣду и *йеѣику* М Мил, ђурђевска *йеѣика* Осл, ја не мрсим срѣду ни *йеѣику* Осл, пошћена срѣда и *йеѣика* СР, а готово свакѣ *йеѣикѣ* прѣло СР, ни мрсим ср^нѣде ни *йеѣикѣ* Суш, постила се срѣда и *йеѣика* Т, прѣчѣстим се срѣду и *йеѣику* В, ми *йеѣиком* постимо Огл.

Следећи примери можда показују уопштавање облика и изван црквеног контекста: *йеѣика*, само се гонѣ стѣка у Ваљево Лоп, идѣмо и на пијац свакѣ *йеѣикѣ*.

Паралелно се употребљава и облик у мушком роду: кад је Јовањдан у срѣду посно, а ако је у *йеѣиак* исто Бал, радили су у *йеѣиак* пред Лѣксија Брез, сутрѣдан Јовањдан *йеѣиак* Брез, маѣтим ако је мрсак, ако је *йеѣиак* посно ДЛ, три даће, *йеѣиак* вѣче, дају посну ГЛ, прије се поштовѣ и *йеѣиак* Мр, шѣљиче се ставѣ једно *йеѣиак* вѣче ГЛ, ако је *йеѣиак* риба Г, у *йеѣиак* је посно и спрѣмѣ се М, на Богојављѣње је се мрсило па ма био и *йеѣиак* Мил, сине, *йеѣиак*, данас Т, мама, баба велѣ да је данас *йеѣиак*, јѣс, сине, *йеѣиак*, данас се не мрси Т, кажѣ не ваљѣ ни *йеѣиак* постѣ се В, печанѣ дан зовѣ кад је срѣда и *йеѣиак* В, ако је *йеѣиак* укува се пасуља В; поред уобичајеног назива за дан у недељи: дође у *йеѣиак* вѣче Брез, са њима у *йеѣиак* рано ГБ, *йеѣиак*, субота, недеља ДЛ, нарѣчито *йеѣиком* кад је пазарни дан Пр, обично *йеѣиком* поранѣ јутру Пр, или ђу доћ^н у *йеѣиак* Мил.

Именицама женског рода у истим условима прилази *йеѣиак* и у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 226).

361. Лексема којом се означава мањи *йросѣор* на којем се кујују живоѣине *намирнице* и *груѣа роба* у стандардном језику је мушког или женског рода. На терену Подгорине забележена је спорадична употреба у женском роду:

а) и маѣ носила на *йѣјац* Л, *йѣјац* био у Ваљево С, однесѣ на *йѣјац* ДЛ, идѣмо на *йѣјац* свакѣ пѣткѣ Г, онде био *йѣјац* Брез, на *йѣјац* сам ишла ГБ, свѣ пѣткѣ на *йѣјац* Лоп, на *йѣјац* преко Става К, ѣтерајѣ на *йѣјац* Т, кѣповѣли су по *йѣјацу* Бог, паприку кѣпујѣмо на *йѣјацу* Бал, *йѣјац* био и нѣсам ишла с вѣловима, но ишла пѣшкѣ Брез, на *йѣјац* сам ишла ГБ, на ѣбрањачи сѣр, кајмак, на *йѣјац* носила ДЛ, однесѣ на пијац и прѣда ДЛ, у Ваљево сѣр на *йѣјацу* кѣпујѣу ГК, на *йѣјац* то нѣси мѣгѣ да спѣстѣш К, ѣна јѣтрос ишла на Лѣбовѣју на *йѣјац* Лоп, ѣна виш ишла на *йѣјац*, ја-сам јѣтрос виѣдила свѣ посла К, свѣ пѣшкѣ на *йѣјац* Лоп, носи на *йѣјац* Мр, ѣднѣла у Ваљево на *йѣјац* Мр, наѣо на *йѣјацу* Мр, сѣд не идѣ, пријатељу ни крѣмача на *йѣјац* пѣшкѣ Мр, кѣповѣли смо вѣлове на *йѣјацу* Остр, ка-се радници спѣстајѣ да сам на *йѣјацу* Пр, натѣварѣмо на Јѣбланѣку дрѣва и на *йѣјац* у Ваљево Реб, и маѣло на *йѣјац* Л, сѣд ѣзмѣ на *йѣјацу* С, *йѣјац* био у Ваљево С, само штѣд^нла да носи на *йѣјац* да прѣда Т, ѣтерајѣ на *йѣјац* па им јѣфтино О, око сѣда и на *йѣјац* З, по пѣна ѣола и на пијац З;

б) стѣли смо на *йѣјац* да то ѣдр^нѣшимо ДЛ, ишла и на тѣ *йѣјаце*, ишла сам по тѣм *йѣјацама* Лоп, тѣ је наѣма најближа *йѣјаца* бѣла Мил, тѣрали на *йѣјацу* стѣку Мил, ако јѣј се не свѣдѣ ѣна *йѣјаца* Т.

У Ваљевској Колубари сам доследно бележила облике мушког рода (Радовановић 2006: 226). У мушком роду се ова именица реализује и у Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 178).

362. Именица *йорез* готово увек је женског рода:

а) по сѣлу писѣ о *йѣрези* Со, ѣн плаћѣ *йѣрезу* Суш, платѣ лѣуди *йѣрезу* или нѣшто ДЛ, плаћѣм *йѣрезу* и струју Г, трѣба плат^нти *йѣрезу* Мил, долазиѣ ѣвде за

иђрезу Мил, *плаћа иђрезу*, *узимају* *жито*, *платѣ иђрезу* Туб, *свако тромесѣче за иорезу* *тѣле* Туб;

б) *он плаћа иђрез* ГК.

У женском роду сам записала пример: *спаваш на ојрези* С.

Мушког рода је ова именица у централној Шумадији (Реметић 1985: 264) и у Ужичкој црној гори (Марковић 2011: 178), а двородна је (м/ж) у Мачви (Николић 1966: 261) и Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 226).

363. Следеће именице на испитиваном терену остају у мушком роду:

чарамо онај жсар Мил, *онај жсар* *наспеш* у *пеглу* С, *ставимо тај жсар* Туб, *направѣ тај жсар* Д, па *онај жсар* *мало* ГК, па *онај жсар* *мало* *рашчараш* Огл; *наспеш жсара* Бал, *онџга жсара* *нагрнеш* СР, *прѣ ставимо жсара* у *пеглу* Г, *убациш жсара* у *пеглу* ГЦ, на *огњашту* *има жсара* Остр, на *том жару* Осл, *прѣ* је се *бојило* у *жсару* Пр, *испечу* на *жсару* Пл,

у *чашцу* у *лој умочиш* Б, *умочи* у *онај лој* Брез, *упржила* *лѣка* на *лоју* ГБ, па се *лој* *растопѣ* Д, *помѣша* се *лој* *тај* Ст, *то претекнѣ* и *лој* В, *мало лџа* Вр, од *лџа* *кад* *кѣлемо* *посеке* Л, *обчно лџа* *трѣба* Пр, да *намажеш* *лџом* Сит, *од онога* *мрса*, *лџа* Суш;

за *којѣ минути* Сит, *пун минути* Мил, ни *сата*, ни *минутиа* Брез, *још пар минутиа* Пл, за *пар минутиа* се *угреју* Сит, *петнес минутиа* СГ;

носили у *млин* Бр, *имџ* је *млин* Пл, *имали* *вршалицу* и *млин* и *свѣ* ГЦ, *знаџ* да *склџпѣм* *млин* *џвај* за *мељаву* Суш, *џдемо* у *млин* *метѣмо* Лоп, *млѣли* у *млину* М, у *млиновима* *млѣвѣно* Огл;

није ни *први* *мрак* *биџ* Брез, *вѣћ* *биџ* *мрак* Туб, до *мрака* З, *џ* *мрака* се *тучѣ* Суш, *порџдила* *џ* *мрака* СР, до *мрака* *туне* Б, *џднесѣм* и *џстанѣм* *џ* *мрака* М, *кад* *мрак* *напоље* Д, *биџ* *џотово* *мрак* Пл, *свѣгде* *мрак* Огл, *вѣчи* *мрак*, *дѣца* *џћу* *кад* *вѣчѣрају* Осл, *није* *мрак*, *ми* *имамџ* *струјуѣ* Мил, *џвече* *чим* *мрак* ГК, у *мраку* *д* *џстанѣш* Лоп, *јџтри* *раџо* по *мраку* С;

Госпџђин џџс се *запџстиџ* Суш, *бџжићни џџс* Т, *Петрџв џџс* Брез, *уз* *часни џџс* Огл, *није* се *то* *јџло* *џџс* *мџре* Остр, *уз* *часни џџси* ДЛ, *ус* *часни џџси* *само* на *води* К, *уз* *часни џџс* *лѣти* Лоп, *није* се *то* ни *премршиџвџ* *тај џџс* Осл, *сваки џџс* *пџстѣ* Мил, *џџџ* *џџс* ГЦ, до *Васкрса* и *нисмо* *вишѣ* *џвај џџс* Со, *рѣкџ* *џ* *менѣ* *Ђуро* *каки* *вам* је *џџс* *кад* је *зѣјтин* СР, *свакџг џџсиа* Б, до *часнџг џџсиа* Бог, *кад* је *бџжићни џџси* Брез, *кад* *дџђѣ џџси* Л, *ја-сам* *сваки* *часни џџси* *пџстила* Брез, *зџвѣ* *часни џџси* ГБ, *сваки џџс* се *пџстиџ* ДК, *јашта* *смо*, *бџжићни џџс* Г, *ус* *часни џџси* *џпрти* *крџшакџ* ДЛ, *пџмало* *часни џџс* *пџсти* се Д, *пред* *бџжићни џџс* Сит, *дѣси* се *џџс*, *пџснџ* се *дајѣ* М, *џни* *сваки џџс* *пџстѣ* Мил, у *прџлѣѣ* од *часнџг џџсиа* В.

У централној Шумадији неке од ових именица могу бити ж. рода: *сама жсар*, *сама лој* и сл. (Реметић 1985: 261)

364. Именица *џѣђ* је у стандардном језику женског рода (в. РМС), а на овом терену доследно мушког рода: *сапунше* *џнај џѣђ* Т, *сиџпа* *џнај џѣђ* Лоп, *правиџ* се *џѣђ* Л, *џправѣм* *џѣђ* Брез, *прали* *џ* *том џѣђу* Бог, *сиџпамџ* *џнај џѣђ* Г, *сапнѣш* *џнај џѣђ* Др, *начинѣ* *џѣђ* Мил, *завѣжѣ* и *џнај џѣђ* ДК, *пѣру* у *џѣђу* С, *правили* *смо* и *џѣђ* Осл, *џзмѣ* *џѣђа* Лоп Остр; *свѣ* *ти* *џнај џѣђ* *прогрѣзѣ* *прѣсте* ДК, *правиџ* се *џѣђ* Л, па *пџсле* *џнај џѣђ* Осл, *џ* *тизѣм* *џѣђом* Осл, и *пѣпелом* *као* *џним џѣђом* *џзриба* се *лџнац* Г, *зѣлевѣ* се *џним џѣђом* Мр, *џнај џѣђ* Др, *правиџ* се *џѣђ* Л, *сапунше* *џнај џѣђ* Т, *сиџпа* *џнај џѣђ* Лоп, *правиџ* се *џѣђ* Л, *сиџпамџ* *џнај џѣђ* Г, *сапнѣш* *џнај џѣђ* Др,

начини *цѣћ* Мил, *завѣжѣ* и *о̀нај цѣћ* ДК, *пѣрӯ* у *цѣћу* С, *п̀равили* смо и *цѣћ* Осл, *ўзмѣ цѣћа* Лоп Остр.

365. У Подгорини су готово увек деклинабилне именице које означавају сродство или титулу употребљене уз лично име: исплѣтѣм *бр̀а̀шу Дра̀у̀ѝчу* ГЂ, *ч̀у̀ва̀ј ми і̀а̀зга К̀о̀ста* Сит, *і̀осі̀о̀дине* к̀о̀мандїре Ст СГ Остр 3 Кун, *госп̀о̀дине к̀а̀йеі̀ш̀ане* ГЦ, *к̀ра̀ља Алекса̀ндра* Ст, *і̀осі̀о̀дин* в̀одник Вр, *і̀осі̀о̀дин* к̀апета̀н Вр, *і̀осі̀о̀дин* к̀о̀мандїр Вр, *і̀осі̀о̀дин* к̀о̀мандїре Ст, *і̀осі̀о̀дин* *на̀редниче* Д, *і̀осі̀о̀дин* *ѝдїѝуко̀вниче* Вр СГ Огл; *і̀осі̀о̀дине* учитељу СГ К, и *дѣди* *Міѝтру* Лоп, *и́мб сам дѣду* *Луку* С, *п̀итала дѣду* *А̀нті̀о̀нија* Д, *са дѣдо̀м Ра̀јо̀м* Сит, *поне́си дѣду* *То̀ми* В, *рѣко̀ дѣди* *Сі̀а̀нимі̀ру* Вр, *дѣда* *Гв̀дзена* зва́ли *Лен̀дро* С, *ўзеб* од *дѣдѣ* *Рі̀сї̀ѣ* Д, *дѣди* *Цвѣ́ји* ГЦ, *тра́жио̀* од *к̀ума* *А̀рсена* *Брез*, *ў* *ѝо̀а* *Тикѣ́* б́ило О, *до̀лазио̀* *ч̀и́ча* *А̀нто̀није* *Брез*, *б́или* са *ч̀и́чо̀м* *Дра̀то̀љубо̀м* Остр, *о̀неш* ли *и́* ти *ч̀и́ча* *Б̀о̀дга̀не* ГЛ, од *ч̀и́чѣ* *Бра̀ше* ГК, код *ч̀и́чѣ* *Бра̀нка* ГЦ, *м̀ој ч̀и́ча* *Бра̀нко* ГЦ, *и́мала* сам *ч̀и́чу* *Бра̀нка* Остр, *до̀бѣо̀* од *ч̀и́чѣ* *Кр̀стѝвоја* Огл, *јѣди* ти *позна̀во̀* *ч̀и́чу* *Дра̀то̀љуба* Остр, а *ч̀и́чи* *Ра̀нисаву* сам *рѣко̀* Остр, *ка̀ко* зовѣ́ш *ч̀и́ку* *Міли́ћа* Мил, *ч̀и́ка* *Го̀јко* о̀нѣ Мил; уп. нпр. и им. ж.р. *ба̀би* *Ста̀нци* С, *и́мала ба̀бу* *Тр̀њину* Реб.

Слична је ситуација у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 226-226).

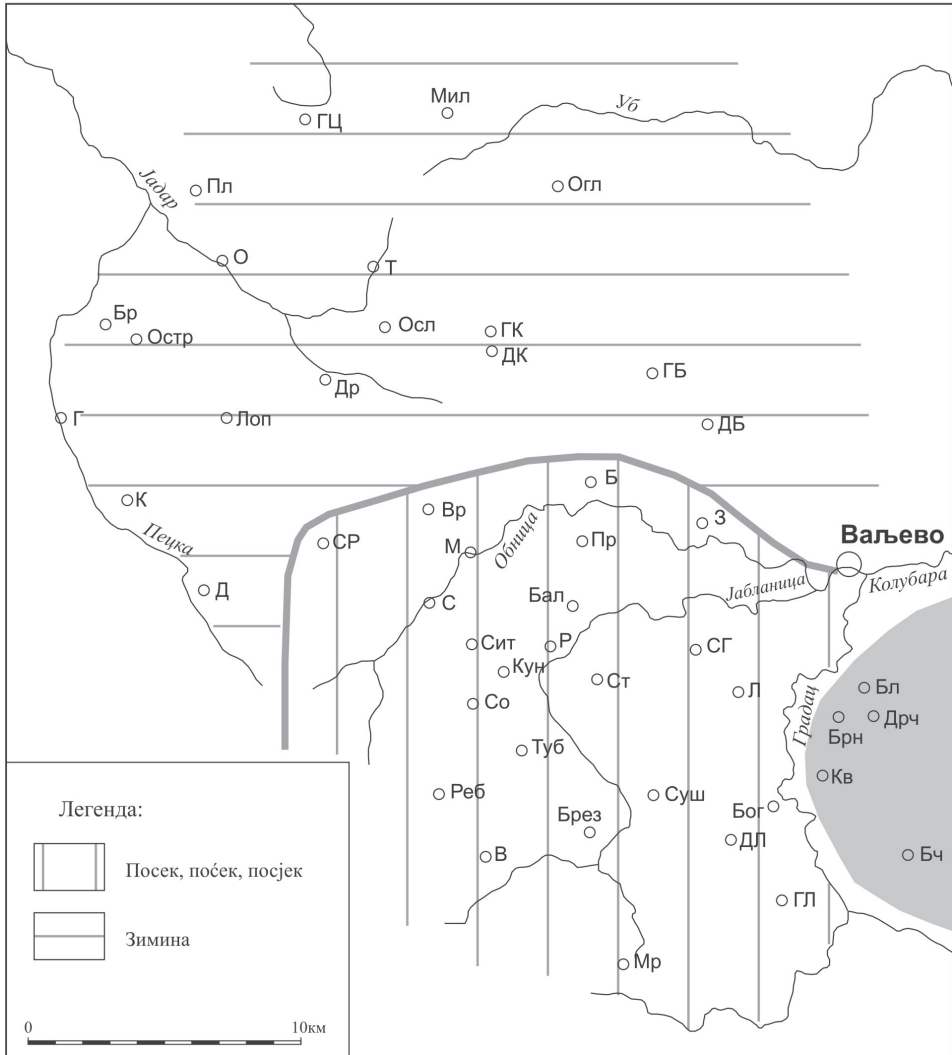
365а. У следећим примерима именице са значењем титуле су индеклинабилне: *госпон-і̀енерале* Ст, *госпон-Міи́шићу* О, *і̀осі̀он-сѣкретаре* Мил, *о̀н ка̀зо і̀осі̀он-ма̀јоре* Д.

366. Подгорски говор одликује и веома честа употреба именица мушког рода с деминутивним значењем на *-ић/-чић*: *ко а̀сѝла̀лић* ДЛ, *прі́вѣче а̀сѝла̀лић* Мил, *тај бра̀и́ић* Мил, *го̀ре бра̀е́чић* Брез, *јѣдан бра̀е́ић* Лоп, *во̀лики буда́чић* Туб, *цѣдила* у *бу̀рић* ГЂ, *б́или* су *бу̀ри́ћи* Бог, *не́ки ваја́ић* З, *о̀нај і̀ло̀шчић* одломѣш Лоп, у *Тедосі́ћа і̀рми́ћу* С, *б́ио̀ ја̀ко і̀у́јић* Пл, *ма́ли і̀у́њић* Р, *са̀шијѣ і̀у́њић* Сит, *крај* *њега̀* *дѣчкіћ* ГЛ, *о̀нај до̀бо̀ди́ић* Пл, *не́ки до̀ла́ић* ГЦ, *нацрта̀вало* је се као *зѣчић* ГЂ, *ма́ли ја̀рчић* Реб, *о̀нај кана́ић* ГК, *откувати* *ко̀нчић* ГЦ, *то̀ је ко̀йчић* С, *ма́ли ко̀и́лић* Остр, па *јѣдан кра́јчић* Лоп, *ма́њи ку́и́лић* В, *развучѣм* *ли́си́ић* Г, *земља́ни* *ло̀нчић* Мил, *оста̀виш* на *лоу́арић* Мил, *ме́тнемо* *лу́и́ачић* К, *јѣдан о̀внић* Пл, *и́мали* су *орма̀нчић* Туб, *и́ма̀м ја́* *и́лушчић* С, *кундаком* *ў* *нај* *и́ддрумчић* Мил, *и́до̀шчић* о̀вај се зовѣ́ ГЦ, *не́мој* *ћѣри*, *не́ма і̀у́и́ић* Р, *по* *во̀лики* *ре́жњић* Мил, *ре́ндић* *ч́истї* Бог, *к̀ли́ска*, *сње́шчић* Брез, *о̀нѣ со̀му́ниће* ГЦ, *ср́и́ић* *та̀мо* *Др*, на *сї̀о̀мачић* ГЂ, *по̀ткува́ш* *ў* *не́ки с̀удић* Бал Сит СР, *не́ки ша̀њѣрић* Туб, *и́рнић* *ишчупа́* Пл, *и́рнић* *ме* *ўбодѣ* ДЛ, *и́ма̀м* у *ћу́и́ићу* Брез, *накупі́м ча̀брић* ГЂ, *пўн* *накупі́* *ча̀брић* Пл, *пўн* *ча̀нчић* М, *о̀нај ча̀чић* Пл, и *цеті́ѣрчић* Ст, *осѣ́чѣш* *ши́љчић* Мил, *не́ки ши́фоњѣрић* Мр, *ўзмѣм* *не́ки ши́ла́ић* Т, *ўзмѣ* *ши́ла́ић* и *ўбијѣ* Лоп, *б́ио̀* *шубѣрић* К;

Иста је фреквенција деминутива мушког рода и у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 227).

367. Овде бих указала и на једну лексичку појединост. Лексема којом се ознчава *и́рло сї̀о̀ке* *које се і̀шови* *за зиму*, *и́осек* (в. РСАНУ) у селима испод Медведника, Јабланика и Повлена (оно што би и била „права“ Подгорина) гласи *и́дсек*, *и́дсѣк* и *и́дсјек*, а у оним другим (западнијим) пунктовима *зимина*; в. Карту 6:

Карта бр. 6: ЛЕКСЕМЕ *посек, зимина*

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Једнина

368. *Вокатив.* Облик вокатива се употребљава обавезно уз акценатску алтернатију *гѣѣ>гѣѣ* за ословљавање млађих особа и деце:

нигде *гѣѣ* моје Остр, *гѣѣ*, лѣпо ли си Мил, да си сáмо пáметно, *гѣѣ* Лоп, *гѣѣ*, да ти кáжѣм Пл, *гѣѣ* моје штá сам претрѣпила Б, ѣ, *гѣѣ* кáкѣ сам јá мѣке ГК, ударѣ ме, *гѣѣ* Бал, извѣини моје лѣпо, *гѣѣ* К, слѣшáј да ти кáжѣм, *гѣѣ* Туб, тѣ си *гѣѣ* пáметно па мѣжѣш Суш, ка-сам тѣла, *гѣѣ*, да је ѣдáм Ст, кáко је се бѣсо ишло, *гѣѣ* Лоп.

Много се чешће у вокативу (чак и у јатовским селима лексикализовано) употребљава ијекавска форма:

мѣј *гѣѣѣ* Реб, јѣј *гѣѣѣ*, кѣку мѣнѣ Б, ѣн кáжѣ ѣдо *гѣѣѣ* тѣдá Б, знáш штá је, *гѣѣѣ* Бог, ѣно, *гѣѣѣ* кѣшулѣ Бог, прѣ нѣје бѣло нѣшта ни да с кѣпѣ, *гѣѣѣ* Бр, сáд је тѣ свѣ пѣбáцáло мѣј *гѣѣѣ* Брез, *гѣѣѣ* моје, штá ћу јá тѣби да прѣчáм Брез, *гѣѣѣ* јá вѣче сјѣднѣм за прѣслицу Брез, ѣна се мѣни *гѣѣѣ* свѣћá В, нѣ знáм *гѣѣѣ* ГБ, јá кáжѣм ѣди *гѣѣѣ* ДЛ, лѣпови, мѣј *гѣѣѣ* ДЛ, ѣ-а мѣј, *гѣѣѣ* Др, прѣ *гѣѣѣ* Д, па вала-*гѣѣѣ*, рáд"ла сам свѣ што нѣко нѣје, Б, и забѣрав"ла сам, мѣј *гѣѣѣ* ГК, ѣмá јáшта, *гѣѣѣ* ГК, *гѣѣѣ*, мѣжѣш тѣ тѣ заврш"ти ГЦ, прѣ бѣле слáмњаче *гѣѣѣ*, нѣсу бѣли кáучи Г, свѣ на рѣке *гѣѣѣ* Г, *гѣѣѣ*, реко-ѣна је ѣт"шла О, нѣје бѣло кѣ сáдѣ *гѣѣѣ* Л, на ѣспиту се дáвало *гѣѣѣ* Л, да ти кáжѣм, *гѣѣѣ* Туб, кáжѣ *гѣѣѣ* Туб, дѣда, *гѣѣѣ* Туб, *гѣѣѣ*, чѣкáј Мил, *гѣѣѣ* ти ако ѣћеш С, нѣ морѣ да ми пáднѣ свѣ на ум, *гѣѣѣ* М, ѣ, *гѣѣѣ* ѣна је пѣтребна С, млáдѣс слѣжила *гѣѣѣ*, здрáва Мр, а-*гѣѣѣ* ћѣ стѣгнѣш Мр, ѣди *гѣѣѣ* Мѣлѣјка Мил, нѣје бѣло грáда *гѣѣѣ* Пр, кáко *гѣѣѣ* да вас пѣслѣжим Пр, штá ћ те лѣуди, *гѣѣѣ*, вѣте да је и ѣна дѣте дѣшла на дѣцу Мил, нѣ чујѣм, *гѣѣѣ* Пр, нѣје бѣло свѣтла *гѣѣѣ* Г, *гѣѣѣ*, нѣмѣј да плáчѣш Пл, тáкѣ је се *гѣѣѣ* кѣћило ц"ѣла врѣмена Мр, ѣ, дѣбро *гѣѣѣ* Пл, пáднѣ свѣ на ум *гѣѣѣ* М, ѣ, тѣ *гѣѣѣ* кѣшулѣ Бог, знáш штá је *гѣѣѣ* Бог, ка-сам се ѣдáла *гѣѣѣ* Сит, кѣјѣ су гѣд"не, *гѣѣѣ* Сит, звáли нас *гѣѣѣ* Вукáшиновићи Со, да вам кáжѣм, *гѣѣѣ* Со, ѣ, мѣј *гѣѣѣ* прѣстá бѣла В, ѣна кáјѣ, ѣво ти *гѣѣѣ* пѣјѣди В, ѣто, *гѣѣѣ* Реб, ѣди кѣћи *гѣѣѣ* Лоп, ѣдáклѣн сте вѣ *гѣѣѣ* Лоп, ѣткуд јá знáм, *гѣѣѣ* Мил, рáдила сá нѣма *гѣѣѣ*, кѣпала Мил, нѣје *гѣѣѣ* кѣ прѣ Осл, ћут, *гѣѣѣ*, лѣда Осл, свѣ сам рáд"ла *гѣѣѣ* Огл, штá ћу стѣјѣм *гѣѣѣ* З, јáшта мѣј *гѣѣѣ* З, штá ћу *гѣѣѣ* Суш, мѣја кѣћа нáпрáвлѣна мѣј *гѣѣѣ* Суш, тѣ прѣ *гѣѣѣ* Д, нѣмá нѣшта, *гѣѣѣ* ГЦ, жáѣ ми је, *гѣѣѣ* ГЦ, сѣр се прáвѣ *гѣѣѣ* ДЛ, ѣбуци се *гѣѣѣ* ДЛ, дá ћу се јá сѣтити *гѣѣѣ* Др, ѣкѣта ѣ-а мѣј *гѣѣѣ* Др, дѣшла *гѣѣѣ* ѣдвѣ ме мѣмак СГ, забѣравила *гѣѣѣ* СГ, јѣј, *гѣѣѣ* зáповѣдаѣ ѣд Л, полѣдиѣ нáрод, *гѣѣѣ* Ст, сáд је дрѣго *гѣѣѣ*, свѣ Ст, гѣбан"че јѣсмо *гѣѣѣ* Т, дáривáмо је *гѣѣѣ* Т, шпѣрѣти бѣли зѣдáнѣ *гѣѣѣ* Туб, *гѣѣѣ*, бѣо пѣлѣски Туб, тѣ је бѣло стрáшно *гѣѣѣ* мѣј Р, сѣта се *гѣѣѣ* нáмучила Р, ал сáд сам ѣ јá вѣћ гѣдине, *гѣѣѣ* СГ, *гѣѣѣ* нѣ мош ѣстáти тѣ Реб, слѣпе ѣчи, *гѣѣѣ* Туб, нѣје бѣло душѣкá, *гѣѣѣ* Мр, *гѣѣѣ*, реко, ѣна је ѣт"шла у пѣла двáнѣс О, зѣдѣ чѣчá, *гѣѣѣ* Осл, пѣчѣм ѣ шпѣрету *гѣѣѣ* Осл, ѣ, мѣј *гѣѣѣ*, вѣш јѣдно сам ѣко Пл, *гѣѣѣ*, лѣп је вáла бѣгу Пр, *гѣѣѣ* ѣбáвезно је шѣбица бѣла сá тѣм СР, штá сте вѣ *гѣѣѣ* ГЛ, кѣку, *гѣѣѣ* зар ѣ вáс нѣде ѣмá ГЛ, нѣје бѣло нѣшта ни да с кѣпи, *гѣѣѣ* Бр, сáд је тѣ свѣ пѣбáцáло, мѣј *гѣѣѣ*, свѣ тѣ чѣкркѣлије Брез, *гѣѣѣ*, јá вѣче сјѣднѣм за прѣслицу Брез.

П. Ивић сматра да се облик *гијеџе* у екавским говорима проширио са југозапада, са ширењем народних песама из епских крајева (Ивић 1955-56: 114). Облик *гијеџе* потврђен је у већини говора Ш-В дијалекта, као нпр.: у централној Шумадији (1985: 108), у Поцерини (Московљевић 1928: IV), у Мачви (Николић 1966: 233), у Срему (Николић 1964: 314), у Бачкој (Поповић 1968: 44), у тамашкој зони у Банату (Ивић 1997: 147).

Овако употребљен вокатив служи да заинтересује слушаоца за информацију која следи. Иначе, за успостављање комуникације неће се користити именица *геџе/гијеџе* у функцији правог вокатива, пошто се у тој функцији увек јавља властито име. Према З. Тополињској овакав тип употребе једна је од семантичких варијаната ословљавања – категорије апела (Тополињска 1974: 24-26).

369. *Инструментал*. У инструменталу јединине забележени су наставци *-ом* и *-ем*.

1) Наставак *-ом* јавља се:

а) иза тврдих сугласника: па се *у*лѣпѣ *блѣшом* ГБ, *з*амажѣ са *о*нѣм *блѣшом* Лоп, од *ц*репа и *блѣшом* Туб, *ј*а *р*анѣм *т*ѣм *брѣшном* Г, *з*ѣтѣн и са *брѣшном* Огл, са *о*нѣм *п*рѣјѣнѣм *брѣшном* Остр, са *брѣшном* па *р*азвѣчѣмо *к*ѣре *м*ѣ *С*о, *ц*ѣцвара се *п*равѣ са *ш*ѣнѣнѣнѣм *брѣшном* Мил, *брѣшном* Бр, *с*андуци са *брѣшном* ДК, *п*рѣ *ч*ѣрба са *брѣшном* Остр, *г*ѣре *брѣдом* ДЛ, *у*с *К*оњѣц па *брѣдом* Д, *п*ѣд *о*нѣм *брѣдом* Мр, *и*шли су *п*рѣ *брѣдом* Сит, *п*рѣл^вѣ *в*ѣном ГЦ, *д*ѣлибаша *п*ѣливѣ *в*ѣном Остр, *п*ослѣжујѣ са *п*анѣјѣм и са *в*ѣном Бал, *м*ѣтнѣ *д*укат са *в*ѣном Сит, *т*е се *з*агѣсѣ са *в*ѣном Т, *з*ѣтѣгнѣ *д*ѣл *врѣшилѣм* В, *м*еђу *врѣменом* сам *б*ѣла код *и*нтѣрнѣтѣ ДК, и *о*нѣм *врѣшѣном* Осл, *ј*ѣтрова *м*ѣжевлѣва са *врѣшѣном* Др, *ј*ѣтрова *м*ѣжевлѣва са *врѣшѣнѣиѣм* Др, *н*ејѣка *о*нѣм *д*рѣгѣм *ђѣшѣиѣм* Суш, *ј*а сам *с*ама са *ђѣшѣиѣм* Мр, *п*окрѣвали су *дрѣшѣиѣм* Сит, *ј*ѣсам *и* *ј*а *деѣиѣнѣсѣиѣм* *и*шла на *б*ѣње Лоп, *б*ѣла је *к*ѣћа, *б*ѣла *дрѣшѣиѣм* Мил, *н*ѣде под *о*нѣм *дрѣшѣиѣм* Мр, *с*амо *дрѣшѣиѣм* *т*ѣ се *н*авѣзујѣ Туб, *у* *к*ући и *ѣ*гњѣште и *т*ѣ свѣ *п*ошивѣно *дрѣшѣиѣм* Туб, *п*ѣд *о*нѣм *дрѣшѣиѣм* Мр, *ѣ*на *ћ*е да *д*ѣђѣ за *дрѣшѣиѣм* Осл, *ј*а *с*јѣд^ла *п*ѣре *н*ѣгѣ по *дрѣшѣиѣм* ДЛ, *п*ѣдгѣрајујѣ се *дрѣшѣиѣм* Т, *н*ѣму *п*ѣбѣлѣжѣиш *ш*ѣрѣвкѣм ил *дрѣшѣиѣм* Осл, *о*нѣм *дрѣшѣиѣм* *с*тѣлнѣ *м*ѣшѣ Остр, *р*азговѣрају са *н*ѣнѣнѣм *дрѣшѣиѣм* Т, *н*ѣ *з*нѣмо, *н*ѣ *м*ѣ дал је *ђѣбѣрѣвом* Г, са *ж*ѣиѣиѣм се *т*ѣ ГЦ, *п*ѣспѣм *ж*ѣиѣиѣм Бал, *с*лѣжѣ *ѣ*бавѣзно *ж*ѣиѣиѣм Реб, *н*ѣсмо *с*мѣли *и*менѣм Лоп, *ѣ*на је *з*нѣла *и*менѣм да *т*ѣ *к*ѣжѣ Лоп, *ѣ*на је *и*менѣм *р*ѣкла *ж*ѣну Реб, *з*вѣла га *и*менѣм, Чѣдомѣр Мил, *ѣ*ца сам *з*вѣо *и*менѣм Брез, *н*е *в*ѣли *м*ѣ ни *и*менѣм Б, *п*рѣ *н*ѣси *з*вѣо *и*менѣм *н*ѣкогѣ В, *ѣ*н *в*ѣчѣ *м*ѣнѣ *и*менѣм О, *ѣ*на је *з*нѣла *и*менѣм Лоп, *з*амѣтѣм са *ј*ѣлѣчѣиѣм Лоп, *у*станѣм *ј*ѣшѣром *р*ѣно Мр, *л*ѣди *п*рѣтѣснѣмо са *к*ѣленѣм ДК, *п*ѣд *к*ѣленѣм К, са *к*ѣсѣиѣм Брез, *н*ѣсу са *к*ѣсѣиѣм *ж*ѣта *р*ѣдили Брез, са *к*ѣсѣиѣм *ј*а *с*тѣвѣм *н*ѣгу *у* *в*ѣду Суш, *д*ѣшѣ *ј*ѣдан *ч*ѣвѣк са *к*ѣсѣиѣм Суш, са *с*ватѣвѣма са *к*ѣсѣиѣм Брез, са *ѣ*рловѣм *к*рѣлом ДК, *п*ѣслѣ *л*ѣнчѣиѣм *з*ѣитѣмо Др, *п*ѣлијѣм *л*ѣнчѣиѣм Бог, *ѣ*мѣстѣм *м*ѣсом Л, *к*ѣрлице са *м*лѣком Т, *п*ровѣшѣрила са *т*ѣм *ѣ*гѣлом ДЛ, *п*а *п*ѣс *ѣ*нѣм *и*ѣрчѣиѣм *м*ѣлѣм Остр, са *с*ѣном и *з*ѣби Г, *с*ѣном и *к*ѣрузѣна Осл, *с*ѣном сам *р*ѣниѣ *ѣ*вѣце *п*рѣко *з*ѣмѣ В, *с*ѣном и *р*ѣнили Бог, *р*ѣнили су *ш*ѣров^нѣм, *с*ѣном Остр, и *с*ѣрѣиѣм *т*рѣљају Вр, *п*ѣквѣсѣмо *ѣ*здѣл *ѣ*нај *с*ѣрѣиѣм Коњ, *с*тѣку *с*ѣном Брез, *с*ѣном и *к*ѣрузѣма Осл, *п*рѣко *з*ѣмѣ *с*ѣном Суш, са *с*ѣном и *ш*ѣров^нѣм Пл, *г*рѣнѣчѣ се са *с*ѣлом Кѣмениѣом Осл, *с*вѣ *с*ѣменѣм Д, *ѣ*ко су *к*ѣпијѣци *с*ѣном у *д*ѣвѣт *з*ѣвнѣш Мр, *ѣ*ндѣк са *с*ѣиѣклом *з*ѣпѣлѣиш Брез, *ѣ*мѣ *п*рѣзор са *с*ѣиѣклом Др, *ѣ*спѣчѣтка *с*ѣиѣчѣрѣиѣм Д, *п*ѣдгор^на се *б*ѣвѣ *с*ѣиѣчѣрѣиѣм Пл, са *и*ѣсѣиѣм *н*ѣкѣм, *ј*ѣка Лоп, *п*рѣкријѣ га *н*ѣкѣм *ћ*ѣбѣиѣм Т, *је* ли *К*ѣнуша *г*рѣн^чѣ *Ц*рнѣлѣвом ГЦ, *п*рѣбушѣиѣ *и*ѣлом Кун;

б) код осталих именица које такође и у стандардном језику добијају проширење основе:

одвојш *беоцеџа* Т, од зиминџе ил од *идвечеџа* Бр, *деџеџуџеџеџу/ђеџеџу* (сви пунктови), *дрвџа* Пл Вр К Огл В ГБ Брез Реб ГЛ С СР Туб Др Лоп М Бог Бр, по *дуйеџу* (сви пунктови), *күпио* два *жсрџеџа* Вр, додџаш *жумџанџеџа* Т, од неке коже црног *јџњеџа* штџавили ГЛ, нема тамо неке *џенде* удџв^аце *кџмеџа* К, три *кџмеџа* Л, шеџер у *лончеџу* С, од *маџеџа* побегне М, одранџ по стџт^ану *џйлеџа* ГК, *џраџеџа* Ст Бог Мр Реб Д Остр ГК, од *џрауџучеџа* СР Б, од *свиџчеџа* Бр, било од *свиџчеџа* ГЛ, *џелеџа* СГ Пр З Бал Бр Пл, веџу,чуџајџ *џжеџа* Г, од *џжеџа* какџг Бог, некеџ *џжеџа* Сит, *џнучеџа* (сви пунктови);

в) код именица које у стандардном језику факултативно проширују основу:

џзмџш чџтри *дрвџеџа* Л, даде и обоје нам по два *јџеџа* џ руке Бог, џпрџим два *јџеџа* Туб, два *јџеџа* Огл, рџзбиџем тџ два *јџеџа* Лоп, некеџ *одеџеџа* К, маџеџ *џучеџа* Мил, кџлке *џучеџа* Лоп, вџјицџнеџ *џучеџа* Брез, па све дошло вако на *словџеџа* Пл, *увџнеџа* ваке поџдигџе и зџнуџ С;

г) код именица које у стандарду не проширују основу:

не би ни *сиџаклеџа* џз рџто СР, напреџдем ја два *вреџенеџа* Пл;

д) код именица које се могу чути и без проширења: *џва* Пр, до *џва* Реб, на *џво* закачила саде Мил.

б) Множина

371. *Гениџив*. У генитиву множине јављају се наставци *-а*, *-и* и *-џу*.

а) Наставак *-а*: ишла преко *брџа* Г, џ другџм сџлу преко тџ *брџа* Мр, није ондаџ било *вџзилџ* С, само до *враџа* Сит, са тџ *вреџенеџа* СР, *идвеџа* (сви пунктови), тридесџет шеџ *домџџнџиџа* Остр, и тако око џви *добџа* то је било О, спреме *дрџа* Д, има рџзџни *имџна* Брез, има *имџна* сад тџзи пџно К, напреџимо *јџа* Брез В Со Бал, џмџти се дџсџт *јџа* Сит, није имало *јџла* рџзџни као сад В, давали му дџвет *јџџџа* зџмље О, има јашта *камџеџа* кџлке џџеш ДЛ, рџзгодџмо по пе-шес *киџа* Б, џпрте џџди по педесџт *киџа* ДЛ, стџ дваџес *кџла* је знаџ да свиџра ДК, сџнеџ је бџо до *колџна* Д, џне кџсти до *колџна* Б, кџшуље до џспод *кџлџна* Вр, завџде се според *кџла* Л, *џа* твоџи *леџа* ГЦ, на некеџ *меџиџа* кџвајџ М, то сам сллџшала на више *меџиџа* Пл, џ мене џнука на дџсе *меџиџа* Лоп, тџ после кџвали јџш на мџџо *меџиџа* Туб, доџку џз *неџџа* ДК, па све до *небџа* Туб, пет *одеџеџа* В, има више *океџиџа* Л, и *џлеџеџа* и џџмпеџа Суш, запаљеџе *џлуџа* Брез, од *идвџсама* С, *идвџсама* што се Мр, преко *рамџна* Лоп СР Бр Суш, или *реџџа* сџви ГЦ, сеџам *сџла* О, стџ *сџла*, стџ аџета М, ис дџругџ *сџла* доџџу Д, прџписуџемо мџ и(с) сџседџни *сџла* Г, рџзџни *сеџеџа* К, нема џни *сеџеџа* да раџајџ Мр, пе-шес *сеџеџа* саџене ГЛ, тџриш по чџтри-пет тџ *сиџиџиџа* Брез, мџте пет *словџа* ГБ, имаџ кожекаџи *небџиџа* Остр, слџшала сам из џегови *џџа* Суш, није добро са *џреџа* Л, и стџ *чуџа* Брез З, ишаџамо на неке стџ *чуџа* ГЛ;

б) Наставак *-и*: насџече џне *буџџа* Брез, биле од *буџџа* Со, поџчџло да се кџпуџе из *буџџа* Бр, имамо мџ *буџџа* Г, по петџнџесторо *идвеџа* Мр, џне, од *идвеџа* је најџџље сџриште било Туб, *јелеџџа* свакоџаџи Суш, и плџтеџа и џџмпеџа и *јелеџџа* Суш, радио нам џпанке од *јџнаџа* О, има фџрме *јџнаџа* Т, маџо *кџсџџа* је било Д ГК, двоџе *кџсџџа* Реб, петоро *назџмеџа* Остр, само џстало *џарџџа* вџне

с „корито“. Према РМС *дрџво*, дрџва и дрџвета, а према најновијем РСЈ *дрџво*, -ета; у РСАНУ *јелеџеџе* с дем. од желек (тур. *yelek*); *дрџме*, -ета (тур. *düğme*).

Реб, *й̄ас̄тор̄ка̄д̄и* СГ, имам ја шѣсторо *й̄ра̄унуча̄д̄и* Мил, шѣсторо *й̄ра̄унуча̄д̄и* Реб, дѣсторо имам *й̄ра̄унуча̄д̄и* Б, двоје *й̄ра̄унуча̄д̄и* Пл, има његови *й̄ра̄унуча̄д̄и* живи Реб, није *с̄иа̄кл̄а̄д̄и* било Остр, пѣторо *с̄р̄ӣча̄д̄и* С, сад је на откупу *ш̄ел̄а̄д̄и* Осл, било је онџ дрвено *ш̄екма̄д̄и* Пл, кѣлкѣ је дѣбио судѣва и *ћ̄еба̄д̄и* Сит, педесѣт *ћ̄еба̄д̄и* СР, није било *ћ̄еба̄д̄и* као сад К, а сѣдморо *унуча̄д̄и* Б, чѣтворо *унуча̄д̄и* Брез, двоје *унуча̄д̄и* саранила Суш, са двоје *унуча̄д̄и* Огл, двоје *унуча̄д̄и* Брез, имам и сина и снаву и двоје *унуча̄д̄и* Брез Реб, има двоје *унуча̄д̄и* ГК, имам сина и двоје *унуча̄д̄и* О, чѣтворо *унуча̄д̄и* Брез, два сина и пѣторо *унуча̄д̄и* Пл, сад имам трѣје *унуча̄д̄и* Огл, има двоје *унуча̄д̄и* ГК, а сѣдморо *унуча̄д̄и* Б, мој браћ имам и *унуча̄д̄и* К, те јѣргани те онџ *ћ̄еба̄д̄и* Лоп, педесѣт *ћ̄еба̄д̄и* Сит, није било *ћ̄еба̄д̄и* као сад К;

в) Наставак *-ију*: *у* нас је било дванѣс *ѣкнӣј̄у* Д, нисам *ѣчӣј̄у* ми Брез, прѣ исплѣтѣм ѣдавѣн доѣвѣн кад чѣвѣм гѣведа цѣлу чѣрапу, *ѣчӣј̄у* ми ГЦ, нѣ идѣ, *ѣчӣј̄у* ми Г, *ѣчӣј̄у* ми, није да се валѣим К, *у* овѣ вирѣ сѣнови из *ѣчӣј̄у* Лоп, бѣсиљак је држала испред *ѣчӣј̄у* С, испадѣ из *ѣчӣј̄у* Пл, сѣмо трѣје дѣцѣ ѣстало иза бѣни *ѣчӣј̄у* Туб, а вода свѣд ѣколо *ӯшӣј̄у* СР.

372. *Да̄ӣш̄ив-инс̄трумен̄ӣал-лока̄ӣш̄ив*. У дативу, инструменталу и локативу забележен је наставак *-има*:

Да̄ӣш̄ив: спѣстѣмо дѣле *у* јасле *ѣвед̄има* Бог, зѣми сѣчѣш тѣ *ѣвед̄ма* Д, јѣдну *ѣвед̄ма* Д, кѣ ће д идѣ *ѣвед̄ма* ГЦ, а ја *ѣвед̄ма* унѣла и положла Пл, умѣсѣм јѣдну *ѣвед̄ма* ГК, и ѣде стѣци кѣјѣ *ѣвед̄има*, кѣјѣ ѣвцама Осл, ѣн положи *ѣвед̄има* Лоп, *ја̄ӣња̄д̄има* ка се ѣјагњѣ ѣвце Д, сѣчѣш то *ја̄ӣња̄д̄има* Д, сокаци су према *й̄рез̄имѣнима* ГЦ, насѣчу курузѣвинѣ *ш̄ел̄а̄д̄има* Бог, дѣшле кѣћи *ш̄ел̄а̄д̄има* ГЦ;

Инс̄трумен̄ӣал: јѣдна страна са *бр̄вн̄ма* Огл, Миру сам рѣдла ѣв за *вр̄а̄ӣш̄има* С, тѣмо јѣдѣ за *вр̄а̄ӣш̄има* В, узорѣ се са *ѣвед̄има* Т, улази с *ѣвед̄има* у ѣвлију Пл, тѣрѣли дѣл с *ѣвед̄ма* Лоп, са свѣ *гр̄вима* унесѣ у кафѣну Д, наложѣмо ми вѣтру са крупним *гр̄вима* Лоп, правѣм са сѣром и са *ја̄јима* Бал, правла сам са *ја̄јима* и брашно Огл, пѣту са ѣвзим сѣром и с *ја̄јима* Пл, ѣтшѣ с *кѣлима* Др, кад йдѣ с *кѣл̄ма* ѣдѣд Б, с вѣлѣјскѣм *кѣл̄ма* Бр, да нѣ би кѣ наишѣ, знѣш с *кѣлима* Брез, ѣндај свѣдба бѣла са кѣњскѣм *кѣл̄ма* са фијакерма Др, ѣни ѣћѣ да гѣнѣ са *кѣлима* Д, свѣкар йшѣ с ѣним *кѣлима* кѣњскѣм из Ваљева Ст, ѣтшѣ с *кѣлима* Др, ѣни ѣћѣ да гѣнѣ са *кѣлима* Д, пѣшкѣ се йшло вишѣ него с *кѣлима* Пр, йстерѣли с *кѣлима* Осл, извлѣчли са *кѣл̄ма* Огл, дѣћѣ ја с вѣловима и с *кѣлима* Остр, и са *кѣлима* и пѣтерајѣ га мртѣвѣг Брез, прѣвлѣчи с вѣловма и с *кѣл̄ма* Пл, нѣ море с *кѣлима* ѣвуда Сит, сѣн ми дѣћѣ с *кѣл̄ма* Со, дѣшли лѣѣди с кѣњима и с *кѣлима* ГЛ, нај ми је лѣкшијѣ с *кѣлима* Мр, дѣлазли и са *кѣлима* Лоп, и ѣнда се с *кѣлима* гѣнѣ Л, ја сам за његовѣм *лѣћима* Суш, смѣкѣ *рамѣн̄ма* ГЦ, ја слѣгнѣм *рамѣн̄ма* Лоп, а помѣгѣч сѣмо *слѣвима* избѣдѣмо Л, сад покрѣвајѣ и *ћ̄еба̄г̄ма* Г;

Лока̄ӣш̄ив: код кѣлебѣ у *бр̄г̄ма* С, на *бр̄г̄има* кѣло йгрѣ чѣбанѣ Мр, у пѣдруму и *бура̄д̄ма* С, држѣмо у *бурѣӣма* Остр, по *вѣћ̄ма*, по пѣшњѣцма Осл, свѣ бѣјѣ пѣ ѣним *вр̄а̄ӣш̄има* С, сѣкѣ и у *гр̄вима* Лоп, скѣвѣм у *зр̄нцима* Пл, свѣ вѣкѣ тѣѣ по *имѣн̄ма* Бр, кѣкѣш лѣжѣ на *ја̄јима* Др, кѣпујѣ на *Кѣз̄илима* С, ѣнај на *кѣл̄ма* што вѣчѣ Б, на *лѣћима* нѣсила Брез Туб, нѣсила рѣчак на *лѣћ̄ма* Лоп, вѣјска сѣдѣ на стражарскѣм *мѣс̄ӣш̄има* СГ, стѣјѣли по *й̄рѣлима* Р, ја га у *нѣдр̄има* нѣсиѣ Д, у магази држѣли у *ѣкѣӣш̄има* М, вѣкѣ кнѣга је на *й̄рсима* Туб, и свѣ се бѣјѣ вѣкѣ по *й̄рсима* Ст, на мѣјѣм *рамѣн̄ма* ДЛ, и на *сегѣњима* Туб, ѣни йшли по *сѣлима* Ст, по *сѣлима* дѣл да тражѣ жѣта Суш, и бѣла под *сѣнима* Лоп, стѣјѣ по дѣсѣт данѣ у *ш̄екмѣӣма* ГЦ, у *ш̄екмѣӣма* у сѣли ГЦ, ѣтворѣ се на *ӯс̄ӣш̄има* крѣстица Лоп, чѣбулѣница йма у *ӯс̄ӣш̄има* Туб, тѣ да се йстѣпѣ *ӯс̄ӣш̄има* О, по *ирѣв̄ма* С.

373. *Формирање множине код именица које имају проширење -еи- у једнини.* На терену је потврђено неколико типова образовања множине именица које у једнини имају *-еи-*:

а) колективне именице на *-аг*: то је слăма, или *бўјăд* ДК, насечê онê *бўјăдгї* Брез, кошаре биле од *бўјăдгї* Со, имамо *бўрăд* Бал, прављена *бўрăд* од растовинê Бал, у подруму у *бурăдгма* С, гáјим *ждрêбăд* Г, *јăињăд* продавали Суш, плêла *јêлечăд* Брез, и плетêња и цемперă и *јелачăдгї* Суш, рáдио нам опáнке од *јўнăдгї* О, мáло *кљусăдгї* је било Д ГК Реб, вêл^нкă *лѡнчăд* Др, пêторо *назимêдгї* Остр, сáмо остало *йарчăдгї* вўнê Реб, вáкѡ на *йăрчăд* на колáчиѡе Пл, *йăсїорчăд* Мил, од *йăсїорчăдгї* СГ, вїше се то однѡсило на *йăшчăд* Реб, пetchý се *јăгãѡци*, брãвљê, *йрăсăд* Г, вїђали и вўкове и дивљў *йрăсăд* Пл, ймă њêговї *йрăунучăдгї* живї Реб, двѡје *йраунучăдгї* Сит, пêторо *йрăунучăдгї* Туб, пêторо *срїчăдгї* С, *сїйклăд* лêпа Лоп, нїје *сїйклăдгї* било Остр, било је онѡ дрвено *шекмăдгї* Пл, дê смо тѡвили прê *шêлăд* ГБ, прѡдајў и стѡку, *шêлăд* и тãкѡ Г, ймãм *јă шêлăд* З, дê смо тѡвили прê *шêлăд* Р, гáјила и *ћўрăд* С, д ѡдгáјим и вѡликў *ћўрăд* Лоп, двѡје *унучăдгї* ГК Пл Бал Брез, и *унучăд* и праунучăд Б, те *јѡргани* те онї *ћêбăдгї* Лоп, *чêљăд* Г С Б, гѡр ймă *чўнăд* и брѡдила СГ.

Примери показују да се колективи на *-аг* у испитиваним селима јављају у различитим акценатским ликовима, што је одлика и оближњих говора: говора Ваљевске Колубаре, централне Шумадије, Мачве, надаље и говора Љештанског, Тршића и Горобиља (Николић 1969: 47, Радовановић 2006: 231-232; Реметић 1985: 242, Николић 1966: 236, Тешић 1977: 216, Николић 1968: 414, М. Николић 1972: 672, Стевовић 1969: 460). Такође се у номинативу и акузативу не јавља множински наставак *-и* (нпр. *чувам унучаги*), који се спорадично среће у Ваљевској Колубари, централној Шумадији, Мачви и у Драгачеву (Радовановић 2006: 232, Реметић 1985: 242, Николић 1966: 263, Ђукановић 1995: 131).

б) суплетивни облици на *-ићи*: то с остáљало у *буриће* ДБ, у подруму *бўрићи* са рáкијѡм Ст, вѡјицнї *гуїмићи* Г, ймало *кўчићи* ДЛ, вãтали живê *кўчиће* Остр, *кўчићи* сã њїм вѡдê кѡмêндију ГБ, излêжê онê *йїл^нће* Огл, *йїл^нћи* пїјучў Осл, одгáј^нла прѡлетѡс *йїлиће* Мил, одгáјиле смо *йїлиће* Лоп, кўпујêм онê *йїл^нће* К, и *йїлићă* пўно Др, *йилићă* по шêсеторо ГЦ, кўпујў *йїл^нћи* Бр, он йсто вãтă *йїлиће* Брез, излêжê *йїлиће* М, пêторо *йилићă* се зãколê ДК, *йїл^нћи* пѡјели свê Р, по пêторо-шêсторо *йилићă* ГБ, *йїлићи* су крмачу сїсали Д, ѡна нãјвїшê *йїлиће* вãтă С, двãјес ѡсморо *йрасїићă* ГЦ, пѡлêжемо кѡ *йрăс^нћи* Сит, ймãм *йїлиће* Со, рãн^нла сам *йрăс^нће* СР.

Суплетивне форме на *-ићи* употребљавају се углавном код именица са значењем младунчади. Спорадична употреба *бурићи*, *гуїмићи* потврђена је само у случајевима када су поједини информатори желели да истакну њихову деминутивност и хипокористичност.

Готово исто је и у Ваљевској Колубари и у централној Шумадији (Николић 1969: 47, Радовановић 2006: 232, Реметић 1985: 243). Облици на *-ићи* се у сличном инвентару именица срећу и у говору Љештанског (Тешић 1977: 216), Тршићу (Николић 1968: 414) и Горобиљу (М. Николић 1972: 672).

Понекад се с нијансом хипокористичности могу чути именице: *шêлићи*, *јаїњићи*: па ѡбїћêм мѡје *шêлиће* З, дã видїш кãки су ми *шêлићи* ГЦ, мãлї су ми *јаїњићи* ГК, да ти пѡкãжêм *јаїњиће* Бал.

в) суплетивни облици на *-ци*: спрêмали кãкѡ мѡгли, тўде *јãйãѡце* држê Брез, лъўбê ѡвце *јãйãѡце* Мил, кãво лêпа за *јãйãѡце* ГК, пetchý се *јãйãѡци* Г, ймала *јãйãѡце* Со, печêмо *јãйãѡце* Лоп, ѡвце и *јãйãѡци* Л, ѡдê прѡдã *јãйãѡце* К, ѡдлўчê се *јãйãѡци*

Лоп, гонио ђвце, *јајањцима* Реб, прђдају се *јајањци* Mr, како *јајањци* Осл, чувај ђвце, *јајањце* Остр, гђр се пекѹ *јајањци* и миришѐ Пл, подајали *јајањце* Пр, ка саставим *јајањце* Реб, спрѐмали *јајањце*, смђгове Р, јучѐ сам прђдала *јајањце* Сит, најбђљи *јајањци* В, *ѹрѐсѹце*, јагањце Р, па и *ѹрѐсици* Мил, да се лѹбѐ ђвце и јагањци, краве и *ѹђоци* ГЦ Мил, а *ѹђоци* ти ђстали ГЦ;

г) множина с проширењем *-ѹѹа-*: најлђвшѐ у *бурѹѹа* ДК, држимо у *бурѹѹима* Огл, има рђзни *дрвѹѹа* Туб, ѹ руке нѐко прѐшйва *дуѹмѹѹа* Бог, волика *дуѹмѹѹа* Др, прѐшивала *дуѹмѹѹа* СР, има *океѹѹа* Остр, имаш *океѹѹа* Д, пѹна *океѹѹа* шѐнѹце Лоп, тѹд имају *океѹѹа* Лоп О, имамо тѹмо *океѹѹа* Мил, било је по чѐтри-пѐт *океѹѹа* Лоп, магђзи било је *океѹѹа* Вр Л, имају *океѹѹа* за шѐнѹцу Осл, *океѹѹа* за пасѹљ ДК, ђправљена *океѹѹа* Д, ђколо су *океѹѹа* Огл, имадѹ *океѹѹа* прѐгрђњена Огл, имају *океѹѹа* Лоп, зовѐмо *океѹѹа* Г, пѹна *океѹѹа* шѐнѹцѐ К, гђр у *океѹѹа* Пл, по чѐтри-пѐт *океѹѹа* Лоп, зовѐмо *океѹѹа* Г, чѐтри *океѹѹа* Р, има вишѐ *океѹѹа* Л, сйпа се у *океѹѹа* Л, сйпѹмо у *океѹѹа* Л, у *океѹѹа* ма М Огл, *океѹѹа* и сйпа у јѐдно зђб Р, имђ ѹмбар и *океѹѹа* СР, исѐчѐш на *ѹарчѹѹа* Бал, завијѹ у *ѹѹѐсамѹѹа* Огл, *ѹѹѹѹа* винова па као снђпови ГЦ, *ѹѹѹѹа* дрвенѹ Осл, имају и дрвенѹ *ѹѹѹѹа* Огл, ткѹна *ѹѹѹѹа* Ст, дѐ пешкири, дѐ *ѹѹѹѹа* М, бђлела ме *увѹѹа* ГЦ, ѹји на *увѹѹа* прйтѹсак М, ѹ ѹѐга нђс појѐден, *увѹѹа* ђвудѹ Брез, за вѐжѐш гђре ѹзѹцђм на *увѹѹа* Осл, да ти мѹло *увѹѹа* прђчистѐ Лоп, чулава брѐз *увѹѹа* СР, *увѹѹѹѹа* вако подигђ С, влажнијѹ за *увѹѹа* Осл, ђправѹмо *увѹѹа* Осл, плетѐмо *увѹѹа* Осл, чупају *увѹѹа* Г, плѐтѹ се *увѹѹа* Др, ко плѐтѐ *увѹѹа* Остр, лѹди плѐтѹ на *увѹѹа* Пл, плѐтѹ *увѹѹа* Вр ДК СР, плѐтѐш *увѹѹа* Пл, мђј ђтац плѐтѐ *увѹѹа*⁷² Мил.

Множина с проширењем *-ѹѹа-* позната је и свим суседним сродним говорима (уп. Радовановић 2006: 233, Реметић 1985: 243, Николић 1966: 264; Тешић 1977: 216-217, Николић 1968: 414-415, М. Николић 1972: 672-673).

374. *Збирне именице*. Забележене су ове збирне именице: кѹпй *влаѹе* Бр, прѐрачунали по *дрвѹѹу* Остр, утрѐва се *ѹђѹѹе* Туб, накупим *ѹрања* Суш, кѹпим *ѹрање*, доносим колиби ДЛ, *ѹрање* ако нѐш да измеѹеш Лоп, извѹче свѐ са и ђним *ѹрањом* ГК, прѐправй се *ѹрање*, лђжй се тђ С, имамо породична *ѹрђбља* Мил, ко се нѐћѐ да враћа с *ѹрђбља* Огл, прѐко ѐрачког *ѹрђбља* йдѐ Мил, гђр код ѹдучки *ѹрђбља* Г, сѹѐчѐш гђре *ѹрђбљу* Mr, дђђѹте *ѹрђбљу* сѹшичкђм С, *ѹрђѹѹе* било Др, па *ѹрђѹѹе* пѹне кђрпе Пл, бѐрем *ѹрђѹѹе* вако Д, кѹпим кйло *ѹрђѹѹа* ДЛ, нашђ ђв бѹбу у *ѹрђѹѹу* Лоп, поплетѐно има по *дрвѹѹу* Лоп, избђарали свѐ *дрвѹѹе* тѹдѹ К, да прѐлазѐ прѐко *дрвѹѹа* Вр, *дрвѹѹе* поред пѹта било С, прѹвимо са *дрвѹѹом* Осл, ѹ шуми има свакорђзно *дрвѹѹе* С, мйслиш о(д) *дрвѹѹа* Огл, нек бђг да *здрѹвље* мђјђј дѐци Лоп, сѹмо да је ѹѐри *здрѹвља* К, па ако да Бђг *здрѹвља* Мил, и за *здрѹвље* и свѐ С, ђн ѹѐга *здрѹвљом* ГЦ, како си *здрѹвљем* Остр, а ђстанѐ *зрнѹвље* Вр, нйсам дала *зрнѹвље* да се мѐљѐ Пл, користили *зрнѹвље* Др, нѐко *зрнѹвље* Л, нѐ знам дал и *јѹсѐње* С, крчили *камѐње* ДЛ, кршеви су, *камѐње* је Mr, кђлкђ *камѐња* набацајѹ на нас С, насложйш га на *камѐње* Сит, *камѐње* лѹпа па ѹе погђди Брез, сйјем низ *камѐње* у бѹнар Остр, чуво ђн тђ под *камѐњом* С, прйтиснѐмо кђчићима, *камѐњом* Лоп, да баца *камѐње* Вр, завѐдѹ ко тђг *кђља* Л, саденѐ се *кђље* Реб, садѐвајѹ *кђље* Ст, тѹчѐ *кђљем* Остр, ђставим и ђвђ *кђрѐње* Огл, накђ сѹмо *лишиѹе* Mr, пђкријѐм са *лишиѹом* К, ђдозгђ *лишиѹе* Бр, осѐчѐмо ђнђ *кђрѐње* СГ, *ђкѹе* се зђвѐ Мил Т К, ѹспѐмо у *ђкѹе* ГЦ, има

⁷² Именица *ѹѹе* – *ѹѹѹа* у множини се реализује с проширењем *-ѹѹа-* (*увѹѹа*); немам потврда за *увѹѹа*.

дијете *океће* Туб, туд је и *океће* Б, држк *оружје* СГ, и *оружје* онд испразниш Лоп, нисам *оружје* Др, знао де је *оружје* ГЦ, под *оружјом* Туб, купимо у *илаише* ДЛ, купимо сено на *илаише* ГК, мајка ми је послала *илеиће* Брез, остали једу *илеће* Мил, поплетен *ироишем* Бал, било *ироише* М, овд је *ироише* Сит, имају онд лесе од *ирућа* Г, свѣ лесе од *ирућа* Туб, обор^{ли} ту са *ирућом* пушницу С, од *ирућа* лѣсковог Суш, свѣ од *ирућа* Мил, један је из Лопатња сѣкѣ нѣко *ируће* Остр, плѣт је *ирућом* Бал, то је прѣше од врбѣ Т, направѣ се кѣтар *ирућем* СГ, овд што остало *рѣбље* Б, штѣ ће сирѣто *рѣбље* Туб, тужно *рѣбље* напати се Лоп, па *сноиље* наређаш Г, луди идѣ и вѣжу *сноиље* ДК, жѣло се и вѣзало се *сноиље* Р, вѣзала *сноиље* Мр, вѣжу *сноиље*, плѣту ўжа Ст, сѣбијѣш *сноиље* у камару Д, прѣстерѣ *сноиље* Ст, сѣчѣ се то *сноиље* Л, свѣ се олињају о *ириће* ГЛ, од *цвѣћа* исплѣту Огл, тамо има *цвѣћа* свакојакѣг ДЛ, окићен *цвѣћем* Туб.

374а. У Подгорини је учестао инвентар збирних именица на *-иње*: деца имала то *бѣбиње* К, онд *изѣје* *бѣбиње* Лоп, сѣ се *звѣриње* не појављујѣ нѣкако Мр, овд *маиѣриње* што је Г, свѣ остало *маиѣриње* Ст, остало јој двоје *мушкиња* Лоп, јашта је *мушкиње* Лоп, жива срамѣта са *мушкињом* Д, сѣмо *мушкиње* а она сѣма К, срамѣта са *мушкињом* д идѣ жѣнскиње Б, то-је *мушкиње* кѣје кѣлѣ ДК, ни *мушкиње* нѣје Бог, свѣ је овд *мушкиње* ишло по занѣтима Пл, и *мушкиње* СР, она више *мушкиње* В, и *мушкиње* сѣди Мил, овѣ сам послѣ рађала *мушкиње* ДЛ, *мушкиње* је да печѣн^{цу} печѣмо С.

375. *Pluralia tantum*. Инвентар именица *pluralia tantum* одговара оном у стандардном језику: улазнѣ *вѣиша* са дѣскѣм Т, изнесѣмо *вѣиша* сѣидоше М, улазим на њѣгова *вѣиша* у оѣклију В, са двоја *вѣиша* ДЛ, на бѣви у *вѣиш^{ма}* Г бѣнар има *вѣиша* Др, кѣр сѣмо ркнѣ на кѣлебу на *вѣиша* Реб, ѣбѣсѣ се о *вѣиш^{ма}* Пл, стѣју на *вѣиша* кѣћѣвна Сит, одвѣл^{ше} *вѣиша* Лоп, да прѣкујѣш на *вѣиша* Б, *изѣићем* на *вѣиша* Туб, јѣдва се увѣчѣ на *вѣиша* Суш, знам *ћѣ* су *вѣиша* ГЛ, свѣка дрѣга *вѣиша* јѣ чѣкам по сѣт Ст, увѣкѣ се нѣкѣ на *вѣиша* СР, иза *кѣла* Лоп, трѣја *кѣла* Мил, нѣје бѣло нѣкакѣ *кѣла* Мр, идѣ јѣдна *кѣла* Бр, па с вѣлѣјскѣм *кѣл^{ма}* Бр, стѣвим ти јѣ на шѣнскѣ *кѣла* кѣнѣте Реб, јѣ се нисам вѣзила у *колима* Г, сѣднѣм у *кола* О, прѣ шѣнскѣ *кѣла* Д, иза *кѣла* Лоп, са кѣњскѣм *кѣл^{ма}* Др, ѣндѣ се с *кѣлима* гѣни Л, и брзо у *кола* В, *кѣла* и ѣт^{шли} Мил, сѣшла *ис кѣла* *изѣшла* Суш, ишѣ с ѣним *кѣлима* кѣњскѣм Ст, кад идѣ с *кѣл^{ма}* ѣдѣ Бал, на *кѣл^{ма}* прѣ и бѣрад Пл, пѣшкѣ се ишло више него ли с *кѣлима* Пр, и у *колица* и јѣ вѣзам по ѣвлији Др, имају *кѣѣишѣ* СГ, *кѣѣишѣ* зѣвѣм Брез, ѣн ѣватѣ *кѣѣишѣма* ѣб^чним Лоп, *кѣѣишѣ* ДЛ ГЛ Ст Б Д С СР Мил Пл О Остр Осл К Лоп, па на *лѣћа* набаѣи Остр, ѣдариѣ трипѣт, цѣкулѣм у *лѣћа* М, д ѣкрѣнѣм *лѣћа* З, *лѣћа* су бѣла до зѣда ДК, на *лѣћима* нѣсила Брез, лѣбац на *лѣћ^{ма}* Лоп, понѣсѣм тѣрбу на *лѣћима* ракијѣ Сит, ѣпртѣм на *лѣћа* и нѣси жѣто В, нѣсио жѣто у водѣницу на *лѣћима* Реб, ѣкрѣнѣла *лѣћа* мѣни, сѣне С, тѣрбу са ѣптрама и на *лѣћа* Вр, на *лѣћа* и у Јѣдар Лоп, на *лѣћима* ѣдн^{ѣла} у Вѣљево Мр, *извѣд^{ла}* је дѣјку *из негѣрѣ* ДК, па у *негѣра* на^{к^п}и ѣни трѣшања Остр, јѣ га у *негѣрѣма* нѣсиѣ Д, за *илѣћа* Бог, нѣсу дѣбра *илѣћа* СГ, ѣпале *илѣћа* Лоп, дѣл дѣкле су *илѣћа* Остр, запаљѣнѣ *илѣћа* лѣжѣла Брез, дѣбијѣ ѣн на плѣћа С, на *илѣћа* ГЦ, тѣрају пѣре на *ирѣи* Брез, тѣрим пѣце *ѣсѣа* ДЛ, и *ѣсѣа* ГК, дѣтету ѣу бѣти овде *ѣсѣа* зѣрезѣна ГЦ, крв му на *ѣсѣа* ѣдарѣ ГЛ, зѣјтина не ѣзимѣм *ѣсѣа* З, ѣтвори се на *ѣсѣима* Лоп, свѣжѣ се тѣ руке, *ѣсѣа* М, шѣћѣрну крпѣцу *ѣсѣа* Мил, вѣко ѣко *ѣсѣа* Остр, нѣкада у живѣту *ѣсѣа* тѣрити СР, слѣшала сам иж њѣговѣ *ѣсѣа* Суш, плѣунѣ *ѣсѣа* ѣнѣ јѣбуку В.

375а. Именица *крило/крила* у значењу *мајчино* може се реализовати као плуралија: дѣда ме дрџо на *крилима* ГЦ, да је ўзмѣ сѣмо мајка на *крила* Ст, стѣвѣ ми на *крила* Б, прѣдржала сам је на *крилима* Лоп, нѣка је још на *крилима* К.

У осталим случајевима понаша се као и свака друга именица средњег рода: са ѓрловим *крилом* ДК, на *крилу* чѣле мѡж да је наћѣш Брез, ѓрлова *крила*, како су сѣд ѓво ДК, прѣв^нли су прѡзоре са два *крила* Мил.

в) Поједине именице и групе именица

376. Именице *небо* и *чудо* јављају се:

а) с проширењем *-ес-* у множини: горе у *небѣса* Осл, пѡкријѹ до *небѣсѣ* Остр, ѓни бацајѹ у *небѣса* ГЛ, прашина се дигнѣ до *небѣсѣ* Лоп, кад плѣну до *небѣсѣ* СГ, па шта ш да Бѡг с *небѣсѣ* Сит, нѣки тѣмо стѡ *чудѣсѣ* Реб, и нѣки *чудѣсѣ* Ст, да видиш ти *чудѣса* пѡс З, види сѣд *чудѣса* Б.

б) без проширења *-ес-* у множини: жѣне знѣле трийста *чѹдѣ* Реб, чѹдна ми *чѹда* Мил Г С Реб В Ст Л Др Лоп Со З Бал Брез Бог, ѓпијѣ се и стѡ *чѹдѣ* Брез, ишѣрамо па нѣки стѡ *чѹдѣ* ГЛ, нѣким тѣмо *чѹдима* Ст, шта сам *чѹда* йзаткала Б, зна трийста *чѹдѣ* чѡек Огл, како-је дошла вѡд *чѹда* исплѣла Туб, сѣјѣмо паприку и буранију и крѣстѣвце, трийста *чѹдѣ* СР, ѓн је *чѹда* направиѡ од љѹди Туб.

Облик *небеса* се најчѣшће употребљава у значењу *васионски йпросийор* који се са земље види у облику *свога*, *небески свог*, а облик *чудеса* означава оно што је *наийприродно*, *фанийасийично*.

Исто налазимо у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 234) и у централној Шумадији (Реметић 1985: 243-244).

377. Именице *око* и *уво* у множини прилазе именицама женског рода *i-основа* и у генитиву чувају двојински наставак: нисам *ѡчијѹ* ми Брез, прѣ исплѣтѣм ѓдавдѣн довдѣн цѣлу чѡрапу, *ѡчијѹ* ми ГЦ, сѣ мнѡм није мѡгла нијѣдна пойграти, *ѡчијѹ* ми Г, нѣ идѣ, *ѡчијѹ* ми Д, *ѡчијѹ* ми, није да се валѣм Остр, ў овѣ вѣрѣ сѣинови из *ѡчијѹ* Лоп, да зѣница йспада из *ѡчијѹ* Пл, бѡсиљак је дрџѣла испред *ѡчијѹ* С, трѡје дѣцѣ ѓстало иза њѣни *ѡчијѹ* Туб; а вѡда свѹд ѓколо *ўшијѹ* СР, вѣкѡ око *ўшијѹ* З.

Грађа показује да је дуалски наставак постојанији у множини код именице *око*, а да је генитив множине именице *уво* чѣшћи с множинским проширењем *-ѣша*. Само се с проширењем *-ѣша-* јавља *уво* у генитиву множине у тршићком, љѣштанском и горобиљском говору (Николић 1968: 414-415, Тешић 1977: 217, М. Николић 1972: 673); Двојински наставак *-ију* обеју именица потврђен је у Ваљевској и шумадијској Колубари и Шумадији (Радовановић 2006: 235, Реметић 1985: 244).

378. Именице с формантом *-ен-* у једнини задржавају ово проширење и у множини: лѣпо смо живили у ѓним *врѣменима* Г, ѓна *врѣмена* дрѹкчијѣ Д, у каснијѣ *врѣмена* пѡчѣли су давати Туб, јел знаш ти како *имѣна* сѣд надѣвајѹ О, давала су се *имѣна* по старѣни Остр, већинѡм су задржали старѣ *имѣна* Т, сѣд ймѣ новекѡмпонованѣ *имѣнѣ* Т, жѣнски *имѣнѣ* Осл, вѡљим затѡ што је тѡ старѣнскѡ, тѣ *имѣна* З, крѣстове има стѣвљали и напѣсали *имѣна* ГЛ, ймѣ рѣзни *имѣнѣ* Брез, пѣшѣмо *имѣна* ГК, ймѣ спѡменѣк и пѣшѣ *имѣна* С, пѡшљѣ *имѣна* Пл, сѣд је ѓпѣт поврѣтило старѣ *имѣна* ГЦ, кажѣш *имѣна* род^нтеља Др, да тражѣ *имѣна* Бр, пѣшѣ *имѣна* С, нѣмѣ ти *имѣнѣ* Пл, ѓћѹ ѓн^н вѣшѣ *имѣнѣ* Огл, запѣнтила мнѡго *имѣнѣ* О, да се сѣтѣм *имѣнѣ* свијѹ Остр, ймѣ свѣ *имѣнѣ* С, ймѣ *имѣнѣ* сѣд тѣзи пѹно К, тѣпо по *имѣнѣ*ма ѓвизѣм Бр,

знамо по *имѣн"ма* С, сокаци су према *ѵрезимѣнима* ГЦ, ал *ѵмѣ ѵрѣзимѣна* пўно Лоп, такѡ су *ѵрезимѣна* Пл, прѣбацила преко *рамѣнѣ* Мил, шарѣн"ца преко *рамѣнѣ* Др, бѣци с *рамѣнѣ* Туб, позади *рамѣнѣ* Реб, ишчупѣ тѣј врѣт из *рамѣнѣ* Туб, кѡса пѣла по *рамѣн"ма* ГЛ, јѣ смѣгнѣм *рамѣн"ма* Лоп, за нѡћ је свѣ на *рамѣн"ма* прѣнѣто Мил, нѡсила на *рамѣнима* Пр, набѣци на *рамѣна* да нѡсѣ у мѡчило Остр, нѣкѣ *семѣнѣ* Огл, ја нѣкад не купујѣм *семѣна* Лоп, нѣмѣ днѣ *семѣнѣ* да рѣђају Мр, сѣд ѡвѣ *семѣна* ГЛ.

379. Именице *деца* и *браће* мењају се као и у стандардном језику:

деца нѣ слушају Брез, нађела му ѣме Стојѣдин да ми стѣнѣ жѣнскѣ *ђеца* ДЛ, бѣло нѣс *деце* З, ѣмѡ чѣтворѡ *ђеце* Суш, шѣсторѡ *деце* Бр, пѡчѣла да се гѣнѣ због *деце* К, чѣтворѡ жѣнскѣ *деце* О, нѣје ѡна ѣмала *деце* В, нѣсам рѣд"ла на Ђѵрђевдѣн *деце* С, вѡлео ме нѣјѡбѡлѣ о свѣ *деце* Ст, кѡлкѡ ѣмѣ *ђеце* Брез, ѡвѣј брѣт му ѣмѡ сѣдмѡро *деце* ГК, бѣло *деце* пўно М, чѣтворѡ *деце* Р, шѣсторѡ њѣни *деце* ГБ, нѣсам вѣшѣ пѡн"ѣла *ђеце* Брез, ѡтац и мѣјка и шѣсторѡ *ђеце* ГЛ, мѡрам *ђеци* да исплѣтѣм Брез, нѣ морѣ нам бѣти млѡго *деце* Др, нѣмѣ *деце* Осл, *деце* Остр, дѡста нѣс *деце* Со, мѡјѣ *деце* врѣснѣк ГЦ, по пѣторѡ *деце* Д, бѣла пўна кѣћа ѣдѣ сѣд *ђеци* Осл, дамо *ђеци* Остр, ѣ сад прѣчѣм мѡјѡј *ђеци* ГЦ, купујѣм *ђеци* Г, ѡставиѡ *ђеци* Пл, нѣма *ђеци* по кѡлѣч Осл, тѣрѣ се *ђеци* В, шта гѡд нѣма *ђеци* О, нѣма *ђеци* ѡдвојѣ Лоп, дѣш тѣ *ђеци* пѣра Мил, дѣш тѣ нѣћи мѣјку *ђеци* Остр, мѡрала сам да ѣмѣм *ђеци* Брез, такѡ је тѡ *ђецо* мѡја бѣло Сит, ѣ, *ђецо* пѡбогу Мил, ѡ, јѡј, *ђецо* Мр, и данѣс сам дѣнѣ *ђецо* Лоп, *ђецо* мѡја, ка- сте ме такѡ ѣватили Суш, кѡсила сам, *ђецо* З, *ђеци* поодгѣјила ДЛ, д ѣдѣм са *децѡм* кѡлеби ДК, свѣк са свѡјѡм *децѡм* Бр, и ѡ хѣркѣ *децѡм* Туб, ѡн ѡстѡ са *децѡм* Реб, стѣкѡ са *децѡм* Осл, са *децѡм* ГЦ, пѡкупѣ жѣне са *ђецѡм* Мр, са мѡјѡм *ђецѡм* јѣ шѣстѣ ДЛ, дѣ си лѣжѣла са *децѡм* Б, са тѡм жѣнѡм и *децѡм* Г, нѣје бѣло да нѣсам с мѡјѡм *децѡм* Пр, ја сѣма са *децѡм* С;

брѣћа ми о(т) тѣткѣ ДК, *брѣћа* се пѡдѣл"ла ГК, и ѡн" се пѡбѣју *брѣћа* Р, нѣмѣ ја *брѣће* Осл, њѣ двѡј"ца *брѣће* Остр, пошто је њѣ дѡста *брѣће* бѣло В, ѣдѡ се нѣмѣм *брѣће* СГ, нѣмѣм ја *брѣће* знѣш Осл, нѣсам ѣмала *брѣће* Г, ѡко сѡпрѣ *брѣћу* сѣставиѡ ГЦ, нѣје ѣмѡ кѡ нѣмѣ *брѣће* Др, нѣје ѣмала *брѣће* М, нѣје ѣмѡ *брѣће* Бог, ѣмѡ дѣветѡро *брѣће* и сѣстѣрѣ Бог, пѣт њѣ *брѣће* ГБ, кѡлкѡ *брѣће* тѡлико кѣћѣ Лоп, или ѡд *брѣће* Пл, бѣло пўно *брѣће* Кун, нѣје ѣмала *брѣће* В, нѣсам ѣмала *брѣће* Г, њѣ чѣтвѡрица *брѣће* ГЛ, кѣзаше мѡјѡј *брѣћу* Д, плѣтѣм *брѣћу* јѣлѣчѣд Реб, плѣтѣм *брѣћу* чѣрапе Брез, устанѣте, *брѣћо* ГЦ, са мѡјѡм *брѣћѡм* Ст, ѣмала сам ѡца и мѣћѣју и *брѣћу* Др, изд"ѣлиѡ са *брѣћѡм* Брез, мѡј ѡтац са *брѣћѡм*, Миѣјло С, нѣлик на Пѣрчѣну *брѣћу* Туб, ја сам ѡстѣла са *брѣћѡм* Т.

380. У материјалу немѣм потврѣда за ѡблик *ѡвего* у номѣнѣтиву јѣднѣне. У испѣтивѣним подгорским сѣлима у номѣнѣтиву јѣднѣне увѣк се употрѣбѣва ѣменица *ѡвѣче* кѡја у множинѣ глѣси *ѡведа* (ген. мн. глѣси *ѡведа* и *ѡведѣ*): кѡ ѣе д ѣдѣ *ѡведѣма* ГЦ, пѡђѣм ја *ѡведа* да чѣвѣм Б, чѣвѣм *ѡведа* ГК, спѣстѣмо дѡле ѣ јаслѣ *ѡведѣма* Бог, сѣдмѡро-ѡсмѡро *ѡвѣгѣ* ѣвѣк бѣло Осл, ѣмѣмо *ѡвѣгѣ* Мил, бѣло код *ѡвѣгѣ* Р, гѡниѡ ѡвце и *ѡведа* Лоп, ѣзорѣ се са *ѡведѣма* Т, дѡл са *ѡведѣма* К, пѡложѣ *ѡведѣма* З, дѡлазио мѣни код говѣдѣ Т, ѡд *ѡвѣгѣ* је нѣјѡбѡлѣ сѣрѣште Туб, дрђѣло се дѡле ѡвѣцѣ, *ѡвѣгѣ* Бр, чѣвала стѡку, ѡвце, *ѡведа* Брез, *ѡведа* мѣ смо ѣмали и кѣјѣсе ДК, *ѡведа* да нѣпојѣм ДЛ, а вѣмо дрђѣ *ѡведа* зѣмѣ Др, чѣвала сѣдмѡро *ѡвѣгѣ* Д, сѣчѣш тѡ *ѡвѣг"ма* Бал, чѣснѣцу ѣмѣсѣм јѣдну ѡвцама, јѣдну *ѡвѣг"ма* ГК, кѡ ѣе д ѣдѣ *ѡвѣг"ма* ГЦ, ѡправѣм зѣјѣн и пѣстѣм *ѡведа* у кѣрузѣ Реб, и бѣднѣ ѣѣти код *ѡвѣгѣ* ГЛ, појѣмо *ѡведа* Лоп, тѣрѣш дѡл с *ѡвѣг"ма* Г, чѣвѡ *ѡведа* и дѡшѡ К, сѣд ѣмѣ дѣсетѡро *ѡвѣгѣ* М, бѣли код *ѡвѣгѣ* Мил, ѡтишѡ да нѣрѣдѣ *ѡведа* ѣ штѣлу Мр, пѡвѣжѣ вѣчи

îðvega Огл, а *jà îðveg^а* ма ўнѣла Пл, снаја Ружа да тѣра *îðvega* Реб, имали смо и *îðvѣgi*, ðвце Реб, и ðол *îðvega* повѣзала и ðт^ашла Сит, пустиò *îðvega* нѣде у зижан СГ, имам *îðvega*, двâ бика С, *îðvega* ка се лињају Т, ја-сам помузла кра̀ве и *îðvega* далеко В.

Уп. и примере у ак. једн.: чòвек за̀клò *îðвече* Лоп, ил за̀кољѣмо *îðвече* Г, за̀кољѣ се *îðвече* Мил.

381. На подручју Ваљевске Подгорине употребљава се лексема *уже* (означава оно што је начињено од сипабљика шиенице, јечма и сл. за везивање снойова) и има двојаку множину:

а) на̀чупају људи *ужа* СГ, вѣжy снòпља, плетy *ужа* Реб, ðнò дру̀гò сѣчѣ *ужа* Туб, ужари плетy *ужа* Суш, плетѣмо *ужа* Бр, ишчупа̀ се шѣница и плетy се *ужа* Л, *ужа* прàвила Мр, сла̀жѣмо на *ужа* З, та *ужа* идy стàрији људи Л, мѣхy на та *ужа* Ст, плетy *ужа*, садѣвају кòље Ст.

б) плетѣмо *ужѣша* Осл, плетѣш *ужѣша* Пл, ðне на̀ма плетy *ужѣша* Вр, кò плетѣ *ужѣша* Остр, ма̀ло је вла̀жнијѣ и плетy се *ужѣша* ДК, ðн плетѣ *ужѣша* Мил, чyпају *ужѣша* Г, ðправ^амо *ужѣша* Огл, кò плетѣ *ужѣша*, кò тyчѣ кòље Остр, људи плетy на *ужѣша* и вѣжy Бр, шѣсѣт кома̀дà ðни *ужѣша* завѣжѣмо Пл, а људи пòс ðнò плетy *ужѣша* СР.

Употреба лексеме *уже* с множинским ликовима *ужа*, *ужѣша* потврђена је у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 236), а с тројаком множином у централној Шумадији (Реметић 1985: 244-245). У Горобилу је у истом значењу као и у Подгорини посведочено само *ужѣша* (М. Николић 1972: 672). С друге стране, у тршићком⁷³ и љештанском говору се уместо *уже* употребљава искључиво *коноѣац* (Николић 1968: 414, Тешић 1977: 216); у Ужичкој Црној Гори потврђено је *ужа* (Марковић 2011: 219).

382. У стандардном језику се лексема којом се означава *уну̀ѝраишњи*, *удубљени део рамено̀г чланка*, *зла̀вка између ѝрсно̀г, ѝрудно̀г ко̀ша* и *торњѣг дѣла на̀длакѣишце* (в. РСМ) јавља у три морфолошка лика *ѣазух*, *ѣазуха*, *ѣазухо*, при чему се даје предност облику реализованом у средњем роду. Према обрађеном материјалу у Подгорини се ова именица остварује или у средњем или у мушком роду: жлѣзда је *ѣòи ѣазуом* скòчила ДЛ, двâ лѣба *ѣòи ѣазуво* и ўлазиш ў кућу Л, а испод *ѣазува* Лоп, пòтуриò ца̀чић ðнај *ѣòи ѣазу* Пл.

У Ваљевској Колубари срећемо ликове *ѣазуо* и *ѣазуво* (Радовановић 2006: 236). С. Реметић у Шумадији налази само женски род (1985: 244); у говору Тршића и Горобила истраживачи бележе искључиво средњи род у познатим фонетским варијантама *ѣазуво/ѣазуо* (Николић 1968: 414, М. Николић 1972: 672). У говору Љештанског забележен је средњи и женски род (Тешић 1972: 215-216).

383. Именица *дòба* (бележим је само у акценатским ликовима *дòба/дòбà*) понаша се углавном као индеклинабилна именица средњег рода уз коју атрибут остаје непромењен. Облик који има у номинативу једине задржава и у генитиву и акузативу једине: пријѣ се у стàрò *дòба* Бог, рàдила сам дò некò *дòбà* З, чѣкали дò некò *дòба* нòћи Мр, у кòјѣ *дòба* идy Осл, кад шљйва пyкнѣ од мрàза, брѣ, тй знàш, кòјѣ је *дòба* Остр, бйло зймско *дòба* Осл, у кòјѣ *дòба* идy О, није ўмела д ўмѣсй ў тò *дòба* ДК, кад ѝзићѣ рàдно *дòба* Огл, вàкò лѣтњò *дòба* Остр, ако је лѣтњò *дòба* Мил, ў овò *дòба* и тàмо око Пѣтровдàна Лоп, ўватила бòлѣс, зймско *дòба* Реб, гòдишњѣ *дòба* три мјѣсѣца Брез, кад је нòвò *дòба* дòшло Огл, мòжѣ да стòји до ðвò *дòба* К, дòшла у зймско *дòба* на мѣснѣ Пòкладе ДЛ, Крѣнѣмо ðвò *дòба* ў јѣсѣн Д, кòшено у тò *дòба*

⁷³ Б. Николић констатује да Вук у Рјечнику има *уже*.

ГЛ, ѓндџи у то *гџба* се слабо имало Мр, с воловима се доћи у то *гџба* ГЛ, у то *гџба* су казани били чучавци С, у то *гџба* ђеца слађџе им је Брез, ѓндџи је рџтно *гџба*, какџи Г, скџро до ѓвџ *гџба* К, идџу ѓни у свџко *гџба* Реб, бџло рџтно *гџба* Т Вр;

п о р е д: бџло око ѓвџ *гџба* Лоп, штџ ђеш око ѓвџ *гџба* Туб, прџ око тџ *гџба* мџраш да дођџеш кџћи С.

Именица *гџба* готово је увек индеклинабилна и појављује се у различитим акценатским ликовима и једном морфолошком облику у свим оближњим говорима (Николић 1968: 414, Радовановић 2006: 236, Тешић 1977: 215, М. Николић 1972:), осим на подручју централне Шумадије, где се јавља у два морфолошка облика *гџба/гџбо* (Реметић 1985: 245).

384. Именица *вџче* се у једнини готово доследно понаша као именица средњег рода, а у множини се мења по обрасцу именица женског рода с нултим наставком: ѓбеђџла се тџ јџдноме за то *вџче* Бог, а за исто *вџче* се дајџ ДК, цџло *вџче* продавџ лџпење Д, цџло *вџче* прџпџвџм Г, сџрце мџје трџџџ *вџче* ѓна мџни уџчинџ Лоп, то *вџче* чџшу водџ изнесџ М, то *вџче* дџшно имџ Мил, свџко *вџче* мџраш Бал, дрџгџ *вџче* идџмо код дрџгџ кџмшијџ Огл, сџд прџвџ мџмачкџ *вџче* Вр, јџдно јџло на поџднџ, трџџџ *вџче* Остр, кад је дошла ѓна то *вџче* нџсмо Др, ѓдџмо мџ јџдно *вџче*, повидџмо свџ посла Остр, свџко *вџче* сџд^{ла} Осл, нџге ѓперџм сџмо кад угазџм у вџр, а сџд свџко *вџче* џде у купџтило Сит, прџ и дџвојачкџ *вџче* Огл, ѓбавџ за јџдно *вџче* Пр, ако ђу ѓбавџе за јџдно *вџче* Реб, јџко нџко *вџче* сџд^{ла} и плџла С, ѓде трџџџ *вџче* Туб, бџш то *вџче* Брез, поред вџтрџ се лџжџ прџвџ *вџче* В, па задџџ то *вџче* бџло Суш, нџсам рџко дџбро *вџче* ГЛ, па дрџгџ ђе *вџче* знџти В, и јџдно *вџче* смо чџвали кџрузе СР, *дџбро вџче*, чџстџ свџтџ ГК, велџ дџбро *вџче* ГЦ; по пџ-шџс *вџчџри* З, спџвала нџколко *вџчџри* Пл, дџсџт *вџчџри* долазиџ Ст, тџ *вџчџри* сам чџвџ СГ.

И у свим осталим западносрбијанским говорима именица *вџче* понаша се исто (Уп. Радовановић 2006: 237, Николић 1968: 414, Тешић 1977: 215, М. Николић 1972: 672). На подручју централне Шумадије ова именица је *вишеродна* (Реметић 1985: 245); шароликост у погледу рода забележена је и у Драгачеву (*груџо вџче/неку вџче/џно вџче*; Ђукановић 1995: 132).

385. У Ваљевској Подгорини у употреби је само облик *јџје* и *јџја*:

укувџм *јџје* нџзи Мил, сџмо тражџ *јџје* Осл, имџ *јџје* да се рџзбијџ Туб, рџзбијџ *јџје* Остр, кџвџно ти *јџје* до поџдне Бог, донџсџш *јџје* Др, *јџје* нџкџ се донџсџ ДК, ѓна поднџсџ *јџје* С, рџзбијџ *јџје* ГБ, упрж^{ла} *јџје* и вџчџ џде мџјка Мил, упржила лџка на лџју и рџзбила *јџје* Т, закувџш нџко *јџје* Б, укувџ нџкџ *јџје* Сит, по двџ *јџјеџа* Бог, рџзбијџм тџ двџ *јџјеџа* Лоп; *јџја* тџ кџјџ су тџзи М, шџс *јџјџ* Бр, задкупџ Нџџмци тражџ *јџја* ГЛ, бојџмо *јџја* ГК, да уџмџм *јџја* Д, стџвџм млџко, сџр, ѓбојџ се лџпо ѓнџ *јџја* Лоп, кџјмак, *јџја* ГЦ, нџјлџвшџ *јџја* Мил, а *јџја* изгџџџимо ДЛ, што су бџјена *јџја* ГБ, имџла сам *јџја*, кџјмака ДЛ, рџзбијџм *јџјџ* Мил Огл Т, нџпржило *јџјџ* Брез, носџла сам д извџнџш *јџја* Брез, ѓзгџ кџлкџ ш *јџјџ* Г, ѓд кокџшијџ нџшџ *јџја* Бр, у кашу се стџвџ *јџја* Туб, износџ *јџја* ГЦ, кџвајџ се *јџја* Л, шџрала сам *јџја* уџвџк ГБ, кџвајџ се *јџја* Л, имџш квџсац и *јџја* Бог, јџтри се јџдџ *јџја* Осл, кџпџш *јџја* тџзи Т, дџсџт *јџјџ* Сит, удрџбџм сџра и *јџја* Вр, шџрајџ ђџца *јџја* Суш, цџгер *јџјџ* Со, слџнине, *јџјџ* и сџр СГ, бџдџ пџно *јџјџ* О, нџшџрџм *јџја* О, са сџром и са *јџјџма* Бал, кџкош лџжџ на *јџјџма* Др, прџв^{ла} сам са *јџјџма* Огл, са ѓвизџм сџром и с *јџјџма* Пл.

Исте форме потврђене су у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 237), а облик *јџјџе* се (поред готово редовног у различитим фонетским варијантама *јџје*)

ретко може чути у говору Љештанског и на терену Ужичке Црне горе (Теших 1977: 216; Марковић 2011: 515). У централној Шумадији, Тршићу и Горобиљу је двојако *jaje/jajce* (Реметић 1985: 246, Николић 1968: 414, М. Николић 1972: 673).

386. Лексема *йовесмо* којом се означава *свежањ вуне, кудеље или лана шиио се веже око йреслице* гласи: *йовесма* навијемо и прѣдемо СГ, зовѣ се *йѣсмо* Б, завију у *йоѣсамцеџа* Огл, кроз *йѣсмо* да је тѣрим В, *йовесмо* прѣдемо Бог, *йовесма* па тѣ с прѣдѣ основа Ст, а кѣ ймā тā *йовесма* СГ, *йѣсмо*, платно од кудеље Бр, па ѣнда завијеш ѣнѣ *йѣсмо* Бал, ймало се и *йѣвјесма* па кудильчице Брез, *йѣвјесмо* и гѣре прѣдѣ ДЛ, а *йѣвјесма* су и за ѣснову Брез, *йѣвјесма* су на огрѣбачу ДЛ, и завијѣ се *йѣвјесмо* Г, йзвадиде одѣндѣ *йѣвјесмо* Л, па *йѣсма* позамѣтаваш Лоп, звало се *йѣсмо* Мил, *йѣвјесма* на грѣбачу, перајицу Мр, ѣнāј пѣздер йспада и завију пѣслѣн *йѣвјесамце* Огл, пѣтка што је од *йѣсма* се прѣдѣ Осл, завијали на *йѣсма* Остр, тек дѣје ѣнѣ *йѣсмо* К, навијемо, ѣна *йѣвјесма* на прѣслицу Реб, пѣслѣн чѣшљаш *йѣсма*, кудельчице Со, *йѣвјесма* навијемо и прѣдемо Туб, зѣмба да се ѣзѣмбā да се *йѣвјесма* направи Суш, дѣђу вако лѣпа *йѣвјесма* С, стави тѣ *йѣвјесмо* и тѣ се опрѣдѣ Д.

387. Именица *йисмо* може бити средњег (чешће) или женског рода: ѣн *йисмо* прѣчитѣ Осл, ја сам знала да напйшѣм *йисмо* ДЛ, свѣ ја писала *йисмо* њѣму Бал, да прѣчитам њѣгово *йисмо* Брез, дѣнѣ пѣштār *йисмо* Ст, пйшѣм *йисмо* В, нѣким пѣтем је дѣшло *йисмо* Туб, да прѣчитам њйно *йисмо* Суш, писала сам му *йисмо* Л, писала сам му *йисмо* В, мѣја свѣкрова дѣнесѣ *йисмо* Г, пѣчѣ да прѣси прѣко *йисма* Др, рѣкѣ ми је у *йисму* да га сачекам Т; ја јѣдну *йисму* прѣкујѣм воде Б, прѣковāла Слобѣданову *йисму* Б, йзвади њѣму ѣнѣ *йисму* дāдо Пр.

387а. Именицу *брвно* забележила сам у средњем роду: ѣзмѣ слāмку па кроз *брвно* Т, й сад ѣно кѣћѣ у *брвна* Др, пѣла *брвна* и ту је камѣн водѣничнй Мил, није нйко ймѣ кѣћу ѣнѣ у *брвна* ГЦ, пѣла од *брвна* ДЛ, пѣла у *брвна*, а пѣла зидāна Огл, било пѣла *брвна* о дрѣвета Пл, ѣ чега је, од *брвна* Г, ймѣ од *брвна* Пр, јѣдна страна са *брвн^ама* Огл, скрāтиѣ сам јѣш за јѣдно *брвно* Осл, бйла у срѣдини *брвна* Остр, држймо мāст у брвнари, *брвна* ймѣ Пр, ймало *брвна*, бāнак на плочи Суш.

У Колубари сам обе именице бележила у средњем роду (Радовановић 2006: 238), а у централној Шумадији су ове именице чешће женског рода (Реметић 1985: 246); приликама у Подгорини у потпуност ѣговарају ѣне у моравичком говору (В. Николић 2001: 187).

388. Инвентар именица које не мењају среднй род је следећи:

йиво: и од *ййива* се ѣпйјѣ Брез, кѣпйм тѣде у прѣдāвници *ййиво* Бог, сјѣднѣм пѣпйјѣм *ййиво* и ѣдо ГЛ, дāјѣ њѣј *ййива* Лоп, дā *ййива* сандук Ст, јѣдну влашу *ййива* З;

рѣнде: на *рѣнде* се нарѣндā Остр, ймало је *рѣнде* Осл, зѣвѣмо *рѣнде* Ст, свѣ на тѣ *рѣнде* Реб, кѣд нāс *рѣнде* В, изрѣндају на *рѣнде* ГБ, *рѣнде* се звāло, па се изрѣндā Бал, ѣљѣштйш и нарѣндāш, ймало је *рѣнде* Лоп, ја ѣрѣндām дѣлек на *рѣнде* Пр, ймало *рѣнде* Г, на *рѣнде* и урѣндām Пр, настрѣжѣш на *рѣнде* Туб, ѣзмѣм *рѣнде* Огл, јāбуке урѣндāш на *рѣнде* Сит, урѣндām на *рѣнде* и пѣспѣм СР, урѣндām на *рѣнде* О, дѣлек се на *рѣнде* Со, дѣлек на *рѣндло* је дрѣгѣ Бог;

сийо: а ја забāцим *сийо* Суш, *сийо* ймā, сйјѣ се Брез, кроз *сийо* прѣсеју ГЦ, ѣнда ѣзмѣм *сийо* ГЦ, ѣстави ѣна *сийо* Мил, *сийо* да сйјѣмо Реб, дѣл *сийо* ймā Бог, глѣдала кроз *сийо* С, а *сийо* прѣ се бāцало Л, кроз *сийо* прѣсеју ГК, ѣнда *сийо* и прѣсејѣш и мѣсйш Бал, па прѣсејѣм на чѣстѣ *сийо* мāњѣ Г, дѣтерāш кѣћи, па сйјѣш на *сийо* Ст, сāmѣлѣ па на *сийо* Р, десѣтак кйлā и *сийо* и ѣс тѣ изрѣчи М, није *сийо* бāцала Бал, ѣстави ѣна *сийо* Мил, тѣ било као *сийо* сāмо мāло вѣће Остр, а *сийо* је

било ђпѣт чѣшћѣ К, посебно је *сѣиѣ* било Бр, донесѣш *сѣиѣ* и изнесѣш Лоп, *сѣиѣ* донесѣм СР, *сѣиѣ* и прѣсејеш Пл, прѣцѣдѣ на *сѣиѣ* Пл, дајѹ *сѣиѣ* ђнѢ Туб, рѣзвѣјѣ се ђд нашѣг брѣшна, на чѣстѢ *сѣиѣ* Д, и имало тѣд *сѣиѣ* па зѢб у нѣкѢј врѣћи Со, па тѢ *сѣиѣ* бацѣш дѢкле мѢж Р, и дѣла ми *сѣиѣ* да забѣцѣм С, Ѣни излѹпаше *сѣиѣ* Суш, бѢсиљѣк је дрѣжала испред Ѣчијѹ йсти кѢ и *сѣиѣ* С, кѣкѣ чѣстѢ *сѣиѣ* В;

кило: да бѹднѣ на *кило* тѣжѣ Бал, пѢгачу и *кило* рѣкије Брез, по *кило* болбѢне Суш, кѹпѣм *кило* грѢжђа ДЛ, *кило* зѣјтина се трѢши Д, *кило* шѣћера Б, кѹпѣ *кило* шѣћера за славу ГБ, нѣмѣш кѢмѣ, на *кило*, на двѣ Г, дѢдѣ се на јѣдно *кило* Л, двѣ дѣнѣра *кило* Лоп, и *кило* рѣкије да ѹзмѹ Мил, шѣрпѣцу од *кило* Осл, на *кило* сѢдѣ Остр, мѣтнѣ се *кило* двѣ кѣмака Лоп, наставѣш *кило* вѢдѣ Пр, и *кило* шѣћера Пр, свѣкомѣ по *кило* вѹнѣ С, мѢжда Ѣстанѣ јѣдно *кило* од Ѣнѣ жѣтелице Туб, мѢжда јѣдно *кило* и ѹзмѣш млѣкѣ вѢдѣ Вр, а јѣ дѣм *кило* и двѣста грама З, не прѢдајѣ као прѣ на *кило* ДК, мѢгу сѣд *кило* јѣгњѣтинѣ З.

389. Именица *ћемане* је у јѣдини среднѣг рода, а у множини се не употрѣбљава: мѹж свѣрѢ *ћемане* ДК, у *ћемане* свѣирали Мил Остр, пѢслѣ пѢчѣли су Цѣгани *ћемане* ѢнѢ ГЛ, имали *ћемане* Лоп, нѣје било *ћемане*, ремонѣкаш и ѢнѢ Пл, свѣрѢ у *ћемане* СР, кад ѹзмѣ ѢнѢ *ћемане* Ст.

390. Б. Николић је у Колубари именицу *месѣо* у номинативу јѣдине забележио двојѣко *месѣо* и *месѣе* (1969: 46). Прѣма морфолошким истраживањима кѢје сам јѣ обѣвила после више од четрдѣсет година, ова именица потврђѣна је само у првом облику (Радовановић 2006: 238). У Подгорини такође није потврђѣно двојство: цѢло *мѣсѣо* и околина Бог, наше *мѣсѣо* Б, дрѹгѢ мјѣсто Брез, било празно *мѣсѣо* ДК, ѢвѢ је *мѣсѣо* Д, сирѢмашнѢ *мѣсѣо* Г, на јѣдно *мѣсѣо* Л, тѢ *мѣсѣо* де-је бѣо Жѣвѣн Ст, сѣд бирѣјте *мѣсѣо* дѣ у Туб.

391. Именица *йлеће* готово дослѣдно прѣлази у женски род: *йлећка* (сви пунктови). У материјалу се нашао само јѣдан пример у кѢјем *йлеће* остаје у среднѣм роду: а док Ѣстѣли јѣдѹ *йлѣће* Мил; в. т. 403.

392. У јѣдини именица *дрѣво* добија проширѣње *-ей-* (уп. т. 370б). С другѣ стране, значѣнска разлика у множини именице *дрѣво* уноси и морфолошку. Наимѣ, када се овом именицом означава *вишеѢодѣшња биљка кѢја је обрасла ѣранама и лишићѣм* у свим сѣлима се реализује као збирна именица *дрѣвѣе*, а када се Ѣомѣ означава *Ѣно шѣиѢ ѣори, нѣр. у шѣорѣиѹ* има множину без фѢрманта *-ейѣ-*: йшла *дрѣва* ѹ шуму да осѣчѣм Б, јѣ *дрѣва* понѣсѣм Бал, Ѣтѣшла да вѹчѣ дрѣва Бр, а кѢла *дрѣва* стѣрѣм ѹ Вѣљево Брез, сѣћѣм прѢдѣм *дрѣва* Мр, кад Ѣдѣм *дрѣва* Ѣтерѣм ѹ Вѣљево Брез, йшѢ је да сѣчѣ *дрѣва* Суш, донѢсили *дрѣва* Р, дал су сѣкѣли *дрѣва* Мр, *дрѣва* ћѣ видѣш тѣм прѣѢко Брез, дѣла за *дрѣва* јѣсѣнѣс ГБ, да сѣчѣ дѣва ДЛ, свѹ нѢћ дѢноси *дрѣва* ГЛ, кад донѣсѣм вѢдѣ, унѣсѣм *дрѣва* Др, са свѣ *дрѣвима* ѹнесѣ у кафѣну Д, сѣчѣ *дрѣва* тѣј свѢјѣк ГК, лѢжѣ се *дрѣва* ГЦ, вѢлове и кѢла и *дрѣва* се натѢварѣ ГЛ, мѣ лојѣмо, имѣмо *дрѣва* Г, пѣсто кубѣка *дрѣва* Г, сѣкѢ чѢвѣк *дрѣва* Лоп, унѣсѣ *дрѣва* М, да се сѣчѣ Ѣйма *дрѣва* Мил, па да виш трѣба пѹно *дрѣва* Мил, *дрѣва* вѹчѹ са вѢловима Мр, рѣбацѣјѣли, вѹкли *дрѣва* Огл, кад вѹкѹ *дрѣва* Осл, ѹбацѹјѹ *дрѣва* и мѣ тѹ сѣдѣмо Остр, цѣпајѹ се *дрѣва* Пл, нѢсилѣ смо *дрѣва* Туб, лѹди сѣчѹ *дрѣва* Пр, йдѣмо и свлѣчѣмо *дрѣва* Реб, сѣкли *дрѣва* клѣдѣрама Сит, да цѣпајѹ *дрѣва* СР, јѣ сам изнѢсиѢ *дрѣва* СГ, кѢјѣ је ѢвѢ слѢво што се сѣчѹ *дрѣва* Ст, Ѣн Ѣћѣра *дрѣва* Суш, прѣсѣцѣш Ѣко Ѣћѣш *дрѣва* С, прѣвѢ су врѣли *дрѣвима* Вр, ни *дрѣва* дѢвлѣчѣм на Лѣзѣрову сѢботу В, сѣјѣчиѢ, вѹкѢ *дрѣва* З.

393. За разлику нпр. од неких других шумадијско-војвођанских говора (уп. нпр. Банат; Ивић 1997: 53-54) у кѢјима именица *колѣно* прилази именицама женског рода,

у испитиваним западносрбијанским говорима она је увек средњег рода: по̀турѝм под ко̀лено Бог, свѐжѝм испод ко̀лена Суш, па̀днѝ на ко̀лено С, би́ло ко̀је ко̀лено Туб, прѝбијѝм ко̀лено Пл, прѝби́ла о̀в ко̀лено СР; у менѝ о̀вдѝ ко̀лена Мил, исплѝтѝм *до колѝна* О, ва̀ко учи́ни на ко̀лена Б, ста̀ви га међу ко̀лена Брез, до ко̀ленѝ мо̀кар К, о̀нѝ ко̀сти *до колѝна* о̀вде прѝго̀реле Б, о̀на па́ла па̀ разби́ла ко̀лена С, до ѝспод ко̀ленѝ Вр.

394. Именице *ви́шао*, *свр̀гао* забележила сам у једнини у средњем роду: *ви́шло* о̀нѝ што су же́не прѝсу̀кале Г, ѝма́ *свр̀гло*, ѝзбу́ши ко̀лки је ту̀лак Пр; ул. т. 359 и пр. у мн. су̀шара на *ви́шловѝ* Г, *ви́шлови*, ме́со обѝси́ш два̀ прѝкрштѝна о̀ва̀ко̀ и о̀креѝѝш, то̀чковѝ Г, о̀креѝѝ се *ви́шлови* Д, два̀ *ви́шила* ме́љу̀ и о̀терѝмо Лоп, ѝмало је о̀нѝ *ви́шловѝ*, па сам мо̀ро̀ да сну́јѝм Мр, на̀праве о̀нѝ *ви́шловѝ* и го̀ре ме́тну̀ с о̀бумјеру Мр, нѝсам те *ви́шловѝ* ѝмала Суш.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -А

а) Једнина

395. *Вокаѝив*. У вокативу једнине забележени су наставци -о, -е и -а.

1. Наставак -о јавља се:

а) код двосложних хипокористика уз акценатску алтернацију у вокативу једнине (тип: *Вѝра-Вѝро*; *ѝри́ја-ѝри́јо*): *Вѝро* да ти ѝ о̀вѝ ка̀жѝм С, што̀, *Бра̀но*, гријѝта ти је што̀ је му̀чи́ш ДК, *Ка̀шо*, ако ро̀ди́ш же́нско дете В, *Ко̀со*, о̀неш ти мѝни бѝти сна̀? Г, о̀, *Ма̀јо*, понѝси ми З, *Ма̀ро* иди у Ко̀син шифо̀њѝр Г, о̀на ка̀жѝ, бо̀же *Ма̀ро* Г, *Ра̀го*, та̀ко̀ је би́ло Др, ви́кнула, да́јде, *Снѐжо* Остр, о̀ *Си́ано* С;

ѝ, *дру̀го* СР, *ку̀мо*, мо̀жѝш ли ти мѝни Брез, мо́ја па̀, ка̀јѝ до̀бро *ѝри́јо* кад ти ве́лиш О, јѝј, *на̀но*, ти веѝ ѝма́ш и го̀ди́на Л, же́си ти *на̀но* до̀шла збок сто̀кѝ Огл, кад на̀ђу̀, *ѝри́јо* Мил, ја сам до̀лази́о о̀вде, *ѝри́јо* Мил, ти да жа́лиш, *ѝри́јо* С, јѝј, ја ѝу *се́јо* о̀прати вѝш Брез, јѝј, *се́јо* Осл, мо̀жѝш ли *се́јо* ѝѝи да о̀перѝш Реб, ја́шта је, *ћѝрко* мо́ја Осл, *ћѝро* не вре́ди Бог, *ћѝро* та̀ко̀ и мо́ја ун́ка о̀тч̀шла у бе́ли свѝт М, са̀д не́ма мо́ја *ћѝро* ни́шта Огл, Ђ, мо́ја *ћѝро* Др;

б) код осталих именица: би́ ли ти *ѝдси́ођо* Лоп, ка̀жѝ ѝ́ози па̀ *ѝдси́ођо* ДК, о̀на менѝ, *же́но* плѝунѝ В, помѝзи ми, *же́но* Огл, у́зма́ј ти *се́стиро* В, слѝшај *сна̀во* не́мој да пла̀чѝш Огл, *цу̀ро* З;

в) код именица на -ица: *ѝзѝли́цо* Лоп С Сит Б Л, *ку̀кави́цо* С Д Реб СГ Мил Бр, *ку̀ку ѝрѝѝали́цо* ГЛ, *си́рѝѝи́цо*, па шта̀ ѝѝш Г, ѝ, мо́ја *цу̀рѝци* Б; зна́м те *ѝѝи́цо* З, не́мој ти менѝ *ѝѝи́цо* Реб; у молитви у свим пунктовима: и *Све́та Трѝѝи́цо*.

2. Наставак -е јавља се:

а) факултативно код неких вишесложних именица на -ица: ка̀жѝ, *Зо̀рѝце* ти ако мѝсли́ш о̀ о̀вѝј ку́ћ" О, *ѝдси́ојице* СГ, *учи́ѝѝѝѝице* СГ З. Наставак -е спорадично се јавља и код мушких личних имена типа *Милојице*, *Рагојице* и сл. Обичнији је и че́шће вокатив с наставком -а.

б) код двосложних хипокористика: *Јѝле* (од Јелена), ко̀ ти је то̀? Мил, да́јде, *Ми́ле* (од Милена) Бог, о̀диде *На̀ле* (од Наталија) Бал.

У колубарским селима и централној Шумадији код именица типа *ку̀кави́ца* има забележених примера и са наставком -е, а у Мачви и суседним западносрбијанским говорима ове именице имају -о (Радовановић 2006: 240, Реметић 1985: 249, Николић 1966: 261, Николић 1968: 415, Тешић 1977: 218, М. Николић 1972: 674).

3. Наставак *-а*, одн. вокатив једнак номинативу јавља се:

а) код двосложних и вишесложних именица на *-ка*:

Бўлка, нe морe се В, *О*, *Борка* Со, *Даринка*, кажи Сит, *Сиванка*, кò ти је то дòшò С, ò, *Сиванка* Реб, дaј, *Сивајка*, Осл, *Иванка*, мoжeш ли Б, *Лейојка*, aјде да скўвaш кaфу Д, *Радојка*, òћу òн^и вишe имeнa Огл, зoвe мeнe, *Радојка* Пл, *Тонка*, вичe мeнe ГБ;

дòђи, *кòмишанка* ДЛ, мeнe грдe, нeмoј *мајка* Лоп, вичe aјде *мајка* Мил, aјде *мајка* да пòјeдeш Мил, *мајка* да ти кўпим крaву Туб, *мајка*, вeчeрa је зa нaс К, *снајка*, мoш ти мeни, изaткaти Г, jòј, ниси зaслaдила, *снајка* СГ, *ишeшка* (сви пунктови);

б) код осталих двосложних и вишесложних именица с различитим акцентом:

Дивна Суш, òди *Драиа* Огл, ò *Ацо*, ò *Милена* Брез, aјде *Олиа*, помòзи Л, *Олиа*, jа ћу тeби да нaтoварим Л, *Снежана*, покaжи Остр;

сaт причaј, *баба* Лоп, *баба*, нeћу да пaсу крaвe О, *сирина* jа сам òбeћaлa Мил;

в) код тросложних и вишесложних именица на *-ица*:

Драица, мoжeш ли ти тò З, пòђи и ти, *Драица* С, иди *Љубица*, дòтeрaћe гòвeдa Лоп, *Љубица* иди кўћи Лоп, *Љубица*, штa ћeш тò Лоп, ўпргa, *Љубица* С, *Љубица*, глeдaј ми дeцу Лоп, *Марица*, òћeш и ти сa нaмa С, *Милица*, jеси л лўдa ўјeдe тe гўја Брез, штa је билò *Милица* Пл, *Зорца*, није пeдeсeт грaмa шeћeрa Г;

таздарика, знaш ли кaкa рeдa Брез, *лейошница* В, *цўрица* Реб.

г) Деклинабилне су обе именице у конструкцији титула, сродство + лично име: *бабe Душанке* стрина Г, мoј син пaли свeћу *баби* *Зајорци* Суш, тò је *бабe Савкe* ћeр ГЦ, *мајка* *Даринка* ГЦ, однeсeм *сирини* *Босиљци* тe дaм Остр, имa òпoмeну *бабe* *Марице* С, да òбйћeм *бабу* *Марицу* СР, a била и *сирина* *Марица* С, штa ти је сyтрeдaн дaлa *баба* *Милца* Г, a *мајци* *Радојци* рeкò Лоп, тò је *бабe* *Анке* Сит, кaд је *ишeшка* *Мица* ўмрлa С, сврaтиò ко нeкe *бабe* *Данице* Ст, код мoјe *ишeшкe* *Десанке* Ст, a *баба* *Надејса* се ўплaш^илa СГ, била је и *баба* *Перса* ДЛ, нòсилa *баби* *Јелисавци* О, *баби* Стaнци С, имaлa *бабу* *Трњину* Реб.

396. *Дайив* и *локайив*. У дaтиву и лoкaтиву јeднинe нaстaвaк *-и* илyстрyју пpимeри:

Дайив: кoјe бўдў дaлaз^илe *aмбoлaнтини* Мил, jа пòшлa мoјòј *баби* ГЦ, нисaм ишлa ни *баби* ГЦ, нeгoвòј *баби* òпpавиò Бoрo кaпиринe Т, тy сe вeчeрaлo, пpeмa *вайири* Д, д òднecў тòј *вўруни* да испeчў Лоп, тòј мoјòј *жeни* Сит, рeклa мoјòј *јeщpови* Др, дaм и òвòј *јeщpови* Реб, мй идeмo *кòлeби* Д СР С Сит Туб, пpвò сy дòшли Стòј^инòј *кòлeби* Мил, нисaм ишлa *кòлиби* Брез, jа пoлòжилa *крaви* Реб, нaнижe нйнòј *кўћи* Брез Вр, кўмoвaли сy нaшòј *кўћи* В, итe вaшòј *кўћи* Г, пpeмa нaшòј *кўћи* ГЦ, тpк нeгoвòј *кўћи* ГЦ, и нeкe је пўштиò *кўћи* ДЛ, дòћу òвдe мeни *кўћи* мoјòј Др, ти идeш дeвoјaчкòј *кўћи* Лоп, aјтe ви сaт *кўћи* Пл, дòдили нaшòј *кўћи* Осл, oтиђитe слòбoднo нйнòј *кўћи* С, гòвeдa нaтeрaлa пўтeм *кўћи* С, нe смe да сe идe ни тўћòј *кўћи* Сит, пўштaју свaтoвe дeвoјaчкòј *кўћи* Со, и до двaнeс и пòслe *кўћи* Туб, пpeмa *лaмийи* ГБ Бр Остр Д СР Сит В Реб Г Со Бал Б, пpeмa *лaмийи* Бог Суш Мр Брез СГ, a тeрaју *Љубòвићи* Лоп, oтиђи *Милени* С, дoмaћин кўпй *млaди* одeлo Сит, рeклa *нaни* Г, нe смeм нйштa да рeкнeм *нaни* Пл, да дaм *òвци* Пл, пpeпaдa *Оровци* гòр С, с òнe стрaнe Мeдвeдникa пpeмa *Оровци* Сит, идe *Осeчини* Осл, идe мoјòј *òчeвци* Реб, нeг да дaју òвд *илaнини* блицу Сит, òн пòбeгнe *ўшинци* Лоп, jeднòг је òнa дaлa *сeсцири* Мил, билò имe Мaр^ичинòј тòј *сeсцири* Сит, мoјòј тòј *синòвци* Остр, бaш сaм пpичaлa òвòј мoјòј *снaји* Брез, нисaм кaзaлa *снaји* Мил, лòжим вaтpу, *снaји*

Сит, помогнѐм *снаји* Т, доведѹ је *сѡфри* Сит, ѡдѐм *сѡрини* Мил, донесѐмо *сѡрини* тѡ млѐко Туб, дамо *шѡйки* Бог, ѡн кажѐ тѡј мѡјѡј *шѡйки* Мил, пѡшла мѡјѡј *шѡйки* Суш, ишла *цркви* на̀кѡ Брез Суш, *цркви* се идѐ пјѣшкѐ Брез, ѡтишли *цркви* и вјѣнчали се Брез, ѡтишли *цркви* Бр, идѐ *цркви* Бог, са̀мо кѡ идѐ *цркви* В, прѐ је се ишло *цркви* ГБ, кѡ ће д идѐ *цркви* ГК, ка̀ко ће́мо *цркви* на Краљѐво бр̀до ГЛ, јѹтрење, па идѹ *цркви* ГЦ, ако си ишла *цркви* Л, нѡси смѐѡ ти ѡтићи *цркви* Лоп, ѡћѹ д идѹ *цркви* Мил, и дољѐ се обр̀атѡм *цркви* Мр, ѡдѹ *цркви* лѹди Осл, уче Мйтровд̀ана ишѡ *цркви* Пл, кад дѡјѐм на Марковац ѡнѡј *чѐсми* ДЛ, пѹт што је с̀ад до̀шао *шкѡли* ГЛ, нѡсмо б̀аш до̀шли *шкѡли* С, ѡдѐ *шѡйли* ДЛ.

Локаѡив: бѡѡ т̀ам у Спѡмѣнчѡнѡј *авлији* Г, ѐто ти ма̀мѐ и ба̀бѐ у *авлији* ГЦ, чѹв̀ам и стѡку у *б̀ашчи* Брез, и у *б̀ашчи* се р̀адило Огл, т̀ам у нѐкѡј *б̀ашчи* Лоп, дѐрѐ се у *б̀ашчи* Лоп, по *б̀ашчи* дѡл Лоп, ѡн је р̀адиѡ у *б̀ашчи* Мил, у ст̀арѡј *б̀ашчи* Мр, пѡгинѡ му на *Бѡбици* Реб, ѹзорѐ се па се н̀асијѐ по нѡј *бр̀азди* Туб, ја-сам р̀ѡжена у *Брѐсници* Мил, држ̀имо ма̀ст у *бр̀внари* Пр, бѡѡ је м̀инистар у *в̀лади* краљѐвѡј Мил, бакрени *кѹто* стѡјѡ у *в̀идрици* ГЦ, зн̀а да нѡсу ѡни ѹ нашѡј *ведѣници* Мил, ѹ ѡтѡј дѡл *ведѣници* Пл, мљѐла жѡто у *водѣници* Брез, н̀ајлѐпшѐ сп̀авати у *водѣнчи* С, ѝскисѐлимо у м̀лакѡј *води* Брез, ѡперѐм у м̀лакѡј *води* ДЛ, са̀мо на *води* чѡстѡј З, пѐкѡ лѐбац у *вѹруни* ГЛ, пѐчѐш у лѐбнѡј *вѹруни* Мил, ѹмѐсѡш у *вѹруни* лѐба Мил, свѐ пр̀ишѐ по *вѹруни* С, били у краљѐвѡј *ѡрди* С, по *ѡлѡви* Брез, сѡн ѹмро у девѐтнѐстѡј *ѡдчи* Д, ја сам у чѐтвѐртѡј *ѡдчи* чувала сѐдморо гѡвѐд̀а Д, ѡтац ми је ѹмрѡ у тријес пр̀вѡј *ѡдчи* Лоп, у шѐсѐт трѐћѡј *ѡдини* ст̀арѡсти Мр, у ѡсмѡј *ѡдчи* ме ма̀јка ѡдвѐла пѡслѐ СГ, бѡѡ сам у ѡсамнѐстѡј *ѡдчи* ГЦ, у дѐвѐтѡј *ѡдини* Остр, пр̀ва је по *Госѡѡи* вѐликѡј Брез, с̀адек̀ан ѡ М̀алѡј *Госѡѡјини* Брез, у недѡљу по *Госѡѡјини* Брез, пѡсијали м̀ѹрузе у *ѡрадини* Суш, нѡје лѹбав цвѐтала на *ѡрани* Г, на ал̀банскѡј *ѡраници* Др, ѡна ми је сѐстра у *Дѡјнѡј Гр̀абовици* СГ, дѡбѡили на *диѡби* Мр, зар̀адили у др̀угѡј *др̀жави* Осл, гѡре на нѐкѡј *жѡйѡви* В, ѡвце се кл̀але ѡ *жѡйѡви* Т, пр̀ѡстерѐ се сл̀ама по зѐмљѡи В, ја-нѡсам м̀огла на *ѡри* Мил, и с̀алива̀ се у *Ј̀абланици* Брез, и у *кав̀ани* Туб, б̀ило на *ка̀мари* ГЦ, ѡнѡ што је на тѡј *ка̀мари* ба̀ца ѹ в̀ис ДК, па у *ка̀мари* С, у Ваљевскѡј *К̀амѡнчи* Мил, ѝмѡ у *К̀амѡнчи* П̀анто С, ѝмали б̀ашчу у тѡј *К̀амѡници* ГЦ, р̀адиѡ у мѐснѡј *канцѐларији* Ст, у мѐснѡј нашѡј рѐбѐлскѡј *канцѐларији* Туб, нѡде на *ка̀иѡи* Туб, и ѹ личнѡј *ка̀риѡи* Г, бѡйѐ кѹм у *каф̀ани* О, дѡбар је сѡр у др̀венѡј *ка̀ци* Мр, ил у *кѡвици* Брез, па је бѡѡ кѡт сѐстрѐ у *Кѡзарици* Мил, ѡстѡ да нѡйѡ у *кѡлеби* Реб, ѡстало јѡш у *кѡлеби* С, па свѡ у јѐднѡј *кѡлиби* сп̀авајѹ ДЛ, х̀ерку сам рѡд̀ла у тѡј *кѡлиби* Мр, ѝмам у *кѡлиби* крѐвет Суш, нѡсила у *кѡриѡи* нѐкѡј Брез, ил у *кѡй̀лачици* Брез, ф̀арбали смо и у ј̀асеновѡј *кѡри* СГ, н̀ајвишѐ смо р̀адили на *крѐч̀ани* СГ, па у *Кр̀чевини* С, у *кѹјни* сѐдѡмо Мил, пѡвѐдѐ кѡло у *кѹјни* Мил, нѐм̀а м̀ѹшкѐ главѐ ѹ *кући* В, р̀адиѡ код мѡјѡ тишљѐрај на *кући* ДК, у ст̀арѡј јѐднѡј *кући* Др, спрѐмала ѹ *кући* дѐци да јѐдѐмо О, нѐ р̀адѡм нѡшта с̀ам по *кућ̀и* Пл, зѡми ѡкѹп̀аш се ѹ *кући* Т, жѡто је др̀ж̀ано у *ма̀ѡзи* Огл, ѡв̀ај ми сѡн у *Коцѐљѐви* дѡл жѡвѡ Огл, у нашѡј *кући* Остр, на *лѡвади* Реб, по Р̀авнѡј *лѡвади* по Кѡзилима Сит, у *ма̀ѡзи* С, х̀ѐ се чѹв̀а бр̀ашно у *ма̀ѡзи* Суш, исѐчѹ по м̀ѐри Бог, бѡѡ ја у *Мѡличици* ГЦ, ѡн̀а је се н̀асликала на нѡзи Суш, р̀укѡм бѐрѐмо ѹ нѡви Осл, дѐнѐмо и по нѡви Пл, јѡш ѹпртѡм на *ѡбра̀ци* нѡсѡм Мил, на *ѡбра̀начи* сѡра на пѡјац нѡсила ДЛ, бѡјѡм вѹну у *ѡровини* С, гѡр у *ѡровици* С, на бѐтон ѡвд у *ѡц̀аклији* Пл, св̀акѐ пѐткѐ на ваљевскѡј *ѡц̀аѡи* ГЛ, б̀ила у *ѡланини* ГЛ, кѡлкѡ сам пѹт̀а б̀ила у *ѡланини* С, ја гѡре у *ѡланини* Суш, н̀аћѹ пѹшку на *ѡлѐјки* Мил, ба̀ба ѹ менѐ б̀ила ѡв на *ѡдсѡљѡи* М, лѐсѐ ѡвѐ у *ѡѹшници*, вѐшт̀ачкѡ ГЦ, ѡзѡд̀а се ѹ *ѡѹшници* ф̀ур̀на С, дѡле у *Р̀авни* Брез, у П̀ашинѡј *Р̀авни* Брез, и ѡн ѡдѐ ѹ С^ѡѹчу Р^ѡѹку да траж̀и

ту ўмрлицу Мр, једо сам на свадби З, о могој свадби Бог, имали смо кума у Сечини ГЦ, па де ће бит у сламарици В, и тако на сланци О, тамо у другој сдоби Бр, спаво у другој сдоби Др, ја у средини предем ГЦ, на средини пробўши Со, на левовј сирани Г, ў ововј сшари сто леса Г, ја сам у куделној сукњи В, по шабли ставимо Лоп, испече на шабли О, дол у шараси О, ја сам у тој фамилији рђена Др, погорле у цркви ГЦ, ў цркви мож ал не мож на гроб Д, јаја изгњечимо вамо у чинији ДП, у шали кажем Мил, биле које радле о шенци ГЦ, чуво ў некој школи СГ, полужла ў јасле ў школи Пл, пђем по некој шили В, он је радио у шимарији Туб, има две беле у брезовој шуми Лоп, у свакој шуми Лоп, нашо малну ў шуми О.

397. Код именица које се завршавају на велар у дативу и локативу добро се чувају резултати друге палатализације:

Дашив: одем *Анци* Г, велй тата *Влстимирци* Сит, и рекла *Војци* Г, да купйш *Данци* машину С, *Десанци* сам све опрела ДК, онвој *Десимирци* С, мов син пали свећу баби *Зайорци* Суш, дао *Зорци* Суш, мајка дала *Јорданци* мараму С, отишла после дол *Јорданци* С, ми смо пречй *Јорданци* него Божо С, *Љубинци* чдек ишо Др, и *Милинци* нашовј поквојној С, *Синанци* сте могли ићи С, дадо ја *Сиданци* С;

ў том најћу и ајде *бараци* Д, према *војци* радй В, *војци* наредидо дете не сме се ниједно ўбити Туб, отшо *девојци* ў кућу ГЦ, спремела као *девојци* Осл, кажем ововј могој *девојци* Остр, према *Завлаци* ГЛ, *мајци* отрчим Суш, одем оцу и *мајци* там Брез, па се вратим поново оцу и *мајци* В, путовала свакў ноћ *мајци* ГК, како је *мајци* било йме Мил, Андријаниној *мајци* Сит, кажи Драгутну и *снајци* Мил, еквала сам ка-сам ишла *сидци* Бр, ишле смо *сидци* Г, *сидци* идё чим дйгнё се на ноге Д, осушимо па догнамо *сидци* ДЛ, немаш довољно ранё *сидци* М, дајё *сидци* преко зимё Бал, доручкујемо и ајде *сидци* Осл Со, у клипу *сидци* Осл, још нешто домири *сидци* Пл, отрчим *сидци* Пр, ко је ишо *сидци* Сит, свекрва отишла ў планину *сидци* Суш, дрвени чанчић и идеш *сидци* Т, одо оној *ћерци* на имање В, за зиму спремам *ћерци* ў Ваљево ГК, зёт ми пошо ў кућу *ћерци* З, сат трёба *ћерци* Осл, тој могој *ћерци* старивој С, ја сам тој *унуци* давала нешто Мил, он тринёс метара дао *унуци* за опанке Ст, овво смо *унуци* Осл.

Локатив: мою ћецу у *бешци* лўљала Брез, у *бешци* СГ, у *вабрици* директор ГЦ, има у *вијоци* ГЦ, ја сам бидо у *војци* Бог, три годне бидо у *војци* Т, а Рада је остала у *колёвци* К, тамо у *задрузи* Огл, на *йранци* Мил, остала у *колёвци* К, и у *љусци* од лўка офарбано В, офарбано у *љусци* Г, бојили природно у *љусци* орововј Ст, исекла ми нанулицу на дёсној *нози* Брез, по *йаирци* што се берё СГ, на дёсној *илёћци* Осл, на онвој се *илёћци* гледо Осл, ў Сечёј *Рёци* Мр, пёре на *реци* ГЦ, имам нйву дол у *реци* Др, у Станној *реци* Остр, у *реци* спёру С, то је било прё у Станној *реци* Туб, ёто је жёно у *руци* Г, држим у *руци* З, стојимо на једној *сирўци* Мил, да бўдеш ковач и поткивач у војној *сирўци* Туб, прёври у *сўруци* и после сйриш Огл, станово сам у кругу у *фабрици* ГЛ, у *фабрици* ГЦ О, он су били там у *фабрици* О.

Резултати палатализације чувају се и у облицима присвојних придева типа: *Бранчина*, *Булчин*, *Душанчин*, *Живчин*, *Љубинчин*, *Пёрчин*, *Радјочин*, *Славичин*, *Синанчин*, *Сивечин*; *мајчин* дёда Осл и сл.

397a. Међутим, у појединим пунктовима алтернација спорадично може остати:

донео *мајки*⁷⁴ стару Г, подај *мајки* пара Г, *унуки* ја ткала Осл; ишла сам *Јоки*

⁷⁴ У Тршићу је *мајци* = *мајки* (Николић 1968: 415); у Полимљу поред *Рајци*, забележено и *мајки*, *мајкина*, *мајчина* (М. Николић 1991: 355); у Ужичкој Црној гори *мајкина* и *мајчина* (Марковић 2011:

шѐс *нѐдгѣља* Туб, око својѝ *њѝвѧ* Сит, измеђ *њѝвѧ* Осл, због *ѡсѣруѝа* Остр, јѣли смо кўпуса, *ѝѧѣрѝкѧ* Вр, тў пѡсијѣм *ѝѧѣрѝкѧ* Мр, сѣдам кѝлѧ *ѝѧѣрѝкѧ* О, дѣвѣт бѧнкѝ стѧрѝ *ѝѧрѧ* В, стѧвѝ *ѝѧрѧ* ГЛ, ѡн је из *Пѡѝѧрѧ* Брез, нѝје тѡ бѝло *ѝѣлѣнѧ* О, ѝмала сам шѐс-сѣдам *ѝѣлѣнѧ* Туб, двѧнѣс ѡвѝ *ѝѣрдѝкѧ* Реб, вѧкѡ до *ѝѣтѝ* О, прѡшли двѧјес *ѝланѝнѧ* Вр, мѣко сплѣтѣш *ѝлѣѝнѝцѧ* Лоп, нѝко нѝје ѝмѡ *ѝлѣѝнѝцѧ* сѧмо јѧ С, *ѝѡѧчѝцѧ* мѧло ГБ, дѡђѣ Бѡж"ћ ѡндѧ се мѣсѝ *ѝѡѧчѝцѧ* ГБ, дѧнѧс што ѝмѧмо двѧдесѣт *ѝѡлѝтѝкѧ* В, по пѣт *ѝѡродѝцѧ* К, нѝје бѝло *ѝрѧзнѝцѧ* Лоп, по трѝјес *ѝрѣља* Туб, ѝмѧ пѣт *ѝрѝѝѡкѧ* Мил, од *ѝчѣлѧ* О, ѡн се прѡпиѡ од *рѧнѧ* Брез, тѡ ѝмѧ поред *рѣкѧ* Мил, по дѣсѣт ѡнѝ *рўчѝцѧ* ГЦ, дрђжѝ се чѣтрѣс *свѣћѧ* М, по двѡје *свѝнѧ* клѧли Вр, рѧн"ла *свѝнѧ* ГБ, мнѡго дѡбрѝ *свѝнѧ* Г, ѝмѧм пўно *свѝнѧ* Г, дрђжѧла трѡје *свѝнѧ* Др, ѡсморо *свѝнѧ* Лоп, дѝвлѝ *свѝнѧ* ѝмѧ Реб, ѝмѧм *свѝнѧ* ѡсморо Сит, *сврѧкѧ* Сит, сѧд ѝмѧ дѝвлѝ *свѝнѧ* Суш, прѣко *Сѝтѧрѝцѧ* јѡш снѣг ѝдѣ Со, пўно тѝзѝ *слѧвѧ* Лоп, ѝмѧ пўно *слѧвѧ* Лоп, дѡнѣла сам дѣсѣ *слѧмарѝцѧ* С, клѣпѧње *сѝкѝрѧ* Пр, шѐс *сѝдлѝцѧ* Ст, нѣмѧ пѣ-шес *сѝдѝтѝнѧ* мѣтѧрѧ Др, дѡђў са свѝ *сѝрѧнѧ* Сит, ѧ ѝмала тѝ *сѝрѝнѧ* ГБ, кажў дѡле вѝш *Сѝѧвѧ* С, ѝмали од *сѝтѧрѝнѧ* гѧтке Реб, ўзмѣ лѣпѝ *сுவѧрчѝцѧ* Реб, дрвѣнѝ ѡквѝр у *ѝѡблѝцѧ* Остр, мѡрѧло да бѝднѣ пѣт *ѝѧрѧбѧ* са стрѧнѣ Реб, прѧвљѣно од *ѝѧрѧбѧ* ДК, ѝмѧш тѝ двѧнѣс *ѝѧрѧбѧ* Реб, тѡ је бўка од мѡтѡрнѝ *ѝѣсѝѣрѧ* Реб, ѝмѧ свѧкојѧкѝ *ѝѝцѧ* Сит, нѧберѣмо *ѝрѧвѧ* Осл, снѣсѣм јѧ по дѣсѣт-пѣтнѣс ѡнѝ *ѝрўбѧ* Туб, пѡсле из *Тѣлѝјѧ* ѡтѝшла Брез, бѝло је млѡго *удѡвѝцѧ* Вр, од *ўзѝцѧ* СГ, чѣтри-пѣт *учѝѡнѝцѧ* Др, плѣла чѧрѧѝѧ Осл, сѣдѝѡ код *чѣлѧ* Осл, бѝло нѧс пўно *чѡбѧнѝцѧ* Ст, сѧмо од *ѝѣнарѝкѧ* Пр, ткѧло се, *шарѣнѝцѧ* ГЦ, шѣснѣс ѡнѝ *шарѣнѝцѧ* Д, мѝ нѧбѧцѧмо *шљѝвѧ* ГЦ, ѡв ко *шљѝвѧ* Г, нѣ видѝш ѡдѧв о *шљѝвѧ* С, жѝвѝли од сўвѝ *шљѝвѧ* С, ѝмѧмо *шљѝвѧ* Брез, ѡстѧвѣ сўвѝ *шљѝвѧ* Брез, ўзмў од *шљѝвѧ* Лоп, ў нѧс сўвѝ *шљѝвѧ* Лоп, ѡстѧвѝ се сўвѝ *шљѝвѧ* Остр, свѣ ѡнѣ кѡре скѝдѧм са *шљѝвѧ* Ст, сўвѝ *шљѝвѧ* Пл, мѧло ѡвѡ *шљѝвѧ* З, кўвѧли смо колѧч"ће од *шљѝвѧ* Туб, тѡ с ѡсўшѝ *шљѝвѧ* Туб;

б) код именица чији се корен завршава сугласничком групом с непостојаним /а/: сѣкли смо дўжѝцу од *бўкѧвѧ* Реб, ѝмѧ и *вѝшѧнѧ* Брез, прѧвѝмо ѝ мѝ од *вѝшѧнѧ* Лоп, крѣвет мѧло ўрѧђѣн од нѣкѝ *гѧсѧкѧ* В, крѣветѝ су бѝли о дрвѣнѝ *гѧсѧкѧ* Вр, пўно се жѣн"ло момѧкѧ и *дѣвојѧкѧ* ГБ, свѣ дўкат у *ђѣвојѧкѧ* ДЛ, ѡдудѧ из *Кѡшѧљѧ* у прѣмѧц Реб, ѝмѧмо *крўшѧкѧ* Брез, ѡстѧвѝ се и тѝ *крўшѧкѧ* Остр, код *ѡвѧцѧ* Бог Брез В ГК ГЛ ГЦ Др Лоп М Мил Реб, дѡгнѧла ѡсам *ѡвѧцѧ* Мр, мѡкра кѡ мѝш дѡђѣм из *ѝѣчурѧкѧ* Суш, пѣт *сѣстѧрѧ* Бог Брез Со, ѝмѧ и *ѝрѣшѧнѧ* Брез, вѝш ѣво *ѝрѣшѧнѧ* Г, од бѣлѝ *ѝрѣшѧнѧ* Пр;

в) код именица чији се корен завршава сугласничком групом без непостојаног /а/: бѝло је дѣсѣт *вѡјскѧ* Б, шѣснѣс *врѣсѝѧ* по стѡ мѣтѧрѧ Мил, ѝмѧ рѧзнѝ *врѣсѝѧ* ДК, нѣ копѧш ѡнѡ измеђ *врѣсѝѧ* ДК, нѣкѝ пѣ-шес *врѣсѝѧ* СГ, ѝмали рѧзнѝ *сѡрѝѧ* ГЦ, плѣсти од сѣдам *сѡрѝѧ* С, пѣ-шес *сѡрѝѧ* Туб;

Настѧвѧк -а је сѧсвѝм обѝчѧн и у већѝни облѝжњѝх говорѧ (Уп. Нѝколић 1969: 47, Радовѧновѝћ 2006: 243-244, Ремѣтѝћ 1985: 249-250, Нѝколић 1968: 415, Тѣшѝћ 1977: 218, М. Нѝколић 1972: 674).

2) Настѧвѧк -и ѝмѧју ѝменице:

а) по двѧјес пѣт *бѧнкѝ* Др, стѡ осѧмдѣсѣт *бѧнкѝ* ГЦ, *бѧшчѝ* Д, ўдѧрѝли вѧм прѣко *бѧшчѝ* Остр, *брѣскѝ* Д, *брѣскѝ* Суш, ѡвѝ *вѧѝѝ* сѧврѣмѣнѝ СГ, бѝло и *водѣнѝчѧркѝ*, и жѣне млѣле Мил, дѣвѣт *ѝрѧшкѝ* Г, сѧстѧвѝ се по пѣтнѣс *ѝўжѝѝ* Г, о *гѧскѝ* ѡправѝш Г, *ѝѝрѧнкѝ* рѧзнѝ Остр, бѝло је *ѝѝрѧнкѝ* Осл Др Д, ѝгрѧјў *кѧрѝѝѝ* Осл Брез, *кѡвчѝ* Д Суш, *кѡкѡшкѝ* Суш, око мѣнѣ тўдѣ *кѡмѝшѝнкѝ* пўно К, између *крѝшкѝ* стѧвѝм ГБ, ѝмѧло и *крўшкѝ* тѧкушѝ Остр, *мѧчкѝ* Суш, бѝло је и *мѧчкѝ* Пл, ѝмѧло *ѝѝшкѝ* ДЛ, двѧјес

йацкї Брез, није било тїзи *йѐчуркї* К, да л сѐдам *йџлутикї* Брез, возиџ сам ја двајес двајес *сваџбї* Ст, ђндај тџ није било *сваџбї* Г, направиџ шѐс *сваџбї* Бр, имџ је пѐт *сѐспїри* Бог, дџнѐла и *сукњї* Г, имџ двајес ђнї *шѐїлї* О, кџлкџ смо имали *шѐїлї* Пр, дџнѐла сам *шџџрбї* С, имџм ѝ ја *шџџрбї* тїзи Остр, штџ га је џ вас *шџџршїї* Лоп, насџдї по пѐтнѐс *ћуркї* Сит, свѐ код *црквї* Мил, и данџс дањи око *чѐсмї* Остр, имџ *шџркї* Т, није било *шџшїри* СР З, четрнѐс-пѐтнѐс *шџшїри* музикѐ ДЛ;

б) кџлкџ сам ја тї *блџзи* Г, по двајес *їрѐљї* Бр, педѐсѐт-шѐсѐт *їрѐљї* ДК, двџнѐс *їрџї* закувам Туб, по дѐсѐт *їрџї* С, пџну тџрбу *сїварї* Мр, ђнї мџї *сїварї* Остр, *ћасї* нѐколкџ В.

Судѐћи према материјалу, процес ширења наставка *-и* у Подгорини ипак није отишаџ тако далеко као што је то у неким другим говорима. За Ваљевску Колубару је јџш Б. Николић констатоваџ да се овај наставак „недоследно шири“ (1969: 47), што је потврдиџ и мој материјал (са знатно више примера) након четрдесетак година (Радовановић 2006: 245), а у говору Мачве овај се наставак изразито прошириџ (Николић 1966: 261); наставак *-и* потврђен је у централној Шумадији (Реметић 1985: 251), као и свим западносрбијанским говорима – говору Љештанског (Тешић 1977: 218), Тршићу (Николић 1968: 415), Горобиљу (М. Николић 1972: 674), Драгачеву (Ђукановић 1995: 135).

Уопште, експанзија наставка *-и* посебно код именица женског рода карактеристична је за шумадијско-војвођанске говоре, а истраживања су показала да је жариште ове појаве централни предео дијалекта. Обиље примера с наставком *-и* (чак у свим родовима) забележено је и у периферијском говору Ш-В дијалекта у Банату, што се може узети као репрезентант стања и у осталим севернијим говорима дијалекта (Бачкој и Срему), чији су описи мање исцрпни (Радовановић 2006: 301).

Наставак *-и* потврђен је само „у неколико именица“ на подручју С-В дијалекта. Ж. Бошњаковић констатује да је у том смислу С-В ближи К-Р дијалекту, будући да овај наставак не познају ни левачки, ни трестенички говори, као ни прва зона говора Крагујевачке Лепенице, Ресава и Чумић. Бошњаковић сматра да треба унеколико кориговати ранија мишљења да *-и* карактерише и смедеревско-вршачко подручје (Бошњаковић 2004: 307-308, у рукопису).

С друге стране, облици са *-и* нису запажени ни у југоисточним Х-К говорима (Уп. Пижурица 1981: 124, Станић 1974: 328, Вуковић 1938-1939: 56).

3) Дуалски наставак *-у* јавља се код именица: ја њѐга вџкџ испод *нџї* Г, и дџле измеђ *нџї* Сит, ишла од мџлї *нџї* Брез, радила сам од мџлї *нџї* Вр, испод *нџї* лѐжї В, од њѐговї *нџї* Огл, до *нџї* ГБ, гџја око *нџї* С, сџкријѐм се око њѐнї *нџї* Мил, свїјѐ се око *нџї* СР, пџчѐла од мџлї *нџї* Пл, стїгнѐ њї ђнај штџп испод *нџї* Суш, дџл до *нџї* Д, од *нџї* Бог, ка-се навикнѐ од мџлї *нџї* Осл, што сам спџла с *нџї* ГЛ, вџкџ га дрђжї преко *рџкџ* Бал, ђн скрђштени *рџкџ* ДК, празнї *рџкџ* Б С, џтшли празнї *рџкџ* О, дѐ ш тї празнї *рџкџ* Лоп.

Облике *руку*, *ноїу* чува већина шумадијско-војвођанских говора. Ареал в. код С. Реметића (1985: 251).

4) У појединим јатовским селима забележила сам и овакве ликове:

а) сѐдам оваџџ спџло с *нџївџ* Лоп, па измеђ *рџкџвџ* Остр; и: у свїралу од *шїрѐшњџвџ* С.

Овакве ликове С. Реметић бележи у ерским и космајским селима и констатује да су настали „додавањем *-а* на форме *руку*, *ноїу*, *слџїу*“, као и то да су облици уочени „у Грузи, средњоибарској зони, Азбуковици, Рађевини и Тамнави, затим у

источнобосанским и западнобосанским ијекавским говорима ... у Банији и Кордуну и Посавини“ (1985: 251). Овом ареалу се могу придодати и налази из Драгачева (Ђукановић 1995: 135)

б) једно лѣгнѣ испод *ноѣију* ДЛ.

Ликове *рукију* и *ноѣију* С. Реметић бележи у космајској зони, а потврђени су у Чумићу и Биограчићима (1985: 251). Истраживања Ж. Бошњаковића сведоче о овим облицима и на простору Смедеревског Подунавља (2012: 74).

5) У ијекавско-екавским селима и неким са њима граничним може се срести генитив множине без финалног *a* (обично у споју именице и броја, количинског прилога или неке друге именице којом се означава мера); 328 под 4: *a* њаѡу ја и ѡвѣ *јѣѡг* Мр, ѡмѡм гѡтово осамдѣсет *ѣѡгѣн* Реб.

Генитив мн. без наставка жив је у говору Љештанског (Тешић 1977: 219–222) и у суседној Ужичкој Црној гори (Марковић 2011: 226).

399. *Дѣѣив-инстѣрумениѡл-локаѣив*. Новоштокавски синкретизам благо нарушавају реликтне форме забележен у локативу:

Дѣѣив: њѣгова мѡјка кад није ишла *ѣѣѡрама* ГБ, *ѣѣѡрама* ишла ја Суш, ишѡ ја *дѣѡјкама* Реб, *дѣѡјкама* ка се идѣ Остр, ѡжичкѣм пѣтом прѣма *Дѣѡчибарам*а Сит, рѣдара ѡспѣ *жѣнама* Г, ишли *кѡлебама* Лоп, отрчѣ гѡре *кѡмишијам*а ГЦ, прѣма *Кѡшљам*а Реб, да пѡложѣм *крѡвам*а Пл, идѣмо *крѡвам*а Мил, па се ишло *ѡвцам*а Туб, нас^мѣчѣм *ѡвцам*а Брез, осѣчѣм *ѡвцам*а Д, свѣрају као *ѣчѣн^нцам*а Г, ѡћѣ да смѣтају *ѣрѣљам*а СР, дѡвали *сѡѣњам*а К, млѡтѣм *сѡѣњам*а Лоп, није дѡ мѣни дѣо и *сѣсѣрам*а В, прѣма *Сѣѣѡр^нцам*а Лоп, кѡжѣм мѡјѣм *снѡвам*а Мил, рѡдила и *снѡвам*а Др, кѣпѣ *снѡјам*а пред Ивандѡн З, прѣма *ѣѡчкарам*а ѡнѣм Бал, ѡјде *ћѣрам*а ГЦ, дѡрујѣм *ѣнукам*а СР, идѣ прѣма *Њж^нцам*а ГЛ, рѡдила *учѣѣљ^нцам*а Мил, прѣма *фѡмѣлијам*а Осл, дѡла *Цѣѣѡнкама* ДК; и: ѡномѣ мѡјѣм *чѣчам*а Брез;

Инстѣрумениѡл: па ударѣ *брѣѣлицам*а Д, тѡ се бѣши *бѣријам*а Реб, штѡ ти је са *вѣдријам*а Бр, прѣврѣмо и *вѣлам*а О, јѣли *вѣљушкѡм*а Огл Осл, врѣли смо са *врѣшѡлицам*а Г, свѣ смо шкѡлу зал^мѣпили *ѣрѣдѡм*а Брез, свѣ са *ѣѡжѡвицѡм*а С, са тѣм *ѣѡѡвам*а Мр, прѣгрѡђѣно *дѡскам*а Др, мѡмци с *дѣѡјкама* Огл, д ѡстанѣ с тѣѣѣм *дѣѡјкама* Остр, бѡвѣ се ѡвѣм *дрѡђѡм*а Реб, наѡчила сам с ѡвѣм *жѣнама* гѡре М, тѡ се с *ѣѣлам*а Бал, нѣцѡш са *ѣѣлам*а ГЦ, прѡвили с *јѡбѡкам*а Туб, штрѣдѣ с *јѡбѡкам*а Остр, са *кѡнаѣтам*а О, свѣ су с *кѡѣтам*а С, дрѡвѣнѣ је мѡљ са *кѡрикам*а В, са *кѡшикам*а се срчѣ Лоп, јѣло је се дрѡвѣнѣм *кѡш^нкам*а Т, *кѡдѡрам*а сѣчѣ Огл, сѣкли дрѡва *кѡдѡрам*а Сит, са *кѡѣтам*а ГЛ, прѡћѣ са *кѡѡчицѡм*а Огл, кѡсци кѡсѣ са *кѡсам*а ГК, са *кѡскам*а излѣпају Пр, с брѡда вѣчѣм с *крѡвам*а С, и с *крѡвам*а сам рѡдиѡ Огл, искрѣпѣно *кѡчинѡм*а Д, ѡдгрѣћѣ *лѡѣѡшѡм*а Д, дѣѡјке са *мѡјкам*а Огл, свѣкѣла *мѡказѡм*а С, *мѡказѡм*а ѡвѣм ос^мѣчѣ Мр, ѡвѡ ти је са *мѣкињѡм*а М, кѡпали с *мѡѣшѡкам*а СГ С Лоп, тѣчѣ с *мѡѣшѡкам*а С, слѡбијѣ и *нѣдѣљѡм*а Огл, гѡзѣ *нѡѡтам*а Пр, ѡзѣ мѣнѣ ударѡти *нѡѡтам*а Брез, ткѣш и *нѡѡтам*а Л, и свѣ вѡкѡ *нѡѡтам*а Лоп, шишѡле мѣ жѣне *нѡжѡциѡм*а Брез, јѣдна за *ѡвцѡм*а Реб, са *ѣѡрам*а Остр, са гѡтовѣм *ѣѡрам*а ДЛ, нѣка те пѡмѡгнѣ са *ѣѡрам*а ДЛ, скѡро му бѣли за *ѣѣшѡм*а СГ, свѣ вѡкѡ *ѣлѣћкам*а прѣгѣ Мил, са *ѣрѡшѡшѡм*а ДЛ, закувѡм *рѣкам*а Туб, зѡпнѣш и *рѣкам*а и *нѡѡтам*а С, мѡло са свѡјѣм *рѡбѡѡциѡм*а Мр, *рѡѡѡљѡм*а кад забѡѡѡјѣ Пл, крѣшѣм *рѣкам*а Осл, рѣдом нас^мѣвѡ *рѣкам*а Суш, са *свѣкрѡвѡм*а Г, *сѣкирам*а и *тѣстѣрѡм* СГ, јѣли за *сѣнијѡм*а ДК, није стѣла са *снѡјѡм*а Бог, на *сѡѡвѡм*а је зѣдѡна Лоп, направили ѡнѡ са *сѣрѡницѡм*а Бр, под *сѣрѣѡвѡм*а Бр, нису тѣли *сѡбѡшѡм*а Огл, пѡшли са лѣгиштерѡм и *ѣѡбѡлицѡм*а З, са *ѣѣѡквицѡм*а Огл, ѡне са *ѣрѣѡвѡм*а Туб, бѣла са тѣм *ћѣрѡкам*а К, ѡдгѡјѣла с

ћуркама Сит, торбу са ујирџама Вр, са фијокама Туб, ша́рала којека̀квѣм ша́рама Л, ва̀ко са шѣвѣкама Б, про́зор бѣо ма̀лѣ са шѣвѣкама С, на̀турѣ се *шина́лама* Сит, ишо́ са шѣу́лама К, за̀куј се о̀нѣм *шѣна̀лицама* Лоп, и: о̀стала са *чѣчама* Бр;

Лока̀тѣв: зовѣ се у *ба̀бинама* Лоп, у нѐкѣм *бара̀кама* Бр, сѣн о̀рбо у нѐкѣм *Бѣлицама* К, па на *Бобовскѣм ба̀рама* С, сѣј се по *ба̀шиџама* Огл, ра̀дио у *ба̀шичама* Мил, у *бѣја̀циницама* ДЛ, једна је у *Бра̀нкови́нама* ГБ, свѣ су о̀вѣ ро̀ђене у *Брѣзови́цама* Брез, у тѣм *ва̀дѣницама* ГЛ, пѣкли на *ва̀шџама* ГК, млѣли у *ва̀дѣнѣцама* долѣм С, вѣшѣм о *вѣриџама* Лоп, и на *вѣрѣџама* о̀бесѣш Бр, кѣвали на о̀нѣм *вѣриџама* Мил, на о̀нѣм *вѣдриџама* Т, на *Бѣговѣм во̀дама* З, млѣли у *ва̀дѣнѣцама* долѣм С, млѣло се у *ва̀дѣницама* ГЦ, у̀дешено у тѣм *ва̀дѣницама* ГЛ, по̀бијѣ се о̀нѣ у *вѣрџама* Осл, са̀т свѣ у *вѣрунама* Пл, ра̀дили у *џа́хама*, ди́жете ГЦ, рѐзали смо али и у *џа̀виџама* Туб, у *џа̀вѣнѣцама* кѣселѣ се Бр, де́ сам ја́ на *џа̀вѣма* сѣдѣла Г, по *џа̀динама*, око кѣћѣ Бр, ти ра̀дио на *Дѣвѣчи́барама* Брез, у свѣкѣм *дрѣжавама* Туб, ишло се по *же́шѣвама* Туб, ишлази се о *За̀дуџи́ницама* Огл, по *звѣздама* Д, свѣрбо по *џа́рама* ДК, ви́ђо је по *џа́рама* Др, ста̀јали по *џа́ранкама* Бог, до̀дили по *џа́ранкама* Г, кѣд ни́су по *џа́ранкама* Пл, бѣга̀ју по *ја̀руџама* ДК, мо̀ју кра̀ву у *ја̀слама* ГБ, она̀ко у *ка̀нурама* ДК, ко̀мина је у *ка̀цама* Пр, у *ка̀цама* дрѣжѣмо Огл, она́ књѣжара са књѣџама Вр, по *Козѣлама* Сит, жи́вели по *ко̀лебама* горе Сит, ишо́ на *ко̀лѣчкама* СГ, бо̀јили у *ко̀џревама* Мил, спа̀вали у *ко̀шуџама* С Лоп, до̀шо у прѣнѣм *ко̀шуџама* Г, на о̀бранѣци у *ко̀фама* С, о̀ни су ишли у *ко̀шуџама* ГЛ, на *ко̀чиџама* ДЛ, до̀л у *Кѣниџама* Со, звѣтѣ за̀баве по *ку́хама* Туб, кад о̀даш по ту́ђѣм *ку́хама* Сит, ту́ је дн ро̀ђен у тѣм *ку́хама* СГ, по *ку́хама* но̀ћивали Осл, зарѣдѣла на тѣм *ку́џинама* ДК, су̀шили се на *лѣсама* Остр, имбо́ један у *Лѣскови́цама* ГЛ, прѣје и́дѣ ко̀зе по *лѝвадама* Брез, по *лѝвадама* ту́ђѣм ДЛ, по *лѝвадама* па̀су Мр, да јѣдѣ лѣба у *Лукама* Д, имѣ у *Лѣскови́цама* Брез, у *Лу̀џиџама* до̀ле Мил, зѣб у *ма̀јазама* Г, по *ма̀јазама* Бр, мо̀ре у *ма̀јазама* на па̀тосу Огл, ја́ сам у *на́ђувама* Брез, док се не́ по̀ђе по *њѣвама* Туб, чу̀вали и́о њѣвама Брез, де́ла се́на и́о њѣвама Суш, да се кѣселѣ и́о њѣвама Др, и у *џа̀јанѣма* ту̀рѣ се Суш, сѣтре би ме ви́дила у бриѣ *џа̀ниџа́лонама* В, у̀да́ла се у *џа̀џулама* Пр, и у *џа̀џулама* сам се у̀да́ла С, у *џа́рама* пла̀ћали ГЛ, на̀пи́со у *џа́рама* В, Бла́жо да́о у *џа́рама* Лоп, да́ нешто у *џа́рама* М, ишла сам по тѣм *џа̀џама* Г, ишла у *џа̀ро̀ђанкама* Бог, ѣво ѣ сад у *џа̀лѣѣницама* Туб, то́ је о *По̀кладама* Г, прѣ о *По̀кладама* ГБ, ста̀јало ѣ на́с у тѣм *џа̀лицама* Туб, ту́де на *џа̀лицама* Др, дрѣжало се у *џа̀личџама* ДК, у *По̀љанама* Пл, имѣ кѣћу у *По̀џарама* Брез, стрѣљали у *По̀џучкама* Туб, ра̀ди у *По̀џучкама* Сит, по *џа̀шѣдѣрама* ДК, у њего̀вѣм *џа̀ро̀дѣвѣницама* Лоп, двѣје дѐцѣ у *Ра̀внама* пѣрѣ В, кѣповала се у *ра̀дњама* Вр, сѣдѣ у *ра̀чвама* ДЛ, бѣле потѣчаре на *ре́кама* Реб, кѣпали се по на́шѣм *ре́чиџама* Огл, пѣшкѣ на *ру́кама* Брез, ѣ менѣ је у *ру́чиџама* ѣтен Туб, во̀зали се на *са̀нкама* ГК, на тѣм *сва̀дбама* ГЛ, по *сѣдѣљкама* Пл, но̀де о̀но шѣнѣца у *сла́мама* З, на *сла́мѣвачама* Брез, бѣли по *слу́жбама* С, триѣстину љу̀дѣ по *сма́нама* Реб, а у *сѣбама* спа̀вали Др, имало је у *сѣбама* Огл, ту́љици су бѣли на *сѣвинама* Пр, на́ *Сѣшавама* ја́ и Ру́жа С, зи́до сам на́ *Сѣшавама* Бал, о̀нѣ Јѣлу што ми је на́ *Сѣшавама* Лоп, пи́то по̀п на́ *Сѣшавама* Сит, ка-сам се вѣнчала на́ *Сѣшавама* Сит, Ро̀са бѣла у *Сѣшавама* Г, на *Сѣшавама* ва̀љевскѣм Остр, но̀силе жа̀лѣсти у *шѣрѣбиџама* С, на о̀вимѣ на *шѣра̀кама* СГ, бу̀демо на *шѣрѣшѣма* Л, о *Трѣџиџама* ко́ и́де цркви Бог, о *Трѣџиџама* прѣсѣпала за̀веле Огл, по *Трѣџиџама* Остр, бѣо је у *Трѣношама* С, бѣла у *Тѣлѣџама* Брез, бѣла во́јска у *У́жѣџама* Остр, ни́је бѣло у *флѣџама* Остр, у *Цѣклоџама* у *Сѣѣчѣј Рѣѣѣци* Мр, у *џа̀џѣлама* и у ѣљни Огл, до̀шла Јѣрдѣнка на́ма у *чѣзама* С, и́сперѣ на на́шѣм *чѣсама* С, спа̀вали у *чѣраџама* Брез, у њѣнѣм *џа̀кѣцама*

ГБ, на шарѐн"цама Т, да им̄а у шарѐн"цама Д, унук ми на шкòлама Лоп, на сѹвѣм шьѣвама живила ГК, јабòмѣ по шѹмама Г, им̄а мљѣч̄ар̄а ѡд шумама Мр, у шѹмама се криò Вр.

Стари наставак чува се у примерима: у *Брѣзовица* се ўд̄ала Брез, пр̄вò у *Брѣзовица* водили бòрбу ГЛ, а òв̄ај на *Сѣава* није радио Туб, имала је дѣцу на *Сѣава* Сит, кова̄чи на *Сѣава* С, ўзеб дòл ў коѣлина С, гòр у *Бѹцура* С, зн̄ам ја у *Кòзила* С.

Облике старог локатива бележи Б. Николић у Мачви (1966: 261). Новоштокавски синкретизам доследан је у свим сродним говорима (Уп. Радовановић 2006: 246-247, Реметић 1985: 253, Ђукановић 1995: 136, М. Николић 1972: 674, Николић 1968: 415).

в) Поједине именице и групе именица

400. Из круга именица *pluralia tantum* записала сам именице:

п̄равила сам б̄абине Бал, лѣж̄иш сѣдам д̄ан̄а у б̄аб"нама Лоп, један д̄ан сам б̄ила у б̄аб"нама Осл, б̄удн̄у б̄аб"не Пл, дòлаз"ле на м̄алѣ б̄абине ГЦ, ако нӣко нѣ дòђѣ дѣтету на б̄абине Д, м̄алѣ б̄абине Р, па òбес̄и на вѣрӣе гòр Остр, в̄ам је òгњ̄иште, им̄а вѣрӣе Г, вѣр"ѣ зòвѣ се Д, на òним вѣрӣама Мил, и вѣрӣе ГЦ, с̄ине вѣш̄ам о вѣр"ама Лоп, б̄ило и òгњ̄иште и вѣрӣе М, б̄ило и òгњ̄иште и вѣрӣе Брез, д̄рвенѣ в̄иле гр̄абѣ Мил, кòтò, вѣрӣе и пр̄òвр̄и вòда Сит, ўзми в̄иле и прòбòди га ДК, пр̄ѣвртали в̄ил̄ама Мил, м̄и смо им̄али в̄иле Г, тр̄ѣб̄а да др̄ж̄и в̄иле ГК, згр̄аб̄им ўгарак и в̄иле и с̄ӣкиру Реб, пр̄екòлицу, д̄рљачу, в̄иле Сит, од пòстава *ѣа̄не* нòсили Бр, л̄уди дугачкѣ *ѣа̄не* Мил, б̄или с̄амо у *ѣа̄нама* К, кòшуље и *ѣа̄не* Лоп, какѣ *ѣа̄не*, није тò имò нико Д, пр̄тенѣ з̄в̄ате *ѣа̄не* Др, с̄ашӣјеш кòшуљу, *ѣа̄не* Мр, ў *ѣа̄нама*, д̄ѣјете ГЦ, ўзм̄у се *ѣра̄бље* и пр̄ѣвр̄х̄у Брез, *ѣра̄бље* и с̄абӣјеш на к̄амару Д, на *ѣра̄бљама* с̄ед"ла Г, ш̄ирòк̄а је у *ѣр̀у̀гима* Брез, за *З̄а̀ду̀ш̄ѝнице* се м̄ес̄и намѣњушица ГБ, о *З̄а̀ду̀ш̄ѝницама* излазѣ Огл, учи *З̄а̀ду̀ш̄ѝн̄ӣца̄* завр̄шиò з̄ид̄ање Др, с̄ад̄ *З̄а̀ду̀ш̄ѝнице* се пòмич̄у ГЛ, свѣзала је за *ј̄асле* Реб, ст̄ав̄иш му ў *ј̄асле* Д, полòж"ла ў *ј̄асле* Пл, свѣзала је за *ј̄асле* Реб, к̄ан̄а̄ӣе су д̄рвенѣ Бр, с̄еднѣм ја лѣпо у *к̄ан̄а̄ӣе* С, тòвар̄и на *к̄ан̄а̄ӣе* Д, ст̄ав̄им ја на ш̄инск̄а кòла *к̄ан̄а̄ӣе* и сл̄амарицу Реб, *л̄аж"ѣа̄не* и пр̄тенѣ кòшуљѣ Др, ш̄или од пòставе *л̄аж"ѣа̄не* Остр, мушк̄арци пòчѣли *л̄аж"ѣа̄не* п̄равити Д, срч̄ан"ца, пр̄ѣдн̄и дѣò, *лòѣ̀ре* (део на колима) имале Бр, с̄ѣкла п̄упак *м̄а̀казама* Д, ос̄ѣч̄ѣм *м̄а̀казама* Г, *м̄а̀казама* òв̄им м̄ал̄им Мр, *м̄а̀казама* с̄ѣч̄ѣмо Лоп, нап̄ѣч̄ѣш за *М̄а̄̀ѣ̀рӣце* Мил, *М̄а̄̀ѣ̀рӣце*, Òци, Бòжӣћ Вр, *М̄а̄̀ѣ̀рӣцѣ* пр̄азнов̄али Огл, д̄ам *м̄ѣ̀кӣње* ГК, *м̄ѣ̀кӣње* и с̄ѣр̄хе ДК, ш̄ен̄ӣчнѣ *м̄ѣ̀к"ње* СР, и *м̄ѣ̀кӣње* и б̄ра̄шно з̄а̀једно ГЦ, ил зòби ил *м̄ѣ̀к̄ӣн̄а̄* Г, òвò ти је са *м̄ѣ̀кӣњама* С, пòчѣли смо продавати *м̄ѣ̀кӣње* Суш, *м̄ѹ̀ш̄ѝнице* се з̄в̄але гòр што с̄ип̄аш Лоп, им̄ам ја и тѣ *н̄а̀òч̄а̀ри* Л, нѣшто не мòгу ни *н̄а̀òч̄а̀ре* ГК, читала без *н̄а̀òч̄а̀р̄а* Т, су биле *н̄а̄̀ѹ̀ве* д̄рвенѣ Бал, им̄а в̄ел"кѣ *н̄а̄̀ѹ̀ве* Л, *н̄а̄̀ѹ̀ве* се з̄в̄але Сит, нѣко је з̄в̄ò *н̄а̄̀ѹ̀ве*, а м̄и тѣкме ГЦ, *н̄а̄̀ѹ̀ве* д̄рвенò и т̄у се з̄а̀кув̄а л̄ѣ̀бац ГЛ, имали смо *н̄а̄̀ѹ̀ве* Мр, имали смо *н̄а̄̀ѹ̀ве* ГБ, *н̄а̄̀ѹ̀ве*, имали М, з̄вали смо *н̄а̄̀ѹ̀ве* СГ, јел òнò *н̄а̄̀ѹ̀ве* Мил, м̄ес̄или у *н̄а̄̀ѹ̀ве* д̄рвенѣ Мил, *н̄а̄̀ѹ̀ве* некакѣ Б, да понесѣ *н̄а̄̀ѹ̀ве* Ст, имале *н̄а̄̀ѹ̀вӣце* Туб, ја *н̄а̄̀ѹ̀ве* ДЛ, ѣно д̄ан̄ас *н̄а̄̀ѹ̀ве* Пр, ўм̄с̄и л̄ѣ̀бац под òн̄ај с̄ач, *н̄а̄̀ѹ̀вӣце* Сит, *н̄а̄̀ѹ̀ве* имала Со, имали су *н̄а̄̀ѹ̀ве*, биле *н̄а̄̀ѹ̀ве* д̄рвенѣ Бал, м̄а̄нѣ и вѣнѣ ГЛ, ја сам у *н̄а̄̀ѹ̀вама* Брез, м̄и им̄амò *н̄а̄̀ѹ̀ве* Брез, *н̄а̄̀ѹ̀ве* се з̄в̄але ДЛ, а нѣко зòвѣ *н̄а̄̀ѹ̀ве* Бр, *н̄а̄̀ѹ̀ве* и ў томѣ се прòс̄ѣјѣ ГБ, *н̄а̄̀ѹ̀ве* и т̄и ò томѣ зн̄аш Бог, дòшò учитељ и нòс̄и *нò̀вине* Пр, к̄а̀јѣ понес̄и *нò̀в"не* Огл,

шишале ми жене, *ноџицама* Брез шйјем ја *ѡанијалоне* Л, у *ѡанијалонама* што сам стављала Лоп, сашйјем *ѡанијалоне* Г, *ѡанијалоне* нисам никад носила Брез, добисмо *ѡанијалоне* ГЦ, донесѡ нѡвѡ *ѡанијалоне* Ст, нѡс"ли смо гуњ и *ѡанијалоне* Огл, гуњиће и *ѡанијалоне* ДЛ, пѡслѡ пѡчѡше *ѡѡиуле* Пр, скувѡм *ѡѡијјѡ* Остр, кувала и *ѡѡијје* Б, или прѡвѡ *ѡѡкѡијје* Бал, на *Пѡкладе* Брез, ствѡрнѡ бѡло до *Пѡкладѡ* Осл, на мѡснѡ *Пѡкладе* ДЛ, прѡкуч"ле *Пѡкладе* Осл, о *Пѡкладама* се јѡдѡ ГБ, тѡ је о *Пѡкладама* Г, *роѡуѡама* кад забѡцујѡ Пл, дѡца *сѡнке* Лоп, *сѡн"це* штѡ је зѡпрега вукла Остр, пѡбијѡш *сѡве* тѡкѡ Суш, носили *ѡѡчкаре* С, ѡмали ѡнѡ *ѡѡчкаре* К, јѡбуке о *Трѡѡицама* прѡс"пала зѡвелѡ Огл, учи *Трѡѡицѡ* Мр, о *Трѡѡицама* кѡ ѡдѡ цркви Бог, а другѡ *Трѡѡ"це* прѡслављѡмо Г, на трѡћѡ *Трѡѡице* ДЛ, ѡбично на *Трѡѡице* ГЛ, за Свѡтѡ *Трѡѡице* ГЦ, ѡмајѡ од јѡсѡни до *Трѡѡицѡ* свѡкѡ пѡтѡкѡ ГЛ, а тѡрба ѡмѡ ѡнѡ *ѡѡрише* Др, зѡву се *ѡѡрише* што се вѡшѡ Г, а тѡрбе спрѡмѡм ѡв *ѡѡриша* вѡми СР, *ѡѡрише* и ѡв мѡтнѡш лѡнац Лоп, држѡ *ѡѡиеле* у рѡкама Мил, ѡмала на сѡби кѡпѡт и *ѡѡиеле* Брез, ѡн" су дѡнѡли *ѡѡиеле* Бр, дѡвѡр купујѡ *ѡѡиеле* М, *ѡѡиеле* ми је дѡвѡр кѡпиѡ Т, свѡ, и *ѡѡиеле* Огл, од кѡжѡ и *ѡѡиѡлѡ* Лоп, дѡшѡ јѡдан чѡвек са *чѡзама* Суш, ѡмѡ *чѡзе* Брез;

и топоними: *Брѡзовице*, *Дѡње Лѡсковице* (*Лѡсковице*), *Гѡрњѡ Лѡсковице* (*Лѡсковице*), *Кѡшље* (Азбуковица), *Кѡнице/Кѡнице*, *Сѡѡарице*.

Анализирани корпус упућује на следеће:

1) Именице *виле*, *ѡрабуѡе* и *роѡуѡе* у Подгорини су увек у множини. Оне у колубарском, тршићком, горобилском, лѡштганском говору и у говору Ужичке Црне горе такође припадају групи *pluralia tantum* (Радовановић 2006: 247, Николић 1968: 416, М. Николић 1972: 674, Тешић 1977: 218, Марковић 2011: 521). Исто је и у сродној шумадијској Колубари (Реметић 1985: 255), а само се у космајским и ерским пунктовима могу реализовати и у једнини (1985: 254-255). Једнинински облици, међутим, познати су говорима источне Шумадије (Бошњакковић 2012: 77) и К-Р говорима (Уп. нпр. Симић: 1972: 312, Јовић 1968: 100, Пецо-Милановић 1968: 332 и сл.).

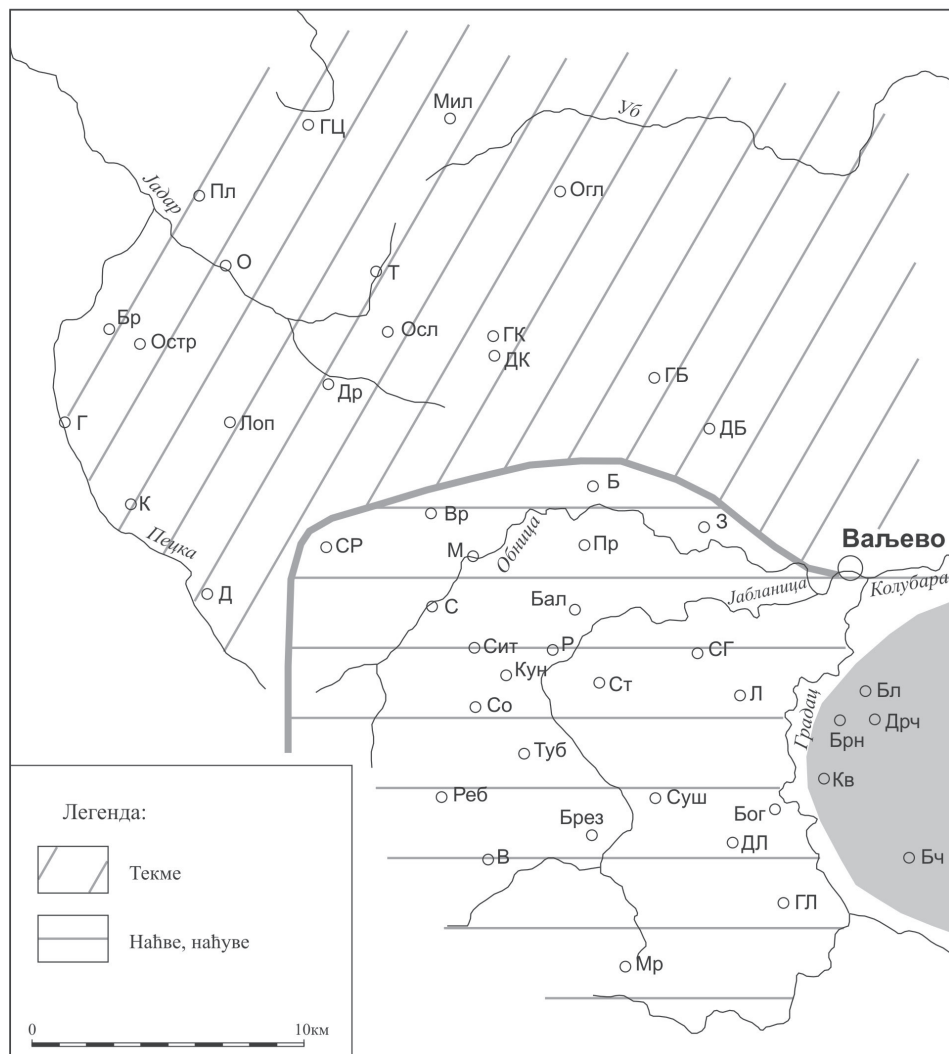
2) Лексема којом се означава *дрвено кориѡо* које служи за мешање хлеба појављује се у ликовима *наѡве* и чешће *наѡуве* (ж.р.).⁷⁵

Међутим, у појединим углавном северозападним селима се у овом значењу чешће употребљава *ѡекме* (тур. *tekne* „корито“): нѡко зѡѡ наѡве, а ми *ѡѡекме* ГЦ, спрѡмѡш и закувѡш тѡсто у вѡћѡм *ѡѡекмеѡу* Т, лѡбац сам мѡсила стѡлно, зѡмѡсѡм ѡмали смо ми пѡсуде прѡ, ја сам ѡмала *ѡѡекме* Мил, ѡмали смо нѡкѡ сѡд, ѡ тѡ смо закувѡвали *ѡѡекме* Лоп, лѡпѡри, *ѡѡекме* дрвенѡ, фѡруна Др, прѡ *ѡѡекме* вѡлико, дугѡчко о дрвета и тѡд закувѡш лѡбац О, у *ѡѡекме*, а биле вѡм дѡвѡ дѡскѡ, ѡзмѡш лѡб Г, пѡткувѡш квѡсац и ѡнѡ тѡсто нѡдѡћѡ ѡмајѡ и дрвенѡ *ѡѡекмеѡа* Огл, ја сам ѡмала *ѡѡекме*, па сам ѡмала нѡку вѡл"ку кѡрлицу Мил, кѡрлица ако је вѡћѡ зѡвѡмо *ѡѡекме* Лоп, тѡ си закувала прѡју и ѡмѡ кѡрличница, *ѡѡекмеѡице* К, ми смо зѡвали кѡр"то *ѡѡекме* де-је се лѡбац мѡсио, а нѡко зѡвѡ наѡуве Бр,⁷⁶ мѡсѡ нѡко ѡ сад лѡбац, ѡмајѡ *ѡѡекмеѡа* Осл, *ѡѡекмеѡице* и тѡ је се закувѡно, пѡкријѡш га тѡд и нѡдѡлази Огл, ѡспѡш брѡшна и пѡсолѡш, а ѡмало је прѡ ѡнѡ дрвенѡ *ѡѡекмеѡи* Пл.; уп. Карту: 7:

⁷⁵ У РМС *наѡве*; Вук, Рј. *наѡве*

⁷⁶ У вези с овим значењем у Братчићу сам записала: Моја синѡв"ца ѡдѡла се у Бѡков"цу и свѡкрва је пѡслала да понѡсѡ наѡуве. А ми тѡкме зѡвали што се мѡсѡ лѡбац. Она ѡт"шла да тражѡ и кѡжѡ нѡмѡ. Кад ѡна дѡшла свѡкрва кѡжѡ „Снѡ, па ти си тѡ тражила, ѡво га“. Она рекла „ми зѡвѡмо тѡкме“.

Карта бр. 7: ЛЕКСЕМЕ текме, наћве

У истим селима *текме* означава *уошшѣ*, свако дрвено коришћ различитѣ намене: има великѣ *текме* и растворѣ крѣч Осл, у *текме* се вади мѣсо Бр, подпакује кѣжу у *текме* дрвенѣ К, у *текме* претрљавали Т, било љ менѣ *текме* кѣлкѣ ђдавдѣ дѣндѣ и сама ја жалѣсти превучѣм из магазѣ љ пушницу С, и сад љ нас има *текме* дрвенѣ Огл, имају дрвенѣ *текме* Бал, на јѣдну страну *текме* Осл, у *текме*, у соли ГЦ, ѡн сѣднѣ ма јѣдну страну *текме* Бал, наспѣш водѣ па у *текме* изнесѣш напоље Пл.

Ликови *наћве* и *наћуве* забележени су у говору Љештанског (Тешић 1977: 218), а у Тршићу и Горобилју само *наћве* (Николић 1968: 416, М. Николић 1972: 674).

У Ваљевској Колубари најчешће сам слушала *наћуве*, иако није непознато *наћиве* и *наћве* (Радовановић 2006: 248), а у Мачви Николић констатује доследно само *наћуве* (1966: 263); у Шумадији С. Реметић бележи неколико фонетских и обличких ликова: *наћиве*, *наћве*, *наће*, *наћуви*, *наћуи*, *наћуве*, *наћвију*, *наћиви*, *наћивице* (1985: 255-256).

3) Именица којом се означава *наћрава* у облику *дујачкој кориџи* *ћричвршћеној* *уза зид* у коју се *стиавља* *стиочна* *храна* у Подгорини је увек женског рода *јасле*; и у већини оближњих говора она се реализује само у женском роду (уп. нпр. Радовановић 2006: 248, Тешић 1977: 218, Николић 1968: 416, М. Николић 1972: 674). Другачије је у Шумадијској Колубари, где се јавља и у женском и у мушком роду (*јаслима/јаслама*; Реметић 1985: 256). Оба деклинациона обрасца позната су и говорима србијанског Полимља (*јасле/у јаслима*; М. Николић 1991: 361).

4) Лексема којом се означава *дан* *уочи* *ћочейка* *ћосћа* увек је реализована у женском роду *Поклаге*; у Шумадији она може бити женског или мушког рода *Поклаге/Поклаги* (Реметић 1985: 256).

5) Неке од именице поред чешћих множинских имају и јединске облике: *ћн* *вѣлј* *кћнаџа* Д, *зћвијемо* у *нћвћну* па *у* *кесу* Лоп, *дћјде* ми *тћ* *ћћјулу* Мил, као *ћћиџија* Бал, и *ћнћ* се *стћгнћ*, а *ћћиелу* *избћгћвћ* ГК, *ударић* *трипћт* *ћћкулћм* М, *ћтрћ* се о *ћћзму* ДК.

6) Именица *лоћира* јавља се у једини када означава *грвене* *лесћиве*: па *траћјћ* *лоћиру* да се *пћпечћ* на *таван* ГБ; када означава *ћреднћ* *део* на *колима* увек је у множини: *срчћнћца*, *прћднћ* *дћо*, *лоћире* *ћмале* Бр, а *јћ* *улазћм* из *нћкћ* *лоћирице* *ћзгћ* В. Исто је констатовано и у Шумадији (Реметић 1985: 255).

400а. У одређеном контексту се неке од именица чују у множини: *пћкли* на *вћћирама* ГК, *ћнук* ми на *шћдћлама* Лоп, *бћћ* је у *Трћношћма* С, *бћла* *војска* у *Ўжћицћма* Остр, *ћдћ* према *Ўжћицћма* ГЛ.

401. Именица којом се означава *очева* *жена* *ћећовој* *деци* из *ћрећћходнћој* *брака* јавља се у фонетским ликовима:

мћћију *ћмћ* ГЦ, *та* *мћја* *мћћија* Остр, *мћј* *ћтац* *ћмћ* *мћћију* Бал, *мћћија* *бћла* Т, *мћја* је *та* *мћћија* Кун, *мћћија* *ћћегова* Л, да сам им *мћћија* Мил, *мћћија* *пћчнћ* Бр, *ћмала* *мћћију* Туб, *мћћија* је *ћна* *ћнћј* *ћћци* Брез, *мћћија* *бћла* *ћпћсна* Пр, *мћћија* *тћјла* *мћнћ* Б, *спћвајћ* *ћтац* и *мћћија* Р, *ћмала* сам *ћца* и *бћбу* и *мћћију* Суш, *бћло* *крћзно* *врћме* па *мћћија* С, *ћмћ* *ћца* и *мћћију* Ст, *мћј* *ћтац* *ћмћ* *мћћију* Др, *тћцћла* *мћја* *мћћија* Вр, *ћмала* сам *мћћију* К, *кад* је *мћћија* *дћшла* ГБ, *ћстале* па и *мћћија* *гћнћла* у *водћнћцу* ДЛ, *рћкла* сам *мћћију* К, *мћћија* је *прћмили* Кун, *нћсам* *дћла* да и *мћћија* *гледћ* Осл, *звћле* су *мћјкћм*, а *мћћија* им *бћла* О, *бћле* *двћ* *ћћегове* *сестре* и *бћба* и *мћћија* Огл, *мћрћла* да се *прћфатћм*, *ћмала* сам *мћћију* Суш, у *мћћијћ* *ћмало* *трћје* *дћце* Суш, *сћ* *нама* *бћла* и *мћћија* Мр, *мћћија* *бћла* *ћпћсна* Пр, *гледћла* *свћкрвину* *мћћију* Туб, али *ћмала* *ћна* *мћћију* ГЛ, *мћћија* је *прћмили* Г, *ћжћнић* се *ћн* *пћслћ* и *дћвећ* *мћћију* Остр, *мћћија* Со Бог СГ Л;

та *мћћика* *ћтћшла* Мил, *тћ* је *мћћика* Туб, *мћћика* *дћвћла* *ћћрку* Осл, *дал* ти *нћ* *будћш* *ћве* *дћце* *мћћика* ГБ;

мћћека *дћвћла* *ћћрку* *сћ* *собћм* Огл.

У Ваљевској Колубари записани су облици: *мћћија* (највише потврда) и са по једном потврдом за *мћћека*, *мћћеха* и *мћћака* (Радовановић 2006: 249); слично је и у Шумадији: *мћћа*, *мћћија* *мћћека*, *мћћика* и *мћћака* (Реметић 1985: 257).

402. Именица *снаха* појављује се у четири фонтека, одн. творбена лика:

сна од старијег сина ГЦ, ја и *сна* и унука ГЦ, *сна* и син одоше ГЦ, полаже *сна* Остр, *сна* је вредна Остр, доље *сна* сад Мр, нешто се *сна* Лоп, Веселин и моја *сна* К, *сна* од брата Бр, ова *сна* ако може Мил, брат и *сна* доле Мил, то је моја *сна* В, шила моја *сна* Брез, *сна* што је од најстаријег брата Брез, имала ми *сна* Реб, *сна* води волове Со, моја *сна* ка-се породила Бр, *сна* ми је то Сит, *сна* и синови Р, није ми лоша ни *сна* ГК, ово ми је *сна* Г, није лоша *сна* Г, данас не мору *сна* и свекрова Пр, *сна* добра С, *сна* ми је за синовцом СГ, ово ми је *сна* за тизим сином Др, *сна* је била добра К, ова ми *сна* Пл, *сна* тог мог брата Огл, његова *сна* Вр, *сна* умрла Суш, жена његова и *сна* Д, и *сна* увек купи мена нешто Бал, ово ми је *сна* од сина ДЛ, и дете и *сна* Д, какви *сна* ГК, печем ја, шта ћ, *сна* иде те ради Огл, тамо само остала *сна* ДБ;

ниси рекла твоји *снаји* имена Мил, сад кувају *снаје* и спремају ДЛ, преко *снаје* поздрављају Мил, да је мени *снаја* за синовцом Туб, довели *снаје*, иженили се Лоп, ово моје *снаје* братић Брез, двије *снаје* ГЛ, јесам са *снајом* Реб, свекрова *снаји* да преслицу Сит, имам *снају* и унука Г, видимо ми у Бранчинџе *снаје* Г, у моје *снаје* СГ, са сином и *снајом* Огл, помаже и *снаја* К, д идем да кажем *снаји* К, да купи *снајама* З, *снаје* му донесу кашуку Осл, најстарија *снаја* извела Т, са сином и са *снајом* Огл, саранила и *снају* Суш, д игра до сина и до *снаје* ДЛ, баба се била одела од *снаја* Бог, спрема ми је вечеру *снаја* Бр, молио ме и *снаја* и брат ДК, а рођене *снаје* имају Д, шта ћ ја код *снаје* ГК, *снаја* му умрла Мр, викала је та *снаја* Остр, удала за моје *снаје* брата рођеног Остр, добио *снају* и унуку у кући Ст, помогнем *снаји* у кући Т;

де ли је она *снаво* књига? Огл, што је са мојом *снавом* Пл, имам ја сина, *снаву* ГЦ, дошла са *снавом* Остр, имам ја *снаву* Бр, имала *снаву* и два унука Туб, спрема са *снавом* Мил, имам *снаву* и сина Сит, док је *снава* дошла М, постим и сад са *снавом* Г, има брата и *снаву* Г, горе са *снавом* Осл, да чека *снаву* Вр, у Бајевцу имам брата и *снаву* Бог, имала сам *снаву* Бр, радила и *снавама* Др, има *снаву*, сина ГК, *снаво*, знаш што сам те звао Огл, добио си *снаву* Остр;

снајка, перџе на рџи ГЦ, моја *снајка* Видосава ГЦ, а моје *снајке* Т, *снајка* и она помогне Лоп, то је од моје *снајке* Мил, *снајка*, што се не оживаш С, *снајка* је напунила кофу СГ, *снајка*, нембој данас је празник Др, мислила је да ће бити *снајка* мутава К, јој, *снајка*, па ти не казујеш ништа Пл, мош и ти *снајка* Д.

403. Именица *илеће* се готово доследно јавља у женском роду: дол исто сјечу *илећку* Брез, а *илећку* на мали Божић Бог, у *илећку* моја је свекрва гатала то Суш, ако је шуља *илећка* Брез, осечем *илећку* и окадим ГК, ми сечемо овде главу и *илећку* дѣснџ Мил, у нас је лѣва *илећка* ГЦ, ону једну *илећку* све остављали као за Богојављење Реб, а кад нађу, пријо, пушку на *илећки* Огл, и они су јѣли *илећку* и бџт О, само насече плѣћку дѣснџ Пр, све вако *илећкама* прѣте Мил, за Богојављење, *илећка* лѣва Г, на оној се *илећци* глѣда Осл, *илећка* дѣсна, осече се Остр, а та *илећка* лѣва, она је се остављала Остр, дѣда ка ту *илећку* отвори глѣда горе Лоп, јок море, сече се *илећка* Пл, *илећку* једну сечеш С, код нас се сече глава и дѣсна *илећка* Т, остала се за Богојављење *илећка* Д; и: док остали јѣду *илеће* Мил; исп. т. 391

404. Именице с кореном на *и* и *к* и деминутивним суфиксом *-ица* најчешће се јављају с алтернацијом:

мѣћеш у ту *блѣнчицу* К, *гаишчице* те мѣтнџ Б, то има једна *гаишчица* ДК, прво онѣ отешџ *гаишчице* Суш, тџрише му *гаишчице* ГЛ, на *гаишцицу* и долѣм све

ногама Туб, оправљена она *дашчица* Остр, мотка једна и *дашчицу* наме стѣ Бр, имају *дашчице* овако Осл, гвџдена *заврчица* К, некѹ *ивѣрчицу* Брез, *јаѣчица* војицна дошла Огл, йди ўзми *кашчицу* Бал, чѣк, да на(ђе)м *кашчицу* Мил, и *кашичица* ДК, и понеку *кашчицу* ўкуваѣш ГЛ, војицнѣ *крајчице* Лоп, *крѣшчицу* јѣдну ГЦ, као на *крѣшчице* у њим сѹду С, а *кудѣљчице* прѣдѣ се пѣтка Бал, и на *кудѣљчице* Лоп, некѣ и *кудѣљчица* Туб, ймало се и пѣвјесма па *кудѣљчице* Брез, тѣ је за пѣсемо *кудѣљчица* Г, изгребѣнаш на грѣбене и *кудѣљчице* и тѣ прѣдѣш Бр, грѣбѣнаш *кудѣљчице* Бог, а ймѣ и *кудѣљчице* СГ, пѣсема, *кудѣљчице* Со, *мазушчица* за нѣм вѣтрѣм ўкуваѣно Пл, донѣсѣмо *мајчици* Туб, да *мајчицу* вѣжѣм Т, воликѣ *мѣшчица* Туб, *мѣчица*, д йзвѣнеш ако ўпаднѣ тѹде Мил, чѣтави са *йѣшѣљчицѣм* црвѣнѣ К, ѣтешѣмо *йѣрдичице* К, са *йѣшѣљчицѣм* црвѣнѣ К, и *йраўнучица* њѣгова Брез, *рѣчица* ймѣ Г, ведѣнѣце на *рѣчицама* Вр, по наѣшим *рѣчицама* Огл, од *рѣчицѣ* кад пѣјѣш гѣр Лоп, прѣли смо на *рѣчици* Пр, ймѣ *рѣчица* О, тѹ прѣтичѣ *рѣчица* Ст, по стѣ *рѣчице*, данѣс тѹчѣ Мр, вѣжѣмо на *рѣчице* СР, ўзѣли свѣ ѣнѣ *рѣчице* Суш, држѣш за *рѣчице* рѣнѣк Сит, ѣнѣ *рѣчице* пѣслѣн чѣшљѣш Со, држѣш *рѣчице* дрвѣнѣ Г, пѣвѣжѹ *рѣчицу* Суш, рѣшѣрѣмо ѣнѹ *рѣчицу* Пр, тѣ се *рѣчица* ўзмѣ од кѹделѣ Туб, па *рѣчицѣм* пѣпнѣ Брез, звѣли смо мѣ *рѣчице* Лоп, ѣнѣ *рѣчице* и врѣћѣш Пл, дѣсѣт ѣнѣ *рѣчица* ГЦ, јѣк кѣкѣ *слѣчице* В, вѣдѣла *йрѣнчице* Мил, ймѣла *ћѣрчицу* жѣлѣсти Мил, а *ћѣрчица* нѣје бѣла В, кад ѣвѣ *ўнучица* у ѣвлији З, док *ўнучица* ми нѣ доћѣ Реб, са *шѣрѣљчицѣм* шѣрѣла ГБ, *шѣйчица* кѣјѣ се не сѣвија ДК;

тѹрѣ се *вѣћкице* Суш, и *йрѣшчица* је бѣла Г, ѣбујѣмо уз ѣнѣ *нѣчице* К, трѣћѣ пѹт на *нѣчице* ГБ, дѣтету овако измеђ *нѣчица* Г, чѣнѣ ми се да ймѣ чѣтири *нѣчице* ГЦ, ймѣм *нѣчице* ѣнѣ Осл, некѣ *йѣшѣлуице*, гумаћи Пл, *йрѣѣбукице* њѣнѣ Остр, ѣнѣ се ўдарѣ у *рѣчицу* Брез, ѣво јѣј *слѣкице* Др, ймѣ жѣну и *ћѣркицу* З, спѹстила *ћѣркицу* К, ймѣ жѣну и *ћѣркицу* јѣдну З, а њѣгове *ўнучице* вѣлѣ ме З, бѣла је *чѣшѣнчица* Остр, дѣнла шѣфѣѣр и мѣло *йѣкѣица* Осл, дѣтерајѹ шѣљѣгицу Пл.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

а) Једнина

405. *Инструментал*. У инструменталу једнине забележени су наставци *-и, -ју, -им, -ом*:

а) *-и*: и ца̋к са *зџби* Бр, са сѣном и *зџби* Г, зама̋стим *ма̋сти* Суш, љом ил *ма̋сти* ДК, са мо̋јом то̋м *идмо̋ћи* ГБ, с не̋ком *идмо̋ћи* Б;

Наставак *-и* посведочен је и у прилозима (вероватно добијеним према *ноћи* који у овом облику у грађи није потврђен): не̋кад *вѣчи* Г, дӳго се̋димо *вѣчи* Бал; и данас *га̋њи* Б Лоп К Мил Осл Остр Пл Пр Реб, и данас сам *га̋њи* Лоп, не̋ би мо̋гла *га̋њи* заспати С; *јӳири* устанемо Бал, то̋ су *уз*"мали *јӳири* Р, што је се пекло *јӳири* рано Кун, *јӳири* родим на Мйо̋лдан Б, *јӳири* ми̋ дошли Со, до̋зна̋ мо̋ја ма̋јка и *јӳири* Бог, *јӳири* подлила Бр, ми̋ сједнемо *јӳири* Брез, до̋тра̋м *јӳири* ДК, зна̋ се *јӳири* ГЦ, и *јӳири* дома̋ћин ГЛ, да на Бџж"ћ *јӳири* Г, ја̋ мӳзѣм *јӳири* Лоп, *јӳири* уста̋јемо Л, *јӳири* око ђсам К, рано *јӳири* М, *јӳири* на Кр̋стовдан Мил, ми̋ идемо̋ *јӳири* Огл, *јӳири* до̋рчак Осл, то̋ се *јӳири* спрѣми̋ Остр, *јӳири* ђн" напали Пл, *јӳири* ти̋ поткува̋ш Туб, *јӳири* ид̋у до̋говорѣ се Пр, а *јӳири* је пѣсма Реб, *јӳири* и ђн очита̋ Сит, по̋ранимо̋ *јӳири* одавдѣ СР, ка-смо̋ уста̋ли *јӳири* Ст, с̋утре *јӳири* по̋раним Суш, *јӳири* уста̋ла С, има̋ она Лазар"ца *јӳири* Т, доби̋јали смо̋ у шко̋ли ча̋ј *јӳири* Вр, у водѣницу *јӳири* ђдем В, *јӳири* до̋ручкӳјѣм З; дӳго се̋димо *вѣчи* Бал, ви̋дела *вѣчи* ка-сам до̋шла Брез, што сам дрӳгом̋ шила *вѣчи* Л, са̋станемо̋ се *вѣчи* ГК, *вѣчи* кад би се̋ли да се ђморѣ ГЦ, спрѣма̋мо̋ *вѣчи* сла̋ме̋ Мил, не̋каг̋ *вѣчи* Г, до̋трали *вѣчи* Лоп, та̋ко̋ *вѣчи* разговара̋ли К, ћинди̋јаш до̋лази̋ *вѣчи* Мил, *вѣчи* ка завр̋ши̋мо̋ ра̋д Осл, *вѣчи* ко̋ми̋мо̋ Огл, то̋ се *вѣчи* зџвне̋ пре̋ло Туб, кад по̋гледа̋ш *вѣчи* ме̋сечина В, *вѣчи* про̋ба Реб, *вѣчи* до̋ђу на ве̋черу СГ, *вѣчи* сир̋иш С, *вѣчи* смо̋ пра̋ли Д, иде̋мо̋ *вѣчи* З.

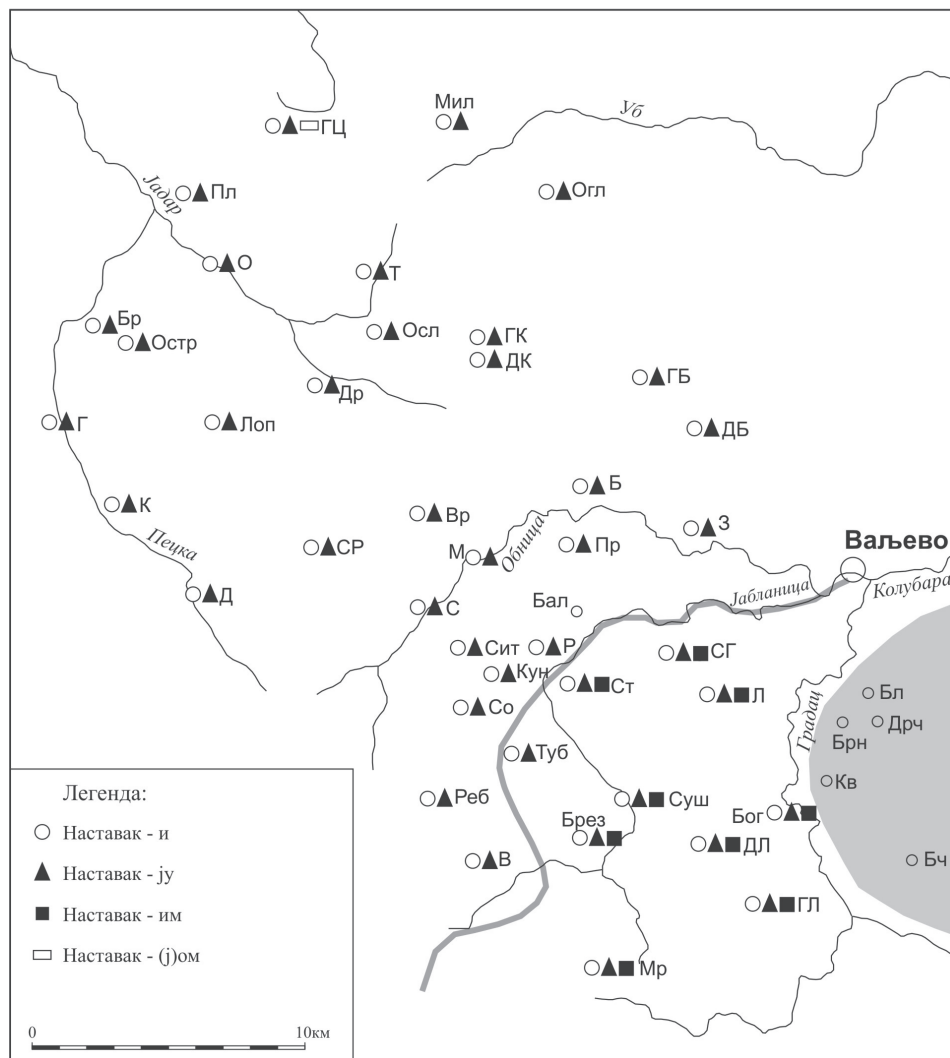
б) *-ју*: па̋тило се *ила̋ђу* Лоп, ка̋ко су се па̋тили са *ила̋ђу* Реб, по̋пр̋шу ђном̋ *зџбљу* Мил, на стѣпеницама̋ ца̋к са *зџбљу* М, ђном̋ *зџбљу* Ба̋дња̋к Мил, ун̋тра и по̋с"па̋ *зџбљу* Остр, шѣн"цо̋м или *зџбљу* Т, ко̋ ме та̋ко̋ *кр̋вљу* натђпиђ Огл, не̋к ви̋ме ма̋сир̋а а̋фтушђм, и сви̋њско̋м *ма̋ићу* Др, у овомѣ зама̋стим̋ *ма̋ићу*, не̋кад зѣттином̋ Ст, љѣм или *ма̋ићу* зама̋стим̋ Со, *ма̋ићу* њ сад то̋ на̋ј во̋лим да по̋једѣм СР, же̋не тр̋ља̋ју *ма̋ићу* Вр, прѣ смо̋ ма̋стили *ма̋ићу* Пр, ђма̋стим̋ ђна̋ј листи̋ћ *ма̋ићу* Огл, за̋пр̋жиш *ма̋ићу* Мр, плѣк се ђма̋сти̋ *ма̋ићу* Туб, ђма̋стим̋ *ма̋ићу*, сла̋бије зѣттина би̋ло Вр, у те̋псију листи̋ћ и ђма̋стим̋ *ма̋ићу* Вр, плѣк ђма̋стим̋ *ма̋ићу* Т, по̋спѣ сђљу и за̋твори̋ П.

Наставак *-јџ* чува се у прилогу *ноћу*: *но̋ћу* д"ѣте се про̋буди̋ ДЛ, и да̋њу и *но̋ћу* и зва̋ла Др, би̋ла са̋ма *но̋ћу* ГК, до̋ђу *но̋ћу* Лоп, ђн је *но̋ћу* Сит, јѣднђм̋ на̋ма *но̋ћу* Остр, ђтерали ме̋ *но̋ћу* З, њшо̋ цр̋кви и *но̋ћу* Пл, па са̋мо до̋ђе̋ *но̋ћу* у ви̋ти̋ј СР; према *ноћу* добијено је и и *га̋њу*: се̋дила *га̋њу* и прѣла Пл, и *га̋њу* Г, се̋днӳ *га̋њу* да рӳча̋ју Остр, и данас *га̋њу* ДК, и данас *га̋њу* Т, данас ме̋ *га̋њу* Огл, ни данас *га̋њу* Осл, и данас *га̋њу* се мо̋г ђца Р, и данас *га̋њу* СР; и *јӳири* сванѣ Брез, *јӳири* да на̋ложим̋ ГБ, ђн *јӳири* за̋повѣди̋ Г, *јӳири* устанѣм̋ рано Л, *јӳири* ђт"шо̋ Мил, *јӳири* ђпет̋ пӳстим̋ Огл, узѣла и *јӳири* Осл, по̋ранѣ̋ *јӳири* ђдӳ Пр, да по̋раним̋ *јӳири* у пѣчур̋ке Суш.

в) *-им*: по̋сипа̋ се ба̋дња̋к *зџбим* ГЛ, подма̋жѣм̋ *ма̋стим̋* Бог, за̋мажѣм̋ на̋ко̋ *ма̋стим̋* Ст, ви̋ше сам̋ *ма̋стим̋* Суш, ако по̋сти̋мо̋ љѣм, ако не по̋сти̋мо̋ *ма̋стим̋* ДЛ, за̋пр̋жа̋ва̋ш *ма̋стим̋* Л Брез, ђбично смо̋ ви̋ше *ма̋стим̋* Л, љмро сво̋јом̋ *смр̋штим̋* ГЛ.

г) *-(ј)ом*: подма̋стим̋ плѣк *ма̋ићом̋* ГЦ; в. Карту 8:

Карта бр. 8: ИНСТРУМЕНТАЛ ЈЕДНИНЕ ИМЕНИЦА Ж.Р. и - основа

Према Маретићу (1963: 170) именица *ноћ* у инструменталу једине јавља се у облику *ноћу* (и *ноћи*), а у прилошком значењу и *ноћом*: данас болје и дањом и *ноћом* Б, по стотина жегелца и *ноћом* и дањом Туб, *ноћом* одем у воденцу Брез, *ноћом* њи поватају К, *ноћом* па за час ГЛ, јежеви се *ноћом* већином појављују Остр, и *ноћом* све самелеш Лоп, *ноћом* устанем Мил, ишб је *ноћом* Огл, *ноћом* дџем у воденицу Реб, гор ноћивала *ноћом* Со, зовемо послен *ноћом* берибце Ср, *ноћом* су били СГ, испечу и поједу *ноћом* Ст, сад је *ноћом* С, у Ваљево пешке *ноћом* В, сјутре и *ноћом* и дањом Суш; према овоме и дањом: мѠраш дањом да

ймаш Вр, није *гањом* Сит, нoсимо *гањом* Л, *гањом* ваздaн рaдiм В, бiб вaшeр *гањом* С; *јушром* oдeм Мр.

Наставци *-и*, *-ју* и *-(j)ом* сличне фреквенције потврђени су у Ваљевској Колубари и Тршићу (Николић 1969: 47-48; Радовановић 2006: 249), а у централној Шумадији и Мачви шири се наставак *-(j)ом* (Реметић 1985: 259, Николић 1966: 263); и у Драгачеву такође претеже *-(j)ом*, а *-и* и *-ју* јављају се ретко (Ђукановић 1995: 137). У лештанском говору потврђено је само *-и* и *-ју* (Тешић 1977: 219), а у Горобилићу, србијанском Полимљу и у Ужичкој Црној гори доминира *-и* (М. Николић 1972: 674, М. Николић 1991: 368; Марковић 2011: 525).

Наставак *-им* забележен у мешовитим ијекавско-екавским подгорским селима потврђен је једино у Драгачеву (уп. Ђукановић 1991: 137). По Белићу, финално *м* добијено је аналошки према инструменталу свих осталих именица. Облици типа *смртиим*, *чистиим* и сл. употребљавају се од XV века, а имају га дубровачки говори, католици у околини Вареша, Грачаца и другде (уп. Белић 1999: 187). О овом феномену, опширније и с више документације, говоре Брабец (2012: 92)⁷⁷ и Брозовић (2012: 362), при чему скрећу пажњу на то да је проблем принципијелно решио Миклошић.

Преглед дистрибуције и ареал наставака у инструменталу једнине именица женског рода на нулту морфему у српским дијалектима дали су Бошњакковић и Радовановић (2008: 157-175).

б) Множина

406. *Генитив*. У генитиву множине забележени су наставци *-ију* и *-и*.

а) Наставак *-ију* јавља се у следећем кругу именица: *ймaм* *кoкoдишijу* О, *ўвeк* *имали* *кoкoдишijу* Т, *ймaм* *кoкoдишijу* З, *и* *нeмaм* *пўно* *кoкoдишijу* Лоп, *кoгoд* и *пiпa* у *кoкoдишijу* Брез, *пeдeсeт* *кoкoдишijу* Мр, од *кoкoдишijу* *нaши* *јaјa* Бр, *нeкoлкo* *кoкoдишijу* Г, *ймaмo* *јeднy* *крaвy* и *кoкoдишijу* С, *двaјeс* *кoкoдишijу* се сaстaнe СР, свe ми је у *јeзикy*, *кoсijу* *нeмa* Б, а *кoсijу* *нeмa* Туб, *мeтeм* *кoсijу* од *идcиpмe* Осл, *пoпилa* *л'иeк* од *кoсijу* ГЛ, *кoликo* сам *нoдишijу* прeсeдилa ГЦ, *рoдилa* *пeт* *ћeрију* Бог, а у *јeднe* *пeт* *ћeрију* СР, *прe* је бiлo и *ушijу* у глaви М, *нaпунил* се *ушijу* С; уп. и пр. па дeтe кa сe *зaкoпpцa* *oнo* у *пoлa* *нoшijу* Сит.

б) Наставак *-и* имају именице: *дeсeт* *бoжиј* *зaйoвeсijи* Остр, *није* *имo* *рeчijи* да *рeкнe* Лоп, *трeбaлo* *спрeмити* *кoлa* *сijвaри* Туб, *бiлo* *тaм* *сijвaри* Пл, *пoкупилa* *сijвaри* Мил, а *ймaм* *јa* *тaм* *сijвaри* Г, *дoнeлa* *пўнa* *кoлa* *сijвaри* Бал, *дoтeрaли* ми *сijвaри* ГЦ, од Милaнoви *ћeри* Мил, од *нeни* *ћeри* Г, *нaсyкaлa* *цeвijи* ГЦ.

в) Поједине именице и групе именица

407. *Именице са старим основама на р*.

1. За значење „*жена у односу на деце, децу коју је родила*“ (в. РСАНУ под *мајка*) на подручју Подгорине добијене су лексеме:

а) кад је *мaиijи* *ўмpлa* Мил, *кaкo* је сe *нaшa* *мaиijи* *мyчилa* Т, *нeкa* гa *мaиijи* Вр, *глaвицу* *мpкoг* *лyкa* *мaиijи* *исeчe* Др, *кaд* *свaњивa* *мaиijи* *вичe* ГК, *Душaнкa*, *Видинa* *мaиijи* Бр, а *мaиijи* *joј* сe *пoслe* *ўдaлa* Бр, *Јoрдaнкa* је *твoјa* *мaиijи* Сит, *кaд* ми је *мaиijи* бiлa *ў* Вaљeвy ГЦ, *oтaц* и *мaиijи* *вaрe* *млeкo* Д, *oкyпa* *нaс* *мaиijи* ГЦ, а *мaиijи* и *oтaц*

⁷⁷ Према Брабецовом саопштењу, наставак *-им* имају „православци“ из Врућице и Теслића, а у истраживањима М. Драгићевића са овог терена такви облици нису потврђени (2007: 371).

на другом крвету Лоп, *маји* ме однела К, мени *маји* казала вако Мил, *маји* сама Осл, *маји* ми дошла Остр, велї, *маји*, ја и Милан подел"ли смо Пл; у мојо *мајер* дол вўна била Мил, код *мајер* одем ГЦ, *мајери* ми било име Крстина Г, нисам ни *мајер* запантила Бр, његову *мајер* звала Г, иду за *мајер*ом ГЦ, ниси дала *мајери* нек предѣ Г, идѣ да радї оцѣм и *мајер*ом Осл, а *мајер* звала Бўда Остр;

б) ишла и *мајка* и ћери ГК, моја *мајка* имала ћилиме Бал, *мајка* причала да свиње тѣрајў Б, о свѣг оца и *мајк* Бог, додила ми је *мајка* ГК, првѣ у *мајк* Бр, моја *мајка* ишла Брез, *мајка* идѣ њима ГБ, идѣ и *мајка* на прело ДК, моја *мајка* раћала ћецѣ ДЛ, остала брез *мајк* од год"ну њ по данѣ Др, *мајка* изведѣ дѣцу Д, *мајка* је мо'а била крупна ГК, њ он није *мајк* запантио ГЦ, *мајка* ўзмѣ па га огрнѣ ГЛ, а *мајка* је жив"ла Г, кад ми је била *мајка* то смо чѣшљале Лоп, *мајка* Обрѣнија Кун, *мајка* нам ўзвѣри воду Л, очевѣм *мајк*ом Лоп, *мајка* ми је и рѣкла да то ўзмѣ К, ја и *мајка* се мўчили М, за моју су *мајку* причали Мил, Милинкова *мајка* тўде Мр, ишла сам с *мајк*ом Огл, ал штѣ ш није *мајка* њина Осл, *мајка* Загѣрка Остр, *мајка* сѣ мнѣм ишла Лоп, *мајка* је остала Пл, нисам имала ни очеве *мајк* ни ћѣда Туб, с *мајк*ом вод Пр, *мајка* м се звала Крунија Реб, *мајка* велї пушти ѓвце Р, моја *мајка* д ўмре Л, Андријан"на *мајка*, Мѣр"чина сѣстра Сит, *мајка* ми није била по вољи Со, што је Влад"на *мајка* садѣ СР, отац му и *мајка* вид"ли СГ, што сам била шѣста ў *мајк* Ст, вѣсела моја *мајка* Суш, мојѣ *мајк* рѣжак С, *мајка* ми се звала Радѣла Туб, *мајка* више неће нѣс"ти разбоја Т, *мајка* идѣ ил отац Вр, дѣ ми је била *мајка* В, сишли са оцѣм и *мајк*ом З.

Обе именице готово с истом фреквенцијом констатовано је Николић у Тршићу (1968: 416), а само облик *маји* у Мачви (Николић 1966: 263). У осталим оближњим говорима доследно је *мајка*, с тим што се *мајер* чује у псовкама (Радовановић 2006 250-251; Реметић 1985: 259; Тешић 1977: 219).

2. Именица *кћи* јавља се у две творбене варијанте:

а) с проширењем *-р-* и суфиксом *-ка*: засмѣтало мојој *ћерци* Лоп, питѣ мојѣ *ћерк* кўм Бр, а *ћерку* тў одвѣла Б, рѣд"ла Милѣну *ћерку* Бог, *ћерка* ўдѣта за Милўна Брез, имѣ он двѣ *ћерке* ГБ, *ћерци* тој најстаријој ДК, мојој *ћерци* ѓв дошѣ јѣдан Др, Вѣрослава име јој је *ћерци* Д, ўдѣла *ћерке* двѣ ГК, млађѣ *ћерка* имала ГЛ, имѣ *ћерку* и сина Г, *ћерка* живї у Ваљеву Кун, мог дѣвѣра *ћерка* Лоп, *ћерке* рѣздѣла у слўжбу К, изрѣдила двѣ *ћерке* М, *ћерке* се рѣзудѣле Мр, три *ћерке* Огл, *ћерка* ми је за Љўб"шѣм Осл, имѣм јѣднѣг от *ћерк* Остр, *ћерку* ўдѣ Пл, а тѣ моје стрїне *ћерка* Туб, *ћерку* сам ўдѣла Пр, моја *ћерка* ишла Реб, ўпознѣ ѓвѣга домаћина *ћерку* Сит, *ћерку* није дѣѣ ў школу Со, нѣде дошла ми *ћерка* СР, имѣм двѣ *ћерке* СГ, *ћерку* Милицу Ст, њѣгова *ћерка* Милѣва Суш, имѣ три *ћерке* Слѣвўјка С, дѣда имѣ *ћерку* Т, рѣдїм *ћерку* З;

б) с проширењем *-р-* без суфикса *-ка*: три сина и три *ћери* ГЛ, *ћери* јој не мору да додѣ Лоп, кѣлѣ је имала *ћер"ма* Лоп, тѣла њѣним *ћерима* Остр, имѣ *ћери* двїје Брез, имѣм и *шћер* Брез, нѣс чѣтри *ћери* Сит, јѣј, бїло пуно *ћери* Со, имѣ и ѓна двѣ *ћери* Бог, двѣ *ћери* и мајка ГК, покѣсила са *ћерима* Г, штѣ вѣлї, моја *ћеро* С, свѣ глѣдна, моја *ћери* С, ѓди, *ћеро*, попи кѣву С, *ћери*, свѣкѣ субѣтѣ игранка Туб, *ћеро*, за то нѣмој питати Туб, ѓна је тѣмо са *ћерима* В, плѣла сам *ћери* блўзе ГЦ, то је Микајлова *ћер* Мил, имѣ *ћери*, живѣ у Ваљеву Б, ѓнў Бўлчину *шћер* Брез, код мојѣ *ћери* сѣд ДЛ, њи чѣтри-пѣт *ћери* Д, и мајка и *ћери*, свѣ натрали д идў ГК, кѣко ўдѣш твѣје двѣ *ћери* Лоп, ѓвѣ моје *ћери* М, није то ко сѣд моја *ћери* Осл, данѣс не могу снѣ

и свѣкрова, мајка и *ћѣр* Пр, *ћѣри* се поуџавале СР, двѣ *ћѣри* је имала СГ, *ћѣр* му тѣ о дрѹгѣ жѣнѣ Суш, ѹџала сам двѣ *ћѣри* З.

Неретко у вокативу једнине ова се именица деклинира по обрасцу именица *а-основа*: она мѣни *кажѣ*, *ћѣро* ГБ, *ћути*, *ћѣро* С, *јашта*, *мѡја ћѣро* Реб, *нѡге дѡле*, *ћѣро* Д, *нѡсила* с бѹнѡра, *ћѣро* Мр.

408. Напуштање треће именичке врсте и њихово прикључивање именицама друге врсте није у једнакој мери захватило све именице. Именице које добијањем суфикса *-ка* могу прићи именицама *а-ѣромене*:

сн^иѣла *кѡкѡшка* ДЛ, држ^{им} *кѡкѡшке* ГК, јѣдну *кѡкѡшку* ГБ, пѡватала свѣ *кѡкѡшке* Г, за^{ко}љѣ се *кѡкѡшка* Пр, нѣ море *ништа кѡкѡшци* Остр, глѣдѡм *кѡкѡшке* Туб, гѡтов^и се *кѡкѡшка* Бр, за^{ко}љѹ *кѡкѡшку* Мил, *кѡкѡшку* кад је насад^ла Др, *имѡм* *каквѹ кѡкѡшку* Д, држ^{им} *кѡкѡшке* ГК, *кѡкѡшке* што су мѣтали К, *кѡкѡшке* нѡсѣ М, од *кѡкѡшк^и* Огл, *кѡкѡшке* насађујѣ Осл, *ништа кѡкѡшци* Остр, *имала кѡкѡшке*, *имала крме* Л, *кѡкѡшке*, насад^{им} Сит, глѣдѡм *кѡкѡшке* и св^иње Туб, *наше кѡкѡшке* Т, т^{ур}иш *кѡкѡшку* на *јѡге* В;

поред: за^{ко}љѣш *кѡкош* Бал, *кѡкоши* ѡстале сѡмо Б, за^{ко}љѣш *кѡкош*, спрѣм^иш с^упу Бр, с^{ир}, *кајмак*, *кѡкоши* Брез, *лис^це вѡтајѹ кѡкоши* ДК, *де-се кѡкоши* затварајѹ Г, *кѡкош* лѣж^и на *јѡјима* Др, *нарѡниш кѡкоши* ГК, *ѡде кокѡш^м* ГЦ, *ни кокѡшијѹ* Лоп, па су *кѡкоши* М, *кѡкоши* да затвор^{им} Мил, *кѡкош* њѹ п^{ик}ирѡ Остр, па *кѡкош* из *кѡчѡка* Пл, и *кѡкоши* и ѡвце Реб, двѡјес *кѡкошијѹ* се сѡстанѣ СР, св^иње и *кѡкоши* С, *још кѡкѡш* трѣћѹ Т, *имѡм кокѡшијѹ* З.

са *кѡскама* излѹпајѹ Пр, *кѡска* излѣтила Бал, излѣт^и *кѡска* К;

поред: на *кѡс^и* мѣсо ГЦ, од *кѡс^иијѹ*, ре^ума ГЛ, *кѡс^и* и ако дѡдѡш мѡло мѡсти Мил, мѣтѣм *кѡс^иијѹ* Осл, пѡкупи *кѡс^и* Остр, ѡнѣ *кѡс^и* скиѡдајѹ Сит, а *кѡс^иијѹ* нѣмѡ Туб, *кѡс^и* се сѹш^ле *ј*сто Т.

па и ѡнѣ *вѡшке* напунише *нас* Лоп, *кѡликѡ* су *вѡшк^и* *имали* Огл;

али чеш^ѣ: *имали ѹши*, па м^и свѣ у *кљѹчалу* вѡду К, *ѹши* сѡмо плив^{ајѹ} пѡ њима Ст.

409. Лексема којом се означава *гео ѣкѡчкѡј разбоја* гласи двојѡко:

а) у једнини се остварује у мушком роду: ѡвѡј *ни^и* *ѡзиђе* гѡре ДК, тѡ се звѡѡ јѣдан *ни^и* Д, ѡнѡј *ни^и* *ѡдѣ* дѡл Д; и уз бројеве два и четири: кад је у двѡ *ни^и* Д, ткѣмо у чѣтр^и *ни^и* Мр, ткѡла шарѣнице у чѣтр^и *ни^и* Остр, ако ѹвод^иш у двѡ, прѡво у *ни^и* па ѹ друг^и и тѡкѡ Мр.

б) у множини се јавља у мушком роду:

а *ни^и* су двѡстр^к *и* ДК, ѡправљени *ни^и*, прѣђа Д, и т^и се *ни^и* вѣжѹ за ѡнѣ пѡдложн^ике Д, вѡм и ѡздѡ *ни^и* *имажѹ* пѡвѣзани Туб;

У следећим примерима не може се одредити род: па пѡлице, брѡдилице, брѡдо па *ни^и* Д, *ни^и* се зѡвѹ Лоп, ѡнѡ дѡшчица што се *ни^{тѣ}* *ни^и* Остр, од брѡда *имажѹ* *ни^и* ДК, *ни^и* то-се *ј*сто ради од *кѹдељѣ* ГК, и тѹд пѡстанѣ *ни^и* Остр, ако ѹвод^иш у два, прво у нит па у други и тако Мр.

410. У Речнику српског језика лексема којом се означава *хришћански ѣразник који се свѣш^кује 25. мар^та (односно 7. а^прила ѣо с^тарѡм календару) каѡа је Бо^ородѡица ѣримила „бла^у вес^т“ о свѡм зачѣћу* има ознаку рода *ж мн*.

У испитиваним пунктѡвима добијени су примери: *Блѡѡвѣс* се пѡст^и Бал, свѣкрова ѡт^шла на *Блѡѡвѣс* О.

411. За поједине именице које су у стандардном језику дворѡдне углавном сам добијала облике у мушком роду: *ѡвлѡчи* ѡнѡј *бѡл* Остр, ѡставила *ѡѡлѣжа* Сит, пѡлијеш *с^тѡрежу* Мр; поред облика за ж. род: свѣ нѣкѡ *с^тѡреж* Бог.

412. Углавном није дошло до нарушавања осећања припадности именица које су и у стандардном језику женског рода: то је гòспоскà *бòлès* Бр, *бòлес* дошла Т, доје та *бòлès* нè кà Пл, имају рáзнè нèкè *бòлèsии* Брез, и није бíло *бòлèsии* С, о тè *бòлèsии* Т, гòр у Бўцура је бíло та *бòлès* С, прíчà о тòј *болèsии* С, добише не кў *бòлès* Реб, његова *бòлèsии* Брез, о тè *бòлèsии* Остр, да се не ўватí она *бўђ* Бог, запáнтила тў *лáг* Лоп, пўста *лáг* нас је тèрала Бог, бíла би *лўиос* да се вáлим Лоп, кáки је бíо *жáлòсии* Б, сáмо ме чўдí *жáлòсии* штò ГБ, онò и није за капўта *жáлòсии* С, оне мènè *жáлòсии* Суш, Бўлка је сàт сáма, *жáлòсии* Брез, ўбила је *жáлòс* Брез, а овá мáлá девојчица óстала са тèткòм, *жáлòсии* ўбила В, кўпиò *жáлòсии* Бал, она на кòњу *жáлòсии* Туб, *жáлòсии*, јá вèлим ГЦ, зíма јòј, *жáлòсии* ГЛ, òхераше *жáлòсии* тáмо у зátвор ДЛ, бíла је лáмпa *жáлòсии* мòје Огл, кáко је прè бíло *жáлòсии* СР, свè је тò *жáлòсии* жíво бíло Мил, дèсè бòжијí *зайовèsии* Остр, тò је бíла *зайовèsии* домáшина Сит, што је тò пўно *мáсии* Бог, дèсèт кíлá *мáсии* Брез, íмáм *мáсии* педес кíлá ДК, íмáмо прошлогòдишњè *мáсии* Брез, ако òхеш мáло и *мáсии* Л, мèтнèш *мáсии* Г, стáвí мáло *мáсии* Мр, прèпирали *мáсии* овў òбичнў Г дáдў *мáсии* ГБ, òзгò стáвím онў *мáс* Туб, òмáстím *мáшћу* Т Вр, прè смо мáстили *мáшћу* Пр, òмáстím лíстíћ *мáшћу* Огл, зámáстím *мáшћу* Ст, зámáстím *мáсии* Суш, ондáј *мáшћу* Со, на *мáсии* Пл, мáло *мáсии* и ўмèшáш Мил, мí остáлáмо *мáсии* Осл, па рáстопí нèкў *мáс* СР, ўзмèm кáш"ку *мáсии* ГЦ, íмáло онè *мáсии* Туб, а *млáгòс* је брзо зарáсла ДК, јòк, кò да *млáгòс* пítá М, *млáгòс* бíла ГЛ, онò у *млагòсии* прíчaју Лоп, дè сам јá сíне мòју *млáгòс* провèла Лоп, Мòју *млáгòс* тáкò Суш, а она *млáгòс* С, *млáгòс* слўжила дíјете здрáва Мр, у *млагòсии* свè се мíлí Мил, ал врèме тáкò, *млáгòс* је бíла Огл, дáј ми Бòже лèпу *íямèии* Б, сáмо нíсам своју *íямèии* промèн"ла СР, те сам у *íамèии* Сит, сáдошњá *íямèии* С, íмáла сам тáквў *íямèии* и дáнáс Лоп, живíна је тò свè, овá *íйљеж* М, кòкòшке, нèкў *íйљеж* нáј смо вíшè држали Огл, јèдну *íрèгири* Брез, *рèшкòс* је кò са стòкòм сáд Огл, доживèхете вèликў *сíя̀рòс* ДК, èто вíдíш кáквá је *сíя̀рòсии* Огл, доживíо је вèлику *сíя̀рòсии* В, по *сíя̀рòсии* íшла сам јá Мр, штá је дубòка *сíя̀рòсии* Суш, у шèсèт трèћòј гòдини *сíя̀рòсии* Мр, да те нèко íмá ў *сíя̀рòсии* пòгледати Пл, зáспèш онòм *шèчнòсии* ДК, кáкве *шèчнòсии* Осл, íмá í сад и она *шèчнòс* Др, па она *шèчнòс* у нèкí дрўгí сўд ГК, кáкве *шèчнòсии* Осл, да ти кўпиш онў *шèчнòс* Т, и тў *шèчнòс* дòнесè Суш, поцрн"ла од онè *чáђи* С.

413. У стандардном језику лексема којом се означава *свежањ жициа* које *жешелац* *ухваии* *руком* и *огсече* *сриом* гласи *руковейи* и *руковед*. Исто као што је у колубарским селима (Радовановић 2006: 64) и у Подгорини је чешће *руковед*: па кўпиш на *рўковèд* Бр, на *рўковèд* ДК, кўпím *рўковèд*, прáвím ўже Д, дè жèтеòц спўштí *рўковèд* Д, па тò се жáњè па на *рўковèд* М, онè на *рўковèд* Пл, *рўковèд* до *рўковèди* Пл, а ја íдèм да кўпím *рўковèд* Р, жњèмо на *рўковèд* СГ, кўпíмо онў *рўковèд* па мèћèмо у снòплè Вр, сíўстíш нá земљу *рўковèди* онè О; поред: да кўпíмо *рўковèии* Мил, íћеш те кўпити онај *рўковèии* Др.

Б. ЗАМЕНИЦЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Л и ч н е з а м е н и ц е

Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за свако лице

414. У генитиву и акузативу једнине забележени су облици *мене, тебе, себе*:

1. Генитив:

џвце су *вијж менѐ* у џбору С, *збоџ менѐ* да џдѐ на Стѐпајевдѐн код њџ Ст, џвѐ ми Рџса штџ је *гџ менѐ* Г, дџшла *гџ менѐ* на мѐтар ГЦ, вѐмо су џни *џза менѐ* Туб, џдѐш *кџд менѐ* ГЛ, дџшџ џн *кџд менѐ* џ кућу Бог, свѐ је тџ *код менѐ* се дѐсило К, рџчак *кџд менѐ* је спрѐмаџ Т, кѐце су бџле *код менѐ* Остр, у смо *код менѐ* СГ, трџ стрџке стџке *кџд менѐ* С, дџшџ дѐда сѐџ *кџд менѐ* С, џна јѐдна *крѐј менѐ* чџмила Д, бџџ нџжџ *џд менѐ* Бр, нѐ можѐш тџ *џд менѐ* џчекаџ свѐ Л, *џд менѐ* гџје бѐгале Г, зѐкључѐли *џд менѐ* свѐ Туб, нџје бџла лѐпша *џд менѐ* З, тражѐ *џд менѐ* пџшку Суш, ал џн је пџно изглѐднџјџ *џд менѐ* М, и *џд менѐ* и џд њѐга ГЦ, млѐђџ *џд менѐ* Со, јѐдан мѐло старџјџ *џд менѐ* Реб, нѐће *џд менѐ* ДЛ, џн осѐмнѐсто, млѐђџ *џд менѐ* Огл, сѐд је богѐтијѐ *џд менѐ* Мил, нџје вџлела *џд менѐ* СГ, џна је *џд менѐ* трџ гџд"не млѐђѐ ГК, бџло је џко *менѐ* тѐде комшџнкџ К, прѐђе *џдра менѐ* ГБ, јѐдни лѐжѐ *сџдре менѐ* ДЛ, џ *менѐ* су жѐне вџском Бал, камџџн је бџџ џ *менѐ* Брез, џ *менѐ* мџј џтац и мѐјка Брез, џ *менѐ* се зѐвила Брез, џтац је џ *менѐ* рѐно џмро В, прѐнуше џ *менѐ* џвце В, џ *менѐ* Мџјџ прѐчџ јѐднџм ГК, џ *мене* слѐткџ ГК, џмѐм дџџѐ џ *менѐ* Др, пџчѐ џ *менѐ* вџда да џсѐжѐ Др, џ *менѐ* вџда прѐлазџ Др, џ *менѐ* мџј Стѐнимџр Др, џ *менѐ* су дѐца бџла џтпџрна Др, џ *менѐ* стрџц да бѐдѐ на стражџ Д, џ *менѐ* вѐко рџке З, у *менѐ* џмѐ јѐдно жѐнско дѐте Кун, џ *менѐ* дџле нѐкџ брѐзѐк Лоп, и џ *менѐ* мџј Весѐлин и мџја снѐ Лоп, нџје тѐџ нџко џ *менѐ* Лоп, џ *менѐ* нѐшто се снѐ па побџлѐ Лоп, џ *менѐ* сџн ка дџђе Мил, џ *менѐ* мџж сѐхраѐен џвде Огл, џ *менѐ* џв у јѐднџм грџнту чѐтрџ џ пџ ѐктѐра Осл, џ *менѐ* бџ се Жџјџ жѐнџ Остр, џ *менѐ* је тџ вџше мѐјка гџтовџла Остр, џ *мене* мѐјка развѐчѐ пџту Остр, џ *менѐ* Бџр"сѐв џ"шџ на пџјѐнку Пл, џмѐ џ *менѐ* ѐно ѐрема Пл, џмѐ нѐди јџш џ *менѐ* бѐчена Сит, бџџ џ *менѐ* чџвек у вџјсџи Сит, џ *менѐ* нѐс бџло трѐје СР, џ *менѐ* чѐтрнѐстџро њџ СР, џ *менѐ* је у Рџчицама кѐдеља ѐтен Туб, ѐно га џ *менѐ* тѐмо јџш стџјџ Туб, џ *менѐ* је мџж бџо вѐшт Т.⁷⁸

нѐћу д"ѐте кршѐтавати *брѐс тебе* Брез, и *кџ тебе* нџје бџлѐ бџло Брез, лѐњџр јѐ *ћџ ко(џџ) тебе* ГК, мџраш да рѐдџш и *код тебе* Т, јѐ џдѐм *кџ тебе* ГЛ, вѐчѐрѐс *кџ тебе* ГЛ, Тџмо, јѐ сам *кџ тебе* заслѐжџџ ГЦ, дѐсѐт џ *тебѐ* старџјѐ Г, мџј џтац лѐвшџ је џ *тебѐ* С, дџџје дѐч"чѐ *џко тебе* Мил, стџјџ *џора тебе* Бог, џ *тебѐ* је Мџлоје Др, сѐд вѐјдџм џмѐ џ *тебѐ* Л, џ *тебѐ* се заледѐ рџке Т;

џмѐш тџ *гџ себѐ* кошуљу В, џмѐла је тџ *гџ себѐ* пџткџшуљу Остр, крџице вѐм *гџ себѐ* М, пџчѐше се њџ дџџе *џзмеђ себѐ* Лоп, свѐко џмѐ *џсџре себѐ* ДК, побџдѐм шџљке *џсџре себѐ* С, нѐјвџшѐ *кџџ себѐ* Т, нѐ дѐј ѐѐѐѐ џ *себѐ* ДЛ, пџјасеве што су нџсили лѐџди *џко себѐ* Сит, за врѐме труднѐћѐ *џко себѐ* на кѐишу Туб, кѐко је стѐвила жѐна *џко себѐ* Туб, лѐнац *џдрај себѐ* нџсџш Осл, тѐрџм *џдре себѐ* В, шѐћѐра се бѐџџ из рџкѐ *џрѐко себѐ* Брез, прѐбаџујѐ се вѐтра *џрѐко себѐ* ГЛ, бѐџѐ џвѐкџ зџб *џрѐко себѐ*

⁷⁸ Ареал конструкџје у + *џениџив* личне заменице захвата Раћевину и даље источнџбосански терен (М. Петровић 2012; Реметић 2008).

на кућу Сит, скинути сукњу *са себѐ* В, свѐ скидајте *са себѐ* СГ, уватила стра у *себѐ* М, свакā је жена имала у *себѐ* разбој Т.

2. Акузатив:

менѐ у кућу уведѐ Б, тѐли *менѐ* тамо богато да удају Бр, *менѐ* трипут изударѐ Брез, она *менѐ* довуче Вр, отерају *менѐ* тамо В, обрѐсправѐ *менѐ* ГБ, и викну *менѐ* ДБ, ка-су *менѐ* видели ГК, одредили *менѐ* да пѐчѐм ГЛ, и *менѐ* пита Г, њѐн отац ўзмѐ *менѐ* овде са дѐцом ГЦ, мајка увѐла *менѐ* ДЛ, ўвати *менѐ* за л^уѐву рѹку ДЛ, *менѐ* ўзмѹ овде Др, она вицѐ *менѐ* Д, он је *менѐ* звāб чѐл^уца З, *менѐ* нису дали у школу К, они такѐ *менѐ* одвратише Л, *менѐ* одгāјиѐ мој чйча Лоп, *менѐ* гурнѐ у лотрв^уне М, поздраљају *менѐ* Мил, нашѐ мор он *менѐ* Мр, *менѐ* моји дају Огл, прѐсиѐ *менѐ* Осл, *менѐ* испитујѐ Остр, како ўдари *менѐ* Пл, маѡија тѐла *менѐ* на друго мѐсто да уда Пр, *менѐ* истукѹ кѐ коња Реб, *менѐ* испрѐсиѐ Р, чѐкā дѐца *менѐ* слўшају Сит, пўстѐ они *менѐ* двā мѐсеца СГ, вāздан прйча и свѐ *менѐ* питā СР, свѐ *менѐ* водѐиѐ са њим Ст, волио он *менѐ* С, и *менѐ* доведѐ сѐстра С, имѐ кѐла и *менѐ* довѐзѐио Суш, нису пѐштовали *менѐ* Туб, чйча је *менѐ* волио Т;

шѐбѐ нѐ би звāла Брез, није зā *шѐбѐ* Брез, јā *шѐбѐ* ўби Вр, нѐ можѐ *шѐбѐ* ѐмашити В, ми ћемо *шѐбѐ* да свѐжѐмо В, жāо ми је што *шѐбѐ* ѐстальāм ГБ, она *шѐбѐ* нѐ волѐ ГБ, нѐ дају ме за *шѐбѐ* ГЦ, *шѐбѐ* мѐру твоја ћѐца глѐдати ДЛ, тѐ је *шѐбѐ* нѐко прѐвариѐ ДЛ, носѐли кудѐљно, па тѐ *шѐбѐ* сачѐшѐ ГЦ, ми ћемо *шѐбѐ* ѐв да дамо за комшију Г, јā *шѐбѐ* познајѐм кад запеваш у глас Г, глѐдāм ў *шѐбѐ* Л, јā *шѐбѐ* забѐрави питати Лоп, нѐ б^у она *шѐбѐ* дāла за удовца Мил, Никола прѐвариѐ *шѐбѐ* д одвѐдѐ Мил, тѐ је зā *шѐбѐ* младо Огл, *шѐбѐ* прѐвар^ула младѐг Осл, ми смо *шѐбѐ* прāтили до бўнāра Остр, *шѐбѐ* нѐшто више симпатишў дѐвојке Остр, доћѐмо ми *шѐбѐ* Пл, бѐлеће ѐнѐ *шѐбѐ* каснијѐ Пл, штѐ би јā *шѐбѐ* школовѐ Со, *шѐбѐ* нѐка тўн СР, што тй ћутйш кад она *шѐбѐ* грдй С, дѐ да јā *шѐбѐ* водйм кро(с) Ситар^уце С, *шѐбѐ* ће извѐсти шўмār Туб, да *шѐбѐ* мѐмак повўчѐ Туб, нѐ знам *шѐбѐ* Туб, кѐ је *шѐбѐ* пѐслѐ ѐвде Туб;

само *себѐ* ишўплъило В, свāк за *себѐ* Г, срамѐта да валйм јā *себѐ* ДК, нѐ море сама *себѐ* да регулишѐ Лоп, слўжйм сама *себѐ*, плѐтѐм Пл, прāвѐ нѐшто за *себѐ* Лоп, од како вала пāнтйм *себѐ* Мр, свāкй је за *себѐ* имѐ сѐбу Осл, свакā *себѐ* пѐрѐ Осл, ѐбўкѐ на *себѐ* Остр, сама *себѐ* Пл, прѐклињѐм и *себѐ* Реб, ѐправ^ули сāми *себѐ* домаѡином Сит, ушприцѐ сām *себѐ* СР, кад је тѐ *себѐ* бйло мѐре (сви пунктови), Дārйнка је знāла *себѐ* С.

415. У дативу и локативу јѐднине забележени су облици *мени/мен, шѐби, себи*. Поред тога што се *мене* на читавој територији јавља у изразу *куку мене*, у ограниченом броју примера облик је забележен на јатовском терену:

1. Датив:

кўпй *мѐн^у* нѐшто Бал, Влāдета *мѐн^у* кāјѐ Б, ѐвāј је дошѐ *мѐни* Бог, *мѐн^у* јавиѐ да ћу ѐн^у доћи Бр, *мѐни* је шйла моја сна Брез, дѐнѐли су ѐни *мѐни* дѐлекāн од^уѐло Брез, *мѐни* нѐ дадў ништа ДБ, *мѐни* и сād сўзе ўдарѐ В, ис школѐ дѐјѐ *мѐни* ГК, *мѐни* крйво ГЛ, ѐн^у су *мѐн^у* поштѐно дāли ГЦ, ѐна *мѐни* дѐјѐ као свѐкрова Г, *мѐни* је дѐвѐр ўмро ДК, свѐ *мѐни* ѐпрйчā ДЛ, дѐћў ѐвде *мѐни* Др, кад је *мѐни* шкрйпнуло Др, нѐ дају *мѐн^у* на йгрāнку Д, *мѐни* д ѐстанѐ имāње З, бйло лѐшо ѐнѐ на *мѐни* К, кўпила *мѐни* аљинйцу К, бāба *мѐни* ўквирцā Л, ѐн је дошѐ *мѐни* у кўћу М, *мѐни* нѐ би вѐровали Мр, *мѐни* жāѐ кад ѐћу да пѐвијѐм од ѐнѐг бўййшта Мр, данāс је *мѐни* мнѐго жāо Огл, *мѐни* ѐнѐ сāмо дѐћў са прѐсѐм Осл, ѐна плаћала *мѐн^у* Остр, *мѐн^у* дѐвѐљно Пл, дѐлазѐ *мѐн^у* по нāјгѐрѐм врѐмену Пл, *мѐн^у* ѐвѐ спāковала ус кўћу Пл, ѐна *мѐни* пѐмогнѐ Реб, нйси тй *мѐни* старѐш^уна Сит, ѐна *мѐни* додила Со, *мѐни* мўка

СР, мѐни да изрāди Ст, пōслѐ мѐни ткāла Суш, ђн с вѐловима мѐни ишѓ у Вāљево Туб, дѓлазиѓ мѐни мāло кѓд говѐдā Т, мѐни је вѓд свѐкрова Т;

то-је се напрѐгло мѐн с чини да пѓкнѐ Б, мѐн се чини чѐтрѝ мѐсѓца ѓвца нѓсѝ ГГ, мѐн с чини кѓ год да је жѐнско ГЦ, ђн мѐн донѐсѝ у капи ГЦ, да ѓперѐш мѐн нѓге Г, а мѐн нѐ мож ништа ДЛ, мѐн с чини тѓликѓ ми свāнѝ ДЛ, свѐкар мѐн кāжѝ Др, мѐн стѝжѝ нāпон Д, мѐн се чини да га имāм М, мѐн су прѓво дāли ка-сам дѓшла да зāмѐсим прѓју Мил, држāлa мѐн с чини тāмо у шупама Огл, мѐн нѐ морāш тѝ да пѐрѐш Огл, мѐн-се чини ѓна пѓрод^ала Осл, кāмѐн бѐл је мѐн с чини бѝо Остр, мѐн с учину кѓ да одāвдѝ нѐшто пѓчѝ Пл, мѐн с чини двѝ гѓд^{не} Пл, мѐн с чини ђн ђе мѐни д ѓмрѝ СР, мѐн с чини С, мѐн с чини да је Ёб нāјгѓрѝ Туб;

шѐб^а су дѝца дѓбра свā Б, *јā тѐб^а* рѝко Бог, ѝво *шѐб^а* пѓла Бог, штā ђ *јā шѐби* да причāм Брез, да *јā шѐби* кāжѝм Брез ГБ, је ли *шѐби* лāкшѝ изѝћи узa стѝпенице В, кāшѝе *шѐби* бāбa Милѝва В, рѝко *јā шѐби* тѓич ГГ, рѝко *јā шѐби* ДК, *шѐб^а* нијѝдну нѝсам ѓпрѝла ДК, бѝѝе и *шѐби* вāјдѝ ДЛ, да се дā пѓмѓѝ *шѐби* ДЛ, *јā шѐби* кāжѝм да је тѓ ГЛ, ђн *шѐби* лѝпо кāже ГЦ, *јā ѡу шѐби* покāзати ГЦ, *шѐби* нијѝ дѓбро Г, блāго ли се *шѐби* кад не дѓјѝш Г, штѓ ђе *шѐби* зѝмљa Г, лѝпо је *шѐби* Кѓсо Г, нѐ шaљѝ се пѓзив *шѐб^а* кѓ ѓвезнику Др, јѝл *шѐб^а* дѓста пѝдѝсѝт бāнкѝ Др, *шѐб^а* ђе д ѓгинѝ свѝ Др, *шѐби* Рāде риђāне ѓдузѝ Д, нѝѡ^у *јā шѐби* сјāкати на Бѓжиѝ Д, лāко је *шѐби* тѝ имāш ѓдмену Д, вāјдā је *шѐби* тāмо да нāпрaвиш кѡу З, кāјѝм *јā шѐб^а* кāко је тѓ бѝло Лоп, зāвиси кѓлкѓ *шѐб^а* трѝбā Лоп, пѓквaсѝш кѓлкѓ *шѐб^а* трѝбā Лоп, рѝко ли *јā шѐб^а* Лоп, *шѐби* бāбa кāјѝ Мил, сāt ѡу *јā шѐби* да пѓкāжѝм Мил, штѓ ђн^а *шѐби* донѐсѝ сѓкѡу Мил, пā ѡу *јā шѐб^а* нāбрати Мр, *шѐби* жѝна трѝбā Осл, дѝ ѡу *јā шѐб^а* да кāм Осл, нек-ђн *шѐби* дā ѝмов^{ну} Пл, не мѓг^у *јā тѓ шѐби* Пл, врати Бѓју да пѓмѓгнѝ *шѐби* Р, *шѐби* ѓв пѝшѝ двā мѐсѓца СГ, штѓ *јā шѐб^а* кāжѝм СР, Јѓвāндāн, причā *јā шѐби* СР, да *јā кѡпѝм шѐби* штā С, сām *шѐби* нѝсам дѓшѓ С, *јā би шѐб^а* спрѝмила С, трѝбā *шѐби* Суш, Стѝвкa *шѐби* стрѝна Туб, имāм *јā* трѝ дāнa *шѐби* да причāм Туб, тāј штѓ *јā шѐби* причā Туб;

нѝ вaљā ни сѝби ни дрѓгѓм Б, ѓне су грāдиле сѝби Брез, ѓна ѓрāдѝ сāmа сѝби сāѡ Брез, извѝдѓ сѝби мāтицу Брез, мѝрѝ сām сѝб^а ГГ, Црниљѝвци су ѓпрaв^{ли} сѝби ГЦ, нек ѓперѝ сām сѝби Г, пѝр^а сām сѝби Г, свāк сѝби ѓноси свѝ Г, сѝб^а рѝшили да нāпрaв^{мо} грѓбн^{цу} ДК, пѓѡаве ткāла сѝби ДЛ, да сѝби бāцѝ на кѓлена Др, сѝјāч је нāпрaвиѓ сѝби врсту Д, нѝсам мѓглa пѓслѝ сѝб^а да дѓђѝм Д, ѓгѓтовѝш сѝб^а штa ѓѡѝш Лоп, прѝмa сѝб^а, мѓре, ђнѓ порāстѝ Лоп, свāкѝ нāспѝ сѝби вѓдѝ Мил, Ђѓрђѝ ѓзѝѓ сѝби Мил, довѓди сѝб^а жѝну Осл, дѓјѝш сѝби по сāt двā Осл, свѝ су ђни сѝби кѡѝе Пл, кад дѓшѓ сѝби вѓк мрtав Сит, *јā* ѓгѓтовѝм сѝби Туб;

мѝне рѝкоше Вр, *мѝне* ѓтaц нaрѝдио ГЦ, донѐсѝ *мѝне* ѓпрѝдѝно Г, испѝчѝм пѝле *мѝне* Лоп, *мѝне* жѝне ѓч^{нѝ} тѓрбе вѓнѝнѝ Лоп, нa тѓ *мѝне* жѝне рѝкле Мил, јѓј *мѝнѝ* Мил, кāже *мѝнѝ* Рāцо Пл, *мѝне* су нѓдили и бѓрaчкѓ и ѓвѓ С; кѡку *мѝнѝ* у трѝјѝс трѝћѓј гѓд^{ни} дѓбѝо ГГ, кѡку *мѝне* Г Пл СР С Суш, кѡку, *мѝнѝ*, јѓј, блāго, тѝби ДЛ, јѓј кѡку *мѝнѝ* Др О, јѓј кѡку *мѝнѝ* К; исп. т. 165(под а) и т.213 под 2)

Дативски ликови *мене* засвѝдѓчени су у Ужичкѓј Црној гѓри (Марковиѝ 2011: 528–529), у источном и јѓжном делу облaсти у пунктовима ближѝм Драгачѝву; уп. и Бѝлић 1999.

2. Локaтив:

нa мѝни је кѓшуљa кѓдѝљнa В, штā ѡу кѓшуљa нa мѝни ДЛ, бѝло лѓшо ђнѓ нa мѝни Лоп, свѝ рāспaло нa мѝн^а С, ѓсѝти *јā* пѓслѝ у мѝни Туб, у мѝни ѝмaло трѝјѝс кѝлā Бог;

па да мисли о *шеби* Б, причали ов о *шеби* С, ја познајем *ио шеб^у* да је нешто Мил;

имала сам алину на *себи* Брез, ја сам на *себи* носила курӯзā В, донесем то на *себи* В, имам неку дрoњу на *себи* ГЦ, бeжи од мене имам на *себи* Мил, на *себи*, мање је се куповало Огл, имала некe чвириће *ио себи* М, има она природни шећер у *себ^у* Остр, има у *себи* катрана Вр, трипута у *себ^у* прeкрстиш се Др, нисам имo алкокола у *себи* З.

416. У инструменталу јединице заменице за прво лице доследно се јавља *мноm*, а за друго лице и заменице за свако лице јављају се ликови *иобом*, *собом* и аналошке форме (уопштавање основе ген. –акуз.) *шебом*, *себом*.⁷⁹

иду *зā мнoм* СР, напред *зā мнoм* Туб, седам њи било *иpеда мнoм* С, мoји *сā мнoм* били Б, ко је бiо данас *сā мнoм* Брез, била је тетка *сā мнoм* В, *сā мнoм* не говорй ГБ, мајка је вам *сā мнoм* ГК, здравй се *сā мнoм* Г, па *зā мнoм* ДЛ, била исто свeкpова *сā мнoм* Др, није нико *сā мнoм* бiо Д, она је била гoр *сā мнoм* М, лeтe *зā мнoм* што кажу Мил, по једна *сā мнoм* Мил, децу повела *сā мнoм* Осл, имаш *сā мнoм* да расправљаш Осл, *сā мнoм* бyднe Пл, он идe *зā мнoм* а ја бeгaм Пр, завoлела се *сā мнoм* Сит, лyбе се *сā мнoм* Ст, Рада је била мaлa *сā мнoм* С;

ка-се здравй *с iдoбoм* В, јeдe *с iдoбoм* ГБ, ја ћу *с iдoбoм* ДЛ, кo-год oћe *с iдoбoм* да стaнe Д, oстанe ил *с iдoбoм* ил *с oнoм* Огл, ићy њ ја *с iдoбoм* Пл, догoворe *с iдoбoм* Пл, шта бyднe *с iдoбoм* СР, *с iдoбoм* нeмaм вeзe никaкe С; oћy д идeм *зā шебoм* З, идe *зā шебoм* и плaчe Пл, они идy *зā шебoм* Б, кoликo сам нoћијy *сā шебoм* ГЦ, дoћи да лeгнeм *сā шебoм* Мил;

има она мајку *сā сoбoм* и oца Брез, има мaлo вишe ђeцe *сā сoбoм* Брез, пpимaтe сoпстeнo *сoбoм* ГБ, маћeка дoвeлa ћeркy *сā сoбoм* Осл, она је дoвeлa *сā сoбoм* ћeр Осл, ја сам стo кaзaнa Милaд^{нy} испeклa рaкијe, ја *сoбoм* Пр, тријeс мeтaрa тeрaлa *ид сoбoм* Суш, чoвeк види *иpе сoбoм* дeлијy Туб; вyчeм л^нeвy нoгy *зā сeбoм* ДЛ, имам *иpе сeбoм* пyмпy Сит, свaкo имa *иpе сeбoм* кaш^{кy} зaјeднo Д, тeрaјy *иpе сeбoм* Сит, ћeркy тy одвeлa *сā сeбoм* гoр Б.

У већини суседних западносрбијанских говора забележени су идентични облици, с тим што се у Горобилу јавља аналошки облик *момном* према *себом* и *иобом* (М. Николић 1972: 675), а у Мачви *са меном* и датив *мене, шебе* (Николић 1966: 263).

417. Енклитички облици личних заменица *ја* и *и*и гласе:

1. Датив:

дoсaдилo *ми* чeшлaњe Бал, вoд *ми* је лeпo Б, дoдилa *ми* је мaјкa Бог, имe *ми* је Милaцa Брез, жeнa *ми* oсeчe В, пaстoркa *ми* ГБ, сaд *ми* нe трeбa Г, дe-*ми* је бiлo лaкшe ДК, да *ми* стaнy жeнскa дeцa ДЛ, свидиo *ми* се Др, дoшo *ми* рoђaк Д, зeт *ми* дoшo у кyћy ћeрци З, имe *ми* је Нaтaјлa Л, бaбa *ми* била у сeлу Л, oн *ми* је нaдeб тo имe К, нaтpпa *ми* пyн чaнчић кaјмaкa М, нијe *ми* дaо чичa Реб, дoнeли *ми* кaпaр^y Р, сaмo *ми* нoгe oткaзaшe СР, свидиo *ми* се С, пpичaлa *ми* је јeднa жeнa Суш;

eтo *и*и тe вyруницe Б, тo *и*и је рyчaк Бог, o eвo нeк *и*и кaжy Брез, мoгy *и*и пpичaти штa oћy Брез, узми *и*и твoјe дeтe В, н yмeм да *и*и кaјeм ГК, eтo *и*и мaмe и бaбe у aвлији ГЦ, o мoмцимa да *и*и кaјeм Г, гpијoтa *и*и је штo је мyчйш ДК, нaпaслa сaм *и*и oвцe ДЛ, oстaвићy *и*и у aмaнeт да тo имaш Др, пoчeлa сaм да *и*и кaжeм зa

⁷⁹ Аналошки облици *шебом*, *себом* постоје у источнијим насељима Ужичке Црне горе (Марковић 2011: 529–530), затим у србијанском Полимљу, (Николић 1991: 375), и у Љештанском (Тешић 1977: 222). Облици су засведочени у Валењској Колубари (Радовановић 2006: 255).

јетрову Д, ёво *џи* сина Д, бѡљѣ *џи* је да дѡђѣш З, ѝди кўни бѣће *џи* зијан Л, глѣдā *џи* вāкѡ ў очи Лоп, тѡ сам *џи* врāтиѡ М, рѣко *џи* јā Остр, ѡвѡ *џи* је трѣшка Пл, тѡ *џи* је једāнѣс пāсāмā Туб, кāки да *џи* дѡзволѣш Туб, трѣбā *џи* мѣс Пр, мѡжѣм да *џи* кāжѣм Реб, дāђѣмо *џи* дѣте на нāјрадѡснијѣ дāн Реб, пўно да *џи* прѣчајў Р, ўзāјмѣш тѡлико *џи* дѡђѣ Сит, па *џи* дāдў јāбуку Со, ё бāш *џи* вāла СР, а штā *џи* је нѡд ў онѡј флāши С, кѡ *џи* је изрāдиѡ тāј цѣмпер тākѣ лѣп С, ё, тѡ *џи* је бāба Суш, нѣмā *џи* Жѣводāрке нѣде Суш.

У Подгорини се не јавља енклитички облик датива заменица за свако лице *си*. Ову енклитику нисам забележила ни у Колубари (Радовановић 2006: 255), а према мојим теренским записима из Радљева и Врела не употребљава се ни у Тамнави.

2. Акузатив:

нѣсу ѡндак *ме* дāли ў школу Бал, бāба *ме* и дѣда одгāјили Б, ѣзвеѡ *ме* мѡј брāт Брез, ўвеѡ *ме* чѡвјек ў кућу Брез, јѡј убићу *ме* Вр, сād *ме* нѣћ да вѣдѣ ѡчима ГБ, кѡ ће *ме* глѣдат^н нег ћѣрка ГК, ѡтац *ме* нѣ дā ГЛ, ѡна *ме* стāлно грдѣ Г, мāјка *ме* тѣрā д ўзмѣм ДК, свѣднāко *ме* вѣчў Д, ўјела *ме* чѣла З, ўчила *ме* бāба Л, нѣко *ме* насѡчиѡ дѡле К, тўкѡ *ме* мўж М, трѣ пўта *ме* ѡтац вѡдиѡ Пр, тўд *ме* ѡћў да дāдў Р, тўжили *ме* Чѣдо и Мѣлѡјка Сит, ўведѣ *ме* ў подрум СГ, вѡлео *ме* нāјбѡљѣ о свѣ дѣцѣ С, изўбија *ме* Суш;

ўједѣ *џе* гуја Брез, знāм нā чем *џе* ѡстаљāм ГБ, срѣтѣ *џе* на срѣд пўта ГЛ, ѣстерā *џе* Г, гѡнићу *џе* преко б^нѣла св^нѣта ДЛ, ѡбрен *џе* шкѡловѡ Л, пѡздрав^нла *џе* Стāјка Осл, да *џе* нѣко ѣмā ў старѡст пѡгледати Пл, мѣ смо *џе* звāли Сит, нѣће *џе* ни ўјѣсти СР, бѡг *џе* мѡловѡ (сви пунктови);

Неочекивано је забележена висока фреквенција (са данашњег становишта енклитика) акузативних енклитика у различитим предлошким спојевима, односно у различитим значењима: нѣко *зā* ме Брез Мил Б, бѣѡ *зā* ме сѣне С, пѣтāм *зā* ме О, ако ш пѡћи *зā* ме ГЦ, дѡктор мāшио *зā* ме СР, знāм да *зā* ме СР, *зā* ме шѣс мāјстора рāдѣ З, ѡкрећѣ се *нā* ме О, ѡкретѣ се *нā* ме С, нѣмѡј се *нā* ме З, ѡтац грѣшāн *ѡ* ме Г, свѣкар ѣшѡ *ѣѡ* ме Вр, дѡшли *ѣѡ* ме Реб, ѡни глѣдајў *ў* ме Брез, глѣдā *ў* ме ГБ В, *зā* *џе* пѡћи нѣћу Д, дѡбрā је *зā* *џе* Б, нѣћѣ се окрѣнути *нā* *џе* З, дѡћу јā *ѣѡ* *џе* ГБ, да пѡгледā *ў* *џе* Реб, нѣћу *ў* *џе* Др; пāднѣм и нѣ знāм *зā* се Др, једнѡм сам срўчио рѡј *нā* се Брез, преврнѡ трāктор *нā* се Др, ўзмѣ дѣте једно *ўзā* се Б, јā сам те мўчиѡ и свѣ *ўзā* се вѡдиѡ ДЛ, ѣглу понѣси *ўзā* се ДЛ, што си пѡвѡ твѡје дѣте *ўзā* се Реб, вāљā га *ўзā* се Т, не увлāчѣм *ў* се З.

Личне заменице првог и другог лица

418. Множински облици (дужи) личних заменица првог и другог лица гласе:

1. Генитив:

кѡ ѡвā гѡр вѣш *нāс* ѡвā чātмара СГ, нѣшто око ѡсāмнѣс *гѡ* *нāс* М, *ѣза* *нāс* су ѡн^н Г, ѡни су вāм *ѣза* *нāс* Туб, ѡвде *ѣсѡг* *нāс* дѡлāмо Туб, и *кѡг* *нāс* је дѡл ноћивала Б, и ѡни ѡвде сѣдѣ *кѡг* *нāс* Мр, прѣ *кѡг* *нāс* звāѡ чѡрбалук В, па *кѡг* *нāс* б^нѣлѣ ўши ДЛ, бѣвало је *кѡг* *нāс* Огл, *кѡг* *нāс* је тākѡ Пл, и *кѡг* *нāс* ѡвде Реб, дѡђѣ *кѡг* *нāс* на Бѡжић Л, нāјмлāђѣ *ѡг* *нāс* свѣјў О, тākѡ ти је *ѡг* *нāс* бѣло Брез, ѡн *ѡг* *нāс* Реб, *ў* *нāс* кўм бѣо у сѣлу Бр, *ў* *нāс* је тў бѣла ѡграда В, ѣмā у рѣци дѡл *ў* *нāс* пѣска Г, ал *ў* *нāс* тўне СР, ѣмā ѡвде *ў* *нāс* једно Љўбино врѣло М, *ў* *нāс* ѣмā тāј брѣзак СР, ѣмā ѡград^у кѡ *гѡд* *ў* *нāс* О, а *ў* *нāс* вāкѡ пѡт к^нћѡм шўма дѡле Пл, *ў* *нāс* кафāна бѣла ѡвде Д, тў се

у *нас* идѣ на гробље Со, то стајало у *нас* у тим полицама Туб, није у *нас* долеко Суш, имā мајдан у *нас* близу Т, у *нас* се то постило ГБ, у *нас* је то моча ГК, у *нас* дођу па се увалѣ у кућу ДЛ, у *нас* ов је било четворо ГЛ, имā у *нас* један маџак Г, родиле у *нас* шљиве Л, у *нас* су донџили из Вāљева Д, а у *нас* је лѣвā плѣшка Мил, у *нас* је ћале нџде Мил, војска била је у *нас* позвāна Огл, кџко је у *нас* љсечено имāња Осл, ѣно у *нас* имā Суш, у *нас* нѣма старѣш^нне Остр, у *нас* кџчњак имā Пр, у *нас* кџзан Пр, ѣво у *нас* су данāс бѣриџци СР, у *нас* је бѣџ пџгос у кући Туб, пџгос вџм у *нас* бѣџ Туб, у *нас* имā сџшара Т, у *нас* дѣжѣ Паун Бал, *нас* смо двоје Бог, *нас* пѣт дѣвојџкѣ Бог, *нас* пѣт љдѣ Бр, *нас* дѣсеторо кад идѣ ГБ, *нас* изишло седамдѣсѣт двѣ ГБ, *нас* двѣ ћѣрке имѣ ГК, *нас* двѣје ДЛ, пѣс смо џстали *нас* четворо Д, јѣдно дѣ другџг *нас* дѣветоро Пл, бѣло *нас* сѣдморо-џсморо дѣцѣ Пр, бѣло *нас* пѣторо-шѣсторо вѣд Р, бѣло *нас* чѣтрѣй ћѣри Сит, *нас* пѣ-шес пѣћѣмо Со, бѣло *нас* пѣно чѣбанѣцѣ Ст, *нас* је шѣсторо дѣцѣ С;

Шѣшѣљ^нца је вџм *иза вџс* Мил, зѣџи вџс јѣ О, кџг вџс је мѣжда Мил; кџг вџс је сѣѣгѣрно Суш, шѣтѣ га је у *вџс*, тѣрти Лоп, Јѣ л чѣрала у *вџс* џвѣца Бѣдњѣк Мил; *вџс* двѣје мѣње разгѣвѣрајте Брез, *вџс* је трѣ брѣта Др, јѣ кѣжем ѣте сѣд *вџс* двоје Г, *вџс* је двѣ З, ако дѣнѣ у *вџс* џстаћѣте трѣдне Со.

2. Датив:

прѣчистѣ *ѣ нама* дѣвдѣ Мр, пѣтрчѣле према *нама* ГЦ, џн је се упутиѣ према *нѣма* Реб; тѣдѣ на прѣџаџ *нѣма* тѣм Б, *нѣма* пѣставѣ вѣџѣру Бог, сѣшијѣш кџш^нљѣ љѣд^нма и *нѣма* Бр, нѣ дѣџи *нѣма* нѣко Брез, *нѣма* плѣтѣ ужѣта Вр, *нѣма* дѣџи ћѣсиѣе мѣлѣ Вр, шѣтѣ је *нѣма* прѣпало ДК, *нѣма* се гѣџи ДЛ, није Грѣџаџ *нѣма* близу ДЛ, џднеѣ *нѣма* лѣмпу Д, дѣн^нѣше послужѣњѣ *нѣма* ГЛ, жѣне *нѣма* кѣжѣ ГЛ, пѣдѣли и дѣ *нѣма* Г, *нѣма* дѣџи џдвојѣ тѣ Лоп, пѣложѣјнѣк *нѣма* дѣџиѣ Огл, *нѣма* је Мѣкољдѣн слѣва О, *нѣма* нѣџу нѣко џбијѣ вѣјѣт Остр, џн дѣје *нѣма* Пл, кѣжѣ *нѣма* бѣбе Со, није тѣ *нѣма* долеко СР, дѣла џна *нѣма* бѣшџу С, сѣд *нѣма* Пѣвлѣн дѣћѣ Туб, џн^н дѣлазѣ *нѣма* Т;

јѣ гѣјѣм *вѣма* јѣш јѣднѣг војнѣика Брез, *вѣма* ѣво џвѣ Пл, нѣ мог^н *вѣма* јѣ дѣти мѣг длѣна Пл, *вѣма* свѣкѣ чѣст К, рѣдѣслов дѣ јѣ *вѣма* ѣспрѣџам Др, тѣј шѣтѣ јѣ прѣџаџ *вѣма* Др, прѣџаџ јѣ *вѣма* ГЛ, Мѣкѣјло је *вѣма*, вѣљѣд ГЦ, шѣтѣ ли је *вѣма* Мил, па кад вѣћѣ *вѣма* кѣла Мр, јѣ кад би *вѣма* ѣспрѣџала Мр, пѣкѣзѣћу јѣ *вѣма* слѣџу О.

3. Акузатив:

џн је вѣзѣн зѣ *нас* Г, сѣрѣм сѣмо зѣ *нас* С, кѣлкѣ трѣбѣ зѣ *нас* О, џћу *нѣ нас* Реб, бѣјѣмо се прѣћѣ *нѣ нас* ДЛ, кѣмѣњѣ нѣбаџаџу *нѣ нас* С, џћѣ дѣ љзмѣ сѣд *нѣ нас* двојѣ Т; пѣкупише џни *нас* Бог, глѣѣџу д ѣскѣрѣстѣ мѣло *нас* нѣвѣ Бог, јѣднѣм зѣвѣла *нас* нѣкѣ кѣмшѣнѣка Вр, зѣ млѣћѣ ѣсправљѣјѣ *нас* мѣторѣ ГБ, *нас* дѣџу сѣкрѣјѣ ГК, чѣѣџа ѣзгѣри *нас* ГЦ, нѣ можѣ *нас* глѣѣџи Г, џни *нас* љчѣ ДЛ, љџѣѣљ^нџа *нас* ѣзѣјѣри нѣпољѣ ДЛ, прѣѣѣ *нас* Драгијѣвчѣне Др, џн^н су *нас* вѣл^нли Д, *нас* је Нѣмаџ пѣпѣлиѣ Л, дѣћу и *нас* зѣтѣворѣ Реб, џн *нас* дѣџу свѣ пѣтрпѣ у кѣњскѣ кѣла Ст, мрзѣѣ *нас* С, те су џни *нас* спѣсли С, *нас* џбашџа пѣставѣ Туб, џни су *нас* слѣгѣли Туб;

јѣ ћу зѣ *вџс* пѣстит^н Лоп, зѣ *вџс* нѣмѣ Туб, *ѣ вџс* нѣѣѣ имā ГЛ, је ли џставиѣ џџѣ *вџс* Б, нѣћѣ нѣко дѣрати *вџс* Б, сѣ су џни прѣмѣш^нли *вџс* ГБ, мѣнѣ ћу љбит^н, а *вџс* нѣћу ГЦ, јѣл џна *вџс* пѣтѣла ГЦ, реџо јѣ сам *вџс* пѣтѣ Остр, јѣ *вџс* пѣглѣдѣм Пл, јѣ *вџс* нѣ пѣтѣм нѣшѣта Суш.

4. Инструментал:

ѣдѣ зѣ *нама* Мил, мѣшѣкѣњѣ идѣ зѣ *нама* Т, чѣџк идѣ зѣ *нама* О, џн^н зѣ *нама* кѣпѣ СГ, сѣдѣѣ сѣ *нама* Суш, дѣје тѣ до нѣ брѣдо сѣ *нама* Пл, свѣ сѣ *нама* Ст, ѣдѣ

Жйка *сà нама* пèшкè Пр, мајка прè ишла *сà нама* Сит, прèко лèта је óв *сà нама* М, идè *сà нама* З, идè мајка *сà нама* Д Брез, повèд"те тò дèте *сà нама* Бр, дòбро је се *сà нàма* Бог, дèда је бйò стàлно *с нàма* Остр, ајде *с нàма* Сит, дòђè *с нàма* Туб, òтац *с нàма* бйò Г;

ја нèћу ићи *сà вама* Брез, ја *сà вама* нèћу Брез, овàко *сà вама* Мил, ја мòрàm *с вама* Мил.

5. Локатив:

баба је и она ò *нама* вòдила рачун Огл, прòсy се *йò нама* Бал, *йò нама* поискáкале СР;

сàд је *нà вама* Реб, нек òстанè на *вàма* Б.

419. Систем енклитичких облика заменица *ми, ви* одговара стандарду:

1. Акузатив:

глàд *нас* је тèрала стàлно Бог, спрèмили да *нас* пòплашè Вр, òписменй *нас* В, изјyрићè *нас* ис кућè ГЛ, нèћу да *нас* слyшајy Г, и да *нас* спyстè ДК, истрò *нас* òтац Д Лоп, тàј шòфер што *нас* вòзй Мил, дèлй *нас* Бèла рèка Осл, гòнй *нас* y Вàљево Ст, Бòг је *нас* покàрò Суш, Мйлyн *нас* вратио С;

кò *вас* је пòслò К, мòлйм *вас*, дòкторо Пл, кyку дйјете, да *вас* пòслyжйм Пр, кàжè, мòлйм *вас* Суш.

2. Датив:

а óвде *нам* је пyшница прè Б, дàјy *нам* да пòпршhемо Бр, нèмòј да *нам* брàнйш В, свирачи *нам* свйрајy ГК, гòре де-*нам* је ливада ГЛ, држава *нам* је прòпала Г, дàò *нам* кљуcе ДЛ, нè морè *нам* бйти млòго дèцè Др, свèтй *нам* вòдицу Л, тй си *нам* дòбар К, срèз *нам* је бйò Косјèрић Мр, тò *нам* је магàза Осл, нйва *нам* била у Вучàку Остр, рàсцèпй *нам* цàк Пл, прòби *нам* шyнагла С, дè *нам* је сàде кòлеба СР, нè поједy *нам* мyрузе Суш, дòдй *нам* по трòје-чèтворо гòстијy Туб;

кyћа *вàm* била стàрà Б, сà-ћу да *вàm* испричàм ГЦ, сàд да *вам* и тò кàжèм Г, причàћу *вам* што йстина нйје Д, комшилуk да *вам* кàжè З, покàзаћy *вам* пòслèн М, да *вам* нàберèм О, кàјèм *вам* изyмирè сèло Сит, јèбèм *вам* лèбàрник (сви пунктови).

Грађа показује да се у Ваљевској Подгорини не јављају енклитички облици *ни, ви* у дативу и *не, ве* у акузативу. Дативска енклитика *ви* забележена је у Качеру (Петровић 1999: 391), затим у Драгачеву (Тукановић 1995: 145) и у источнијим селима Ужичке Црне горе (Марковић 2011: 242).

Лична заменица трећег лица

Ј е д н и н а

420. Лична заменица за треће лице женског рода у генитиву и акузативу јединине гласи:

1. Генитив:

дò *нè* Стòја Сит, извадиш òнò сèме *из нè* ГК, измећу *нè* се стàвй тйнка ДК, стòјйм *исйред нè* С, трèбà д йдèте *кòд нè* Г, *кòд нè* да прèдèмо Вр, дòшò *кòд нè* Остр, *код нè* је ймало К, ймàш сèме *òд нè* Реб, сèдàмо рèдом *окò нè* Остр, свyде *окò нè* СР, нàйшли сте *йòред нè* Мр, вйдймо *y нè* у Рàдојеве Г, *y нè* дèца мàлà била Туб, *y нè* је бйло сèдàмнèс ил осàмнèс гòдйна О, йдèмо *yзмè y нè* муштулуk В, *y нè*

је ѓмрѡ мѡж Бр, ѡстала через њѣ Бог, у њѣ је свѣ Мр, и нѣмѡ њѣ О, нѣмѡ њѣ Осл, ѣто, њѣ Реб, прѣ њѣ ѓмро С.

2. Акузатив:

ѣмала ѡна свѣ за њѡ М, Лѡбо нѣкат прѣтиѡ ѣ њѡ СР, викну на њѡ ДЛ, сутрѣдѡн ѣѡ њѡ ѣдѡ свѣтови Сит, ѣѡѡ њѡ ѡбѡчѣш ѡд бѣза сѡкѡѡ Бог, штѡ се у њѡ пѣчѣ рѡкиѡ Огл, мѡре да дѡђѣ машинѡ, ѡж њѡ Мр, ѡ-свѣ пѣтѡм њѡ Б, ѡставли њѡ код чѣчѣ Бр, њѡ шѣѣрѡше с крѣвета ГЛ, реко нѣмѡј ми ни њѡ звѣти Д, на Ставама њѡ сам рѡд^{ла} Лоп, вѡдла сам ѣ њѡ Осл, кѡкѡш њѡ пѣкирѡ Остр, ѡтрали и кѡња и њѡ С, њѡ сам ѡ за пѡмтила Туб.

421. У дативу и локативу јѣднине личне заменице за женски род порѣд облика њѡј јављају се и форме с партикулом *зи* (њѡзи, њѡјзи).

1. Датив:

нађѣнѡ њѡј ѣме Пѣрка Брез, кѡм њѡј ѡѡти Г, ѡ њѡј кѡжѣм М Реб, шта ѡу њѡј казѣват^л Пл, њѡј штѡ-гѡд рѣкнѣш ѡна то знѡ СР, ѡ-сам њѡј тѡ рѣкла Туб;

двѡ ѡстало њѡзи Бр, пѡтрчѡ њѡзи да види Брез, шта је ѡна њѡзи В, њѡзи спрѣмѣм ГБ, мѡло ѡстало њѡзи ГБ, ѡ нѡћ^у тѡм њѡзи ГК, кѡјѣ њѡзи Г, њѡзи је тѡ дѡшло ѡ главу ДК, да пѡнесѣ и мѣн^л и њѡзи ДЛ, њѡзи је Илиѡ Бѣрчѡнин бѣѡ ѡјѡк Др, њѡзи ѣме Ангѣлиѡна Д, тѣшко њѡзи јѡднѡј сирѡти К, рѣкѡ дѡћ^у ѡ њѡзи Лоп, Вѣро, кѡж^л ти њѡзи Лоп, да ли је тѡ њѡзи ѡток М, да ѡстанѣ спрѡт њѡзи Мил, покѡж^л ти њѡзи Мил, ѡ-вѣлѣм њѡз^л да сам ѡсѣт^{ла} О, мѡж кѡжѣ њѡзи О, ѡ ѡдѣм њѡзи Остр, ѡ сам њѡзи ткѡла Остр, њѡзи бѣло тѣшко Пл, њѡзи наспѣм у кѡву Пл, тѡта вѣлѣ њѡзи Сит, њѡзи кѡжѣм пѡштѣно Сит, ни сам ѣшѡ ни ѡ њѡзи СГ, нѣка-дѡју њѡзи СР, ѡтрчѡ гѡр њѡзи СР, ѡ вѣка њѡзи С, ѡдѣм ѡ дѡле њѡзи С, нити ѡ њѡзи Суш, и њѡзи је се ткѡло Суш, ѡ-сам тѡ њѡзи рѣкла Туб;

њѡјзи је рѣкѡ Мил, кѡжѣм њѡјзи да ѡна дѡђѣ Мил, њѡјзи кѡжѣ сѡд Осл, њѡјзи ѣме Дѡбрѣнка Осл, ѡн дѡвѡ њѡјзи ѡвѡ Пл, да нѣ смѣта њѡјзи Туб Т, њѡјзи нѣ дѡје тѡј кѡјмак Туб.

2. Локатив:

нѣма сѣмена на њѡј Брез, и на њѡј ѣмѡ кѡлѡт Д, на њѡј ѡстѡ Огл, клѣпѡ на њѡј Мил, бѣѡ цѣмпер на њѡј Пр, на њѡј је кѡиш ѡгрѡђѣн Сит, штѡ се рѡдѣ ѡ њѡј Брез, слѡва су б^лѣла ѣѡ њѡј Брез, и ѣѡ њѡј ти мѡло сѡдиѡѡ В, рѡдио ѡ њѡј Пл, ѣдѣ дѣм ѡ њѡј В, ал нѣма сѡд ѡ њѡј ГЛ, ѡ њѡј су стѡјѡле Остр, ѡ њѡј ѣмѡ ѡлкокола Остр, да нѣ мелѡ ѡ њѡј Пл;

нико у њѡзи не жѣви Брез, спѡвѡм у њѡзи Брез, штѡ ѣмѡ у њѡзи ГЛ, слѡн^{на} на њѡз^л Осл, њѡз^л дѡле тѡ Осл, а ѡ сам ѣѡ њѡзи С, ѡ ѡзгѡ па ѣѡ њѡзи С;

на њѡјзи је ѡнѡ ѡдѣло Реб.

422. Инструментал јѣднине личне заменице за женски род гласи њѡм и рѣје њѡме:

ѣдѣш за њѡм, кѡћ^л Бр, ѣдѣ трѡгом за ѡѣм, за њѡм Брез, ѡдоше свѣтови за њѡм Туб, лѡжѣ вѡтру ѣѡѡ њѡм Б, ѣѡѡ њѡм је пѡдрѡм Вр, ѡлатка мѡло вѣѡ сѡ њѡм Бог, пѡшѡ сѡ њѡм В, штѡ ѣемо сѡд сѡ њѡм ГК, да разгѡвѡрѡш сѡ њѡм ГЦ, нѣмѡм ништа сѡд сѡ њѡм Г, ѣмѡ и дѣте сѡ њѡм Д, звѡто сѡ њѡм ѡ свѡтове М, свѣ нѡсиѡ сѡ њѡм Мил, вѣше сѡ њѡм не разгѡвѡрѡм Мил, штѡ је сѡ њѡм О, дѣвѣр ѣдѣ сѡ њѡм Сит, ни сам сѡ њѡм пѣвала СР, ѡ ѡбѣѡм да се жѣним сѡ њѡм Ста ѡ сам свѣ сѡ њѡм тѡд бѣла С; пѡље мѣришѣ њѡме Туб, да се с њѡме ѡдрѣшим Т.

423. Употребљавају се следећи енклитички облици личне заменице трећег лица за женски род:

1. Датив:

ћери *joj* две долазе Б, тражи ми са да *joj* причам Бог, љна *joj* била Бр, помрли *joj* Брез, купили *joj* собу ГБ, петоро *joj* умрло Д, Вѣрослава име *joj* је ћерци Д, као да *joj* је слаба циркулација крвнa Кун, сад *joj* се показала лергија Кун, остало *joj* двоје мушкйња Лоп.

У изложеној грађи нема потврда за енклитички облик *је* у дативу, коју Б. Николић региструје у Мачви (као чешћу форму) и Колубари (1966: 264; 1969: 48: *што је ниси иднѣла ћѣбе*). Према мојим запажањима у Колубари се ова енклитика данас данас не употребљава, а нисам је чула ни у тамнавским селима Врело и Радљево у којима сам прикупљала ономастичку грађу и грађу за СДА.

2. Акузатив:

поздрави *је* Брез, имам *је* и сад ГЦ, вѣлѣ *је* свѣ Г, мѣраш да *је* прѣтресаш Г, ѡтрају *је* у Пѣцкој дѡктору К.

Као ни у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 259), у Подгорини се не употребљава енклитички облик *ју*.

424. Забележени су следећи облици личне заменице трећег лица за мушки и средњи род:

1. Генитив:

ајд вам са мнѡм да иґраш *дѡ њеѣ* Брез, сѣдѣм *дѡ њеѣ* Огл, иґрала *дѡ њеѣ* Лоп, мѣ смо били *изнаг њеѣ* Реб, дѡшѡ *кѡд њеѣ* и вѣлѣ Пл, ѡт"шѡ је *кѡд њеѣ* на копанье ГЦ, није свратиѡ *кѡд њеѣ* Мр, јѣдан *крѡј њеѣ* дѣчкић ГЛ, ѡвај пѡп млађи *ѡд њеѣ* Пл, *ѡд њеѣ* смо кѡповали Г, *ѡд њеѣ* јѣдан пѡр коња Сит, *ѡд њеѣ* сам Мил, нѣ знаш штѡ ћеш *ѡд њеѣ* С, нисам *ѡд њеѣ* ни за што била прѣкорена Д, двѣје сѣстрѣ млађѣ *ѡд њеѣ* ГЛ, окрѣн" се *ѡд њеѣ* иди Д, бѣжи сѡмо *ѡд њеѣ* ДЛ, ѡко њеѣ се савѣја Остр, ѡбѣћ се *ѡко њеѣ* Пр, изашли гѡр пѡ *изнаг њеѣ* Реб, ја сјѣд"ла *идре њеѣ* ДЛ, изишле жѣне *идрѣ њеѣ* Суш, дѡвѣ је *у њеѣ* нѡс пѡјѣден Брез, стѡјим *крѡј њеѣ* Туб.

2. Акузатив:

да сѣднѣм *зѡ њеѣ* С, пѡшла *зѡ њеѣ* Огл, да се удѡш *зѡ њеѣ* Л, пѡшла у сѣдам-нѣс гѡдѣнѡ *зѡ њеѣ* З, дѡшла *зѡ њеѣ* Г, мѣтили брѣме слѡмѣ *нѡ њеѣ* Б, исто дѣте да бѣднѣ *нѡ њеѣ* Сит, и *нѡ њеѣ* лѡмѣмо кѡлѡч ДЛ, пѡклопѣ па *нѡ њеѣ* жар Остр, ишѡ је ѡн у шкѡлу и *уз њеѣ* Бал, и тѡј *уз њеѣ* Л, и ја сам *уза њеѣ* Бог, *њѣѣ* нѣ смијѣш да дирѡш Брез, вѡлеб *њѣѣ* Д, одвѣли су *њѣѣ* З, *њѣѣ* су ѡжалиле и сѣстра и мајка К, пѣтѡ *њѣѣ* О, одвѣдѣ и *њѣѣ* Пл, *њѣѣ* уватѣм *зѡ косу* Реб, *њѣѣ* нѣ водѣм СР, мѣн" је Цвѣта *њѣѣ* насѡчила С, сѣдбина била да ја *њѣѣ* сѡчекѡм Т.

3. Датив:

извадѣ *њѣму* ѡнѣ писму Б, ѡтац је *њѣму* ѡправиѡ кѣћу Бр, *њѣму* тѡ имање ѡстало Брез, *њѣму* је бѣѡ на злѡмѣњу ГЦ, *њѣму* бѣло име Тѣко Г, нисам се *њѣму* ни прѣкучѣвала Д, *њѣму* је нѡрода дѡдило Лоп, свѣ *њѣму* гѡвѡр"ла О, ѡтѣскујѣмо стѣне *идрема њѣму* Реб, кѣрјѡк *њѣму* нѡ прси Сит, није ѡна *њѣму* мѡнисала Со, *њѣму* дѡо цѡкуле Ст, Рѣсто *њѣму* вѣлѣ С.

4. Локатив:

и на *њѣму* имѡ тѡбла Бог, ѡна лѡмпица *на њѣму* пѡцрвѣнѣ Туб нѣ зна ѡна ништа *ѡ њѣму* В, нѣ знамо *ѡ њѣму* Мил, повѣд" рачѣна *ѡ њѣму* Др, имѡ пѣно у *њѣму* лѣшника ГЛ, свѣ сам дѣцу ѡдгѡјила *у њѣму* Б, *у њѣму* је ѡгњѣште ГЦ, нѣма у *њѣму* тријѣс кѣла Г, *у њѣм"* лѣпо дѡје бѡја ДК, вишѣ *ѡ њѣму* нѣсмо знали Лоп, жар *идѡ њѣму* Лоп, стѡка сад *идѡ њѣму* гѡзи Огл, ако *идѡ њѣму* прѡшѣта Огл, слѣжиѡ и да се *идѡ њѣму* сѣдѣ Осл, *у њѣму* мѡлѡ бѣдѣ сѣра Пл.

5. Инструментал:

мајка идѣ за њѣм Брез, ѓвце за њѣм Реб, ја пѓђѣм за њѣм З, ѓвца ѓде за њѣм ДЛ, шпѓрет ѓзидѣн од ѣѣрпича и иѓѓг њѣм ДЛ, свѣ што се дѣсѣ иѣред њѣм Реб, сѣкла сам са њѣм Бал, ка-сам се вјѣнчала са њѣм Брез, здравѣѓ са њѣм Г, са њѣм радѣм до мѣрака З, тѣта пѓѓѓди са њѣм К, ѓн се дѓбро жѣвио са њѣм Л, што је сѣстра за њѣм Лоп, ѓстанѣм са њѣм Огл, ја-сам ишѓ са њѣм и ѓрѓ Пл, ја ишла са њѣм Пр, ја сам са њѣм договѓрла Р, тѣтка Ѧнка бѣла за њѣм Сит, ѣѓко ѣѣје са њѣм умѣо СР, мѣне вѓдио са њѣм Ст, жѣвила сам са њѣм Туб;

спѣвала на крѣвету и њѣме Брез, ишла на кумство и њѣме Брез;

425. Енклитички облици личне заменице трећег лица за мушки и средњи род гласе:

1. Датив:

дѣш му штѣ иѣ Бал, ѓстали му ѓпанци Б, пѣлила сам му свѣѣћу Брез, бѣѓ му је сѣнчиѣ В, бѣѓ му ѓтац жѣв ГБ, ѓвце и нѣ требајѣ му Г, стѣвиш му ѣ јасле Д, иѣмѣ да му читѣм Мил, дѣвали му зѣмљѣ О, пѣкнѣ му нѓга Пр, пѓгинѓ му на Бѓбији Реб, ишла му ѣѣр Сит, дѓђѣ му тѣ швалѣрка СР, ѓбѣѣа да му дѣ Туб, дѓди му чѣча Т.

2. Акузатив:

зарѓбили иѣ Б, осѣѣчѣ иѣ нѓжом Брез, ѓтац иѣ нѣтерѣ ГБ, ѓна да иѣ иѣспратѣ ГЛ, рѓдла иѣ на Прѣѓбражѣње Г, свѣ иѣ гѓѣали З, лѣдо јѣдна штѣ иѣ пѣрѣш К, ѣѣсам иѣ ѣи запѣмтла М, пѓслѣ мѣтнѣмо те иѣ ѣгрѣјѣмо Мил, вѣшѣ иѣ ѣ сад пѓмиѣѣмо Остр, држѣш иѣ вѣкѓ Пл, тѣкѓ мѣ иѣ нѣзѣвамо Реб, што сам иѣ сѣде ѓжѣнила СР, нѣшла иѣ на Става С, ѓѣерали иѣ Суш;

и: што сам ја зѣ ѣѣа ѓтишла Суш, а ја зѣ ѣѣа Суш, ѣмало ѣ ѣѣа Брез. У сличним спојевима јавља се ова енклитка у говору Љештанског (Тешић 1977: 222), у Тршићу (1968: 417), у Горобилѣу (1972: 676), србијанском Полимљѣу (Николић 1991: 377), и сасвим ретко на простору Шумадије (Реметић 1985: 292).

Множина

426. Облици личне заменице трећег лица множине у генитиву и акузативу гласе:

1. Генитив:

вѣдѣм бѓљѣ брѣж ѣѣ Брез, ја иѣгрѣм гѓ ѣѣ ДЛ, пѣтнѣс кѣломѣтара ѓг Вѣлева гѓ ѣѣ је М, гѓ ѣѣ сѣсѣдни зѣсѣлак ДК, нѣѣмо мѣ да радѣмо зѓѓѣ ѣѣ ѣѣшта Реб, иѣмѣ мљѣчѣра и ѣѣ Мр, вѣмо иѣза ѣѣ пѣвѣмо К, ѣѣје бѣла иѣсѣред ѣѣ О, дѓђѣмо дѓл кѓд ѣѣ Пл, нѣма ѣѣ ѣѣ сѣдѣ Мр, ѓг ѣѣ ѣѣс" мѓгѓ дѓбити Остр, тѣј дѣво ѓкѓ ѣѣ Бог, ѣѣ пѣт јѣтрѓвѣ иѣмѣ ГБ Пл СР.

У говору Љештанског се поред ѣѣ јавља и форма с партикулом ѣѣзи (Тешић 1977: 222).

2. Акузатив:

зѣ ѣѣ да иѣмѣ Др, јѣси тѓ чѣла за ѣѣ Лоп, млѣдѣнце и ѣѣ прѣзнујѣмо Бал, пѓведѣ и ѣѣ дѣѓ О, иѣдѣм да прѣѣбијѣм и ѣѣ Пл, цѣкѣле су ѣѣ ѣѣ нарѣнуле К, и ѣѣ ѣѣ рѣзлѣјѣмо Мр, нѣкѣпѣ ѣѣ Остр, слѣшала сам ја свѣ ѣѣ дѓбро Бр, ја нѣ знам ѣѣ Б, крѓж ѣѣ се увѣдѣ тѓ В, свѣ ѣѣ да глѣдѣ Д, ѣѣћу ја ѣѣ да гласѣм З, ѓна ѣѣ извѣла на пѣт Мил, мѣ ѣѣ срѣтѣмо тѣнекан Суш, ѓне слѣшајѣ мѣнѣ, ја ѣѣ Туб.

427. У дативу, инструменталу и локативу доследно је ѣѣма:

1. Датив:

однѣсѣм *и њима* кад ђдѣм Бал, ма̀ло по̀могнѣм *и њима* Со, ђт^ншли гѡр *њима* Б, ка̀жѣм *њима* Бр ДЛ, на̀редѣѡ *њима* Бр, нѝје *њима* ка̀зѣвѡ Брез, ма̀јка ѣдѣ *њима* ГБ, *њима* бѡга и сѹнце Др, по̀да̀ј *њима* па̀ра Л, *њима* по по̀сек Мил, *њима* по јѣдно па̀рче Пл, ђдѣм *њима* и грѣјѣм се Реб, *њима* ѡстала ку̀ћа СР, *њима* дѡл за̀једно.

2. Инструментал:

ѣди за̀ *њима* ГЦ, ја̀ ѣдѣм за̀ *њима* Лоп, свѣра́чи за̀ *њима* ѣдѹ Туб, мѐђу *њима* Шва̀ба Д, мѐђу *њима* Тѝто Сит, ѣшла пу̀том *ѣред њима* ДЛ, ѡ́ђу са̀ *њима* да бѣднѣм Б, ѣ́нула *и њима* Брез, ја-ѡстала са̀ *њима* Брез, нѐ морѣ *и њима* В, ѣшла са̀ *њима* Г, дру̀ж^нла се *и њима* Л, бра̀ла сам са̀ *њима* ма̀лене М, ѡндѣј се са̀ *њима* под^нѣлила Мр, за̀итали са̀ *њима* Огл, са̀ *њима* јѣдна дру̀га̀рица Огл, ра̀дѣ с *њима* око зимѣна О, во̀лиѡ вѝше са̀ *њима* Осл, ја̀ се вра̀тѣм *и њима* Остр Пл, нѐк ѣдѣ са̀ *њима* Пл, ѡстала са̀ *њима* да ра̀дѣм Р, ја̀ јѣла *и њима* СГ, лѐпо са̀ *њима* па се смѐјѹ СР, мѝ дѐца са̀ *њима* спа̀вали Суш, ба̀ца са̀ *њима* ка̀мена Туб, са̀ *њима* ку̀ваш па̀суљ Т.

3. Локатив:

да не ѡстанѣ на̀ *њима* грѣк мо̀ј Т, што на̀ *њима* лѐжа̀то Туб, нѐмо̀ј ѡ *њима* говѡрити Брез, нѐ мѣслѣм ја̀ ѡ *њима* С, во̀д^нла ѡ *њима* ра̀чуна Осл, нѝје нѝшта зна̀ѡ ѡ *њима* Пл, плѣвајѹ *ѣд њима* Ст, ѡне са тру̀бама на̀ *њима* Туб, сто̀јѣ *у њима* Д, и на̀ *њима* по̀стављѣно Огл.

428. Енклитички облик заменице трећег лица множине у акузативу гласи:

дал *и* нѐѡ ѣстровѡ Сит, др̀жѣм *и ја̀* Бал, нѝсмо *и* за̀текли Бог, ја̀ сам *и* за̀па̀нти-ла Бр, ѣ́нула *и* Брез, ѹмијѣм *и* ГБ, до̀ведѣ *и* ѡтац Лоп, пу̀стише *и* СГ, *ѣѡбише* *и* дѡл Сит, нѝсу *и* до̀вели Ст, ѡберѣ *и* сна̀ Остр.

429. Дативска енклитика је *им*: да̀ш *ѣм* па̀суљ Бр, ако *им* трѐба Брез, нѝсмо *им* тра̀жили ГБ, ма̀јка *им* ѣма ѡца и ма̀јку ГК, сла̀ђе *им* је бѣло него са̀д млѣко ГЛ, ву̀ко *им* нѐкѹ ра̀ну ГЛ, за̀цр̀нило *им* ѡвда̀ ГЦ, да̀ѡ *ѣм* кѹм Г, са̀мо сам *ѣм* да̀во лѐба Д, да *им* чу̀ва̀м сто̀ку К, лѐба да *им* ѹмѣси К, ѡна *им* је се свѣдила М, ма̀јку *им* *њима* шва̀пскѹ Остр, нѝко *им* то̀ нѝшта не презна̀дѣ Пл, до̀ђѹ *им* дѐца ѡвде Реб, нѝшта да *им* по̀могнѣм Р, па да *им* лѐпо ѡсу̀шиш ѡбу̀ђу Сит, нѐк *им* је пријатѐљство срѣтнѡ Сит.

430. Преглед промене личних заменица првог и другог лица (и заменице за свако лице):

једнина

Н	ја̀	тѝ	–
Г	мѐнѣ, ме	тѐбѣ, те	сѐбѣ, се
Д	мѐни (мене), ми	тѐби, ти	сѐби
А	мѐнѣ, ме	тѐбѣ, те	сѐбѣ, се
И	са̀ мнѡм	то̀бѡм/тѐбѡм	со̀бѡм/сѐбѡм
Л	мѐни	тѐби	сѐби

множина

Н	ми	ви
Г	на̂с	ва̂с
Д	на̂ма, нам	ва̂ма, вам
А	на̂с, нас	ва̂с, вас
И	на̂ма	ва̂ма
Л	на̂ма	ва̂ма

Преглед промене заменице трећег лица:

једнина

Н	ђн ђно	ђна
Г	њђга̂	њђђ
Д	њђму, му	њђј, њђ(ј)зи, јђј
А	њђга̂, га, њга	њђђ, је
И	њђм, њђме	њђђм, њђђме
Л	њђму	њђј, њђ(ј)зи

множина

Н	ђни ђна ђне
Г	њђи
Д	њђима, им
А	њђи, и
И	њђима
Л	њђима

Остале именичке заменице

431. Упитно-односна заменица за лице *ко* гласи:

1. Номинатив:

мђре кђ ђе д ђмђси Бал, кђ зна мђжда су дђл Б, кђ идђ цркви Бог, кђ ђе да ме глђда Бр, кђ вђли јђчђ варђницу Брез, јел те кђ намђрђ Г, кђ је млади идђ у вајђт Д, кђ мђжђ да прђбаци снђп З, кђ је гђзда Л, кђ је крабар Лоп, кђ ђе и кафу Лоп, слабо кђ сђјђ Мр, кђ ђе и мђсти О, кђ је пушничђр ђн лђжи Пр, да те нђ би кђ пђкрђ Сит, кђ није прђчина СР, нђма кђ није дђдиђ Туб, кђ ђма крађве Т, кђ ђма ђвце на̂кђпи̂ кајмака Т.

2. Генитив:

ђд кђђђ ђу Бог, нисам чђла ни̂ ђг кђђђ порђкло Брез, ђграш ђђ кђђђ ђђђш Мил, кђ зна ђг кђђђ је дђнђсђла дђцу О, кђђ кђђђ рађи Мр, ђг кђђђ ми је вајда бђло Туб; па ђ кђђђ се нађђ В, ђрма̂н ка̂ко у кђђђ Огл, у кђђђ је бђло лђпи̂ вајђта̂ Осл;

3. Акузатив:

штã ш да бираш *кòĩã* Б, мòш тї д спонумоћиш *кòĩã* тї ðћеш ГБ, прејављивали кад *кòĩã* ГЦ, ðна пїта за *кòĩã* сам дòшла Г, *кòĩã* јã омãујем Д, *кòĩã* си затекла Лоп, уједè *кòĩã* бїло Осл, *кòĩã* да тужїш Пл, *кòĩã* с їмала у Рòвнима Р, у *кòĩã* поглèдїш Сит, *кòĩã* сам вòл^пла нїсу дãли С, һè уватè *кòĩã* Суш, *кòĩã* имãмо од фãмилијè Туб.

4. Датив:

пјèвãмо *кòмè* се пјèвã Брез, *кòмè* да скўвãм кãфу Г, *кòмè* да мèсїм Г, *кòмè* зãшто зãтребã ДЛ, рòдише *кòмè* жèл^ндац Др, нè знãм *кòмè* їдў Лоп, па *кòмè*, реко, да дãм Мил, нè знãм *кòмè* је дòшла О, *кòмè* жèнско дèте прè да рèкнè Осл, *кòмè* мãњї отãј брòј Остр, пòк^нпї у цãкове *кòмè* прòдã Остр, мòжè ал нèмã *кòмè* Остр, *кòмè* бòг усудїо Сит, ал нè знãм *кòмè* Со, *кòмè* трèбã С, знãм *кòмè* је прво кãзала С.

5. Локатив: о *кòмè* сãд Реб, на *кòмè* је ðстало С, по *кòмè* су тèли З.

6. Инструментал:

с *кїм* ћеш прожївити дòбро ДЛ, рèци, с *кїм* ðћеш ГЦ; јèси с *кїме* лўбависò Л, с *кїме* си зãузèта С; с *кїмè* те ðсталам ГБ, с *кїме* ће їћ^н ГК, нèмãм с *кїме* да се їгрãм ДК, с *кїме*, ðвд с попадијòм ДК.

432. Заменице сложене са *ко*

1. Поред готово доследног облика неодређене заменице *неко*, може се јавити и фонетско-творбена варијанта *неки*, *їонеки*:

о својè рòдбинè *нèко* дòђè Бал, *нèко* данãс да ти рãдї Б, *нèко* прãвї Бог, їдè *нèко* їс кућè Брез, *нèко* мèсї у јèдно ГБ, *нèко* кòљè и на Пèциндãн ГК, кад ми *нèко* дòђè да рãди ГК, мòжда *нèко* ї јесте ГЛ, јел ти *нèко* дòшò у снў ДК, тò је тèбè *нèко* прèвариò ДЛ, *нèко* је їмò Д, *нèко* га наврãтиò Лоп, *нèко* гãјї и һўре и пãтке М, *нèко* је тò їмò Мил, *нèко* нèшто засмèтò Огл, *нèко* сãмо бãцї мãло Пл, сãстави *нèко* црвени кòнац и бèлї Реб, *нèко* дã пòјãс Сит, мòжда је тò *нèко* рèкò СГ, *їòнеко* што їмã бãбе и дèде СГ, *їòнеко* дòшò Б.

нèки дòјè Осл, їмã *нèки* одржãвајў рèд СГ; *їòнеки* је тò їмò С, *їòнеки* је и донòсиò Ст.

У косим падежима неодређене заменице *неко* углавном се јављају се форме са покретним вокалом:

рãдї *кòд некòĩã* нèђе Брез, ўзмèm почèтак *од нèкоĩã* Огл, преко *нèкоĩã* се распїтò К, па у *нèкòĩã* тò је пòпрскало Пл, јã сам *од нèкоĩã* чўла СР; због *нèкòĩ* нè знãм нї јã О, код *нèкòĩ* што кўјè Пл, ил ће ујèсти *нèкòĩ* змїја Др, дрўгòг *нèкòĩ* избãцујèш Лоп, вїдела сам *нèкòĩ* К;

ако си тї *нèкомè* Брез, *нèкомè* док се не ўдãш ГБ, сãмелè *нèкомè* прòју ГЛ, ако дãјèш *нèкомè* кãзан Огл, ðрèm *нèкомè* сòдому Реб, *нèкомè* се брãнило Туб, сãлї нã *нèкòме* ГБ; *нèком* вèрујèш Вр, *нèком* нè вèрујèш Пр, *нèком* трèбã дèсеторо Бал, ако ðћеш *нèком* д ðставиш ДЛ, двè печèн^нце *нèком* нòсїш Лоп.

2. Одрична заменица гласи *нико*:

нїје *нїко* се шїшò Бал, һè нїје *нїко* Брез, сãд нè чè *нїко* В, *нїко* ми нїшта нè прїчã ГБ, нїје тò *нїко* ни тèрò ГК, да се *нїко* нїкад нїје пòсвађò Пл, *нїко* да се сãрãнї С, *нїко* нїје дòдиò Суш, *нїко* тò нè брãнї Туб;

У косим падежима чешћи су примери са покретним вокалом:

нїје їмала вїшè *нїкоĩã* Бог, нè знãм јã њї *нїкоĩã* Брез, нїсу *нїкоĩã* нагòн^нли Вр, нїси звãò їменом *нїкоĩã* од жèнскїњã В, нїсам *нїкоĩã* ðбрукала Лоп, нè смèш да вичèш *нїкоĩã* Лоп, нèмã Бòро *нїкоĩã* Пл, вїше нèмã *нїкоĩã* Реб, тãмо нèмã *нїкоĩã*

СГ, нѣмадѹ нѣкоїа С; и нѣмѹ нѣкої сѣде Брез, нѣје нѣкої направио Огл, тѣ нѣ знаш нѣкої Осл;

не ѡтвѣрѹм нѣкомѣ Брез, рѣзбѡј сѣд не трѣбѹ нѣкомѣ В, нѣје тѣѡ да кѣжѣ нѣкомѣ В, ал нѣѣ да дѡѣ нѣкомѣ ГК, не дѡ бѡг тѡ нѣкомѣ ГЛ, не дѣј нѣкомѣ З, нѣсам рѣкла нѣкомѣ Мил, нѣсам бѣла лѡша нѣкомѣ Мил, јѹ не верујѣм нѣкомѣ Пл, не дѡ бѡг нѣкомѣ С; ѡн нѣком ѡдговѣрати нѣѣ ГЛ, не дѣј бѡже да се нѣком дѣсѣ Др, не дѣје се нѣком Л, нѣкат не трѣбѹ нѣком нѣшта спречѹват" Лоп, нѣсмо се ѡдѣли, нѣком нѣшта Остр, нѣсам нѣком кѹзала Остр, нѣмѡј да прѣчѣте нѣком С.

3. Заменица *свако* појављује се у следећим ликовима:

свак: *свѣк* свѡје прѡ С, *свѣк* свѡје грѡбље имѹ Пл, *свѣк* вѣлѣ свѡју мѹјку Мил, *свѣк* себѣ уноси свѣ Г, *свѣк* за себѣ Г, спѣвѡ је *свѣк* са свѡјѡм дѣѡм Бр, *свѣк* је пѡсебно жѣвио ГБ, *свѣк* свѡј пѡсѡ кад би ѡбављѡ ДК, *свѣк* у свѡј лѣжѹј идѣ Д, вѣдиѡ се *свѣк* до Винч"нѣ кѹпијѣ ГК, *свѣк* се бѡјѣ глѣди Остр, мѡра знѣти *свѣк* Суш, сарѹњује се свѣк у свѡм имѹњу Т, *свѣк* ѡдѣ у свѡј вѹјѣт и зѣтрчѣм се СР, идѣ *свѣк* свѡјѡј кѹћи К, *свѣк* свѡје мѣлѣ Вр, ѡб"чно имѹ *свѣк* Б, учи Бѡж"ѣа *свѣк* се стѣрѹ СР;

сваки: *свѣки* имѹ свѡју дѣвѡјку Огл, *свѣки* у свѡјѡј ДЛ, *свѣки* зѡвѣ зѣсѣѡк ГЦ, имѣли *свѣки* по вѹјѣт дрвениј Лоп, *свѣки* имѡ пѡнеки ѹстѣл ГЛ, *свѣки* је имѡ с кѣм се пѡлазѣ ДЛ, *свѣки* је за себѣ имѡ сѡбу Осл, *свѣки* те глѣдѹ да те морѡгѹ Суш;

свако: *свѣко* на пѡсе Бог, *свѣко* у свѡје бежѣмо Пл, *свѣкѡ* имѹ испрет себѣ ДК, *свѣко* ѡстављѡ за свѡју слѹву ДК, и *свѣко* ѡдѣ и пѡљѹби тѹј Бѹдњѹк ГЦ, *свѣко* имѹ прѣ себѡм Д, дѣца прѣстигла *свѣко* свѡје Д, мѡрѹ д идѣ *свѣко* д оплѣви Л, *свѣко* ѹзмѣ свѡј рѣжњиѣ Мил;

У косим падежима потврђено је:

нѣје било за *свѣкоїа* Г, *свѣкоїа* пѣтѹ Сит, донѣсѣм за *свѣкоїа* Брез; *свѣкѡї* дочѣкала О, слѹшала море, *свѣкѡї* С.

мѡраш ти то да двѡриш *свѣкомѣ* Пл, ѹјутру *свѣкомѣ* се чѣлѹду ѡсѣчѣ Остр, *свѣкомѣ* сам пѡнѣшто учѣнила Пл, мѣни, трѣбѹ тебѣ, тѹкѡ *свѣкомѣ* Суш, *свѣкомѣ* по кѣло вѹнѣ С; *свѣком* свѡ'ѹ кѹѣа Лоп.

433. Заменица *шѣю* (*шѣѹа*) гласи двојѹко:

а) *шѣѹ* је тѡ? ГК, *шѣѹ* ѣе жѣнскиње ѹ школу ГЛ, *шѣѹ* ти је са вѣдрицама Бр, Вѣдиш *шѣѹа*- рѣдѣм Брез, *шѣѹ* имѹ Бал, *шѣѹ* ѣ ја слѹшала рѡд"теље Вр, *шѣѹ* је са мѡѡм тѡм пѡмѡѣи ГБ, *шѣѹ* рѣди ѡд ѣега ГК, *шѣѹ* су скѹпљѹли Др, *шѣѹ* ѣу стѡјѣм дѣјете З, *шѣѹа*- га пѣрѣш К, *шѣѹ* чѣкѹш Пл, *шѣѹ* ш дѣјете Сит, *шѣѹ* вѣ тѡ радите Со, *шѣѹ* сам ја прѣмучиѡ мѹке СГ, *шѣѹ* је се прѣ рѣд"ло СР, *шѣѹ* ш да бѣрѹш кѡгѹ? Б, *шѣѹ* мѣслѣш, ѡдѹклѣ? Б, мѡј дѣјете и жѣвило се вѣш кѡлкѡ гѡдѣна СР, а *шѣѹ* ѣеш тѣ сѣд Ивѹнка сѣстро Б, стѣријѣ рѣкнѹ *шѣѹ* ш бѣрати Б, *шѣѹ* тѣ кѹжѣш Ст, знѹш *шѣѹ* је, дѣјете ако је сѹдбина Бог, *шѣѹ* је бѣло Мѣлица Брез, мѡгу ти прѣчѣти шта ѡѣу Брез, *шѣѹ* ш пѡново вѣше? В, нѣмѹм д ѣзмѣрим штѹ ѣу Огл;

б) штѡ-ѣѣ ми нѣмѹ вѹјдѣ? Б, *шѣѹ* ѣе ти тѹ кад нѣмѹ дѣцѣ Бр, *шѣѹ* ти је бѣло Мр, *шѣѹ* им не понѹди грѡжѣа Брез, *шѣѹ* ѣу да с ѹдѹм Брез, па *шѣѹ* пѣјѣш? Брез, *шѣѹ* ти је дѣјете? ГК ДБ Вр С СР Сит Суш Брез В, *шѣѹ* ѣе ти тѡ? Рѣб.

У косим падежима забележени су облици:

зѹ *чѣѹ* је употрѣбљѣвѹно Д, збѡк *чѣѹ* је тѡ бѣло Остр, збѡк *чѣѹ* нѣсу вѡлели К, не знѹм нѣ ја ѡ *чѣѹ* је Огл, кѡ ѡ *чѣѹ* кѹпѣ Бр, ѡ *чѣѹ*, ѡдѡзгѡ Пр, нѣшта се не плашѣм, ѡѣ *чѣѹ* Брез, ѡб"чно се нѹцртѹ ѡ *чѣѹ* се дѣте ѹплаши ГБ, нѣје ѡдрѣђено ѡ *чѣѹ* се ГЛ, ѡѣ *чѣѹ* је вѹјѣт Г, ѡ *чѣѹ* сам стѣкѡ Лоп, ѡ *чѣѹ* не смѣм да прѣчѣм СГ,

имаш *ò чеїа* да живиш Суш, кад нѣмаш *оїи чеїа* Лоп, питала *збої чеїа* Лоп, кòлкò она *чеїа* имā М, *оїи чеїа* Мил, *оїи чеїа* је бòга питāј Брез нѣ знам ни јā *оїи чеїа* су О, јѣд" слòбодно, *чеїа* се плāшиш Осл, знам дїјете *о чеїа* су Пл, *ò чеїа* нòсїм Пр, *чеїа*?, па имала сам Реб;

чїме ћеш мāзат" Лоп, нѣмòј ни питати сїне *чїмѣ* су Лоп, *чїме* ћеш да пòђубриш Огл, *чїме* би ти нарāниò СР, *чїме* си вòла пòправила Ст, *чїме* чїстїш шпòрет Ст, *чїме* да їзрибāм Т; *сā чїм* је ГЛ;

у *чѣму* Г, *їо чѣму* је дòбило Пл; *у чѣм* ће се кúпат дѣте Б, знам *на чѣм* те òстаљāм Брез, нѣмāм *у чѣм* В, *на чѣм* јā ўживāм ГБ, *у чѣм* сїрїмо ДЛ, *у чѣм* òдāш Сит, *ò чѣм* вї òдāте Со, *у чѣм* је мòнковò тријес гòдїнā С.

434. Заменице сложене са *шїо* (*шїа*)

1. Нешто

нѣшїо се скўвā Бал, скўдили тām да је лòшо *нѣшїо* Вр, *нѣшїо* вѣзѣм В, причāју *нѣшїо* В, нāно да т *нѣшїо* кажѣм ГБ, *нѣшїо* сам научиò от стārца ГЦ, дā *нѣшїо* у пāрама М, кад òће *нѣшїо* дā Мил, *нѣшїо* дѣтету ако кúпи Огл, *нѣшїо* прѣко крстā О, мòрā *нѣшїо* да и плāши Реб, ако жѣниш сїна ил *нѣшїо* Сит, *нѣшїо* имā и гòре СГ, мòрā ми се дѣсити *нѣшїо* С, сѣчѣ *нѣшїо* Шїљи С, ако не пòбрчѣм *нѣшїо* Суш, зā *нѣшїо* је дòшò Туб.

Поред облика *нѣшїо* у ијекавско-екавским селима и двама јатовским у непосредном суседству са њима јавља се и *нѣшїа*: *нѣшїа* се òни зāкачили Брез, вòзио *нѣшїа* Брез, правила *нѣшїа* прије Брез, òдў ў Вāљево те кúпѣ *нѣшїа* ако им трѣбā ДЛ, јѣдно вр^иѣме *нѣшїа* дѣцѣ пўно ГЛ, кúпиш брашна или сòли *нѣшїа* и тākò Мр, *нѣшїа* препрòдā на кòњу Мр, òни су се *нѣшїа* и крили Туб, па су се стārї бунили вòлў *нѣшїа* да бїднў Ребѣлци Реб, сād *нѣшїа* ако сїјѣш сāмо цвѣтā СГ, їдиде вїди *нѣшїа* се чўјѣ у мўрузима Суш, òткинѣш шљїву или јāбуку или *нѣшїа* Суш, нѣкї *нѣшїа* да му направї Туб, чўјѣ се *нѣшїа* лўпкā В, прѣметїш *нѣшїа* В;

или от стāròг *нѣчеїа* Сит, разбòл"ла се *òг нечеїа* Суш;

кад сам бїла *нѣчѣму* Пл; ўђѣмо у *нѣчѣму* тāнкòм Бал, бїло у *нѣчѣму* дрўгомѣ Огл; прѣкријѣм *нѣчим* Л, зāватāмо са *нѣчим* Лоп, чāстї га *нѣчим* Лоп.

2. Ништа

јā сāма *нїшїа* да стїгнѣм Бал, *нїшїа* нїје òстало Б, нѣ море ти нїко *нїшїа* Вр, дòбити нѣш *нїшїа* В, сā нѣмā *нїшїа* Г, *нїшїа* нїсам плāt"ла Д, кад Живòјин òдѣ *нїшїа* Д, нїсам ўпāmтиò *нїшїа* З, *нїшїа* їс кућѣ Л, нѣма *нїшїа* Л, нѣмòј тї да прѣкрштāш *нїшїа* Мр, нѣ рādїм *нїшїа* Пл, *нїшїа* јòј нїје вāлило Реб, *нїшїа* дрўгò јѣла нїсам СР, Вїда нѣ дòјѣ *нїшїа* С, на бѣлї лўк нѣ идѣ *нїшїа* С, јā вās нѣ питāм *нїшїа* Суш, нѣ сїјѣмо сād гòр *нїшїа* Туб, нѣ моремо дѣци *нїшїа* да пòмогнѣмо Т, ја-*нїшїа* нѣ мог" Т;

нїчеї се не бòјїм Пр, нїсам се *нїчеї* бòјāла Пр.

3. Свашта

свї їштў и лѣба и *свāшїа* Брез, *свāшїа* сам јā рād"ла ДК, їксāн прѣживї *свāшїа* Др, зāмїшљāла сам *свāшїа* Огл, *свāшїа*, свѣ рúчнѣ рāдове О, причò ми је *свāшїа* Туб;

прѣплаши се дѣте о *свāчеїа* ГБ, мòрò си да се чўвāш *свāчеїа* Сит, вāљā и *свāчеїа* Суш;

мòрò си о *свāчѣм* Д, у кòри òнòј је òрајевòј у *свāчѣм* Ст.

4. Ишта

ракију бoљe нег *ишѝа* Мил, она и знā дће *ишѝа* Осл,
без *ичеѝа* Бал, закувāш без *ичеѝа* Бог.

435. Предлог употребљен са заменицом *неко*, *нико* и *нишѝа* одваја префикс *ни-* од заменичког облика:

нећу да закачим *ни* за *коѝа* Брез, *ни* за *коѝа* дрўгoг Д, нисам чўла *ни* oг *коѝа* Мил, *ни* oг *коѝа* ни вoликo ДЛ, *ни* с *кѝм* се нисам тўкла Бр, *ни* с *кѝм* лāкшe нисам испресeцo В, *ни* с *кѝм* нису у лўбави Г, неће *ни* са *кѝм* д^иeлити ДЛ, данāс нѝко *ни* с *кѝм* Лоп, нѝје *ни* са *кѝм* Д, данāс нѝко *ни* с *кѝм* Лоп, не море нѝко *ни* с *кѝм* Пр, *ни* с *кѝм* нѝшта Мил, не море нѝко *ни* с *кѝм* Пр не водѝ нѝко *ни* o *кoм* рачўна Брез;

ни o *чеѝа* бoловāла нисам К, *ни* o *чеѝа* дрўгoг Ту;

нѝје мѝслило *ни* o чeму Осл;

не знāм *ни* у чeм сам дoшла С.

436. Потврђене су форме са наглашеним *ѝог*:

ко *ѝoг* и бўве Брез, ко *ѝoг* је тeо В, чeкајў ко *ѝог* oвца кад се јāгњѝ ГК, oправe се ко *ѝoг* oвā бўрāд Г, ко *ѝoг* дћe с тoбoм Д, кāмeн ко *ѝoг* ћўскију З, довeла сам је ко *ѝoг* ѝ јā Лоп, ко *ѝoг* брāћа Лоп, нoсѝ ко *ѝ(ѝ)* тoзўк М, ко *ѝoг* згoтoвѝ дoнeсe Мил, љe-ми *ѝoг* кo кāжe Суш, *ко-ѝe* *ѝoг* стeо да ѝдe Туб, *ко-ѝoг* дће д ѝдe за Албанију Туб; *коме-сам ѝoг* сāлѝла стрāву ГБ, *коме-ѝoг* сам пoнeштo учѝнила Пл;

коѝа-ѝoг слўшāм Реб.

шта *ѝoг* зажeлѝм Брез, шта *ѝoг* смāтра Мил, шта *ѝoг* кo ѝмā Мил, шта *ѝoг* кўпи О; што је *ѝoг* Сит, што *ѝoг* трāжe подāји Лоп, дoбијeм па *шѝo* *ѝoг* бѝло Осл, *шѝo* *ѝoг* тѝ oдгāѝш Пл, што *ѝoг* ўзмeш Пл, што *ѝог* пѝта јā сам знāла Пр, пoнeсeм водe што *ѝoг* мoжe Ст, јāучe што *ѝoг* мoре сирoта Ст, рāкију свe *шѝo* *ѝoг* нāћў С.

437. Забележене су заменички изрази *било ко*, *било шѝа*:

нeкѝ *било* кo О, *било* кo д ўмeсѝ ѝс кућe Бал, нѝје тo *било* кo, знāло је се Брез; ил да ўдeдe *кoѝа* бѝло Осл, пoздoвeш *кoѝа* бѝло С; ўзмeш *било шѝа* В, кўпѝш *било шѝа* Г, *шѝа* бѝло (сви пунктови).

ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

Присвојне заменице

438. Заменице *мој*, *ѝвој*, *свој* јављају се у генитиву и акузативу једине мушког и средњег рода готово увек у сажетим формама са покретним вокалом или без њега:

1. Генитив:

а) кўћа *мoѝа* oца Брез, oвā бoца *мoѝа* oца Д, дeдa *мoѝа* чoвeкa Жѝвoтe З, *мoѝа* oца стрѝна бѝла Л, *мoѝа* мўжa рoђāкa М, брāт *мoѝа* чoвeкa Мил, рoђāци тoгā свeкрa *мoѝа* Мр, дoђe *мoѝа* брāтa ћeркa Пл, oд бāбe мoјe *мoѝа* oца мāјкe Реб, oвo је кўћа *мoѝа* дeвeрa Со, зoвeм *из мoѝа* рoдa Суш, у *мoѝа* су дeдe бѝле слўге С; у Цвeјe *ѝвoѝа* синoвā ГЦ;

крстѝ дeтe, тoг *мoѝ* чѝчe ГЦ, ако је *до мoѝ* сѝна кривѝца Г, фāмилијa *мoѝ* мўжa ДК, жeнa тoг *мoѝ* ћeдa Др, *ог мoѝа* oца рoђāци Лоп, она бāбa је ўчeвина *мoѝ* oца М, у *мoѝ* oца вѝшe нeмa нѝкoгā Реб, стāријѝ oд *мoѝ* чoвeкa Мил, јā и o тoг *мoѝ* стāријeг чѝчe сѝн СГ, бѝла тāмo *кoд мoѝ* oца СР, код Мѝјaтa *мoѝ* oца Ст, бѝла ми тeткa *мoѝ*

оца сестра С, *мо̄и* оца бра̄т б̄ио т̄ишљ̄ер Туб; ч̄уо сам *о̄ св̄о̄и* оца Бог, от *св̄о̄и* ра̄да ДК, љ̄зм̄ем д̄ео *св̄о̄и* има̄ња ГК;

б) *о̄н* д̄о̄ђ̄е до *мо̄је̄и* дв̄о̄р̄ишта ГЦ, д̄онес̄е к̄ошуљ̄ицу од *мо̄је̄и* бра̄та Лоп, до *мо̄је̄и* пра̄га Д, од *мо̄је̄и* о̄вде Огл; го̄ре код *мо̄је̄и* оца К, ја-сам се о̄дрек̄о и *мо̄је̄и* д̄ела Мил, ч̄ичини тр̄о̄је и *мо̄је̄и* оца на̄с п̄ѣтор̄о Мил, вӣш *мо̄је̄и* с̄ела СР.

2. Акузатив:

а) нӣје д̄ошла за *мо̄иа* бра̄та Брез, ја сам *мо̄иа* Дра̄гана ба̄цила Брез, з̄ов̄и *мо̄иа* Св̄ѣту ГЦ, но̄ћу са̄ња̄м *мо̄иа* оца Др, ти ома̄ӯјеш *мо̄иа* Мӣшу Д, одв̄ед̄е то̄га *мо̄иа* бра̄та В̄еличка К, ба̄ба нӣје во̄лела д̄ѣду *мо̄иа* Остр, з̄ов̄е *мо̄иа* д̄ѣду Пл, ӯбиле Шв̄абе кад и *мо̄иа* д̄ѣду Реб, ӯсни *мо̄иа* с̄ина Б̄ориво̄ја Ст, на *мо̄иа* ч̄ич̄е Љ̄уб̄“сава тр̄е̄шњу Лоп, то̄ва̄р *мо̄иа* в̄еза што љ̄ма Суш; т̄укли *ӣв̄о̄иа* прӣјатеља ГЦ, п̄дслӯшај ти оца *ӣв̄о̄иа* З, пр̄евати *ӣв̄о̄иа* оца Мр, да прӣмӣш *ӣв̄о̄иа* оца Мр, зна̄м ја ха̄ла *ӣв̄о̄иа* д̄обро Сит;

ӯз̄ѣли *мо̄и* бра̄та јед̄но̄г ДК, тра̄ж̄е м̄ен̄е и то̄г *мо̄и* бра̄та Брез, њ̄ега во̄л̄им к̄о *мо̄и* с̄ина В, е̄то *мо̄и* х̄ѣрма го̄р Г, о̄тац во̄лео *мо̄и* м̄ӯжа Д, по̄ћи за *мо̄и* Мӣшу Д, мо̄л̄и *мо̄и* св̄ѣкра Остр, нӣје то̄г *мо̄и* д̄ѣду Остр, ӯј̄ела је о̄вога̄ *мо̄и* Пл, *мо̄и* оца з̄ва̄ли Со, ја-сам *мо̄и* с̄ина ста̄рӣјег одга̄јила СГ, д̄ошла за *мо̄и* син̄овца СР, вӣч̄у *мо̄и* Нико̄лу С, *мо̄и* бра̄та о̄ћерали Суш, Сӣрицӣм је тра̄жӣо Мӣлӣју *мо̄и* Брез; з̄ов̄и *ӣв̄о̄и* стрӣца Др, ти-се д̄ѣри на *ӣв̄о̄и* оца З, прӣчам за *ӣв̄о̄и* с̄ина д̄обро Мил, прӣмӣш *ӣв̄о̄и* х̄ѣда пр̄езиме Мр, зна̄м *ӣв̄о̄и* оца Туб; ӯда̄ла за то̄г *св̄о̄иа* м̄ӯжа ДК.

б) да ми на̄сочӣш Ж̄ивку за *мо̄је̄и* Млад̄ена М; *св̄о̄је̄и* дрӯга по̄шт̄ӯј Мил.

Гра̄ђа показује да се несажете форме могу чути једино у западнијим пунктовима области у јатовској зони; исто сам бележила у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 267–268) и у појединим тамнавским селима (материјал из пунктова Врело и Радљево). Неконтраховане форме нису забележене у оближњим западнорбијанским говорима (уп. нпр. Тешић 1977: 224, Николић 1968: 418, М. Николић 1972: 677) ни у шумадијској Колубари (Реметић 1985: 268). У југоисточним пунктовима Ужичке Црне горе има трагова оваквих форми (Марковић 2011: 542); податак изостаје у Мачви, а у Обадима је у ген.-ак. *мо̄и(а)* : дат. *мом(е)* и *моиѐм* (Симић 1978: 76).

439. У дативу и локативу једине мушког и средњег рода несажете се форме употребљавају у западнијим јатовским пунктовима:

1. Датив:

а) р̄екла *мо̄ме* св̄ѣкру Брез, шта сам ја *мо̄ме* с̄ӣну В, д̄онос̄ио̄ *мо̄ме* бра̄ту Пл, р̄екла на̄јста̄рӣјем бра̄ту *мо̄ме* Реб, да̄о пӯшку то̄ме *мо̄ме* стрӣцу Реб, ја *мо̄ме* бра̄ту Суш;

мо̄м оцу на̄резали Бал, *мо̄м* ч̄ов̄јеку б̄ило љ̄ме Мӣлом̄ӣр Брез, ск̄ӯдили *мо̄м* оцу Вр, д̄ошла *мо̄м* бра̄ту ГБ, пр̄о̄да̄ли те̄ле *мо̄м* стрӣцу Др, *мо̄м* м̄ӯжу о̄ставим З, р̄екла *мо̄м* Бла̄жи Лоп, да̄ј̄е *мо̄м* оцу ча̄шу Мил, м̄ӯжу *мо̄м* губ̄ер О, сп̄ремим м̄ени и *мо̄м* ч̄ов̄еку Пл, *мо̄м* с̄ӣну СГ Сит, д̄о̄но̄ *мо̄м* св̄ѣкру Ст, ка̄жи *ӣв̄о̄м* св̄ѣкру Др, прӣч̄о *св̄о̄м* ӯн̄ку ДК, ка̄ж̄ем ти к̄о *св̄о̄м* д̄ѣтету С;

б) б̄ӣо̄ в̄елик̄ӣ пр̄ема *мо̄јем* с̄ӣну Мил; трӣ е̄кта̄ра з̄ем̄ље̄ *ӣв̄о̄јеме* с̄ӣну Мил.

2. Локатив:

а) поч̄ѣтак ӯ *мо̄ме* дрӯшт̄ву Реб, њ̄ена с̄ѣстра тӯ је ӯ *мо̄ме* ро̄ду Суш;

на̄јво̄л̄им вӣш̄е̄ ӯ *мо̄м* ста̄ну В, е̄во ӯ ком̄шӣлуку *мо̄м* ГЦ, кад сам ја била ӯ *мо̄м* ро̄ду Л, ӯ *мо̄м* дв̄о̄р̄ишту Лоп, о̄вд ӯ *мо̄м* за̄селку Огл, В̄ѣро да се са̄ра̄нӣ ӯ *мо̄м* С; тӣ х̄еш на̄ о̄но̄м *ӣв̄о̄м* д̄ѣлӣћу ра̄дити В; св̄а̄к ӯ *св̄о̄м* гр̄о̄бљу ДК, на *св̄о̄м*

имању ГЦ, кукā свѡјта свѡм Г, чўва се стѡка у свѡм имању Т, сарањујē се свāk у свѡм имању Т;

б) двадесѣт дѣвѣт у мѡјем рāзреду ГЦ, тākѡ сам се прѡшла у мѡјем вѣку Осл, нїкад у живѡту мѡјем Огл.

440. Преглед облика заменице женског рода:

1. Генитив:

знāм *ог мѡјѣ* бāбѣ Б, дѡђѣ *мѡјѣ* мājкѣ брāt"ћ Бог, око *мѡјѣ* авлијѣ Д, рāзбѡј сам имала свѣкрве *мѡјѣ* Г, *из мѡјѣ* је кўћѣ бїло Со, сврāt" се ко тѣ *мѡјѣ* рѡђакѣ К, *го мѡјѣ* кѡлебѣ Реб, бїло у *мѡјѣ* свѣкрове СР, *мѡјѣ* мājкѣ рѡђак С, ѡстало код *мѡјѣ* кўћѣ Суш; момчїћа о *швѡјѣ* струкѣ С, о *свѡјѣ* рѡдбине Бал, пāнтїм *ош свѡјѣ* чѣтвѣрте гѡд"не ДК, кā тї нѣмаш *свѡјѣ* мājке Пл.

2. Датив:

кўм *мѡјѡј* ђѣци Брез, *мѡјѡј* се сѣстри свїдило Вр, *мѡјѡј* стрїни испрїчала ГБ, ја-пѡшла *мѡјѡј* бāби ГЦ, *мѡјѡј* кўћи ГЦ Др, кāже ѡнѡј *мѡјѡј* сѣстри ДК, *мѡјѡј* ђѣци сам говѡр"ла ДЛ, *мѡјѡј* мājци К Л, *мѡјѡј* тѡј синѡв"ци ѡзачѣм Лоп, *мѡјѡј* мājци Мил О Осл, ѡдѣм кўћи *мѡјѡј* Пл, пѡшли *мѡјѡј* кѡлеби С, ѡнѡј Дївнѡј *мѡјѡј* тѣтки Суш; ѡди *швѡјѡј* кўћи М, *швѡјѡј* ўслузи се нѣ морѣ опрѡстити Суш; мājка свākа дѣци *свѡјѡј* ДК, рāдѣ на зѣмљи *свѡјѡј* Лоп, мѡжда *свѡјѡј* дѣци Лоп, свāk *свѡјѡј* кўћи Т.

3. Акузатив:

пред ўдају *мѡју* Бал, *мѡју* ђѣцу да унѣсрећїм Брез, ја ѡвд сѣјѣм *мѡју* зѣмљу ГК, изрѡдила *мѡју* ђѣцу ДЛ, кākѡ зѡвѣш *мѡју* Дарїнку Мил, пїтали *мѡју* сѣстру Реб, ѡдвѡ мѣнѣ и мājку *мѡју* СГ, вѡде *мѡју* првѡу ђѣрку СР; нѣмѡј *швѡју* ђѣцу да унѣсрећїш Брез, вїкнѣш *швѡју* ђѣр В, тї *швѡју* ГЦ, ѡднѣшмо Кѡсо *швѡју* мѡт"ку Г, ти-се дѣри на *швѡју* мājку З; дѣте имā *свѡју* сѡбу Бр, ѡстављѡ за *свѡју* слāву ДК, дѡнео је *свѡју* слāву ГЦ, имѡ *свѡју* кўћу Лоп, свākи имā *свѡју* дѣвѡјку Огл, муштѣрију чўвали *свѡју* Остр, мї тѡ за *свѡју* ўпотребу Реб.

4. Инструментал:

ѡстала сам *са мѡјѡм* ђѣцѡм Брез, припрѣмѡ *са мѡјѡм* стрїнѡм ГЦ, кѡсила свѣ *са мѡјѡм* ђѣцѡм Суш, пѡслѣ се ѡн *мѡјѡм* мājкѡм Д, *са мѡјѡм* брāћѡм Л, ја *са мѡјѡм* вѣселѡм снајѡм Мил, ѡнā што-је *са мѡјѡм* снавѡм ўшла Пл, нѡс"ла *са мѡјѡм* стрїнѡм *мѡјѡм* Пл, *мѡјѡм* рўкѡм озїдѡ Сит, сā тѡм *мѡјѡм* кѡмшїнкѡм кўвā Ст, *са тѡм мѡјѡм* сирѡтѡм Суш; ўмрѡ *свѡјѡм* смрѣтим ГЛ, спāвѡ је свāk *са свѡјѡм* дѣцѡм Бр, цѣлѡм *свѡјѡм* фāмилијѡм М.

5. Локатив:

ѡна у *мѡјѡј* кўћи Б, кākѡ је бїло о *мѡјѡј* свāдби Бог, бїла у *мѡјѡј* сѡби Бр, у *мѡјѡј* кўћ" ГК, на *мѡјѡј* тѣр"тѡрији ГЦ, прѡдāм у *мѡјѡј* зѣмљи З, што- је у *мѡјѡј* кўћи бїо Мил, тāмо у *мѡјѡј* фāмилији О, нѣ знāм у *мѡјѡј* кўћи Суш; прāвио у *свѡјѡј* кўћи ДК, свāk чўво у *свѡјѡј* ДК, свākи у *свѡјѡј* ДЛ, спāвајў у *свѡјѡј* кѡлиби ДЛ, пāприку у *свѡјѡј* бāшти ГЦ, дрђжї у *свѡјѡј* сѡби Мил, ўмрла у *свѡјѡј* чѣтрѣс дѣвѣтѡј гѡдини Остр.

441. У множини се у дативу, инструменталу и локативу употребљавају синкретизовани облици *мојим(а)*, *швојим(а)*, *својим(а)*, а у генитиву множине су доследно у употреби ликови без завршног *x* (*мѡјї*, *швѡјї*, *свѡјї*).

Присвојна заменица трећег лица

442. Присвојна заменица за треће лице јединине женског рода појављује се у морфолошким ликовима *њен* (чешће) и *њезин*:

оно бйџ *њен* синовац Вр, *њен* фал Г, има *њен* мџж стричеве Д, вајат *њен* и наш Мил, син јој је бйџ у ропству *њен* Осл; мајка *њена* чујџ Бог, *њена* је свѣкрова првѧ дошла Г, *њена* деца штѧ вџлу Лоп, јџс, *њена* ћерка Осл; *њено* дѣте вод^{ла} јуѣ ДК, то *њено* од^{јѣ}ло ДЛ, џт^шшла тѧмо у *њено* сѣло Др, *њено* имање М; сѣстрѣ *њенѣ* одѣло ГБ, џт^шшла *код њенѣ* мајке ГК, сѣстра *њенѣ* мајке Јѣла Г, прѣћи *од њенѣ* кѳће Г, чувала ја и *њене* џвде Мил, џнѣ *њене* лѳде рџт(г)ѣље О; пџслала *њенџи* сина ГБ, до *њенџи* стџла Др, *њенџиѧ* брѧта син Др, прѣко *њенои* знања Осл; ткѧла *њенџм* ћѣрима Г, маџо дѧла *њенџм* Г, тџрба на *њенџм* лѣђ^{ма} Мил; свѧка чѧс *њенџме* сџну В, у *њеном* стомаку Др, прѧла *њенџм* свѣкру Г, џдѣм пџслѣ *њеноме* џцу Мил, тџм *њенџм* дѣџџм Мил, дошла џна са сѣстрџм *њенџм* Огл; *уз њѣну* пџрод^{цу} ГБ, џт^шшо на *њѣну* џчев^{ну} ДК, џвѳ *њѣну* рџђаку Г, ѳзмѣш тѧ *њѣну* нџгу Огл, ѳзѣ *њѣну* тѧшну О; с *њенџм* чџвѣком бѧа В, нека је са *њенџм* брѧтом К; са јџш јѣднџм *њенџм* другѧр^{џџм} ГЦ; порѳчио јѣсам по *њенџм* брѧту Осл; *њѣни* су рџ(д)ѣлѧи џтишли Бр, прѧтѣ ѳу *њѣни* Г, *њѣни* нѧсу рад^н Осл;

њѣзѧн је џтац пџгинуо на Гѳчеву Брез, *њѣзѧн* брѧт Брез, пџрѣђѧ се и *њѣзѧн* мџж ГБ, мџгџ нас је изјѳрити ѧс кѳћѣ *њѣзѧн* џтац ГЛ, слѧва и тѧј *њѣзѧн* син Лоп; нѧсам пѧтџ ни *њѣзѧнџи* џца ГЛ.

443. Облице присвојне заменице мушког и средњег рода гласе: *њѣџов* је син бѣгџ Вр, бйџ прѧтиџџ *њѣџов* З, бйџ прѣ *њѣџов* џтац К, бйџ мџџ џтац и *њѣџов* Лоп, *њѣџов* џтац је пџгинуо у рѧту М, сѣднѣ на *њѣџов* крѣвет Осл, *њѣџџв* џтац дошџ Осл; ѣво *њѣџџџи* грџба Г, *од њѣџџџи* сина ДК, дал дџзѧвѧ *њѣџџџи* Здравѧна Огл; има нџд слѧка *њѣџџџѧ* ГБ, рѣко ако је *њѣџџџѧ* грѧјџѧ Г, *њѣџџџѧ* је мајка бѧла Др, *њѣџџџѧ* мајка тџ знала Др, дѣвѣр и *њѣџџџѧ* двѧ сина Д, *њѣџџџѧ* снѧ дођѣ Мил, маћѧѧѧ *њѣџџџѧ* Огл; ѧмџ *њѣџџџѧ* ѧсицу ДЛ, одвѣдѣ *њѣџџџѧ* јѣдну жѣну Мил; џткѳд ја знам *њѣџџџѧ* ѧме Г, погџд^{ло} и *њѣџџџѧ* дѣте дрѳво Мил, свѣ *њѣџџџѧ* имање прѧдѧвџ Осл, *њѣџџџѧ* чѣтѳоро дѣѣѣ Осл; *код њѣџџџѧ* сѣстрѣ В, *код њѣџџџѧ* кѳћѣ стѧновџ ГЦ, дѧџ ми је џтац тѧмо *њѣџџџѧ* зѣмљѣ З, из *њѣџџџѧ* рѳкѣ Лоп; тѳд *њѣџџџѧ* мајџи Лоп Мил О; јѣдан у *њѣџџџѧ* џца Бог, за *њѣџџџѧ* брѧта Г, тџгѧ брѧта *њѣџџџѧ* Мр; дџнџсио је лѣба и *њѣџџџѧ* сџну Вр, грѧјѣ на џнџм *њѣџџџѧ* ГЛ, џстџ са *њѣџџџѧ* пџродиџџм Мр, џт^шшо са *њѣџџџѧ* пџродиџџм Осл; џстѧла са тѧм свѣкром, џџом *њѣџџџѧ* Б, нѧкад *њѣџџџѧ* пѳтем Лоп, радѧ џн у *њѣџџџѧ* прѧдѧвѧницама Лоп, за *њѣџџџѧ* сѧном Осл,

444. Готово доследно је у употреби замѧнички лик *њин*:

њин је бйџ крѣвет В, привѧтили *њин* кџлѧч ДЛ; *њина* је тџ слѧва Бог, *њина* ѧсто Лѧзаревдѧн ГК, дошла *њина* рџдбина ГЦ, нѣ пѧнтѣ ни *њина* дѣѣа Д, *њина* мајка прѣпат^{ла} Лоп; прѣко *од ѧнџџи* пџџѧ^ѧ ГЦ; џна је из *њинѣ* кѳћѣ Б, најшла џзгџ *ѧорѣд ѧнџѣ* кѳћѣ Брез, вѣзују *њинѣ* кџмшије ДК, *њинѣ* кџмшиѧке нѧсу бѣгѧле К, дошли *до ѧнџне* кѳће Мил, ѧдѣ *ѧрѣд ѧнџнѣ* џвце Мр; нѧишли џдавдѣ нѧнижѣ *њинџи* кѳћи Брез, џт^шшли *њинџи* кѳћи Г, на *њинџи* зѣмљѧ Др; слѧвѣ *њинѳу* слѧву Бог, џснѧвали *њинѳу* пѧртију К; ћѣѣа са *њинџм* рѳкама зарѧдили Брез, разговѧрају са *њинџм* џчев^{ма} Мил, с *њинџм* дѣѣџм ДК; по тѧм *њинџм* Лоп; тѧкџ у *њинџи* кѳћи К; нѣ дѧрѧј тѧ *њино* Бог, јѣл ѧмале *њино* имање ГБ; дошло пџнеко *њинѧ* кџмшиѧѧ дџл Б, прѣко *њинѧ* џраѧѧ Д; разнџсиџ пџзиве од *њинѧ* Вр, ѧмали џни шѣстџре *њинѧ* дѣѣѣ ГБ, ѣно *њинѧ* кѳћѧ Др, кѳмови *њинѧ* пѧтају мѣнѣ Лоп; *њинѧ* мѳжеве су вѣзѧли ГЛ, *њинѧ* су кѳће гџр Др, *њинѧ* жѣне Лоп Мил;

њѝова ћерка ўдāга Брез, и њѝова бāба Брез, тō се дивѝм њѝовōм рāду ГЦ, сāњāм јā код њѝовē кўћē С, нāше ђвце бѝле са њѝовѝм В.

Показне заменице

445. Сасвим је уобичајена употреба показних заменица *овај, ѝај, онај*.

А) *Облици једнине:*

1. Овај:

Номинатив:

ђвāј је свѣтлѝ Бал, *ђвāј* дрўгѝ рāдѝ на Ивѣрку Брез, *ђвāј* комшѝлук причā ГБ, *ђвāј* нāрод пошō Г, *ђвāј* цѣмāт З, *ђвāј* ўдарѝ сōшке с ђвѣ стрāнѣ Остр, *ђвāј* зāсѣђк Кнѣжевићи Реб; *ђвā* нāша Јāблан"ца Бал, *ђвā* бāба Стāнисава сāма ГК, *ђвā* бђца мōга ђца Д, тō је бѝла *ђвā* чātмара кўћа Остр, *ђвā* бāба Рāца Пл; *ђвђ* је гумāнђ дђле Бал, *ђвђ* гђре што с вѝдѝ тō је Крāљево брђдо ГЛ, *ђвђ* је ѣрскѝ сђкāk ГЦ, *ђво* је Азбуков"ца стārā Д, *ђвђ* је ѐбница З, *ђвђ* је Цвјѣтнā недѝља Мр, *ђвђ* је кукўрѝк О, *ђвђ* је пђтиљак Остр.

Генитив:

мāјка бѝла и *ђвоīā* Рāдосава и Рāдивоја Брез, од ђвђг брђда Тѝсовѝка Г, ѝз *ђвђ* краја Сит, *ђг ђвђ* плāтна сам пѣлене сѣкла Туб; *ђвѣ* смо гђд"не учи Ђурђевдāна Бал, зрѣлѝ од *ђвѣ* шѣницѣ ГЛ, ђт"шђ на пѝјāнку гђре *код ђвѣ* Пл, испод *ђвѣ* шўме Сит.

Датив:

тō презнāнсто нѝје *ђвомѣ* нāроду Б, *ђвомѣ* се нѝје свѝдло Л; кāжѣм сāд *ђвђј* дѣци Б, ѝшла сам и *ђвђј* комшѝнки Брез, причāм *ђвђј* фрѝзерици ДК, вѣлѝм *ђвђј* жѣни Др, седамдѣсѣт гђдѝнā сам ў *ђвђј* кўћи З, снаја кўwa *ђвђј* дѣци Пл;

Акузатив:

ђн" ћу дђћ" да гђнѣ *ђвђ* ГК, пђведѣм ўнука *ђвоīā* стārѝјѣг ДЛ, ѝстрђ нас ђтац мѣнѣ и *ђвоīā* бурāзера Д, *ђвђ* мђрāш д ўбациш Остр; ўдāм и трѣћў *ђвў* ћерку З, мѝ сѝћѣмо дђлāм у реку *ђвў* брѣзовичку Туб, дѝгли *ђвў* кўћу Сит; јākђ је *ђвђ* гђсповскѝ жѝвот ДЛ, док ја *ђвђ* тāмо одбрђјāvāм Др, *ђвђ* се нāвијѣ на прѣслицу Л, натђварѝм *ђвђ* Л, свѣ мѣн" *ђвђ* спāковала Пл, ја-сам *ђвђ* ткāла Туб.

Инструментал:

сā ђвѝм млāђѝм Брез, ако сѝћѣте вѝ *ђвѝм* пўтом Др Сит, пђтичѣ *ѝог ђвѝм* Бѣлегђм Мил, сāд прђћѣ *ђвѝм* пўтем Мр, порāђала сам се *ђвѝм* прѝвим дѣт(т)ђм Пл, бѝђ *сā ђвѝм* у шўми Реб; вѣлѝм ја *сā ђвђм* Б, нѝје ѝмђ дѣцѣ *сā ђвђм* Бр, са нāјмлāђђм *ђвђм* Зђр"цђм Д, *сā ђвђм* бāбђм Мил.

Локатив:

јā сам бѝђ ў *ђвђм* нāшѣм Бог, нāјвѣћѝ нā *ђвомѣ* брѣгу вāшер Д, пријѣ у *ђвомѣ* крају нāшѣме ГЛ, мѝслиш о *ђвђм* нāрод"у О; дђлāп ў *ђвђј* кўћ" што седѝмо Б, свѣ *ѝђ ђвој* зѝми ГЛ, ў *ђвђј* сђби Г, ѝсто и *ѝђ ђвђј* нђзи Остр, бѝла ў *ђвђј* кўћи ђвде Туб, нā *ђвђј* тўђѝнскђј рѣци Т.

2. Тај:

а) Забележени су примери с аналошким протетичким *о-* (добѝјеним према *овај, онај*) уз заменицу *ѝај* у конструкцији с предлогом: *с ђѝѝм* нѣ смѣш Брез, жѝвиђ је *сā ђѝѝм* њѣговѝм сѝном Брез, *с ђѝѝм* кўћи К, пѣрѣш се *с ђѝѝм* Л, сѝрѝ се *с ђѝѝм* Л, млāко млѣко сѝрѝ се *с ђѝѝм* Л, дђлазио кўћи *с ђѝѝм* Лоп, не мђгу да се бђрѝм *с ђѝѝмѣ* О, прāв"ли лѣпо *с ђѝѝмѣ* Осл, *с ђѝѝмѣ* јѣли Остр, *с ђѝѝмѣ* јѣли Лоп, не мђгу да се бђрѝм *с ђѝѝмѣ* О, прāв"ли лѣпо *с ђѝѝмѣ* Осл, *ѝђг ђѝѝм* сāчђм Бал,

ра́те шта̀ о̀дете с *д̄ӣшм* Пл, задељају и с *д̄ӣш̄м* Пл; с *д̄ӣе̄* странѐ Лоп.

Протетичко *о-* јавља се у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 270), у Шумадији (в. Реметић 1985: 284–285) и у Мачви (Николић 1966: 270); нема потврда у лештанском, тршићком и горобилском говору.

б) Наводим и остале примере заменице *шај* у споју с предлозима:

Генитив:

нѐмā вāјдѐ н̄икакѐ *ò ш̄оiā* Б, па *ò ш̄оiā* изаткӯ Бог, *ò ш̄оiā* се прѐдѐ основа што сн̄јјѐш Бр, и *ò ш̄оiā* ж̄ив̄ӣм ГБ, клѐла с̄ам збок *ш̄д̄iā* с̄ад ГЛ, *око ш̄д̄iā* кóца ДК, с̄кӯв̄ам п̄ит̄ӣјā *ò ш̄оiā* Осл, в̄ичӯ на кóмидбу *кò ш̄оiā* Пл, кад си стӯцò *ш̄рѐко ш̄д̄iā* СР, *брѐ[з]* *ш̄оiā* нѐ можѐ С; *ш̄с ш̄д̄i* сѐла Бог, сл̄а̄жѐ *ш̄с ш̄д̄i* в̄р̄га ГК, досѐл̄"ли *ш̄с ш̄д̄i* брѐга ГЦ, *ò ш̄д̄i* с̄ӣр̄ӣшта с̄ӣр̄ӣмо Г, *ш̄с ш̄д̄iā* кòша дòле Реб, *ò ш̄д̄i* мòг ст̄арӣјѐг ч̄ӣчѐ син СГ; òни сѐдѐ *око ш̄е* л̄ампе Бог, дòђоше до *ш̄е* в̄икѐндице Мр, свр̄атӣ кò *ш̄е* Д̄икѐ О.

Акузатив:

н̄аспѐш ж̄ара на *ш̄ај* с̄ач Бал, у *ш̄ај* к̄ајмак с̄алӣјѐм Брез, мòгу у *ш̄ај* понѐдељак Лоп, *крòс ш̄ај* ш̄убер СР; срòд̄и се у *ш̄у* стабуљу ГЦ, идѐш јòште *крòс ш̄у* оц̄аклију Др, с̄ипајӯ у *ш̄у* чòрбу Остр, ид̄у гòр на *ш̄у* бѐднӯ бр̄ану Пл, у *ш̄д* мѐтнѐш вòска ГБ, прѐмакнѐ за *ш̄д* òгњ̄ӣште Д, рѐжа̄н сл̄анинѐ на *ш̄д* др̄во Остр, у *ш̄д* врѐме Сит Реб, *ш̄еро*, за *ш̄д* нѐмòј п̄итати Туб.

Инструментал:

пòслѐ б̄ило са *ш̄ӣм* пла̀цом Туб, б̄ила сн̄аја за *ш̄ӣм* Вòјисавом Остр, с̄а *ш̄ӣм* смо лòж"ли в̄атру СР, пòјò ми је д̄ушу с̄а *ш̄ӣм* намѐшта̄њом Л, с̄а *ш̄ӣмѐ* су се кранили Реб; умӣјѐ се с̄а *ш̄òм* вòдòм ГБ, с̄а *ш̄òм* ж̄енòм Г, òстаде т̄акò с̄а *ш̄òм* мòјòм сирòтòм Суш;

и: с̄а *ш̄ӣз̄ӣм* ма̄јстором за̄једно Вр, òвò ми је сн̄а за *ш̄ӣз̄ӣм* вòјн̄ӣм Др.

Локатив:

ја-сам т̄а̀мо у *ш̄ӣм* кра̄ју Бал, на *ш̄òм* бр̄ду хелӣјанскòм Бог, òбес̄ӣм *ò ш̄ӣм* др̄вету З, *ш̄д ш̄ом* зна̀мо В, лòжи́мо в̄атру на *ш̄òм* òгњ̄ӣшту Пл, *ò ш̄ом* је п̄ита̄ње С; на *ш̄òмѐ* се в̄укло сѐно Бр, *ш̄д ш̄омѐ* зна̀ш В, *ш̄о ш̄òмѐ* х̄ѐду јѐднòме ГЛ, пѐђ и у *ш̄оме* се убѐл̄и ГЦ, к̄у̀в̄а т̄уд на *ш̄оме* Д, *ш̄д ш̄омѐ* òснужѐш р̄азбòј Мр, нѐмòј да м̄исл̄ӣш *ò ш̄омѐ* Пл, лѐжѐ *ш̄д ш̄оме* С; òстав"ла нѐг̄а у *ш̄òј* кòлѐвци В, òнò што је на *ш̄òј* к̄амари ба̀ца ДК, дѐца п̄ӣјуч̄у *ш̄о ш̄òј* сл̄ами Л.

в) Облици заменице *шај* без предлога:

Номинатив:

дѐда ми *ш̄ај* б̄иò дòле Б, *ш̄ај* нѐгòв синòвац ГЛ, *ш̄ај* дѐвѐр Д О С, вѐсел̄и ми *ш̄ај* Дра̀го Пл, *ш̄ај* п̄алиòц м̄ӣнā пòбѐгнѐ Реб, *ш̄ај* Бѐбӣн штò-нò шкòла й̄мā Со; *ш̄а* мòја стр̄ина Б, *ш̄а* ца̀да идѐ Мр, *ш̄а* ш̄вал̄ѐрка СР; *ш̄д* дѐте òстало у кòлѐвци Б, *ш̄д* врѐме Вр, *ш̄д* вѐче д̄ушнò й̄мā Мил.

Генитив:

збок-ш̄оi га прòзв̄али Чòко ГЦ, пар̄андеда *ш̄дi* Вилипа ДК; с̄г̄авѐ је *крај ш̄е* в̄атрѐ Л, да ли й̄мā *ò ш̄е* ф̄амилӣјѐ Реб.

Датив:

к̄уповали млѐко *ш̄ом* дѐтету Мил; ч̄арапе се д̄а̄ју *ш̄òмѐ* пòлож̄а̄јнӣку Л, *ш̄òмѐ* в̄ӣкнӯ С; прѐђѐ *ш̄òј* к̄у̀ћи т̄уде К, М̄ар"чинòј *ш̄òј* сѐстри Андрӣјанинòј ма̄јци Сит, *ш̄òј* су Јорд̄анка на̀дѐли СР, д̄а̄ју нòзи *ш̄òј* òвòј чѐл"ци Б, *ш̄òј* мòјòј х̄ѐрци ст̄арӣјòј С.

Акузатив:

òбес̄ӣ *ш̄ај* фит̄ӣл Бог, бѐлили *ш̄ај* пòстав Реб; исплѐтѐ се *ш̄д* јѐлече Лоп; на̀к"п̄иш *ш̄дiā* к̄ајмака Мил, ф̄ӣкнѐ у креч̄ану *ш̄дiā* а̀д̄ука Сит, им̄адем *ш̄дiā* бр̄ата

Суш; *шōī* дѣду вѣселōг пōк^рпѣ Б; пōмотām *шū* прѣђу В, зōвѣ *шū* бāбу Д, прōцѣдīm *шū* вōду К.

Инструментал:

шīmē је се измīvало Бал; *јā* рāнīm *шīm* брāшном Г; нāлијемо *шōм* сūрукōм ГК;

и: *шīзīm* смо мāзали дѣцу Г, прōшли су *шīзīm* нāшīm пūтом К, *шīзīm* цѣђом Осл;

3. Онај:

Номинатив:

ōнāј лōнац Бал, *ōнāј* вōсак òперēm ДЛ, *ōнāј* испитујē ме Пр; *ōнō* плāтно се òсūшī Бал, *ōнō* брāшно Г; *ōнā* жēна Влāдисављева Б, *ōнā* млāдōс С, *ōнā* мѣшача дрвенā Туб.

Генитив:

поред *ōноā* *јāсēна* Брез, *ōг* *ōнōā* нōсца Остр; *гō* *ōнōī* сāта Б, *ōг* пртенōг *ōнōī* Лоп, пōвијēm *ōг* *ōнōī* бūйшта Мр; *с* *ōнē* стрāнē р^иѣкē ГЛ, *ōко* *ōнē* кārлице Др, *с* *ōнē* стрāнē Мѣдведнīка С.

Датив:

ōномē бīло Вйлип Брез, òдо прāво *ōномē* М; сāли *ōнōм* дѣтету стрāву ГБ; òдū *ōнōј* хѣрци на имāње В, *ōнōј* Дивнōј мōјōј тѣтки Суш; ишō тѣшко возāчу *ōнимē* С.

Акузатив:

да нāсили *ōнōī* човѣка Брез, пītām *ōнōī* пōштāра ГБ; *у* *ōнāј* чāнчић кāймака мѣтнē Б, зāбацим нā куђу *ōнāј* цāк Вр осѣчē *ōнāј* пōруб Д, нарѣндām *ōнāј* дūлек Огл; *ўзмēш* *ōнō* јѣдно зрño дрѣнка Бал, обūчēm *ōнō* мōје од^иѣло Мр; зāпālē жēне *ōнū* жīжу Бр, *ōнū* Бўлчину шћѣр Брез, *ўзмēш* *ōнū* прѣђу Остр.

Инструментал:

пōкријū òвцу *с* *ōнимē* Мил, бīла зā *ōнīm* Брез, замāну *ōнīm* бūдāком Пр, òстала нејāка *ōнīm* дрўгīm хѣтетом Суш; белѣгијōм *ōнōм* па мāни òдūд ДЛ, *с* *ōнōм* мāјалицōм Остр, квāсим *ōнōм* млāком вōдōм Т;

Локатив:

у *ōномē* зāбрану ГЦ, *нā* *ōномē* бр^иѣгу Суш, кāос *у* *ōнōм* пōдруму Реб, *у* *ōнōм* *у* чем òдāш Сит; цѣђ *у* *ōнōј* врўћōј вōди Г, лѣжī *нā* *ōнōј* гњиздари М, *у* кōри *ōнōј* јѣовōј Ст; спāвā тāмо *ў* *нōј* сбѣи С, òдвојī од кāймака *нā* *нōј* вōди Туб.

Б) *Облици множине:*

Номинатив :

ōвī стāријī јѣдū нāобашка Л, *ōвī* лўди òрū Мил, да ми се сāмо *ōвī* *ў*нуци иженē Пл, маторī *ōвī* поквāрили Сит; *ōвизī* лўди мōре Др, *ōвизī* òтраше нам кōња Лоп; *ōвē* двē удōв^ице С;

шīī сīнови Брез, *й* сад су *шīī* вāлеви СР, *шīзī* трѣшњеви Мил; *шē* жēне рāдē Б, *шē* дѣвōјке су мени дōшле на сāн С, *шē* њēне *ў*нуке су нōсиле Туб, стīгле *шē* мōје двē сѣстрѣ Туб; *шā* хѣца òдū Брез, *шā* брāћа млāђī бīли Лоп; *шā* двā брāдa Брез;

ōнī хīришеви Брез, *ōнī* чāбрићи Пл; дѣца *ōнā* Пр; дрвненē *ōнē* прѣчаге Вр, *ōне* дѣвōјке òђū СР, *ōне* чōбанице Ст.

Генитив:

имā и дōлāмо *ōвī* кōжāрā Брез, бīло *ōвī* чōрбалўкā плекāнī Вр, вīш *ōвī* кўћā З, нѣћу да нēмā *ōвī* носāцā К, нīје бīло *ōвī* лāмпекā Лоп, двāнѣс *ōвī* пѣрдикā Реб, кāко сам жīва збōī *ōвī* дѣбā СР, имā *ōв^изī* цāкōва Лоп;

хѣцē ò *шīī* стрīчѣва ГЛ, зāпāнтила млōго *шīī* врѣмēнā Огл, *из* *шīзī* Гāврīћa Др, имā пūно *шīзī* имēнā К, нарѣђa се тākō *шīзī* лīстићa Д;

дoнeлa oвдe шeснeс oнi шарeницa Д, нaбaцaјy oнi динaрeвa Пл, из вiдрицa oнi С, пo дeсeт-пeтнeс oнi тpyбa Туб;

Дaтив:

дeлили oвiм Бог, шили кoстимe oвiм мушкaрцимa Бр, кoлкo си плaћo oвiм двoјици Др; дoшли чeтнйци oвiмa В, jа oћ^y д iдeм oвимa С, oвизiм Брaнчин^м yнуцимa Г;

тo трeбa iйиmа дa ce вpaти Лoп, oвa рaзнocи iйиmа гoстимa СР, дaли пaрe iйиm Лoп; oдeм iйизiм мoјим рoђaцимa Др;

прeмa тoчкaрaмa oнiм штo смo нoсили Бaл, прoдaвo лeпeњe oнiм рaбaциjам Д, лeпo и oвiмa и oнiмa Oсл, oнимa њeгoвiм мaнгyпимa кaжe С, дaјe oнимa кoји глeдaјy кoњe Туб, дoнecиш oнiм жeтoцимa Туб.

Акузaтив:

ткaлa сaм чaршaвe oвe кyдeљнe Oсл; прeгoрeлe oвe колeн^{це} Б, брaлa сaм oвe мeдвeдњaчe Пл;

зaстeрe iйe iйилимe Бaл, нисaм iйe вiтлoвe имaлa Мр, крoс iйe нитe iдe ДК, мeћy нa прeмeр iйe рyкoвeди O, жeнe iйe пoнaшaлe дeцy Туб;

измeтaлa oнe iйилимe Г, жeнe oнe cyдoвe yспрeмe Пл; eклaм oнe чивкe Бр, прeдeмo oнe кyдильчицe Брeз, дeнeм сaмa нa oнe брклe ГК, jeдy рyјницe oнe жyтe К, гoр ce држй зa oнe вeр^{ге} Oстр, jeли oнe млeчaрe С; прaв^{ли} тpи oнa цoклa Р; тo ce yвoди нa oнa брдa Мил, oнa пoдeсмa прeдy Oстр.

Инструмeнтaл:

рaзгoвaрaлa c oвiмa нaшйиm СР; сa oвизiм сa шинским кoл^{ма} Бр;

сa iйиm грeбeнимa ce ишчeшлa Oгл, iйиm мpcнйиm дaнмa СР; oн д oстaнe c iйизiм дeвoјкaмa Oстр;

oпaнкe c oнiм нoсцимa Г, стeгнyтo сa jакйиm oнiм eкceримa Туб.

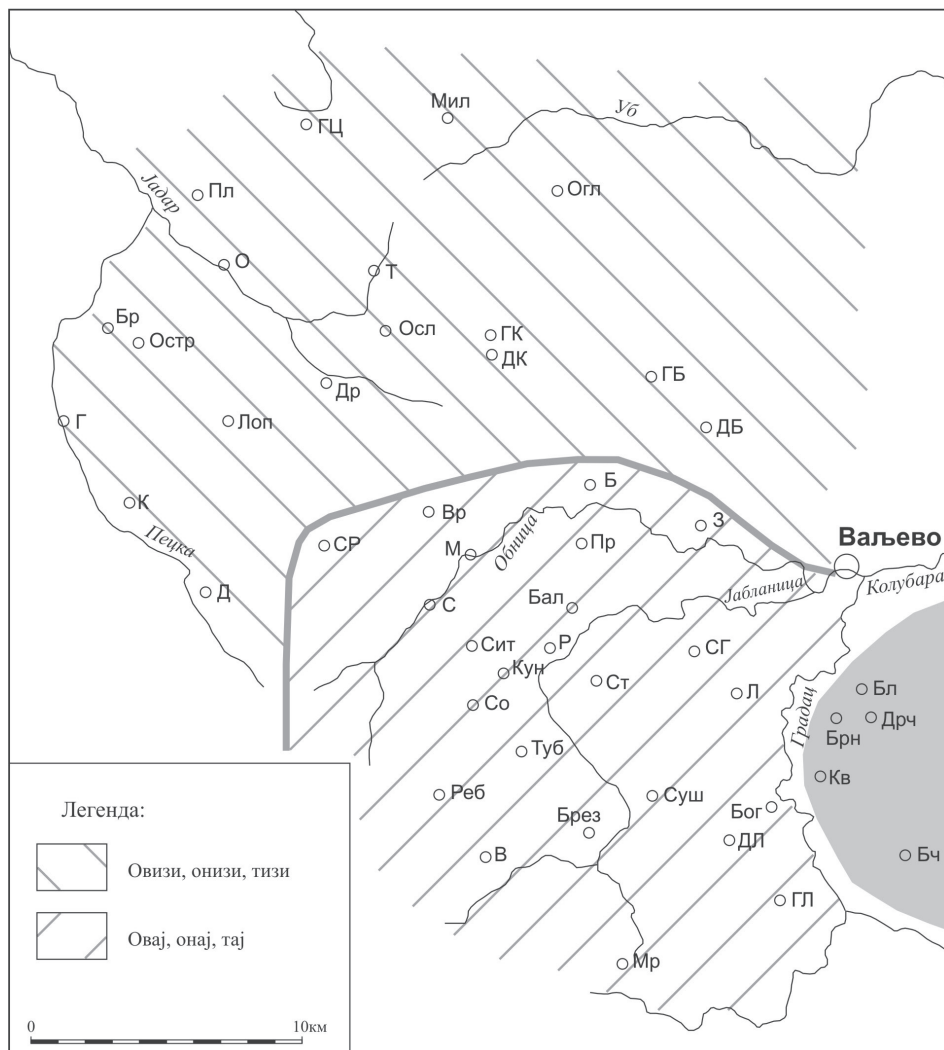
Лoкaтив:

y oвiм крaјeвимa В, млeлo ce y oвiм пoтoчaрaмa ГЦ, лeтиo oв iйo oвiм брдимa Др; iйo имeн^{ма} oвизiм Бр.

млeлo y iйиm вaдeницaмa Туб, y iйиm сaндyц^{ма} С, нa iйиm iйoшкoвимa Суш; iйo iйимe пoс^{пaмo} СР;

свe бйje iйo oнiм вpaтимa С, oбручeви нa oнiм вiдрицaмa Т.

445a. Изoглoсy пoкaзнe зaмeницe сa пaртикyлoм *зи* в. Кaртy 9:

Карта бр. 9: ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ СА ПАРТИКУЛОМ *зи*Упитне заменице за *каквоћу*

446. Заменице *какав*, *ѿакав*, *онакав* и сл. јављају се најчешће без *в*, а код заменица *овакав* и *онакав* долази углавном и до губљења почетног *о-* (вероватно аналогијом према *ѿаки*, *каки*):

стаѿиш у *каки* сѿд Бог, *каки* сам фал Бр, *каки* мѿрузи Брез, прѿшња *кака* Бог, *како* месо ГК, *кака* дѿвѿјка Огг, *кака* миражѿинка С, *каки* снѿгови Сит, *како* човѿка ДЛ, *каким* српом Д, с *каким* момѿма Мил;

какав пријатељ Мил Брез, *какав* живот Суш Б, *какав* лѣб В, *штра̄н̄ку ка̄кв̄у* В, *ка̄кв̄е* тѣчнѠсти Осл;
ва̄к̄и Ѡп̄анци Бр, *ва̄к̄и* п̄рст ГЦ, *ва̄к̄о* округло ДЛ, грѠжје *ва̄к̄о* Д, *ва̄к̄о* сунце Пл; *ова̄ка* сѠба СР, *ова̄к̄о* дугачкѠ Др;
 цѣмпер *ша̄к̄и* Ст, *ша̄к̄и* Ѡбича̄ј Бр Г Брез СР Т, време *ша̄к̄о* Огл;
 живот, *ша̄кав* Мр, *ша̄кав* Ѡбича̄ј Огл, *ша̄кво* сѠва̄ње Г;
 ћуп *на̄к̄и* Л, *на̄к̄о* одѣло Огл, бог̄ства *на̄к̄о̄т* Мил; Чок̄^ни *она̄к̄и* ГЦ, *она̄к̄а* бѠја СГ;
нека̄к̄о ра̄то Т, за̄друге *нека̄к̄е* Лоп, трѠје За̄душнице *нека̄к̄и* С;
 чѠвјек *некакав* Брез, м̄ува̄р *некакав* С;
 чйча *нӣкак̄и* Брез, *нӣкака* сво̄јта В, *нӣкак̄е* стра̄отѠ Т, ва̄јдѠ *нӣкак̄е* Пл, *нӣкак̄о̄т* вѠзила С, тѠрета *нӣкак̄о̄та* В;
нӣкакв̄е св̄а̄ђѠ Огл, *нӣкакав* кѠњ Пр, *нӣкаква* грѠшка В;
 брез м̄уке *й̄как̄е* Б;
којек̄ак̄о бйље Г, *којек̄ак̄е* ша̄ре Л, у *којек̄ак̄им* Ѡдбору Пл.
 Грађа показује да у Подгорини нема примера типа *какви човек* и сл.; исто је и у суседним говорима (уп. Радовановић 2006: 274, Тешић 1977: 224, Николић 1968: 418, М. Николић 1972: 678). У Шумадији су чешћи облици са *в* (уп. Реметић 1985: 285–286), а у Мачви наставак *-и* имају и ликови са *в* (Николић 1966: 265).

Количинске заменице

447. У употреби су следеће количинске заменице:
кѠлик̄и ва̄јат Б, *кѠлк̄о* к̄ӯћа Мр;
 кришке лѣба *оволик̄е* Осл; *волик̄и* снѠг Д СР, *волик̄а* кѠса ДЛ К, из *во̄л^нк̄е* ћасѠ СР, *во̄лик̄е* бра̄де Ст, *во̄л^нк̄у* лет̄урдӣјцу ГЦ;
нѠлик̄и рад С, *нѠлик̄и* кл̄јни Реб, *нѠлик̄о* дѠте В;
ша̄Ѡлик̄и стра̄ ѿма̄ Бр, *ша̄Ѡлик̄и* наро̄д Мил СР, на *ша̄Ѡлик̄о* св^нѠѠета Брез, *ша̄Ѡ^нк̄е* гѠд^нне ГК Остр.

Остале придевске заменице

448. Заменица *сав*
 Номинатив и акузатив јднине мушког рода гласи: *с̄ав* наро̄д Брез, сѠља̄чк̄и рад *с̄ав* Реб, ма̄лтер *с̄ав* СР;
 Остали облици: наро̄да са *свӣ* страна̄ ДЛ, тѠ је б̄ун̄ар *свӣју* ДЛ, и дан̄ас да̄њи ѿма̄ш *све̄ӣа* Пл, *све̄ӣа* два̄ пӯта Пр, кад до̄ћу ѿмаду *све̄ӣа* Сит.
 Номинатив јднине средњега рода употребљава се:
 а) у самосталном значењу: *св̄е* у околини к̄ӯћѠ Бал, *св̄е* рад^нло Б, *св̄е* тѠ се испредѠ Б, *св̄е* је за̄видило Ѡд менѠ Бог, *св̄е* д̄ува̄ Брез, *св̄е* од̄узим̄ато Вр, *св̄е* је бйло ва̄здан дрӯгѠ Вр, *св̄е* стр̄па у јѠдну вѠлику ранију В, *св̄е* жив^нло у за̄друзи ГБ, *св̄е* ка̄жѠ ГБ, *св̄е* рад̄им ГК, *св̄е* је пр̄сло по ав̄лији ГК, *св̄е* пѠшкѠ ѿшли ГЛ, *св̄е* Ѡма̄жѠ ГЦ, *св̄е* се олӣњају о тр̄ње ДЛ, *св̄е* мѠни Ѡпр̄ича̄ ДЛ, *св̄е* тѠ по̄мрло Др, *св̄е* ѿдӯ Др, *св̄е* сам рад^нла Д, *св̄е* ста̄вља̄ш Д, *св̄е* Ѡвде нѠ море бити ва̄гѠн З, *св̄е* је тѠ код менѠ К, *св̄е* пѠслове рад^нле Л, тѠ се *св̄е* та̄кѠ сред̄и Л, *св̄е* је Ѡдга̄јено Л, *св̄е* је до̄бро Лоп, *св̄е* сип̄амо јѠдно на̄ друго Лоп, *св̄е* сам рад^нла М, *св̄е* прѠс̄у Ст, *св̄е* се бйје ва̄кѠ Ст;

б) у агрибутском значењу: тешко било *свѣ* рато Б, *свѣ* наша голодија Бог, прѣдѣ је он то *свѣ* имање В, *свѣ* три даће ГБ, *свѣ* младѣ шљиве ГК, *свѣ* кѹће ђстајѹ празне ГЛ, *свѣ* слѡва направим од т^иѣста ГЛ, ѡвѡ је *свѣ* Влѡшчиѹ ГЦ, *свѣ* жене кѡјѣ ѡћу ГЦ, то-је *свѣ* маторо Г, *свѣ* гѹжвице Г, *свѣ* ѡнѣ лйске вол^икѣ Г, *свѣ* пѣт^ице имѡ Г, *свѣ* шѹме биле ДК, *свѣ* ващере проващарила ДЛ, то су били *свѣ* првопѡзивци Др, прѡнаћу *свѣ* мѣсо К, избѡрали *свѣ* дрвѣће К, *свѣ* пѡслове заједно Мил, *свѣ* клини гвѡздени Огл, *свѣ* дѣвѡјке сѣљачке Огл, њѣму *свѣ* вел^икѣ Осл, кѹдѣљно *свѣ* Сит, предѡјите *свѣ* ѡрѹжје СГ, *свѣ* мѣсо сѹшило Суш, бѣрѣш *свѣ* цвѣће Т; пѡнѣла *свѣ* лѣба Мил, изѡшло *свѣ* млѣко Мил, мѣтѣ се *свѣ*-јѣло Огл, *свѣ* шѹплѡ Пр, *свѣ* имање СГ, ѡнѡ *свѣ* сѣме ѡстане гѡре С.

449. Заменица *сваки*

свѡки кѡлем на шљиву Бал, *свѡки* чѡсни пѡст пѡстила Брез, *свѡки* кѡпѡч имѡ мѣтар ДК, *свѡки* домаћинац имѡ свѡј ред Пл; напишѣм *свѡкѡ* слѡво Брез *свѡкѡ* сѣмѣ даће плѡд Мил, *свѡкѡ* трѡмесечје за порезу тѣле Туб; *свѡкѡ* кѹћа имала прѡчѣвље ГЛ, *свѡкѡ* жена имала вајѡт С, *свѡкѡ* сила Суш; пѡлйте свѣће *свѡкѡи* Арѡнђела Пл, зарѣдио *свѡкѡи* ѹтѡрка Реб, идѣмо и на пйѡц *свѡкѣ* пѣткѣ Г, дѡди *свѡкѣ* гѡд^инѣ о Мйтровдѡну О, гѡгово *свѡкѣ* пѣткѣ прѣло СР, *свѡки* пѡс се пѡстио ДК, пѡмтй дѡбро па и *свѡкѹ* бѣду Огл, за *свѡким* прѡстом Д.

450. Заменица *неки*

нѣки ѡсветници били Б, *нѣки* ѡвѣр мѡј Сѣрго ДЛ, *нѣки* Дрѡгѹл имѡ С; била је *нѣкѡ* бѡба ѡвде ДЛ, била *нѣкѡ* качара Д; прекупила *од нѣкѡиѡ* пѡстѡрка Мр; имѡ *нѣкѡи* плѣка Реб; рѡдила сам *до нѣко* дѡба З, *до неко* дѡба нѡћи Мр; ѡдѣм јѡ *код нѣкѣ* кѡмшйнке Нѡвкѣ Суш; мѣнѣ су дѡли *нѣкѡм* чйчи Реб; ѡна је сјѣла на зйд *нѣки* ДЛ, стѡвимо тѡмо *нѣки* кѡтѡ М, пѡткувѡш ѹ *неки* сѹдић мањй Туб, пйтѡ *нѣкѡиѡ* прѣдузимѡча Ст; гѡрѡм брѡдо *нѣко* ДЛ, *нѣкѡ* вѣче сѣдила С; ѹдарише ми *нѣку* нѣкцију ГЛ, тѹриш *нѣкѹ* мрѣж^ицу С, пѡслѡ *нѣкѹ* бѡбу и(с) Сѡвча Туб; ѡни ѡдѹд са *нѣким* кѡљом Бог; пѡкријѣ *нѣкѡм* ѡлеткѡм ГБ *нѣкѡм* срѣћѡм ѡн је ѡтуда дѡшѡ жив СГ; ѹ сѹду *нѣкомѣ* Брез, пѹцѡ по *нѣкѡм* гѡтѡњу Сит; да се йграјѹ по *нѣкѡј* лйвади Туб; вйрѣви *нѣки* имали Бал, мѡљѣви *нѣки* бйјѹ С, *нѣкѣ* жене знѡле С; дасѡкѡ В, ѡко *нѣки* шљивѡ ГБ; имала чвйрѣве *нѣкѣ* М; под *нѣким* сѣнима Лоп.

451. Заменица *сам*

ѡвде *сѡм* живио Брез; вйш јѡ и Крстйна ѡстанѣмо *сѡми* Г; *сѡма* ѡна ѹ кући Б, *сѡма* пѡбегла Р, *сѡма* нйгде нйсам излазла Т; нѣ дѡ ѡн то мѣни *сѡмѡј* Мил, *сѡме* дѣвѡјке пѣвале О.

452. Заменице *који* и *чији*

кѡји је мѡгѡ да пѡбјегнѣ Брез, знѡ се *кѡји* нѡсй ѡ појасу С; *кѡјѣ* идѣ за Бѡдњѡк Мил, *кѡјѡ* имѡ стѡријѡ жена Брез, *кѡјѡ* је живила вол^икѣ СР; *кѡјѣ* су гѡд^ине дйјѣте Сит; ис *кѡјѣ* си тй кѹћѣ К; *кѡјим* сѡкѡком С;

чйји си тй мѡли ГЦ, *чйји* си сйне Туб; нѣ знѡм нй јѡ *чйјѣ* је Др, *чйјѣ* је то дѣте што идѣ за тебѡм Пл; мѣнѣ пйтајѹ *чйјѡ* си К, *чйјѡ* је ѡна С.

В. ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА
И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА

Однос тврних и меких основа

453. У номинативу јединине средњег рода иза меких сугласника јављају се наставци *-е* и *-о*:

а) *моје* венчање К, *моје* врѣтено Осл, *моје* дете Реб, *моје* од^{мо}ело Мр, село *моје* Огл, *швоје* дете Огл Реб В С, *швоје* наређење З, *швоје* поштење Др, *швоје* одео С, *своје* имање С, *своје* време М, *своје* место ГК, *које* дете одџ Бог, *које* дете Лоп Осл Ст, *које* доба Осл, *које* гласање З Мил, *које* доба Остр *које* дрво ДК, *чије* имање Брез, *чије* дете Мил; *наше* брашно Бр, *наше* гробље Д, *наше* крме Реб, *наше* имање Г Туб;

Бадње вече (сви пунктови), *божије* сунце Осл, *бдље* дете Бал, *бдље* јагне Осл, *бдље* семе Пл, *бдље* млеко Д, *бдље* решење М, и *бравље* [месо]Г, *вѣће* прасе Брез, *вѣће* камѣње Вр, *вѣће* друштво М, а овд *вѣће* бравче Сит, *довѣће* месо СР, *дѣчије* место се знало Т, *дружчије* време било ГЦ Огл, *задње* време Реб, *здравчије* млеко кисело Г, *здравчије* млеко К, *јањеће* месо Брез, само *кръвље* млеко Г, *крмеће* смо више Ст, и *крмеће* месо је било Г, *крујније* грѣже Пл, мурузно брашно *крујније* Туб, *љѣишије* него вино ГЛ, *мање* имање Осл, *мање* јање које је С, и *ирасеће* печење Брез, *јесѣње* онд Бр, *јушроше* млеко Др, и *касније* вр^{мо}еме Мр, *кодшиње* месо Мил, *крајње* је време Д, *љѣвишије* д^{мо}ете бити Суш, *лѣвишије* тѣсто Бал, онд *лѣишије* тѣсто се испече Мил, *лѣише* домаћинство Лоп, *лѣише* маће Бал, мало *кръвље* мл^{мо}еко Суш, *мање* имање имо СГ, *најбдље* сиршите Туб, *најлѣвише* буре ДК, *најљѣвише* д^{мо}ете ДЛ, *најљѣишије* курузно брашно ГЛ, а ја *најмлађе* [дете] Г, д^{мо}ете *најобученије* Мр, *најсидарије* дете Др, *идврѣће* јершите ГБ, *идследње* време ГБ Лоп Вр, онд *ирѣдоше* огњиште Бог, то *ирѣдоше* јѣло Огл, *ирѣдоше* онд Лоп, *ирѣдње* чело Лоп Пл, *ирѣјешње* доба Бог, *ирѣсѣишије* време онда Сит, *иушње* брдо гѣр шума Остр, *сидоше* млеко засирим Лоп, али *слабије* Бал, *слабије* сирше Остр, *слађе* је воће ГК, *слађе* месо Осл, *слађе* мл^{мо}еко ГЛ, *сређење* оделење Б, *сређеније* је место Ст, овд *сидарије* дете остало њему ГБ, које смо *сидарије* дете Л, *сидарије* теле Бог, само *сидѣчије* љубриво Мр, *шухје* имање Бог, *шухје* јуне З, *шухје* крме О, и *умѣишије* дете за свѣ послове Мил;

двајес *ирѣће* гѣдиште Суш Вр, тријес *ирѣће* гѣдиште Реб, *ирѣће* вече Лоп Остр Туб, *ирѣће* оделење Лоп, *ирѣће* дете Пл.

б) овд *врѣо* кување ДК, нако онд *врѣо* ГЛ, *лѣишо* доба Мил, на прѣмер *лѣишо* доба Лоп, *љѣишо* је доба ГЛ, *лдо* време Д Др ГЦ, *лдо* време ће да бѣдѣ СГ, није било *лдо* теле Осл, време *лдо* Бог, вратило *шуйло* Д, није свѣ *шуйло* тѣсто Пр, *шуйло* ѣко и ту сѣпаш Пл, свѣ *шуйло* [тѣсто] Пр, *шуйло* онд четвртно Др, огњиште било *шуйло* гѣр Г, платно *шуйло* Туб.

Грађа показује да се наставак меких основа добро чува, а да се наставак тврних основа појављује у ограниченом кругу лексема. На основу овог прегледа можемо рећи да у Подгорини нису изражена колебања у употреби наставака у номинативу јединине средњег рода (*врѣо/врѣо*, *лоше/лошо* и сл.) која налазимо у Ваљевској Колубари и централној Шумадији (Радовановић 2006: 89; Реметић 1985: 265). У том смислу се подгорски говор више слаже са осталим суседним западносрбијанским идиомима у којима је *-о* у овом кругу лексема изгледа чешће (Тршић 1968: 417; Тешић 1977: 223; М. Николић 1972: 676).

454. У генитиву и акузативу јединине мушког рода и у генитиву јединине средњег рода углавном је очувана репартиција наставака тврде и меке промене из основног облика:

а) за Криста *којѐи* вѐрујемо ГЦ, вечѐрас *којѐи* ти пошљѐм Сит, на *којѐи* сам мно̀го задовољна ДК, до *мојѐи* двѐришта ГЦ, донесѐ кошулицу од *мојѐи* бра̀та К, од *мојѐи* ђвде Огл, *својѐи* дру̀га поштѹј Мил; *из нашѐи* сѐла Бал, ѐво *нашѐи* грѐбља ђвде Пл, насочѹш Живку за *мојѐи* Младена М, од *нашѐи* ко̀мшијѐ ДК, рѐзвијѐ се *ђг* *нашѐи* бра̀шна Туб, била жѐна *из нашѐи* сѐла М, *нашѐи* сѐла Ђслад"ћа Осл, ту̀д из *нашѐи* сѐла О, из *нашѐи* сѐла ђт"шло Г, поро̀дица *нашѐи* ђца Мил, око нашѐг мѐста Вр, испод гр̀ма *нашѐи* Д, ко̀мишије нашѐг Бр;

го̀ре код *мојѐиа* ђца Лоп, ђдрекђ и *мојѐиа* дѐла Мил, за̀пева̀м вѝш *мојѐиа* сѐла СР, чѹчини трђје и *мојѐиа* ђца Т; ђстаља̀мо *од нашѐиа* сѐмена Бал, за *нашѐиа* дома̀н"на ГЦ, *из нашѐиа* кра̀ја Брез;

пред Лѐксија *ђђжијѐи* човјѐка Брез, шта ра̀да *ђђжијѐи* ѹзаткала Лоп, убијђ сам *ђвијѐи* вѐпра Брез, нисам *здрѐвијѐи* вѝд"ла човѐка ГЦ, ђћу ђнђг мѝрнијѐи Лоп, код ђнђг *најђђијѐи* ДК, *сиђаријѐи*, *најсиђаријѐи* (сви пунктови), *ѹамѐѹнијѐи* ђд њѐга С, *слађијѐи* нисам вѝдио Л; на̀ђи како̀г *ђђљѐи* човѐка ДЛ, сѐла *ђђљѐи* није било Г, ѹма̀м синђвца *ђљѐи* Реб, ѹбио си *најђђљѐи* човѐка Д, *најђђљѐи* ђвна за̀кољ"те С; *Ба̀дњѐи* да̀на (сви пунктови), *ва̀скришѐи* по̀ста Лоп, *ва̀скришѐи* ја̀јета ГБ, из *Го̀рњѐи* Црниљѐва Др, из Ребѐља из *Го̀рњѐи* Реб, до *Го̀рњѐи* Тађра ГЛ, ђвога̀ ми кр̀ста и *ђаношѐи* да̀на СР, до *ђанашѐи* да̀на ДК, до *за̀дњѐи* Остр, да̀ли *срѐдњѐи* Лоп; *вѐћѐи* човѐка Ст, *ѹђућѐи* да̀на ђпѐт ГК, мѐса *кр̀мећѐи* К, *ѹѹлећѐи* ма̀ло Лоп, ђдведѐ ми ђвога̀ *мла̀ћѐи* сѝна Брез, ѹ овога̀ *мла̀ћѐи* ми Лоп, *мла̀ћѐи* сам ро̀дила Туб, *мла̀ћѐи* сѝна ту̀ко ГЦ, ра̀н"ли то̀га *мла̀ћѐи* бра̀та Др, ђвог *мла̀ћѐи* ро̀д"ла у два̀јес прѐвђј СГ, ѹмала сам *мла̀ћѐи* бра̀та ђд менѐ Суш, на̀ђ"те *мла̀ћѐи* мо̀мка Огл, до̀шла за *најмла̀ћѐи* Г, ѹма̀м са̀де мо̀га јѐднђг бра̀та *најмла̀ћѐи* Реб, од *ѹѹћѐи* ра̀да Пр; *бѝвишѐи* дѝректора О, *лѐѹишѐи* лѝца Огл; *ја̀чѐи* пријатеља Сит; по̀слѐ *ђѹжѐи* врѐмена Реб, и мо̀г *ђѹжѐи* чѐкања В;

до *ѹрѐћѐи* ма̀рта Г, прѐксутре ко̀т *ѹрѐћѐи* човѐка Огл, *ѹрѐћѐи* је сѝна ро̀дила за̀душнѐ нѐдеље Реб, два̀јес *ѹрѐћѐи* деђѐмбра В;

ѹмала сам ја̀ дѐвѐра ма̀ло *вѝшљѐиа* Реб, од *најсиђаријѐиа* бра̀та Б, на̀купѹм сѝра *ђвчијѐиа* Суш; ѹмо̀ сам *најђђљѐиа* дру̀га В; *из Го̀рњѐиа* кра̀ја Брез, из *ђђњѐиа* кра̀ја Осл;

б) без *ђђљњђђи* вѐша Реб, није било *ѹошиђѐнијђђи* човѐка Мил, *лђшиђђи* је здра̀вља С.

455. У дативу и локативу јединине мушког и средњег рода иза меких сугласника чува се наставак меке промене:

а) према *врѹћѐм* Сит, што прѐпада *До̀њѐм* Бра̀тач"ћу Бр, причђ сво̀м ѹнуку *нашѐм* ђцу ДК, причала ђво̀м *нашѐм* Во̀јиславу Лоп, помђз"те *нашѐм* дома̀нину ГЦ, та̀ј Ту̀рчин ђво̀мѐ *нашѐм* пранђѐду ка̀жѐ СГ, биђ вѐликѝ према *мојѐм* сѝну Мил, а ђво̀мѐ *срѐдњѐм* Лоп, Дра̀гану то̀мѐ *сиђаријѐм* Пл; у *Го̀рњѐм* кра̀ју Ка̀мен"ци ДК, у ђво̀м *Го̀рњѐм* кра̀ју Го̀рњѹ Лѐсковѹица ГЛ, била ѹ го̀рњѐм ђѐлењу Пл, Ђу̀рина ба̀ња у *Го̀рњѐм* Црниљѐву Мил, била у *Го̀рњѐм* Ребѐљу Реб, Сирђвљѐвићи у *До̀њѐм* кра̀ју Мил, у *До̀јњѐм* кра̀ју под Бо̀јниђђм Др, у *До̀њѐм* Тађру ка-сам била Мр, ђсташѐ *на до̀њѐм* спра̀ту С, у *којѐм* предузећѹ ДК, у *мојѐм* рѐзреду ГЦ, у *мојѐм* вѐку Осл, ника̀д у живђту *мојѐм* М, ѹ *нашѐм* сѐлу снђва̀ла Бал, у *нашѐм* ђв сѐлу Г, ѹма̀ ѹ *нашѐм* по̀току ДЛ, живђт та̀ка̀в биђ ѹ *нашѐм* кра̀ју

Мр, у *нашѐм* је сѐлу бйѐ Радѐнко Остр, пѐтнѐс жѐнѧ старййй у *нашѐм* сѐлу Туб, најјјачй бйѐ у *нашѐм* крају З, йсто и у *вашѐм* крају Брез, у овѐм *нашѐм* Титином Бог, кланѐт и бѹбањ у *нашѐм* крају ГЛ, по тѐм *нашѐм* обичају Сит, ймѧ јѐш дѐцѐ ѓв у *нашѐм* сѐлу Лоп, а у *нашѐм* мѐсту ако прѓђѐш Мил, дѓђем јѧ по *нашѐм* обичају Туб, ѹмрѐ у добру *најбѓдљѐм* Б, рѐкла *најсйшарйѐм* брѧту Реб, штѓ знајѹ у *шрѐђѐм* разреду Огл, у јѐднѓм ѓку стѓјй шѐн"ца, у другѓм зѓб, а у *шрѐђѐм* кукуруз Реб, и сѧде нѐ можѹ у *шрѐђѐм* месѐцу Туб, на *шрѐђѐм* ил чѐтвртом мѐтру О, прѐдѓ ѓвомѓ *најмлѧђѐм* дѐверу Туб, нйсам пѹштала по *шѹђѐм* С, Слѧвка је вѓлела да пѹшти по *шѹђѐм* мајалук С;

нашѓ је чѓвѐка *којѐме* је прѓдѓ К, пѓклањѧм трй ѓктѧра зѐмљѐ *швѓјѐме* сйну и жѐн" Мил; у ѓвомѐ крају *нашѐме* ГЛ, кѧжѐм вѓднику *нашѐме* Туб, да се сѧрѧнй у *нашѐме* С, пѓгинѓ јѓј чѓвек у рѧту *шрйјѓшњѐме* Суш.

б) у *мѓјѓм* тѹд домаћйнству Туб, у *врѹћѓм* млѐку Ст, у *лѓшѓм* друштву Бал.

456. Присвојни придеви на -ев чешће чувају старије стање:

Анйиѓнијева жѐна СГ, *Анйиѓнијеви* сте Брез, *Анйиѓнијевиђѐва* сам јѧ Бог, Бѓшка нѐкѓг *Анйиѓнијевиђѧ* Туб, *Бѓр"војева* кѹђѧ Осл, сниже Мйлованове кѹђѐ, *Бѓривојева* Лоп, *Вйдојева* сѐстра ѓде Туб, ймѧ *грайијѐвчанскѧ* рѐка ГЦ, *Јерѐмијѐв* дѧн Бог, дѓђѐ *Мйливојѐв* Драган Пл, *Мйливојеви* сйнови С, за *Мйлојевоѓ* живѓта Осл, у *Рѧдојева*, Брѧнчинѐ снајѐ Г, *Рѧдојева* су дѐца добро Мил, јѧ и мѓја стрйна *Сйђѧнојева* жѐна Др, понѐси цѧдѓм свѐ *Сйђѧојевиђѧ* дуђѧну ДЛ, де -су *Сйђѧојевиђѧ* ливаде ГК, *Бѓр"сављѐв* бйѓ Пл, кад је убијѐн *Бѓрисављѐв* Д, ѓштра тѧ *Бѓрисављѐва* сйкира СР, тѓј *Бѓр"сављѐвѓ* сѐстри Пл, ѓтац *Бѓр"сављѐв* бйѓ ѹмро прѐ Пл, кѓ тогѧ *Бѓр"сављѐвѓ* ѹјѧка Пр, па ѧјде тѧмо *Влѧд"сављѐвѓ* кѹђи Б, жѐна *Влѧдисављѐва* Пр, *Вѓјисављѐв* Обрад ѹмро С, кад ѓнѓ тѧмо код *Вѓјисављѐве* кѹђѐ Б, бйла Крстйна *Вѓјисављѐва* Б, *Љѹбѓсављѐва* се звѧла ГЦ, *Мйл"сављѐв*, жѧлости, јѧкѓ О, тѓ су *Мйлисављѐви* сйнови Суш, *Мйлѓсављѐва* мајка Мил, ѹјчевина *Мйрослављѐва* Мил, *Мйрослављѐв* сйн ГЦ, *Тѓм"слављѐва* мајка Мил, *Тѓмислављѐва* ћѐрка Туб, *Тѓмислављѐвѓ* ѓца Д, *Дрѧйиђѐв* тѐтак С, *Љѓђйиђѐва* вѓјска Остр, дѓле нйжѐ *Мйлиђѐвиђѧ* кѹђѧ Брез, *Рисйишвѓјѐвиђѧ* кѹђи ДК, Душѧна *Мйливѓјевиђѧ* жѐна Ст, нѐколко кѹђѧ *Васйљѐвиђѧ* Др, *Вѹкојевиђѧ* сѓкѧк ДК, *Лѧзѧрева* сѹбота Мр Пл Т, код *Лѧзѧревиђѧ* бѹнѧра ГЦ, тѧ рѐкла *Мйлошева* мајка Лоп, *Бѓрчеви* у брду С, *Бикѧчева* стѐна Д; у *ѓрѧјѐвѓ* кѓри Бог, као *рујѐво*, као жуто СГ, *крѧљѐва* влѧда Мил, министрѧр у влѧди *крѧљѐвѓ* ГЦ, у *крѧљѐвѓ* гѧрди С, бйло *шрѧн"чев* пѧтѓс ГБ, дрвѐће бѹковѓ, грабовѓ, *шрѧничѐво* Сит, кѓс од рѧстовѓг ал код нѧс зѓвѹ *шрѧничѐво* ГЛ, од бѹковѓг и од *шрѧн"чевѓ* Т, *шрѧничѐвѧ* бѹрѧд С, имѧње *ѓчево* Бог, *ѓчевѐ* рѓдитѐље нйсам зѧпѧнтила ГК, нйсам зѧпѧнтила *ѓчевѓѧ* ѓца Реб, ймала сам и *ѓчеву* бѧбу Бр, бѧба ми је *ѓчева* Реб, то-бйла *ѓчева* мајка Огл, нйсам ймала ни *ѓчевѐ* мајкѐ Туб, ймала сам бѧбу *ѓчеву* мајку Суш, спѧвала са бѧбѓм, *ѓчевѓм* мајкѓм Лоп, пѓс *ѓчевѐ* смрти Бал, рѐкѓ дѐда *ѓчѐв* Мил, тѹде на *ѓчево* имѧње Остр, де-се кѓкоши зѧтвѧрајѹ пѓсле *сѹнчевѧ* смйрѧја Г; *мйништерѐв* сйн В;

ѓвѹ *Вѐлизѧрову* пѓкѓјну В, *Лѧзѧрова* сѹбота В, дѓвлѧчйм на тѹ *Лѧзѧрову* сѹботу Со, *Свѐйѓѓмирова* сѐстра Осл.

Из изложеног материјѧла види се да се чува наставак меке промене. Овом одговѧрају и рѧнији налази из Ваљевске Колубаре (уп. Радовѧновић 2006: 279), а тако је и у центрѧлној Шумадији (уп. Ремѧтић 1985: 266, 278).

Наставци у косим падежима

457. У генитиву и акузативу јединице мушког и средњег рода забележени су дужи и краћи наставци *-oia* и *-oi*. Илустративно наводим следеће примере:

а) није дошла за *mōia* брата Брез, ноћу сања̄м *mōia* оца Др, йди *vodāj* мџа коња Остр, а у *mōia* су дѣдѣ С, дѣда *mōia* човѣка Жйвоте З, усни *mōia* сйна Бџривоја Ст, *mōia* оца мајкѣ Реб, нѣм̄а вајдѣ нй̄каке *ò shoia* Б, брѣс *shoia* нѣ можѣ С, *shōia* попа Пл, ајде тй̄ кў̄ни *òg ovoia* нѣм̄а нй̄шта Др, *òvoia* Мй̄лов̄ана Брез, с *ònoia* бр̄да вй̄чў̄ С, дошла до њѣг̄а *vōjiunōia* ГЦ, прѣко *nekoia* се распй̄тѣ К, није й̄мала тѣрета нй̄какѣ̄ В;

брашна *bʷelōia* Брез, д ўзмѣш пасўља *bēlōia* ГЛ, од *bēlōia* лўка С, лўка *bēlōia* и па̄прикѣ Осл, на̄йи *kakōi* бџлѣг човѣка ДЛ, скрѣнули са *valanōia* пўта В, Мй̄лана *veselōia* Суш, кџлў брава *gūinōia* ГЛ, й̄мала сам *mājč'nōia* дѣду ГК, а *òvogā mājčinōia* оца Реб, *èvo mālōia* ГК, ўчѣ *Mālōia* Бџж'ѣа Пл, й̄мѣ сам *nājb'ol'ēia* дрўга В, й̄мадем брата *neʀoʃenōia* дв̄а Суш, нй̄сам зап̄антила *òchevoia* оца Реб, ма̄ло *ilāvōia* ка̄мена ДЛ, од *irāvōia* вџска Суш, ўзмѣш *irōjinōia* Л, о *sevšioia* Лўкѣ Др, *sevšiskōia* ра̄та В, й̄мѣ је оца *sīārōia* Бог, исплетѣно од *švrdōia* прўѣа Вр, од сўкна *šikanōia* ДЛ, *šūrskōia* ра̄та ГЛ, *celōia* вѣка СР, лўка *irnōia* Суш, дрўгѣ недй̄ље *časnōia* пџста Суш, ўзмѣш двй̄је-трй̄ из *čīšavōia* дрўштва Брез, од вџска *čīšioia* Бог;

й̄мали смо *jēdnōia* кѣ да је ма̄ло бй̄о чўкнўт Бог, удаду је за *jēdnōia* човѣка В, кад ѣто тй̄ жош *jēdnōia* С, бй̄ло *jēdnōia* Тўрчина СГ, ўзѣ сам од *jēdnōia* Сит, пџзовѣмо жош *jēdnōia* човѣка Мр, ал на̄шѣ жош *jēdnōia* са њй̄м Лоп, зџвѣ тў *jēdnōia* мџмчиѣа Др, из Сўшицѣ *jēdnōia* човѣка Брез, зар мл̄ада дошла *irvōia* да̄на Л, жњѣм шѣницу ср̄пом код *grūōia* Ст, да се ј̄а не ўд̄ам *zā grūōia* Г, радй̄ѣ је код *grūōia* Т, пџслѣ й̄дѣ код *grūōia* Л, ўд̄ала се *zā grūōi* Др, *òtiʃesh* за *grūōia* ДЛ, ўмро *īevšioia* Бог, учи Мй̄тровд̄ана *sevdmōia* лй̄ца З, *devšioia* сйна В, са̄де *gvānevšioia* Брез;

за Мй̄лојевѣа жй̄вота Осл, Мй̄лановѣа оца Суш;

б) код *mōi* оца СР, доведѣна са сватџвима из *mōi* рџда Брез, зџвй̄ *šivōi* стрй̄ца Др, зна̄м *šivōi* оца Туб, тџг̄а брата *nešiovōi* Мр, *šivōi* дѣду вѣселџг пџк'пѣ Пр, *òvōi* џв В, и вй̄дй̄ѣ *òvōi* брата Др, од *òvōi* бр̄да Тй̄совй̄ка Г, *òvōi* му крста С, носй̄ла *òvōi* лѣта О, до *ònōi* бр̄да Мр, од *ònōi* ча̄бриѣа Туб, ни *ònōi* вл̄акна О, *kod onōi* прй̄јатеља тў Суш, а *ònōi* је довѣла ст̄арй̄јѣг Г, *ònōi* дџлѣ Мр, на̄шла *nekoī* мџмка Лоп, *svākōi* пџста Б, да на̄ѣш *kakvōi* чй̄чў ГК, није й̄мало нй̄какѣ̄ вџзй̄ла С, й̄мати *šīakvōi* влад̄ара Сит, й̄м̄а *svakorāznōi* вџѣа ГЦ;

лѣба *bajajōi* Мил, *bēlōi* лўка на̄туца̄мо К, од *bʷelōi* лўка Мр, прѣко *bēlōi* свѣта Д, хўрка *bēlōi* Лоп, и од *bukovōi* ДК, а комад̄ант *val'evskōi* џрѣда ГЛ, прѣ четвртка *vel'kōi* Осл, пробўди тџг мџг човѣка *veselōi* Лоп, Мй̄л'сава *veselōi* Мил, није бй̄ло џвџг *vešīšāčkōi* Л, *vešīšāčkōi* хўбры̄ва Огл, прѣко *Debelōi* бр̄да гџре иза Пџвлена Брез, й̄мала *dobrōi* брата Р, брез *grvenōi* ча̄бра Мр, нй̄шта се *ò tōg gūinōi* М, *živōi* човѣка свѣзѣ ГЛ, и *zravōi* р̄азўма ГЦ, парад̄ајза џнџг *zelenōi* да се кй̄селй̄ Остр, млѣка џнџга *jēmujnōi* Лоп, прѣ *jēsēnskōi* Крстовд̄ана Осл, и кй̄селџг кўпуса Вр, од *klēnovōi* др̄вета ДК, од *kudyl'nōi* пџстава Туб, од *kuruznōi* брашна Туб, дѣѣ *Krivōi* бр̄да К, од *krūškovōi* др̄вета ГЛ, *leivōi* да̄на СР, нѣм̄а *lūdōi* док не џстарй̄ ГБ, на̄терала *mlādōi* те је се џжѣнй̄ѣ С, да й̄дѣм за *mlādōi* Туб, и гла̄в'ца *m'rkōi* лўка Др, од *mūruznōi* брашна Брез, брата *neʀoʃenōi* З, *òb'čnōi* пл̄атна Огл, од *òrovōi* др̄вета Туб, са *osēčīnskōi* пўта ДК, и *òsīālōi* др̄вета Суш, *īechenōi* брава Сит, Лѣкѣ *īðkōjnōi* Мил, ма̄ло *īðsnōi* јѣла Огл, до *īrīčevāčkōi* а̄т̄ара З, од *īrōjinōi* брашна ГЦ М, ма̄ло су нам *īrðšlōi* лѣта Г, мџжѣ и од *īršienōi* Д, од џнџг *īršienōi* М, рўдника

рѣбѣльскѣ Реб, не ваља *свѣзанѣ* Огл, код *сѣишаричкѣ* грѣбља М, а *свѣиѣ* Пантелију прѣслаљамо СГ, прѣвог *свѣцкѣ* рѣта Бал, за време Дрѣвог *свѣишкѣ* рѣта ГЦ, дали *срѣдњѣ* Лоп, кѣма и *сѣишарѣ* свѣта К Сит, имала свѣкра *сѣишарѣ* Туб, љзмѣш *сѣишарѣ* кајмака Мр СР, стѣвиш *сѣвоѣ* мѣса Лоп, надрѣбим *шѣрѣдѣ* сѣра Г, *шѣканѣ* чѣршава Мр, двѣнѣстѣ гѣд^не *шѣурскѣ* рѣта Др, прѣко *цѣлоѣ* дѣна не љз^мѣ мѣтлу Бал, што с урадио *цѣлоѣ* врѣмена Д, прѣко *цѣлоѣ* лѣта да мѣзѣ Т, од нѣкѣ кѣжѣ *црнѣ* јѣњета ГЛ, лѣка *црнѣ* насѣчѣм ГЦ, до Бѣжиња до *чѣснѣ* пѣста Бог, имала *чѣрсиѣ* старѣш^ну В, ѣднесѣ брѣшна *чѣмѣрнѣ* С, из *чѣисѣиѣ* мѣра Др, сапѣна *чѣисѣиѣ* Лоп, љмро *шѣвѣискѣ* рѣта ГЦ, закуваш *шѣничнѣ* брѣшна Бог, љв^мѣк и *шѣничнѣ* лѣба Брез, код *шѣумскѣ* газдѣинства Суш;

имѣ ѣн јѣш *јѣднѣ* брѣта Бог, из *јѣднѣ* чѣнка Мил, ѣдигрѣла до *јѣднѣ* кѣловођѣ Г, нѣмѣм *нијѣднѣ* зѣта Брез, од *шѣрѣвоѣ* до задрѣњѣг Остр, ѣт^ншла ѣпѣ за *дрѣиѣ* Бр, свѣжѣ јѣдан за *дрѣиѣ* ГЛ, јѣдно *шѣа дрѣиѣ* за пѣ гѣд^не ГЦ, јѣдан ѣ *дрѣиѣ* Туб, дѣ *дрѣиѣ* ѣдѣ Огл, јѣдно *гѣ дрѣиѣ* Пл Пр, *сѣдмѣ* јѣнуѣра ДК, и до *ѣсмѣ* мѣтра Др, *шѣријѣсиѣ* ѣктѣнбра О;

и љбијѣ Мѣлоја *Нѣколинѣ* Д, Йвана ѣвогѣ *Нѣколинѣ* С, пѣт нѣдѣља *Пѣшѣровѣ* пѣста ГЦ, и *Тѣмислављѣвоѣ* ѣца Д.

На основу анализирѣног корпуса⁸⁰ стичѣ се утисак да су краћи облици нешто доминантнији. Уколико се нађу две придевске речи јѣдна до другѣ понекад долази до стилског разјѣдначавања: *црѣпѣ ѣноѣ сѣишнѣ* бѣбера Лоп, пѣслѣ ви^кѣ *ѣноѣ мѣлоѣ* Брез, ѣстѣ *шѣдѣа мѣ* дѣвѣра сѣн Лоп, *ѣвоѣ мѣлоѣ* ка са пѣнѣла Др, да љбијѣ *ѣноѣ мѣ* ѣца М, у *мѣ ѣвоѣ* дѣвѣра старѣиј сѣн Лоп, љдѣла за *шѣиѣ свѣиѣ* мѣжа ДК, ви^чѣм *ѣноѣ мѣ* чѣвѣка Бѣр^нсѣва Пл, при^чѣм за *мѣ мѣшѣорѣа* Туб, *мѣа јѣднѣ* брѣта Реб.

Примера у којима није дошло до разјѣдначавања знатно је више: ѣн је љчио *шѣдѣа мѣа* брѣта Брез, и ѣдвѣдѣ *шѣдѣа мѣа* брѣта К, *шѣдѣа мѣа* дѣду Осл, *сѣмоѣа шѣдѣа* владѣра Сит, а *ѣвоѣ мѣјчнѣиѣ* ѣца Реб, да тражѣ мѣнѣ и *шѣиѣ мѣ* брѣта Брез, жѣна *шѣиѣ мѣ* ѣѣда Др, брѣшна *ѣвоѣ лѣбноѣ* Пл, имѣм *јѣднѣ мѣлоѣ иѣсѣѣиѣаноѣ* ГЦ, тѣѣ нѣкѣ *њѣѣовѣ* мѣјсторѣ ГЦ, а *шѣиѣ мѣ* свѣкра свѣ га зѣвали Бѣто Л, док је нѣс^нла *ѣвоѣ мѣлоѣ* Г, чѣкала *шѣиѣ мѣ* брѣта Мѣрослава Лоп, рѣта *ѣвоѣ дрѣиѣ* Огл, *шѣиѣ њѣѣовѣ* брѣта сѣн Г, за време *ѣнѣ шѣрѣвоѣ свѣишкѣ* рѣта Д, *јѣднѣ иѣчѣнѣ* брѣва Сит, мѣлила *ѣвоѣ мѣ* сѣна Туб, глѣдѣ *шѣиѣ њѣѣовѣ* сѣна Др, ѣт^ншла за *ѣнѣ шѣрѣвоѣ* ГЦ, *ѣвоѣ шѣнѣи^чнѣ* брѣшна Остр, *цѣлоѣ ѣвоѣ* сѣла Г, *нѣкѣ мѣ* сѣноѣвца Сѣрга ДЛ, није во^лѣла *шѣиѣ мѣ* дѣду Остр, јѣ пробѣди *шѣиѣ мѣ* чѣвѣка *вѣселѣ* Лоп, ѣ *шѣиѣ јѣднѣ* нѣма ГЛ, парѣдѣјза *ѣнѣ зѣленѣ* да се кѣселѣ Остр, љзмѣ *дрѣиѣ мѣканѣ* матерѣјѣла Др, дѣшла за *ѣвоѣ сѣишарѣ* Туб, код *њѣѣовѣ нѣкѣ* колѣге О.

Краћи облици имају превагу, као и у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 280). С. Реметић у централној Шумадији наилази на већу фреквенцију дужих облика, уз констатцију да су они „општа карактеристика К-Р дијалекта“ (Реметић 1985: 268-269). Облици са -а „претежу“ и у Банату, нарѣчито у тамѣшкој зони (Ивић и др. 1997: 106-108).

458. У дѣтиву и локѣтиву јѣдинѣ мушког и средњѣг рѣда јѣвљају се наставци -ом/-ѣме, и рѣѣе -им:

а) дѣђѣ *мѣме* чѣвѣку и(с) Сѣшицѣ Брез, рѣкла *мѣме* свѣкру Со, брѣту *мѣме* Реб Пл, дѣју *шѣдмѣ* пѣложѣјнику Л, ни^кѣко тѣ презнѣнсто није *ѣво^м* нѣроду Б, кѣ је кѣзѣ *ѣнѣме* Г; тѣ је љ *мѣме* рѣду Суш, у рѣзрѣду *њѣѣовѣме* Брез, у сѣду *нѣкомѣ* Брез,

⁸⁰ Потпунѣ инвѣнтар примерѣа в. у Радовановић 2012: 452–456.

у Буковачкој цркви ДК, на Јел^ној Брџи Др, у Пашиној Равни Брез, у Сидмѣнчиној њвлији Г, у Сид^нној Рџци Бал, к^пли у Уж^чкој Пџжеги ДК.

460. Генитив множине готово увек се своди на -и, а веома ретко долази до супституције завршног х са -к:

код *ајдучки* грбља Д, само проју од *бѣли* к^рр^уз^а Брез, од *бѣли* г^лй^ва К, на Иви има *бѣли* Лоп, од свѣ ти *вѣљевски* планина Брез, лѣб^ова *вѣлики* ГЛ, бик^ова *вѣлики* СГ, двоје *жѣнски* Др, цан^ари^ка *зѣлені* Остр, и(з) *зем^лани* чан^ак^а ГЦ, има и *јѣсѣњи* њни Бр, имала сам *лѣйи* мома^ка З, двајес *љ^уйи* ра^ки^{ја} З, два^десѣт *м^лли* д^ук^ат^а Бр, љмрло двоје *м^лли* Реб, од *м^лли* н^ог^у Пл О Мил Б Пр С СР Бал Огл Остр Брез Ст Л, од *м^лшорі* л^уд^и Пр, састанѣ се *м^лади* жѣна Бог, ко^{ја} је *м^лади* г^од^ина Лоп, од нас *м^лађи* Бог, и мома^ка *нѣжењени* Огл, двоје *нѣкрш^иени* Д, од своји *нѣуни* осам^нѣс г^од^ина СР, од ко^{ра} *ѡрајѣви* М, има и м^лѣ^чара *ѡшр^овни* Мр, било ѡви ч^ор^бал^ук^а *илекани* Вр, има^м и пеш^кира *и^ри^ени* Остр, *ра^зни* там сѣ^јано К, има *ра^зни* имѣна Брез, има *ра^зни* дрвѣта Туб, од *ру^чни* ра^дѡва Бал, п^уно *сѣ^лачки* ѡбич^аја К, три рѣда *с^ии^ни* Д, било је и *с^иари^ји* жѣна Лоп, било пл^уг^ова ѡни *с^иарински* Г, ш^лй^ва *с^уви* Брез, ч^ујемо из *с^уседни* сѣла Г, било и *ш^кани* к^ош^ула Пл, прѣ није било *ф^ластични* кѣса В, и ѡни *ц^рвени* ѡтрѡв^ки Г, ѡстало *ч^ичини* двоје Бр, укува *ч^ишави* кром^пира Сит, од *ч^увени* л^уд^и Г, од лѣтви *ш^ирокі* Бр;

уп. и примере: нѣху да нѣма ѡви нос^ац^а К, има^{ху} ја и ѡви јагод Мр, има ѡви ра^ни трѣша^на Огл, ка^ко сам ж^ива *збоі* ѡви дѣ^оба СР, није било ни суд^ова *и^и* т^ол^ки ГЛ, ѣ^цѣ *ѡ* *и^и* стр^ічѣва ГЛ, било је *и^и* случа^јѣва Др, к^упи ѡни вѣ^кни^ца док д^ођѣ ГЛ, санесемо по дѣсѣ-пѣт^нѣс к^рпа ѡни Др, по дѣсѣ ѡни со^муна О, од свѣ ти пѣт г^од^ишт^а Вр, са свѣ страна, Ужичани ДЛ, д^олазѣ са свѣ страна Остр, д^ођѣ са свѣ страна Сит; ѡни су из *ѡј^ник* Андри^ћа Осл;

461. У дативу, инструменталу и локативу множине наставак је чешће -им, ретко -има:

Дашив: а м^ој^им ч^ичама Брез, д^оста мѣни и м^ој^им љ^нуцима Остр, ка^жѣм м^ој^им сна^јама Мил, пр^ич^ам т^о м^ој^им љ^нуц^ама Лоп, кр^шта^во м^ој^им р^од^тѣл^има Со, св^ра^ли са сво^ји^м к^ућ^ама Остр, т^кала *њѣни*м *ћѣрима* Г, про^дав^о лѣпе^не ѡ^ни^м ра^бацијама Д, д^онесѣш ѡ^ни^м жѣтоцима Туб, ш^или и *ѡви*м муш^карцима Бр, ѡ^дѣм *и^из^и*м м^ој^им ро^ђацима Др, ѡ^тшла *нѣки*м жѣнама К; ка^жѣм ја *ѡвима* м^ој^има Пл, ка^жѣмо *ѡвима* Б, *и ѡвима* *и ѡнима* Осл, раз^вила *ѡви*м ма^јсторима Т, п^ода^јемо *ѡвима* Гѣги^ћима Д, м^ој ѡтац на^ма *сви*ма п^ок^упов^о Бр, па за ч^удо *сви*ма ДБ, па кад је *сви*ма ва^јдѣ ДЛ, ѡн *сви*ма по п^ар^че ГЛ, ја^вили *сви*ма по сѣлу К, и ѡна *сви*ма љ^зачѣ Мил, *сви*ма сам лѣ^по З;

зап^овед^и ѡ^ви^м *м^лађи*м Г; *Аврамовићки*м жѣнама Мил;

и^ду јѣдни *гр^ушма* ГЛ, св^им *ш^ри*ма *ћѣрима* З;

Инструментал: са м^ој^им р^од^тѣл^ама Огл, са сво^ји^м ра^бацијама Мр, са *њ^ини*м ру^кама зар^адили Брез, са *њ^ини*м ѡч^{ев}ма Мил, *з^а ѡви*м је сѣ^стрич^ки^њама Туб, са *ѡвиз^и*м к^олима Пл, с обру^чѣв^ама ѡ^ни^м Огл, и^шѡ с ѡ^ни^м к^олима Ст, са ѡ^ни^м кап^ац^ама Кун, п^оправ^иш са *и^и*м ш^пи^цевима Бог, са *и^и*м п^ушкама Мил, на^уч^ла сам с *ѡви*м жѣнама М, с ѡ^ни^м н^осцима Г, са ѡ^ни^м л^ончи^ћима К, пр^итиснемо *нѣки*м к^очи^ћима Лоп, са *нѣки*м ча^јевима Туб; раз^гов^арала с *ѡвима* СР, ја са *сви*ма Лоп;

са *и^рви*м л^уд^има Ст, у *ѡв^ој*и^м к^олима Ст, а *гр^уш*и^м да^нима Пр;

са *вѣл^ки*м носѣв^ама ДК, са *и^вѡзгені*м кли^нма ДК, *и^вѡзгені*м ви^лама С, јѣли из *ћасѣ* *др^вени*м ка^шикама Брез, са *др^вени*м ка^шикама сам јѣла Лоп, ѡра^ли са *др^вени*м ра^ницима Вр, п^от^ков^ани *др^вени*м кли^ни^ћима Остр, са *ја^ки*м ѡ^ни^м ѣ^ксерима Туб,

са *кѡњскѣм* кѡл"ма Др, кѡлима *кѡњскѣм* Ст, са *мѡлѣм* ѡнѣм шѹнаглицама Лоп, са *мѡлѣм* прѡзор"ма Осл, ѹватѣ кљѣштима *ѡб"чнѣм* Лоп, са ѡвѣм *ѡдкрѣтѣним* апарѡтима Бог, са *сѣарѣјѣм* жѣнама К, ишла са *ѣѹђѣм* лѹд"ма Сит, с ѡнѣм *ѹрѡђеним* нѣкѣм лончѣћима Остр, да пѡкријѣ *црвеним* ѡљеткама ГБ, са *шѣнскѣм* кѡл"ма Бр, са *шкѡловѡн"м* лѹд"ма ДК;

Локациѡв: у *мѡјѣм* Дрѡјѣћ"ма ДК, зар још лѣжѣш на *мѡјѣм* ѡљинама Осл, на *мѡјѣм* рамѣн"ма ДЛ, на *њѣнѣм* лѣђ"ма Мил, у *њѣнѣм* цѡк"цама ГБ, гѡр на *нѡшѣм* Гѹњаѡц"ма Г, на *нѡшѣм* чѣсмама С, по *нѡшѣм* рѣч"цама Огл, по *нѡшѣм* брѣдима Реб, у *ѣѣм* детаљима ДК, ишла сам по *ѣѣм* пѣјацама Лоп, у *ѣѣм* сѡндуц"ма С, на *ѣѣм* мѡл"нама Бал, на *ѣѣм* ѡдшковима Суш, по *ѣѣм* ѡбичајима В, о *ѣѣм* вампирѣма Брез, на *ѣѣм* вратима М, у *ѣѣм* вадѣницама пѡточарама Туб, у *ѣѣм* Гѡјевима Пл, у *ѣѣм* дѡн"ма Мил, на *ѣѣм* свѡдбама ГЛ, у *ѣѣм* пѡлицама Туб, по имѣн"ма *ѡвизѣм* Бр, мљѣло се у водѣн"цама *ѡвѣм* ГЦ, на *ѡнѣм* кѡпама ГЛ, пѡ *ѡнѣм* вратима С, у сѡндуц"ма *нѣкѣм* Т, у *нѣкѣм* кѡтлић"ма Остр, на *нѣкѣм* мѣстима Сит, бѣо у *нѣкѣм* бѣлицама К, на *свѡкѣм* мѣстима Л;

по *грѹѣм* је зѣмљама стѡлно М;

у *бакрѣнѣм* кѡтлићима Реб, у *брѣнѣм* крајевима З, па на *Бѡбѡвскѣм* бѡрама С, у тѣм кѹћама гѡре *вѣликѣм* двѣма СГ, у кѡлима *вѡлѡвскѣм* ДК, у *Гѡрњѣм* Лѣсковицама ГЛ, дѡле у цѣмѡтима *ѡјњѣм* Брез, у *дрвеним* чабровима Лоп, у ѡвѣм *дрвеним* чабрић"ма Огл, по *зѡлошкѣм* вртѡвима Реб, на *мрснѣм* дѡн"ма Пл, на *нѡвѣм* чѡрапама ДК, на *ѡбичнѣм* крѣветима Бог, у *ѣрѣшенѣм* кѡшуљама Г, на *сѹвѣм* шљѣвѡма жѣв"ла ГК, у ѡнѣм *сѣѡкленѣм* Г, по *сѣѡрѡвѣрским* ѡбичајима В, по лѣвадама *ѣѹђѣм* ДЛ, по *ѣѹђѣм* њѣвѡма Р, у *цѣлѣм* сѡбама Туб.

Придевски вид

462. Познато је да се разликовање неодређеног и одређеног придевског вида изражава прозодијским и морфолошким (обличким) средствима. На простору Ваљевске Подгорине код придева, придевских заменица и редних бројева у косим падежима преовладали су наставци одређене придевске промене.

1. Видска разлика између наставака очувана је у номинативу једине мушког рода, што се огледа у опозицији *-ѡ* : *-ѣ/-и*:

а) Неодређени вид се најчешће јавља у позицији именског дела предиката: пѹт није *вѡљѡн* З, сн"ѣг је ѡвђе *ѡдлем* Мр, Гѡвро бѣѡ *ѡдбар* Сит, нашла је *ѡдбар* дѡм Реб, ѡн је мнѡго *ѡдбар* чѡек Мил, Ђѡко је *ѡдбар* наш Бог, кад је *ѡѹѣ* дѡн Бал, прѣстѣн *злѡшѡн* Г, *ѣмѹћѡн* чѡек Мил, тѡ је *кѡљѡв* терѣн Реб, бѹдѣ *кѣсеѡ* Г, и тѡ је *л"ѣѣ* сѣр Брез, ѡб"чај је *лѣѣ* Сит, није бѣѡ *лѡш* дѡм Др, бѹднѣ *млѡк* Пл, дѡручѡк је бѣѡ *ѡб"чан* Огл, ѡзгѡ је *ѡкрѹѣѡ* ѡбрѹч Д, тѡј је сѡч бѣѡ *ѡкрѹѣѡ* Бал, а ѡвѡј *ѡѣѡсан* бѣѡ Туб, ѡн је бѣѡ *ѡѣѡсан* чѣча Лоп, дѣда је *ѡѣѡсан* Г, ѡвѡј је *ѡѣѡсан* чѣча Огл, свѣкар *ѡѣѡсан* бѣѡ З, бѣѡ прѡзор *ѡѣворѣн* Т, *ѣмѣѣѡн* нѡрод ѹмирѣ В, бѣѡ је *ѣѹн* лѡнчић Др, бѣѡ тѡ је *рѡн* парѡдѡј Бал, изглѣдѡ је *рѹмен* Огл, нѣ дѡ бѡг вѣше, *сѣѡр* рѡб Б, ѡн *ѣѹжѡн* дѡђе кѹћи Лоп, *ѡѣѡ* дѡн чѹвѡш Б, ѡн је *ѡрвен* сѡв Бр, бѣѡ је *ѣѡљѡв* Д, и кѡвешчић *вѡкѡ шѹѣѡљ* Брез;

б) Одређени вид забележен је у различитим неустаљеним синтагмама, затим у различитим терминима и називима, микротопонимима, у именима празника, надимцима и титулама, у ословљавању, у емфатичким ситуацијама и у примерима који могу имати само одређени вид или су пак обичнији у том облику: *Бѡдњѣ* дѡн

(сви пунктови), *бaкaрнi кyтo Гк*, *бaкpaч бaкрeнi Лoп*, *бaкрeнi кoтo Бр*, *бaкрeнi* је кaзaн С, *бeлi лyк Д Пр*, *лyк бeлi Брeз*, *бeлi мpс Брeз ГЛ Мр*, *бeлi oмpшaj Бр*, мeтиo *бeлi пeшкiр Лoп*, *бoжићнi пoс Г* (сви пyнктoви), *брeзoви лiс Г*, *бyкoви лiс Остр*, пeшкiр *вeликi Бр*, *Вeликi Бeлeг Мил Т О*, *Вeликi пeтaк* (сви пyнктoви), *вeликi снeг Брeз*, *вeсeли тaтa Пл*, мoј *вeсeли дeдa С*, *вeсeли Бoрcав Пл*, *вeсeли пpијaтeл Мил*, нa кaдy нa *лaвнi пyт Пр*, *лaвнi вaшeр Брeз СР С Остр Лoп Ст Л*, Дрaжo je бiд *лaвнi Сит*, *лaвнi* je зaчин Бр, *iрмoви лiс ГБ*, *iycтii пacyл Огл Г Пр*, крoмпир *iycтii К*, кaмeн *вoдeничнi Мил*, билa *лaвнi дiрeк Лoп*, *дeснi рaнiк Брeз*, зaкaчи ce плyг *дpвeнi Огл*, имa *дpвeнi лoпap Осл Туб*, *дyшнi брaв М*, пaшњaк *зaиpaђeни Др*, лoнaц *зeмљaнi З Гк*, лoнчић *зeмљaнi Пр*, шпoрeт *зидaнi Лoп Пл*, мeљeмo oвaj *зрeлi Т*, зyбнi лeкaр Сит, сирoмa *јaднi Др*, кyпyс *кисeли Бр*, тaвaн *кyћнi Лoп*, *кyћeвни Гк*, лeкiричнi шпoрeт Др, *лeви рaнiк Брeз*, чaнaк *мajлiрaни Пр*, дoнece oвaj *мaлi О*, Бoжић *Мaлi Брeз*, *мajтoри нaрoд ГБ*, лyк мoрe *мрки Пл*, лyк *мрки Брeз*, *мрснi дaн* (сви пyнктoви), *нeрвнi живaц Др*, *нeрoђeнi дeвeр С*, ишo мoј oвaj *нeрoђeнi свeкaр Бoжo Сит*, *нeрoђeнi свeкaр Лoп*, *нeрoђeнi брaт Мил*, бiд *нoви мoс З*, *oбeшeнi ртић ГЦ*, пyт *oслaдићки Огл*, кaд je *иaзaрнi дaн Пр*, пoсyдe *илeкaнe Бог*, *иoснi дaн* (сви пyнктoви), *нeтeн ирoлeћнi Бр*, *иycтii рaт Лoп*, *рaднi дaн Брeз*, *рaлски јaрaм Рeб*, Мaрiн *рoђeнi свeкaр Г*, oн мeни дaјe сaт *рyчнi Брeз*, *рyчнi дeвeр/ дeвeр* (сви пyнктoви), *свeтii Лyкa С*, oвaj je *свeтiлi Бал*, *свeчaнi рyчaк Л*, сир *слaнi ГБ*, Бoжe, *слaћки Г*, кyпyс *слaћки Л*, *сiяклeнi пpозoр Лoп*, *сiяклeнi пpозoр Бал*, *сiяри свaт Пл*, тo je *сидни вaшeр Лoп*, *сyкнeнi гyњ Бог*, *иaмнi кyвaм Бал*, *ишвди сир Мил СР С Т ДБ*, *иpокpилнi шифoњeр Ст*, пoстилa сaм *цeлi oнaj ГБ*, нaкyпи лiс *цeрoви Гк*, пaрaдajз *цpвeнi К*, *цpквeнi кaлeндaр Др*, *црнi лyк* (сви пyнктoви), *црнi сiнe С*, *црнi Брaтo Мил*, *чaснi пoс* (сви пyнктoви), *шaрeнi пacyл Брeз*, *шaшaви oтaц ГЦ*, лeбaц *шeнiћнi Пл*, лiс *шиpoки Бр*; и y мнoжини: *иkaнi јaстyци*.

2. У жeнскoм рoдy рaзликa ce кaо и y стaндaрднoм јeзикy (yп. Стeвaнoвић 1981: 261) oглeдa нa пpозoдијскoм нивoу y дyжини нaстaвкa или y сaмoм aкцeнтy:

а) Пoтврдe oдрeђeнoг видa: *јeлa ce бeлa* пpoјa О, пoјeдoшe *бeлe* yши Остр, дoнece нaмa *вeсeлa* Бoркa Пл, a нaмa мaмa *вeсeлa* Др, *лaвнa* oд кичмe Лoп, пpoстeрe *дeбeлy* пoњaвy Лoп, *иoздeнa* зaврчицa К, вeчeрa *мрснa* Мил, билa *љутиa* pакијa Лoп, *мaлa* дeвoјчицa Лoп, нeкa *илeкaнa* кyтијa Д, пpвa *иoснa* М, *рaкијaнe* oблoгe Др, и jа сaм пo *цeлy* нoћ Б;

б) Пoтврдe нeoдрeђeнoг видa: сyрyткa *зeлeнa* Бог; oбyчeш *бeлy* oд бeзa сyкњу Бог.

3. У сpeдњeм рoдy рaзликa ce чyвa тaкoђe y дoмeнy пpозoдијe:

а) oдрeђeнi вид: *иyићe* бpдo Остр

б) нeoдрeђeнi вид: дoк je дeтe *мaлo* Мил.

4. Тpaгoви имeнскe пpoмeнe сpeћy ce y имeнимa пpазникa y ијeкaвскo-eкaвским пyнктoвимa: *Бyрђeвaднe*, *Мийшpовaднe* и сл.

Компaрaцијa пpидeвa (и пpилoгa)

463. Нa тeрeнy Вaљeвскe Пoдгoринe зaбeлeжeн je кoмпaрaтив:

а) нa *-ји*: дa je *бeљи Т*, штo je *бeљe* СГ, *блiжa* мeни Брeз, кoјe сy *блiжe* ГЦ, тaмo сy oви *блiжe* Мил, aкo бyдe мaлo *бoљa* Л, цeнилa сaм гa *бoљe* Туб, чyвaш *бoљe* Д, *бoљe* je мaњe рaдити Лoп, дa чyвaш *бoљe* Д, *бoљe* je oдвoјити Г, види свe *бoљe* Рeб, aкo имa *ћe бoљe* Брeз, бyрe je *бoљe* Бр, *бoљe* би билo Т, *бoљи* oд фyргycнa Лoп, знaш дa je *бoљи* сир К, чeтpи *вeћa* Др, oбaвeзa *вeћa* Р, сaд je *вeћa* гoспoштинa Брeз, имaли смo *вeћe* Бог, кaки сyд *вeћи* Бал, мaлo *вeћи* нијe ГЦ, *илyљa* oнa Бог, *тoрчa* дa

је Мил, *ṭōrī* јој овај Б, она је *jāčā* Со, ма̀ло *jāčē* од прста Бог, цегери *jāčī* Пл, да су ма̀ло *jāčī* Огл, ко̀ во̀ли *jāčū* вареницу Брез, ма̀ло *gēbōlā* Бал, па исечу *živl̥vē* Лоп, од по̀дне *l̥v̥hē* Остр, док сам ја била ма̀ња Пр, била нам ма̀ња ку̀ћа Г, нѐмā ма̀њē шүмē Сит, свѐ је ма̀њē дāна Брез, имā ма̀њē вāтру Др, ов̆и трōје ма̀њи Миланови Пл, док сам б̆ио ма̀њи ГЦ, *mlāhā* од његā Туб, сино̀вица *mlāhā* Мил, ма̀ло је *mlāhā* Брез, *mlāhā* је била О, она је *mlāhā* дōста Вр, ка-сам била *mlāhā* Лоп, тр̆и гōдинē *mlāhā* ГК, *mlāhā* Рōса Г, овā *mlāhā* рāди СГ, довела једно *mlāhē* Г, с̆ин ми овāј *mlāhū* Др, овāј *mlāhū* је рāдио Пл, мр̆у *mlāhū* Г, чу̀вају *mlāhū* Д, овāј је *mlāhū* Огл, сāмо *mlāhū* С, он је *mlāhū* од менē ГК, они *mlāhū* Л, *mlāhū* од њē Бр, кāко *mlāhū* рēкнū Бог, ако је сүнцe *nižē* Брез, нēшто ма̀ло *nižī* Брез, б̆ио *nižī* од менē Бр, лōнац *il̥ičī* Бал, ко̀ је твōј *īrēčī* Брез, *īrēčū* сам сво̀јту вѐнчō Г, о̀тац *rēhē* Бог, видрица је била ску̀иља Бр, *srēdñī* с̆ин М, рōдителй су б̆или *sĭrđōžī* Огл, ко̀ји је ма̀ло *īāñī* С, од *īāñī* је била О, да б̆уднē на к̆ило *īēžē* Бал, б̆ило *īēžē* него водē Бр, да б̆удē *īēžī* Л, *īvr̥hū* је Др;

б) на *-ији*:⁸¹ *boiāĭiijā* од менē Мил, они су *boiāĭiijū* К, ма̀ло *boiāĭiijū* Огл, бōлесниј̆ сāде Т, де-је *vlāžniijā* Мил, док је *vlāžniijē* Л, сāмо мōрēмо бити *īrđniijū* Г, *žalōsniijē* пѐвā СР, ништа *žilāvijē* нѐмā Лоп, *žilāvijū* сам ја Мил, кисело је *zdrāvijē* ГЦ, б̆ио *zdrāvijū* нāрод Лоп, п̆но *izl̆ēdñijū* Ст, ма̀ло *imuñniijū* Л, они су *jev̆ĭiijū* Сит, ку̀лйурниј̆ су Брāнковйни Мил, ма̀ло *kurāžniijā* Л, сād је *l̆ĕĭiijā* Остр, ма̀ло су *l̆ĕĭiijē* К, *l̆ĕĭiijē* јој сād Вр, мōрā бити *l̆ĕĭiijē* С, *l̆ĕĭiijē* ти кад имā Брез, *lōĭiijū* сād Остр, ко̀ја је *māsnijā* Г, ма̀ло *mekānijē* В, један је б̆ио *mirniijū* Лоп, ма̀ло смо *mŏĭiijū* М, они су *mŏĭiijū* Остр, б̆ио је *mōhñijū* Остр, вāлдā *mrišāvijā* Осл, млōго *nezdrāvijū* Реб, оне су се *īrōsīijē* облāчиле Мил, *īrōsīijē* се живило Мил, *īrōsīijū* тāj му брāт Др, дōл је *īrōsīijū* нāрод Пл, њ̆ивā *rāvniijā* Огл, нāрод *razonōdñijū* Брез, мнōго ми је *svē̆ĭiijū* Бал, б̆ио је *sĭĭiijū* Бр, ов̆ је *siromāšniijē* Бал, он је *siromāšniijū* Бог, *siromāšniijū* је нāрод Сит, идū *slābīijē* Лоп, *slābīijē* се ишло Брез, сād нāрод *slābīijū* Мр, бōлѐ *sĭōrijē* Лоп, ми смо *sĭŭĭiijē* Вр, дōшла *srēhēniijē* Ст, ја сам *srē̆ĭiijā* Мил, ја сам *sĭĭariijā* од његā Пл, *sĭĭariijā* од менē З, мōја *sĭĭariijā* сестра Сит, овō о̀стало *sĭĭariijē* ГБ, онāј *sĭĭariijū* брāт Др, *sĭĭariijū* мōмак Реб, *sĭĭariijū* чōк Со, да је *sĭĭariijū* нē би избегō ГК, *sĭĭariijū* б̆ијадē Пл, *sĭĭariijū* је Пѐтар Туб, *sĭĭariijū* с̆ин Лоп, Ӂивојин *sĭĭariijū* од нās Лоп, *sĭĭariijū* код цāкōвā СР, б̆ило је и *sĭĭariijū* жēнā Лоп, сād *sĭĭariijū* сестру Д, *sĭĭariijū* сестру н̆је Д, ђе-је *īdōĭiijē* Л, тō ми је чēsīijē ГБ, вода да б̆удē *čisīijā* Б, прѐбукице *čisīijē* Остр;

в) на *-ши*: *lākīā* рāна Мил, опѐт је сād *lākīē* К, ал *l̆v̆ĭiē* је на тāблy Лоп, *l̆v̆ĭiē* него у стāну В, об̆уј нēшто *l̆v̆ĭiē* Огл, онō је *l̆v̆ĭiē* С, *l̆v̆ĭiā* је са зѐјтином Бал, да б̆уднē *l̆ĕĭiā* Ст, од *l̆ĕĭiē* куделē Др, н̆иси на *l̆ĕĭiē* домӑи́нство Г, *l̆ĕĭiē* б̆р̆ишē с̆удове С, *l̆ĕĭiī* п̆т З, *l̆ĕĭiī* ти смōк Брез, *mēkīī* тѐрѐн Д.

г) Компаратив придева *висок* у Ваљевској Подгориним гласи *vĭĭĭi*, *vĭĭĭiā*, *vĭĭĭiē*.

463a. Суперлатив се у Подгорини гради помоћу акцензоване речце *нај* и компаратива, која се може или не мора одвајати од компаратива:

а) *nājbl̆ĭižī* изишō Бог, ов̆и овд *nājbl̆ĭižī* Г, њēна је фāм̆и́лија *nājbd̆ōlā* К, онō је *nājbd̆ōlē* Бр, подмлечац *nājbd̆ōlē* во̀ли ГК, имō *nājbd̆ōlē* во̀лове Г, *nājbd̆ōlī* б̆ити Др, б̆или *nājbd̆ōlī* Д, *nājbd̆ōlī* Д, она *nājev̆ēhā* Др, к̆у̀рузнō *nājev̆ēhē* З, *nājev̆ēhī* прāзник Брез, његā *nājvĭĭiē* б̆ијū Осл, *nājvĭĭiē* одавдē С, стр̆ина ме је *nājvĭĭiē* Бог, *nājvĭĭiē* трош̆и́мо крōмп̆ир Л, *nājvĭĭiē* кōпāм ДЛ, у б̆үтевима је *nājđōrē* К, *nājđōrē*

⁸¹ У принципу, с различитим степенима редукције. Међутим, чини ми се да веома ретко долази до потпуног стапања у *и* у мушком роду (за изговор уп. *bōžijū*, *bōžijū*, *bōžijū*).

што *òhу* два рúчка Г, *најјача* задруга била Др, *најјачи* човек З, *најјача* кад протекне Бал, била си *најкрабрија* јуче Лоп, што òстанe *најкрúшије* Г, мeтeм *најкруније* С, *најлeшиа* дeвoјка Ст, *најлeшиe* тo Лоп, *најлeшиe* је ка-се испeчy на жару Пл, сoк *најлeшии* Г, р^иeч *најлeшиу* кад рeкнeм Брез, *најмлaђа* ми учитeљица Сит, *најмлaђа* тaкo Реб, *најмлaђа* што ми је била Б, òвo ми је *најмлaђи* Р, *најмлaђи* ми брaт Туб, *најмлaђи* син учиo Лоп, врaпци су нaмa *најдосaднији* Сит, тa је *најoйaснија* трулеж Брез, *најoийòрније* дрво Остр, *најoишиeнији* купац Лоп, oна ми је *најирeчa* Г, кад је *најраднији* дaн С, тo ми је *најсeвaйније* Реб, *најслaђe* ми дoл Пл, тyд *најслoбoдније* Пл, jа сам *најсиaрија* Мил, *најсиaрија* била К, *најсиaрији* Милоје Др, кoји је *најсиaрији* Oгл, *најсиaрији* Драгyтин Мил, трeћи је *најсиaрији* Туб, прòбyдим свeкpa *најсиaрије* Лоп, брaт *најсиaрији* Бр, *најиeжe* је било òвим Бог, панталoне *најиòилије* С; *најлaвнa* код нaс Пл, Љyбо је *најлaвни* Г;

б) *нај* је *блйжe* Камeн^ица Oсл, *нај* су *òдлe* кйше Ђурђевскe и o Трoјцицама Г, *нај* ми је *òдлй* превијo С, *нај* су *вйшиe* за вyну слyж^иле Бал, *нај* смо *вйшиe* држали кoкoшке Oгл, *нај* смо *вйшиe* кaјмак и сйр Мил, *нај* ме је *вйшиe* мyчило кад yјутру пoраним Остр, *нај* ми је *йòр* òвaј најмлaђи Лоп, *нај* ми је *йòрe* нy вид^ити Г, *нај* ми је *йòрe* што oглуви СР, *нај* ми *йòрe* што ми прòпадоше нoгe СР, *нај* ми је *йòрe* било у сeну О, *нај* ми је *лaкшије* с кoлима Мр, *нај* ми је *лeвшиe* ГК, *нај* ми је *лeвшиe* у мoјoј кyћ^и ГК, *нај* ми је *лeшиe* код мoје кyће Мил, *нај* су *лeшии* нaши Сит, *нај* сам *мршaвија* òд мoји брaћe й сестaрa В, Драгиша и Микајло *нај* су *йрeчи* С, *нај* ми се *сиaрија* сестра Т, Слободан *нај* биo *сиaрији* Мил, *нај* ми је *иeжe* било Т.

464. Формант *йo-* употребљава се с позитивом, али и са суперлативом:

магaза *йòвеликa* Остр, имали смо кòтлий вaкò *йòвелик* Мил, плeкaнa вyр^ина jес *йòвеликa* Лоп, магaза *йòвел^икa* Мил, биo *йòвeћи* тај Мил, *йòврyће* и тo с yтрлa ГБ, била је она *йoдyдaчкa* и вeликa ГЛ, имале су нeкe *йòжућaсиe* К, била *йòкруйна* Со, *йòлaдна* мaло Г, била вaкò и *йòлeйa* Лоп, нeшто ми је *йòмaло* Туб, било *йòмршaвo* ГК, врeмe *йòнeзòдно* Oгл;

Уп. и прилоге: *йòдалeкo* је тo било Брез, тa била *йòдалeкo* гoрe В, имaмо ми дoлe *йòдалe* шyму Oсл, имали *йòдoсиa* зeмљe Г, yзeли су *йòдoсиa* за пyт В, вaкò кò aстал, *йòдyбoкo* дoл В, òстадò *йòдyжe* до двaјeс пeт гoдйнa Oгл, yдaлa сам се *йòкaснò* Oгл, чeпкaмo *йòмaло* Реб, *йòмaло* пò кућ^и рaстрeсeм Пл, *йòмaло* прeмeштò се нa другa мeстa ГЦ, имaм свeгa *йòмaло* ГК, пòслe *йòмaло* пòчeло В, плeтeм и прeдeм и вeзeм *йòмaло* Суш, мaло ми је било *йòнeзòдно* С, мaло *йòнижe* била кyћа В, нaмeстe нeшто *йòрeйкo* Пл, прeдeш са двe стрyкe пa *йòйaнкo* Бр, било мaло *йòйeшикo* Бог, *йòйeшикo* је дeци Мил;

грaбoвина *йòнaјнeзòдније*, òнa је тврда Oгл, бyвa *йòнaјвйшиe* било Реб, *йòнaјвйшиe* живòта и здрaвљa ГЦ.

Форме с предметом *йo-* одликују и остале западносрбијанске идиооме (уп. нпр. Марковић 2011: 214; М. Николић 1991: 415–415; Радовановић 2006: 285), при чему је истакнуто да тај предметак сложеном придеву/прилогу даје значење „прилично“, у „приличној мери“. Морфема *йo-* у комбинацији са компаративним и суперлативним облицима „унеколико релативизира значење двају ступњева поређења“ (Марковић 2011: 550), одн. уноси „извесну неодређеност и некатегоричност“ (М. Николић 1991: 415). Идентичне форме потврђене су у говорима источне Херцеговине (Пецо 2007: 217), али и у другим источнохерцеговачким (Пижурица 1981: 148) и зетско-сјеничким говорима (Стевановић 1935: 81⁸²; Милетић 1940: 423).

⁸² Према интерпретацији М. Стевановића, *йo* + *компаратив* означава особину „у мањој мери“

Појединачне напомене о придевима

Присвојни придеви

465. Присвојни придеви од именица мушког и женског рода на *-ица* имају доследно *ч* на крају основе: јесам *Кошиџун^ччин* Мил, *Љубичина* сна Мил, туд у Животину кћу и *Љубич^чну* Б, *Ма^чрична* мајка С, те *Ма^чрчин^е* СР, то је био *Ма^чричин* Сит, *Радојичин* браг додиб О.

466. Трагови палатализације углавном се добро чувају и код присвојних придева од именица женског рода на *-ка*: у *Бра^чнин^е* снајѣ Г, *Бра^ччин* мџ Пр, у суботу *Бра^чнина* тѣтка С, дѡл до *Ви^чн^чн^е* ГК, *Да^чнчин* син С, *Да^чринчин* чѡвек каже Мил, то је *Дра^чич^чна* свѣкрова ДК, мајка *За^чѡрчина* Суш, *Јорданчин* син Суш, у *Јорданчину* ѡмовину С, *Милунчином^е* ѡцу Брез, на *Пе^чрчину* браћу Туб, *Сла^чвина* мајка СР, у *Си^чдм^чнчинѡј* авлији Г, ѡва је *Си^чанчинѡј* брагта Суш, *Си^чевчин* је чѡвек Брез, *Си^чевчина* тѣтка водила Туб;

али: ѣно, ѡна *Ду^шанкина* јѣтрова Г;
ма^чјчин ѡтац СР.

467. Присвојни придеви на *-ски* граде се од именица на *-ија*: *авлинск^а* врата Брез, *кѡмшинск^а* цукела Бал, *ја^чрински* није тѣѡ ѳзмѣш ч^ашицу *ракинску* С, *шумадински* тамо ѡдрѣд СГ;

и: *але^чк^сјско* врѣло Т Мил О, *јевд^чјски* брѣг ГЦ, *иа^чд^чско* врѣло Мил Огл ГЦ.

Остали потврђени придеви на *-ски*: од шкѡлѣ *јѡвањск^е* З, *лањск^е* је гѡдин^е Реб, *лањск^е* гѡдин^е СР, *лањски* ѡстави Мил, да прѣд^ам за ѡнѡ *лањск^о* Остр; и: *бѣ^чѡнско* цѡкло ДК, *ја^чдински* синови В, *г^чицилинскѡм* батаљону Брез, *дом^аћинск^а* кћуа С, из *дом^аћинск^е* кћуѣ ГЦ, то су *дом^аћински* К, *гр^чинске* дивѣзије Др, обраћивали *ма^шинске* ств^ари Пр, *ма^шински* инжињѣр Б, и млађи *ма^шински* ГЦ, *иланинск^о* је мјѣсто Мр, им^амо *иланинску* вѡду Брез, свѣ су то *иланинск^е* вѡде ДЛ, површински Мил, *свинчин^арски* сѡк^ак ГЦ, *си^чаринск^а* кћуа ч^атмара Бог, кћуа била *си^чаринск^а* ГЛ, *си^чаринск^е* кћуѣ Осл, да се чѣшљају *си^чаринск^е* М, биѡ *си^чарински* креденац С, ѡнѡ *си^чаринск^о* дѡл до зѣмљѣ Д, ^арију *си^чаринск^у* О, плѳгови *си^чарински* Г, кћуа *си^чаринск^а* СГ, ѡнѡ *си^чаринск^о* Мр, *Тѡминско* врѣло Мил, Врѣло *иу^чинско* Т, *иинск^а* кѡла дрвен^а Бр, *иинск^а* кѡла па сѣдн^е ма^{ло} Мр, прѣ *иинск^а* кѡла Д;

Од именице *јесен* присвојни придев гласи: такуше *јесѣње* Бр, им^а и *јесѣњ^и* Бр; *јесѣнски* ва^шери Вр, прѣ *јесѣнскѡј* Крстовд^ана Осл.

468. Придевски наставак *ѣ* чува се у именима празника: ѡ *Ивањд^ану* се пр^авѣ вѣнчићи Бог, на *Ивањд^ан* Пл, учи *Ивањд^ана* Суш, вѣнч^аћи ^уочи *Ивањд^ана* Т, сла^вимо *Јѡвањд^ан* Бал Бр ДЛ, пр^аво од *Јѡвањд^ана* Мил, за *Јѡвањд^ан* Огл, сла^ва је тамо била *Јѡвањд^ан* Лоп, за *Јѡвањд^ан* разгов^арѡ Д, *Јѡвањад^ан* пѣтак Брез, Танацков^аћи сла^вѣ *Никољд^ан* Осл, *Си^чѣфанѡд^ан* Осл, Д^ав^адовићи сла^вѣ *Три^чвуњд^ан* Осл.

469. Присвојни придеви од властитих имена (тип Борисав) гласе: кад је убијен *Бѡрисављев* Д, ѡштра та *Бѡрисављева* с^икира СР, тѡј *Бѡр^сављевѡј* сѣстри Пл, код *Вѡјсављевѣ* кћуѣ Б, *Вѡјсављев* ѡбрад ^умрѡ С, тамо *Вла^чсављевѡј* кћуи Б, *Љѡбосављева* се зв^ала Вѡкосава ГЦ, *Мил^сављев*, ж^алѡсти, јакѡ Мил, то су *Милсављев* синови Суш, из ф^амилијѣ *Мирѡслављев* син ГЦ, ^ујчевина *Мирѡслављева* Т, и *Тѡмислављевѡј* ѡца Д, *Тѡм^сављева* мајка Мил, *Тѡмислављева* ћѣрка, тѣбѣ рѡдила Туб.

од оне ко^{ја} се казује слободном његовим обликом (*и^чв^иши* = мало виши), а *и^чо* + *су^чер^аи^чив* означава појачану особину (*и^чѡна^чјѣиши* = леп изнад свих) (1935: 81).

470. Присвојни придеви од именица мушког рода гласе:

Бóжјин чйча С, код *Влáјине* воден"це Др, *Зáрину* ћерку Ст, *Сíмина* жéна СГ, баба *Влáдина* СР, *Влáдина* жéна ГЦ, ја сам *Лúкин* сйн С, óвй *Чéдини* Огл; *Бáйи*"на рáдња тáм Г, *Пéр*"но и нáше С, дóдила ми снáја, óвá *Пéр*"на Туб, *Рáјина* сéстра С, рéци ми за *Рáшину* ћерку Сит, *Сáвин* óтац С, ја óћу *Тóш*"ну Кóсу Г, *Цвéјин* врсник Мил, *Чáњин* óтац С;

óна ме *Кóсiйина* унучáд нóсала Ст, за *Кóсiйину* кафáну З, *Мáйијина* мáјка била Мр;

йрáнћегiн грóб Мил, чáстй нас *йáйиин* дрúг Г, чéтворо дeцé чйчинй Г, и чйчинй трóје Мил.

471. Присвојни придеви од заједничких именица *брай̄*, *син*, *зей̄* и *ошáц* гласе у свим пунктoвима: *брай̄ов*, *синов*, *зей̄ов* и *очев*.

472. Од придева добијених старим наставком -*ъји*, -*ъја*, -*ъје* добијени су облици: нéкат и *брáвијe* Огл, сирóта *бóжцијá* Б, *бóжцијá* ти мáјка дáла Д, милiна *бóжцијá* Пл, *бóжцијi* áмбис Бог, јéла сам *кóзије* мéсо Брез, бóљй *кóзијi* Реб, у *мишију* рúпу Туб, *óвчијe* мéсо Мр, *óвчијe* млéко Бр, *óвчијi* сйр Брез; и *бóжй* Реб Брез, у *врáжy* Д, *óвчй* Остр С Бог.

473. Присвојни придеви од назива животиња гласе: од *iðвeћe* кóжe Сит, *iðвeћá* кóжа Др, тó се улeпй *iðвeћом* бáлегом Осл, *јáйећá* вyна је Бр, һйлими о(т) тe *јáйећe* Пр, *јáйећe* мéсо Брез, *кóкòшињe* мéсо Мил, глáва *крмeћá* Лоп, *крмeћe* је бiло Г, *крмeћe* вeћe бiло Ст, *йилeћá* чóрба Мил, *йрáсeћe* мéсо Брез; и: *брáвљe* је бiло Г, сáмо *крáвљe* Г, *крáвљe* бáлeге К, са *крáвљим* се пómeшá Сит.

У Подгорини је и: *iðвeћина*, *йилeћина/йилeћина*, *йрáсeћина* и *йрáсeйина*, *шeлeћина* и *шeлeйина*, *óвчeйина*, *брáвљeйина*

474. Придев *доњи* гласи:

а) у тóгá *дóјни* вeш Реб, па ўшијe ми за *дóјни* вeш Др, *дóјни* крáј Осл, да ймáм дóле *дóјни* вeш ГЦ, и о тóгá *дóјни* вeш Реб, тá *дóјнá* кyћа ГК, Гóрњe и *Дóјнe* ймá ГЦ, *Дóјнá* Бyков"ца ГБ, у *Дóјнóј* Бyковици у Пáвловићима ГБ, он" су из *дóјник* Áндрйћá Осл, у *Дóјнóј* Грáбовици СГ,

б) прóлази кроз *Дóјњe* Црнiљeво ГЦ, *Дóјњá* Ёрáков"на Огл, дóле у цeмáтима *дóјњим* Брез, рòд"ла у *дóјњим* крáју Сит, у сòбу *дóјњy* Лоп, у *Дóјњeм* крáју под Бóјчицòм Др;

в) *дóњи* вeш Бал, штò прeпадá *Дóњeм* Брáтáч"ћу Бр, *Дóњe* Брeзовице Брез, у *дóњи* крáј Кáмен"це ДК, а на *дóњy* стрáну ДК, тó йсто сeло Дóње Лeсковице ДЛ, ймáм дòл у *дóњóј* Кáмен"ци ГК, óздò из *Дóњй* Лeсковйцá ГЛ, ймá Гóрњи Брáтáч"ћ, ймá *Дóњй* Г, и óна *дóњá* стyпа Лоп, дòшò је у *Дóњe* Црнiљeво Мил, óстò са њeговòм пòродицòм у *Дóњeм* Тáору Мр, зáспy тyд дóњy вeдeн"цу Пл, а *дóњи* га прeкватá и мeљe Реб, óсташe нá *дóњeм* С, прáвили кóшуљe и пeшкiрe и *дóњи* вeш В;

г) ў отóј *дóљњóј* вeдeн"ци Пл; лyдима *дóљнe* вeшòвe Бог, Мйличин"ца, па Црнiљeво *Дóљнe*, шáбáчкò ГЦ; *Дóљни* крáј зòвe се Дyмáр Осл; тá цáда йдe за *Дóљњи* Тáор Мр.

475. Према готово редовно *воловски* спорадично се може срести и: па с *вòлyјским* кòл"ма Бр.

476. Према прид. непр. тур. *шáзе* у испитиваним пунктoвима потврђен је променљив придев: вòлйм *шáз* лeбáц Мр; чeкáј да извyчeм из ћeрeма *шáзе* Др, ўзмeм *шáзе* квáсац Т, док је *шáзе* В; е, кòјá су *шáзи* М, кòјá нйсу *шáзи* О, спрeмá *шáзи* мéсо Осл, нáјлeпшá дндáј кад је *шáзи* ГЛ, тá кòјá су *шáзи* М, нáкò *шáзи* пòјeдeмо Осл, кyпиш јáја *шáзи* Т; па ймá *шáзeй* мeса Брез.

477. Придеви типа *болесѿан*, *рагосѿан* и сл. имају углавном стандардне ликове:

а) човек *бѿлесѿан* Брез, чѿјек *бѿлесѿан* ДЛ, бѿѿ ми свѿкар *бѿлесѿан* ГЛ, не мѿгу доћи *бѿлесѿан* Вр, бѿѿ сам *бѿлесѿан* јакѿ ГЦ, пошто је *бѿлесѿан* Л, *бѿлесѿан* сам Др, кѿ је *бѿлесѿан* за реуму Мил, *бѿлесѿан* сам шѿста гѿд^{на} В, а кѿ је *бѿлесѿан* Остр, ѿтишѿ *бѿлесѿан* на фрѿнт Реб, прѿђѿм њѿму, ѿн *бѿлесѿан* Суш, *бѿлесѿан* тридесѿт гѿдѿна З, бѿѿ је *бѿлесѿан* СГ;

б) жѿл^ѿдац ти *бѿлесан* Лоп, млѿго *мѿсан* Г, од ѿвчијѿг је *мѿсан* Лоп.

Г. БРОЈЕВИ

Основни бројеви

478. Број *јеган* се увек јавља са почетним *ј*- и разликује облике за сва три рода. Илустративно наводим примере:

јеган прѿбѿшѿм Бал, *јеган* ѹчитель Брез, *јеган* причѿ В, *јеган* ѿбрѿч Д, нѿж је *јеган* Д, *јеган* лилак О, *јеган* зѿсѿѿк СР, *јеган* вѿ Ст, *јеган* дѿдио С, *јеган* чѿча Суш; *јѿдно* парче Б, *јѿдно* сам побѿцила Др, зрѿно *јѿдно* Пл, *јѿдно* кѿло Туб, *јѿдно* лѿго Т, *јѿдно* ил трѿје Т; код *јѿдноѿа* чѿвѿка Л, и јѿш у *јѿдноѿа* СР, *јѿдноѿ* чѿнка ГК, *јѿдноѿ* трѿговца Остр, *јѿдноѿ* дѿду Реб; бѿба и дѿда у *јѿдноѿ* Бал, свѿ за *јѿдноѿ* синијѿм В, ѹмрла *јѿдноѿ* мѿјка ГБ, *јѿдноѿ* свѿдбу Лоп, ѿѿду *јѿдноѿ* ГЛ;

за *јѿдноѿ* кѿсѿом Мил; тѿде стѿјѿ у *јѿдноѿ* брѿшно, у *јѿдноѿ* тѿј пасѿљ Мил, *јѿдна* мрснѿ ГБ, *јѿдна* сѿба Др, *јѿдна* бѿја С, по *јѿдна* ѿстанѿ кѿћи Туб, *јѿдна* магѿз^ѿца Т; са *јѿдне* странѿ Бог, *јѿдне* гѿдинѿ смо нѿбрѿли Г, из *јѿдне* ѿѿсѿ дрвенѿ Пл, *јѿдне* гѿд^{на}нѿ јѿ Пр Сит, *јѿдне* приликѿ Реб; ѿв *јѿдноѿ* жѿни Остр; и јѿ *јѿдну* писму Б, ѹватѿш *јѿдну* врсту ДЛ, имѿм *јѿдну* снајѿу Реб, *јѿдну* рѿвну њѿву Т; са *јѿдноѿ* ѿвѿм дѿвѿјѿком Лоп, са снајѿѿм *јѿдноѿ* Реб.

479. Број *јеган* има облике множине када се нађу у функцији придевске заменице:

ѹ кола сѿдоше *јѿдни* Б, а *јѿдни* тѿдѿ Б, *јѿдни* су пѿмрѿли Брез, *јѿдни* ишли да пѿвајѿу ГК, *јѿдни* цѿпајѿу ГК, идѿ *јѿдни* дрѿгима прѿ ГЛ, *јѿдни* пѿцајѿу ѿтѿд ГЦ, штѿ јѿду *јѿдни* ДК, *јѿдни* лѿжѿ ДЛ, *јѿдни* гѿрајѿу ДЛ, *јѿдни* прѿђѿше тѿмо З, *јѿдни* вѿкѿ крѿнли главу Мил, *јѿдни* кроз Живѿнов^ѿѿе Мил, *јѿдни* дѿшли да трѿжѿ Мр, *јѿдни* вѿжѿ Мр, *јѿдни* ѿстали у Беѿмѿжевићи Пр, *јѿдни* на цѿков^ѿма Пр, *јѿдни* код колебѿ Реб, *јѿдни* сѿдѿ С, *јѿдни* разговѿрајѿу Суш, *јѿдни* вод сѿ мнѿм Т; ѿпанчице *јѿдне* Д, *јѿдне* прѿду ГЦ, *јѿдне* од пѿноѿи ГЦ, *јѿдне* иштрикала чѿрапе Г, стѿв^ѿла *јѿдне* К, *јѿдне* Зѿдушн^ѿце Огл, *јѿдне* мѿзѿу крѿве О, *јѿдне* сѿрѿ млѿко О, по *јѿдне* дарѿјѿш Остр;

480. Број *дѿва* има облике:

дѿвѿ ѿделѿња Бал ГК, *дѿвѿ* пѿдрума Бр, по *дѿвѿ* прѿта Брез, *дѿвѿ* тѿчка вѿмо Г, имали *дѿвѿ* имѿња Мр, *дѿвѿ* кѿнчиѿа Пр, *дѿвѿ* стрѿчиѿа С; прѿзоре са *дѿвѿ* крила Лоп, са *дѿвѿ* ѿделѿња В Мил Осл Суш; *дѿвѿ* сѿстрѿ Б, *дѿвѿ* ѿѿри Бог, *дѿвѿ* слѿмњаче ГБ, *дѿвѿ* јѿтрове Д, *дѿвѿ* штѿле Огл.

Следећи примери потврђују да деклинација није потпуно изгубљена у броју два: ѹ тѿм кѿћама гѿре великѿм *дѿвѿма* СГ, издѿлила *дѿвѿма* снајама Остр, с *дѿвѿма* другѿрицама ишла Ст, изѿткѿла *дѿвѿма* јѿтровоама СР.

480а. На терену су потврђени и облици:

а) за јѿдан дѿн се вјѿнчале *ѿбе* Брез, није вѿлиѿ *ѿбе* жѿнске ГК, с *ѿбе* странѿ забијѿно ГЛ, имале *ѿбе* по машину Г, *ѿбе* су Г, мѿрѿм вѿл^ѿти *ѿбе* ДЛ, *ѿбе* су биле Л,

једнаке *дбе* Лоп, *удате* су *дбе* Лоп, *дбе* су *умрле* Мил, *дбе* *помрле* СР, *дођоше дбе* О, *у кући дбе* *ћерке* Сит, *добијо* с *дбе* стране Суш, *овај* с *дбе* стране СГ, *старије дбе* СГ, *оне* су *дбе* Туб, *дбе* *чйче* Туб;

уп. и пр.: *буде* код *обѣју* Огл, с *обѣма* Огл, *наручи* шифоњере трокрилни *обѣма* Туб.

б) *дбагвѣ* сам *родила* Брез, *преват*ле смо се *дбагвѣ* ГК, *оне дбагвѣ* *видиле* ГЦ, *пунџо* смо *рад*ле *дбагвѣ* Г, *дбагвѣ* му *унуке* Др, *дбагвѣ* *оне* *знале* Лоп, *дбагвѣ* су *умрле* Мил, *дбагвѣ* за *једно* *вече* Огл, и *дођу* *дбагвѣ* СР, *наточи дбагвѣ* *пуне* *видрице* Туб;

дбагвѣ су *шкџовани* ГЦ, *дбагвѣ* *деце* Огл, *дбагвѣ* *отишли* на *ратйште*. Туб, *обећамо дбагвѣ* Ст, да *буду дбагвѣ* *голи* Туб;

дбагвоје *женскй* *стубови* *били* Лоп.

481. У косим падежима бројеви *йири*, *чейири* гласе:

а) *йири* *недеље* *прошло* Б, *йири* *мјесѣца* Брез, *има йири* *ћерке* К, *йири* *кад умре* М, *йири* *опанчарске* *радње* Мил, *вако са йири* *дне* *пагога* Пл, *йири* *она цџока* Р, *саџак* с *йири* *ногаре* Д.

Промену није у потпуности изгубио ни број три: *спремила* свѣм *йирима* *ћерима* Брез, *однесѣм* и *онѣм йирима* Со, *йирима* *ћерима* *разгодѣм* *пџдједнако* З, *некцију йирима* С;

б) *чейири* *разреда* Д, *узмѣш чейири* *дрвцета* Л, *чейири* *ведѣн*це Пл, *чейири* *сѣстрѣ* Реб, *нас чейири* С, на *чейири* *вџде* Туб, *гор са чейири* *одељења* СР.

Промена бројева *два*, *йири* и *чейири* није у потпуности изгубљена у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 100–101), у Тршићу (Николић 1968: 419) и у говору Љештанског (Тешић 1977: 225).

482. Преглед бројева од 5 до 10:

родила йѣи *ћерију* Бог, *нас йѣи* *девојака* Бр, *йѣи* *недеља* Петровџг *пџста* ГЦ, *йѣи* *деверџва* Остр, *йѣи* *водѣница* Туб; *божићни* *пџс шѣс* Брез, *шѣс* *мојѣ* *другарица* Г, *шѣс* *кила* *проје* З, до *шѣс* *сати* *умѣсѣм* *лѣбац* М, *шѣс* *сестара* Мил, *шѣс* *месѣци* *било* Сит, *дал шѣс* С, *шѣс* *йљада* Суш; *сѣдам* *нећѣља* Брез, по *сѣдам* *дана* М, *сѣдам* *дана* *јѣс* СГ, *сѣдам* *гџдина* *старијѣ* СГ, *сѣдам* *гџдина* Ст, за *сѣдам* *дана* С, *сѣдам* *гџдина* *ми* *било* С, *сѣдам* *дана* *кући* Суш, у *сѣдам* *сати* *пџћѣм* Суш, *прѣседник* *сѣдам* *сѣла* Туб, *пџдајте сѣдам* *дана* Туб, *сѣдам* *пџсле* Т; *џсам* *проја* ГЦ, *има џсам* *бикџва* Лоп, *догнала џсам* *оваца* Мр; у *девеи* *вџда* Г, *девеи* *гџдин* Мр, о *девеи* *сџртѣ* С; по *десѣи* *сламњача* Б, *умѣсѣм* по *десѣи* *сомуна* Брез, *десѣи* *лѣбџва* *станѣ* Г, *није* *дџд*ла *десѣи* *гџдина* Осл, *чѣршѣва* *десѣи* *ткѣни* Ст, по *десѣ* *џни* *сомуна* О.

483. Преглед бројева од 11 до 19:

само јѣданѣс *месѣци* ГЛ; *гџанѣс* *градѣ* Бал, *било гџанѣс* *џкнију* Д; *йириѣс* *дана* *жѣла* СР; у *чейириѣс* *пџчѣла* СГ; *йѣириѣс* *љути* *ракија* З; по *шѣсѣс* *убаџивала* Туб; *сѣдамѣс* *ћѣлима* Г; *осамѣс* смо *имали* Брез; *оваца* *девеиѣс* *било* Лоп.

484. Систем десетица изгледа овако:

оваца *има гџадесѣи* В, *гџадесѣи* *лѣбџва* Г; *йириѣсѣи* *косаца* *ударѣмо* Мил, *йириѣсѣи* *ћѣлима* СР, *кѣпаш* *деѣе* *чейириѣсѣи* *дана* В; *стџ* *йѣдеѣсѣи* *сџатџва* ДК; *триста* *шѣзѣсѣи* *кућа* З; да се *пѣришѣм* од *сѣдамѣсѣи* *гџдина* Б; *преко осамѣсѣи* *лѣсѣица* ГЦ; *преко* *девеѣсѣи* *гџдина* Пл;

гџајѣс *гџдина* Б Бог, по *гџајѣс* *прѣљѣ* Бр, *гџајѣс* *ћурки* Сит; *йиријѣс* *гџдина* С; *чейириѣс* *сѣћѣ* ГБ.

485. За означавање броја 100 и бројева *који* се *граде* *помџу* *њега* *користи* се (-)сѣио, -сѣиа и сѣиџина:

(-)сѣо: *сѣо* чуда Брез, њ *сѣо* кѣла ГЛ, *сѣо* адета М, *сѣо* пута баба рекла Р, жив^нла скоро *сѣо* година С; *гвѣсѣо* Г, по *гвѣсѣо* Сит; *чѣирициѣо* четрес метара ГЦ; *иѣсѣо* кубика дрва Г; *шѣсѣо* четрес К; од љаду *ѡсамсѣо* и нѣкѣ Д; *гвѣсѣо* тријес осме Брез;

-сѣа: *гвѣсѣа* кѣла шенице Брез, *гвѣсѣа* педесет комада Сит; *ирициѣа* сватова Брез, *ирициѣа* чуда Реб СР;

сѣошѣина: жетелаца по *сѣошѣина* Туб, *сѣошѣ*ну лѣса Г, *сѣошѣ*ну жетелаца има К.

486. Број 1000 гласи: двадесет *иљада* наши Бог, купим осамнѣс *иљада* ГБ, седам *иљада* ѡври Г, шѣс *иљада* З, двајес *иљада* Кун, по ѡсам *иљада* С, посадио шѣс *иљада* само смрче Суш, дѣвет *иљада* је ѡтишло Туб.

Редни бројеви

487. Редни бројеви гласе: свѣ *ирѣа* класа Бр, *ирѣа* ис кошарѣ Мил, *ирѣа* му је жена ѡмрла О, *ирѣа* пошла у школу Пл, ѡна жена *ирѣа* ѡмрла Реб, зѡве се *ирѣа* СР, *ирѣа* кудеља СГ, кад је *ирѣа* вршалица додила Суш ја сам *ирѣи* рођак С, на *ирѣи* Ускрс Туб, сѣди у *ирѣом* чѣлу Со, *ирѣом* само га ѡкомѣш СР; *груѣа* ѡтишла за попа Пл, *груѣа* трава Пр, *груѣа* соба мала СР, свакѡ *груѣа* врата Ст, ѡнај *груѣи* није стѣо З, нѡси у *груѣим* судовима Брез, ѡт^ншла ѡпѣ за *груѣи* Бр, јѣдан за *груѣи* ГЛ, јѣдна *груѣј* даду К, у *груѣј* кућ^н О, у *груѣом* сѣлу Мр, *груѣо* је љута ракија Брез, свѣ сѣпѡмо јѣдно на *груѣо* Лоп; *ирѣћа* кућа Бр, *ирѣћа* год^нна Брез ГБ, *ирѣћа* бѣла ѡвд у Алексићи С, *ирѣћѣи* је задушнѣ недеље Реб, ѡн^н на *ирѣћѣм* метру О, вашер бѣѡ на *ирѣћѣи* Васкрс Брез, *ирѣћѣи* ѣфарт Осл, у другима зѡб и *ирѣћѣим* Лоп, *ирѣћѣј* години Пл, на бразду *ирѣћѣу* Сит, *чѣиврѣи* јабоме СР, на *чѣиврѣи*о мѣсто Осл; ја *иѣиѣа* Брез Г Мил, од *иѣиѣ* годинѣ Брез; *шѣсѣа* у ѡца бѣла Бр, у *шѣсѣј* год^нни Мил Огл; кад ми бѣла *сѣдма* година В, *сѣдма* сад година З, ја сам бѣла *сѣдма* Реб, у *сѣдмѣј* години Туб, род^нла и у *сѣдмѣм* месѣцу Д; Милена *ѡсма* Г, у *ѡсмѣј* год^нни СГ Суш; мајка ми је бѣла *гвѣсѣи*о Реб; дал бѣ *гвѣсѣи*о ГК, ѡтац *гвѣсѣи*о Реб, *гвѣсѣи*о трѣба да је бѣѡ Сит; мѣни бѣла *јѣданѣсѣиѣ* год^нна Пр, погинѡ *гванѣсѣиѣ* ГЛ, ѡва кућа је прављѣна *гванѣсѣиѣ* Реб, на *гванѣсѣиѣм* метру Др, *ириѣсѣиѣи* је у Осѣч^нни вашер Г, *ириѣсѣиѣ*о годѣште СГ; до *чѣириѣсѣиѣ* су ѣзгинули ГЛ, ја *чѣириѣсѣиѣ* Огл; бѣла сам *иѣиѣсѣиѣа* Лоп; *шѣсѣиѣа* у кући Реб; *сѣдѡмнѣсѣиѣа* год^нна Осл, дошла у *сѣдѡмнѣсѣиѣј* З, у *сѣдѡмнѣсѣиѣј* сам се години СГ; дошѡ је *ѡсамнѣсѣиѣ* В, у *ѡсамнѣсѣиѣј* год^нни М Осл, ѡзѣла на Петровдан *ѡсамнѣсѣиѣу* З; учи Нѣкољдана *гвѣиѣнѣсѣиѣи*о Туб; ѡзѣо *гвагвѣсѣиѣу* годину Вр; парѡстос се чѣиѣи на *чѣириѣсѣиѣи* дан Пл; подел^нли смо се *иѣгвѣсѣиѣ* год^ннѣ Вр; *шѣсѣиѣа* му година Л, *шѣсѣиѣ* год^ннѣ Огл О; није дошѡ до *сѣдѡмгвѣсѣиѣ* Мил; прѣшла у *ѡсамгвѣсѣиѣу* Брез, *ѡсамгвѣсѣиѣу* ѡзѣла Осл;

чѣириѣс шѣсѣиѣ годинѣ Бог Мил Сит Г, *чѣириѣс иѣиѣ* добио ћѣрку Остр, дошла ѡв *шѣсѣиѣ ирѣѣ* Г, *сѣдѡмгвѣсѣиѣ ирѣћѣ* годинѣ Мр, *сѣдѡмгвѣсѣиѣ сѣдмѣ* Остр; *ѡсамгвѣсѣиѣ чѣиврѣиѣа* ми је година Т, ѡмро *гвѣдѣсѣиѣ ирѣѣ* Реб, прѣстала *гвѣдѣсѣиѣ груѣѣ* год^ннѣ ДК.

Збирни бројеви

488. Нижи збирни бројеви су:

ѡбоје по коња Брез, лѣпо учѣ *ѡбоје* Лоп; *ѡбагвоје* ми дѣцѣ Мил, кѣрјѡк дође и лѣпѣ *ѡбагвоје* Реб, у кући *ѡбагвоје* Суш; нашла посѡ *ѡбагвоѣма* Осл;

са ти *двоје* деце Б, имала сам *двоје* Брез, умрло јој *двоје* некрштени мали Д, опет родла *двоје* женскиња М, *двоје* ћурића Огл, *двоје* праунучади Сит, једна се окопилила и *двоје* Со, *двоје* држимо за ту ручку СР; имо *шроје* деце Бал, *шроје* чарапе ДК, *шроје* свиња матори М, *шроје* тизи било је Остр;

489. Бројеви од 4 па надаље готово увек имају наставак *-оро*:

по *четворо* нас у једном кревету Брез, имамо *четворо* коза Г, ослује се на *четворо* Лоп, само ја и *четворо* деце Мил, имала сам *четворо* деце Мр, *четворо* деце чичини Р, у менџ *четворо* је св^иета Брез, *четворо* гостију ГЦ, *четворо* на гњиздари М, и ја сам родила *четворо* ДЛ, имамо *четворо* јањаца Реб В, имамо *четворо* говеда Лоп, рађале по *четворо* ДЛ, *четворо* деце поседамо Лоп, нас је било *четворо* Бог, мајка је нас *четворо* родила В, имало је *четворо* народа Л, у менџ *четворо* њи СР, били *четворо* народа Бог, *четворо* прасица СР, *четворо* у кући Д, дошла нас је *четворо* било Д, *четворо* будне Брез, имамо *четворо* јањаца Г, имала *четворо* пилића Мил, по *четворо* копача Туб, до *четворо* у једном одељењу Вр, по *четворо* жетебца ДК, по *четворо* се саставџ СР, *четворо* у нашџ њиви СР.

Факултативно се (углавном у западним пунктовима) може јавити и наставак *-оро*: *четворо* праун^чади Мил, по *четворо* Мил.

Потврда за формант *-оро* има у западнијим пунктовима Ужичке Црне горе (Марковић 2011: 269), у азбуковачкој Узовници (Тешић 1978: 179), у Тршићу (1968: 419); сасвим је уобичајен у босанским говорима; уп. нпр. обаћи говор (Симић 1978: 78), западнобосанске ијекавске говоре (Дешић 1976: 256).

490. У следећим примерима збирни број конгруира у роду, броју и падежу са именицом *pluralia tantum*: куће са *двоја* врата ДЛ, није по *двоја* кола Остр, само *шроја* кола Мил, начупам данас *шроја* кола ДК; *четворо* врата само су имала Остр, имало њи једно *четворо*, *четворо* кола Т; они *четворо* њини деце ГБ, *четворо* чарапе продом преко зимџ Г, дала *четворо* чарапе С; дотерала у *двојим* колима Ст, ишли са *двојим* колима СР; она је остала са *шројом* сиротињом Брез.

Слични примери забележени су у Тршићу (1968: 419), говору Љештанског (Тешић 1977: 225) и у Обади (Симић 1978: 78).

491. У употреби су бројне именице на *-ица*:

обадвојица се ми виш оженили Пл, *обдојици* ометџ чарапе Лоп, *обдојицу* Др, служио сам ја *обдојицу* Сит, ова *двојица* Брез, виш ова *двојица* Г, ни су тељи њи *двојица* З, *двојица* вучџ Остр, Миле, колко си плаћо овим *двојици* Др, мојим тижим *двојицом* ишла Лоп, биле чиче *шројица* јоште Лоп, *шројица* неписмена СР, из Павлове куће *шројица* људи С, *четворојица* сједи Брез, *четворџца* знали Мил, *четворојица* људи било у кући Суш.

492. Приближна количина исказује се:

а) наставком *-ина*:

одџо ми *четворина* С, кад је одрџд и *четворина* његова идџ Суш, било је *четворину* кућа Вр, *четворину* кућа Вр, има по *четворину* људи ГЛ, до *четворину* људи Реб;

б) наставком *-ак*: *четворак* дана Бог, било је по *четворак* Бр, мењо сам *четворак* Вр, позајимали се они ту по *четворак* кућа ГЛ, посе *четворак* дана ГЦ, има пре рата факултетски мџда *четворак* људи ДК, нема ту једно *четворак* кућа Др, једно *четворак* кила М, око *четворак* ектара СГ, *четворак* гџдина пре него се она разболела С, *четворак* гџдина Осл;

в) Приближна бројност се може исказати и комбинацијом два (обично суседна) броја, при чему сваки број или задржава свој акценат или чини једну акценатску целину:

Џж"на долази око *један-два* ДК, *два-три* стoлара Бог, *два-три* калема Мр, провлачила *две- три* гoд"нe Бог, по *две-три* гoдине ГЛ, овакo зањимали јeдно *две-три* гoд"нe Др, *две-три* кeсе Суш, на *три-чeтри* мeста сврањали Бог, пoслe *три-чeтри* гoд"нe О, нaтoварј по *три-чeтри* цака Суш, имa *чeтри-пeт* њeговј куња Бр, пoшлeм ја *чeтри-пeт* струка Лоп, ја сам *чeтри-пeт* мeјта oбyкла М, ни *шeс -сeдaм* прoја ГБ, мoжда *oсам-дeвeт* шoља Oсл; *тринeс-чeтрнeс* гoдњнa Реб; *двајeс-тријeс* изданака ДК, *пeдeсeт-шeсeт* ДК; *двeстa - тристa* кубика дрвета Реб; до прe *две-три* гoд"нe Лоп; стoји *два-три* данa Л, oвде у Пyстињи *пe-шeс* гoдњнa Брез, имa јeдно *пe-шeс* гoдњнa Др;

г) Приближна бројност се може исказати и збирним бројевима:

двоја-троја кoла рeгистoвала С, по *троје-чeтвoрo* спaвa на јeднoм крeвету ГЦ, маoм дeцe по *троје-чeтвoрo* Со, *троје-чeтвoрo* д извјнeш понoсила Туб, *чeтвoрo-пeтвoрo* јeдe из *нaсe* ГЛ, давало дјјeтe по *пeтвoрo-шeствoрo* Л, сeднe и по *пeтвoрo-шeствoрo* Лоп, задружнј лyди пo *пeтвoрo-шeствoрo* Реб, прoдaм по *сeдмoрo-oсмoрo* јагањаца ГК, док је било *дeвeтвoрo-дeсeтвoрo* нaрoда ГЦ, *пeтнeствoрo-шeснeствoрo* бeриoца К, нaс било *шeснeс-сeдaмнeствoрo* нaрoда Oсл, oкo двaјeс *пeтвoрo-шeствoрo* y куњи Вр; по *дeсeтвoрo- пeтнeствoрo* гoвeдa Мил.

493. Сложени бројеви гласе:

двајeс две младе Мил, *чeтирeс oсам* сaтј ДК, жив"ла *шeсeт сeдaм* О, изишло *сeдaмдeсeт двa* ДК, живила *дeвeдeсeт oсам* гoдњнa В, *стoб oсамдeсeт* зyбaца ДК, по *двајeс* пeтeрo Мил, ишло њи *стoб пeдeсeтвoрo* В.

Везивање сложених бројева може се остварити и везником *и*: *двадeсeт и две* младе у Мјличинц" Мил, живиo *oсамдeсeт и шeс* гoдњнa Брез, било њи *двајeс и двоје* нaрoда В, *двадeсeт и двоје* y куњи М, било нaс *двадeсeт и двоје* СГ, *двајeс и чeтвoрo* нaрoда СР, скyп"ше са мoјoм дeцoм *двајeс и шeствoрo* Лоп, *тријeс и троје* нaрoда Г, *чeтирeс и шeст* *eкћиарa* имања oн имo Брез.

Мултипликативни бројеви

494. Мултипликативни бројеви јављају се на читавом терену. Ови бројеви образују се са *-иуџа* и ређе са *-рег*:

а) на *јeдaмјуџи* из јeднe сoбe В, *јeдaмјуџи* yдарила кјша СР, ја сам зјнула *јeдaмјуџи* С, полагaо *двајуџи* ГЦ, мyзeм *двајуџи* Мил, сјрила *двајуџи* Брез, *двајуџи* пјтo Л, *двајуџи* се шпaртa Oгл, мeнe *тријуџи* изyдарo Брез, мoгу дeдeм *тријуџи* З, *тријуџи* мe oтaц вoдиo y шкoлу Пр;

oднece *два јуџа* зa дaн ДЛ, *два јуџа* сам зa дaн пeшкe ишла Пр, свeгa *два јуџа* дeвoјaчкo Реб, *три јуџа* се блицила Брез, *дeвeт јуџа* је бивала ДК, *двaнeс јуџа* зa нoћ Суш, *стoб јуџа* В Oсл С Туб;

кaд се мрднe *првe јуџи* Сит, *првe јуџи* вјкнула С, мeнe пoшлe *грyџи јуџи* В, *грyџи јуџи* понeси пaсyл Р, *прeћи јуџи* oдби oнo дрвo Пл;

б) дeлили се *двapeд* СР, *јeдapeдa* мј нaтoварјмo Пл, *јeдapeд* сам била рeшила да пoбeгнeм ГЦ, *јeдapeд* чјча дoшo С, y Вaљeвy *јeдapeд* Туб.

Дистрибутивни бројеви

495. Образују се помоћу *ио* или *на*:

свѣ *ио јѣдан* З, *ио јѣдан* сѣт Суш, *ио јѣдна* останѣ кѹћи Туб, *ио јѣднѣ* дѣрујѣш Остр, осѣчѣ *ио јѣдно* пѣрче тѣга Остр, дѣђѹ нѣдѣм *ио двѣ* Б, *ио двѣ* јѣјета Бог, *ио двѣ* пѣсека ГБ, *ио двѣ* ашчије ДК, остав"ли *ио двѣ* пѣра вѣловѣ Реб, бѣбе дѣду *ио двѣ* ѣраја Т, бѣли *ио двѣ* жѣнске Лоп, *ио двѣ* пѣлене ДЛ, *ио ири* рѣдаре ДК, сѣјѣм брѣшно *ио ири* сѣта Л, спрѣм"ла *ио иѣи* слѣмѣачѣ ѣерима СР, бѹднѹ *ио седмдѣсѣиоро* се сѣставѣ СР, тѹриш *ио чѣири-иѣи* тѣ сѣришта сѹвѣ Брез, пѣстила сам *ио сѣдам* нѣдѣлѣ Брез, ѹмѣсѣш *ио дѣсѣи* ѣни лѣпѣнѣ Бр, *ио дѣсѣи* прѣји тѹриш С, нѣкад *ио двѣјес* пѣри Туб, *ио двѣјес иѣи* бѣнкѣ Др, пѣвајѹ *ио иѣдѣсѣи* жѣтелѣцѣ Туб, ѣдѹ свѣтови *ио сѣидѣишу* Сит, држѣли *ио двѣје* вѣлове Брез, прѣ је дѣдило *ио ирѣје* Сит, дѣцѣ *ио ирѣје-чѣиворо* Со, *ио иѣиоро* сѣднѣ Суш, прѣдѣм *ио сѣдморо-ѣсморо* јѣгаѣцѣ ГК, *ио дѣсѣиоро* Пл, *ио иѣдѣсѣиоро* жѣтебѣца ДК, слѣн"нѣ и пѣлиѣна *ио шѣсѣиоро* ГЦ, бѹднѹ *ио седмдѣсѣиоро* се сѣставѣ СР;

на двѣ тѣчка извлѣчиѣ Брез, ишла *на двѣ* мѣста ГБ, ѣмѣм *на двѣ* мѣста шѹме ГК, *на двѣ* Лоп, *на двѣ* нѣч"на Остр, бѣло је *на двѣ* мѣста Пл, нѣйѣѣ *на двѣ* ѣлѣде Остр, ѣне ѣу *на двѣ* стрѣне С, *на ири* мѣста ѣсѣкѣла Брез, пѣдѣлило *на ири* дѣла Лоп.

Д. Г Л А Г О Л И

Глаголски облици

Инфинитив

496. Завршно инфинитивно *-и* углавном се добро чува код глагола на *-ӣти* и *-ћи*: нe смeм *бēја̄ӣти* ГЦ, штa ш *бīра̄ӣти* Б, мaл^ну *бр̄а̄ӣти* О, нeћ је *вӣђе̄ӣти* Мр, *вр̄а̄ӣӣти* опeт СР, тo трeбa свē *дaр̄ивāӣти* ДЈ, aкo нeћу *дāӣти* Г, и *дēнӯӣти* Г, и нeмoј *дīра̄ӣти* Л, jа нисaм мoглa *до̄ӣти* дeцу Г, нe вaљa учи Бoжићa *īасӣӣти* вaтру ГЛ, трeбa *īлeдāӣти* дoбрo М, сaд је лaкo *жīвӣӣти* Р, пoчeшe мeнe *зв̄а̄ӣти* ГБ, пoчнe сe *зр̄ав̄ӣӣти* нoдe Сит, мoрa *зн̄а̄ӣти* свaк Суш, пoчe житo *īзлaзӣӣти* Пл, пoчнe сe *кoсӣӣти* у јулу мeсeцу Д, aкo умрeш нeш сe *муч̄ӣӣти* Б, трeбa сe *ӣeриса̄ӣти* Б, нeмoј ни *ӣӣӣа̄ӣти* Мил, кaкo нeш *ӣодāӣкāӣти* С, нијe згoднo ни *ӣодвӣкнyӣти* Реб, oнe ли вeл̄и *ӣдса̄ӣти* Пл, нe смeш сe *ӣрeкyч̄ӣти* мушкaрцимa Д, yмeлa сaм *уш̄анaр̄ивāӣти* СР, дaнaс је мнoгo лaкшe *чeлaрӣӣти* Брeз, oнaкo *чeшљāӣти* сe ДК, jа ћу *ћурӣкāӣти* дoклeн Лoп; *ӣрeћу* oд нeнe кyћe Г, пoлaкo штo нe мoрeмo *сӣӣћи* Лoп, сaд мoрaм *ӣћи* Мил, нeш *изāћи* из вyр^нe С, и дeћe мo *сӣћи* Тyб.

Крњи инфинитив илуструју примери: сaћу *ӣрoдāӣти* вoлoвe ГБ, нe мoг^у вишe *ӣр̄ӣӣти* вр̄искe ГЦ, штoћe мe *вoл̄ӣти* Г, ви сe нe мoштe лaкo *избoрӣти* Лoп, вeликe шкoлe *зaвр̄ӣӣти* Лoп, кaд пoчнy *сӣӣзāӣти* цaнaрикe Остр, кoћe мe *слyж̄ӣти* дoлe Остр, нeћe ти *ӣдeсӣти* рyкe Остр, кaћe *рeшӣти* дa дoвoд̄и Пл, мi oдeмo *рaдӣти* Пл.

496a. У испитивaнoј oблaсти нeмa удвaјaњa инфинитивнoг нaстaвкa *-сӣӣӣти* код глагола типa *рaсӣти*, *нaрaсӣти* и сл. Истo вaжи и зa свe сyсeднe гoвoрe (уп. Рaдoвaнoвић 2006: 106, Тeшић 1977: 226, Никoлић 1968: 420, Рeмeтић 1985: 300).

Презент

497. У првoм лицy јeднинe глагол *хӣе̄ӣти* имa нaстaвaк *-у*: кaд *oћу* дa лeгнeм Бал, *oћу* бaкo дa дoвeдeм Б, *oћу* дa сīрīм Брeз, jа *oћу* д *yмрeм* Вр ДЈ, *oћу* jа дa сe yдaм Др, *oћу* јeднoм дeвeру шарeн^цу Д, *oћу* д *идeм* зa тeбoм З, *oћу* дa нoсӣм jој кaјмaкa Л, *oћу* дa сe прeчeстӣм Лoп, *oћу* дa пoвӣјeм oд oнoг бȳјиштa Мр, *oћу* дa сe жeнӣм Огл, *oћу* дa oдгр̄нeм Пл, jа *oћу* дa мрeм Реб, *oћу* дa ти пoкaжeм СР, *oћу* дo мaјкe и дo oцa С, jа нy *oћу* дa дoвeдeм Суш, *oћу* д *идeм* y штaлу Тyб; *нeћу* jа издaнгyбити Брeз, aл *нeћу* jа д *yзмeм* ништa ГБ, *нeћу* д *yстaнeм* ГЦ, *нeћу* ни лeгaти цaбa Г, *нeћу* дa питaм ДЈ, *нeћу* дa с *yдaјeм* К, *нeћу* jа тy дeвoјкy Огл, *нeћу* Остр Ст С, *нeћу* jа гyрaт^н вишe Пл, aкo нe бyдe стeвaнa *нeћу* Реб, *нeћу* дa бyдe мaлo мeсa Ст, *нeћу* дa стeжeм Т.

498. Глагол *мoћи* глaси *мoжeм/нe мoжeм* (нереткo *мoрeм/нe мoрeм*) и *мoју/нe мoју*:

мoжeм дa гoвoрīм Б, *мoжeм* ГЛ ДК СГ, живӣм кaкo *мoжeм* З, *мoжeм* лeпo Осл, *мoжeм* ли jа сaд дa прeдaм Остр, *мoжeм* дa ти кaжeм Реб, *мoжeм*, рaдӣм свe Сит; *нe мoжeм* дa рaдӣм ништa Брeз, *нe мoжeм* дa имaм ГБ, *нe мoжeм* jа дa знaм ГЦ, *нe мoжeм* глaснӣјe Д, *нe мoжeм* jош З, *нe мoжeм* дa дoбӣјeм ни личнy кaрту К, *нe мoжeм* никудa дa ӣзaћeм Мил, *нe мoжeм* дa нoћӣм Мил, *нe мoжeм* сaм дa рaдӣм с вoлoвимa Остр, *нe мoжeм* дa држ̄ӣм тoликo Тyб;

мoрeм дa пoшљeш В, *мoрeм* и пaсти ГБ, бoрӣм сe jоштe дoк *мoрeм* ГК, у

кући шо мѡрѣм Г, мѡрѣм да рѡдѣм прѣстима Лоп, мѡрѣм да плѣтѣм Суш; нѣ морѣм дѡлѣ В, нѣ морѣм ја ни да стѡјѣм В, ал нѣ морѣм сѡт Г, сѡд нѣ морѣм Лоп, нѣ морѣм да стѣјѣм Реб, нѣ морѣм ѣспод брѣга Реб, нѣ морѣм ја да чѣкѡм Суш.

моју ти прѣчати Брез, ја њѣ ко̀лко моју Г, моју сѡд кѣло јѡгњетинѣ З, вучѣм ко̀лко моју дѣјете Пл, моју да рѣкнѣм СР, моју прѣсти и плѣсти С; не моју д устанѣм нѡ ноге Б, прѣшкѣ не моју д ѣдѣм Брез, не моју ти до̀ћи за слѡву ГК, не моју да прѡстерѣм ГЦ, не моју те прѣмѡрати Д, нѣ моју савијѣна Л, не моју се сѣтит свѣју Огл, не моју да ѡдѡм СР, не моју да ѡдѣм нѡ грѡб С;

Ликови моју-можем-морем засведочени су у Ваљевској Колубари, тршићком говору, говору Љештанског и у Ужичкој Црној гори (Радовановић 2006: 107, Тешић 1977: 226, Николић 1968: 420, Марковић 2011: 556). Шири ареал облика *можем* в. у: Реметић 1985: 300, нап.

499. Сви остали глаголи у првом лицу једине презенте имају наставак -м: *ѡјчѣм* на кѡрјѡке С, *бѣднѣм* у кући Б, кад њу видѣм ја *бѣѡм* Г Пр, ако *бѡднѣм* ГК Др Пл, *вѡлѣм*, свѡк вѡлѣ свѡу мајку Мил, ја тѡ *вѡрујѣм* С, *вѣлѣм* нашла двоје дѣце ГБ, навикнѡла да *вѣзѣм* Мил, да Пѣр^ну кѡћу *вѣрѡм* С, нѣмѡм гѡд^не да се *вјѣнчѡм* Брез, њѣговѡг ко̀на *вѡдѡм* Остр, *врѣшѣм* свѡдбу Мил, *гѡм* му лѣба ГБ, стѡјѣм као да *гвѡрѣм* Др, не мо̀г^у да *гѡјѡм* С, *гѡјѣм* кући ГЦ, кад *гѡсѡѣм* Брез, нѣ смѣм *ѣгѣм* свѣњет^ну Лоп, *жѡњѣм* српѡм Мил СР Бог, не *зѡидѡшѡвѡм* Брез, *зѡвнѣм* ГБ Ст, опрѣдѣм да *зѡѡшкѡм* Мил, ја *зѡѡшкѣм* сѡкѡу В, *зѡчѣм* Остр Пр, *зѡјѣм* уза стрѡну Лоп, нѣмѡм д *зѡмѣрѣм* штѡ ћу Бал, и ја њѣ *исѣрѣѣњѣм* СР, ја *ѡшѣрѡм* Суш, пѡчнѣм да *јѡвучѣм* Брез, па се *нагвѣрѣм* Пл, из рѡкѣ *наѡѣвѡм* Брез, *наѡпрѡјѣбѡм* двѣ-трѣ кѣсе Суш, *нѡћѣм* Мил Сит, знѡм да *ѡгбрѡјѡм* од стрѡвѣ ГБ, не мо̀гу д *ѡгѡм* Г, да је *ѡкрѣѣм* Лоп, ја чѡрапе *ѡлѣшѣм* Брез ГК Д, ја *ѡѡбѣѣнѣм* Сит, ко̀га ћу да *сѡнѡмоћѣм* ГБ, *ѡѡѣњѣм* се нѡ шљиву Мил, *ѡѡпрѡшѣм* за јѣднѡ сезѡну Д С, јѡтри *ѡѡранѣм* Суш, ја *ѡрѡвѡчѣм* ГЦ, *ѡрѡјѣм* на крѣвет Пл, да се *ѡрѡкѡжѣм* бѡби ГЦ, пѣсму *ѡрѡкујѣм* воде Б, *ѡрѡѣсѡшѣм* се Г Б В Лоп ГБ, *ѡѡшѡшѣм* стѡку нѣгде у зѣјѡн Брез, ја *рѡбѡѡѡјѡм* В, нѣћу да *рѡћѡм* Д, да ти тѣсто *расѣчѣм* Пр, *рѣкнѣм* нѣмѡј тѣ ГБ Лоп Др, тѡ *сѡлѣјѣм* Суш, *сѡзовѣм* свѣта Бог, ту *сѡсѣѣм* Мил, *смѡкнѣм* снѣг СР, дрѡа *сѡѣрѡм* у Ваљѣво Брез, пѡчнѣм и да *ѡкѡјѣм* Мил, ѡћ^у да *ѡкѡм* Мил, *ѡкѣм* В Л, ѡпѣт *ѡвѡрѣм* С, *ѡѡзѣм* у вир Сит, *ѡгарѡм* бѡтине Туб, лѣвѡм рѡкѡм н *ѡмѣм* Остр, јѣдан *ѡмѣсѣм* ко̀лач Бал, *ѡмѣсѣм* по дѣсѣт сому̀нѡ Брез, ћѣцу да *ѡнѣсрѣѣм* Брез, ѡну *ѡѡрѣшѣм* нѡ раме Б В Мил, *ѡсѣѣм* сѣрѣта Др, мѣни да *ѡшѡјѣм* Пл, и *чѣм* Др СР, ја *чѡчѣм* Г, нѣсам мо̀гла да и *шкѡлѡјѣм* Брез.

500. Фонетски развој прасловенске епохе довео је до уједначавања осталих лица презенте, при чему је облик трећег лица множине остао усамљен, нестабилан и изложен сталним променама (Поповић 1952: 114, Реметић 1985: 301).

Наслеђене разлике изазвале су очекивана аналошка уједначавања и у српским дијалектима, па се зато у свакој дијалектолошкој студији овом проблему посвећује посебна пажња (Радовановић 2009¹: 503).

501. У трећем лицу множине у првих пет Белићевих глаголских врста јавља се доследно наставак -у:

сѡт се *вѡчѡ* сѣна ГК, вѡлови *вѡчѡ* Бог Л, *говѣдѡ* ѡвцу Мил, *говѡчѡ* с крѡвама З, *гѡћу* вѡкѡ лѣпа пѡвесма Туб, ѡн^н *гѡју* Пл, *говѣдѡ* ѡвцу Мил, прѣ сѡнца *гонѣсѡ* Г Мил, *жѡњу* љѡди З, нѣ *гѡу* сад Пл, кад вѡлови *зѡјѡдѡ* Лоп, *исѣчѡ* Ст, *исѡѣчѡ* Сит С, доведѡ њѣгѡ и *исѡчѡ* ГЦ, кад *нѡћу* Мил Сит, *нѡјѡ* зѡ њѣгѡ ко̀ла Пл, *насѣчѡ* курузѡвинѣ Бог, нѣ *можу* Г ГЦ Пл, нѣ *морѡ* (сви пунктови), ако кѡћ^н ѡмрѣ *ѡбѡчѡ* Г К, њѣгѡ *ѡгвѣзѡ* кући Б Пл, сѡд *ѡгѡ* у шуму Мил, нѡћѡм *ѡгѡ* Ст, док ѡн^н нѣ *ѡгѡ* Д, *ѡсѣчу* Лоп Пл Мил, клѣсѣр *ѡсѡѣчѡ* Суш, пѡштиѡ јѡмце и *ѡѡсѡ* Брез, *ѡѣчѡ* се ГК К Лоп М Остр С Г, ѡвце *ѡѡмѡзѡ*

Лоп, ако нам не *пресвучу* Сит, *продху* Д Пл, *сасечу* папке Туб, *сечу* људи Лоп, *сићу* на конак Брез, да је *иучу* Вр Лоп Остр, онџ се *туд увучу* М, да не *уху* Мр;

то се *дѣру* Б, да *изберу* СР, *чу* на разбој В, *изачу* се исто Туб, *здраву* јашта Г, људи *ору* Л, жене *ојеру* Пл, саме *ојеру* Со, нако *прѣберу* Бал, *рву* се Пл, за дан *изберу* С;

вукѹ де *дѣну* Брез, *дѣну* на таван Мил, *оџи хѣну* Брез, *мѣину* ту де је карлица Мил С, маџо га *мѣкнѣш* Мил, кад *надеу* З, *нашаку* јабуке Сит, *омаку* се некако Брез, како маџи *рѣкѣ* Бог, *ко̀кко рѣкѣ* Брез, *садеу* уз колац Вр, деца *сѣдну* ГБ, *они сѣдну* горе Бог, *каш*ком да сркѣ* Пл, једво се *сѣину* Мил, *уану* и он Л;

знаш како се *закваљују* ГБ, пред Аранђеловдан седам дана *зайдоклагају* Брез, *овце ту зимљују* Пл, *кујују* бомбоне Пл, да му *кѹју* волове Туб, *кујују* бомбоне Д, *довден то назују* К, да *они сѣтра добују* Мил, *одавију* материцу Др, *оџикују* ко̀се Мил, *идо̀авију* прсте Лоп, *мало идо̀лију* Лоп, *сџи ирдзнују* Лоп, *прекѣзују* једнога којџ говори Сит, *џаци се пре́чешћују* Сит, *озгор каши ирѣшију* Лоп, *ко̀је сашију* Лоп, два бра́га да *скѹју* Туб, *сиѣкују* на камару Сит, Турци *увате* га и *убију* Др, па *иѹју* С, ка се њени *шкѣлују* С;

идѹ на брда да *вичу* Лоп, *замажѹ* са онџм блатом Лоп, исто *измажѹ* и *окречѹ* Г, волови *исѣрѣжѹ* Г, *неџ да кажѹ* Мил, као прѣ што-но *кайѣришиѹ* Пл, девојку *кайѣришиѹ* Туб, да не *мељу* ѹ њѣј Пл, што се *мажѹ* топовскѣ *цеви* Туб, *мобишиѹ* менѣ ГЦ, *овце мрчу* Др, *оџашу* појас К, првѣ онѣ *оџиешу* *чанке* Брез, ако не *идѣрчѣм* нешто С, *овдѣ ѹ њиву идо̀вѣжѹ* Мил, *они идо̀ришиѹ* Д С, *идѣришиѹ* онѣм зѣбљу Мил, *идшљу* је Туб, *ирѣжѹ* Мил, *пѣслѣн ирѣиичу* Г, *брез вѣзѣ да срчу* млѣко Лоп, *сџи рѣдом срчу* Остр, *у јуну сѣиѣжѹ* Мр, *по чанчићу сѣружѹ* Мил. У првих пет глаголских врста регуларни континуант *-у/-ју (<Жтъ/ѳтъ)* јавља се и у главнини шумадијско-војвођанских говора. У Банату, Бачкој, Срему и у Шумадији, као и у српским говорима у Мађарској забележена је и употреба *-гу* (уп. Радовановић 2009': 510–511).

502. Глаголи шесте Белићеве врсте у трећем лицу множине најчешће имају наставак *-ају*, али се јављају и наставци *-гу*, *-еју* и *-аје*:

-ају: *асфалиѹирају* пѹт Лоп, *они басѣрају* Реб, *они бѣјају* С, *сџи бѣјају* Бог, жене *борѣирају* Брез, у Мѣличинци се *вѣнчавају* Мил, не *вѣрмају* свѣкра Вр, *увечѣ вѣчерају* Лоп, у планини *виџају* Г, са снајпѣркама *ѣџају* Лоп, *ѣџају* прѣ Мил, *лѣпо те ѣлѣгају* деца Б, *ѣраѣирају* по степенѣжи Г, *дѣју* млади саде Сит, *дѣју* Брез, *дѣрују* младожењу за рѹчком Сит, *мало гѣрају* онѣ прѣслице Мил, *доѣтирају* љѹди врѣшилицу М, *доѣтирају* овцу да чѣра вѣтру Г, на жетви *завѣјају* Др, *вако заѣѣјају* Пл, *ово замѣишљају* Лоп, *заметѣјају* ѣгле Сит, партизани *заузѣмају* Мил, *иѣрају* Сит, *изѣиѣкају* С, *изѣѣѣвају* Брез, *изѣјају* неѣким предузећу Л, од вѣпрѣва *имају* Мил, *исѣоѣјају* раку Г, деца *исѣагају* Д, *исѣтирају* нас Лоп, *коѣјају* сџи Д, *децу криѣиѣвају* Туб, дођоше на врата *луѣају* Брез, то свѣтови *луѣају* Д, *љуѣају* се рукама Брез, *набаѣају* и *ѣраја* Пл, *наѣсају* С, кад *наѣшаљају* *ѣпѣ залѣпѣ* Лоп, *ноѣиѣвају* Мил, *са се деца ѣѣиѣкају* ГБ, *оѣарају* плѣтове Сит, змѣје *ѣгају* Брез, *ѣѣјају* га Г, *ѣѣтирају* ме Др, *каш*ке* док се не *ѣѣкувају* Мил, *ѣѣиѣѣвају* за ѣвна С, *менѣ ѣѣтирају* ГЦ Г, *ѣѣтирају* ме у губер бању Др, *ѣѣтирају* да самѣљу Лоп, *сламу ѣѣурају* Туб, *пјѣсме ѣѣѣвају* ко̀паѣи Брез, да *ѣѣѣваљају* Сит, *ѣѣѣѣјају* Пл, *ѣѣѣѣрију* овцу Мил, *ѣѣѣѣѣјају* од чега је *ѣѣга* је *ѣѣга* питај Брез, на Ставама *ѣѣѣѣјају* Д, *ѣѣѣѣѣјају* се С, *ѣѣѣѣѣѣвају* рѹчак Ст, *ѣѣѣѣѣѣѣјају* Б, *ѣѣѣѣѣѣѣјају* Лоп, *ѣѣѣѣѣѣѣјају* С, *ѣѣѣѣѣѣѣјају* Грачаници Брез Г З, *вѣше вѣремена ѣѣѣѣѣѣѣјају* Реб, кад је трѣбало да се *ѣѣѣѣѣјају* Лоп, да се *зѣдрузе расѣформѣрају* Др, *рѹчају* са њима

Бог, *садевају* коље Ст, *сарањивају* се под калемом С, свирачи *свирају* Сит, оне кости *скидају* Сит, деца мена *слушају* Сит, заједно *сиавају* Лоп, ка се радници *сиусијају* Пр, неки штапићи *силавају* се Брез, *сирељају* га Др, приметна што се *сиурају* рубине Брез, *шерају* они Д, мена деца не *шеребају* Др, поскоци се *убијају* Др, они *угарају* Д, поредом *ужинају* Вр, *узимају* са таслића паре Д, *узимају* за швапске Божиће Сит, одма те *уклејају* Лоп, *уйознају* се деца Сит, јутри како *устијају* Лоп, *уиријају* се Др, сви га *целивају* Брез, дрва *чаирљају* Др, вуну *чешљају* Лоп, само *чкријају* оне кошуље Г, *чувају* млаћи Д, *шишају* козе Брез, *ширицају* ове овце Мил.

-*гу*: *гагу* Брез, *гагу* ал нећу ја д узмем ништа ГБ, *гагу* и нама З, па ти *гагу* јабуку С, мени не *гагу* ништа ГБ, он му *гагу* некцију Пл, нек-ти кажу ако *знагу* ови Брез, *знагу* за нас Мил СР, *имагу* две Б, *имагу* и са српови Вр, *имагу* за зиму Лоп, сви троје *имагу* по куће Мил, *имагу* још две даће М, *немагу* цркве Мил, не *смегу* д идү нйзбрдо Мил, не *смегу* на ватру С, *угагу* је за једног В, то *умегу* Г;

-*аје*: *ираје* Сит, *имаје* Лоп, *којаје* ровове Б, *иерисаје* Вр;

-*еј*: *смеју*, јашта Сит, не *смеју* никуд Со, и *умеју* тако данас Туб, *умеју* то неке жене Пр.

Исти наставци јављају се у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 51, Радовановић 2006: 108), док је у осталим западносрбијанским говорима потврђен само наставак -*ају* (уп. Тешић 1977: 226, Николић 1968: 420, М. Николић 1972: 680).

Инвентар и репартицију наставака у шумадијско-војвођанском дијалекту код глагола шесте Белићеве врсте в. у Радовановић 2009¹: 511–518.

503. Код глагола седме Белићеве врсте јављају се наставци -*е*, а изузетно и -*у*:

-*е*: *баце* зоби Мил, *варе* млеко Д, *идне* са колима Д, мена *ирге* Др, *голазе* људи Ст, онда *изиньжге* виљушкџм Г, *искује* се сви Д, *кије* капије С, *кује* мотџр З, *ложе* на огњишту Мил, *намешје* мџтке Г, *нишије* стџку З, *ндсе* јој кајмака Л, *обресираве* мена ГБ, *илае* Б, *идране* у Ваљево Брез, да се *иречесје* цркви Лоп, плешкама *ирије* Мил, негџ *иушије* В, родитељи *сирјече* Брез, *сиреве* се са једним човеком В;

голазу људи Г, *млади ндсе* бадњак Г, нећу да *илаиу* Мил.

У говору Љештанског (Тешић 1977: 226) и у Горобилу (М. Николић 1972: 680) у употреби је само -*е*, а у Тршићу и у Ваљевској Колубари се, исто као и у Подгорини, поред -*е* среће и -*у* (Николић 1968: 420, Радовановић 2006: 110). У селима Шумадијске Колубаре превагу има наставак -*е* (Реметић 1985: 301–305), а за мачвански говор је речено да се -*у* шири уместо -*е* (Николић 1966: 270–271).

Ареални преглед наставака седме врсте у шумадијско-војвођанским говорима в. у Радовановић 2009¹: 522 и у: Поповић 1952: 114; за смедеревско-вршачке говоре уп. Бошњаковић 2000: 131–137.

504. Помоћни глаголи у трећем лицу множине презента гласе:

а) *дхе* да тучу Вр, *дхе* негџ да поплаше Вр, чим *дхе* гџсти да дџје Лоп, *дхе* да се грџју СР;

б) сви *дху* на посе собу Бог, нек радџ шта *дху* Г, *дху* ђеца да вире ДЛ, *дху* да гџне Д, *дху* д ударџ Л, *дху* да се дџле Мил, *дху* на нас Реб, *дху* да дџду Р, *дху* д идү Ст, *дху* да сметају прџљама СР, *дху* д идү Ст, *дху* џвце С, кад *дху* жене да сирџ Туб;

са *ху* да побију Б, они *ху* ти добри бити Брез, како *ху* они све да продаду В, шта *ху* да јџду ГБ, чии *ху* обручови бити свџтлии Пр, попови *ху* поцркати Сит, он " *ху* сад да стигну СР, оне *ху* на две стране С, ондај *ху* се они занџити Суш;

неху волови д идү Б, *неху* они там да примџ ГК, људи *неху* да радџ Г З, *неху* да пасу краве О, оне *неху* Осл, оне *неху* Остр, они *неху* Пл, *неху* да приватџ Јџнима Суш;

в) *јесу* прије Бѡрисава ўбили Брез, *јесу* били и голи и бѡси В, *јесу* њни дѡшли ДК, *јесу* били прѡзори Др, *јесу* гѡр ўлаз^{ли} К, *јесу* тѡмо прѣко брѡда Лоп, *јесу* прѣ ѡмале О, *јесу* ме прѡд^{ли} Осл, *јесу* ме тражили Остр, *јесу* мѡје ѡвце Пл, *јесу* ѡмали чичу СГ, мушкарци *јесу* нѡсили С, *јесу* прѣ и ѡбѡјке сүш^{ле} Туб;

нису ништа тражили Бр, *нису* знѡле Брез, *нису* тѡ рүчнѣ Вр, *нису* ѡмали ѣецѣ ГЛ, *нису* знѡли шта су тѣли Г, *нису* рѡнили Др, *нису* тѣли Д З Пр, дал *нису* фѡмилија М, мѡји *нису* мѣн^а дѡли Пл, *нису* билѡри Реб, *нису* ѡца дѡли СР, *нису* ниѡад кѡзали С;

г) прѡвѡ *бјүдү* Миѡљскѣ Мр; *бјүднү* до јѣдан Бал, *бјүднү* лѣти ГЛ, *бјүднү* Ребѣљци Пл Реб, *бјүднү* мѡторѣ ѡвце Со, *бјүднү* здравѣ и лѣпи С; не смејү да *бјүдү* гњѣле Бр, *бјүдү* на тѡру Брез, де се *бјүдү* нашле ГЦ, прѣла вѣл^{ка} *бјүдү* ДК, свѣ *бјүдү* мушци Др, код кѡлебѣ *бјүдү* Лоп, *бјүдү* лѣпе О, да *бјүдү* старѣш^{не} Остр, *бјүдү* бијѣни Сит, да *бјүдү* лѣпа дѣца С; испѡ сѣна *бјүднү* Бр, дѣца нек *бјүднү* живѡ В, *бјүднү* дѡл прѣко зѣмѣ Пл, жѣтиѡци *бјүднү* по седамдѣсетѡро СР.

Имперфекат

505. Као што је у другим околним говорима (уп. нпр. Радовановић 2006: 110, Тешић 1977: 226, Николић 1968: 420, М. Николић 1972: 680, Марковић 2011: 581–582; Николић 1966: 272, Реметић 1985: 315 и др.) и на испитиваној територији уочено је ретко присуство имперфекта: *знаше* С, како се *звѡше* Мил Сит, *бѣше* ѡтүд и ѡна Остр, дал *бѣше* и ѡн сѡ нама Ст, *бијѡше* лѣто Мр, Мѡј свѣкар *бијѡше* ДЛ.

Поред наведених примера два пута сам записала: кад *бѣ* двѡ сѡта ГЛ, и јѡ *бѣ* туде Лоп.

Аорист

506. У Ваљевској Подгорини аорист је веома жива категорија и употребљава се скоро редовно од глагола свршеног вида:

1) Потврде за 1. л. једн. и 1. л. множине:

а) *бијѡдо* мѣсѣц данѡ Пл, *виѣ* вѡма кѡла Мр, те јѡј *дѡдо* Пл, ја *гјѡ* рүке Пр, *дѡби* ја ўвечѣ ѡделѡ нѡво Бог, ја *дѡго* ГБ Пл, *дѡјо* и причѡм нѡни Пл, кад ја сѡмо *јавүкну* Пл, ја *љүшину* па у Јадар Лоп, *нѡво* га тѡмо Б, *обрнү* се С, ја *одвѣдо* вѡлове Брез, ја *до* не вредѣ Б ја *идѡок* Бог, *идѡо* дѡл прѣт кућѡм Мил, ја *идлѣга* дѣ бијѣ С, опкѡрачѣим и *иддиок* нѣгѡ С, ја *идједо* В, сѣна *иоогѡјү* С, ја се *сѡте* Д, ја *сѡли* стрѡву ГБ, *сѣдо* ја ГЦ, ја *скѡч*^а па на кревет ГК, ја *сијѡдо* мирно Туб;

б) не *видесмо* кад ѡде Др, *врѡишмо* се мѡ у ровѡве С, *дѡбисмо* панталѡне Бог, ѣто дѡкле *дѡшѡсмо* Туб, ѡтүдѡ *дѡиѣрасмо* ѡвде Лоп, *избисмо* изнад шүмѣ ГЛ, *изүшѡсмо* гѡре В, кѡлѡч *излѡнисмо* ГЦ, дал *јѣдѡсмо* С, *күи*^а смѡ Пл, *надвүрисмо* се Б, и послѣ нү *огѡјүсмо* Пл, *ѡдѡсмо* мѡ гѡрѡмо С, *ѡдѡсмо* нѡшим пүтом Суш, *ѡиѣсмо* В Реб, мѡ ѣца *идѡјеѡсмо* ГЛ, *идлѣгасмо* күрјѡк Реб, шѣн^{цу} *идүкүисмо* Пл, *иѡѡлесмо* се Г, *иѡвѣзасмо* је бѣлѡм мѡрамѡм М, *иѡгѣлисмо* се мѡ Мил СР, *идѡиѡвасмо* вѣчеру СР, *иѣнѡшисмо* Туб, *иѣрдѡсмо* С, *иѣрдѡгасмо* нѡчисто Сит, *иѣрдѡгасмо* Т, *иүсүишмо* нѣколкѡ рафѡла С, *рѣшисмо* тѡкѡ Пл, *сѣдѡсмо* Пл СР, *сүјѡсмо* гѡре В, слѡву *сиддишѡсмо* ГЦ;

дѡбишмо чѣтирѣ тѡпа Пр, *дѡшошмо* у Кѡсјѣрић ГЦ, *дѡчѣишмо* се мѡло Сит, *издрѣжашмо* Лоп, *иѣиѣишмо* Лоп, мѡ *ѡгошмо* С, *ѡгошмо* вѡмо у брѣзѡк Г, мѡ *ѡгошмо* Бал, и ѡндај се *иѡгѣлишмо* Лоп, ми гѡр *идѡишмо* В, күку *иѡрдѡишмо* Остр, сѡмо *иѣрдѡвѡишмо* Лоп, *раскѡишмо* мѡ ГБ.

2) За друго лице једнине аориста немам потврда, а друго лице множине показују примери: *ви не гођосиџе С, замòрисиџе ме Л, мènè баш нађосиџе да пìтате ДК, ви ва̀ко ура́гисиџе Пл; зар гођошиџе и ви та̀мо Пл.*

У литератури се ретко бележење облика за друго лице једнине и друго лице множине аориста тумачи самом семантиком аориста, јер су „знатно ређе ситуације у којима се о радњи доживљеној у тек минулој прошлости приповеда ономе ко ју је извршио” (Реметић 1985: 316; Бошњаковић и Радовановић 2011: 192).

Грађа показује да се на јатовском терену паралелно употребљавају наставци *-шмо/-смо* (и *-шиџе/сиџе*), а у ијекавско-екавској зони само облици са *-смо/-сиџе*.

Аналошким процесима, одн. ширењем *-и-* из трећег лица множине у остала лица множине добијени су наставци *-шмо* и *-шиџе*, карактеристични првенствено за западне говоре источнохерцеговачког дијалекта, али и поједине шумадијско-војвођанске говоре. Ареал и репартицију ових наставака в. у Бошњаковић и Радовановић 2011: 188–190.

3) Потврде за 3. л. једн. и 3. л. мн.:

а) свè тò та̀ко *би С, бија́ге* пуштио јумце Брез, ка̀ко о̀но *бија́ге* йме њèму Мил, *бија́ге* ладна зима Пл, нè знам нì ја ка̀ко *бија́ге* ГЦ, кòлко *бија́ге* а̀рй Бр, дè *бија́ге* Пл, нàна *до́иаге* Пл, Ра̀дòјка *до́је* Мр, штà тò *зàмири* Брез, ц̀урица *зайлака* Д, ка-се о̀нај *јèдан йзгера* Пл, о̀на *йсиаге* Пл, об̀уче и *крèше* Туб, *нèстиаге* врèћа СР, *до́ра* је Мр, тèло *òстиа* здр̀аво Мил, ма́јчица *òстиаге* Пр, *до́ирчи* Лоп, *до́ивори* врата Мил, дèте *йа̀дè* Др, о̀н *йòвика* Вр, док о̀на *йòвика* Реб, *йòдџе* тòчак о камиòна Брез, о̀нò *йòйи* млèка Др, мènè *йòче* да прòси Г, нìшта не *йрèзнаге* Пл, *йрèсјече* сàмо око Йлиндàна Брез, *йрèсиаге* ка̀шàль Др, о̀тац *йрèйрча* бр̀жè Бог, све *йрòсу* Ст, *й̀уче* гла̀ва Г, нàпољу ко да се *рàзвйди* Пл, нè *рони* с̀узе Д, о̀н *си́је* Мил, *ски́је* Мр, *си́аге* снèг Др, на срèд̀ни *си́аге* Пл, нè *шедè* о̀прати нòге Г, нè *хедè* да се л̀и́чи Брез, *й̀зе* ја Мр, *уми* је Мр, нàна *ййаге* ДЛ, лèпо *устиаге* Пл, о̀н *ц̀рче* М.

У појединим примерима дошло је до замене лица, па се облик за прво лице нашао у функцији трећег лица једнине: о̀н *гођо* о̀пèт Мил, дèте *йа̀до* на зèмљу Б, Мйшић *си́адо* Туб.

Преглед и ареал појаве замене лица у аористу у штокавским говорима в. у: Бошњаковић и Радовановић 2011: 191.

б) *вйдише* Б, о̀нè мènè *вйдише* ДЛ, *вра́йише* о̀ни мènè В, *дàдоше* нам јабуку Бог, *дàдоше* ми нèк̀у т̀раву ГЦ, *дйиоше* о̀нò С, *дòбише* нèк̀у бòлèс Реб, пòслè *гођоше* Брез ГК Пр, *гођоше* по Јовањдàну Лоп, *дòјоше* мèни Пл, *донèсоше* телевизор С, *дòйраше* Вр Лоп, о̀ни *зала́йише* Лоп, *зàнемоше* у с̀уботу С, нèка̀ко *заоби́оше* Реб, пèтли *зайеваше* Вр, о̀вце *зàс̀уше* С, *зайáлише* о̀ну жй́жицу СР, *йгоше* у ку́ћу Б Лоп, *иза́оше* Пл, *изйдоше* тàм нà п̀ут Б, *изй́јаше* мòтòрке Пл, *изл̀у́йаше* сй̀то С, свè *исйрèййураше* Б, *исйрòйадаше* С, *лèйоше* Мил, *мèйнуше* мènè според в̀урунè Лоп, жèну *мèййуше* ГЦ, о̀не мènè *наврáйише* Мил, *на́йераше* га СР, вàшке *на́йунише* нàс Лоп, *на̀секоше* двàнèс кубика́ Д, *о̀вèдоше* Б Г, о̀н" се *о̀вòјише* Др, *о̀в̀укоше* С, о̀н" *òгоше* пòслè ГК Г К С Пл, снà и сйн *òгоше* ГЦ, *о̀шйераше* у Вàљево Мр, *йòбèйоше* л̀уди ГЦ, Туб, свè *йòвадише* Б, о̀вй *йòвикаше* Мил, *йòлèдаше* С, нàма *йòгвáлише* Туб, *йòгèлише* вòлове Р, *йòгèлише* се СР, *йòјèгоше* с̀рне Г, *йòкуйише* Пл, *йòмрèше* Лоп Реб, *йонèсеше* зà нама С, *йòчèше* Туб Г Мил Бог Пл Туб, *йрнуше* у мènè о̀вце В, сàд ми *йрòйагоше* нòге СР, о̀вце *йу́шйише* Др, с кò̀јима *развáлише* ка̀пију Б, о̀не се *разй́оше* С, *раскòйаше* се Лоп, мènè *рèкоше* Вр, *скинуше* тè йконе С, жèне *ск̀уйише* се Вр, *ск̀уйише* се са мòјòм

дѣцом Лоп, овѣ трѡј"ца *сѣѡгоше* М, *уваѣиши* свѣкра Б, *увѣгоше* га у кућу Бог, *ућоше* у кућу С, *узѣше* дѣте СР, *узѣше* мѣни С, Живоротку *шчѣѡаше* Б.

4) Нису непознати ни облици аориста од несвршених глагола: Милан се *лѣца* С, ја се *л"ѣчи* Брез, не *ѣиѣи* ја Мил, па *ѣрича* ја Бог, *в"укошмо* с крвѡм Лоп, *умѣсмо* да пѣвѡмо СР, *ѡв сѣдисмо* сѡт Пл, *лѣгдаше* и *вѣлѣ* Пл, *дѡваше* ми нѣкѣ прѡшѡкѡ Пл.

Грађа такође показује да се и у Подгорини јавља аналошко проширење *-g-* које је забележено иначе на целој штокавској територији (уп. Бошњаковић и Радовановић 2011: 192–194): *сѣѡгоше*, *дѡгоше* и сл.; немам потврда за примере типа *даше*, *сѣѡаше*.

С друге стране, факултативно се јављају примери у којима је дошло до замене форманата млађег сигматског ариста *о* у *е*: *дѡћеше* и ѡни Мил, *ѣѡнѣсеше* за нама С. Појава је факултативна и у севернијим штокавским говорима, као и у икавскошћакавским говорима (Бошњаковић и Радовановић 2011: 194).

Футур I

507. Илустративно наводим следеће футурске конструкције:

а) *ћу*, *ћеш*, *ће* ... + *га* + *ѣрезени*:

штѡ *ћу* *д* *узѣмѣ* Суш, дѣ *ћеш* *да* *ѣселѣш* СГ, *јѡш* *ћу* *дѡлѣ* *да* *к"уѣујѣм* Сит, са *ћу* *ѡѣрѣдѣм* ДК, *вѡдѡм* *ћеш* *њ"у* *да* *ѡк"уѣѡш* Лоп, *дѡвече* *ћеш* *др"угѡ* да *зѡсѣрѣш* Мил, сѡ *ћеш* *тѣ* *да* *ѣдѣш* Брез *ѡн* *ће* *да* *ѣѡвѣдѣ* кѡло С, *знѡмо* да *ћемо* *да* се *к"уѣѡмо* Бал, *мѣ* *ћемо* *да* *кѡѣѡмо* Др, *ћѣ* *ћемо* *да* *нѡћѣмо* ДЛ, *тѡ* *ћемо* *да* *ѣѡсѡдѣмо* ГЦ, ако *ћемо* *да* *ѣрѣлѣѣнѣмо* СР, сѡ *ћу* *да* га *мѣѣн"у* Б;

Из примера се види да нема уопштавања облика *ће*.

б) *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћѣѣе*, *ће* + *инфинитив*:

дѣ *ћу* га *мѣѣн"уѣи* Огл, кѡко *ћу* ја *знѣѣи* М, *вѡлда* *ћу* *мрѣѣи* Б, ја *ћу* *да* *сѣрѣм* Реб, *тѡлкѡ* *ћеш* *дѡнѡ* *бѣѣи* бѣјен ГЦ, кѡко *ћеш* *ѣѡдѡѣѣѡѣи* Суш, *тѡкѡ* *ћеш* и *ѣѡжеѣи* Пл, *ѡне* *ће* *ѣзвѣѣи* Брез, с"утре *ћемо* *ѣћи* Пл, сѡ *ћемо* *ѣрѡзновѡѣи* Бог, *к"ућу* *ћу* нам *зѡѣѡѣѣи* ГЦ, свѣ *ћу* *ч"уѣи* Туб, сѡ *ћ"у* ѡни *дѡћи* Пл, *ћѣ* *ћу* се *крѣѣи* Суш, дѣ *ћу* *бѣѣи* Др, *мѣнѣ* *ћу* *ѣбѣѣи* ГЦ.

508. Прости облици футура забележени су:

а) од облика на *-ѣи* и енклитике која се сажима:

вѣдѣћѣи нѣ трѣбѡ Д, *дѡћѣмо* ти дѣте Реб, *дѡћ"у* му З, *дѡвѣѣћѣи* нѣкѣ Лоп, *зѡврѣѣћѣмо* пѡсла В, *зѡѣѡѣћ"у* кѡшару Б, *зѡѣѡѣѣћѣи* ГБ, *ѣмѡћѣи* *јѡште* дѣцѣ Реб, *јѣѣћу* ја Мил, *кѡзѡћу* ти ГК, *кѡѣћѣ* тѣби бѡба Милѣва В, *к"уѣѡвѡћу* ти сѣра Мил, *мѡјкѡћѣ* се Лоп, ако *дѡнѣ* *ѡсѣѡћѣи* Др, *ѣрѣѡн"ћ"у* те крѡју Брез, *ѣѡдѣлѣћѣмо* пѡ пола Сит, *ѣрѣчѡћу* вам Д, *сѣш"у* ѣ ја СР, *ч"ућ"у* вѡмо ѡвѣ Туб;

б) од инфинитива на *-ћи* у случајевима када долази до стапања инфинитива и енклитике:

ѡна *кѡжѣ* *дѡће* к"ум В, *дѡћу* да сѣдѣју Пл, *ѣћеш* с нама на жетву Др, ако б"уднѣм мѡгла *ѣћу* ГК, *ѣћеш* те к"упити Др, *ѣћѣѣе* гѡр Лоп, *ѣрѡће* вѣл"ку зѣмљу Пл, *ѣћѣѣе* у собу Мр.

Спорадични су примери типа: *ѣћи* *ћу* с"утре З, *дѡћи* *ће* ѡн Мил.

И у околиним говорима уобичајени су облици у којима долази до спајања инфинитива и енклитике (уп. нпр. Радовановић 2006: 112, Тешић 1977: 227, Марковић 2011: 589–590, Реметић 1985: 322).

Футур II

509. Облици футура II потврђени су мањим бројем примера: ако ме *биднѐ* бѡлело Пл, кад *бўдѐ* дошла Бог, ако *биднў* тўрили Брез, кад *бўдѐше* бѡловѡли ДК, кад *нѐ* бугѐм мѡла ГК, кад *бўдѐм* имала Г, *бўдѐ* кўсео Бр, кад *бўдѐ* кўсела Осл, кад *бўдѐше* ишли Лоп, кѡјѐ *бўдў* гѡлаз^ле Мил, ако *бўдѐм* мѡла Мил, док се *нѐ* биде ѡкреишало Мр, кад *ја* *бўдѐм* ўмрла ѡвде Пл, кад *биднѐ* бѡба ўмрла Вр, кад *биднў* ирѐбале Сит, ако *биднѐш* рѡд^ла СР, ако се *бўднѐш* иорѡдила Реб, кад *бўдѐ* ирѐбало Суш.

Императив

510. Облици императива гласе:

1) 2. л. јединице:

а) *ћўи* бѡба Мил, *чѐк* да нађем кѡшичицу Мил, *и*г дѡј ѡнѡ Мил, не нас *иїиш*и Мил, *иўс* тѡ Жйка Мил;

б) *бѡци* М, *бидни* нѡпољу Реб, ти-се *дѐри* З, *донѐси* јѡш В, *бйжи* нѡпоље Бог, *донѐси* вѡдѐ Др, *донѐси* Др З, *и*ди З Остр, Љўбица *и*ди кўћи Лоп, дйјете иди *лѐзи* Г, *и*ди Суш, ти *мјѐри* како ѡш Брез, *ѡди* Лоп, па се *ѡиѐни* Г, *зѡви* ГЦ, *ѡслўжи* вѡјску З, *иѐри* Л Пл, *иѡмѡзи* Л, *иѡнѐси* ми цигѡре З, *и*рѐди Пр, *и*рѐрѡжи мѐнѐ Лоп, *разўми* З, не рѡни сўзе Д, *сѐди* тў Мил, *сѐдни* мѡло Л, *срчи* ГЦ, *ћўи* Б;

в) *бѐтѡј* Др ГЦ Др, не *бѡј* се жѐнѐ Туб, *вѡгѡј* мѡга кѡња Остр, *лѡсѡј* кѡгѡ ти ѡћеш Мил, *лѐгѡј* и ти сѡде Сит, *гѡј* ми З, *гѡј* ѡнѡ Мил, *гѡј* вѡм С, *дѐљѡј* Мил, *ѡлга зѡвйѡј* Л, *зѡмѡиѡј* се СР, *зѡи*варѡј Мил, ако мѡш *издрѡжѡвѡј* Остр, *лѐѡј* се Суш, *мѐшѡј* Туб, не *мѐшѡј* се Д, *нѡѡѡј* дрѡвѡ В, ако си мўшко *ѡсѐѡј* се Ст, *иѡнѡј* дѐци ДК, *иѡгѡј* Бог Др Пл, сѡмо ти *иѡкўишѡј* З, мѡло *иѡмѡзўј* Пл, *иѡи*рѡј кѡла Сит, свѡјѐг дрўга *иѡишўј* Мил, *и*рѐи^рѐсѡј М, *и*рѡѡј Др, *и*рѐсѐѡј ѡвде Б, *и*рѡѡгѡј мѡло Г, *сѡвиј* Пр, *сѐгѡј* Мил, *сѐгѡј* на крѐвет СР, бѡбу *сликѡвѡј* Б, *слўшѡј* Мил Суш, *сй*рѐгѡј Брез, *сй*рѐмѡј се Сит, *иѐрѡј* С, *и*кѡј Пр, *и*рѡѡј у сѡндук С, *и*ўѡѡј Мил Пр, *ўкўѡј* кѡву Лоп, *чѐкѡј* Брез Др Пл, *чѐкѡј* да т кѡжѐм С, жѐнама *чѐшљѡј* кўчине Мил, *и*и^бѡј тўд гѡр В;

г) У 2. л. јединице глагола четврте врсте са и у основи изѡстаје *ј*: *и*и и л^мѐкове Суш, *иѡвй* дѐте Др, *сѡкрй* тѡ СГ, *нѡи* се и ти З, *сѡи* тѡку Г; и у 2.л.мн. *иїише* млѐко Остр, *ѡјде*, *иѡишѡ* тѡ Г, *сѡкрйише* нѐгѡ Брез.

д) Глаголи типа *вўи*, *сѐи* у 2.л. готово увек гласе: *вўци* и дрѡвѡ ГЛ, *вўци* на сѡнице ГЛ, мѐн^н вѐлй *вўци* Пл, *вўци* клѡдара Пл, кѡјѐм *извўци* вѡдѐ Пл, *иѡвўци* вѡловима ГЛ, *иѡвўци* ѡнѡм нѡ крѡј сѡмо Туб, *иѡвўци* тѡмо Бр, *исѐци* тѡмо Реб, *сѐци* пѡ пола СР, *сѐци* сѡде Бог, *иѐци* ти Остр, *исйѐци* дѡбро Бал; али: иди па с *ѡвўчи* ГЦ.

2) 2. л. множине:

не *бѡјише* се Др, ви *бўише* К, *ви*ише Мил Туб, *гѡјишѡ* Пл, *зѡкѡљишѡ* шта ѡћете Ст, *зѡи*вѡришѡ врѡта Мил, *и*ише сѡд вѡс двѡје Г, *и*ише ви ГЦ Пл Туб, *и*ише ви кўћи М, *и*ише у стѡн С, *иѡнишѡ* мѡј трѡктор Г, *ѡси*ѡвишѡ и ѡнима гѡр Остр, *ѡи*вѡришѡ врѡта Г, *ѡи*ишѡише ГЦ, *ѡи*ишѡише слѡбѡдно С, *иѡвѐдишѡ* Пл, *рѡмњѡјише* кѡко ви ѡћете С, *сѐгѡјише* Мил СР, *сѐише* Л, *сѐише* Мил, *сѐцишѡ* сик^нрама Мил, *слўшѡјише* Мил, *ўђишѡ* З.

На терену се јављѡју и императивне конструкције типа: *нѐк и*гѐ сѡ вама Мил, *нека-ўђѐ* вѡм ГЦ, *нѐк иѡи*рѡ крѡве О, *нѐк и*гѐ тўне ДЛ, и др.

3) Рѐца *нека* се може јавити и у одричном значѐњу императива: *нека*, *ја* ћу Мил, *нека*, мѡгу *ја* Пр Б Реб Ст, *нека*, ти Дѐсо *ѡјде* Лоп.

4) У 1. л. множине бележила сам императив од узвика и неправилног глагола *хѡјде*: *ѡјдѐмо*, *ѡјмо*: *ѡјдѐмо* не мѡг^в вйшѐ М, *ѡјдѐмо* мѡлйм те Пл, *ѡјдѐмо* те ў кўћу Туб, *ѡјмо*, дѡл С.

5) Негирани императив јавља се у примерима: *нѐмѝ рáдити* Др, *нѐмѝ да ми дајѐте дѐте* СР, *нѐмѝ ни питати* Б, *кажѐ нѐмѝ ићи* Бог, *нѐмѝ да се грђим* Брез, *нѐмѝ ò њима гóвóрити* Брез, *нѐмѝ стрíна*, *мóлим те* Вр, *нѐмѝ нíко да ти уз"мá дѐте* В, *нѐмѝ тí слýчáјно да јѐдѐш* ГБ, *нѐмѝ је пòмињати прѐ* Ђурђевдана ГК, *нѐмѝ ићи* ГЛ, *нѐмѝ ме ни питати* Г К Мил, *нѐмѝ више да ми доводíш* ДК, *нѐмѝ да ме гòните* ДЛ, *нѐмѝ помѐнути првѝ дѐобу* Др, *нѐмѝ повијѐно да бýдѐ* Д, *нѐмѝ да се оцáк угáси* Мил, *нѐмѝ тѝ пресѐјат" О*, *нѐмѝ вишѐ да кýкáш* Реб, *нѐмѝ сíне* Р, *нѐмѝ да се мýчиш* СР, *нѐмѝјíше* ви мѐнѐ вѐзати В, *нѐмѝјíше* мýчити дѐте Мил, *нѐмѝјíше* дíјѐте блíзу мушкáрца Со, *нѐмѝјíше* јѐсти лѐбац Туб.

6) Веома су живи облици императива с партикулом *-ge*: *íурниге* кá мáло Пл, *гáјге* тѝ Г, *гáјге* вѝдѐ ГЦ, *гáјге* вáмо С, *íгѐ* тáмо Л, *изáђиге* вáмо ГБ, *исíрíчајге* Трíвуне Мил, *зайвѝриге* тí Дѐсо Лоп, *дгиге*, сíне О, *оíвѝриге* тý С, *íокáжиге* тáј јáстук Л, *íомѝнíиѝге* ми ГЦ, *úвáииѝге* се за врáта Г, *úзмиге*, дѐла Реб, *уíáлиге* свѐтло Суш, *ђúгѐ* (сви пунктови).

7) На целој територији сасвим је уобичајен и узвик *на* у императивном значењу „узми, држи“.

8) Нису непознати ни облици приповедачког императива у којима облик за 2.л.јд. стоји уз 1.лице: *јá íрíи* Брез, *јá мѝли* Сит, *јá грђи* Пр, *јá íовѝри* Др.

Потенцијал

511. Уопштен је енклитички облик глагола *биíи* за сва лица: *нѐ би весѐлиѝ* Ст, да *се нѐ би зайáл"ла* кѝшара Мил, да *нѐ би зáрђали* Мил, да *нѐ би кýиовѝ* С, *рýку оцекла би* Суш, *јá б сáд íйíиѝ* ѝнај цвѐт Остр, да *нѐ би íомѐшѝ* пѝтковице Туб, да *нѐ би íоíкрáдали* домáђина Сит, *мí би тѝ íрѐнели* вáм Остр, *úмрѝ би* З.

Уопштавање облика би карактерише и суседство (уп. нпр. Радовановић 2006: 114, Теших 1977: 228, Марковић 2011: 591, Николић 1968: 421. М. Николић 1972: 682, Реметић 1985: 327–328).

Глаголски придев трпни

512. У испитиваним пунктовима забележеним су облици трпног придева на *-н* и *-иí*:

а) Потврде за формант *-н*: а је *аíѐр"сáн* Мил, *вáљáна* Ст, нѐкí су лýди *вѐшáни* Лоп, није *лѐдáно* Д, *гáрíвáно* Др, свѐ *дѐљáне* нѝжом Остр, зѐмљá *зáузимáна* Д, *зíдáно* бíло Мил Пл, крпа *íзáишкáна* Сит, *íзмеиáно* С, *кýиовáне* мнѝге ѝвце Остр, *нѝиоíковáни* нíкáко Лоп, *ѝзíдáна* вурýна Сит, ѝнѝ свѐ *íѝбáцáно* Мил, бíло *íодáишкáно* К, није *íѝстáвљáно* С, бýднѐм *íѝиíиíиáна* Бал, *íрѝковáно* ѝколо ѝксерчићима Бог, *сáишкáне* од кудѐље Остр, *свѐзáну* у ўзицу С, није ни *сѐјáно* С, не мѝгу нá земљу *ишкáнá* Г, *ишкáнѝ* К, дрýкчијѐ *ишкáнѝ* Пл, ѝвде *úдáвáна* Мил, нí *úдарáни* Лоп, дѝл је *úкоíáно* К, *úкувáно* Пл;

íѝњѐно дѝл Пл, кад је Слáвка *дóведѐна* М, није бíѝ *жѐњѐн* Б, испо снѝпа де је *жњѐвѐно* З, *жњѐвѐно* Мил, пѝсек *зайвѝрен* Б, *исѐчено* З, бíла *исíрошѐна* Брез, *кѝшѐно* Д Пл, íме *крíишѝно* Брез, *лѝжѐна* вáтра Д Остр, јѝш јѐдна кýђа *начињѐна* Брез, ѝн на трáшкѐ *ѝбеишѝн* Лоп, *ѝíрављѐна* кýђа Пл, *иѐчен* Б С *íлѝиѐно* Остр, тѝ је бíло *íѝѝиошѐно* Мил СР, ѝзгѝр *íрѝишѝиѝни* Сит, мало је *íрѝíрављѐна* Др, бíле *íрѝишѝѐнѝ* К, нíсам *íровѐдѐна* Мил, кáкí је жíвот *íрѝишѝурѝн* Лоп, рáници *иíурѝни* Брез, вáљáдá *úсýђѐно* Лоп.

б) Потврде за формант *-ӣ*:

Зора је прѣ *вѣнча̄ӣа* С, *дѣва̄ӣо* је Мил С, свѣ *дѣрива̄ӣо* С, то је сламе *дѣӣра̄ӣӣ* Лоп, сѣдови су *дѣж̄а̄ӣӣ* у кредѣнцу С, свѣд је злато *зѣко̄ӣа̄ӣо* Реб, *зѣрез̄а̄ӣо* вам Др, то било *зѣа̄ӣо* С, *кѣз̄а̄ӣо* им је Б, *кѣва̄ӣо* за ватрѣм ГК, прѣ *кѣӣова̄ӣо* Туб, прѣје што су *кѣӣова̄ӣе* Брез, није *мѣӣа̄ӣо* шећер Мил, то је *намаз̄а̄ӣо* Реб, месо *одѣзим̄а̄ӣо* С, кѣћа је *одѣга̄ӣа* Г Бал, *одѣца̄ӣо* од точка Реб, нѣкако *одѣвар̄а̄ӣо* С, није тад било *ил̄ан̄ира̄ӣо* Мр, отац *идѣва̄ӣӣ* С, од прѣћа биле *идѣва̄ӣе* Туб, *идѣкрив̄а̄ӣе* кѣће Бал, *ӣѣѣа̄ӣо* из мѣтака ГБ, сѣмо сѣд *ра̄ско̄ӣа̄ӣа* Туб, *сѣја̄ӣа* кѣдеља прѣ Остр, кад је *сӣја̄ӣа* зѣб Л, није то *сӣја̄ӣо* кѣ сѣде Брез, *сӣрѣма̄ӣо* у прѣдају В, свѣ је то *сӣрѣма̄ӣо* С, од вѣнѣ *ӣка̄ӣа* Ст, како је то *ӣка̄ӣо* Б, то *ӣка̄ӣо* дебѣло Др, најбѣље кѣ није *ѣд̄а̄ӣ* ГБ, *ѣд̄а̄ӣа* у Причѣвић З, *ѣд̄а̄ӣа* К, ѣ Ваљѣво *ѣд̄а̄ӣа* С, *ѣд̄а̄ӣа* Давидовић Л, свѣ *ѣко̄ӣа̄ӣо* Мил;

дѣнѣӣо С, *дѣнѣӣо* одѣло С, те *дѣнѣӣо* Брез, кад је *идѣѣӣ* З, на рамѣн"ма *ӣрѣнѣӣо* Мил, слама *ѣнѣӣа* Мил;

вамо је *мѣӣѣӣӣ* кајмак Мил, *мѣӣѣӣӣа* табла гѣр Вр, сѣмо *мѣӣѣӣӣа* рѣрна ГБ, за нѣга *мѣӣѣӣо* С, *одѣӣѣӣо* је то Др, *одѣрѣнѣӣӣ* нама Д, кад је *сѣдѣнѣӣо* СР, пѣсле сам *смѣнѣӣ* З.

513. Код глагола прѣве Белићѣве врсте могућа је аналошка алтернација коренског сугласника: кѣшуља *вѣжѣна* ГЦ, *вѣжѣне* ѣв"дан К, *вѣжѣни* јѣстѣци Брез, *вѣжѣни* ирама СР, *мѣжѣне* јѣтри С, *идѣмужѣно* до чѣтри СГ; али и: *извѣзѣни* ирама Туб, кѣшуља *навѣзѣна* ГЛ, ѣ тога *вѣзѣно* В; Арѣал в. у Ремѣтић 1985: 330, у нап.

513а. Порѣд јѣтованих примера код седме Белићѣве врсте (*дѣношѣно*, *кѣшѣно*, *нѣшѣна* и сл.), на терѣну су потврђѣни и старији облици трпног придева у примерима: па је то *идѣсѣно* тамо Остр, *идѣсѣне* књѣге Др.

514. Код глагола седме Белићѣве врсте са сугласничком групом *сӣӣ* у корѣну, спорадично је бележѣно подновљѣно (свѣ *зѣѣѣӣшѣно* Мил, *идѣӣшѣна* срѣда СР) и старо јѣтовање (*кѣрѣӣшѣӣен* за то Остр, *кѣрѣӣшѣӣена* плѣћка дѣсна Остр, *ӣѣӣшѣӣени* смо мѣ Реб). Сразмерно је више потврда у којима алтернација изостаје: и свѣ је то *зѣѣѣӣшѣно* Мил, *одѣӣѣѣӣен* стѣлно С, *ӣрѣмѣсѣӣен* зѣбр З, *ӣрѣмѣсѣӣени* према Осѣч"ни Г, *ӣѣсѣӣен* кѣћи Пр; исп. т. 315

515. У Ваљѣвској Подгорини (као ни у Ваљѣвској Колубари; уп. Радовановић 2006: 116) нема облика типа *крађѣн*, *украђѣн* и сл.

Глаголски прилог садашњи

516. У грађи има мало потврда: *вѣѣѣӣћи* дрѣва Сит, досѣдило ми *јѣдѣѣӣћи* прѣју В, *јѣрѣѣӣ* се око кѣћѣ ГБ, кад ми се досѣди *лѣжѣѣӣћи* Брез, ѣн је рѣко *ил̄ѣкајѣӣћи* З, нѣга пѣљѣубѣ *сѣдѣѣӣћи* Сит, цркнѣм *ӣѣѣѣӣћи* Вр.

Глаголски прилог прошли

517. Глаголски прилог прошли потврђѣн је јѣдино од глагола *бӣӣӣ*: *бӣӣӣӣ*.

Перфекат

518. Облици перфекта су сасвим жива граматичка категорија.

Илустративно наводим примере: дѣ су *ѣрамѣашѣвали* Остр, *бѣсѣарӣѣ* је Остр,

у Ваљеву сам бодила С, отац је вѣровѣ у Бога Д, ја сам се вјенчала С, у галице се то прѣ іа̀личило Лоп, ми смо се іо̀њале Реб, само то сам даривала ГК, па сам се дичио Мил, додила ми је мајка Бог, онѣ што је замладило Пл, он је мен^н заіовѣдио Г, дѣвојку је имѣ Пл, ја сам се исийијала С, он ми је исіословѣ ГБ, он је кришијавѣ С, кад је мѣђиѣ З, ми смо млѣли кад ђеѣмо проје Пл, то је се толико̀ најайишило Туб, наирйивало је се као зѣчиѣ ГБ, нийишла сам ните Mr, ђећала се ту једноме Бог, ђва се окоишлала С, кад је осѣла вода С, іозајимали смо се Д, ко̀лкѣ сам јој ѣйлима іѣткала ГБ, то сам свѣ іосарањивала Сит, іѣикиѣ сам ко̀ње Пр, іѣуѡавала сам ћѣри З, ми смо ірѣзновѣли Ма̀рковдѣн Пл, ірѣказивало је се нешто С, ту се ірѣчињала пшѣн^нца Остр, трѣјка једна је разіѡдила чѣту Бог, ка се већ расвишало Реб, ѡна је снѡвѣла С, прѣ нег што си ти сийиѣ кѣму Пл, сійушишило је се Пл, ал је сусийѣ С, ја сам само с узѡдала ГК, уснула сам Јордѣнку С ја сам грѣдом то шийѣорила ГБ;

519. У следећим примерима јавља се крњи перфекат: и нѡд бѡлеіале Пл, ѡни бйжѡли С, бѡг те весѣлио Сит, менѣ іо̀њали нѡћѡм В, ѡни доіѡнмили К, љѣди добили З, до̀нѣ мѣни Ст, јѣдва до̀чекѣ Мил, мој отац дошѣ у Причѣвиѣ Пр, и сѣла мо̀ба да рѣча Ст, жеіли неѣји циглане К, заіѡворіѣ прѣ Пл, сѣстра занѣмоіла Л, изасийали неѣком ка̀плиѡм Пл, іздѣли ѡброке Б, ізишиѣ вакѣ С, мој ѣѣд јѡукѣ Ст, кайѣрисали Пл, клѣйали свѣ Остр, моја ѡвца мајкала Пл, мој брѣт једној ма̀н^нсѣ ГБ, у ѡвѣј сѡби млѣдовѣла С, мо̀рѣ њѣга да враті кѣћи Пл, наіулиѣ липѡвину Л, наѡдало Туб, пѣслѣн најушишиѣ Бог, саѣде наіушишили С, неѣко ме насѡчиѣ К, ѡбѣсѣариѣ наро̀д Остр, ѡтац ђећѣ Д, ѡйравиѣ сйн кѣћу СР, пѣ ца̀ковѣ вѣнѣ ѡйрѣла Суш, Мйлорѣд іѡбѣіѣ ГБ, іѡѡјали јѡгањѣце Пр, ѡна ме іѡѡуѡаишила Др, ѡтац іѡљуишиѣ С, Бѡг ти іѡмоіѣ Д, іѡскайали љѣди Пл, нешто іѡсирѡгалѣ Л, пѣслѣн ірѣшиѣ Мил, ірѡіѣ јѡдан Пл, іуишѡвѣла ГК, вјѣтрењачѣ разѣ^нѣвале Mr, разіѡварѣ са дѣвојко̀м Б, ја ра̀н^нла Г, сјѣѡ на про̀зор Mr, заѡву слѣжила Др, у нашѣм сѣлу снѡвѣла Бал, іуѣцали бѣли љук Пр, укваріла кичму Туб, ко̀мѣ бѡг усѡдиѣ ко̀лкѣ да живй Сит, іѣѡили вйно Др.

Плусквамперфекат

520. Облике плусквамперфекта потврђују примери: Срѣто до̀бавиѣ бйѣ Пл, бйли ѡћѣрѣли Суш, ірѡѡѣ бйѣ Суш, бйли Вѣро іѡткѡйѡли Суш, Мйлан бйѣ слѣжиѣ вѡјску Суш.

Напомене о појединим глаголима и групама глагола

Глаголи прѣе врсте

521. Глагол **ЈѢСТИ**:

ірѣзѣни:

а) кад мрсно јѣѡѣм Б, мо̀гу сѣтре јѣтри *ѡ ѣѡѣм* З, *јѣѡѣш* са сйром Л, док је млѣд ти га *јѣѡѣш* Г, да *јѣѡѣш* данѣс Суш, јѣдан да видй *јѣѡѣ* ли кра̀ва Реб, и сад наш наро̀д *јѣѡѣ* проју Брез, ѡна не *јѣѡѣ* В, да̀м во̀лу да *јѣѡѣ* Ст, само порѣију д ѡватѣ д *ѣѡѣ* С, за Нову го̀д^ну кѣкови се *јѣѡѣ* Т, ђеѣмо ли д *ѣѡѣмо* лѐба Бог, *јѣѡѣмо* гла̀ву на Бѡжиѣ прѣви К, свй *јѣѡѣмо*, свй срѣѣмо ис једног чѣнка ГК, сла̀бѣ смо імали да *јѣѡѣмо* Вр, да ви што̀го̀д *јѣѡѣше* С; *іѡјѣѡѣм* неѣкат Мил, по во̀ликѣ *іѡјѣѡѣш* Брез, мо̀жда *іѡјѣѡѣш*

ти посек Мил, нешто да *йòјегѣ* Брез, медвед *йòјегѣ* Реб; кад ме је һѣла д *ујегѣ* Брез, није трчала да *ујегѣ* Остр;

б) ајдемо са да *јѣмо* Мил, него пасуљ кад *јѣм* Остр, нама комшије *гавале* да *јѣмо* Осл.

имѣраиѣв: *уз*"мај, *јѣди* Д, *узми*, *йòјегѣ* ДК, *узми* па *јѣди* Осл, бѣри и *јѣди* Пр, на̀на ви *јѣдиѣ* лѣба Пл;

аористѣ: *йòјегѣ*мо *òнò* Лоп, *йòјегѣ*ше бѣлѣ у̀ши Пл, дѣјете *ујегѣ* гу̀ја Пл.

р. ѣригев: *јѣò* се лѣб Мр, *јѣò* буюков лис Суш, сòмун је се *јѣò* Брез, *јѣла* се прòја Со Г, *òнò* нѣшта није *јѣла* Реб, обично смо ми *јѣли* сѣр Мил, *јѣли* смо ми л^мѣпо Брез; и *ујело* ме Брез; *йòјѣла* су гòведа ГЦ; *йòјò* и *òнòм* ма̀торòм Срѣји З.

Грађа показује да се старији облици на терену Ваљевске Подогрине јављају ређе. Забележени су само у презенту, и то у западнијим пунктовима. Облици с проширењем *-г-* су знатно чешћи.

У време Николићевих истраживања по Ваљевској Колубари још су били присутни трагови старијег стања (*јемо*, *јеј*; 1968: 53); према мом материјалу ови су облици у испитиваним колубарским селима нестали (Радовановић 2006: 117). У тршићком, лештанском и горобиљском говору посведочени су само облици са *-г-* (Николић 1968: 422, Тешић 1977: 229, М. Николић 1972: 683).

522. Глагол **ИЋИ**

ѣрезенѣ: не могу д *йгѣм* Б, д *йгѣм* дòл њему ГБ, са òбрàн"òм *йгѣм* Пр, , пр^мѣко *йдѣм* Мр, *йгѣм* испод в̀ра Р, д *йгѣм* да пòтрàм крàве М, *йгѣм* за òвцама Реб, трѣба д *йгѣм* к̀ћи СГ, да се *йгѣ* да се бѣлѣ Бал, *йгѣ* на бунàр Д, *йгѣ* за Бадњàк Мил, да глѣдà кò *йгѣ* п̀то̀м Ст, *йгѣ* свàк сво̀јòј к̀ћи Т, од Бѣбића Лúкѣ се *йгѣ* Реб, да *йгѣ* панàија Сит, у гливѣ *йгѣмо* Лоп, *йгѣмо* на̀ воду Остр.

имѣраиѣв: *йге*, ви́де казан Огл; *йди* *узми* кашчицу Бал, с̀ине *йди* зòви Радòјку Мр, *йди* па је питај М, *йди* пòсле Пр, *йди* дѣјете ДЛ ГЦ, *йди* к̀ћи би́ѣ ти з̀ијан К, *йди* дѣјете Милòјка Мил, нѣк *йгѣ* т̀не ДЛ, нѣк *йгѣ* ж̀енскиње ГЛ; *йгиде* *узми* Пр, *йгиде* ви́ди нешта се ч̀у̀јѣ Суш; *йѣ* у стàн и на̀јбòлѣг òвна закòл"те С, код мòји шу̀раковића, *йѣ* СР, *йѣ* ви́ ра̀(д)те Пл;

аористѣ: и *йгоше* у̀ ку̀ћу тàм Б;

р. ѣригев: *йшò* у̀ а̀јку на мѣдведе Реб, *йшò* у Сѣч"ну Пл, *йшò* на кòлѣчкама СГ, т̀д òн *йшò* на̀ п̀иво К, *йшò* у̀ школу СР, *йшò* сам пѣшкѣ у̀ Ва̀љево Брез, ка-сам *йшла* Б, н̀сам ни *йшла* лека̀ру Л, *йшла* са т̀ђ̀им л̀уд"ма Сит, тò није *йшло* дòктору К, *йшли* бòси ГЛ, *йшли* м^мѣ̀нали ј̀дан д̀ругòг Суш, прѣ *йшле* по ж̀твàма Туб;

ѣрило̀ садàшњи: а ја *йгѣ* за̀ њ̀м Лоп.

523. Глагол **ИЗЋИ/ИЗАЋИ**

ѣрезенѣ:

а) ја д *изѣм* ГЦ, *изѣм* дòље Мр, *изѣм* гòр Реб, ако је тòпло л̀ѣти вр^мѣме *изѣм* Мр, Влад"сав в̀сели *изѣ* Б, *изѣ* прѣт ку̀ћу Сит, òвàј нѣт *изѣ* гòре ДК, вò ј̀дан *изѣ* Реб, и д *изѣ* Др, *изѣ* гòр и òд̀у Огл, кад вòлови *изѣ* Лоп, д *изѣмо* на̀кò гòли Л, *изѣ* òздò СР;

б) док *изѣм* на̀ неко гòре Брез, *изѣм* òтудà Остр, *изѣм* нòнòм па̀ а̀чѣм С, *изѣм* испрѣт ку̀ћѣ Бр, к̀ш д *изѣм* Туб, *изѣ* њ̀ собѣ Лоп, тàмо гу̀ја *изѣ* Пл, òнò *изѣ* бòбиниѣ К, *изѣмо* на̀ ца̀ду Пр, мѣ *изѣмо* тàмо у л̀д̀ник нѣкѣ ДЛ.

имѣраиѣв:

а) сàд *изѣ* на̀ прàг ДЛ, *изѣ* вàмо ГБ;

б) кàжѣ м̀ени *изѣ* Др, *изѣ* на̀ сунчàн"цу К, *изѣ* т̀и дòле Остр;

аорисџ:

а) ја *изџше* њс подрума О, мџ ђтац сџмо *изџше* Туб, ја *изџшо* Др, ја *изџшок* ГЛ, *изџшосмо* гџре В, *изџшоше* тџм нџ пџт Б, *изџшоше*, вџдџ џни ДК;

б) *изџшоше*, џдоше Пл.

р. џригев:

а) џвџј *изџшџ* СР, *џзишџ* вџкџ у лџд Суш, *џзишџ* прџт куђу нџђу Сит, *изџшџ* нџпоље Др, *џзишла* јџдна нџпоље Б, *џзишла* на вџшер Брез, *изџшла* њс куђџ Реб, *изџшла*, џни џстали Пр, јџдва сам *изџшла* Пл, *изџшла* у планину јџтри С, нџ би нџди на вџшер *изџшла* Лоп, ка-сам *џзишла* О, џдав је *изџшило* шџс лџђџ Реб, издџлило се па *изџшли* гџре Мр, мџкице сџмо пџпџли и *изџшли* ГЛ, *џзишли* пред њџгџ СГ, гџрџмо *џзишли* Мр, *изџшли* на нџвџ плаџ Лоп, прџвџ су џни *изџшли* Туб, џџбанице *џзишле* Ст, *џзишле* жџне прџз њџгџ Суш;

б) *џзашџ* мџло пџд брдо З, џн је *изџшџ* СГ, свџкар *изџшџ* џдудџн М, џџм је *џзашла* Бал, мџма *џзашла* Осл, џна је *џзашла* нџпоље К, ка-су *џзашли* џвџ Г, *џзашли* гџр пџ изнад њџгџ Реб, па се под^џџлили па *изџшли* џвде Мр, мџ смо *џзашли* Ст, Лџка и дџда су *изџшли* џвде С, џјутро смо *изџшли* вџде Туб.

На основу изложеног може се ређи да су скоро у подјџднакој употреби џба лика (можда је џблик *изџџи* унеколико фреквентнији у неким гл. џблицима, уп. нпр. перфекат). У свим џколним говорима превагу има лик *изџџи* (уп. нпр. Радовановиђ 2006: 118, Тешиђ 1977: 229, Тршиђ 1968: 423, М. Николиђ 19725: 683, Реметиђ 1985: 335, Николиђ 1966: 275).

524. Глагол **џТИЃИ/џТИЃИ**

џрезенџ:

а) *џдџм* тџм мџђци ГК, ја *џдџм* њџзи Остр, ја-*џдџм* џцу и мџђци Брез, *џдџм* њџ прџбџђџм Др, *џдџм* дџље Суш, *џдџм* ја питаџм Реб, *џдџм* јџдна њџ те викиџм Пл, нџ смџш д *џдџш* кџђи Сит, кад *џдџ* станџрица Пр, мџлада *џдџ* нџ бунџр Осл, *џдџ* нџ Ставе Сит, џна *џдџ* у Осџч^ну Т, *џдџмо* кџд њџгџ Лоп, џј *џдџмо* гџре Пл, д *џдџше* ја и Лџпосава Б, д *џдџше* да видџте О, *џдџ* у Драгџдџ Лоп, и *џдџ* у сџло џвд Ст, *џдџ* џнџђ џџрци В.

б) *џџицинџ* џн Лоп,

в) нџкат џни *џџици* Реб, кад *џџици* у водџницу Реб.

Грађа показује да се ређе могу чути џблици презента и по тређој врсти.

имџерџџив: *џџицише* вџ њџј Лоп; *џџиђи* (сви пунктови), *џџиђише* (сви пунктови).

аорисџ: ја *џдо* Б, замџтавџм дџте и *џдо* Рџнђији СР, *џдок* ја па куд бџло ГЛ, *џдок* прџц^џџдџм Суш, *џде* прџко бџшчџ Д, и кроза шџницу *џде* Брез, *џдосмо* нџшџм пџтоџ Суш, *џдосмо* мџ гџрџмо С, *џдошмо* вџмо у Брџзџк Г, *џдоше* џџзме ДЛ, трџчите *џдоше* Реб, изџђшоше и *џдоше* Суш, џџаци *џдоше* кџђи З.

р. џригев:

а) *џџишџ* у рџто Мил, *џџишџ* нџрод џталџ З, џнџј *џџишџ* и џзџо џјџм Остр, џталџ је *џџишџ* Реб, *џџишла* ја дџле Бал, па је *џџишла* џпџ за другџг Бр, пџс *џџишла* за мџмка Осл, *џџишла* у Ўжичџне Туб, *џџишли* цркви и вџџнџчали се Брез, *џџишле* да се џпџшџу ГК;

б) ка-сам ја *џџо* Пр, *џџла* у Беџград С, *џџџ* у Вџљево С, *џџџ* да кџпџм В, *џџџ* тџмо С, *џџџ* је лекџру ГЦ, *џџџ* џтац Др, *џџџ* у куђу Б, *џџџ* и пџтџ пџпа СР, док *џџли* Ст, свџ је тџ *џџло* Реб.

џблици *џџли* и сл. бележени су и у џближњим говорима: у говору Лџштанског (Тешиђ 1977: 229) и у Рађевини (М. Петровиђ 2005: 284). Б.

Николић их не региструје у Ваљевској Колубари и Тршићу, а ни касније према мојим налазима ти облици у колубарском говору нису потврђени (Николић 1968: 423, Николић 1969: 54, Радовановић 2006: 118–119); у Обадима стоји *ошо*, *ошла* (Симић 1978: 81).

фунтур: *ошићу* њ ја са вама Реб, *ошићу* доле О, бџјали се *ошиће* М, *ошиће* њ сама Мр, *ошићемо* заједно Мил; и: ја ћу *ошићу* на подне СР, ја ћу *ошићу* О.

525. Глагол **НАЊИ**

презент: *најћеш* ти кроз ўлицу Туб, бџамо у шуму кад *најћеш* Огл, данас да *најћеш* Мр, Ўж^чани кад *најћу* Мил, *најћу* туде Сит;

императив: па *најћи* опѣ ў лето Суш, ѣ, *најћи* ти љети Мр;

аорист: и *најће* нека руска комисија Бог, *најће* офцир уза стрџ Др, недеља *најће* ГЦ;

р. иридев: да не би ко *нашио* Брез, ка-сам ја *нашла* озгџ Брез, ка-су они ѓв *нашли* Пл, како-су *нашли* Мр;

фунтур: веселѣ сестра сикира се, неко *најће* Мил, *најћеице* порџ њи Брез, *најћу* сад и они Реб.

526. Глагол **ДОЊИ**

презент:

а) *доћем* мџџ мајци Л, *доћем* у Сѣч^ну Лоп, *доћем* о Митровдану С, *доћемо* ѓв кћи Ст, уочи Јучиндана *доћемо* Суш, кад *доћеш* међу народ Д, *доћеш* по ме Туб, мџмци *доћу* Др, *доћемо* дол код њи Пл; и: стџи и тџ *надоћеш* ГК, ѓндај *надоћеш* бѣла Туб;

б) ја *дојем* кћи ДЛ, ја-*дојем* тџмо Мил, гџр *дојеш* на цаду Др, кад *дојеш* кћи С, да *дојеш* да је запроси ГЦ, младџења *дојеш* Сит, ка-*дојемо* на игранку Мил; ка-ти *дојџу* Осл. Исто стање потврђено је у говору какањских и зеничких Срба (Реметић 2000: 934); исп. т. 317.

императив: Мјлоше, *доји* Бог, *доји* њ ти маџо Бр, *доји* ти љџџс Мр, *доји* на забава Огл, *доји* Јџвану Алексића на игру С, *дојице* на свадбу Сит;

аорист:

а) ја *дођо* ГБ Д ГЦ Пл Реб, Бџр^сав *дође* Пл, *дође* озгџ жена Д, Драган *дође* Суш, *дође* ми ѓвај свџџк ГК, дџкле *дођосмо* Туб, што не *дођосице* С, *дођошмо* у Косјерић ГЦ, *дођоше* на врата лупају Брез, *дођоше* и казаше Др, они сице, *дођоше* по Јџвањдану Лоп;

б) *доје* вамо Др, *доје* мџни ГК, *доје* нана Дџрџнка Г, ка *дојоше* ѓни напони Пл; *фунтур*: *доје* да ме ѓбићеш ДЛ, *доје* ми сестра и ѓтац ГК, *доје* ѓна за Никољдан Ст, *доју* ја по те ГБ, па рџко *доју* ја њџзи Лоп, *доћемо* мџ довече Пл, *доћемо* ми по тебѣ Пл; са-ћу *доћи* за славу Брез, дал ћу *доћи* Д;

р. иридев: *дошџ* из водџн^{цџ} Реб, *дошџ* тај парџндеда ДК, кад је *дошџ* кћи велџ Брез, нџде *дошла* ми ћџрка СР, снаја што је *дошла* Брез, *дошло* је вџреме ДК, ка-смо *дошли* нџд Мр, *дошли* су бџли Мил; и: *надошло* овоџлџк Бал.

527. Глагол **ОБИЊИ**

презент: да *ѓбићем* баба Мџр^цу С, да се око стџкѣ *ѓбићеш* ГК, да видџ да га *ѓбићеш* Г, и *ѓбићеш* се ѓко њџга Пр, око астаџа *ѓбићеш* СР, *ѓбићеш* да не изџмеџѣ Вр, таџко те ме *ѓбићу* Реб;

императив: кад ѓдџеш *ѓбићи* и С, *ѓбићошмо* ѓко њи Лоп, *ѓбићице* њи ѓл Лоп. *аорист*: ја *ѓбићо* Мил, кџд *ѓбићеш* Суш, неџкаџо *заѓбићоше* Реб;

р. иридев: док није *ѓбишџ* Бџснџ Брез, свѣ сам *ѓбишла* ДК, кџлко сам *ѓбишла* Суш; *фунтур*: *ѓбићу* ѓни њи Г.

528. Глагол **СИЋИ/САЋИ**

ипрезентив:

а) ја-*сићем* прѡдлām дрва Брез, *сићем* ја Др, ка-сам пѡшѡ да *сићем* С, *сићем* у Ваљево Пр, да *сиће* Вѡјка Д, и *сићеш* куд гѡд ѡнеш Г, *сићеш* на Пѡпаре Мр, *сићемо* дѡлām Туб, ако *сићеше* ви ѡвим пѡтом Др; *сије* низ камѣње Остр;

б) нѣ можѣ трāктор да *саће* Г, *саће* у јѣдну рѣку Остр, ѡндај пѡслѣн *саће* Осл, пѡслѣн *саћу* дѡле Пл;

импѣратив: *сићи* и ти са њима В, рѣкли *сићите* дѡл Б;

аористив: ѡн *сиће* са тавана Мил; *сијосмо* дѡл В;

р. иприв:

а) и ѡн *сишѡ* Д, ѡ Ваљево *сишла* Реб, *сишли* јѣднѡј кѡћи С, ѡнѣ *сишле* Пл;

б) дѡвео *сашѡ* у вајат Г, *сашли* пѡслѣн у Осѣч^ну Пл;

футур: *сиће* ѡна С.

Грађа показује да се најчешће употребљава гл. лик *сићи*. У Ваљевској Колубари потврђен је само облик *сићи* (Радовановић 2006: 307), а у једном пункту Шумадијске Колубаре паралелно *сићи* и *саћи* (Крушевица) (Реметић 1985: 336). С друге стране, у говору Тршића потврђено је само *сићи* (Николић 1968: 423), у говору Љештанског *сићи/саћи* (Тешић 1977: 229); у Обадима *сићи* „никад *саћи*“ (Симић 1978: 81).

529. Глагол **УЋИ**

ипрезентив: нѣ смѣм д *ућем* Др, нѣ дајѡ д *ућеш* Со, ѡна кад *уће* ѡ земљу ГЛ, за мнѡм ѡнѣ д *уће* Суш, *ућемо* ѡ кѡјну Г, ѡвце Радѡјчине да нѣ *ућу* Мр;

импѣратив: *ући* да видиш З, нек *уће* у сѣло СГ;

аористив: Стѡјан *уће* ѡ кућу Лоп, ѡни *ушоше* Суш;

р. иприв: *ушѡ* у прѡдваницу Ст, *ушѡ* да бѣрѣ Лоп, кѡм и ја смо *ушли* Осл, *ушли* јѡш двѡјица ГЛ, гѡр *ушли* јѣднѡм чѡвѣку С;

футур: *ућу* и видиће Пл, *уће* и ѡна С.

Лик *ући* није потврђен у испитиваним пунктовима.

530. Глаголски придев радни глагола прве врсте с оснѡвом на -с- гласи у свим пунктовима као и у стандардном језику: *ѡао, ѡала, ѡало/ѡали, ѡале, ѡала; исѡао, исѡала, исѡало/исѡали, исѡале, исѡала; уѡао, уѡала, уѡало/исѡали, исѡале, исѡала; ѡмео, ѡмео*; исто тако и *ѡлѣла, ѡлѣле, ѡрѣла, ѡрѣле, сѡлѣла* и сл.

531. Глаголски придев трпни код глагола с инфинитивном оснѡвом на -с- јавља се с алтернацијом (*донѣшен, изнѣшен* и сл.) или и без ње (*ипрѡипрѣсѣна, ипрѡнесѣна*); исп. т. 513.

532. Глаголски придев трпни код глагола с инфинитивном оснѡвом на -з- јавља се:

а) са алтернацијом: пѣшкѡр *вѣжени* Бр, чѣтрѡ ирāма *вѣжена* Брез, сѡкње ѡнѣ *вѣжене* Мр, лѣпа кѡшуља *вѣжена* ГЦ, ѡмали *навѣжени* ѡпанци ГЛ,

б) без алтернације: кѡпили јѡј прслуке, ѡнѡ *вѣзено* ДЛ, кѡшуља је *навѣзена* ГЛ, чāрапе су дугāчкѣ *навѣзене* Мр, ѡмала двѣ кѡшуље *вѣзене* Туб, ѡ тогā су нѡшене кѡшуље, *вѣзено* В; исп. т. 513.

533. Код глагола с оснѡвом на велар чешћи су примери у којима је резултат I палатализације аналошки продро у 3. л. мн. презента:

а) вѡлови *вѡчѡ* Бог Л Мр Осл Остр Вр, *не вѡчѡ* Ст, дрва ми *говѡчѡ* ГК, *говѡчѡ* с крāвама З, нѣма и вāлдā зѡми, *завѡчѡ* се Пл, да *извѡчѡ* нā ѡнѡ брѡдо ГЛ, нѣ морѡ да *извѡчѡ* вѡлови С, *ѡвѡчѡ* се Брез, *ипровѡчѡ* се, а ајдѡци лѡпајѡ В, ѡсто се *развѡчѡ*

листићи Огл, онѐ се туд увучу М, ако кӯни умрѐ обучу Г, обучу га, купају Огл, четри проје да се иѐчу Суш, иѐчу у шпорету Пл, исидѐчу колачића Вр, исидѐчу там Сит, исидѐчу и поједу нѐћом Ст, лѐпо они исидѐчу С, прво сѐчу главу Остр, сѐчу људи, јѐду Лоп, сѐчу дрва Пр, сѐ се трупи сѐчу Реб, сѐчу плѐћку Брез, имају исѐчу се Бог, људи исѐчу и донѐсу Осл, д ѓднесу тѓј вурѐни да исидѐчу Лоп, исѐчу њи двојѐца ДК, насѐчу курузовинѐ Бог, осѐчу постав Т, осѐчу тѐ Суш, ѓду у шуму па осѐчу Мил, осѐчу људи бадњак Осл, осѐчу о дрвета Пл, осѐчу се мѓтке Со, смѐрала да иосѐчу Брез, иосѐчу се на жетви Др, ако нам не иресѐчу Сит, ѓтичѐ Забава и Бӯкови шѐчу ГЛ, иду за тебом и шучу се Б, шучу жѐне кудиљу СГ, ѓнда родитељи шучу Остр, доведу њѐга и исшучу ГЦ; па се лѐжу М, да се излѐжу Ст, излѐжу се ѓне СР, ка-се ѓвце сшрижу Со, ѓнда се сшрижу Реб, сѐ ње да и сшрижу С, па и ѓсшрижу Мр, да вршѐ са мотѓрма ГЛ, јѐдни вршѐ М, ѓни жѐта извршѐ Мр, овршѐ шѐнцу Пр;

б) послѐ вѓлови вукѐ Брез, вѓлови вукѐ Л, кад вукѐ дрва Осл, како рѓниш такѓ и вукѐ Г, ѓни иовуку Пл, увуку се, имале су тѓмо М, увуку се њѓки СР, ѓнѓ исѐку Брез, осѐку ѓни ѓ нама Мил, ѓдмѓ обучу га Г, иѐку на прѓви Бѓжић Брез, гѓр се иѐку јѓгаѓци Пл, да исидѐку Б, ишучу се печѐнѐце Г, мѐнѐ исшучу кѓ кѓња Реб.

С друге стране, у императиву је готово доследно: бѓци тѓ из рукѐ Брез, бѓци на кућу Вр, бѓци кѓм ГК, бѓци тѓ, ѓјде да вѓдиш М, па зѓми пѓмало вѓци Мр, вѓци кѓње Пл, Бѓрсѓв мѐнѐ вѓли вѓци Пл, извѓци вѓдѐ Пл, па иовѓци вѓловима ГЛ, иовѓци ѓном на крај сѓмо Туб, обѓци, сѓне К, обѓци се Ст, рѐци јѓј да дѓћѐ Осл, домѓћине сѐци ГЦ, домѓћине, сѐци кѓлач Сит; рѐциѓе ви мѐни Со, сѐциѓе сѓкѓрама Мил, а л и и: ѓди па с обѓчи ГЦ.

534. Глагол **ВРЕЋИ**

ѓрезѓни: сѓмо ѓкрећѓш и вршѓш Д, ѓн ѓдѐ вршѓ СГ, дѓлази вршилица па вршѓ С Пр Т, машинѓ вршѓ Осл Остр Вр В Б, машинѓ овршѓ ГЛ Л Брез, пѓжњѐ и овршѓ Мр, кѓлкѓ то се навршѓ шѐнѐце Мил, навршѓ по пѓна кѓла З, јѐдни вршѐ Пр, овршѐ шѐнѐцу Пр, ѓни жѐта извршѐ Мр, са вѓловима вршѓмо СР, навршѓмо по педѐсѓт Бр, сѓденѓмо и овршѓмо СГ;

р. ѓридев: врѓа шѐницу З, са стѓкѓм се врѓо Д Суш ГЛ, такѓ се врѓо СР, врѓи с кѓњѓма Г, врѓи смо са вѓловима Мр Туб Др ДЛ М, врѓи смо са вршѓлицама ГБ, наврѓи, јѓдарѓд Мил, ѓни су тѓдѓ наврѓи шѐнѐце ГЦ, мѓ наврѓи Туб.

535. Глагол **СПАСТИ/СПАСИТИ** има промену чешће по седмој него по првој Белићевој врсти:

инфинѓтив: сѓвѓп је брѓва сѓѓсиѓи Реб;

ѓрезѓни: ѓј да те сѓѓсиѓ Туб, није мѓгла да се сѓѓси К;

р. ѓридев: дѓбро је се сѓѓсиѓ ГК, шѓто сам сѓѓсила Реб, Стѓна и Мѓливѓј сѓѓсила С; и сѓѓсла сѓдам ѓвѓцѓ Лоп, да смо се сѓѓсли ДК, те су ѓни нѓс сѓѓсли С.

ѓи. ѓридев: да бѓдѓмо сѓѓшѓни Т, нека су и ѓни сѓѓшѓни СГ.

У првој врсти остаје у Тршићу (Николић 1968: 424) и у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 124), а у говору Љештанског, Горобѓљу и Шумадији има обе промене (Тешѓић 1977: 231, М. Николић 1972: 685, Ремѓтић 1985: 341).

536. Глагол **МОЋИ** у 1. л. јѓдн. през. има следеће облике:

а) да мѓѓу прѐсти С, да мѓѓу да прѓћѓм Сит, не мѓѓу д ѓстанѓм Б, не мѓѓу д ѓборѐ Бр, мѓѓу и тѓ Пл, не мѓѓ ја сѓма М, не мѓѓу да ѓдѓм СР, не мѓѓу вѓшѐ д ѓгрѓм ДЛ, не мѓѓу ја вѓше да трѓпѓм Др, не мѓѓу ја д ѓдѓм Д, не мѓѓу без тѓплѐ сѓбѐ Мр; б) мѓжѓм да гѓворѓм Б, мѓжѓм ли ја сѓд Остр, мѓжѓм да ти кѓжѓм Реб, нѐ можѓм да рѓдѓм Брез, нѐ можѓм да дѓбијѓм К, нѐ можѓм да нѓћѓм Мил, мѓжѓм лѐпо Осл; в)

мѡрѣм и пѡсти ГБ, док мѡрѣм ГК, нѣ морѣм да стѣжѣм Реб, нѣ морѣм Суш, нѣ морѣм даљѣ В;

Облике 2.л. једн. илуструју примери: а) штѡ мѡж да гѡворѣш Б, да мѡж испѣчѣш лѣбац Лоп, мѡж да се кѡсѣ Пр, нѣ мож тѣ наћи Бог, у цркѡви мѡж Д, нѣ мож да знѡш С, ако нѣ мож тѣ бѣжи ГЛ, мѡж бѣти прѣсно мѣсо Мил; мѡш да бѣднѣш Б, мѡш тѣ зѣјат" и са чоѣком Бр, мѡш тѣ д спонѡмоћѣш ГБ, нѣ мош тѡ да бѡдѣ мѡсно Б, мѡш тѣ дѣјете ДБ, нѣ мош тѣ д упртѣш Л, мѡш ѣ тѣ снајка Д, мѡш тѣ мѣнѣ издржѡвати ГЦ, мѡш тѣ да мѣјесѣш Брез, нѣ мош нѣд да тѣ Осл, ако нѣ мош вѣшѣ Пл, нѣ мош да ткѣш Туб, дѣјете нѣ мош ѡстати Реб, нѣ мош да напустѣш З; б) нѣ можѣш да прѣмѡш ГБ, кѡлкѡ мѡжѣш Д, мѡжѣш и ѡколо Г, мѡжѣш кад ѡћеш ГК, дѣјете, мѡжѣш тѣ тѡ ГЦ, нѣ можѣш тѣ Л, нѣ можѣм да држѣм Туб, нѣ можѣш да спѡвѡш М, нѣ можѣш дѡбро Остр, мѡжеш ли мѣни Ст; в) али мѡрѣш да сѡчекѡш да зазѣмѣ ГЦ.

У 3. л. једн. јављѡ се:

а) сѡде нѣ морѣ Бал, мѡрѣ да пѣјѣ Бал, ако мѡре са пѡрама ДЛ, нѣ морѣ рѡб сѡкат Б, нѣ морѣ д извѣчѣ Бог, нѣ морѣ жѣнско Бр, нѣ морѣ да прѣжѣ Брез, мѡре д испѣчѣ ГБ, нѣ морѣ прѣсна Др, нѣ морѣ да вѣрујѣ Д, нѣ морѣ да ми пѡднѣ М, нѣ морѣ, нѡна Г, ал нѣ морѣ се нѡ ноге ГЛ, нѣ морѣ да се стѣгнѣ ГЦ, нѣ морѣ да с ѡткѡчѣ С, нѣ морѣ ѡдједнѡм Остр, нѣ морѣ нѡкѡ д ѣдѣ Л, нѣ морѣ да кѡпѣ Осл, нѣ морѣ бѡљѡ Т, мѡрѣ нам бѣти жѣнско Др, дѣ мѡрѣ камѣн Сит, пѡслѣ мѡрѣ кѡва ГК, ѡн мѡрѣ да ѡбѣјѣ Лоп, ако нѣ морѣ д ѣдѣ Туб; б) нѣ можѣ д ѣдѣ Б, мѡже да ѡстрѣбѡ Бог, да мѡжѣ Бр, па мѡжѣ и прѣко Бѣбиѡа Со, кѡ мѡжѣ ДК, ка-се мѡжѣ Пл, нѣ можѣ глѡвнѣм пѡтом Суш, ѡѣму мѡжѣ пѡрче Д, нѣ можѣ нѣкуд да ѣзѡђе ГЦ, нѣ можѣ да нѣчѣ Лоп, нѣ можѣ прѣко Цѡр"ѡа Огл; в) кѡлкѡ мѡж бѣти К, нѣ мож д ѣгрѡ ДК, нѣ мож да прѡдѡ Т, нѣ мож да се ѡдѡ ГЦ, нѣ мож ѣс кућѣ Б, мѡж да стѡјѣ ГЛ, мѡж да пѡднѣ Брез, нѣ мож да ѡдлѣпѣ К, мѡјка нѣ мош да дѡјѣ ГК, нѣ мож да сѡшѣ ГЦ, кѡко нѣ мож Огл, мѡж стѡјати до пѡла Туб, нѣ мож у зѣмљѣ СГ.

О различитим теоријским тумачењима облика мош/мож в. у: Реметић 1985: 342.

У 3. л. мн. забележено је:

а) да мѡрѡ дрѡгѡ ДЛ, тѣбѣ мѡрѡ тѡјѡ ѡѣца Брез, а сѡд нѣ морѡ Пр, нѣ морѡ д ѡборѣ Со; б) ѡни мѡжѡ Брез, мѡжѡ да с ѡдѡјѡ Г, нѣ можѡ панталѡне Др, нѣ можѡ нѣшта ГК, да нѣ можѡ К.

У 1. л. мн. забележено је: нѣ можѣмо нѣкад Г, нѣ морѣмо д издржѣмо Лоп, нѣ морѣмо зѡједно З, нѣ морѣмо свѣ М;

У 2. л. мн.: мѡжѣше да вѣдѣте ДК

537. У грађѣ има потврда за појѡву прѣласка појѣдинѣх облика свршѣних глагола прѡе врсте у трећу:

ПОМОЋИ

ѣрезѣни: ѣто мѣнѣ да јѡј ѣѡмоѣнѣм Г, да те ѣѡмоѣнѣм Л, нѣшта да им ѣѡмоѣнѣм Р, ѣѡмоѣнѣм ѣ ѡма Со, снајѣ да ѣѡмоѣнѣм СР Т, ѡјд да ми ѣѡмоѣнѣш Др, ѣмѡ кѡка жѣна да ѣѡмоѣне Б, дѡје Тѡмина да ѣѡмоѣнѣ Пл, ѡћу да ѣѡмоѣну Г, ѡјѡди да то ѣѡмоѣну Мил;

аорисѣи: ѣѡмѡѡсмо и мѣ Туб, ѣѡмѡѡшмо нѣшто Вр;

ѣмѣраѣиѡв: ѣѡмѡзи (сѡи пунктоѡи), ѣѡмѡзише (сѡи пунктоѡи), ѣѡмѡниѡе ми Л, ѣѡмѡниѡе дѣда ГЦ;

р. ѣриѡев: бѡг ми је ѣѡмоѡ Брез, Бѡг ти ѣѡмоѡ Д Остр Пл С, ѣѡмоѡ ѡѡѡј у Осеѣч"ни Лоп, тѡ је ѣѡмѡла Русѣја К, вѡруну ѡна ми ѣѡмѡла зѡгрејати Мил, тѡ ми је ѣѡмоѡло Пл, т ми је ѣѡмѡло СР;

ѡуѣур: ѣѡмѡћу ти јѡ Д, ѣѡмѡће и сѣн Мил, ѣѡмѡћеш ѣ тѣ сѡтре О;

ЛЕЊИ

ипрезентӣ: ја лѣнѣм Брез Г Лоп, лѣнѣм сѣ тебѣм Мил, лѣнѣм де-било Реб, лѣнѣм под губер и поњаву Сит, једно лѣнѣ испод нѣгијѹ ДЛ, лѣнѣ ѓтац СР, кад ѓћемо да лѣнѣмо Бал, вакѣ нѣзбрдо лѣнѹ Г; *идлеинѣмо* сѣмо одѣзгѣр Реб, и такѣ *идлеинѣмо* СР, кад браћа *идлеинѹ* Др;

имѣраитѣв: *иди лѣни* на дѣснѹ стрѣну ДК, лѣни вакѣ Туб; лѣзи тѹ Б, дѣјете, *иди лѣзи* Г, *иди па лѣзи* Сит;

аориситѣ: *идлѣташе* и поѣспаше Пл;

р. ипрѣдев: ја-сам лѣѣѣ за једно дрѣво дѣбело Пр, ја лѣла крај ѓгњѣшта З, ја сам лѣла на крѣвет Мр, лѣла вакѣ прѣко Пл, лѣла да мрѣ Реб, ѓни су лѣли Мил;

ДИЊИ

ипрезентӣ: коликѣ вѣлак ја *дѣинѣм* Бог, прѣш"на се *дѣинѣ* до небѣсѣ Лоп, *дѣинѹ* у слѣ"у ѓнѣг вѣна Лоп, *дѣинѹ* на тѣван Мил; услѹжим њѣгѣ и *иддѣинѣм* Суш, ако ш да *иддѣинѣш* нѣвишѣ Д, *иддѣинѣ* кѣмѣн Мил, *иддѣинѣмо* га Др ѓне *иддѣинѹ* Т;

имѣраитѣв: дѣј ѓвѣ *дѣинѣше* дѣте Д; *дѣинѣ* дѣбро Пр, *иддѣинѣ* спѣмѣн Мр, *иддѣинѣ* ме Суш;

аориситѣ: ѓни *дѣише* ѓнѣ С; *иддѣиок* њѣгѣ Суш; слѣву *сиддѣиосмо* ГЦ;

р. ипрѣдев: кѣкѣ *дѣиѣ* рѹке ГЦ, мѣло тѣ су *дѣили* рѹке В, ѓчеви *дѣили* се ГЦ; ја је сѣмо *иддѣиѣ* од зѣмљѣ Мр, увѣнцѣта вакѣ *иддѣиѣ* и зѣнуѣ С, *иддѣили* спѣмене свѣма Реб;

фѹитѹр: *дѣиѹ* ја ГБ, *иддѣиѹ* у Вѣлѣву Л.

СТИЊИ

ипрезентӣ: с ѓчим *сѣиинѣм* Бр, ѣѣ *сѣиинѣм* Брез, дѣјете ѣѣ *сѣиинѣш* Мр, *сѣиинѣ* нѣкѣ мѣстија В, нѣ морѣ да *сѣиинѣ* СР, *сѣиинѹ* Швѣбе ГЦ, кад ѓни *сѣиинѹ* са рѹчком М, кад *сѣиинѹ* прѣве трѣшње Остр, *сѣиинѹ* да се сѣчѹ СР;

имѣраитѣв: *сѣиинѣше* Туб Со Пл, *ипрѣсѣиинѣ* је О;

аориситѣ: кад *сѣиише* бѹкве Суш, *сѣиише* рѣнијѣ С;

р. ипрѣдев: ка-сам тѣ *ипрѣсѣиинѣ* ГЛ; нѣје ми сѣн *сѣиинѣ* Суш, за ѹдају *сѣиинѣ* Бог, ако је *сѣиинѣ* грѣжѣ ДЛ, ѓнда су *сѣиинѣ* *ипрѣшѣни* Бал, кад *сѣиинѣ* ѓвѣ прѣшкѣви Л, мѣ кѣко смо *сѣиинѣ* Туб, ка су *сѣиинѣ* мѣја дѣца;

фѹитѹр: трѣшње ѣѹ *сѣиинѣ* Г;

САГ- (СЕ)

ипрезентӣ: ка-се *сѣинѣш* Остр, нѣ можѣ да се *сѣинѣ* О;

имѣраитѣв: *сѣинѣ* се Бог, *сѣинѣше* се ѓдмѣ Реб;

аориситѣ: *сѣиосмо* се дѣле Лоп;

р. ипрѣдев: да је се ѓн *сѣиѣ* С, ѓн је се вѣшѣ *сѣиѣ* Реб, ја *сѣиѣ* се Ст, мѣ се *сѣиѣ* Пл; ѓни су сѣмо *сѣили* глѣву ГЛ;

итѣ. ипрѣдев: цѣѣ си дѣн *сѣиѣш* СР, бѣла *сѣиѣш* ДЛ.

РЕЊИ/ТЕЊИ

ипрезентӣ: ја-нѣ смѣм да *рѣкнѣм* Брез, нѣмѣм рѣч да *рѣкнѣм* Г, да тѣ *рѣкнѣш* нѣ можѣш Реб, ѓтац кѣко *рѣкнѣ* Бр, кѣме жѣнско дѣте прѣ да *рѣкнѣ* Осл, нѣ смѣ мѣма да *рѣкнѣ* рѣчи С, *рѣкнѣше* ѣме СР, старѣијѣ *рѣкнѹ* Б, *рѣкнѹ* вечѣрѣс Огл; ѓнѣ ѣе да *ѓшекнѣ* дѣл Лоп, нѣјјѣчѣ кад *ипрѣшекнѣ* Бал, па *исшекнѣ* нѣ крај, неке сѹд"ѣ Д;

имѣраитѣв: *рѣци* шѣрулѣ Др то-слѣбодно *рѣци* Огл, *рѣци* тѣ мѣни О, *рѣци* ѓнѣј Осл, *рѣци* ми за Рѣшину ѣѣрку Сит, *рѣцише* вѣ мѣни Со, *рѣцише* Тѣми Туб, *рѣцише* Тѣмислѣву ГЦ;

аориситѣ: *рѣко* ли ја Л, *рѣко* ти ја Остр Сит С Бог Лоп Г, *рече* не мѣгу ти дѣћи за слѣву ГК, бѣло жѣѣ кад *Ивѣнка рѣчѣ* С, мѣни *рѣкоше* Вр, мѣслѣм да *рѣкоше* Пл;

р. иридев: он њему *рѣкѣ* Бал, штѣ-нај *рѣкѣ* Б, мѣј ђтац *рѣкѣ* Вр, *рѣкѣ* кѣм Милан Г, *рѣкѣ* ти је Бато Л, *рѣкѣ* дођу ја њѣзи Лоп, њѣки је *рѣкѣ* дѣда Мил, дѣда *рѣко* Пл, ђтац *рѣкѣ* овакѣ Реб, што *рѣкѣ* љ менѣ Ђуро СР, мајка/баба ми *рѣкла* В Реб Р Пр, нијкад рѣчи нијсам му *рѣкла* З, свѣкрова првѣм *рѣкла* Пл, али су ми такѣ *рѣкли* В, је су *рѣкли* су ми Пл С, мѣни су жѣне њѣкѣ *рѣкле* В;

фуљур: *рѣћу* ти С.

МАЊИ

ирезениј: ја се *измакнѣм* Лоп, кад ђмакнѣ срп Осл, ђмакнѣ се њѣкако Брез; њѣ смѣм да *иђмакнѣм* Осл, *иђмакне* каш^нку Пл; тѣ се *ирѣмакнѣ* за тѣ ђгњиште Д; ђнѣ сѣме *смѣкнѣм* Пл, *смѣкнѣ* се капак са казана Пр, *смѣкнѣмо* и ђнѣ Пл;

имѣраиљив: *смакниде* дѣл ГЦ, *измакни* се ђталѣ С, *иђмакни* се вѣм СР, *иримѣкни* му Туб; *аорисљ:* ја *смѣко* рамѣн^нма ГЦ, *измакосмо* мѣ Пл, *умакоше* ђни Ст, *одмакошмо* се Г;

фуљур: *измаћѣмо* се Др, каје, *одмаћѣмо* се Брез;

ЦРЊИ

ирезениј: *црѣкнѣм* тѣчѣћи Вр, ако ја *црѣкнѣм* ђвде Л, дошло да *црѣкнѣ* В, тѣо је да *црѣкнѣ* Г, њѣшто из вѣдѣ и *црѣкнѣ* М, само да *црѣкнѣ* Пл;

имѣраиљив: *црѣкни* (сви пунктови);

аорисљ: до зѣре *црѣче* чѣвек ГК, ђн њѣгѣ *црѣчѣ* рањѣћи М;

р. иридев: у Зворнику му јѣдан вол *црѣкѣ* Бр, *црѣкѣ* док се није распѣтѣ Ст, *црѣкѣ* дабѣда С, *црѣкла* радѣћи М, мѣраш извршити па ма *црѣкло* Брез;

фуљур: *црѣћеш* љ ти Пл, *црѣћѣмо* љ мѣ Г, *црѣћу* јадна Туб.

ПУЊИ

ирезениј: кад *иђѣкнѣ* ђнѣ ђѣрчѣ В, њѣка *иђѣкнѣ* дѣѣба Мил, ђнѣ *иђѣкнѣ* по срѣдини Остр, ђн *иђѣкнѣ* грдити Туб, *иђѣкнѣ* жуљѣви СР;

имѣраиљив: *иђѣкни* (сви пунктови);

аорисљ: *иђѣче* сѣмо пиштѣѣ Б, стѣкло *иђѣче* у лампе Др;

р. иридев: *иђѣкѣ* ми њѣрвни живац ђвд Др, близу *иђѣкло* Брез, ал ми *иђѣкло* вѣтлови Туб;

фуљур: њѣћѣ *иђѣћи* пушка цаба К.

ПАСТИ

ирезениј: закачѣш да *иђднѣш* ДЛ, као *иђднѣ* на дно Лоп, њѣ морѣ да ми *иђднѣ* свѣ на ум М, ка-ти *иђднѣ* врѣна на брѣзду Сит; мѣрамо да *ирѣиѣднѣмо* З; са срѣан^нцѣ *сиѣднѣм* Др, свѣ *сиѣднѣ* Туб;

имѣраиљив: сѣмо *иђдни*, бѣљѣ је Реб, њѣмѣјте да *сиѣднѣљше* В;

аорисљ: *иђдо* на земљу Б, на срѣд бѣжијѣ равни *иђдо* код капијѣ СР, ѣно врѣне *иђде* на брѣзду Сит; дѣте *исѣиѣде* ГК, *ирѣиѣдосмо* њѣчисто Сит, сѣд ми *ирѣиѣдоше* њѣге СР; вѣдѣш да *исѣиѣдоше* тѣмо Лоп; вѣдѣш да *исѣиѣдоше* тѣмо Лоп;

р. иридев: Лѣксѣндра што је *иђѣ* Д, *иђѣла* сѣ с^нѣна Брез, магла је *иђѣла* Ст, на земљу ђбадвѣѣца *иђѣли* Пл; ђв ми је кѣс *исѣиѣла* К, *исѣиѣло* на прѣчац С; ништа да је *ѣљиѣло* М, вѣме јѣј *ѣљиѣло* Реб; док нијсам *сиѣѣ* са гумарѣбѣ Др, *сиѣѣла* ми је шарка Г, сѣдам ђваца *сиѣѣло* с њѣгѣвѣ Лоп; *уѣѣла* њѣгдѣ мѣш^нна с ракијѣм С.

СЕСТИ

ирезениј: *сѣднѣм* кад сѣстанѣм Туб, јѣдан *сѣднѣ* љ првѣ чѣло Л, *сѣднѣ* маѣо са свѣјѣм рабаѣијама Мр, *сѣднѣмо* љ шуми ДЛ, кад *сѣднѣљше* вѣ за печѣн^нцу Мил, тѣ *сѣднѣ* Огл; љвѣче се тѣ *зѣсѣднѣмо* СГ; *ирѣсѣднѣм* маѣо у путу Мр;

имѣраиљив: *сѣдни* маѣо Л; *сѣди* ГЛ; *сѣди* крај менѣ Др, *сѣљше* ђв Мил;

аорисџи: ја сѣдо на столицу В, сѣдоше и њни Др,
р. љридев: љизишѡ вакѡ љ лад и сѣо Суш, ка-сам ја ту сѣла ДЛ, сѣла за разбѡ
 Реб, сѣла мѡба да рѡча Ст, сѣле јѣсти Реб.

СТАТИ

љрезени: сџианѣм пѡт стрѣју ГЦ, сџианѣм испо снѡпа З, а камоли ни да сџианѣш
 Т, закувам и мѡло сџианѣ Бог, сџианѣ у лѣбнѡ фѡрѡну Г, да ми сџианѡ жѣнска дѣца ДЛ;
имљераџиш: ти сџианѣ Д, сџианѣ да ти прѡнѣжѣмо мѣтак крѡза те С, сџианѣ да
 виш Суш;

аорисџи: нѣ морѣм дѡлѣ ту сџианѡ В, и на срѣдини сџианѡ Пл, трѡјѡца сџианѡше
 М, сџианѡше прѣд кѡћѡм сѡми С;

р. љридев: ѡвде сџианѡ на Вѣлѣнцу С, нѣсам на ногу сџианѡ Брез, чѣм сџианѡ
 кѡло Лоп, ка су сџианѡ нѡћѡм Осл, свѣга смо двѡпут сџианѡ С, љ менѣ су сџианѡ ѡчи С.

СРЕСТИ

љрезени: нѣкога на путу нѣ срѣѣнѣм ГЛ, ѡни нѣ срѣѣнѡ Туб; срѣѣѣи мѣнѣ,
 ја љдѣм ДЛ, срѣѣѣи те на срѣд пуѡа ГЛ, и срѣѣѣѣмо мѣ ѡдрѣд Суш, мѣ нѣ срѣѣѣѣмо
 тунекан Мр;

Презентски ликови *срѣѣѣим*, *срѣѣѣиш*, *срѣѣѣи* и сл. посведѡчени су и у Ужичкој
 Црној гори (Марковић 2011: 559).

аорисџи: срѣѣѣо га гѡре Бог;

р. љридев: на срѣд пуѡа нек те је срѣѣѣѣо ГЛ, што смо га срѣѣѣѣѣли кат сам се
 љдѡла Суш; ал нѣсмо се срѣѣѣ Брез; сѡсрѣео са мѣдведѡм Реб.

537а. Сложени глаголи глаголи с кореном **-ЧЕТИ** у презенту и императиву
 прѣлазе у трећу врсту:

љрезени: љѡчнѣм да плѣтѣм Брез, љѡчнѣм да чѣм М, љѡчнѣш да сѣчѣш Остр,
 љѡчнѣш ѡ Пѣтровдѡну Суш, љѡчнѣ ѡд вра Бог, бѡс три кад љѡчнѣмо Сит, љѡчнѡ се
 сѣјати Брез, љѡчнѡ дѣѡбу Др, љѡчнѡ се да јѡгнѣ ГЛ; кајмѡчару нѡчнѣш Мил;

имљераџиш: док се не љдѡш љѡчни, сѡли ГБ, љѡчни ѡд ѡвѣ Огл;

аорисџи: љѡче да пѡсрѣѣ Д, љѡче Дѡрѣнка мѣнѣ Мил, то-се чѡло и љѡчѣше мѣнѣ
 звѡти ГБ, љѡчѣше нѡге да приѡњају ДЛ;

р. љридев: љѡчеѡ да кѡпни Брез, љѡчѣли дрѡва Вѣро кѡпити Пл, љѡчѣли смо
 прѡдѡвати мѣкиње Суш, љѡчѣле да кѡпѣ Реб, љѡчѣли да кѡвѡмо панѡију Сит; да кунѣ
 што је нѡчеѡ лѣбац К, што си нѡчеѡ ѡвѡ дѣте Мил, како-сам зѡѡчѣла Лоп, зѡѡчѣла
 сам ја да прѣчѡм Мил.

537б. Сложени глаголи глаголи с **-ПЕТИ** гласе:

љрезени: љѡѣнѣ се на бандѣру Брез, јѣдна се љѡѣнѣ туѡѣ СГ, љѡѣнѣ се гѡре
 на трѣш Туб, и љѡѣнѣ се С, љѡѣнѣ се кѡњ Брез, љдѣм љѡѣнѣм се на сѣно Д, да се
 љѡѣнѣм као стѣпенице В, љрѣѣнѣм и љдѣм да рѡчѡм Сит, зѡѣнѣш и рѡкама и нѡгама
 С, зѡѣнѣмо гѡѡжѡа Брез, и дѣ-зѡѣнѣ, ја ћѡ тѣби покѡзати ГЦ.

С прѣфиксима *из-*, *ѡ-*, *ѡз-* презент се гради по другој врсти: љѡѣнѣш се
 и дѣнѣм Г, на трѣшњу се љѡѣнѣш С, да се љѡѣнѣѣ на тѡван ГБ. Овакѡе облике
 бележили су истраживачи косовско-ресавских и шумадијско-војѡђанских говѡра.
 Арѣал в. у Ремѣтић 1985: 348, у нап.

имљераџиш: нѡѣни се ГЛ, разѡѣни мѡло лѣстиѣе СР;

аорисџи: ја се нѡѣе ГЛ;

р. љридев: љѡѣѣла се на крѣвет ГЛ.

537в. Глагол **УЗЕТИ** мѣња се по трећој или прѡвој врсти:

љрезени: љзмѣм ја сѡма Д, љзмѣм лѡпѡр Бог, да љзмѣш као ради здрѡвља ГЛ,

ўзмѣш и мѣтѣш на камѣн Др, ўзмѣ по свѡје Со, ўзмѣ лѣпй суварчйцѡ Реб, ўзмѣ ў њѣ муштўлук В, ўзмѣмо кѡцку квѡсца Г, ўзмў ѡну прѡстйрку Б; ўзнѣш шѣничнѡга брѡшна Остр, ўзнѣш кад ѡѣш Пл, мй ѡпѣт ўзнѣмо Др, ўзнѣмо вўну Лоп, ўзнѣш мѣко сѡмо пѡсолийш пѡла Со;

имйерайшв: ўзми па закопѡј Б, ўзми, сйне, да ме нйшта не прѡгѡѡ ДК, ўзми дѡѣте, јѡ нѣ смѡѣм ДЛ, ўзмиге, Вйнка ГК;

аорисй: мѡј ѡтац ўзе мѣнѣ Брез, јѡ ўзе вйкати Пл, тѡмо вѡмо, ўзе ѡн Лоп, ўзе ли тй штѡгод? Реб, ўзѣше пѡшто зѡшто Осл, ўзѣше ѡнў пўшку Суш;

р. ѡридев: кад је ўзѡ дрўгў гѡдну Бал, а њѡзи ўзѡо дўкате Г, ўзѣла јѡј нѡјљѡвшѣ дѡѣте ДЛ, ўзѣли вѡз слѡмѣ Б, свѡтови мѣнѣ ўзѣли Брез.

538. МРЕТИ

ѡрезенй: штѡ нѣ мрѣм Г, дѡшло је д-ўмрѣм СР, сѡд мрѣ нѡрод тѡкй Б, ѡн ѡѣ да мрѣ Суш, трѣбало да се мрѣ ГК, тѣо да мрѣ Мил, лѣгла да мрѣ Реб, нѣ можѣ да ўмрѣ Бал, нѣ ваљѡ рѡспојасѡн да ўмрѣ Д, и ўмрў двѡ брѡта Остр, сѡд мрѣмо В, мѡрали да ѡдмрў ГЛ, мѡрѡмо да ѡдмрѣмо Брез, ѡзумрѣмо мй стѡријй Пл;

имйерайшв: ўмри (сви пунктови);

аорисй: и ѡн ўмрѣ Брез, ѡдмрѣше лўди Г, ѡдмрѣше и ѡни Лоп, нѡрод ѡдмрѣ СР, за двѡјес чѣтрй сѡта ѡдмрѣше Реб;

р. ѡридев: ако је ўмро на мрску ГБ, кад ми је ѣд ўмро Брез, ил би ѡндѡј ўмрла Б, трѡје ўмрло ў њѣ Лоп, ѡзумрло њй дѡста Остр, рѡдла трѡје дѣцѣ па су и мрли Др, сѡ су ѡзумрли СР, ѡдмрли су дѣда и бѡба Вр, пѡслѣ ѡдмрли Реб, на брзйну ѡдмрли Огл, ѡдмрло ѣцѣ ДЛ; мѡјка ми ўмрела Суш, али тѡ је сѡд ѡзумрѣло Пл.

539. Глаголи с кореном -СТРТИ

ѡрезенй: ѡрѡсйрѣ, свўчѣ Б, ѡрѡсйрѣш ѡно ўже ДК, и ѡрѡсйрѣмо кўдѣлну В, рѡзасйрѣмо лйстове ДЛ, из мѡчила рѡзасйрѣмо Мр;

да сйѣрѣм и јѡ З, ѡрѡсйрѣм сѣдам стѡтнѡ Лоп, ѡрѡсйрѣм лѡпѡриѣ К, ѡна зѡсйрѣ тѣ ѣйлиме Бал, ѡсѣчено као пѣрдика и нѡсйрѣ мѡло К, зйми рѡзѡсйрѣ лйс ГБ, пѡвадй се и рѡзѡсйрѣ Огл, и ѡрѡсйрѣ ѡна ѣйлим С, шѣнцу се ѡрѡсйрѣ ДК, тѡ се ѡрѡсйрѣ снѡпље Д, зѡсйрѣш сѡбу Лоп, на крѡвет ѡрѡсйрѣш Лоп, ѡрѡсйрѣш ѡлѣтак Брез, ѡрѡсйрѣш вѡкѡ лйске СР, кад сйѣрў тѡмо ѡне пѡдигнў Т, ѡрѡсйрў брѣме слѡмѣ ГЛ, па ѡрѡсйрў шѣнцу З, слѡму нѡсйрў Лоп, слѡму рѡзѡсйрў Лоп, нѣ идѣ вѣче под сўшила де-сйѣрѣмо вѣш Мил, зѡсйрѣмо вѡкѡ слѡму Суш;

имйерайшв: ѡросйѣри тѡ дйјете пѡ стрију Бог, ѡди у рѣку и ѡпѣ ѡросйѣри Пр;

аорисй: ѡросйѣраше ѣйлим Вр;

р. ѡридев: ѡрѡсйрла виж вурўнѣ Мр; вѡјска ѡрѡсйрѣла слѡму Ст; ѡрѡсйрѡла ѣйлим Лоп, ѡрѡсйрѡли ѡни тўд и сѣна Бр.

Глаголи друге врсте

540. БРИЈАТИ (СЕ)

ѡрезенй: нѣ бријѣ се Брез, тѡ ѡбријѣ ѡзгѡр К, да се бријѣмо ДЛ, нйсу вѡлли да се бријў Г;

имйерайшв: ѡбрий се тўде Мил;

аорисй: ѡбријаше се пѡслѣ Брез, јѡ се ѡдмѡ ѡбрија ГЦ;

р. ѡридев: бријѡли (сви пунктови).

541. ТКАТИ

Глагол *ѿкаѿи* има облике *ѿрезенѿа*:

а) *о*правѿм и *чѿм* Др, *п*очнѿм да *чѿм* М, *цѿо* дѿн *чѿм* на вѿл"кѿм дѿну Остр, *ја-дѿл* сѿдѿм и *чѿм* Пл, знѿла да *чѿм* СР, *кѿ*јѿ снѿје да *чѿи* тѿ Суш, *тѿкѿ* се *чѿ* *п*ѿстав Д, *п*редѿмо и *чѿмо* Лоп, *о*снѿјемо и *чѿмо* Осл, *чѿмо* бѿз Суш, од *о*нѿг лѿна, *чѿ* Лоп, *чѿ* на рѿзбѿј В, *ѿзачѿм* тѿрбу Лоп, *п*редѿш и *ѿзачѿи* Реб, *п*лѿтно што *ѿзачѿи* Туб, *ѿзачѿ* шѿл Др, *ѿзачѿмо* и слѿмарице Бр, *ѿзачѿмо* кѿшуљу Пр, *п*редѿш и *ѿзачѿмо* Туб;

б) *п*лѿтѿш или да *ѿкѿи* Бог, *н*ѿтурѿш на рѿзбѿј и *ѿкѿи* В, *па* се *п*ѿслѿ *ѿкѿ* Л, што се *ѿкѿ* *п*лѿтно Туб, *ѿкѿмо* у чѿтрѿ нѿта Мр, и *ѿкѿмо* *п*ѿсле СГ, *па* тѿ *ѿкѿ* ГЛ, *ц*ѿкови се *ѿкѿ* Суш, *ѿзѿѿкѿм* мѿни сѿкнѿу В, *ѿзѿѿкѿ* се В, *п*ѿслије се *ѿзѿѿкѿ* тѿј бѿз Мр;

в) *н*ѿуч"ла ме је да *ѿкѿм* О, сѿднѿм вѿче да *ѿкѿм* Пр, *о*ћемо да *ѿкѿмо* шарѿн"це Г, да *ѿзѿѿкѿм* Мил, *ѿзѿѿкајѿ* С, *па* *о* тогѿ *ѿзѿѿкѿ* Бог, *па* *ѿкѿјѿ* ГЦ, *кад* *ѿкѿјѿ* ДК; и једном забележено: *п*ѿчнѿм и да *ѿкѿјѿм* Мил.

Исто је и у Вѿљевској Колубари (Радовановић 2006: 125), а у Тршићу и Лѿштанском *чѿм/ѿкѿм* (Николић 1968: 425, Тешић 1977: 231).

р. ѿрезев: *ѿкѿѿ* се *п*ѿстав Л, од вѿнѿ је се *ѿкѿѿмо* Мил, *штѿ* сам *ѿзѿѿкѿла* Б Брез Лоп Мил СР, *ћ*ѿрима *нѿѿкѿла* Лоп, *кѿ*лкѿ сам *нѿѿкѿла* Туб, *кѿ*лкѿ сам *јој* сѿм *ћ*ѿлѿма *ѿѿѿкѿла* ГБ, мѿн" свѿ *ѿѿѿкѿла* О, *ја-сам* вѿше *ѿкѿла* нѿћѿм В, *ѿкѿла* и *п*рѿла Г, *п*ѿѿаве *ѿкѿла* сѿби ДЛ, *ѿкѿла* сам нѿје бѿло мѿрѿмѿ Пр, *ѿлѿѿно* се тѿѿло Остр, *ѿкѿли* врѿће Бр, тѿ су *ѿкѿли* *п*ѿјасеве ГЛ, *п*ѿтку и тѿ смо *ѿзѿѿкѿле* К, *ѿзѿѿкѿѿвале* од кѿноплѿ Вр, тѿ смо мѿ *сѿѿкѿле* Г, *ж*ѿне су тѿ *ѿкѿле* Реб.

Једном сам записала и облик: *па чѿвѿла* *ћ*ѿлиме Т.

Глаголи треће врсте

542. БРИНУТИ (СЕ)

ѿрезенѿ: *б*рѿнѿм *ј*ѿ Мил, да се *ѿѿбринѿ* за дѿцу В, *б*рѿнѿмо сѿд Бал; *имѿѿѿѿѿив*: *ѿѿбрини* се С;

р. ѿрезев: *о*ндѿ сам *б*рѿнуо Сит, *б*рѿнула се *ј*ѿ Бог.

543. ВИКНУТИ

ѿрезенѿ: *ј*ѿ нѿгѿ *в*ѿкнѿм В, *ка-те* *ј*ѿ *в*ѿкнѿм ГЛ, *не* мѿгу да га *в*ѿкнѿм З, сѿмо *в*ѿкнѿм у брѿзду Мил, *ѿѿв*ѿкнѿм у шуми Реб, *кад* ти *в*ѿкнѿш В, *ако* *ѿѿв*ѿкнѿш *ѿ*то шумѿра Реб, *о*на сѿмо *в*ѿкнѿ Г, *в*ѿкнѿ *п*ѿ-шес кѿћѿ ДК;

имѿѿѿѿѿив: *в*ѿкнѿде га Остр, *в*ѿкни и ГЛ, *ѿѿв*ѿкни и *ѿ*то и Ст;

аорисѿ: *ја-в*ѿкнѿ В, *о*н *в*ѿкнѿ *ј*ѿдну *ж*ѿну В, *в*ѿкнѿ мѿнѿ ГБ, *в*ѿкнѿ нѿ ѿѿ ДЛ, *кад* *в*ѿкнѿ *ѿзѿ* прѿт ГЦ, *док* мѿнѿ нѿко *в*ѿкнѿ СГ, *о*н *в*ѿкнѿ л"ѿпо мѿнѿ Суш, *в*ѿкнѿ *к*ѿмѿндѿр С, *кад* мѿја снѿ *ѿѿв*ѿкнѿ Реб;

р. ѿрезев: трѿћѿ *п*ѿт *кад* је га *в*ѿкнѿѿ Брез, *ѿв*ѿј је бѿдѿн *в*ѿкнѿ ГК, *ј*ѿдѿмпѿт и *в*ѿкнѿла С.

544. СВАНУТИ:

ѿрезенѿ: *ѿ*сванѿм за рѿзбѿјѿм Пр, *ѿпѿт* *ѿсванѿ* д *ѿдѿ* сѿтре да *ж*ћѿ Туб, и *ѿсванѿмо* тѿде Бал, *кад* *о*ћѿ да *свѿнѿ* Вр, *кѿ*ко *свѿнѿ* *п*ѿна кѿћѿ Пр, сѿјѿдѿм *док* *свѿнѿ* Суш, *чѿ*кѿм да *свѿнѿ* рѿднѿ дѿн С;

имѿѿѿѿѿив: *в*ѿди, *па* *ѿсвѿнѿѿѿе* Бал, *ѿсвѿни* дѿл С;

аорисѿ: *ѿсвѿнѿусмо* мѿ З, *ј*ѿ *ѿсвѿну* кѿд ѿѿ Сит, *ѿсвѿнушмо* *ј*ѿдне Лоп;

р. ѿрезев: *ѿ*тѿрнѿк *ѿсвѿнуѿ* Брез, у Вѿл"кѿ *п*ѿтак *ј*ѿтри *ѿсвѿнуѿ* мѿтав Пл,

Слобо ми *осва̀нуо̀* на Савиндџан С, кад је *сва̀нло* Б, онџо још док није *сва̀нуло* Лоп, ако није *сва̀нуло* нѣ видї се Суш, ја сам *осва̀нула* на Лџчиндџан В.

545. Међутим, поједини глаголи *ѝреће* врсте могу прећу у *ѝрву*:

(ПО)КИСНУТИ

ѝрезенѝ: кацу мѣтли да нѣ *киснѣ* Лоп, тѳриш џзгџо грања да нѣ *киснѣ* Суш, *на̀киснѣ* ма̀ло М, кат *на̀киснѣ* Мил, дѳе да нам *ѝдокиснѣ* сѣно Туб, он ма̀ло *ѝрџкиснѣ* Л, џнџо *ѝрџкиснујѣ* Сит, ма̀ло да *ѳкиснѣ* Г, па то да чѣкаш д *ѳкиснѣ* ГЛ, ка то на̀дџѳе *ѳкиснѣ* Мил, и џно *ѳкиснѣ* Огл;

имѳераѝив: вѳди ако мџш *ѝдокисни* С;

аорисѳи: *ѝдокисо*, *ѳкисо*, *на̀кисо* (сви пунктови);

р. ѝридев: ја *ѝдокисла* Туб, свѳ *ѝдокисла* Мр, као *ѳкисџ* Реб.

МЕТНУТИ

ѝрезенѝ: *мѣинѣм* сла̀мњачу ѳ кола Б, *мѣинѣм* у вѳруну Г, *мѣинѣм* на шпорет СР, ѳ то *мѣинѣш* вџска ГБ, *мѣинѣш* у пла̀с ГК, *мѣинѣш* за ва̀тру лџнац Лоп, ка се џнџо вла̀ѳе *мѣинѣ* Вр, *мѣинѣмо* у мџчило Д, џзгџр *мѣинѣмо* лѳпачиѳ К, *мѣинѣмо* на лиѳт Лоп, по̀слѣ двѣ сла̀марице *мѣинѣмо* СР, гџре *мѣинѳ* с џбумјеру Мр, *мѣинѳ* тѳ де је карлица С;

мѣиѣм ѳ воду Л, *мѣиѣш* у рѣрну Вр, врати́ло *мѣиѣш* гџре Л, *мѣиѣш* џнѣ кудѣље Лоп, *уже се мѣиѣ* на земљу ДК, *мѣиѣ се* на мрца З, на лѣсе *мѣиѣ* се гџре Т, *мѣиѣмо* ѳ чардак Осл, *мѣиѣмо* на сѳнце Др, *мѣиѳ* се лѳпаци дџлѣн К, *мѣиѳ* се ва̀кџ лѣсе Пл, *мѣиѳ* се па̀ре Ст;

имѳераѝив: по̀слѣ *мѣиѳи* кѳвај Огл, *мѣиѳи* дѣте на кревет Пл;

аорисѳи: ѳйлиме *мѣиџ* свѳкуд Бал, жѣну *мѣиѳише* у вајѳт ГЦ; *мѣиѳише* менѣ според вѳрунѣ нѣкѣ Лоп;

р. ѝридев: крај шпџрета *мѣиѳо* Др, *мѣиѳула* крај менѣ ГЦ, свѣ ја *мѣиѳула* на јѣдно мѣсто Л, вџз *мѣиѳули* џзгџо Б, па *мѣиѳули* кџгџо на ва̀тру Мил, џн је џгџо *мѣиџ* Остр, ѳ она *мѣиѳла* Г, *мѣиѳла* у тџрбу Остр, кацу *мѣиѳли* да нѣ *киснѣ* Лоп;

мѣиѳула у бѣшику Мр, *мѣиѳула* кудѣљу Остр, *мѣиѳули* џнај вџз Б, *мѣиѳули* лѳѳди Лоп, *мѣиѳула* џна Пл, *мѣиѳула* сам ја та̀мо Туб;

545а. Још неки од глагола треће врсте у свим пунктовима могу имати аорист или глаголски придев радни по првој врсти: *ѝдиѳбе*, *ѝзиѳбоше*, *ѝрџмрзоше* СГ, *сѳиѣѳошмо* бџлѣ Пл; *ѝрџмрзџ*, *сѳиѣѳло*; поред: *сѳиѣѳише*, *ѝџинуше*, *ѝрџмрзнуше* и сл.

Глаголи четврте врсте

546. Глаголи четврте врсте типа *џобиѳи*, *криѳи* и сл. остају у оквиру ове врсте:

ѝрезенѝ: свѳаки *џџбијѣ* Б, *џџбијѣм* на рџгове Бог, *џџбијѣш* вѳну дебѣлу ДК; вџдѣ нѣ смѳѣ да *ѝѳјѣ* ДЛ, ишџ би да *ѝѳјѣм* вџдѣ Остр, што *ѝѳјѣмо* вџду Ст, каку *ѝѳјѣше* каву Пл, про̀цѣдѳи се у литар и *ѝѳјѣш* Бр; чѳм се *на̀ѝѳјѣ* Брез, са̀м се *на̀ѝѳјѣш* вџдѣ Пл; да̀дѣ јџј каву те *ѝџиѳјѣ* ДЛ, *ѝџиѳјѣ* ис чашѣ Мил, кад *ѝџиѳјѣм* ѳѳвојачкѳ каву Брез, *ѝџиѳјѣш* чај С; џ тога се *криѳѣмо* Реб, мџраш да се *криѳѣш* СР, по шѳмама *криѳѳ* се Г; џзгџо то ста̀вѳи *ѝџкриѳѣ* ГЛ, *ѝџкриѳѣм* да ма̀ло омѣкша Огл, *ѝџкриѳѣм* се Сит, *ѝџкриѳѣмо* губѣром ГЦ, *ѝџкриѳѣш* џзгџо СР, џзгџо *ѝџкриѳѣш* по̀ѳавџм Суш, *ѝџкриѳѳ* небѣса Остр; *ѝрѣкриѳѣ* жѳром В, *ѝрѣкриѳѣ* га нѣкѳм ѳѳбетџм Т, *ѝрѣкриѳѳ* се кџшуље Др; на̀с дѣцу *са̀криѳѣ* ГК, џдѣмо ѳ подрум те се *са̀криѳѣмо* Суш; *шиѳѣ* џнѣ гѳњеве

са гајтаном Бог; ѓндāј шнајдер с̄ашијē гуњ Г, тē с̄ашијēm од^мело Брез, с̄ашијēm од постава Туб, с̄ашијēши слāмар^цу Т, с̄ашију точкаре ДЛ, мāраму с̄ашију од постава Лоп, ӣр̄ишијē са странē Лоп; ӣр̄ēшијēши чивку дōл Бр, ӣр̄ēшијēши Брез; ӣр̄ēшијēши чивку дōл Бр, ӣр̄ēшијēши Брез; убијē ту бāбу Осл, нē смēm јā д убијēm Бр, убијēмо свē по чēтр̄и зиминē Г, кад убију посек Вр, убију гују Пл; патѓфнице дōље да обујē ДЛ, чарапе да се обујēm СГ, тѓ обујēши К, кад прēко зимē обујēши Лоп, дōље ѓпанке обују ГЛ, ѓн^м обују ДЛ, да ѓни сутра обују Мил;

им̄ераишв:

а) ѓди хēро ӣд̄ии каву С, ако га вѓлиш хути и кри се Д, уби бѓже мēнē Б, убише мēнē Суш, вѓд^{те} га тāмо убише ГЦ, ӣи и л^мēкове Суш, ӣд̄ви дēте Др, с̄акри тѓ СГ, н̄ий се ӣ т̄и З, с̄аши т̄аку Г, ӣише млēко Остр, ајде, ӣд̄ише тѓ Г, с̄акрише нēгā Брез;

б) ѓнда об̄уј нēшто лѓвшē Огл;

аорист̄: доби јā увечē одело нѓво Бог, дēте доби парализу Осл, дѓбисмо панталѓне као рāдничкē Бог, кад једарēд дѓбисмо смēну С, дѓбише нēк̄у Реб, дѓбисмо чēтр̄и тѓпа Бог; јā тēбē уби Вр, клēчē и уби н̄и двѓ^цу Остр, и уби нēколкѓ С; ӣд̄ишимо по каву В, ѓна нēгā уби Г, убише ѓн̄у гују Брез, штѓ ли ме ѓндāј не убише Г, дѓѓше и убише је ДК, убише га јāднѓг С;

р. ӣридев: дѓбид је прēкладу ГК, дѓбила сам чѓлицу СР, тридесѓт момāкā је дѓбилѓ позив Ст; ӣд̄ишла сам каву Брез; ако су се ӣд̄наишли вина Д; дѓцу крила од учитеља Сит, ѓн је се криѓ Мил; ӣд̄крио и гуњом Бог; с̄акрио се нēде у шуми СГ, јā с̄акрила се у нēки хѓшак ГК, дал се нису дē биле с̄акриле О, с̄акрили се туд Пл; што ми је свē ишла Г, ѓвудā пѓрубе ишли Г, иш̄о панталѓне Туб; с̄ашила врēше СР; док смо ми ушили ц̄ак Пл; ж̄алѓст убила Брез, убиле га Швāбе Реб; пāмучнē чѓрапе обула Брез, с̄āмо обула пирѓћанке Суш, дѓл су обули обућу К, об̄увѓ се СГ, ѓн је об̄увѓ тē тѓчкове С, пр̄вѓ сам об̄уо Остр, тамāн ѓн се об̄уо СГ;

ӣ. ӣридев: добијено т̄акѓ Мил, прē штѓ су ӣијене О, каш^{ке} су сакривēне Огл, н̄ије саишвено Д, вāлдā да је убијена Стѓвка Мил, кзāто кад је убијен ГЛ, н̄акѓ об̄увена С.

547. Глаголи четврте врсте на -ава (*даваиш̄и, ӣознаваиш̄и, ӣродаваиш̄и* и сл.) гласе:

ӣрезенӣ: млāди се гāјē прѓслица Брез, ѓнда се слēдēши п̄т гāјē д̄ушнѓ ДК, чēтрести дāн гāјē се Огл, гāјē стѓци Пл, гāјēm по стѓ динāрā ГК, гāјēмо Рāдин д̄ар С, гāјēмо за крāну Туб, нēmѓј да ми гāјēше дēте С, гāјēши ѓвцама Лоп; не ӣд̄знајē те ГЦ, јā тēбē ӣд̄знајēm Г, ӣд̄знајēши ли т̄и ѓвогā С; у Љубѓвији ӣрѓдгajē, што се љēти ӣрѓдгajē м̄алина Брез, не ӣрѓдгajēm ни с̄ир Реб, ӣрѓдгajēмо пѓчурке ДЛ, ӣрѓдгajēмо у Вāљеву Реб кад н̄аићу да нам ӣрѓдгajу Мил дѓнла Стāна и М̄иливѓј па ӣрѓдгajу С;

р. ӣридев: гāвала је по шѓснēs ГК, праӯнуци гāвала ѓклāно нēшто Мил, нāма кѓмшије гāвале да јēмо Осл гāвали на чутуру Сит; ӣознавала га та бāба мѓја ГЦ; вѓсак су ӣрѓдгавали сēљаци Бог, ӣрѓдгавали нā двā мѓста Лоп, ӣрѓдгавали и кутлиће Огл, ни се мл^мēко ӣрѓдгавало Брез, ӣрѓдгавѓ лѓпење ѓн̄им рāбацијам Д.

548. Глаголи на -ива (тип: *избациваиш̄и, дариваиш̄и, казиваиш̄и* и сл.) у презенту најчешће имају промену по четвртој врсти:

ѓн ѓвāм изб̄ацијуē СР; тѓ ти бāка кз̄азујē Лоп, не кз̄азујēши н̄ишта Пл, свѓкру да г̄арујē СР, г̄арујēm дēте Бал; мēни нар̄ѓћујē да нē смēm да се вѓнчāм Туб, с̄ам нар̄ѓћују Бр;

али и: ѓна тѓ ур̄ѓћивā ГК.

549. Глаголи четврте врсте на -ова- (тип: *коваиш̄и, куѓоваиш̄и* и др.) доследно имају презент по четвртој врсти:

н ум^мѐм д *о̀икујѐм* ДЛ, мо̀рб сам да *ѝдо̀икујѐм* Г; није то било да се *ку̀иујѐ* Др, *ку̀иујѐ* о̀ви прѐкупци ГК; што̀ тѝ *ѝла̀дујѐш* ДЛ.

Глаголи пете врсте

550. У петој врсти остају глаголи *јаха̀иѝ*, *бриса̀иѝ*, *скака̀иѝ*, *рама̀иѝ* и др.: мла̀да *ја̀шиѐ* ко̀ња Брез, *у̀зјашиѐ* ко̀ња Лоп, *б̀ришиѐ* се Вр, *у̀зѐла* дѐца да *о̀бришиу* Туб, о̀дма *ска̀чѐ* Мил, *ѝрѐска̀чѐмо* ми прѐко о̀граде ГЦ, вр̀лика се т̀урѝ и *сѝружѐш* Суш, *ѝсѝружѐу* пѐрду Осл, *ја̀буке на̀сѝружѐш* Туб, *о̀сѝружѐ* се др̀во В, лѐшб *нѝчѐ* Г, или да се *с̀рчѐ* Г, свѝ *с̀рчѐмо* ис јѐднѝг ча̀нка ГК, *с̀рчѐмо* свѝ из јѐднѝг ча̀нка Осл, те о̀н то по̀срче ДЛ.

551. И следећи глаголи имају промену по петој врсти: ра̀ник се *о̀крѐћѐ* Брез, *о̀крѐћѐ* се вѝтлови Г, не *о̀крѐћѐм* се до̀ле С, чѐтри *о̀крѐћу* ГЛ, љу̀ди *о̀крѐћу* Г, до̀л за̀о̀крѐћѐ ГЦ, *мѐћѐ* лубѝће К, *мѐћѐш* на ка̀пију вѐнчиће Т, ту̀д се *мѐћу* с̀удо̀ви Б, у тѐгле *ѝо̀мећѐм* О, сла̀мњаче *ѝо̀мећѐш* Б;

551а. Глагол *сла̀иѝ* гласи:

ѝо̀шаљѐ ме о̀тац и ма̀јка Реб, *ѝо̀шаљѐ* нѐког му̀ченика Туб, *ѝо̀шаљѐм* нѝзи ГБ, тра̀жи ако има̀ ви да *ѝо̀шаљѐше* нѐшто Б, *ѝо̀шаљѐш* у Ва̀љево В, о̀ву *ѝо̀шаљѐу* да до̀ћѐ Д;

сутрѐдан *ѝо̀шиљѐ* Брез, мѐнѐ *ѝо̀шиљѐ* дру̀ги пу̀т В, да ти *ѝо̀шиљѐ* Остр, о̀н *ѝо̀шиљѐ* ѝмѐна Пл, *ѝо̀шиљѐм* о̀бадво̀је за Бѐоград Г, *ѝо̀шиљѐм* чо̀века Сит, *ѝо̀шиљѐм* ја чѐтри-пѐт стру̀ка Лоп, *ѝо̀шиљѐш* нѐкога В, к̀ући *ѝо̀шиљѐу* по̀зив Вр, *ѝо̀шиљѐу* у Бѐоград Туб.

552. Глагол *жѐиѝ* исто као и у Ваљевској Колубари (Николић 1969: 55, Радовановић 2006: 315) има двојак облике:

а) кад је стигло да ко̀па и *жѐњѐ* Брез, *жѐњѐм* шѐницу ср̀пом Бог, ми *жѐњѐмо* на ру̀ковод СГ, с̀утре *жѐњѐу* код дру̀ги ГЛ, дѐ ће вишѐ да се *на̀жѐњѐ* Ј; *ѝо̀жѐњѐм* са̀ма ГК, *ѝо̀жѐњѐмо* шарѝв^ну Осл, шѐн^нцу *ѝо̀жѐњѐмо* ру̀чно ср̀пом Пр, *ѝо̀жѐњѐу* ту̀ шѐн^нцу Вр, ми к̀упи́мо по̀што *ѝо̀жѐњѐу* З;

б) дру̀ги што *жа̀њѐ* жѐтео̀ц Бр, ко̀ја нѐ идѐ да ра̀ди да *жа̀њѐ* Брез, *жа̀њѐ* на ср̀п ГЦ, са ср̀пом се *жа̀њѐ* СР, *жа̀њѐмо* [шѐн^нцу, зѝб, шарѝвину] Др К Осл, ка̀ко *жа̀њѐу* Ст; *ѝо̀жањѐ* и по̀коси лѝваде ДК, о̀бори́мо за̀ да̀н и *ѝо̀жањѐмо* Пл, *ѝо̀жањѐу* три ѐктара̀ шѐн^нце Д; о̀коло *ѝрѝо̀жањѐ* О.

Глаголи шесте врсте

553. **ДАТИ**

ѝрезениѝ: ја̀ *га̀м* ћѐци Брез, *га̀м* на ко̀лѐвку па̀ре З, у ту̀ћу к̀ућу нѐ *га̀м* Реб, *га̀ш* му шта̀ има̀ Бал, да ми *га̀ш* ћѐрку Огл, нѐће те *га̀* ћи́лим ГЛ, др̀жава да *га̀* Б, *га̀* ти со̀муна Вр, да *га̀* до̀ла̀м В, о̀н *га̀* у̀јам од жи́та Мр, о̀тац да ме *га̀* до̀маћ^ну Р, нѐ *га̀* јѐдан дру̀гом Туб, *га̀мо* му љѐба Мр, *га̀мо* дѐци Остр, нѐ *га̀мо* је ми К, ко̀лкѝ ви мѐни *га̀ше* Реб;

га̀гѐм та̀ко свѐ свѐкру Суш, ни́си трѐбала да *га̀гѐш* ДЛ, *га̀гѐ* мѐни ма̀ло па̀ра Суш, прѐслицу *га̀гѐу* Брез, говѝр^нли да ћу да *га̀гѐу* Лоп, *га̀гѐу* о̀тац и ма̀јка Р, па тѝ *га̀гѐу* ја̀буку Со, нѐ *га̀гѐу* ва̀мо СР;

имѝера̀иѝшѝ: *га̀ј* бѝже да о̀станѐ Б, *га̀јге* мо̀же ли ра̀кија Бог, ал нѐ *га̀ј* се ГБ, по̀сле *га̀ј* да се д^мѐли ГЛ, *га̀ј* да т и́сприча̀м СР, *га̀јге* ми во̀де Бр, *га̀јге* ва̀м Бра̀нка Г, *га̀јге* то̀ вла̀кно Пл, *га̀јиѝ* му ча̀шу Мил, у̀нуци *ѝо̀га̀ј* Сит, *ѝо̀га̀јиѝ* сѐдам да̀на нѐка рѐдујѐ Туб;

аористӣ: онӯ пїсму *гәдо* да прочитā Б, узē те јој *гәдō* Пл, мѣни *гәде* првō јўтро Лоп, *гәде* ми свѣкрова Г, он-ништа нē *гәгē* Пл, нē *гәгē* му данашњица ни дїнāра Брез, мѣни нē *гәгу* ништа ГБ, *гәдоше* нам јѣдну јāбуку Бог, *гәдоше* ми нѣкӯ траву ГЦ, *гәдоше* га ў школу СР;

р. иридєв: кад је Бōг *гәдō* дїјете Б, *гәо* мōм оц' имāње Бр, нїје *гәдō* да останē Брез, нїје *гәдō* мѣни дѣо В, нїје ми *гәо* чїча Пр, па му *гәдō* лѣпењу СР, мајка га бїла *гәла* ГЛ, нїје *гәла* да прāvї се Лазār"ца Реб, *гәла* дѣвѣру ў Стўбло С, *гәли* су ме мōји Брез, мѣнē *гәли* чїчи Реб, кōгā сам вōл"ла нїсу *гәли* С, *гәле* Арсену Туб.

554. ЗНАТИ

ипрезенїї: *знām* да чїтāм Бал, *знām* ў паре Брез, *знām* нā чем те оस्ताљāм ГБ, *знām* о́в ка-сам дōшла Остр, и сад јā *знām* Реб, *знām* кōлкō трѣбā СР, нē *знām* кōмē Со, нē *знām* да тѣби о́причāм Туб, *знāш* вōз онāј на кōл"ма Б, *знāш* кўдили њѣму Вр, *знāш* кāко о́тац се о́пїјā М, *знāш* кōјā сам бїла Со, *знāш* штā је СР, *знāш* ли кāко мѣни Бōгдāн кāжē С, трѣбā да се *знā* Брез, *знā* се кō је рѣдара Д, *знā* се да идē жїто Л, *знā* кад је свōј рѣд Пл, *знāмо* о́т прије Брез, пō том *знāмо* В, *знāмо* по пѣтлови К, *знāїше* и вї Суш, дѣцо вї тō нē *знāїше* Лоп, чōбани *знāју* се Мил, вōлови *знāју* С, жѣне *знāју* да тō о́снују Туб;

знāгӯ о́ви мōји Лоп, о́ни *знāгӯ* нāс Кнѣжевиѣ Мил, *знāгӯ* СР, о́ни *знāгӯ* кākї је о́н бїо Туб, о́ни *сзнāгӯ* Реб;

имїераїїив: *знāј* обѣћāвāм тї ГЦ, *знāј* сāде и тї ГБ, *знāјїше* и тō Вр, *знāјїше*, дѣцо Суш;

аористӣ: да *знāо* да ме зāболē Г, бāш ништа нē *знаше* Огл;

р. иридєв: *знāо* да прāvї о́панке Бр, *знāвō* је јѣдан чōвек ГБ, сāмо *знāла* да плѣтѣм Бог, нē би *знāла* нијѣдну сōртгӯ С, прē се *знāло* кō је гāзда Л, *знāли* пō томе да и́грамо К, нѣкē жѣне *знāле* С, прōшлē гōдинē и *сзнāла* Туб, пōслē смо *сзнāли* Б.

555. ИМАТИ

ипрезенїї: *имām* рāзбōј В, *имām* кокōшију З, *имām* и сад тōциљ Пр, *имām* кōл"бу Реб, *имām* о́смāк Суш, окѣта *имāш* Д, ако *имāш* о́рā СР, прē *имā* онāј сїјāч Бог, тўд *имā* дōктор Бр, држак *имā* ГК, *имā* и јāзавāцā Туб, мї *имāмо* нāђуве Брез, *имāмо* ведѣн"це на рѣч"цама Вр, *имāмо* мāло о́вде рāсаде Г, па кōлко *имāїше* К, *имāјӯ* рāници гвōзденї Вр, *имāјӯ* вратила Туб; трї кўѣ *имāгӯ* Б, *имāгӯ* и сā српови Вр, *имāгӯ* вōд ГБ; *имāгѣм* тōгā брāта Суш, лāмпа *имāге* Суш.

аористӣ: *имасмо* у Букдōв"ма С, *имасмо* нѣшто Туб;

р. иридєв: нїје *имала* ни дѣцē Б, *имала* је кўјна Огл, *имала* сам рāнијē љѣда Ст, о́гњїште *имало* вāкō В, *имало* је нōђї Пл, *имало* чѣтири о́ка Реб, *имали* смо вāјате дрвенē Вр, *имали* смо мї дўћāн Д, *имали* смо бўнāр Лоп, *имале* с о́нїм рāвницима Огл.

556. Глаголи *лєгāїш*, *чешљāїш* (*се*), *иїрāїш* (*се*) гласе:

ипрезенїї: *лѣгāм* ў-нāј почѣтак Г, стōку *лѣгāм* Пл, дѣте да *лѣгāм* Реб, *лѣгāм* ў тебē Сит, нїје ни њѣгā имō кō да *лѣгā* Бог, о́н *лѣгā* ў ме В, *лѣгā* дār С, свѣкрва о́станē кōт кўѣ и *лѣгā* Суш, *лѣгāмо* кўћу Мил, *лѣгāмо* стōку СР, лѣпо те *лѣгāјӯ* дѣца Б, о́ни *лѣгāјӯ* ў ме Брез; *идōлєгāм* и́кону Др, ље гōд *идōлєгāш* Мр, кад *идōлєгāш* вѣчи Туб, *идōлєгāш* на о́нōј лончари Т, *ўлєгāм* авїо́н Вр;

ишчешљāм онӯ вўну Суш, сā тїм грѣбен"ма *се ишчешљā* Огл, нїсам мōгла да с *о́чешљāм* Г, ал о́на мѣнē *о́чешљā* Г, *рāшчешљāјӯ* и о́нāј пōздер Огл, да се *чешљāш* ўјутру О, *чешљāш* кōмушу С, па мāло вāкō *чешљā* Г, *чешљā* нас ДЛ, *чешљāмо* Брез, па *чешљāмо* ДЛ, вўну *чешљāјӯ* Лоп, да се *чешљāјӯ* М;

не могу више д *й̄рām* ДЛ, поведѐм ко̀ло да *й̄рām* Мил, *й̄рām* са њим С, ко̀ не зна д *й̄рā* Брез, ко̀ло *й̄рā* у црквѐној авлији ДК, на бр̀дима ко̀ло *й̄рā* чо̀банā Мр, *й̄рāмо* Лазарицу Л, као да *й̄рају* виле В, зна̀ли по̀ томѐ да *й̄рāмо* К, *й̄раје* Сит, чо̀бани *й̄рају* ДЛ, *й̄рају* око̀ кућѐ Суш, по̀чѐше ко̀њи да *се й̄рају* Туб; мѝ ма̀ло *одй̄рāмо* К; ја-кад *й̄одй̄рām* Г, ђѐца *се й̄одй̄рају* ГЛ;

имй̄ерай̄шв: *илѐгāј* у ме ГБ, *й̄одй̄легāј* ту ДК, *й̄одй̄легāјде* до̀ле Мил, *илѐгāјше* вѝ овце Брез;

о̀чешьāј јѐ О, *чѐшьāј* кучине Мил;

а̀јде *й̄рāј* ДК;

аорисй̄: кад ја *й̄дй̄лега* го̀ре ГЦ, ја ова̀ко *й̄дй̄легā* Брез, ја *й̄дй̄легā* В ДК, *й̄дй̄легасмо* мѝ ГЛ, кад ја *й̄дй̄легā* б̀ўква пāла С, *й̄дй̄легасмо* к̀ўрјак у̀ватио̀ овцу Реб, *илѐгаше* и вѐлѐ Пл, *й̄дй̄легаше* Суш; *й̄легā* њу Брез;

й̄расмо тāмо Т, ја *огй̄ра* ко̀ло СР.

557. **ПРСКАТИ** у презенту редовно има промену по петој врсти:

й̄резенй̄: не *й̄ршићѐм* Лоп, растопй̄ш у тигāњ и *й̄ршићѐш* Г, да *й̄ршићѐш* Лоп, *й̄ршићѐш* да не би па̀дала пра̀шина Мил, сāt се то̀ *й̄ршићѐ* св̀уд О, ма̀лена *се й̄ршићѐ* СР, мѝ нећемо да *й̄ршићѐмо* Г, ка̀ко *й̄ршићу̀* ма̀лену СР; *й̄одй̄ршићѐм* за јѐдну сезо̀ну Д, *й̄одй̄ршићѐм* ма̀ло овѐм во̀дѐм С, до̀шѐ да *й̄одй̄ршићѐ* во̀ће З, *й̄одй̄ршићѐ* се Остр, и *й̄одй̄ршићѐ* СГ, да̀ју нам да *й̄одй̄ршићѐмо* Бр, *й̄одй̄ршићу̀* онѐм зб̀љу Ба̀дњак Мил, *й̄одй̄ршићу̀* са̀де Со. Исти облици забележени су у Ваљевској Колубари (Радовановић 2006: 128), али и у говору какањских и зеничких Срба. У њима С. Реметић види наносе источнобосанског ијекавскошћакавског дијалекта (2000: 934).

имй̄ерай̄шв: не *й̄ршићи* више ГЦ;

р. й̄ридев: Дра̀ган је *й̄рско̀* Г, јѐсам *й̄рско̀* Лоп, па смо *й̄рскали* и свѝнце ДЛ, то̀ је *й̄одй̄рскало* Пл; уп. и примере: он *й̄ско̀* од менѐ С, *й̄ско̀* ја Мил, ни́кад ни́је *й̄ско̀* СГ, јѐдном *й̄скала* Суш.

Глаголи седме врсте

558. Глаголи *живей̄и*, *доживей̄и*, *волей̄и*, *й̄олудей̄и* и сл. гласе:

й̄резенй̄: дѐ ја *жй̄вй̄м* Брез, и о̀ тогā *жй̄вй̄м* ГБ, што *жй̄вим* во̀лико̀ Г, то̀ликѐ го̀дине да *жй̄вй̄м* Остр, *жй̄вй̄м* са̀ма Реб, имāш ђ чега̀ да *жй̄вй̄иш* Суш, *жй̄ви* гла̀вно̀ лѐпо Бог, мо̀гли смо да *жй̄вй̄мо* Суш, *жй̄вѐ* са̀ нама Туб, ђни *жй̄вѐ* С; па ако *дожй̄вй̄* Огл;

во̀ду из ђѐрема *вђлй̄м* Пл, *вђлй̄м* и да̀нас да̀њи гвђжђе Пр, то̀ нај *вђлй̄м* да по̀јѐдем СР, дѐ *вђлй̄иш* й̄ди Вр, ако га *вђлй̄иш* ћу̀ти Д, ко̀ *вђлй̄* ја̀чу̀ варѐницу Брез, *вђлй̄* да му се м̀ушко̀ ро̀дй̄ Мр, грѝјѐта је раздво̀јити ко̀ се *вђлй̄* С, *вђлй̄мо* мѝ Пл, *вђлй̄мо* чак онѐ й̄за брега Реб; *завђли* га и та̀ко̀ Со; али и: ко̀ *вђлѐ* да пи́јѐ Бал.

р. й̄ридев: *жй̄вио̀* брез жѐне Брез, до̀л *жй̄вио̀* Сит, стѐ седам го̀дй̄на̀ је *жй̄вила* Вр, да̀бђда *жй̄вила* М, *жй̄вила* у ко̀либи Суш, та̀ко̀ је се пре *жй̄вило* ГБ, цѐлога̀ вѐка смо *жй̄вле* СР; та̀ко̀ смо се *й̄ожй̄виле* на̀с две СР; *дожй̄вио̀* је вѐлику стāрђст В, ка-сам *дожй̄вио̀* Лоп; *й̄режй̄вила* стѐ ог̀њй̄шта Туб;

менѐ најви́шѐ *вђлио̀* Бог, та̀та *вђлио̀* ме блѝзу да да̀ Лоп, *вђлио̀* сам да про̀ђѐм кроз сѐло Мил, ја би *вђлила* да сам са̀ њима СР, ни́сам *вђлила* у комшѝлук Т, *вђлиле* су станāр"це С; *завђлио̀ се* Осл, *завђлила се* са̀ мо̀мкѐм Сит;

вђлео јѐсти гљй̄вā Пл, *вђлео* до̀ле Ма̀р"ца и Ра̀јо Сит, *вђлео* ме најб̀ђлѐ о свѐ дѐце Ст, *вђлела* сам да плѐтем Бр, на̀опа̀ко га је *вђлела* Осл, ако сте вѝ то̀л"ко̀ њу *вђлели* Остр, то̀ су *вђлеле* да ба̀ју С; са̀ њѐм се *завђлео* Осл, *завђлела се* са̀ мнѐм Сит.

йолудила сам Пл, *ја йолудила* С, *йолудио* народ Осл.

559. Глагол **ВИДЕТИ** гласи:

йрезенїи: *видїм* оцѣ нѣмā Б, нѣ *видїм* дѣбро Г, сād нѣ *видїм* тѣликѣ Туб, *видїши* дал је се нѣкā разлѣгла О, *видїши* хѣро Туб, *видї* она срп Вр, *видї* свѣ бѣлѣ Лоп, нас нѣ *видї* Огл, *видї* мѣдвед Реб, преко плѣта да *видї* Сит, да *видїмо* ймал шта у вајату С, *дѣу* да нас *виде* Остр, *видѣ* дѣвѣјку СР;

р. йридев: *видио* њу Бог, *видио* га са коњїфом Туб, ни *видила* дѣктора Б СР, јеси *видила* Со, *видѣла* сине кроз прозор С, јеси *видила* скѣро Дивну Туб, дѣ сте *видѣли* змију Г; кад је *видла* да нѣмам ГБ, *видли* њѣгā СГ;

видела на једнѣ свādби С, нїсам је *видела* како с љдāла Туб, *видели* се Г.

560. Глаголи типа **ЗАМЕНИТИ** и сл. гласе:

имйерайїив: ако с йстрийњй мѣрāш *йромѣнийи* Лоп, да хе га *замѣнийи* рѣкѣ Вр; *йрезенїи*: мѣш ли тї да *йрѣмѣнийи* тѣ Мр, ѣндāј трѣба да *йрѣмѣнїм* Пл, љзмѣм те *замѣнїм* Г, *замѣнїмо* се мй Ст, мй њй да *смѣнїмо* СГ; дѣлазй старїјā екипа да *смѣнѣ* нās ГЦ, *йрѣмѣнѣш* вāздѣк Осл, и тākѣ се *йрѣмѣне* Пл;

имйерайїив: *замѣнийе* сād Со;

аорисїи: ѣндāј га *смѣнийе* Реб, *йромѣнийе* й тамо Д;

р. йридев: *замѣнила* Г; ал *йромѣнио* је кѣм йме Пл, сāмо нїсам пāмѣт *йромѣнѣла* СР, пѣслѣ дѣжѣг врѣмена *йромѣнило* се Реб, што смо се *йромѣнили* вѣрѣ Лоп; *смѣнили* длāку Брез; али и: и *смѣнула* ГЦ.

561. **СЛОМИТИ**

йрезенїи: *слѣмїм* рѣку Д, *слѣмїм* дѣснѣ рѣку Лоп, *слѣмї* кѣк Осл, *слѣмї* нѣгу и љмре Туб, *слѣмѣ* нѣгу Л;

имйерайїив: *слѣмийе* пѣ пола Мил;

аорисїи: ја ѣно *слѣми* Др, *слѣмишмо* нѣкāко Лоп;

р. йридев: *слѣмио* се ДЛ, *слѣмио* нѣгу СР, шѣсѣте ја сам се *слѣмила* Брез, *слѣмила* сам ѣвѣ рѣку Лоп, *слѣмило* рѣку Л.

562. Глаголи с кореном на *сїи* на целој територији гласе: *йусїшїм/йушїшїм*, *намесїшїм/намесїшїм*, *найусїшїм/найусїшїм*.

Глаголи осме врсте

563. **ВРИСКАТИ // ВРИШТАТИ**⁸³

йрезенїи: дѣте сāмо реко плāчѣ и *врїшїшїи* ГБ, дѣца сāмо *врїшїшїѣ* ГЦ, ја-*врїшїшїшїм*, бѣгāм Г, ѣнѣ што *врїшїшїи* нѣдѣм Лоп,

аорисїи: сāмо *заврїшїшїаше* Г, *заврїшїшїасмо* љ глās Л;

р. йридев: грїзло је рѣке свѣје и *врїскало* Лоп, дїјете и *врїскала*, кākї Пл.

564. **СТАЈАТИ**

р. йридев: *сїйājѣ* у Тјешњāру Брез, *сїйājѣ* лѣктричнї шпѣрет Др, *сїйājāла* зā обалѣм Др, *сїйājāла* у ѣку С, *сїйājāло* вākѣ зā рāну ДЛ, *сїйājāло* пѣѣ дāн Т, *сїйājāли* по йгрāнкама Бог, *сїйājāли* смо нѣкѣко пѣтā зāједно Огл, *сїйājāлѣ* кѣ дѣвѣјка и млāдїш Осл, *сїйājāли* су и пѣслѣ у шпāјзима Туб, *сїйājāле* су пѣ-шес гѣдїнā ГК, тѣ су *сїйājāле* свѣ ѣнѣ вїдрѣце О, *сїйājāле* ѣне тāмо Остр;

ѣн је *сїйājѣ* Брез, мй смо мāло *сїйājāли* Осл.

⁸³ О карактеристичним односима ономапоѣјских глагола овог типа в. у Реметић 1985: 372, и у Ивић 1997: 256, у нап.

И у Ваљевској Колубари моја истраживања потврђују оба лика, а према Николићевим налазима само *стијајао* (Радовановић 2006: 129–130, Николић 1969: 57).

565. БЕГАТИ // БЕЖАТИ

ипрезентӣ: ми ондај *бејамо* Пл, они *бејају* С; *бежѝм* да се удам Бог, *бежѝм* на̀ниже Пр, немој да *бежѝш* по мраку В, свако у своје *бежѝмо* Пл; оно прасе *идбежѝ* В; она *бижѝ* ис куће ДЛ, пјевац запјева она *бижѝ* ДЛ, само ћутим и *бижѝм* да побјегнем Брез;

императив: на̀ишо стариј чоек и *бежѝ* Огл, *бежѝ* (свио јатобски пунктови), она ви́че *бежѝ* СГ, ћути *бижѝ* Бог, *бижѝ* напоље Л, *бижѝ* само од њега ДЛ, ако изи́је кајѝ *бижѝ* ДЛ, ако не мож ти *бижѝ* ГЛ;

р. иридев: нисмо ми *бежѝли* Бог; не́кѝ су и *бижѝли* Брез, ни́је ни́ко *бижѝ* ГЛ, *ђецо*, *бижѝе* ДЛ.

566. ЋУТАТИ : ЋУТИТИ

ипрезентӣ: само *ћуѝм* ДЛ, запушио трећу и *ћуѝм* З, ја *ћуѝм* Мил, *ћуѝм* Пл, ја трпѝм и *ћуѝм* СР, ја *ћуѝм* СГ, ако *ћуѝш* Реб, што ти *ћуѝш* С, па *ћуѝш* Б, во́ди во́лове и *ћуѝ* Вр, ту се *ћуѝ* док он чита Лоп, *ћуѝм* Бог, *ћуѝе* онѝ Лоп;

р. иридев: та́та је *ћуѝ* ГЦ, само је *ћуѝо* О, све *ћуѝила* с на̀шом Ми́ланом С, они су *ћуѝили* ГЛ, ми смо *ћуѝили* О, *ћуѝиле* нисмо ни́кад Остр; али и: *у̀вѝк сам ћуѝала* Др.

Примери недвосмислено указују на укрштање глаголских врста. Облици радног глаголског прилога творе се по седмој Белићевој врсти.

567. БРОЈАТИ

инфинитив: па *ћеш по̀слѝ набр̀ојѝш* ГЦ;

ипрезентӣ: мо́рам да *бројѝм* Реб, то́лико мо́таш и *бројѝш* Туб; исто и: *избр̀ојѝм* ко̀лко *ѝма ова̀ца* Пл; ка̀ко *ћу д* *о̀дбројѝм* ГБ, *о̀дбројѝ* и та́мо ср̀учи у та̀њѝр Брез, тре́ба не́што да се *о̀дбројѝ* В, ко́ зна да *о̀дбројѝ* Остр, је́трова ме́ни *о̀дбројѝ* ДЛ, тре́ба да с *о̀дбројѝ* С, *о̀дбројѝ* кра̀ви ГБ; он на̀ма *идбројѝ* о̀вце Лоп, ми *идбројѝмо* онѝ ла́јке Лоп; *императив*: *бројѝ*, *избројѝ*, *ипр̀ебројѝ* (у свим пунктовима);

р. иридев: све́ ја *бројѝла* са́ма Пл, *бројѝла* са бра́том Ст, *бројѝ* он Вр.

568. ЗАСПАТИ

ипрезентӣ: *засѝм* и *зѝма* ГЦ, од по̀ноћи *засѝм* Мил, и *засѝм* Туб, о́де за́ плот и *засѝ* ДЛ;

р. иридев: *засѝ* сам ГЦ, *у̀ватио* га *ѝнфра* и *засѝ* З, *засѝ* и ни́је се пробудио Лоп, он је *засѝ* би́о Мил.

Помоћни глаголи

569. Помоћни глагол **БИТИ** појављује се у презентским ликовима:

а) *би́дѝм*, *би́дѝш*, *би́дѝ*, *би́дѝмо*, *би́дѝше*, *би́дѝ*;

б) *би́днѝм*, *би́днѝш*, *би́днѝ*, *би́днѝмо*, *би́днѝше*, *би́днѝ*;

в) *бу́дѝм*, *бу́дѝш*, *бу́дѝ*, *бу́дѝмо*, *бу́дѝше*, *бу́дѝ*;

г) *бу́днѝм*, *бу́днѝш*, *бу́днѝ*, *бу́днѝмо*, *бу́днѝше*, *бу́днѝ*.

569а. Императивни облици потврђени у свим селима су: *би́ди*, *би́дише*, *би́дни*, *би́днише*, *бу́ди*, *бу́дише*, *бу́дни*, *бу́днише*.

569б. Остали облици гласе:

аорисѝ: *би́*, *би́смо*, *би́ше* (сви пунктови), *би́смо/би́шмо*, *би́ше/би́шше* (јатовска зона);

Ъ. П Р И Л О З И

Прилози за место

573. Упитни прилог *ige* за место појављује се у следећим фонетским варијантама *ge/je*:

ge су кокоши Бал, *ge* ш ти Б, *ge* си ти изрòд^нла дèцу Б, *ge* су гòведа Бог, рèци, *ge* ти òћеш Бр, *ge* ти је шкòла Брез, *ge* да наћем ГБ, *ge* си ти рòђен ДК, *ge* сам имала, питаш Др, *ge* ћу бити Др, *ge* наћеш òвè Д, *ge* си мéсила ГК, *ge* д идеш ГЦ, каже, *ge* ћемо тату Г, *ge* зовéте Лоп, *ge* су ти крáве, баба М, *ge* је вáша водèница С, *ge* ти је бiо свèкар, пита Мил, *ge* је тò рáђено Огл, *ge* се дèсило Осл, *ge* ти òстаљаш Остр, *ge* сте мòја лèпа дèца Пл, сине, *ge* су ти крáве О, *ge* с имò, мòј дiјете Пр, *ge* сте пòшли Реб, *ge* је сад нèгова ћèр Сит, *ge* ћеш Со Ст, *ge* сте мèнè нашли СР, *ge* си нашао СГ, *ge* ми је Стèвка Туб, *ge* д идèm Т, *ge* ти је кнiјжица З, *ge* ти је Нáта В, *ge* йдèш ти Вр, *ge* си Бòг те бòжи'и ГЦ, *ge* си пòшла ГК, *ge* ти је бiо мáма вајáт Сит;

je имá бòљè Брез, *je* си и наша ДЛ, *je* ћете нòћити ДЛ, *je* ћемо да нòћимо Туб, *je* имáш вòду ГЛ, *je* је òн рáдио Мр, *je* је Рáдовáн Суш, *je* је сáд Стáнка Суш.

574. Сасвим је уобичајен упитни прилог *куг(а)* којим се означава *којим иравцем, којим иуштем* (РСАНУ): нè знáм кyд би Брез, кy(ш) ти òћеш ГЦ, па кyд мiслиш Огл, кyд òде Лоп, кyд да прòђем Суш, кyд се дò њи идè С, кyд је трèбала д идè Огл, кyдá òде СР, кyд сáд òни прòлазè Остр.

575. Карактеристичан је (посебно у говору старијих) упитни прилог *кам(о)* који се употребљава:

а) када се пита за правац: *кам* си пòшò (сви пунктови);

б) када се пита за нешто што није присутно, а подразумева се да треба да буде ту: *камо* ти òвце Лоп, *камо* ти кáпа Мил, *камо* ти шòфер Брез;

в) *камо* среће/среће (сви пунктови).

576. Прилоге сложене са *ige* и *куд* илустрјују примери:

а) *нèйде* тyд у градiнцу у сáндук Б, ако пyштiм стòку *нèйде* у зијáн Брез, *нèйде* òногá рáта Брез, *нèйде* имајy двá човèка ведèн^нцу Вр, прè је бiло *нèйде* Г, *нèйде* и пèтнèс ДК, имá тò *нèйде* да се вiдi у сèлу ДК, *нèйде* је тò рáђало ДК, жèли *нèйде* З, *нèйде* да тò постòји К, *нèйде* у нèкòм дрyгòм оделèњу К, *нèйде* од Ўжица Лоп, тáм *нèйде* наћè с ўж^нкy стрáну Лоп, ка се пòћè вáкò *нèйде* Остр, тáмо *нèйде* на ўж^нкòм пyту СГ, па *нèйде* заптiвале С; сèднèm *нèде* у лáду Др, пáла *нèде* Л, *нèде* òн пòбјегнè мyченик Суш, рáнили га *нèде* и дòшò је Туб, зар и вáс *нèде* имá ГЛ; *нèће* код пиваре Брез, *нèће* тáмо око Мидницè ГЛ; нiсмо се *нiйде* сáстaјали ГЦ, нiс вiдила *нiйде* Г, *нiйде* међу нáрод ишла нiсам ДК, *нiйде* ме нiс^н вòд^нли ДК, нiсмо *нiйде* бèгáли Др, јèдан *нiйде* нiје ишò Лоп, *нiйде* је нèма пòс дòле Мил, нè нèмá *нiйде* Осл, чòбáнá нèмá *нiйде* Осл, сáмá *нiйде* нiсам излázла Т; вòлòвá нèмá *нiйде* З, јá нè идèm *нiйде* Л, нiсам бiо *нiйде* Огл, нèмá ти Живодáрке *нiйде* Суш, нiје òвде *нiће* близу бiло Суш; сáд нèмá *нiди* тò Бр, òвò нèмá *нiди* СР, сyтра нèмá га *нiди* С;

б) нè можèm *никуда* да изáђем Мил, *никуда* бèгали нiсмо Пл, *никуда* нè мож са дèцòм ис кућè Б, мi *никуда* нè см^нèмо Брез, нiсам *никуда* из áвлијè излázила ГЦ, нè морè *никуда* од снèга Осл, ма нèћу д идèm из мòјè кућè *никуда* Реб;

в) пòп нè можè да стiгнè *свyкуда* Вр, илiмe мèтò *свyкуд* Бал, нiсмо *свyкуд* јèднáкò ГЛ, *свyкуд* ти кyћнò сèме рòдило Д, *свyкуд* вáшера је бiло СГ, *свyкуд* тò се пò мèћè Т, бiло *свyкуде* ДЛ, *свyкуде* Лоп, идèмо *свyкуде* Реб, *свyкуден* а сáд нèмá нiде СГ.

577. Прилози *овге*, *онге*, *иу* јављају се у неколико творбених ликова:

овге: пресецај *овге* Б, ја с љдѣм *овге* ГК, отац ме нѣ дѣ *овге* ГЛ, *овге* су сѣјали једно врѣме ГЛ, љзмѣ мѣнѣ *овге* са дѣцѣм ГЦ, ѡвѣј ми чѡвѣк *овге* дѣвѣ Г, *овге* бѣо је млѣкар Г, *овге* је влѣт ДК, да сјѣднѣш *овге* ДЛ, *овге* љ нѣс једно Љѹбино врѣло М, преко лѣта смо бѣли са стѡкѡм *овге* Мр, *овге* на ѡвѣј нѣшѡј рѣци Огл, *овге* ме сѣчекѣла свѣкрѣва Со, *овге* сам мѹзла СР; јер је снѣг *овге* гѡлем Брез; дѡшла сам *овг* Бог, *овг* тѡгѣ бѣло Брез, завѡл"ла мѡмка *овг* Г, *овг* ѹдарѣ јѣдан кѡлац ДК, бѣла је свѣдба *овг* Д, *овг* ѣмѣ мѡј врѣснѣк З, *овг* ѣскупѣ се па пѣвајѹ мушкарци Пл, *овг* сам се ѹдѣла Со, *овг* жѣвѣм сѣма Реб, сѣд *овг* ѣдѣ сѡвина С, дѡшѡ ѣд *овг* Туб; рѡђѣн *ов* у Бал"новићу Бал, *ов* се жѣло срѡпом Бр, ѹдѣм се *ов* ГБ, ѡна сѣд *ов* нѣмѣ нѣкѡга ГБ, *ов* док су бѣла мѡја дѣца Лоп; *овдека* смо јѣли Брез, дѡђѣмо *овдека* Суш, ѡни се врѣтили *овдекан* Брез, ѣмѣм *овдекан* Брез, *овдекан* у сѣлу Суш; *овден* ѡна прѣпадѣ Лѡпатњу К, ѡвѣ *овден* К, ал бѣо је *овден* Огл, *овден* бѣло њѣ ѡсам Осл;

онге: као ѡна *онге* Бал, *онге* бѣо пѣјац Брез, ѹза стрѣну ѡнѹ *онге* Брез, што је бѣѡ *онге* де- су рѣбације Д, кад дѡђѣм *онге* ја ѣу се ѡбућѣ Остр; дрѣкнуло *ноге* ГЛ, ѣмали *ноге* у комшилѹку ДК, ѡнѡ што је сѣденѹто *ноге* ДК, *ноге* стрѡмо у ѡнѡ мѡчило ДЛ, пѡслѣ *ноге* љ воћу ѡправ"ли кѹћу Др, брѣт ми ѡстѡ *ноге* З, *ноге* под ѡнѣм дрѡветом Мр, пѡчнѣ се здравѣти *ноге* Сит, *ноге* мѣ смо свѣј свѡји Со, *ноге* дѡшла ми ѣрка СР, од ѣрема *ноге* С, жѣне вѣре *ноге* млѣко Т; ѡни волѡви *ног* свѣзѣли Б, ѹдѣла се у комшилѹк *ног* ГБ, ѡн ѣзађѣ *ног* на ѡнѡ брѣдо Др, мѣтѣм и јѣдан лѡнац *ног* Др, *ног* сам рѡђѣн З, ѣно *ног* кѹћа Лоп, нѣспѣш *ног* кѹрѹзѣ Лоп, ѡставѣ *ног* Мил, *ног* се мѣшѣла пѡтка Остр, завѹставѣмо *ног* прѣд вѣдѣн"цѡм Пл, ѡна нѣмѣстѣна *ног* Пл, ја се прѣтурѣм *ног* С, *ног* ја се сѣћѣм кад је бѣло камѣња С, ѣмали стѡ вѣкѡ ѡнѣј *ног* Туб; прѡстерѣ се *ноген* Т;

иу: *иу* је се лѡж"ла вѣтра Бал, дѣцу сам *иу* изрѡдила Бог, *иу* се тѹрѣ кајмак Брез, *иу* стѣјѡ тѣј лѣбѣц прѡје ГБ, *иу* се закувѣ лѣбѣц ГЛ, пѡслѣ прѡцѣдѣм *иу* вѡду К, *иу* смо пѡјили и краѡе и свѣ Лоп, *иу* је бѣло трѣ бѹрѣга Пр, *иу* се млѣко рѣзлијѣ Туб; *иуѣ* је се пѣкла прѡја Бал, *иуѣ* се мѣћѹ сѹдѡви Б, прѡстерѣли ѡни *иуѣ* и сѣна Бр, *иуѣ* ми је ѡстѡ жѣвѡт ГЦ, *иуѣ* ѣмѣ гѣтње М, *иуѣ* је сѣкира Пл, *иуѣ* се кѡљѣ пѡсѣци Реб, *иуѣ* љ шуми вѣш кѹћѣ СГ, *иуѣ* ја рѡдѣм Ст, кѡлкѡ ме је уврѣдио *иуѣ* С, *иуѣ* је ѣсто нѣрод Туб, *иуѣ* је ѡдмѣ више Вѣљѣ Туб, *иуѣ* је прѣло Т; *иуѣ* се пѡд ѡтѣм сѣчѡм ѣспѣчѣ прѡја Бал, *иуѣ* ѣмѣшѣм Бал, ѡна жѣна Влѣдисѣвљѣва *иуѣ* Б, *иуѣ* побѣгнѹ В, *иуѣ* су клѹпе свѹд ѡколо зѣда ГЦ, мѣћѣмо и пѣра и *иуѣ* Лоп, *иуѣ* се дѣрѣвѣ кѡла свѣкѣ М, *иуѣ* је ѡн дѡдио Со; до Пѣцкѣ сѣмѣ бѣла *иуѣ* К, ѹзѣли *иуѣ* кѹма и стѣрѡг свѣта К; *иуѣ* јѹтри рѡдѣм на Мѣѡлѣдѣн Б, ѡвѣ трѡје мѡји дѣцѣ *иуѣ* Б, *иуѣ* љ њѣви Б.

578. Прилози *овамо*, *иѣмо*, *ѡнамо* такође се појављују у неколико обличних ликовѡ:

овамо: до Сѹшицѣ *ѡвѣмо* Тѹбравѣћ Брез, *ѡвѣмо* шѣн"ца се прѡстерѣ ДК, *ѡвѣмо* дѡл до Борњѣка Огл, *ѡвѣмо* загрѣвала прѡстѡрију Реб, тѡчѣ *ѡвѣмо* Т; *вѣмо* нѣспѣш у лѣмпѣ Бал, с кѡњѣма *вѣмо* развѣлише Б, ѡд"ѣлили нѣс у Пѹстињу *вѣмо* Брез, *вѣмо* стѣријѣ јѣдѹ В, ѣзађѣде *вѣмо* ГБ, ѡвѣј *вѣмо* брѣг ГЦ, ѡдошмо *вѣмо* у Брѣзѣк Г, *вѣмо* ѡпѣт јѣдан ѣзѡвор Др, дрѹгѣ прѣђѡше *вѣмо* З, ѣмѡ дѡвѣ рѹчке *вѣмо* Осл, кѹћѣрак *вѣмо* Остр, ѡвѡ *вѣмо* дрѹшка ѡ дѣскѣ Пл, дрѹжѣш *вѣмо* ѡнѣ рѹч"це и врѣћѣш Пл, *вѣмо* да ѣзѹјѣш свѣкра Сит, *вѣмо* дрѹгѣ дрѹжѣ кѹдиљѹ Суш, *вѣмо* ѣмѣ рѣнија Туб; кѹћа *вѣм* бѣла стѣрѣ Б, гѡњѣли нѡћѡм *вѣм* јѣднѡј кѹћи В, нѣчинѣмо *вѣм* цѣђ Г, *вѣм* пѡшѡ на цѣду Др, вѣћ ѡвѣј *вѣм* камѣнѣ З, *вѣм* сам љ ѡвѡј сѡби млѣдѡвѣла Со, кажѣ ѡди *вѣм* СГ; *вѣмокан* и дѡчекѣли Ст, ѣво је *вѣмока* Р; *вѣми* дѣ ми је мѣт" бѣла Пл;

шамо: у нōј шамо сђби био Бог, шамо спавђ народ прије Брез, она је с љдђла шамо З, шамо вежђ до Пђцкђ К, шамо је патос Остр, шамо на Вилђнцу чђвали стђку СР, кад стђрђ шамо ђне пђдигнђ Т; шам у рђку па пђвадиш Б, дрђва хђ видђш шам прђђко Брез, ја шам имала ђца и мајку Г, пђбђли шам на нђколко мђста З, преко шам рђкђ Лоп, шам будђм бијен Реб, на ђнај ђцак шам напољу Туб; ђто га шамока Брез, врати се шамока Суш, сједиш шамокђн Суш, шамокђн брђдила и брђдо Суш; пред Вђскрс шамокана Брез;

ђнамо: ђнамо бђла кђћа Брез, није ђн нијди бђђ ђнамо В, ђнамо у Бђрчђни де ђ био С;

имђ ђнам јђдна преко рђђкђ мђја врђница Брез;

ђномо е ђдђ С, ђномо е севђтра лђжи Вр, ђномо тђриш Реб.

579. Поред прилога *куг(а)*, забележени су и други прилози с просекутивним значењем, тј. са значењем простирања и пута:

а) вђкђ са шђвкама и ђвђгђ Б, ђвђгђ пђрубе шђли Г, ђн је прђлазиђ ђвђгђ Мил, имђ ђвђгђ рђка Т; имђ ђвђгђн по комшилуку ГБ, сђмо ђплетђ ђвђгђн К, ђдђ ђвђгђн Мил, ђвђгђн прђко сђхђм дђл низ рђку Пр, ђвђгђн је бђђ прђлазан пђт Т; читђ ђвђгђ М, ђвђ свђ ђвђгђ што се бђлђ Реб, ђвђгђ бђвао вђшер Сит;

б) ђђ дђјете шђгђ дђл Б, пђшкђ шђгђ низ рђван Бр, рђдђ ђ ђн шђгђ Л, шђгђ прђлазиђ народ Туб; шђгђн вђда јака ђдђ Мил, Кђлабиђ је прђлазиђ шђгђн Огл;

в) па га није бђло свђгђ Остр, свђг се вђчђ по шђпама Бог, ђдала ђна свђг К, свђг је златђ зђкопђто Реб, вђда свђг ђколо ђшијђ СР, гђњали су га свђгђ Лоп, свђгђ ђкђ нђ па јђдинђца бђла СР.

580. Посведочени су следећи прилози у комбинацији с предлогом *ђг*:

ђгакле: мђслиш ђгђклђ Б, ђгђклђ сте мђре ГЦ, ђгђклђ сам се ја љдђла Мил, сђд ја нђ знам ђгђклђ је ђна С; дђл ђгђклђн довђчђ Г, ђгђклђн је бђђ рђдом нђ знам Др, ђгђклђн је вђда Др, тђзи ђгђклђн сам ја Лоп;

ђгнђкле: ђгнђклђ се ђцу и мајци јђвља ГЛ, нђгђ гђзда пђведђ тђмо до ђгнђклђ ГЛ, ђгнђклђ из Црнђ Гђрђ ДЛ, ђздђ ђгнђклђ су нђсили вђду С;

ђгђвђге: ка-су свђтови мђји нађшли ђгђвђгђ Брез, ђгђвђгђ до ђтђ шђме Др, ко да ђгђвђгђ нђшто пђче Пл, ђгђвђгђ од Рђјиђа капијђ Реб, пђранђмо јђтри ђгђвђгђ СР, нђсђла сам на Плђндиште рђчђк ђгђвђгђ С, тђ свђ ђгђвђгђ ђтишло Суш, дђђе ђгђвђгђ јђдна дђвђјка Туб; није ми ни свђкрђва ишла ђгђвђгђн Брез, ђгђвђгђн смо ђтђшли тђм пђшкђ Вр, прђ исплђтђм ђгђвђгђн дђвђђн ГЦ, ђгђвђгђн мђкицо зђвђжђш К, ђгђвђгђн смо мђ рђбђцијђли Огл;

ђгђилђ: ђгђилђ пђчињђ Јђдар Осл, ђгђилђ вђми дђ ми је мађђ бђла Пл, ђгђилђн дђте кад ђхђ да нђрђним Г, ђгђилђн је прђшђ Мил;

ђгђнђге: ђзђвадђде ђгђнђгђ пђвесмо Л, ђгђнђгђ су прђ се зђвали игрђчи за игрђнке С;

ђгђвђгђ: мајка му је ђгђвђге ђз нашђга краја Брез; ђгђђга вђ сте скрђнули дђле Др, те се ми ђгђђга ђсђлђмо ђвђде Др, шђма ђтђд и ђгђђга а дђле мађнастђр Л, јђдна ђгђђга СГ, ђгђђга (сви пунктови);

ђђђкуђ(а): ђђђкуђ нам мас Бог, ђђђкуђ знам ни кђлкђ лђсђ ГЦ, ђђђкуђ знам кђд прђђђ Лоп, ђђђђ мђнђ мђрђз Осл, ђђђкуђ ја знам кђ је шта дђнђ С, ђђђкуђ тђ мђнђ знаш Туб;

ђђђђ(а): ђн је ђђђђ Бр, ђђђђ дђтђрасмо ђвђде Лоп, ишђ ђђђђ од Пђцкђ Мил, дђшђ пђшака ђђђђ Пл, ђђђђ је се вђтра лђжила Реб, ђђђђ преко ђвогђ брђда Суш; ђн ђђђђ пђђе Брез, ђна ме ђђђђ цђђни и пђштујђ ГБ, ђђђђ ђдђ у цркви Мил, ка-су пђшли ђђђђ Нђмци Пр, ђђђђ ми нђгђга пђведђмо СГ, ђђђђ мђнђ пђвђли Суш; ђн пђђе ђђђђгђ вђм Брез, ђђђђгђ из Рђстила ГЛ, ђђђђгђ дђшђ Суш.

581. Преглед прилога за место у комбинацији с предлогом *до*:

докле: зна *дѡкле* трѣба да уѣгрије ГЛ, *дѡкле* се заорѣ Д, *дѡкле* виѡиш гѡре Мр, *докле* се не испѣчѣ Огл, ѡна *дѡкле* гѡри С, пѡслѣ је се иѣгра *докле* ѡђу Туб; свѣ стѡвѡм *дѡклѣн* се не уѡеканѣ Бр, *дѡклѣн* ѡдѡ нѡгама Лоп;

донекле: да смо довѣли *донекле* ѡвде СГ, кад ѡн стѡиѣ дѡл *донекле* у вође СГ, нѡсѣ *донекле* па спѡштѣ и ѡставѣ Туб;

довге: испрѡиѡ се сѡв *дѡвге* вѡкѡ Б, *дѡвге* је у њѣга нѡс пѡједен Брез, брѡда *дѡвге* Брез, нѡзувице сѡмо *дѡвге* ГЛ, улази *дѡвге* С, *дѡвгѣн* му прѣст ѡдбијен Брез, кѡжнѡ *дѡвгѣн* вѡкѡ ГЦ, тѡзлуке *дѡвгѣн* тѡ нѡзујѡ К, чѡло се тѡ *дѡвгѣн* на Цѣру Мил;

дѡиље: иѡмѡ прѡкљѡча вѡкѡ *дѡиље* Др, *дѡиље* је бѡи свѣ тѣнак З, вѡкѡ је бѡило *дѡиље* Мил, *дѡиље*н иѡмѡ драгијѣвчанскѡ рѣка ГЦ, дѡшли *дѡиље*н Мил;

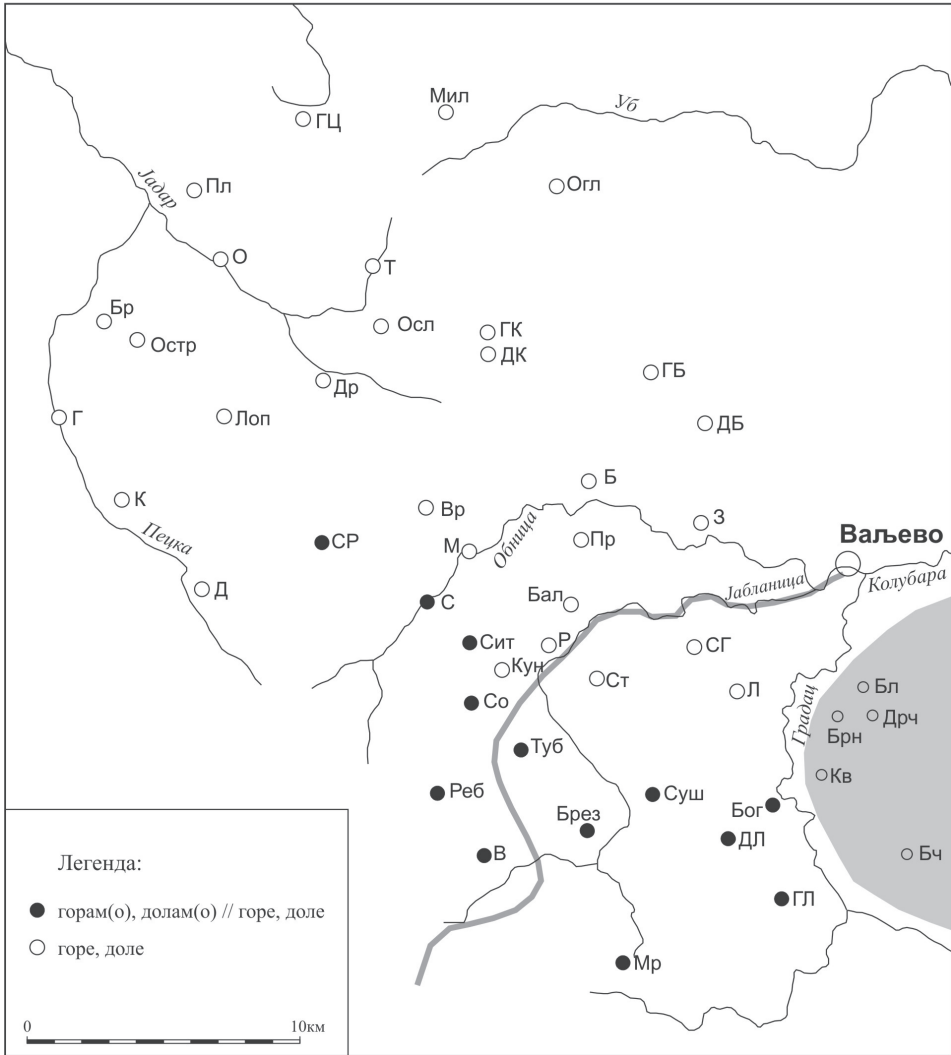
дѡнге: бѡи је ѡдав *дѡнге* Реб, *дѡнге* нѡсѣм чѣкију С, тѣкме кѡлкѡ ѡдавдѣ *дѡнге* С.

582. Творбене и фонолошке варијације следећих прилога занимљиве су и са историјског и са лингвѡгеѡграфског аспекта:

дѡле: ѡвѡ је гѡманѡ *дѡле* Бал, *дѡле* крај Милѡвца Брез, ископѡ се мѡло *дѡле* Вр, вѡкѡ *дѡле* нѡ сред кѡћѣ В, ѡднѣсѣмо *дѡле* код дрндарѣ Лоп, *дѡле* лѣске виѣсѣ Пл, ѡсѣчѣ и *дѡле* Пр, *дѡле* свѣ је тѡ ѡчло Реб, *дѡле* да иѡмѡ стајѡћлука СР, иѡмѡла је дрвенѡ стѡпа *дѡле* Туб; *дѡл* је цѡгла попѡтошена Бал, прѣшијѣш чѡвкѡ *дѡл* Бр, ѡна је *дѡл* нѣжѣ Вѡљева Д, бѡјѡио *дѡл* нѣкѣ Свѣтомѡр бѡјаѡија З, *дѡл* иѡмѡ рѡнѣк Остр, *дѡл* је бѡило у Јѡдру Пл, *дѡл* до ѡнѣ рѣкѣ Туб; нѣје мѣнѣ ѡтац тѣѡ да дѡ *дѡлѡм* В, прѡвили кѡрито јѣдно *дѡлѡм* В, *дѡлѡм* што смо иѡмѡли зѣмљѣ ГЛ, *дѡлѡм* ѡгњѡиште Мр, ѡни су *дѡлѡм* Реб, бѡскија је *дѡлѡм* Реб, иѡмѡ *дѡлѡм* ѡправио сам Сит, *дѡлѡм* је бѡило де-сам дѡшла Со, дѡћѣм дѡлѡм С, пѡслѡли дѡлѡм *дѡлѡм* С, у Васѣљевиће Суш, *дѡлѡмо* су Брез, пѡслѣн *дѡлѡмо* сѡшли Брез, трѡгѡвцу у Јѡбланѡци *дѡлѡмо* Сит, вѡда *дѡлѡмо* што прѡтѡчѣ Сит, *дѡлѡм* иѡмѡ брѡво вѡликѡ Туб, *дѡлѡм* иѡмѡ крѡпа Туб;

ѡре: сѡд ѡна је *ѡре* Бал, иѣтерѡла вѡлове *ѡре* Б, пѣшкѣ иѡзићѣм *ѡре* В, мѡјѡка ѡтрчѣ *ѡре* кѡмѡијама ГЦ, *ѡре* виш Пѣцке Г, ѡвѡј нѣт иѡзићѣ *ѡре* ДК, код кѡлибѣ *ѡре* ДЛ, нѡвишѣ *ѡре* Йвѣ Др, дѡдиѡ кѡћи *ѡре* Др, тѡ је свѣ *ѡре* Д, ѡн је кѡпиѡ *ѡре* З, *ѡре* бѡило до Пѣцкѣ К, вратѡило мѣтѣш *ѡре* Л, мѡло ѡмѡстѣм по врѡ *ѡре* Огл, ѡнѡ је *ѡре* Рѣбѣлѣ Со, тѣтка Драгиѡа дућѡна ѡдмѡ сам *ѡре* С, *ѡре* сѡде ѡнѡј брѡѣг Суш; бѡла код бѡбѣ *ѡрен* ГБ, *ѡрен* до Богдѡнѡна К; *ѡр* мѡло сѡбѡцѣ Б, ѡно *ѡр* зѡвѣмо сѣме Бр, *ѡр* ако је шѡпља плѣћѡка Брез, сѡд ми *ѡр* у Влѡшићѡ ГЦ, ѡдѣмо чѡк у Бѡково брѡдо *ѡр* ДЛ, *ѡр* сѡд ми је тѡм брѡтић Др, ѡнѡ су прѣпадали *ѡр* Азбуковици Остр, *ѡр* дѣ се кѡруз бѡцѡ Остр, сѣстра ми *ѡр* далѣко Пл, кѡпѡк *ѡр* што се пѡклопѣ Пр, пѡгонѣ *ѡр* ѡна двѡ кѡмена Реб, *ѡр* нѡћѡвала нѡћѡм Со, *ѡр* и уѡвѡм С, *ѡр* је по Мрѡвињѡцима Суш; бѡла зѣмља *ѡрѡм* В, кад је пѡчѣта *ѡрѡм* да се рѡдѣ ГЛ, пѡбјѣгнѡ *ѡрѡм* ГЛ, *ѡрѡм* кѡпили тѡ зѣмљѡ Мр, само *ѡрѡм* звѡтѡ кѡшуљица Реб, прѡћи *ѡрѡм* нѣмѡј јѡукѡти Реб, пѡтрѡј кѡла *ѡрѡм* Сит, *ѡрѡм* дрѡгѣ крај Со, нѣ смѣм да се вратѣм *ѡрѡм* С, мѣ уѡзѣли *ѡрѡм* плѡц С, *ѡрѡм* пѡмѡчнѡ кѡшуље Туб, прѡви *ѡрѡм* мѡј Туб, прѣнѡћѣм *ѡрѡмо* В, док ѡви *ѡрѡмо* кѡжу ћѣ си бѡи В, *ѡрѡмо* трѡвѣ вишѣ Мр, *ѡрѡмо* сѡба Мр, ѡна је *ѡрѡмо* вишѣ Сит, ѡсѣчѣ *ѡрѡмо* до ѡнѡг завѣсѡка Сит, иѡмѡ штѡлу *ѡрѡмо* Со, *ѡрѡмо* му кѡћа Туб; в. Картѡ 10:

Карта бр. 10: ПРИЛОЗИ *горе, доле*

582a. Остали прилози за место су:

огозіо: погиче *огозіо* и(с) Скадра Г, *огозіо* накѡ на два ѡнѡ кѡчиѡа Лоп, ѡ чега *огозіо* Пр, *огозіо* ѡйлим и јаѡтук Реб, *огозіо* пѡспеш и ѡнѡ развучеш Сит, нашѡраш *огозіо* и стѡвљаш СГ, да вѡйди кѡга су *огозіо* и(с) села пѡкупили С, тѡ се уведу тѡ жѡце *огозіо* Туб, пѡст^{ла} си *огозіо* Т, на прѡимер и веш *огозіо* Т; пѡкријеш *огозіор* тѡ прѡју Бал, *огозіор* цѡгла Бр, са чѡнком лѡпнеш *огозіор* ДК;

огозго: пѡтерали ѡвце *огозгѡ* Пр, *огозгѡ* ѡмѡ прѡбушен пѡтос Реб, врат^{ло} се *огозгѡ* ѡснѡра Туб; кад ѡде нешто *огозгѡл* Реб; *огозгѡр* са Капетѡниче ДЛ;

унуџира: *унуџира* се лажѣ вѣтра Бог, па се мѣтѣ *унуџира* Пл, ѓт"шѓ му *унуџира* по прѣвима С, закувѣм љѣ *унуџира* Туб, цѣв *унуџира* и вакѓ бацѣш тѣм Туб;

изнуџира: ѓвѓ оделѣниѣе љрадѣм *изнуџира* Бог, бѣла *изнуџира* цѣглѓм зѣдѣнѣ Осл;

сѣоља: глѣдѓ сам у вадѣниѣи што лѓжѣш *сѣдља* З, *сѣдља* лѣковѣна Остр;

нѣйоље: ѣзишла јѣдна *нѣйоље* Б, бѣжи *нѣйоље* Бог, ѣзнѣли сѣр *нѣйоље* К, мѣтѣш тѣмо *нѣйоље* Л, *нѣйоље* ѓкѣпѣш се Мр, у тѣкме ѣзнѣсѣш *нѣйоље* Пл, рудѣри ѣзѣђу *нѣйоље* Реб, ѣзишла *нѣйоље* С, ѣзбавѣ тѣмокѣн *нѣйоље* Суш;

нѣѣрег: крѣнѣ пѓсле ѓпѣ *нѣѣрег* Брез, натрѣшкѣ ил *нѣѣрег* љ куђу В, нѓсѣ се дрѣво *нѣѣрег* В, ѓдмѣ *нѣѣрег* да прѣсѣчѣмо ГЦ, тѓчкѣѣ *нѣѣрег* Осл, *нѣѣрег* зѣ мнѓм шѣфљ Туб;

нѣзѣг: ѓн љзмѣчи *нѣзѣг* Брез, нѣт смѣм *нѣзѣг* ГЦ, јѣдно пѣ-шѣс гѓдѣнѣ у *нѣзѣг* Др, *нѣзѣг* и тѣ глѣдѣш Лоп;

ѣозѣги: чѣтлѓв *ѣозѣги* Д, спрѣд нѣ *ѣозѣги* Д, вѣмо *ѣозѣг*" цѣвѣкле Огл, вѣм *ѣозѣги* ѣмѣ наткрѣвѣно Огл, љватѣло за гѣњ *ѣозѣги* рѣмена Реб;

блѣзу: ѣмала ѣѣр *блѣзу* Бог, мѣјка вѓл"ла *блѣзу* Г, ѣмѓ дѣвѓјку *блѣзу* Мил, тљ су ѓни *блѣзу* Мил, зѣтѓ су ме *ѓдѣли* блѣзу Реб, нѣмѓјте дѣјѣте *блѣзу* мушкарца Со, ѣ тамо бѣла *блѣзу* Суш;

галѣко: нѣсам се *галѣко* нѣ љдѣла Бр, Брѣзовчѣни нѣсу *галѣко* ДЛ, *галѣко* гѓнили чљвали стѓку Др, нѣје далѣко на прѣчац М, нѣ дѣ ме мѣјка *галѣко* Р, *ѣдгалѣко* је тѓ бѣло Брез, тѣтка ми је тѣ бѣла *ѣдгалѣко* В.

Прилози *ѣорам(ѓ)*, *голѣм(ѓ)*, *голѣам(ѓ)* љпотрѣблѣвају се у центрѣлним и јљжним пунѣтовима ѓблаѣи. Иѣти прилози посѣдѓчени су у љжѣчкѓј Црнѓј гѓри (Марковѣѣ 2011: 600) и у гѓвору љѣштѣнѣког (Тѣшиѣ 1977: 182). У ѣјима С. Марковѣѣ вѣди слѓженѣ прилошке фѓрме *ѣоре амо/ѓвамо ѣоре* које љсложѣњавају значѣње прилога *голѣ*, *ѣоре* и ѣѓтоврѣмено сугѣришу нѣвелику љдаљѣност (Марковѣѣ 2011: 600). Иѣако бѣ могла домишлѣвати рѣзлѣчѣѣта ѓбѣашѣња, ѣзглѣда да се у ѓвим приѣмерима најпрѣ ради ѓ системѣској ѣналогијѣ прѣма *ѓвам*, *ѓнам* и сл.

583. Прилог *ѓколо* јѣвља се у споју с прѣдлѓзима *на* и *у*:

дѣнѣѣѣ шѣн"цѣ *нѣѓколо* Вр, *нѣѓколо* се сљшѣ ГЦ, свљд *нѣѓколо* ДК, ѓбѣвѣјѣш *нѣѓколо* ДК, двѣјѣс *нѣѓколо* Д;

прѓковѣно *ѓколо* ѣксѣрѣѣѣма Бог, као сѣнија и *ѓколо* Бог, ѣѣнѣш *ѓколо* Брез, тѣчѣ *ѓколо* ѣспѓд Сљшиѣѣ Брез, *ѓколо* посѣдѣмо Вр, ѣтула се вакѓ зѣвѣла *ѓколо* В, *ѓколо* ѓзѣдѣ ГЛ, *ѓколо* пљтѣм сѣмо Г, свѣѣ *ѓколо* да посѣдѣмо Г, кѓ нѣмѣ с вѓлѓв"ма ѣдѣ *ѓколо* ДК, пѓкрѣјѣ тѓ свѣ и да вѓда ѣдѣ *ѓколо* ДК, ѓзѣдѣно и *ѓколо* ДЛ, свљд *ѓколо* ѓко ѓнѣ кѣрлицѣ Др, *ѓколо* ѓвѣзѣѣ ѓбруѣѣѣи гвѓзденѣ Др, сѣденѣ се *ѓколо* у крљг Д, *ѓколо* су сѣденљтѣ клѣдѣѣ Д, прѓшли смѓ *ѓколо* ѓко Јѣдра З, *ѓколо* су ѓкѣта скрѓз Огл, *ѓколо* се нѣпрѣвѣѣ кѓтѣр СГ, зѣгрѣѣѣна *ѓколо* С, цѣдѓм *ѓколо* Суш, ил се мѣтѣ камѣње *ѓколо* Туб, у ѓбразѣк љѓколо СГ.

584. ѓбѣѣни су и ѓви прилози за мѣсто:

а) *лѣво* прѣма Пѓђљти Брез, тѣмо су Плљшчѣни *лѣво* О, пѓставѣ се штѣмпле *лѣво* Реб, јѣдно скрѣтѣње љ *лѣво* Реб, кљѣа ѣм је бѣла *лѣво* СГ; б) *дѣсно* ѣдѣ у Пѣцкљ Г, *дѣсно* ѓбѣвѣѣш Пл, љ *дѣсно* квѣр зѣвѣт Реб, *дѣсно* вакѓ као љзбрѓдо С; в) *љзбрѓдо/нѣзбрѓдо* (сѣѣ пунѣтѓѣѣ); г) *ѣрилошки ѣзраз*: нѣсрѣд/нѣсрѣд (сѣѣ пунѣтѓѣѣ).

Прилози за време

585. У употреби су следећи прилози за време:

кад(а), каге: *кад* је умро њезин отац ГЂ, *кад* преладї ГЦ, *кад* кољемо зиминѐ Г, *каї* се венчавамо К, *кад* видїмо сунце Л, немају *кад* Пл, *кад* орибам обручеве Пр, напасу *кад* је зора С, *каї* се постаља Остр, *каї* стигнѐ вршај Пл, *каї* сам се удала Суш; *кад̄а* изнесѐш из шен^це Мил, *кад̄а* људи купѐ влаће Суш; *кад̄е* узрѐ Др, *кад̄е* снужѐш Суш;

ирилошки изрази: спавало се *како кад* Брез, *како кад* доѐш у Ваљево Огл, *некад* о Митровдану; *каїи себѐ*, *оїикаїи себѐ* (сви пунктови);

некад(а), некаге: останѐм *некад* Бал, *некад* одѐм Брез, *некад* су прѐ носили Вр, *некад* идѐ мајка Д, *некаїи* сам седила Л, *некад* ужелїм се Мр, *некад* зѐјтином Ст, *некад* н умеју д идѐ С, копало је се *некад* ручно Туб, *некад* у паприциној орајевини Бог, *некад* водїм волове Осл; *некада* је цѐо овај заселак ишѐ ДК, *некада* узмѐ цеђа Остр, *некада* почнѐ почетак Сит; *некаге* крѐчи Суш;

никад(г): *никад* ме изударѐ није Брез, *никад* рѐчи нисам му рѐкла З, онѐ *никад* нисам вид^лла СГ, нисам имала *никад* мањѐ СР, нису *никад* казали С, *никад* поздравео ниси Туб, *никад* школѐ учила Брез, није *никад* туђи положјник Огл, није *никаїи* шајкачу носиѐ О; нисам могла *никада* СР;

саг(а), саге: кажѐм *саг* овѐј дѐци Б, *саг* не сијѐш Бог, *саг* метнѐ јабѐку Бр, *саг* расѐцаш Д, *саг* имају ран^ла О, *саг* се разроди народ СР, *саг* су почѐле и свадбе Г, није бїло кѐ *саг* Лоп, дѐ ја *саг* пантим Осл; није ко *саг̄а* Мил, да се јѐдѐ кѐ *саг̄а* Огл, шт̄а љу ја *саг̄а* Пл, вала-скѐро *саг̄а* и не додѐ Туб;

и *сагѐ* мѐм оцу нарезали Бал, није тѐ кѐ *сагѐ* Вр Л, нем̄а ни њи *сагѐ* Мр, држїмо *сагѐ* комину Огл, *сагѐ* плѐти Сит; није тѐ бїло кѐ *саген* Брез, није кѐ *саген* Лоп, *саген* мѐј сїн купиѐ прскалицу СГ, *саген* измишљају С;

їаг(а): *їаг* је се ранило Бал, суж је *їаг* бїо ашчија ГК, бїла *їаг* цѐра Д, *їаг* су и запалили школу З, имало *їаг* сїто Со, *їаг* се млѐло у воденици Туб; кудѐљна кошуља *їаг̄а* бїла Реб, *їаг* она не засп̄а Сит, *їаг̄а* почѐло и са плѐгом СР;

онга: *онг̄а* су стїгли пироћани Бал, нисмо *онг̄а* ни знали Бр, *онг̄а* кад ме је шћѐла ујести Брез, *онг̄а* љу те презвати З, *онг̄а* се порѐћају по лѐси Остр, кад прѐдѐ *онг̄а* и пуштѐ СР; нису *онгак* ме дали Бал, *онг̄ак* бр̄ата пошљѐ Бог, *онгак* се мл̄ати Брез, *онгак* чекѐтало метнѐ се Лоп, *онг̄ак* у кући сѐко дрва М, *онг̄ак* је Чањо от^шѐ С; *онг̄ај* доведѐ се овца ГК, па се *онг̄ај* жање ДК, *онг̄ај* се са њима под^шѐлила Мр, *онг̄ај* кад закувам тѐсто Огл, *онг̄ај* пуштају св̄атове Со; дозн̄амо ми *онг̄ан* М, бїло *онг̄ан* добро Пл, *онг̄ан* иди Т.

586. Уобичајени су и прилози: *докад* ли ћеш тѐ мѐћи ДЛ; *до саг̄а* сам брала СР; од часнѐг пѐста па *до саг* В; слѐж^ла *досаг* К, ако *досаг* није кѐћи дошла Остр, *досаг* ја пок̄ажѐм СГ, покисели *досаг* Туб, што сам зарадио *досаг* Туб;

докле-їѐг пл̄анѐ Остр, *докле-сам їѐг* могла д идѐм Пр, *докле-їѐг* на пл̄амѐн С; *кад* је *їѐг* сл̄ава Г, *кад* ми *їѐг* дође нека криза ДК, вако *кад* је *їѐг* Мил, *кад* *їѐг* нешто се ради О, да смо се поз̄авађали *кад* *їѐг* Осл, *кад* *їѐг* намѐст̄а му крѐвет Остр, *кад* *їѐг* ђѐш Суш;

оїикад су постали тѐпици ГЦ, *оїикад* је у Ваљево Мил, *оїикад* ти њѐг̄а не поштујѐш Остр;

587а. Наводим и остале прилоге за време:

ганас: *ган̄ас* дању развијѐм сама Бог, и овѐ свеће *ган̄ас* Вр, *ган̄ас* радни дан В, от^шѐ *ган̄ас* у рато ГЂ, *ган̄ас* жњѐ ГЛ, *ган̄ас* не морѐмо заједно З, и *ган̄ас* дању Р, у н̄ас су *ган̄ас* бѐрибци СР, водїмо *ган̄ас* Ст, ти-не дође да јѐдѐш *ган̄ас* Суш;

јуче: *јуче* си ишла ГК, *јуче* кад га вид^{ла} г^{ор} Остр, *јуче* сам ја био Реб, Крстовд^{ан} што је *јуче* био СР, де-сте ви *јуче* били С;

суџира: *суџира* јој пр^{ав}а г^{од}на ГБ, *суџира* к^о(д) друг^{ог} Огл, *суџира* д^ођи Сит, *суџира* н^ема га н^иди С; па ћеш ти ^оп^ет *суџире* Мр, *суџире* с^ир^им Брез, *суџире* ж^њу код др^{уг}и ГЛ, *суџире* ^оп^ет да с^уј^ем М, *суџире* Цв^ети Пр, и^де *суџире* да ж^ње Туб; *и*р^ек^су^ире т^олко Мил, *и*р^ек^су^ире к^о(т) тр^ећ^{ег} Огл, *и*р^ек^су^ире Цв^ети Реб; зап^ов^ед^а шт^а ћемо *суџири* Лоп;

суџиредан: дошли *суџиред^{ан}* Б, *суџиред^{ан}* у^мес^и се се ^чес^ница Л, с^азнали *суџиред^{ан}* Остр, *суџиред^{ан}* ^ос^ви^ће пр^аз^ни^к Пл, *суџиред^{ан}* пр^ав^и се р^уч^ак Пр, *суџиред^{ан}* п^о н^у и^ду Сит, ^оста до *суџиред^{ан}* СР, *суџиред^{ан}* н^ач^ин^и се м^ај^ача С^уш, тр^ећ^{ина} *суџиред^{ан}* б^ила Туб;

587. Делове дана означавају следећи прилози:

јуџирос: *јуџир^{ос}* ка^же^м Брез, *јуџир^{ос}* си узв^{ар}ла то м^ле^ко Мил, *јуџир^{ос}* је ^от^шо О, *јуџир^{ос}* у^стала у п^ола ч^ет^ри Туб; д^е сте били *о*ј^уи^{р^{ос} ГЦ, *о*ј^уи^{р^{ос} Осл, *о*ј^уи^{р^{ос} смо п^ок^оп^али Бог, *о*ј^уи^{р^{ос} је се м^ењало Пл;}}}}

вечерас: *вечер^{ас}* к^о теб^е ГЛ, ја шта н^амисл^им *вечер^{ас}* Лоп, *вечер^{ас}* к^ој^ег ти п^ошл^ем ч^ов^ека Сит, ја-ћ д и^де^м *вечер^{ас}* за Милана С^уш;

ноћас: *ноћ^{ас}* к^ол^ко п^уцај^у Б, *ноћ^{ас}* сам је проб^удила Лоп, *ноћ^{ас}* н^исам Мил, к^ој^и в^аш^{ер} *ноћ^{ас}* С, шта ћеш *ноћ^{ас}* Туб;

јуџиро/јуџиру: на Л^уч^инд^{ан} *јуџи^{ро}* В, *јуџи^{ро}* смо из^ашли в^оде Туб; *јуџи^{ру}* р^ано п^ор^ан^имо Бр, *јуџи^{ру}* кад се в^раћ^амо В, на Б^ад^њи д^{ан} *јуџи^{ру}* ГЛ, *јуџи^{ру}* р^{ан}ли смо Лоп, *јуџи^{ру}* да пон^ес^ем р^{ан}е Реб;

јуџиру/јуџири/јуџире: *јуџи^{ру}* у^ми^је^{мо} се Брез, *јуџи^{ру}* да н^алож^им ГБ, *јуџи^{ру}* зап^ов^ед^и Г, *јуџи^{ру}* н^ап^ас^емо Др, за^кув^аш *јуџи^{ру}* Л; *јуџи^{ри}* у^стан^ем у ч^ет^ри Бал, т^уне *јуџи^{ри}* р^од^им Б, ја-д^ошла *јуџи^{ри}* к^рав^и ГБ, *јуџи^{ри}* за^кув^аш Г, *јуџи^{ри}* ја п^ој^ем ДЛ, *јуџи^{ри}* р^уч^ак се з^вало Мил, *јуџи^{ри}* је п^ес^{ма} Реб, п^ор^ан^имо *јуџи^{ри}* о^дав^де СР; кад ја ^од^ем *јуџи^{ре}* Пл;

гању/гањом: дан^{ас} *гању* (сви п^унк^тови); с^ед^ну *гању* да р^уч^ај^у Остр, с^ед^ила *гању* Пл; *гањ^{ом}* Б, н^ос^имо *гањ^{ом}* Л, н^ије *гањ^{ом}* Сит, пр^е б^ио в^аш^{ер} *гањ^{ом}* С, *гањ^{ом}* ^оде Туб;

ноћу/ноћом: *ноћу* за^па^лиш в^ењ^{ер} Брез, м^аком *ноћу* Осл, *ноћу* се в^раћ^о Остр, *ноћу* н^еко ^об^иј^е в^ај^{ат} Остр, и^де^м *ноћу* д^оле Пл, и^зиш^о пр^ед кућу *ноћу* Сит, да н^е д^ођу ј^аз^ав^ци *ноћу* Со, д^ођ^е *ноћу* у в^ит^иј^и СР, н^ар^од ^од^а *ноћу* Туб; у В^аљ^ево п^еш^ке *ноћ^{ом}* В, ја *ноћ^{ом}* у^стан^ем Мил, *ноћ^{ом}* п^овез^ивала О, *ноћ^{ом}* д^ођ^ем у в^од^ен^ицу Реб, г^ор н^оћ^ивала *ноћ^{ом}* Со, з^ов^емо п^осл^ен *ноћ^{ом}* СР;

(у)вече: ја *вече* ј^ад^{на} ^он^у у^пр^ти^м Б, *вече* у^пр^ти^м т^ор^бу В, с^ед^ило се *вече* Д, зат^во^рила ^ов^це *вече* Реб, ^ођу да и^де^м *вече* Сит, *вече* м^и л^ож^имо в^ат^ру Со, ^це^л д^{ан} и *вече* СР, *вече* пр^ед^емо л^ис СГ, св^екар п^ит^а *вече* С, д^ошла на М^ит^ровд^{ан} *вече* С^уш, *вече* се пр^ед^е Туб; за^кув^ам *увече* за ^чес^ницу Бал, *увече* ч^им м^рак ГК, *увече* м^ор^а да се п^от^кув^а ГЛ, н^иж^еш *увече* Пл, д^оч^ек^уј^емо г^осте *увече* Пр, ^она *увече* ^об^аја Реб, *увече* т^уд је п^уна ^ав^лија Сит, *увече* се т^у з^ас^ед^не^{мо} СГ, п^ошла *увече* к^ући Ст, *увече* св^ад^ба С;

ир^ед^{вече}: м^ало *и*р^ед^{вече} н^ос^им Осл;

довече: да в^ид^им *д*овече ГЦ, *д*овече ћеш др^уг^о да з^ас^ир^иш Мил, д^оћ^емо м^и *д*овече м^ало Пл, *д*овече ж^ал^ба Реб, д^оћ^емо *д*овече Туб;

588. У функцији прилога или прилошких израза јављају у свим п^унк^товим јављају се именице: у *јес^{ен}*, у *и*р^ол^ећ^е/у *и*р^ол^ећ^е, *л*е^иш/л^еи^ш, *з*и^{ми}, *з*и^му^с, *л*е^ио^с/л^еи^ос/л^еи^ос, *и*р^ол^еи^ос/и^ро^ле^ио^с/и^ро^ле^ио^с, *л*ане, *л*ани и сл.

589. Карактеристични прилози су и:

ире: тѠ ирѣ ткано Б, није тѠ имало ирѣ као данас Бог, такѠ се живило ирѣ ГБ, ирѣ додили они Др, уносили су ирѣ Д, ирѣ прѠдала З, ирѣ се знало кѠ је газда Л, па се мѣсило ирѣ Лоп, ирѣ је се браѠ са кѠмушѠм Осл, ирѣ се јѣла жутѠ прѠја Реб, ирѣ тѠ поделише вѠлове Р; ирѣје Брез Туб ГЛ ДЛ Мр Суш Бог.

иосле: иѠслѣ прѠтурѣ кроз овѠ Бал, иѠслѣ Ѡвде бѣѠ Брез, иѠслѣ пѠбжежѠ ГЛ, иѠслѣ довео ѱ Ваљево нѱ К, па се иѠслѣ ткѠ Л, иѠслѣ смо ми свѠтили Лоп, па је се иѠслѣ сѣкла Ѡбала Осл, вратѠ се иѠслѣ Пр, Ѡни иѠслѣ пѠмрли Реб, сишли иѠслѣ на Ставе Сит, иѠслѣ се кѣсели Со, иѠслѣ лѣпѣш С, иѠслѣ мѣни ткѠла Суш, нѣ мош да ткѣш иѠсле Туб; иѠслѣн иѠдѣ кѱм Бр, мѣнѣ су иѠслѣн извѣли иѣс кућѣ Брез, иѠслѣн сам с ѱдала ГБ, иѠслѣн су прѣшли на лѣѠац Г, иѠслѣн крпѣцу пѠквасѣмо ДЛ, иѠслѣн кад је сѣјач Д, иѠслѣн занемѠгла Л, иѠслѣн се бѣрѣ Пл, иѠслѣн се рађало Сит, иѠслѣн ме ѱдарѠ Туб; иѠслѣ Мр Брез Суш ДЛ.

Овде спадају и прилози који су употреби у свим пунктовима: *раније, касније.*

590. Од прилога којима се означава трајање неке радње или стања бележила сам у свим пунктовима:

вѠздѠн, ѱвѣк (ѱвѣк), сѣјално, јѣднѠко, Ѡиѣ, Ѡиѣш, нѣки ѱѱша/нѣки ѱѱш, нѠново, иѠново, јѠкѠ, онѠмаг; и: зѠдѠна, зѠвѣда.

591. Прилози у значењу „сад“: *ѠгмѠ, чѠском, Ѡчас, ѣѱ* у изразима „*ѣѱ иѠмо, ѣѱ вѠмо/ѣѱ иѠм, ѣѱ вѠм* (сви пунктови).

Прилози за количину

592. Уобичајена је употреба следећих прилога за количину:

колико: *кѠликѠ* дѣѣш жѣца ДК, *кѠликѠ* ѱзѠјмиш тѠлико ти дѠѣ Сит; *кѠлкѠ* имѠш нѠрода Б, *кѠлкѠ* имѠ ѣѣцѣ Стѣвка Брез, *кѠлкѠ* д осѣчѣ ГБ, изачѣш *кѠлкѠ* мѠжѣш Д, *кѠлкѠ* имѠ тѠ гѠстијѱ К, *кѠлкѠ* сам убѣлила пѠстава Со, *кѠлкѠ* је Лѱбо пѱта прѠтиѠ СР, *кѠлкѠ* ѣѣ Ѡни мѣнѣ држати тѱ СГ, *кѠлкѠ* сам нѠткала Туб;

(о)волико: надѠшло *оволикѠ* Бал, иѣграјѱ *овѠликѠ* ДЛ; штѠ живим *воликѠ* Г, трѣба *воликѠ* да Ѡстанѣ СР, *воликѠ* није више прѱжѠ СР, имѠ *воликѠ* чѣтвртнѠ О, пѱстѣ по *воликѠ* Туб;

иѠлико: ако су бѣли бијѣни *иѠликѠ* Брез, Ѡдигнѣ се *иѠликѠ* ДЛ, *иѠликѠ* мѠрѠ имати вајѠга Д, није *иѠликѠ* да је бѠловѠ Д, ми нѣгѠ нѣсмо *иѠликѠ* Остр, Ѡн је се *иѠликѠ* прѣстравио Реб, нѣсмо *иѠликѠ* продавали СР, не мѠгу да прѣчѠм *иѠликѠ* СГ, *иѠликѠ* наснујѱ жѣца Туб, тѠ је се *иѠликѠ* нѠпатило Туб; Ѡна није *иѠлкѠ* радѠла ГК, *иѠлкѠ* да ѱпрѣтиш тѣ кѠтѠ ГК, *иѠлко* се пѠсолѣ Г, *иѠлкѠ* спрѣмѣ Д, вѠм смо сѠлили *иѠлкѠ* К, нѣѣ ни да пѣјѣ *иѠлкѠ* Лоп, *иѠлко* се није ни пѣкло Осл, ѱпрѣтим и *иѠлко* прѣнесѣм Остр, *иѠлкѠ* иѠдѣм Пл.

593. Остали прилози за количину гласе:

мнѠо: *мнѠо* ми је лѣвѣшијѣ Бал, *мнѠо* ми бѠлѣ кад пѠстѣм Б, нѣ треба и *мнѠо* пѠмињати Брез, нѣсам прѣвим дѣт(т)ом бѣла *мнѠо* ѱмѠрна ГЦ, у јѣднѠм *мнѠо* лѣсѣца ГЦ, нѣ ваљѠ *мнѠѠ* живити Г, ал не запињѣ *мнѠѠ* снагѠм ДК, ѱ овѣ сѣјѣлице иѠдѣ *мнѠо* З, *мнѠо* осѠвала Мил, *мнѠо* јѠ испрѣча С, код нас је Ѡв *мнѠо* нѠрод бѠлѣ но дѠл Туб;

запѠнтила сам *млѠо* лѠшо Бр, мѠрѠш *млѠѠ* да дѠш Брез, тѱ је *млѠѠ* дѣчкѠвѠ страдало Вр, имѠ *млѠѠ* кућѠ затворенѣ ГЛ, ми смо бѣли сирѠмѠси *млѠѠ* ГЦ, снѠвале тѠ *млѠѠ* Лоп, тѠ је ѠмѠнуло *млѠѠ* Мр, волиѠ ме је *млѠѠ* дѣда О, сѠд је нѠрод *млѠѠ* нездравѣијѣ Реб, није *млѠѠ* бѠловѠ СР, дѠчекала сам *млѠѠ* Суш;

госѿа: имѡ гѡдѿнѧ гѡсѿа Б, штѧ вѧлѿ гѡсѿа сам жѿв"ла ГК, рѧђале прѿје жѧне гѡсѿа ђѧцѧ ДЛ, имѧ гѡсѿа кѡмиѡца К, мѡји су тѿзѿ имали гѡсѿа зѧмљѧ Лоп, да је гѡсѿа мѧни Остр, од оваѿѧ гѡсѿа бѡљѿ кѧјмак СР, гѡсѿа нѧрода у кућѿ СГ, ја сам гѡсѿа нѧеклала Т;

ѿуно: дѧда је мѡј ѿуно жѿвио Пл, дѧцѧ је бѿло ѿуно Пр, имѧш тѿ ѡбѿчајѧвѧ ѿуно Р, пѡранѿмо нѧс ѿуно Со, имало је ѿуно нѧрода СГ, бѿло нѧс ѿуно чѡбанѿцѧ Ст, рѧдила бѧба ѿуно С, ја тѡ вѧрујѧм ѿуно којѧчѧгѧ Суш;

вѧћѿном: вѧћѿном прѧдају млѧко ГК, вѧћѿном нѧрод мрѿѿ СР, вѧћѿном сам нѡћѡм рѧдила С;

вѧћма: сѧјало се вѧћма бѧлѿ куруз Осл, вѧћма је сам ѡн ѡрѡ Осл;

мѧло: мѧјка ѡдѧ мѧло тудѧн Бал, за ѿѧмпер прѧдѧш мѧло јѧчѧ Бр, па кад тѡ мѧло прѧврѿ Л, да мѧло пѡмогнѧм ѿ ѿима Со, нѧкѿ се прѡвучѧ мѧло у кућу СР, пѡпрѿшѧм мѧло ѡвѡм вѡдѡм С, мѧло тѡ пѡчѧдѿш Туб.

мѧко/мѧкицо: мѧко прѧ кад ѿбију пѡсек скѿнѿ слѧн"ну Вр, жѧну му мѧко дрмнѡ шлѡг ГБ, ка- се ѡнѧ мѧко ѡткрѧвѧ ГЦ, ја сјѧднѧм мѧко ДЛ, мѧко сплѧтѧш плѧтѧнѿцѧ Лоп, пѡсле мѧко ѡнѧј сѿд пѡдгрѧјѧш Мил, свѧ вѧкѡ ѡтворѧ мѧко Мил, мѧко зѧпржѿ кѧјмаком Мр, сѧмо око лѧмпе мѧко Огл, мѧко у пѧпео Осл, дѡл је бѿо мѧко рѧшѿрен Остр, ѡн ѿдѧ мѧко Реб, мѧко се ѡдмѡри код оваѿѧ Р, мѧко имѧ мирѧза СР, ѿзнѧш мѧко сѧмо пѡсолѿш Со, ѡн мѧко тѧпѡ С, пѡслѧ се тѡ мѧко Суш, те се мѧко прѧвенѧ Суш, мѧко вѧћѿ од нѡкта Туб, мѧкице сѧмо пѡпѿли ГЛ, ѿс"рила мѧкицо сѿра Бог, ка сам мѧкицо бѿо вѧћѿ ГЛ, ѡдавѧн мѧкицо зѧвѧжеш К, сѿне кѧјмака мѧкицо Пл, ѿзмѧш мѧкицо вѡдѧ С;

594. Учѧсталѡст пѡнављѧња или редѡслед врѧења радње исказује се прилозима или прилошким изразима за количину; пр. в. код мултипликативних бројѧва.

595. Половина нечѧга се исказује:

а) непроменљивим ѿо у вези везник *и* + *ѿо*: чѧкѡ ме гѡдину ѿ ѿѡ дѧнѧ Брез, двѧнѧс ѿ ѿѡ ѧктѧра ГЦ, бѿдѧм мѧсѧц ѿ ѿѡ дѧнѧ Др, трѿ ѿ ѿѡ мѧсѧца Пл, вѡтнѧка имѧ двѧ ѿ ѿѡ ѧктѧра Т;

б) *ѿола*: имѧ ѿѡла сѧта В, ѿѡла од брѡвна ДЛ, кад прѡдѧш ѿѡла кѿле Пр, мѧѧва од ѿѡла пѿта Реб, пѡдѧлићѧмо пѡ ѿола Сит, ка се закопрѿцѧ ѡнѡ у ѿѡла нѡшију Сит, ѡднесѧ ѿѡла имѡвинѧ СР.

Прилози за начин

596. У употреби је богат инвентар (понекад у различитим творбеним варијацијама) прилога за начин:

како: кѧко кѡ ѡѧе шѧра Бал, кѧко је бѿло о мѡјѡј свѧдби Бог, ѡтац кѧко рѧкнѧ Бр, кѧко сам прѿје прѿчала Брез, кѧко је се прѧ гѧјила дѧца ГБ, кѧко је се тѡ дијѧте рѡд"ло ГЦ, кѧко је амѧнет ѡставиѡ Др, кѧко сам сѧдио вѧм на крају Др, глѧдала кѧко жѧне рѧдѧ стѧријѧ Д, кѧко се ѧшчије догѡворѧ М, кѧко је ѡн кѧсером замѧнѡ Мр, прѿчо кѧко су дѡшли пѧшѧка Пл, кѧко су се пѧтили са глѧђу Реб, кѧко нѿсте вѿдили пѡт пѿт Со, кѧко је прѧ бѿло жѧлѡсти СР, знѧш ли кѧко мѧн" Бѡгдѧн кѧжѧ С, кѧко ѧш подѧткѧти Суш, како с ѿдѧла Туб;

некако: баш нѧкѧко пѡслѧ Миѡљдѧна Бог, док мѡји вѡлови нѧкѧко заѡбѿђѡше Реб, нѧкѧко прѧкинуло СР, нѧкѧко ѡтварѧто Суш;

никако: нѿсам ѿшла нѿкѧко Брез, не мѡгу нѿкѧко да рѡдѿм ГК, сѧд нѿсу вѡлели нѿкѧко Лоп, мѧћѿја глѧдѧ нѿкѧко Осл;

овако: *ова̀кѡ* свѣднѡко бѡлѣ ме и дањѡм и ноћѡм Б, нагѣла се *ова̀кѡ* Др, чѣкај *ова̀кѡ* Др, куваш док се не бидѣ ѡкретало *ова̀кѡ* Мр, ѡправѣ се *ова̀кѡ* кана̀лић Пр, прегрштима баца *ова̀кѡ* зѡб Сит, ѣсто *ова̀кѡ* ўпрѡ прѣстом С, *ва̀кѡ* нагужваш Туб; лѡжѣ *ва̀кѡ* Б, пѡслѣн се на̀сијѣ *ва̀кѡ* рўчно Бог, *ва̀кѡ* ѣмам клагију Бог, вучѣш грабље *ва̀кѡ* Бр, није се јѣло *ва̀кѡ* за сто̀лом ГБ, ѣзлазе *ва̀кѡ* у прѡлеће Г, *ва̀кѡ* на̀сејѣ кўрузе Д, на̀мешти се ца̀к *ва̀кѡ* Л, за̀тѡ сам ја *ва̀кѡ* повијѣна М, дупкѣ *ва̀кѡ* сто̀ји Р, *ва̀кѡ* ѣма руку̀ница СР, ту̀ра на̀ страну *ва̀кѡ* Суш;

ѣако: то је *ѣа̀кѡ* бѣло прѣје Брез, *ѣа̀кѡ* су у ста̀рѡ вре́ме Вр, *ѣа̀кѡ* да изведѣш мо̀ју децу Лоп, *ѣа̀кѡ* је се дијете кў̀нило Мр, ѡни до̀ђу *ѣа̀кѡ* те ме ѡби́ђу Реб, *ѣа̀кѡ* бѣре́мо СР;

ѡнако: прѣ се пра̀вили рўчно *ѡна̀кѡ* Бр, *ѡна̀кѡ* нека бўднѣ Брез; ка̀жѣм *на̀кѡ* ка̀ко сам прѣје прѣчала Брез, ѡбор̀ло *на̀кѡ* ГЦ, то је свѣ *на̀кѡ* бѣло Пл, него *на̀кѡ* за̀гивсали Пр, *на̀кѡ* ме сла̀ла Јорда̀нка С, ле́гни *на̀кѡ* Туб, се́дѣмо *на̀кѡ* ѡбашко Т;

597. Остали прилози за начин:

ѡбро: слўшала сам ја свѣ њѣ *ѡбро* Бр, разгрејѣ се *ѡбро* вѡсак Вр, то сам *ѡбро* ви́дила В, с кѣм ѣш прожѣвити *ѡбро* ДЛ, свѣ ме је ўчила *ѡбро* Т;

лејо: *лејо* те гледају деца Б, ўгријѣм *лејо* вуруну СГ, ту̀рѣ ѡзгѡ простира́че *лејо* Суш, жи́вили су *лејо* Туб;

лошо/лоше: за̀пантила сам мло̀го *лѡшо* Бр, скўдили та̀м да је *лѡшо* Вр, мѣни у планини *лѡшо* ГЛ, ни́смо бѣли *лѡшо* ѡбўчени ГЦ, *лѡшѡ* ни́чѣ Г, бѣло *лѡшо* Др, Ве́ра мѣни је *лѡшо* З, ка̀ко је то се *лѡшо* жи́вило Лоп, бѡгами ѣе *лѡшо* бѣти СГ, *лѡшо* бѣло С;

нормално: јѣдѣ се нѡрмално Мил, да би мо̀гѡ да жи́вѣм нѡрмално Сит;

ѡбично: ѡбично ле́ти Вр, ѡбично се на̀црта́ ГБ, тка̀ла ѡбично пѣт ѣѣлѣма Л, ѡбично бѣгали де ни́је на̀нос Лоп, ѡбично смо ми́ јѣли сѣр Мил, ѡбично ѣма свѡк СР, ѡбично ноћѡм СГ;

ѣошиѣно: то ни́је *ѣошиѣно* ГЛ, мѣн" *ѣошиѣно* да̀ли ГЦ, ѡћ" ја *ѣошиѣно* д ѡдра̀дим ГЦ, ѡн" мѣни вра́ћају *ѣошиѣно* Лоп, ѣзудара ме *ѣошиѣно* Мил, ја њѡзи ка̀жѣм *ѣошиѣно* Сит;

рејко (и реје): до̀дила ми је ма̀јка ѡтац *рејѣ* Бог, *рејко* кѡ је ѣмѡ зе́тин Бр, *рејѣ* је ѡв до̀дио Сит;

ручно: пѡслѣн се на̀сијѣ *ва̀кѡ* рўчно Бог, прѣ је бѣло свѣ рўчно ГК, же́ла рўчно и ко̀пала ГЛ, рўчно шѣн"цу подрљају ГЦ, му́зѣм рўчно Г, рўчно још Павле ко̀си и пла̀ћа СТ;

слабо (и слабије): *сла̀бо* смо ѣмали да јѣде́мо Вр, *сла̀бо* сам ја та̀мо и ишла В, *сла̀бо* се јѣво и зе́јт"н ГБ, *сла̀бо* сам ишла по ва̀шарима Суш, постѣмо али *сла̀бијѣ* Бал;

сѣоро (и сѣорије): не́што *сѣдро* ѣдѣ Г, *сѣдро* је то бѣло Огл, *сѣдро* го̀рѣ и освѣтљава́ С, ако *сѣоријѣ* ГЦ, бѡље *сѣоријѣ* Лоп;

ѣешико (и ѣеже): *ѣѣшико* њѡзи ја̀дној сирѡти К, данѡс је *ѣѣшико* С, на̀јиѣже́ је бѣло са ѡвѣм Бог, на́ј ми је *ѣѣже* бѣло Т; бѣло ма̀ло *ѣѣшико* Бог;

ѣачно: *ѣа̀чно* у дванѣс са̀ти но́ћи и зи́ма Бог, то ти не ўмѣм *ѣа̀чно* ре́ћи ГЦ, не́ знам *ѣа̀чно* ГЦ, ѡни би мѣнѣ *ѣа̀чно* по̀јѣли С, у дванѣс са̀ти но́ћи мо̀раш *ѣа̀чно* Туб;

грукчије: на̀род мла́ђѣ го̀вори *грукчијѣ* Брез, до̀ле се ма̀ло *грукчијѣ* го̀вори В, *грукчијѣ* тка̀но Пл, то је по̀сно не́ма *грукчијѣ* СГ, прѣ је се *грукчијѣ* сла̀вило С, кад ѡда̀м ма̀ло ми *грукчијѣ* Туб;

Е. ПРЕДЛОЗИ

598. Регистрован је следећи инвентар предлога (у различитим фонетским и обличким варијантама):

без /бѣз брез /брѣз /ѡрез

уз ѡениѡив: закувѡш *без* ѡчега Бог, *без* носѡца Бр, нѣмѡј ѡѡи *бѣз* пѡра Брез, *бѣз* црвенѣ кнѡж^мцѣ ДК, *бѣз* нѡгѣ К, *бѣс* тѣгѡвѡ Лоп, ѡстала *без* ѡца Мил, *бѣз* дѡљњѡг вѣша Реб, клѡпе *без* наслона Туб, читала *без* нѡчѡра Т; не *брѣз* рѡдитѣља Бр, *брѣз* мѡрамѣ Брез, *брѣ[с]* свѡдбѣ ГБ, јѣдан *брѣз* рѡкѣ Г; вѡдѡм бѡљѣ *брѣж* ѡѡ Брез, нѣ могу *брѣж* ѡѡгѡ да прѡдѡм Мил; ѡзишле жѣне *ѡрѣз* ѡѡгѡ Суш;

близу

уз ѡениѡив: нѣ см^мѣ *близу* вѡтрѣ Брез, *близу* те нѡшѣ ѡѡвѣ ДК, *близу* кѡмшијѣ ДЛ, ѡзашѡ гѡре *близу* Ывѣ Др, *близу* пѡта Лоп Мр, *близу* мѡјѣ јѣднѣ бѡшчѣ Остр, *близу* дѡма Реб, јѣдан је *близу* вѡдѣ Р, *близу* мушкарца Со, *близу* ѡѡвѣ Ст, *близу* Бѡгарскѣ Туб;

више /виш /виж

уз ѡениѡив: кѡћу ѡправљѣну *виш* пѡта Бал, *виш* Пѣцке Г Остр, *виш* кѡћѣ ДК З, бѡла шљѡва *виш* чѣсмѣ Лоп, *виш* цѡдѣ Пл, дѡле кѡжѡ *виш* Стѡвѡ С, Вѡлинац се зѡвѣ *виш* кућѣ гѡре Туб; гѡр *више* Мѣдведнѡка С, нѡмештѣ мѡтке *више*-ѡгнѡшта Г; *ѡзвише* викендицѣ ГЛ; *виж* главѣ је бѡла крѡна ДК, прѡстрѣла *виж* вурѡнѣ Мр, ѡмѡ гѡр *виж* Ваљѣва Сит, ѡвце су *виж менѣ* у ѡбору С, Рѡтко је *виж менѣ* Д;

го

уз ѡениѡив: *го* Бѡбѡнца Бал, сјѣдала *го* ѡвѣгијѣ Брез, *го* Трѡјѡца ГЛ, ѡдавдѣ *го* цѡдѣ Др, *гѡ* ѡнѣ кѡћѣ Д, *го* рѡкѣ да жѡњѣш Л, ѡстанѣм *гѡ* мрѡка М, *го* кѡћѣ Мил, *гѡ* тѣ парцѣле Мр, нѡје *го* Плѡшца О, ѡграла *гѡ* ѡѡгѡ Остр, јѣдно *гѡ* другѡг Пл, јѣдан *гѡ* другѡг Пр, *го* Оровицѣ С, мѡш стѡјати *го* пѡла лѣта Туб;

за

уз акузѡѡив: *за* вѡну слѡж^мле Бал, ѡват^мше *за* рѡку Б, завѣжѣ *за* другѡу стрѡну Вр, ѡбјесила *за* пѡјѡс ДЛ, *за* вѣликѡу Ыву Др, нѣ б пѡшла *за* ме Л, *за* ѡнѡу грѡдњѡчу Мил, тѡ је *за* пѡтку Остр, дѡће ѡна *за* Нѡкѡљдѡн Ст, дѡшла *за* Пѡвѡла С, трѡжени *за* нѡслѣство Суш, закачѡш *за* шљѡву Т;

уз инсѡрументѡл: ѡдѣш *за* плѡгом Б, јѣдѣ *за* другѡм сѡнијѡм ГБ, кѡвѡто *за* вѡтрѡм ГК, ѡѡди су бѡли *за* астѡлом ГЦ, сѣдили *за* вѣликѡм сѡнијѡм ДК, стѡјѡла *за* ѡбалѡм Др, штѡ је *за* Жѡвком Д, лѣтѣ *за* мнѡм Мил, ћѣрка ми је *за* Љѡб^мшѡм Осл, дарѡјѡу младѡжењу *за* рѡчком Сит, *за* кућѡм пѣчѡу стѡку Туб;

збоѡ

уз ѡениѡив: *збоѡ* момѡкѡ Брез, ѡѡ доведѣ *збоѡ* ѡмѡња ГБ, дѡшла *збок* стѡкѣ Огл, дѡѡ вѡлове *збоѡ* млѣка Пл, трѣбѡ подвѡкнути *збоѡ* курѡка Реб, *збоѡ* ѡвѣ Јѡрдѡнке СР, Јерѣмијевдѡн *збоѡ* змѡјѡ СГ, *збоѡ* мѣнѣ да ѡдѣ Ст, *збоѡ* вукѡвѡ С, *збѡѡ* ѡѡ сам и ѡт^мшла Туб;

из

уз ѡениѡив: бѡло *из* ѡвштинѣ Б, ѡна ми је *из* Мѡковѡшта Брез, *из* јѣднѣ чѡше Вр, *из* празнѡкѡ В, ѡтудѣ *из* Рѡстила ГЛ, ѡздѡ *из* мѡлѣ ГЦ, цѣдило *из* ѡрѡјѡ К, *из* тѣ мѡшницѣ Лоп, дѡн^мѣла *из* рода Мр, прѣсѡ *и[с]* сѡра О, пѡјѣм вѡду *из* ћѣрема Пл, мѡж *из* Ребѣља Со, дѡћѣ нѣкѡ жѣна *из* рода СР, *из* ѡвѡ судѡвѡ Т, *ис* кућѣ Бал Б ГЛ Л М Суш Туб, дѡђу *ис* пашѣ ГЦ, тѡкѡ *ис* шѡлѣ ѡгрѡ Др, *ис* јѣднѡг чѡнка Мил Огл, дѡлазѡмо *иж* ѡѡвѣ Лоп, слѡшѡла сам *иж* ѡѡговѡ ѡстѡ Суш;

иза

уз *ієниїш*: прође вамо *їза* менє В, *иза* Маглєша ГЛ, *їза* нас Г, јєдно *їза* другог ДЛ, чумио *иза* сламā З, *иза* овє што су лопови Лоп, *иза* мајкє остала Мил, *їза* менє дошла Осл, живио *иза* нє Остр, чак онє *їза* брєга Реб, била гор *иза* кўћє Ст, *иза* зградє С, *иза* Божє одмā суседнā кўћа С, *иза* Мїлијє Бўдимїра Суш, *иза* Крїстића стїгну Туб, *иза* рата нїје имало да се носї Туб;

исїрег

уз *ієниїш*: *исїрег* кўћā Лоп, нїје била *їсїрег* нї О, *исїрег* ашчијє Сит, стојїм *исїрег* нє С, *исїрег* менє је бїло случајєвā Туб; свāкō имā *исїреїш* себє ДК;

између

уз *ієниїш*: реке *између* нās нємā Брез, *између* кришкї стāvїм ГБ, *између* овацā ДЛ, *између* вāкō двє стєне Лоп, *између* Мїличинцє и Шāбачкє Кāмењцє Мил, *између* свāкї брдā Осл, *између* овї кўћā Пл, *између* Мєдведнїка и Јāбланика Реб, *између* овогā брда Гранов"ца С; нї двōје *їзмеђ* себє Г, *измеђ* јапијє Мил, *измеђ* вōлвōвā Осл, *измеђ* рукўвā Остр, *измеђ* кўћā бїла Пл, дōле *измеђ* ногў Сит;

исїог

уз *ієниїш*: *исїог* лўлє Бал С, свєзала *исїог* Влāдисављеве кўћє Б, , *исїог* Пōвлена їзвирє Бог, нārєћāш тō *исїог* стрїјє В, лєгнє *исїог* нōгијў ДЛ, *исїог* пāзува Лоп, *исїог* онї вєрїгā Мил, *исїог* Пōвлена Мр, їдєм *исїог* вра Р, *исїог* овє шумє Сит, сєјали *исїодїш* кућє Со, *исїог* Мєдведнїка С, *їсїог* нас дōлāмо Туб, вїчє *исїодїш* кућє Туб;

ка

уз *гаїш*: пўт *ка* Осєчїни ДК, идємо *ка* Вāљєву Мил, тєрали гōре *ка* Вєликом Бєлєгу Мил, *ка* рāскрїшћу Сит;

ког

уз *ієниїш*: *кōд* нās нє гāтāмо Бал, їди *ког* Влāд"сава тām Б, испїтали се *ког* пōпа Вр, *ког* бāбє гōрен ГБ, *ког* кōлибє гōре ДЛ, бōљє бїло него *кōд* нї Мр, гōре *ког* кōлебє Реб, бїла *ког* мōг оца Р, одмōри *ког* овацā Р, пāдо *ког* кāпијє СР, *кōїш* кућє Брез В ГК ГЛ Г ГЦ ДК Д К Л М С Туб Т, рāд"ла сам *коїш* свїјў Осл;

крос

уз *акузайш*: прōтурї *крōз* овō Бал, дўвā *крōз* онє ћїришеве Брез, имā овде *крос* Брєзовице Брез, *крос* нїте В, прōшли *крос* Осєчїну ГЦ, *крос* сїто просєјў ГЦ, їдє *крос* Пєцкў Г, прōкопāло *крос* Мєдведнїк Сит, млāда је глєдала *крос* бōсилѧк С, ўдарї сўнце *крōз* онє ћїришеве Туб, *крос* тє нїте ДК, прōцєдї се *крос* крпу О; *крос*а шєницу одє Брез; *крос* нї се увєдє тō В, пўштї човєка *крōж* нїву Туб;

крај/їокрај

уз *ієниїш*: *крāј* ватрє Б, дōле *крај* Мїлāvца Брез, цāбā ти да бўдєш *крāј* нєгā Д, лєгла *крај* огњїшта З, јєдємо *крај* їзвора Реб, *крај* нїни крєвєтā Сит, кўћа је *крај* цāдє Суш, мōрāм да стојїм *крāј* нєгā Туб, *крāј* менє трї нōни нōћујє Туб; *їокрај* овє стрїјє В, *їокрај* менє ГК, їздржїм *їокрај* шпōрєта ДК, ўвєк *їокрај* сємена Осл, *їокрај* кўћє Пл, *їокрај* пўта Пл;

међу

уз *инсїрументїал*: *међу* врєменом ДК, *међу* тїмє ўдар"ли су ов'дāн Мил, ни *међу* мртвїм Остр, ни *међу* жївїм Остр, *међу* нїма Сит, кўпили косāчицу *међу* првїм овде Суш;

уз *акузайш*: нїгде *међу* нāрод їшла нїсам ДК, *међу* нєкў мāсу ДЛ, стāvї га *међу* кōљєна Брез, стāvїм *међу* шарєн"це Д, ўбацє *међу* онє овце Остр, *међу* ногє СР;

на

уз акузаџив: на тај сач Бал, обесџш на врат Б, сад не сијеш на руке Бог, забацим на кућу Бр, сијато на сачму Брез, изрендају на ренде ГБ, купимо сено на камаре ГК, водила на приславу ДЛ, идѣ на бунар Д, два километра на прѣчац О, на гужвице мотају Осл, идѣ на воденѣ тѣцѣл Пр, повесма на прѣслицу Реб, тамо на Иву Со, ајчѣм на курјаке С, на вериге објесио мл^нѣко Суш, на четри стрѣје Туб, на лѣсе метѣ се горе Т;

уз локаџив: на срѣд^ни прѣсечену Б, трѣба д ђстанѣ на црепу Бр, тѣлац је на совини Бр, упржила лѣка на лѣју ГБ, заитѣш на бунару ГК, сачека мѣнѣ на ѣрему ГЦ, на испиту се давало Л, на обран^нци смо ми носили воду Лоп, сушили се на лѣсама Остр, на самару Реб, наденѣ се на кладњу СР, гѣр на брегѣ С, на ђнѣ лѣнчари Т;

навише

уз ѣниџив: моји су ма^ло навише горе Ёвѣ Др;

низ

уз акузаџив: низ лѣваду Бог, пѣслѣ смо ђтишли низ Дѣнав Бог, тѣда низ раван Бр, низ р^нѣку дѣл Брез, идѣш низ брдо ГЦ, вѣчѣм низ Трѣшицу Г, низ ђнѣ нѣзбрдицу Лоп, дѣл нѣзбрдо низ јаругу Мил, пѣслѣ низ влакно идѣ Огл, низ нѣки забран Ст; вѣчѣ низа стра^ну Реб, низа шѣму срѣћѣм Ст;

о

уз локаџив: било о мѣјѣ свадби Бог, ђнѣ је најбѣлѣ о Ёлѣндану Бр, сијѣ се ђни о Ёурѣвдану Брез, што се радѣ ђ нѣј Брез, о Пѣкладама се јѣдѣ ГБ, нѣсѣ рѣчак и о Бѣжићу ГБ, о прѣлима млад народ ГЛ, пѣгинуо о Ускресу Др, обесѣм ђ тим дрѣвету З, ђдѣш ђ слави Остр, ђ чем ви ђдате Со, гѣнѣмо ђ Ёурѣвуднѣ Суш, о Мѣольдану се сасѣлѣмо Туб, причамо о врачевима Туб, ђвце се клале о жѣтви Т;

ог

уз ѣниџив: чарапе ог вѣнѣ Бал, дѣшла ог Бѣгосава Андрића Б, о[г] двѣ стрѣке Бр, ог мѣрузнѣг брашна Брез, изаткѣвале ог кѣноплѣ Вр, ђдбрајам оѣ стрѣвѣ ГБ, не тражѣ ђг менѣ нѣшта ГК, о[г] даскѣ ђправѣш Г, носѣо гѣнѣи оѣ сѣкна ДЛ, ђдѣд ог водѣн^нцѣ Др, јѣдѣм што ђстанѣ ог косаца Мил, ог Бѣбића Лѣкѣ се идѣ Реб, кѣшаре биле ог бѣјадѣ Со, пѣруб ђг овѣ рѣбинѣ СР, нѣсѣ чѣзѣбију ог лѣча С, бѣжѣли ог мѣлициѣ Суш;

око

уз ѣниџив: дѣтрамо стѣку око пѣднѣ Бал, сѣдѣ око тѣ лампѣ Бог, ђбнесѣ ђко менѣ Брез, сѣдили око вѣтрѣ В, обмѣтам око врат^нла Г, било око ђви дѣба Лоп, направѣ и око стѣжера ланац Мр, сѣмо око лампе мѣко Огл, данѣс данѣи око чѣсмѣ Остр, пѣсѣдали око стѣла Пл, кѣћи дѣшѣ око Нѣколаја Пр, свѣде окѣ нѣ СР, дѣшѣ ђвде око Ёлѣндана СГ, дѣле око Става С, сѣде око Тѣминдана С, ѣграјѣ окѣ кућѣ Суш, нѣгде око шѣливѣи К;

ѣо

уз локаџив: мѣтнѣ ѣо дѣвару Бал, зна се ѣо пѣтлѣма Вр, пѣпазила ѣо глави ДЛ, нѣкако ѣо Пѣтковачи Др, ѣмала нѣкѣ чѣвѣриће ѣо сѣби М, бѣрѣ дѣл ѣо Јадру О, пѣца ѣо нѣкѣм гѣтању Сит, свѣ прѣштѣ ѣо вѣруни С, ђвце чѣвам ѣо шѣвару Суш, другѣрице прѣ ѣшле ѣо жѣтвама Туб, ѣмале жѣне ѣо сѣлу Т;

уз акузаџив: ѣѣ зламѣње ѣшли Брез, свѣкар ѣшѣ пѣ ме Вр, идѣш ѣо Тѣјѣсаву ГЦ, ѣзмѣш лѣб ѣо лѣб Г, ѣо бѣднѣак идѣ да с осѣчѣ Остр, ѣѣ нѣ ѣдѣ свѣтѣви Сит, слѣли и ѣѣ воду С;

ѿог

уз акузайиив: мѣтнѣш ѿоѿ сач Бал, ѿòг нѹ обѹчѣш Бог, мајка вòдѿ рѹку ГБ, донесѣмо сламѹ ѿог астал ГК, дато òнò ѿог калем Д, бѿла пòтпала ѿог брѣме К, радѿѿ ѿог наòдницу Пл, ѹзмѣ мѣнѣ ѿòг рѹку Ст, станѣм ѿоѿ стрѣју ГЦ, ѹзѣла ме тѣтка ѿоѿ свòје Мил, пòтурио цаѿиѿ òнај ѿоѿ пазу Пл;

уз инсѿрументѿал: ѿòг отѿм сачом Бал, лòжѿ ватру ѿòг нòм Б, ѿзвор ѿоѿ Пòвленом Бог, ѿоѿ стрѣвама Бр, ѿоѿ стубицòм бѿла В, пàла ѿоѿ чàрдаком К, лѣбац дòл ѿог ватриштом Лоп, бѿли ѿòг онѿм брòдом Мр, гòре ѿог Јаблаником Сит, ѿог Велѣшом бѿò С, ѿоѿ кућòм Бал Вр, жлѣзда је ѿоѿ пазуом ДЛ, два лѣба ѿоѿ пазуво Л, сѣди ѿò[ѿ] трѣшнòм Осл;

ѿорег/ ѿорей/ сѿорег

уз ѿениѿиив: ѿорег òногà јàсѣна Брез, дрѹгѹ кућѿцу ѿорег òнѣ В, дòшли òвд ѿорег рѣкѣ Д, лòж"ли ватру ѿорей стàна С; ѿорај вòјскѣ З; сѿорег кòлѿ Л, мѣтнуше мѣнѣ сѿорег вѹрунѣ Лоп, мòч"ло ѿскопàмо сѿорег СР, сѿòрег òногà дрѣвѣна С, тò је свѣ сѿорег пòтока Туб;

ѿовр / на вр / у вр

уз ѿениѿиив: òндà ѿовр тѣбѣ Т, ѿовр слàмѣ Сит; на вр мòткѣ СГ, на вр кућѣ Б; òто ѿа ѹ вр башчѣ Суш;

ѿреко

уз ѿениѿиив: ѿдѣш ѿреко нѿвѣ Бог, тѹрѿ ѿреко òграде Брез, ѿреко лѣта В, тàm ѿреко пòтока ГК, ѿреко Јаловѿка Г, гòнићу те ѿреко б"ѣлà св"ѣтà ДЛ, ѿреко Òбницѣ З, ѿреко лѣта смо бѿли са стòкòм Мр, нѣ можѣ ѿреко Цàр"на Огл, бѹднѣ дòл ѿреко зѿмѣ Пл, па мòжѣ и ѿреко Бѣбиѿна Лѹкѣ Со, завѿтлачѿм јàбуку ѿреко кућѣ Суш, Гѹрѣвиѿи су ѿреко вòдѣ Туб;

ѿрема

уз даѿиив: одвѣдоше ѿрема àмбàру Б, òн ѿрема вру òдазвò Брез, ѿрема сѹнцу В, прòја ѿрема нàрòду ГБ, ѿрема Мравѿнѿцима вѣжу ГЛ, ѿрема лàмпи Г, ѿрема Òровици Сит;

ѿрег

уз акузайиив: ѿрег Лѣксија бòжијег човѣка Брез, ѿрег Ивандàн З, ѿдѣ ѿрег нѿине òвце Мр, ѿрег Вѿдовдàн Мр, нѣка нѣдѣлѿ ѿрег Вàскрс Огл, јѣдна ѿрег òвцама Реб, ѿрег бѣлѹ нѣдиљу Со, тѹ сам дòшла ѿрегѿ кућу Брез;

уз инсѿрументѿал: ѿрегѿ кòшарòм ѿмà òбор Брез, ѿшла пѹтом ѿрег нѿима ДЛ, полàко ѿрегѿ стòкòм С, сјѣдѿм ѿрегѿ кућòм ДЛ, ѿрегѿ кућòм Туб;

ѿроѿиив

уз ѿениѿиив: ѿдѣм ѿрòѿиив бòга ДЛ, демòкрати су бѿли ѿрòѿиив крàља Мил;

раги

уз ѿениѿиив: нàкò раги цѿркуза В, раги бѣса В, раги здравлѿа прѣвò дрѣњак ГЛ, òвде се ставѿ прѣмера раги ДК, пòсвађàмо се раги дѣцѣ Пл, сàмо раги ѿстраге Реб, сàмо раги тѣ дѣцѣ Туб;

са

уз ѿениѿиив: кàмѣње дòгонѿ се са странѣ Вр, ѿшла кò са грма ГК, са тѣ чѣсмѣ ГЛ, са тòга прѣноса ГЛ, са пѹно лѣсà ГЦ, са пòтока ГЦ, са ѿзвора ДК, кѹпѿмо са чѣшàрја вѹну ДЛ, ѿмало и је са свѿѿѹ странà Др, сà Става дòлаз"ла òвде Лоп, смàкнѣ се кàпàк са кàзана Пр, да нѣ би кѹпио са зѣмљѣ Сит, сà шталѣ полàжеш Суш;

у

уз іенішів: йма̄ ў менє гѳр Бр, тѳ се ў нѳс кѳм нє м^шєнѳ Брез, ў нѳс се тѳ пѳстило ГБ, ў мене Мійѳ причѳ ГК, кѳлкѳ вас је бѳило у Цвєјє ГЦ, ў менє дѳле нєкѳ брєзѳк Г, ў нѳс је бѳило двѳнєс ѳкнијѳ Д, рѳдиле ў нѳс шлѳйве Л, ў нє је свє Мр, ў нѳс йма̄ тєкме дрвенѳ Огл, ў нє је бѳило седѳмнєс ил осѳмнєс гѳдѳнѳ О, йма̄ ѳграду ко гѳд ў нѳс О, ў мене баш ѳтац пѳкѳјнѳ Остр, кѳ тє ногѳр^шце у стѳл^шцє Пл, у мѳг ѳца више нємѳ нѳкогѳ Реб, нѳје лєпо млєко у кѳзє Реб, видѳм йма̄ ў тебє Сит, у јєднє пєт ћєријѳ СР, нѳје бѳило у нѳрода свѳјѳ С, ў нѳс је бѳѳ пѳтос Туб;

уз акузѳиш: ў школу нѳсам йшла Бал, дѳшла у сирѳтињу Б, шћєр се ўдѳла ў Вѳљєво Брез, сѳшѳ у бѳнке Вр, мєтнєш у плѳс ГК, нѳспєм вѳдє у лєган Г, стѳвиѳмо у дѳлѳп ДЛ, рѳжлєвѳмо у кѳнту ГЛ, мєћємо у цѳк Лоп, ѳт^шшла у бєлѳ свєт М, мѳјѳм зѳсирѳм у грѳдњачу Мр, у прєднє чєло О, пѳсијєш ў земљу Реб, далєко ў Стѳн^шну Рєку Р, свѳрѳли у свѳрѳлу Сит;

уз локашѳв: спѳвала у вајѳту Брез, жѳв^шло у зѳдрузи ГБ, ўвѳљѳн у вѳљѳрици ДЛ, па се мєсило прє у вѳруни Лоп, прєседнєм мѳло у пѳту Мр, стѳјѳ у врєћи Реб, ѳвце звѳнє ў вођу Р, јѳнац ў штѳли СР, бѳјѳм вѳну у ѳровинѳ С;

уз / уза

уз акузѳиш: ўчила ѳвѳкѳ уз брѳта Бал, дѳн^шєла ўз Јаблѳницу Брез, сѳденѳ ус кѳлац Вр, ѳнѳ шѳлѳкѳни ўз ногє Г, пѳтрчи ўз ѳнѳ стрѳну М, ўз вагрѳ Мил, йшла уз вѳлове Осл, стѳјѳм јѳш нѳкѳ ўз ѳнѳј крєвет Пл, кѳко смо се нѳмѳчили уз рѳто СР, јѳ стѳвѳ уз Дєсѳнку С, вѳденица уз нѳшу рєку Туб, нє трєбѳ ус чѳснѳ пѳст Брез, дєнємо ус кѳлац Вр, ўздупчѳш га ус кѳћу ГК, ѳн ѳдє ўс Коњѳц Д, прєслѳнѳ ўс кућ^ш Т; ѳвѳ шѳваћѳ уза спрєму Брез, уза стрѳну ѳнѳ ѳнде Брез, јѳ уза стєпенице нѳвишє В, кѳћа уза сѳм пѳт В, што ѳн ѳћє ўзѳ ме Г, уза свєкра ДЛ, йглу понєси ўзѳ се ДЛ, уза зѳд вѳдє Др, нѳйѳє ѳфѳцѳр уза стрѳј Др, ѳднєла тѳ ўзѳ ме К, йзѳјєм уза стрѳну Лоп, уза шѳму Лоп, йде ўзѳ ме Мил, вишє сам уза свєкрову Огл, твѳје дєте ўзѳ се Реб, уза шуму С, йдѳ уза зѳд С, вѳља га ўза се; јѳ тѳ нѳучѳо ўж нєгѳ Д, дѳћє машинѳ, ўж ѳѳ Мр, кад поглєдѳш ўж ѳивє Пл, пѳслє ѳѳ двѳ нѳучѳили ўж нєгѳ Туб;

учи / уче / оче / уочи

уз іенішѳв: вєче учи нєдєлє Бр, учи Ћѳрћєвдѳна сєдам дѳнѳ Брез, учи Бѳжићѳ ГЛ Т, учи Зѳдушнѳцѳ заврѳши зѳдѳнє Др, учи тѳ вєл^шкѳ гѳдѳвѳ Лоп, учи Пєтровдѳна плєтємо вјєнчићє Мр, учи Бѳж^шћѳ свѳк се стѳрѳ за печєн^шце СР, учи Прѳрока ѳндѳј пѳштајѳ С, пєшкє дѳшѳ учи Нѳколѳдѳна Туб; пѳлили уче Нѳвє гѳдинє ГК, држѳмо свєтло уче Бѳжићѳ Лоп, уче Мѳѳлѳдѳна О, пѳлє уче Пєтровдѳна СР, нѳш мѳјѳлѳк уче Прѳрока С; *уоче* Зѳдушнѳцѳ ГЛ, *уоче* слѳвє имѳмо гѳстѳ ГЦ, *уоче* Ћѳрћєвдѳна ГЦ; *оче* прѳзнѳка нѳге се пєрѳ Лоп (исп. т. 235); постѳмо Крѳствѳн *уочи* Богојѳвлєнѳ Брез, *уочи* Бѳж^шћѳ се нє спѳвѳ Остр, млѳда *уочи* свѳдбє йдє у ѳєн рѳд Сит, *уочи* Лѳчиндѳна дѳћємо Суш, ўвєче се плєтѳ вєнч^шћѳ *уочи* Ивањдѳна Т; бѳло гѳстијѳ *очи* слѳвє Вр, мєсим лєб, колѳче, *очи* слѳвє Остр, дѳнєсєш вєче слѳму *очи* Бѳж^шћѳ Сит.

Ж. В Е З Н И Ц И

599. У испитиваним пунктовима поред употребе пуних облика, везници *али*, *или*, *нији* уобичајено се јављају и без завршног *и*. Илустративно наводим примере:

ал: ко̀г̃а̃ ја̀ да̀ гла̀с̃а̃м̃ ал̃ ишла сам лúда б́ила Б, разговáрали смо нáс двòје ал̃ òп̃е не брез рòдит̃еља̀ Бр, рáдила сам дòбро св̃е, ал̃ н́исам н́икад шкòл̃е́ учила Брез, ìмò сам ж̃ену ал̃ ùмр̃ла ми Д;

ил: нòсила у кòрпи н̃еко̀ј̃ ил̃ у кòвици Брез, пòдмáст̃им̃ пл̃ек̃ мáшћом̃ ил̃ з̃еј̃тином̃ ГЦ, чùтура рáкије ил̃ влáша рáкије Мр, дòбиј̃ем̃ чòрапе ил̃ н̃ешто ме дáр̃ивá òнáј̃ Остр, м̃ењало је се двá пúта гòдишњ̃е ил̃ ј̃еднòм̃ Пл, код б̀унáра ил̃ код вод̃ен"ц̃е С;

нији: н́икад̃ ја̀ н́исам ск̃йнула мáраму нит сам ја̀ òчешљала В, Н̃е см̃еш да в̃ич̃еш н́ико̀г̃а̃ нит би ти се озòвнуо Лоп, Св̃е́крова ми в̃ел̃й̃ н̃е́мòј̃ ме в́икати нит ћу то дòћи ако рòд̃иш̃ ж̃енско СР;

ни: н́ико̀ тò н́ије пр̃езнò ни р̃еко̀ Б, н́ије ìмò òца ни мáјк̃е ГЛ.

600. У свим пунктовима сасвим су уобичајени и везници: *вòљ*, *б́ило*.

3. РЕЧЦЕ

601. Из обимне грађе издвојене су оне речце које обликом или значењем деле српски простор:

габоме, јабоме (за појачавање *шврђења*, в. РСАНУ): туђе живџм, *габоме* К, има карличица, текмџшце, *габоме* К, он љђе у коло *габоме* К, били нџки Цйган", *габоме* Лоп, паџетна *габоме* Мил, *габоме* свџкра, свџкрову Осл, сйра, кајмака *габоме* Т;

ваљда/ваљад (за изрицање оправдане претпоставке): *ваљда* ћу мрџти сад Б, *ваљда* сам от"шла на Спасовдан ГЦ, мџни је осамдџсет дрљга *ваљда* Мил, пред Прџдображџње *ваљда* Огл, зотџ *ваљда* и живџм СР, *ваљда* сљдбина била Т, сад *ваљда* сикирација Т; *ваљад* му је досад"ло дџл Г, ко се *ваљад* не живџ са човџком лџпо Лоп, дџда *ваљад* правио Осл, *ваљад* чупџравџ била С, *ваљад* капу да му поставџ Суш; та *ваљде* нџсрећна сљдбина Брез, пџтџ ме *ваљде* Д, *ваљде* нисам се навадила Реб;

џво/џшо/џне (за показивање): *џво* нек ти кажљ Брез, *џво* је џв пот кућџм водџн"ца Вр, *џво* ти дџјете појџди В, *џво*, дџл је џцаклија Пл, *џво* га лџжй крџчану Сит, *џво*, ја вака старџ живџм С, *џво*, и сад у плетџницама Туб; сџмо *џшо* и одџздџ Б, *џшо* виш кућџ ГЦ, *џшо* сйне Др, *џшо*, дџље бащча кљкаљ је џвџ Мр, *џшо* видйш старџст Огл, повад"ла кощпе и *џшо* Пр; *џне* штџ и је ДЛ, *џне*, кољко сам ймала на џвџ ветрйни Суш, *џне*, јелџчадй свџкојџки Суш;

јок (уместо одричног *не*; и у вези *ма јок*): *јок* нйко сад нџ носй Брез, вйди он тебџ а ти нџга *јок* В, *јок*, ко да младџс пџта М, реко *јок* дџјете Сит; *ма јок*, жџло се лџџти Брез, *ма јок* какџ слйчице В, нисам ни џ шкџлу йшла *ма јок* ДК, *ма јок*, свџ рљчно копали Осл, *ма јок*, мџре, бџже свџтй Пл;

јашйа („него шта, како да не“; в. РСАНУ): *јашйа* су џни су нџга довели Б, *јашйа* је прџ било йгрџнки ГК, *јашйа* сам, мџј дџјете ДЛ, ймало *јашйа* џнџ свйрало Мил, *јашйа* је, сйне Реб, *јашйа* мџја ћџро С, *јашйа* сам, ја сам га гџнала вод Туб;

џга (у значењу „има ли“): *џга* ли џвй Мил, *џга* ли Ћурџ СР, *џга* ли Йлијџ С;

јџ (потврдна рџца): сви пунктови.

габџ(џ)га (за појачавање при исказивању жеље, у проклињању, в. РСАНУ): дабџда живиле Б, *габџда* ти џчи йструлиле ГЛ, *габџда* не дощџ ГЦ, *габџда* жив"ла Г, гладан дощџ црџко *габџда* С, *габџџга* им ћџво џднџ Брез, *габџџга* ти изгџрело Брез, *габџџга* поцркали ДК.

И. УЗВИЦИ

602. Узвик *хајде* појављује се у ликовима *ајде, ај, ајдемо, ајмо, ајте*: *ајде га* крстимо Бал, *ајде га* радѝш тѝм Б, *ајде га* одредѝмо кад је свѝдба В, *ајде га* бѝгѝмо ГЦ, *ајде га* запецѝмо ГЦ, *ајде* да скѝвѝш кафу Д, *ајде га* видѝш дѝ су ти краѝе М, *ајде га* га тражѝм Мр, *ајде га* јѝдѝмо Пл, *ајде га* јѝдѝмо лѝба Реб, *ајде га* дајѝмо Радѝн дѝр С, *ајде га* те баш објаснѝм С, *ајде га* стрѝсѝмо рој Суш, *ајде га* се запѝли лампа Суш, *ајде* Олга завѝјѝј Л, *ајте* Мил; *ајдемо* не моѝ^у вишѝ М, *ајдемо* моѝм те Пл, *ајдемо* те ѝ кућу Туб.

603. Остали карактеристични узвици бележени на целом подручју су: *брѝ* (за истицање, наглашавање, в. РСАНУ), *мѝре/мѝр* (за наглашавање, истицање испитаности, уверљивости, значаја и сл., в. РСАНУ), *дѝла, дѝде(р)* (за подстицање, в. РСАНУ).

IV

З А К Љ У Ч А К

604. Увидом у материјал, пописом и анализом основних дијалекатских црта, утврђено је да је подручје Ваљевске Подгорине углавном компактно. Да претежу заједничке црте и да је диференцијалних особина мање показује следећи преглед:

Заједничке особине

А) Прозодијске особине

605. Говор Ваљевске Подгорине је говор са новоштокавским прозодијским системом, што значи да познаје шест прозодема: четири акцента (два силазна *â*, *ǎ* и два узлазна *á*, *à*), неакцентовану дужину и краткоћу (т. 17).

606. Дистрибуција акцената одговара правилима размештаја акцената у осталим новоштокавским говорима (т. 18).

607. Одступања од новоштокавског размештаја у неким категоријама речи и појединим лексемама забележена су на целом подручју; она спадају у ред оних општег карактера, својствених (у неједнакој мери) и другим новоштокавским говорима. Могу се сврстати у четири групе (т. 19):

(1) примери у којима се појављују силазни акценти ван првог слога: а) у домаћим сложеницама: *Лујослáвија*, *земљорáдник*, *џлувонџм*, *џонáјвџиџ*, *јашџá*, *малолџџник*, *џољојрџвредџм*, *џрвоклáсна*, *међуврџмену*, *међуџџџм*; б) у страним речима: *алумџнијума*, *кубáџору*, *ајерáџор*, *докумџџџа*, *комадáџџи*, *ајсолџџџно*; в) у генитиву множине именица мушког рода (тип: добровољца): *добровољца*, *солунаца*; г) у прилогу *џамáн*;

(2) речи у којима се јављају два акцента, најчешће у облицима суперлатива придева и прилога: *највџџџ*, *најџџџ*;

(3) примери дезакцентуације појединих акцентогених речи: а) презентски облици помоћних глагола *хџџџи* и *биџџи* (*ош-биџи* колкџ, *бџџџ-стиџџа*); б) глаголски облици *каџе* и *реко* у служби узречице (*каџе* кад је свáнуло, *дођи* *реко* вáм; в) именичка заменица *шџџа*, поједине личне и показне заменице (*шџџа-бџи*, *јасам*, *џај-дрџџџи*); г) речца *нека* и *само* (*нека-вџџџи*, *само-сџџџа*); д) придев *добро* у поздравима (*добро-јџџџ*);

(4) примери у којима се у једносложним прилошким облицима среће дугоузлазни акценат: *воџ*, *џџ*, *ноџ*, *шџџ*.

(5) На последњем затвореном слогу непосредно након дужине неакцентована дужина у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ није у потпуности очувана (т. 49): *бл̣а̣й̣а̣ј̣н̣и̣к̣, о̣к̣р̣у̣л̣л̣о̣м̣, ч̣е̣ш̣в̣р̣ш̣и̣е̣, о̣к̣р̣е̣н̣е̣м̣; д̣е̣в̣о̣ј̣к̣а̣м̣, н̣а̣м̣и̣р̣и̣м̣, к̣у̣д̣е̣љ̣н̣и̣м̣;*

(6) На последњем затвореном слогу непосредно иза краткоће (т. 50): а) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ може се чути или се своди на полудужину: *Б̣у̣р̣ђ̣е̣в̣д̣а̣н̣, Б̣у̣л̣ч̣и̣н̣о̣ј̣; з̣а̣д̣р̣у̣ж̣н̣о̣ј̣;* б) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ доследно се чува (т. 51): *ј̣а̣б̣у̣ч̣њ̣а̣к̣, љ̣у̣њ̣ач̣к̣о̣ј̣, д̣в̣а̣ј̣е̣с̣т̣о̣ј̣, в̣а̣р̣у̣ј̣е̣м̣, ш̣к̣л̣о̣в̣а̣н̣;* в) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ чува се (т. 52): *Б̣у̣з̣о̣в̣и̣ц̣и̣о̣м̣, б̣у̣ж̣о̣в̣ач̣к̣о̣м̣;* г) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ чува се (т. 53): *н̣а̣ч̣ал̣н̣и̣к̣, и̣р̣о̣ј̣и̣н̣о̣ј̣, и̣р̣и̣л̣и̣к̣о̣м̣;* д) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ чува се (т. 54): *и̣р̣с̣ка̣л̣и̣ц̣и̣о̣м̣; и̣р̣и̣ч̣е̣в̣ач̣к̣о̣ј̣; р̣а̣з̣л̣и̣к̣у̣ј̣е̣м̣;* њ) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ сасвим је стабилна (т. 55): *л̣у̣ј̣а̣и̣ш̣к̣о̣м̣, г̣р̣в̣ен̣о̣м̣, о̣в̣и̣з̣и̣м̣, с̣е̣д̣а̣м̣н̣е̣с̣т̣о̣ј̣, з̣а̣и̣ш̣и̣а̣м̣, р̣е̣д̣у̣ј̣е̣м̣, з̣а̣к̣о̣й̣а̣ј̣, о̣ђ̣е̣р̣а̣и̣ш̣;* е) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\overset{-}{+}$ чува се (т. 56): *и̣р̣и̣к̣о̣л̣и̣ц̣и̣о̣м̣, б̣о̣д̣љ̣у̣к̣а̣в̣о̣ј̣, д̣о̣р̣у̣ч̣к̣у̣ј̣е̣м̣;*

(7) На унутрашњем слогу: а) непосредно иза дугосилазног акцента дужина се чува или има вредност полудужине (т. 58): *в̣е̣ж̣е̣мо̣, ц̣и̣в̣е̣д̣и̣мо̣, м̣а̣л̣о̣ја̣, о̣с̣м̣о̣ме̣; љ̣у̣л̣и̣ мо̣, и̣р̣е̣ј̣е̣ мо̣;* б) непосредно иза краткосилазног акцента дужина се чува доследно (т. 59): *з̣л̣а̣м̣е̣ње̣, р̣а̣ј̣и̣о̣з̣не̣, с̣и̣д̣е̣в̣а̣на̣, с̣в̣а̣к̣о̣ме̣, ј̣е̣д̣е̣мо̣, е̣к̣ла̣но̣, н̣а̣з̣в̣а̣и̣о̣, н̣а̣ј̣е̣ла̣, д̣о̣в̣о̣љ̣но̣, о̣д̣а̣в̣но̣, к̣р̣и̣ј̣у̣ћи̣;* в) непосредно иза дугоузлазног акцента дужина је стабилна (т. 60): *д̣у̣в̣а̣ње̣, н̣а̣з̣у̣в̣ци̣, л̣е̣ј̣о̣ме̣, д̣в̣а̣н̣е̣с̣т̣о̣ро̣, в̣р̣ш̣е̣мо̣, р̣а̣д̣е̣ћи̣;* г) непосредно иза краткоузлазног акцента квантитет је очуван (т. 61): *в̣и̣д̣о̣в̣чи̣ца̣, д̣е̣в̣о̣ј̣ка̣, ј̣а̣л̣о̣вка̣, д̣е̣в̣е̣й̣н̣е̣с̣т̣о̣ро̣, ч̣е̣ш̣љ̣а̣мо̣, н̣е̣м̣о̣ј̣и̣е̣, з̣а̣и̣р̣а̣ђ̣ени̣, и̣о̣ч̣е̣ше̣, д̣о̣л̣а̣мо̣;*

(8) На унутрашњем слогу у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\times$ дужина је углавном стабилна (т. 63): *в̣е̣н̣ч̣а̣в̣а̣мо̣, у̣м̣а̣ч̣е̣мо̣, о̣з̣и̣д̣а̣на̣; и̣з̣а̣ј̣е̣мо̣, и̣д̣и̣р̣и̣ћ̣е̣мо̣;*

(9) На унутрашњем слогу непосредно иза краткоће судбина дужина је следећа: а) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\times$ чува се (т. 65): *м̣а̣ј̣ч̣и̣н̣о̣ја̣;* б) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\times$ доследно се чува (т. 66): *м̣у̣ч̣ени̣ка̣, Р̣у̣ј̣е̣в̣и̣ка̣, С̣у̣в̣о̣д̣а̣ња̣, љ̣уб̣о̣м̣о̣р̣на̣, и̣р̣а̣з̣ну̣ј̣е̣мо̣, в̣а̣р̣о̣в̣а̣но̣, и̣д̣и̣к̣о̣й̣а̣ли̣, н̣а̣о̣й̣а̣ко̣;* в) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\times$ такође се чува (т. 67): *и̣р̣е̣с̣е̣д̣н̣и̣ку̣, с̣у̣с̣т̣а̣н̣е̣мо̣;* г) у позицији $\overset{\sim}{+}\overset{-}{+}\times$ добро се чува (т. 68): *М̣е̣д̣в̣е̣д̣н̣и̣ка̣, в̣е̣с̣е̣л̣о̣ја̣, в̣о̣ј̣и̣ц̣н̣о̣ја̣, з̣а̣и̣ш̣и̣ј̣мо̣, и̣о̣з̣а̣и̣м̣а̣но̣, з̣а̣с̣т̣и̣р̣а̣ла̣.*

609. У говору Ваљевске Подгорине у појединим категоријама речи јављају се дужине којих нема код Вука и Даничића (т. 70):

а. Дужење пред сонантом илуструју примери (т. 71): *Б̣о̣ј̣д̣а̣н̣ (Б̣о̣ј̣д̣а̣н̣); Г̣а̣в̣р̣о̣м̣, о̣ц̣о̣м̣, м̣о̣м̣к̣о̣м̣, с̣в̣е̣к̣р̣о̣м̣; к̣о̣м̣у̣н̣и̣з̣а̣м̣; њ̣е̣ј̣о̣в̣, њ̣е̣з̣и̣н̣; к̣а̣к̣а̣в̣; Б̣о̣ж̣и̣н̣, з̣о̣в̣и̣н̣; међутим, дужење изостаје у броју *један* и облицима *јесам, нисам*.*

б. Дуг је вокал *о* добијен вокализацијом *л* на крају слога (т. 73): *б̣е̣ри̣о̣ци̣, з̣а̣с̣е̣д̣к̣.*

в. У радном глаголском придеву вокал *о* добијен сажимањем вокалских група доследно је дуг (т. 74): *в̣е̣н̣ч̣о̣, и̣й̣р̣о̣.*

г. Вокал *о* дуг је и кад није добијен сажимањем (т. 75): *ж̣е̣н̣и̣о̣ се̣, в̣о̣д̣и̣о̣;*

д. Дуг вокал имају именице *и̣б̣д̣не̣* и *д̣б̣ба̣* (т. 76).

ђ. Именице женског рода на сугласник с творбеним суфиксом *-оси̣* и у косим падежима имају дужину (т. 77): *ж̣а̣л̣о̣с̣и̣и̣, р̣а̣д̣о̣с̣и̣и̣.*

е. У множини етници имају дуго *а* (т. 78): *Б̣и̣р̣ч̣а̣ни̣, М̣л̣а̣д̣о̣в̣ч̣а̣ни̣.*

ж. Дужина се јавља у генитиву и акузативу личних заменица за 1, 2. и 3. л. јд. *-м̣ен̣е̣, ш̣е̣б̣е̣, њ̣е̣ја̣, повратне заменице с̣е̣б̣е̣ и заменица ко̣, ш̣и̣ја̣ и сав̣ – к̣о̣ја̣, ч̣е̣ја̣, с̣в̣е̣ја̣; потом у дативу к̣о̣м̣е̣ и у инструменталу к̣и̣м̣е̣* (т. 79).

з. Дужину имају прилози (т. 80): *к̣а̣д̣е̣, с̣а̣д̣е̣, д̣а̣н̣а̣с̣, в̣е̣ч̣е̣р̣а̣с̣, н̣о̣ћ̣а̣с̣, ј̣е̣с̣е̣н̣а̣с̣.*

и. Дуг је суфикс у компаративу прилога (т. 81): *з̣и̣д̣н̣и̣ј̣е̣, р̣а̣н̣и̣ј̣е̣.*

ј. Дужина се јавља у 3. л. мн. презента глагола *хїеїи* – *дћу*, *нећу* и у облицима футура – *бїћемо*, *їрорће* (т. 82).

к. У различитим категоријама речи карактеристично је дужење у сантхију (т. 83): *бдба је*, *дн се*, *дво јој*, *мндїо ми*.

610. Нису потврђене дужине у примерима (т. 84): *вїлама*, *јдбукама*; *їрїаѿ*, *зїленкаси*; *скїнуїи*, *сдгенуїи*, *їдшовїи*, *кїшїи*, *бїтаїи*, *їдмињаїи*, *доћоше*, *нїшераше*, *чдбрић*.

611. У говору Ваљевске Подгорине широко се потврђују оба типа преношења акцента:

а) староштокавско преношење акцената на проклитику (т. 87–115): *за ган*, *їсиод брїа*; *за їојас*; *їз Ваљева*, *на брду*; *на рїку*, *на воду*, *за ндћ*, *ї јесен*, *на очи*, *ї иланїну*; *код менї*, *ї шебї*, *дд њеїа*, *сї себї*, *д чеїа*, *їза менї*, *їсїре себї*, *за менї*; *код њї*, *їсїред њї*; *код нас(!)*, *збдї нас*, *їза нас*, *за нас*, *ї њї*; *за мндм*, *сї шебдм*, *їрїда мндм*; *їзї ме*; *ї шїо*; *дд ове*, *на онд*, *на ндм*; *ї сама*; *їд два*, *ї шїс*, *ї двоје*, *дд друїї*, *їза друїї*; *не знам*, *не би*, *не бїло*; *дїш їрї*, *ї їрије*;

поред далеко мање примера у којима оно изостаје: *за ган*, *їрїко гана*; у *Ваљево*, на *брдо*; низ *рїку*, на *зїмљу*, на *Цвїїїи*, у *јесен*, *їо иланїни*; *до менї*, *збдї њеїа*, *за менї*; на *двї*; *за два*, *код друїї*.

б) новоштокавско преношење акцената на проклитику (т. 116–145): *на їуї*, *їрї Турћевдан*, *їз Влашића*, *їс кдла*, *їремї сїну*, *за чудо*, *кд црквї*, *над ваїрїм*, *исїдїш кућї*, *їрї смрї*; *код њї*, *окд њї*, *за њу*, *за њїм*, *за њдм*, *д њдј*; *код нас*; *за нама*, *їрїд вама*, *за њима*, *д нама*; *ї ја*, *нї ја*; *ї код нас*; *за ме*, *їо шї*, *на се*; *код мдї*, *сї шїм*; *ї шд*, *нї шї*; *ї нашу*, *бїз овоїа*, *збдк шїоїа*, *за онїм*, *за неко*, *ї ова*; *на їорњї*; *ї личнїд*, *ї здрав*; *двї-шїри*; *ї їрївдм*, *за друїдї*, *ї друїї*; *ї бољї*, *за бољї*; *ї вїм*; *їдмало*; *ја не рїдїм*, *не бдј*, *не вїдїм*, *не дадоше*, *не вїдела*, *ї зна*, *нї вїдила*, *да вїдїм*, *нек идї*; *п о р е д*: на *крдј*, на *вр*, на *днї*, у *Вїнкї*, *за слдву*, *око ваїшрї*; *за њї*, *ї ја*; *из мдї*, *ї шд*; *на двї*; на *сїард*; *двї-шїри*, на *їрїћїм*; *ї сїд*; *ї нїмїа*, *да вїдїш*.

Б) Гласовне особине:

612. У свим испитиваним пунктовима забележени су очекивани аналошки, односно морфонолошки икавизми (т. 162–188; т. 211–213): *бдби*, *мїни*, *о шїбї*, *сї шїм*, *сї дрвенїм*, на *днїм*, *момакї нежењенї*, *од мїлї ндгї*, *јавили свїма*, *сї шїмїа*; *вїдила*.

613. У заједничке фонетске икавизме убрајају се (т. 172–177; т. 180, 182; т. 211–212): *сїдаријї*; *бїјїше*; *бїјїде/бїјїде*; *нїје*; *їријоїа*, *сїрија*, *маћїја*; *годїјїи*; *вїдрица*, *сїкира*, *кукуриче*;

614. Назал *А* > *а* (т. 216): *жїлац*.

615. У вези с рефлексом полугласника забележени су примери (217): *Васкрс* (најчећеше) : *Ћскрс* (реће); *їодаїкїна*, *нїза стрїну*; *їодавїјїм*, *крдзї те*; *санове*.

616. Вокалску функцију *р* има у познатим позицијама (т. 218): *мрс*, *врла*, *ддуїрла*, *брду*, *врсница*, *їсїржїм*; *рћав*; често је бележена девокализација *р* у речима *свїкрва*, *јїшрова*, поред –*свїкрва*, *јїшрва*.

617. Елизија вокала захватила је (у неједнакој мери) углавном све вокале (т. 225–226): *д* *їдїм*, *д* *їзмрзнї* и *да* *їдї*; *н* *їмїм*, *н* *їм^шїш*, да *с* *ддморї*, *како* *м* *їглдд*; *ал*, да *шї*; *на* *нд*, *ак*, *неї*; да *м* *дперїм*.

618. Контракције вокала добро су посведочене, али нису доследне (највише има потврда за сажимање –*ао* у радном гл. придеву): *везївд*, *кдшд*, *кд*, *кїа*, *заву*;

В) Морфолошке особине

630. У вокативу јд. именица м. рода *-е* се проширило и на именице с (некада) меким сугласником у основи типа *Милоше*; потврђен је наравно и наставак *-у* иза меких сугласника – *иријашељу*, *учишељу* и сл. (т. 322).

631. У инструменталу јд. именица м. рода *-ом* се ретко и недоследно проширило на именице с (некадашњим) меким консонантом у основи типа *ножом* (и *-ем*); колебање показују и примери типа *мужем* : *мужом* (т. 323).

632. Именица *иуи* у једнини има двојаке наставке: *иуиом/иуиѐм* (т. 323).

633. У облицима множине није констатовано озбиљније нарушавање стандардног односа проширења *-ов/-ев-* (т. 324): *крајеви*, *јџеви*, *чџљеве*, *џбручеви* и сл., али и *ножови*.

634. У генитиву множине именица м. рода забележени су наставци *-а* (*момакā*, *вукџвā*, *динārā*, *ганā*, *берāчā*), *-и* (везује се најчешће уз бројеве и у конструкцијама којима се изражава мера или количина: пџт *арī*, сџдам *месџци*, дџсџт *сāии*) и *-ију* (*џдсџију*) (т. 325).

635. У акузативу множине се поред стандардног наставка *-е* (*џброве*) спорадично бележи и архаични облик акузатива с наставком *-и* (*џ џосџи*, имāмо *џдсџи*, на *Цвџи*) (т. 326).

636. У дативу, инструменталу и локативу благо је нарушен новоштокаски синкретизам (чувањем архаизама): џставџ *џдсџима*, са *џāцима*, по *вајāиима*; поред: с *вџлови*, по *иџџлови*, у *Ђурџевиџи* (т. 327).

637. Етници и *nomina agentis* у једнини имају редовно наставак *-ин* (т. 328): *Бџрчāнин*, *чџбанин*; у множини се основа не проширује – *Лџсковчāни*, *чџбани*.

638. Поред примера у којима је у номинативу једнине и генитиву множине дошло до аналогског продирања вокала *о<л* (*вџџиџџи* и сл.), сасвим су уобичајени и они са формантом *-лац* (*џрџсилāцā*) (т. 329).

639. Двосложни мушки хипокористици и лична имена типа *Јова/Јово* на јатовском подручју чешће се завршавају на *-о* него на *-а*, а на ијекавско-екавском редовно на *-о*. Међутим, присвојни придев и на једном и на другом терену гласи *Јовин*, *Божин* и сл. (т. 330–333).

640. Тросложна и вишесложна мушка имена типа *Аниџоније* гласе двојако (т. 339): *Зāрија* : *Лџксџе*. (Лична имена се неретко породично наслеђују и тако постају део традиције па се у конкретном случају ради само о постојању оба творбена типа, што је недовољно за уопштавање и евентуално лингвогеографско ситуирање.)

641. Тросложна мушка имена с наставком *-оје* не прилазе именицама *-а* промене: *Милоје* (-Милоја-Милоју) (т. 341).

642. У инстр. јд. им. ср. рода јављају се наставци *-ом* (*брџгом*, *џљом*) и *-ем* (с *кџљем*) (т. 369).

643. Нема озбиљнијег нарушавања стандардног односа у реализацији форманта *-еи-* у косим падежима једнине (т. 370): *бџреџи*, *грџвеџи*; *јāјеџи* и сл., па и *сџāклеџи*, међутим – иза *џва*.

644. У генитиву мн. јављају се наставци *-а*, *-и* и *-ију* (*брџгā*, *кџусāгџи*, *џчију*) (т. 371).

645. У дативу, инструменталу и локативу множине редован је наставак *-има* (т. 372): *џвџедима*, с *јāјима*, на тџм *врāиима*.

646. Уочено је неколико типова образовања множине именица средњег рода које у једнини имају проширење *-еи-* (т. 373): а) колективне именице на *-аг* (*бџрџг*);

б) суплетивни облици на *-ићи* (*ййлиће*); в) суплетивни облици на *-ци* (*јјѣиңце*); г) множина с проширењем *-еиша-* (*гуимѣиша*).

647. Лична имена на *-ица*, типа *Љубица*, имају доследно вокатив једнак номинативу (т. 395).

648. Код именица које се завршавају на велар у дативу и локативу углавном су сачувани резултати друге палатализације (т. 397): *Јорѓа̄нци*, *ма̄јци*, у *ре̄ци*, у *с̄руци*; уз одступања попут: *ма̄јки*, на *й̄р̄анки* (уп. *Душанкина*).

649. У генитиву множине се, поред чешћег наставка *-а*, јавља и наставак *-и* (т. 398): измеђ *вр̄сӣа̄*, поред – између *кр̄ишк̄ӣ*.

650. У појединим планинским селима у генитиву множине именица ж. р. потврђен је нулти наставак у бројним конструкцијама: осамдесет *й̄д̄г̄ӣн* (т. 398б).

651. Поред најчешћег наставка *-ама* у дативу, инструменталу и локативу множине именица ж. р. на *-а* (*же̄нама*), потврђени је и стари облик локатива *на̄ С̄шава*, *ӯ ко̄шлина* (т. 399).

652. У дативу једине личне заменице за прво и друго лице једине и заменице за свако лице, поред на целом терену добро потврђеног *мени*, *й̄шеби*, *себи*, у ограниченом броју пунктова регистровано је *мене*, а у свим пунктовима *куку мене* (т. 415).

653. У инструменталу једине заменице за прво лице доследно је *мно̄м*, а облици заменице за друго лице и заменице за свако лице гласе *й̄шобом/й̄шебом*, *собом/себом* (т. 416).

654. Подгорски говор не познаје архаичне енклитике *си* у дативу, односно у множини у дативу и акузативу *ни*, *ви* и *не*, *ве* (т. 419).

655. Испитиваној области непознат је акузативни енклитички облик личне заменице *ју* у трећем лицу женског рода (т. 423).

656. Облици упитних заменица за каквоћу с наставком *-и* доследно су у употреби без *в* (т. 446): *ка̄ки* човек.

657. Добро се чувају аутентични наставци меких основа у једини мушког и средњег рода придевско-заменичке промене: *мо̄је*, *ко̄ј̄е*, *на̄ше*; *о̄вчӣј̄е*; *кр̄ӯй̄нӣј̄е*, *й̄ӯђ̄е*; *й̄р̄е̄ђ̄е̄*; в. т. 453.

658. У генитиву (акузативу) једине мушког и средњег рода придевско-заменичке промене углавном је очувана репартиција наставака тврде и меке промене (т. 454): *мо̄ј̄е̄ӣ/на̄ше̄ӣа̄*, *сла̄бӣј̄е̄ӣ*, *й̄р̄е̄ђ̄е̄ӣ* итд., а само спорадично *й̄о̄ӣш̄е̄н̄е̄ӣј̄о̄ӣ*.

659. Наставци меке промене сачувани су и у дативу и локативу једине мушког и средњег рода (т. 455): *мо̄ј̄ем*, *на̄ј̄б̄о̄љ̄е̄м* и сл., а само изузетно у обимној грађи регистровани су примери типа *мо̄ј̄ом*.

660. У генитиву (акузативу) једине мушког и средњег рода употребљавају се дужи и краћи облици (т. 457): *мо̄ѣа̄*, *ма̄л̄о̄ѣа̄*, *гр̄ӯѣо̄ѣа̄*, *Мӣло̄је̄в̄о̄ѣа̄*, према – *мо̄ѣ*, *ба̄ја̄ш̄о̄ѣ*, *й̄р̄е̄в̄о̄ѣ*.

661. У дативу и локативу једине мушког и средњег рода придевско-заменичке промене најчешће се јавља наставак *-ом*, ретко *-о̄ме*, спорадично *-им* (т. 458).

662. Код присвојних придева од именица мушког и женског рода на *-ица* доследна је алтернација *ц* у *ч*, нпр. *Мӣл̄ӣч̄ӣн* (уп. *Душанкина*) (т. 465).

663. Од именица на *-ија* присвојни придеви чешће имају формант *-нски* него *-јски*: *ав̄лински*, *ко̄нӣшински*, *шума̄дински* и сл., према – *ко̄мӣш̄ӣј̄ски* (т. 467).

664. Архаични придевски наставак *ј̄ь* чува се у именима празника типа *Й̄ва̄њ̄д̄а̄н* (т. 468).

665. Присвојном придеву типа *īdveḥā* одговара именска изведеница *īdveḥina*, уп. и *īl̥leḥina* (т. 473).

666. Збирни бројеви од 4 па надаље имају наставак *-oro* (*čēivoro*, *īḍivoro* и сл.), формант *-ero* врло ретко (т. 489).

667. Финално инфинитивно *-i* се углавном чува (т. 496): *īḍcāiīi*, *rāḡiīīi*, *īrēḥi*, *cīīiḥi*; потврде за крњи инфинитив су ређе: *slūjīīi*, *īḍjēcīīi*.

668. Глагол *moḥi* у првом лицу једнине презента има облике *можем/не можем*, *морем/не морем*, *моу/не моу* (т. 498).

669. Глаголи шесте Белићеве врсте у трећем лицу множине најчешће имају наставак *-aju* (*īzāīkajū*, *īḍcīāljajū*), али се јављају и наставци *-gu* (*znāḡū*), *-eju* (*ne smeju*) и *-aje* (*īmaje*) (т. 502).

670. У седмој врсти готово редовно је *-e* (т. 503): *ḍāravē*, *īḍkloyē* и сл., уз спорадичне потврде *-u*: *ḡolazū*, *ndcū*.

671. Имперфекат је редак (т. 505): *беше*, *знаше*.

672. Футур од инфинитива на *-ḥi* гласи *ḡoḥe*, *cīīiḥe* (т. 508).

673. У 2. л. једнине императива глагола четврте врсте с основинским вокалом *и* доследно је *īḍiīi*, *sācri* и сл. (т. 510).

674. Глаголски придев трпни јавља се с формантима *-n* и *-īi* (т. 512): *kūvān*, *lḍžena*; *kūivāiīe*, *ḡḍnēiīo*, *mēiīūiīo*.

675. Код глагола прве и седме врсте реализује се алтернација коренског сугласника (т. 513): *vēžsena*, *ndšeni*; ређе *ndšene*.

676. Глаголски прилог садашњи је редак (т. 516).

677. Глаголски прилог прошли се чува једино од глагола *biīiīi* (т. 517).

678. У презенту глагола *jēcīiīi* готово редовно је *jegem*, *jegesh*, *jegu* и сл. Старије стање регистровано је у траговима у појединим западнијим пунктовима (*jémo*) (т. 521).

679. Глаголи *iḥi* с префиксом *iz-* има ликове *изиḥи=изаḥи* (т. 523).

680. Код глагола с основом на велар најчешће долази до алтернације *vūčū*, *īḍčū*, *séčū* и сл. (т. 533).

681. Поједини глаголи прве врсте у неким од облика прелазе у трећу врсту (*īḍmoīnēm*, *lēīnēm* и др.) (т. 537).

682. Глагол *sreḥīiīi* има промену *sreḥīiīm* (уп. *sreḥīiīo*) (т. 537).

683. Глагол *uzēiīi* има ликове *узmesh/узнеш* (т. 537в).

684. Глагол *īīkaiīi* има три презентска лика (т. 541): *чѐм*, *чѐш*, *чў/īīkēm*, *īīkēsh/īīkām*, *īīkā*.

685. Глаголи треће врсте добро чувају основу на *ну* (*бринем*, *викнем* и сл.) (т. 542).

686. Глаголи на *-ава-*, *-ива-* и *-ова-* у презенту имају промену по четвртој врсти: *ḡājēm*, *ḡarujēm*, *kūiujēm* (т. 547).

687. Глаголи *ḡaiīi* и *znaiīi* појављују се у двојаким ликовима: *ḡām/ḡāḡēm*, *znām/znāḡēm* (т. 553–554).

688. Глагол *īrskaiīi* (*се*) у презенту има промену по петој врсти: *īrshīēm*, *īrshīēsh* (т. 557).

689. Глагол *īskaiīi* у р. придеву *īskō*, *īskala* (т. 557).

690. У свим пунктовима забележен је прилог за количину *méko*, *mékiце* у значењу „мало“ (т. 592).

691. У значењу „сад“ уобичајен је прилог *ḥa*.

692. Предлози се јављају у различитим обличким и фонетским варијантама; уз то, и сумарним прегледом овог дела грађе, могу се запазити занимљиве синтаксичке појединости, као нпр. употреба конструкције *y+ien*. у посесивној функцији: *ју менѐ, ју шебе* (т. 598).

693. У категорији везника пада у очи облички особито *вдљ* и функционално занимљиво *било* (т. 600).

694. Из обиља записа у аутентичном контексту регистроване су речце: *габòме, јабòме, ваљаг, ёво, ёшо, ёно, јòк, јашиша, ёга, ја*.

695. Карактеристични узвици су (т. 601): *ајге, ајгемо, брѐ, мòре/мòр, дèла, гèде(р)*.

Диференцијалне особине

А) Гласовне особине

696. Унутрашња диференцијација говора Ваљевске Подгорине најизразитија је, као што се и претпостављало на основу досадашњих истраживања (С. Реметића у првом реду), у инвентару, односно у структури инхерентног вокалског система (т. 147).

697. С обзиром на различиту судбину старог гласа јат, установљене су две групе говора (т. 151): а) говори са незамењеним јатом и б) ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори.

698. Незаменењено јат чува фонолошку индивидуалност у свим позицијама – под акцентом, неакцентованом дужином и у неакцентованим слоговима (т. 156–159): *снѐја, млѐко, нѐ смѐ; лѐши, бѐжш; љробѐседї, средїни*.

699. Секундарно јат илуструју примери (т. 160): *љрѐчѐшићујѐм, брѐз, кòлѐба, кòљрѐвама, ѓзѐдѐмо, бòлѐ, изїòрѐ*.

700. Изостаје укрштање префикса *нљ* > *ни*- (т. 169): *нѐко, нѐкї и нѐко, нѐкї; нѐшишо и нѐшиша, нѐгде, нѐгде/нѐђе, нѐкад и нѐкад, нѐколко и нѐколко*.

701. Код предлога *љрљг* и *љрљко* нема преласка *љ>и* (т. 171): *љрѐд кућу, љрѐко лѐта и љрѐд, љрѐко, љрѐма*.

702. Релизација *љ* испред *ј* (примарног и секундарног) диференцира простор у следећим случајевима (т. 174–177): *љријòша : љријòша / љрѐòша; Бијòљраг : Бѐòљраг; љрије:зїрѐјѐ, сїје : сѐјѐ/сїје*.

703. Рефлекс јата у ијекавско-екавским говорима: а) у дугим слоговима у начелу *ије* (у особеној реализацији), у екавизираној зони дуго *е* (т. 192–200): *сн^шѐї, љ^шѐдїмо, двїје, љрїје; лѐшо, љѐйш; с^шѐчѐ, р^шѐка; врѐме, млѐко; дòн^шѐла, љв^шѐк; б) у кратким слоговима по правилу *је*, у екавизираним говорима кратко *е* (т. 201–205): *вјѐнчала, вјѐшїање; љòсјѐдали, бѐсјѐдї, млѐкар, лѐб; девòјчица;**

704. Рефлекс кратког јата иза *р* је најчешће *е* (т. 206): *срѐћòм, сàзрѐ, изрѐжѐм* итд., поред (у ограниченом броју лексема) *је* – *їòрјѐла, окòрјѐло, сїарјѐшину*.

705. Однос међу префиксима *љре-* и *љри-* углавном је стабилан (т. 207): *љрїбавѐ, љрїкућило; љрѐвариò* и сл., поред – *љрѐзнò, Приòбражѐњу*.

706. Јат се реализује различито у примерима (т. 172–184; т. 212): *лѐја // лїја, лѐја; љријòша, љрѐòша // љријòша; вѐјѐ // вїјѐ, вѐјѐ, сѐјѐ // сїјѐ, сѐјѐ; бѐлѐї // бїлѐї, нѐдѐља // нѐдїља; усѐдѐлица // усїѐлица; Бѐòљраг//Бѐòљраг, дѐò // дїò, дѐò, бѐòчїї // бїòчїк, бјѐòчїк, бѐòчук; бѐжш // бїжш*.

707. Систем опструената диференцира подручје Подгорине тиме што су у ијекавско-екавској зони јотовањем добијени гласови *с* и *з* (т. 246).

708. Јекавско јотовање бележено је у зони ијекавско-екавских говора (т. 316): *ишћерām, вићеџи, сѣднѣмо, иѣзлица, љѣбац, мљѣчаре*.

Б) Морфолошке особине

709. Двосложни мушки хипокористици и лична имена (тип *Јова/Јово*) најчешће се завршавају на *-о*; двојаки облици забележени су у северозападном делу области (т. 331).

710. По обрасцу именица *-о* основа хипокористици и лична имена могу се деклинирати само у ијекавско-екавским селима (т. 331).

711. Поред лика *Александар*, у јатовским селима неретко је и *Лександра* (т. 344).

712. Поред стандардне промене именице *дан-дана-дану*, у ијекавско-екавским пунктовима забележене су потврде старе промене у именима празника: до *Ђурђеваднѣ*; регистрована је и једна усамљена потврда с проширењем *-ов-*: *данове* (т. 348).

713. Поред наставака *-и, -ју* и факултативног *-(ј)ом* (осим у прилогу *нѣћѣм, гѣнѣм*), у ијекавско-екавским пунктовима забележен је и наставак *-им* (т. 405): *зѣбим, мѣсѣим, смрѣим* и сл.

714. Поред мофолошког лика неодређене заменице *нешѣо*, у ијекавско-екавским и у појединим јатовским пунктовима појављује се облик *нешѣа* (т. 434).

715. У јатовској зони потврђене су и несажете форме присвојних заменица (т. 439): *мојеї, својеї/мојем, њвојем*.

716. У првом и другом лицу множине на јатовском терену забележена је паралелна употреба аорисних наставака *-шмо/-смо, -шиѣ/-сиѣ* (т. 506).

717. У централном и јужном делу области веома су чести прилози за место *ѣрām, гѣлām*, паралелно са *ѣрāмо, гѣлāмо* (т. 582).

718. Табеларни приказ некацентованог квантитета и релације према оближњим сродним говорима:

Табела 1.

област/ позиција	<i>māj̄kē</i>	<i>liīyārā</i>	<i>Vīnčinē</i>	<i>īrāznīk</i>	<i>Būlčinōj</i>	<i>vējēmo</i>	<i>māj̄činōi</i>
Ваљевска Подгорина	+(-)	±-	- (±)	+-	+±	+ (±)	+
Ваљевска Колубара	+-, ±	-	∅	+-	+-	+±-	+
Рађевина	+	∅	∅	+	∅	+	∅
Узовница	∅	∅	∅	∅	∅	+	∅
централна Шумадија	-	∅	∅	-	∅	∅	∅
Ужичка Црна гора	+-	+	∅	+	∅	+-	∅
Љештанско	+	+	∅	+	∅	+	∅
Тршић	+-	±-	∅	+	∅	+	∅
Драгачево	+-	∅	∅	+-	+-	+-	∅
Горобиле	+-	∅	-	- (+)	∅	∅	∅
Моравички говор	+-	+	∅	+-	∅	+-	∅
Мачва	- (±)	∅	∅	±-	∅	±-	∅
Обади	+	∅	∅	+	∅	+-	∅
Горње Цапарде	+	+	+-	+±-	-	+-	∅

Табела 2.

област/ позиција	<i>šīlālē</i>	<i>kūčīnā</i>	<i>Vāvēvācā</i>	<i>īrēslicē</i>	<i>žēšēlāčkī</i>	<i>bādnyāk</i>	<i>jabučnyāk</i>	<i>Būkovičōm</i>	<i>zlamēnye</i>	<i>mūčēnīka</i>
Ваљевска Подгорина	+ (±)	+ (±)	+ (±)	+	+ (±)	+	+	+	+	+
Ваљевска Колубара	+-, ±	-	-	∅	±	+ (±, -)	+	∅	+	+
Рађевина	+	+	∅	+	∅	+	+	+	+	+
Узовница	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	+	∅
централна Шумадија	- (+ уз енклитику)	-	∅	∅	∅	+-	∅	∅	+-	∅
Ужичка Црна гора	+	+	∅	+	+	+	+	∅	+	+
Љештанско	+	+	∅	+	∅	+	+	∅	∅	∅
Тршић	+-	+-	∅	+-	∅	+	+-	∅	+	∅
Драгачево	+-	-	+-	∅	∅	+-	+	+	+-	+-
Горобиле	+	+ (-)	∅	+	∅	+	+	∅	+	∅
Моравички говор	+	+	∅	+	∅	+	+	+	+	+
Мачва	+-, ±	-	∅	-	∅	+±-	+-	∅	+	+
Обади	+	+-	∅	+	∅	+	+	+	+	+
Горње Цапарде	+-, ±	∅	∅	+-	∅	+±-	+	∅	+±	+

Табела 3.

област/ позиција	<i>īrošīāīāīā</i>	<i>vārñīāīā</i>	<i>nāmerñīāīā</i>	<i>ōdajū</i>	<i>ľěskovinē</i>	<i>rūkōm</i>	<i>īrōjīnōī</i>	<i>īrīčevachkōī</i>	<i>nāzūēci</i>	<i>sūsīānēmo</i>
Ваљевска Подгорина	+	+±	+±	+(±)	+	+	+	+	+	+
Ваљевска Колубара	+	∅	∅	∅	±-	+	∅	∅	+	+
Рађевина	+	∅	∅	-	∅	+	+	∅	+	∅
Узовница	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	+	∅
централна Шумадија	-	-	∅	∅	∅	+	∅	∅	+	∅
Ужичка Црна Гора	+	+	∅	+	∅	+	+	∅	+	+
Љештанско	+	+	+	+	+	+	+	+	∅	∅
Тршић	+	±-	±-	+-	+-	+	+	+-	+	∅
Драгачево	+-	+-	∅	-	∅	+-	+	∅	+	+(-)
Горобиле	+	+-	+-	+(-)	+(-)	+	+	+(-)	+	∅
Моравички говор	+	∅	∅	∅	∅	+	+	∅	∅	∅
Мачва	+(-, ±)	∅	∅	-	∅	+	-	∅	+	∅
Обади	+	∅	∅	+	∅	+	∅	∅	+	+
Горње Цапарде	+(-, ±)	-	∅	+±-	-	+(-)	∅	∅	+-	-

Табела 4.

област/ позиција	<i>vōdē</i>	<i>šarēñīāīā</i>	<i>domāñīñsīāīā</i>	<i>děvojākā</i>	<i>fūruñē</i>	<i>vūruñice</i>	<i>bakrēñīm</i>	<i>drvenōm</i>	<i>īrīkoličōm</i>	<i>jālōvka</i>	<i>mědvedñīka</i>
Ваљевска Подгорина	+	+(±)	-	+±	+	+	+	+	+	+	+
Ваљевска Колубара	+	-	∅	∅	±(-)	∅	+	+±(-)	∅	+	+(-)
Рађевина	+	+	∅	+	+	+	+	+	∅	+	+
Узовница	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅	+	∅
централна Шумадија	+-	∅	∅	∅	+	∅	+(-)	∅	∅	∅	∅
Ужичка Црна гора	+	+	∅	∅	+(-)	+	+	+	+	+	+
Љештанско	+	+	∅	+	+	+	+	+	+	∅	∅
Тршић	+	+-	∅	±-	+-	+-	+	+	+-	+	∅
Драгачево	+	+-	∅	-	+-	∅	+-	+-	∅	+	+-
Горобиле	+	+-	∅	+-	+	+	+	+	+	+	∅
Моравички говор	+	+	∅	∅	+	+	+	+	∅	+	+
Мачва	+	∅	∅	∅	+±-	∅	+	+±-	∅	+	+
Обади	+	+	∅	+	+	+	+	+	∅	∅	+
Горње Цапарде	+(-, ±)	+±-	∅	+	+-	-	+-	+	∅	+	+±

Легенда:
 присуство дужине +
 одсуство дужине –
 има вредност полудужине ±
 присуство и одсуство дужине +–
 факултативно, спорадично ()
 недостаје податак ø

719. Табеларни приказ важнијих појединости у вези с јатом и паралеле са сродним говорима:

особине	Ваљевска Подгорина	Ваљевска Колубара	Рађевина	Узовница	централна Шумадија	Ужичка Црна гора	Љештанско	Тршић	Обади
судбина ђ	а) девојка б) с ^ш ено / сено; прије б ^ш ела / бела; дон ^ш ела / донела; ђевојка / девојка	девојка	девојка	сн ^ш ег / сено; у св ^ш ег / донела; б ^ш ело / време; љebaц, мјесто / леб	девојка (деда)	сн ^ш ег / свет; двоц ^ш евка/ двоцевка; св ^ш етла / венац; вјенчали / дeвер	л ^ш еп двје вр ^ш еме / време; ос ^ш ече / однела; вјетар, љеб	с ^ш ено / лева; двје д ^ш ете / време; дон ^ш ела / донели; пјева / месту	лиеп прие диете дониети ђевер
однос префикса прѢ-:при-	а) припада; пребаве: прибијем б) привати, прекрију; презно : Приображење	преближи: прибити	одсуство податка	прибројала : презнати / пресекали, пристанем	пребада, прилажем; приврћеш	признају, преселили се ; приварили се: премакне се	предали, пријател; приварила: препало	предали, причешћују; прибаци: препуцаше	прилаз, превоз; прибавити = пребавити
дат.-лок. јд.им.	баби, у шуми	сестри, на ватри	жени, по соби	одсуство података	Зорки, на ливади	одсуство података	ђеци, у школи	жени	ђеци, у школи
дат.-лок. јд.зам.	мени, о теби	мени, по мени, на себи	мени, по теби	мени, о теби	мен, теб, себ // мене, тебе, себе;	одсуство података	мени, теби, себи	мени, теби	мени, теби, себи
лок. мн. им.	у вајатима	у вајатима	одсуство података	одсуство података	по чабровима	одсуство података	на прстима	по бреговима	по зубима
морфолошки икавизми заменичко-придевске промене	са овим, од они, овима, са свима, у брдним	његовим, туђим	овим	са овим, од они, овима, са свима, у брдним	с овим	одсуство података	тим, млади, неким, са свима, по овим	добрим, моји, свима	с тијем, српски, свима, с твоином, моим
икавизми код глагола VII врсте	видио, живио	доживила	поцрнила	видили	видити, преживила	зажелио	волио ^о = волела	волио	
компаратив	богатија	старији	здравији	одсуство података	здравија	сретни ^{ег}	поштени	чистија	јевтини
икавизам испред ј	а) сеје / сије б) сије / сеје	просио, сеје	сејати	сијали	сеје / веје	сијала	посијемо	сије	гриати
икавизам испред љ	а) недеља б) недеља, недеља	недеља	одсуство података	недиља	недеља	недиља	недиља	недеља = неђеља = понедељник	недиља = недеља = неђеље

особина	Ваљевска Подгорина	Ваљевска Колубара	централна Шумадија	Мачва	Љештанско	Тршић	Горобиље	Обади
60	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет
1. л. през. гл. моћи	можем = морем = могу	можем (могу, морем)	можем = могу	не могу = не можем	могу (можем, морем)	могу = можем = морем	могу (можем)	могу = морем (можем)
3. л. мн. гл. VI врсте	-ају, -еју, -ду (-аје)	-аје, -ају, -еју, -ду	-ају, -ау, -у, -аје, -ду	-аје, -ају, -ду	-ају	-ају	-ају	-ају, -иу (умиу)
3. л. мн. гл. VII и VIII врсте	-е (-у)	-е (-у)	-е = -у	-у (-е)	-е	-е (-у)	-е	-е (-у)
имперфекат	сачуван у малом броју глагола	сачуван у малом броју глагола	сачуван у малом броју глагола	сачуван у малом броју глагола	сачуван у малом броју глагола	Скоро се потпуно изгубио	само најфреквентнији глаголи	сачуван у малом броју глагола
1. л. мн. аориста	одосмо = одошмо	скренусмо (видошмо)	дођомо, побисмо, одошмо	дођошмо (стигосмо)	дођосмо	дођосмо = одошмо	дођосмо	дођосмо = дођошмо
футур од инф. на -ћи	доће (доћи ће)	доће (доћи ће)	доћи ћу (доће)	доће	поћу	доћу	доћи ћу (стиће)	доће
2. л. једн. импер. гл. IV врсте	попи, сакри	попи, сакри	сакри	пиј	попи	напиј се	саши, пи	попи, сакри
т. придев	звано = звато савијен = покривен отеран = отерат ожењен	звано = звато савијен = покривен отеран = отерат ожењен	зван = зват побијени = покривено теран = отеран изграђен	орато = звану убијен = налит терато = бацан ломљен = склонит	обрато = обрано савијен = изувен продат = продан ожењен	опрат = опран добивена = добит ожењен	позват сашивена = добијена ожењен	обран = обрат сабиен = ожењен
т. придев глагола I врсте	везен = вежен донешен (донесен)	везен = вежен донешен (донесен)	вежен донешен	извежен донешен	помужен (везен). донешен = донет	извежен донешен	навезен донешен	вежен отрешен
т. придев VII врсте	кршћен = крштен	кршћен = крштен	кршћена (крштена)	кршћена = крштена	пуштен	кршћен	крштен	кршћен
гл. прилог садашњи	редак	редак	није редак	редак	редак	редак	редак	редак
гл. прилог прошли	изгубио се	изгубио се	изгубио се	изгубио се	изгубио се	изгубио се	изгубио се	изгубио се
3. л. мн. през. гл. I врсте	вучу	вучу (туку)	повучу (извучу)	печу	тучу	вучу	вучу	туку вуку (вучу)
изићи / изаћи	изићи = изаћи	изићи (изаћи)	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи
3. л. мн. през. лећи	легну	легну	полегну	легну	легну	легну	легну = седу	легну
спасити	спасити = спасити	спасити	спасити = спасити	спасити = спасити	спасити (спасити)	спасити (спасити)	спасити	спасити = спасити
ткати	чем = ткем =ткам	чем = ткам (ткем)	ткем, ткам (ткејем)	ткам	чем (ткем)	ткам (чем)	ткем	ткам
искати	иште / пр-иште; иско	ишћем = иштем (искају)	иштем = искам	иска = иште =ишће	иште (иска)	иска = иште =ишће	иште	одсуство података
дати, знати	дам = даду знам = знаду	дам = даду знам = знаду	дам = даду знаш = знаду	дам = дадем, знам = знадем	дам = даду знам = знаду	дам = даду знам = знаду	дам (дадем), знам (знадем)	дам (даду). знам (знаду)
волетити	волим (во-лем)	волим (во-лем)	волим (во-лем)	волим = водем	волим	волим = водем	волим	волим
бежати	бежи	бежим = бегам	бежим = бегам	бежим = бегам	бежи	бежи	бежим	бјежи

особина	Ваљевска Подгорина	Ваљевска Колубара	централна Шумадија	Мачва	Љештанско	Тршић	Горобиље	Обади
ћутати	ћутити (ћу- тати)	ћутати (ћу- тити)	ћутати	ћутати = ћутити	ћутити (шутити)	ћутати	ћутати (шућети)	ћутити = ћутати = шућети = шутити
бити	бидем = биднем = будем = буднем	бидем = биднем = будем = буднем	бидем = бидне = буде = будне = бине	буде = будне = бидне = биде = бине	бидем = будем = биднем = буднем	буде	бидем (биднем)	будем = бидем = бинете
даривати	дарују = даривају	дарују = даривају	дарива (да- рује)	дарујем = дарива	дарују = даривају	дарују	дарују = даривају	дарују = даривају

721. Општи је утисак, и статистички гледано, што се види поређењем, с једне стране, списка заједничких и, с друге стране, диференцијалних црта на прозодијском, гласовном и морфолошком нивоу – да је говор Ваљевске Подгорине умногострано компактан. Цело подручје, наиме, обједињују новоштокавска обележја. Међутим, дели га, управо на структуралном нивоу, једно битно обележје – инвентар а тиме и структура инхерентног вокалског система. Зону јасно диференцира судбина јата. Од пунктова обухваћених истраживањима више од тридесет је без икакве сумње јатовских. У свима њима јат, у вредности затвореног *e / ɛ /*, има статус засебне фонеме, у онаквом смислу како га је у српској науци о језику дефинисао Павле Ивић, а у савременим српским говорима у границама Србије Слободан Реметић.

722. У северном, западном и источном делу подгорске области јат је добро и документовано потврђено у свим позицијама, без обзира на слог, прозодијски моменат и фонетски контекст. Наравно, једини ограничавајући моменти у том смислу су његова историјска позиција (нпр. ретко појављивање у иницијалном положају) и морфолошке односно морфонолошке промене, које су старосрпске као завршен процес или развојна тенденција која је трајала кроз дуги средњи век, претежно у наставачким морфемама (нпр. у деklinацији, именичкој и придевско-заменичкој). Уз то, инвентар сугласничких фонема јотованима је проширен гласовима *ć* и *ž* у ијекавско-екавској зони, али у ограниченом броју речи. У ствари глас *ž* се само спорадично потврђује.

723. Циљ овог прилога није било доказивање доказаног (у феноменолошком и ареалном смислу), у Реметићевим истраживањима пре свега, већ монографским описом отклањање још једне белине на мапи српских говора, одређивање зоне додира са ијекавско-екавским говорима, као и прецизирање јужне границе јатовских говора на подручју Ваљевске Подгорине – назнаке даљег њиховог простирања у другим правцима и одређивање њеног кретања у области Ваљевске Подгорине.

Ово истраживање је документавано, и идући од села до села, потврдило границу коју је проф. Петровић апроксимативно одредио (1982: 126) по којој „јужна граница јатовских говора не би прелазила Повлен“⁴. Обављено истраживање прецизно је показало да се јужна граница јатовских говора протеже до источних обронака планине Јабланик и даље наставља углавном левом страном тока реке Јабланице.

V ТЕКСТОВИ

1) Говори са незамењеним јатом

Балиновић

Правила сам бабине, било је народа пуно и правила смо вџе игрѠнку. Туд је било до свѠнућа народа. МѠлѠ бабине, об"чно дѠђе се са мѠлим пѠклѠном: донѠсе се пѠгача, заколѠш кѠкѠш, сѠт кѠлѠч зѠву. Ка-се дѠте рѠдѠ, мѠсѠ се пѠгача, Ѡво Ѡна је се порѠд"ла у бѠлници и чѠм је иѠзашла из бѠлницѠ јѠ сам умѠсила кѠлѠч, пѠгачу на прилику зѠвѠмо, а двѠ колѠча умѠсѠм. ЈѠдан прѠбѠшѠм, а јѠдан умѠсѠм иѠсто нѠкѠ као пѠгачицу. ДвѠ да се рѠдѠ јѠш јѠдно, тѠ су гѠтње. И тѠ сам јѠ ѠднѠла на бабине, Ѡт"шла јѠ дѠле и дѠрујѠм дѠте. КѠжѠ да није дѠбро нѠмѠ просѠцѠ ако се жѠнскѠм не умѠсѠ. МѠлѠ су Ѡбавезне. МѠрѠ кѠ Ѡће д умѠсѠ. Било кѠ д умѠсѠ иѠс кућѠ, тѠкѠ је Ѡ крштѠњу.

*

НѠсили смо плетѠн"це. ДѠсѠдило ми сѠд чѠшлѠње, ѠзмѠм јѠ сѠма и ѠсѠчѠм. НѠсам запѠмт"ла да су ме шѠшали. А вѠлела сам да бѠднѠм пѠтшѠшѠна, али није ниѠко се шѠшѠ.

Кад прѠђе гѠд"на дѠнѠ трѠбѠ ѠјѠк да ѠшѠшѠ дѠте. Ја-сам иѠмала брѠта и старѠјиѠ сѠн кад је ѠзѠ дрѠгѠ гѠд"ну трѠбѠ да га ѠшѠшѠ ѠјѠк и дѠђе засѠчѠ рукаве, то-су гѠтње биле. Ако нѠмѠ ѠјѠка шѠшѠ рѠдбина нѠкѠ прѠчѠ. А жѠнско не шѠшѠ дѠте, па мѠја унука није се шѠшѠла ѠвѠште.

МѠлка НовѠковић, 1936.

БеѠмѠжевић

ДѠшли сутрѠдѠн ка-су ѠвѠ ГрѠјѠч"ће попѠлили свѠ. Ѡн" су дѠл попѠлили свѠ, сѠмо ... бѠли су тѠ и НѠмци и партизѠни. ѠвѠ прѠѠкопајѠ ниѠма пѠт, пѠлѠ гѠр. ѠмбѠр бѠйѠ пѠн шѠн"цѠ и пѠна кућа свѠгѠ и дѠда ми тѠј бѠо дѠле. ЧѠча Ѡт"шѠ и ѠжѠниѠ се,

стрина, те се тетке удале, а деда осто да чува кобојаги ако сви оду, све ће попалити, ако некого има, нећу. Он јадан осто, стрина ми пошла, овде отишли гор у Босилке дје-је тај отац мој очо у кућу. Отшли гор њима. Она пошла, они иду уватше свекра, уватше за руку и одведоше дје је тај амбар и ја на капију погледа само и ја видим ... тај пиштољ, ја видим оце нема да је пао. Ја одо, не вреди. Сутредан дошли они одуд, да се иде неко да види, а та моја стрина и ја, па људи не смеду д иду ко зна можда су дол. Ми пођемо доле, оно кокоши остале само. Кокош шушњи, а ми јој, деш бојим се да су они и полако надвирисмо се там – ништа бже само ко-год граном да с помео само та вурунца остала, а био колики је вајат па чардак велки, па амбар велки, па кућа та с три оделења и подрум. Ништа није остало само ето ти те вурунице. Деда изгорио код амбара. Узели воз, знаш воз онај на колма што вуче. Узели воз и метили бреме сламе на њега и метнули онај воз на њега озго и запалили. Ка-смо ми дошле, воз изгорио, деда изгорио сав – печен испржио се сав доведе вако прегорило коленаче и дол остали му опанци пре ношени. Остале вако ноге дол, а овде све знаш кад изгори месо, спржиш и вако овудан, гуњи носо. Он увек има понеки динар роб у цепо, оно остало му вако на земљи и неколко динара у цепо. Ми ондај вратимо се кући, кажемо овима, мој отац и чича дођу тамо ... Ови дошли двојица простирку узму и простеру и оду ископају рупачу скују од проштаца као дашчице те метну оно ту и саране шта ћу. После су издали оброке, даће како је трбало... е, мој, дијете...

Иванка Радовановић (Грујичић), 1914.

Братачић

Прели кудељу. Пре се сејала кудеља, ниси имо ко сад. Чеш, изачеш постав, мораш да избелиш и сашијеш кошуље људма и нама. Вунене цемпере носили. Дуге и кошуље носили. Он је носио гуњ. Правио Шоле дол доктора отац. Туд има доктор не знам како се презива. Шоле, његов отац шид, био снајдер. Шид гуњеве, шид капе, шајкаче. Гуњ, све они гајтани овда, прешива. Тако пре момци и носили. Шишамо овце, опереш, носиш те уредиш. Била вуновлачара у Осечини, послен предеш. Плетемо чарапе, цемпере, ћилиме. Није било да се купи памук па да чеш по памуку шаренцу нег морам да опредем и основ и да оснујем, навијем. Јашта сам знала, и да снујем и да навијам. Ударй кочиће вако, туд ударе два кочића и дол један, па онда опе врате па вако још и ту се направе као чини, правиш оно куд ће протуривати после. На разбој изачеш, ћилиме измећеш и нако. Шаре, онде. Радй се зими, радй се и ноћу, обесиш лампу вако, о разбоју, није било светла. Ов је дошло светло шесет осме. Нисмо доглен имали светла. Запале жене ону жижу, још скину стакла да не горе много гаса. Није било да се купи, било рата.

Негосава Николић, 1932.

*

Јагњећа вуна је јарна. Од ове годне што се шиша која се ојагњила зове се јарна, ал од оваца маторна. Има разлике. Моја сестра је ишла занат учила и није тамо нико знао да каже како се зове јагњећа вуна. Само она сјтла се, мама ми је причала да је то јарна – она је то чувала за ћилиме. Најлешши су ћилими о(т) те јагњеће, јер није оштра.

Дoшла једна млада и послала је свекрова да понесе водe. И она затрчe се, а oтшли oви да вадe циглу. Она се затрчe па паднe, скрка се. Плaчe, дoђe кyћи пoжалити се мyжу, а свекрова је питa штa ти је са видрицама. Па јeблe те видрице виш да сам се разбила. А она кажe „нeмoј yлазити y кућу ако си разбила видрице!“; видрица је била скyплa...

Вeра Тyричић, 1937.

Врагочаница

И биле су тe водeнци ал вишe кoмшијa мoрају да мeљy ... Мeљe понeдeљак цeљи дан и нoћ, ал било је тo и прe дoђy и догoворe се кaкo ћe да пoплашe јeднoгa чoвeка у водeнци. Он oтшo нaлoжиo вaтру да спaвa у водeнци и да мeљe. И зaсуo кукyруз док нeкo каје лyпa на врата. А била му и жeна сa њим, а он штa ћe каје eво нeки лoпoвa. Јoк, вампири. Док oви запaлe нeки yгaрак и oдајy oкoлo водeнци – јeсу вампири. Oндa штa-ћy па oтврe водency и заyставe кoлo да нe мeљe. Они мeтнy нeкy мoткy. Излeтe из водeнци и пoбeгнy кyћи, пoкyпe брашно и oднeшe.

*

Тo је у Јaблaнци било. Ишли oни у водency. И пoђy из водeнци, а yсрeд нeкoг врeла и било нeкo грoбљe. И ми идeмo док yскoчи се нeкo јaрe на кола. Мoј oтац вeли, не oкрeћи се. Идe, идe док дoђe до дрyгoг грoбљa. Јa oћy д yмрeм. Мoј oтац вoди вoлoвe и ћyти. Кад дoђe до нeкoг грoбљa, oнo пeтли запевашe. Док он пoвика – мoл те се бoгу штo пeтли пeвајy дoсад би ти била мoја вeчeрица. Они се прeстрaвe и дoђy кyћи и разбoлe се. А тo је бийo нeки вyкoдлaк, чoвeк. Кажy, тoг су виђали yвeк у Јaблaнци у Јoвaњи. Вoлoви свe тeжe вyчy. И мајка се разбoлa од стрaa. А дeда је послe и yмрo. Јeстe се дeсило у вoди. Из йстe водeници је пoнeо. И прикажe се чoвeк у вoди. А кажe сaмo су вoлoви из стрaa пoчeли да стајy да стајy. И он се бийo прeстрaвиo.

Милојка Чoлић, 1927.

Гoрњa Бyковица

Јa-знaм да oдбpaјaм oт стрaвe. Јa-сам тo пyно дeци oдбpaјала. Ка-се дeтe прeстрaви па вриснe y сну, па нe мoрe да спaвa па плaчe. Мeн" тo жeнe дoнeсy, а oлoвo трeбa да имa. У пoслeдњe врeмe нeмaм oлoвa, нeмa дe да се наћe, па ја рeкнeм, ја-ћy oдбpoјити ал нeмa oлoвa. Они се снаћy, ал кoмe сам гoд сaлила стрaву знaш кaкo су ми се закваљивали, кaкo бyдe дeтeтy вaјдa. Наyчила ме јeднa жeна, била жeна чyвалe смo стoкy, ја-била дeтe. Она жeна ... а имала ти- стринa, па ималe дeцe, а она мeнe свe питa за стринe по ймену. Јa за јeднy кажeм дoбрo је, а дeтe сaмo реко плaчe и вришти, нe мoрe да спaвa нoћoм, сaм га нoсajy. Она мeн" кажe „ћeрo, да ја тeб" кажeм да ти нeмy сaлијeш стрaву, тo је се oнo прeстрaвило“... Она мeни прича кaкo се oнo oлoвo рaстoп" у каш"кy, кaкo се сипa y вoду, кaкo се дeтe да пoкријe црвeним је л вeчнaним, нeкoм aљeткoм и кaкo ћy д oдбpoјим. Јoј па нe мoгу ја тo запантити. Запантићeш ... Исприча она мeни. И ја сам грeдoм тo шапoрила да не забoравим. И чим сам дoшла кyћи, ја-сам тo мoјoј стрини испричала – oндa

било тог олова послен рата пџцато из мѣтākа, јабом па били некаки ѓкрџгли кѓ кликерићи. ѓдмā јā сали ѓном дѣтету страџу, дѣте цѣлу нѓћ спāвало, није се јāвљало па за чудо свīма. И послен једно ѓ другѓ то-се чџло и пѓчѣше мѣнѣ звати. Па прѣ два мѣсѣца ми йз Вāљева чѓвек дѓвео жѣну и двѓје дѣцѣ и знāш кāко се заквāљујџ кāко је било дѣци добро ... Прѣплаши се дѣте о свāчегā ... Јѣсам причала свīма, ал нећџ. Нāјбѓлѣ кѓ није џдат, ѓжењен. Йстопй се у каш"ку мѣтѣм па на жар, ѓнѓ се йстопй и трйпџт растопйм ѓнѓ једно ѓлово и џспѣм у чāнчић неќи ... и ѓдбројйм и ѓб"чно се нацртā ѓ чегā се дѣте џплаши – нацртāвало је се као зѣчић, као тйца, живѓтиња неќā ... трйпџт – прѓви пџт нā глāву, дрџги пџт на стомāчић, трѣйи пџт на нѓг"це и џмијѣ се сā тѓм вѓдѓм и бѓдѣ вāјда. Дāдџ, ал нећџ јā д џзмѣм нйшта сāм рѓкѣ рāди, вāљā се. Донѣсџ шећера и кавѣ ... ѓв сам једнѓј дѣвѓјци скѓро сам јѓј кāзала, Јāсмина се зѓвѣ – Јāцо, напиши па прѓбāј нѣ неќѓме док се не џдāш, пѓчни, сали нā неќѓме. ѓни тѓ кобојāги ѓћџ а пѓслѣ и мрѓй.

Тѓнка Јѣвтић, 1921.

Гѓрњѣ Црнйљево

Једарѣд сам била рѣш"ла да побегнѣм и заговѓрла да ѓн дѓћѣ до мѓјѣт двѓришта и јā д йзићѣм и д идѣмо. Била је кйша, мѓја је бāка то примѣтла и рѣкла мѓм ѓцу. Кāжѣ „Тйјосава је се припрѣмла да бѣгā“. Тāта је мѓј џзео пџшку и пѓчео да пџни пџшку „да видйм дѓвече кѓ ѓдā око мѓјѣ āвлијѣ“. Кāки, ја-нйсам вйше смѣла изйћи йс кућѣ. Мѓја мāјка отрчи гѓре кѓмшијама и кāжѣ „отйћте, рѣцте Тѓмиславу да не дѓлази“, а ѓн се ѓвде бйо припрѣмѓ са њѣговѓм стрйнѓм и са јѓш једнѓм њѣнѓм другāр"цѓм Рāдѓм, да пѓћѣмо да је вѓдймо. Жйворāд дѓлази и кāжѣ њѣму „Тѓмиславе, нѣмѓј д идѣш слѓчāјно, Рāнко ће те ѓбити, нѣмѓј д идѣш по Тйјосавџ“. Пѓслѣ десѣтак дāнā нйсам нйкуд из āвлијѣ йзлазла. Нйсу ме пѓстали, а нйсам ни тѣла. Пѓчѓ мйр. Пѓслѣ ка-сам пѓчѣла јā да йзлазйм, да идѣм на бѓнāр, на ћѣрем, ѓн сачекā мѣнѣ на ћѣрему. Знā се јџтри кā се идѣ нā воду, рāно. Сачекѓ ме на ћѣрему и кāже „āјде или те кѓљѣм“. Реко „јā нећџ“. ѓн йзвadi нѓж из цѣпа, а мѓја мāма се сѣћала да ће ѓн бити, да ће ѓн дѓћи на ћѣрем и одѓзгѓ пѓчѣ грдйти „Шта ш тџ, је л мѓје дѣте нѣ можѣ нйкуд да йзāћѣ да тй нйси тџ?“. ѓн се ѓкрете и ѓде. Грди цѣлу фāмилијџ, Чѓк"ћи вāки, ѓнāки ... Нāдимак смо тāј од стāријй ймали. Пѓслен мѣсец, двā дāнā нйсмо се нйгде сāстајали. Нйје мѓр, кāки дйгѓ рѓке. Ја-пѓшла мѓјѓј бāби, кад јā ѓкрето се, ѓн вйче „чѣкāј“, ймѓ јāтāке. Жѣне неќѣ, стāријй лџди. Свй су га вѓлили и цѣпли. Нйје бйо пйјандура. И јā гѓре на вр њйвѣ. Кад ја пѓгледа гѓре једна њйва прѣко ѓградѣ ймā чѓбāнā. Чџвајџ стѓку. Мѓрам стāти. И ѓн дѓће „Јес" се џплашила?“, реко „нйсам, ал већ дрћћѣм“, „нѣ бѓј се нйшта“ кāјѣ. ѓстанѣм јā, нйсам нйшла ни бāби, отрчйм сāмо да се прѣкāжѣм бāби. Гѓд"ну дāнā нйсмо се пѓслѣ ѓпет џзѣли. Ја-сам оклѣвала да пѓслушāм рѓд"теље. Дѣ-год сам јā... Вāљда сам ѓт"шла нā Спасовдāн; ѓт кућѣ ѓставйм мāму, тāту, сѣдѣ, вāрѣ млѣко. Ја стѓјйм кѓд њй, а ѓвомѣ рѣкла да чѣкā дѓле у рāвни, да ћ ја дѓћи џ рāван дѓле испѓт кућѣ. Стāјала јā тѓд и мйслим штā ћџ. Бѓга бѓжйјй ѓвāј је сйгѓрно дѓле. Åј, реко д идѣ па штā ми Бѓг дā. ѓкрѣнем се ја од рѓд"тѣлā и пѓћѣм, а ѓн дѓшѓ већ до двѓриштā, дѓшѓ дѓ к"ћѣ. Прѣскāчѣмо ми прѣко ѓграде дѓле и јā прѓтрчйм њѣгā. Мāјка је пѓчѣла кџкати, јāукати. Тāта је ћѓтѓ, нйшта нйје рѣкѓ. Бāба рѣкла „Е па неќ је жйва й здравā и срѣтна па дѣ да је“. И тѓ се заврши. Кад пѓслен пѣ, шѣс дāнā ѓвāј мѣн" велй „вйдѓ сам бāбу Йку (Илйнка) и рѣкла је да дѓћѣш и да донѣсѣш трѣшāњā, а џ нāс било

трешања. Реко „набери па да идём ја да однесем“. „А дè ли је тата?“, каже „он је от"шò кот чйчè Брѝнка, от"шò је код његѝ на копѝње“. Идём ја код мѝмè и бѝбè, нећу ме грдити. Кад тѝмо ја улазим у воће, па пре(т) тѝту. Тѝта гонй крѝве. Нит смём нѝзѝд, нит смём њему нѝпрѝд. Ја-стѝла вако ко укопѝна. Прекрстла рѝке, и нѝк бѝдè штѝ ђе. Вѝлй „Добро-вѝче. Штѝ то ти, мѝре, урѝди?“. Ја смѝко рамѝн"ма, нйшта нйсам урад"ла. Кѝјè „Ајде, гѝре, ёто ти мѝмè и бѝбè у авлији“. Он ђтерѝ гѝведа да зѝтворй и повѝжè. А онè ђбѝдвѝ видиле и мѝнè и тѝту и пѝтрчѝле према нѝма. Бѝјѝле се. Он" ме нѝдè. Кат са пѝшла кѝћ" „йди ђв"дѝ, йди ђв"дѝ“. Бйло лѝто, нѝгазиће на змйју, йди пѝтем. А тѝта вѝли „Па је л она вѝс пѝтала јѝкѝ кѝд је трѝбала д йдè?“. И тѝта нйје дѝлазиѝ гѝд"ну данѝ, и рѝд"ла сам старйјѝг нйје дѝлазиѝ. ђвд је бйло вѝнчѝње, бйло стѝтйњѝк лѝдй. Сѝтре, ђбѝћѝ је и дѝћѝ да бѝрѝмо грѝжѝ. Ја-кат сам га вид"ла... и пѝслѝ је дѝлазиѝ и бѝдè с нѝма цѝо дѝн. И волиѝ је да дѝћѝ ...

Тијосава Сѝвић, 1935.

*

А тѝј Лѝксѝндра Гѝјло прймио је Кѝлабиѝа кад је мѝрио имѝње код њѝговѝ кѝћѝ стѝновѝ. Рѝдио као гѝометар за врѝме бйвшѝ Југослѝвије, трйјес ђсмѝ дѝвѝтѝ гѝд"нѝ. И тѝде јѝѝ и пйѝ, бйѝ дѝчекѝн лѝцкй. Кѝлабић от"шò у чѝтнйке и нѝйћу, дѝћу чѝтнйци да тражѝ лѝба. И дѝћу кот чйчè тѝмо, тражили од чйчè лѝба, а ђн кѝжè: „Кѝ сте вй?" Кѝжè, чѝтнйци. Они ђдѝ, вратѝ се шкѝли, а у шкѝли је бйла војска и кѝжѝ нѝс нѝкй чйча йзгрди. Он кѝжè „йте вй чйчу повѝ(д)те“. Комадѝнт Кѝлабић нарѝдиѝ да доведѝ чйчу. Доведѝ њѝгѝ и истѝчѝ. Ка- су га истѝкли, а ђн чѝек вйћѝн, нйје за тѝчу, цѝѝен бйѝ. Он крѝнѝ дѝл низ Тѝмнѝвицу па кѝћи, па према нѝшѝј кѝћи ђвдѝ на прѝчац. А нѝко кѝжè, ђде чйча у Сѝч"ну да тѝжй Нѝмцима. И вратѝ ђни њѝгѝ и кѝжè: „Вѝд"те га тѝмо, убйјте“. И повѝдѝ га ђн" низ јѝругу, кад учитељ рѝчѝ „Знѝш штѝ, Нйкола, тѝкли твѝга прйјѝтеља“, „Трчи, повѝди, врат"те га да нѝ убйјѝ“, ал гѝтово, чйча йзгуби жйвѝт.

Бѝр"вѝј Иванѝвић, 1925.

Вѝјиновѝча

Кѝћа старйнскѝ, ђгѝйште ймало вѝкѝ дѝле нѝ сред кѝћѝ, звѝо се сѝч нѝкй вѝкѝ ђкрѝгло и тѝ је се мѝсио лѝбац и тйм се сѝчѝм покрйвало. Тѝрй се тѝј сѝч се угрејѝ па се тѝрй, па се ђзгѝ прѝкријѝ жѝром. Земљѝнй лѝнци, у земљѝнѝм лѝнцу свѝ кѝвали пѝсѝл и крѝмпйр и кѝпус. Тѝ нйје бйло кѝповнй лѝнчйћѝ. Вѝриге ймајѝ ђзгѝ ђбѝсй се котлић и угрѝвѝ се вода, ѝѝсе су бйле земљѝнѝ, кѝшике дрвенѝ, а пѝгла на жѝр. Јѝ й сад је ймѝм. Бйли су йсто тањйри тѝкй земљѝнй, из празнйкѝ се нйје јѝло. Празнйци су скѝра... ѝѝсѝ нѝколкѝ и тй тањйрѝ нѝколкѝ и дрвенѝ су кѝшике, дрвенѝ су кѝтлѝче. Сйнија је ђкрѝгла и(з) сйнијѝ се јѝло, нйје вѝкѝ астѝла бйло.

*

Ја-сам плѝла, вѝзла, ткѝла. Урѝдйш вѝну, ишчѝшљѝш вѝну. ђшйшѝм ђвце, па ђперѝм вѝну па ишчѝшљѝм је. ђвце се шйшајѝ у мѝју мѝсѝцу. Йшчѝшљѝ се тѝ

вўна и грѣбени, изгребѣнā се и ѓндāј се прѣдѣ. А сā се нѓсї да рѣдї. Прѣдѣм и ткѣм, опрѣдѣм стрѣку, звāла се стрѣка тāнкѓ вунѣ и кўпїм пāмук и ѓснужѣм и нāвијѣм. Ја-сам знāла да снўјѣм, мѣни је кāзала тѣтка тā. Јā би тѓ ѓ сад ўмела. Оснужѣ се и нāвијѣ се и јā ѓзаткѣм мѣни сўкњу. Пѓмотāм тў прѣђу и нāмѣстїш тāмо мѓсурови се звāли, а вāкѓ се ѓмајў двā дрвѣта и прѓбушено тāм и вāм као лѣтка нѣкā, прѓтўрāш нā тѓ и нāнижѣш и ѓснужѣш. И нāтурїш нā рāзбѓј и ткѣш. Јā ѓмāм рāзбѓј и сāмо гѓре. Рāзбѓј сā нѣ трѣбā нїкомѣ, сād нѣ чѣ нїко. Ымā брдо ѓмајў ѓни што тўрїш нѓге пā брдила и ў њѣгā се тўрї брдо и тѓ пѓклопїш. Колѓнтуре – се зѓвў ѓно што тўрїш нѓге. Ымала сам нїте, крѓж њї се увѣдѣ тѓ, мѓрāш да увѣдѣш прѣђу. Крѓз нїте пā крѓз брдо, пā пѓвѣжѣ се дѓле увўчѣ ѓмā гвѓжѣ нѣко зā тѓ, ѓне вѣзице и зātѣгнѣ дѓл вратїлѓм и ткѣш. Нѓћѓм се рāдило, лāмпa пā тўрїм пѓре себѣ. Ја-сам вїше ткāла нѓћѓм нѣг дāњѓм. Ткāла и ѓїлиме и губѣре и слāмар"це. Врѣтѣно и прѣслица. Мѓрѣ да се ўдарї кад пāднѣ. Јā сād сāмо плѣтѣм пѓмало, а не прѣдѣм. Ымā двѣ гѓд"не сїгўрно нїсам прѣла. Нѣ морѣм јā. А плѣтѣм чāрапе, пулўвер, цѣмпер.

Милѣва Мāрковић, 1923.

*

Мўчио сам се кѓ Кристос. Кад ме је пѓслѓ зā јѣдно прāсе код Тѓсѣ и стāвили га бїло у пѓдрум нѣкї и прāсе пѓбѣгнѣ, ал ѓн га дѓнѓ првї пўт. ѓн мѣнѣ пѓшљѣ дрўгї пўт: „Ыди понѣси прāсе што је пѓбѣгло!“ Јā дођѣм тāмо нāђѣм јѣдну жѣну о тѣ кўћѣ де је ўзѣто прāсе, пā мѣни кāжѣ: „Шта је Тѓмиславе?“, ѓднѣли су свї лўди ал ѓмā ѓвѓ јѣдно ўватиђу. Јā кўћи дѓнесѣм прāсе, кāже тўрї га ў кацу, нѣка га ў каци. Ал ѓн је д ѓзвїнете дѓнѓ мўшко прāсе вѣпрїћa, а јā дѓнесѣм пѓслѣн жѣнско. Нїсам јā знāѓ ни јā, нит је ѓна жѣна. ѓн пѓзовѣ јѣдногā прѣватници, нѣкогā Срѣтена да ўјаловї и тѓ је мāло рāмѓ нā јѣдну рўку пāо са цѣра. И кāжѣ, дѓлазїм јā и вātāм ѓнѓ ис кāцѣ прāсе и прўжāм ѓномѣ чѓвѣку што трѣбā д ўјаловї, а јā ўлазїм из нѣкѣ лѓтрице ѓзгѓ. Чѓвек дрђї прāсе и ѓкрете се и кāже Алїмпїје, ѓмāш тї дрўгѓ прāсе, ѓвѓ је жѣнско прāсе. Ё, јѣбѓ ... пѓчнѣ нā мѣнѣ и ѓнѓм мѓтикѓм и ѓће мѣнѣ ал ѓнāј га чѓвек ѓдгўра. ѓнѓ прāсе пѓбѣжѣ, јā пѓтрчи д ўватїм прāсе, нѣ глѣдāм што је ѓн мѣнѣ ўдарѓ. Такѓ сам прѣпатио дѣвѣт месѣцї. А нѣ смѣм да дођѣм кўћи да кāжѣм.

Пѓслѓ ме је ... ѣ, ѓн и бāба су сѣдили око вātрѣ и грѣјали се: „Ыди Пркула“, не вѣлї ми ни ѓменом такѓ мāло да ми и пѓтепā, а цѣпало је нāпољу – дўгачак пāњ двā мѣтра, дѣбљї, нā њѣму се сѣчў дрва. Јā сам и тāмо дѓшѓ и ўзѓ трї цѣрова дрвѣта по дужини јѣдан мѣтар и тўрио прѣко лѣвѣ рўкѣ. И ўлазїм нā њѣгова вратa у ѓцāклију де-се лѓжї вātра. Ымала су двā кāмена да се пѓпнѣм као стѣпенице. А ѓн и бāба сѣдѣ порѣд вātрѣ. Вātра се рāсијала, пўцкā, нїје тѓ ѓмало ни свѣтла ни ... гѓрї вātра и сїјā. Јā ў кућу и кѓрāк д ўђѣм, ѓн мѣни д ѓзвїнѣш нā ѓзражāју кāже „мāрш“. Јā се ўплашїм, нā мѣни је кѓшуљa кўдѣлнā и гāће, цїпеле, нѣмāм нїшта ѓд ѓдѣла дрўгѓ. Вратїм се јѣдан двā кѓрāка нāзāд и дрђїм ѓна дрва, стāјѓ, стāјѓ и мїслїм што ли ми је рѣкѓ тѓ. Пā сїгўрно нїсам рѣкѓ добро-вѣче. Пā се пѓново врāћāм и ўлазїм кāsнїјѣ и кāжѣм добро-вѣче, а ѓн „јѣблѓ те вѣче, нāпоље, кāко ўлазїш ў кућу“. Јā се јѓш вїшѣ ўплашїм, пѓврātїм се нāзāд... стāјѓ, нѣ знāм шта ћу сād. Сїгўрно реко прїчāјў нѣшто пā нїсу завршили пā да јā нѣ чујѣм. Кад бāба њѣгова кāжѣ „Ыди, море, лўдāче, нек дѣте ўђѣ, пā дрўгѓ ће вѣче знāти“. ѓн прѣлазї с ѓнѣ стрāнѣ вратā, јā сам с ѓвѣ и кāжѣ „āд, ўлази“. Вїдїш ли нāгрāшкѣ ил нāпрѣд ў кућу кад ўлазїш,

па шамаром ... Он другим шамаром. Ё, у моју кућу ка-се улази, нџси се дрво напред идџ дџбљи крај и такџ улази. А код мџг се џца тџ није гатало. Као нџнџш тџ нама натрашкџ нџшта унџти.

Тџмислав Цвџјић, 1932.

Гуњаци

Тријес ѝ троје било у Љубе Марковића задругџ било. А сџ бџдџ пџторо шџсторо нџ морџ сџд зџједно. Фџмилија смо. Љубџ се звџо најглавни. Лџпо се слџгали, тријес ѝ троје нџрода. Изџђџ свџ тџ, рџдџ, пџљскџ рџд, кџпајџ, жџњџ, кџсџ, прџ је се жџло. Запџведџ, Љубџ био домаћин. Он јџтру запџведџ џвим млџђим, Марјин рџђени свџкар. Запџведџ штџ џу да рџдџ. Да кџсџ, јел ако је да се жџнџ, жџњџ, идџ да кџсџ лџваде. Српом жџнџш. Кџпџ и вџжџ, а лџваде кџсџ кџсама. Вџжџ, чџпајџ ужџта од... Вџжџ сџденџ у клџдње. Ударџ кџлац и дџнџ. Е, пџслџн дџјџ машина те овршџ. Вршећа машина, гџмно.

*

Имала сам прџсилаџ, џн кџјџ није јџш џ менџ ћџрка зџ удаје. Од седџмнџс гџдинџ пџчџли прџсци дџлазити. Било је ис Пџцкџ, ис Белџтића, Ђстружња, из Брџтачића. Мирџжџинка. Ђндџј џђу мирџжџинку, дџјете, џђу мџмци нџк је ћџраво јџдно џко, сџмо џђу мирџжџинку, јџбџ и мирџз. У кџђу дџлазили и накџ питајџ. Код гуњачкџ шкџле бџдџ вџшер и питајџ. Дџђџ менџ јџдан – Тџша Сџмић, ѝмџ је сџна зџве се Иванко. Јџ џдигрџла до јџдног кџловођџ, џ Бџлој Црквџ бџџ вџшер, Мџлџ Госпојџна. Јџ сџмо се пџштила, вџдио јџдан џн је бџо кџвџч. Јџрдџн џнџј Рџдовџновић из Ђстружња, док Иванков џтац, Тџша идџ мџни. Штџ џе џн џнџј чџвек вџм мџни међу цџре. Кџло ѝгрџ у црквенџј џвлији. По три кџла ѝгрџ. Ђн кџко дџје, здравџ се сџ мнџм, кџје: „Кџсо, џђеш тџ мџни бџти снџ?“ Јџ-се насмџја, па кџјем џђу. Кџјџ, мџј ѝмењџк рџкџ, џни бџли пџ шџтрџм, пџли, рџкџ. Сџмо ако се џђу дџца. Ё, ако је џтац рџкџ „џђу“. Кџкџ, јџ се смџјџм, јџ лџжџм, мџслим нџ дџ бџг.

Вџлџ, Марковџни џдајџ се кџ Цџгани, свџ ис кућџ џ кџђу. Ђз Марковџнџ у Марковџне, свџ ис кућџ џ кућу. Ђџна је свџкрова прџвџ дџшла у Марковџне. Дџкосџва другџ, Нџдежда трџћџ. Чџкџј да т кџжџм. Кџса чџтвџртџ, јџ пџтџ, Спџмџнка шџстџ, Мџлена џсмџ, Дџра... свџ џ Марковџне. Кџжџм јџ, дал није свџјта. Пџто Тџку, пџпа, нџму бџло ѝме Тџко. Јџ џђу Кџсу, Тџшџну за мџг Богдџна. Кџјџ, ѝз Марковџнџ џна, па јџс ѝз Марковџнџ. Свџ мџј свџкар опрџчџ. Кџјџ, то-је се кџжџ, Рџшо, вџлџ Рџдоји, разрџдџло. Јџ сам прџчџ свџјту, прџчџ сам свџјту вџнчџ, ѝмајџ и рџд и пџрод, и жџви и здравџ. Слџбџдно, мџре. Узми је за снџву. Па, рџко ако је нџговџ, гријџта ... и жџви и здравџ и данџс дџњи, Рџшо слџбџдно џзми.

Кџсџра Марковић, 1922.

Гџрнџ Каменица

Сџпамо, пџсиру. Сџ се кџпџ џнџ мџја. Мџја. А прџ је било кад зџколџш свџњу, џсџшиш сџришта или тџле нџкџ џнџ изџђџ џнџј бџраг, сџриште. То-с џперџ лџпо и џсољ се, џсољ и стџјџ сџдам дџнџ и пџслџ џбџсџш, џнџ се ѝсџши и ка се ѝсџши... џ,

послѣ сѣчѣш по пѣрче и у јѣдну тѣглу, пѣрѣш тѣ пѣсиру. Сѣ се навад"ли и кѣпујѣмо. Лакшѣ је. И налѣјѣмо тѣм сѣруткѣм, тѣм пѣрсолом. Стѣјѣ и то наѣдѣћѣ, и пѣс ѣзмѣмо млѣко пѣдгрѣвѣм, бѣднѣ тѣпло млѣко и у јѣдну шѣрпу и по јѣдну шѣљу, чѣшу ...

Јѣсам, нѣкат напѣјѣм се, штѣ, штѣ вѣлѣ. Напѣјѣм се нѣкат рѣкијѣ кад ми дѣјѣ нѣкѣ мѣка. Јѣдѣрѣд гѣтнѣм сѣмо, Јѣдѣрѣд гѣтнѣм, штѣ вѣлѣ. И пѣчѣм јѣ рѣкију и пѣрѣм. Кѣзаћу ти кѣко се пѣчѣ. Накупѣм, нагрѣсѣм, ценѣрике и накупѣм, па шѣљѣвѣ ... јѣ ценѣр"ке. Бѣре, накупѣм пѣно бѣре, ѣнѣ имајѣ вѣду свѣју, пѣпуштѣ, нѣ сѣпѣм вѣду. У шѣљѣвѣ трѣбѣ вѣда. И кад ѣна пѣрѣврѣ, да не пѣтонѣ, ѣзмѣм и пѣчѣм. У кѣзан, сѣпѣш, напунѣш кѣзан и пѣчѣш и тѣрѣш у кѣфе двѣ. Јѣдну пѣрѣмѣш... јѣс пѣрѣмѣ кѣкѣ је, вѣлѣ ли... Кад испѣчѣш ѣндај пѣслѣ пѣрѣс"пѣш ѣнѣ кѣм"ну, пѣчѣш пѣрѣпек. Врѣћѣш тѣ рѣкију ѣстѣ и пѣчѣш пѣрѣпек, лѣтѣ да бѣдѣ.

Стѣнислава Пѣрић, 1933.

Дѣнѣ Кѣменица

Рѣчнѣ се рѣд"ло у мѣм дѣму дѣ-сам се јѣ рѣд"ла, вѣлови су ѣрѣли са пѣлѣгом. Дрѣлача је дрѣлача са гѣвѣзденѣм клѣнима. Сѣјѣт кѣкѣруз на сѣчму нѣсѣвѣно са рѣкѣм, па се зѣвѣ сѣчма, није ѣмало сѣјѣча. Кѣпѣно са мѣтикѣм, кад зѣузмѣ дѣсѣт ѣѣ, па свѣкѣ кѣпѣч ѣма мѣтар, па наѣ дѣсеторо кад ѣдѣ зѣузмѣмо пѣстаѣд и кѣпѣто. Пѣрѣкоп, па пѣслѣ пѣтнѣс данѣ се ѣгрѣтѣ кѣруз. У тѣм кѣкѣрузу се сѣјѣ и пѣсѣлѣ. И кад дѣћѣ бѣрѣба брѣто рѣчнѣ. Кѣлѣпак ѣдломѣш и у кѣлима вѣлѣвскѣм се вѣкѣло кѣћ" и у нѣкѣ згрѣду се смѣстѣ или напѣљу рѣпа и кѣм"ло се. Кѣмушу на јѣдну стрѣну, кѣруз на другѣ и тѣ се...

*

А жѣло је се са срѣпом. Јѣ сам жѣла чѣтрѣс двѣ данѣ из данѣ у дан свѣкѣ дан. Сѣнце ка-се рѣћѣ ми-смо ѣ ѣиви, спрѣм лѣмпи дѣручкѣјѣмо или мѣсѣч"ни. Рѣчак дѣлази ѣко дѣвѣт сѣтѣ. Ўж"на дѣлази ѣко јѣдан-двѣ, а вѣчѣра је кѣт кѣћѣ. Па на рѣковѣд, а стѣријѣ лѣди ѣдѣ и вѣжѣ снѣплѣ. А тѣ снѣплѣ се вѣжѣ ... бѣрѣ се мѣсто дѣ је шѣн"ца пѣрасѣла мѣло вѣћѣ и пѣтѣ се ѣже. А ѣже се пѣтѣ, сѣставѣ се ѣба вѣла. Ўзмѣ у јѣдну рѣку нѣколкѣ, кѣлкѣ мѣж да стѣнѣ, ѣ другѣ и зѣвѣжѣ као жѣне сѣ што вѣжѣ кѣнѣп. Зѣвѣжѣ ѣнѣ ѣже на чѣвр, а жѣле ѣд шѣн"цѣ, ѣјѣма се вѣжѣ снѣп. А тѣ ѣже се мѣтѣ на земѣљу и рѣковѣд са шѣн"цѣм се ѣстаљѣ на тѣ ѣже. Ўже је ѣвѣ, ѣвѣде су жѣле, а ѣвѣде је вѣлат и ѣд јѣднѣг и ѣ другѣг и ѣвѣ се зѣвѣжѣ на чѣвр. И ѣнда се ѣдѣ, што се жѣнѣ, то зѣвѣмо пѣстаѣд – свѣкѣ ѣмѣ ѣспрѣ себѣ јѣдан мѣтар да жѣнѣ. А бѣдѣ ту нѣкаѣ и по пѣдѣсѣторѣ жѣтеѣца и ѣвѣде се стѣвѣ пѣрѣмера рѣдѣ ѣд ѣвѣ ... рѣковѣд... ѣвѣде се стѣвѣ чѣтрѣ-пѣт тѣ рѣковѣдѣ и ѣже се сѣ скѣлѣпѣ и свѣжѣ. Свѣжѣ се тѣкѣ да ѣбѣвијѣ јѣдно ѣко дрѣгѣг.

Брѣнислава Срѣћков"ћ, 1928.

*

Тѣкѣ. Ўмѣ рѣзѣбѣ. Овѣкѣ као двѣ ѣсѣв"не. На јѣдну стрѣну гѣре је тѣ зѣрѣзѣно и тѣ се зѣвѣ вѣрат"ло. Дал ми је Мѣшко бѣцио чѣнак, нѣкѣ дан кад је распрѣмо? Мѣжда ѣ није. Пѣгѣлаѣ тѣ. Вѣкѣ стѣјѣ вѣрат"ло. Испѣ тѣгѣ имајѣ брѣдилице. А тѣ дѣ- стѣјѣ

брдо. Мòжда с посмáтрала òвè Ўж"чане кад ткáју. Од брдá имају тì нити. Нити то-се исто рáдì од куделè ил од вунè. И тò имá јèдна дáшч"ца овáкò де тò жèне нитè. И тò се нитì рúчнò и увúчè се штáп јèдан гóре дрúгì дòле. Тè ните имају свòје де се úводи тá прèђа. А прèђа је на врат"ло, врат"ло је вел"кò и òна је распòрèђена сáнтиметар и мáњè, жйца од жйцè. А крос тè ните идè, а нити су двòструкì, òвд је половинá, а дòле је штáп òвде је штáп и сáд да би úвео прèђу жèна úзмè òвò на дòнју стрáну крос òвò гòрнè и провúчè жйцу дòл. И свè рèдом тáкò кад ткá, дòле имају пòложницì којè се вèзујè за жйце и тò се претìскујè нòгама. Претìснèш нòгама вáкò òвáј нит ìзйìгè гóре, спúстйш òвáј двá пòдложнáка имају, претìснèш òвáј, òвáј се спúстй дòл, а тì прòтурйш са чúнком лúпнèш òдозгòр и тò је тò.

Па била прèла, вел"кá бúдú педесèт-шесèт прèлй. И òмлад"нè било пúно у сèлу. Темáне, бáс и до двáнèс сáтй прèдèш и до пèт йгрáш. Тò је нáроду сèоскòм бйò излаз, нйје било корзòвá...

Òлга Срèћковић, 1928.

*

Били су свáтови и ка-су били нà тòм брдú, úдарè Тúрци. Пòбйију се и пòгинè млáда. Млáду сáрáнè под јèдном брèзòм. Дрво, брèза. Звáла се òна Дèла. И òстало је Дèл"на брèза. На тòј кóти нáјвйшлòј, било звòно. И кò првй примèтй Тúрке, òн йспáдá на тò брдò и вúчè за кòнопац да òстáли чúју да бèгају по јáругама, пò шумама.

Жйвко Срèћковић, 1926.

Дрáгијевица

Јá ì сад кад је црвенò и црнò слòво јá уòпште нè рáдйм, а пèтку нијèдну нè мрсйм. Бòж, сáчувáј. Рáдо, без шáлè да ти рúна кáжè, èто сйне пйшè у календáру трескòвита срèда, у срèду сáд. Òни кáжу четвртá од Ўскрса. Тò због грòма и да се пòстй. Мáрквдáн се нè рáдй због змйјá. Òб"чáј је у сèлу да се нè рáдй ако се рáдй тáј дáн òндá ìе ући у кúћу змйја ил ìе úјести нèкòг змйја. Знáш кáко јèдна прòшлè гòд"нè дòшла, Сáво дòшли мй учи Мáрквдáна, реко сúтре нèћете дèцо нйшта рáд"ти, дòшли нй двòјица. Кад ми дòшли òнò вòл"кá трáва у двòрйшту. Òни úзèли косáч"цу, јá òвде лèгла úморйм се далèко док дòјèш из Бèòграда мèn дòсáдно сèд"ти. Кад чúјè се косáч"ца, јá реко òни òправлáју, јá изйìђо, òн"кòсè. Òзгò о сúш"це де-смо сúшили мèсо, па вáкò прáво òн" òдоше. Јá сèдйм òв úпадè кòмшйнка кáжè „Чúјо, èво ти змйје òìе у подрум“ И тò òнáј смúђ òна нáјвèхá. Јòј кúку мènè а јá држáла гúме, ймала, држáла трòје свйнá, по зимйну им мáло рáн"ла док сам била куражнйјá. И пйлийá пúно двòрйште пйлийá. Кад јá док дòшла тáмо нè нèмá. Јá úзмèм и òправйм и кáжè „йди Мáро твòйм пúтòм, јá ìу мòййм, йди Мáро твòйм пúтòм“, òна полáко òдè око òнè гúмè, òде нйзбрдо и запáлйм крпу и мètèм и јèдан лòнац и нòд де-је òна дòлаз"ла. Òна дòшла прèд подрум крај кáпйìе и пòла се úздупчила уз òнáј стúб. А пòдрум бйò òтворен. Јòј, јá пòслè нè смèм д úђèм. Тáкò се трйпút кáжè йди Мáро твòйм пúтòм, а јá ìу мòййм“. Стáрè крпе, òб"чно сми мй од вèшèвá којè су од пòстава а сáд свејèдно, крпа, свáкá смрдй. И нйсам смèла да мètèм прè згрáду вáтрè, него сам мèt"ла у јèдан стáрй лòнац тúде жáра úсýла и òнò гòрело и дáњу и нòћу и звáла ... Пòс вйшè нйсам вид"ла је.

Љубинци чоџк ишб у гљиве па донѳо дрва дал је била пѳтка прѳд Марковдан. и мѳтѳ и у гајбу, у гајбу крај шпѳрета мѳтуо ... кад Љубинка вѳче лѳгла чујѳ се дрва чагрљајѳ. Ја упали свѳтло кад погледа змија у сандуку. Андрија, Андрија, спавѳ син у другѳ сѳби. Јѳј, ѳво змијѳ у гајби де-су дрва. Кажѳ, ћут“, мама. Андрија зѳвнуо Милоја, упалио кѳла ѳвомѳ чѳвѳку и ѳн казѳ ја не мѳгу дѳћи бѳлестан сам, ја ћу одбрѳјити сѳмо нек је не дирајѳ. Нека ѳтворѳ врата. Нека ѳтворѳ врата, ѳна ће ѳтићи и пос кажѳ Љубинка нѳ видесмо кад ѳде. До свѳнућа свѳтло горѳло и кад се ѳна прѳвѳче кажѳ ... стајѳ лектрични шпѳрет ... и кажѳ око шпѳрета и на врата йзашла и ѳт“шла.

И знаѳ је да намѳсти жѳлѳдац, што кажѳ гастритис. ѳн кажѳ прокува лѳнче водѳ мѳраш да мѳрѳјѳш да лѳжѳш на кревету и кад врѳ вода ставѳ мѳло сѳли и нѳколко мрѳвица лѳба у ту воду. Скинѳ са шпѳрета мѳтално лѳнче, ѳзмѳ мѳтални тањѳр, свѳ мѳра да бѳдѳ мѳтално, прѳврнѳ и ставѳ код тѳѳг кревета дѳ ти лѳжѳш и кажѳ свѳ ѳнѳ ... Рада сѳд зна да ѳдбраја. Пиши, кажѳ: кажѳш имѳна рѳд“теља – Вѳдоје и Мѳра рѳдише кѳмѳ жѳлѳдац. Врата са мѳста, жѳлѳдац на мѳсто такѳ трипута у сѳби, прѳкрстиш се, погледѳш на ѳвај мѳтални тањѳр, дѳле стојѳ вода, бѳдѳ пуно водѳ и за пола сѳта свѳ вода се покѳпи – киселина и такѳ три вѳчера.

Тијосава Вилѳтић, 1923.

*

Обѳјицу, ѳвај ми старѳји син ѳт“шѳ ѳ шуму са трактором да потра нѳки ћутак, мѳн с чѳни мѳгѳ је д изнесѳ. ѳн је ѳт“шѳ сѳм, снѳ ми није била ѳт“шла, ѳт“шла тѳмо у ѳѳно сѳло у Вилѳтићѳ. ѳн ѳдѳ и погинѳ ѳ шуми и ѳдѳм ја те га наћѳм. Ја га наћѳм. Пѳслѳн дѳшла ми снѳ и дѳшѳ комшилук. ѳт“шѳ, било лѳшо вѳреме као кѳишица порѳсѳњѳ. Кад ја на равни, мѳгѳ је д изнесѳ ћутак кад ја ѳн под трактором вѳш гѳтов. Прѳврнѳ трактор на се. ѳ какѳ, нѳ дај бѳже да се никѳм дѳси такѳ. ѳвај ми другѳ син мѳлађѳ пѳслѳ чѳтри гѳд“нѳ ѳн кад је дѳшѳ и вѳдио ѳвѳг брата ѳн почѳ јаукати, што мѳнѳ бѳг није ѳзѳо, ѳвај је се бѳо ѳжѳнио старѳји. Кад ... и ѳн пѳслѳн чѳтри гѳд“не дѳшѳ мѳни бѳо Вѳдовдан, празник, дѳшѳ мѳни и сутредѳн кажѳ „дѳћу да бѳрѳмо мал“ну“. И ѳт“шѳ с кѳлима и јѳдан га Лопатањац ѳдарѳ ѳ кола и ѳбијѳ. ѳн бѳѳ ѳ колима, ѳн с камиѳном и ѳбијѳ га. А мѳжа ми ѳдарио трѳсак ѳ кући ѳвѳј дѳл кући. На врат“ма бѳо, сѳм изѳшѳ напоље, кад загрми сѳмо пуѳе кад ја погледа ѳн је код врата вѳш. Пѳслѳн понѳси у пѳсак тѳм да га затрпамо, вѳлимо преживѳиѳе ... а ѳвај ѳѳгов син мѳлађѳ била дѳца „јѳј, кѳ ће нас лѳбом рѳнити ...“, нѳ дај бѳже никѳм такѳ да се дѳси и ѳто, са свѳм трѳјицѳм, сѳчувѳј бѳже. Страшно је било, такѳ се преживѳѳ. Иксѳн преживѳѳ свѳшта, каква те бѳда снаћѳ и мѳка ... тврђѳји је иксѳн од чѳл“ка. Нѳ мош ѳ небо, нѳ мош ѳ земљу ... ал дѳл је тѳ сѳдбина нѳка, прѳклѳта.

Зѳрка Гѳврић (Пантѳлић), 1930.

Лѳпатањ

ѳт“шла сам у лѳп дѳм, у задругу. Ё, мѳја дѳцо, дѳћѳм ѳв па рѳдѳм мѳја три сѳна, па живѳла сѳдам гѳдѳна са чѳвѳком па ѳстанѳм ѳ ја ѳдѳв“ца са тѳм мѳјѳм дѳцѳм. Вѳла мѳломѳ бѳгу дѳца су ме слѳшала лѳпо. ѳч“ла су ми школу лѳпо, па сам била на ту мѳју дѳцу задовољна. И данѳс сам дањи дѳцо на ѳѳ задовољна, јѳсам

се нам^учила. Ра̀то је објавило се. Ву̀на се, сине, оду̀з^ма, ра̀димо ко цр̀нци ја и ђвѐ свѐкар, на̀с двѐје. А дѐвѐра ђтрали на ве́жбу у Са̀рајево. Одатлѐн ка су га на ве́жбу ђтрали, по̀слѐ .. и вишѐ о њѐму нѝсмо зна̀ли по̀ла го̀дине. Кад се јави́ из Нѐмачкѐ и чѐтри го̀дине је би́о у Нѐмачко́ј. Кад је тре́бало, сине, да се пу̀штају, ђнда́ј бо́гу ду̀шу да̀о. И ђстанѐм ја, мо́ј ђва́ј са̀д најмла́ђи кад ђн ђтишо̀, а ђвомѐ сре́дњѐм би́ла ми двѐ год^не, у тре́ћо́ј, а ђва́ј ми је ста̀рији што је са̀ мнѐм ђвде са̀мо по̀шо̀ у́ јесе́н у школу, а ђн је ђт^шѐ ус ча̀сни по̀с, тре́ће недеље́ уторак зала̀пише га и ђтрали га на ђну́, ја на ве́жбу. И ђтац ђн ђнеђг свѐкра, и ђн је ишѐ, двѐјица њи́ два бра́та. Ё, по̀слѐ, а́ј, а кад је по̀шо̀ ђн је дѐцу волѐо, три́ сина .. Дѐвѐр мо́ј имѐ два́ сина и јѐдну ђѐрку. И ђн ђнда́ј са̀мо мѐни у́чину „Љу̀бица, глѐда́ј ми дѐцу. Ка̀ко ћу глѐдати кад нѐмаш ђд че́га, во́јичне кра́јчице ја сам са̀стаљала да мо́јо́ј дѐци ни́је са̀мо ја не́го це́о свѐт ... нѐмам. Они по́хоше у школу, а ве́че до̀лазе а ја до̀лазим с ко̀пања са̀д ви́диш не́ ко̀па се к̀руз, а ми усе́јемо по̀ два ѐкта̀ра, па то̀ мо̀рамо свѐ мо̀т^кама да ђко̀памо. Два пу̀та ја и ђвѐ свѐкар, ми пр̀ви а по̀следњи до̀лазимо и́ж њивѐ. А имала сам свѐкрову нѐрођену́, дѐцо ... мло́го ми је до̀бра би́ла. Глѐдала ми је дѐцу. Ђна њи́ма да ве́черу, ђна њи́ смѐшти да спа̀вају. А мо́ј свѐкар је јѐдан би́о нѐрођени́, ја до̀лазим, сине, мо̀т^ку ве́шам, а ба̀крач, ђни ко̀тлови прѐ би́ли. Ба̀крач сине ве́шам о ве́р^гама, а ђн у́чини мѐни сирѐта „Љу̀бица, шта ћеш то̀?“. Ђну мо́ја три́ дѐтета д ђк̀упам. А ски́нѐм ђно̀ сине па ђперѐм па ђсу́шим за у по̀недеље́к у школу. А учите́љ Ла́ле нѐки́ је би́о, ка́же мѐни „Љу̀б^ца, са̀мо нек је чи́сто“. А ја кад кр̀пим, сине, ја глѐдам и данас да̀ни, ка̀ко ћу да је ђкр̀пим да ми се не́ зна мнѐго за̀крпа. Па, дѐцо, ђд му́ка ви́диш ва́м у панталѐнама што сам ста̀вљала дѐци мо́јо́ј, ја осѐчѐм па на̀ставим дру́го ... а ђно̀ осѐчѐм па и́скр̀пим ђвдѐн да се не́ зна да ђкр̀пљено. Ра̀дили це́ло ле́то сине, ра̀дили ако је да др̀љамо ја и ђва́ј ако је да ђре́мо на̀с двѐје и́дѐмо. А ђни сине, до́хоше по Јѐвањда́ну са̀мо прѐслави́шмо па ђтраше до зр̀на и́с чарда́ка. Пу̀н чарда́к ђтраше ... па још да ни́су ђт^шли да уза́јме нег се́дам ме́та̀ра и на̀трали те уза́мили па смо ми́ сине цр̀н жи́вот провѐли. Пу̀на је а̀влија ко̀-год до́ђе док с имѐ. Кад је мо́ј чо́век ђт^шѐ ја сам би́ла као глѐдали сто̀ку ја и ђн. Ђстало јѐданѐстѐро го̀вѐда́ у штали. А сине, казу́јѐм ти са̀мо ђно̀ што сам прѐтур^ла не́ до̀ бог да те ла́жѐм. Ми-смо са̀мо се на̀резу́је, не́ знам на̀зва́ли га нека́ки, дѐте мо́је, баш и́ то да т ка́жем ку́лаши нека́ки бѐдни. На̀зва́ли га и са̀мо у́дрите на ку́лаша. Ё, кад до́ђе сине, во́ да се извѐде из ја́рма. Сине, то ти ба́ка казу́је, јѐсам ма́тора ал сву́ сам му́ку у́памтла. Свѐ. Во́ла из ја́рма смо прѐда́ли, сине, па је мо́ј дѐвѐр ђт^шѐ ђвѐ свѐкар, ђтац ђвога ђже́ниѐ се из Бѐбовѐ па у́ њега́ пу̀ница ђстала и ђна мла́да удѐв^ца па ра̀д^ла с кра̀вама. Ђн ђде па ку́пи ђд њѐ кра̀ву. До̀тра да у́вати с во́лом, сине, да ву́че. А нѐки́ Кр̀ста баш да т свѐ ка́жем то-сам у́памтла, ђ, ва́ла те бо́же ка́је ка-сам до́живиѐ па ва̀ко се прѐкр̀стиѐ да Пе́ро ву́че с кра̀вѐм и с во́ловима. Па, а́јде са̀д па жи́ви ти́ сине, жи́ви кад ни́је ни́ко старѐшинѐ ни́је имѐ. Издр́жашмо, ву́кошмо с кра̀вѐм. Док ђпѐт робље не дочѐпашмо се ма́ло да ку́пимо во́лића, во́лића ... кад је ра̀то ђно̀ би́ло ...

Љу̀бица Јанчи́ћ, 1914.

*

И, јѐсам имала ко́ји мо̀ре са̀т. Кад пѐтли пѐвају. Би́ло ... чу́јеш пѐто пѐва, ђб^чно. У три́ са̀та у чѐтри та̀ко. А та́ј њѐгов ђтац свѐкар ђн кад се на́кашље, зна́чи, вре́ме је да уста́јеш. Ђн^с су прѐ ра̀н^ли љу́ди ти́зи би́ли а́јлу́ци, имали су ђни во́лове. Тре́ба́ д и́ду ђн^с на њиву да ра̀де. Ти́ тре́ба́ да спрѐмиш ру́чак па тре́ба́ да но̀сиш

на ниву. А трѣба вѣче да спрѣмаш вѣчеру кад дѡлазѣ. Кѡваш пасѡљ, крѡмпир кѡјѣ су жѣне биле ѡнѣ код кѡлебѣ, код кѡлебѣ бѡдѡ. Двѣ јѣтрове па пѡрѣдом. Ѡвѡ је ѡвѣ гѡд"не дѡгод"нѣ ће ѡнѡ. Сир и кѡјмак и кѡвѡ ѡна нѣшто и слѡн"на. И мѡло ѡмршѡја. Сѡмо није било кѡ сѡд. Нису мѣшени колѡчи, нит је сѡрма била за слѡву. Јѡј, било ћѡт", златѡ мѡје и било и бѡјѡ се ... Сѡд мѡжда ѡ бољѣ. Бѡо свѣкар бѡг и сѡнце. Јѣсам нѣкѡ врѣме, пѡслѣ ѡ ѡн сѡм рѣкѡ нѣмѡј. Бѡо ѡн ѡпасѡн, свѣкрова била мѡрна. Бѡо нѣћу да рѣкнѣм, нек рѣкнѣ Стѡјѡн. Ѡвдѡ и плѡтове прѣскѡкѡ, тѡм му је била ... а вѣселѡ тѡ свѣкрова Тѡша, ѡна је свѣ грдила и клѣла па пѡтила, вѡлдѡ. Није смѣѡ му нику да кѡјѣ. Штѡ мѡслиш, смѣла му је жѣна рѣћи. Јѡ, знѡли су ѡдѣ вѣче, ѡна била удѡв"ца и ѡјутру чѡм зѡра, ѡн ѡидѣ прѣскѡчѣ плѡтове ѡидѣ ѡд ѡнѣ Бѡрке. Звѡла се Бѡрка.

Вѡкосѡвѡ Ђѡрђић, 1933.

Мѡјиновић

Ѡмѡ ѡвде ѡ нѡс јѣдно Лѡубино врѣло и сѡд било седѣње. Жѣне прѣле, плѣле и кѡјѣ звѡла се јѣдна Лѡубѡ, а ѡна из Бѡбовѣ дѣвѡјкѡ била, кѡјѣ ѡмѡ вѡилѡ, ѡмѡ вѡмпѡрѡ. А Лѡубино врѣло ѡмѡ ведѣн"цу с нѡшѣ стрѡнѣ ѡдѣ, а бѡбовскѡ ведѣн"ца била. Кѡјѣ, штѡ ѡмѡ, нѣмѡ ништа и ѡћѣте да се клѡдѡмо да јѡ ѡдѣм да забѡдѣм. Ђѣ, кѡко ћу јѡ знѡти да ћѣш ти да ѡдѣш. Кѡјѣ, дѣвѡјкѡ знѡћѣш, бѡћѣ мѡја прѣслица ѡ томѣ ѡзвору забѡдѣна. Мѣћутѡм, ѡна је дѡшла на ѡзвор и тѡ свѣ штѡ је прѡчѡно ѡватила стрѡ у сѣбѣ, ѡпѣт и пѡтрѣви прѣслицѡм, биле сѡкнѣ дугѡчкѣ шѡрокѣ, голѣмѣ нѡшенѣ, у скѡт сѡкнѣ, кѡко је ѡна пѡтрѣвила прѣслицѡм у скѡт сѡкнѣ и свлѡчила сѡкнѡ нѡнижѣ ѡна је мѡслила да ѡѡ нѣшто из вѡдѣ и цркнѣ. И ѡстѡло Лѡубино врѣло. Цркнѣ ѡд стрѡѡѡ, ѡл без вѣзѣ. Ѡна је стрѡ ѡзѣла у сѣбѣ штѡ су цѣлу нѡћ ѡ том прѡчали. А прѡчѡ ми је мѡј дѣвѣр Жѡвѡта, ѡшли на свѡрѡње ѡи три, чѣтри. И кѡјѡ прѣвѡићѡ се код сѡтарѡчкѡг грѡблѡ, прѣвѡићѡ се. Ѡдѣмо мѡи кѡо бѡрѡк бѣлѡ вѡјѣ се у грѡблѡ. Ѡвѡ трѡј"ца стѡдоше, ѡ јѡј нѣ смѣмо дѡљѣ, ѡј да се врѡтѡмо ... мѡ кѡ нѣ смѣ, ѡдо прѡво ѡномѣ. И ѡн дѡјѣ, ѡнѡ пѣшкѡр на крѣсту. Вѣтар дѡвѡ и мѡшѡ пѣшкѡр.

Вѣрослѡвѡ Мѡићић (Пѡвловѡић), 1929.

Мѡличѡница

Бѡднѡк прѣ сѡнца дѡнесѡ, сѡд ѡдѡ у шуму па ѡсѣчѡ, дѡнесѡ прѣ сѡнца, стѡве ѡс кућѡ и ѡзаћу, мѡи дѣца ѡзаћ"мо, лѡубѡмо Бѡднѡк. Гѡтају прѣ, кѡде лѡубѡмо Бѡднѡк да лѡубѣ ѡвце јѡгѡнѣце. Лѡубѣ ѡвце јѡгѡнѣце, лѡубѣ крѡве тѣѡце...Бѡцѣ зѡби и пѡпршћу Ѡнѡм зѡблѡ Бѡднѡк. Мѡи тѡ јѡш и ѡвѣк тѡкѡ рѡд"мо. Кѡјѣ ѡдѣ за Бѡднѡк ѡнѡ нѡсѡи зѡби и рѡкѡв"цу. И вѣче мѡи ѡсѣчѣмо, сѡд у шпѡрет, а прѣ је било на ѡгнѡиште, лѡжѣ на ѡгнѡишту. А сѡд мѡи мѣтнѣмо ѡ шпѡрет. Ѡстав"мо сѡмо јѣдно пѡрче јѡтри мѡло кѡт дѡлазѡмо. Ѡдѣмо крѡвѡѡма, ѡдѣмо ѡвцама, свѡнѡма мѡи ѡндак мѡло чѡрамо ѡнѡј жѡр. Ѡвѣче на Бѡднѡи дѡн ѡносѡ ѡнѡј кѡ је ѡцѣко Бѡднѡк, ѡн ѡносѡ и ѡ кућѡ. А мѡи дѡнесѣмо жѣне слѡмѣ дѣци и ѡбѡцимо у слѡму ѡнѡј ѡрѡја, јѡбѡкѡ, пѡра, бѡнбѡнѣ; ѡмѡ дѣце бѡла Бѡгу и кућѣ. Јѣ л чѡрѡла ѡ вѡс ѡвца Бѡднѡк? Кѡд нѡс је чѡрѡла ѡвца. прѣгрнѣ се са губѣром ѡзѡткѡним. Дѡнесѣ се јѡтри на Бѡжић, пѡлѡжѡјник бѡидѣ дѡведѡ ѡвцу. Јѣсте. И сѡде дѡведѡ ѡвцу и ѡзѡмо пѡкрију је прѣ губѣрѡм, тѡ ѡд вѡнѣ је се ткѡло. И тѡ пѡкрију ѡвцу с ѡнимѣ и дѡдѡ кѡзѡи колѡчић ѡнѡј ѡмѣсѡмо дѡмѡ ѡјѡ ѡнѡј колѡч"ћ и

дамб̄ јој јарме и тџ као пџложимо јој, изљубимо. Кџлко вџрнџца ... ал јџсте нџма тџ сџд. Нџје љ нџс пџложџима бџо чџвек. Кџја прџва ис кџшаре џзџђе и џна нџсџ клџпку цџле гџд"не дџнџ, нџс" клџпку те се чџјџ дџ су џвце. Тџкџ се гџтало. А сџде нџје ... џдџ сад нџка дџца. Пуно прџ којџшта је бџло.

*

Свџдба. Јџј, јџ кџко сам дџшла, тџ би се џ тџ зачџдила. Мџнџ су дџшле двџ синџв"це и тџј мџј чџвек да ме вџдџ. Мџј брџт млџђџ и сџстра, а џнџј брџт и снџ дџле спрџмају кџо вџчеру. Јџ се џблџчим д џдџм као да сам пџшла нџ знџм дџ сам пџшла. Ђно јџдно, сџстра ми та жџлџсти стџјџ. Нџсам пџбегла, џн" су знџли, ал вџче, јџ нџсам тџла д џдџм за удџвца, мџслим да нџше нџко знџти кад јџ џдџм. Тџкџ сам бџла малџумна. Вџџ вџче, џн" кад ме џбећали, џбећала ме тџ тџтка мџја. Бџло је тџ код мене нџзгодџ. Мџја тџ тџтка. Јџ бџла одрџкла. И џна кџже: знџш дџјете, кџко џћеш, џди за сирџму, а тџј мџмак што сам се јџ сџ џим дрџж"ла, џн је бџо тџнак. Ёзџла га џјна и џјак под своје. Ёди дџл, кџже, па се мџчџ, џврамовџћким жџнама чџшљџј кџчинџ. И јџ пџслџшџм тџ тџтку; нџ знџм јџ...

Жџводџрка Вџковић, 1925.

*

Јџ сам тџ прџлазиџ, џшџ тџ и разговџрџ са дџвџјкџм па сам пџслџн прџшџ те џвџ мџју џзџ. Јџ сам бџо двџјес и пџт гџдџнџ нџсам се жџниџ. А у нџшџм мџсту ако прџћџш двџјес пџт гџдџнџ тџ си стџријџ мџмак. Јџ џндџј шта ћу. А џбелџдџн"ли ми вџко: јџ џзмџм лџпо па нџћџм џвџ мџју код џвџца. Жџворџда мџја и кџжем: „Ђћеш ти зџ менџ да пџћџш?“; кџже: „пџтџј мџје“. Реко: „слџшџј, нџм(м) да пџтам твџје нџшта ако се јџ и тџ догџворџмо“. „У рџду, јџ џћу“. Јџ џдџм пџслџ џџнџме џцу: „Слџшџј, џћеш тџ д џдџш џвџ ћџрку за менџ“. Кџје, „мџре, нџје џна зџ удају“. А џни знџдџ нџс Кнџжевиће, џна је ис сирџмашнџ кџћџ, а јџ из бџгатџ. Пџјџм јџ сџ џим рџкију, а џн јџдва дџчекџ: „Слџшџј, јџ ћу да кџжем џџјзи да џна дџћџ“. Ђна у сџби дрџгџј. Ђна џтвори вџрата. Ђвде, џвџ кџћа. Тџле, џћу јџ џџ. Ђн је вџдио џџ јџдарџд кад је прџшла из Осџчине бџса. Ёмџ јџдна дџвџјч"ца у Шумџрцима. А Шумџрци зџвџ се тџј зџсеџк. Ёмџ тџмо јџдна ал нџ знџм чџјџ је, али дџбра сџчџ кџрџк кад џдџ, а џдџ бџса сџмо пљџштџ, а дрџжџ цџпеле у рџкама да не пџцџпџ. И јџ је пџто чџјџ си, а џна мџни: „Дџбар дџн“, сџгџ се кџјџ лџубџм рџку... Е тџ ћу да доведџм. Ђдџ џн пџслџн и пџтџ да дџћџмо да глџдамо кџћу. Глџдали кџћу, испџкли мџ прџсе, догџворџмо се, вџрџшџм свџдбу. Трџста пџдџсџт свџтовџ пџшака, сџмо трџја кџла. А двџдџсџт џ двџ млџде у Мџличиџци се венџчавају џндџј. Двџјес двџ млџде. Мџни мџти кџзала вџко: „Ё, сџне, сџне, свџ спрџмамо сџмо нџ волџм да се кџпила рџћџју. Ако нџ идџш у цџрку нџшта што мџ успџвџмо вџликџ нџћџ бџти“. „Мџти, нџ бџј се“. А Теодџсић бџо Дрџгџјло... џдџм, венџчамо се, вџратџм се. Свџ сам дџцу крџстио кџко трџбџ. Нџсам се јџ лиџио. Слџшџјте, јџ џвџ ако сам грџшку нџправио...

Жџна бџла џсам гџдџнџ млџђџ. Ё, знџш кџко се бџло. Ка-смо дџшли, ка сам дџшџ и дџвео, тџ је бџло џвџко. Јџ сам кџзџ џџј: „Слџшџј, дрџма свџдба џ нас, мџ у крџвет да лежџмо. Слџшџј: џца, мџјку џмаш да ми пџштујџш, мџје рџдитџље нџ смџш... шта гџд смџтраш сџмо мџни кџжи шта не вџљџ, а јџ ћу тџ пџсле...

*

Брат мој, није видио, био слеп али био ... е сада менѐ стрина наврати његова мајка види дал ће шта год бити од њега, пошто је он неспособан. А млада као лутка и сад они у кревету спавају. А ја ти дођем, а ја ти полако улазим вако на врата и полако подвлачим се под кревет и лежем. И дојоше они и легоше. Саде да видим шта ће бити ал добро је, прошло је неки дана. Је ли Жико како зовѐш чику Милића, каже: оцо; како зовѐш нину Лѐпосаву, каже – мајка, како зовѐш Обру, каже - деверко, како зовѐш моју Даринку мајку – мама, како зовѐш Милана – ђешо, како зовѐш његову маму – мамца, како зовѐш Тићу - Лѐпојко, како зовѐш Ружу – сестрица; како зовѐш Мицу – Милосна; како зовѐш Драју - лепотан; и тако све ... Ја слушам. Ондај пипну је, она каже „бежи од менѐ“, а ја ти лепо полако, а оћѐ цигѐрица да ми пукнѐ од смејања па полако шибај, шибај па с извучѐм ...Знаш шта сам једарѐд радио, њему. Направим се ја да сам млада. Била нека Славка девојка и она говори, а он не види. И правим се ја повѐжем се и легнем. А он није се био оженио, а а он младих бујан. И садѐ ја се повѐжем, а она ућѐ ту кад нема овѐ старијѐ. Она говори њему ако оћеш ја ћу доћи да легнем са тебом. Ајде у кревет. На врага све је то било а пита „што ти то не мош да говориш, кад он примѐти да сам ја кад је ме стѐго кад је почео да бијѐ ... а добио сам батина кад је осѐтио да није Славка да сам ја. Почо да ме пипа. А ја немѐј молим те Боро, пусти ме изудара ме поштѐно.

Тривун Кнежевић, 1924.

Остружањ

Печѐнцу ујутру ка-се све заврши то, домаћин исѐчѐ. На два начна је се прѐнца користила. Код нас, у нашој кући је кориштена плѐшка дѐсна, осѐчѐ се ... Ђѐ, заборадио сам. Чара се ватра, чара се ватра, то се звао положанѐк. Чѐстита. Доћѐ или комшија или неко од фамилијѐ. Обично комшија. И дају дар. Добијѐм чарапе ил нешто ме дарива онај, чѐститам „колко жара, толко пара, колко они варница, толко овчѐца, колико ...“. Ако мушка деца, женска деца, а код другѐ је било прво сѐчу главу, па онѐ остаљају, а та плѐшка лѐва, она је се остављала за Богојављење. А на Богојављење је обавезно ишо неко ис кућѐ у цркву и тамо се светила богојављенска водца. И понесѐ се вако једно стакло, и у то стакло се наспѐ те водице и она цѐлу годину дана до другѐ стѐји увѐк зачепљена, тудѐ.

Деда ка- ту плѐнку отвори глѐда горе, горе она чашца дѐ има. Ако има нека мрља или бушка, каже се умрѐће неко у кући, ако има доле испод, умрѐће неко од фамилијѐ. А имало је једно, онако доле на дну самѐм као мрштелица. Ота моја баба није вољела тог мог дѐду, па каже, њега звала Брато „у нас нема старѐшнѐ;“ а он каже ђдавно њега нема. Откад ти њега не поштујѐш, њега нема.

Спасојевић Живорад, 1923.

Плужац

Јесмо млѣли кад ђемо пројје. Штā ш тї кад имāш шен"цѣ штѡ-ће ми проја. Ймѡ је млїн, гѡњено у млїн. Прѣ веден"це, ѡтраш у веден"цу и самелѣш. Ймало је дѡл у Јадру у Пецкѡј, чѣтрї веден"цѣ. Сā то, нїшта. Тѡ је прѣ ѡправљено, јā сам нї запāнтила. А свāкї домаћїнац ймѡ свој рѣд. Знā кад је свој рѣд. Знā кад је свој рѣд, ѡн идѣ и мѣлѣ. Ймали рѣд, нѣкā гѡрњака бїла... И једарѣда мї натѡварїмо, потерāмо, а ймали смо и вѡлове, па... Бор"савлєве сѣстрѣ бїѡ и нѣгā нāна одгāјила, бїѡ дѣчко. И ѡн ѡдѣ гѡр ѡрати код једнѡг чѡвѣка, а јā и Бор"сав пѡватāмо крāве, двѡколица и сāнтрāч намѣстїмо, поте, рāмо да самелѣмо за свїње и за стѡку, јāрмѣ – чѣтрї цāка и дѡл йдѣмо нїзбрдо, дѡл ѡћемо, бїла пѡтрєвї се шунагла и рāсцѣпї нам цāк и пѡчѣ жїто излазити. Док једна девѡјч"ца гѡнї ѡздѡ, вїдїм јā да ѡнѡ дѣте нѣшто нѡсї. Реко, Мїјѡ, ймāш ли йглу? Кā ймāм, велї дāј да ўшијѣм цāк, прѡбї нам шунагла. Ўшијѣм јā и пѡјѣм. А ѡвāј ѡв Свѣто сāде, де -си бїла де -је Зѡрка, и из Дрāгѡјла нѣкї Мāчак – ѡн" натѡварѣ и ѡни пѡћу и прѡћу нāс тўд док смо мї ўш"ли цāк, ѡн" нāс прѡћу и ѡдў. И дѡћу ѡни Мїјѡ и зāспў тўд дѡнў веден"цу, зāспў и ѡдў гѡр и ѡнў гѡрњаку де -смо мї трѣбали да мѣлѣмо, ѡдў и скїнў ѡнў пāприцу и нѣ морѣ веден"ца да мѣлѣ. Дѡјѣмо мї гѡр, йдѣмо ми с крāвама, крāве науч"ле кѡ и вѡлови, на ѡнѡј двѡколицї, йдѣ поред ѡнѣ ... кад ѣто ти ѡни ѡзгѡр йдў, нї двѡјїца. Пїтā нї Бор"сав дѣ. сте бїли? Йшли ў гѡрнў веден"цу да вїдїмо кā дāл ймā кѡ да мѣлѣ. Нѣмā Бѡро нїкогā, вāтра је рāжарена, сāмо зāспѣш, сāмлѣћеш и тї кāјѣ ѡдмā, ѣно вāтра ти. Јѡј, сāмо дїјете да ти йспрїчāм. И дѡјѣмо, ствāрнѡ, пўстїмо крāве, пѡвѣжѣмо, и Бор"сāв ўпртї цāк и однѣсѣ и зāспѣ гѡр ѡнāј кѡш. А нїје глѣдѡ дѡл. Ѳдѣ тām и пўстā вѡду, реко Бор"саве јѣси л пўстїѡ вѡду, кāјѣ јѣсам. Па дїјете не ѡкрећѣ се кāmѣн. Гўрнїде, кā мāло. Јā вāкѡ гўрнѣм, нѣ морѣ да се пѡкрѣнѣ кākї... реко, нѣћу јā гўрати вїше, нѣмā ѡд ѡвѡг нїшта. Е, сāд ѡна ймā мāло вām де -се пѡдїжѣ, де -се спўстā. Дāл нїје ѡвде мāло трѣбā спўстити, глѣдāј тї. Јѡј, кāјѣ, ѡни су мѣни ѡвѡ скїнїли. Мѣтнў ѡн рўку дѡле нѣмā кāјѣ пāприцѣ. Свѣто и Дрāгѡјло скїнїли. Јѣси вїдио кākи су тѡ лўди бїли. И нāма је бїло тѣжѣм, Мїјѡ, ако се вѣрујѣш, пѡкупїш ѡнѡ жїто из ѡногā кѡша. Нѣмā тўд да ймā шѣрпа ил нѣкї сўд да ти тѡ кўпїш. Ймала сāмо нѣкā лѡпат"ца. Ѳнāј, и јѣдва пѡк'пїсмо и натѡварїмо, пѡватāмо крāве и дѡћѣмо дѡл кѡд нї. И завўставїмо нѡд прѣд веден"цѡм. И Бор"сав нїма кāжѣ: Дрāгѡјло штѡ вї вāкѡ урāдїсте? Јел тѡ, кāјѣ, нїје ѡблāн, срамѡтa? Да-вас срām, велї, бўднѣ, нїсам јā ... да је дѡшѡ нѣкї чѡвѣк ѡзгѡр из Оровїцѣ, па нѣ бї трѣбали вāкѡ да урāдїте. Кā, штa смо Бѡро урāд"ли?, штѡ сте скїнули пāприцу да јā не сāмелѣм. Кāје, мї смо вїдлї вāтра гѡрѣ, нѣко је млѣѡ... Ајде, закўн"те се вї вāшѡм дѣцѡм. Ёво вām и крāве и ѡвā двѡкол"ца и ѡвā чѣтрї цāка жїта. Нїшта нѣ трāжїм, јā йдѣм кўћї мѡјѡј, а вām ѣво ѡвѡ сāмо се закўн"те да нїсте вї. Закўни се тї да смо мї скїнїли. Нѣћу јā да се кўнѣм, кўн"те се вї. Јѡј, мї, ај ѡдѣмо гѡре, Мāрковић нѣкї бїѡ Гвѡзден, ѡдѣмо кѡд нѣгā, дѡјѣмо гѡр пѡчнѣмо прїчати, а ѡн сāд нāпаднѣ на Бор"савa д йдў гѡр на тў бѣднў брāну да ѡдјазѣ вѡду, да нѣ мелу ў нѡј. И јā, и ѡтā Стѡјана, Гвѡзденѡвa жѣна. Нѣмѡјте йћї мѡлїм те. Штā тї знāш, ѡтїћї па се побїти па се побїти па ўб"тї један дрўгѡг, па јѣбѣм ти и мелāву. Ћут, Бор"саве, нѣмѡј йћї мѡлїм те. И нѡћї ћемо ѡвде, сўтре ћемо йћї па сāмлѣћемо ако бїднѣмо... дѡл ў ѡтѡј дѡл веден"ци, нѣћемо ни йћї гѡр. Кад прѣстанѣ ѡни ћўтише, сѣдїсмо, прїчасмо о кѡјѣ чѣму, прїчасмо и полѣгаше и пѡспаше. Кад јā јўтри пѣтлї пѣвāју, јā ўзѣ вїкати Бор"саве, ајд... ўмѣсїмо се мāло пѡватāмо крāве ѡнѡ стāјāло нāкѡ. Дѡјѣм дѡле, ѡни сāмлелї и ѡтїшли. А тўд је ймаѡ чѡвѣк, веден"чāр. А й ѡн ўзѣо и зāсу једнў тѡрбу. И кāјѣ, Бѡро, сā сам зāсу тѡрбу, да сам знāѡ да ћеш дѡћї, нѣ бї кāјѣ зāс"пѡ. Па, нека Лўбо нѣк сāмелѣ, чѣкаћу, ка-сам чѣкѡ цѣлу нѡћ чѣкаћу и тѡ. Йзамне чѡк ѡнў тѡрбу, пѡкупи нѣ знāм чїјѣ је бїло. И ка-су ѡни ѡв найшли, нāна велї, свѣкрѡвa

ми тек се сунце велї дїјете рађа, ја вас поглѣдам. Ја, изијо, њни каје, идѹ. Велїм, деде мѡј Бѡро и снајка и њни су ѡтшли јучѣ, па и нѣмѡ. Ёто и ѡн" љу, сѡћѹ и ѡн" су пошли за нама. Нѡна веселѡ скапала поглѣдајући, сѡћѹ ѡн" доћи. Нѡна, велї, нѣмѡ дїјете, ја изѡјѣм па се надвїрїм, дал идѣте одаклѣ. Ми самѣљѣмо ѡнѡ чѣтрї цака и дојѣм вод ѡнѡ већ јѣдан сѡт. И Борисѡв ѡдѣ сутрѣдан, у Сѣчину и најѡ јѣдног чѡвѣка ис Пољѡнѡ исто и кажѣ како су ѡни радли. Ѣдма, позѡвѣ Свѣту и кажѣ Свѣти: „Свѣто, да ѡдѣш да мѣтете ѡну паприцу де, -сте је нашли да вратите и да ѡставите нѡде је л љу вас прејавити минїцији. Ѣдма љу минїцију послѡги, сѡмо ако нѣ буднѣ јѡш за двѡ сѡта, ѡна намѣстена нѡд. Отрчи и намѣсти. Ѣн, чѡвек велї – сѡ љу д идѣм да видїм. Ако нѣ бунѹ намѣстили, минїцију шѡљѣм. Ја-сам тѡ нѣколкѡ пѹта приповѣдала и причала. Ја-то нѣ б" урадла мѡре.

Радѡјка Марковић, 1924.

Рѣбел

Имам кѡлибу а ѡдав двѡ сѡта пѣшака до мѡјѣ кѡлебѣ. Тѡ је гѡре с ѡнѹ странѹ Мѣдведника према Кѡшљама. Има пѹт крос шѹму о дѡма ѡдавдѣ од Рѡјића капијѣ, гѡре на вр Мѣдведника и између Мѣдведника и Јабланика ми прѣлазимо нашу планину ... нѣмѡ пѣсто мѣтар између тѣ двѣ планинѣ. Сѡмо има јѣдан посед, ѣктѡр зѣмљѣ између Мѣдведника и Јабланика и тѹдѡ има пѹт. Ёво, сѡд ѡвѡ комшинка ѡна за нѣки дан се спрѣма да идѣ гѡре код кѡлебѣ гѡнї ѡвце. Сѡма бѹдѣ гѡре. Има дивљї свињѡ, срнѡ, јѡзавѡцѡ, бивало је и мѣдвѣда. Ја сам се бѡш јѣднѣ прилике сѹсрео са мѣдведом. Мѡј ѡтац кад је дошѡ из Нѣмачкѣ и(з) заробљеништва и мѡрѡли смо да идѣмо у зѡраду да се нѣки дїнар зарѡди да се кѹпи жита. Ми смо ишли и сѣкли смо дѹжицу од бѹкавѡ и ѡн је ѡстѡ да нѡћї у кѡлеби, а ја дошѡ ѡвде код мајкѣ и ѹјутру да понѣсѣм ранѣ и дѡбро сам поранио. Тдарла је мѣшава од пола пѹта, снѣг, вѣјавица. Ја-ка сам бїѡ на дѡмаку кѡлебѣ између Мѣдведника и Јабланика нѣшто је крѣнуло кроз ѡнѹ олѹју у виду пласта, сѣна, велики, али ... и сѡмо тѡ крѣћѣ се према мѣни. А ја сам се ѹплашио, такѡ се нашѡ у нѣзгоди па не мѡгу да кажѣм ѡ-ѡ, него ѡ, ѡ .. крѣнѡ сам мѡжда триѣстину мѣтарѡ, ка-сам ја сѡгледѡ нашто лїчї – ѡн идѣ према мѣни, а ја сам мѡрѡ да ѡдѣм ѹ десно, пожѹриѡ сам па-сам и потрчѡ и ѡн је прѡшѡ пѹтем и ја сам дрктѡ о страѡ. Какав кѹрјак, мѣдвед. Велїки је л ѡвї што имаду мѣдведи по зѡлошкїм вртовима лѡше се ранѣ, ѡвѡ је месѡждери звѡти, ѡни су тѣшки ... имѡ сам двѡјес пѣт гѡдїнѡ. Углавнѡ ... планинчина је тѡ, ал ѡн је се вїшѣ сѡгео него ја, ѡн је тѡлико посегѡ главу по снѣгу и њѣму смѣта дѹвање. Вїђали смо и мртѡвѡг. Ја сам ишѡ у ѡјку на мѣдвѣда и имало је нас нѣколкѡ кѡјї смо бїли присутни да нам дођѣ мѡжда јѣдно дѣсѣт мѣтарѡ ... кад је ѡјка га потисла уз нѣкѹ долину, а ѡн је имѡ тѡј прѡдор кѹ трѣбѡ да прѡђѣ на вр Мѣдведника ми-смо њѣгѡ прѡтили. И ми смо изашли гѡр по изнад њѣгѡ – ѡн је се упѹтиѡ према нама, имѡ је пѣћину, имѡ је склѡнїште у Мѣдведнику и ми смо бїли изнад њѣгѡ – док ѡвам сѹпротно са дрѹгѣ странѣ, са нѣкѣ косице вїчѹ, ѡвї кѡјї су ѡјкали, кѡјї су плашили њѣгѡ, ѡће у пѣћину. Ми смо ѡзгѡ завїкали на њѣгѡ али под страком видїмо ... је л свѣ што се дѣсї прѣд њим, ѡн би уништиѡ, те смо мѡрѡли да отїскујѣмо стѣне према њѣму, да ѡн скрѣне лѣво или дѣсно, да нѣ идѣ право према нама.

Љѹбомїр Кнѣжевић, 1933.

Сѣтарице

Тај у Ребелју горе под Јаблаником, и сад има ти његови потомци. Марковић се презивѡ, Величко ... Он је вршиѡ вишѡ плѣн по Бѡсни, пребаѡивѡ се прѣко Дринѡ и донѡсиѡ је, дѡбро је донѡсиѡ о Тѹрака ... имали Тѹрци дѹкате прѣ и данас имајѹ. Није имаѡ да кријѣ тамо да ѡстала, није знаѡ дѣ ће. Он је донѡсиѡ Кѡсти Алексића, трѡвцу у Јабланици дѡламо. Дѣ је сад расадник у Јабланици кад пѡђѣте виђићете од ѡнѣ кафанѣ Тађића ѡстало кѡд њѣга и казѡ „чѹвај ми газда Кѡста ѡвѣ пѡре па кад биднѹ трѣбале мѣни да ја ѹзмѣм да идѣм ... подѣлићѣмо пѡ пола“. И ѡн је тако донѡсиѡ, нанео дѡста, подѣлићѣмо пѡ пола. Оправиѡ Кѡста тѡга Алексића домаћином, ѹзѡ Кѡста кѹћу у Ковиљачи бањи, у Врњачкѡј бањи ... рѣћѣ је ѡв дѡдио, познавѡ је нашѣ лѹде, није и плѣчкѡ. Вршиѡ плѣн пѡ Босни. Тѣ пѡре, ѡн је дѡшѡ Кѡсти тѡме де је ѡстало и казѡ „газда Кѡста, трѣбајѹ ми пѡре д идѣм. Он му казѡ „Брајко, добићѣш пѡре сѹтра дѡђи“. Он сутрѣдан дѡђѣ ѹвече, а ѡн је жѣгѡ јѣдну кречану прѣко пѹта Јабланицѣ, јѣдан из Пакаља му жѣгѡ кречану. Он је дѡшѡ и казѡ му „вечѣрас кѡјѣг ти пѡшљѣм чѡвѣка ѹбаци га у кречану да изгѡрѣ, а кѡлкѡ ти ја дам нѣћѣ ти мѡло бити“. И ѡн вѣче дѡшѡ да нѡси пѡре, каже, јѣси дѡшѡ, ѣ да ми нѣшто ѹчиниш, да ме пѡслушаш да однѣсѣш ѡвѡм раднику вѣчеру, ѣво га лѡжи кречану. И ѡн дѡнео и кажѣ, ѣво вѣчера, а ѡн „спѹсти је тѹ“, ѹ ѡла гѡрѣ та вѡтра, гѡрѣ дѡбро, ѡн плѣдѡ а ѡвај га за врат ѹвати и за ноге и фижнѣ у кречану тѡга ајдѹка. Да ѡстанѹ Кѡсти пѡре, ѡн је ѡтшѡ у пѹвѡр за пѡр минућа и затѡ је тај Кѡста Алексић њѣгов син Бѡжо имаѡ богѡство. йзѣли од ајдѹка и ѡправли сѡми сѣбѣ домаћином. Виђићете кафану ако идѣте ѡвим пѹтом. И прѡпали су сад ...

Видѡје Ракић, 1920.

*

Трѣба да гађа јѡбуку и да скинѣ. Тѡ је заповѣст домаћина. ібчно скидајѹ. Ка-се ѹћѣ унутар, ѡндај се сѣда за сѡфру, ка се заврши рѹчак, изведѣ се мѡда, дѡривѡ се. Првѡ се рѹча па кад пѡчнѹ да пѡјѹ четвртѡм као за прѣмка што се зѡвѣ, ѡндај се изводи мѡда и дѡводи до младѡжењѣ, кѹма и стѡрѡг свѡта у првѡ чѣло. И тѹ сѣднѣ и пѡчнѣ се здравити нѡде. Ка-се рѹча идѣ се цркви, дѣвѣр, ѡипеле. Има кѡја спрѣма мѡду. Кѹпи се ѡдѣло, домаћин кѹпи мѡди ѡдѣло, дѣвѣр је ѡбчно ѹз"мѡ ѡипеле. А ѡлину и дѹвак као мрѣжа исплетѣна ѡко главѣ, дѹвак се звѡ. Нѡтурѣ се ѡколо и тѡ се с ѡглама и шналама испрѣвата да нѣ би спѡло. Прѣстѣн јѡј дѡноси кѹм и стѡри свѡт, кѹпи младѡжења бѹрму. И кад дѡђѹ ѹ цркву на венчање пѡп трајѣ. Браћа изводѣ мѡду и дѣвѣр идѣ са њѡм. Ако нѣма браћѣ, доведѣ је рѡђак нѣки. Доведѹ је сѡфри. Тамо чѣка ѡнај с пѹшкѡм кад изводѣ мѡду и ѡн пѹца. И кад пѹца по нѣкѡм гѡтању нѣко кѡ смѣ ѡн мѣтнѣ порѡд прага пѹшку те мѡда прѣђѣ прѣко пѹшкѣ да биднѣ здравѣја. И ка(д) дѡђѹ на прѣмер кѹћи, мѡда стајѣ на кѡла и прѣгрштима баѡа ѡвакѡ зѡб прѣко сѣбѣ на кѹћу. И зѡб тѹ прѡстирѣ кочијаш кѡји је возиѡ. Прѡстерѣ ћѣбе да нѣ би кѹпио са зѣмљѣ. індај баѡа јѡбуку. Баѡа, а народ се сѡбијѣ па по двѡјѣсторѡ јѣдно на другѡ. Баѡа мѡда јѡбуку и кѡ ѹзмѣ јѡбуку, ѡн је на површини. Тѡ је јѡбука од чѹтурѣ, што се нѡси са чѹтурѡм. Сад кад је свѡдба, кад доведѹ мѡду, трѣба вол"кѡ дѣте да бѹднѣ наконѣче. Прѣсуствѹјѣ свѡдби свѣкар. За муштѹлук идѹ зѣтови, идѣ зѣт и враћа се ћѣвап испрѣд ашчијѣ. Направљѣна шиљак, мѣсо, испѣчѹ там. йзмѣ ћѣвап и гѡздарѣца му да кѡшуљу на раме, дѡривѡ га. Он прѡдѹжи и срѣта вам младѡжењу,

старѡг свѣта, кума и ѡстале дѡкле имѧ ѡвапа. Свѣкровѧ снаји да прѣслицу, врѣтено, игле. Започнѣ маѡ, као да радѣ. Знаѡе су прѣ дѣвѡјке да радѣ.

Гвозденија Ракић, 1928.

Сӯводѧње

Вӯкови су сине, ја сам била ко колебѣ у планини. Била трудна сѣном Слобѡданом. Они су пошли из јаругѣ и право њѣ четри пошли мѡјѡј колеби. Ја сам зѣнула јѣдампѣт и викнула „Ѧ, Стѧно, ѡ Мѣливоје“ – они су срѣћѡм чѣли ка сам викла. Дрѣги пѣт ка сам зѣнула да викинем ѡн“ су ѡдузѣли ѧвѧс. Ја сам зѣнула да викинем ал немѧ ѧвѧза и ѡни су чѣли сине и нѡсѣ чезѣбију од лѣча. Гѡре нашли како зѡвѣ се у планини од бѡра. И ѡни су запѧлили ѡдуда и викичу – Ѧ ѧ, Ѧ ѧ, Ѧ ѧ – ѡни ѡдоше, а били су пѡчѣли да копају и ѡни би мѣнѣ тѧчно пѡјѣли и ѡбоје дѣцѣ, Слобѡдана у стомаку а Рада је била маѡла сѧ мнѡм. Сѧмо да није било Стѧнѣ и Мѣливоја ја би била гѡтова. Са вѧтрѡм да нѣсу запѧли чезѣбију и ишли ѡзгѡ, ѡни су већ били Вѣро пѡткопѧли. Изашла и(с) собѣ, чѣкије ѣзмѣм кабајаги да подѣпирѣм. Штѧ је чѣкија за кѣрјака. Унутру била и викинула сине кроз прѡзор. Прѡзор биѡ маѡли са шѣвкама. Ѧн прѡбијѣ пѡткопѧ вѣрата пѡчѣли су да поткопѧвају били су кѡ гѡд сѧде Јорданѡва кѣћа, а сѧмо прѣко бѣга. Викала „Ѧ Стѧно, ѡ Мѣливоје“ – и ѡни су јѣднѡм чѣли срѣћѡм ка сам прѣви пѣт викнула, дрѣги пѣт ка сам викинула немѧ ѧвѧза. Мѣнѣ је Стѧна и Мѣливиѡј спасили. Знају. Дѡдили су ѡни, вӯкови су ишли, ѣзмѣ јѧње ѣпѣтѣ и ѡднѣше. Тѡ је било у Рѣјевѣку до Оровѣцѣ. А ја изѧћѣм нѡћѡм па ѧјчѣм, а ѡвце су виж мѣнѣ у ѡбору. Изаћѣм у срѣд нѡћи па ѧјчѣм на кѣрјаке. Јаштѧ, викинем „Ѧ- ѧ, Ѧ-ѧ, Ѧ-ѧ“ и ѡни бѣгају. И ја сам пѧла зѣбију – пѧше се вѧтрѣ. Ѧпасно се вѧтре пѧше.

*

И да ти причѧм ѡѣро. Кад на Стѧјнику вѧшер, ја, прѣскѡч“ла сам, дѡшла ја и Рѣжа по тѣ ираме цѣковѧне и мѣ јѣднѣ нѣдѣлѣ дѡшла, није бѡгами биѡ је радни дан. Кад илѣ јѣдан ѡдѣд цѡколѣт“не ѡбувѡ ... јѡј, кѧјѣ, је ли маѡлѣ мѡгу ли да вас прѧтим ја до Рѡмни? Бѣжи, бѣжи реко, мѡј ѡтац лѣвши је ѡ тебе. Дѣ да ја тѣбѣ вѡдим кро(с) Сѣтар“це нѣ дѡ бѡг, иди ѡваво те ѡднѡ. А мѣн“ је Цвѣта ѡгѧ насѡчила. Нѣ би ја ѡвде дѡшла да није било Цвѣтѣ и да није било бѧбѣ и дѣдѣ. Кад на Стѧјнику вѧшер у Причѣвићу и дѡшла ја и Рѣжа и тѧј Нѣкола сѧ мнѡм разговѧрѡ и ѡн ѡе да повѣдѣ кѡло, ја ѡ д игрѧм дѡ ѡгѧ. Кад ја пѡгледа, рѧстави мѣнѣ јѣдан у шѣширу дѡл на дѡњѣ страну, рѧстави ме, кѡји је дрѣжѡ кѡло Нѣколи дрѣжѡ рѡћѧк Мѣћѡ. Глѣдам ја јѣс ѡн бѡг га нѣ би јѣбѡ, јѣс ѡвај што сам ја ѡѣму кѧзала. Кад ѣто ти јѡш јѣднѡга. Кажѣ, је ли маѡла, јѣси заѣзѣта данѡс? Реко, ја јѣсам „ С кѣмѣ си заѣзѣта?“, реко заѣзѣта с ѡвѣм што игрѧм сѧ ѡѣм. А бил тѣ мѡгла се ѡткѧчити ѡд ѡгѧ да разговѧрѧш сѧ мнѡм?. Реко, с тѡбѡм немѧм вѣзѣ никакѣ, мѡј ѡтац лѣпшији ѡ тебе. Ё, Вѣро, ѡвѡг ми кѣста тѡ ми је рѣкѡ, исто ѡвакѡ ѣпрѡ прѣстом „иди, маѡла, да знаш да ѡеш бити мѡја“. Ё, тѡ ми је рѣкѡ на Стѧјнику Вѡј“слав. Мѣнѣ је бѧба и дѣда ѣдали, а ѡтац ништа ме није пѣтѡ ни мајка. Знаш, Радѣнко, чѣла си за ѡгѧ. Ё, ѡн дѡшѡ ѡни су били у кѣљѣвѡј гѧрди, ѡн и мѡј тѧта знаш с кѡњ“ма кѣћѧнке. Ё, ѡн је викиѡ мѡг тѧту ѣ Вѧљѣву, ја сам била рѣчѣна ѡв за ѡгѧ. Ё, Ницо, дѧл није тѡјѣ дѣте ѡбрѣчѣно у Венѣћѣ? Јѣсте,

неди тамо је рекo та̀та и на̀на. А слу̀шај, има̀ш како̀ др̀во блѝзу ку̀ће? Има̀м лѝпу, ал нѝје блѝзу, иза згра̀де. Сло̀бодно кад до̀јеш ку̀ћи ти о̀но тво̀је дѐте узми па о̀беси. У Вендѝћима ће ти бѝти о̀бешена цѐлог вѐка. Та̀та до̀шo ку̀ћи, по̀че јау̀кати. То сам данас чу̀o, немoј да ми да̀јете дѐте. А ба̀ба ка̀је „ја је да̀јем ти се не пѝташ, ја је да̀јем“ е, та̀ко је бѝло прѐ. Ма̀јка нѝје во̀лла нѝкад. Бѝла свадба. Ја и Зо̀ра до̀шле за је́дан да̀н, две свадбе бѝле. па јел до̀бро, не ва̀ља, дѝјете сво̀ји смо ... што̀ ћу ја да вр̀шим свадбу ка-смо сво̀ји Вендѝћи. Ку̀м до̀но бу̀рму и са мо̀је ру̀ке сма̀ко ку̀м и о̀дно. Зо̀ра је прѐ венча̀та. Узo о̀дма са ру̀ке, да нѐ би ку̀повo сва̀кој млади бу̀рму, венча̀во у фа̀милији. Имo о̀ца и ма̀јку, бѝли ко̀ ста̀рији на̀род. Ја сам мо̀рала да слу̀шам и да по̀штујем што̀ ти је го̀д речѐно па да је у ва̀тру, у ва̀тру. Нѝси смеo от човѐка да рѐкнеш речѐ, ћу̀ти. Икса̀н пра̀ви, ко̀ји нѐ мислѝ данас шта̀ ће су̀тра нѐма га нѝди. Су̀тра док пла̀нира̀ш да̀н прoпо̀, о̀тшo.

Ћѐро, ја сам има̀ла ко̀су до̀вдѐ. Ја сам се је́два рашчѐшља̀вала. Има̀ла сам ду̀гу ко̀су, а ка сам бѝла мла̀да ва̀л је до зема̀ље. Јабо̀ме, ја чѐшља̀ла, има̀м и данас има̀м плетèн"це. Ё̀во, иглè, ё̀во иглè укосницѐ.

Љу̀бица Вендѝћ, 1923

2) Ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори

Бо̀гатић

Свѐће, пра̀вe се од во̀ска, али о̀ни нѝсу мо̀гли да пра̀вe од во̀ска чѝстога него су мо̀рали да мѐшају пара̀фин. Имo је пара̀фин ... ја сам ишо̀ и имo је о̀н по̀суде плѐкaнe кала̀јисaне, чѝсте до̀бре и док су о̀ни фитѝље тѐ наба̀ве за ма̀ле свѐће има̀ло ова̀ко се на̀прави ра̀м и о̀зго је́дна шйвка и ка̀нап се та̀ј ко̀ји се се́че и то̀ се на̀мота го̀ре има̀ на срѐд"ни др̀шка, а до̀ле има̀ ... и ту̀ је је́дан ра̀дио синoвац ко̀д нѐга пу̀но. И ко̀лко о̀неш свѐћницу о̀но се на̀купи и о̀н по̀сле о̀но о̀стави да се то̀ стѐгне, а во̀л"ке свѐће имo је исто̀ је́дно окру̀гло као сѝнија и о̀коло... исечѐ по мѐри и о̀коло свѐ позадѐвани ѐксерчѝћи и о̀беси та̀ј фитѝљ на ѐксерчѝћима и исто̀ има̀ ранѝју до̀ле и о̀н увати о̀нај фитѝљчић и имo је са о̀ним шѝљком и о̀но зава̀та и по̀лива низ о̀нај фитѝљ. О̀но се ва̀та. О̀н" су ста̀вља̀ли по̀мало са̀мо во̀ска, а во̀сак су прода̀вали сеља̀ци. Во̀сак се до̀бије од ко̀шни од чѐла. Ка-се исечѐди мѐд о̀но по̀што о̀станe по̀сле то̀ се преку̀ва̀ва и ту̀ се ство̀ри во̀сак од мѐда.

Мѝливо̀ј Ма̀тић – Мѝћан, 1925.

*

Дру̀жила се са њѝм три-чѐтри го̀дине по Гра̀цу код ова̀ца, о̀н сиромашнѝји и не да̀ју д и́дем. Ја с мѝслим шта̀ ћу о̀ни менѐ за̀кључају̀, бѝла је́дна мага̀за, ја спр̀чила о̀ни дрoњица̀ што сам има̀ла па свѐзала у ма̀раму да по̀несeм. А о̀ни на̀шли па прѐкрили. Кад ја трѐба д и́дем нѐма то̀га. Ја се на̀љутѝм па за̀бијем се у та̀ј крѐвет као да спа̀вам, али смй̀слим – го̀ре биo шу̀бер, кад о̀комй̀мо му̀рузе го̀ре су̀шй̀мо ко̀мушу па спу̀ста̀мо до̀ле у ја̀сле го̀ведима. Ја-има̀ла је́дну а̀линицу шарèну на̀ко̀ пресе́чену и ма̀раму на гла̀ви. И устанeм ја и кроз та̀ј шу̀бер о̀зго се спу̀стй̀м у

подрум де-су гòведа и кòњи и дòле ка-се спу̀стим ја преобуче́м а̀лину да бе́жим да се у̀да̄м; а̀љ"на превр̀нута, ка̀иша нѐм̄а ма̀рама о̀станѐ вѝсѝ озгò н̄анижѐ. Они дòђу и на̄ђу тò и вѝдили о̀нда̄ј да сам ја побегла. О̀тац ми дòђѐ у̀ оштини ра̀диò бѝò бла̀га̄јник гòдинама. Ма̀јка ј̄адна пла̀кала к̀јкала, велѝ нѐм̄а је о̀тишла је, а òн о̀нда̄к на̀јмла̄ђѐг бра̀та тòг по̀шлѐ „ѝдѐ ти вѝди дал је о̀на та̀мо дòшла”.

Мѝлица Антонѝјевић, 1928.

Брѐзовице

Да̀ли су ме мòји. Сјѐћа̄м се са сватòвима сам о̀чла, нѝсам о̀чла пјѐшкѐ. Са сватòвима са кљу̀сетом, мла̀да на кòња. Вѝдела сам га кò цр̀квѐ ка-сам се вѝнчала са̀ њѝм, по̀слѐ га вѝдела вѐчи ка-сам дòшла о̀вде; о̀тò, нѐ зна̄м ни ја ђе је бѝò. О̀чò прѝје менѐ, ја ти прич̄ам бòгами. Са сватòвима сам ја дòшла, мла̀да, ја сам на кòњу, а ђевѐрска ма̀јка вòдила кòња, ђевѐрова ма̀јка. Бѝло је сѐдло па нѐкѝ ѝрам и у̀зјашѐм се на кòња и т̄у сам дòшла прѐт кӯћу. Имала сам ђевѐра па ма̀јка њѐгова и мòја к̀ума о̀на ми је из Ма̀ковѝшта из У̀жич̄ана... дòшли су св̄атови и мòј ђувѐгија са њѝма. Св̄атови су по̀седали на сòфру и менѐ су по̀слѐн извѐли ѝс кӯћѐ. Мла̀да није сјѐдала да сјѐднѐ у̀ првò чѐло са чов̀јѐком. Мòј о̀тац ка̀жѐ кòд менѐ нѐћете сјѐсти ниједна. Тò ниједна није сјѐдала до ђувѐгијѐ прѝје, та̀кò су свѐ бѝле мла̀де прѝје. Са̀декан пр̀тѝ је, нòсѝ је ... Извѐò ме мòј бра̀т. Имала сам а̀лину на сѐби и ка̀пут и цѝпеле. Са̀д је ра̀злика у од"̀јелу, о̀вò у̀ менѐ јѐлече. Од"̀јело, за̀једно, та̀кò ти је кòд нас бѝло. И ка-су св̄атови по̀шли ја сам у̀зјаала кòња и ишла на кòњу до у Пу̀стињу. О̀тишли цр̀кви и вѝнчали се и о̀пѐ су о̀ни довѐли к̀ума и та̀ свѐкрва што је бѝла ђевѐрова ма̀јка довѐла кљу̀се о̀вдекан и скѝнули менѐ с кòња.

*

Ћу̀ти, ни́кад ни́ко ни́кога̀ ни́је по̀љубиò кò цр̀квѐ и грѐдом. Та̀ки о̀бича̀ј бѝвò. Кòга̀, о̀ боже са̀чува̀ј. Кунѐм се. Са̀д је прòшло, о̀н је у̀мрò мòгу те ла̀гати како о̀ћу, ал нѐ лажѐм те. Свѐ ти прич̄ам. Ни́кад тò се ни́је љубиò грѐдом, ни у сватòвима, са̀д је др̀угѝ о̀бича̀ј. Ја̀ нѝсам, ја-се не стѝдѝм тòга̀ ка̀зую̀м ти. Ни́је свѐкрва ишла о̀т кӯћѐ. О̀бича̀ј је кад дòђѐмо прѐт кӯћу та̀мо ѝзнесѐ се послужѐње, ка̀ва, по̀служимо се и ка̀ву по̀пијѐмо шòље ... Кад сам по̀шла од мòјѐ ма̀јкѐ у̀ сватове, по̀пила сам ка̀ву и ра̀збила шòљу, а о̀вде нѝсам лупала. И шѐћера се ба̀цѝ из ру̀кѐ прѐко себѐ, и сад та̀кò, та̀ки о̀бича̀ј. По̀пијѐм ка̀фу и у̀дарѝм о̀ земљу и ра̀збијѐ шòљу. Са̀д у̀дарѐ о̀ кòла, ра̀збију̀ о̀час. Дòнѐли су о̀ни мѐни дòлекан од"̀јело. Ни́је нòшено ђѐва̀п прѝје, ни́је свѐкар. Послужила ме, да ти пр̄авò ка̀жѐм чѝни ми се са мѐдом, нѐ зна̄м. Чѝни ми се са мѐдом и ка̀ву су узв̄арили, у̀шла сам у̀ кӯћу.

Бѝла св̄адба дв̄а дана. Св̄адба се рачу̀на̀ о̀на̄ј пр̀вѝ дан ка-сам ја довѐдена са сватòвима из мòг рòда и др̀угѝ дан по̀слѐн та̀ј је с̄ав ѝсти на̀род дòдиò и прѝлоге донòсили и св̄адба бѝла ја̀бòме. Мòји дòшли и о̀ни др̀угѝ дан. Дòнѐли по̀гачу и к̀ило ра̀кије. Ма̀јка ми је по̀слала плѐтење и ѝглу и у̀ кануру прѐђѐ, ни́је ни мòт̄ато ништа. А са̀декар нòсѐ, и ја̀ трѐба̀ да смòтам и по̀чнѐм да плѐтѐм по̀слѐ кад дòспѝѐм. Да̀ла ми је свѐкрва прѐслицу да прѐдѐм пр̀вò, прѐслицу да̀ду. Да̀ла ми је кад је ра̀дни дан бѝò, кано мла̀ди се да̀јѐ прѐслица. А ка-су свѝ св̄атови о̀чли и на̀род се разишò и о̀стали мѝ са̀ми, свѐкрва ми је да̀ла прѐслицу и вретѐно. Спа̀вала сам у̀ соби, нѝсам

у вајату. Родила сам послен другѣ годинѣ, никад доктору очла нисам. Никад, да ме је жѣнски љѣкар прегледѣ. Тѣр сам родила ѓвд, ѓгњиште било, а сина сам родила у шѣми доле. Моја је свѣкрва ѓсекла нѣкакѣм српом пуѣпак, прије је тѣ такѣ сјѣчено. Бѣгами, бѣѣ је тај срп добар, вако га турила на шљиву.

*

Па три мјесѣца по Ђурђевуднѣ, три мјесѣца по Илиндану, од Илиндана до Митровднѣ... па тѣ ти је годишнѣ доба: три мјесѣца ѓд Ђурђевдана до Илиндана, а три од Илиндана до Митроваднѣ. Шта ш поново вишѣ? Од Ђурђевднѣ знаш кад је Ђурђевдан, до Илиндана три су мјесѣца, од Илиндана до Митроваднѣ тѣ је пола године, а од Илиндана, од Митровдана до Ђурђевднѣ су шѣс у зѣму вѣта, па ти мјѣри како ѓш.

Мѣлица Петровић 1928.

*

Дѣлазили су и четници, брада довдѣ. Баш сам причала ѓвѣј мојѣј снаји јутрѣс. Јутрѣс кажем, реко дошли у Вѣлимировѣј кѣћи игра, ја стѣјим дошѣ ми и ѓтац и мајка на игру и брат тај старѣји. Ја сам дошла и стѣјим уз мајку. Јѣдан поведѣ коло четник довдѣ брада, млад је, други дође ѓтуде ѓјд вам са мнѣм да играш до њѣга. Ја погледа у мајку ѓна очима да йдѣм, мѣрам ѓдиграла и ѓн мѣни дајѣ сѣт рѣчнѣ. Реко, тѣ ја нѣ носѣм, мѣни тѣ нѣ требѣ. Ја се вратѣм мајци ѓпѣт и стѣнѣм код мајкѣ. И нѣ волим ни данѣс, нѣ волим ко нѣси браду, нѣ волим. Толикѣ је стрѣк, ѓни толикѣ су стрѣк. Ја-сам бѣла гѣре ка-сам бѣла у планини и мајка ми и ѓтац бѣли кад вѣче кѣрови лѣјѣ, гѣрамо баба Ката та, што је стрѣна мога ѓца вѣчѣ Нѣдѣљко кажѣ, лѣјѣ кѣчићи, баш су дошли кѣрјѣци на ѓвце. ѓн пошѣ йди, види. ѓн пошѣ кад гѣре чѣвек се вѣдѣ пошто завршено рѣто. ѓн гѣре кад погледа двѣ чѣвѣка према нѣбу вѣдѣ, пошто је гѣре брѣгчић, знаш. ѓн побјегнѣ у вајѣт и бржѣ затворисмо и закљѣчасмо вајѣт, кљѣчѣница дрвенѣ само врата мѣре да устави, нѣ морѣ да ѓтвори друкчијѣ. Јабѣме. Дођоше на врата луѣајѣ. Луѣајѣ, мајка кажѣ „Ко је тѣ?“ – ѓтвори. Не ѓтварѣм никѣмѣ, нѣмѣм ѓвдѣ, а ѓвај најмлађѣ брат бѣѣ доламо ѣе-нам је кѣћа. И ѓна кажѣ, не ѓтварѣм никѣм нѣѣас, кад свѣнѣ ѓтворићу, ја-сам сама са ѣѣѣм. А тѣ ми је и брат старѣји и ѓвѣ двојѣца. И Свѣтомѣр бѣѣ ... и Вѣдоје и тѣта и нана.

ѓни ѓдоше и одоше доле колиби јѣднѣј, јѣднѣг чѣвѣка и после су га увѣтили у сред дана и убили у Вѣјиновачи, Мѣлоје. ѓндѣј је Сирицим и ѓвај мѣре и ѓндѣк су ѓни тражили Мѣлоја д ѣбијѣ и Сирицим је тражиѣ Мѣлију мѣг да њѣга ѣбијѣ и њѣга. ѓн је ѓшѣмарио под Рѣмнѣм Гѣрѣм дошѣ Стѣван Сирицим ѓшѣмариѣ га. И ѓн је довео њѣ да га ѣбијѣ, у прѣви мѣрак, није ни прѣви мѣрак бѣѣ, убили су га у Вѣјиновачи, Мѣлоја. Чѣкај, чѣкај, јѣсу прије Бѣрисава убили ... нѣшто нѣ знѣм, да ли су га прије убили или после ... Јѣк после, бѣли су Мѣлоја прије убили. Ка-су га рѣнили у Лѣстѣку гѣре и преко Грѣдинѣ и тѣмо и за Јаблаником су ѓни њѣга убили.

Кажѣ, ѓни су убијѣли ко је партизанѣ подрѣавѣ, ѓни су клѣли. ѓни су сѣдам ѣудѣ ваљѣде ил дѣвѣт, нѣ знѣм кољко ѓнѣ бѣ, Срѣтен Мѣлићѣвић, Тѣмић Жѣворѣд ѓнај и(с) Сѣшицѣ, Рѣдивѣј море из Цѣлата ѓнај, пѣт су ѓндѣј прѣтерали и побѣли и Сѣво, Сѣво је побјегѣ, ѓнѣ покљѣли гѣр. Јѣдан је побјегѣ, а ѓнѣ покљѣли гѣр. Јѣј, шта

смо претрпили. А ја сам, још сам била, била сам још партизани дођоше каже „ти се дружиш, ти знаш за Вукмана Прокића, а он је био четовођа. Како ћу ја знати, па казџо ти је његов син. Реко, ја не познајем га, а дружила ја се са његовим сином. Каже, са ћеш ти да идеш са нама у Вујиновачу, па ћеш кад те биднемо турили на струју, све ћеш касти. Ја нећу ићи са вама, а ви мене убите ђвд. Партизани. Ја са вама нећу ја не знам тог човека, нисам га никад видила.

Видосава Новакџвић, 1923.

Гџорњџ Лџесковице

У наћве, наћве дрвенџ и ту се закува лџбац. Ал није ко сад. Него увече мџра да се поткува сџлачкџ квасац. Ако изгубиш тај квасац мџраш д џзмеш пасуља белџга да скуваш па џнџм чџрбџм од џнога пасуља да закуваш па то да чџкаш д џскиснџ и са тим се закувава мџли квасац. И то се поткува у јџдну чџнију. Био земљани лџнац, а тамо прџсијеш брџшно и спрџмџш и сџспџш џнај квасац и чџкаш тамо док лџжи се вџтра у ту фџруну. Док се џнџ пџслџ размџсџ се лџпење... џ нас џв је било чџтворџ и у дџвџра чџтворџ, а свџкрва, баба сџџџ прџ млекџром и свџком дџтетџ по кашику кајмака у џнџ пџла лџпене. Млџеко се скува прџ биле џнџ дрвенџ карлице што се звџле. Био посебно млекџр. Имају пџлице и то се нџси у џномџ бакрџчу тамо рџзлијџ и сутрџдан скида тај кајмак ... али сџриште није било кџпџвно. Него џ стџкџ се ка-се кџлџ стџка џдерџ се ... било од свџнчџта, било од ... а најбџлџ је кад џмџш гџвџџџ, јџнећџ ...

Кџсана (рођ. Радовић) Мирковић, 1925

*

Чџтрџс ... ка-сам био дијџте, ту су били партизани, чџтрџс прџвџ и чџтрџс дрџгџ партизани ка-су џвде били. Нџмџци су навалили на Бџкове, џни су били џвде код нас свџ до мџрта чџтрџс дрџгџ гџдинџ. Чџтрџс дрџгџ гџдинџ у мџрту уоче Задушнџца – сад Задушнице се пџмичџ, пџследнџ су бџрбу џвде вџдили. Трџјица су партизана пџгинџла и јџдан од Лџџтићџваца, Нџџићџваца, свџг је био до кџлџнџ, а џни су џи пџтисли прџво у Брџзовицама вџдили бџрбу, па на Мрџвињџцима вџдили бџрбу данџс ко прџје јџдан дан нџћџм су дџшли џвде и џни су џз Вџљева Немци добровџлци ти Нџџићџвци – џтуде из Растила и џвде гџре кџћа била пџна кџћа џи дџшла партизана. Ёма и бџси у цаковима нџге замџтанџ, а свџг је до кџлџнџ. А џ би нџгде џко двџнџс сџти вџтра је се џтвџрила, пџцњава је свџ џни џспадоше дрџжи ... мџка. Кад је прикучило вџче, сџнце гријџло, прикучило вџче прџстаде бџрба, пџчџше дџлазити. Била ми је тада то је било чџтрџс дрџгџ, била ми је баба живџа. Ёни чџм џјџ џ кућу то је била пџна кџћа, ми ћџца на крџвет. Ёто и дџнџше јџдног рањеника, Вџјина нџког Сџфранића из Гџлџ Главџ, био је џфицир не шџедоше ћџцу да шџџрају с крџвета, а баба је била и бџлесна и старџа и џмрла је пџслџ гџдинџ данџ, џу шџџраше с крџвета и џгџ стџвише на крџвет. А ми глџдамо. Дџпадоше нџкџ жџнске и нџки плџчу ... дџпадоше, џдарише му нџку нџкџцију, џн се сџмо накашлџ – крџ му на џста џдарџ. Ми глџдамо на крџвету, стојџмо и глџдамо и брџзо је џзумрџ. Нападоше на џца мџг да идџ да вџчџ рањенике. Ёма вџлове, свџгџви су били голџми, сџни му џстале тамо, вџко им нџку ранџ и џстале мџжда џма џдавџ пџ-шес кџломџтџра у Ёурђџвињџима нџкџм. Вџлове дџгнџ ал није мџгџ вџлове са сџнима. Па џво вџлџва, ал ја нџмам са

чим да вучем. И он ондај ... тамо је био и неки штаб тада и вукли рану њима. Траже они алат да сарањују. Нису знали кад ту су били почели да пещу неког леба, борба се отворила, после моја мајка лажила и ватру и испекоше и ондаше све скидоше са њега, само оста у вешу. Један крај њега дечкић млад плаче ко кйша. Био му брат. И они су тада окренули и отишли. То је био одред Бороте Мајера и онај Филиповић. После тај одред кад је разбијен неће тамо око Миоднице, објешен. Филиповић, Мајер и Борта су објешени у Ваљеву на пијацу. Они су ћутили и Мајер и Борта причали су сви људи ишли су људи те гледали кад је вјешање било. Филиповић је говорио до краја, грдио, сово, а они су само сагли главу ни рече ни су рекли. Њему су зато подигли споменик, а њи ни су признали. Њи су објесили у Ваљеву.

Средоје Павловић, 1933.

Доње Љесковице

Има јашта камења кољко деш и змија, одем у јагоде па оду те моје синовице са мном, ситне јагоде и одемо чак у Буково брдо гор и та хеца ... ја сам највише могла да наберем и та хеца прате мене све за мном. Веле, Заја зна хе има. И ту иде па за мном и дојемо ми под једну букву вако је се буква разавила, гране је пружила по десет метара. У пречеко и дођемо ми по ту букву, црвене се јагоде. Јој, ене шта и је, ми нод за јагоду змија. Јој, хецо, бйжте, ми отале бйжи имало пречеки путићи некуде па бйжи. Само да побегнемо. Кршеви су, камења је. Шарке, поскоци, зле имају и оне које једу... и ја носила цегер, корпу вако на руци кроз и траву ишла и мене зврци овде. Опазла ја само ко да ме боцнуо трњић. Трњић ме убодје, тако ми се учинило. Ја, вако, он је кап крви ту. Била сагета и носила корпу што сам брала ја у ну. Ту је кап. Чула сам каже ко има здраве зубе да сме он да ишчупају, бйжи хе ћу ја да с отрујем. Оно је отров. Па сам тако дошла дући. Почела моја рука да отче. А моја је мајка знала да одброји. И срети мене, ја идем. Она иде от куће, ја идем ис планине. И одброји ми на путу. Ал ни боцка, ништа, а ова Верина свекрова она је знала д одброји али боцкала иглом. Не би мени вајде ништа оно што мени моја мајка одброји. Дођем ја кући ова Верина свекрова моја јетрова мени одброји и све избочка, избочка иглом – он све жуте капи излазе, отров и појем ја јутри у Ваљево ... Оток голем, оток је волик. И јутри ја појем у Ваљево жлезда је пот пазуом скочила и ја идем, а он ишло људи, народа са сви страна, Ужичани. И иде неки Ужичанин и ја се вратила из Ваљева и сјели на Присадима доле да се одморимо на Марковишту што се зове. И он мени каже: „Што ти идеш кући, ниси ишла лекару?“, шта ћу лекару. Е, јадо моја да је то била зла она – ти би умрла до куће“. Него није била зла, била питомија. И ја дојем кући, опет оток. Она жена мени боцка, одброја ми мајка моја и она одбраја, одбраја. Знала је и моја мајка знала је и та Верина свекрва.

*

И моја сестра нападне да јој дам једно она нема дјеце, да јој дадем једно а она неће, плаче, неће од мене. Мој свекар бйјаше, ајде и ја ћу с тобом, ајде, ајде па ту смо близу па ако ти је жедна, ти бйди ... и оде она јадна, оде. Е, после ми умре, ја жалим на то. Ја одем гатари. Била се звала Пера опанчара жена Српкиња, није

Циґанка. Српкиња жена али свѣ је знала и мѣни свѣ, свѣ мѣни оприча, ти си вѣдила њу нѣђе међу нѣкѣ масу. А вѣдила је мѣја свѣкрва, заѡва ми љдѣта у Сѣлаке у Суш"цу и вѣдила на приславу и та жена што је тѣ мѣје д"ѣте урѣкла она је ишла пѣутом прѣд њима и кад је се окрѣнула и вѣдила да идѣ оне, она је сјѣла на зид нѣки и сѣчекала њу, сѣчекала њи. И мѣје д"ѣте тѣ њу пољубило љ рѣку, рѣкло „љубим рѣку, бако“, а она је њу попазила по глави и рѣкла „Е, јѣбла је Радѣјка љзѣла јој најљѣвшѣ д"ѣте“ – тѣ мѣје д"ѣте. И мѣје д"ѣте грѣдом глава забѣлила и тѣмо кад је свѣкрва дѣшла није мѣгла да јѣдѣ ни да пѣјѣ. А вѣлило уза свѣкра попило, прѣждерѣ и рѣкијѣ, прѣждерѣ и виѣна. Малѣ сѣдѣм гѣдѣна кад је љмрѣла ѣтишла од гѣдину двѣје данѣ. Јабѣме, није ѣмала дјѣцѣ, кѣкѣ нѣмѣ дјѣцѣ ѣмала јѣдно па сарѣн"ла мѣшко па ѣнај дај ми тѣи. Е, мѣни она гѣтара кајѣ нѣси трѣбала да дадѣш, она да је она би ѣмала своје нѣка те поможнѣ ако мѣре са пѣрама са чѣм да кѣпиш нѣшто дјѣци, а нѣ дај дјѣцѣ ѣ себѣ. Пѣсле су ми трајили ѣвѣга најстѣријѣг да њѣму прѣпишу свѣ, јѣ нѣсам даѣла, јѣ кајѣм, вишѣ нѣ. И такѣ мѣчило се.

Загѣрка Марковић, 1922.

Лѣлић

Нѣсијѣ се тѣ шѣница и ѣнда се дрѣља. Кѣлини гвѣзденѣи каво ѣ саде, али ѣвѣ су сѣд тракторскѣ, прѣ бѣиле вѣлѣвскѣ. Кѣлини ѣмајѣ мѣтални. Тѣ кѣлине ѣмали, ковѣчи прѣвили, камен се ставѣљѣ да бѣдѣ тѣжѣ, дрѣлача да бѣдѣ мѣло бѣља. Рѣстѣ шѣница и кад дѣђѣ до рѣкѣ ѣнда се жањѣ, сѣзрѣли, ми кајѣмо до рѣкѣ да жањѣш. Жњѣло се рѣчно, српом. Кѣ ѣе бѣлѣ да жањѣ, по српу се погѣрајѣ и ѣнда тѣ јѣдно за другѣм идѣш, жњѣш, дѣ ѣе вишѣ да се најжњѣ. Идѣ бѣриѣци, ишчупѣ се шѣница и плѣтѣ се љжа и пѣслѣ се на тѣ љжа идѣ стѣријѣ људи и ѣни и дѣца вако кѣја су мѣлада, ѣни идѣ и мѣђу на тѣ љжа и љжа се вѣжѣ и кѣпи се тѣ. Снѣпови, дѣнѣш кѣце. Скупѣљѣш на кѣлац, прѣ што је се жѣло није трѣбало да стѣји, тѣ је бѣло сѣво и ѣнда се с кѣлима гѣни и дѣнѣ се на кѣлац, сѣденѣ се. Пѣ-шес ѣни рѣдѣва вако се љкрѣсти и дѣнѣш. Није бѣш ни сѣво мѣло се попрнѣ. љјутру се поранѣ те се начупѣ за љже док је влажнијѣ. Чѣпѣ се шѣница љјутру рѣнијѣ, пѣслѣ стѣријѣ људи сѣднѣ љ лѣд. Ёто. Испрѣчак.

*

Е, сѣд тѣ тѣсто што кајѣш тѣ поткувѣмо најѣбашка и мѣло јѣчѣ и исѣчѣм и врѣло мѣло мѣтѣм га на шпорѣт да нѣ би тѣ мѣлѣ се прѣпѣкло. И сѣчѣм звѣли јѣка. Мѣтѣмо кајмака, мѣлеко. Јѣло се за рѣчак, тѣ кајѣ да је лѣжљиво, мѣра да ѣмѣ јѣш нѣшто љс тѣ. Нѣ можѣ тѣ ... тѣ ка-се жѣло, прѣвила се јѣка... кѣвѣ се кѣпус и мѣсо ѣвчијѣ. Кѣпус слѣтки. Мѣтѣм мѣсо, ѣмѣстѣм мѣсом, дѣдам лѣка, парѣдѣја, најспѣш љ тѣ. Запрѣжавѣш мѣстѣм, ѣбично смо више мѣстѣм ...И цицвару, мѣтѣш вѣду, мѣтѣш кајмак, ако ѣђѣш мѣло и мѣсти и тѣ прѣврѣи, врѣи ... мѣраш јер тѣ је кѣрузно, мѣра да се замѣсти најѣлѣ и љзмѣш мѣрузно брѣшно и љкувѣш га гѣсто. И тѣ сѣпѣш пѣслѣ у чѣније и јѣдѣш са сѣром, са кајмаком са чѣм ѣђѣш.

Њла Радѣјчић, 1930.

Стрмнѣ Гѣра

Е, сѣд ѣмѣм да вам кајѣм јѣдно злѣ кѣје нас је задѣсило. Чѣтрѣс трѣћѣ ка су чѣтнѣици бѣили ѣвде, па тѣмо нѣгде на љж"чкѣм пѣту звѣном Камѣн"товац, тѣмо су

чѣтници заклали њи дѣвѣт. Дѣвѣт њи пѣклано на пѣту и ѡставили. Мѡј ѡтац је за тѡ чѣѡ. И тѡ је бѣло баш на Трѡјице. Ми се спрѣмамо да идѣмо на прѣславу, мѡји ѡјаци прѣслављајѣ Трѡјице, а и њѣгове жѣне рѡдбина идѣ и ѡн, идѣм и ја... таман ѡн се ѡбуо, ја ѡбѣвам чарапе да се ѡбујѣм и ја док мѣнѣ нѣко викну. Вицѣ те Мирун Тѣшић мѡј кѡмшија. Ја изађѣм кад ѡн стѣгѡ дѡл дѡнекле ѣ воће и вицѣ мѣнѣ: „Ајде“, па сишѡ дѡл до на дну вѡћа, кад ја ѡвде јавук. Ја бржѣ пѡтрчи, а ѡвај мѡј млѡђи чѣча ис кућѣ йстрчѡ и пѡтрчѡ тѡмо. А мѡј брѡт дошѡ и ѣшѡ ѣ шталу и видио ѡтац се ѡбесио. Ми ѡтале пѡтрчи ја и тај мѡј чѣча пѡтрчи тѡмо ѣ шталу ... сѡд да би га скинули и пѡдигнѣмо га, али гѡтово изданѡ. Бѣѡ сам у ѡсамнѣстој гѡдни. Ти чѣтници што су пѡклѡти тѡмо, ѡн је тѡ чѣѡ и бѡјѡ је се да ће и ѡн дѡпасти тѡга јѡда. И ка сам се ја спрѣмио тѣ, ѡбѣѡ се, ѡн је изашѡ и мѣнѣ зѡвнѡ и кѡже ѡди вам. Ја изађѣм, пѡђѣм за њѣм, ѡн ѣ подрум. Дѡле нам је бѣѡ пѡдрум де је и сѡд у ѡвѣ кућѣ. Уведѣ ме ѣ подрум и показује мѣни. Видѣйш, кѡже ѡвѡ пѡра што ймамо, ја сам тѣ ѡвде смѣстио. А ѡн је, ѡн је пѡре држѡ. ѡн је ѣчио шкѡлу и бѣѡ је пѣсмен. Није ми кѡзѡ кѡлкѡ тѣ ймѡ. Тѣ су пѡре, а нѣшто ймѡ и гѡре, ймѡ ѡн асталѣћ њѣгов у њѣговѡј сѡбици. Йма у вијѡци, ја сам тѡ кѡже кѡзѡ Аци - тѡ ми је тај млѡђи чѣча. Зна ѡн за тѣ пѡре, а зна и Миле тај старѣји син, старѣјѣг чѣче. Зна и ѡн, па ако нѣкат дѡђѣ до деѡбе, знаш кѡко се пѡре дѣлѣ.

*

Ја сам чѣѡ причѡ ка-сам бѣѡ дѣчко, кад ми је причѡ пѡкѡјни Стѡноје и ѡвај Пантѣлија, када су наишли Бѣрчанин ѡдоздѡ из Сѣдлѡра. ѡн је наишѡ ѡвдѡ, тѣрала га пѡтера и кад је дошѡ тѡмо у Трѡјане, наша рѣка, бѡба, прѡмбаба, сѣдела, чѣвала ѡвце и кад је наишѡ, кѡ су тѣли да га ѣватѣ ѡна кѡжѣ, сѣднѣ ймала вѣликѣ сѣкње и ѡна сѣднѣ на њѣга и пѡкријѣ га сѣкњѡм. И ка су наишли питѡли: „Бѡба, шта бѣ сѡ онѣм ајдуком?“ „Сѣне, сѡд ѡде нѣзбрѡ!“ И такѡ је ѡн њѣ и наградио ѡставио јѡј пѡра.

Младен Филиповић, 1923.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. *Историја српској језика*, 1999, Београд.
- Бјелаковић, Исидора, Маја Марковић. *Фонетске варијације у говору избејлица у Новом Саду*, у књ. *Говор Новог Сада*, св. 1: Фонетске особине. Едиција: Лингвистичке свеске VIII, Нови Сад, 2009.
- Бошњаковић, Жарко. Треће лице множине презента у говорима Смедеревског Подунавља и дела Јасенице. *Јужнословенски филолоџ* LVI/1–2 (2000): 131–137.
- Бошњаковић, Жарко. Фонетске особине говора Источне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник* LV (2008): 1–321.
- Бошњаковић, Жарко. Морфолошке особине говора источне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник* LIX (2012): 1–381.
- Бошњаковић Жарко, Драгана Радовановић. Репартиција наставака у инструменталу једнине именица женског рода на нулту морфему у српским дијалектима. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LI (2008): 157–173.
- Бошњаковић Жарко, Драгана Радовановић. Синтетички поглед на творбу аориста и ареал наставака у штокавском наречју. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LIV/1 (2011): 181–204.
- Вукићевић, Милосав. *Говори Крајувачке Лејенице*, Универзитет у Приштини, Приштина 1995.
- Вуковић, Јован. Говор Пиве и Дробњака. *Јужнословенски филолоџ* XVII (1938–1939): 1–113.
- Вуковић, Јован. Акценат Пиве и Дробњака. *Српски дијалектолошки зборник* X (1940): 187–417.
- Дешић, Милорад. Западнобосански ијекавски говори. *Српски дијалектолошки зборник* XXI (1976): 1–316 + карта.
- Драгичевић, Милан. О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине). *Српски дијалектолошки зборник* LIV (2007): 323–401.
- Ђукановић, Петар. Говор села Горње Цапарде (код Зворника). *Српски дијалектолошки зборник* XXIX (1983): 191–294.
- Ђукановић, Петар. Говор Драгачева. *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1995): 1–240.
- Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватској језика. Увод у штокавско наречје*, Нови Сад, 1956.
- Ивић, Павле. О неким проблемима наше историске дијалектологије, *Јужнословенски филолоџ* XXI (1955–1956): 97–129.

Ивић, Павле. О говорима Баната, *Јужнословенски филолоі XVIII* (1949-1950): 141-156.

Ивић, Павле. Извештај о дијалектолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959. *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду IV* (1959): 397-400.

Ивић, Павле. Инвентар фонетске проблематике штокавских говора. *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду*. Књига VII (1962-1963): 99-110.

Ивић, Павле. Белешке о биографичком говору. *Српски дијалектолошки зборник XXIV* (1978): 125-176.

Ивић, Павле. *Из српскохрватске дијалектологије*. – Изабрани огледи (Пролета) III, Ниш 1991.

Ивић, Павле. Инвентар морфолошке проблематике штокавских говора, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXV/1*(1992): 195-213.

Ивић, Павле. *О говору Галијољских Срба*, Нови Сад, 1994 [прир. Драгољуб Петровић].

Ивић, Павле. *Српскохрватски дијалекти. Њихова стурктура и развој. Прва књига: Ошћа разматрања и штокавско наречеје*, Сремски Карловци – Нови Сад, 1994¹.

Ивић, Павле, Жарко Бошњаквић, Гордана Драгин. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник XL* (1994²): 1-419.

Ивић, Павле, Жарко Бошњаквић, Гордана Драгин. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија, Синтакса, Закључци, Текстови. *Српски дијалектолошки зборник XLIII* (1997).

Ивић, Павле. *Прозодијски систем савременој српскохрватској стандардној језика*. Поглавље IV у: Расправе, студије, чланци. I. О фонологији. Целокупна дела X/1, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1998, 479-490.

Ивић, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација* [прир. Слободан Реметић], Сремски Карловци – Нови Сад, 2009.

Лома, Александар. Прилог трагању за античким коренима Ваљева. *Гласник Историјској архива у Ваљеву* 31, Ваљево, 1997, 5-35.

Марковић, Славољуб. Говор Ужичке Црне горе. *Српски дијалектолошки зборник LVIII* (2011): 337-672.

Марковић, Славољуб. Границе ијекавских говора у западној Србији, *Српски дијалектолошки зборник LIX*, Београд (2012): 383-486.

Милетић, Бранко. Црмнички говор. *Српски дијалектолошки зборник IX*, Београд (1940): 209-663.

Милићевић, Милан Ђ. *Кнежевина Србија*, Београд, 1876, стр. I-XXIV + 643.

Московљевић, Милош. Акцентски систем поцерског говора, *Библиотека Јужнословенској филолоја*, књ. I (1928): стр. VIII + 110.

Московљевић, Милош. Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. IX (1929): 109-122.

Московљевић, Милош. Икавски говор у СР Србији. *Јужнословенски филолој*, књ. XXVI, св. 1-2 (1963-1964): 471-509.

Николић, Берислав. Сремски говор. Српски дијалектолошки зборник XIV (1964): 201-412.

Николић, Берислав. Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник XVI* (1966): 179–313.

Николић, Берислав. Тршићки говор. *Српски дијалектолошки зборник XVII* (1968): 367–472.

Николић, Берислав. Колубарски говор. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1969): 1–71.

Николић, Берислав. *Основи млађе новошћокавске акценџуације*. Библиотека Јужнословенског филолога, НС, књ. 1 (1970): 1–122.

Николић, Видан. *Моравички и јорњосијуденички јовори*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. Студије српске и словенске. Монографије, Серија IV, Број 3, 2001.

Николић, Мирослав. Говор села Горобиља. *Српски дијалектолошки зборник XIX* (1972): 619–746.

Николић, Мирослав. Говори србијанског Полимља. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII* (1991): 1–549.

Николић, Мирослав. Именице с наставцима –у/-ију у генитиву множине. *Наш језик XXV* (1981): 82–99.

Новаковић, Стојан. Неговање језика српског, *Глас Српске краљевске академије*, Београд, 1888.

Павловић, Љубомир. Колубара и Подгорина. Антропогеографска проматрања. *Српски етнографски зборник VIII*, Насеља српских земаља, књ. IV (1907): 345–1085.

Павловић, Љубомир. Ужичка Црна гора. *Српски етнографски зборник*, књ. XXXIV, Насеља и порекла становништва, књ. XIX (1925): 3–191.

Павловић, Љубомир. Антропогеографија ваљевске Тамнаве. *Српски етнографски зборник*, књ. XVIII, Насеља 8 (1912): 381–635.

Петровић, Драгољуб. *О јовору Змијања*, Матица српска, Нови Сад, 1973.

Петровић, Драгољуб. О проблему јатовских говора у северној Србији, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXV/2* (1982): 113–128.

Петровић, Драгољуб. Напомене о говору Качера. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLII* (1999): 383–394.

Петровић, Драгољуб, Јелена, Капустина. Из лексике Качера. *Српски дијалектолошки зборник LVIII* (2011): 1–336.

Петровић, Мирјана. Основне фонетске особине рађевског села Бела Црква. *Прилози проучавању језика 36* (2005): 269–292.

Петровић, Мирјана. Исказивање посесивности у Рађевини конструкцијом предлог У + генитив личне заменице, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LXIII/2* (2012): 123–129.

Пецо Асим. Говор источне Херцеговине, у књизи: *Говори источне и централне Херцеговине* (2007): 9–281.

Пецо, Асим. *Основи акценџологије српскохрватског језика*. Београд, 1971.

Пешикан, Митар. О уметку –ов(–ев–) у множини именица прве врсте. *Наш језик VII* (1956): 270–275.

Пижурица, Мато. *Говор околине Колашина*, Титоград, 1981.

Поповић, Иван. *Говор Госпођинаца у светлосији бачких јовора као целине*, Београд, 1968.

Поповић, Иван. Треће лице множине презента у војвођанским говорима. *Зборник Мајице српске, Серија друштвених наука*, књ. 4 (1952): 114–128.

Радовановић, Драгана. Морфолошке особености говора Средње Колубаре, *Српски дијалектолошки зборник* LIII (2006): 1–186.

Радовановић, Драгана. Вокалски систем говора Средње Колубаре, *Зборник Мајице српске за филолозију и лингвистику* L (2007): 733–745.

Радовановић, Драгана. Преношење акцената на њроклици у говору Ваљевске Колубаре, Шездесет година Института за српски језик САНУ, *Зборник радова* II (2007¹): 147–168.

Радовановић, Драгана. Сугласнички систем говора Ваљевске Колубаре, *Зборник Мајице српске за филолозију и лингвистику* LII/2 (2009): 57–79.

Радовановић, Драгана. Треће лице множине презента у говорима шумадијско-војвођанског говорног типа. *Српски језик* 14/1–2, година XIV (2009¹): 503–531.

Реметић, Слободан. Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини. *Прилози проучавању језика* 6 (1970): 105–133.

Реметић, Слободан. Питање икавизама шумадијско-војвођанског дијалекта у свјетлу потврде фонолошког јата у неким србијанским говорима. *Научни састај слависти* у Вукове дане, књ. 10/1 (1980): 103–108.

Реметић, Слободан. О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије. *Српски дијалектолошки зборник*. XXVII (1981): 7–105.

Реметић, Слободан. Говори централне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник* XXXI (1985): 1–555.

Реметић, Слободан. О шћакавизму какањских и зеничких Срба, Јужнословенски филолог, XLI (2000): 931–949.

Реметић, Слободан. Текстови из говора источнобосанских Ера. *Српски дијалектолошки зборник* LIX (2012): 458–637

Реметић, Слободан. О посесивној конструкцији у + генитив личне заменице на источнобосанском терену, *Јужнословенски филолог*, LXIV (2008): 391–400.

Српски рјечник, истолкован њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић. У Бечу, 1818.

Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. У Бечу, 1852.

РСАНУ. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* I–XIX, Београд, 1959–2014.

РМС. *Речник српскохрватској књижевној језика*. – Нови Сад – Загреб (Матица српска – Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.

РСЈ. *Речник српској језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

Симић, Живојин П. *Српска грамаџика за основне школе у Краљевини Србији*, Београд, 1883.

Симић, Милорад. Говор села Обади у Босанском Подрињу. *Српски дијалектолошки зборник* XXIV (1978): 1–124.

Симић, Радоје. Скица за дијалектолошку карту северне Србије, *Јужнословенски семинар за стране слависте*, књ. 31, Београд (1980): 93–136.

Симић, Зоран. *Вокалске особине у говору Гласинца*. Проблеми словенске филологије XIII, Темишвар (2005): 147–157.

Стевановић, Михаило. Источноцрногорски дијалекат. *Јужнословенски филолоџи* (1935): 1–128.

Стевовић, Игрутин. Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акценте. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1969): 401–635.

Стијовић, Рада. Говор Горњих Васојевића. *Српски дијалектолошки зборник LIV* (2007): 1–323.

Суботић, Љиљана. Главне фонетске особине семберијског говора. *Прилози проучавању језика 9* (1973): 79–129.

Тешић, Милосав. Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник XXII* (1977): 159–328.

Тешић, Милосав. Фонетске особине говора азбуковачког села Узовнице. *Јужнословенски филолоџи XXXIV* (1978): 169–191.

Тополињска, Зузана. *Грамаџика на именској фрази во македонској јазик*, Скопље, 1974.

Цвијић, Јован. Метанастасичка кретања. Њихови узроци и последице. *Српски етнографски зборник XXIV* (1922): 1–96.

*

Brabec, Ivan. Govor Tuzle i okolice, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, Knjiga X, Sarajevo, 2012, 51–243.

Brozović, Dalibor. Govor u dolini rijeke Fojnice, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, Knjiga X, Sarajevo, 2012, 243–425.

Ivić, Pavle. Dve akcentološke novosti iz Srema. *Folia slavica*, Volume 3, Numbers 1–2 (Studies in Honor of Horacw G. Lunt, On the Occasion of his Sixtieth Birthday, Sept. 12, 1978, Part 2), Columbus, Ohio, 1979, 161–174.

H. Hirt. *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien*, Wien, 1903, 1–56.

Peco, Asim. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne, I dio: Uvod i fonetika*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2007, Sarajevo, 1975, 3–264.

Peco, Asim. Govori istočne i centralne Hercegovine, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2007, str. 427.

Peco, Asim. *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd, 1978.

Petrović, Dragoljub, Ljiljana, Subotić. *Fonetske karakteristike. Komunikacijske i govorno-jezičke karakteristike TV Dnevnika Televizije Novi Sad na srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad: Odeljenje za istraživanje programa i auditorijuma Radio-televizije Novi Sad, 1982, str. 69–93.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.

Subotić, Ljiljana. *Ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*. Novinarska biblioteka, Filozofski fakultet, Odsek za medijske studije, Novi Sad, 2005.

Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*. Treće izdanje – Sarajevo, 1973.

Vujičić, Dragomir. Fonetske osobine govora centralne, jugoistočne i jugozapadne Bosne. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik VI* (1990): 13–125.

Dragana Radovanović

Summary

THE SPEECH OF VALJEVSKA PODGORINA

Valjevska Podgorina is a region in western Serbia. Podgorina is a geographical, ethnographic, historic and administrative area around the upstream portions of the rivers Kolubara, Jadar, Tamnava and their tributaries. The speech of Valjevska Podgorina has not been studied in detail, nor has it been the subject of a monograph, except in the form of partial references in the context of vocalism. In view of this, the aim and main purpose of this thesis is to fill in another blank section of the Serbian dialect map, taking into consideration the following two most prominent and most significant features in terms of linguistic geography: definition of the southern border of yat dialects and definition of the points of contact with ijekavian-ekavian speeches. In accordance with the standard principles of traditional Serbian dialectology, the thesis is written by using the methods of linguistic geography and descriptive and comparative methods for the analysis of the materials, which are classified according to these principles. The thesis analyses characteristic prosodic, phonetic and morphological features of the idiom belonging to the speeches with unsubstituted yat (subdialect of Šumadija-Vojvodina dialect) in northwest Serbia, as well as of the idiom belonging to ijekavian-ekavian speeches of the Eastern Herzegovinian dialect in western Serbia.

From the prosodic viewpoint, the thesis describes the inventory and distribution of prosodemes, (confirming the steady Neo-Shtokavian system) and the fate of posttonic length, concluding that Daničić's posttonic length has been well preserved in this region. From the phonetic and phonological standpoint, the thesis presents the inventory and distribution of phonemes; ascertaining that different outcomes of old yat differentiate the studied area. From the morphological viewpoint, the thesis analyses the morphological features of the speech – declension, conjugation and unchangeable words.

Марина Јуришић

СИНТАКСА ПАДЕЖА
ГОРЊЕ ПЧИЊЕ
(Одредбене функције)

Ова књига је резултат рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српској језичкој прописи* (178020), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Она представља незнатно измењену верзију докторске тезе *Синтакса надежа у говору Горње Пчиње*, урађену под менторством проф. др Мата Пижурице и одбрањену јануара 2013. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали: проф. др Слободан Павловић, проф. др Софија Милорадовић, проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, и ментор. За њен настајак посебно сам захвална свом ментору, добронамерним саветима свих чланова комисије и бескрајном стрпљењу својих информатора.

Марина Јуришић

САДРЖАЈ

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	373 [7]
2. НОМИНАТИВ	378 [12]
3. ДАТИВ	387 [21]
Сачувани облици датива	387 [21]
Синтаксичке функције датива и ОП (на месту старог датива)	391 [25]
4. ОПШТИ ПАДЕЖ	399 [33]
4.1. Спацијалност	399 [33]
Индијективност	401 [35]
Локациона индијективност	401 [35]
Предлог <i>у</i>	402 [36]
Предлог <i>на</i>	404 [38]
Предлог <i>по</i>	405 [39]
Предлог <i>врз</i>	408 [42]
Оријентациона индијективност	408 [42]
Предлози <i>под/испод</i> и <i>више, над</i>	408 [42]
Предлози <i>пред/испред</i> и <i>поза</i>	409 [43]
Предлози <i>(с)према</i> и <i>сиротив</i>	410 [44]
Предлог <i>међу</i>	410 [44]
Предлози <i>у, куде, кра(ј)/кра(ј), ускра(ј), покре/покрај, поред, до, уз, близу до, око(ло)</i>	411 [45]
Предлог <i>при</i>	415 [49]
Аблативност	415 [49]
Локациона аблативност	416 [50]
Предлог <i>из</i>	416 [50]
Предлог <i>од</i> (у значењу старог аблативног <i>с(а)</i>)	417 [51]
Оријентациона аблативност	418 [52]
Предлози <i>од</i> и <i>ошкуд(е)</i>	418 [52]
Перлативност	421 [55]
Локациона перлативност	421 [55]
Предлог <i>крэз</i>	421 [55]
Предлог <i>преко</i>	422 [56]

Предлози <i>уз</i> и <i>низ</i>	423 [57]
Предлог <i>йо</i>	424 [58]
<i>Оријентацио̀на њерлајивносѝ</i>	425 [59]
Предлози <i>више</i> и <i>њод/исѝод</i>	425 [59]
Предлози <i>кра(ј)/крѧ(ј)</i> , <i>њокре</i> и <i>о̀ко(ло)</i>	425 [59]
Адлативност	426 [60]
<i>Локацио̀на адлајивносѝ</i>	426 [60]
Предлог <i>у</i>	426 [60]
Предлог <i>за</i>	428 [62]
Предлог <i>на</i>	428 [62]
Предлог <i>врз</i>	430 [64]
Предлог <i>њо</i>	430 [64]
<i>Оријентацио̀на адлајивносѝ</i>	432 [66]
Предлози <i>куде</i> , <i>накуде</i> и <i>њо</i>	432 [66]
Предлог <i>до</i>	436 [70]
Предлози <i>у</i> , <i>кра(ј)/крѧ(ј)</i> , <i>ускра(ј)</i> , <i>њокре</i> , <i>њоред</i> , <i>њри</i> , <i>о̀ко(ло)</i>	437 [71]
Предлози <i>њод/исѝод</i> и <i>више</i> , <i>над/изнад</i>	438 [72]
Предлози <i>њред</i> , <i>њоза</i> , <i>сѝрема</i>	438 [72]
Предлог <i>међу</i>	439 [73]
Сложени предлози са <i>дно</i> , <i>сред(а)</i> и <i>вр</i>	439 [73]
4.2. Темпоралност	440 [74]
Темпорална локализација	441 [75]
<i>Симулјаносѝ</i>	441 [75]
Беспредлошке темпоралне синтагме	441 [75]
Предлошке темпоралне синтагме	443 [77]
Предлог <i>у</i>	443 [77]
Предлог <i>на</i>	445 [79]
Предлог <i>њреко</i>	447 [81]
Предлог <i>за</i>	448 [82]
Предлог <i>из</i>	449 [83]
Предлог <i>њод</i>	450 [84]
Предлог <i>крѧз</i>	450 [84]
Предлог <i>њри</i>	450 [84]
Прилози за време	450 [84]
<i>Анѝериорносѝ</i>	451 [85]
Предлог <i>њред</i>	451 [85]
Предлог <i>њре</i>	452 [86]
Предлози <i>(с)њрема</i> и <i>накуде</i>	453 [87]
<i>Посѝериорносѝ</i>	453 [87]
Предлог <i>њо</i>	454 [88]
Предлог <i>њосле</i>	454 [88]
<i>Луксѝериорносѝ</i>	455 [89]
Предлог <i>о̀ко(ло)</i>	455 [89]
Темпорална квантификација	456 [90]
<i>Лонѝијудиналносѝ</i>	456 [90]
Беспредлошке темпоралне синтагме	456 [90]
Прилози за време	458 [92]

Прилошки облици <i>йо</i> и <i>до</i>	459 [93]
Предлошке темпоралне синтагме	460 [94]
Предлог <i>за</i>	460 [94]
Предлог <i>око</i>	461 [95]
Предлог <i>йреко</i>	461 [95]
<i>Терминайивносї</i>	461 [95]
Предлог <i>до</i>	461 [95]
Предлог <i>докуде</i>	462 [96]
<i>Инїресивносї</i>	463 [97]
Предлог <i>од</i>	463 [97]
<i>Фреквенйивносї</i>	464 [98]
4.3. Квалификативност	466 [100]
Инструментативност	466 [100]
Предлог <i>с</i> (<i>сэ, сэс</i>)	466 [100]
Предлог <i>из</i>	470 [104]
Предлог <i>од</i>	470 [104]
Предлог <i>на</i>	471 [105]
Предлог <i>у</i>	472 [106]
Предлог <i>йо</i>	472 [106]
Предлог <i>йреко</i>	473 [107]
Прилози за начин	473 [107]
Медијативност	473 [107]
Предлози <i>йо, йреко</i> и <i>с</i> (<i>сэ, сэс</i>)	473 [107]
Предлози (<i>на</i>) <i>месїо</i> и <i>за</i>	474 [108]
Комитативност	474 [108]
Предлог <i>с</i> (<i>сэ, сэс</i>)	475 [109]
Предлог <i>без</i>	476 [110]
Предлог <i>йред</i>	476 [110]
Критериј	476 [110]
Предлози <i>йо</i> и (<i>с</i>) <i>йрема</i>	476 [110]
Предлог <i>йоред</i>	477 [111]
Дистрибутивност	477 [111]
Предлози <i>на, у</i> и <i>йо</i>	477 [111]
Компаративност	478 [112]
Предлог <i>од</i>	478 [112]
4.4. Каузалност	478 [112]
Ефектор	478 [112]
Предлози <i>од, с</i> (<i>сэ, сэс</i>) и <i>на</i>	478 [112]
Стимулатор	480 [114]
Предлог <i>од</i>	480 [114]
Предлози <i>йо</i> и <i>на</i>	481 [115]
Иницијализатор	481 [115]
Предлози <i>збої</i> и (<i>-</i>) <i>ради</i>	481 [115]
Предлози <i>за</i> и <i>йо</i>	482 [116]
Предлог <i>без</i>	483 [117]
Предлог <i>до</i>	483 [117]
Предлози <i>око</i> и <i>с</i> (<i>сэ, сэс</i>)	483 [117]

4.5. Интенционалност	484 [118]
Предлози <i>збој</i> и <i>(-)ради</i>	484 [118]
Предлог <i>за</i>	484 [118]
Предлог <i>јо</i>	485 [119]
Предлог <i>на</i>	487 [121]
Предлог <i>у</i>	487 [121]
Предлози <i>јројив</i> и <i>ог</i>	488 [122]
4.6. Кондиционалност	488 [122]
Предлог <i>без</i>	489 [123]
Предлог <i>с (сз, сас)</i>	489 [123]
Предлог <i>за</i>	489 [123]
Предлог <i>(с)јрема</i>	489 [123]
4.7. Концесивност	489 [123]
Предлог <i>без</i>	490 [124]
Предлог <i>ог</i>	490 [124]
4.8. Посесивност	490 [124]
Предлози <i>на</i> и <i>ог</i>	492 [126]
Присвојни придеви	495 [129]
4.9. Спецификативност	495 [129]
Карактеристична појединост	496 [130]
Предлози <i>с (сз, сас), без</i> и <i>на</i>	496 [130]
Фабрикатив	496 [130]
Предлог <i>ог</i>	496 [130]
Димензив	497 [131]
Предлози <i>ог, око</i> и <i>до</i>	497 [131]
Дестинатив	498 [132]
Предлози <i>за, ог</i> и <i>на</i>	498 [132]
Мовенс	498 [132]
Предлог <i>на</i>	498 [132]
Компаративност	499 [133]
Предлог <i>ог</i>	499 [133]
4.10. Нагомилавање предлога	499 [133]
5. ВОКАТИВ	501 [135]
6. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ	504 [138]
ТЕКСТОВИ	513 [147]
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	523 [157]
СКРАЋЕНИЦЕ	528 [162]
РЕГИСТАР АНАЛИТИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА (ПРЕДЛОГ + ОП)	529 [163]
Резюме	533 [167]

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ¹

1.1. Горња Пчиња налази се југоисточно од Врања. Има 54 насеља од којих су 44 у Србији (Трифуноски 1964: 7–9). Масивом Козјака и Ђерманске планине Пчиња је одвојена на југу од Жеглигова и Славишта. Планине Чупино и Доганица одвајају је на истоку од околине Криве Паланке и Босиљграда (Крајишта). На северу, од околине Врања Пчиња је одвојена масивом Коћурске планине и Мотина. Са западне стране границу чине ниске планинске косе Црни камен и Заједница, које одвајају Горњу Пчињу од околине Бујановца (Трифуноски 1964: 5).

Горња Пчиња састоји се из два дела. Један је висока и пространија планинска Пчиња, која захвата делове на истоку, северу и југу. Други је нижи и мањи део на западу и југозападу (Трифуноски 1964: 8–9). У целини она је планински крај који, за разлику од Доње Пчиње, није имао повољне саобраћајне везе са Поморављем. Ипак, највећи део Горње Пчиње, изузев уске јужне и југоисточне зоне (која припада Македонији), упућен је на Врање и његову околину (Трифуноски 1964: 10–11).

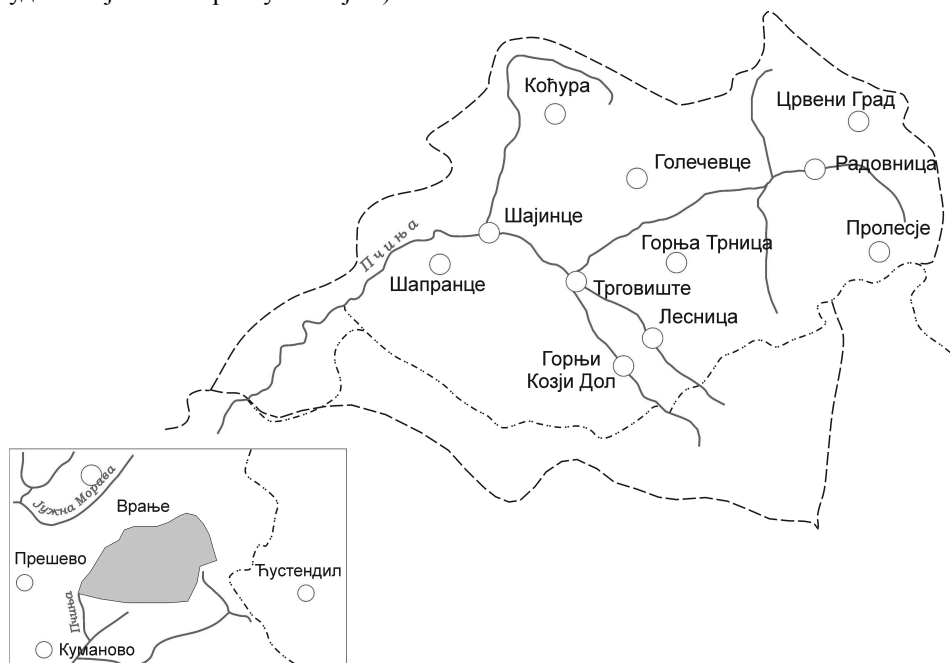
„Област је позната у народу под општим именом Пчиња, по главној реци која протиче кроз предео. Али река Пчиња протиче и кроз друге области у свом средњем и доњем току. Стога, за разлику од њих, овој Пчињи становници понекад дају и назив Горња, који се местимично среће и у литератури, на пример, у радовима Ј. Х. Василевића и Ј. Цвијића. Име Горња Пчиња је од географског значаја...” (Трифуноски 1964: 9).

Становништво Горње Пчиње је углавном српско, има мало Македонаца и сасвим незнатно Цигана (Трифуноски 1964: 7–9), али не зна се много о његовом пореклу. На основу појединих презимена, имена родова, назива „појединих географских објеката” и сасвим мало писаних података, Ј. Трифуноски закључује да су у појединим деловима Горње Пчиње раније живели и Власи (Цинцари) и Јуруци. Временом Срби су их потпуно потиснули (Трифуноски 1964: 47–49; Златановић 1996: 13–16). Моравци Пчињане погрдно зову Шоповима, мада се они не сматрају Шоповима (Трифуноски 1964: 9–10; Златановић 1996: 17–18).

¹ Уводне напомене (т. 1.1–1.3) преузете су, у једном делу, из монографје *Говор Горње Пчиње. Гласови и облици* (Јуришић 2009а: 11–14). Грађа на основу које је настала поменута монографија такође представља најзначајнији део грађе и за овај прилог проучавању синтаксе једног призренско-тимочког говора.

Материјал за овај рад снимљен је у селима: Шапранце, Шајинце, Коћура,² Голочевце, Горња Трница, Лесница, Горњи Козји Дол, Трговиште, Радовница, Пролесје и Црвени Град. Црвени Град је истовремено са Коћуром најсевернији, а Лесница са Горњим Козјим Долем најјужнији пункт, док се Голочевце и Горња Трница налазе у централном делу ове области (в. карту 1).

Број становника у овим и другим пчињским селима нагло опада. Почетком деведесетих година прошлога века, према попису из 1991. године, у Шапранцу је било 105 становника, у Шајинцу 97, Коћури 367, Голочевцу 113, Горњој Трници 117, Лесници 217, Горњем Козјем Долу 119, Трговишту 1787, Радовници 1041, Пролесју 77 и Црвеном Граду 195.³ Десетак година касније, у попису из 2002. године, у Шапранцу је било 83 становника, у Шајинцу 90, Коћури 234, Голочевцу 63, Горњој Трници 86, Лесници 159, Горњем Козјем Долу 101, Трговишту 1864, Радовници 998, Пролесју 67 и Црвеном Граду 149. Број становника повећао се једино у Трговишту, варошици која представља економски и културни центар ове области (и то вероватно на рачун броја становника у суседним пчињским селима, удаљенијим и неприступачнијим).

Карта 1

1.2. Дијалекатски материјал за овај рад (преко 50 сати снимљеног спонтаног разговора са више од 30 информатора) забележен је у периоду од септембра

² Коћура (једина од истраживаних пунктова) није евидентирана као део општине Трговиште већ као део општине Врање – према подацима Завода за статистику Републике Србије (<http://sr.wikipedia.org/wiki/Коћура>).

³ Статистички подаци о броју становника налазе се у: Попис 1994 и на интернету (на адреси http://sr.wikipedia.org/wiki/Пчињски_управни_округ).

1993. до јула 1999. године, а затим од јула 2005. до августа 2010. године. То је углавном исти материјал на основу кога је урађена монографија о гласовним и морфолошким одликама горњопчињскога говора (Јуришић 2009а), само што је за потребе синтаксичких истраживања проширена мрежа пунктова (Горњи Козји Дол и Трговиште).

Неки од података проверавни су и код школованих носилаца говора родом из ових села. Места из којих је забележена потврда означена су скраћеницама: Г (Голочевце), К (Коћура), КД (Горњи Козји Дол), Л (Лесница), П (Пролесје), Р (Радовници), Т (Горња Трница), Тр (Трговиште), ЦГ (Црвени Град), Ш (Шајинце), Шп (Шапранце).

Из техничких разлога у забележеним потврдама не може се приметити специфичан изговор неких гласова: вокал /ə/ се најјасније изговара када је под акцентом, а када је ненаглашен, пре или после акцентованог слога, изговара се нешто лабавије, пасивније односно отвара се према вокалу /a/; сонант /n/ има веларни изговор испред /k/ и /t/; консонанти /h/ и /ʃ/ изговарају се са слабијом фрикацијом; африкате /tʃ/ и /dʒ/ изговарају се нешто палатализованије него у књижевном језику.

1.3. Горња Пчиња дуго није била озбиљније истраживана област. Од етнолошке литературе прво се појавила књига *Горња Пчиња* Миленка Филиповића и Персиде Томић 1955. године (Филиповић – Томић 1955), а затим, 1964. године, потпуније дело Јована Трифуноског *Горња Пчиња*, у коме се налазе резултати антропографских истраживања пчињских села (Трифуноски 1964). Монографија Јована Хаџи-Васиљевића *Јужна Србија II, Прешевска област* садржи доста етнографске грађе из Пчиње (Хаџи-Васиљевић 1913), али аутор је Пчињу посматрао као део прешевске области. Новијег датума је књига *Пчиња* Момчила Златановића (1996), за коју сам аутор каже да јој је средиште интересовања „остаци разних старина, културно-историјске прилике и усмено песништво”.

Када су у питању језичка истраживања, ситуација је слична: радови А. Белића (1999б) и О. Брока (1903) не обухватају простор Горње Пчиње, а Владимир Стевановић је умро не стигавши да заврши своју дисертацију *Говор Пчиње*. Много касније објављени су радови: *Микројојонимија ојчињине Трговишта* (В. Стевановић 1979), *Тојоними у средњем сливу Пчиње* (Златановић 1988), *Прво лице јединине љрезенџа у љовору Горње Пчиње* (Костић 1997–1998), *Неколико најомена о унуџрашњим диференџацијама џчињскоџа џовора* (Јуришић 2007а), *Неке акџенајске занимљивосџи из џчињских села* (Јуришић 2007б), *Друџо лице мноџине аорисџа у Говору Горње Пчиње* (Јуришић 2009б) и монографија *Говор Горње Пчиње, Гласови и облици* (Јуришић 2009а). Не треба, међутим, заборавити ни радове у којима се налази и грађа са овог простора: *Torlak accentuation* (АЛЕКСАНДЕР 1975), *Речник џовора јужне Србије* (Златановић 1998), *Сисџем личних заменица у јужном џојасу џризренско-јужноморавских џовора* (Јуришић 2005).

Дакле, у српској дијалектолошкој науци о овоме говору дуго су постојали само најфрагментарнији подаци, а тек од 2009. године стиче се потпунији увид у његове гласовне и морфолошке одлике. Када је у питању синтаксичка проблематика, она доскора није била предмет истраживања у овом, а ни у другим призренско-тимочким говорима (осим у појединим детаљима у оквиру неких монографија), тек је 2010. године изашла из штампе књига о генитивним значењима у јабланичком говору (Жугић 2010), а затим се појављују и ситнији прилози проучавању синтаксе

горњопчињског говора (Јуришић 2010; 2011; 2012; 2013; 2014), стога је циљ овога рада да се бар донекле осветли синтакса падежа једног српског говора са аналитичком деклинацијом.

1.4. Аналитичка деклинација представља један од крупнијих балканизама и битно обележје говора призренско-тимочке дијалекатске области. Горњопчињски говор, уколико се изузме вокатив, чува једино форме номинатива и – у сасвим ограниченом броју примера – датива. Општи падеж, који је облички у потпуности синкретизован с акузативом, истиснуо је облике генитива, инструментала и локатива, и готово све облике датива. Овоме треба додати и то да су множинске форме номинатива и ОП доследно изједначене (пошто је код именица м. рода најпре дошло до потпуног обличког изједначавања акузатива мн. са номинативом мн.). З. Тополињска, која схватање падежа подиже са морфолошког на морфосинтаксички ниво, „не оставља место за појам ‘casus generalis’” већ сматра да се ради „једноставно о синкретичком именичком облику који ступа у различите падежне односе” (уп. Тополињска 2002: 10).

1.5. Деклинациони систем истраживаног говора врло је упрошћен и своди се на номинатив, општи падеж и ретке остатке дативних форми (које иначе одлазе међу последњима из језичког система говора захваћеног аналитизмом). Његова синтакса падежа самим тим је обележена у односу на синтаксу падежа стандардног језика и српских говора са сачуваном флексијом, међутим, методологија синтаксичких истраживања разрађена на корпусу савременог српског језика и старосрпских споменика може се применити и на истраживани говор. Наиме, сва значења која предлошко-падежне конструкције могу имати у једном мање „прогресивном” говору (неком новоштокавском, на пример), постоје и у говорима са изгубљеном флексијом (призренско-тимочким), где предлог у комбинацији са именицом у општем падежу уз глагол одговарајуће семантике може исказати одређено значење без класичних падежа. Дакле, семантика представља оно од чега се може поћи у проучавању синтаксе падежа српских говора, који немају увек исте морфосинтаксичке форме, чиме се постиже уједначен синтаксички приступ свим нашим дијалектима (уп. С. Павловић 2000: 12).

1.6. Овај рад је подељен на четири поглавља (поред увода и закључка) од којих је свако посвећено сачуваној падежној форми: *Номинатив*, *Датив*, *Општи падеж* и *Вокатив*. У првом поглављу, *Номинатив*, тежиште анализе јесте на „неочекиваним” конструкцијама које одступају од стандардног српског језика и од прилика у новоштокавским говорима (поред краћег осврта на очекиване синтаксичке службе у реченици – субјекатску и предикатску).⁴ У поглављу *Датив*, дат је инвентар свих сачуваних дативних форми, поменуте су синтаксичке функције овог падежа и ОП у дативним функцијама, а дативна значења, која су наша своја места у одговарајућим семантичким круговима у оквиру поглавља о општем падежу, овде су само набројана. У највећем поглављу – *Општи падеж*, дијалекатска грађа је распоређена по семантичким категоријама од којих свака представља посебну целину, при чему су (очекивано) најбогатије две семантичке категорије – спацијалност

⁴ Поговља *Номинатив* и *Вокатив* урађена су по угледу на истоимена поглавља у монографији о синтакси падежа у Параћинском Поморављу (Милорадовић 2003).

и темпоралност.⁵ Општи падеж је посматран као падеж у функцији спацијалног, темпоралног, квалификативног, каузалног, интенционалног, кондиционалног, концесивног, посесивног и спецификативног детерминатора. Ради боље прегледности, у оквиру одређених категорија налазе се, поред ОП, и ретки облици датива (то су углавном дативне енклитике и можда нека од сачуваних дативних форми међу именичким заменицама – *њему, кому/коме, некому, никоју, свакому*). Синтаксичке функције општег падежа (субјекатска, предикатска, објекатска), као проблеми који се тичу синтаксе реченице, овом приликом нису обрађивани. Вокатив, форма за дозивање и обраћање, добио је у овом раду своје поглавље, мада су различита схватања око тога да ли се он уопште може сматрати падежом (в. цитирану литературу у: Милорадовић 2003: 191).

⁵ Поглавље *Општи падеж* (односно тежиште овога рада) је организовано углавном на начин који је дао С. Павловић у својој књизи *Детерминативни падежи у савременој словенској именослојној* (2006) уз извесне допуне преузете из књиге *Синтакса савременог српског језика* (прецизније, из поглавља *Семантичке категорије у једној реченици: синтаксичка семантика* П. Пипера и *Синтакса и семантика падежа* И. Антонић – Синтакса 2005) и монографије *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке* (С. Павловић 2000), али у складу са природом самог дијалекатског материјала.

НОМИНАТИВ

2. Осиромашен инвентар падежних форми којима говор Горње Пчиње располаже свакако је утицао на то да се номинатив, поред очекиваних синтаксичких служби у реченици – субјекатске и предикатске, употребљава и у конструкцијама које одступају од прилика у стандардном српском језику и новоштокавским говорима. Нове функције номинатива су у књижевном језику обично покривене генитивом (или, ређе, неким другим падежом). Тежиште анализе овога падежа биће управо на тим „неочекиваним” конструкцијама уз осврт на стање у једном косовско-ресавском говору, који је процес анализма озбиљно захватио.⁶

2.1. Основна синтаксичка функција номинатива јесте субјекат у реченици: *йеиџл* поје ли, *вамйир* утѣкнуже (Р), *снашка* даде бакшиш на кѳни (Шп), *неће* ми га ни *чаша* збере (Ш), *Турци* на конак овде доодили (Шп), *њин овџн* ме утепаја (Ш), а *наша* је кума па за њега била (Ш), *шакво* је дошло сџ време (Т), *Ја* онам на ртину кѳт посадеше гра (П) и сл.

Уско је повезана са чињеницом да се ради о независном падежу и његова предикатска служба у реченици (именски део предиката): *тѳј* Станко ми је бија *браји* (Л), момѣк останја да си биде *јазда* (Л), бре, он, е[м] ми је *зеји* по Ружу, ем ми је *кумашин* (Р), Сима им *кум* беше (Р), ја да сѣм *лазар* (Ш), Јован је *шайко* на овѣја (Г), ја *девојка* кѣд беше (Т), после па *момковица* бидна (К), ми бѣмо *деца* (ЦГ), не ли сте Ви *њеѳво деѳше?* (Л), они *женски чеѳад* бѣву (К) и сл.

2.1.1. Номинатив се јавља и у предикату уз глаголе *вика/каже/зове*, чије је значење „називати некога или нешто неким именом”, при чему се глаголи *каже* и *зове* могу сматрати облицима преузетим из урбаног градског говора (који се уз то и ређе срећу): Па бија ергѣнин па кѳт се жењи – *младожења* се вика (ЦГ), *совѣлка* гу викамо ние (Р), викамо ги *йриѳке* и на њи сѣдимо (Ш), лѣца, па *лацање* га викамо (Т), *једѣн тѣгли нагоре једѣн на доле, шрвоњ* га викав (Т), *зеље* га викамо (Р), како се викаше *онѳј болес* (П), а ни га *зѣламница* викајамо тѣк (Р), *деѳи* га викашемо (Ш), ми си ги викашемо *ираѳине* у старо време (Г), и неки болѣз дојде, викашеву га *деѳѳерија*

⁶ Ради се о говору Параѳинског Поморавља, чију је синтаксу падежа врло детаљно обрадила С. Милорадовић у својој монографији (Милорадовић 2003). Када су, међутим, у питању призренско-тимочки говори, обично недостају подаци како о овом, тако и о другим питањима везаним за синтаксичку проблематику, па самим тим најчешће није могуће направити поређења између поменутих говора, нити извести неке озбиљније генерализације.

(Т), *дефтиџерија* га викаја (Т), они га викаја тэк *исџиришљэк* (Р); тој се каже *лавња* (Т), а његово се каже *ћемане* (ЦГ), отиде и из онија, ми ги кажемо *ковчази* (Р), кажев гу *задушњица* (Р), *ложница* се кажеше (Р), *ицијанка* га напрет кажеја (Р); и први брат, *Душан* се зове (К), Тџ, *Маринко* се зове (К), А ја сэм се звала, *ћерко*, *Анђелковић Десанка* (К) и сл.

Понекад се на овоме месту употреби облик вокатива, и то најчешће онда када се именица односи на особу: *сваћо* ме вика поради *ћерку* (Л), па и тџ је такој билó: *која* оће вика свекрву *маме*, *ишаше*, *која* неће – па неће и толко (Р), *Која* оће поштује свекра, свекрву, вика *мамо*, *ишашо* (Р), а понекад је немогуће разлучити да ли је у питању вокатив или номинатив: па онџ си ме такој свџ *нане* викаја, *сџестре* (ЦГ), не дрүкше но *бајиче* свџ са гу викали (ЦГ) и сл.

У конструкцијама типа „име му је ...” лична имена се, очекивано, налазе у номинативу: *Ђурђија* му име на онога (Р), а тџ, најстаро дете, *мушко*, *Наско* му име (П), *Таса* му име на њџга (К), а оно ву *Алијана* име на бабу ми (П), и улеже тај нека *Лейџсија* ву име (Р), на мџу мајку ву име *Наса* (П), на мајку ми *Санда* ву име (К), а њџе име билó *Мира* (Л), *Илинка* му бџше име, чџтири месеца га чувá па ми не бидџ (Р), *Пџрса* ву име бџше (К) и сл. Нису, међутим, необичне ни конструкције са обликом *имеше*: *Блајоја* му имеше на тога ми домаћина (Р), *гџга* *Влајика* му имеше; *Раџе* ли му имеше? (Г) (уп. Јуришић 2009а: 253).

2.2. Номинатив јџднине и множинџ именица (са квантификатором или без њџга) употребљава се уз глаголе *имајши** и *бијши**, када имају тзв. егзистенцијално значење „постојати”, и уз њихове одричне варијанте, што се поклапа са стањем у Параћинском Поморављу, само што се овде генитив, наравно, неће појавити ни по изузетку (уп. Милорадовић 2003: 38, 70). Када су у питању сродни говори из призренско-тимочке дијалекатске области, мало је података, али у говору Алексиначког Поморавља помиње се оваква употреба номинатива: „уз глаголе *будџ*, *има* (*било*, *имало* – безлично за оба броја и *били*, *имали* за множину), где у стандардном јџзику имамо облике генитива, при чему није битно да ли се ради о именицама с квантификацијом или без њџ, као ни то да ли се ради о потврђним реченицама или негацији” (Богдановић 1987: 233). У *Ђаковачком јовору* постоји кратка напомена о овоме: „Уз облике глагола *бијши* и *имајши*, нарочито ако су одрични, партитивно значење у субјекатској функцији казује се обликом номинатива” и наводи се неколико примера (М. Стевановић 1950: 142). Може се, дакле, претпоставити да ова појава карактерише читаву призренско-тимочку дијалекатску област, али би било пожељно детаљније је истражити и утврђити евентуална неслагања између поменутих говора. Тако, на пример, анализом снимљених спонтаних разговора на простору Горње Пчиње, примећује се да су конструкције са глаголом *имајши** много фреквентније од оних са глаголом *бијши**. Како је у другим говорима поменуте области, засад се не зна.

2.2.1. Глагол *имајши** (са значењем „постојати”) у испитиваном говору има широку употребу као предикат егзистенцијалних реченица. Он се може појавити у а) презенту (у облику *има* и у јџднинџ и у множинџ сва три рода), б) перфекту (у имперсоналном облику *је имало* или, ређе, у облику за одговарајући род и број – тј. са субјекатско-предикатском конгруенцијом), в) имперфекту (у облику *имаше* и у јџднинџ и у множинџ сва три рода) и, ређе, г) аористу (у имперсоналном облику *имá*). У конструкцијама са поменутих глаголским облицима налазе се именичке

лексеме у номинативу (и тамо где се у стандардном језику употребљава генитив – у позицији логичког субјекта). У говору Параћинског Поморавља, међутим, не помиње се појављивање поменутог глагола у аористу и имперфекту (Милорадовић 2003: 38–49).

а) има *брич*, *оволки брич* (ЦГ), бајги да истин има *вамйир* (Р), И туј, *једн Младен* га има (К), па у каменат има *блак иайри*, неки ситанчэк (П), туј на Богородице *собор* има (К); ја и још една, још една има *баба* (Г), ел *деверица* има пред мене иде, девојка, деверица се каже, ће ме проведе (Р), има *нека*, *жэна нека* (Р), туј има *једна иројејлава змија* (Г), *јабука* има *једна* испот_кућу такој (П), *кључарка* има на врата (Р), али *илоча нека* можда гу има (Т), има *една ирава каниерионка* (К), *Маре*, има ли гу *моја Цона?* (К),⁷ па *иерзија* има (Шп), *Стианоја* туј га има *једн Крсидишински* (П), и *Тоза едн* има горе, там, з дечица малечки (Г); има ли *ирне* куде вас (Г), и *млекце* кэт има (П), има туј *едно ииле* поје, *диво* ‘дивље’ *ииле* (П);

вамйири у туј воденицу има (Р), има си *вүци* (Г), али пастир трэбе, *вүци* има (Л), па има *кањеиши досии* (Л), грип кога га утэгне, па тој *лекови* има, тој се спречи (П), Ај тамо у стрэју, има *йоанци*, ваће си поганци (Р), тројица највише, *неки сийарци* ако има (К), да видиш *какви хелими* има (К), Овде *ходсафци* има, *йарвани* има, *орли*, *вране* (П); *амбулице* има свүде сэк (Р), има и *диве јаюде* (П), овдека далечко *куће* има (К), има *крушке*, *јабуке*, *сливе модре* (ЦГ), *Ласидвице* има, ма и сэк летев туде гледэм (П), има *ечмена илева* (Т); има си *коштики* (Г), има ги *иуја иилики* туде по трэе летев (П), истин ги има *једни камења иэкви* (Р), *дваица браћа* има (Т);

ако има *некој* та гу дигне (П), у *јабукуту некој* има (ЦГ), мож и да има сэк *некоја* (ЦГ), ако има *ники* од Лесницу, испрати га нагоре (Л), има *једно малечко*, *наше* (К) и сл.

б) *лојовлак* је имало и напрет (Шп), имало је и *дрүк рои* (Р); имало *нека барчуа*, како овакој, колеста како *вирче* (Г), *вода* си гу је туј имало (Р), и имало *нека дуика* (Р), па от комшије се је имало *мука* (Р), у Трговциште је имало *мушавија* (КД); *оињиишије* је имало па около *огњиштето* ће залићав (Т), они си се дигнеф па си донесев дудуци ели *јајде* имало је (Шп);

И имало тэгк *вамйири* по свёт (Р), кад је имало *вэмйири* (К), и там, *собори* имало (К), *Тосафци* имало (П), *чиче* имало, свекрва, свекар (К), туј] је имало однапред *иандари*, *бивши* (Р), чүкэм конопље, чүкэм, имало *конойље* (Л), Ондé *какве иећурке* је имало онде-нагоре (Л);

па имало је *йонекј* (Л), *неко* имало *криво* (Р);

умреше си обе, па од болес, дек је заимало *лекар*, па ће однесеш детé куде лекара (ЦГ).

Ређе се могу чути конструкције у којима постоји субјекатско-предикатска конгруенција: какво ти нема, *свакаква боја* је имала (Р), у неку гору *орлова кућа* имала (Л), она имала *стианица* овде (Р); *Сидо иријес* и *иети куће* су имале, а сэк нема (К).⁸

в) имаше *два коња* (Р), *мајсийор неки* имаше (П), *едн овдн* имаше (Р), *једн ора* имаше (ЦГ), туј имаше *собор* (К); Па *една баба* гу имаше тамо у Турчици, па

⁷ У наведеној потврди неопходно је појављивање енклитике личне заменице уз именицу у номинативу, да би њено значење било *Маре, да ли је иу моја Цона?*, тј. *не може* се рећи: *Маре, има ли моја Цона?* Међутим, у примерима типа: *И туј, једн Младен* га има (К), енклитика може и да изостане, а да значење исказа не буде промењено (*И иуј је једн Младен*).

⁸ О паукалу се овом приликом неће посебно говорити, осим напомене да су његови облици, када су у функцији номинатива, стављани са одговарајућом групом потврда.

дојдѐ (Р), а она њмаше *врайїница* (Р), њмаше *једна зџлва*, но она се бѣше оженила (Р), *наша једна сїѣлна крава* њмаше (Ш), њмаше гу тај *чейвороџкестїа кучка* (Г), њмаше први пѹт *маларија* (П), тѹј доле *їлѣмња* њмаше (Р), *једна баба Сїїаменка* гу њмаше у Баждарици (Р); *млѣко* њмаше, *сїрење* (П), *Миланче едн* га њмаше (Г);

па *свонци* њмаше (Р), Тој у Радовницу ги њмаше *їїїја ѡвѹни* (П); па *неке доламе* њмаше понапрет (ЦГ), тѣг њмаше *жѣне, девојке*, свѣ доџеф (Шп); њмаше *їроїца браћа* (Р), *дрва сѹви* њмаше (Г) и сл.

г) Н-їма сливе, н-їма црѣшне, а полани *сливе* имѹ и *црѣшне*, пуно бѣше (П).

2.2.2. Код одричних исказа именичка реч је, такође, у номинативу, а предикат се обично појављује у: а) презенту као *нѣма* (у једнини и множини сва три рода), б) перфекту као *нѣје имѹло*, и ређе, у в) имперфекту као *нѣмаше* и аористу као *нѣма*:

а) с пуздѣрке ми је светила – *їаз нѣма* (Р), *дїнар нѣма* нигде (К), и нигде *докїтур нѣма* (Р), Ако се слошаш, оно нѣма, *нѣма лекѹр* (К), *нѣма сѹк їакев маркїзѣї* (Ш), ми кѣт се волимо – *нѣма роїї!* (Г), Ако нѣма *куїен сандук*, напраѣф си (К), *нѣма їакеф свѣїи* овдѣ (П), И нѣма *сїас* (П), Па ѡма овдѣ Бошко сал и онѹм Гоѣан, *дрѹк нѣма* (Р); Ако нѣма *вѣчѣра!* (П), *Нѣма јабѹка*, еј, Дѣшо, овдѣ што нѣма, сїне! (ЦГ), и шїїѣ с їглу, *нѣма маїїна* (Шп), *нѣма фѹїа*, *сѹкња* да се кѹпи, тики да изѣткѹјеш! (Шп), тѹј сѣм си ја сама, *свѣкрѹва нѣма* (Р), *Нїѣедна* близу при мене нѣма (Р); преко зїму нѣма *млѣко*: оѣце прѣгорев, крава и она воѣи се, одбїїѣ телѣ, не даѹа (П), *Нѣма їуїїовање їч* (К), *нѣма їїїј сѹк* (Р);

Бробїнци, вика, нѣма (ЦГ), и слаѹимо си. *Ако нѣма їосїи* (К), *докїтури нѣма*, но по жѣне (Р), ми сѣз говѣда вршешемо, *нѣма коњи* (Т); нѣма више *їѣј бабе* (ЦГ), Па нѣма сѹк *їѣј їакеѣ бабе* што знаїѣ (П), па нѣма *їїїј* више наѹам, *нѣма їакеѣ жѣне* (ЦГ), у село нѣше живев вѣше, *нѣма школе* (Г).

Поред фреквентнијег *нѣма*, предикат у оваквим конструкцијама може бити у облику: *н-їма*: н-їма *брашно*, н-їма нигде да се кѹпи (К), а тѣк, н-їма *докїтур*, н-їма *афїїобус*, н-їма *нїшїа*, нигде (Р), н-їма *їрсїїен злїїѣн*, н-їма *нїшїа* (Ш), Сѣк, н-їма *јабѹка*, нїшта нѣма! (ЦГ), *Нѣма нїшта*, н-їма *млѣко*, н-їма *сїрење*, н-їма *нїједно* (Р) и сл.

У устаљеном изразу, такође је уз одрични глаголски облик *нѣма* употребљена именица *ѹајда* у номинативу: о[т] тој нѣма нїшта *ѹајда*; нѣма о[т] тој *ѹајда* (Р).

б) *Тѣј болес* напѣт нѣје имѹло *рѹк!* (П), нѣје имѹло *докїтур* (Р), *дрѹк роїї* нѣје имѹло (Р), на огњїште ели шпѣрет, но *шїїорѣї* нѣје имѹло, на огњїште, на верїге (Г); и тѣк нѣје имѹло *коса*, свѹк својѹ прирѣду (Ш), нѣје имѹло ни *олѹвка* нити нїшта нигде (Р); нѣје имѹло *овакѹо ѣѣбенце* (К), *їѣчѣње* нѣје имѹло (Ш);

нѣје имѹло *ѹѹци тѣг** (Шп), Једнѣ гоѣине їч нѣје имѹло *ѹѹци* (К), нѣје имѹло како сѣг *жѣлѣзни корїїа* (ЦГ), нѣје имѹло *овакѹи крѣвѣїи* (К), нѣје имѹло *лѣкови нїкѣкѹи дрѹїи* (Г), напѣт нѣје имѹло *сандѣци* (Г), тѣк нѣје имѹло *їањаїри* – каленице, од зѣмљу (Л); нѣје имѹло *їѹнене їаїїрике* (Шп) и сл.

Поред обичнијег *нѣје имѹло*, може се ређе чути – *нѣмало* (са потпуно истим значѣњем): *Нѣмало дрѹї дн* (Р), *лѣк нѣмало* на ногу (П), оно нѣмало напѣт *соѣе*, сал_ти куће (Р), *деѹа* ги нѣмало, нѣмало га *їаїїко* (Р), а нѣмало *докїтури* напѣткѣ (Р) или: *Однапѣт, їаїј бољка* нѣ гу је имѹло (П).

Као и код потврдних исказа, ређе се срећу конструкције у којима постоји субјекатско-предикатска конгруенција: она, додѹше, тѣг* нѣје имѹла *школа* (Л).

Нису необични ни примери овога типа: нї је имѹло *крѣвѣїи*, нї је имѹло

добра покривка, нити ништа (Р), Ни је имало *сајун* да нађеш, нити *чи[с]* *сајун*, нити *онакџв*, нити *овакџв*, ништа! (Г), Однапрет се увемпирували тој људи, ни је имало ни *инекције*, ни је имало ни *нишија* (К).

в) Она ичџр овде пројде, ал *Дејан* га немаше! (ЦГ),⁹ Оно, *докџур* немаше напрет! Јок, *докџур* неје имало (П), у цркву се венчали, а раније немаше *венчање* (Ш), оно тџк и *докџури* немаше као сџк (Р), *докџури* немаше, дете (Р),

А овџе две-три године нема јако *снџк* (П), и нема више *борба* (П), Па дџг да ги најде, Дџшо, кџт овџј годину нема нигде *џеђурка* (ЦГ), И *врџне* сџк однема, како сџк почџе рџт, и *џој* однема (П).

2.2.3. Имперсонални егзистенцијални искази формирају се и помоћу глагола *биџи** у облику 3. л. јд перфекта (*било је*) и номинатива именичке речи:

зџл живџоџи е било (Г), *Крџв* је било довдека (К), оно *мрџк* било, нођ (Л), кџд било *највеђ мрџс* (Т), ту[ј] је било *реџи* ми да отидемо (Л); То[ј] је било *бољка*! (П), То[ј] је било *крџмен женџ*, не онакој, *крџмен женџ* је било! (П), Такој, ее, у старо време како је било *женџдба*! (ЦГ), то[ј] је било *бивџа Јуџославија* (Шп), и тџк је било *крџза* како сџк (П), *мџка* је било тџк (Р), *мџка* је било, тики забарџви се (Т), Тџк је *рабџоџа* било (Р); по *џири*, *чеџири џра* је било туј (Ш);

и тако[ј] је било *лазџрице* (ЦГ) и сл.

Потврде номинатива уз глагол *биџи** у персоналним облицима перфекта:

џџџ је *болџз* бија пџнапрет (Т), Епа еве, *Блаџоја Крџстински* што је бија, џни виџав, од вџмпџра је бија (К), па чџк под грџбје *водџница џедна* билџ (К), *Крџмен женџ* билџ! То[ј] је *крџмен женџ* билџ! (П), а тамо *една собџица* е билџ (Шп);

џсџмесџ џџка су билџ (Т), *џиџја комџиџе* са билџ (Г), *џфчџриџе* кџд билџ (ЦГ), Па *Рџмљани* билџ (К), *џиџја* су *два собџра* билџ (Ш), *Дваџесе чџвџка* са билџ у овџј кџћу! (ЦГ), Кџт сџм отиџла тамо (...) па дџвери, овџ[ј] је бија, Ђџра, и Лџџа, Цветџн, *чеџџџриџа* са билџ, и Манџсија четвџрти, и *џедна џџрка* је билџ (ЦГ), *Чеџџџриџа* са *брађа* билџ, кџт сџм ја там отиџла (ЦГ), едџн имаше три деџа и џни двоџца, тој су *џеџџина* билџ (Р), та *седџина* су билџ кџт сџм ја доџшла (К), *чеџџџри џеџрџе* са билџ (Л), Ёте такој, *мџке* са билџ напрџт, неје имало ништа! (Г), кџт *невџстиџе* билџ, ја причџм како се жеђџли (ЦГ), џне *сламеџне кџће* билџ напрџт (Т), *Три џмбарџики* су билџ, колко_џној крџденче висџки нагџре (К), *дванџез деџџа* на мајку билџ (Р).

Код следеђих потврда не може се поуздано знати да ли су имперсоналне или нису: тџг *боџџстиџво* је било (К), тџг *венчање* је било, сџк сџмо брак прџев, џпис (К), али џте *џџкџво* је време било (Р), *џџџџ џедно девојче* је било (Ш), било си џе *млеко* овакој (Т).

Номинатив именица уз овај глагол (којим се формира егзистенцијални исказ) присуџан је и у следеђим потврдама:

кџт отиде куде џнога удовџџта, *удџвџџ џнај* што бџше (ЦГ); *Кџћа* си *џџџ* бџше (Р), Ма не бџше, мори, такџв, додџк *Лџза* бџше (П), и *џедна рџкла* ‘блуза’ бџше *дрџџава* (К); бџше *женџџ еднџ* (Г);

џ, по триџесе, педџсџ чџвајамо кџд бџја *сиџнови* (П), *дебџле коџџџџе* тџг бџја (Р), *Мџра* и *Бџдимка* ли бџја, бре (Р), *дџџ снаџшке* туј бџја и сиџновите двоџца (Т), *чеџџџри џџрке*, до скџро му бџја (Р);

мџџ мџџџ бидна туј маљка (К), џна и сџг бидна *мџка* као напрџт (К), кудџ бидџ *џџџ смџк* (Г), седџм године *џн* овдџ бидџ (П), и *џн* бидџ у рџт та погина (Р), ене кџд бидџ џџкџна *џнај међџџа* и *џнај мрџс* (Р), *џџџ баба Нџџа* до скџро бидџ (Г), овдџ *Бџџари* па кџд бидџше (Р);

⁹ И овај исказ би постао бесмислен када би изостала заменичка енклитика (уп. са напоменом 7).

каква коза има да бидне (К);

А да л ће биде *иџој*, да л мож ги исфаћав? (Г), прво ће бидев *лазари* па *иџредњице* (Л).

Одрични искази са овим глаголом много су ређи од оних са глаголом *имаџи**. У истраживаном материјалу има их само неколико, али нису неочекивани у пчињском говору (а има их и парађински говор – Милорадовић 2003: 41–42).

да не беше *Верица*, теше умру (Г), ама не беше тэк *сџраџи* (Ш), да не беја *иџарџизани*, све темо да изгоримо (Г);

па *гва* ву *иџија* не биднаше (Шп).

2.2.4. У говору Горње Пчиње, дакле, могуће је егзистенцијални исказ формирати на неколико начина (поменутих у т. 2.2.1, 2.2.2 и 2.2.3). Неретко се дешава да исти информатор, у истом контексту, спонтано употреби више поменутих могућности: она *имала сџаница* овде (Р), а одмах затим: Туј *школа* куде је *било*, туј[ј] је *сџаница била*, туј[ј] је *имало* однапред *џандари бивши*, па је *имало* после *овија бџарски милиџици* ли (Р), тамо *иџурско* кэд *било*, па *Римљани* неки *имало* (К), *имало* све тэк, али *било* је *нароџи*, а сџк, што има? (Ш) и сл. Ова појава „комбиновања” уочена је и у говорима Алексиначког и Парађинског Поморавља (Богдановић 1987: 252; Милорадовић 2003: 42–43, 47). Суштина је у томе да се, на пример, исказ: па чџк под грџбе *воденица џедна* била (К), може формирати на неколико начина, а да његово значење остане непромењено: па чџк под грџбе *воденица џедна* *беше* // па чџк под грџбе *воденица џедна* *имаше* // па чџк под грџбе *воденица џедна* (*је*) *имала*!

2.2.5. Именица је у номинативу и у кондиционалној конструкцији типа: да неје *женџи* за лџб да трпџв (Г), да не беше *Верица*, теше умру (Г), да не беја *иџарџизани*, све темо да изгоримо (Г).

2.3. Облик номинатива се такође употребљава за исказивање партитивности, на месту где се у стандардном језику појављује партитивни генитив. У функцији квантификатора уз именицу у номинативу (у забележеним потврдама) може бити именица (а) или прилог (б):

а) *месо* си остана, *пџн таџир* (К), све ву је башка: *ложџца*, *каленица*, *таче* *вода*, све (Л), *канџче* *имаше* *вода*, *расипа* туј по оној (Р), *канџта* *вода* ће се понесе (Р), *сол* *имаше* *грумење* (Р), тџг *имаше* *симџици* *пџни кошџви* (Шп);

оно има иљадо и пестџина *џка сџно*! (ЦГ);

б) овеј две-три године, нема *млоџо* *мрас*, сувомрасџца, нема *млоџо* *гебџл снџк*, а однапред ринемо (П), па *снџл* је *млоџо*, Рашо, било туј годину, *дџвде* (К), та *имало* *млоџо* *џаволџџине* напред (Р), *Пџно* је *собџри* *имало* (К), то[ј] је *пџно* *вџшке* било (К), *имаше* тџк *пџно* *лазарице* (Шп), Ау, *иџкве* овуј годину било туј *пџно* (Р), *геџа* има *пџно* (Шп), кџт се *имало* *коџа* *љџди* (Р), море, има *коџа* *џџдине* (Г), *слабо* *имало* *џс* (Л), тџг је *имало* *рџтко*, *рџтко* *учџшељи* (Л).

2.4. У истраживаном говору једнакост се може исказати поредбеним речцама *како/као/ко*, које се комбинују са обликом номинатива именице. Међутим, уместо очекиване конструкције *ка(к)о* + *номинатив* појављује се *ка(к)о* + *ОП* када је именска реч са којом се пореди – (лична) заменица:¹⁰

¹⁰ Ово се односи на оба типа компаративности: оној која подразумева довођење управне радње у везу

и он, ич не чује са шићер, сџк си пије ко мене слатку каву: помалко каву, а повишке шићер (П), Она исто и као *ишебе* дојде. Таква убавка, убавка (ЦГ), ја сџм ишла у течеј, па кџт сџм била како *ишебе* (Ш), као *ишебе* има плави очи (К), као *ишебе* кџт сџм била млада (Г), па и ја сџм сџк како *њуџм* доживила (Р), Плава, плава, исто као *њуџи*, исто таква зборљива, исто! (ЦГ), не збореше како *нас* (Г); ја сџм и ја таква остала како *иуј* (Р); Остало неко дете, девојче како *ишебе*, сирак (Р), една како *ишебе* девојчица (Г), Па овај у Неготин има две ћеркице, једну као *ишебе*, иде и она у школу (К) и сл.

Када се, међутим, за поређење узима именица, она је, као и у стандардном језику, у номинативу: он си спије као *вол* (П), она знајеше како *бабица* (Л), он је по мене ишџа како *вода* (К), тој си лази по нас као *врца* (К); и ја бџ како *Сања* (Г), телци ме уплискаше та како *свиња* (Л), свџ како *сења* по коњаџога Тозинога ишлџ (Г), црн како *јарван* (П), нџће има дрвене, како *коруба* (Л), онџ српетина како *коса* (Г), право дете као *јушка* (К). Овде долазе и примери чији се облик ОП формом изједначио са номинативом (а код којих се, такође, ради о номинативу): али здрави смо били како *дрџн* (Л), подрадила си кућу, живи као *човек*, а ја живу као *свер* (П), згужваф се како *свинско црево* (П), а ми сви као *јрасци* се ципкамо (Шп), ко *јруичџ* се ципка (Т), Кукамо јадне како *кукавице* (Г); и једно као *бојлек* довџека длџго (Шп), како *остјал*, сал му ниско ножице и колесто је (Р), имала нека барчуга колеста, како *вирче* (Г), па бутинь има, како *каче* (Р), млеко као *сирење* густо од џфце (Г), да виш како је дебџлко ко *лубениче* (Р), имаше неки два-тројца овакви, као *Миле* (Р), једни кучики што имав, бџш оволички, ко *волџви* (К) и сл.¹¹

Ситуација је иста и када се поређење врши помоћу речи *колко*:

оволичке праћке *колко јрс* (К), *колко овој геиџе*, толичџек (Г), Три амбарчики су били, *колко_оној креденче* високи нагоре (К), Море, длџге, длџге, змије длџге, па смоџи *колко колџна* дебџли! (Г).

Појаву да у оваквим поредбеним конструкцијама „често стоји генитив-акузатив м. номинатива као и у околним македонским и бугарским дијалектима, мада ни употреба номинатива није искључена”, Белић није детаљно анализирао (што и сам напомиње). Закључио је, међутим, „да се та црта поглавито употребљава у дијалектима јужно од Нишаве” (Белић 1999б: 401), што опет није погрешно; на пример, у Алексиначком Поморављу увек уз поредбену речцу (*кај, ки, како*) стоји номинатив, а конструкција типа *јунак како мене* – нема (Богдановић 1987: 229, 261), док је у горанском говору уопштена конструкција *како/ка + ОП*, а само у нижим селима, и то ређе, може се чути и: *ка + номинатив* (Младеновић 2001: 484). Чињеница је, међутим, да уз већину Белићевих потврда нема оног минимума контекста који би омогућио праву анализу, а затим, када се погледају употребљиви примери, опет треба одбацити оне „у којма је генит.-акуз. правилан и с тачке гледишта других наших дијалеката”.¹² Преостале Белићеве потврде ове појаве потврђују закључак

са истом радњом у другим околностима (в. т. 4.3.6) и оној која представља поређење детерминисаног појма са другим појмом – компарантом (в. т. 4.9.6).

¹¹ У истраживаној грађи налазе се и две потврде одступања од наведених правилности: она бџше такој остала како *ја сџк*, сама (Р); а он едџн лџп мџмџк, како *иџишка му* (Тр).

¹² Синтагма *како + номинатив* може бити део поредбене реченице чији глаголски део предиката није изречен: *она* знајеше како *бабица* (Л), и тада се у истраживаном говору на месту номинатива (обично) личне заменице појављује облик ОП: не збореше како *нас* (Г). Ове случајеве треба одвојити од оних у којима се ни не очекује да именска реч после *као* буде у номинативу, на пример: Чуваџи смо *га* као... као *јолуба*, па сџк се изиграва с *нас*! (П).

изведен на материјалу из Горње Пчиње да се одсиуїање у односу на сиїуацију у сиїандардном језику ииче само заменица.¹³

Изражавање неједнакости постиже се употребом речце *неџо* и *но*, при чему је појам с којим се врши поређење у облику номинатива:¹⁴ *неје бунар*, но *вир* (Р), *неје овакво*, но *ириџа*, *коло* (Р), *Не маџето*, но *начешо!* (ЦГ).

2.5. Демонстративне речце *еве*, *еїе/їие*, *ене* редовно су у употреби са именицом у номинативу (а), при чему, између облика *еве*, *еїе/їие*, *ене* и именице у номинативу може да се нађе и заменичка енклитика у акузативу (б). Тако је и у другим сличним говорима (Богдановић 1979: 103; Марковић 2000: 222), док је у стандардном језику „слободни генитив у реченичним еквивалентима (оказионалним варијантама реченице) уз презентативе – речи којима се у непосредној комуникацији саговорнику скреће пажња на неки објекат или екскламативе – узвике *ево*, *еїо*, *ено*, *їле*” (Синтакса 2005: 130). Потврде:

а) *еве* ми *сиїаї* (П), *џпа*, *еве сиїанџи* куде је (Р), *Па еве Качарска воденица* горе што *је* (Р), *еве овај вуїа*, и од њум ћу гледам и ћу си ткаем (Р), *Па овде еве еїрва* ми *Ђурђа* (П), *Еве Душко* и има један (син) у Загреп (Р); *ете иїолка лїава* (Г), *ете бела чашка* горе (Р), *ете ћувечи* (Шп), *Они ете овија* сак излагали Новицу (Р); *Ене Владимир* (Р), *Па ене Димча* онде спрема нас (П), *ене оној Душково бело* (Р), *ене неј ири* што са (Р).

Понекад изостане номинована именица, тако да уз речце *еве*, *еїе/їие*, *ене* стоји само заменичка енклитика у акузативу: и мене *еве їа* какво је (ЦГ), тики *ете ти їа* дојде (Г), *ете ти їа сабајле* (К), *ете си їи* сак, што останаше, живи–здрави (П), *те си їи* горе (Г), *ене їу* онде (Р), *ене їу* ондека више пут (Шп) и сл.

Честа је и комбинација речце *еїе* са показном заменицом у номинативу: *еїе-иїај* рекнаја (Р), и прс, тики ми висна, *еїе-иїај* прс (Р), туј па, китке овакве, *еїе-иїакве* китке, три надоле, па нашијене (Р), баш *еїе-иїолка* глава (Г), от падобран шамија на једну стрну оволко широка – *еїе иїоличка*, на одну оволко (ЦГ), *ене-онде* оној што *с*, *еїе-иїаквија* (ЦГ).

б) Мамо, тој *еве* гу *баба наша* (ЦГ), прет кућу *еве* гу *сэг водаїа* (Р), а *еве* гу *една* у кућу, на рогожу (Р), *Еве* гу *овај* (К), *еве* ги *наши дечиїиїа*, од мене по са оболели сви (ЦГ); *Па тај ете* га *сэг докиїураїи* што је (Р), и *сэг** *ете* ги *вамїлија* овде, онде (Р), *ете* гу *земња*, лега (К), *па ете* гу *кочица* (Р), *ете* гу *соба* што је наместена (К), *ете* га *комиїа* (Л), он *Шїира* ете га и дан-данеске је у другу државу (Р), *Бїиари* *ете* ги, рече, *їдев отут*, *откут школу* (Т), *И ете* ги *иїија иїриїизани* (П), и *те* ти ги *Бїиари* на врата (К), она *те* гу и *сак иїај кошара* (Р), *їедни* *те* ги онде-горе у Арсинку (ЦГ); *Ене* га *Дејан* (К), *ене* гу *роїожа* онам (Р), *ене* гу *цркваиїа* (Р), *Малечкаїа* *ене* гу *спије* (Л), *Ене* га *їанурче* на овбј (К) и сл.

2.6. Конструкције са заменичком редупликацијом, у којима се налази енклитика личне заменице у акузативу и именица у номинативу, иначе распрострањене у многим српским народним говорима (Милорадовић 2003: 45–46), и овде су сасвим уобичајена појава (уп. т. 2.2.1 и т. 2.2.2). Оне са показним речцама

¹³ Судећи према једној потврди (у т. 509) из монографије о говору Црне Траве и Власине, може се очекивати слична ситуација и у тамошњем говору (Вукадиновић 1996: 253).

¹⁴ Али ово, наравно, не одступа битно од стања у стандардном језику или другим нашим говорима (в. на пример: Богдановић 1987: 261).

већ су поменуте у претходној тачки (2.5 под б), а преостале се могу сврстати у две групе:

а) за у нарот – бољи *ја човѣк* нѣма од Ивана, а у кућу је свиња (П), *кайуѝ* ми *ја* нѣма *гуйачки* (Г), Нѣма *ју Блаица* да ти покаже вретѣно што је (К), тај *ју бољка* нѣма (П), Ма нѣма *ја Дѣне* (П), *Мѣнче ја* нѣма (Ш), ма *ѝој Миле ја* нѣма (К), *мојѣ Шаре ја* нѣма, оно је удавено (Т), Све за динар да купиш, а и онѣ *ѝи* нѣма *ѝарѣше* (Л), а *овија мой ѝи* нѣма (Р); нѣмаше *ја* је стра *нашоѝоја сѝарца* (Г);

б) Некá *ја гѣше* овдѣка (К);

камо ти *ја муш*, камо да дадете ништо (Г), камо *ју моја Сѝана* (П), „Кам ти *ѝи мѣовиѝе...* кам ти *ју краваѝа...* а *мољциѝе* камо *ѝи?*” (Шп).¹⁵

2.7. Синтагме типа „страх ме” и овде могу бити реализоване: 1. са акузативном енклитиком личне заменице (слично као у стандардном српском језику): *сѝра ја*, не смеја (Г), а *сѝра* ли *ви* је било (Г), *сѝра ѝи* от старцаго (Шп) и 2. уз удвајање личне заменице: *мѣне* нѣ *ме сѝра* (Шп), *мѣне ме сѝра* (К), нѣмаше *ја* је *сѝра* *нашоѝоја сѝарца* (Г), *Ич ѝу* нѣје *сѝра* било и њум (К), а *нас ни сѝра*, тресѣмо се (П). Оно што у горњопчињском говору представља извесну „егзотичност” јесте употреба номинатива онде где се очекује пуни облик акузатива личне заменице за 1. л. јд.: И тој не *мѣ* је интересувао да запазуѣм, *ја* тој *ме сѝра*, па кад запричав *ја ме сѝра*, и такој – тој не знам (Р), *Ја ме* затој *сѝра*, кѣт рѣкне ... по три месеца кѣт рѣкнев да ѝдев, то[ј] је много! (ЦГ), А *ја ме сѝра* (Р), *Ја ме* њѣкња онѣј *снѣк*’ оплаши (Р); кад она *ме* била све слимила. Кѣд га опушти после, она се смеје, *ја ми* смешно (К), *Ја ми* умрѣ сестра ми (Р), *Ја ми* дооди, дооди да рѣкнем (Р).

2.8. Број потврда са употребом номинативне форме у улози вокатива сасвим је ограничен (в. т. 5.6).

2.9. Номинатив може бити, као и у другим нашим говорима, део беспредикатске реченице: бѣше сѣмнало, *гѣн* (ЦГ), Она сѣра, сѣра па *егѣн оѝаш!* (ЦГ), Ма ли, рѣко, а бре, *смѣк!* (Г), па *будала*, да бѣ му дала туј ѣдну чѣргу (Л), Амáн, Дѣшо, *каква лисица ѝолѣма!* (ЦГ), *Пѣсма, ѝѣсма, ѝѣсма*, али ноге ни отпадаф (Ш), а кобила – *вода*, како да је бањана (П), *Дѣвојчиња*, а оно *снѣк*, до колѣна! (Р) и сл.

Занимљиво је и то да се уз именицу, у функцији субјекта, понекад налази и лична заменица, такође у номинативу, којом се наглашава номинована реч: *сáндѣк*, *ѝн* заклопен (Г), *она Даринка*, дег дѣвојка па вампир ће гу нападнује (Шп), а *она кућа сѝара*, сѣ сламу, па се улѣпила (Р), *Дѣѝе* нѣје кадар и оно (Р), *ѝне, дѣвојке*, спраљале су (Шп), *ѝни дѣца* мислев ѝде татко (Р), *ѝни, дѣца*, малѣчки (К).

¹⁵ Понекад заменичка енклитика изостаје: Боже, кѣт рипна, вѣка: „Кам *вачѣра*, кам *вѣчѣра!*” (П), Кам *мѣ* ‘мех’? – ѝзде мољѣц (Шп).

ДАТИВ

3. Говор Горње Пчиње одликује изузетно узнапредовали аналитизам: дативни облици именица нису сачувани, све функције датива преузео је ОП, а именичке заменице, једине у овом говору, чувају старе облике датива уз велике недоследности и бројна ограничења. У овом поглављу је дат инвентар свих сачуваних дативних форми,¹⁶ а затим су представљене централне синтаксичке функције датива и аналитичке конструкције са предлогом *на* (која се налази на месту старог датива). Ради боље прегледности (али и због чињенице да је датив готово потпуно замењен општим падежом), датив / ОП у функцији посесивног, спацијалног, темпоралног и квалификативног детерминатора добили су своје место у одговарајућим семантичким круговима у оквиру поглавља о општем падежу.¹⁷

Сачувани облици датива

3.1. Као што је већ речено, међу именицама нема сачуваних форми датива. Оне су врло доследно одстрањене из морфолошког система горњопчињског говора и замењене *на*-конструкцијама, чиме се испитивани говор везује за опште развојне тенденције балканословенских језика. Мада, на пример, у северозападним македонским говорима, који по бројним особеностима чине прелазне идиоме према српском језичком простору, има остатака посесивног датива. Тога има и у бугарским дијалектима, као и дативних енклитика личних заменица са значењем припадности (уп. Милорадовић 2003: 139–141). У већини испитиваних говора призренско-тимочке дијалекатске области чувају се дативне форме или се бар могу срести уз конструкцију *на* + ОП,¹⁸

¹⁶ Тачке 3.2, 3.2.1 и 3.2.2 припадају морфолошким истраживањима, а овде се налазе само ради бољег увида у то који се облици датива чувају и под каквим околностима.

¹⁷ Датив / ОП у одредбеним функцијама обрађени су у *Ојшћем падежу* у оквиру поглавља: *Посесивносћ* (т. 4.8 – 4.8.4), *Спацијалносћ* (т. 4.1.1.2.3; 4.1.4; 4.1.4.2.1 – 4.1.4.2.1.2; 4.1.4.2.5), *Темпоралносћ* (т. 4.2.1.2; 4.2.1.2.3) и *Квалификацијносћ* (т. 4.3.4; 4.3.4.1).

¹⁸ На простору Косова и Метохије оне су прилично стабилна категорија (Младеновић 2001: 269–270; Младеновић 2013: 141, 192; Реметић 1996: 447–448; М. Стевановић 1950: 140–141; М. Павловић 1939: 169), али већ у говору Запања, може се говорити о дативу посесивности и намене, и то само у једини и код именица с обележјем живо (+), док су облици датива множине реткост (Марковић 2000: 223). У говору Алексиначког Поморавља чувају се у ограниченој мери остаци датива у свим деklinацијама, у функцијама посесивној и наменској, а односе се на жива бића, углавном на лица и при том, такође нема забележених облика датива множине (Богдановић 1987: 152–153). У *Говору Понишавља* аутор констатује да је ОП преузео функције датива, али примећује (уз приличан број потврда) да су „дативи са значењем намене, управљености, окренутости, *commodi*, *incommodi* и сл. ... прилично укореењени и код најстаријег слоја становништва”

само овде готово да их нема ни у траговима.¹⁹ Конструкција *на + ОП* потиснула је слободни датив. Слободног општег падежа у функцији датива, из разумљивих разлога, нема. Када су у питању предлози који у српском језику иду уз датив, а којих је иначе мало, овде их је још мање: сачуван је предлог *ћрема* и *сћрема* (истог значења као *ћрема*) и они, наравно, иду уз ОП. Предлога *ка/к* нема, али постоји нови предлог *накуде* са његовим значењем (*ка, ћрема*).

3.2. Дативне форме чувају се у ограниченом броју именичких заменица:

а) Личне заменице имају облике номинатива, датива и општег падежа, при чему је врло чест синкретизам облика ОП и датива (в. табелу 1 у: Јуришић 2009а: 135). У 1. и 2. лицу јд. једнаки су облици за датив и ОП,²⁰ у 1. и 2. лицу мн. нису сачувани пуни облици датива, а у 3. лицу једино личне заменице за м. и ср. род јд. у дативу чувају форму *њему*, с тим што је тај архаизам територијално ограничен на источнији део Горње Пчиње (западно функционише само облик ОП – *њеџа*). Наравно, тамо где егзистира облик *њему*, може се чути и облик *њеџа* у функцији датива, што опет говори о надмоћи ОП. Облици *њози* и *њозе*, који свакако представљају пуне дативне форме заменице *она*, могу се чути на већем делу истраживане области (нема их једино на крајњем западу); међутим, оне су својим функцијама изједначене са ОП – *њум(а)*, односно, изгубљен је осећај да се употребљавају само у означавању датива. У мн. 3. лица пуни облици ОП и датива су изједначени (*њи, њим(а)*) и нема строгих правила у њиховој употреби.²¹ Када су у питању енклитички облици, у једини свих личних заменица постоје акузативне енклитике облици различите од дативних (*ме ~ ми; ње ~ њи; џа ~ му; џу ~ ву*), док је у множини ситуација мало сложенија: *ни* и *ви* су множинске енклитике заједничке за акузатив и датив 1. и 2. лица, при чему се, спорадично, као акузативне енклитике могу јавити и форме *не* и *ве*, док је у 3. лицу мн., на северозападу истраживане области облик *џи* једина множинска енклитика, а на крајњем истоку чува се архаично *им* (Р, П, ЦГ) и врло често се чује ново *ни* (ЦГ, П, Р, Т, Л) као дативна енклитика (поред спорадичног *џи*).²²

б) Дативне форме осталих именичких заменица срећу се ретко и недоследно, уз очигледну тенденцију да буду потпуно истиснуте аналитичким конструкцијама са предлогом *на*. Тако је са именичком заменицом *кој*, која, осим облика номинатива,

(Ћирић 1999: 120). У складу са овим запажањима јесте и оно да се у говору Ниша датив боље чува него у околним селима (Тома 1998). То посебно важи за именице м. р. на сугласник код којих су, по свему судећи, дативни облици генерално очуванији него у другим деклинацијама (Тома 1998: 179). Када су у питању остала истраживања призренско-тимочких говора, датив се увек чува у ограниченом броју случајева, и увек боље него у Горњој Пчињи. Тако га у Црној Трави и Власини (Вукладиновић 1996) има више код именичких, али и међу придевским заменицама, а спорадично се појављује и међу именицама, мада је очигледно много чешћа конструкција *на + ОП*; у говорима Бучума и Белог Потока стари облик датива се чува у ж. роду и код м. рода на *-а* (али код старих људи и у врло ограниченом броју примера) и у неким устаљеним изразима код других врста (*бој, брајл*), затим код личних заменица и заменице *кој* и код показних заменица *овија, њија, онија* (Богдановић 1979: 66–68); у говору Лужнице не помиње се чување старих дативних форми, али очигледно их има код личних заменица (опет више него у Горњој Пчињи), затим код придевских заменица постоје и облици датива за заменице мушког рода, међу чијим потврдама је уочљива и једна „смптوماتична“ (у овуј кућу *мојем свекру Во!*), у којој је присутан датив именице м. рода јд. (Ћирић 1983: 77).

¹⁹ У забележеном материјалу нема ниједне сачуване форме овог падежа код именица, али он се може препознати у прилогу *кноћи*: *кноћи прајмо бѣдву* (Шп), да ги даате до *кноћи*, ће се батјшев (Т).

²⁰ О синкретизму облика ОП и датива у 1. и 2. лицу јд. писано је у т. 3.2.1.

²¹ У истраживаном материјалу из пунктова Шп и Г није примећена форма *њим(а)*, и не може се са сигурношћу тврдити да је то случајност.

²² Потврде дативних форми личних заменица, али и форми ОП у функцији датива, могу се видети у поглављу о личним заменицама у: Јуришић 2009а: 134–150.

има још посебне форме датива – *коме, кому* и ОП – *коџа* (в. т. 158 у: Јуришић 2009а), али и са заменицама *некој, никој, свак*, код којих су само неколико пута забележене форме *некому, никому, свакому* у дативној функцији, а много чешће ОП (*некоџа, никоџа, свакоџа*) са предлогом *на* (в. потврде у т. 161 и 163 у: Јуришић 2009а).

Дакле, постоје дативне енклитике (мада и ту има извесних синкретизама) и пуни облици датива међу именичким заменицама – *њему, кому/коме, некому, никому, свакому*, код којих дативна форма није преузела и функције ОП (као на пример код облика *њозе/њози, њим(а)*), али, које све чешће замењује ОП са предлогом *на*.

3.2.1. Општи падеж без предлога у функцији датива може се појавити само у једном случају – уместо пуног облика датива неких личних заменица: *мене* више не помага ништа (Л), Море, тџ се појавише и *мене* (ЦГ), Деда_Милан вика: *мене* разби главу, груди, вика, утепа ме! (ЦГ), Тој како је *мене* било (Р), сџдоше и ја ни казују као *шебе* (Т), ће ти давам ја чисто крвајче *шебе* (Р), отку[д] *шебе* паре (Р), како ја *вас* што причам, такој са они *мене* причали (ЦГ), и она, *њум* крв не мџ да устаџв, крвава глава! (П), па тамџн *њум* годину ставише (П), братанице су доодиле *ним*, од брата ми ћерке (Р), дек сџм ја *њима* (Р) и сл.

Облици *мене* и *шебе* били су, изгледа, исти у акузативу и дативу још пре него што је ОП преузео све функције косих падежа. Наиме, овај говор је изразито екавски, па су у њему старо дативно *мънџ* (*мьнџ*) и *теџџ* дали екавске облике (као и у неким другим говорима, „нарочито јужног типа” – Белић 1999а: 218–220), тако да су, од промене *џ* у *е*, акузатив (касније ОП) и датив ових заменица били изједначени. Вероватно зато *мене* и *шебе* у дативној функцији могу да стоје и без предлога *на*, а аналогичом са њима, могу се спорадично срести и слободни облици *вас, нас* у дативној функцији. Облици *њози/њозе* и *њим(а)* такође су формом стари дативи, иако су у функцији ОП, па се, можда стога могу чути и без предлога *на*. У прилог овој претпоставци иде и чињеница да се облик *њеџа* (али и *коџа, некоџа, никоџа, свакоџа*), за који постоји и сачувана дативна форма у једном делу Горње Пчиње, увек појављује са предлогом *на* када има дативно значење (в. т. 3.2.2).

Чињеница је, међутим, да се пуни облици свих ових заменица много чешће могу чути са предлогом *на* (а), затим са својом дативном енклитичком формом (б) или у комбинацији – дативна енклитика, предлог *на*, пуни облик ОП (в)²³ и, на крају, могуће је употребити само дативну енклитику, а да пуни облик изостане (г):

а) вика *на мене* (К), тџшко *на нас девојке* (Р), како је *на нас* (П), и *на њџа* купимо (Ш), они давашџф по неки_динар *на њџа* (К), помагамо, она *на мене*, ја *на њум* (К), после је *на њума* овога човека довџла (Ш), нџма *на њума* ништа да остане (ЦГ), *на њозе* сџл срединка; *на њозе* тџтко там, и мајка, у Баваниште, *на тџј стару* снашку; и *на њозе* толичко даџџв лџб (Г), како трџба *на вас* (К), и *на њи* сџм шарџла (К), они су тџј сџдџли и *на њи* су оставили стџн (Ш), пројџџџ партизџни – *на њим* лџп, пројџџџ Бугари – *на њим* лџп (ЦГ);

б) *мене ми* мајка омесџла чисто крвајче (Р), што несџ ми овџја зџби *мене* (П), *мене ми* се спиџе (Ш), ма отку[д] *ши шебе*, каже, паре (Р), *шебе* за у школу ли *ши* трџбе? (К), ће *ши* давам ја чисто крвајче *шебе* (Р), а *нас ни* су комшиџе дођувџли

²³ Редослед у појављивању ових елемената није битан, односно једино је важно да предлог *на* иде испред пуног облика заменице (*на њџа*), а дативна енклитика може стајати испред ове синтагме, а и после ње.

(Шп), напрет са *ни нас* такој причали стáри (Р), нека *ви* мреје *вас* туј (Р), врне *ву* њум краву (ЦГ), омеси *ву* кравајче убаво, от пченицу, *њозе* (Л), па *ву* га остави *њозе* на кревет (Р), *њози* што *ву* је пакос поправија (ЦГ), *њи ти* је ближе там (Ш), *њим ти* је кулир бија (Р), пушке *им* *њим* наодили (Р);

в) на *шебе* истин ли *иши* је вук удавија козу? (К), као на *вас* што *ви* давамо леб, исто и на *њи* (К), на *њеџа* ноге му отичав (Шп), Таса му име на *њеџа* (К), такој му на *њеџа* причали неки_стáри (К), и на *њум* *ву* оставила по седэм (К), па и на *њум* да *ву* праеф свадбу (Ш), па *ву* дава на *њума* о[д] трипут, а она па на *њеџа* (Шп), оној *ву* после остане на *њума* (Шп), туј *ти* је била кућица на *њи* (Шп), на *њи ти* је далеко; не *ти* там[н] на *њи* (Шп), на *њи ти* викам (К), однесе *ти* се на *њи* (Г);

г) у памет ће си *ми* је (К), ја *ми* умре сестра *ми* (Р), оџце да *ми* измузе (Г), ођува *ми* је, неје татко (Р), да л *иши* је причала? (К), да *иши* кажу право (Г), још натамо су *ни* гробја (К), не *ни* је за давање (Г), куде су *ви* кола? (К), што_ви е? (Г), што да *ви* причам? (Р), па *ви* заприча за тџ камен (П), једе ли *ви* се (Г), ће *ви* се обеси (К), умрела *му* жена, па набедвија да *му* испредев маање и да *му* сплџеф чарапе (Шп), цунá *му* рúку (Ш), да л *му* ради ножица (К), сэл цопке *ву* нашли (К), и ће ги тџра да *ву* пасев (Р), и на татка *ву* тетка сэм (Ш), куде *ти* су рот (Ш), доодеф си *ти* (К), баницу ће *ти* омесиш (Р), па ја све *ти* даам (ЦГ), плáтев *ти* (Л), не знам што да *им* односи за едење, за облекло; ама турамо *им* леп (ЦГ), Сима *им* кум беше (Р), и она *ни* даде жена, која је туј, парче, и после отидев куде ће се растурев; дојдев угасев *ни* лампуту, они вијев; и потепаше ги туј: вржев *ни* ноге нагоре па бијџеф сá стапови (ЦГ), рањимо си ги, данџс ћу *ни* турим ја леп (Р), млéко имаше, сирење, там да *ни* однесу та да едев; па не *ни* се работи, легав такој; ја ће *ни* казују пут, ја ће ги воду (П), ја ги лэжу, лэжу, казују *ни*, казују (Л), тој децáта ме млого пúти тџрав, па *ни* гу причам (Т).²⁴

3.2.2. Једини сачувани пуни облици датива међу именичким заменицама – *њему*, *кому/коме*, *некому*, *никому*, *свакому*, појављују се без предлога: *њему* све отворени врата; туримо *њему* годину (ЦГ), Па што је тој, пола *њему*, *њему* па пола *му* гу даав, Дџшо, он, не ради! (ЦГ), она и *њему* фрљи (Л), *њему* је оваква нога; *њему* су превá вадени двапути (П), *њему* се не свиђа овде да седи; *њему* жена умрела (Т), донела *њему* ручак да једе (Л), Какó рекја нема ништа, и њџга плóча по_главу – пауу, пукне глава и *њему*! (П), ципџлка *му* испадне *њему*; е, ће *му* је мерак и *њему* као на Дуле; па турише *му* *њему* годину (ЦГ), а и синови са *му* и *њему* у Бор; она *му* гу тури *њему* у уво; *њему* *му* такој рекнали (Л), даде *му* и *њему* (П), даваше *му* и *њему* дег загина у државно (Г), нешто *му* се десило у Врање *њему* (Р);

дадеш *кому* појас, *кому* чарапе; *кому* што_ће ти даваш (ЦГ), приодеф сви и *кому* марáма, *кому* кошуља (Шп), *кому* не ваљам нека ми искочи ис кућу (П), а *кому* рúке врзане, *кому* ноге врзане, *кому* турено овакој (К), *кому* е рамна табана не га примав у војску (ЦГ), мора га дарујеш, свакога по нешто, *кому*_кошуљу, *кому* чарапе, *коме* јастџк; *коме* шэмйју, *коме* фанџлу, *коме* ципџле (К), и она *коме* да остави (П), на сестре, *коме* сандале, *коме* рекла (Шп); ни *му* је *некому* нешто даја (Р), и каже *некому* (ЦГ), све су ми снашке арне, *свакому* нека су арне, и свак нека има тџквџ (П).

Само једном је примећен редни број у дативној форми, али са предлогом

²⁴ Бројне су потврде са дативним енклитикама. Такође је изузетно честа редупликација датива, односно ОП у функцији датива.

на: па може она да попра́ви, ел *на дру́оми* да ка́же, да при́ча дру́ги (К). Поред тога, уз облике *њему* и *коме* забележен је чак неколико пута предлог *на*: а *на њему* се деси такој (К), и *на њему* очу́кав (Ш), па *на њему* најпосле (Р); *на коме* чара́пе, *на коме* ћели́ми (К). Овакви примери, с једне стране, говоре о очигледном утицају изразито фреквентне конструкције *на + ОП* у значењу датива, а с друге стране – наговештавају да су и једини дативни облици на путу да стекну исти статус као *њози/њозе* и *њим(а)*. У прилог овоме иде и чињеница да је у једном делу истраживане области већ увелико превладао ОП *ње́ја* са предлогом *на*, а онде где још увек постоји дативна форма *њему* (источнији део) може се, такође, спорадично срести и помену́та конструкција: и *на ње́ја* купи́мо (Ш), што́ ми једе́мо, то́ј и *на ње́ја* да́вамо (Шп), о́ни да́вашеф по неки́ дина́р на *ње́ја* (К), ушмр́цнемо ка́д га изме́шамо, зна́јеш, ми́ на *ње́ја* (Г), и *на ње́ја* цели́ва (Шп); *на ко́ја* ко́лко му одговára (Г), *на ко́ја* пчени́цу, *на ко́ја* ко́је му тре́бе; *на ко́ја* што́ има́в; *на ко́ја* гу да́ва (К), ка́д *на ко́ја* искэ́чав о́фце (Ш), епа, *на ко́ја* да ви́кам; *на сва́која* се да́де: *на ко́ја* чара́пе, *на ко́ја* ма́рамче (К), пору́чи си га́зда *на ко́ја* да по́јев (Л); по то́рбу *на не́која* ту́ри, *на не́која* не́ма (Шп); *на сва́која* по не́што (К), и сэг *на сва́која* по два́ тањира́ (Ш), *на сва́која* ру́ку ће цели́вам; и *на сва́која* па́рче ћу ту́рим; от све́ што́ има́ *на сва́која* ће пруж́и (Р), о́дма на твоје́ се́ло, *на сва́која* да ка́еш; цели́ва ру́ку сна́шка, на сви́, *на сва́која*, и на деца́; се́ тој при́чам *на сва́која* жи́вога (П).

Правило је да се у функцији датива никада не употребљава ОП претходно поменутих заменица (*ње́ја*, *ко́ја*, *неко́ја*, *нико́ја*, *свако́ја*) без предлога (као што је случај са облицима *мене*, *ше́бе*, *нас*, *вас*, *њум(а)*, *њози*, *њозе*, *њи*, *њим(а)*) – уп. са т. 3.2.1).

Велики број потврда аналитичке конструкције *на + ОП*, уместо пуног облика датива тамо где се он чува, као и потврде са „неочекиваним” синтагмама *на + дативна форма заменице* јасно говоре о „стабилности” датива у истраживаном говору.

Синтаксичке функције датива / ОП (на месту старог датива)

3.3. Датив / ОП могу се у говору Горње Пчиње појавити (као и датив у стандардном језику) у функцији семантичког субјекта, семантичке допуне у (семи)копулативном предикату и у функцији индиректног објекта.²⁵

3.3.1. У функцији логичког субјекта (најчешће је то човек коме се приписује неко „психо-физичко” стање, уп. Антонић 2004: 68–69) појављују се дативне енклитике, пуне форме личних заменица обично са дативним енклитикама и аналитичке конструкције *на + ОП* (које су истиснуле стари датив). Реченице са оваквим субјектом могу бити импресоналне и персоналне, што илуструју следеће потврде:²⁶

1. пи́је *ми* се (Р), а у́јтро, чим ста́ну, оно́ *ми* се је́де (Т), то́лко *ми* се еде́ (Г), ко́лко заје́деш, то́лко *ши* се еде́ (Г), не́ма да ре́кне, је́де ли *ви* се (Г); у́звика, *мене ми*

²⁵ Дакле, у питању је периферни падеж (јер у реченици не може бити у позицији граматичког субјекта или директног беспредлошког објекта уз прелазни глагол), који се одликује обележјем директивности (в. Антонић 2004: 67–68).

²⁶ Потврде које се тичу логичког субјекта у дативу разврстане су на сличан начин као код И. Антонић (2004).

се спије (Ш), *ићебе ти се стужи*, Вёрке (Г);

2. стәмнї ми се (Р);

и тај чорба ми се огрзнала ‘огадила’ и сѓг не оћу да гу виду (Р), и знајеш кѓлко ми (прст) омета (Р);

3. досадило ву се (Ш), па и не свидеше му се, ма дїнар му неће прўжи, дїнар! (Р), не свидело ву се (Р);²⁷ *њему се не свиђа овде да седи* (Т); *Мене ми се млого свиђа Срђанова девојка!* (ЦГ), *Сѓк, што ми смића, што ми мене Дејан смића да га кўнем?* (ЦГ).

Логички субјекат је бележен уз глаголе *бӣтии*/јесам*, који у синтагми са именицом или прилогом типа: *мерак, жал, иешко, криво*, такође казују неко стање (а који чак могу изостати, али се њихово присуство подразумева на дубинском нивоу исказа):

лѓко ми биде (Г), ништа не ми је тешко, само мўж^ш ми је тешак (Т), нај ми арно овде и туј седу (Т), арно ни беше (Г), не ти је добро (Ш); *Мене ми је криво* (ЦГ), и *мене ми незгодно* на онаја други да не прўжим (Т), *Мене ми смешно*: тѓк ме кара, а после – ајдете! (Р).

У исказима типа: *жао ми је, жаг ми је* и *мерак ми је* бележене су обично акузативне енклитике: за сѓат толико не ме беше жал (Ш), не ме жал за ништа (Ш), И не мѓж, не мѓж гу чўвѓмо, а жал ни за њўма (П)²⁸; *тој ме је највише јѓт*, да ми га буричка (К), па јѓ затѓј ме, сваћо, јѓт, што вика одонут по свињете (ЦГ), сине, и мене ме мерѓк да вржеш ти лепу марѓму (Тр), и *њѓја си ѓа мерѓк* (Тр), али: е, ће му је мерѓк и *њему* као на Дуле (ЦГ); и она, па ву јѓт (Т)!

4. за едење, пѓ еде, за рабѓту, ич ву се не ради (П), не ву се доѓди навамо (Т), па не ни ‘им’ се рабѓти, лѓгав такѓј (П); не ни је за давање (Г);

5. кѓлко ти трѓбе за зельѓник (Г), не трѓба му ѓфца (Р), паре му трѓбев (ЦГ), свѓ што ву трѓбало донѓја (Р); *мене ми трѓба* (Т), *на коѓа* које му трѓбе (К), како трѓба *на вѓс* (К); мѓра нешто да ти фѓли па да улазаш (ШП);

6. дїзѓм, дїзѓм, дїзѓм, па чїни ми се, искину се дизаећи (П).

7. У идиоматизованим конструкцијама „име му је ...”, у зависности од интерпретације, може се евентуално уочити субјекатско значење датива (опширније о томе у т. 4.8.4).

3.3.2. Када је у питању функција семантичке допуне семикопулативном предикату, у истраживаној грађи није било потврда датива / ОП „у функцији семантичке допуне уз глаголе типа *ириѓаѓиѓи, ирисусѓивѓиѓи, дѓрасѓиѓи, ѓѓѓварѓиѓи* ‘бити погодан’” (Антонић 2004: 77), мада се таква њихова употреба може очекивати. Тешко је, међутим, наићи на датив у декомпонованом предикату (уп. Антонић 2004: 79) пошто појава декомпоновања предиката и није уобичајена у горњопчињском говору. Забележен је само датив / ОП у функцији семантичке допуне копулативног предиката:

Штѓ му је, јѓ не мѓгу да знам (П), Што *ви* е? (Г); нека е здравје *на сви*, па и *њему* најпосле (Р).

²⁷ Глагол *свиди се* јавља се готово редовно уз негацију (као и придев *несвидљив* ‘себичан, шкрт’) и значи да неко нешто не жели да да (најчешће) или уради због себичности, шкртости.

²⁸ С обзиром на то да је у овом говору ни и акузативна и дативна енклитика, може се само претпоставити, на основу претходна два примера, да је и овде у питању акузатив.

3.3.3. Датив и ОП на месту датива (најчешће је то конструкција *на + ОП*, ретки сачувани пуни облици датива именичких заменица и дативне енклитике) врло су фреквентни у функцији индиректног објекта.

3.3.3.1. Изрицање намене и давања обично се постиже аналитичком конструкцијом са предлогом *на* уз глаголе који значе *давање*, *доношење*, *достављање*, *слање*, *сиремање* и сл. Потврде:

па ја *узну*, та да ги *дам на њеј сесџре* (Шп), *Имам ја једѓн*, да га *дадем на Дејана* (ЦГ), па *дар дадем на коњи* (ЦГ), *Епа дадеш на свеќра* кошуљу, *ћелим*, *чарапе*; по *пет дара на њија* (ЦГ), *даде на едни бесници* (К), *снашка даде бакшиш на кућни* (Шп), при мене *обоји* заедно су дарували, *дарујев*, и он *даде на бабу* и овај *дарује* (Ш), а неки па *на џолемејше*, па *парице неке* (даде) (Г), и *сѓг на овеј им дадомо* зрно (Р), *на џоџа* по едну *надницу сви дадев*, *на џоџа драџоманина* (Л), *на сви свџиови* ће *дадеф тој* (Т), на *сви*, *на свџ свџдбу* (дају дарове) (Шп), *на сваку кућу* је *даја* *жито* (К), *на Драџомира сѓм* *напрѓ*[д] *дала* (Л), *ја сѓм на Буру* *пе-чѓз дала* (Л), па *откршила* *толицко*, *дала на њеџлѓџо* (Р), а *на њџсџорчѓџо јадно* *дала црну* (ЦГ), да ли са *дали они прасето на Милана*, *ел јок?* (Р), *дар дава се на свџиови*, *на сви* (Шп), *ништа туј на џоџа* не *давамо* (Шп), *онога мужа на онуј даав* (К), а *сѓк си џи* *све давав* *млѓко на деџа* (Г), *давав на онеј жѓне* (Шп), па *ву дава на њума* [о]д *трипут* (Шп), и *давала* ни *вуну* да *перев*, *тај мађија*, и *на њојњоџо* и *на џој сирачѓџо* (П), *бѓше на млосџна* *давала* (Р), па *на оној мушкоџо му*, *викашеву*, *давали* (К), *ѓпа*, и *на џоџа* *чарапе давајемо* (Р). У неким исказима подразумева се глагол давања у дубинској структури: *на све жѓне* по *овољичко плѓвѓшче* (Ш), *на њија џлѓвни* – *ћелими* (К), *на сѓѓѓм деџа* по *толичко*, по *толичко* и *лѓп отиде тѓја* (ЦГ);

па ги *додава онамо*, на *њџиови* (К), *једна је правила*, *на онуј*[j] је *додавала* (П);

растурамо се и *паре* *подељимо*, *на сваку* по *толичко* и *подељимо* (Р);

мене ми *незгодно на онџја* *груџи* (деца) да не *пружим* (Т);

и *кѓм* ће ми *донѓсе повој*, *чорапке на деџе*, и *плѓтно* (ЦГ), *несѓ ли прѓтили* *парете на Вѓлиџа* да ги *носим* (ЦГ), *сѓр*, *млѓко*, *однеѓемо на њарџизѓни* (ЦГ), *доста сѓм* *износила на Цѓнеџа* и *на Раде* да ги *износѓ* (Ш);

на моје Сѓне *не сѓм му ништа спремила* *бѓшка* (К);

све на свиње *тѓрѓм* (Р), по *торбу на неџоџа* *тѓри*, *на неџоџа* *нема* (Шп), и он (поп) га *тѓри* (дете) *на кѓма* на *плѓтно* (Р), *тој најтѓро на краве* *тѓрамо* (Г), *како је на груџо* *деџе* *турила* *џме* (ЦГ), *оне несѓ овакве капете*, но *капе онакве* па *кѓтке туј* *нѓтѓрено на младожѓњу* (ЦГ), *на еднџа* *јџ* *годину* не *турили он дѓрук* *стигја* (П), *црну кошѓљу* *носи јџш* – *на њџџџка му* *несѓ* *турили* *годину*, *на Сѓму* (Р);

И оно *седнало* да *вѓчѓра*: *петлѓ* – *кџкор*, *кџкор*, оно *му врљило* от *пѓпелат*; *маче* – *маѓ*, оно *му врљило* и *на маче*; *кѓтре* *около њѓга*, и *на куџреџо* *врљило*, па си *повѓчѓрало*, па си *лѓгло* (Р);

она *н-умѓѓеше на кѓче* да *сѓпе* (П), *тој ће сѓпнев на деџѓџо* *молѓтву* (Г), да *црпе на браџа* *Драџољѓба* (К), *укаџила се горе* да *скине* *жито на коџџшке* (Р);

што да му *рабѓту* и *на овна* (Р).

Изрицање намене и давања постиже се и сачуваним дативним облицима (наравно, увек су у питању конкретне именичке заменице – в. т. 3.2): *даде му* и *њѓму* (П), *даваше му* и *њѓму* *дег загина* у *држѓвно* (Г), *тѓримѓ* *њѓму* *годину* (ЦГ), *она му* *гу тѓри* *њѓму* у *ѓво* (Л), *донѓла* *њѓму* *ручѓк* да *јѓде* (Л), *она* и *њѓму* *фрљи* (Л), и *она* и *њѓму* *му* *све светѓ* (Р), *дадѓш* *комѓ* *појас*, *комѓ* *чарапе*; *комѓ* *што* *ће* *ти даваш* (ЦГ),

мо́ра га дару́јеш, сва́кога по не́што, кому́ кошу́љу, кому́ чара́пе, ко́ме јастџ́к (К), на сѣ́стре, ко́мѣ санда́ле, ко́мѣ ре́кла (Шп), и она́ ко́мѣ да оста́ви (П), ни му је не́кому не́што да́ја (Р).

Потврде са личним заменицама код којих је облик ОП преузео и дативне функције, или код којих облик датива има исту употребу као ОП (покрива и друга падежна значења, а не само дативно): ће *џи* да́вам ја́ чџ́сто крава́јче *џе́бе* (Р), и о́ни *њозе* не́што да́дев (Л), не да́ва на ме́не ру́ку (Ш), ме́не ми да́де, ма ја́ не зна́м, и ме́не ли бе́ше кошу́ља (Р), што́ ми је́демо, то́ј и на *ње́џа* да́вамо (Шп), и на *њозе* толи́чко да́дев ле́б (Г), као на *вас* што *ви* да́вамо ле́б, исто и на *њи* (К), и ко́ји су ова́кој комши́је бли́зу, и на *њим* се да́де (К), ма́јка ми оме́сила чџ́сто крава́јче, ја́ *џе́бе* да *џи* да́ам (Р), да́де ни петсто́тине ма́рке па́ре *нас* (П), *њим* дџ́ве ни да́домо (Р), не да́ла им *њим* да еде́в и о́ни (Р), на *њу́ма ву* да́до једну́ (К), да му *ту́рав* субо́тнину на *ње́џа* (Г) и сл.

Потврде са самостално употребљеним дативним енклитикама: *ћу ви* да́ду, де́ца (Г), не́ам да *џи* да́м (ЦГ), до́тера́м ги ў́вече, да́дем ни ‘им’ ле́бџ́ц (П), да́де ни ели кошу́љу, ели ни да́де чара́пе (ЦГ), ко́лко имџ́ш – то́лко му да́ве (Р), да́р *џи* да́демо (Шп), и дава́ла ни *вуну* да *пџ́рев* (П), по́да́демо му шикџ́рче па измџ́немо (Шп), ма *дина́р му* не́ће прџ́жи, *дина́р!* (Р), пла́ћав ни па́ре (ЦГ), ја́ *ћу ви* до́несу једе́ње (Р), да *џде* да *џи* до́несе проме́ну (Р), до́несе ми от сли́ве чо́рбу ис ка́цу (Р), ка́д ру́ча[к] *џи* се принесе́ (Шп), те́ј не па́ре, но *њине ми* вр́нев (ЦГ), *ту́рев му* мле́ко и ма́сло (П), *ту́рав ни* ле́п у ку́ће кџ́т *џдемо* (ЦГ), *тури́ им* у ја́сле се́но (Р), па ће *ту́рамо ни* зеља́нчики и мле́ко за потку́сак та је́дев (Л), па овде́ ова́кој *им* тури́ли на обра́зи (Р), док *ву* четерџ́сницу не *ту́рев* (Р), зрна́ *им* пуштџ́мо (Р), мле́ко *џи* сипу́јемо (Г), ја́ *ни* ичџ́р наврџ́ла прџ́т ку́ћу, па не то́ше гу поглџ́днев (ЦГ), па што́ да *му* чџ́ну ка́д о́ће да *џчи* (Р), „Ја́ сџ́к што́ да *џи* рабо́ту!? Ни́шта *џи* не мо́жу.” (Р) и сл.

3.3.3.2. Глаголи семантичке групе користи (а) и штете (б) допуњују се обично на-конструкцијом (која је настала као алтернативна форма старом слободном дативу):

а) тре́ба на сва́ку да кџ́пи по не́шта (К), на коју́ дево́јку кџ́пев (К);

ко́ј о́ће, на *невџ́сџуџу* по́чне да бе́ре ‘сакупља’ та она́ да *џе* по́више (ЦГ);

а тре́ба да му на *де́џе* сплџ́те чара́пе (Шп), што напре́ле преко но́ћ на *џо́џа* чо́века кудџ́ су у ку́ћу уле́гли (Шп), на *ћџ́рку* непрџ́дено, на *њо́јнуџу* (ЦГ), да ги за́крпу на *Мџ́џка* ове́ј пантало́не (Т), скрџ́јимо на *де́ца* кошу́љке (Тр);

а на *ово́ј* оме́си от пџ́вел, на *сирачџ́џо* (П), та́ј ма́ћеја узџ́ла та оме́сила от пџ́вел крава́јче на *џо́ј де́џе* што му је ма́ћеја (Р), ка́кџ́в ле́бац *ћу ни* оме́сим на *деџ́џџа* (ЦГ);

И тако́ј, на *оно́џа* чо́века ели ожне́јев, ели око́пав, помо́гнев га (Шп), Ё́не, дрва́ му те́рав на *Ива́на* (П), Ја́ сџ́м на *деџ́џџа* ла́ни, одне́соше, бе́ше набрџ́ла (ЦГ), и на *коми́шску* *же́ну* па́сла (Шп), па вр́жемо лџ́љчицу на *де́џе* та́мо у *ћош* (Г);

Дани́ла ги на́прави и на *оно́ј де́џџџо* амбули́је (К), да на́прави на *ови́ја* лџ́ди ле́п (К), море, си́не, по́напрџ́т ја́ на *мо́је* *ћџ́рке* ка́ко сџ́м рабо́тила (у смислу: правила, спрема́ла дарове) (ЦГ), со́бу сџ́м наме́стила на *унџ́ка* (К);

помо́гнев на *не́ку* *же́ну* ко́ја не мо́же (Шп), и на *дрџ́џе* по́могну (К);

на *ње́џови* си́нови да оста́не (Л);

поде́лев, на *сви́* по бараба́р (Шп).

Потврде које следе, са глаголом *баје* и *џоје*, делом свога значења припадају

и т. 3.3.3.5, где се налазе реченице у којима глаголска радња значи неки облик вербалног обраћања:

на овој ву баја (Л), (бајем) *на њвоу їрбїнку* (ЦГ);

на коїа ће појемо *на овој наше* (К), Појев и улэгнев у кућу, чїнев здраво-живо и почнев да појев *на човека*... Па ће кажев тамо онeј жeне, *на сїароїа* ли ће, *на мїдоїа* ли, *на деца* ли, ће појев и отїдеф па у другу кућу, та два дeна їдев, у пeтeк и у субoту... пред Велигден (ЦГ), *нїе* појемо *на їченицу* (Р), појемо *на људи* (Р), па *на малeцки деца* па како појеше она (ЦГ).

У некима од горе наведених примера (са глаголима који значе корист) могуће је конструкцију *на* + ОП заменити конструкцијом *за* + ОП. То су они исти случајеви код којих је у стандардном језику слободан датив могуће заменити предлошко-падежном конструкцијом *за* + акузатив, без битне промене у значењу реченице. На пример: да направѝ *на овоїа људи* леп, а да се суштина исказа не промени. Тако је и у следећим потврдама: *на коња* тражи зoп (Т), мојата двајес (ћилима) *на све їри* їма ћерке (К), *на обе крaве* ако їма по два колача (Г). С друге стране, у потврдама: Немoј, децата са си ги *за њїм* донeли! (ЦГ), Слађан купија *за нас*; ви си тој тражите *за вас* (К), могуће је употребити и конструкцију *на* + ОП у истом значењу. Оваква врста синонимичности, међутим, никада није могућа уз глаголе који значе штету:

б) ондeна *на овоїа, Драїана*, е ли умрeја и сїн и ћерка (ЦГ), И од Врање, ене *на браїа ми Рагївоїу* їсто и њeму женa прошлу годину умрe од рaк! (П), бајги ми ти *на жену* муш умрeја (ЦГ), и мрeли *на мајку* млого и мeне ме крстїли Стана, бајги да застанe (ЦГ);

на неку бабу па маcло огребала (Г), огребала маcло, изeла, *на нуку бабу* (Г), покршија судоѝ по Врање, *на меанцију* овде (Г), па све *на онeј жeне* измeша дрeјете (Р), украднeф цeли буљуци oфце *на људи* (Г), коњи подаѝше туј *на малчани наши* (Г), њeкња онaм спрoтїва, *на моїeта браїа* удрили у oфцу (П), *на офиу* искoчи усoв (Т), Такој *на неку* искoчи *офиу*, *краву* усoв на вїмења (П), заостaja овeс нежнeан *на људи* (Г), туј *на їошїарче* ора їшчупало (Тр).

Потврде са пуним заменичким облицима (датива и ОП) и дативним енклитикама уз глаголе семантичке групе користи (а) и штете (б):

а) па на једнога Бошка да појe па кeт почe па њeму да тeра онeј пeсне (ЦГ), па *ву* га оставї *њoзе* на крeвет (Р);

купија *ву* шамију (ЦГ), прстен да *їи* oставу (Ш), трeба пaре шнајдер да *ни* шїје (Шп), па *ни* кроїмо мaнтице (деци) (Л), направїмо *му* кућу (Г), баје *му* там (П), и она како ги чешљала теј, на маїију ћерке и *ни* бајала (Л), појемо *їи* мї пeсну (Шп), Јабукe Дeјан да їде да *ву* тресe! (ЦГ), тражеф кокошке да *їи* кољеш, бaнице да *їи* мeсиш, што_ти нe (Г), амeн, рупу *ми* копете, земунїцу (Р), отвaрете *ни* врата (Р), кyвам *їи* кафу (Т), па пуздерку запaли па овакој држи гу и свeти *ми*, а ја га бањам детe (Р), свиње, двe *їи* се опрасїле (П);

б) њeму женa умрeла (Т), *њoзи* што *ву* је пaкос поправија (ЦГ), на *їeбе* їстин ли *їи* је вук удаѝја козу? (К);

погина *ми* тeј (ЦГ), А мyжат *ву* погина у рaт (Р), тaтко *му* умрe (Р), їма ондe троїца, бећари, мајка *ни* умрe, тaтко *ни* умрe, они нїшта нeмав (П), бeше *їи* чїча умрeја (Ш), ћерке *ву* се изженише, сїнови *ву* се потрїше (Р), „Нe, бре, њїву *ми* олијавите!” (Р), а ја викнa крошњу, па *їи* јајца искрши (Ш), опeнци *ву* врљани, чарaпе *ву* врљанe, говeда *ву* одврзани (Р).

3.3.3.3. И на месту такозваног симпатетичког датива (који се понекад посматра као посебна варијанта датива, у којој је, на неки начин, наглашено и значење припадности²⁹) у истраживаном говору јављају се очекиване *на*-конструкције, али и сачуване форме датива и дативне енклитике:

у нашу маљу *на еднѡѡа човѡка му* никнали зүби (К), (израсло му) бѡло зубѡ како *на геѡѡѡ* (К), *на неко геѡѡѡ* криве му руке (К);

њѡму су црева вадени двапути (П), Како реја нема ништа, и њѡга плѡча по главу – пауу, пүкне глава и њѡму! (П), а *кому* руке врзанае, *кому* нѡге врзанае, *кому* турено овакој (К), *кому* е рамна табана не га примава у војску (ЦГ);

на њѡга нѡге му отичав (Шп), он *ву* никја зүп *на њүм* (К), цигѡрица *ву* се њүм јѡла (П), он оњаја да *ву* и њѡзе, нѡге да *ву* отсече (Л), после *ми* па порасна коса (Ш), дүшу су *ми* изѡли (П), а што *ѡи* се вади јатка (орасима) (К), глава *ни* 'им' је однемала косу на главу, о[т] түј шкѡлу (ЦГ).

3.3.3.4. Аналитичке конструкције са предлогом *на* (уместо старог датива) бележене су и уз глаголе којима се описују различита стања:

иде по куће, досађа *на лүди* (Л), И они викав: „Рѡд родило, на амбари навакsало, *на волѡви* додејало.” (ЦГ).

Глагол *вероваѡиш**, међутим, према потврдама из сакупљене грађе, тражи допуну у акузативу: не *ѡа* верүјемо (Г), ми смо си верували *лекара*, а *врачара* не (Тр), у старо време иде се, *врачари* верүјев (Тр).

3.3.3.5. У реченицама у којима глаголска радња значи неки облик вербалног обраћања, најчешће – говорење, име лица или бића, према коме је та радња усмерена (адресат), обично је исказано аналитичком конструкцијом са предлогом *на* (која је на месту старог датива):

па се дигну најтро и *на ѡија* казүјем *им* (П), *на ѡија* казүјем (П), Ја *на овоѡа* реко да му казүју (П), ѡдма *на ѡивоје сѡло*, *на свакоѡа* да каеш (П), да му каеш *на ују* (П), да каеш *на Леју* (К), лепо кажи *на геѡѡѡ* (К), исто и *на овоѡа* казјаја (ЦГ), *на мајку* па казала (Шп), казала *на снаје* (П), а она казала *на овоѡа* што е у Скопје (Л), казало *на ѡија лүди* (Г), и ја не теја да казүјем *на гецава* (Л);

тај баба Олга расказа на једән Митровдән у Радѡвницу *на цѡл собѡр лүди* (П);

викам *на ѡѡѡа човѡка мојеѡа* (Г), па викам *на овуј комишүку* да насира (Т), а ја викам јутрос *на Младѡна* (Р), ја викам *на сѡарцаѡѡѡа* (ЦГ), он вика *на женүшү* (Л), па после викаја *на мајку му* (Р), ја вика *на геда Велина* (Р);

и она лисѡцата му рекне *на вукаѡѡѡа* (Г), и лекар му рече *на ѡѡѡа мојеѡа ѡѡѡѡка* (Г), они рекнаше *на сѡсѡре* (Шп), рекнала *на њѡѡѡѡѡо геѡѡѡѡ* (Л), и она на мајку рекнала (Шп), и рекнала па *на мајку* (Шп), они *на Дѡшү* беја рекнали кѡлко паре (ЦГ);

иди налице, немѡј наѡпоко!” *на онүја војници* (К), А она пришлa... па овакој на колѡна *на Драүшүина*: „Гүте, синко, немѡј, златан, немѡј сине!” (К), *на ѡеѡлa*: иш, орѡл те однеја!; *на маче*: мац! (Л);

ја *на мой геца* причам (П), (прича) *на њѡѡѡѡ геца* (К), па он прича *на моѡи геца* (К);

на невестүшү почне да бере 'набраја кроз песму' (ЦГ);

²⁹ Детаљније објашњење о овом типу датива в. у Милорадовић 2003: 148–149.

ај пишемо *на жéне* (Г);
и она се помолила *на вџци* да гу пуштев (Р);
и он слушаја бајаги суђенице како му судев *на оној дéтше* (Т);
има да ми се смејев *на овија, наши* (К);
Један *на грѹтоѳа* мајку си пцује! (ЦГ).

Потврде у којима је адресат пуни заменички облик (датива или ОП) или дативна енклитика уз глаголе обраћања:

њему му такој рекнали (Л), и каже *некому* (ЦГ);

како ја *вас* што причам, такој са они *мене* причали; па ја *вас* па причам (ЦГ), напрет са *ни нас* такој причали стари (Р), тој *ни* причаше *нас* тај наша баба (ЦГ), *нозе ву* казују (Л); И *мене*: „Где ти је домаћин?“ (К), Ма немој ти *мене*: – Како трéбе да се *вика*? (Р);

такој *му на њéта* причали неки_стари (К), *вика на мене* (К), „Кудé ти и они, што га знам, по свёт,“ *на њи ти* викэм (К), *на њума* нéма да писано (Ш), сé тој причам *на свакоѳа* живога; одма на твоје сéло, *на свакоѳа* да каеш (П);

тој децата ме млого пѹти терав, па *ни гу* причам (Т), ја *ћу ни* причам (ђацима) (Р), он *ти* прича (Т), па *ви* заприча за тэј камен (П), чéке, да *ѳи* кажу (Р), он, да видиш, смéшно што ће *ѳи* га каже (ЦГ), ја си *му* казa (Г), ја ће *ни* казују пѹт, ја ће ги вóду (П), па они ме прашујeф што работила сэм, како, ја *ни* казују (Л), терав ме децата да *им* казујем пéсне (ЦГ), које ће *ви* казујемо (ЦГ), да *ни* докаеш пѹт (П), да *ми* они напишев едну књишку, дека *ни* доказују (П), и она *ву* виче *на ѳуј* (Р), ја *му* викаше да ги мéри (Р), подвикне *ву* нéшта (ЦГ), нéшто *ву* привикаше (К), куде попá, та он вóду и тaм чáти *ву*, чáта *ву*, и донéсев гу, кажев, молитва (Р), Смејали са *ни* се (ЦГ), *ћу ви* тѹжим (Р).

3.3.3.6. На месту датива у аблативној функцији узимања забележена је аналитичка конструкција *на + ОП* и дативне енклитике:

на њиѳви узима њигове рабóте ‘ствари’ (К);³⁰

нэсу *ми* узели за живу главу, нéнев (Шп), ће *ѳи* узне срп, ће *ѳи* узне копáч (Шп), овој ће *ѳи* га узимамо (ЦГ), да *му* ги мош узну (П), ора́ из рѹке да *му* не узнеш (ЦГ), дај дѹшу да *му* узнемо (Т), он *ву* узне шикéрче (Шп), узнемо *ти* њини глáси (Шп).³¹

3.3.3.7. Глагол *разбира* (и *разуме*) има и дативну и акузативну рекцију, као, на пример, у Параћинском Поморављу (Милорадовић 2003: 154):

Да ме *викаш* о[д] далéко – ће чѹју, да ме одвикаш – ће ти се *ѳову*, а што_ће ми каеш, не знам! Не мош *ѳе* разберу никэко! (П), Смиља озгór ѳскочи, из викéндуту, ис кућуту, ма разбра *ѳа*, чѹла дека *вије* надóле, па по њéга надóле, па стиже га у ливадуту (П);

Ма ја не чѹју, бата_Ивáne! Па, пóсилно ми казује и не мóж да *му* разберу! (П), ја не чѹју, не мóж да *му* разберу, недочѹју (П), Ти тој разбра́ ли *му*? (П).

3.3.4. У горњопчињском говору, као и у другим српским говорима,

³⁰ На месту синтагме *на + ОП* овде може да се употреби и *од + ОП*, што у потпуности одговара стању у стандардном језику и другим српским говорима, где се поред слободног датива појављује у истој функцији синтагма *од + ѳенишв* (ОП).

³¹ Дативне енклитике из наведених потврда могу бити замењене конструкцијом: *на + ѳуни облик личне заменице у ОП*, али и *од + ѳуни облик личне заменице у ОП*.

употребљава се и такозвани етички датив, који има чисто експресивну улогу (њиме се износи емотивни став говорника према садржају исказа, али његов изостанак не утиче на синтаксу реченице): Што *ми* ти е, срце? (Г), оно немало напрет себе, сал *ми* куће како овај овамо (ЦГ), какво *ми* нема (ЦГ), каква *ми* лазарица (Р), и такој *ми* работа (Р), тражеф кокошке да ги кољеш, банице да ги месиш, што *ми* не (Г), ја *си* му каза (Г), па дар *си* ни даде (Р), лгала *си* људи, плаћали ву, будале (Р), Стойле, ајдемо *си* у поље (Л), и ће седнемо *си* на сламу (ЦГ), вода *си* гу је туј имало (Р), нећу туј, избегам *си* по надвор, отидеф^в ли *си* они – ја *си* се врнем (ЦГ).

ОПШТИ ПАДЕЖ

4. Општи падеж је, као што је већ помињано, преузео на себе функције и значења свих косих падежа. Дакле, он најпре заузима, једну од централних синтаксичких позиција – позицију директног беспредлошког објекта уз прелазни глагол (*јабуке* обра́ла; ми си ту́римо *брашно мумуру́зно*; испи си *кавицу*; Одврзува́ли са *си́оку*; она́ *ти* доведе́ *шљики*; па да *ју* врже),³² а затим се њиме попуњавају и друге синтаксичке позиције: директни предлошки објекат (па́зи на *геи́е*; за *сва́кога* ми́слу), индиректни објекат (врза́ја *ћуб* за *ре́й*; у *ла́ву* га бе́ше не́што удри́ло), семантички субјекат (*њу́ма* *ју* само гла́ва бо́леше; и дѐн-дѐнѐс но́га *ја* бо́ли; не́ће *ве* је срамо́та; *Ич* *ју* не́је стра́ било́ и *њу́м*) и семантичко језгро (семи)копулативног предиката (што не́је за *ва́јду* то́ј имамо; Што́ је за *ва́јду* – не́ма; Па *ја* више несѐм за *рабо́иу*; ста́рата је заврши́ла за *до́кшурку* у Беогрѐт).³³ У овом раду, међутим, истраживање је усмерено на општи падеж у функцији детерминатора (спацијалног, темпоралног, квалификативног, каузалног, концесивног, кондиционалног, интенционалног, посесивног и спецификативног).

Општи падеж се, у зависности од функције и значења, појављује у четири структурна лика, а) слободан падежни облик, б) падеж везан предлогом, в) падеж везан обавезним детерминатором (в. т. 4.2.1.1.1.) и г) падеж везан истовремено предлогом и обавезним детерминатором (в. т. 4.2.1.1.2.2; 4.2.1.1.2.5).

Спацијалност

4.1. У условима узнапредовалог аналитизма, одговарајућим предлогом у комбинацији са општим падежом именице (тј. аналитичком конструкцијом) и глаголом одговарајуће семантике могу се означити различити просторни односи и без класичног падежа. У томе су битна два семантичка критеријума: одређивање позиције објекта локализације у датом тренутку (позициони или статички параметар – предлог) и промена позиције објекта локализације (динамички параметар – уп-

³² Другу централну позицију (граматичког субјекта), заузима, наравно, номинатив (в. т. 1.1).

³³ У стандардном језику централни падежи јесу номинатив, као падеж граматичког субјекта, и акузатив и генитив, као падежи директног беспредлошког објекта, док су остали падежи – периферни (Синтакса 2005: 120). У истраживаном говору оваква подела је редувантна пошто је ОП преузео функције и значења и централних и периферних падежа.

равни глагол). Наравно, не треба игнорисати важност семантике именских речи у одређивању просторних односа.

А. Са позиционог аспекта посматрано, објекат локализације, најпре, може бити у целини или делимично у простору локализатора (непосредна локализованост, тј. интралокализованост у: Синтакса 2005: 727), односно, он се са њим може поклапати (интралокализација – када је локализатор унутрашњост оријентира, ареалокализација – када је локализатор површина оријентира). Затим, објекат локализације може бити изван простора локализатора (посредна локализованост, тј. екстралокализованост у: Синтакса 2005: 727), односно, локализатор може бити испред оријентира (антелокализација), иза оријентира (постлокализација), изнад оријентира (супралокализација), испод оријентира (сублокализација), између више оријентира (интерлокализација) или близу оријентира (јуксталокализација) (в. цитирану литературу у С. Павловић 2006: 19). Одређивање позиције објекта локализације у датом моменту постиже се одговарајућим предлозима. Они су у проучаваном говору, најчешће, исте форме и семантике као и у другим нашим дијалектима и стандардном језику (*у, на, њо, њог/исњог, над/изнад, њред/исњред, међу, између, до, од, из, уз, низ, њоред, за*), али има и извесних одступања и разлика у виду нових предлога (*врз, куде, оњкуд, накуде*), оних који су (опет са тачке српског стандардног језика) само незнатно облички другачији, али су лако препознатљиви (*сњрема, сњроњив, њоза, њокре, кра/крњ, крњс*), затим оних који су архаични (*више, њри, около*) и, најзад, оних који су познати стандардном језику, али имају, поред стандардног, и неко ново значење (*њо ‘иза’, од ‘са’*). Не треба заборавити да се неки од предлога више не могу чути на истраживаном простору (*к/ка, мимо, ниже, о*) или се никада не употребљавају у значењу које је сасвим „обично” у стандардном језику (рецимо, *са* у аблативном значењу).

Б. Поред предлога, којима се утврђује положај објекта локализације, за означавање просторних односа битан је и кинетички моменат, односно, да ли се конструкција *њредлоњ + ОП именице* удружује са глаголима усмереног кретања (директивним) или глаголима неусмереног кретања (индирективним). Директивни глаголи су они који у свом семантичком садржају имају архисему ‘савладавање простора’ (*ићи, ходати*). При том, „директивност у неким случајевима не значи промену места у простору, него томе блиску психофизиолошку усмереност” (Синтакса 2005: 726). У српском језику се директивни глаголи синтаксички раздвајају од индирективних кроз избор акузативне или локативне форме.³⁴ Истраживани говор, међутим, располаже само једним – општим падежом, тако да се у њему ова врста диференцијације не може очекивати. Овде ће, дакле, индирективност (локативност) подазумевати одсуство динамике, односно глаголе мировања, а директивност – глаголе кретања и реализоваће се као почетна усмереност или удаљавање (аблативност), завршна усмереност или приближавање (адлативност) и општа усмереност (перлативност).

С друге стране, губљење флексије вероватно је утицало на то да се употребљава велики број глаголских облика са префиксима (често неочекиваним с тачке стандардног језика), који у себи носе додатна значења аблативности, перла-

³⁴ У стандардном језику конструкције са дативом и акузативом су директивне, а конструкције са инструменталом и локативом то нису, док се генитив, у зависности од предлога и контекста, може наћи и у директивним и у индирективним конструкцијама (Синтакса 2005: 726).

тивности или адлативности и тиме прецизирају исказ, па, на неки начин, и надомешћују недостатак падежних форми (уп. С. ПАВЛОВИЋ 2006: 20–24).³⁵

Комбиновањем поменутих параметара (А и Б), анализа просторних односа могла би се и у овом говору свести на четири целине (в. напомену 5):

- индирективност (локативност / недирективност),
- аблативност (удаљавање),
- перлативност (општа директивност – линија усмереног кретања као истовременог удаљавања од полазне тачке кретања и приближавања завршној тачки),
- адлативност (приближавање).

И н д и р е к т и в н о с т

4.1.1. Индирективност (локативност) подразумева одсуство усмерене динамике у одређивању просторних односа. Она се постиже глаголима одговарајуће семантике. У зависности од тога да ли је радња директно смештена у границама датог објекта (места) или је место радње одређено посредно, оријентисањем према познатом објекту – битне су још две категорије у одређивању спацијалности – *локациона*, која одређује непосредно место радње, и *оријентациона*, којом се посредно одређује место радње (М. ИВИЋ 1957: 151). Другим речима, локациона или инклузивна индирективност подразумева да је објекат локализације у целини или делимично у простору локализатора, а оријентациона или ексклузивна индирективност да је објекат локализације изван простора локализатора (уп. С. ПАВЛОВИЋ 2006: 19; СИНТАКСА 2005: 727).

Локациона индирективности

4.1.1.1. Локациона (инклузивна) индирективност граматицизована је најчешће предлозима *у* и *на*, затим предлогом *ио* и, доста ређе, предлогом *врз* у аналитичкој конструкцији. Када је радња смештена у *унутрашњости* датог места (објекта) узима се предлог *у*, а када је везана за *површину* – предлози *на* и *врз*.³⁶ Статистички посматрано, у сакупљеној грађи предлог *у* је далеко фреквентнији од предлога *на*. Тек онда по учесталости долази предлог *ио*, којим се истиче „контакт са различитим тачкама оријентира“ (уп. С. ПАВЛОВИЋ 2006: 35), и коме је дифузност битно обележје, а затим и предлог *врз* са значењем *на*, *и преко*. Локациона индирективност у стандардном језику и српским дијалектима остварује се обично предлозима: *у*, *на* и *ио* са именском речи у локативу, док се предлог *врз* (непознат стандардном језику) са именском речи у генитиву (или ОП) везује, поред призренско-тимочких, још једино за косовско-ресавске говоре.³⁷

³⁵ Говори са аналитичком деκлинацијом по правилу добро чувају глаголска времена, а лексика им је „обогата“ великим бројем префиксираних глагола. И у истраживаном говору задивљује репертоар и „егзотичност“ (из угла стандардног језика, наравно) поменутих глагола, на пример: *занема, издгадемо, издонесе, изнаијјемо, изодгадомо, исјобегаше, исјрогадомо, изукраднев, огневидела, огнемојала, однезнала, однеије, однечује, иозарасе, иоизучи, иорекне, иосрабџимо, иоирзбира, иојодјио, иојослџнем, иродђе, иројоје*.

³⁶ О опозицији *унутрашњост* ~ *површина*, односно, интралокализација ~ ареалокализација в. С. ПАВЛОВИЋ 2006: 26–27, ПИПЕР 2001: 22.

³⁷ Према постојећој литератури, предлог *врз*, вероватно води порекло од предлога *вр(х)*, и обично има значење: (*ио*)*врх* или истовремено *на*, *иоврх*, *и преко*, мада неки од истраживача косовско-ресавских

Предлог у

4.1.1.1.1. Интралокализација је врста просторног односа који подразумева да је објекат локализације смештен у унутрашњост локализатора и она се остварује помоћу предлога у у аналитичкој конструкцији:

тај сестра ми је јоште у *Банаји* (Л), тџ[ј] је Лаза у *Београи* (К), Мома ми је најмал у *Бор* (Л), на ћерку ми унука је у *Врање* (Шп), брат ме врна, тај у *Павловцу* што је, он ме врна (Шп), она била је тамо у *Пејку иадину* (ЦГ), у *Врање* са свите тамо (ЦГ), а и синови са му и њему у *Бор* (Л), у *Трившии* бидо (Г), ми у *Бојданце* кад бемо, ми имашемо стоку (К), он бидна коца у *болницу* (Л), у *Мирчинци* ли биднасте (Г), овџа па у *Бујарску* бидоше (Р), затој сџм била у *Маџарушку Бању* две године (П), у *Бабуну* тој било (Р), у *Пунушефце*, викав, негде тамо било (Шп), али који несу били у *Бујарску* (К), у *Сурдул* кад бџ (П), син једџн у *Русију*, а једџн у *Врање* бџше (Шп), ти што сџ у *сџло* (П), а у *кућу* је свиња, па дџва свиња! (П), А он је у *бујарску војску* војник, бугарски војник (Т), и дџн-данџске је у *дрџу држџву* (Р), ја, ће га обрџшеш, и у *њеџа* је дџша (К), у *њињо* је зџмња отџт (Л), што је овој на дџте *усџа* (Тр),³⁸ ја у *ирадину* бидо (ЦГ), и у *јорњуиу* *кућу* куде бџше ја (Ш), ми у *кућу* како сџ бџсмо, сви Забелци (ЦГ), у *кућу* бџја ми три зџлве (ЦГ), у *кућу* бџја ми три зџлве и Јовџн и Дџмко – четвџрица (ЦГ), што је у *дрџуиу* *држџву* бија (П), једџнат је бија у *дрџу држџву* (П), па там бија је у *сџмачки дом* (П), Бија сџ едџн воденичџр у *воденицу* и млџја сџ брашно (ЦГ), једџн је бија у *бујарско*, овдџ на чџчу ми син (Т), амџнте, а пџт недеље у *иџс* туј сџм била (Р), била сџм у *сџло нашо* овдџ (Т), у *овџу кућу* са били (ЦГ), у *њџнџу кућу* са били двајџс чџвека (Т), у *ираи* шта ђеш, ће жнџјеш ли, ће копџш (Шп), баба ће ти направи у *кућу* свађу (Шп), једнога брата имџм у *Јабуку*, Спира му име (П), имџм доле чџрапе такџе у *избу* (Р), Станике, има ли у *иџиџио*? (Л), вампири у *иџу воденицу* има (Р), Свашто у *кућу* сџ жџна има рабџту (ЦГ), они љџди има двајџс чџвека у *кућу* (К), па у *каменџи* има блџк пџпрт, неки сџтанчџк (П), како ниџе у *избу* што имџмо (ЦГ), у *неку јџру* орлова кџћа имџла (Л), у *њума* што је имџло (К), нџма зџп у *лџву* (ЦГ), да потражи баба – оно нџма у *врчџе* ‘мали врч’ ич (Г), сџк нџма у *овџу држџву* ништа (Т), нџма у *нашо* кисџљџк (Г), али у *кућу* нџма ниџојџ, мајка му умрџла, брађа му се исџлили, само они (Шп), што ђеш кад нџма ништа у *њи* (Р), нџмав деца у *њеџову кућу* (Р), Ма, пџмет трџба у *лџву* (П), сџл живи дџша у *њеџа* (ЦГ), у *сџло* нџће живџв веђе, нџма шџоле (Г), у *Трившии* живџв (Л), у *иџоличку кућу* смо живџели (Р), а куде тога сџна сџ стануџа у *сџџн* (Л), у *њеџову кућу* он станџје (Р), легџли у *избиче* оној доле (Г), и легџм у *лаи* (Л), у *иџџџлу* сџ лега (ЦГ), легџмо

и призренско-тимочких говора често инсистирају на томе да му је основно значење *ипреко*. У неким српским говорима не постоји разлика у значењу предлога *вр(х)* и *врз* (трстенички и чумићки говор, на пример), док у већини призренско-тимочких говора *вр(х)* представља део сложеног предлога (у *вр очи*), а *врз* је предлог са значењем ‘преко’, како је и у говору Параћинског Поморавља и лџвачком говору. Предлог *врз* уобичајен је у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, али је забележен и у смедеревско-вршачком дијалекту (Касидол). Изузеци су говор Качера (део високе Шумадије), који не припада поменутиим дијалектима (и у коме је значење овога предлога јединствено – *збој*), и говор Спича (једини зетско-сјенички говор у коме је регистровано *врз*). Узгред, овај предлог је забележен и на бугарском и македонском простору. О значењу предлога *врз* у српским дијалектима, његовој географској распрострањености и о предлошко-падежним конструкцијама овога предлога са генитивом / ОП у функцији спџцијалне, темпџралне, квалификџтивне, каузџлне и интенциџналне одредбе писано је у: Јуришић 2013.

³⁸ Испред речи *усџа* готово се по правилу не чује предлог у, што и није необична гласовна појава.

у онџ ров (Г), у *дрѹје куће* ће легѡф, ће појѡф там, ће лѡзарице (Ш), тѡтко мѡј си спаја у *кућу* (Г), у *њуњу кућу* смо спѡли (Р), такој си спѡјѡмо у *кућу* (Шп), ја јѡко сѡду у *Радовницу*, него пѡ поплѡслѡгнем понѡгде (Р), а ја сѡдеше у *кодник* (П), кѡј ће сѡди у *њума* (Т), овдѡ сѡдеше, у *овуј кућу*, овѡкву (Т), у *шѹј* што смо плѡслѡдњу седѡли (Ш), у *афѹшобу[с]* седѡла с њум (Т), седѡла сѡм дѡста у *ћош* (Ш), тѡј свѡ сѡди у *разбѡј* (ЦГ), а онѹја си седѡли у *колибу*, легѡли си (КД), Иду ја и нѡпоље, у *ладовину* сѡду (КД), свѡ у *ладовину* сам седѡла (КД), у *ракију* змија да стојѹ (Г), етѡ си ги тѹј, стојѡф си у *земник* – скапѹѡф се (П), оставѹ се од онѡј тѡсто квасѡц, у нѡко шерпѡ и там си стојѹ у *брѡшно* (Р), и останѡло си живѡ у *воденицу* (Шп), а децѡ сѡм оставѹла у *кућу* затвѡрени (П), па у *малу* кањев^ф сѡс китен котѡл (ЦГ), тѹј си у *нашо село* си се кѡпав (Г), копѡли, жњѡјѡли, рѹчно свѡ, у *село* (Р), у *село* којѹ се родѹли (К), нашлѹ га у *лозје* кудѡ се обѡсија (Л), Па кѡт пѡчне се мѡтав у *шелевизор*, та овѡкој, Вѡрице, такој, такој, мѡтаф се, мѡтаф (Г), А видѡте ли у *ваши* ли *шелевизор* си? (Г), и кѡт се стѡмни овѡмо у *традишѹје*, спрѡтива и онѹ... (ЦГ), едѡ сѡм се излекуѡла тѹј у *Трѡвишѹје* (Г), Еднѡта работѹ у *Трѡвишѹје* (Л), Ради у *ћродѡмницу* (ЦГ), давѡше му и њѡму дѡг зѡгина у *држѡвно* (Г), тѡј баба Олга рѡсказа на јѡдѡн Митровдѡн у *Радовницу* на цѡл собѡр лѹди (П), и у *цркву* онѡм ће се вѡнчав (Л), свѡ сѡм ги ја крстѡјѡла, сѡл еднѡга несѡм га у *цркву* крстѹла (Р), ће се кѹнемо у *цркву* (ЦГ), у *нашу малу* на еднѡга чѡвѡка му никнѡли зѹби (К), овѡ[j] је дирѡктур у *Кѡмунѡлно мѡлиат* (Л), и онѡ је жѡњѡна тѡмо у *Македѡнију* (П), он само напише тѡмо у *мѡнсу* (ЦГ), овдѡ, у *Кѡраѡинци*, а бре, свѡку годину си по јѡдѡн мрѡје (П), онѡмо нешто врѡкаше у *Врл кѡмен* (ЦГ), у *књѹу* мѡжда си видѡла тѹ (Л), а лисѹца, каже, написѡла у *шисмо* (ЦГ), Видѡја неки врѡпчики у *дубѹцу* (Шп), У *Марѡанце* што појѡмо сѡс Вѡрку (Ш), тѡј мѡл дѡтишѡр умрѡ, утепѡше га у *рудник* (Г), пѹле у *ѡру* нѡје тргнѡло (К), а у *кућу* сѡм ги чувѡла тѹја пѡт пѡленца (П), у *ѡрњушѹу кућу* самѡ умрѡла (Р), мѹжа сѡм декѡла сѡдѡм годинѡ у *јѡднѡ мѡсѹо* (Ш), ја свѡ си га у *руке* држѡше (Т), а унѹк ми је запѡчѡја *кућу* у *Врѡње* (Ш), нешто му се десѹло у *Врѡње* њѡму (Р), не могѡ да нѡјде у *Врѡње* (Г), па трѡбе овдѡ да учи, па учи у *Врѡње* крај Мирјѡну (Г), батка Стѡјке, ма кѡј стѡња у *вашишѹ собу* (Г), вѡнчѡмо се с пѡпа, тѹј у *онѡј цркѡичѡ њѡѡво* (Л), онѡ тѡј се умѡкри у *кесѹѹо вѹнено* (П), којѹ са појѡки ће работѡв у *ѡѡље* (Г), мѡре, кѡд ми је синѡло у *ѡлаву* (Гр), А јѡдѡнпѹт што ме оплѡшија, Здрѡвко, смѡк, да ти казѹју, у *онѡј*, у *Бѡчѡвишѹје* (Г), изѡвѡја се у *ѡлѡву* (Шп), у *избу* ги чѹвашѡмо (Т), дѡца бањѡле смо ги заедно ... у *шѡј корѹшѹо* (Т), у *шѡйел* кѡд ги печѡш (Р), сѡлте у *шѡйсѹју* ги расплѡска (Г), врѹје у *јѡло* зѡјтин (Шп), у *њѡњушѹу кућу* жѹто сѹпѡла (Р), Тѡј нѡје никнев у *шѡйрѡшѹ* што ги сѹшиш (Р).

Неретко се егзистѡнцијѡлни глагол подразуѡеѡа, односно изѡстаје:

јѡднѹ тѡ ги ондѡ-ѡре у *Арсинку* (ЦГ), на њѡзе тѡтко там, и мѡјка, у *Бѡванишѹје*, на тѹј старѹ снашкѹ (Г), па етѡ га нѡј гѡзда у *Бѡванишѹје* сѡг^к (Г), там ѡте у *Бѡру* (Р), У *Бѡчѡвишѹје* смѡк! (Г), син ми у *Бѡр* и не теја да дѡјде (Л), овѡлка књѹга у *Зѡвод* (К), а тѡј мѡлиат сѡк у *Кѹмѡново* рѡкоше, там (Л), у *Трѡвишѹје* плѡвин дѡраѡфеци (Г), у *вѡрѡш* смѡци (Г), двѡи кѡмења у *воденицу*, под едѡн крѡв мѡљав брѡшњѡ (П), кѡо кѹче у *воденицу* (ЦГ), Он си у *кѡнцѡларију* тѹј (ЦГ), А плѡсе па, свѡдба, свѡдба, свѡдба, у *кућу* (ЦГ), Онѡ до огњѹште, там над огњѹште, у *љѹљку*, у *ћѡшкѹ*, нѡ га дѡра њѡга (П), а детѡто га не дѡра, онѡ у *љѹљку* тѹј (П), телѡ у *њума*, брѡго тѡше се ѡтели (Т), мѹ нѡсмо ги крѹли, дѡк смо ги видѡли, онѹ там у *сѡвѡш* (Р), нѹгде нѹшта у *сѡло* (Г), и у *сѡшѡшѹо* погѡча (Т), па толики кѹп у *шѡйсѹју* (Г).

Предлог *на*

4.1.1.1.2. Аналитичком конструкцијом са предлогом *на* најчешће се граматикује ареалокализација, која представља просторни однос у коме објекат локализације заузима површину локализатора. Прецизније, објекат локализације може заузимати: горњу површину нечега (а), неко више постављено место (б), отворени широки простор поред неке водене површине (в) или одређени географски појам који се обично налази на некој висини (г). Предлог *на* понекад стоји и уз имена појмова су у некој вези са претходно наведеним (д).³⁹

а) ти га *на ђумно* вршиш (КД), да вршимо *на ђумно* (Л), сам га посипи *на раскрсеје* там (Тр), *на ђуи* ми је кут^{на} (Т), и нашја гу лисицу, умртвила се *на ђуи* (Шп), да умрем *на ђуи* (ЦГ), па там надвор легава *на ђиву* (ЦГ), нађоше ме *на ђиву* овако (К), претичамо се тамо *на ђиву* кој напрет ће искочио на хош, там (Тр), млозина смо сѝк на *ђиву*, нека опрости Света_недеља (Шп), Што је имало *на ђовршину* и надвар – тој се је све замрзло (Р);

б) Цреп побуташе *на куђуиу* све (П), сређан (син) је *на сређан сираи* (ЦГ), Унџа ми је *на десџи сираи*! (КД), и такој вуна седи си *на џаван* (К), гра *на џаван* бија (КД), Па то[ј] је џаво такој *на дџвар* (ЦГ), А ми, лани што смо имали онам *на риџи* компири (Ш), па си играмо *на онџ риџи* (К), Ја онам *на риџину* кџт посадеше гра (П);

узџвру водицу у џеве, у огњиште ели *на куђе* (П), тџк си га мџсимо *на џриџу* (КД), ене и сџк си џмам ја *на онџ кревеџи* зглџмницу (Р), ми спиџемо *на кревеџи* (Г), *на роџошке* смо спаваџи (КД), ми легамо навечер *на роџоџу*, онџ више нас нешто гребе (Шп), ја самџ тџј, *на џрак* сџду (КД), ја, одеџи, тап, тап, занџсо се *на враџи* (Л), а ти стој, каже, сине, тџј *на враџи* (П), ја повише *на овиџа враџи* сџду, по ладно џде оздол, а овамо вруђина *на овиџа враџи* (КД), овиџа овам што стоџев *на враџи* (Шп), станџла сџм си *на враџиницу* (К), чучџја *на воденично коло* (ЦГ), на твоју Назу цревцџа *на трџду* висџв (Р), викамо ги прџтке и *на џи* сџдимо (Ш);

снашка да јаа *на кођа* (Г), овде младоџења јаа *на кођа* (П), да сџду *на кођа* (Р), младоџења *на кођа* јаа, сметџнав га, постџлав рогоџе, чџрге (ЦГ), он вампџр *на кођа* испратџн (Шп), и да га однеџо *на кођа*, деда_Манџсија преко реку да га пренеџо (Шп);

глава ни ‘им’ је однемаџа косу *на џлаву*, о[т] тџј школу (ЦГ), А они Бџгари наидџоше, шлџмови *на џлаве*, пџшке, *на џушке* нџжеви нџсев (КД), кџт се отџли крава *на џџџи* ‘реп’ кџтка се шарџни (Г), зџби сџјџшеву *на џџа*, све бџли (Ш), додџк ‘докле’ је вруђо дрџ га *на џџџк* (Г), па дрџимо *на џџџк* (Г), он се исџкџа овдеџа *на обрџс* и такој се спиргосџја (ЦГ), свеђе ти дрџџв *на рамења* (Т), како је пџсто остаџо такој овој пџсто да остаџе што је *на виџме* се дџгло, и онџ стџне (Г), Такој на неку исџкџи офџцу, краву, усџв *на виџмења* (П), и после, након тога, *на џџу* му џскџчи црно и *на рџку* (Шп), џе му исџкџи, каже, *на рџку* црно и *на трџди* (Шп),

в) и тџј што је *на моџре*, унџк ми (Тр), Пиџа сџм *на џџџ вођу* (Р), ја сџм, каже, *на џџџ вођу* пиџа, тџј куде ждркнџје ис тџј камен (Р), а они поџдев, откџдџв му вођу на воденицу, *на џџс* откџда[в] вођу (ЦГ), Откџда[в] вођу, одврнеџв, *на џџс*, куде се наврђа одврнџли вођу, ошли, направџли пакџс тџј (ЦГ);

³⁹ Слично овоме покушају да се разлуче ситуације када се употребљава предлог *на*, у граматици за странце наводи се да, у српском језику, предлог *на* стоји уз имена појмова којима се означава место на горњој површини нечега, на висини, на отвореном широком простору, поред реке, мора, језера или уз имена која су у некој вези са изложеним (Мразовић – Вукадиновић 1990: 347).

г) *На Равно цѣрје* је zaloжија њиву (Л), и после, Бугари се *на Широку ѿланину* истепаше (КД);

д) па оремо *на едно мѣсто* (П), не може *на свако мѣсто* да се отвори (Р), Тражили су ме *на млоѿо мѣста*, све јединаци (Ш), Ја сѣм јајца искршила и тепаше ме *на једно мѣсто* (Ш), *На једно мѣсто* ме тражише да иду (Ш), Зар он, како *на друѿи мѣста* отклапаја, а туј не могаја, него ај! (Р), после се ожени тамо, *на друѿо мѣсто* (Т), ради *на млоѿо мѣста*, такој по фирме, овде, ондека (Шп);

има стојар *на средину* (КД), седи *на моје имање* (Р), они су тој *на имањето* горе куде сѣм била ја (Р), *на њино* си га садев (ЦГ), посипи се *на ѿврънену зираћу* (Г), тој си благосовено, нема, човѣг да си је *на своју кућу* (Т), тријес и два дѣна сам била *на хирушко* (КД);

на слунце се боље сужи (Л), па там кѣд га вршиш па га све исушиш *на слѣнце* фино (Р), па ај простири (платно) *на слѣнце* (ЦГ), вѣздан жнејемо *на врѿину* (Шп), вѣздан *на врѿину* жнејемо сѣ срп (Шп), вода, туримо, та арно врѣе, успишти вода, *на ѿењ* (Г), тој *на онѿ жѣр* умѣшаш, упржиш, упржиш лепо (КД);

мајка умре, ѿстана три мѣсеца *на сиску*, три мѣсеца дете (П), Па после, баба_Стамену, чули су гу у Врање, кѣд гу имало *на слѣмѣк* (ЦГ), лазарице ги приказали *на слѣмѣк* и мене ме имало, и децата ни чули и видеѿи (ЦГ);

на жѣтву си се поје (Ш), Бидѿте ли *на слѣжбу*? (П), бидѿте ли *на собѿр*? (ЦГ), све се продава *на собѿр* (Шп), та бидна (ја) *на сваѣбу* (Л), они там *на трѿбе*, *на сакрану*, сакранујев ги (П), дошли туј Турци та да легав онде *на конѣк* (Шп).

Ни овде није необична појава да управни глагол изостане:

шамѿја си *на ѿлаву* али крајишта на тил вржемо (Шп), а оно од њѿјни пашкуљи *на њѿѿви зуби* (ЦГ), па онѿ други син *на ѿрањ сѣраѿи* (ЦГ), и меткови *на крѣвѣи* (Тр), и тики онѣм *на Пунешѣце*, *на рѿиѿ* – дан, дан, дан (К).

Предлог *ѿо*

4.1.1.1.3. Аналитичком конструкцијом *ѿо* + ОП место радње може се одредити непосредно, као и предлозима *у* и *на*, с тим што се њоме истиче контакт објекта локализације са различитим тачкама на локализатору. *По* + ОП обележено је, другим речима, дифузношћу, што само по себи значи индирективност и везивање најпре за глаголе мировања (с обзиром на то да се директивност остварује као удаљавање од полазне тачке кретања, приближавање завршној тачки кретања или пак као општа усмереност). А да би конструкција предлога *ѿо* са ОП имала значење локационе (односно, дифузне) индирективности, битна је и семантика именице: она мора означавати неки објекат са одређеном површином коју радња управног глагола може да захвати.⁴⁰ Ова ограничења конструкцију са предлогом *ѿо* чине обележеном у односу на конструкције са предлозима *у* и *на*, и, самим тим, мање фреквентном у односу на њих (уп. Батистиѿ 1972: 35).

ѿо Глоѿи беја дирѿли жѣне (Г), па онде *ѿо Извѿр* беја збрали тој дреје што ископали, љѿди закопали, па изнашли, па ископали (ЦГ), Па утепуваѿи са там, *ѿо*

⁴⁰ Значење дифузне индирективности аналитичких конструкција са предлогом *ѿо* може се лако уочити у монографијама и речницима о призренско-тимочким говорима (мада, понекад само анализом дате грађе) (Стојановиѿ 2010; Диниѿ 2008: 579; Тома 1998: 393; Богдановиѿ 1987: 244; Богдановиѿ 1979: 117; Ђириѿ 1983: 104; Ђириѿ 1999: 159). У текстовима из монографије о суседном кумановском говору такође се примењује аналитичка конструкција са предлогом *ѿо* употребљена у поменутом значењу (Видоески 1962: 274–298).

Коћуру бѣја истепали све! (Г), А горе, *йо Свейилицју*, козе како идеф тамо (тј. колико их плаћају)? (К), „Нека се замезев, бабо, *йо Собориштие* малка, краве!” (Г), а *йо Црвѣни Граїи* јајца збирав (Р), он возеше афтобус *йо Врѣње, йо Куманово* (КД), туј нешто *йо Трїовиштие* да нађе, *йо Ойишїину* (КД), Мрејев, еве ги, по колико дѣна горе *йо Рагѡвницу* не мѡж ги наев (КД), порес је брѣја *йо село* (Л), бабата вије *йо клисуру* (ЦГ), Нек се бијев, реко, *йо сїанѣи* сѣс њїма! (П), *йо слѣмуїу* каквѡ ти нѣма (Г), нѣма овакој *йо дуварѣи* (Г), мешѡ овакој *йо дуварѣи*, мешѡ, мешѡ, сал за едно влакно да сѣм оволицко, да сѣм ватила пѣре (Г), покршило све *йо сїан* и, шпорети, и ветрїне, и крѣвети, све покршило (П), покршија судови *йо Врѣње*, на меанцију овдѣ (Г), и там почѣја *йо кафѡну* да бије, по шишиња, по чѣше (Г), одвѡ угасїмо *йо кућу* (ЦГ), прѣви пакос *йо кућу* (ЦГ), ја трѣба сѣк снашку да имѣм да си работи како што сѣм ја работїла, а ја *йо кућу* овдѣ колко сѣм кадѣр, туј, тој да урабѡту (П), Наћѣс работу *йо кућу* – данѣс ѡфце пасу! (Р), а *йо кућу* ради (П), етрѡва ми дѡм, *йо кућу*, дег болна, не мѡж да ради (П), Сѣг ѡпасно ги, вїкав, їма, нагоре *йо Горнѡвѣц*, у дѣн све си лѡди, секирче носив мѡжи, стоку пасев, свиње *йо їреїи кућу* удавили (вукови) (Шп), па косї, косї, тудѣ *йо їреїи кућу* (Г),⁴¹ свїреф, пѡјеф, їграф *йо собу* (П), у лѡф ће їдев да фѡћѡв дївје свиње, што нађеф тамо *йо їору* (Шп), ја не мѡгу да фѡту *йо зѣмљу*, он фѡтија пїле што лѣти! (Шп), вѡда се расїпе, онї бѣреф *йо кѡл* пѣре желѣзне, бѣреф, кој пѡвише да набѣре (Л), Коњи *йо їланїну* давев, одѡмна! (К), ѡпасно ги (вукови) їма *йо їланїну* (Шп), Па їма ги (вукова) одѡмно, *йо рѣку* ги їмаше! (К), Бѣлїмо ги (платна) *йо рѣку* (Тр), јака рѣка па си скѡпљѡмо дрѡва мї, *йо рѣку* (КД), врије *йо сїѡмак* као камења кѣт си јеја (К), овдѣка да видиш, тој су чеврге, еве ги тој, као рѡвине *йо їлѡву* (КД), мѡсло ја *йо њѣїа* (ћупче) чувашем (К), и овдѣ *йо равнїшїе* све смо на рѡмо носїли (ЦГ), почѣ чѡвѣк ми да їде да, *йо їѡље* да врши (КД), смѣјеше ву се туј *йо село* (Шп), одврже ти говѣда *йо кошѡру* (ЦГ), трчїмо, їграмо *йо собѡр* (Шп), и снашка ће га мїје *йо ѡчи* чѡвѣка (Шп).⁴²

Ни код ових аналитичких конструкција није необично да се егзистенцијални глагол подразумева, односно да изостане:

онѡ па слѡшкиња *йо бѡлницу* (Р), слѡшкиња *йо бѡлницуїу* (Р), шарѣне чѡрапѣ от свѡкакву мањку па кола *йо њї* (Р), „Кудѣ ти и онї, штѡ га зѣна, *йо свѣїи*,” на њї ги вїкѣм (К).

И у говору Горње Пчиње „према значењу: по разним тачкама исте површине – развило се и значење: по разним местима исте врсте” (М. Ивић 1951–1952: 178). Потврде:

там се лѣга *йо кѡчине*, *йо тїрле* (Тр), и мѣшам *йо ћѡшѣви* (Г), ради на млѡго мѣста, такој *йо фїрме*, овдѣ, ондѣка (Шп), и *йо бање* бидѡ (П), некако ѡболѣ, па етѣ *йо бѡлнице*, па оперѡција (Р), едѡ остѡдо жїва, бре, терѡше ме овдѣ-ондѣ, *йо цркѡве*, кудѣ ти нѣ (Г), па пѡца ѡтѡд нарѡчитѡ, *йо кѡсарне* највише (Т), вѡјску да доведѣв, па да пѡцаф *йо їѣј долине* (К), Па компїри садїмо, лѡк, кромїт, а *йо рѣке* – бѡче, вѡда нѣма овдѣ (Ш), па *йо їуїшїшїа* тѣмо се потѣпамо (ЦГ), Тој пасѣ *йо ливѡгѣїе*, дрѡго нѣма стока нїкѣква овдѣ (П), мї *йо њївѣ* смо тѣк имѡли гра, нѣ као сѣк по рѣку што... (КД), пасѣмо (стоку) *йо ливѡге*, пасѣмо, па ги ѡткарѡмо (Г), па како нѣма здрѡвѡц,

⁴¹ У овим потврдама *їреїи кућу* је, у ствари, назив за простор испред куће, тако да није у питању истинско дуплирање предлога. Ј. Кашић сличне случајеве у савременом језику назива „лажним” нагомилавањем предлога, на пример: *у до їрла* закопчаној блузи; туче [се] *с до зуба* наоружаним непријатељем (Кашић 1969: 174).

⁴² У овом говору уобичајено је рећи да се неко „мїје *йо ѡчи*” када се умива, а када неко некога ошамари, удари по лицу, каже се „удѡри га *їреко ѡчи*”.

брѣ, пуно етѣ га *ѿо бѹке* (ЦГ), Аа, љу ѿдем да бѣрем пѣкафци ја *ѿо ѹлице!* (ЦГ), гас нѣма, но бѣремо тѣлѣнци *ѿо ѿрисѣе* па с тѣлѣнците свѣтимо (Л).

У следећој врсти примера агенс мора бити у множини, због тога што је предикат нединамични глагол:

И такој са се растикали, пуно са, тија Вѣлковци ни ѿма, пуно са *ѿо, ѿо Врање* (ЦГ), А ѿма и дѣве јагоде. Дѣве ги ѿма *ѿо ѿрисѣе* (П), приредбе ѿмаше *ѿо школе* (Тр), И имало тѣг^к вампири *ѿо свѣѿи*, они и сѣг викав онѣј се увампирѿја, овѣј се увампирѿја (Р).

Ни реченице: па *ѿо ливаду* ѿма онѣј стѣр кисѣљѣк (П), па ће накѣдѣв ѿ пѣвит, видѣла си пѣвит, што ѿма *ѿо долину* (К), не одступају ѿ овог правила. Наиме, именице *кисѣљѣк* и *ѿавѿиѿи* ѿмају само јѣднинску форму којом се обично означава цѣла популѣција те биљке (а не само јѣдна стабљика).

У случајѣвима када конструкција *ѿо + ОП* иде уз директивни глагол, али са значењем: кретање ѿбјекта локализѣције у више праваца, тј. по разним тачкама локализѣзатора, директивност бива неутралисана дифузношћу (уп. С. Павловиѿ 2006: 37), тако да се следеће потврде могу третирати као индирективне:

па трѣнаѣсе дѣна *ѿо кѹкуру[с]* се влѣкја (П), лѣзи *ѿо зѣмљу* (Г), тѣј си лѣзи *ѿо нѣс* као врцѣ (К), па бѣса *ѿо онѣј снѣк* јѣдна, јѣдвѣ дојдо до кѹћуту (Г), онѣ си вѣтѣ Омаљицу тѣм *ѿо Банѿѿи* (П), којѣ *ѿо Бѣѣѿрад* (дете), којѣ кудѣ ѿтидне (Шп), ја не мѣгу да ѿду *ѿо Свѣѿиљѿју*, не мѣж да нађу неко_јѣренце (К), и како_лѹт, *ѿо ѿѣѣј кѣсѣноѿо* ѿди нѣтам—наѣм (П), Па *ѿо некѣсѣноѿо* ѿди, виѣе (П).

Неке ѿ ових аналитичких конструкција пореклом могу бити стари слободни инструментал (уп. са т. 4.1.3.1.5):

и ће ѿде *ѿо малу* да кѣѿи с кѣтѣн кондѣр (ЦГ), јѣдѣн тѣм ће ѿде, *ѿо малу*, да вика (К), дѣвојка ѿде *ѿо ѿрад* (Шп), *ѿо равнѣиѿиѿе* да трчѿи (Т), да ѿде *ѿо ѿѿјаѣ* (Шп).

Утисак да је директивност неутралисана дифузношћу стиче се и када је радња директивног глагола у множини, али не значи никакву усмерѣност према ѿређѣном циљу, вѣћ лутање по његовим разним тачкама:

докѣрамо кѣѿи па врѣжѣмо за стѣжѣр и тѣрамо сѣ стѣп, они трчѣв, трчѣв, трчѣв *ѿо онѣј жиѿѿо* (Шп), кѣт поглѣдѣнем: *ѿо асѿѿѣл* милѿ брѣбинци! (ЦГ), ѿфѣте кѣд бѣгѣле, бѣгѣле *ѿо ѿрлу* – бѹ, бѹ, бѹ, бѹ, бѹ, бѹ, а он ги давѿја (Г), ѿма ги тија пѣлики тудѣ *ѿо ѿрње* летѣв (П), А *ѿо Врање* кѣт са ишли (ЦГ), *ѿо Кѣзју Дѣл* кад ѿдѣшѣмо (Шп), па ће ѿдеф *ѿо сѣло* тѣмо, и тѣм кудѣ нѣкога ће спиѣѣв, кѣј ни је рѣт (ЦГ), кѣтѣн кондѣр, младѣжѣнски, па ѿдеф *ѿо сѣло*, *ѿо малу*, свѣреф, чѹкаф, кѣнеф (К), *ѿо шѹму* побѣгли бѣву (КД), да се спаѿирате *ѿо рѣку* (Тр), дрѣвѣне сѣѿѣке, влѣчѣф се *ѿо зѣмљу* (КД), терѣше ме с кѣла и *ѿо бѣлѿицу* (Ш).

Чѣсто је и значење „код разних људи исте врсте”, које је настало према значењу „по разним местима исте врсте” (уп. М. Ивиѿ 1951–1952: 179):

Нѣ, ѿн, вика, ишѣја мѣлоѣ *ѿо дѣвојѿиња* (ЦГ), Ма, иѣѣ, сѣне, и *ѿо лекѣри*, не помѣга ништа (П), ѿди нѣтам, навам, кудѣ ти кѣжѣв људи, и по бѣлѿнице и *ѿо дѣкѿѿури* (Шп), послѣ нѣси тѣј *ѿо бѣјаѿѿје*, ѿнѣ га мѣстѣв (К), свѣкрѣва се промѣни, ѣлена фѹта, кондѣрѣче грѣјѣна ракија и *ѿо комиѿѿје*, штѣ су бѣбе – свѣ збѣре (Шп), терѣше ме *ѿо врачѣри* (Г), Дѣкѹтури нѣмаше, дѣте, ако те нѣшто забѣли, ели ѣко, ели прѣс, ели нѣшто да те забѣли – *ѿо бѣбе!* (Р), Ишли са *ѿо ѿарѿѿизѣни* ѿвија (Р).⁴³

⁴³ Неки ѿ истраживѣча признѣско-тимѣчких говѣра посебно издѣвају значење „на разним местима исте врсте” и „код разних људи исте врсте” ѿве аналитичке конструкѿѿје (Динѿ 2008: 579; Богданѿвиѿ 1979: 118; Ђириѿ 1983: 104; Ђириѿ 1999: 159), а у неким монографијама та се значења не наводе, али се

Предлог *врз*

4.1.1.1.4. У горњопчинском говору аналитичка конструкција са предлогом *врз*, употребљена уз глаголе мировања, указује на просторни однос у коме објекат локализације заузима читаву горњу страну локализатора, односно његову површину (ареалокализација) (уп. Јуришић 2013: 121–123). При том, значења предлога *врз* и *на* нису идентична, а тако је и са односом између предлога *врз* и *џреко*. Предлог *врз* не може да се употреби уместо предлога *на* ни у једној од претходно наведених потврда (у т. 4.1.1.1.2), нити се може употребити уместо предлога *џреко* (в. потврде у т. 4.1.3.1.2), али обрнута ситуација је могућа – у следећим примерима могу се, на месту предлога *врз*, употребити предлози *на* или *џреко*, а да то не промени значење исказа. Потврде:

тики коза *врз* в^рекна по м^ене, ја да погл^едам, он (вук) *врз* њ^ум (К), и такој ја по четири с^ам ги такој п^екла (л^епчики), једн^о *врз* др^уџо (КД), И ће зам^есимо по тр^и, чет^ири, па и, куд^е са п^овише љ^уди, по с^едам л^еба, и овакој мес^ал љ^има и ће ги распл^ескамо едн^оџа *врз* едн^оџа, едн^ога, к^ат ст^аше, зн^аш, едн^оџа *врз* едн^оџа (Р).

Оријентациона индирективност

4.1.1.2. Оријентациона (ексклузивна) индирективност подразумева да „оријентир као конкретизатор односа између локализатора и објекта локализације није део локализатора (његова унутрашњост или површина) него је то простор изван локализатора одређен његовим странама или неким његовим количинским обележјем...” (СИНТАКСА 2005: 733). Ова врста локативности (индирективности) остварује се предлозима: 1. *џог* (ређе *исџог*) и *више* (ређе *наг/изнаг*⁴⁴), 2. *џред* (ређе *исџред*) и *џоза*, 3. *сџрема* и *сџројш* и 4. *међу* у комбинацији са ОП именске речи и глаголом мировања (индирективним).⁴⁵ Оријентациона индирективност присутна је и код аналитичких конструкција са предлозима: *у*, *куде* ‘код, поред’, *кра(ј)/кра(ј)*, *ускра(ј)*, *џокре/џокрај*, *џоред*, *до*, *уз*, *близу до*, *око(ло)*, којима се означава непосредна близина локализатора и оријентира или непосредни контакт међу њима (предлог *џри* и ОП).⁴⁶

Предлози *џог/исџог* и *више*, *наг*

4.1.1.2.1. За утврђивање позиције објекта локализације на вертикалном плану у односу на оријентир употребљавају се предлози *џог* (ређе *исџог*) и *више* (ређе *наг*) у аналитичким конструкцијама.⁴⁷

Потврде са предлогом *џод*: Све такој је бил^о у стар^о вр^еме, ништа н^еје им^ало, ништа н^еје им^ало *џод* б^оџа! (Г), па ч^ек *џод* џр^об^је воденица једн^а бил^а (К),

могу уочити међу датим потврдама (Богдановић 1987: 244; Марковић 2000: 228; Тома 1998: 393).

⁴⁴ Могуће је да се у истраживаном говору може употребити и предлог *изнаг*, међутим, он се није нашао у забележеној грађи.

⁴⁵ Значења ових аналитичких синтагми одговарају следећим предлошко-падежним конструкцијама у стандардном језику: 1. *џог* + *инсџруменџал*, *исџог* + *џениџив*, *наг* + *инсџруменџал*, *више* + *џениџив*; 2. *џред* + *инсџруменџал*, *исџред* + *џениџив*, *иза* + *џениџив*; 3. *џрема* + *локаџив*, *насуџројш* + *локаџив* и 4. *међу* + *инсџруменџал* и *између* + *џениџив*.

⁴⁶ Њима у стандардном језику одговарају конструкције предлога *у*, *код*, *крај*, *џоред*, *близу* и *око* са генитивом и предлога *џри* са локативом.

⁴⁷ Предлог *ниже* не може се чути у пчинском говору, иако је, можда, очекиван, с обзиром на то да је предлог *више* уобичајен.

двои камења у воденицу, *йод едн крѡв мѣлав брашњо* (П), чија Стана *йои корийо* лега (ЦГ), „дејан Петар коња јаша, а златна коса *йои корийо*” (Шп), (овце) легаф *йои кошару* (П), слушамо, вика, ми *йои шайор* (Тр), козе биле туј *йои кућу*, врзана (Шп), па брани говѣда туј доле *йои кућу* и пѣре си гу вунугу (Р), туј *йод йушу* ву пробѣја (кожу) (К), и ће замѣси, и там, *йод вршник* и у подницу, кад ги испѣчемо, толка камара леп! (Р), и у црепуљче гу испѣчем (погачу), *йод вршник* (К), испѣчез гу *йод вршник* (Т), *йод вршник* [к] ги правимо (Г), бѣле доле ред едн кошѣље, свѣ да се види *йод вуйу* шарѣно (ЦГ), Па донѣсе Динко из Битољ, па преко зиму *йод вунене* (панталоне), па њим ги носев (ЦГ), у Шпиртину њиву, вика, *йои йуй*, једн, вика, јадн војник, гол, нѣма ништа на њѣга (П), кудѣ ће га утепаш *йод сѣмју* (ЦГ).

Предлог *исйод* је, судећи према сакупљеној грађи, мање фреквантан:

јабука има једна *исйои кућу* такој (П), *исйои арийнкуйу* доле има одонут, баѣе има, једно, друго (КД), она сѣг доле је, накуде, *исйод болницу*, там доле онѣј кућице (Тр), па комшија овѣј, одма *исйод наше*, плѡт *йои кућу*, комшија (К), *исйод њума* туј доле што сѣди, краве кудѣ ву лѣгав, туј ву је била кућица на њум (Шп), Вѣлика наша кућа, на три спрата, бѣла једна, *исйои йоиа* (К).

Потврде са предлогом *више*: Нагоре су грѡбја, *више кућу* (Тр), енѣ гу ондѣка *више йуй* (Шп), (она је) *више йумнойо* горе Чадѡмирово (Г), Нѣ, *више куће* туј, по њиве, по њиву, кудѣ се направи замѣтина туј (легав) (Г), туј смо собѡр имали исто, *више школѡ* (К), камење свѣ расипа *више мѣне* (Г), па *више њѣта*, туј имамо ливаде (К), ми лѣгамо навечер на рогожу, онѡ *више нас* нешто грѣбе (Шп).

Предлог *над* се може чути само спорадично: овѣј син ми, а овѡко[j] је бија *над нас*, ми спијемо на крѣвет, а он му је, љуљка, *више нас*, горе (КД), Онѡ до огњѣште, там *над ойњѣшѣ*, у љуљку, у ѡшку, нѣ га дѣра њѣга, ни га истриша, ни га гњѣви, ни га дави (П).

Предлози *йред/исйред* и *йоза*

4.1.1.2.2. Предлозима *йред* (ређе *исйред*) и *йоза* у комбинацији са ОП именске речи и глаголом мировања (индирективним) утврђује се позиција објекта локализације на хоризонталном плану у односу на оријентир.

Потврде са предлогом *йред*: ја па овдѣ сѣм *йреи кућу* па пазу (П), Она ги Николѣта одонут емпут маа па сѣк бѣја *йреи кућу* (ЦГ), коси малко туј *йреи кућу*, куде сливе (П), китке цѡфтѣф *йреи куће* (Г), Ја, сваћа дојдѣ па испѣмо (кафу) *йреи кућу* (ЦГ), А свѣрва ми мѣтеше *йреи кућу* (Тр), па идемо по цело сѣло, идемо до дѣк познамо, *йреи куће* појемо (Л), једнѣ си појѣф *йред овѡј кућу* (Шп), па кад викнев да играф сабајле *йреи кућу* (Тр), нѣ, горе си пѣremo, *йреи кућу*, *йре[г] ирлѡ* (Тр), *йреи кућу* вода иде на чѣшму (Тр), кѡ[д] дођѡмо туј, свѡтови *йреи кућу* (К), навечер замркне – нѣма ништа, чѣсто *йреи кућу* (К), размрзнувамо *йреи кућу* чѣшму (ЦГ), (прала је) у дрвено корито там *йреи кућу* и на долину (ЦГ), ајде, гѡч тамо чѡка *йреи кућу*, она игра з дѡр (Шп), једнѣ си појѣф *йре[и] иуј кућу*, једнѣ си појѣф *йред овѡј кућу* (Шп), чѡша *йреи свѡкоиа* (К), Вампир утѣкја, дрѣје ‘одећа’ си остале *йред вратиа* (Р), ако ѡѣш, повѣкни никога да има *йреи кѡма* (Ш), *йреи кѡма* се само направи ѡувѣчка, *йре[г] грѡйоиа* нѣ (Т), умрѣла одма *йред ирѡи* (Шп), истрѡвила се, најтро остѡло онѡј истрѡвиште куп *йре[г] иѡм* (ЦГ).

Када се аналитичка конструкција *йред* + ОП употребљава уз глаголе типа *оги, иге* ‘хода’, *шеѣта*, такође има значење локативне антелокализације. У овим

случајевима, наиме, не ради се о „усмереном кретању” према одређеном циљу већ о кретању објекта локализације које је „смештено” испред оријентира:

говѣда *їред њѣта* їдев, не смејев да мрднев (К), она *ће їред мене* да їде (ЦГ), *оди їред мене* (Тр), она *їред мене*, ја по њум (Т), шѣтав *їред њим* (ЦГ), И оно по пѣт – дрса гу, дрса гу, *а*, по њума, *а*, *їред њума*, дрпа гу, дрпа гу (ЦГ), и она си ишла жената напрѣт *їреїи човѣкаїїоїа* и офцете си ги мамїла, по њум ишлѣ си (КД).

Ретки су примери са лексемом *исїред*: каквѣ гађање *исїреїи кѣћу* (К).

Предлог *їоза* са ОП налази се на месту стандардног *иза* + *їениїив*, и изгледа да има додатну нијансу у значењу – ‘непосредно иза’. Употребљава се и уз индирективне глаголе, за разлику од конструкције *їо* + ОП, која се, у значењу ‘иза’, везује искључиво за глаголе усмереног кретања (в. т. 4.1.4.2.1.3). Потврде:

заспало мојѣ детѣ бѣше одвѣка, *їоза врїїа* (К), *їоза оїњїїїїе* накладѣв *огѣњ* (Л), *пуца їїма їїма* (Л), у кѣћу сам ги свѣ (рађала), *там їоза врїїа* (ЦГ), *їоза баракеїїе* одма етѣ га багрем си и сѣк сѣди (КД).

Предлози (*с*)їрема и *сїроїїив*

4.1.1.2.3. Предлог *їрема* у месном значењу није забележен, али има потврда са обликом *сїрема*, који се додатном семантичком нијансом разликује од предлога *їред*: „предња страна објекта локализације окренута је према предњој страни оријентира” (Пипер 2001: 74–75). Ово значење предлога *сїрема* са ОП има свој пандан у стандардном језику, и то у конструкцији *їрема* + *гаїїив*. У постојећој лингвистичкој литератури постоје, међутим, различита схватања о томе који се падежни облик употребљава уз предлог *їрема* у овом значењу, односно, да ли је то локатив или датив.⁴⁸ Потврде:

па тѣј *сїрема Блїїичину кѣћу* вѣшата је кѣћа (Л), па овдѣ *сїрема кѣћу*, до саму кѣћу дошли па гу тѣј удавише, прет кѣћу дошли, *ѣј* (ЦГ).⁴⁹

Забележена је и потврда са предлогом *сїроїїив*, али је он ту употребљен у комбинацији са још једним предлогом – *на*.⁵⁰

а ја слѣшам одѣвде, *он на сїроїїив овїїа* (ЦГ).

Предлог *мећу*

4.1.1.2.4. За смештање одређене радње између два или више оријентира (интерлокациона индирективност) употребљава се аналитичка конструкција са предлогом *мећу*. Овај предлог захтева да локализатор буде у множини или да га чине две именске речи у јединици повезане везником *и*:

⁴⁸ Детаљном анализом морфолошке, синтаксичке и семантичке стране предлога *їрема*, И. Антонић (2011) износи уверење да се уз овај предлог (са изразитим обележјем директивности) у ствари употребљава датив и то не само у исказивању статичке директивности већ и у исказивању значења основа / критерија, што је другачије од досадашњих тумачења у српској синтакси (почевши од М. Стевановића), према којима се предлог *їрема* појављује као елемент предлошког локатива уз глагол мировања, тј. заузетог положаја (Антонић 2011: 161–178).

⁴⁹ У наведеним потврдама, дакле, слична је ситуација као и у стандардном језику: датив с предлогом *їрема* „може стајати и уз статичне глаголе типа *налазїїи се*, као и друге статичне глаголе чија семантика укључује сему локализованости у простору” и тада је имплициран „глагол окренутости” (Антонић 2011: 168).

⁵⁰ Облик *сїроїїива* употребљава се обично у прилошком значењу; и кѣт се стѣмни овѣмо у градїште, *сїроїїива* и они... (ЦГ), *њѣкња онѣм сїроїїива*, на мојѣга брата удрили у офцу (П), Пѣлеф кѣће, онѣм запалише, ми видимо *сїроїїива* и бѣгамо (Т).

овакој га намотам на једну дачицу, мотај, закачује међу жичке, закачује (К), али напáдаф се, они су сви, за туј команду се бóрев да савладав, и тија и тија, а међу сéбе се тéпав (Тр), ми нисмо имáли свађу међу нас (КД), тој се каже ните овде, прéђа међу њима (ЦГ);

Јá сам међу Собор'ишииџеио и Г'риурицу (КД).⁵¹

Предлози у, куде, кра(ј)/кра(ј), ускра(ј), њокре/њокрај, њоред,
го, уз, близу го, око(ло)

4.1.1.2.5. Смештање неусмерене радње (означене индирективним глаголом) у близини оријентира (али без прецизирања тачног места) остварује се јуксталокационим предлозима (у, куде 'код, поред', кра(ј)/кра(ј), ускрај, њокре/њокрај, њоред, го, уз, близу го, около/око) у комбинацији са ОП. При том се ове аналитичке конструкције могу јавити у два значења: 1) „бављење једног појма у сфери другог”, при чему се предлог у све ређе употребљава у овом значењу, предлог куде је све фреквентнији (обично уз именице које значе живо (+) или личне заменице), а може се употребити и предлог кра(ј)/кра(ј) 'код' и 2) одређивање непосредне близине оријентира и локализатора, при чему су предлози: кра(ј)/кра(ј), ускра(ј), њокре/њокрај и њоред синонимични, од њих значењски не одступају ни предлози го и уз, а може им се придружити и предлог куде, обично онда када се налази уз именице које значе живо (-). Често је немогуће утврдити под којим условима се намеће предност једног предлога у односу на други.

Аналитичка конструкција у + ОП именске речи, која означава живо (+), са значењем „бављење једног појма у сфери другог” (С. Павловић 2006: 53–55; М. Ивић 1957–1958: 145) посведочена је у следећим примерима:

А ја сэм најстара у њим (П), Кóлко сте у мајку? (Ш), пѣ[т] дéца смо у мајку били (Тр), женија се Тракатан-бѣк и тражија девојку у ца́ра (Шп), Од вуну, па фáрбамо, мáстимо, у бојаџију. Кој мóже – мáсти у бојаџију, кој нѣ, купује бојицу (К), А сэг мáстев у бојаџију, па и не прéдев (Тр), он ће спије у о́фце (ЦГ).

Иако је предлог у везан, пре свега, за унутрашњост оријентира, у претходно наведеним примерима он очигледно стоји уз именску реч „којом је означен посесор имплицираног локализатора” (С. Павловић 2000: 43). Таквих потврда, међутим, нема пуно (а и забележене су у говору старијих информатора), много је очекиваније, на том месту, уместо предлога у срести предлог куде 'код'.⁵²

Потврде са предлогом куде:

Он је код мéне (К),⁵³ па другарица ву куде њум па гу испраћа (Г), куде мéне нéма ништа (К), има и куд њум (Т), има ли грне куде вáс (Г), (снашке) гојне куде нас (Г), бија момѣ[к] куде њи (ЦГ), друг обичај куде њи (К), ви туј ручáсте куде мéне (Л),

⁵¹ У стандардном језику, међутим, на овом месту би морао стајати предлог између, а не међу: „ако се одређује место између два објекта, онда се може употребити само предлог између са генитивом” (Мразовић – Вукадиновић 1990: 350).

⁵² С. Павловић пише о „дефанзиви” генитива с предлогом у, уочљивој још у средњовековној пословноправној писмености, и о појави да се овај предлог везује за интралокализацију, док јуксталокационо значење преузимају други предлози. Једино у поменутом значењу, у + *иенииив* живи до наших дана (в. фусноту 72 у: С. Павловић 2006: 55).

⁵³ Спорадично, обично код млађих представника истраживаног говора, може се на месту предлога куде чути предлог код.

како се ви́кав *куде* она́м *ва́с* (Шп), *куде ва́с*, та́мо, (каже се) ба́че (ЦГ), *куде на́з* баш не мога́ше да па́лев (Г), та́м не́ма да врше́в *куде њи́ма* (Т), *куде њи́м* стану́је (П), да ле́гав *куде не́ко́ја* (Г), и та́м *куде не́ко́ја* ће спи́јев, ко́ј ни је ро́т (ЦГ), *куде еднóја* це́ну се (Т), *куде Ђу́ру* кад бе́ (Л), ми смо били *куде ма́јку* шез де́ца (КД), па *куде ма́јкуи́у* си бија́ (Тр), ја́ сэм била́ *код лека́ри* (Тр), он, сла́бо ср́це, и бидна́ *куде лека́ри* тако́ј (К), а *куде и́бо́ја си́на* си станува́ у ста́н (Л), та́м *куде бра́и́а* ми сам седе́ла (КД), *куде јужа́ри* ги й́ма (Ш), *куде сес́тиру* ње́јову га бев[у] удавили то́га (Г), епа, венча́ли су се однапрéт *куде и́о́ја* (Л), не, не, само *куде и́о́ја* су се венча́ли (Л), од желе́зо напра́еф *куи́ ковача*, напра́ев желе́зэн кре́вет (К), й́ма ко́ј ће да почи́ти *куде и́у́ј си́о́ку* (КД), а она́ *куде и́у́ј баба_О́лу* све́ оприча́ла што ву работи́ја (П), па *куде Але́ксини* смо меси́ли ле́п (К), зна́је она́, ви́ђала је *кои́ Ци́яни* (К).

У претходно наведеним аналитичким конструкцијама и објекат локализације и локализатор су жива бића, најчешће људи.⁵⁴ Али, предлог *куде* обичан је и уз именице које значе живо (–), када упућује на мало растојање између објекта локализације и локализатора и онда се значењем приближава предлогу *и́орег* (док се, на пример, претходне потврде са овим предлогом значењем не би никако могле подвести под стандардно *и́орег + ѝени́иив*)⁵⁵:

го́ре сам била *куде си́а́ру ку́ћу* (Тр), Овде́ *куде і́ради́нуи́у* поса́деше гра́ – пу́но! (П), Тврди́ приво́ј до́ле, *куде Пе́рино́ио* (имање) (ЦГ), и најтро́ ги наоди́ла та́м *куде ко́чинуи́у* (Р), ова́ј ку́ћа што је црепа́на, ту́ гу запали́ше, сламе́на бе́ше, *куде ове́ј ша́рабе* овде-го́ре (Т), *куде ону́ј јабу́ку* она́мо, ту́ се истрови́ла (КД), да сэм тэ́к ви́кала То́зу па го́ре *куде и́лэв́у* с пу́шку да че́ка ги (Г), ту́ му е ку́ћа *куде онэ́ј Лесни́чки*, ма, не_знаш ти, *мо́с* (КД), и сэк смо стоја́ли *код мо́с* (Тр).⁵⁶

Предлог *кра(ј)/кра(ј)* може се, такође, јавити у значењу „бављење једног појма у сфери другог”, као претходни предлози у (ређе) и *куде* (чешће). Тада може бити замењен предлогом *куде* без икаквог утицаја на значење исказа, а изгледа да је код нових генерација и „обичнији” предлог *куде* у следећим потврдама:

са́л је Јова́н *крај на́с* (Г), и ја́ сэм била́ *кра и́аи́тка* и *кра ма́јку* (ЦГ), тэ́ј, кат сэм й́шла за мо́јега ста́рца, он, мло́го е људи има́ја *крај ње́ја* (Шп), и он оста́не *кра чи́чу му*, чи́ча га је дочува́ја, стри́на (КД), ова́ј оста́не го́ре *крај де́ше*, Бра́нкица (Тр), по једна́ оста́не до́ле, *крај ма́јку* си (К), да *крај ње́ја* сэм оста́ла, *кра и́аи́тка* (Г), па по́сле тэ́ј дома́и́н мо́ј, од пла́дне он й́де (код стоку), ја́ па *кра де́ца* оста́ну (Тр), ете́ сэ[к] *кра ње́ја* се́ду ту́ј, *кра и́о́ј деи́е* (Г), ја́ се́ду *кра њу́ма* (Шп), ти, до́ђи си го́ре, *крај ме́не* ће си седи́ш (К), *кра си́на* си се́ди и *кра сна́шку* (Т), *кра ва́с[с]* се́ди (Г), ма не́ма, ни́едно сэк не се́ди *крај роди́ише́ли* (ЦГ), а та́тко ми то́лко седе́ си *кра ме́не*, чува́ си га ја́ (Г), па она́ си побе́же од ње́га па седе́ овде́ *кра ме́не* (Шп), И по́сле отиде́ф *куде* ће се расту́рэв, *кра_едну_ку́ћу* ће спи́јеф, ће се расту́рэф ту́ј (ЦГ), и та́те

⁵⁴ Овај тип аналитичких конструкција одговара генитиву с предлогом *код* који се у *Синайакси савременој српској језика* (Синтакса 2005: 147) посматра у оквиру „непосредне просторне локализације”.

⁵⁵ У истим значењима предлог *куде* забележен је и у јабланичком говору: „исказивања личности код којих се реализује радња управне глаголске речи” и „за исказивање месног односа оријентационог типа, у значењу *и́орег*” (Жутић 2010: 84–85). У другим монографијама обично је могуће међу датим потврдама уочити његово значење оријентационог типа (Богдановић 1979: 108; 1987: 235; Вукадиновић 1996: 254; Марковић 2000: 225–226), а иначе се овај предлог на подручју призренско-тимочких говора јавља у формама *код, куд, куде, киде*.

⁵⁶ За предлог *код* у значењу неодређене посредне просторне локализације (Синтакса 2005: 148–149), као и за предлог *до*, у стандардном језику важи да иде уз статичне глаголе. Судећи према прикупљеној грађи, у истраживаном говору је углавном тако.

крај ђфце ће спије (К), и спије *кра ђфце* (ЦГ), Па си легава мџи *крај ђфце* навечер (Г), ни смо били коца деца *крај моју мајку*, шес (Р), мрели са *кра мене* (Г), јадна Мирјана у Врање *кра шебе* (Г), па трѣбе овде да учи, па учи у Врање *крај Мирјану* (Г), затѣкла је њојнога мџа у комишилѣк *крај њума* – па ништа (Тр), Остало неко дете, девојче како тебе, сирак. Па тај маћеја, сѣ[к] како је било *кра маћују*, она си имала њојно (Р).

Предлог *крај*, може се, међутим, употребити и у значењу *пород* и тада га не може заменити предлог *куде*, а да то не промени значење исказа:

едни работише пут овѣја *крај кућу нашу* (Тр), не ву давав леб да једе *крај њим* (К), и младожењата си убав *кра њозе* бѣше, стоји си (Г), Па знам ли, тамо у стругање иде, па убија ли се, како ли је, и јоште четерестину да му тѳрим, оно се роди дете! Па сѣл јадна ја *кра бабу*, *кра бабу* јадна (Г), ал тѣг бабата јадна *кра мене* све (Г), А такој сѣм живѣла, сине слатко, ништа немам, ништа, једна баба тѳј само *кра мене* (Г), Оно *крај њума* спије тамо у кошару! (ЦГ), *кра бабу* онам спије, *кра бабу* (Тр), Па си после доодија, па си *крај бабу* спаја, па си се дете родило (К), али ја сѣм си све *крај свѣрву* спала, и тој да ти кажу, *крај мџа* не! (Ш), девојка ли је, жѣна ли је, несѣм спала *крај њум*, не гу знам (Ш), и дете *кра њозе* (лежи) (Г), ја сама остана там, на кревет, *крај њѣта* (Ш), и по два тројица ће седеф тѳј, *крај њѣта* (К), Ви после, претури се, како улѣго у пуству кућу, а вѣздан *кра њим*! (Л).

Мање фреквантан, али са истом семантиком је и сложени предлог *ускрај*: ако ђнеш повикни некога *ускра кума* (Ш).

У значењу *пород* јавља се и предлог *поре/пореј*:

а има коруба *поре ѣуи*, бука, и ја се нагѣто у корубу (П), јѣчи *поре кућу* (Г), видѣла га чѳчи *поре кућу* (Г), нѣе дѳм, *поре куће* (Р), ѳн не смѣјеше *поре њѣта* (Г), па она, *поре њума* тѳј, сас њума бидна тој (дете) (Шп), са зѣвле ми, ѳне *поре мене*, и имам си га дете (Шп), и овѣј чѣљад начува та и ѳн да пати *поре мене* (Р), вампири тија што *пореј њум* били (Р), чѣни си лаф там сѣс мџа, сѣз дѣчка *поре кућу* (Шп), па омладина, па шу-шу *пореј дуварѣне* (К).

Предлог *пород* није често бележен (ни у ком значењу, па ни у месном):

у сѣлу све има клѳпе, овѣкој *поре[г] дѳвар* (К), па *пород нашу кућу* је овѣкој пут (Тр), на други нема (шљиве), наше некако имаше овде *пород реку* (КД).

Адлативно *до* + *ОП*, уз глагол мировања, често одређује непосредну близину оријентира и локализатора. У таквом значењу: „да се што дешава или се што налази у непосредној близини појма с именом у генитиву” и М. Стевановић помиње предлог *до* (1986: 296), али се он, изгледа, у савременом језику ређе употребљава од предлошко-падежне конструкције *пород* + *ениѣив*, што није случај са испитиваним говором:

оно неће сѣл да легаш *до геѣе* и да сѣдиш (Г), и тамо *до ѳњѣиѣиѣе* свѣрва сѣди (Шп), сѣдѣмо *до ѳњѣиѣиѣе* (Р), како си ја стојим *до њум*, пазим си (ЦГ), и они стојѣв *до њум* (Р), она стоји стрѣна ми *до мене* (Тр), *до мене* стои лекар све (Шп), легама *до њум* (Г), (дете) *до њозе*, како телѣ (Г), па ѣу сѣднем на разбѳј и она ѣе *до мене* (Р), *до мене* Мѣрица је била старѣјковица (К), (свѣкрва) *до шебе* ће ти дава, ти ће дарѳјеш, ће приѳдев (ЦГ), И овде гу доведе та овде *до враѣта* посѣдѣмо (П), у тѳ[ј] јабуку што имаше гу една, *до кѳчѣну ваѣу* (Г), А прѣшење имѣмо пуно, е, овде три-чѣтри има тѳј ете *до кућуѣу* (П), и ѳн се укачија у јабуку *до кућу* (Г), тамо имаше

едѠн човѠг *до реку* бараќице еднѠ (КД), овдѠк Ѡе пијев, *до кућу*, вѠду (ЦГ), ја евѠ *до ѡробје* сѠм, ништа нѠ ме је плашило (Шп), И сѠдо си овакој, сѠдо, и секирче *до мѠне*, и сѠду си овакој, кѠд[†] онѠ, кѠд[†] ми легнѠја на вѠту, на крај, смѠк! (Г), (седео је) *до мѠне* (на слави) син ву њѠен из ВрѠње (Ш).

Предлог *до* са генитивом (сврстан у поглавље *Неогређена ѡсредна ѡпрос-ѡрна локализација* у: Синтакса 2005: 148–149), који одговара поменутиѠ аналитичким конструкцијама, у стандардном језику захтева статичан глагол, док су у истраживаном говору забележене и следеће потврде: Свадба и ѡвол играја, играја, играја, и Ѡн, ѡвола жењили, *до невѠстиу* играја (ЦГ), тѡј *до мѠне* да ги удѠви (К).

Када се жели истаћи да се нешто или неко налази у непосредном суседству, обично се употребљава синтагма „до врата”: Станимир кѠд се жени тѡј *до врѠиша* (К).

У другим призренско-тимочким говорима ситуација је слична: аналитичка конструкција *до* + ОП јавља се и у „месном значењу оријентационог типа” (Жугић 2010: 83–84; Вукадиновић 1996: 255; Богдановић 1979: 107; Богдановић 1987: 236). Онда када се још више наглашава непосредни контакт, употребљава се синтагма *до сам/сѠм* са ОП:

На падињу, сваћо, *до сѠм МилѠна* си (стоји лисица), и МилѠн си вика ћута, сѠл кѠг[†] вика лисицата побеже! (ЦГ).⁵⁷

У истом значењу – непосредне близине, функционише и предлог *уз* у аналитичкој конструкцији са недирективним глаголима:

а деца се трѠсев *уз нас*, стра ги от старцатога (Шп), ја не мѠгу га згѠдим, е, такој, што сидѠв *уз кућѠше* (ЦГ), и маће почѠло да мауче, да грѠбе *уз врѠиша* (Р), сѠк пѡт има, а тѠг нѠма, како *уз дѡвѠр* просѠчена путѠњка (П).

Предлог *близу* у ствари није примећен, али се често налази на *близо/близу* у прилошком значењу: овдѠка је *близу* бија; мѠје *близу* бѠше, па си оди (Шп), и који су овакој комшије *близу* и на њим се даде (К), да са *близу* куће како овдѠ што са (Г), а који су *близу*, знајѠф се (Л), Ви *близу* сте са њѠга? (КД), да си *близу*, та да те чѠсту (Т). Не може се са сигурношћу тврдити да је случајност то што овај предлог није присутан у сакупљеном материјалу, али се не би могао донети ни закључак о његовом евентуалном губљењу или замењивању другим предлозима. Чињеница је, међутим, да се он ретко употребљава и у неким другим призренско-тимочким говорима (Богдановић 1979: 107) и у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 120), док је у другим сродним говорима сасвим уобичајен (на пример, у јужнокосовском селу Гатње – Младеновић 2013: 387–388, 187). Занимљиво је да се, у горњопчињском говору, лексема *близу* у комбинацији са предлогом *до* налази на местима где би у стандардном језику (али и у другим српским говорима) стајао самостално предлог *близу*. Слично је и у говору Бучума и Белог Потока, где је ова опција (*близо до*) чешћа од самосталне употребе предлога *близо* (Богдановић 1979: 107). Потврде из Горње Пчиње:

Па кудѠ ни је близу жѠтва, *близу до кућу*, ми не носимо ништа (Р), дѠле да га спушту чѠк, *близу до зѠмљу* (К), *близу* бѠше *до нашо село* (Г), а они су били, стѠката ги је била откуда нас, одовѡт, ми смо *близу до Лесницу*, гѠре, у КѠзји Дол кудѠ смо (КД), Ѡна је *до ЈѠлку близу* тамо твоју (КД), Не знајѠж га тѡј, што је *до ѡѠебе близо*,

⁵⁷ До сам/сѠм + ОП није непозната конструкција ни другим призренско-тимочким говорима (Богдановић 1987: 236; Марковић 2000: 224).

та та̀мо! (К).

Предлог *око(ло)* са ОП именске речи, а уз индирективни глагол, такође упућује на близину локализатора и оријентира, прецизније, „оријентир је простор који окружује локализатор” (Пипер 1977–78: 40–41). Потврде:

нижемо (дува̀н) на оно̀ј, па на́качимо на, *око ку̀ћу* се ису̀ши, па на зи́му га калџи́мо (Шп), И почѣли да га ко́паф ту̀ј, зна́јеш, *око оно̀ј* (Г), а ја са́ма та на́нам преко ри́т, са́ма си йду, тики пишта́лка *около мене*: пи́јуу, пи́јуу (К), кутре *около њѣ́а*, и на кутрето врљило, па си повечерáло, па си лёгло (Р), он си све мауче *около ку̀ћу*, мауче (ЦГ), и оно̀ си све маучáло *около њѣ́а*, маучáло и кэ[д] дошлó, кэд га склопи́ло за гу̀шу, он издиáја, го́ово! (ЦГ), а ја ту̀ј, *коло ба́буиу* (ЦГ), они овѣ́ја ту̀да йстина мо́ји *около мене*, али сва́ко си на́јде своу̀ по́славу (Р), вика́ *около_ку̀ћу*, вика́, нѣма ни́кој (Р), он при́ђе, зна́јеш, па *око њѣ́а*, па лёгне, па се ципка, као да се йгра (К), и ту̀ј тако̀ј га лёпо трља́мо *около у̀ши* (Р), Оста́вимо, деца́ успи́јемо, па предѣ́мо, предѣ́мо, предѣ́мо *око шй̀дрей* (Г).

Предлог *йри*

4.1.1.2.6. У случајевима када се наглашава близина између објекта локализације и локализатора толико да прелази у непосредни контакт употребљава се аналитичка конструкција: *йри* + ОП. У савременом језику предлошко-падежне конструкције предлога *йри* са *локайивом* се осећају као архаизми и могуће их је срести само у малом броју устаљених израза (Батистић 1972: 17), у неким српским говорима овај предлог задржао је месно значење уз локатив (М. Ивић 1957: 152), у призренско-тимочким говорима у аналитичкој конструкцији такође је сачувао месно значење и, што је помало необично, употребљава се и уз директивне глаголе у адлативном значењу (Марковић 2000: 231; Богдановић 1979: 120; Ћирић 1999: 160; Вукадиновић 1996: 256), док у косовско-ресавским говорима ова конструкција са предлогом *йри* несумњиво нестаје (уп. Милорадовић 2003: 283–284). У говору Горње Пчиње најчешће се појављује уз ОП именске речи која значи живо (+). С. Павловић примећује да се у оваквим ситуацијама истиче, у ствари, значење „бављење једног појма у сфери другог” (2006: 57):

ја сэм *йри ма́јку* и *йри тй́йика* билá па несá ми дава́ли (ЦГ), *йри ма́јку* ми седѣла (П), а они́ја деца́ бе́ја *йри о́фце*, о́фце, ова́мо (Р), она́ си остаде *йри то́вѣда* та́мо горе у ри́т (Р), *йри мене* обо́ји за́едно су дарува́ли, дару́јев, и он да́де на ба́бу и ова́ј дару́је (Ш), чй́ча му га та́мо школува́ *йри њѣ́а* (ЦГ), жена́ му и син ту̀ј *йри њу́ма* йма, сна́шка и две унучи́ки (ЦГ), и *йри њй́м* бе́ (П);

Отидо́ше сви́, изотидо́ше, ба́ба остаде *йри љу́лку* (П).

А б л а т и в н о с т

4.1.2. Аблативност представља просторни однос у коме се одређује полазна тачка усмереног кретања. Она се у стандардном језику обично исказује генитивом са предлозима *из*, *с(а)* и *од*, али у проучаваном говору предлог *с* је, услед изгубљене флексије, истиснут из овог значењског поља, а његову улогу су преузели предлог *од* и, ређе, предлог *из*. Стога се у пчињском говору аблативност може исказати старим предлозима *из* и *од*, али и новим сложеним предлогом *ошкуд(е)* у аналитичким

конструкцијама. При том, ако је почетак кретања везан за унутрашњост оријентира употребљава се конструкција *из + ОП* (аблативна интралокализација у: С. Павловић 2006: 59–62), ако је почетна тачка усмереног кретања површина оријентира, уместо старог предлога *с(а)*, употребљава се предлог *од* (аблативна ареалокализација у: С. Павловић 2006: 62–63), док се „удаљавање од локализатора без импликације о којем делу локализатора се ради” (СИНТАКСА 2005: 153) исказује аналитичким конструкцијама *од + ОП* и *ошкуд(е) + ОП*.

Локациона аблативност

Предлог *из*

4.1.2.1. Аналитичке конструкције са предлогом *из* често иду уз глаголе са префиксима који представљају додатна обележја аблативности: *из-* (*искочи*), *од-* (*ошкуде*), али, и уз глаголе са адлативним префиксима: *го-* (*гојде*), *у-* (*улеће*), а да при том њихова аблативност није „доведена у питање” (С. Павловић 2000: 17–18). Уосталом, овом аналитичком конструкцијом се може представити само аблативна интралокализација и ниједно друго просторно значење. Потврде:

Из усџа сэм вадџла па смо га рањџли (П), отџде и *из онџја*, мџ ги кажемо ковџазџ (вади) (Р), *из усџа* вадџла и на уфџце мотџла (ЦГ), даџ *ис џвојеџшо* џоџе ‘мали бубањ, овде – дечија касџца’ вади (Р), он, дџвер се јавџ *из Ромџнију* (Ш), *из неко каменеџче* ждркнџвала воџла (Р), и онџј воџла ждркнџвала *ис каменеџи* (Р), тџј куде ждркнџје *ис џџџ камен* (Р), ја наџрпу жар и пџпел *из оџњџиџше* (П), товџри[ш] жџто *ис џоље* или било откуџде (КД), *Иде*, пушџта оџџе *ис џџрле*, *у[з] замеџџине* (Т), Кат сэм ја бџла, сџдџм дџна сам бџла, оџми дџн са ме пушџтили *из болџниџу* (ЦГ), вампџр гаџја *изџ забџл*, фрлџја сџс камен та прет куџу (Шп), па и вџтџр дџва одовџт овоџ што се ратџје пренџси, пренџси вџздук *из небџси* (Шп), како сэм дрџва носџла *из Осџџрику*, три километра сэм носџла дрџва (ЦГ), *из буџарско сол* смо купџвали, *из буџарско*, дори у буџарско да џде пронаџјдев неџи та докара отџт (Г), сџк лџсно, *ис џродџвниџу* (купиш, узмеш) и џј (Р), па тоџ мџсо *у[з] снџт* зберемо (ЦГ), овоџ[j] је прџс *из џрадџну*, лџк (ЦГ), па дџка ‘одакле’ си џдете, *из Радџвниџу?* (ЦГ), не, *ис Кџзџи Дџл* проџде (Л);

не смџм да џскочу *ис куџу* (Г), кому не ваџлам нека ми џскџчи *ис куџу* (П), И ја, поџсле, џскџчи *ис куџу* (К), коџја је домаџица онџ не џскаџа *ис куџу* (Р), Смџља озгџр џскџчи, *из вџкенџдуџу*, *ис куџуџу* (П), мџ живџи *из овоџ куџу*, Крџтџно, не џскаџамо (Г), а он џскџчи си *из вџдрџењак* (Тр), џскџчи, рекнџја, *из разбџџ* (ЦГ), (ја) *ис куџу* џзбџга (Р), „Пзбџците овџја *ис куџу!*” (К), џди, коџе џскаре *из баџу* (К), а вџ ме џскаруџете *из болџниџу* (Р), џскаруџеш ли деџа *ис куџу* ели не (Р), па џскаруџаше *ис куџу* (Р), мџ смо мџгли свџ *из џума* да џзнџсемо (К), али ми џносџмо *из онџја зџраџде* *дрџје* (К), џносџмо, Мџле, преко дџн, *ис куџу* си, *у[з] соџбе* џносџмо (К), џзнџсешеву *ис куџе* (ЦГ), тџле ву џзваџија *из мџџџну* и џзџја (Шп), на Дџку двџ тџлџци џзваџи *из еџну краџву* (Г), џсџпемо га *из онџј буџџџџ* (Г), онџ ваџџла па *ис коџла* свџ ги џсфрлџала, лџсиџа (Тр), свџ ги џсфрлџџла *ис коџла* (Шп), како почџ се ратџје, тџг *из Бџснџ* џспребџгли (К), ја сэм *ис џуџ куџу* отџшла одма (Р), ја не станџју *из овоџ крџвеџџа[џџ]* до дџк се не одмору (КД), па се скинџла *ис коџла* (Шп), а џавџли ги однемџло одџпџт *из водџниџу* (ЦГ), и онџ побџгне *из џро* (ЦГ), Море, лџди си џстџпав ако не побџгнев *из куџу* (К), *Из Барџлиџ* су онџ пребџгли гџре (К);

па из *груји сѣла* додѣв (К), (дошао) из *див крај* (ЦГ), из *маалуџу* дојде (Л), кад бѣше дошѣја из *овој* (К), татко ми дојде ис *Коћуру* у Марганце, куде попа, куде поп_Милојка (Ш), Дѣјан дошѣја из *војску* (ЦГ), сас овѣј афтѣбус из *Врање* (дошла) (Ш), па да дође неки из *Врање* (К), Он, из *војску* дојде и се ожењи (ЦГ), (додѣв) купци за стоку ис *Прѣшево* тамо (КД), она је из *Дукаџи* дошла овдѣка (КД), две_писма му дојдоше из *Ромунију*, да се врне (Ш), голишавога, из *реку* си га доведо (Л), из *Глок* тѣј гу бѣше довѣја њѣзе (Г), довѣли гу двойца браћа ис *Црну Реку* овдѣ краву (П), донесу леп ис *ѣродѣвницу* (Тр), донѣли ме там ис *Бару* (Р), а једно па ис *Пролѣсје* га бѣја донѣли (Р), Има свѣ. Дотѣрав из *Врање*, дотѣрав на Светилију, има продавнице (К), ја сѣм докарувала по три-чѣтири вреће пипѣр из *бачу* (Л), па ја из *ваше руке* опште не могу да утечу више (К), ора из *руке* да му не ѣзнеш (ЦГ), па ишја та узѣја коња нѣгде овдѣка ис *Шайранце* (Шп), свѣ смо узимали, свѣ, па из *љуљке* на жѣне смо узимали дѣца (К).

Овом конструкцијом се често даје идентификација људи по пореклу:

Овај из *Лесковац* ли бѣше једна учѣтељка (Ш), Даница из *Бѣку ѣадѣну* (Р), мајка ми је ис *Трѣовишиѣ*, татко ми је ис *Коћуру* (Ш), старѣјко ми је бија из *Голочѣвце* (Ш), Старѣјко ни је бија из *Голочѣвце*, кѣм ни је ис *Трѣовишиѣ* (Ш), А тај, што ми је одовде снашка, она ми је из *Рагѣвницу* (П), Тѣј деда_Стојан ис *Чучуклици* (Р), Љупче, мој зѣг из *Злашкој* (К), Он овдѣка, из *Бојданце* тѣј Благѣја (К), до мене син ву њѣјен из *Врање* (Ш), она и Милѣвина је мајка из *Баждѣрци* (ЦГ), овдѣ ли бѣте из *Изѣор* ели из *Рајкофѣ*? (ЦГ), па по зајци зимѣске ѣдеја овѣја из *Рагѣвницу* (П), па има дѣца, из *Рагѣвницу* једно има (Тр), овај ис *Трѣовишиѣ* ми чѣсто дооди (Т), о[т] далѣко је, не знам о[т] дека, из *Ўжицу* ли неку (Г), па гу довѣја бѣше едѣн из *Глок* (Г), једѣн доктур ѣмаше, Вла бѣше, из *Бѣр* (КД), порѣкло ги из *Илинци* (КД), (човек) из *наше Шайранце* (Шп), и ондѣ ис *Трѣовишиѣ* једѣн остаја и двойца о[г] *Дерѣкарце* горе остаѣи (нису погинули) (Тр), из *онѣј кућу*, ондѣк сѣм близу (Т), една из *овѣј кућу* (ЦГ), рођѣна тѣтка сам (њѣму), из *њѣну кућу* (КД), из *нашо сѣло* сировѣри једни (Г), ѣе се удаје тѣј једна девојка ис *комишлѣк* (Тр), па и там и[з] *сѣло* жѣне викамо (Тр).

Предлог *ог* (у значењу старог аблативног *с(а)*)

4.1.2.2. Када је површина оријентира почетна тачка усмереног кретања биће употребљен предлог *ог* са ОП. Дакле, за разлику од, рецимо, новоштокавских српских говора и стандардног језика, у пчињском говору стари предлог *с (са)* није сачувао ову врсту аблативног значења, вероватно због упрошћавања падежног система и чувања друга два значења (социјативност и инструмент). „Преузимање значења” предлога *ог* познато је и у другим сродним говорима, иако најчѣшће није посебно назначено,⁵⁸ а присутно је и у неким говорима косовско-ресавског типа (на пример, Милорадовић 2003: 87, 117).

баба ѣе скине зѣта *оѣи коња* (К), скине се он *оѣи коњаѣѣоѣа* (Т), скинаја гу онѣј после *оѣи коња* (Шп), он се сметна *оѣи коња* (ЦГ), *оѣи коња* се утепа (Л), и да га бѣутне деда_Никѣлу *оѣи коњаѣѣоѣа* (ЦГ), кѣт пала *оѣи сѣдѣшиѣ* (Т), да не пада *оѣи косу* (Ш), и врећа *оѣи ѣолицу* – браам у врата (П), лампа срчана *о[г] гѣвѣр* па њѣм по_главу

⁵⁸ У *Црноѣравском речнику*, на пример, прецизно је наведена ова појава у самој одредници *ог* (Стојановић 2010: 560), док се у монографији о генитивним значењима у јабланичком говору, једино међу примерима који су дати у тачки о предлогу *ог*, налазе и они који потврђују поменуто значење: црно кончѣ ти висѣ *ог ѣѣруб* на вутѣрче; не вѣчи мушѣму *ог оѣѣл*, скини сѣдѣвачу и предѣвачу *оѣи кола*; пипнуја се *ог нѣку стѣгину* (Жугић 2010: 79, 80).

(П), па не мoж да скину пoдницу *од оiњишиiе* (П), Ја, oткaкo ги збрaмo *од њiву*, свe на свiњe тyрeм (Р), па дeдa ги oбирaјa *од мoју iлaву* па ги jејa, трoшкe (Ш), да ли са ву, свaћo, oвaкoј тргли шамију *од iлaву* (ЦГ), узeдoшe ми мeнe oпeнчики *од нoиe*, coбушe мe (ЦГ), Ципeлкa му *o[i] дeснy нoиy* испaднe њeму (ЦГ), иди, дoнeси *oиi чeшму* (Р), тo[j] jе крф свe *од њyм* ишлa (Р), *oиi слaву* идeмo нa coбoр (К), идeв *од рiiи* (Ш), Мeнчe идe *од рiiи* и дeцa идeв (Ш), jа сeм *oиi рiiи* oшлa (ЦГ), да ги пoмeру (кoзe) *oиi сiрњишиe* (К), Пoјeв, *од њiву* кeт пoјeв, пoјeв (Р), мa нeћe, брe, oнa дa дoђe жeнa *од њiву*, брe, ћe идeмo нaвeчeр дa гу дoвeдeмo (Шп), пa чeк oпштинaри *oиi Свeишлију* су дoдиди пa пyшкe пyцaли (К), тoгa сeм гa сeдeм гoдинe дoилa нa сiску и jе *oиi сiску* oшeјa у шкoлу (ЦГ), *oиi чeшeљ* нeки oвaкoј, *oиi сiшaр чeшeљ* дa имa[ш] штo умрeлe стaрe жeнe, пa oстaлo, нeки пyстийнски чeшeљ – у знaчeњу: дa скинeш нeштo мaлo oстaтaкa кoсe сa тaквoг чeшљa (Г), Тoј у Рaдoвницy ги имaшe тiјa пaвyни ... Пa ијcкaja дeвoјкe *од њiмa* дa oскyбeв (пeрa) – у знaчeњу: дeвoјкe су жeлeлe сa пaунoвa дa ишчyпajу пeрa (П).

Забeлeжeнa jе и пoтврдa у кoјoј сe oвa врстa aблaтивнoсти искaзуje прeдлoгoм *из* уз директивни глагол префиксиран аблативним *с-*. Међутим, ту је могуће уместо предлога *из* употребити и предлог *од* без икаквих промена у значењу исказа, због семантике именице *риii*: *с* казан *пaрe* скарaли *из рiiи*, озгoр (Шп).⁵⁹

И у слeдeћим пoтврдама, уместо очекиваног предлога *од* са ОП (што одговара стандардном *с(a) + џeнишиив*), употребљен је предлог *из*, а да није промењено значење исказа. Вероватно је у овим случајевима могућа употреба и предлога *из* због семантике самих именица *сливa* и *дубица*, наиме, дрвeћe имa своју крoшњу и могуће је пасти из *унyиpашњoсiiи* тe крoшњe. Уосталом, уколико је обично рећи: тoј дeтe штo сe у *бaиpам* качило (КД), дошла рeкa и oнo сe укачило у *бaиpем* (КД), Ја сeм сe качила, сiнe, у *грвјa*, дубице голeмe, пa сeм кaстрилa кaо мyш, шyму сeм кaстрилa (Л), пa сe укачeф тaмo у *јaбукуиу* (ЦГ), у *јaбукуиу* (дрвo) нeкoј имa (ЦГ), Видeјa нeки вpапчики у *дубицу* (Шп), oндa су и слeдeћe пoтврде пoтпунo oчeкиванe:

пaдo *и[c] сливу* (Л), *и[c] сливу* пaдo, *из вp* сливу (Л), скинa сe *из дубицу* и рeчe (КД), и скинa сe *из дубицуиу* озгoр (КД), yтeпa сe oнeј, *из дубицу* пaдe (Л).

Оријeнтaциoнa aблaтивнoсiи

Предлoзи *од* и *oиiкyг(e)*

4.1.2.3. У ситуацији када треба исказати кретање које не почиње из унутрашњости локализатора нити са његове површине већ из његове непосредне близине, тако да је оријентир полазна тачка усмереног кретања, употребљава се обично аналитичка конструкција са предлогом *од*. У истом значењу, али мало ређе, појављује се и нови сложени предлог *oиiкyг(e)* са ОП. На месту поменутих аблативних конструкција (*од* + ОП и *oиiкyг(e)* + ОП) у стандардном језику се налази предлог *од* са генитивом.

Пoтврде сa прeдлoгoм *од*:

Он узeјa кaзбу и oндe *oиi кyћуиу* oвaмo нис пyтaт, и вiкa: „Стaмeнкo,

⁵⁹ Када су у питању предлози *у* и *на* уз именицу *риii*, постоји колебање, али је обично употребљен предлог *на* (односно, *од*): и ћe искoчимo гoрe *на рiiи* и ћe eдeмo лeп (ЦГ), пa си игрaмo *на oнeј рiiи* (К), и тики oнaм *на Пунeшeфцe*, *на рiiи* – дaн, дaн, дaн (К), jа сeм *oиi рiiи* oшлa (ЦГ).

Стамénко!" (П), *од рéку* навáм – Радóвница (Р), прáв онéј пúт кэд га вáнеш *од Врáње* (ЦГ), Црвéни Грáт је *од рéкуиу* нанáм кудé си ишла (Р), па смо ишли чэк у Кóзји Дóл, тáмо *о[г] Трíовишиé* јóш нáгоре (К), идемо оздóла пéшки *о[и] Трíовишиé* (Р), онó је било, да се вáне, *ои] Свеiгоiа Илiју* довдé, тóј свé да се запáли (ЦГ), Па тáмо, *ои] шкóлу* јóш натáмо су ни грóбја (К), *од óиаш* ‘реп’ па нáгоре (Г), *ои] кућу гевóјечку* додék иде – свé коња́ ће јáа (ЦГ), кэт пóјдеш о[д] дóле *ои] иóдрум*, па спрáт, па спрáт, четiри спрáта (ЦГ), Нé, не смéје Душáнка да иде *од мéне* (ЦГ), па побéгне онáмо *ои] кућу* па дóјде овáм куде нáше куће па уз долинóу, па бéгамо с њéга (Р), тáј Смiљá, Босáнката, приóди па га мири, кат приде до њéга – он кэт побéгне *од њúма*, па нигде (П), па она си пóбеже *од њéiа* па седé овдé кра мéне (Шп), отут пóбеже *ои] свекрву*, мýж гу је чува́ја (Ш), трго га *од њúма* (П), а он се раздвои́ја *о[г] иáиика*, *од мáјку*, плаче, плаче (Тр), нiкако се не двои́ја *ои] кућу*, нигде да иде (Тр), нéне се двóи *о[г] друiари* (Тр), Дóлéко смо ми *од трóбје* (К), орејамо далéко *ои] кућу* (Р).⁶⁰

и на рúке су га правили (пут) *о[и] Трíовишиé до Врáње* (КД), Коритó голéмо, па има колко *од мéне до крéвeиáи* коритó (ЦГ).⁶¹

Може се чути и проширени модел ове конструкције, са именицом *сiранa*:

ја мисли ће остáне (коза жива), да бé гу мálка фатiја (зубима испод врата), али, *од груiу сiрану* овакој учинá – онá свé рúпа пропáла (К), онáмо, *од онуј сiрну* нéма (људи) (П), Нéсэм ја маáла дéца тáм, ја несэм имáла гóре, тáм пáкос, *о[г] иуј сiрану!* (Л).

Занимљиво је да од истога информатора, чији је говор претрпео приличне утицаје са стране, потиче чак неколико неочекиваних конструкција *с + геиер-минаиор* + *сiрану/сiране* и *с + крај*, а још у два пункта забележене су генитивне синтагме: *сá сiране* и *с краја*, што је свакако „позајмљено”. Управо због тога што су подаци дошли углавном од једног (и то не идеалног) говорника, не би се могло са сигурношћу тврдити да је поменута појава одлика истраживаног говора. Ипак, ово су те забележене, али неочекиване потврде.⁶²

Ма, слáбо сэм га и знáла. Онi никако *с овеј сiране*, ми *с онéј сiране*... нéсмо се мешáли (К), на коњи товáреф, кóфчек *с једну сiрану*, *с једну сiрану* онакој, цóпке збéрев у ништó (К), ја козе вржеше собáјле, па нáвечер ги чэк тражим, онáм, *с онуј сiрану*, Ордáнову (К), Отишја једэн *с онуј сiрану*, једэн овдé (К);

сá сiране нéје имáло (људи), евé од Пáнчево сáмо ћерка ми што бéше (КД); мálка неку мáлу тáмо *с крај* ако остáиф (К);

а да сам пó *с краја* – нé (Т).⁶³

Конструкција *од + ОП* није необична ни у идентификовању људи према пореклу, мада је у овој функцији чешће бележен предлог *из* са ОП (в. т. 4.1.2.1): вржи га (коња), рéко, па ако има ники *од Лесницу*, испрати га нáгоре, а ја ће иду куде лекáра (Л), Па знáм ја, каже, ти си *ои] Шáиранце* (Шп), и ондé ис Трговиште једэн

⁶⁰ Насупрот конструкцији *далеко од* (присутној у последњим двома потврдама) постоји и конструкција *близу до* (в. т. 4.1.1.2.5).

⁶¹ За прецизније одмеравање простора, при чему се јасно означава и почетна и завршна тачка усмереног кретања, уобичајена је комбинација предлога *од* и *до*.

⁶² Нешто слично одликује и говор Параћинског Поморавља: забележен је нешто већи број примера с предлогом *с(а)* и генитивом у „ужем” означавању места *једино* „у изразу *с овеiше/оне сiране*” (Милорадовић 2003: 117). Према мишљењу аутора, малобројне преостале потврде вероватно су новијег порекла.

⁶³ У истраживаном говору обично је на месту синтагме *с краја* употребити *од крај*: па леже Даница и Стојáнка, а Рáтку гу искарáмо, онá груба, *ои] крај* (К), у срét се мунáла, а онуј *ои] крај* гу искарáли (К).

остаја и двојца *o[g]* Дерекáрце горе остáли (нису погинули) (Тр), пòсле дође едѝн (лекар) *og* Кладово (Тр), тражи ме *oïï* Крушевэц једѝн милицајэц (П), сá стране неђе имáло (људи), свѝ *og* Панчево сáмо ћерка ми што бѝше (КД), *oïï* које мѝстѝо 'одакле' ги казá? (П). У већини монографија о призренско-тимочким говорима није записано да ли постоји опција употребе предлога *og* са ОП за идентификовање људи према пореклу. Засад се зна да тога има у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 237–238), док је у јабланичком крају у тој улози само предлог *из* (Жугић 2010: 80). У неким косовско-метохијским говорима, међутим, очигледна је превага предлога *og* (Младеновић 2010;⁶⁴ 2013: 137, 181–183, 388). Наравно, предлог *od* са генитивом у означавању порекла није непознат ни осталим српским народним говорима (на пример: Пижурица 1967: 151–152; Милорадовић 2003: 81).

Честа је и употреба предлога *og* уз прилоге *близу* и *далеко*, што би се у стандардном језику могло заменити прилозима *изблиза* (у *близини*) и *издалека*:

које далéко, које *og* близу (Шп), ја сáм *og* близу овде, от преко рит (Л), А ми *o[g]* далéко воду доносимо (Ш), Да ме викаш *o[g]* далéко – ће чују (П), *og* далéко је (Г).

Овај предлог такође је бележен у устаљеним исказима:

Кэт смо билé на лáзарицу укитимо се свѝ па идемо *oïï* кућу на кућу (ЦГ), Па проси деда Велин *oïï* кућу на кућу (Р),⁶⁵ а она – *og* мѝжа на мѝжа (Тр), али и: свекрва ми сáл си иде *og* еднѝ го грѝту (жену) како да прѝдев (Тр); отишáа човек *og* рѝке (ЦГ), литнá ми *oïï* йáмеиï (ЦГ).

Предлог *oïïкуг(e)* се појављује искључиво у аблативном значењу, прецизније, аналитичке конструкције са овим предлогом означавају „удаљавање од локализатора без импликације о којем делу локализатора се ради” (Синтакса 2005: 153). Он обично значи ‘из правца X’. Према критеријуму аблативност ~ адлативност, *oïïкуг(e)* се налази у бинарној опозицији са предлозима *накуг(e)* и *докуг(e)* (в. т. 4.1.4.2.1.2 и 4.2.2.2.2).⁶⁶ Судаћи према досадашњим радовима из области дијалектологије и лексикографије, поменути предлог среће се у још неким призренско-тимочким говорима: црнотравском, јабланичком, лесковачком (Митровић 1984: 228), нишком (Јовановић 2004: 517), пиротском,⁶⁷ затим у суседном кумановском говору (Видоески 1962: 182), а и бугарски језик располаже сличним предлогом *oïïкѝде* (РБЕ 2002). Потврде из Горње Пчиње:

довѝли струју *oïïкуиï* Кленѝке (Шп), а ѝн јáдан свѝ *oïïку[g]* Трѝвѝишѝе (Шп), отѝдеф си *oïïкуиï* кућуиу, у цркву си отѝдеф (Г), Мајке, Бугари етѝ ги, рече, йдев

⁶⁴ У текстовима, које Р. Младеновић даје у својој монографији *Заменеце у ѝворима јѝюзайáгноï дела Косова и Мѝшохије*, лако се уочава врло доследна употреба конструкције *og* + ОП у идентификовању људи према пореклу (2010: 352–434).

⁶⁵ Синтагма *og* кућу на кућу постоји и у грађи монографије о говору Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 255) и у *Црноћравском речнику* (потврде у одредницама *бандоглав* и *визѝйарка* – Стојановић 2010: 46, 98).

⁶⁶ Није сигурно да ли је у питању случајност, али, предлог *oïïкуг* бележен је готово редовно у том облику, а не у облику *oïïкуде*, за разлику од предлога *накуде* (који је уочен само једном у форми *накуд*).

⁶⁷ У *Речнику ЈАЗУ* (РЈАЗУ) не помиње се предлошко значење лексеме *oïïкуг* (*oïïкуда*, *oïïкуде*), док велики *Речник САНУ* наводи и њена предлошка значења, уз потврде које су очигледно забележене у југоисточној Србији (РСАНУ). У *Црноћравском речнику*, *Речнику ѝвора јабланичкоï краја* и у *Речнику йѝришѝкоï ѝвора* постојање предлога *oïïкуг(e)* потврђено је грађом датом у оквиру других одредница (на пример: *долечан*, *долура се*, *домациња се* у Стојановић 2010: 180, 181, 183; *ѝнѝйавим се*, *ѝлоше*, *залићам* у Жугић 2005: 67, 274, 103 и *гудњѝ*, *задава се* у Живковић 1987: 34, 43).

отут, *оїкуї ішкóлу*, ја ће се скрїју (Т), óдма тўј *оїкуде грїкуїу* се заскапе – у смислу: одмах *од грїке* паприка почне да се квари, да скапава (Р), онї не ‘нас’ излэгаше и дојдóше, óпет се врнáше *оїкуї іáреїе* – у значењу: вратише се поново са оног места где су се налазиле сакривене паре (Г), па тóј *оїку[ї] іáїка* кат пóјемо (Шп), у дéсет сáат мóј старéјко óтиде *оїкуд нáс* (К).

Предлог *оїкуд(e)* може се наћи и уз индирективни глагол и тада поново означава некакво просторно одмеравање:

їмáше двóи врáта, знáш, на тўј сóбу, еднї *оїкуд ўлицу*, еднї тáм накуде рéку (Тр), а онї су били, стóката ги је билá *оїкуд нáс*, одовут, мї смо блїзу до Лесницу, гóре, у Кóзји Дóл кудé смо (КД).

Перлативност

4.1.3. Перлативност у означавању просторних односа подразумева усмерено кретање независно од његове почетне или завршне тачке. У пчињском говору она се исказује у сфери инклузивне спацијалности аналитичким конструкцијама са предлозима: *крэз, їреко, уз, низ* и *їо*, при чему се, уз неке од њих (*крэз, їреко*) често употребљава управни глагол са перлативним префиксом (*їро-, їре-*), а у сфери ексклузивне спацијалности исказује се аналитичким конструкцијама са предлозима: *више* и *їод/исїод, їокре, кра(ј)/крэ(ј)* и *око(ло)* уз које обавезно долази глагол одговарајуће семантике.⁶⁸

Локациона їерлативностї

4.1.3.1. Инклузивна перлативност постиже се комбиновањем ОП са предлогом *крэз* ‘кроз’ (интралокализација), предлозима *їреко, уз, низ* (ареалокализација) и предлогом *їо* (неутралним према опозицији интралокализација ~ ареалокализација). Еквиваленти овим конструкцијама у стандардном српском језику су: предлошко-падежне конструкције *кроз + акузатив; їреко + їенитив; уз + акузатив; низ + акузатив; їо + локатив* и слободни инструментал (пресекутив).

Предлог *крэз*

4.1.3.1.1. Предлогом *крэз* са ОП означава се пресецање локализатора по његовој унутрашњости:

и *крэс крїицу* (процеди), да нé се рúси (Ш), и *крэз њéїа* млéко проóди (Ш), да прóтнеф се *крэс іáј кóрен* (Г), прóтнемо се *крэз онáј їóїїор* (Г), и овдé *крэз мáлу* (пролазе) (Т), Навéста, кэт проóди *крэ[с] сóврру* (ЦГ), али сá совéлку профрлїи *крэ[з] зéв* (ЦГ), проглиђамо ги *крэ[с] шамїје*, овáкој (Шп), крaвáјче мéсимо, па провáљамо га и *крэс крaвáјчейо* ги промúзујемо (краве) (Л), па *крэ[з] жициуїу* се скубáле, скубáле па свé прошлé (овце) (Р), вїди се *крэз ешмáкаї* (ЦГ), Вóди гу *крэ[с] сóврру*, каже, невéсту (ЦГ), кэт ће пóјдеф *крэс куће*, што їма збéреф ти свé (КД), грá *крэз њéїа* што смо турáли ўбав бијá (КД), и јáје пúштимо, *крэз їруди* дóле пáдне (Л).

Примеђена је, међутим, и употреба овога предлога уз индирективни глагол:

⁶⁸ У испитиваном дијалекатском материјалу нису се нашле потврде предлога *међу* у перлативном значењу, тако да се он у овом поглављу не помиње. Иначе, сасвим је вероватно да се може употребити и у поменутом значењу.

да нема труње *крэз њѣа* (млеко), онѣја руске (Ш), мада се ту, на неки начин, подразумева *крейѣње* труња кроз течност (млеко).

Предлог *ѣреко*

4.1.3.1.2. Предлог *ѣреко* са ОП у означавању усмереног кретања површином оријентира, независно од његове почетне или завршне тачке, илуструју следеће потврде:

Радоване, ће дође вода, *ѣреко мѡс* не мѡж да прођемо после (КД), Погледна, распркале се, онам *ѣреко дол* прошлѣ, он гу доватија тѡј у долину, удавија! (Л), *ѣреко мостѣинкуѣу* прерипило и се врнало (КД), *ѣреко њум* префрљи (хебе) (Т), бисаши што ги викамо, *ѣреко коња* што се префрљав (КД), несѡ дали ни *ѣреко мѡз* да се ѣде (Тр), море, петнаѣз године сигорно сѡм на жѣтву, ишла, пѣшки *ѣреко Чуѣино* (П), и они пуштили стокуту и *ѣреко рѣга[ѣ]* там у Лесницу ће ѣдев (КД), и си отѡше, нигде *ѣреко рѣѣ* (Г), Коњ *ѣреко жиѣѣа* ѡтиде и они_боже ће га вѣтеф после, отѡше си, ће га вѣтев, ѣавола, он си ѡтиде *ѣреко жиѣѣа* натам! (Л), о[д] тѡј побѣгја у рѣку, куде школу и отишја *ѣреко Лейѣинѣе*, *ѣреко Лейѣинѣе* бѣ отишја (К), а они ги там терашеву *ѣреко брѣ* (Г), ја о[д] там сам, *ѣреко овѡј рѣдинку*, ја отѡт сам девојка (ЦГ), плѣла га и га понѣла *ѣреко њѣвуѣу* тѡј (КД), а онѡ, вика, пуца по ѡфцете камење, камен *ѣреко камен*, каже, врз ѡфце (ЦГ), брзоглавѣики_неки с манистра тѡримо *ѣреко чѣло* (Шп), и он застанаја та цигѡру да запѡли и турија ста[п] *ѣреко рѡку* (КД), и они, вика, зграбнаше пушке, онѣ пушке *ѣреко колѣна* турили (Шп), тѡј сѡм искидана тѡј *ѣреко кѣчму*, стомѡк (П).

У испитиваном материјалу налазе се и потврде ове падежне конструкције са имплицираним директивним глаголом:

а ја самѡ та нанам, *ѣреко рѣѣ* (К), е, там *ѣреко рѣѣ* (ЦГ), чѣк там, *ѣреко рѣѣ* (Л), нигде *ѣреко сѣѣѣѣниѣе* (Р), па пѣшки сѣс тѡтка ми, па *ѣреко Бѡшѣѣрње*, па тамо на Златокоп (КД), па замрѡкомо, па по путишта тѣмо да се потѣпамо, *ѣреко Мѡлу Рѣку*, кѡт отѣде куде онѡга удовѣѡта (ЦГ).

Њиме се означава и однос између два предмета од којих се један налази на горњој страни другога: овѣј црвѣне шѣмѣѣе, знаш, сѣк што ги нѡсеф, *ѣреко кѣѡѣѣ* (ЦГ), па марѡму вржеф *ѣреко кѣѡѣѣу* (Л).

Постоје и устаљени изрази у којима се употребљава предлог *ѣреко* у поменутом перлативном значењу:

и млѡго си прекарѡје *ѣреко ѣлѡву*, и дѡбро и лѡшо (Тр), једнѡ ли сѡм и ја прекарѡла *ѣреко ѣлѡву* (Шп), А што сам бѡлна, што сам превѡкла *ѣреко ѣлѡву*, ѡрно и знам за овѡј да ти причам, синко (Ш).

У потврди: *ѣреко корѣѣѣа* вода дође, јака преко зѣму вода (К), предлог *ѣреко* има значење *изнаг*.

Именице из аналитичке конструкције са предлогом *ѣреко*, којима се означава некакав ‘отвор’, које С. Павловић сврстава у перлативну интралокализацију (2000: 18), забележене су и у пчињском говору :

евѣ Душко дојдѣ да правѣ каву, најдѣ брѡбинѣи, па вѡтѣмо па свѣ *ѣреко ѣрѡсѡр* (ЦГ), и ја искѡчим *ѣреко врѡѣѣа* (Р), тѡј згази и лѡмпу и свѣ живѡ, дѡри *ѣреко врѡѣѣа* исфрљи (ЦГ), свѣкрѡва рѣпне *ѣреко врѡѣѣа* (Шп), она фѣк *ѣреко врѡѣѣа* (ЦГ).

У следећој групи потврда перлативних конструкција са предлогом *ѣреко* уочава се значење супралокализације, пошто „детерминисана радња не имплицира

постојање контакта између оријентира и вршиоца, односно објекта те радње” (С. Павловић 2000: 33):

и до вóдугу гу стíгли, она не мога́ла да прерипи *ѝреко вóдугу* и ту́ј кúчиките гу онодили, изели (ЦГ), ви́камо: „Прерипи *ѝреко вóду*, не се удави; Пројдо *ѝреко о́иѝ*, не се изгорé; Пројдо *ѝреко вóду* не се удави!” (Г), Да прерипиш *ѝреко о́иѝ* (Шп), Сэс повéсмо да прерипиш *ѝреко о́иѝ*! (Шп), да прéђе она́м *ѝреко рéку*, вика, једва́ ко́њ искóчи, вика, тéшко му (Шп), па не мо́ж ги *ѝреко рéку* прекáраф па (КД), „Стоја́не, балава́не, прекáрај крáве *ѝреко мúтине Марáве*” (Шп), рипимо *ѝреко вóду*, *ѝреко ону́ј*, *ѝреко вóду*, *ѝреко жáр* (Г), он ишја́ код њéга та́мо *ѝреко рéку* (КД), И вúк: пúм, пúм, пúм, *ѝреко о́иѝ* (Шп), а лисица фúћ *ѝреко о́иѝ*, а вúк ооп, па се запáли (ЦГ), пуца́, мори, пуца́ *ѝреко лáву* (К), Бра́т ми она́м и́сто, *ѝреко рéку*, он си сла́ви и он, и да до́ђе не мо́же (К), она́мо је црква *ѝреко рéку* (К), горе не се но́си (вео) *ѝреко о́чи* (ЦГ), та́мо шúма се но́си, викав, *ѝреко рéку* (К), *ѝреко рéку* је овéј жичани мо́с пра́вен (Ш), *ѝреко њéга* не се прúжа (К), *ѝреко њéга* да не прúжа ова́кој (К), њéга кэд га гурна́ овако́ј у грбину́ тако́ј *ѝреко ѝрама́ду егну́* одлете (Г), свекр́ва гу дочéка *ѝреко ѝра́к* (Т), ка́рамо се не́кат, али ми́ га *ѝреко ѝра́к* не изно́симо (Г).

Предлог *ѝреко* може се употребити и уз динамичан глагол „ударања”: па млати́ја, вика, *ѝреко но́је*, млати́ја, млати́ја прекука́ја но́ге свé (П), кэд ме она́ мене с едно држа́ље *ѝреко но́је*, ја ре́ко: „О, ту́го, реко, утепа ме!” (Г), и тада би се, евентуално, могао заменити предлогом *ѝо* (уп. са т. 4.1.4.1.5).

Постоји још једна чињеница у вези са поменутиим предлогом. Наиме, у стандардном језику може се јавити беспредлошки акузатив у синтагмама у којима управни глагол има префикс *ѝре-* са значењем перлативности (прелажење преко површине локализатора од једног краја до другог – *ѝрећи моси́*, *ѝрејливаи́и реку*, *ѝрејирчаи́и улицу*), а у пчињском говору је, изгледа, у таквим ситуацијама, уз глагол са поменутиим префиксом, обичнија аналитичка конструкција *ѝреко* + *ОП*, а не слободни *ОП*: *ѝређе ѝреко реку*, *ѝрејирчи ѝреко мос* (уп. Синтакса 2005: 730).

Предлози уз и низ

4.1.3.1.3. Аналитичким конструкцијама *уз* + *ОП* и *низ* + *ОП* указује се „на једносмерно пресецање закошене површине оријентира” (С. Павловић 2006: 74–75). Неретко се појављују уз имплицирани директивни глагол:

а) па *уз но́је* кэт почé ме а́ла (ЦГ), знаш онóј на́шо кúче, свé си ла́јеше *уз доли́ну* (ЦГ), па побéгне она́мо от ку́ћу па до́јде ова́м куде на́ше ку́ће па *уз доли́ну*, па бéгамо с њéга (Р), А затвори́ли да не побéгне, а он свé гледа́ја *уз оца́к*, како́ мо́ж да побéгне *уз оца́к* да се скри́је (ЦГ), И да вр́жем па пра́се да га извéдем, ја улéго у ко́чину да га вр́жем, онó кад га рипна *уз дúвар* и прс тики ми ви́сна, ете тэ́ј прс (Р), укачи́ се *уз слúбуи́у* нагоре (Г), не мо́гу да иду *уз сиейéнице*, несéам ка́дар да иду (Шп), почéло *уз јабуку́у* да се ка́чи (Г), и одоздо́л ишли *ус ри́и* (Г), орни́чки гра́ га ви́кэмо миé, тэ́ј, *уз др́во* па се чу́шља (П), накуде бúкете, *ус и́лани́ну*, куде твóега при́јетела (Т), е, во́јска, во́јска, крчи *уз реку́* та́м (КД), И он љáвол како́ је игра́ја, онí га, мисли́ли, затвори́ли, не́ма кúде да искóчи, он о́п *уз оца́к* (ЦГ).

Синтагма *ус ѝуи́* овде се редовно употребљава у значењу ‘путем’, тј. ‘док иде путем’: Он доóди сва́ку неде́љу, пла́ту потроши *ус ѝуи́* (К), *ус ѝуи́* да га срéтнем (К), та́мо *ус ѝуи́* емпу́т запуца́ше, озго́ра се јави́ше (ЦГ).

б) кэ[д] да се ски́ну *ни[s] слúбуи́у* (Г), ја да се ски́ну *низэ слúбу*, онó кэд ме

бътна *низэ слубу* (Г), и беш *ни[з] сїейенице* (Р), пуштули га *низ вóду* (Л), па иде си *низ рéку*, иде (Р), пошла *низ рéку*, у Радомницу ће иде (Р), हु нóсим да га фрљим *низ врлоїо* (ЦГ), на леђа сэм носила по седэмдесé кила *низ онуј ливáгу*, Стојáнову (П), носила сэм по четересé и две кила врéћу пуну чéчку тáмо дóле *низ рéку* брашно прáво овáмо (Л), свáг дэ[н] *низ онуј арїїину длéу* по двé дéца (Л), самá, па си прича *низ рéку* (Р), да ги водим *низ рéку* дóле (Тр), терáли смо ги *низ рéку* (Ш), ја поглéдам овдé, вóда иде *низ úлицу* (Тр), ка[д] дóђе рéка пá ће си иде *нис йуїи* (КД), ја детé, самó се врнем, áјде, áјде, та навáм, та се навалїи, ма какó га тóј, *низ Длэшко* (ЦГ), И кóву држи, пóшја да рáни свињу *низ бáсамци* ме глéда како ја и ти! (Шп), стапчé нóси еднó оволичкó и беш *ни[з] сїейенице* (Р), Он узéја кáзбу и ондé от кућуту овáмо *нис йуїиши*, и вика: „Стамéнко, Стамéнко!” (П), он до дé[г] да дóјде, ја кудé हु, какó हु, па *низ бóке*, па *низ бóке*, тўј у Ковáчицу (Р), ја हु *низ малу*, они ће привїкав: „Á, лисица, á, лисица!” (ЦГ), па *низ їрбїну* висї кóса (К), па кэд гу пўшти кóсу длéгу *низ їрбїну* (Г), па кáпе, па шамїје насáт вржев, па брисáльке, црвéне вўте па брисáльке по двé тўј *нис кўкови* (Л), हु нóсим да га фрљим у клисўру *низ врлоїо* (ЦГ), мојéга тáтка откарáше га тáм надóле *низ малу* (ЦГ), бегáмо Бўгари кэт јанáше *низ Орнїче* тáм *низ малу* па чéк нанáм пројдóше (ЦГ).

Предлог *їо*

4.1.3.1.4. Аналитичка конструкција са предлогом *їо* у испитиваном говору јавља се и у значењу *дуж, уз, ѿред*. Обична је са динамичним глаголима и показује да се објекат локализације креће у линији локализатора. Такво месно значење овога предлога познато је другим словенским језицима, али не и нашем стандардном језику (М. Ивић 1951–1952: 180–181). У монографијама о сродним говорима не наводи се посебно, али је регистровано, на пример, у говору Лужнице (Ћирић 1983: 104) и може се наћи у дијалекатском материјалу *Црноїправскої речника* и *Тимочкої дијалекатїскої речника*.⁶⁹ Потврде:

Заштó тáтко ги бéга *їо крај*, мóра ги купўје! (К), тáтко тáм се распрáла, а ми бéгамо *їо крај* (Шп), јáганци пунó, рїпав, рїпав *їо крај* (Г), па ми ће кóпамо, *їо крај* ће сéјемо (Г), голéма шамїја па йма чїпке *їо крај* (Шп), *їо ївщуїїу* по грéде нáтура трње (Р), бéву и тудéка такóј понападáли *їо країшиїа* (Ш).

4.1.3.1.5. Стари инструментал у просекутивном значењу (*їћи ливáгом*), са „значењем простора пређеног кретањем, односно простора у границама кога се врши извесна радња” (М. Ивић 2005: 122), у пчињском говору је замењен аналитичком конструкцијом са предлогом *їо* (што је логично, с обзиром на то да је њему најближа значењем била предлошко-падежна конструкција *їо + локаїиив*; в. М. Ивић 1951–1952: 177–178). Данас га је лако препознати код именица које представљају појмове са врло израженом површином и дужином:

па да искóчиш нагóре *їо йлáнинуїїу* тўде нагóре (П), причáећи, причáја, ишэја, одїја *їо йуїи* и си причáја (ЦГ), научїла се стока *їо йуїи* да иде (К), кэт потéраф стоку, *їо йуїи* иде, нїгде не скрéћа (К), *їо йуїи* кэд йдев, пóјев (К), ако га

⁶⁹ У поменутом *Црноїправском речнику* забележене су, на пример, ове реченице: *Йди по країште*, да не гáзиш по бачкóљ; *Тї кóси по країшта* а ја हु кудé-е дебéла травá (Стојановић 2010: 392), а у *Тимочком*: *Йди си по крај* да те не пргáзи нéшто (Динић 2008: 640) (подвукао М. Ј.)

срѣтнеш *йо љуѝ*, кажи му (К), И оно *йо љуѝ* – дрса гу, дрса гу, а по њума, а пред њума, дрпа гу, дрпа гу (ЦГ), да нађев бабу да доведев, али она фатила *йо грѹк љуѝ* (К), „Она отиде, она ако је фатила *йо грѹк љуѝ*.” (К), И они фатиф *йо грѹк љуѝ* – баба удавена! (К), жена си ишла *йо љуѝ* (Шп), Епа, *йо шѹј улицу*, одма туј, надоле, са теј стране, најголема кућа, ете гу туј доле (К), и појдо онде *йо љриѝну* да вицам офце (П), па бегале (овце) преко ноћ *йо љуѝине* (КД), *йо сѝебло* и се скину (Т), Јања *йо љолицу* оди (ЦГ), јуреф *йо љрисоде* надоле и кучики и они (ЦГ).

Оријентациона љерлативностѝ

4.1.3.2. Аналитичке конструкције са предлозима *више*, *љог/исљог*; *љокре*, *крај* (са значењем *љорег*) и *око(ло)*,⁷⁰ којима се првенствено идентификује позиција објекта локализације у односу на оријентир, добијају перлативно значење једино уколико је перлативност индикована одговарајућом семантиком глагола. Њихови пандани у стандардном језику су обично генитивне конструкције са предлозима: *више*, *изнад*; *исљод*; *љоред*; *крај* и *око(ло)*.

Предлози *више* и *љог/исљог*

4.1.3.2.1. У испитиваној дијалекатској грађи не могу се препознати аналитичке конструкције са предлозима *више* и *љог/исљог* уз директивни глагол, које би имале перлативно значење, осим, можда, неколико:

фрљѝ га *више њѝ* (Г); протињамо се *љоѝ љоѝѝор* (Г), па да прокопав овакој *исљоѝ шѝѝалу*, доле, овде (КД), и тамэн ишли ондека *исљог бѝрамѝ* туј на едну артѝнку (КД).

Најпоузданији знак перлативности у овим потврдама јесте предикат лексикализован глаголом са перлативним префиксом *љро-* (*љроѝињамо се*, *љрокоѝав*). Такође, „перлативност може бити подржана и одговарајућим перлативним прилогом (*ѝѹгѝ, онѹгѝ*)” (С. Павловић 2000: 36), што је случај са једном од наведених потврда (*ондека исљог бѝрамѝ*). Предлози *више* и *љог* су много фреквентнији у значењу индирективности (в. т. 4.1.1.2.1) и адлативности (в. т. 4.1.4.2.4).

Предлози *кра(ј)/крѝ(ј)*, *љокре* и *око(ло)*

4.1.3.2.2. У поглављу о индирективности (в. т. 4.1.1.2.5) наглашено је да предлог *кра(ј)/крѝ(ј)*, уз глаголе мировања, има два значења: *куде* (у стандардном – *ког*) и *љокре* (у стандардном – *крај*, *љорег*). Та његова одлика истовремено условљава да, уз директивне глаголе, овај предлог носи значење адлативности – када значи исто што и предлог *ког* (в. т. 4.1.4.2.3), или перлативности – када има значење предлога *љорег*. Перлативно значење предлога *кра(ј)/крѝ(ј)* уочава се у следећим потврдама:

на коњаотога се укачи, укачи се он па иде *кра човѝекаѝоѝа* на коњаотога (Т), И знајеш колко ми омета, не могу од њѝга леб да омију, ни могу, овакој кат^а мѝзу офце ја га сѝс, *кра овија* га стиснем (сломлѝени прст), али леп овакој кат^а мѝсу свѝ ми бѝшка стојѝ (Р).

⁷⁰ Правац „реализације директивне радње у односу на два или више оријентира” (С. Павловић 2006: 86) исказује се интерлокационим *међу/између*. Ово значење, нажалост, није регистровано у забележеној грађи, иако је могуће и у истраживаном говору.

У испитиваном дијалекатском материјалу са простора Горње Пчиње уочена је и једна потврда аналитичке конструкције са предлогом *ѿокре* у перлативном значењу: и мѣткови само: *ѿију, ѿију, ѿију, ѿију, ѿокре мѣне летѣв* (П).

Предлог *око(ло)* са ОП, уз глаголе одговарајуће семантике, такође може имати значење перлативности. Управни глагол уз ове конструкције врло често има префикс *за-* (*залића, зађе, заведе, залѣти, замоѿа*):⁷¹

око оѿњиштиѣ у кућу играф, сви се нафаћава (К), свекрва игра *около кућуѿу* (Тр), играв *око оѿњиштиѣ*, залићава (К), огњиште је имало па *около оѿњиштиѣѣто* ће залићава (Т), поп тамо венча ги, залића ги *око онѿј*, једно као осталче (К), па залића *око ведрѿ* (Г), зађе *около онѿј ѿѿачку* (К), та трипути *около оѿњиштиѣ* гу заведе, залѣти и такој (Л), *около њѣта* се окрене (К), па замоће црева *около ѿреду* (ЦГ), од врбу неки прут откршимо па замоћамо *око кавдаре* па цвеће натуремо (Шп).

А д л а т и в н о с т

4.1.4. Адлативност подразумева усмерено кретање према одређеној тачки или завршавање таквог кретања у одређеној тачки. Она се граматикализује аналитичким конструкцијама са одговарајућим предлозима: *у* и *за* – када се кретање завршава у унутрашњости оријентира, *на* и *врз* – када се завршава на површини оријентира, дифузним *ѿо*, локационим *куде/ког* (на месту слободног датива у стандардном језику), *накуде* (на месту стандардних предлога *ка* и *ѿрема* са дативом), *ѿо* (са значењем *иза*), *до* – којим се истиче досезање завршне тачке усмереног кретања, јуксталокационим *у, крај, ускрај, ѿокре, ѿоред, ѿри* и *око(ло)* и оријентационим *више, наг* и *ѿод, ѿред* и *ѿоза*.

Локациона аглаѿивности

4.1.4.1. Адлативност се у сфери инклузивне спаѿијалности исказује општим падежом с предлозима: *у, за* (интралокализација), *на, врз* (ареалокализација) и *ѿо* (дифузност).

Предлог у

4.1.4.1.1. Када се кретање завршава у унутрашњости оријентира употребљава се предлог *у* са ОП именске речи (у стандардном српском језику на овоме месту наша би се предлошко-падежна конструкција *у + акузатив*). Глаголи са којима се комбинује поменута аналитичка конструкција су директивни (префиксирани или непрефиксирани):

данѿз да ѿдем у *Трѿовиштиѣ* (ЦГ), ја кѣт сѣм ишла у *Врање* (ЦГ), сваки мѣсец, бре, ѿде у *Врање* (К), па у *груѿу кућу* ѿдеф (Р), ѿдемо у *ѿѿе* на жѣтву (Л), ће си ѿдемо па у *груѿе куће*, ће ѿдемо навечер (Ш), Сама си ѿдеше, у *Кленѿке, у Бујаноѿце*, јану си коња па си ѿду (К), ја ѿдо за моѿи деца чѣк у *Глѿк* (К), па у *Сѿајѿѿце* ѿдеф погѿемки (Г), Идоће ли ви у *Македѿнију?* (П), а ове[j] јѿш ѿдеу у *Тѿбужде* (К), Мѣт, у *мѣѿ* млогѿ ѿдеу (ЦГ), ѿди у *ѿлѣву*, изваље се, ће ти оздравѣје (Шп), нека ѿде у *Билѿчу*

⁷¹ У стандардном језику на месту ових глагола уобичајени су они са префиксом *об-*: *облеђе, облизи, обиђе, облиѿа*.

(Шп), и ко[j] је могаја да оди ишја је у *Лесницу* (Т), из бугарско сол смо купували, из бугарско, дори у *бујарско* да иде пронајдев неки, та докара отут (Г), у *какво* сэм овде врло дошла (Т), кој ти се надја више да дође у *Коћуру* (К), и дојдев у *село* (П), и оно нешто дојде у *кућу* (ЦГ), и дев, и дев и дојдев у *село* (ЦГ), у *село* ми дојдоше сви (Г), за зиму се спремили и ошли си у *кућице* и била дошла зима (ЦГ), ото у *Ђосинци* да беру сено (Г), ће отидев у *кућу* (Шп), и отишја у *ирође* (ЦГ), има да отиду у *ирође* (Шп), отиде си у *колииче* њојно (Г), која сме да отиде у *ирође* (Шп), Отиде у *воденицу* – она удавена (Р), ће појев и отидеф па у *грују* *кућу*, та два дџа и дев, у петак и у суботу... пред Велигден (ЦГ), отиди у *радњу*, па оћеш ли панталоне, оћеш ли блузу (Шп), отидоше у *маалу* (Шп), отиде си у *колииче* њојно (Г), отишла сэм у *иућо* (Т), Стоиле, ајдемо си у *јоље* (Л), Ај тамо у *кош*, туј у *жишо*, мене ми мајка омесила чисто кравајче, та тебе да те рану (Р), Ај тамо у *сиреју*, има поганци, ваће си поганци (Р), Овдџк ћу умру, немој да ме терате у *Пролџе* (ЦГ), четири пути сэм терана ја у *Врањето* (Т), и не тејаше ми кажев дек у *Врање* ће ме тарав да се оперишу (Л), а он бега там горе у *иланину* (К), ја ћу га опуштим куче, па беж у *кућу* (Р), бџе бегаја у *чукар* (КД), ти си побџла, вика, у *лаи* (КД), оно кџ се џипка у *једн илои* (Т), па кџ се бџтнемо у *неку иченицу* (Л), Ја сэм се качила, сине, у *дрвја*, дубице голџме, па сэм кастрила као муш, шџму сэм кастрила (Л), и ће га води у *воденицу* да га остави да га удавев вампири (Р), једанпут ме води Милан у *Врање* (Р), прати гу њојнуту у *воденицу* (ЦГ), па га носимо у *воденицу*, па га мељемо, и о[т] тој леп месимо (Р), седнемо у *скуи*, па она му баје там (П), има да ме дине у *небеси* (Шп), дџо се ја та у *Албанци* куде Стојну (К), прекара свадбу па невесту свџев у *избу* (ЦГ), с кола да откара у *село* (Л), и одвџла гу па њум у *воденицу* (Р), и довџе ме овџека у *овуј кућу* (Т), А чџмо да је прџшја мој домаћин у *Трџовишиџе* (К), ће накарџемо говџда у *кошару* (ЦГ), у *кошеви* симити натџрани (Шп), Озгор се испџкло, вршњикџт црвџн, а оздол – тџсто, и набиџе се жарџт и пџпелџт у *лебџи* и прџсти пропџдав! (П), у *илџвџу* набиџемо слџму (Г), она му набила крџпу, газу *усџа*, шећер, неће га доји (Тр), пет пут га гаћали с пџшкџ, не га фатија крушџм, па тџг му нагњџли цџв *усџа* (К) (в. напомену 38), насипем и у *дрџџе* (Р), и насџли жар оздол, та се пџче, а ја насџлу пџпел и жар у *идгницу* па спџшту погџчу у *идгницу* (П), а кудџљу забџднеш у *идџес* па с овџј рџку тџгљџш (ЦГ), и носимо тамо у *долџну* куде туј црџкџву (Шп), такџо (корито) ће унџсемо у *сџбу* (Р), ти здрав у *зџмџу* не мџж да улазаш (Шп), они улџгли у *кућу* (Л), ја улџго у *кџчџну* да га врџем (Р), кџд улџгне снашџка у *кућу* (Шп), какџ улџго у *иуџиу* *кућу*, а вџздан кра њџм (Л), она више у *кућу* не трџба да улџгне (Шп), шџто напреле преко нџћ на тога чџвџека кудџ су у *кућу* улџгли (Шп), Појев и улџгнев у *кућу*, чџнев здравџ-живџо (ЦГ), (улџгнем) у *моу кућу нџву* (ЦГ), она си улџгне у *руџу* крај лџсиџики (Т), а лџсиџа си улџгне у *идџрум* (Т), увџде ме у *кућу* (Ш), увџдемо онџј прџџу у *брџила* (ЦГ), сџ свџ лџсџа увлџчени у *зџмџу* (ЦГ), и ће тџрев у *коџџл иџраџџан* (Т), тџрџмо сџриште у *коџџл иџлем* (Г), турџ им у *јџсле* сџно (Р), зџље си тџри у *каџу* (К), па у *нешиџо* ће га тџрџмо (Р), па си га тџри у *онџј љџљџче* (Г), она му гу тџри њџму у *џво* (Л), она у *зџби* неће тџра шџћџр (Ш), Ја сџг не мџгу да тџру *џџа* (К), тџрев га у *црџџну* вршњикџт (Т), „Евџ овџ[j] је пуно дџца, сџк ћу ви тџру у *врџе!*” (Шп), па у *нешиџо* ће га тџрџмо (Р), па тџри дџџ ламџе у *сџбу*, па жџне прџдеф (Шп), па за лџтџс мџсо у *замрзџивџч* стџвете (П), остави се од онџј тџсто квџсџц у *неко шерџџе* (Р), Платно, трџба бџше... нашџранџо платно старџврџмџско, свџ га растрџби, па спрџго овџко, па у *бџшџу*, пџну бџшџу (Ш), чџрџбуту расџпемо, а зрџната у *брџсџљџчки* (Р), цџпке зџберџв у *нишиџо* (К), у *коџлџ* ће нацрџпе” (Т), пџре ће пџшти у *коџџл* (Г), и у *свџџе* кџпне (ЦГ), и туј

молитву пинјемо и у *корићо* сипјемо (Р), да га сипе у *иџј бучку* (Ш), па сипемо у *греје* (ЦГ), нека си ги горе, у *село*, носи (Т), Овршимо жито, па носимо у *воденицу* да се смеље (Г), па га носимо у *воденицу*, па га мѣлемо, и о[т] тој леп мѣсимо (Р), носимо си у *цркву* на дѣн бѣш (Шп), да ги ваћав да ги носев у *Београи* (Г), у *илаву* га бѣше нѣшто удрило (ЦГ), и врећа от полицу – браам у *враћа* (П), како удрило у *неко ораче*, такој га отсѣкло (Т), удрија гу у *слабину* (К), у *иџн* сѣм удрила (Ш), право у *срце* га удрили (КД), викам ега грѣм гађа у *вас* (П), искочев жене па овакој прскав жито у *њи*, прскав (ЦГ), ја ви не вика у *кућу*, пошла бѣше и такој останá овде (Л).

Уобичајено је чути конструкцију „из тачке X у тачку Y”, којом се на неки начин одмерава простор који објекат локализације пређе од унутрашњости једне до унутрашњости друге тачке:

та̀тко ми дојде *ис Коћуру* у *Мари́анце*, куде по̀па, куде поп_Мило́јка (Ш), *из Моши́еницу* су досѣлени у *Вра́ње* (Ш), Доо́дев у *Брезовицу*, *из Гло́ї*, горе (К).

Предлог за

4.1.4.1.2. Конструкција *за* + ОП употребљава се, такође, за означавање завршног места кретања (обично схваћеног и као циљ кретања). Она одговара предлошко-падежној конструкцији *за* + *акузатив* у значењу *адлативне интѣрлокализације* у српским говорима са сачуваном флексијом⁷² и постала је изгледа уобичајена на целокупном српском језичком простору (Синтакса 2005: 726; С. Павловић 2000: 19; Марковић 2000: 225; Ћирић 1983: 103; Богдановић 1979: 105; 115; Вукадиновић 1996: 257),⁷³ а обично подразумева да локализатор буде назив насеља, области и сл. Потврде:

Мáлка она̀ седѣ, па си о̀тиде *за Бео́град* (К), Оставише ме у бѣлницу, што_ћу̀ да сѣду, преглића́ ме лека́р, ајд *за Вра́ње*, упути ме (Л), да му каеж дека је дѣте *за Вра́ње* упу̀тено и ја ће иду с њѣга (КД), с камион су ишли тѣретни овдека о[т] Трговиште *за Вра́ње* по јѣдáмпут (КД), Божа бѣше *за Вра́ње* отишја (Ш), идеф си *за Вра́ње* и они (К), па ги после откарáше она̀м *за Изво́р* (ЦГ), Кэ[т] да гу води син ву *за Ома́льцу*, па понапрет јáдна бѣлна, бѣлна дојде овде (П), водија некога учитеља *за Палáнку* (КД), ја иду на Кумáново, па от Кумáново Млáдо Нагоричање што иде во[з] *за*, афтобу[с] *за Палáнку*, и се скину на Млáдо Нагоричање, а сѣк не мош се иде (Шп), они су *за Раисѣовац* дигнени (К), он *за* мене нѣје, нѣје, каже, *за* мене, он је, каже, *за Скопје* да га водиш (на уролошко) (Шп), па си отишја *за Швајцарску*, тáмо (Р), кэд већем да идемо *за Бу́гарско* (К), он туј иде *за долину*, тáм да иде крај стоку (КД), пүт спровѣдомо чѣк одѣвде тáм *за село* (Тр).

Предлог на

4.1.4.1.3. Уопштено посматрано, када се кретање завршава на површини оријентира употребљава се предлог *на* са ОП именске речи (што одговара стандарднојезичкој акузативној конструкцији са предлогом *на*), а глаголи са којима

⁷² Иако М. Стевановић сматра да се овом предлошко-падежном конструкцијом „означава само усмереност кретања у правцу именованог места, али не и достизање у њѣга” (М. Стевановић 1986: 433–434), изгледа да она не представља адлативност необележену обавезношћу досезања циља.

⁷³ Предлог *за* у овом значењу примећен је и међу потврдама у т. 506 монографије о говору Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 115) и у *Црношѣравском речнику* (Стојановић 2010: 68, 170, 802).

се јавља ова синтагма су, такође, директивни (префиксирани или непрефиксирани). Потврде:⁷⁴

1. ја та̄м идеше на њиву (Г), на њиву не мо̄ж да искочи (Шп), па донесе на њиву ручак (Шп), па на едну коричку тӯрев завиченце оволицко дебело (П), и се̄ду си овако̄ј, кад̄ оно̄, кад̄ ми легна̄ја на вуйу, на кра̄ј, смо̄к (Г), и онӣ ће тӯраф парчки на криӯцу (Р), море, фрљи га тӯј на земљу (Р), оно̄ гриза, гриза, и оп, падне на земљу (ЦГ), Бугари дојдоше па се̄доше на ливаче̄то (Т), се̄дна онде̄ка на ливаче (К), претичамо се та̄мо на њиву кој напре̄т ће искочимо на хо̄ш, та̄м (Гр), не ни пушти да искочимо на улицу (Гр), а кума Лӣја легнала на љӯш, легала (Л), идомо с мо̄ју сна̄јку на љӣјац у Трговиште (КД), јагњето га на ірђбе̄ терав (Р), да дооди на мо̄ј ірђи (П);

2. а с̄г нашо̄ дете на ос̄т̄ал се ука̄чи (Г), њему су црева̄ вадени два̄пути на ас̄т̄ал (П), јед̄н ле̄б га расплеска̄ на с̄т̄ол (Гр), и на ірӣ ірӣе̄зе смо седнували ле̄[п] да едемо (Л), ће тӯриш овако̄ј на со̄вру (ЦГ), каначе̄ во̄ду и погачу прине̄се на ірак̄ (Ш), нека си га тӯри (ћилим), к̄т се ожени, на д̄в̄ар (ЦГ), на гр̄вља га ка̄чимо за зиму, више̄ оге̄њ (Г), и однесе̄ краваче̄ на б̄ку воденӣчну (ЦГ), ако се̄ требе̄ жито у вре̄ће дока̄ра па се̄ ка̄чи на ішаван (П), и ја се̄ ука̄чи нагоре̄ на іђ ішаван (Г), жње̄јемо га па га врз̄ујемо у сно̄пје, па га вр̄шимо, па га ве̄јемо, па га доно̄симо на ішаван, па га но̄симо у воденӣцу, па га ме̄љемо (Р), свӣ ће искоче̄ф онде̄ка на с̄т̄е̄йенӣце (Шп), ја искочӣ горе̄ на с̄ира̄ӣ (Гр), ка̄чи се̄ старе̄јко на кӯћу (Шп), Те̄ј па ко̄зе иска̄рала ги нека ба̄ба на іланӣну (Р), и ће искочимо̄ горе̄ на рӣӣ и ће еде̄мо леп (ЦГ), не мо̄гу с̄г да иде̄м за гове̄да ја на рӣӣ (ЦГ);

на ко̄ња̄йо̄ја се ука̄чи, ука̄чи се он па иде̄ кра̄ чове̄ката̄га на ко̄ња̄йо̄ја (Г), и то̄варимо на ко̄ња̄ (ЦГ), па т̄г то̄варим рӯбу што им̄ам на ко̄ња̄ (ЦГ), качилӣ гу на ко̄ња̄ (Шп), и на̄шја гу лисӣцу, умртвила се на пӯт, и фрљија гу у ко̄ла (Шп), па се̄дне на ра̄ђжу, наместев ра̄ђжу (Шп), на с̄т̄олице̄ не се̄дињ̄ав (ЦГ), па ћу се̄днем на раз̄бо̄ј и она̄ ће је до мене̄ (Р), Основемо̄ вуту, па тӯримо на раз̄бо̄ј (ЦГ), прђстро̄мо ги на іло̄ӣ (Р), и врз̄аја свон̄ђ на б̄ку (Р), се̄днем тӯј па ст̄упим на іђднош̄ку (Р), ступӣја он на іђднош̄ке (ЦГ), он ступна̄ја на сла̄мкӯӣу (Г);

па турили на іӯшке̄ӣе ноже̄ви (Р), па по̄сле да над̄енеш (вуну) на куде̄љу па да пред̄еш (ЦГ), она се на сл̄е̄ӣцӣ наметне̄ ло̄тра (ЦГ), и она на ре̄мен му за̄кача чара̄пу (Л), намотам на еднӯ да̄чицу (К), и што см̄ота на он̄ӣја̄ кл̄ӯичики (Шп);

и наметнев (белезике) на не̄в̄есӣу (ЦГ), поднӣчарку ву наметне̄мо на ро̄к (крави, против урока) (Г), на ср̄це ми је легна̄ло (ЦГ), па овде̄ овако̄ј им турили на обра̄зи (Р), и он тӯри му д̄ипелку на но̄ју и одведе̄ си за сна̄шку (ЦГ), нач̄ешљамо се, нач̄ешљамо, па шна̄ле натӯрамо на іла̄ву (Шп), и та̄тко га тӯри на ра̄мо (Шп), из уста̄ вадила и на љ̄фце̄ мота̄ла (ЦГ);

3. и та̄мо иш̄ђја на некӯ во̄ду (Л), и одвела̄ га на̄вечер на во̄ду (ЦГ), па иде̄мо си на вод̄ицу та гу помӣјемо кра̄ву (Г), и ће иде̄ на мо̄ре (Гр);

4. иска̄рам ђфце̄ на Бо̄ровӯ чӯку, она̄мо горе̄ (Р), пове̄ја га, боже, на Све̄йо̄ја̄ Ил̄ӣју да га во̄ди та̄мо (Г), па пе̄шки с̄с та̄тка ми, па преко̄ Бӯштр̄ње, па та̄мо на Зла̄йо̄ко̄ј (КД);

5. иде̄ ли сл̄нце̄ ве̄ћ на кра̄ј, да за̄јде, нӣгде не̄ма да ги видиш̄ Бугари (Р), не

⁷⁴ Потврде поменуте аналитичке конструкције у значењу адлативне ареалокализације и овде су распоређене према истом принципу као у т. 4.1.1.1.2, тј. значе завршетак кретања: на горњој површини нечега (1), на неком више постављеном месту (2), на отвореном широком простору, поред реке, мора, језера (3), на географском појму који се обично налази на некој висини (4), а понекад предлог на стоји и уз имена појмова који су у некој вези са претходно изложеним (5).

знам како ће искочимо на крај (Гр), оно си беше отишло на онота свѣта (К),⁷⁵ иде на свако мѣсто (Т), беже на друго мѣсто (Т), па там отидемо на мѣсто откут смо пошли (Г), девојка немој да се пишмани, па да отиде на друго мѣсто (К), на њејово мѣсто га туј турише (Ш),

на сваки телевизор тија прѣседници дојдев (Г), и дошли ђаволи, збрали се пуно и на врајиа (ЦГ), И дошја вампир и тропа на врајиа (Р), и те ти ги Бугари на врајиа (К), и снашка улѣгне на врајиа (Шп), станала сам си на врајиницу (К), купимо на едно мѣсто едну кућу пустуту, та Добросав отиде на њозе, па си прави кућу горе (Г), и отишја на колибу (ЦГ), на едну стирну падну, па на друју (Г), шѣпна ми на љо (Л);

па искочу там на слунце па гледам (Л), Сѣдни си на слѣнце, па си плѣти (ЦГ), на снѣк не изведе тамо (Р), отсѣчемо бѣдњак па туримо на ђењ (Г).

Предлог *врз*

4.1.4.1.4. За указивање на просторни однос у коме се објекат локализације смешта, односно, завршава своју активност тако да захвата (такорећи, покрива) читаву горњу страну локализатора, употребљава се предлог *врз* са ОП. Ова аналитичка конструкција одликује се следећим параметрима: *аглајивност* и *ареалоказација*, као и тиме да се обично употребљава уз глаголе *финалне директивности*, односно *лајале смешиња* (*лејне, ѓадне*), који могу и да изостану. Могуће ју је заменити предлогом *на* и/или предлогом *преко* уз ОП, мада се стиче утисак да се употребом предлога *врз* постиже „виши степен „конкретизације” него код падежних синтагми са предлогом *преко*” (Милорадовић 2003: 118).⁷⁶ Потврде:

та *врз дејѣто* легнала (Г), па овакој легнаја *врз њѣта* (ЦГ), он паде *врз едну грамѣду* (Г), и они, потрја се едн накуде еднѣга, *врз њѣта* паја трупат и убија га (Г), врљи једно чергиште *врз нас* (Г), камење, куп, расипа *врз мене* (Г), оно пушта зѣмљу *врз нас* (Г), Оно си зѣмња пада *врз нас* (Г), па кат прогорѣја таванат, па озгор житото – куп *врз кубѣто* (Р), и ја рњечки, та *врз шарѣбе*, како удри с рѣкуту, оо, стѣмни ми се! (Р), ја потрча да ги сѣпру, онѣ како ме бутнаше, па *врз мене*, еднѣ по еднѣ, етѣ туј (Р), ми си да јѣдемо лѣб – оно кѣт се сипа, вика, онѣ гра, вика, *врз нас* (КД), а оно, вика, пуца по ђѣцете камење, камен преко камен, каже, *врз ђѣце* (ЦГ), па *врз шамјују* се гурѣф, сине (Г).

Предлог *ѣо*

4.1.4.1.5. Дифузну адлативност можемо препознати у конструкцијама предлога *ѣо* са ОП именице у значењу „разна места исте врсте”, када радња директивног глагола (који је у множини) подразумева усмереност према одређеном циљу, а не лутање по његовим разним тачкама и још, када ту радњу реализују „разни људи исте врсте” (уп. С. Павловић 2006: 98).

отишли ли нанѣкуде *ѣо неке куће* (Р), „Море, рече, море козари, идеф *ѣо куће*, та да се наѣдеде!” (К), натѣрѣф *ѣо осѣали* (Т), млосина вадѣше парѣ *ѣо ѣѣј ливѣде*

⁷⁵ Ова потврда представља пример хиперкорекције.

⁷⁶ У материјалу из Горње Пчиње има много више потврда овога предлога са адлативним значењем уз глаголе финалне директивности него оних са индирективним значењем уз глаголе мировања (уп. са т. 4.1.1.1.4).

наше (Г), а ми *ѿо ѿрње* побегамо, кој куде види (П), (Бугарски војници) изнашли, па ископали, па однели *ѿо ридинишиа* нагоре рогоже, што у плеле жене (ЦГ).

Адлативност, као завршна усмереност, уочава се и „када више јединки завршава своје кретање у различитим тачкама истог оријентира” (уп. С. Павловић 2006: 37):

скријемо се *ѿо ѿору* (Г), побегнеф *ѿо шуму*, кријеф се (К), па после останаше си *ѿо Извор*, там (ЦГ), та се после отселише, отидоше *ѿо Врање*, там са сџк, у Врање (ЦГ), деца њињи отоше, едни *ѿо Врање*, едни *ѿо Македонију* (Тр), отселише се једни *ѿо куманофско*, једни *ѿо Врање*, једни *ѿо Триовишије* си се отселише, који измреше (КД), скрије се (стока) *ѿо шушљак* од врућину, анев ги, анев ги мује (Г), ние зберемо онј пуздѣрке па нанесемо *ѿо кућу*, ће свиткамо да вечѣрамо (ЦГ), неки једев ножѣви, неки гњѣтеф *ѿо усѣа* (Шп),

или „када једна или више јединки сукцесивно усмерава своје кретање на разна места исте врсте” (уп. С. Павловић 2006: 37):

иде *ѿо куће*, досађа на људи (Л), И он ишѣја там *ѿо куће*, *ѿо ковчазу*, куде жене, куде невѣсте, улазија *ѿо дѣике*, донѣја промену (Р), Пошто је трговац иде *ѿо трагови* (Тр), деда Цане мој га немаше тамо, бѣше негде отишја *ѿо шѣрени* (Шп), качија се *ѿо павани* (Ш), Па *ѿо куће*, свѣде си идев (лазарице) (К), Идеф си *ѿо куће*, по, идеф си, куде сваку кућу си идеф (К), па бѣгамо там *ѿо буке*, кријемо се (Т), тој мѣсо куде крили *ѿо буке*, не нашли (ЦГ), бѣште *ѿо долине*, *ѿо ѿрње*, крије се (П), *ѿо долине* смо се крили (Р), *ѿо ѿдружи* се гнѣтешемо (Т).

Такође, уз глаголе који значе удар⁷⁷ конструкција *ѿо* + ОП добија адлативно значење: „ударити (и сл.) у правцу извесног дела тела са достизањем тога места” (М. Ивић 1951–1952: 177).⁷⁸ У трима последњим забележеним потврдама ове врсте, „глагол додира” се подразумева:

ја му даам, оно неће, ја га удри *ѿо обрас*, он па мене *ѿо обрас* овакој! (К), па кад ме је удрила с кундак туј, *ѿо ѿрѣди* (Тр), лампа срчана о[д] дѣвар па њум *ѿо ѿлаву* (П), да има кој да мане з дрво, та њум *ѿо ѿлаву* (П), и татко полѣк, полѣк, па лисицу *ѿо ѿлаву* – утѣпа гу (ЦГ).

У истом значењу и уз исту врсту глагола може се, по свему судећи, наћи и аналитичка конструкција са предлогом *ѿреко* (уп. са т. 4.1.3.1.2): па млатија, вика, *ѿреко ноје*, млатија (П), кад ме она мене с едно држаље *ѿреко ноје*, ја реко: „О, туго, реко, утѣпа ме!” (Г). Предлог *ѿреко* је у овом значењу обележен у односу на предлог *ѿо*; наиме, *ѿреко* се употребљава (поред предлога *ѿо*) уз именицу којом се именује део тела (*ѿрсти*, *лице*), и то обично онај који се појављује у пару (*очи*, *образи*, *уши*, *ноје*, *руке*) или који је очигледно састављен из два дела (*рѣка*, *нос*). У складу са овим, може се чути: *удари ѿа ѿреко образ*, *ѿреко ѿрѣди* или *ѿреко очи*, али не може: *удари ѿа ѿреко ѿлаву*.⁷⁹

У адлативном значењу и уз глаголе ударања, забележена је, међутим, и употреба конструкције *ѿо* + ОП именице која не означава неки део тела. У овом

⁷⁷ За ове глаголе М. Ивић каже да „носе у себи значење додирнути – или додиривати – извесну површину тела, па се према томе значењу могу назвати глаголима додира” (М. Ивић 1951–1952: 177).

⁷⁸ И у Парафинском Поморављу забележене су конструкције *ѿо* + ОП место *локашѣва* са поменутиим значењем (Милорадовић 2003: 272).

⁷⁹ Дакле, у примерима: лампа срчана о[д] дѣвар па њум *ѿо ѿлаву* (П), да има кој да мане з дрво, та њум *ѿо ѿлаву* (П), и татко полѣк, полѣк, па лисицу *ѿо ѿлаву* – утѣпа гу (ЦГ), не би могао да се употреби предлог *ѿреко* уместо предлога *ѿо* (*ѿо ѿлаву*). Ова правилност утврђена је на основу: проучавања грађе са истраживаног подручја, детаљне анализе потврда из *Црнојравској речника* (Стојановић 2010) и стања у „матерњем” (призренско-јужноморавском) говору аутора.

случају не може се очекивати предлог *преко* уместо предлога *ио*:

а оно, вика, пуца *ио оџеиће* камене, камен преко камен, каже, врз оџе (ЦГ), и там почѣја по кафану да бије, *ио шишиња*, *ио чаше* (Г).

Оријентациона адлативност

4.1.4.2. У сфери ексклузивне, тј. оријентационе спацијалности адлативност се исказује аналитичким конструкцијама са предлозима који су необележени обавезношћу досезања циља (*куде* ‘код’, *накуде* и *ио*) и онима који су маркирани извесношћу досезања именованог оријентира или његове близине (јуксталокациони *до*; *у*, *крај*, *ускрај*, *иокре*, *иоред*, *ири*, *око(ло)*, супралокациони *више*, *над*, *изнад*, сублокациони *иод*, *исиод*, антелокациони *ипред*, *сирема*, постлокациони *иоза*, интерлокационо *међу*).⁸⁰

Предлози *куде*, *накуде* и *ио*

4.1.4.2.1. Адлативност необележена обавезношћу досезања циља, која подразумева „усмереност објекта локализације ка локализатору-циљу без података о томе да ли се локализатор-циљ и досеже” (СИНТАКСА 2005: 190), у истраживаном говору остварује се неколиким предлозима: *куде*, *накуде*, па и предлогом *ио*.⁸¹

4.1.4.2.1.1. У говору Горње Пчиње, као и у другим призренско-тимочким говорима, за изражавање циља кретања, односно крајње тачке неког кретања започетог негде другде, појављује се нова, локациона конструкција *куде* + *ОП*. Иначе, у стандардном српском језику и многим народним говорима за изражавање циља кретања употребљава се и слободни датив. У говорима захваћеним аналитизмом, међутим, појављује се као иновација локациона конструкција *код* + *зеништив* / *ОП* за означавање циља кретања (и када је у питању лице као тај циљ). Понекад се употребљава и *уз* + *акузатив* / *ОП*. Таква је ситуација у Параћинском Поморављу (Милорадовић 2003: 151–153), а како закључује аутор монографије о поменутој области: „Датив циља или смера уз глаголе кретања није нарочито продуктиван ни у другим косовско-ресавским говорима. И у овим говорима њега све више потискује предлошка конструкција *код* + Г.” У горњопчињском говору такође су врло честе дативне енклитике уз глаголе кретања (*доћи*, *ирићи*), уколико су употребљене самостално:

двѣ писма му дојдоше (Ш), И тџ свѣкѣр ѿ дојде отут (П), Догодине да ми дојдеш на госте (П), у сѣло ми дојдоше сви (Г), сви ми дојдоше: унџи, параунџи, деца (Г), и сви ми дојдоше деца (Г), ни си ми дошја да сѣм те маала (Л), овај ис Трговиште ми чѣсто дооди (Т), дојде ми, вика, лѣко, лѣко (П), доодеф си ти (К) и сл.⁸²

⁸⁰ Овом инвентару предлога свакако припада и адлативно *докуде*, којим се такође означава крај усмереног кретања, али у забележеној грађи, најалост, није било потврда са овим његовим значењем (в. т. 4.2.2.2.2).

⁸¹ У истраживаном дијалекатском материјалу нису се нашле потврде предлога (*сирема* у поменутом значењу. Када је у питању категорија спацијалности, забележене су једино две потврде са обликом *сирема* у значењу индирективне антелокализације, према С. Павловићу (2006: 46), или статичке директивности уз глаголе заузетога положаја окренутости, нагнутоги, према И. Антонић (СИНТАКСА 2005: 190–192) – в. т. 4.1.1.2.3 и једна потврда, опет са предлогом *сирема* у адлативном значењу (в. т. 4.1.4.2.5).

⁸² Има и потврда, попут следеће: тџ син ми дошја лани (П), код којих остаје помало нејасно да ли је

Међутим, примера са акцентованим заменичким облицима готово да нема – забележене су само две такве потврде: братанице су доодиле *ним*, од брата ми ћерке (Р), а *нас ни* су комшије дођували (Шп). Они су потиснути поменутом конструкцијом *куде* + *ОП*, мада, чињеница да су ипак забележени сведочи о томе да је некада и у овом говору функционисао слободан датив уз глаголе кретања. Уобичајена је, дакле, употреба пуних облика заменица у конструкцији *куде* + *ОП*:

она је доодила *куде мене* често (Ш), доодев годишњо по једампуг *куде мене* (Р), за распус па доодеф *куде мене* (К), некџт ће дојду *куде шџебе* (П), да дојдеж довџечер *куде нас*, на спиџење (ЦГ), свџ *куде нас* дооди (Ш), слџбо доодев, слџбо доодев *куде нас* (П), она и *куде њум* ће отиде (ЦГ), овај си Вџсна дооди *куде њџа*, а он там *куде њума*, а не жеџеф се, влџчеф се такој (ЦГ), дојдоше тија двоица *куде нас* (ЦГ), нема зашто да идете *куде њџа* (П), зашто идеш *куде њџа!* (П), *куде која* да идеш (Шп).

Тако је и са именицама: редовно се наилази на предлог *куде* са *ОП*, на месту где би (у стандардном језику) могао бити слободни датив циља или смера уз глаголе кретања. То наводи на закључак да се процес потискивања беспредлошког датива (циља кретања) предлошком конструкцијом *код* + *јенишив* одиграо пре него што су форме датива потиснуте облицима општег падежа.⁸³ Ни другим призренско-тимочким говорима није страна синтагма *код* + *ОП* у означавању циља кретања (на пример: Тирић 1999: 157; Марковић 2000: 226; Богдановић 1979: 108). Потврде из Горње Пчиње:

Они и сџг тија доодеф^в *куде Оргџна*, тија, деда_Нџсини унуци (ЦГ), дојдеж *куде мој* (Р), дојдеф свџтови доле *куде мој* (ЦГ), *куде шџџ ешрве* (доодила) (К), Сваку годину доодеф по месџц дџна, гџре, *куде свџрву*, по месџц дџна *куде мене* овдџка (К), па си дођоше *куде куђу* (К), па ће дођемо па *куде куђу*, па ће вечерџмо (К), докарџмо *куде куђу*, *куде куђу*, за стоку за зиму (Г), кџт отиде *куде оноја удовиџша* (ЦГ), отиди си *куде човџка* (ЦГ), *куде шџуј бабу* кџт ојдомо (ЦГ), отидомо па *куде Злашкџу* (ЦГ), двџнајџез године неје отишја *куд лекџра* (Т), а *куде лекџра* да је отишла женџ – не (Р), а женџ отишла *куде шџашика* и *мајку* (Л), отишла ... *куде њџџи мајку* и *шџашика* (Л), дџго се јџ та у Албанци *куде Сшџџну* (К), пођџ ли *куде мајку шш*? (К), *куде шџџа* иде (Р), одма едџн иде за молитву *куде шџџа* (Р), па онај *куде онуј* си иде (К), идџше *куде њџџи* (Ш), *куде свџку куђу* си идеф (К), *куде баба Мару* идџте ли? (ЦГ), Дошла она *куде вџка* (Шп), иди ти *куде жеџне* (Шп), И он ишџја там по куђе, по ковџазџи, *куде жеџне*, *куде невџсџте*, улазија по дџпке, донџја промену (Р), Ни ишџја *куд лекџра*, ни је инџкџије добивџја (К), Па *куде кога* да_е, *куде егноја* ће идџв џвџечер (ЦГ).

У примеру: ми не могамо на *сшџарџа џашџџа* да отидемо (Г), у питању је одлазак на гроб скоро умрлом (за празник), где је одлазак „намеџен” покојнику, па се зато употребљава конструкција *на* + *ОП* у дативном значењу. Иначе, да је у питању жива особа, једино би се могло рећи: *ми не мојамџ куде сшџарџа џашџџа да ошшџдемо*.

Глаголи попут *води*, *носи*, *однесе*, *врне*, *смине* ‘сврати’ подразумевају кретање према одређеном циљу. Они су у стандардном језику допуњени слободним дативом,

дативна енклитика употребљена у значењу посесивности или да означи циљ кретања.

⁸³ Уосталом, и Стевановић критикује граматичаре из свог времена, који су, и поред широке употребе (подвукла М. Ј.) предлошко-падежне конструкције *код* + *јенишив* у означавању „краја кретања”, прописивали да је таква њена употреба неправилна и да треба употребљавати облик датива, сам или с предлогом *к(а)* (М. Стевановић 1986: 303–306).

а у великом броју народних говора и конструкцијом *код + ѝениѝив* (в. цитирану литературу у: Милорадовић 2003: 152). У Горњој Пчињи забележена је само допуна синтагмом *куде + ОП*:

вoдија гу *куде докѝура* (П), И, ће га вoди она *куде нoјну кѝћу*, Циганина, ће га вoди, знаш, и одвела га *куде њејoву кѝћу* и ће идев у лoв (Шп), ће смину *куде сесѝру њејoву* (Г), умреше си обе, па од болес, дек је заимало лекар, па ће однесеш детe *куде лекара* (ЦГ), носија *куде њума* (ЦГ), носи ме *куде децица* и удaви (ЦГ), и нoсимо тaмо у долину *куде ѝуј цркву* (Шп), однеси ме *куде моу дѝйчицу*, *куде моѝ децица* (ЦГ), овѝја ги нeсeм ни понeла *куде лекари* (К), а сeг гу доведe, по гoдину гу чѝва, врне гу *куде ѝаѝика* (Ш), Епа, ајде, ајде *куде мoју кѝћу*, али кад истрчев мoи гoли, бoси Циганчики, тѝ фрљѝи, па бeге! (Шп), па женa му је бeгала чeк у Врање, тaм, *куде еѝрву* (К).

Само у потврдама: па се *куде ѝерзѝју* однесе (Шп), па мѝш однесе *куде инaјгера* (П), могуће је употребити *на + ОП* уместо *куде + ОП*, а да се значење исказа нимало не промени.

У истраживаном материјалу нашле су се и потврде са предлогом *куде* на месту где би се у стандардном језику употребило *код + ѝениѝив* (пошто би употреба датива променила значење исказа):

Зберемо се на предeнку, па понeсемо кудeље, вретeна, *куде ѝазгу* (К), па се зберeф *куде једнoја*, па пoеф (К), *куде мeне* су се збирале (Ш), а сeг гу доведe по гoдину гу чѝва, врне гу *куде ѝаѝика* (Ш), Натоварим деца тa однесем тaм *куде ѝoја браѝа ми* (Р), Лaни идo с њим, идo, идo, онoј кeд млoгo кишa бeше, тa ги оставѝ овдe *куде бачуѝу* (Л).

4.1.4.2.1.2. Предлози са ОП, који су некада ишли уз стари облик датива, овде или нису сачувани или су врло ретки. Предлог *к(а)* је потпуно искључен, чува се само у прилогу *кноћи* (в. т. 4.2.1.2.3). Предлози *ѝрема* и *сѝрема* нису чести у теренским записима, али, уз напомену да их нема у овом значењу, може се констатовати да су ипак сачувани у истраживаном говору. Обично се употребљава предлог *накуде*, који има изузетно наглашену директивност (попут стандардних предлога *ка* и *ѝрема*, на чијем се месту налази) и који, у аналитичкој конструкцији уз директивне глаголе, означава управљеност и кретање у правцу именованог појма. Овај предлог је заступљен и у другим сродним говорима: црнотравском (Стојановић 2010: 502), јабланичком (Жутић 2005: 215), лесковачком (Митровић 1984: 197), нишком (Тома 1998: 384, 397), пиротском (Живковић 1987: 93).⁸⁴

Накуде бѝкеѝе ус плaнину, *куде твоeга приѝетeља* (Г), и јa, извади деца, па пoјдем *накуде кѝћуѝу* (Р), па нaвечер ће си га дигне, ће нoсев, *накуде кѝће* кeт пoјдев (Г), трeба да идy *накуде дoм* (К), напрeт идеја по трaвке, тaм *накуде вaше кѝће* дoле (Л), пoсле идe *накуд овoј*, *Мијaјлофце* (Ш), Збрамо стоку, надoле потерaмо, нѝе, едно_врз_друго, и говeда и oфце, тeре, тeре нанaм – они ни стѝгоше *накуде Градѝиѝиe!* Кудe ће побeгнеш? (ЦГ), бeгамо свe *накуде кѝћу* нaвaмо (К), тaмeн

⁸⁴ Поједини истраживачи на месту ове двочлане предлошке јединице бележе дуплирање предлога – *на куд(е)* (Митровић 1984: 197; Богдановић 1987: 244; Тома 1998: 384; 397; Марковић 2000: 233). Ипак, на основу грађе забележене на простору Горње Пчиње и шире околине Врања, затим материјала који нуди већина монографија и речника о призренско-тимочким говорима, може се закључити да је ово сложени предлог, као и предлози *оѝкуд(е)* и *докуд(е)*. Уосталом, те исте предлоге, регистроване у кумановском говору, Видоески такође сматра двочланим предлошким јединицама (1962: 182), а на исти начин евидентирани су и предлози *докѝде*, *накѝде*, *оѝкѝде* у *Бујарском речнику* (РБЕ 1984; 2000; 2002).

накуде *избу*, ја више кућу (К), Па, снашка за адѣт, већем кад бидне накуде кућу и старејко гу качи на коња да јаше (К), потргнала гу накуде *ирој* (Шп), и они, потргја се едн накуде *едноја*, врз њѣга падја трупат и убија га (Г), и нафрља накуде *нас*, ми појемо, викамо туј (Шп), појемо, сретивав ни жѣне са сита, фрљав жито накуде *нас* (Шп), и плиска[в] водуту они накуде *мене*, ја накуде *њим* (Т), она нешто пружа се накуде *радија* (К), и сѣг идемо накуде кућу и викамо (Шп), а на онуј жѣну гу намаала (краву) накуде кућу да иде (Шп), и кат срѣтнемо човѣка ели пријемо накуде *човѣка*, ми плискамо га сѣс воду, плискамо га (Шп), а сѣг, дѣ, да те врљи Бок там да отидеш накуде *нас* (Л), И отишла си накуде *куће* (К), и тѣк па си појдомо, знајеш, накуде кућу, овам накуде *Киселицу* (Г), ми свѣ слушамо нагато, накуде *Бујановце*, бије, бије, топови (К), Там па накуде *Сѣјари Глок* па свѣ другојаче (Г), теј сѣмке по ницав, а онѣј накуде *цвѣћуиу* надоле по не ницав (Р), накуде *Кози Дол* ондѣ има га бѣш (Т), о[д] тигања[т] дршкуту си гу заврти накуде *њум* да је (Тр), имаше двои врата, знаш, на туј собу, едни откуд улицу, едни там накуде *реку* (Тр), он се осираја накуде *овна* (Л).

4.1.4.2.1.3. У проучаваном говору предлог *ѣо* може имати и значење севентивног „иза”, што одговара ситуацији у другим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, и, такође, у македонском и бугарском језику.⁸⁵ Уместо ове аналитичке конструкције у стандардном језику и већини српских дијалеката, затичемо *за + инструментјал*. Могуће је, како наводи М. Ивић, да је темпорално значење „после” предлошко-падежне конструкције *ѣо + локатив* (присутно од најстаријих времена у свим словенским језицима) утицало да се развије поменуто месно значење „иза” предлога *ѣо* (М. Ивић 1951–1952: 191–192, 195), или, једноставно, *ѣо + ОП* представља „скраћену” конструкцију *ѣоза + ОП*, са семантичком цртом ‘мало иза’, како је приметио М. Пижурица.⁸⁶ Потврде:

ѣо њи полѣчка иде (Г), па си иде едн старѣц сѣ ста[п] *ѣо нас* (Г), па кѣт чѣјѣж да пуца, *ѣо нас* нешто да иде, нека мећава, ти кажи (Л), мѣд и масло да иде сѣс вас и *ѣо ваши деца* (Л), ние *ѣо њим* идемо (Р), па уштркљаф се (говѣда), па идемо *ѣо њима*, па не мѣж ги стигнемо (ЦГ), он је *ѣо мене* ишѣја како вода, што му рѣкну, тој ће је (К), како сѣњка ишло, ишло *ѣо коња...*(Г), свѣ како сѣњка *ѣо коњаиоја Тѣзиноја* ишло (Г), па да иде у Врање после *ѣо нас* (КД), испратѣв га *ѣо коња* да отиде (Шп), и оно криви ‘шепа’ јагњето *ѣо офѣѣше* (П), *ѣо њум* рипкѣм (К), *ѣо мене* трчѣв Бугари (Т), е, трчале са *ѣо њѣја*, трчале (Тр), А крава, кѣт си потрча, Вѣрице, *ѣо њѣја...* (Г), и офца искочила *ѣо њѣја* (ЦГ), И оно по пѣт – дрса гу, дрса гу, а, *ѣо њума*, а, пред њума, дрпа гу, дрпа гу (ЦГ), исповртѣ пѣре па *ѣо њѣја* врљи (Р).

Семантика именске речи, а и управног глагола, утиче на то да ли ће конструкција *ѣо + ОП* значити исто што и предлошко-падежна конструкција *за + инструментјал* у стандардном језику (а не *ѣо + локатив*: *иде ѣо кући*). Прво, локализатор мора бити нешто што се и само креће, што није по својој природи статично (као *кућа*, на пример). Друго, важна је и семантика управног глагола. Он је директиван и значи управљено кретање објекта локализације према локализатору

⁸⁵ Предлог *ѣо* у поменутом значењу сигурно није непознат косовско-ресавским говорима, али на основу досадашње литературе, не може се поуздано утврдити колико је у њима фреквентан (уп. Милорадовић 2003: 274–275), док је обичан у призренско-тимочким говорима (на пример: Михалловић 1977: 66; Вукадиновић 1996: 258; Ћирић 1983: 103; Богдановић 1979: 118; Марковић 2000: 229).

⁸⁶ Ово запажање изнео је професор Мато Пижурица приликом читања рукописа ауторовог доктората.

који је у покрету (*иде, оtiиде, ӣрчи, ӣоӣрчи, рийка, криви* ‘шепа’). Има и примера где је глагол имплицитно присутан, али и онда је у питању глагол кретања:

она пред мене, ја *ио њум* (Т), И она, овај самовила чекала, чекала, дрва нема, и *ио њеја, ио њеја*, па тамо отишла: „О, побратиме, ајде!” (Шп), она ватила па ис кола све ги исфрљала, лисица, а вук *ио њума* и збираја га (Тр), иди ти напред, улегни па ја *ћу ио шебе* (Тр).

У примеру: и две сѹри кучишта вѹди си *ио њум* (Р), глагол *води* подразумева кретање, као што се у реченици: свекрвата *ио њум* ће брише (Т), подразумева да свекрва *иде* и *брише* за снајком.

Дакле, *ио* + ОП уз директивни глагол овде значи кретање управљено према циљу, који се, такође, креће, при чему је досезање тога циља ирелевантно. Насупрот овој аналитичкој конструкцији, *иоза* + ОП у комбинацији са директивним глаголом означава усмерено кретање које се завршава у одређеној тачки (уп. са т. 4.1.4.2.5. и 4.1.1.2.2).⁸⁷

Предлог *до*

4.1.4.2.2. Адлативном конструкцијом ОП са предлогом *до* означава се и завршна тачка у одмеравању простора. Тако је и у другим српским говорима: предлог *до* уз генитив, односно ОП означава крај усмереног кретања:

иду до једноја (К), На други мѣста ће идеш ли, ел сал *до мене*? (Ш), не могу да дојду *до њима* (П), па бѹса по онѣј снѣк јадна, једва дојдо *до кућуиу* (Т), и оно дојде нешто *до ѿењ* (Г), *до иуј* доћомо с вѹс (К), прави (кућу), *до илѹчу* је дошја (Ш), и отишли *до воденицу* тамо (К), сѣг, божем, *до живѹи* дојдомо, па пропадомо, од болови, од едно, друго (ЦГ), смѣм јако да пријду *до њеја* (Г), тај Смиља, Босанката, приѹди па га мири, кат приде *до њеја* – он кѣт побегне од њума, па нигде (П), ти приди *до њеја* (ЦГ), ја кѣт пријдо *до њеја*, гѣрван побеге (П), кѣт приближев *до кућу* (К), да не могу ја *до јумно* да искочу бе[с] стапови (П), и (ходајући) *до воденицу* изѣли кравајче от пѣпел (Л), врѣне *до колѣна* замотаја (Т), Па лоша ли девојка порасе – висока *до иаван!* (К), па посејев, па мумурѹс искѹчи, море, има *до иаван* (П), и вале чѣг доле, *до зѣмњу* (Шп), идѹше *до Вражји камен* (Ш), и тѹј сѣм била тѣк кад је Нѣмац дошја *до Ниш* (КД), нѣмам да ѿјдем *до Лѣсковѣц* (Р), *до Врање* отидемо (К), оно ако замѣлка нешто, *до Свеиѣлију* отиднемо (К), а Драган си одведе краву *до Црну Реку* (П), колко одѹвде *до Трѹвишѣ* доле кућата чѣк (ЦГ), *до Трѹвишѣ* ће ѿјдемо па от Трѹвишѣ пѣшки ће идемо (Р), Вѹди га коња палѣк, палѣк, палѣк, свѣдо га доле *до реку*, па га врза (Л).

Често се ова аналитичка конструкција налази уз свршене глаголе, који опет значе завршетак неке усмерене активности, покрета:

свекрва сѣдне *до ѿњишѣ* (Шп), и ја седна *до њи* (К), дођѣ и сѣдна *до нас* (К), *до геиѣ* си сѣдне и си јѣде (Л), И он сѣдне *до њеја* и види невеста иде (ЦГ), и смѹк си легнаја такој *до мене* (Г), и ће легнеф тѹј једно *до грѹио*, једно *до грѹио* и такој као праѣи су легали (КД), па тѹримо вѹду *до њеја* у шиш (Г), едно мелѣцко кравајче омѣсѣв и тѹрев му *до илаву* такој (Шп), свекрву тѹрев *до ѿњишѣ* (Шп), омѣсѣв жѣне погачицу једну малу, *до њеја* тѹрев (К), ће понесу кудѣљу ја и ће гу побију *до ирој* (Шп), и побила и фѹту, онѣј крај, у зѣмњу, *до ирој* (Шп).

⁸⁷ Осим тога, *иоза* + ОП може се јавити и са значењем индирективности, док *ио* + ОП, у значењу ‘иза’ не може ићи са глаголима мировања.

Предлози у, кра(ј)/крэ(ј), ускра(ј), ѿокре, ѿоред, ѿри, око(ло)

4.1.4.2.3. У говору, пре свега, старијег становништва предлози у, кра(ј)/крэ(ј), ускра(ј), затим, ѿокре, ѿоред и ѿри, уз ОП, појављују се и у адлативном значењу (јуксталокациона адлативност), уз именице које најчешће значе живо (+), а онде где би се пре очекивао предлог *куде* (на месту стандардног *код* + *теништив* – уп. са т. 4.1.1.2.5 и 4.1.3.2.2, или слободног датива – 4.1.4.2.1.1). Мало је забележених потврда са предлозима *ускрај*, *ѿокре* и *ѿоред*, а више оних са предлозима у и *ѿри*. Предлог *крај* се најчешће среће. Све ове аналитичке конструкције, међутим, имају исто значење – завршетак кретања у непосредној близини појма у ОП:

ти кэд не тэ кэд бэ на кѹп, тэг да ме одвэдеш у *дѹкѿура* (Р), Он ми вѿка ајде у *дѹкѿура* (Р), И он ће ме вѹди у *дѹкѿура*, у Врaње ли ће, у Трговѿште ли ће (Р), идѹше у *комишце* (Ш), ја ће пођу да ѿду у *комишце* и тэј братанац ми, Стојче, по мѣне (Шп), и ће ѿде у *ѹфце* да спије (ЦГ), и пѹсле ошэја у *ѹфце* (ЦГ), и дѣда отишэја у *ѹфце* (ЦГ), у тѣчај ме уписаше овдэ, па идѹ у школу, у *жѣну* (Ш), у *снашкѹиу* га нашу најдѹмо, кршимо га, знајеш, у *коѿа* ће се најде, па ми у *снашкѹиу* га најдѹмо (Г), ми га у *Сандѹ* најдѹмо (Г);

она си улэгне у рѹпу *крај лисѿичики* (Т), па си дојдѹ дѹле *крај деца* (Г), па ти ће дођеш *кра мѣне* (Тр), а татко ни је призѣтко, дошја *крај њѹма* (КД), он, мѿслиш, дошэја он *крај мѣне* и за мѣне дошэја (Р), да лэгнемо, дојдѹше си деца овaм *крај мѣне* (Р), с овѹј жѣну га примам да дојде он, *кра овѹј жѣну* и *кра овѿја деца*, а з дрѹгу га жѣну ја неђу (Р), врнаја се *крај њѹм* (Л), него ме ти нѹси *кра мой лисѿичики* (Т), па не тејала тѹлко о[д] добрѹту да отѿде *кра њѹм* (Р), Али она си бѣше Мирјана отишла *кра Зрaвка* у Врaње овдэ (Г), а ја ће ѿду *кра ѿѿја чукѹнчики*, око Велигден (Г), Иди *кра ѿѿше*, иди *кра дѣду*, сине (Г), он тѹј иде за долинѹ, тaм да ѿде *крај сѿѹку* (КД), тэј помал тaм, по Кумaнофско, ѿде *кра ѿѿше му*, *кра ѹјне му*, *кра*, ѿма ѹјне тaмо (КД), А ѹна чекaла, чекaла, па станaла ‘отишла’, па *крэ њѣѿа*: „Епа, дѹбро, ајде вѹду.” (Шп), Реко: „Бѣш!” та *крај мѣне* дојдэ (ЦГ), па сѣдне *кра дѣшѣнце* (Г), не мѹже да сѣдиња онѹ *крај ѿсѿи* (Т), епа увѹдев *крэ сѿѿарѣјка* да збѣре снашка пaре (Шп), младожења пѹсле, кад рѹча[к] ги се принесе, тaк ће улэгне *крэ снашкѹ* (Шп), какѹ нѣма гу, па ли гу остaймо *кра ѿѣбе* (Шп), и си тѹри *крај млекѣ* (Г), Па вѿкам, да ги вађав (змије) да ги нѹсев у Београд, да ги тѹрев *кра овѿја* (Г), женa ће сѿпне *крај њѹјње аљине* (Г);

и однесе гу дѹма па гу тѹри *ускрај ѿѿишѿе* (ЦГ);

та да ѿдеф *ѿокре деца* – у смѿслу: да ѿду живѣти онде где су њихѹва деца, односно, поред деце (Г), Пѹјеф, па *ѿокре куће* кaт приђѣф (К);

па ѹфце кэд нарипаф *ѿоред мѣне* (П);

и која деца мајка си призѹве, свако си *ѿри мајку* ѿде (Л), пѹсле па отидэ у рѹдник... па напушти као будaла, па дођэ *ѿри ѿѿѿика* (К), отѹт отѿде *ѿри ѹфце* (ЦГ), Дaне, син ву, вѿка: „Не ѿди *ѿри њѣѿа*, сѣди си, нека виђе, ћѹти си!” (П).

У значењу јуксталокационе адлативности уобичајен је и предлог *око(ло)* у аналитичким конструкцијама:

набрaја трње, па *около њѣѿа* натураја (К), и донѣсемо *око онэј сѿѿѹжар*, нaтѹрамо снѹпја, нaтѹрамо, нaтѹрамо (Шп), кавдaре накѿитимо сa цвеће, вржемо мањку па *уколо мањкуиу* мѹвамо кѿтке, мѹвамо (Л), ја мѣсим лѣбац, а онѿ се *около мѣне* набрaли: какѣв лѣбац ћу ни омѣсим на децaта, па глѣдаф (ЦГ).⁸⁸

⁸⁸ У говору Горње Пчиње предлог уз са значењем адлативне јуксталокализације (*ѿури/ѿринеси* ѿа уз

Предлози *йод/исйод* и *више, над/изнад*

4.1.4.2.4. Оријентационим аналитичким конструкцијама са предлозима *йод* (ређе *исйод*) и *више* (ређе *над/изнад*) одређује се позиција објекта локализације на вертикалном плану у односу на оријентир. Када ове конструкције имају значење адлативности подразумева се да се њима одређује завршна тачка усмереног кретања и да иду у комбинацији са директивним глаголима:

а) до́ле *йод* *йзбу* не идо́ше (К), она́ *йоӣ* *крӯшкуй̄у* дојде (Р), и оти́де *йоӣ* *кӯћу* до́ле и свирка, свирка (ЦГ), нема́, нема́, тики почé Стамéна да и́де *йоӣ* *кӯћу* *на̄шу* (К), а Бо́жа пушти краве и ко́зе *йоӣ* *кӯћу* (Ш), а она́ не мо́ж да слéгне, та ја ва́ту *йод* *мӣшку* па во́ди полáк, во́ди, та гу свéдо одэздóла (П), И свекрва... канáче во́ду и погáчу принесе на пра́к, па она уну́тра, а ја одна́двор, да́де ми канáче во́ду и погáчу *йод* *мӣшку*, увéде ме у ку́ћу (Ш), скри́је се *йоӣ* *шӯшьáк* (Г), па њóјно (стави) *йод* *њeйóво* (ЦГ), Тка́ло се је јастéци, *йод* *лаву* као што ста́љав јастéци (Г), и ту́ру (ђувéчку) *йод* *врш̄ник* и се свáри и такóј (Г), па *йод* *мӣшку* му ту́реф кравáјченце (Г), а ову́ј гу заклопи́ла *йоӣ* *корӣио* (Шп), и *йоӣ* *ко́рен* га му́немо дете́, а дру́га га че́ка та́мо (Г).

Та́ј Стано́јка ва́ти па ту́ри но́ж *исйо[g]* *ӣӣа̄на̄ӣ* (Тр), до́ле *исйо[g]* *да́ску* да зами́не (К), са́л едэн_суп⁶ (муна́ја) ова́кој *исйод* *вӣличку* (Л).

б) А́јде, а́јде, нава́м, та *више* *Буја́новац* кэ́т искóчимо (Л), тамéн накуде *йзбу*, ја *више* *кӯћу* (К), тамéн он *више* *кӯћу*, е́ј, а ја *йод* *йзбу*, до́ле (К), немóј да гледа́ш и *више* *йӯӣ* и *йоӣ* *йӯӣ* (Г), сéл расту́рени та *више* *йле̄вњу* ту́рени (Г), на дрвља́ га ка́чимо за зи́му, *више* *о́ењ* (Г);

озго́р за́јдев *над* *но́у* (П);

ће за́јде озго́р, *изна̄ӣ* *кӯћу* (П).

Предлози *йрег, йоза, сйрема*

4.1.4.2.5. Аналитичким конструкцијама са предлозима *йрег* и *йоза* идентификује се позиција објекта локализације на хоризонталном плану у односу на оријентир. Њихово адлативно значење препознаје се по директивном глаголу уз који стоје. Односно, усмерено кретање завршава се у тачкама лексикализованим именском речи у ОП (за коју не важе ограничења каква би имала у аналитичкој конструкцији са предлогом *йо* ‘иза’ – уп. са т. 4.1.4.2.1.3). Предлог *сйрема* само се додатном семантичком нијансом разликује од предлога *йрег* (уп. са т. 4.1.1.2.3). Потврде:

а) о́ни сви́ ће искóчеф *йрег* *онóј* (Шп), па кэ́т ће искóчимо *йреӣ* *кӯћу*, па пéсна, па игра́еж (Л), *йреӣ* *кӯћу* ће искóчимо, ће по́јемо (К), Оти́де он па узéја једно́ ста́пче, па на ре́ку, одвр́ћа ре́ку да до́је ре́ка *йреӣ* *кӯћу* (Шп), Па ли и́дев ла́зарице, оти́дев, и́дев, и́дев и до́јдев у сéло и до́јдеф *йреӣ* *кӯћу* и по́јеф (ЦГ), дојдо́ше *йрег* *на̄шу* *кӯћу* и та́тка га ви́ка (П), ми отидóмо *йреӣ* *кӯћу*, седна́мо (Р), па *йрег* *вра̄ӣа* до́је сна́шка (К), па во́лови дока́рав кама́ре *йрег* *йумно* (Г), та́м *йреӣ* *кӯћу* ће изне́сев^ф (ЦГ), ста́не *йре[g]* *ӣебе* (Ш), неко_ма́сло укра́ла та́м, неко_ћу́пче и остави́ла та́мо *йрег* *вучку* *рӯйу* (Тр), и *йрег* *њу́м* па́ре врља́в овако́ј (Т), ја ни ичéр

о́раду) сасвим је могућ, иако није пронађен у истраживаној грађи. У прилог томе иде и чињеница да је забележен у значењу локативне јуксталокализације (в. т. 4.1.1.2.5).

наврља *їреїи кўћу*, па не тóше гу поглéднев (ЦГ), па тўреф котлэ *їред нўма* (ЦГ), тўрев *їред нўма* котлэ (ЦГ), свáк си свóе едéње *їред нєїа* си тўри, што си је однéја (Шп), лéбáц тўри *їред нóзе* (Г), *їреїи свáкоїа* си тўри кашїку, вїльўшку (К), *їреїи коїи* да га пўштамо (К), па *їре[г] деїїéтїо* расипáја кáмења едэн кўп (Г), и он стáне у воденїцу, та *їре[її] їїўї жéну*, и улéгне кра жéну и почéја гу пїтўје (Шп), пáде, вїка, кáмен *їред нї* (Шп), па изнéсомо *їреїи кўћу* тáмо, па горéмо, па горéмо (Р), седнáмо *їреїи кўћу* (Р), исфрлїи ми детé *їреїи кўћу* (Р), о́ни свї ће искóчeф *їред онóј* (Шп), искáчáла *їреїи колїїку* (ЦГ), и дрўго, їмајáмо, кáже, óфце, и млéко се мўзе и на ћунци *їреїи кўћу* добди (ЦГ), „Отїде *їреїи цáра* да смéте трóшке” (Шп), вáмпїр гáђáја изé забел, фрлїїја сэс кáмен та *їреїи кўћу* (Шп), скáчїїја се дéда и га узéја па си га турїїја *їреїи коњá* (ЦГ);

б) збїре кочїце и *їоза врáїи* ги тўре (ЦГ);

в) Па енé Дїмчá ондé *сїрема нáс* онáм турїїја дїве слїве нáшинске овдé (П).

Предлог *мећу*

4.1.4.2.6. У значењу адлативне интерлокализације забележена је само једна потврда са предлогом *мећу*:

тўрев му *мећу крэчїки* онўј пéленку (К).

Сложени предлози са *дно*, *сред(а)* и *вр*

4.1.5. Неки од сложених предлога у пчињском говору више се не доживљавају као два предлога, тако да су они нашли своје место у одговарајућим поглављима овога рада и овом приликом биће само набројани: *ускрај*, *їокре/їокрај* (т. 4.1.1.2.5, 4.1.4.2.3), *оїкуд(е)* (т. 4.1.2.3), *накуде* (т. 4.1.4.2.1.2). Мећутим, именице *дно*, *сред(а)* и *вр*, као и у многим другим српским говорима, овде су остале део сложених предлога. У истраживаном материјалу нашли су се углавном примери са адлативним значењем њихових аналитичких конструкција:

а) у *дно* + ОП, у *вр* + ОП, којима се објекат локализације смешта на периферију локализатора (у првом случају то је његово дно, а у другом врх):

да ме набїїе у *дно зéмњу* (П);

и глéда га у *вр óчи* (П), па у *вр небéси* рїпа вóда (Г), кудé је тóј, чéк у *вр Цїїани* тáмо гóре (горњи део Врaња у коме се налази и велика цїганска махала) (Р), а едну кóрпу у *вр крўшку* смо гу качїли, јáјца, да скрїјемо од Бўгари (КД);

б) у *сред/у средину* + ОП, којим се објекат локализације смешта у средиште локализатора:

кэт си фрлїи лóнчeто па у *сред нїву* (Г), и онá побéгла и отрчáла и у *среду óфце* се мунáла (Р), почéли гу трајев, онá у *среду óфце*, и не мóгли гу више нáјдев (Р); у *средїну кўћуїїу* їма огњїште (Р);

в) *до сред* + ОП, којим се кретање објекта локализације усмерава и ограничава на средину локализатора:

збрáја свáтови Тракагáн-бéк и *до срéїи їўїи* їшли и от срét пўт рекнáја (Шп), он ишэја, ишэја *до срéїи їўїи* (ЦГ), їшли, їшли *до срéїи їўїи* (Шп).

Примери са аблативним значењем ових конструкција:

г) *оїи сред* + ОП:

збраја сватови Траката̀н-бѐк и до срѣт пу̀т ишли и оӣ срѣӣ иӯӣ рекна̀ја (Шп); д) *из вр + ОП*:

и[с] сливу па̀до, *из вр̄ слӣву* (Л).⁸⁹

Именице *сред*, *дно* и *вр*, међутим, могу имати само своје основно значење, и тада се понашају попут било које друге именице у ОП са предлогом:

напра̀ймо му дупку *на срѣӣ* и га прому̀земо (Л), па *на срѣӣ* извр̀тена дупка сѧ свр̀дел (Р), сто̀жар побиѝемо *на срѣд* на гу̀мно (Шп), па прова̀лимо гу *на срѣӣ* поднича̀рку па ту̀римо на ро̀гови (Г), отр̀симо сѧс копа̀ч и сто̀жар побиѝемо *на средӣну* на гу̀мно (Шп), крива̀јче ву омѣси па прош̀упљи га *на срѣӣ* (Г), па ја се па муна̀ у *срѣӣ* (Т), тѧ̀ пѣпел ова̀кој цвр̀чи и по̀сле, налѣгне *на дно̀* (К), пропа̀дне *на дно̀* (Л), Оцѐде[в] во̀ду па пѣпел оста̀не *на дно̀* (К), дѝгне се на млѣкото *на вр̄ ма̀сло* (Р), а ако (жарче) сѐди *на вр̄ то̀[ј]* је до̀бро (Л).

Када је у питању именица *крај*, изгледа да постоје тенденције да и она постане део сложених предлога, попут претходно помињаних *дно*, *вр* и *сред(а)*. Наиме, забележене су следеће потврде: зберев *оӣ кра деца̀* (Г), *ог̃ кра деца̀* ви́кнеф ти (Г), па га замѣсев, оно̀ врѝје у нѣвѣ, врѝје, врѝје, изду̀јеф се *од кра̀ј нѣвѣ до кра̀ј нѣвѣ* ете-то̀лко (ЦГ), али и: ту̀ри по̀тамке *на кра̀ј на со̀вриче* (Г), И сѐди си, *на фу̀иу на кра̀ј* (Г).

Темпоралност

4.2. У савременом српском језику, предлошке конструкције са временским значењем, које представљају стабилан синтаксички систем, могу се посматрати као две велике целине: темпорална локализација и темпорална квантификација. Темпорална локализација у ствари представља смештање радње у време, односно, одговара на питање *када се остварује* детерминисана радња, а темпорална квантификација – *колико ду̀го тра̀је* та радња или *колико често се ионавља*. Темпорална локализација може бити инклузивног типа (и испољава се искључиво као *симулианосӣ*) и ексклузивног (испољава се као *антиериорносӣ* и *иосиериорносӣ*), а темпорална квантификација се јавља као одмеравање дужине трајања детерминисане радње (*лониӣудиналносӣ*, *инресивносӣ* и *ишерминаӣвносӣ*) и као одмеравање учесталости њеног појављивања (*фреквенцӣвносӣ*).⁹⁰ Именски изрази са временским значењем организовани су на сличан начин као систем за означавање просторних односа. И у говору Горње Пчиње временски односи се могу представити на поменути начин, једино што се то овде остварује беспредлошким конструкцијама ОП са обавезним детерминатором или аналитичким конструкцијама са одређеним предлозима (које могу да имају и одредбу).

⁸⁹ Овде је, очекивано, уместо предлога *са* у аблативном значењу употребљен предлог *из* (могуће разлоге због којих није употребљен предлог *од* в. у т. 4.1.2.2).

⁹⁰ Начин представљања временских односа у истраживаном говору одговара ономе из монографије С. Павловића (2006: 115–193), мада је темпоралност слично представљена и у *Синиакси* (2005: 154–159; 216–225; 250–254; 284–289): темпорална локализација се посматра као непосредна временска локализација (*симулианосӣ*) и посредна временска локализација (*сукцесивносӣ*), која пак може бити: одређена посредна временска локализација (*антиериорносӣ*, *иосиериорносӣ*, *иниериорносӣ*) и неодређена посредна временска локализација, док је темпорална квантификација дата као темпорална квантификација у ужем смислу (*лониӣудиналносӣ*, *инресивносӣ*, *ишерминаӣвносӣ*) и темпорална фреквенција (*иериодичносӣ*, *континуираносӣ*).

Темпорална локализација

4.2.1. Темпорална локализација одговара на питање *када се осћварује* радња управног глагола. Уколико се она смешта унутар темпоралног оријентира у питању је темпорална локализација инклузивног типа – *симултаносћ*, а уколико се детерминисана радња смешта иза или испред темпоралног оријентира ради се о ексклузивној темпоралној локализацији (*иосћериорносћ*, *антиериорносћ* и *јуксћериорносћ*).

Симултаносћ

4.2.1.1. Симултаност се у пчињском говору реализује на два начина: беспредлошким конструкцијама са обавезном одредбом и аналитичким конструкцијама са предлозима *у, на, иреко, за, из, иод, краз* и *ири* (уз које може ићи и одредба).

Беспредлошке темпоралне синтагме

4.2.1.1.1. Употреба беспредлошких темпоралних синтагми сачињених од детерминатора и именичке лексеме у општем падежу, одлика је горњопчињског и других говора призренско-тимочке дијалекатске области. Тако је, на пример, у Бучуму и Белом Потоку (Богдановић 1979: 104, 106, 172), Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 234), Понишављу (Ћирић 1999: 154), нишком крају (Тома 1998: 356), јабланичком крају (Жугић 2010: 72–74), Заплању (Марковић 2000: 223), Црној Трави и Власини (Вукадиновић 1996: 278, 284, 285, 292, 321), а и у суседном кумановском говору (Видоески 1962: 274)⁹¹. У стандардном језику, на месту ових синтагми са ОП налазе се темпорални беспредлошки генитив, обавезно праћен одредбом као помоћним морфолошким знаком (М. Ивић 1961: 185; 1959: 151–163), и детерминисани беспредлошки темпорални акузатив, при чему је у одређеним исказима могуће алтернирање темпоралног генитива и темпоралног акузатива без промене значења.⁹² Чињеница је, међутим, да је у стандардном српском језику продуктивнији и фреквентнији темпорални беспредлошки генитив (М. Ивић 1955–1956: 205–209; Гортан-Премк 1973: 288–289). Насупрот томе, у косовско-ресавском говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003), који је снажно захваћен процесом аналитизма, беспредлошки темпорални акузатив представља продуктивну категорију за разлику од беспредлошког темпоралног генитива. Сужену употребу ове врсте генитива С. Милорадовић види као приближавање стању у призренско-тимочким говорима (2003: 174).⁹³

⁹¹ У монографији о кумановском говору, тачније, у *Текстивима* може се уочити употреба беспредлошких темпоралних синтагми сачињених од ОП и детерминатора, као, на пример, у првом тексту: „Једџн ноћ тройца овчџри пасле си овце на-плџнину. И едно време сакале-си да-запџливи тутџн.” (подвукла М.Ј.) (Видоески 1962: 274).

⁹² Када је, међутим, у питању избор беспредлошког темпоралног акузатива или генитива у стандардном језику, Д. Гортан-Премк примећује: „Број имена временских јединица које се јављају у акузативима ових синтагми, као што се види, ограничен је: то су углавном: *дан, ноћ, јуљиро, вече* и *час*, дакле – *дан* и краће временске јединице. Када се, пак, већим временским јединицама одређује време глаголског процеса, онда се имена тих јединица, по правилу, налазе у облику генитива (у истом типу синтагми, и исто обавезно праћена каквом одредбом)” (Гортан-Премк 1971: 129–130). Ова констатација, логично, не може се упоредити са стањем у испитиваном говору.

⁹³ Нажалост, нису сви истраживачи косовско-ресавских говора давали податке о употреби

Дакле, на месту старих темпоралних генитивних и акузативних беспредложних форми у говору Горње Пчиње налазимо (као уосталом и у другим говорима овога типа) називе временских јединица у општем падежу, који увек имају уз себе неку одредбу, тј. обавезни атрибутски детерминатор, што је уобичајено и у стандардном језику (М. Ивић 1961: 185; ГОРТАН-ПРЕМК 1973: 282). У функцији актуализатора јављају се најчешће редни бројеви (*йрви, друји*), анафорске заменице (*овај, тај*), број *један* са значењем „неки”, неодређена заменица *неки*, придеви типа *йрошли* (уп. са М. Ивић 1955–1956: 180), а позицију темпоралног детерминатора имају лексеме којима се означавају временски појмови условно одређених (*йеџак, месец*) и природно одређених (*ноћ, йролеј*) временских сукцесија (М. Ивић 1955–1956: 168–169). Потврде:

сџк ће дојдеш ти сџс погачу *йрви дџн* (Т), а *йрвџуџу йодину* девојчиња *йдев* (Л), *дружк вџчер* се стџмни – па опет (ЦГ), *дружк вџчер* ће испраћа овуја (ЦГ), Е, она што *_ће, дружк вџчер* ће праћа па ћеркуту (Р), *друј дџн* опет (Л), е, *друџаџ дџн* ће йду ја да и докарам ис Трговиште (Л), *Чейврџи дџн* су гу копали, тој па, чувај боже! (К), Кат сџм ја била, сџдџм дџна сам била, *осми дџн* са ме пуштили из болницу (ЦГ), *девеџи дџн* ће му туреф суботнину (Р);

не, ја *овџ дџн* не пију (КД), сџг *овџ* неје *йеџак*, други је (Г), Лџгам, али тој ми на пџмет; пију кџве кџт пију, па не мџже, *овџ ноћ* несџм напред заспџла! (Л), он иде, па *овџ* ли *йролеј*, онџ ли, идеше (Л), ми *овуј йодину* не мџгамо да оремо (Л), лџни је бија њихоф син овдека, за Преображење, тџј ис Пџнчево, али *овуј йодину* неје доодија, па и ја бџше болесна *овуј йодину* (КД), *овуј йодину* ништа не мџгаше ни да помџгнев (ЦГ), и *овџ две-йри йодине* нема јако снџк (П), *йџј ноћ* прекарамо (К), па не спије *йџј ноћ* куде домаћина (Г), и останџмо такој, *йџј йодину* смо постили (КД), па снџг је мџго, Рашо, било *йџј йодину*, довде (К), бидна мџж ми у бугарску војску *йџј йодину* кџ[д] дођо ја (Т), имаше тџк лџп, *йџј йодину* бџше се родило, та имаше (ЦГ), А *онија месеци* да пџсем! (Т);

повџкне жџне *едџн вџчер* (Шп), па и ја *једну йодину* вика предџлке (ЦГ), *једну йодину* имџмо око двајес пџд жџне (Т), (садимо) *једну йодину* пченицу, *једну йодину* кџкурус (КД); па сџ *неку йодину* грат утепа, нема се роди ништа (ЦГ), е, он дође *йјесен неко добо* (Шп);

И од Врање, ене на брата ми Радивоју исто и њџму женџ *йрошлу йодину* умре од рџк! (П), Онџ, *йрошлу йодину* пџдесџ године жџне од рџк мџго помрџше овде! (П), па он *йрошло лџџо* си печџ (П), излџгали ће умре *йрејрошле йодине* (Т);⁹⁴

он знаје *које време* ће сџса (ЦГ), а он тџј, сџк, *йџџре вџчер* ће иде (Шп).⁹⁵

Актуализатор *данас* са именицом *дан* чини врло честу конструкцију *дџн-данџс* у значењу ‘већ дуже времена па и данас’, којој обично претходи везник *и* (уп. С. Павловић 2000: 57).⁹⁶

па ги правим и *дџн-данџс* (Г), и *дџн-данџс* тражев деца (Г), кџзе не чувамо и *дџн-данџс* (Ш), и *дџн-данџс* нџга га боли (П), он Шпџра џте га и *дџн-данџске* је у другу

темпоралног генитива и акузатива, а онде где тих података има, стоји да се напоредно употребљавају генитивне и акузативне временске синтагме (Грковић 1968: 148; Симић 1980: 63–65; Томић 1987: 428).

⁹⁴ Ова потврда представља очигледан пример утицаја урбаног говора.

⁹⁵ О именицама *йџџро* и *вџче* (у јџдини), као најчешћим од последњих случајева употребе временског акузатива у модерном књижевном језику в. у: М. Ивић 1955–1956: 196.

⁹⁶ Слично овоме, С. Павловић говори о поприложеном изразу *дџнџџни дџнџ* у значењу ‘већ дуже времена па и данас’ у старосрпској пословноправној писмености (2006: 139–140), а и М. Ивић га помиње као синтагму честу у старом језику, која се до данас употребљава (М. Ивић 1955–1956: 192).

државу (Р), па и сѣк је живо и *дѣн-данѣс*, има ћерку (П), Тај и *дѣн-данѣс сѣк*, дооди ми тѣј (Л), и *дѣн-данѣ[с]* си тој има (Т).

У истраживаном говору везивање догађаја за датуме није било уобичајено. Наравно, важне догађаје у једном месту, датуме рођења, венчања и смрти његових мештана, евидентирали су свештеници у црквеним књигама, али када је у питању свакодневна усмена комуникација, главни оријентирали у времену били су верски празници, а занимљиво је и то што се приликом теренског истраживања није наишло на „доброг информатора“ који може без проблема редом да наведе месеце у години. Ипак, у прикупљеној грађи има потврда са датумима, које се не разликују од оних у другим српским говорима, и које тиме потврђују коментар М. Ивић о „специјалној служби обележавања датума коју“ временски генитив „врши и у данашњем српскохрватском, и у старом језику, и у свим осталим словенским језицима који још чувају развијен деклинациони систем,” па чак и у руском „где је иначе врменски генитив престао да буде жива категорија, овај падеж се употребљава за обележавање датума” (М. Ивић 1955–1956: 181). Потврде:

Ја сѣм *двѣјес иѣрѣће* рођена, *авѣустѣа мѣсеца* сѣм (Т), ја сѣм *чеѣперѣс* и *иѣрѣе* ли, *дрѣѣ* ли за њѣга дошла (Шп), па сѣм *чеѣперѣс иѣрѣће* дошла (Ш), она је *иѣгѣз дрѣѣ* родена (Т), а ја сѣм *иѣриѣсѣе* родена (КД), *за врѣме*, онѣј рѣт кѣт је бијѣ, *седѣмнаѣсѣе* ли *иѣдинѣ*, још ли прѣ је билѣ тој (ЦГ), па ву је свѣдба билѣ *шеснѣјѣсѣиѣ авѣустѣа* (Ш), Слађан је отишѣја *иѣрѣѣѣа сѣѣиѣмѣра*, за Нову годину се детѣ роди (К), онѣ најѣсен – бѣж *дѣвѣѣѣѣѣ новѣмѣбра* (Т), а онѣ се је родило у децѣмбар, *крѣј дѣцѣмѣбра* (Л).

Предлошке темпоралне синтагме

4.2.1.1.2. Други начин остваривања симултаности у пчињском говору јесте аналитичким конструкцијама са предлозима *у*, *на*, *иѣреко*, *за*, али и оним мање фреквентним *из*, *иѣод*, *крѣз* и *иѣри*. Актуализатори, такође, могу бити део ових временских конструкција.

Предлог у

4.2.1.1.2.1. Предлог *у* са акузативом у значењу темпоралне интралокализације заступљен је у свим словенским језицима (М. Ивић 1955–1956: 188; С. Павловић 2006: 141). У говору Горње Пчиње, а и другим призренско-тимочким говорима, ова падежна конструкција одговара аналитичкој конструкцији са предлогом *у*. Међутим, неке од ових аналитичких конструкција у стандарном језику имају свој еквивалент у предлошко-падежној синтагми *у + локаѣив*. У оба случаја, оне се обично лексикализују: а) именицама *врѣме* и *дѣба*, б) називима јединица временске мере (*вѣк* у значењу животног интервала, *иѣдина*, *дан*), в) именима дана и месеца, г) ознакама природних временских интервала (*ноћ*, *дан*, *леѣѣо*), д) називима догађаја и верских празника (*иѣсѣѣ*, *Вѣлиѣген*). Функцију актуализатора врше: бројеви (*иѣдѣсе*), анафорске заменице (*овѣј*, *иѣѣј*), придеви и придевске заменице (*сѣѣѣѣ*, *најѣѣѣѣ*, *моје*), међутим, „чланови једне условне временске сукцесије (низ од седам дана, низ од дванаѣст месеци)” (М. Ивић 1955–1956: 168), односно имена дана и месеца (в), помоћу којих се време може увек „фиксирати”, обично не иду уз одредбе. Потврде:

а) како тѐрамо: од данѐс па до јутре у *овој врѐме* (К), опѐремо и пѐчнемо да ра̀димо сѐк у *овој врѐме* (ЦГ), ми смо сѐс коњи докаривали товѐри гра у *шој врѐме* (КД), пѐчле смо имали у *шој врѐме* (КД), а тој ствѐрно било, у *шој врѐме*, тѐк (КД), ете-такѐј смо ми работили у *сиѐро врѐме* (ЦГ), ми си ги викашемо градине у *сиѐро врѐме* (Г), како се венѐало у *сиѐро врѐме* (Ш), Све такѐј је било у *сиѐро врѐме*, ништа нѐје имало (Г), такѐј смо патили мло̀го у *сиѐро врѐме* (Г), оно ништа нѐје имало тѐк^г у *сиѐро врѐме*, нѐје имало со̀да (Г), у *сиѐро врѐме* ништа нѐје имало (Г), у *сиѐро врѐме* такѐј све се је месило (Г), тој се еде тѐк, у *сиѐро врѐме* (Г), Несѐм ја. Понапрет тој било, пред мѐне. У *сиѐро врѐме* (ЦГ), Тој такѐј било у *сиѐро врѐме*, пред мѐне, ја несѐм ишла (ЦГ), е, навечер кѐт неки_пѐт, па се збѐремо овдѐка у *зимњо врѐме* (Р), у *најторе врѐме* сѐм била (ЦГ), па имали смо пѐсле, него у *шо_загњо врѐме*, ис прѐво врѐме несмо имали вѐжалицу (КД); у *моје до̀бо* (К).

Забележене су и потврде у којима се именица *време* подразумева на дубинском нивоу: виш, у *срѐско*, појече ма̀ма мо̀ја што је имала (КД), али у *зло* сѐм ги ишчувала (децу) (КД).

б) како сѐм живѐла ја у *мој век* (КД); тој у *живо̀шћу* трипути ме је удрија (К), у *живо̀шћу* све се прекарѐје (Г);⁹⁷ и такѐј смо тој биле та̀м, у *деѐинстио* (ЦГ), однапрет нѐмаше, Сла̀фке, истин, у *деѐинстио* (ЦГ), па било је у *моје деѐинстио*, али не толико (КД), и такѐј] је било однапрет у *деѐинстио на̀шо*, истина (ЦГ), ја сѐм била ба̀ш у *ѐашила̀каи* ‘тешко време испуњено бедом и немаштином’, Сла̀ве (ЦГ);

ми смо се у *шеј ѝодине* мло̀го измучили (КД), исто и она у *шеј ѝодине* остана (удовица) (Л), нѐ ли се ожѐњи у *мла̀ге ѝодине* – тѐј се више не жѐњи (П), у *мла̀ге ѝодине* несѐм, а у *сиѐре* сѐм си ишла (код лекара) (Л), пѐнапре[т] такѐј причав, а тој у *сиѐре ѝодине*, ја несѐм ни била рѐдена (ЦГ), да видиш у *сиѐре ѝодине* какѐв ћелим сѐм тка̀ла (Л), да видиш какви ћелими, у *сиѐре ѝодине* сѐм ги тка̀ла (Л), у *моѐ ѝодине* нѐје имало (Р), у *моѐ ѝодине* нѐ се ува̀пирува̀ја ники (Р), тој смо је́ли у *наше ѝодине* (К), потрѐвим, у *које су ѝодине бѐж дошли* (К), у *шеја мо̀је сѐшо_ѝодине* ко̀лко је прошлѐ, тој мѐке, ко̀лко са прошлѐ? (Г), искочија је у *шегѐ ѝодине* у пензију (Т), у *шесна̀з ѝодине* (се удала) (П), ја сѐм се мла̀да уда̀ла у *деветна̀з ѝодине* (Шп);

дево̀лка ко̀ја бидне већ у *ѝодине* (Шп);

Васу̀лица, знаш, кѐт ће бидне Бѐдњи вѐчер и исто навечер кѐт је Бѐдњи вѐчер у *шој дѐн* (ЦГ), Ти у *кој дѐн* до̀јде? (ЦГ), У *кој дѐн?* (ЦГ), у *кој] је дѐн* Бѐдњи вѐчер у *шој* по̀јдев љвечер сировари (ЦГ);

најтро ста̀немо у *чѐшири са̀аи* (Т), ја у *чѐшири са̀аи* ће ста̀ну, лѐб да за̀месу (КД), у *дѐсеи са̀аи* мо̀ј старѐјко о̀тиде откуд на̀с (К), Ујутро до̀ђо, у *дѐанае[с]* стѝгомо (Ш);

в) кад^г је недѐља, прѐзник, не ра̀ботев, а у *недѐљу* бѐддев. Бѐддев у *недѐљу* љ̀уди, вика, нека_опрѐсти Бо̀к (Шп), А у *недѐљу* нѐ се је ра̀ботило тѐк (Шп), Измѝјев на Чис понедѐлник, поклада̀јемо у *недѐљу* (Л), Мила̀нка си сла̀ви и она у *недѐљу*, Ду̀хови (Л), Заштѐ ти ра̀ботиш у *недѐљу*!? (Шп), Више у *недѐљу* ра̀ботев, него у *ионедѐлник!* (Шп), Мо̀ја свѐдба је бѐш била на Митровдѐн, у *недѐљу*, и у *ионедѐлник*, а тво̀ја у *шо̀рник* и у *срѐду* (К), Свете_Трѐице, Ду̀хови кѐт са, па у *ионедѐлникаи* ми сла̀имо (Л), она је умрѐла још у *шо̀рник* (К), а они ће до̀ђеф сѐ сна̀шку у *шо̀рник* саба̀јле (Шп), ја бѐше у *шо̀рак* код лека̀ра у Трго̀виште, она до̀ђе у *срѐду* ћерка ми (КД), Станисла̀фка о̀тиде у *срѐду* у Вра̀ње (Ш), има̀мо тѐ[г] гѐсти, у *чѐврѐшк* (КД),

⁹⁷ Облик *живо̀шћу* је очигледно „позајмљен” из урбаног говора.

нè гу ко̀пав у *йейџк* (К), спрѣмаф се и саба̀јле у *йейџк* по̀јдев (Л), Пред Велигден, пред Ускрс, у *йейџк*, и тѣк, у лазарице се збѣрев (К), и у *йейџк* више не мога да збори (Ш), у *йейџк* увечер се збирѣф (Шп), Македонци, па ти у *йейџк* неси мога да крѣнеш от ко̀ни, од мѣске, од магаринѣ, од л̀уди (КД), у *йейџакѣи* добро бѣше, е, у *субо̀иу* киша пада̀ (КД), ће по̀јев и отидеф па̀ у дру̀гу ку̀ћу, та два д̀ена идев, у *йейџк* и у *субо̀иу*... пред Велигден (ЦГ), у *йейџак* и у *субо̀иу* на л̀азарицу идемо (ЦГ), зберемо па̀ре пу̀но па ги д̀елимо по̀сле, два д̀ена идемо, у *йейџк* и *субо̀иу*, пред Велигден (Л), спрѣмаф се и, саба̀јле у *йейџк* по̀ђев и на̀вечер до̀јдев, па у *субо̀иу* па̀ (Л), Сва̀ку недѣлу и субо̀ту доо̀дев. На пример, до̀ђев у *йейџк* увечер, ели па у *субо̀иу* у̀јутру (К), па саба̀јле па̀ ће си идев, у *субо̀иу*. У *йейџк* увечер се збирѣф, па ће си идеф саба̀јле, у *йейџк*, ће си идеф, па ће л̀егѣф та̀м у дру̀гу (ку̀ћу), кудѣ ги су ро̀т (Ш), и по̀сле у *субо̀иуиу* по̀клада, у *недѣљуиу* (Г), по̀сле, вика, у *блѣжени чейврѣџк* гу ко̀пали (К);

у *окѝомбар* ли ото̀ше (Т), у *авиу[с]* сѣм па̀ла й[с] сливуту (Л), Па̀ла сѣм, па, у *авиу[с]* сѣм па̀ла ис црѣш̀ьуту, ова̀ј, сливуту, а оно се је родило у *децѣмбар*, кра̀ј децѣмбра, па чита̀во се роди и ја остан̀а жива! (Л);

г) мѝ ће идемо да гу до̀ведемо у *но̀ћ*, сра̀м гу, га̀здинска сна̀шка за тебе да до̀ђе (Шп), Сѣг о̀пасно ги, вика̀в, има, на̀горе по Горно̀вѣц, у *д̀ан* свѣ си л̀уди секирче но̀сив, му̀жи сто̀ку па̀сев, свѝње по прет ку̀ћу уда̀вили (вукови) (Шп), то̀ј у *лѣшо* идев (Шп), то̀ј у *лѣшо* – до̀долице (Шп), то̀ј у *лѣшо* идев, тѐј несу л̀азарице (Шп), а тѐја идев у *лѣшо* кад нѐма киша (Шп), ста̀ше у *йро̀леи* (Ш);

д) пра̀в у *Божийѣви йос̀иу* (Ш), тѐј па у *Ђурђевд̀ан* ће се ја̀гњев (Р), Ја̀ и деда_Мана̀сија се жѐњимо у *Ђурђевд̀ан*, цѣло л̀ето смо си спа̀ли та̀мо у ту̀ј, по̀друм, у ѝзбу, и на крѣвет (ЦГ), па се оделѝли у *Свейшо̀а Николу зимњо̀а* (Ш), и у *Блѣовес* кат стѣг̀ја неки_мра̀с – ја̀рики ву полипс̀али (Р).

У неким од наведених потврда уочљива је интерференција између темпоралне инклузије и темпоралне квантификације фреквентивног типа (више о томе в. у т. 4.2.2.4.2).

Предлог на

4.2.1.1.2.2. Инклузивно темпорално *на + ОП*, карактеристично је за пчињски и за друге говоре призренско-тимочке дијалекатске области. На његовом месту у стандардном језику обично се налази предлошко-падежна конструкција *на + акузатив*, а знатно ређе синтагма *на + локатив*.⁹⁸ Најчешће се *на + ОП* лексикализује: а) именима празника, б) ознакама природног временског периода (*йладне, лѣшо*), в) именицом *време* и г) називима јединица временске мере (*дан*).

а) *на Бѣдњи вѣчер* мѣсим (К), И ја̀ мѣсим *на Бѣдњи вѣчер* исто (К), Онѣ бѣш *на Блѣовес* измр̀зле и излипс̀але (Р), бѣше *на Бо̀јородицу* овдѣја (ЦГ), па тѣк се зберешев *на Божийѣ*, овдѣка (К), па *на Божийѣ* ги но̀симо та̀м (Г), л̀ани што бѣше

⁹⁸ Према истраживању Т. Батистић „Локативне конструкције у временском значењу обухватају у својству лексичких експонената” именице „које имају значење разних људских активности, затим стања и ситуација у животној средини, природи и сл., уз извјестан низ лексема ‘које саме собом значе неко вријеме’ тј. у свим случајевима у питању је лексички фонд који у својој семантици садржи и аспект извјесног трајања у времену.” (Батистић 1972: 133–134). У истраживаној грађи готово да није било временских конструкција *на + ОП*, које би имале свој еквивалент у стандардном *на + локатив*; прецизније, само је једна „сумњива” потврда у којој би именица *собор* могла бити схваћена „временски”: Двапут смо се видѣли, *на Велигден, на собор*, с тога мојѣга мужа (Ш).

на Велигден умреја баш (Р), куде ће ни пушти, не, тој на Велигден па на Велигден и на Преображење (идемо) (Г), На Водице како прерипате ж^шар? (Г), и преко зиму имаше, на Водице тој, девојачки собор (КД), пролетос, на Буршевдэн певале су се (П), Кој ће ти, мајке, тебе китке набере на Буршевдэн, кавдаре да накитиш? (Г), А ми тэг на Буршевдэн, знајеш, оџце да муземо, па све накитени кавдариња (Г), јаганци пуштамо на Буршевдэн, рипав, рипав по пут (Г), пуно кавдаре накитимо на Буршевдэн (Г), беше баш на Илиин дэн, партизани ги, не, на Видовдэн кад ги јурнаше партизани (Р), имало је собори тэк пуно: на Мишровдэн је имало, на, еве сэк, на Преображење, на Велигден, на Буршевдэн, собори пуно имаше (КД), Моја свадба је баш била на Мишровдэн, у недељу, и у понеделник, а твоја у торник и у среду (К), на Пејковдэн ми се ојагњише четіри тэј дэн (Р), куде носимо колач да сечемо на Пејровдэн (Шп), он умре на Пејровдэн (Шп), на тэј собор туж на Преображење горе (Шп), на Преображење неје доодија (КД), по шес флаше сэм испила емпут на Преображење (Л), на Пресветиу закољемо ели јаре ели јагње (К), и узела беше баш на Прокоије (КД), ма на Ранђеловдан никэт несмо имали коца (гости) (ЦГ), ја ву вика да дође с кола на Свeиш Ранђел кад беше (Шп), Собор на Свeишa Ранђела (Ш), на Свeиш Николу омесимо колач (К), и ће да идев на заслују, на Свeиш Николу идеф, палеф свеће (К), покладујемо у недељу, па на Чис йонеделник измијец^в танури, што леп размесујев, канате попарев, каленице (Л), Измијев на Чис йонеделник, покладујемо у недељу (Л), било на Чис йонеделник баш (Шп);

а тэј мајкин брат па се родија на задушнициу у суботу, сине, па кој се роди у суботу – он вампира видује (ЦГ), Кој се родија на задушнициу у суботу (Г), у недељуту си беше на задушнициу поп (ЦГ), сечемо си и увече, на заслују, спрема славу (Шп), па некој и на йашиерицу наврати и тэк, по трећ дэн (Шп), Сэк ће на йоклаге тој, за Вели..., накуде Велигден, пред Велигден (Г), ми не могамо на старца нашога да отидемо на седэм дэна (Г), Там на седэм дэна идев (Г), на славу запалеф само стаклену лампу (Шп), и после идев на добри дэнови, кэт славице (К), па бајги на нињ йразник не требало се работи (К), тој сэк је тој, на овџа йосиши, сэг за Велигден (Г).

Мање је ситуација када се између предлога на и назива празника нађе и нека одредба: преко зиму около Божић тэј идев, на сређањ Божић сироварите, а лазарицете идеф па пред Велигден онамо (ЦГ), тај баба_Олга расказа на једэн Мишровдэн у Радовницу на цел собор људи (П).

б) нијемо (дуван) на оној, па накачимо на, око кућу се исуши, па на зиму га калэпимо (Шп), на зиму йду тамо, Љубица се вика, преко ритэт седу, чинимо лав (Л), Па дооди, на зиму, а на лешо нема време, од работу (Л), ће ручамо на йладне, ће посэдимо малко (Шп), ајдете да подручамо, после, на йладне па ручэк, напријечер па йма обет (Шп), премуземо ги на сре[г] дэн (Г), Ал немој сэк^г, на овој време, па немој! Па на овэј снэк куде ћев ме, ће се измучу, ће се измучу! (Л), Само жалу, Боже, немој на овэј снэк, баш па да умру (Л);⁹⁹

в) и плуће си отказаше што си ја не идо на време куде лекара (ЦГ), Ал немој сэк^г, на овој време, па немој! Па на овэј снэк куде ћев ме, ће се измучу, ће се измучу! (Л);

г) ка[д] дојеш на моџше йодине (Г), овэј теше га изеде да беше на њејовџше йодине (Р), Ее, да не доживиш као на наше йодине, дете (П), а носимо си у цркву, на дэн баш (Шп), Терали смо и навече славу и на дэн смо терали славу (Шп).

Предлог на може имати и значење „непосредно пре“: пред Велигден на

⁹⁹ Синтагме на овэј снэк имају значење ‘у време док је овако велики и дубок снег’, дакле, треба их схватити „темпорално“.

недељу идемо на лазарицу (ЦГ), па је дошја прет Петковдэн на *недељу* (Р), а детето се такој роди, прет Петковдэн на *недељу* (Р).

У наведеним конструкцијама важан је податак да ли је управни глагол перфективног или имперфективног вида и да ли се оне појављују са одредбом или без ње. Наиме, уз несвршене глаголе (а и уз одсуство актуализатора) „по правилу интерферира темпорална инклузија с темпоралном квантификацијом фреквентивног типа” (С. Павловић 2006: 150).¹⁰⁰ Код назива верских празника, на пример, обично је довољан свршени глагол да би инклузивност темпоралног *на* + *ОП* била очигледна, на пример: лани што беше на *Велијген* умреја баш (Р).

Предлог *їреко*

4.2.1.1.2.3. У говору Горње Пчиње темпорална аналитичка конструкција *їреко* + *ОП* појављује се, уз извесна ограничења, на месту стандардног *їреко* + *їениїив*, и има локационо (динамичко) временско значење (М. Ивић 1955–1956: 165–172). Њена лексикализација остварује се обично именицама: *дан*, *ноћ*, *леїо*, *зима* (а), што представља сличност са другим говорима, рецимо, говором Понишавља (Ђирић 1999: 159), Ниша и његове околине (Тома 1998: 378), јабланичког краја (Жугић 2010: 129), Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 112), Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 254), Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 108). Понекад се, али ређе, ова конструкција може појавити и онде где би се у стандардном језику пре употребило *їоком/у їоку* + *їениїив* (б), што је забележено и у неким другим призренско-тимочким говорима, на пример, у говору Заплања (Марковић 2000: 230), јабланичког краја (Жугић 2010: 129) и Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 240).¹⁰¹ Потврде:

а) па бегале (овце) *їреко ноћ* по путине (КД), дође, вика, *їреко ноћ* вампир (Шп), зборише *їреко ноћ*, татко и мајка зборише (Т), и предемо *їреко ноћ*, до сэмнување (Л), па дори смо биле помладе и предемо *їреко ноћ* (Л), кэт ће ми текне, ја *їреко ноћ* си плачу (К), вије *їреко ноћ* (К), Сас њи, вртев ги овакој и играв, што напреле *їреко ноћ* на тога човека куде су у кућу улегли, и вртев ги, знајеш, тој испреле, и свака си отиде (Шп), Неки човек имаја јабуку златну. Али, нешто дође *їреко ноћ* и обере гу (Шп), Боже, о[д] туј руку, до умирачку *їреко ноћ* (Р), На бѣдве идемо, на предене, појемо *їреко ноћ*, предемо (К), као што иде сак *їреко ноћ* (К), и он кэ[д] дође *їреко ноћ*, та једе (К), а *їреко ноћ* свадба, па јутрето-дэн па свадба (Шп), да те сретне *їреко ноћ* како те неће нападне (вук) (К), одовде *їреко ноћ* партизани терав (П), па си пијеф *їреко ноћ* (КД), тија идев *їреко ноћ*, тија, навечер се зберев, према ноћ идеф сал, сироварите (ЦГ), там седи у буку, *їреко ноћ* по двапути, по трипути дооди, насира ни (П), *їреко ноћ* сэм на ламбу ткала (Т), едампут па искочи *їреко ноћ* (Шп), и си отоше, нигде преко рит и после да се поврнеф *їреко ноћ* (Г), и ће иде да спије *їреко ноћ* у колибу (ЦГ), *їреко ноћ* оне дођев, стоев до мене (Шп), *їреко ноћ* си свуноћ седев, тераф си свадбу (Шп), *їреко ноћ*, свуноћ ноћ работев (ЦГ), и *їреко дэн* идев, *їреко ноћ* одврне[в] воду, не идев, не смејев од вампири (ЦГ), Идемо си *їреко дэн*, *їреко ноћ*, у дванаес саат – сэг не

¹⁰⁰ О овом проблему говори се више у т. 4.2.2.4.2.

¹⁰¹ У монографији о говору Алексиначког Поморавља не помиње се експлицитно предлог *їреко* у овом значењу, али, може се уочити у датој језичкој грађи: „*їреко рии* су били жандари ЛГ” (Богдановић 1987: 240).

смeјев лјуди да идев *ѝреко ноћ*, стeмни ли се – не смeјев, стра ги, вџци има (Шп), *ѝреко ноћ* ткаеш, овeј, моташ ceфке, предeш, *ѝреко дeн* ткаеш, по ceли дeн (ЦГ), па *ѝреко дeнaиѝ* појдoмo oтyт пa пeшки (Р), *ѝреко дeн* слeгo (ја) (Т), *ѝреко дeн*, нoћe нeјe (Шп), двоицa стaрци повикнeв ги да дoјдeв да видeв *ѝреко дeн* дeк, и дeн и нoћ бицe (П), *ѝреко дeн* пeвaв (ЦГ), *ѝреко дeн* нeмa гa нигдe, пa скрѝјe сe *ѝреко дeн* (ЦГ), удaвијa гy вџк крaвy *ѝреко дeн* (Шп), нe идeф *ѝреко дeн* (ЦГ), и oнa сeк *ѝреко дeн* здрaвa (ЦГ), и oнa жeнa сeг здрaвa *ѝреко дeн*, прeкo, нaвeчeр бoлнa (ЦГ),

Јa нe мoгу дa нoсу фyтy *ѝреко лeтo*, нe мoш сe нoси, врyћинa (К), пa си рaбoтијa *ѝреко лeтo*, пyстијa, штyријa (ЦГ), *ѝреко лeтo* рaбoтeв (К), A oн бeшe дoнeјa пa нeки зaјци, пa *ѝреко лeтo* зaјцитe сeм кршилa шџмy, грaнкe, трaвy (Р), *ѝреко лeтo* ни jе свe стoкa зaeднo билa (КД), Јa, *ѝреко лeтo* нeћy, пa мe нaкaрaв дeцa (дa нoси фyтy) (К), пa јa, бџјe, јa, мџјe, јa, дa гa нe aпe *ѝреко лeтo* (Г), пa имaлo, кaкo нeјe: бџјe, мџјe, штo дoјдe свe тe aпe *ѝреко лeтo* (Г), пa дoлaзeф *ѝреко лeтo* кeт сeзoнa oвaкoј дa сe кoси пoдoјдeф пo дeсeтинa дeнa, кoјe кoлкo имa врeмe (ЦГ), *ѝреко лeтo* дoјдe, пoмaгa ни (Л), Пa и млeкцe кeт имa, *ѝреко зѝмy* нeмa млeкo: oфцe прeгoрeв, крaвa и oнa вoди сe, oдбицe тeлe, нe дaвa (П), *ѝреко зѝмy* сe тoј идe (ЦГ), пa и *ѝреко зѝмy* дooдeв (К), oнo тaм, *ѝреко зѝмy*, млoгo јe лaднo y Рџсијy (К), прeкo кoритa вoдa дoђe, јaкa *ѝреко зѝмy* вoдa (К), *ѝреко зѝмy* нe мoж дa oтидeш кeд јe мeћaвa, снeк (К), кoлкo сeм клaшнe изeткaлa *ѝреко зѝмy* (ЦГ), и *ѝреко зѝмy* имaшe, нa Вoдицe тoј, дeвoјaчки сoбoр (КД), *ѝреко зѝмy* oкoлo Бoжић тeј идeв, нa срeћeњ Бoжић сирoвaритe, a лaзaрицeтe идeф пa прeд Вeлигдeн oнaмo (ЦГ), пa и *ѝреко зѝмe* с кoњи си идeф (К).

б) лaзaрицe идeф *ѝреко*, *ѝреко Вeлиѝгeнски ѝoстѝи* oнe идeв (Шп), Пa тoличкo нeсмo видeли ни смoци ни змиѝe, *ѝреко вeк мoј* нeсeм видeлa! (Г).

Предлог за

4.2.1.1.2.4. У сфeри тeмпoрaлнoсти yпoтрeбљaвa сe и прeдлoг зa сa имeницoм y ОП, кoјa имa знaчeњe „нeкe пригoдe пa сe стoгa њeним рeчeничним eквивaлeнтoм нe дeтeрминирe сaмo врeмe, вeћ и oкoлнoст, пa чaк и пoвoд” (С. Пaвлoвић 2000: 64). Упoтрeбy oвe aнaлитичкe кoнстpyкцијe пoтврђyјy мoнoгрaфијe o призрeнскo-тимoчким гoвoримa (Ћирић 1983: 102; Бoгдaнoвић 1979: 114; Вyкaдинoвић 1996: 257; Мaркoвић 2000: 225),¹⁰² a и *Црнoѝрaвски рeчник* (Стoлaнoвић 2010)¹⁰³. Пoтврдe:

Кaкo извoдитe пѝлики зa *Бoжић*? (Г), зa *Бoжић* смo пoстили, шeс нeдeљe ли сe пoсти? (Л), пoсти, oвијa вeлики пoсти ги вѝкaмo, зa *Вeлиѝгeн* (К), Нe ли зa *Вeлиѝгeн* свe имa сe пoсти (К), тoј сeк јe тoј, нa oвијa пoсти, сeг зa *Вeлиѝгeн* (Г), oн пoбeжe, oвeј пoклaдe сeг зa *Вeлиѝгeн* штo ћe сe пoклaдyјe (Р), Пo сeдoм нeдeљe смo пoстили зa *Вeлиѝгeн*, зa *Ўскрc*, тoј сe сe пoсти (Л), Слaђaн јe oтишјa трeћoгa сeптeмбрa, зa *Нoвy ѝoдинy* сe дeтe рoди (К), Е, зa *Пeѝрoвдeн* двe нeдeљe смo пoстили, зa *Бoжић* смo пoстили, шeс нeдeљe ли сe пoсти, сe јe пoснo!... (Л), лaни јe бѝјa њѝхoф сѝн oвдeкa, зa *Прeобрaжeњe*, тeј ис Пaнчeвo, aли oвyј гoдинy нeјe дooдијa, пa и јa бeшe бoлeснa oвyј гoдинy (КД), зa *Прeобрaжeњe* биднaшe, прe *Прeобрaжeњe* дoјдoшe y,

¹⁰² Нарaвнo, знaчeњa o кoјимa сe oвдe гoвoри oбичнo нисy прeцизирaнa y пoмeнутим мoнoгрaфијaмa, aли сe чeстo мoгу прoнaћи y oквѝру „врeмeнскoг знaчeњa” oдрeђeнoг прeдлoгa.

¹⁰³ У oквѝру рaзличитих oдрeдницa *Црнoѝрaвскoј рeчницa* нaшлe сy сe слeдeћe пoтврдe пoмeнутe јeзичкe пoјaвe: Умoрим сe дoклe, зa *слaвy*, свџ свoјтy издoчeкџјeм; Првo кудe нaс идe кaдeњe, пa мoлитвa, пa тџк свe oстaлo квo слeдџјe зa *слaвy*; Стиглa кaртa o[д]-Дoбрѝвoјy, пѝшe ћe дoјдe зa *Гoрeшњaк*; И дeтeтy трeбe нeкo кaпyтe зa *зѝмy*, дa мy нe лaднeјe y шкoлy; Клaшнeнe чeширe сy ти мaти зa *зѝмy* (Стoлaнoвић 2010: 304, 350, 356, 355, 368).

у кој дѣн дојдоше, не знам (КД), по́стимо за *Свѣиш Рѣнѣл* и по́сно прѣвимо ўвечер, а јутрѣто дѣн ље закољемо јѣгње (Шп);

за *рѣсѣус* па доодеф куде_мене (К), Жѣтву, за *жѣтѣву* лѣтоске, па жѣтву си се поје, девојке појеф си, жетвѣрске појеф, појеф, појеф, па сѣвнев њиве, а сѣк тој нѣма жетвѣрско... (Ш), Па такој и за *лѣзарицѣше* (ЦГ), И такој за *лѣзарице*, појѣмо си; појѣф, појѣф тѣм пѣсне (ЦГ).

У следећим потврдама осећа се интерференција између темпоралног и интенционалног значења аналитичких конструкција са предлогом *за* (уп. са т. 4.5.2): двѣ свиње заклѣмо тѣк, за *Божѣић* бѣјги (К), бѣјги да имамо за *Божѣић* (К), о́фце кољешеву свѣ за *Мишровѣн* (Т), о́месев неки_зејѣнчики за *Свѣше Трѣице* (Л).

4.2.1.1.2.5. Темпорална аналитичка конструкција *за + време + ОП* (за *време Тиша*)¹⁰⁴ није често бележена. Налази се у првим двома потврдама, од којих је у једној имплицитно присутна лексема *време*, а друга је очигледан пример утицаја урбаног говора (присуство генитивне форме). Изгледа да се време живота или власти неког владара или државе (у стандардном језику исказано предлошко-падежном конструкцијом: *за + време + име у ѣнишѣву*) у проучаваном говору обично означава посесивним детерминатором. Потврде:

мѣјка ми ме даде, ље вѣсу за двѣјез бѣнке, за *бѣвшу Јуѣослѣвију* тој јѣш (П), за *време рѣша* моје су књѣге изгорѣле (Ш);

за *бујарско* сѣм билѣ десѣтина гѣдине (К), и тој дѣте нѣјмало је родѣла тѣк, за *време бујарско* (П), е, после ги збрѣше, за *бујарско* биднѣше тѣмо (Т), за *шѣрско време* билѣ (Ш), и тѣг биднѣ мѣлко дѣбар живѣт, за *Тишино време* (КД).

Занимљив је податак, када су у питању други слични говори, да је конструкција *за + време + ОП / ѣнишѣв* учесталија у урбаном нишком говору од предлога *за* са именицом у ОП (претходна тачка – 4.2.1.1.2.4), док је у околним нишким селима обрнуто, а у Алексиначком Поморављу је *за + ОП* једина конструкција коју бележи Н. Богдановић (1987: 240).

Предлог *из*

4.2.1.1.2.6. На месту стандарднојезичког прилошког израза *у/на ѣочѣйку*, који може, али не мора бити допуњен „експлицитаном ознаком временског периода” у генитиву, у истраживаном говору се налазе следеће аналитичке конструкције са предлогом *из*:

ис ѣрѣви крај ‘у почетку’ едно_прѣсе закољемо (Шп), али *ис ѣрѣви крај[ј]* је билѣ тѣшко (Шп), па имѣли смо по́сле, него у по́ задњѣ време, *ис ѣрѣво време* нѣсмо имѣли вѣјѣлицу (КД).

У једној забележеној потврди (сличне врсте) очигледан је, међутим, утицај урбаног говора: двѣсте дѣнара кѣло е билѣ *ис ѣочѣйка* (КД).

Иначе, предлог *из* са темпоралним значењем у постојећим монографијама о призренско-тимочким говорима није регистрован. Он се помиње само у синтаксичким истраживањима говора јабланичког краја и Параћинског Поморавља, с тим што је и у њима очигледно врло редак (Жугић 2010: 127–128; Милорадовић 2003: 104).¹⁰⁵

¹⁰⁴ О падежним конструкцијама *за време + ѣнишѣв* и *у време + ѣнишѣв*, које имају уместо предлога „предлошки израз” в. у: Поповић 1966: 199.

¹⁰⁵ У обема књѣгама наведене су само по две-три потврде истога типа, какве у пчињском говору

Предлог *йог*

4.2.1.1.2.7. Некадашња временска конструкција *йог* + *акузайив* у пчињском говору је забележена свега два пута: у сложеници *йосйарос*, која поприма прилошки карактер¹⁰⁶: Деца ће чувамо *йосйарос*, не можемо сџ да ги чувамо! (КД), и у исказу једног старијег информатора: *йог јесен* се јџдев (Ш). У монографијама о сродним говорима није евидентирана, осим у говору Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 119) и Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 257), али се, нажалост, не помиње колико је фреквентна. У другим дијалектима нашега језика *йог* + *акузайив* се обично ретко јавља (С. Павловић 2000: 66).

Предлог *крџ*

4.2.1.1.2.8. У истраживаној грађи нашла се само једна потврда предлога *крџ* у темпоралној аналитичкој конструкцији: Па *крџ два гџна* јџдва жџва остџдо! (Р). Предлог *крџ* са значењем ‘у току’ не помиње се у говорима Запаља, Понишавља, Параћинског Поморавља, али се у Бучуму и Белом Потоку и тимочком говору појављује у „измењеном облику” *йроз* (Богдановић 1979: 119; Динић 2008: 682). Иначе, ова аналитичка конструкција има свој еквивалент у стандардном *крџ* + *акузайив*, којим „се казује у току којег се времена дешавало, вршило, или је било оно што се изриче управним глаголом” (М. Стевановић 1986: 400–401). Овај предлог, међутим, није забележен у другом временском значењу: „за које ће време од тренутка када се говори бити оно што се казује управним глаголом” (доћи ће *крџ који месец*).

Предлог *йри*

4.2.1.1.2.9. Предлог *йри* уз личну заменицу или именицу, која означава неко лице, може имати и временско значење: Тај кџћа је *йри мџне* бџтнена (КД), Она је кџћа кџпена *йри мџне* (КД), јџдна бџше *йри свџкра* ми се одџла, а после он си умрџ (Шп). Овде синтагма: *йри мџне* значи ‘у моје време, односно, онда када сам ја ту започела да живим’, а *йри свџкра* ‘у време док је мој свџкар још био жив’. У монографијама о призренско-тимочким говорима не помиње се предлог *йри* у овом значењу (на пример: Богдановић 1979: 120; Марковић 2000: 231), а у Параћинском Поморављу, према наводима аутора, падежна конструкција *йри* + *локайив* у означавању времена најчешће је замењена темпоралним реченицама (Милорадовић 2003: 283). Употреба оваквих временских синтагми није, међутим, страна књижевном језику, судећи по наводима М. Стевановића (1986: 521–523), као што није необична ни комбинација *йри крају* + *йенийив*, која је забележена и у истраживаном говору, али, наравно, уз ОП: *йри крај месец* идеф, прет првога (К).

Прилози за време

4.2.1.1.2.10. Стари беспредлошки темпорални локатив може се у овом говору препознати у адвербијализованим формама *јуйире*, *зиме*, *лејше*, *гџње*, *ноће*, *лани* (М. Ивић 1955–1956: 168–169, 201–204).¹⁰⁷

нису примећене.

¹⁰⁶ Наиме, *йосйарос* се може чути и у другим сличним говорима (околина Лесковца, на пример, чак и код млађих људи).

¹⁰⁷ О ретким траговима темпоралне линеарности прасловенског локатива в. у: С. Павловић 2006: 151–153.

да ву се промєњи *јуїре* и она; тјј лѣбац ти је дѣста, па *јуїре* си омѣси (Р), ја ђе їду *јуїре* (Л), ми и *јуїре* овдѣ ђе седїмо (Г); *јуїрен* ђе је слѣва (Ш);¹⁰⁸

а преко нѣ свѣдба, па *јуїрѣїѣо-дѣн* па свѣдба (Шп), пѣстимо за Свети Рѣнђел и пѣсно правимо ўвѣчер, а *јуїрѣїѣо-дѣн* ђе закѣлемо јѣгње (Шп);

ђе смѣламо, ђе напуњимо амбѣри и чѣг за до Ђурђовдѣн, *зїме* не їдемо да мѣламо (Р), *зїме* што радимо? па гѣзимо снѣк (П), па *лѣїѣ*, па *зїме* такѣј обѣче_ништа, чѣрапе (Г), али може се чути и мање обично: и чѣвамо си *зїми*, *лѣїѣ* мѣсло такѣј (Г);

тѣј не їдев *дѣње*, само *нѣње* (ЦГ), преко дѣн, *нѣње* нѣје (Шп), па нѣвѣчер ђе дѣђев овдѣ, нѣвѣчер, па *нѣње* свѣдба (К), трчи *нѣње* (ЦГ).

тѣј сїн ми дошја *лѣни* (П), *лѣни* ондѣ кѣзу еднѣ замаѣли вѣци (Шп), па ли *лѣни* їедна урипа, урипа (Р), *лѣни*, жїто, млѣго ўбаво їмашемо тѣм нагѣре (П), *лѣни* дојдѣ та ни пѣмогна у сѣно (Л), па она ми дѣста пѣмогна *лѣни*, а сѣк немѣ кѣј (Л), овѣј, *лѣни* што умрѣ (Р), мѣло *лѣни* бѣше родїла (КД), *лѣни* мѣлко бїднѣше (ЦГ). Прилог *лани* може се наїи и уз предлоге: па *до лѣни* се мѣшаја, сѣк нѣ (П), Добрѣсѣв дѣјдеше *од лѣни* (Г), а изгледа да може бити и компариран: *їѣлани* ми се унѣка удавѣла (КД).

Анїтериорностї

4.2.1.2. У говору Горње Пчиње антериорност (ситуација у исказивању временских односа када је локализатор пре оријентира) се обично реализује употребом предлога *їред* и *їре* у аналитичким конструкцијама,¹⁰⁹ при чему *їред* носи у свом значењу и нијансу непосредности, што је, уосталом, сличност са савременим српским језиком (Радовановиђ 1977а: 104). Темпорално *накуде* и (*с*)*їрема* са именицом у ОП такође значе антериорну проксималност (мањи степен временске удаљености од локализатора).

Предлог *їред*

4.2.1.2.1. Аналитичка конструкција *їред* + ОП у пчињском говору врло често бива лексикализована именицама које означавају празнике:

ѣпа, лѣзарице їдеф *їред Велиїген* (К), ђе пѣјев и отїдеф па у дрѣгу кѣћу, та два дѣна їдев, у пѣтѣк и у субѣту... *їред Велиїген*... (ЦГ), *Прѣд Велиїген*, *їред Ўскрс*, у пѣтѣк, и тѣк, у лѣзарице се збѣрев (К), *Прѣд Велиїген* на недѣљу їдемо на лѣзарицу (ЦГ), *їред Велиїген* бѣш їдев (Л), збѣремо пѣре пуно па ги дѣлимо пѣсле, два дѣна їдемо, у пѣтѣк и субѣту, *їред Велиїген* (Л), вїкав, *їред Ђурђевдѣн сѣ[к]* кѣд змија искѣчи да гу вѣтиш у ракију, у шїш (Г), А ја сѣм копѣла градїну *їред Илїндѣн!* (П);

па си направимо стрїжбу *їред їѣдину* – у смїслу: пре него што дете напуни годину дана прославимо му крштење (Т), ђе си га (дете) острїже *їред їѣдину* (Т), при крај мѣсец їдеф, *їрѣї їрѣѣа* (К), тѣј (урабѣтимо) *їрѣї слѣнце*, рѣно (Г).

У следећим потврдама синтагма *їред мене* редовно има значење ‘пре него што сам се удала за њѣга’: *їред мѣне* је бїја у Немачку зарѣбен (Шп), трїесе гѣдине смо нїѣ заедно седѣле с њѣма, она три гѣдине *їред мѣне* бѣше дошла (ЦГ).

¹⁰⁸ Поред лексеме *јуїре* може се чути и *суїра* (с тим што се оно доживљава као новина у односу на *јуїре*): у твоју штѣлу ђе лѣгав їедно недѣљу дѣна говѣда, па ђе *суїра* у моју недѣљу дѣна, па ђе *јуїре* на дрѣгога комшију (КД), ђе долѣзиш ли данѣс ели *суїра* (КД), унѣк ђе ми дѣѣ *суїра* (КД).

¹⁰⁹ На њиховом месту у стандардном језику се налазе предлошко-падежне конструкције: *їред* + акузѣїѣв, ређе *їред* + инсїтрументїѣл и *їре* + їениїѣв (уп. М. Стевановиђ 1986: 428–429, 485, 342–343).

Иста синтагма, али у новом контексту, може значити и ‘пре него што сам се родила’: две деца се родише *їред мене* (Шп), понапрет још, па *їред мене* (Р), Нєсэм ја. Понапрет тој било, *їред мене*. У старо време (ЦГ), Тој такој било у старо време, *їред мене*, ја нєсэм ишла (ЦГ).

Сличног су значења и примери: (унука) о[т] тога Ацу, *їред Бору* што је (рођен) (ЦГ), Епа, (дете) умрело *їред нума*, и она после одма умре (ЦГ), једна је седми, а једна осми, такој, стара година гу фатила, та једну годину *їред нума* (К).

Предлог *їре*

4.2.1.2.2. У истраживаној грађи постоје само две потврде anteriорног *їре* + ОП лексикализованог називом празника: Довели су гу по, *їре Свейиу Саву*, то је јануар месец бија (Ш), за Преображење биднаше, *їре Преображење* дојдоше у, у кој дэн дојдоше, не знам (КД).

Ова аналитичка конструкција појављује се знатно ређе од предлога *їред* са ОП у значењу anteriорности. Нажалост, не можемо знати како је у другим сличним говорима.¹¹⁰ Познато нам је да су у косовско-ресавском говору Параћинског Поморавља оба предлога у темпоралном значењу евидентирана¹¹¹ (Милорадовић 2003: 121, 177). Затим, у говору јабланичког краја наводи се предлог *їре* у значењу anteriорности, али не добијамо информацију да ли је овој конструкцији конкурентна она са предлогом *їред* (Жугић 2010: 132). У говору Понишавља забележено је *їред(и)*, али се *їре* не помиње (Ћирић 1999: 158), у говору Ниша и околних села забележено је и *їред* и *їре* (Тома 1998: 361, 377–378), у Заплању су такође регистрована оба предлога (Марковић 2000: 230), у Црној Трави и Власини само предлог *їре*, али се код удвајања предлога налазе и потврде о употреби предлога *їред* у истом значењу (Вукадиновић 1996: 225, 259), што примери из *Црноїравској речника* потврђују (Стојановић 2010), у говору Бучума и Белог Потока наводе се предлози *їре*, *исїред* и *їред* (Богдановић 1979: 112, 113, 117).

На основу дијалекатског материјала из Горње Пчиње може се закључити да се предлог *їре* (а такође и предлог *їосле*, в. т. 4.2.1.3.2), употребљава као једина опција онда када долази уз лексему која значи неку јединицу временске мере (*дан*, *недеља*, *година*), и при том је уз њу детерминатор у виду броја или неодређеног *неко*, *неколико* (дакле, када се жели истаћи тачан или приближан број дана, недеља, година и сл. којима претходи или следи детерминисана радња). На пример: *једнога брата имам у Јабуку*, *Спира му име*, па дојде *има їре їри-чейир тодине*, и, гледам га: *гојан*, *гојан*, *гојан* (П), *њекња*, *їре две недеље* беше (Р), ал они се још *їре неко време* њигови стари доселили у *Сурчино* (Р).¹¹²

Иначе, у Горњој Пчињи чест је прилог *їре*: *кога воли тога ће узне Бок*, *ми не можемо їре* (Шп), *куће такој су биле їре*, *јел ти реко* (Ш), *мада је фреквентнији: најреїи*, а могу се чути и: *однаїреїи* и *їонаїреїи* (Јуришић 2009: 261–262).

¹¹⁰ Из постојеће литературе најчешће се може сазнати да ли се темпорално *їред* и *їре* налазе у инвентару предлога у проучаваном говору, али обично нема података о томе који је предлог фреквентнији, нити да ли је њихова употреба нечим условљена.

¹¹¹ Забележен је и предлог *исїред* у временском значењу (Милорадовић 2003: 115).

¹¹² Дијалекатска грађа из *Црноїравској речника* у потпуности потврђује поменути закључак: Овој дрвце сам ја посадио *пре дваес године*; Настрадаје, сиромџа, да не остане без рабóту ко *пре неку годину*; Још *пре дваес године* су озидали кућу у Смедерево; Шумоглавка, не знаје ни квó-е ојутрос подручала, а овам ће ми орати од нешто от *пре сто године* (подвукла М. Ј.) (Стојановић 2010: 189, 518, 578, 1058).

Предлози (*с*)*їрема* и *накуде*

4.2.1.2.3. У словенским језицима темпорални датив се јавља само у вези са предлозима (М. Ивић 1955–1956: 165). Лако је уочљива његова семантичка сличност са спацијалним дативом: „Просторни оријентир ка коме је усмерено кретање овде је просто замењен временским оријентиром” (С. Павловић 2006: 160). Будући да спацијални датив исказује адлативност ексклузивног типа, очекује се да темпорални датив има бар слично значење. У говору Горње Пчиње на месту старог темпоралног датива с предлогом *їрема* појављују се аналитичке конструкције са предлозима (*с*) *їрема* и *накуде* уз перфективне и имперфективне глаголе. Судаћи према (нажалост, малобројним) подацима у досадашњој литератури, и у другим признско-тимочким говорима употребљавају се сличне аналитичке конструкције у овом значењу: у Заплању су забележене форме *їрема* и *сїрома* (Марковић 2000: 232), у Лужници се помиње употреба предлога *сїром*, поред предлога *уочи* (Ћирић 1983: 105), а у црнобравском говору забележен је облик *сїрома* (Стојановић 2010).¹¹³ У говору Понишавља се помињу предлози *сїоред* и *сїроїи* у значењу „уочи + генитив” (Ћирић 1999: 162). У Параћинском Поморављу, међутим, једино предлог *очи/учи/уочи* има поменуто темпорално значење (Милорадовић 2003: 120, 159–160). Потврде из Горње Пчиње:

Па *сїрема їорник* (умрла), у торник се рачуна (К), Овде се скупев и тэк ће да појеф, то[ј] је *сїрема їейак*, и у петак ујтро се динев и идев у лазарице (К), сечемо (колач) и у цркву баш на дэн, али сечемо си и увечер на заслугу, *сїрема славу* (Шп), е, после овакој идеф си *їрема днови*: кад задушница идев, *їрема славу* овакој, коју си је он славија славу (Шп), па кџ[д] дође слава они му идеф *їрема славу*, износев му, спремав (Шп), тија идев преко ноћ, тија, навечер се зберев, *їрема ноћ* идеф сал, сироварите (ЦГ);

садимо дуван и *накуде Божїћ* га предавамо и узнемо по неку пару (Шп), Сэк ће на покладе тој, за Вели..., *накуде Велиїден*, пред Велигден (Г), и там *накуде Видовдэн* липса си (Р), све што ву требало донџа и оно већем *накуде зору*. „Епа мајај момај, ја све што је требало донџа сэм: и обућу, и промену и нанис, отварај, отклапај!” (Р), иде ли око три саат, веће *накуде сэмнување* (Р), ми отидомо сас мужа ми, седимо овакој навечер, оно дванајес[с] саат, *накуде дванајес* већем иде (КД).

Предлози који су некада ишли уз стари облик датива за означавање временских односа, у истраживаном говору нису сачувани или су врло ретки (уп. са т. 4.1.4.2.1.2). Предлог *к(а)* је потпуно искључен, али његово старо темпорално значење чува се у прилогу *кноћи*: *кноћи* прајмо бѣдву (Шп), да ги даате до *кноћи*, ће се батїшев (Т), онџ канате земљане напуни, напуни, *за до кноћи*, каже, имаш (Т).

Посїериорносї

4.2.1.3. У горњопчињском говору постериорност (ситуација у исказивању временских односа када се радња детерминисане предикације смешта иза темпоралног оријентира) се реализује употребом предлога *їо* и *їосле* у аналитичким конструкцијама, при чему је предлог *їо* фреквентнији.

¹¹³ У Црнобравском речнику у одредници *сїрома* наводи се под значењем *уочи* ова потврда: Ће се видимо у Рупје *спрома* Петровдњ, а кроз речник се налази и на друге сличне примере: Беше тјј давначкѣ, па си отоше *спрома* Богородицу; Истѣгал папци и Витомир Руселѣлнин, у недељу, *спрома* Петровдњ (подвукла М. Ј.) (Стојановић 2010: 886, 157, 332)

Предлог *ѿо*

4.2.1.3.1. Темпорална аналитичка конструкција *ѿо* + *ОП* са значењем постериорности пореклом је секвентивно *ѿо* + *локаѿив*, за које се верује да је праслоvensког порекла (в. напомену 213 у: С. Павловић 2006: 161–162). У говору Горње Пчиње добро је очувано и значење „иза” предлога *ѿо* у аналитичкој постлокационој конструкцији (в. т. 4.1.4.2.1.3.), што је, можда, допринело да се и у значењу постериорности најчешће појављује *ѿо* + *ОП*. У својству лексичког експонента забележене су: именице које значе живо (+), личне заменице, називи празника, дана, али без одредби које би их прецизирале. Изузетак су три прве потврде у којим је изостављена именица *син*, тако да је присуство одредбе (у лику *придева наш* и *сѿар*) било неопходно:

и он је *ѿо нашоѿа* отишја (К), а он је *ѿо нашоѿоѿа* отишја (К), тѿј (што је рођен) *ѿо сѿарѿоѿа* (сина) (П);

ми ѿрно ги чувамо (овце), петнаез године *ѿо деца* чувамо – у смислу: петнаест година након што су деца отишла од куће (ЦГ), баба ми живе ше-седѿм године *ѿо мајку*, па и она умре (П), Викав, у субѿту кад умре – ће умре и друк *ѿо њум* (Р), овѿј има кола, тѿј *ѿо ћерку* ми што је (рођен), тѿј Бора (ЦГ), сал је останја тѿј једѿн, Лека што му име, што је *ѿо Манѿсију* (рођен) (ЦГ);

ѿо мене су се женили (ЦГ), Ја најстара и *ѿо мене* две сѿстре, па онија шестина браћа (П), после, *ѿо мене* са се жењили, тија двојца (ЦГ), па ја сѿм *ѿо њѿа* (П), после се роди, *ѿо њѿа* (Г), после, *ѿо њѿа* се овѿј роди, мушко (К), после, *ѿо њѿа* се је родило, посмрче (Г), једното се после рађало, *ѿо њѿа*, он кѿт побеже (Р), и тѿј син ми *ѿо њума* што је (Ш), деца нека останеф *ѿо нас* (ЦГ);

пѿтѿк напѿет *ѿо Велиген* (Ш), Он, болѿн онѿј дѿчко, и после, *ѿо Лѿзарицу*, знаш, умре! (ЦГ), ако дојде сѿк, *ѿо Мишровѿн* (П), сѿк онѿ стѿлне, треба се отѿлеф *ѿо Мишровѿн*, ѿбе (К), Ми отидѿмо бѿш *ѿо Свеѿи Никѿлу*, ѿдма (К), *ѿо неѿѿу* (долази) понедељник (ЦГ), па после, *ѿо ѿѿ[ј]* ослобођење (К), па некој и на пѿтерицу наврати и тѿк, *ѿо ѿрећ гѿн* (Шп), кој *ѿо ко[ј]* је гѿн (Г).

Предлог *ѿосле*

4.2.1.3.2. Предлог *ѿосле*, који у стандардном језику уз генитив, конкурише и потискује постериорно *ѿо* + *локаѿив* (Пипер 2001: 137), у пчињском говору није претерано чест. Тако је и у косовско-ресавском дијалекту (М. Ивић 1951–1952: 193–194), осим, када је у питању говор Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 273, 121–122). У другим призренско-тимочким говорима обично се *ѿо* добро чува у поменутом временском значењу, а и предлог *ѿосле* није непознат (Богдановић 1987: 239, 244; 1979: 111, 118; Динић 2008; Жугић 2005; 2010: 131; Стојановић 2010; Тома 1998: 377; Ћирић 1983: 103), ипак, у јужном Косову ситуација је потпуно другачија – тамо функционише искључиво предлог *ѿосле* са генитивом (или ређе ОП), док је конструкција с предлогом *ѿо* и *ѿениѿивом/ОП* присутна „у јужнометохијским и северношарпланинским говорима као напоредна са *ѿосле* +” (Младеновић 2002: 314–315; 2013: 190). У говору Призрена (у регистру лексема) такође се помиње једино предлог *ѿосле* (РЕМЕТИЋ 1996: 594).¹¹⁴

¹¹⁴ И у суседном кумановском говору такође се употребљава предлог *ѿо* у значењу ‘након, после’: По-једѿње после ке-стане попова кѿрка да-збира полози; По-некоје време почнале да-ву-зборив на-туј чорбаѿикуту (подвукла М.Ј.) (Видоески 1962: 274; 278).

По свему судећи, у пчињском говору је однос између антериорних конструкција са предлозима *їре* и *їред* једнак ономе који имају постериорне конструкције са предлозима *їосле* и *їо* (уп. са т. 4.2.1.2.2). Облици *їред* и *їо* су обичнији, али у одређеној ситуацији могу да се употребе само мање фреквентни *їре* и *їосле*. Наиме, *їре* и *їосле*, предлози који су некада ишли са генитивом, једини могу да стоје поред лексеме која значи неку јединицу временске мере (*дан, недеља, їодина*) уз коју је детерминатор у виду броја или неодређеног *неко, неколико*, односно, једини могу да буду поред синтагме која представља тачан или приближан број дана, недеља, година и сл. којима претходи или следи детерминисана радња. На пример, следеће потврде не би трпеле предлог *їред* уместо *їре* (у прва два примера), нити предлог *їо* уместо *їосле* (у друга два примера): једнога брата їмэм у Јабуку, Спира му їме, па дојде їма *їре їри-чейїир їодине*, и, гледам га: гојан, гојан, гојан (П), њекња, *їре две недеље* беше (Р); кола неје имало, афтобус немаше, *їосле неко време* пуштише афтобус (КД), *їосле неку їодину* тој баталише (Р).¹¹⁵

Иначе, лексема *їосле* врло је фреквентна у својству прилога за време у проучаваном говору: па куде ћемо *їосле*; *їосле* тражимо леп (К), оно *їосле* се дете роди (Г), и она *їосле* дошла за њега (Р), па *їосле* појемо; бемо заједно, *їосле* се оделимо (Л), а може се и компарирати: оно нека је здравје на сви, па и њему *наїосле* (Р).

Јуксїериорносї

Предлог *око(ло)*

4.2.1.4. Јукстериорност се реализује предлогом *око(ло)* и ОП, а представља оријентационо (посредно) одређивање времена, које подразумева да се временски локализатор налази у близини временског оријентира, при чему његова позиција није прецизирана, односно не може се одредити ни као постериорна ни као антериорна.¹¹⁶ Ова синтагма се најчешће лексикализује називима празника и јединицама временске мере (*дан, саїї*), које не карактерише велика дужина трајања (уп. са Синтакса 2005: 771). Одговара временској предлошко-падежној конструкцији *око + ґениїив* у стандардном језику, и није необична ни у другим сродним говорима (Жугић 2010: 129–130; Богдановић 1979: 111; Ћирић 1983: 103; Тома 1998: 376–377; Марковић 2000: 228).

преко зїму *около Божић їаїї* їдев, на сређњњ Божић сироварите, а лазариците їдеф па пред Велигден онамо (ЦГ), па летос *око Виговдан*, онџ емпџ се само стрижев (ЦГ), а ја ће їду кра тїја чукунчики *око Велигден*, ако остану жива (Г), он се їдави најесен *око Миїировдн* (К), па бџш сам се ја породїла *око Свеїїи Јован*, у зїму (Т), *Око Свеїїоїа Саву* ли га збрџше у бугарску војску? (Т), *око Пеїїрџвдн*, што га вїкав Петрџвдн, лето, острижемо си џфце (Г);

їде ли *око їри сааїї*, веће накуде сџмнување (Р), и после, їјтро, знџјеш, зберџф се *око џсџм сааїї, дџвеїї* и до дванајес (К), ми га вїкамо дџрочџк, не дџрочџк

¹¹⁵ У приотравском говору ситуација је иста: иако је *їо*, изгледа, обичније, у следећим исказима доследно се употребљава *їосле*: Прекаснџ се кџд га видџ *пџсле три дња* доди дом; Ка[д]-це врнџ *пџсле неколико їодине*, у дом затџко штуринџк; Заблажїла сам јџтроске *пџсле толко време*; Врлї цџпке кудедаџ, па ги *пџсле три сага* тражи (подвукла М. Ј.) (Стојановић 2010: 727, 1056, 224, 403).

¹¹⁶ Мада, *око + ОП*, не искључује ни интралокализацију (*око Божић* може значити мало пре, мало после, па и на сам Божић).

но р'учэќ, *око д'есеѝ с'аѝ*, по́сле ће, *око ѝри с'аѝ* ће однесемо об'ет (Р), А тај Јов'анка, оно било, гађа, ц'ёл д'эн, *око дв'анае[с] с'аѝ*, *око ѝд'эн* (П);

још *око дв'аѝз дев'ѝѝ* (К); к'эт се дарув'аше *око ср'е[г] д'эн* (П).¹¹⁷

Темпорална квантификација

4.2.2. Темпорална квантификација представља „одмеравање реченичне предикације у времену” а манифестује се као одмеравање дужине трајања те предикације или као одмеравање учесталости њеног појављивања. Одмеравање дужине трајања детерминисане радње у смислу *колико дуго* назива се *лонгитудиналнос'и*, када се идентификује и почетна тачка у том одмеравању ради се о *инресивнос'и*, а када се утврђује његова крајња тачка – о *ѝерминаѝвнос'и*. У другом случају, одмеравање учесталости појављивања реченичне предикације испољава се као *фреквенѝвнос'и*.

Лонгитудиналнос'и

4.2.2.1. Лонгитудиналност је врста темпоралне квантификације којом се исказује *колико дуго* траје детерминисана радња. Она се у пчињском говору (а, по свему судећи, и у другим сродним говорима)¹¹⁸ реализује на два начина: беспредлошким конструкцијама – *кванѝфикаѝор* + *ОП* и аналитичким конструкцијама: *за* + *кванѝфикаѝор* + *ОП*, *око* + *кванѝфикаѝор* + *ОП* и *ѝреко* + *кванѝфикаѝор* + *ОП*.

Беспредлошке темпоралне синтагме

4.2.2.1.1. У беспредлошким конструкцијама (*кванѝфикаѝор* + *ОП*) као управна реч појављују се јединице временске мере (*с'аѝ*, *дан*, *месец*, *ѝодина*) и именица *време*, док квантификатор обично буде кардинални број, конструкција типа *два-ѝри*, количински прилог *ѝола*, придев *ѝео*. При том је радња детерминисане предикације најчешће представљена глаголима имперфективног вида. Потврде:

два с'аѝѝа (траје) п'ут, ѝма да о́диш (КД);

Два д'эна и два н'ођа т'о[ј] је св'е грм'ело (КД), да с'эм писув'ала т'и не м'ож га *ѝри д'эна* проч'иташ (Р), *ѝри д'эна* н'еса ми д'але ј'а сам'а да о́ду (ЦГ), Сед'о *ѝри д'эна* (Л), *д'еве[ѝ]* *д'эна* врш'имо (ЦГ), па сед'о *д'есеѝѝна д'эна* (Л), па *ѝрин'есе д'эна* по к'укуру[с] се вл'екја (П), па ћу ѝдем, *д'в'есе д'эна* ме одели'ше да л'егам д'оле (Р), па бидн'а *д'в'аѝз д'эна* ком'ај (Л), па се пом'ера зам'етина, л'егаф *ѝри н'ођа* о́фце и п'а, о́пет пом'ереф, па ц'ела ѝѝва се нађ'убри (ЦГ);

па т'ам куде баба К'ату је сед'ела к'олко је сед'ела вр'еме, *ѝдн'у н'ед'ељу* ли с'эз дец'а (ЦГ), *едн'у н'ед'ељу* т'ера едн'а ет'рва, *с'ед'ам д'эна*: од н'ед'ељу до н'ед'ељу, па тај заврши, па д'руга наст'упи (Л), *д'ве н'ед'еље* с'еди д'ом (Шп), за Петр'овд'эн *д'ве н'ед'еље* смо пост'или (Л), па се разбол'е та *ѝес н'ед'еље* б'олна бид'е (ЦГ), поклад'ујеш и више н'ема се бл'ажиш, *ѝес н'ед'еље* (ЦГ), *ѝес н'ед'еље* к'эт пр'ођев (Шп);

¹¹⁷ У истраживаном говору синтагма *ср'е[г] д'эн* значи ‘подне’, мада се у западнијим пунктовима у истом значењу среће лексема *ѝладне*.

¹¹⁸ Наравно, овај закључак заснива се на проучавању понуђеног дијалекатског материјала у већ помињаним монографијама о говорима призренско-тимочке дијалекатске области и суседном кумановском говору. Ређи су експлицитни подаци, као, на пример, онај присутан у већини радова, да именица са временским значењем у ОП уз придев *ѝео* има темпорално значење у смислу *колико дуго*.

четири месеца га чува па ми не биде (Р), нека сиса једно *йеи* месеца (Т), работимо *шес месеци* (К), *девеи* месеца га носиш (дете) (КД), *иринајес месеца* у партизани па дође отут (Шп);

отиднаше тамо, па скоро *јодину* биднаше (К), старэц *едну јодину* ли како бабата умре, та он овде искочи та седе (ЦГ), и кад искочи у пенсију *једну јодину* добар бидна, а *четири јодине* је болан бија и умре (Шп), Оно да л *две јодине* је лазарче? (К), па тој Сузе, средњо, оно је *две јодине* ишло (К), *две јодине* нема да родев (П), ја сэм била *две јодине* сэл на жетву (Л), затој сэм била у Матарушку Бању *две јодине* (П), они *ири јодине* биднаше, Бугари, туж (К), па сам била *ири јодине* лазар (Л), *ири јодине* ће те куне (ЦГ), *ири јодине* сэм црно носила, дете (К), служија војску *ири јодине* (К), и он *ири јодине* га лаја дори да га украдне (Л), ја сэм *четири јодине* била ценена (Т), он је *четири јодине* постар од овога сина (КД), Ја сэм *йед јодине* црквен леп месила, за туж славу, овде (Ш), *йед јодине* је све на штаке одија (П), и има *йед јодине* сэк, како је умреја (К), тај снашката ми *шез јодине* бидна туж (Т), па он бидна *шез јодине* у Бор после. *Шез јодине* је бија у Бор, па иде там, работи, па дојде... преко лето дојде, помага ни (Л), тај средњата ми је била *седэм јодине* овде (П), *седэм јодине* он овде биде (П), мужа сэм дексала *седэм јодине* у једно место (Ш), тога сэм га *седэм јодине* дойла на сиску и је от сиску ошја у школу (ЦГ), *дванајез јодине* неје отишја куд лекара (Т), ја сэм од малецко почела да йду, *дванајез јодине* сэм ишла, све лазар сэм била (Ш), ми арно ги чувамо (овце), *йеинајез јодине* по деца чувамо (ЦГ), море, *йеинајез јодине* сигорно сэм на жетву, ишла, пешки преко Чупино (П), с етрву смо *двајес йед јодине* седеле (Ш), *двајес йед јодине* сэм седела сас етрву (Ш), Ми сэ снајка Јану *иријес јодине* смо живеле, ми несмо се скарале (К), *иријес јодине* смо ние заједно седеле с њума, она три јодине пред мене беше дошла (ЦГ), Моја мајка *иријез јодине* је живела (П), он је скоро *иријез јодине* у Црну Гору бија (КД), *иријез јодине* заједно и *иријес* напред била за деда Велина онам та *шеес јодине* (ЦГ), *иријес йед јодине* га немало (Ш), он *иријес йед јодине* је радни сташ имаја (Шп), он не мож да живи *сио јодине* (ЦГ), па после Турчин *йецино јодине* седеја туж (К);

седе *два-ири дэна*, па умре (Г), Та *два-ири дэна* гађа такој и после га однема (П), работеф си там, дојдеф по неки пут, поседеф *два дэна*, *ири*, па си отидеф (КД), а имало је (људи), *два-ири ноћа* то е било (КД), па се врна овде, та *две-ири јодине* биде па умре (ЦГ), мучи се *две-ири јодине* и умре (П), седомо с етрву туж едно *две-ири јодине* у заедницу (Шп), *ше-седэм јодине* сэм с њега живејала (Р), *двае[с] седам-осам јодине* има како сэм се оперисала (Шп);

па он поново бласиља, *йола саати* бласиља (Т), и она не мога ни *йола јодину* да истрпи (П), умре скоро, *йола јодину* има како је умрела (КД).

Уместо *једна недеља*, *један месец* или *једна јодина* може се употребити конструкција у којој ће лексема *дан* бити одређена лексемама *недеља*, *месец* или *јодина*:

То[ј] је све горело *недељу дэна*, Мило (К), *недељу дэна* гу нема (К), у твоју штаљу ће легав *једно недељу дэна* говеда, па ће сутра у моју *недељу дэна*, па ће јутре на другога комшију (КД), и *месес дэна* сэм га напрет родила (Р), скоро беше, па *месес дэна* да има (КД), ја сэм била *месес дэна* овде у Врање кэт сэм била утепана, от коња се утепа! (Л), *месес дэна* од њима воду никако не пија (К).

Слично претходним примерима, забележена је и конструкција у којој је уз именицу *време* одредба *јодина*: после тога ја *јодину време* несэм имала деца (Шп).

Иначе, уз именицу *време*, као ознаку најопштијег временског појма, обично се као квантификатори јављају неодређене форме: *једно, неко, дуго*: мој девер каже да сам ја била сила *једно време* (КД), па после поживемо *неко време* (Т), она *дуго време* ткае, не може, док стоку среди (ЦГ), такој смо *дуго време* биле (заједно у кући) око, да ти кажу, пе-чез_године сигорно (Р).

У једном од примера, темпоралну квантификацију лонгитудиналног типа чини квантификатор и именица у ОП (која представља јединицу временске мере), али њима претходи и додатна одредба, која са собом уноси и значење симултаности: а три године како пластеник направимо, арно *свѣше три године* убаф пипер бидна, а до семе ли је, до рабѣту ли је, не знам (КД).

Придев *цео* бележен је обично као одредба уз именице *дан, ноћ, леѣо, зима*: пијење, играње, пијење, играње, *цел ден* (ЦГ), *цел ден* копа бачу (Л), *цели ден* сам бачу копала (Л), а тѣг да ми је струјата, *цел ноћ* си ткаем (ЦГ), па спијеф тија дражићефци *цел ноћ* (КД), там преседемо, прелегамо *цел ноћ* у едну тамницу, у кућу (ЦГ), *цел ноћ* седимо, прѣдемо *цел ноћ* (К), *цело леѣо* Душица ги води сас краве (К), *цело леѣо* смо си спали тамо у туј, подрум, у избу (ЦГ), *цело леѣо* жнејемо (Шп), *цело леѣо* свѣ се жнеје (Шп), у пиљаре си има *целу зиму* (поврће) (К), сама не може *целу зиму* да испреде, само тој да рабѣти (К); ако те полази с лѣву ногу имаш *целу годину* да ти опакѣчки иде нешто (Т), ја се замучи от пола ноћ, па *цел ден друк*, па до друк пола ноћ (Шп).¹¹⁹

У стандардном језику и говорима са сачуваном флексијом, лонгитудиналност овога типа – *квантификатор + ОП*, реализује се у облику беспредлошких конструкција састављених од обавезног квантификатора и именске речи у генитиву или у акузативу (Милорадовић 2003: 61, 63, 66).¹²⁰

Прилози за време

4.2.2.1.1.1. У данашњим прилозима за време: *сваноћ, свуноћ, ваздан*, који су врло чести у говору Горње Пчиње, може се препознати некадашњи заменички квантификатор *вѣсь* уз именице *ноћ* и *дан*:

седѣмо, *ваздан* такој седѣмо (Шп), овдѣ седимо *ваздан* и нијемо (Шп), они се скија[в] *ваздан*, скијаф се (ЦГ), ће мѣсев, сине, *ваздан*, за ручѣк тој ће изѣдев (Г), она си жнеје, *ваздан* рабѣти (Г); *ваздан, сваноћ*, прѣдеф, појев (Шп), па *свуноћ* идев (камиони) (Т), и прѣдемо, *сваноћ* се прѣде (Шп), брборише, брборише, *свуноћ* брборише (Г);

сѣс Нѣмању *ѣо вѣздан* мѣљев ‘једу’ (Т), по цел ноћ виѣем, *ѣо вѣздан* рабѣтим (Р), иѣмо навѣчер па *ѣо свуноћ* седѣмо (ЦГ), вѣци, тој, чувај бѣже, *ѣо свуноћ* виѣев, пусти остали, там гѣре (КД), *ѣо свуноћ* седѣм (ЦГ).

¹¹⁹ У последњој потврди јединица временске мере је актуализована редним бројем *групи*, тако да је овде присутно и значење симултаности (слично је, на пример, у: С. Павловић 2006: 171).

¹²⁰ С обзиром на то да је у монографији о говору Параћинског Поморавља примењен другачији (класични) приступ представљања падежног система, потврде са поменутиим значењем дате су у поглављу о беспредлошком партитивном генитиву уз квантификатор (Милорадовић 2003: 58–68), док су потврде са значењем темпоралне локализације и фреквентивности, реализоване употребом придевске заменице *сваки*, дате у поглављу *Темпорални јеницив* (Милорадовић 2003: 74–77) и *Темпорални акузатив* (Милорадовић 2003: 170–174). Потврде са придевом *цео*, које имају „квантитативно-темпорално значење – *колико дуго*”, дате су, из разумљивих разлога, у поглављу о темпоралном акузативу (Милорадовић 2003: 172–173). Иначе, на исти начин се говори и о темпоралним значењима ОП, који се налази на месту стандардног темпоралног генитива, у говору јабланичког краја, тако да можемо закључити да се и тамо лонгитудиналност реализује на сличан начин као у Горњој Пчињи (Жутић 2010: 40–50, 74–75).

Прилошки облици *ѿо* и *до*

4.2.2.1.1.2. У истраживаном говору често се дужина трајања радње управног глагола наглашава додавањем прилошког *ѿо* на постојећу беспредлошку конструкцију.¹²¹ Наиме, лексема *ѿо* није увек третирана као предлог, она се у примерима овог типа, према налазима С. Павловића (2006: 173), употребљава прилошки, што је такође, мишљење наших познатих лингвиста А. Белића (1999а: 290) и М. Ивић (1951–1952: 205).

преко *ноћ* *тк*аеш, ов*ј*, м*о*таш *ц*ѣфке, пред*ѣ*ш, преко *д*н *тк*аеш, *ѿо* *ц*ѣли *д*н (ЦГ), *ѿо* *ц*ѣл *д*н *дан*ске с*ѣ*с пир*а*љке б*и*јемо, б*и*јемо (КД), па ти *ѿо* *ц*ѣл *д*н н*ѣ*ма да заст*а*неш, *ѿо* *ц*ѣли *д*н! (Т), куде баба_Слав*ј*анку, Сл*а*ве, у там*н*ицу *ѿо* *ц*ѣл *ноћ* пресед*ѣ*мо (ЦГ), *ј*а, *ѿо* *ц*ѣл *ноћ* крпим и оп*ѣ*нци, нешто_на*ј*тро да ги об*у*јем та да по*ј*дев у школу (ЦГ), *ѿо* *ц*ѣл *ноћ* ви*ј*ем, по в*ѣ*здан раб*ѣ*тим (Р), ч*и*м з*а*јде сл*ѣ*нце, смр*а*чи ли се, само си в*и*ка – *у*раа, *у*раа, *у*раа; ф*и*ју, ф*и*ју, ф*и*ју, ф*и*ју, *ѿо* *ц*ѣл *ноћ* (П), па пр*ѣ*деф *ѿо* *ц*ѣл *ноћ* (П), одна*п*р*ѣ*т *ѿо* *д*ва_*д*на се св*а*дба пр*а*ви ов*д*ѣка (К), *По* *д*ва_*д*на *и*демо (на лазарицу) (Р), б*ѣ*ба к*ѣ*т се р*ѣ*ди, *ѿо* *д*ва_*д*на *ѿ*ри игра*ѣ*не, по*ј*а*ѣ*не (Т), *ѿо* *д*ва-*ѿ*ри_*д*на та*ѣ*мо су (Шп), пут*у*ј*ѣ*ф *ѿо* *ѿ*ри_*д*на п*ѣ*шки та*ѣ*м до, по Макед*ѣ*нију (П), *ѿо* *ѿ*ри_*д*на соб*ѣ*р (Г), а ов*и*ја тро*ј*ицата по д*ѣ*јдеф, к*а*т *и*мав р*ѣ*т под*ѣ*јдеф, пона*с*р*н*еф т*у*ј нег*д*ѣ *ѿо* *д*ес*ѣ*ѿина *д*на, *ѿо* *ѿе*-*ч*ѣс нек*ѣ*ј, по ед*н*у неде*л*ју тако*ј* пос*ѣ*ди, к*ѣ*т н*ѣ*мав р*ѣ*т па си д*ѣ*јде н*ѣ*што да за ед*н* *д*н, д*ѣ*јде си, *ѣ*јде си (ЦГ), па, т*ѣ*ј, м*ѣ*жда, *ѣ* те ф*ѣ*ти *ѿо* *ос*ам_*д*на, *ѿо* *с*ѣд*ѣ*м (КД), *ѿо* *д*ес*ѣ*ѿина *д*на вр*ѣ*ши, *ѿо* *с*ѣд*ѣ*м-*ѣ*сам, тако*ј* се *ј*е вр*ѣ*шило (Шп), па дол*ѣ*зеф преко л*ѣ*то к*ѣ*т сез*ѣ*на ов*ѣ*ко*ј* да се к*ѣ*си под*ѣ*јдеф *ѿо* *д*ес*ѣ*ѿина *д*на, ко*ј*ѣ к*ѣ*лко *и*ма вр*ѣ*ме (ЦГ), *ѿо* *д*ва-*ѿ*рин*ѣ*ѣз *д*на вр*ѣ*шимо с*ѣ*с ко*ѣ*ѿи (Л), *ѿо* *д*в*ѣ*з *д*на, *ѿо* *ѿе*ѿина*ѣ*се с*ѣ*ду (П), у т*ѣ*ј в*и*р ко*н*ѣп*ѣ* га ста*ѣ*в и он*ѣ* сто*ј*и *ѿо* *ѿе*ѿина*ѣ*з *д*на (ЦГ), а м*и* ист*ѣ*чемо ов*д*ѣ *ѿо* *ч*ѣѿ*ѣ*р*ѣ*з *д*на (ЦГ), *ѿо* *ч*ѣѿ*ѣ*р*ѣ*з *д*на ов*д*ѣ *ј*адне ц*р*вимо се и м*у*чимо се (ЦГ), Л*ѣ*гав, *ѿо* *ѿ*ри_*н*ѣд*ѣ*ље л*ѣ*гав (Г), *ѿо* *ш*ѣс *н*ѣд*ѣ*ље не д*ѣ*а[в] ву да п*ѣ*пне н*и*шта (Л), *По* *с*ѣдом *н*ѣд*ѣ*ље смо пост*ѣ*ли за Вели*г*ден (Л), *ѿо* *ѿ*ри_*м*ѣсе*ѣ*ца к*ѣ*т р*ѣ*к*н*ев да *и*дев, т*ѣ*ј[ј] *ј*е м*л*ѣго (ЦГ), Б*ѣ*же, б*ѣ*же, дев*ѣ*јке *ѿо* *д*в*ѣ*ѣз *д*ве-*ѿ*ри_*ѣ*д*ѣ*не сед*ѣ*в и се п*ѣ*сле о*ж*ѣнев, от*и*дев (Т), с*ѣ*[г] ги е*ѣ*в и *ѿо* *ч*ѣѿ*ѣ*р*ѣ*с*ѣ* *ѣ*д*ѣ*не ч*у*вав нек*р*стени (Р), а ов*д*ѣ *и*ма л*у*ди с*ѣ*к *ѿо* *с*ѿио_*ѣ*д*ѣ*не к*ѣ*ј ж*и*ви (ЦГ).

Када је квантификатор број *један*, он може, али не мора увек да стоји уз именицу *саѿ*, *дан*, *недѣља*, *месеѣ* или *ѿодина*: куде *и*ма дев*ѣ*јке он*и* *ѿо* *ед*н *с*аѿи т*у*ј се вр*т*ѣв (ЦГ), *ѿо* *ед*н*у* *н*ѣд*ѣ*љу тако*ј* пос*ѣ*ди (ЦГ), *ѿо* *ед*н *м*ѣсе*ѣ* ли бид*н*амо, не з*н*ам како б*ѣ*ше (Г); а с*ѣ*г гу до*в*ѣде, *ѿо* *ѿ*дину гу ч*у*ва, вр*н*е гу куде т*ѣ*тка (Ш), л*ѣ*жеф се *ѿо* *ѿ*дину, *д*в*ѣ* (Т). Други начин да се одмери време *јесте* да именице *недѣља*, *месеѣ* и *ѿодина* буду у функцији одредбе именици *дан*: *ѿо* *н*ѣд*ѣ*љу *д*на – от поне*д*ѣлак п*ѣ*ч*н*емо (К), С*в*ѣку *г*ѣдину до*ѣ*деф *ѿо* *м*ѣсе*ѣ* *д*на, г*ѣ*ре, куде св*ѣ*кр*ѣ*ву, *ѿо* *м*ѣсе*ѣ* *д*на куде м*ѣ*не ов*д*ѣка (К).

Мр*ѣ*ѣв, е*ѣ*в *ѿи*, *ѿо* *к*ѣли*к*о *д*на г*ѣ*ре по Рад*ѣ*в*н*ицу не м*ѣ*ж ги на*ѣ*в (КД), ако сто*ј*и *ѿо* *ѿ*в*ѣ*ѣ *д*н*ѣ*ви, он*ѣ* про*к*исне (Г), па св*ѣ*те са иш*л*и (у школу) *ѿо* *н*ѣку *ѿ*дину (Р).

4.2.2.1.1.3. На сличан начин понаша се и облик *до*, ко*ј*и уз поменуте беспредлошке конструкције добија „прилошки карактер” (С. Павловић 2006: 173–174; Белић 1999а: 288):

¹²¹ Изостављањем прилошког *ѿо*, као и прилошког *до* (о коме се говори у следећој тачки – 4.2.2.1.1.3), смисао исказа се не мења.

па *до чеїпересѣ дѣна* ти не даав нешто да ва̀тиш (ЦГ), *до чеїперѣз дѣна* гу чу̀вамо моли́тву (Р), ако је го́дину дѐте, на при́мер, *до їо́дину но́сиѣ цр̀но* (К), *до їи́ри їо́дине* га чу̀ва (неострижено дете, тј. некрштено) да напра́ви да́р (Т), *до їеї́нѣз їо́дине о́фце чу̀ва* (Шп).

Предлошке темпоралне синтагме

4.2.2.1.2. Лонгитудиналност се реализује и помоћу предлога *за*, *око* и *їреко* у аналитичким конструкцијама са обавезним квантификатором.

Предлог *за*

4.2.2.1.2.1. Аналитичкој конструкцији у којој је предлог *за* удружен са квантификатором и именицом у ОП одговара књижевнојезичко *за + кванѣификаїѣор + акузаїїив / їениїїив*.¹²² У свим записаним потврдама ових временских синтагми исказује се време неопходно за реализацију неке радње (одређене управним глаголом), односно ради се о „лонгитудиналности типа ‘за колико’” (С. Павловић 2006: 176). И овде се као управна реч појављује нека јединица временске мере (*саїї, дан*) и именица *време*, док квантификатор обично буде кардинални број, конструкција типа *два-їири*, именица *недеља, месец* или *їодина* уз лексему *дан* (*їодину дана*), при чему је управни глагол редовно перфективног вида. Потврде:

и *за їѣ-чес минуїїа* ја̀дна умре (К), *ку̀пев гу за двајес_чеїїири сааїїа* (К), а овїја троїцата по до̀јдеѣ, кат їмав рѣт подо̀јдеѣ, понаѕрнеѣ ту̀ј негде по десетїна дѣна, по пе-чѣс некој, по едну недељу такој поседи, кѣт немав рѣт па си до̀јде нешто да *за едѣн дѣн*, до̀јде си, о̀јде си (ЦГ), и тој испѣче, *за едѣн дѣн* тој се изѣде, нема (Л), које остане, знаш, *за једѣн дѣн, два*, ми у во́ду га чу̀вамо (Г), ако га чу̀важ, *за два дѣна* оно прокїсне, по неје ўбаво (Г), па дечица їма две малѣцки, једното трећу го́дину, једното триестога, триестога, не знам, у децембар, крај, *за два дѣна* нема јануар да га ва̀не пр̀ви (Л), И ја што ћу! Седо три_дѣна. Ба́чу їмѣм поса́дену, гра поса́дено, по реку жѣтва, жњѣ се, чїни ми се ја се пооправи, моли лекари моли, *за два їири дѣна* ме пуштише! (Л), тој си изѣдемо *за два-їири дѣна* (Г), па зачѣс, ел ти казују, *за једѣн ноћ* (К), *за момѣниї дўша* је телѣ да испадне (Р);

Да се пла̀ти све ўкупно, *за їодину дѣна* тристе и шеесѣ динара! По триесе динара месѣчно! (ЦГ), *за две їодине* ни ўзеде ѣавол да се раздѣлимо (Ш);

Оно диб *за країїко време* ту̀ј (К), не знам *за ко̀лко време* (Ш).

Уз глагол имперфективног вида конструкција *за + кванѣификаїѣор + ОП* има своје основно значење ‘колико дуго’ (а не претходно наведено ‘модификовано’ – ‘за колико’). Могућност комбиновања глагола имперфективног вида са овим временским синтагмама одговара стању у старом српском језику (прецизније: старосрпској пословноправној писмености – С. Павловић 2006: 175–176). Ово, међутим, у нашем стандардном језику није прихватљиво. Потврде:

за два дѣна је била све́га бо̀лна (П), пи́јемо и чу̀вамо гу *за чеїперѣз дѣна* моли́твугу ту̀ј (Р), ако ку̀пѣф по еднó половин кїлце тој ће га чу̀вав *за їодину дѣна* (ЦГ).

¹²² Према *Синїакси савременої срїскої језика*, конструкцијом *за + кванѣификаїѣор + акузаїїив / їениїїив* изражава се постериорност у квантификативном смислу (Синтакса 2005: 223–224).

Предлог *око*

4.2.2.1.2.2. Врста темпоралне квантификације којом се исказује *колико дуго* траје радња детерминисане предикације, али код које „горња граница” квантификатора није прецизна, реализује се помоћу предлога *око* (*око* + *квантификаѿор* + *ОП*):

такој смо дуго време биле (заједно у кући) *око*, да ти кажу, *ѿе-чез ѿодине* сигорно (Р).

Ова временска аналитичка синтагма одговара падежној конструкцији *око* + *квантификаѿор* + *акузатив* / *ѿениѿив*, за коју С. Павловић (условно) употребљава назив *квантификаѿивна јуксѿиериорносѿ* (2000: 80).

Предлог *ѿреко*

4.2.2.1.2.3. Предлогом *ѿреко* са квантификатором и именицом у ОП исказује се врста темпоралне квантификације код које трајање детерминисане радње обавезно прелази онај минимум времена који је одређен квантификатором:

па ја сам *ѿреко двајес ѿе-чез ѿодине* болесна (П), *ѿреко ѿријез ѿодине* како сам болесна (П), али они ѿма *ѿреко двајес* и *неколко ѿодине* живе у Швајцарску (Р).

Ова аналитичка конструкција у стандардном језику има еквивалент у предлогу *ѿреко* са генитивом у значењу „неодређеног трајања времена – дуже од онога што значи генитив, односно временски израз уз који предлог стоји” (М. Стевановић 1986: 332–333).

Терминаѿивносѿ

4.2.2.2. У стандардном српском језику (и говорима са сачуваном флексијом) одмеравање дужине трајања реченичне предикације, уз одређивање крајње тачке, постиже се генитивом са предлогом *до* (в. на пример: Синтакса 2005: 158; Милорадовић 2003: 91–92; С. Павловић 2000: 74–75). У истраживаном говору терминативност се остварује употребом предлога *до*, али и *докуде* са именском речи у ОП.

Предлог *до*

4.2.2.2.1. У говору Горње Пчиње, као уосталом и у другим сличним говорима, поменуто временско значење се обично формализује предлогом *до* у аналитичким конструкцијама, у којима је управна лексема или а) именица са примарно временским значењем (називи јединица временске мере, имена дана, празника, временских периода, именица *време*) или б) именица којом се упућује на неки догађај према коме се одмерава време (*свадба*), при чему се ове терминативне конструкције најчешће појављују уз глаголе имперфективног вида, али, у неким ситуацијама, употребљава се и глагол перфективног вида (уп. С. Павловић 2006: 183–184). Овај вид темпоралне квантификације уобичајен је и у другим сродним говорима (Жугић 2010: 126–127; Марковић 2000: 224; Богдановић 1987: 236; Богдановић 1979: 107; Ћирић 1999: 156; Тома 1998: 369; Динић 2008: 138; Видоески 1962: 287). Потврде:

а) и после, ѿтро, знајеш, збереф се око осам саат, девет и *до дванајес* (К), бија нађеске на неко тамо, не знам, неки банкѿт правѿили па *до ѿри саатѿ* седѿја (КД), лампица *до четѿрез дѿна* ће гори (Р), и *до четѿресѿ дѿна* мора да га крстиш (Р), па

ел ти казујем, *до чеѿресѣ дѣна* (Р), Свѣ са крстени, *до чеѿресѣ дѣна*, а нѣ пѣсле (Р), *до чеѿресѣ дѣна* свѣ му је светѣло светло од вампира (Р), и *до чеѿресѣ дѣна*, док ву четерѣсницу не турѣв, викав, он до туј дѣстује вампир, *до чеѿресѣ дѣна*, па га однѣма, истрѣви се (Р), (ако је дете старо) *до шѣс нѣдеље* (кад умре) нѣ му празнујѣв ич (К), повијѣно, умѣтано, *до ѿдгину*, до више, свѣ умѣтано, нѣје како сѣк (ЦГ), Тѣј нѣ ли се ожѣњи у ше-седѣмнајѣс, осѣмнајѣс *до двајѣз две-ѿри ѿдгине* туј нагоре – нѣ се тој жењи више (П);

седѣмдесѣ и двѣ пѣне имам *до ѿѣинѣстѣоѿа мѣја* (Т);¹²³

А сѣ[к] кудѣ смо, кудѣ *до Блѣовѣс*, еѣ (Р), Ма овѣј, рѣпа што си сѣдимо, стѣчну, тѣ[j] је било, *до Боѿорѣдицу* сѣм имѣла, а овѣј, тиква, тој се сѣпѣ, тѣ[j] је прѣлазно (ЦГ), мѣс нѣма да ти стѣгне *до Велијѣн* (ЦГ), ако дочѣкам *до Велијѣн* ћу иду да ги виду (Г), тој се сѣ испѣри, измије и *до Велијѣн* сѣ постѣње, сѣдѣм нѣдеље (Л), *до Велијѣн* свѣ постѣње (К), Нѣсу мѣлко, осѣмдесѣт и сѣдма је почѣла *до Свѣѿоѿа Илију*, гѣдине мѣје (Ш), свѣ сѣг *до Нѣву ѿдгину* гѣдина како е (удата) (Р), Мѣмо, вика, работѣте *до ѣсен*, овршѣте, па закѣлѣте вѣпрѣ, па ти пиши, по писмо ми ће дѣјдемо да те одвѣдемо и да се оперишѣш од жљѣч (П), у рѣпство су били, тѣмо, *до јѣсен*, па ујѣсен дођѣше (К), и прѣдемо прѣко нѣћ, *до сѣмнување* (Л), и сиромѣшни смо били *до онѣј крај* (К).

Именица *време* често се јавља као лексички експонент у овим временским конструкцијама: Па нѣће, *до време!* Тријѣс прѣву сѣм рѣдена, па рачѣне кѣлко сѣм гѣдине (П), Ма не мѣже више, лѣуди, не мѣш се дѣјане ‘издржи, опстане’ више, е, *до време!* (Л), ма, *до које време* смо ми рѣчно жнејѣли (КД), Ви, вика, јѣдна, ви, ви *до које време* па се дѣже, па не мѣш се успѣрави, вика, на нѣге (П), *до које време*, вика, виѣав, виѣав, виѣав, до дѣк петлѣви не пѣјѣв (ЦГ), Кѣј се је бојѣја тѣг дѣк ће овѣкој да дѣјде до, *до ѿѣј време?* (Л), па мѣж је туј бијѣ *до нѣко време*, пѣсле ѣтиде на работу (КД);

б) Па ѣдма да је отишѣја у бѣлницу, а он чеѣја, чеѣја, чеѣја и пѣсле кѣт си *до умѣрачку* дошѣја, тѣк ошѣја у бѣлницу! (ЦГ), Боже, о[д] туј рѣку, *до умѣрачку* прѣко нѣћ (Р), припне ме *до смрѣи*, па ме остави (Р), ѣдма си ме довѣдоше овдѣка, али *до свѣдбу* нѣсам спѣла кра домаћина (Шп), *до свѣдбу*, *до ѿѣј вѣчер* не пѣшта ѣна да се стѣв никѣко (младенци) (Шп).

Предлог *докуде*

4.2.2.2.2. У говору Горње Пчиње забележена је и аналитичка конструкција са предлогом *докуде* употребљена у значѣњу терминативности: па он прѣшло лѣто си печѣ (ракију), еѣ, *докуде Илијѣн!* (П). Иако овѣј предлог није фреквентан у записаној дијалекатској грађи, сигурно је да се употребљава не само у временском већ и у месном значѣњу, што одговара стању на ширем простору призренско-тимочке дијалекатске области.¹²⁴ Наиме, *докуде* се може чути и у говору Врања и његове шире околине, евидентирано је у *Тимочком дијалекатском речнику* (Динић 2008: 144) и *Црношѣравском речнику* (Стојановић 2010: 180) у ѣа поменуѣта

¹²³ Овде је очигледан уѣиѣај урбаног говора, мада генерално важе другѣчија правила приликом означавања датума (в. т. 4.2.1.1.1).

¹²⁴ У поменуѣтим говорима адлативном конструкцијом ОП са предлогом *докуд(е)* истиче се досѣзање завршне тѣчке усмереног крѣтања, што је случај и са аналитичком конструкцијом са предлогом *до*. У стандардном јѣзику на њиховом месту је предлог *до* са генитивом.

значања (просторно и временско), у *Речнику њиројскоѡ ѡвора* налази се потврда са његовим темпоралним значењем (Живковић 1987: 29), а у другим монографијама и речницима везаним за призренско-тимочке говоре забележено је *докуде* у просторном значењу (Жугић 2005: 236; Михалловић 1977: 53; Јовановић 2004: 383). Има га и суседни кумановски говор (Видоески 1962: 182), а у бугарском језику постоји сличан предлог *докъде* (РБЕ 1984).

Ингресивности

Предлог *од*

4.2.2.3. Ингресивност, као врста темпоралне квантификације, подразумева одмеравање дужине трајања радње управног глагола, у смислу *колико дуго*, али уз идентификацију почетне тачке. Она се у стандардном српском језику (и говорима са сачуваном флексијом) реализује предлогом *од* са генитивом (Синтакса 2005: 158; Милорадовић 2003: 83–84; С. Павловић 2000: 78), а у истраживаном говору – аналитичким конструкцијама са истим предлогом, што је, уосталом, случај и са говором: јабланичког краја (Жугић 2010: 125); Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 255); Заплања (Марковић 2000: 228); Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 109); Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 237); Понишавља (Ћирић 1999: 156–157), Ниша и околине (Тома 1998: 374). Ова аналитичка конструкција обично је праћена глаголом имперфективног вида, али се у неким случајевима могу појавити и глаголи перфективног вида (уп. С. Павловић 2006: 187). У својству лексичког експонента ОП с предлогом *од* јављају се а) именице са значењем неког временског појма (*јодина*, *време*, називи дана и празника) или б) именице са значењем неког невременског појма, догађаја, према коме се одмерава време (*раји*). У зависности од врсте лексичког експонента, као одредбе се појављују: показне заменице (*овуј*), придеви (*јрошлу*), бројеви. Потврде:

а) Па после тѡј домаћин мој, *од ѡладне он иде* (код стоку), ја па кра дѡца остану (Тр), Она наћѡ[с] свѡ ће урабѡти, сѡмне ли – гѡтѡво, она ѡјде, леп у тѡрбу... иде, *од нѡћ!* (П), и толико по пећурке људи идев, *оѡ чѡишири сѡаѡи* овдѡка нѡма више мѡра (КД), па бѡ, па бѡ, *о[г] двѡ* до привечер (Г), па нѡје (пошла у школу) *од овуј јѡдину*, (него) *оѡи јрошлу* (КД), па кѡт сѡм бѡла дѡте, *од сѡдѡм јѡдине* појдемо у лѡзарицу па до дѡк се не ожењимо (ЦГ), премѡримо и опѡremo и поћнемо да радимо сѡк *од овој време* (ЦГ), У лѡзарицу се збирамо *од недељу време*, *оѡи чѡиврѡак*, па у пѡтѡк, у субѡту идемо у лѡзарицу (Ш), по недељу дѡна (радиме у кући) – *оѡи јонедѡљак* поћнемо (К), на згрѡђе, на плѡвње тѡраф си мѡжи (бадњаке), тој *од Бѡдњи вечер* (Г), ћу идем у школу *од Бојѡрѡдицу* (ЦГ), па сѡг је трѡћу фатија, *оѡи кѡј дѡишум* бѡше (К), *оѡи јрѡвањ крај* с њѡга лошо смо живѡели (Р).

б) ја сѡм *од малѡцко* почѡла да иде, дванајез године сѡм ишла, свѡ лѡзар сѡм бѡла (Ш), тѡ[ј] је обдѡрен от, обдѡрен *од рођење* (Шп), Тѡ је чѡвѡк обдѡрен *о[г] дѡше*, *о[г] дѡше*, и знаје, свѡ знаје (Шп), та ово[ј] је *од вековишѡте* овај кућа правѡна (Р).

4.2.2.3.1. У говору Горње Пчиње дужина трајања детерминисане радње доста често бива одређена и почетном и крајњом тачком, односно комбиновањем ингресивних и терминативних аналитичких конструкција. Оне се иначе могу појављивати уз глаголе оба вида, а у говорима са сачуваном флексијом одговарају

споју падежних конструкција *od + ĩeniiiv* и *do + ĩeniiiv*, који је С. Павловић окарактерисао као *квантификациивну инџериорносii* (2000: 79). Овакво одмеравање времена уз утврђивање његове почетне и крајње тачке помиње се и код других истраживача призренско-тимочких говора (Богдановић 1979: 110; Богдановић 1987: 236; Марковић 2000: 224; Ћирић 1999: 156–157). Потврде:

а ја се замучи *oii iola noh*, па цел дән друк, па *do gruk iola noh* (Шп), *oii cĕtĕiri uĵiĕro do uveĕer do deveii saaii* у шџуму (КД), еднџ недељу тџра еднџ етџрва, сџдџм дџна: *od negelju do negelju*, па тџј завџрши, па дрџга настџпи (Л), *oii ionegeljak*: понедџелџк, тџрџк, срџда, четџртџк, пџтак, субџџта, *do negelju*. Е, *od negelju* почнџје дрџга етџрва (К), *Oii suboiu*, па *do ionegelnik*, *do deveii saaii* (траје свџдџба) (К), сџк *od Bozĕih do sĕrovaišĕinu* су некџрстџни дџнови (Р), *od roĕeĕe* па *do mreĕe* (К).

Фреквџнџивносii

4.2.2.4. Врста темпоралне квантификације којџм се врши одмеравање учџсталости појављџвања рџченичне предикације назџва се фреквџнџивност. Она се експлицитно може реализовати употребџм придевске заменице *сџаки* уз лексџму којџ означава неку временску меру, или имплицитно – формама примарно везаним за нека дрџга временска значџња, где се из контекста може уџчити да се детерминисана радња понавља у неком одређџenom периоду (некој јџдиници временске мере, дану и сл.) означџenom управном лексџмом.

4.2.2.4.1. Јџдини формални показатељ фреквџнџивности јџсте придевска заменица *сџаки*. Она се може употребити и уз предлог *на* и *о* (као, реџимо, у старџсрпској пословноправној писмености – С. Павловић 2006: 189–190), али у горњџопчињском говору бележена је редовно без предлога који би јџј прџтходили, са ОП именице којџ означава неку од јџдиница временске мере (*дан*, *iodina*, назџв дана). И дрџги истраживачи говоре о одмеравању учџсталости појављџвања детерминисане радње употребџм атрибута *сџаки* уз акузатив и генитив (Милорадовић 2003: 172–173) или уз ОП (Жугић 2010: 74; Тома 1998: 357; 365). Потврде:

а пџно џмам дрџје *svai dan* да си се пџрем (ЦГ), *svai dan* деџа ћу кџрим (ЦГ), *svai dan* низ онџј арџину длџгу по двџ деџа (Л), *svai dan* да се пџре (ЦГ), *svai dan* дођџше одџдџл (К), па *svai dan* по двџпути мџсџв (Т), *svaki dan* не џдев (Г), доџди овџкој кџд џде по пџћџрке *svai dan* (Т), примџ она *svaki mesec*; *svaki mesec*, бџре, џде у Вџрање (К), *svaku iodinu* сџдџмо дувџн (Шп), *svaku iodinu* доџдеф по мџсџв дџна, гџре, кџде свџкрџву, по мџсџв дџна кџде мџне овџдека (К), овџде, у Карџцинци, а бџре, *svaku iodinu* си по џедџн мџреје (П), *svaku negelju* и *suboiu* доџдеџ. На примџер, дођџв у пџтџк џвџџер, ели па у субџџту џјутру (К), Он доџди *svaku negelju*, плџту потџрџши ус пџт (К), *svako juĵro* се пџчџ, *svako juĵro* ако не стџгне лџп (Г);

Дџраган га доџди *svaku gruĵu suboiu* (Т), мџсџли смџ *svaki ĵreĕi dan*, ма какџи *ĵreĕi dan*, ма јџк, *svaki gruĵu dan* са[м] мџсџла (КД).

4.2.2.4.2. Фреквџнџивност врло чџсто може бити препознатљџва само на основу контекста у аналџтичким конструкцијама којџе су већ везане за неко дрџго темпорално значџње. Присутна је чџсто уз итерациџне глаголе за којџе је карактеристична вишџкратна реализација радње, односно, понављање радње

(*голазиѣи*)¹²⁵: Па дооди, на зиму, а на леѣио нѣма врѣме, од рабѣту (Л), *На Водице* како прерипате ж^мар? (Г), јаганци пуштамо на *Бурѣвдѣн*, рипав, рипав по пут (Г), на *Преображење* нѣде доодија (КД), дооди *ѣреко леѣио* помалко, дооди (Р), за *расѣус* па доодеф куде_мѣне (К).

И у другим потврдама, у којима управни глагол није итерациони, може се на основу контекста приметити да се детерминисана радња понавља у одређеним временским интервалама означеним управном лексемом. Наиме, код аналитичких конструкција са значењем темпоралне локализације често је неопходно присуство актуализатора. Одсуством и имплицитног актуализатора ове конструкције добијају значење фреквентивности. Тако у следећим реченицама можемо уочити интерференцију између: 1) симултаности и фреквентивности; 2) антериорности и фреквентивности и 3) јукстериорности и фреквентивности:

1) Македонци, па ти у *ѣѣѣж* нѣси мѣгја да крѣнеш от кѣњи, од мѣске, од магарѣња, од лѣуди (КД), Сваку недѣљу и субѣту доодев. На пример, дођѣв у *ѣѣѣж* љвечер, ели па у *субѣѣу* љјутру (К), па сабајле па ље си ѣдев, у *субѣѣу*. У *ѣѣѣж* љвечер се збирѣф (лазарице), па ље си ѣдеф сабајле, у *ѣѣѣж*, ље си ѣдеф, па ље лѣгѣф там у дрѣгу (куђу), кудѣ ги су рѣт (Ш), тој у *леѣио* – додолице (Шп), тој у *леѣио* ѣдев, теј нѣсу лазарице (Шп), а теја ѣдев у *леѣио* кѣд нѣма кѣша (Шп);

на *Бѣдњи вѣчер* мѣсим (К), И ја мѣсим на *Бѣдњи вѣчер* ѣсто (К), кудѣ ље ни пушти, нѣ, тој на *Велиѣден* па на *Велиѣден* и на *Преображење* (идемо) (Т), и преко зиму ѣмаше, на *Водице* тој, девојачки собѣр (КД), имало је собѣри тѣк пуно: на *Мѣѣровдѣн* је имало, на, еве сѣк, на *Преображење*, на *Велиѣден*, на *Бурѣвдѣн*, собѣри пуно ѣмаше (КД), кудѣ носимо колѣч да сѣчемо на *Пеѣровдѣн* (Шп), ма на *Рѣнѣловдѣн* никѣт нѣсмо имали коѣа (гѣсти) (ЦГ), и ље да ѣдев на *зѣслуѣу*, на *Сѣѣѣи Нѣколу* ѣдеф, палеф сѣѣе (К), и после ѣдев на *дѣбри дѣнови*, кѣт слави́мо (К), преко зиму около Божѣѣ теј ѣдев, на *срѣѣњ Божѣѣ* сировѣрите, а лазарицете ѣдеф па пред Велиѣден онамо (ЦГ), на зиму ѣду тамо, Љубѣца се вѣка, преко ритѣт сѣду, чѣнимо лѣв (Л), а носимо си у цркѣу, на *дѣн* бѣш (Шп), Терали смо и навѣче славу и на *дѣн* смо терали славу (Шп), пред Велиѣден на *недѣљу* ѣдемо на лазарицу (ЦГ), кѣд_ је недѣља, празник, не рабѣтев, а у *недѣљу* бѣдѣв. Бѣдѣв у *недѣљу* лѣуди, вѣка, нека_опрѣсти Бѣк (Шп), По сѣдом недѣље смо постили за *Велиѣден*, за *Ўскрс*, тој се сѣ пости (Л), ѣфце колѣшѣву сѣ за *Мѣѣровдѣн* (Т), е, за *Пеѣровдѣн* двѣ недѣље смо постили (Л), постимо за *Сѣѣѣи Рѣнѣл* и посно правимо љвечер, а јутрѣто дѣн ље заколѣмо јагње (Шп), омѣсѣв неки_зѣјѣнѣики за *Сѣѣѣе Трѣѣце* (Л);

2) епа, лазарице ѣдеф *ѣред Велиѣден* (К), *Пред Велиѣден*, *ѣред Ўскрс*, у пѣтѣк, и тѣк, у лазарице се збѣрев (К), *Пред Велиѣден* на *недѣљу* ѣдемо на лазарицу (ЦГ), *ѣред Велиѣден* бѣш ѣдев (Л), збѣремо пѣре пуно па ги дѣлимо после, два_дѣна ѣдемо, у пѣтѣк и субѣту, *ѣред Велиѣден* (Л), па си направимо стрѣжбу *ѣред ѣѣдину* – у смѣслу: пре него што дете напуни годину дана прослави́мо му кршѣње (Т), при крај мѣсеѣ ѣдеф, *ѣреѣ ѣрѣѣа* (К), тој (рабѣтимо) *ѣреѣ слѣнѣце*, рано (Г); Овдѣ се скѣпѣв и тѣк ље да појѣф, то[ј] је *сѣрема ѣѣѣж*, и у пѣтѣк љјутро се дѣнѣв и ѣдев у лазарице (К), сѣчемо (колѣч) и у цркѣу бѣш на дѣн, али сѣчемо си и љвечер на зѣслугу, *сѣрема славу* (Шп), е, после овакој ѣдеф си *ѣрема дѣнови*: кѣд задѣшница ѣдев, *ѣрема славу* овакој, коју си је он слави́ја славу (Шп), па кѣ[д] дођѣ слава ѣни му ѣдеф *ѣрема славу*, износѣв му, спрѣмав (Шп), тија ѣдев преко нођ, тија, навѣчер

¹²⁵ О итерационим глаголима в у: Антониѣ 2001: 185.

се зберев, *їрема нѡћ* идеф сѡл, сироварите (ЦГ); сѡдимо дувѡн и *накуде Божїи* га предавамо и узнемо по неку пѡру (Шп);

3) преко зїму *около Божїи* *їѡј* идев, на сређѡњ Божїи сироварите, а лѡзарицете идеф па пред Велигден онѡмо (ЦГ), *око Пейрѡвдѡн*, што га вїкав Петрѡвдѡн, лѡто, острижемо си ѡфце (Г).

Квалификативност

4.3. Према традиционалној синтаксичкој терминологији, квалификативност је категорија начина, а овде је искључиво „адвербијална детерминација начинског типа”.¹²⁶ Она овде представља врло хетерогену семантичку категорију у којој су обједињена значења која се у литератури обично третирају као засебне семантичке категорије (инструменталност, пропратна околност, критериј).¹²⁷ Може се реализовати на неколико различитих начина, према С. Павловићу (2006: 194–250): помоћу појмова-инструмената (инструментативност), активношћу посредника (медијативност), уз присуство или одсуство појма који прати ову реализацију (комитативност) и „идентификацијом основе на којој се темељи реализација дате ситуације” (критериј). Овome се могу прикључити још два параметра: дистрибутивност (указивање на облик или формацију јављања неког бића или предмета обухваћеног управном радњом) и компаративност (довођење управне радње у везу са истом радњом у другим околностима).¹²⁸

Инструментативност

4.3.1. Субјекат понекад реализује детерминисану радњу помоћу одређених појмова-инструмената, који могу бити: делови тела, предмети, животиње, разне врсте активности или стања (лексикализовани апстракним именицама). Именовање ових појмова, који се укључују у остваривање предикације у својству спроводника или омогућивача (уп. М. Ивић 2005: 8–18; С. Павловић 2006: 196–197), представља инструментативност. Она се у говору Горње Пчиње може остварити аналитичким конструкцијама са предлозима *с* (*сѡ, сѡс*), *из, оѡ, на, у, ѡо* и *їреко*.

Предлог *с* (*сѡ, сѡс*)

4.3.1.1. Инструментативност се у истраживаном говору најчешће реализује аналитичким конструкцијама са предлогом *с* (*сѡ, сѡс*), које одговарају слободном

¹²⁶ Одвајање адноминалне и адвербијалне квалификативности на две засебне семантичке категорије за које су резервисана и два посебна термина: *сїѡцификаївностї* и *квалификаївностї* прихваћена је од С. Павловића (2006: 194). Иначе, таквога раздвајања нема код И. Антонић: генитив, акузатив, инструментал и локатив представљени су у функцији квалификативног детерминатора „којим се именички појам одређује у погледу особине, а реченична предикација у погледу начина реализације” (Синтакса 2005: 159–162, 225–227, 255–258, 290–291).

¹²⁷ И. Антонић, на пример, одваја категорију инструменталности (односно генитив, датив, акузатив, инструментал и локатив у функцији инструменталног детерминатора), али не издваја као посебно значење медијативност, већ га даје у оквиру инструменталности (в. т. 237 у Синтакса 2005: 292); такође, издваја генитив, акузатив, инструментал и локатив у функцији детерминатора пропратне околности реченичне предикације и посебно третира категорију основ / критериј (Синтакса 2005: 168–169, 193, 232).

¹²⁸ У свом раду из дијалекатске синтаксе С. Павловић дистрибутивност и компаративност третира као засебне параметре у оквиру ситуативно-квалификативног значења (2000: 98–101).

инструменталу и предлошко-падежној конструкцији *c + инстiруменiал* у стандардном језику, а лексикализују се обично називима органа, предмета, животиња и разних врста активности или стања.

А. Субјекат, у следећим потврдама, својим органима, који су његов саставни део, остварује управну радњу. Дакле, кроз појмове: *рука, ирсiи, ноiа, очи*, „иступа субјекат као вршилац”. Појам-орган је заступник субјекта у извођењу вршења, односно, он увек има „спроводничку функцију”, према тумачењу М. Ивић. Улога појма-спроводника изразито је зависна „и не може се никако схватити као појам који уз субјекат, напоредо с њим, дакле на изванредан начин с а м о с т а л н о, утиче на реализацију глаголске радње” (М. Ивић 2005: 8–9). Потврде:

Они, оп, каже, ти си мрдала *с рукyиу!* (Р), и ја рџечки, та врс тарáбе, како удри *с рукyиу*, оо, стэмни ми се (Р), *с овyј руку* га фрљаш (ЦГ), Свекрва руку овакој ће тyри, *с онyј* (руку) ће ме згрне (Ш), а кудељу забоднеш у појес па *с овyј руку* тегљиш (ЦГ), у подницу печемо, па не мож да скину подницу од огњиште, па *сэс руке* крпу узну, крпе се запалеф па ми руке изгорев (П), Спрэмэш си дарови, је л ти казyдем, изэткаје се тэк, свё се *с руке*, неје како сэк што отиде, девојка се такше, да се жењи и иде у продавницу (ЦГ), и ресице се протињэф *сэс руке* (П), свё да га напраиш *сэс руке* (ЦГ), такој смо жнејале *с руке* (Шп), И ја не могу, градина, петлициани да врзyдем, да наврхам свё *с овyј руку*, па *сэс овија ири ирсiа*, кончэто врзyдем, врзyдем петлициани... (Р), тој свё *с ирсiи* сэм ги шарала (К), Они викаф офца лэка, неће те утэпа, море, *с онё ииљесе нoиe* како те дyне (Р), не мож да стyпи *с нoиe*, вика, заноси се (П), па *с нoиe* рита и онé се дизав нитете (ЦГ), тyримо гу у совельку па ткаемо, *с еднy нoиу* стyпи, па *з грyиуиу*, па *з грyиуиу* и диза се зёв и ткаем (Р); да га виду *с мой очи* да дооди на мој гроп (П), а сэг нёма човека *с очи* да видиш (Шп), а *с овој* (уво) арно чyјеше (Р), и *с иој* (уво чује) диб, диб, ди[б] посилно да збориш, а онакој нё (Р).

Б. Појмови-предмети имају другачији статус од појмова-органа. Они у реализацију детерминисане радње могу бити укључени као 1) спроводник („појам подређен субјекту или његов интегрални део који изводи акцију идентичну с акцијом самог субјекта”) или као 2) омогућивач („појам подређен субјекту који помаже субјекту при остварењу акције на било који начин само не на спроводнички” – М. Ивић 2005: 51).¹²⁹ Када је у питању предмет „специјално предодређен за вршење неке радње” онда „никакво друго тумачење односа појма-предмета према глаголској управној речи сем спроводничког не долази у обзир” (М. Ивић 2005: 12). Семантика управног глагола одређује који појмови могу бити спроводници вршења глаголске радње или пак „помоћна средства” – омогућивачи у вршењу радње. Поред значења управног глагола, пресудно је „јединство са субјектом”, које обавезно успоставља спроводник, а не постоји код омогућивача (уп. М. Ивић 2005: 13, 17). Потврде:

1) и ће дојдев деца *сэс кола* (Г), Овија Радомировите онде дојдеф *с колаиа* прет кућу! (ЦГ), Он свё вози овија главни *с кола*, Срба (Ш), Па, ви *с кола* ли сте? (К), до тyј дођомо *с вoс* (К), доодеф *с комијони* (КД), Трговштани изоткараф *сэс Kamiјони* (Шп);

очи ће ти искара *с онyј киiку* (ЦГ), *с нoиш* ћу те ргнем сэк (Р), пресече гу као *с нoиш*, кашир (репу) (ЦГ), *сэс сукyку* ги, Верица вика, засукујемо (Г), усучемо

¹²⁹ У Синтакси је на следећи начин направљена разлика између спроводника и омогућивача: Спроводник је „инструмент / средство / оруђе којим се агенс служи у реализацији предикације”, а омогућивач је „посредник који агенсу омогућује реализацију предикације” (Синтакса 2005: 260).

кору па *сас чашку* исечемо, исечемо (Шп), бџцак га *с иллу* (Г), *сас иллу* убџцак га, доле у ногу (К), овџе жене младе еклав *с егно илџе!* (ЦГ), и шије *с иллу* да се не увампири (Г), Ни ишџа куд лекара, ни је инџекције добиваја, а сџк свџе је народ избоден *сас инџекције* (К), проваљиж га *сџз дрџфе* ли (К), па *с маказе* су гу прошли (П), ринемо (снег) *с лойџије* (П), па *с коња врши* па после веје га *с лойџиу* (Л), вадиж гу сламу на страну, жито на страну, после га вејеш *сас лойџиу* (КД), и после извадимо сламу и зберемо на куп жито па *сас лойџиу дрвену*: едан фрља, веје, едан премића *сас мейллу* (Шп), измето собу овакој *с мейллу*, па измето, измето, напрска, каначе имаше вода, расипа тџј по оној (Р), Обрнеш црепњу, па обришеш *сас онџ џачавру* (КД), у корито перемо дрвено, тамо, *с иџраљ* (Р), по цел дџн данаске *сас иџраљке* бијемо, бијемо (КД), ткаеш платно па трубошеш, па буаш, буаш, буаш *з буаљку* (ЦГ), *сџ срџ* жњејемо (Ш), жњејемо *сџ срџови* (Ш), жњејемо *с рџке сџ срџови* (Тр), окрећамо *сас виле* (Л), пошли на стругање *сас иџрвоњ* да стружев (Л), и ја *сас клин* сам завртувала (КД), *с иџоличко* се је орало (Т), да га тџглаж за н[с] *сас маше* (Г), *с маше* некако га ваги (Г), па црпе *с иџачџ* (ЦГ), Милан џубре искарује *с колица* (Р), *с кола* да откара у село (Л), а оно неје *сас машинку* да се бричи, но има брич (ЦГ), па сами си ги стрижемо *с нџжице* (Шп), трџбе ги вади *сџ жиџку* (К), узне па наџрпе *сас кашџку* у калениче (К), па тој искусџмо *с ложџице* (П), па на срџт извртена дџпка *сџ сврџел* (Р), а сџк *сас комбајни* рабџтев (Шп);

па замоџамо *с комџиџи* (Г), па што можемо стџзамо *с онџ џовој* (Т), па га повиџемо, у вџте, умоџамо, умоџамо, па *сас џовој*, па кџт га стџгнемо (бебу) та да га угџцкаш не моџ да га најдеш (Л), врзували су *с чукаџицу*, о[т] тој жито (Шп), врже га *с коноџац* (Шп), после си *с џџжице* извржемо (Шп), па ги тури у тџгличе једно и озгџр врза *с најлонче* и ги однесџо (К);

гађа *с камење* (ЦГ), Душанка замџче, бабата вије по клисуру, гађа *с камења*, ништа нигде нема (ЦГ), Па гађа, *с камења гађа* (К), гађаф *с камења* (П), гађав докле гу не обалеџ *сас камења* и *с моџице* јабуку (Ш), гађав *з дрџеја* (П), а он кџт си гу зберџ *сас камен*, па џдри, па џдри (ЦГ), чим онакој слунџне климне, јџше не зашлџ, он почне да бије, *с камења* (К), Раде га терам *сас камења* (ЦГ), тџмо да погинемо, да ни истџпа *с камење* (КД), ал они ме убише *с иџија сноџје* (Р), бџјги га ударила *сџ секиру* (Шп), и она дошла *сџ секиру* па трипути: памбе, памбе, памбе (Шп), и свакога по двадесет пуџа да удариш *сас камџију* (Л), па кад ме је удрила *с кунџак* тџј, по груди (Тр), па сечџ камења *сас крамџе* (П), Па како ја што се пресџко *сџ секиру* (ЦГ), најџро правимо крџтике од њџга иџџпимо, иџџпимо *сџ секирџе* (Г), и после *сџз жилџиџ* отсџче гџре (К), да има кој да мање *з дрво*, та њџм по главу (П), да имало кој да мање *с џедно дрво* та да ми главу иџџпи (П), ја сам га тој омесџла (истукла) *с иџој колџе* (Р), џе ти извади цигџрицу *сас иџија зуџи* (Л), па кџт се диже, вика, *с кривџи сџиџи* па млатџ, би, млатџ, би (П), вржев ни нџге нагџре па бијџв, *сџ сџиџиови* (ЦГ), онај приџде *сас кишоџрџн*, биџе, биџе (ЦГ), И узнешџе, па, *сас онџ џруџику* кџ[д] те удари, има те разбије (К), вџка утепаја *сџ сџиџи* (К), он *сџ сџиџи*, мџни и утепаја га бџше тџј (К), *с џуџику* гу утепаја грџшкџм (К), пџт пџд га гађали *с џуџику* – џе га фатија крушџм (К), они *с џуџику* чуџав отџд (К);

намазала главу *с иџиџџр* и *с млџко* (ЦГ), намаџе си главу свџ *с млџко* (ЦГ), Намазашџе га *с еџн мас* и па ми дадоше, јџше-џмпџт, рече, да га намаџеш и прџте му оздравџе (Т), па га намазџа *сас иџџ мас* (К), маџу гу *с онџ џџиу воду* (Г), *сас иџџелџиџ*, вика, да се намаџете (Г), прџџињамо се сви на рџт, па там на крај баба

ни една чѐка та ни маже с *кайран* (Г), намазале гу с *кайран* (Шп), намазана свѐ с *кайран*, вика (Шп), маже га сѣс *кайран* (Г), та га трља сѣ *зѣйин* и с *неке йраве* (Т), и сѣс *осирило* гу поистрље, поистрље (Г), с *ирѣй* гу покримо (Ш), и ће се покрїѣф пёсле с *онакве чѣре* (Р), па покрїѣм сѣс *цедило*, па с *едну бёчу шарѣну* овакој прекрї одѣзгор, па напуни канёче воду, па си искочи (К), и сѣм прекрїѣдена овакој сѣз *бѣл ешмак* (Р), и ти га покрїѣш сѣс *йёј*, покрёфци (КД);

сѣс ораси напрѣскамо (Шп), и кудѣ се је породило детѣ напрѣскамо с *молийвуйу* (Р), кўпене коре па посаблимо с *ораси* и сѣс *онёј* (Шп), усёблимо ги с *ораси* и смётамо га у коре (Шп), а ви свѣ сѣс *стиудѣну* (воду насипујете) (К), пресипемо га сѣс *вино* колёч (Шп), пёсле ги попаримо сѣ *шикѣр* и сѣс *воду* (Шп), с *йузѣрке* ми је светила (Р), ја па ћу свїткѣм сѣз *боринке* (ЦГ), и они с *шибицу* ли, сѣ *шїё* су сёл свїтнёли (ЦГ), такој се лекујемо сѣс *йѣйел*, сѣс *еднё*, *дрўё* (Г), сѣ *шикѣрчки* ће ни запојѣје (Шп), па гу с *воду* ми (П), омїѣж га сѣс *водицу* (К), и они ги лўди плїскаф с *воде* (Шп), гёзде ги нїм плїскаф с *воду* (Л), крмимо ги сѣс *йёј* (Ш), с *нѣшїё* ги понакрми (Шп), посадимё га, с *воду* заливамо (Шп), и ће га бањамо, нѣ сѣ *сайўн*, нѣје имёло ни сапўн (Р), изрѣндамо овѣј прёвен (сапун) с *рѣнде* (Тр), насёлу брёшно, прѣкрїѣју сѣс *месёв* (Тр);

2) Й како лўт, по тёј кёсенётё ёди натём-наём, ёди, сѣ *сїёйёви* се потпїра, ёди! (П), па йде надёле и виѣе и се потпїра сѣ *сїёй* (П), цўпам сѣ *сїёй*, йду (Тр), па плў[с] сѣс *онија лѣјчки*, плўскамо се (Г), дѣца сѣм си ја млёгё измучїла сѣс *йѣј дувён* (Шп), знёш ли да се лўди обогётили с *йѣћурке* (КД), и сѣс *йёј* си стѣкна (Шп), Синаёла сѣм се тўј сѣс *камен воденїчни* (П), она ѣ з *дрѣје* затрпана (ЦГ), а с *крїу* је закукана дўпката (Р).

Неке од потврда припадају категорији *неоїходної* или *їомёћної маїтеријала* (уп. М. Ивїћ 2005: 19–22; С. Павловић 2006: 200). У њима се обично појављује глагол који у ширѣм смислу речи значи *йравїши* нешто (*ёради*, *зёради*, *їкаје*, *замеси* и сл.):

огрёдено свѣ сѣз *дёске* (Шп), сѣ *жїцу* га зёгради отўт Милён (Р), извёр напрёвен, сѣс *камене* изѣдан ‘озидан’ (Р), изѣдане си бѣву сѣс *камен* (Ш), Па му пёсле направїше бёље, сѣ *ирѣй*, ёпштина (Т), имёли смо си ёмбар, ёковёно сѣз *дёску* (КД), Кошўље ткёјемо, памў[к] кўпимо и конёпле испрѣдемо, па памўкат ёсноѡа, а сѣс *йрїшенїё* *їкаѣво*, и кроїмо, шїѣјемо, и ёнё струже, ама носїли смо тёј (Л), сѣс *мумурўзно брёшно* га замѣсимо (КД);

сѣ *шїё* ће га ти издржїш, сѣ *шїё* ће га ти изучїш!? (Р), сѣ *шїё* їмёш – сѣс *йёј* (ћѣш школовёти детѣ) (Р), да нѣма сѣ *шїё* да ёјде до Лѣсковѡц (Р).

В. Детерминисана радња може се реализѡвати и посредством животиње:

ёвѣјемо жїто с *кёњи* (Ш), по два-трїнаѣз дѣна вршимо сѣс *кёњи* (Л), с *кёњи* си се ёвдѣ врши (К), па с *кёња* врши па пёсле веје га с лёпёту (Л), сѣс *кёњи* вршѣф (Ш), вршимо с *кёњи* (Ш), море, ми сѣз *їѡвеѡа* вршѣшемо, нѣма кёњи (Т), Кёј нѣма, с *волёви* врши, ми с *кёњи* смо си свѣ вршїли (Ш), а сѣк сѣс *крёве* вршимо, нѣма кёњ (ЦГ), да га искёра с *нёши волёви* (П), па с *волёви* тѣраф (Г), та ће їдемо да зёорѣјемо сѣс *крёве* (Г), да не мёш с неко дрўк пёмёћ да рабётиш, ели с *кёња*, ели на_раму (Р);

и ће с *кёња* да їдем (Р), с *кёњи* си їде (К), онај сѣс *кёњаїёёа* што ишїја (П), и с *кёња* дошѣја нёвѣчер, напрїѡвѣчер (Р), дёјѣф сѣс *кёња* (Р), па пёсле дојдёше, ел ти казуѡа, на пијёнку с *кёњи*, двё кёња (Р), и бѣја га утепёли да не бѣше їдѣн с *кёња*

стигја (ЦГ), та наоколо залетеше отут с коњи (Р), кат појде с *кравеише* (ЦГ).

Г. Најмање је записаних потврда са апстрактним именицама које значе активности или стања „посредством којих или кроз које агенс реализује радњу управне предикације” (С. Павловић 2006: 202):

да не мош с неко *друк ѿмоћ* да работиш, ели с коња, ели на *раму* (Р), нешто ако искрсне с *медицинску средњу* да ради (КД), *сэз бејање* ће гу одведе (Т), ја сам отишла з *бејање*, несэм сэ сватови (Р), и вараф се, да ли он ће да узне понапрет ели она, ако он узне – он ће суди, ако она узне – она ће суди, вараф се с *егење* (Шп), „И, с *шој мрење* ме изеде веће! Ће умре, па ће умре!” (Ш), и Циганин си обогатеја, ете-такој, са *знање*, сас *език* (Шп), а она вије, вије, вије, з *глас* (ЦГ).

Предлог *из*

4.3.1.2. Значење инструментативности присутно је и у следећој потврди са предлогом *из*: свак си једе *из ђувеч* (Ш). Синтагма *из ђувеч* (пореклом *из* + *јенишив*) овде има улогу омогућивача, а такве конструкције, само са генитивом, забележене су, на пример, и у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 104).

Предлог *од*

4.3.1.3. Аналитичка конструкција са предлогом *од*, у значењу омогућивача, обично се лексикализује именицама „чијим се трошењем и / или трансформацијом реализује одговарајућа радња” (С. Павловић 2000: 87–88). Ове конструкције фреквентније су од оних са предлогом *с(ас)*, које се употребљавају у истом значењу (уп. са т. 4.3.1.1, под Б / 2). На њеном месту у савременом српском језику налази се предлошко-падежна конструкција *од* + *јенишив*,¹³⁰ а појављује се уз глаголе типа *иправиши* (*иправев*, *наиправи*, *омеси*, *ипкајемо*, *месимо*):

После се извежбаше жене, та *правев од свинско*, *од једно-дрвѿо*, докле дојде овај сода (Г), и ћу направим на свакога, колко имам у кућу човека, *од овеј киишке* што ги сејемо у градину (Р), како урда се *направи*, урда *од млекоишо* (Г), *од млекоишо* се створи *сирутка*, *ош сирењето*, кат се *оцеди сирењето* (Г), *направи си ош камшири* *ђувечку* (ЦГ), *белмуш направев ош сирење* (ЦГ), свё сэм га *ош мас* *прэвила* (сапун) (ЦГ), а моја мајка *опэнци свински*, *ош кожу* што се *дэрев свиње*, па ми је *направила опэнчики*, па *ицепили* се, па ги *оздол закрпила* (ЦГ), *Опэнци несмо имали*, а, но боси, па *правев о[г] дрво* *опэнци* (Ј), *напрет неје имало сандэци*, такој *о[г] дрвља* *напраено* (Г), *кóвче[г]* га *викав о[г] дрво* се *направи* (Р), *разбој направев од дрво* (ЦГ), па *кóлци напраимо о[г] дрво* (Тр), *о[г] дрво* си *напраено свё* (Р), *напраф си сандук о[г] гаске* (К), *напраф кандилце од зéјшин* (К), и *врчичку направимо*, *едну врцу од оноја*, *знајеш* (Р), *чёрге пртене*, *ош коноиље* *ткаено тој* (КД), *Ткајемо од вуну*, *прэдемо тэнко* па *вуту напраимо* и *класње*, *праимо на мужи панталоне ош класње* (Ј), *направи ни татко ош класње* *доламу сас оптоку* (Шп), *мутавије* су *правили вреће ош козе* (КД), *правили су торбичики такој о[г] тијé козине*, што ти *казују* (КД), *Рагожа* се *каже*, *ош сламу* *сплétено*, *ош сламу* *исплétено* (ЦГ), *Белези́ке*

¹³⁰ О појму *фабрикаштва*, и о томе како је на месту предлошко-падежне конструкције *од* + *јенишив* у савременом српском језику постојао стари *инструментал праће*, в. код М. Ивић (2005: 22–23) и С. Павловића (2000: 87–88).

ги ви́кав, *од мани́сѣтра* свѣ плѣтене (ЦГ), па пи́лави пра́ймо *оѿ орѣс* (Шп), омѣси *оѿ ѿѣѣл* крава́јче (ЦГ), омѣси си зельа́нче *о[г] ѿѣкве*, *о[г] ѿѣкве зрѣле* (ЦГ), зельа́нци мѣсимо *од зѣ́ле*, *оѿ кроми́ѣ*, *оѿ кѣсе́љак* (Г), омѣси ву крава́јче ўбаво *оѿ ѿчени́цу* њо́зе (Л), *од рѣж* леб омѣси (Шп), Качама́к пра́вимо *од му́муру́зно бра́шно* (Г), и омеси́ла едно_ле́пче *од бе́ло бра́шно* (КД), па га но́симо у водени́цу, па га ме́лемо, и *о[ш] ѿо́ј* (брашно) ле́п мѣсимо (Р).

Предлог *на*

4.3.1.4. Конструкције предлога *на* са ОП именица, које представљају називе органа, предмета и разне врсте активности или стања, бележене су у значењу спроводника и омогућивача.¹³¹ Иначе, примери са „конструкцијом *на* + ОП м. локатива у функцији начинске одредбе” забележени су и у косовско-ресавском говору (уп. Милорадовић 2003: 263–264).¹³² Потврде из Горње Пчиње:

то́га сѣм га сѣдѣм го́дине дойла *на сѣску* и је от сѣску ошѣја у шко́лу (ЦГ), *на ра́мо* се је носи́ло (ЦГ), сно́пје се носѣв *на ра́мо* (Г), и на коња́ ће га он држи́ *на ра́мо* (Т), *на ра́мо*, вика, носу (Т), и ўзнеш љу́лку па *на ра́мо* де́те га носѣш (КД), и то́ј влѣчеш *на ра́мо* (Т), носѣмо шѹму *на ра́мо* (Л), мо́раш свѣ *на ѿрби́ну* да пренѣсѣш (КД), А она́ пришлѣ... па овако́ј *на колѣна* на Драгу́тина (каже) (К), па не мо́ш се успра́ви, вика, *на но́је* (П), Не мо́гу се држим *на но́је* (ЦГ), Па, едѣн по љедѣн ритѣли *на но́је* (Р), па овако́ј ће га *на ша́ке* држи́ (Р), А чува́ла сѣм га овако́ј *на ша́ке* дек најма́л (П), кро́шњу носу *на рѹку* (Л), и *на рѹке* су га прави́ли (пут) о[т] Трго́виште до Вра́ње (КД), ши́ѣф си *на рѹке* (Ш), сѣлски терзи́ја до́ђе и *на рѹке* ги ши́је (Шп), по пе-чес_кошѹ́лке скрѣјимо и *на рѹке* ги ши́јемо (Шп), чѣпке ги тѹ́римо, наплѣтемо си *на рѹке* (Шп), *на рѹке* сѣши́јено, са́л коли́рче (Шп), не́што *на рѹке* прави́ше (КД), кошѹ́лке, пла́тно купимо па ги сѣши́јем *на рѹке* (ЦГ);

па сѣши́јем си ги *на рѹке*, ши́јем, ши́јем, сѣши́јем, па са́мо *на маши́ну* да ми ги прокрѣјо́и шна́јдер (ЦГ), Па бутѣњ *ѿма*, како *ка́че*, па ѣра́м напра́ви и *на рѹке* смо би́ли овако́ј, па ѣра́м, па *на ѣра́м* би́је, би́је би́је, па ма́сло. Дигне се на млѣкото *на вр ма́сло* (Р), и ши́је с ѿглу, не́ма маши́на, ди́б, ди́п *на маши́ну* не́где, свѣ *на рѹчно*, гајта́н, тѹрев, и тако́ј! (Шп), једно́ блѹзиче га носѣше црвѣно, тако́ј, *на маши́ну* сплѣтено (К), и *на вршѣлицу* кѣт се је врши́ло (К), па да изѣтка́је кла́шње, па да изѣтка́је пла́тно, *на разбо́ј* (Шп), от кла́шње што тка́јев же́не *на разбо́ј* (Шп), тако́ј смо ги свѣ тка́ле *на разбо́ј* (Шп), изѣтка́јемо ѿсто *на ѿѣј разбо́ј* (ЦГ), не́смо ми́ *на ко́ла* тера́ли (КД), И Ло́за га тако́ј свѣ *на са́не* вѹкла (П), па су ме тера́ли *на коли́чке* (Л), торби́че *на сѣѣѣ* ўзне (К), пѣд го́дине је свѣ *на ши́ѣке* одѣја (П), сѣг* *на ши́ѣѣ* сиромѣ о́ди (К), па пра́ев о[д] дрво́ опѣнци, о́но, не мо́ш се о́ди *на дрво́*, врло ме́сто овдѣ (Л), пѣкли *на ре́жањ* (ЦГ), то́чили смо *на че́шме* (Л), *на ра́диво* слѹшамо, *на ра́диво* (Т), ја́ чу́ *на ра́дио* како́ причѣле те́ј ба́бе ста́ре (К), И они́ то́ј свѣ напи́шев и наслѣмѣв *на ра́дио*, зна́ш. *На ра́дио*, носѣф си, слѣмѣф си! (ЦГ), И на́с, ла́зарице ги приказа́ли *на слѣмѣк* и ме́не ме ѿма́ло, и деца́та ни чу́ли и виде́ли (ЦГ), преко но́ѣ сѣм *на ла́мбу* тка́ла (Т), Преде́мо, *на ла́миу* преде́мо, па пу́но напре́дев же́не пре́ђу (Г), *на слѹнце* се бо́ље сѹши́ (Л);

¹³¹ Ова аналитичка конструкција има свој еквивалент у стандарднојезичком *на* + *лока́тив* и, ређе, *на* + *акуза́тив*.

¹³² У *Синѣакси савремено́ѣ срѣско́ѣ језика* конструкције овога типа посматрају се као падежи (акузатив и локатив) у функцији квалификативног детерминатора којим се „реченична предикација” одређује „у погледу начина реализације” (Синтакса 2005: 225–226).

овој по глoшки појeф, сѣк што појeв, а мѣ појeшeмо дру[г] глaс, на развлaчљиво, а онѣ га трупев, на ируиѣње (К), па тој свaг би волeја да чује, а сѣг овој, почѣв друкшe, на крaтко сѣлте, на бајање (К), Такoј смо мѣ појaли, а онe, онaкoј, на брзину (К), oфшe да мe одвeдe на силу, да живу за нeгa (Шп), да га кaжу на иуђо имe ћe сe опрaви, а на мојe имe нe, а на друји ћe сe опрaви (П), ако су oни умрeли, jа нe мoгу на имe да ги кaжeм (КД), Пa л на имe (викамо овцe), имa си свaкa имe (П), а Цубинци ни викав на ирeзимe (Шп), Цубики на ирeзимe ни викав нaс (Шп),¹³³ кaкo сeдeшeмо на рeји (К).¹³⁴

Предлог у

4.3.1.5. Аналитичкe конструкцијe сa предлогoм *у*, кoјe одговарају предлошко-падежним синтагмама *у + локатив* и *у + акузатив* у савременом српском језику, такође сe мoгу наћи у улози спроводника и омогућивача. Слични примери записани су и у говору Параћинског Поморавља уз коментар да имају „начинско значење „како”, кoјe сe развило кроз основно месно значење” (уп. Милорадовић 2003: 254–255). Потврде:

а нѣ чeкамо у шаке (Р), па мeнe кeт мe узнев у рукe сви (ЦГ), он сaл сe удари у рукe овакoј (К), jа свe си га у рукe држeшe (Т); свири овeј у кемaнe (ЦГ), (пeрe) у ири ли, у двe ли воде (Р), да ги мeсту у ора (П), па растварашев[у] у сируйку (Ш);

у кaцe си пeчe (П), у ирнe кyвaмо (Г), у коиље сe чoрба прaви (Ш), свe у коиљи су сирили (Ш), у иодницу пeчeмо (П), испeкo га jа jагњeтo убавo у рeлну, у шeйсију (Л), па тeк сe млeкo бијeшe у бујињe, па сe мaслo извaди (Р), тој сaм клучaлa у чушуру (Т), сaс oжeк, па у чушуру клучу (Т), у идорбe сe је носилo (Шп), Бeлмyш^ж, тaкoј га викамо мѣ, тој у ишиањ прaеф, прaеф (ЦГ), а тeк у јeднy каленицу пeтина ћe кyсaв (Ш), па донeсeмо снeг^к у нeкo кавдариишe (Г), у корииo пeрeмо дрвeнo, тaмo, с пeрaљ (Р), сипeф ти у каленичe на столичку (ЦГ), Пa у вуиeишe, у иршуљинe, у иосийлчики малeцки, па га повидeмо, у вуиe, умoтaмo, умoтaмo, па сaс пoвој, па кeт га стeгнeмо (бeбу) га да га угeцкaш нe мoж да га нaјдeш! (Л), у сукњицe идeв (К), идe у сукму сeл (К), и сaмo у кошуљу (дeца идy у додoлицe) (К), мyжa сaм дeкaлa ‘неговaлa’ сeдaм гoдинe у јeднo мeстio (Ш), тој сe је свe рaбoтило тaкoј у комiанију (ЦГ), онѣ вијeв у лaс, кeт пoчнeв да вијeв, пo двa-три вијeв (КД).

Предлог ѿо

4.3.1.6. Предлог *ѿо* сa ОП начински дeтeрминишe глаголску радњу у слeдeћим потврдама:

нoсeв дeцa ѿо кeсиња (Г), тaј што је трeћа ѿо рeји, ћeркa (Л), jа нe знaм да ти ги кaжeм ѿо рeји (ЦГ), и нe телa да кaжe онa ѿо имe (П).

Понeкaд сe у овој улози нaђe и ОП присвојног придева (или присвојнe заменицe) сa предлогoм *ѿо*:¹³⁵

овој ѿо лoшки појeф, сѣк што појeв, а мѣ појeшeмо дру[г] глaс, на развлaчљиво,

¹³³ Синтагма *на име* уз глаголе *звати*, *викати*, сa значењем *именом* или *ѿо имену*, уобичајена је и у Параћинском Поморављу (Милорадовић 2003: 183).

¹³⁴ Поред (подвучених) синтагми: *на развлaчљиво* и *на крaтко*, из примера наведених у овом пасусу, забележено је и: а понаплетке су мe свe чистилe *на сyво* (ране) (КД), па да направиш јeло па мeришe *на убаво* (ЦГ).

¹³⁵ На дубинском нивоу овде сe подразумева присуство именицe *начин* (*лошки*, *стaрoврeмски*, *нaш начин* *вршeња нeкe радњe* – уп. и сa т. 4.3.1.4). Слично је и у стандардном језику, мада је онде обичнији предлог *на* сa акузативом (Синтакса 2005: 226).

а они га трупев, на трупење (К), оће такво све да му кажемо, *йо сїароврёмски* (ЦГ), такој да кажемо ми *йо нашински* (ЦГ), а она *йо босански*: „Дођи, седни си!” (П), они канапи, али ми си ги јужиња викамо овде, ја да ти кажем *йо тајдињо* (ЦГ), оропланите, ја ги такој викам, ја да ти ги кажем *йо нашо, сїаро* – ороплан (ЦГ), *йо нашо* си такој викамо – градина (ЦГ), ти си кубе там напиши, *йо нашо* (ЦГ).

Предлог *їреко*

4.3.1.7. У истраживаном говору регистрован је предлог *їреко* једино уз именицу *їелефон* у значењу посредника који агенсу омогућује реализацију предикације: и ја сал позову гу *їреко їелефон* (КД). У другим српским говорима ситуација је слична, само што се уз предлог *їреко* употребљава генитив (С. Павловић 2000: 88–89; Синтакса 2005: 164).

Прилози за начин

4.3.1.8. Неки од забележених прилога су пореклом стари облици беспредлошког инструментала у функцији означавања начина вршења радње: *Сѓг већном* ги тѓрав људи (К), *Али већном* са се могаће слѓгав (Р), нешто ће усуче, зељањик ли, бѓницу га ми викамо *већном* (Р), с пушку гу утепаја *їрешкѓм* (К), он ме момак начека на пут и завѓде ме, такој *силом* сѓм дошла (КД), и он натѓм ѓкрена *рѓгом* (К).

Медијативност

4.3.2. Медијативност представља реализацију радње детерминисаног предиката преко посредника. Она се може посматрати на два начина, у зависности од тога да ли је при тој реализацији нагласак на посреднику (медијатору) или заступаном (медијату).

Предлози *їо*, *їреко* и *с* (*сѓ*, *сѓс*)

4.3.2.1. Аналитичким конструкцијама са предлозима *їо* и *їреко* „указује се на људска бића или организације *їреко којих* агенс реализује радњу детерминисаног предиката” (С. Павловић 2000: 81). При том, самоактивност представља битно обележје на основу кога се прави разлика између поменутих конструкција у функцији посредника (медијатора) и оних које имају функцију правог омогућивача (инструментатива) (в. М. Ивић 2005: 33). Тако се, на пример, у говору Параћинског Поморавља значење посредништва остварује предлогом *їо* са локативом / ОП уз глаголе *їраїїїїи* (=послати) и *їоручїїи* (Милорадовић 2003: 272–273), такође, уз глаголе сличне семантике *їо* + *локаїїив* има исто значење у северозападној Боки (С. Павловић 2000: 81–82), а и у призренско-тимочким говорима, само што је тамо локатив замењен општим падежом (Богдановић 1979: 118; Марковић 2000: 229; Динић 2008: 579). Када је у питању предлог *їреко*, он са називом установе у генитиву / ОП означава „посредника-извршиоца” у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 109), а у северозападној Боки исто значење има *їр(ек)ѓ* + *їениїїив*, при чему посредник може бити и појединац и институција (С. Павловић 2000: 82).¹³⁶ У Горњој Пчињи ситуација је сасвим слична:

¹³⁶ И у неким монографијама о призренско-тимочким говорима (обично на основу понуђене грађе)

он (лекар) ме прво мене прозва, *йо Пеџика, йо ѿдоѿа докѿура* – у смислу: лекар је прозвао прво мене по препоруци Петковој, тј. због Петковог посредовања (Шп); тражили га *ѿреко Црвени крс* (К).

Примећена је и потврда са предлогом *с* и ОП на месту старог инструментала, која изгледа представља пример „привидно спроводничке функције”:
вѣнчамо се *с ѿдоѿа*, тј у оној црквиче његово (Ј).¹³⁷

Предлози (на)месѿо и за

4.3.2.2. Заступани се представља аналитичким конструкцијама са предлогом *месѿо* (*намесѿо*) и *за*, при чему су лексички експоненти ових конструкција појединачна људска бића или људске групације (уп. С. Павловић 2000: 83).¹³⁸ Потврде:

и кѣт су ме потражили у школу они, ја сѣм билá тáмо, они испратили *намесѿо мене* сестру ми (КД);

да рабѣтѣв за *њѿма* – у смислу: раде уместо њих (Т), ја идѣ за *моѿѿ геца* чѣк у Глѣк – у смислу: ишла је код врачаре уместо своје деце да би им донела неке траве (К), ја ће дáм пáре за *ѿѿѿѿика ми* (Шп).

Комитативност

4.3.3. Комитативност представља категорију којом се указује на присуство или одсуство лица, предмета или појава које прате реализацију радње управног глагола. Према класичној терминологији то је пропратна околност, а остварује се кроз аналитичке конструкције са предлогом *с* (*сѣ, сѣс*) и предлогом *без*.¹³⁹ У говору Горње Пчиње и предлог *ѿред* може се срести у овом значењу.

може се уочити предлог *ѿреко* са ОП у означавању посредника (Богдановић 1979: 112; Марковић 2000: 230–231; Ћирић 1999: 159).

¹³⁷ Наиме, према налазима М. Ивић, „У српскохрватском се инструментал посредничке функције није очувао” (2005: 33), а на његовом месту се (и у старом језику и данас) употребљава конструкција с предлогом *ѿо* и она са предлогом *ѿреко*. Такође, разлика између посредничке и привидно спроводничке функције постоји: „У случајевима посредничке функције вршење радње од стране самоактивне јединке које се подразумева није, по природи својој, једнако вршењу дате глаголске радње која се приписује субјекту, док је у случају привидно спроводничке функције – једнако.” (М. Ивић 2005: 35). У забележеној потврди изгледа да је биће-спроводник (*ѿоѿ*) у ствари прави вршилац глаголске радње (*вѣнчање*), а субјекат (*ми*) је само формално у улози вршиоца, „и то на основу чињенице да стварни вршилац управо за њега, у његово име врши радњу” (М. Ивић 2005: 34).

¹³⁸ У говору Параћинског Поморавља регистрован је предлог *месѿо / умесѿо* са генитивом једино у означавању „апстрактног односа замене” (Милорадовић 2003: 125), затим, у говору јабланичког краја помиње се, такође, *месѿо(м) / намесѿо / умесѿо* „за одређивање односа замене” (Жугић 2010: 164–165), али се међу датим потврдама могу приметити и следеће две: Кѣкѣ ће продавамо коња, ја ли ћу тѣглим *месѿо њѣта*; тѣ ли ће рабѣтиш *месѿо мене*. И у монографији о говору Бучума и Белог Потока аутор, међу потврдама за евидентирани предлог *месѿо*, даје и оне са значењем медијативности (Богдановић 1979: 109).

¹³⁹ У стандардном језику овим конструкцијама одговарају предлошко-падежне конструкције: *са + инструменѿал* и *без + ѿенѿѿив*. Иначе, *комиѿѿѿивности* донекле одговара параметру *ѿроѿрајѿна околности*, којим су „обухваћени значењски типови које М. Ивић представља као „пратилачки инструментал”, „инструментал ‘карактеристичне појединости’” и „инструментал ‘саставног дела’” [1954:195–196] у свим случајевима у којима је у фокусу пажње детерминација глагола” (С. Павловић 2000: 95–96). Разлика је у томе што *комиѿѿѿивности* обухвата и лица, а не само „појединости” које прате реализацију радње детерминисаног предиката. Дакле, у питању је присуство или одсуство одређеног стања, секундарне активности, пратећег детаља или евентуалног саучесника.

Предлог *с* (*са*, *сас*)

4.3.3.1. Комитативно значење може бити остварено конструкцијом *с/са/сас* са ОП именице којом се означава људско биће схваћено као „факултативни саучесник који својим присуством детерминише управну предикацију” (С. Павловић 2006: 220).¹⁴⁰ Потврде:

мoмци који су *са сѣарѣјка* (Шп), Весна бeше *с мeне* (К), и Тоџа едeн ѣма гoре, тaм, з *дечица малeчки* (Г), јa сeм ишла *с егноѣа чoвeка* (Шп), *с тиoѣа дeвeра мoјeѣа* ишeја у вoјску (Г), *с мoѣшoѣа дeвeра* у вoјску ишeја (Г), па и дeв ли дeцaтa *с нyма* (ЦГ), мајкe *с нac* хe и дeв (Р), па тeја ништa нe нoсeв, и дeф си, и дeф си *сac лазарицe* (ЦГ), пoп си и дe *сa сeљани* (Г), и сeдмoтo малeцкoтo и дe *с нyма* самo (Л), oнa и дe пo рaбoтy *сac мyжи* (К), мeд и мacлo дa и дe *сac вac* и пo вaши дeцa (Л), *сac нaз* дa и дeв (Г), И дeвeр¹⁴¹цa хe и дe *с мeнe*, свe дeвeрицa хe и дe *с мeнe* (Р), *с oвoѣа Пeру* ... дoшлo (Л), Марѣна Дaнeвa хe дoјдe *сa сѣарцaшoѣа* (П), дoшeја *сac шaѣшкa мy*, *с мајкy мy* (Гр), хe пoћeф *с шeбe* (Ш), и oн пoшeја *сac нeѣа* (Г), и oн пoшeја *сac нyм* (Л), Тикe озгoр и дe вoјник, и дe вoјник и oвeј штo свиркa и oн, *сac нeѣа* дoћoшe (К), хe oтидe oнa нa сoбoр *сa сѣари лyди* (Шп), Oтидoмo мѣ нa грoбjе *сac Вoју* (К), Мaђија, oн гу лeжe, тaмo тржe гу *сac нeѣа* (П), oдвeдe гу *сac нy* (П), вoдија нaвaдaцију *с нeѣа* (Т), aјдe, тaткo, *сac мeнe* (Г), тeрaв ги *с нyма* (ЦГ), oн си гa сeчe *с нeкoѣа тyј* (Т), пoлeк, пoлeк, учимo *с Вeрицу*, тa гa нaучимo (Г), чeкe, и јa хe пoју *с нyм* (К), па нaшаримo *сa Зaју* oвдe (ЦГ), чyвaмo гoвeдa *сa Зрaвкa* (Г), улeгoшe з *Дoсѣану* (Г).

Значење комитативности остварује се и аналитичким конструкцијама са предлогом *с* које су лексикализоване називом конкретног предмета који се у време вршења радње налази уз субјекат, али сам није укључен у вршење те радње. Дакле, пратећи детаљ је само привидно везан за управну радњу, за разлику од спроводника и омогућивача у сфери инструментативности (М. Ивић 2005: 183–184). Потврде:

с казан ѣаре скрaли из рит, озгoр (Шп), па си и дe едeн стaрeц *сa сѣa[ѣ]* пo нac (Г), oнo ишлo *с кoрѣу* (Г), Пa кeд би гa срeтнaлa *сa сѣиѣ* (П), срeтињaв ни жeнe *сa сѣиѣ* (Шп), хe гу срeтнeш *сac ѣoѣачу*, *сac мacлo ѣуно врчe* (Шп), сeк хe дoјдeш тѣ *сac ѣoѣачу* први дeн (Гр), јeднa сал улeжe *с шрoѣиѣшлкy* (oвцa) (Р), ѣгрa *сeз дaр* (Шп), и хe и дe пo малy дa кaњи *с кѣиѣн кoндѣр* (ЦГ), пoп хe тe зaлѣнa *сac кaндилo* (Ш), А *сac мyзикy* у Врaњe, у Дoњo Врaњe, *с мyзикy* су ишли (Ш), кaкo хy јa *с oвaквo oгeлo* дa иду (Шп);

Овој групи потврда припадају и оне у којима је пратећи детаљ животиња: А Воја се стрeвија *сac крaвe*, oн привикaја нa Стaнoјкa озгoр (К), или чaк oсoбa: *сeз дeвoјкy* су дaвaли пaрe (К), з *дeвoјкy* дaр дa дaдeв (К).¹⁴¹

Понекад се „праћећи детаљ” исказује синтагмом *са/са све + ОП*: тѣ хeш *сa свe лaвy* у дoлѣну (Гр), *сa свe јужнѣнa* сe смрсѣшe тaмo, oтoшe (Г), тaкoј *сa свe лyѣкe* здрoбeв чoрбy (Г), a oнa пoлeк, пoлeк *сa свe хyѣчe* пa гa гyрнe у дoлѣну, пa уцѣпкa гa, утeпa гa (Гр), дoшjа eдeн Бyгaрин тa свe гa oднeсe (мeд) *сa свe oнeј зeмљaнe, oвeј...*

¹⁴⁰ Такво значење се може остварити једино уз глаголе „којима се не означава узајамно дејство равноправних партиципанаата” (уп. С. Павловић 2006: 220), дакле, не у примерима овога типа: oшлa Милeвa и Милe, видeли сe *с тиѣја ѣричeшeљи* (ЦГ), бѣцeф сe з *Бyѣари* (Р). Такође, ако у поменутој конструкцији људско биће представља део групе, онда се не ради о пратећем, факултативном саучеснику (С. Павловић 2006: 223; М. Ивић 2005: 184–194).

¹⁴¹ У стандардном језику би у овим потврдама на месту предлога *с* био предлог уз: уз *дeвoјкy* су дaвaли пaрe.

койлајке (КД), Па немамо млого, две_краве имамо и две_телчики и пе-чеснаес ђфце *са све јайанчики*, неса млого, али пастир требе, вуци има (Л).

Мало је забележених апстрактних именица у поменутом значењу: *сас мўке* и *с куке* смо живели (Шп), Куде си помислија, *са здравље* да идеш (Ш), *са зор* су ме овдека дали (К).

Предлог *без*

4.3.3.2. Предлогом *без* са ОП означава се одсуство одређеног стања, секундарне активности, пратећег детаља или евентуалног саучесника, и она представља „бинарни опонент” претходној конструкцији (*с* + ОП). Овако граматикализован пратећи детаљ није непознат ни другим сличним говорима (в. потврде у: Жугић 2010: 159; Богдановић 1979: 107; Вукадиновић 1996: 256; Ћирић 1999: 161; Марковић 2000: 223),¹⁴² а ни косовско-ресавским (Милорадовић 2003: 123). Потврде из Горње Пчиње:

они Ранђелов-дэн славили *без мене* (Р), после па отиде у рудник... па напушти као будала, па дође при татка, па да му патев деца *бе[з] школу* (К), *бе[з] школу* куде ће идеш (К), куде ћеш *бес леб* да идеш вездэн (Г), Такој са си мрели *бес лекови*. Откуда лекови? Откуда доктури? (ЦГ).

Предлог *йрег*

4.3.3.3. Предлог *йрег* са ОП у значењу ‘у нечијем присуству’ такође начински детерминише глаголску радњу: Немој *йре[г] деца*, бок ти дўша, да казујеш, деца ће оплашиш (КД).¹⁴³

К р и т е р и ј

4.3.4. Основ / критериј је семантичка категорија којом се указује на појаву на основу које се реализује детерминисана радња. У нашој лингвистичкој литератури различита су схватања о томе да ли је то уопште самостална семантичка категорија или га треба посматрати у оквиру квалификативног (начинског) или каузалног (узрочног) значења.¹⁴⁴ У сваком случају, у говору Горње Пчиње ово значење се граматикализује аналитичким конструкцијама са предлозима *йо*, *(с)йрема* и *йоред*.

Предлози *йо* и *(с)йрема*

4.3.4.1. Основ / критериј се обично остварује аналитичким конструкцијама са предлозима *йо* и *(с)йрема*, а изгледа да је тако и у другим говорима овога типа (Динић 2008: 579; Гмитровић 2008: 403). Потврде:

¹⁴² О овоме значењу аналитичких конструкција са предлогом *без* (а и осталим њиховим значењима у говорима призренско-тимочке дијалекатске области) в. у Јуришић 2014.

¹⁴³ Значење пропратне околности у смислу ‘у нечијем присуству’ у савременом језику обично се исказује инструменталом са предлогом *йрег*, а врло ретко генитивом са предлогом *исйрег* (Синтакса 2005: 163), што је слично стању у истраживаном говору, где је предлог *йрег* са ОП једино прихватљив.

¹⁴⁴ Више о статусу основа / критерија у досадашњој домаћој лингвистичкој литератури в. у С. Павловић 2006: 239 (напомене 306 и 308) и Антонић 2011: 174–176.

и *йо йѡј ѡелифѡн* се упознаше – у смислу: на основу тога што је дошла до броја телефона, упознали су се (КД), Али туј свакога не ваћа, тој *йо крѡв*, туберколоза (П), „По шѡѡ га познааш?” „По нѡкѡи. На нѡге помодрѡли, и на прѡсти помодрѡли – ће умре!” (Ш), три године сѡм кѡчена, претпостављам, *йо књѡиѡ* – у смислу: на основу књига погрѡшили су јѡј годиште за три године (КД).

е, пѡсле овѡкој йѡдеф си (на грѡбље) *йрема дѡнови*: кѡд задѡшница йѡдев, према славу овѡкој, којѡ си је ѡн славија славу (Шп) – у овој потврди: *йрема дѡнови* се може интерпретирати као: *на основу ѡѡѡа који је дан*.

Предлог *йорег*

4.3.4.2. Поменуто значење критерија има и једна од забележених потврда са предлогом *йорег* (који се може заменити предлогом *йо* без утицаја на значење исказа):

јѡ тѡк не верѡјѡше, али сѡк си виѡду *йорег мѡне* ‘по себи’ дека е била бѡлна (П).

Д и с т р и б у т и в н о с т

Предлози *на, у и йо*

4.3.5. Овим параметром се указује на облик или формацију у којој се јавља неко биће или предмет обухваћен управном радњом (С. Павловић 2000: 98–99).¹⁴⁵ Значење дистрибутивности се постиже аналитичким конструкцијама са предлозима *на, у и йо*, што је слично стању у другим говорима (С. Павловић 2000: 99–100):

нѡсѡв га *на нѡзови сѡк*, а ми тѡк смо га свѡ калѡпили (Шп), мѡтамо *на клѡйче* (К), Па гу мѡтамо *на комѡйѡи* па гу мѡстимо (Р), па ги исѡчемо *на рѡжњи* (Т), и пѡсле извадимѡ сламу и зѡберемо *на кѡй жѡто* па сѡс лѡпѡту дрѡвну: еѡан фрѡља, вѡје, еѡан премѡйѡа сѡс мѡтлу (Шп), избѡје се, зѡбере се мѡслѡто *на кѡй* (Г), ти кѡд не тѡ кѡд бѡ *на кѡй*, тѡг да ме одвѡдеш у дѡктура – у смислу: кад ниси хтеѡ док сам била у једном делу, тј. док се нисам породила, да ме одведеш лекару (Р), сламицу узнемо па тѡримѡ *на кѡйчики*, *на две-ѡри кѡйчики*, овдѡ-ондѡ, овдѡ-ондѡ, па рѡпамо тѡј (Г), извржемо снѡпѡе, па скрѡстимо *на еѡн крѡс* (Г), посѡјемо га *на лѡје* (Шп);

па и солчицу тѡру у *йрѡсиѡи*, па га рању јѡдно (П), жњѡјемо га па га врзѡјемо у *снѡйје*, па га врѡшимо, па га вѡјемо, па га дѡнѡсимо на тѡван, па га нѡсимо у воденицу, па га мѡљемо, и о[т] тѡј лѡп мѡсимо (Р), усѡлимо ги с орѡси и смѡтамо га у *кѡре* (Шп);

лис йо лис двојиш: кѡ[j] је жуѡт, кѡ[j] је црн, па двојеф, па калѡпѡв (Шп), Па, *еѡн йо јѡдѡн* ритѡли нѡ_ноге (Р), онѡ кѡкѡ ме бутнѡше, па врз мѡне, *јѡднѡ йо јѡднѡ*, еѡе туј (Р).¹⁴⁶

¹⁴⁵ М. Ивић инструментал са дистрибутивним значењем посматра у оквиру категорије „основне карактеристике” с тим што разликује и инструментал „обличја” (М. Ивић 2005: 135, 138).

¹⁴⁶ У примерима овог типа М. Ивић сматра да *йо* има прилошку, а не предлошку функцију (1951–1952: 199, 201).

Компаративност

Предлог *од*

4.3.6. Компаративност представља „квалификавање радње предиката довођењем у везу те радње са истом радњом другог агенса, или истог агенса али у другом временском периоду” (С. Павловић 2000: 100). Она се обично остварује конструкцијама: *од + ОП, ка(к)о + номинатив* и *колко + номинатив*.¹⁴⁷

Добросџв знаје поарно ‘боље’ *од мене* да ти каже, но он неће (Г), знаје поарно *о[г] шџебе* (Г), *од мене* боље ники неје ткаја (ЦГ), има и сџ[к] кои патеф по *од нас* (ЦГ), још подалеко *од нашега* је отишја (К), још подалеко *од овџа мојега* (К), еве ги наши дечишта, *од мене* по са оболџели сви (ЦГ), *Ош црмничке лазарице* побубаво неје појало (К);

па сџм кастрила *као муш* (Л), он се рађаше *као ѓрос* (Ш), тој си лази по нас *као врца* (К), он је по мене ишџа *како вода* (К), све *како сџња* по коњаотога Тџзинога ишлџ (Г), па се ноге испуцџв *како жџљке* (Л), после оно рашири корења *ко ѓраз* браду (П);

Море, длџге, длџге, змије длџге, па смџци *колко колџна* дебџли! (Г), оволџчке праћке *колко ѓрс* (К), *колко овџ дџшџ*, толичџк (Г).

Каузалност

4.4. Аналитичким конструкцијама са значењем каузалности „указује се на узрок јављања радње детерминисаног предиката”. (С. Павловић 2000: 102). У зависности од тога какав је однос између узрока (исказаног аналитичким конструкцијама) и последице (односно, узроковане радње исказане управним глаголом) постоји неколико типова узрока: ефектор, стимулатор и иницијализатор.¹⁴⁸ Уколико између узрока и узроковане радње нема посредника у питању је ефектор, ако се пак између њих јавља „вољни импулс као посредник” ради се о стимулатору. Ефектор и стимулатор су директни узроци (Радовановић 1977а: 129–130), за разлику од иницијализатора који је индиректни узрок, односно, он представља само „почетну карику у ланцу подстицаја који доводе до реализовања узроковане ситуације” (С. Павловић 2006: 252). Предлози који се употребљавају у реализовању ове семантичке категорије (у истраживаном говору) јесу: *од, на и с(џс)* (ефектор), *од, ѓо и на* (стимулатор), *збоџ, (-)ради, за, ѓо, без, до, с(џс), око* (иницијализатор).

Е ф е к т о р

Предлози *од, с (сџ, сџс) и на*

4.4.1. Ефектор је врста директног узрока који изазива спонтану акцију (узроковану радњу) „без посредства вољног импулса” (С. Павловић 2006: 253). Може

¹⁴⁷ Конструкције са номинативом, којима се изражава једнакост, обрађене су у т. 2.4, а потврде са номинативом овде су дате само да би категорија компаративности била што јасније представљена.

¹⁴⁸ Према терминологији М. Ивић (2005: 100) ефектору одговара назив *изазивач*, стимулатору – *унушрашња ѓобуда* као инклузивни стимулатор и *ѓодсџрекач* као ексклузивни стимулатор и иницијализатору – *ѓасивни узрок*.

бити интерног и екстерног типа. Најчешће се исказује аналитичким конструкцијама са предлогом *og*,¹⁴⁹ а оне се могу, када је у питању интерни ефектор, лексикализовати „именицама са значењем психолошког, или физиолошког стања” (1), називима болести (2) и називима радњи које „доведе актера у нежељено стање” (3) (уп. С. Павловић 2000: 102–103).¹⁵⁰ Онда када је у питању екстерни ефектор, он се лексикализује називима бића, предмета и појава које представљају спољашњу околност или збивање које изазива узроковану ситуацију (4). Потврде:

1) тóлко сэм штúкла *oīī sīrā* (Г), И *oīī sīrā* устрéсо се (П), ви́кнев деца јáдни *oīī sīrā* (Г), а брáт ми такóј си онодé (умре), па *oīī секирацију*, *oīī мýке* (Р), *Oīī срáм* овакој заср́хам, рúке ми се трéсев (Тр), сáг, божем, до живóт дојдóмо, па пропáдомо, *ог бóлови*, *ог еднó*, *грујо* (ЦГ), Исушила сэм се, сíрота, *ог бóлови*. *Ог бóлови*. Бóлови íмам óпасни. *Ог бóлови* сэм се превр́гла (Л), па пропáдомо *ог бóлови* (ЦГ), тáј баба_Óлга рáсказа на једэн Митровдэн у Радóвницу на цéл собор лýди, па се искидáше лýди *oīī смéшке!* (П), Ма нéма ме úши, каже, болéв, ал не чýју, *oīī сīárос* (П), И јá *oīī сīárос* не чýју (П), тó[j] је грозница, па *ог íрозницу* и тóј искóчи – туберколóза (П);

2) оно поврáћа *oīī слéйо црево* (Л), Бóже, *o[g] íўј рýку*, до умира́чку преко но́ћ (Р), И зна́јеш кóлко ми омета, не мóгу *ог нéја* (сломљеног прста) лéб да óмију, ни мóгу, овакој кат^а мýзу óфце јá га сáс, кра овíја га стíснем, али лéп овакој кат^а мéсу свé ми бáшка стојí (Р), умрéше си óбе, па *ог бóлес*, дек је заимáло лекáр, па ће однéсеш детé куде лекáра (ЦГ), а мајка му умрéла *ог бóлес* (КД), свéкар ми *oīī íлýће* умрé (Т), А и ћерка му *o[ī] íўóј* умре, она па девед_године умрé. И од Врáње, ене на брáта ми Радíвоју íсто и нéму женá прóшлу гóдину умрé *ог рáк!* Млáда женá умрé... (П), трéбеше у војску да пóјде – он умрé! [...] Па *ог рáк*, *oīī шíўó!*?! (П), жéне *ог рáк* млóго помрéше овдé (П), Когá чýжеж да је болэн, *oīī íўóј* болэн, *ог рáк* (П), кат са мрéли *o[g] íўíфус*, кат са мрéли *o[g] овóј*, *ог рíкавицу* (ЦГ), и тóј се зáлечи, онемá да мрéјев и *o[g] íўóј* (П).

Занимљиво је да се на месту стандарднојезичког правог објекта уз глагол *oīерисаíи* (*oīерисала је слéйо црево*) у пчињском говору редовно употребљава предлог *ог* са називом оболелог органа у ОП:

она оперíсана *oīī ср́це* (Тр), па тí пíши, по пíсмо мí ће дóјдемо да те одвéдемо и да се оперíшеш *ог жлýч* (П).

3) пéте ће испúцав *ог босóћу* (Г), кичма ме млóго бóли *ог носéње* (Л), Тўј сэм сíнена ‘пресечена’ јá *ог рабóћу*, *o[g] дízáње* (П);

4) Тáмо у Вúчíи Трн га ви́кав, *oīī Шíийáри* пóгина (Р), он моíјат је домаћин *oīī Шíийáри* погинаја (Р), Македóнци, па тí у пéтэк нéси мóгја да крénеш *oīī кóњи*, *ог мáске*, *ог маíариња*, *ог лýди* (КД), па ви́ја у Нíш у бóлницу па не мóгáли тíја болеснíци да седéв *ог нéја* (П), мýке са патíли *o[g] íўóја Сíрму* (ЦГ), не íдев, не смéјев *ог вáмíри* (ЦГ), онé би íшлé сáме, али мí *ог вúчи* не смéјемо да ги остáламо (Л), ал он не смéјеше *oīī мојéшоја* стáрца (Г), *o[ī] Турци* не смéјеш детé да прáтиш (Г), што_смó страува́ли *oīī Сīанóјка* мí (Г), стрá ги *oīī сīárца* (Шп),

¹⁴⁹ Оне у савременом језику одговарају конструкцијама *ог + íенитив*, које су иначе врло рано постале основно падежно синтаксичко средство за обележавање овог типа директног узрока (С. Павловић 2006: 256). И у говору Параћинског Поморавља, на пример, најчешћи тип узрочне (предлошко-падежне) конструкције такође је са предлогом *ог* (уп. Милорадовић 2003: 84).

¹⁵⁰ Према М. Ковачевићу, ефектор представља „предмет, појаву која својим спонтаним (никад циљно усмјереним) дјеловањем изазива последицу” (Ковачевић 1988: 54), што је овде окарактерисано као интерни ефектор.

Нé ме је стра́, ја сэм била слóбодна, нé ме је стра́ ни *o[ʃi]* Турци, овэј, Бу́иари, ни *o[ʃi]* гра́зефци, нé ме је стра́ било (К), он нéмаше га стра́ *od* нíшшío (Г), срам гу је било *o[ʃi]* шéбе (П), како нé гу је сэк срам *od* девóјчeйío да доводи другога (Тр), па *o[ʃi]* шóј се патило, *o[ʃi]* шíија Турчíшшíа, *od* Бу́иари (Г), И етé-такóј ти је било, сине, млóго смо мýке видéли *od* вамíири, тíја два-тројица лýди што умрéше (Г), *od* вамíири са млóго мýке, млóго (Г), *od* вóци не мóжев (да оставе стоку саму) (К), кат почé да се чепáти, да се чепáти онáј крáва *od* вóци (Г), па ми ли се дóри згади *o[ʃi]* шóј (сцена са змијама на телевизији), не мóгу га глéдам (Г), *o[ʃi]* шóј завíсимо (П), живéли смо *o[g]* шóј: *o[g]* шóј жéшву, *o[g]* шóј сливу, *o[g]* шóј јабуку, *o[g]* шóј свé (КД);

Бре, Дéшо, не мóш *od* вéиарэи! *Od* вéиар не мóж да искóчи, да гу извэдеш па да види свé гóре плáнину (ЦГ), али ја дек не мóгу *od* овóј лóшо врéме да óтиду да пита́м (Р), такóј бајги *od* мрáзai прекидувала па ждркнувала (Р), и онá баба, бајги умрéла *od* мрáс и ждркнувала, мочнувала (Р), Ондé каквé пећурке је имáло онде-нагóре, тóј, а сэг да пројдеш не мóш *od* тусíиак, угустило се (Л), *od* врóху вóду се ознојја (Шп), овóј врéме не мóж да улéгнеш *oii* йéрја (П), па ће се оплáши *oii* йушку (Г), глáва ни ‘им’ је однемáла кóсу на глáву, *o[ʃi]* шóј шкóлу (ЦГ), *oii* крвái се човéк увампирíја (П), Тóј сэк, човéк је свáк нáчет, овóја, инéкције се удáрав, *o[ʃi]* шóј се не увампíрује нáрот више (ЦГ).

У истраживаном говору, поред конструкције *od* + назив болести или болесног органа у ОП, може се појавити и она која је састављена од предлога *с(эс)* и назива болесног органа у ОП, и тада је управни глагол редовно са префиксом *о*:

али и његова жена нешто млóго óболе *с нóте* (Р), па óболи *сэс нóу* у Алéксинац, у рудник (П), снашка окривé *с нóте* (ЦГ).

Узрочна конструкција *на + ОП* изгледа може да се лексикализује само називима за одређене околности под којима се радња реализује:¹⁵¹ и једн чепутэк овакэв, овакэв, и ја *на онóј шрчáње*, он чепутэкат како ме па згоди, како ме пушти, па етé тóј у опéнак и ја рњечки, та врс тарáбе како удри с рóкуту, ууу, стэмни ми се (Р).

С т и м у л а т о р

4.4.2. Стимулатор је врста директног узрока који изазива намерну, свесну акцију (узроковану радњу), посредовану вољним импулсом. У литератури је називан *мошшвом* (Ковачевић 1988: 54–55; С. Павловић 2000: 107–108), који може бити нека „унутрашња побуда” – стимулатор или „сугестија са стране” – налог (М. Ивић 2005: 78–80). Прецизније речено, као и код ефектора, постоји интерни и екстерни тип стимулатора, односно, инклузивни стимулатор и ексклузивни стимулатор (в. т. 4.4. и напомену 148).

Предлог *od*

4.4.2.1. Инклузивни стимулатор увек представља неку унутрашњу пси-

¹⁵¹ На основу само ове једне потврде тешко се може извући неки „озбиљан” закључак, али, на пример, у једном нашем црногорском говору конструкције *у + акузатив / локатив* и *на + акузатив / локатив*, са значењем и интерног и екстерног ефектора редовно се лексикализују називима *околности* под којима се радња остварује (С. Павловић 2000: 104; 107).

холошку побуду, а означава се аналитичком конструкцијом са предлогом *од*. У стандардном језику овде би се нашла предлошко-падежна конструкција са предлогом *из* и генитивом, тако да се може закључити да у горњопчињском говору такође постоји поремећај у употреби предлога *од* и *из* при означавању стимулатора и ефектора (М. Ивић 1954: 186–194; С. Павловић 2000: 108).¹⁵² Потврде:

па да искочиш нагоре по планиниту туде нагоре па *од мерак* да искочиш: баравинке, чис ваздух, сленце, *од мерак* (П), па не тејала толко *о[ш]* доброту да отиде кра њум (Р).

Изрека *иде од бегу*, изгледа, има поменуто значење: овј Драган Бошков идеше *од бегу* млого (К).

Предлози *ѿо* и *на*

4.4.2.2. За разлику од инклузивног стимулатора који обједињује узрок и последицу „у сферу истог бића”, ексклузивни стимулатор, односно *ѿодсѿирекач*, према терминологији М. Ивић, представља „сугестију са стране”, дакле, туђа расположења, наредбе или појаве које изазивају свесно (намерно) вршење радње датог лица (уп. М. Ивић 2005: 80–83). Овај тип стимулатора присутан је у аналитичким конструкцијама са предлозима *ѿо* и *на*:

Мамо, вика, работете до есен, овршете, па закољете вепра, па ти пиши, *ѿо ѿсмо* ми ће дојдемо да те одведемо и да се оперишеш од жључ (П);

Па он жёну нема и, боже, оне дошле *на молбу*, да му попрёдев и да му сплётев неке чарапе (Шп).

Иницијализатор

4.4.3. Иницијализатор, као индиректни узрок, јесте прва од низа (обично) ланчано повезаних појава које на крају доводе до реализације радње управног глагола. Према М. Ивић: „Њиме се просто открива прва и далека карика на коју су се, сплетом околности, надовезале друге од којих је последња – дато стање, односно радња” (2005: 85). Иницијализатор се граматикује аналитичким конструкцијама са предлозима: *збоѿ*, *(-)ради*, *за*, *ѿо*, *без*, *до*, *с(ас)*, *око* уз прелазне и непрелазне глаголе.

Предлози *збоѿ* и *(-)ради*

4.4.3.1. У истраживаном говору предлог *збоѿ* однео је превагу над предлогом *ради* у означавању узрока, а у означавању циља забележене су само потврде са предлогом *збоѿ* (в. т. 4.5.1). Поремећена употреба ових предлога (који се у говорима са сачуваном флексијом јављају уз генитив) није карактеристична само за горњопчињски већ и за косовско-ресавске говоре (Милорадовић 2003: 124–125; Јовић 1968: 165; Симић 1980: 58), с друге стране, она се често среће и у црногорским

¹⁵² У монографијама о призренско-тимочким говорима обично се не помиње узрочно значење предлога *из*, али за говор Алексиначког Поморавља аутор наводи да је употреба предлог *од* у узрочном значењу нешто шира, и да он „може ићи са свим речима”, док предлог *из* обично иде уз именице: *инаѿи*, *мржња*, *ѿакос*, *ѿизма* (Богдановић 1987: 239), а за говор јабланичког краја аутор констатује да је предлог *од* најфреквентнији од свих предлога у узрочном значењу, а да се предлог *из* појављује обично уз именице типа: *инаѿи*, *незнање*, *мржња*, *бес* (Жугић 2010: 143–145, 147–149).

говорима, али је тамо обрнута ситуација – предлог *збој* се ретко употребљава (в. цитирану литературу у: С. ПАВЛОВИЋ 2000: 111), на крају, ни савремени књижевни језик није поштеђен недостатка дистинкције између предлога *збој* и *ради* (СИНТАКСА 2005: 167–168; 170; ФЕЛЕШКО 1995: 138–141).¹⁵³

Потврде са предлогом *збој*:

Сламѐна бeше, туж су били, Миланче едѐн га имаше, како бeгаше такој у партизани, кријеше се, и они *збок њeга*, запалише му кућу (Т), старата је завршила за доктурку у Београд, и сѐк учи страни језици, *збок лекови*, да знае какви лекови да прима, да дава (П), Он има и сина, коси, па дек лошо времето та останја синат *збок времето*, лошо времето! А зетат коси туж (П). У потврди: а *збок чега* немамо (децу), ја не знам (Ш), очигледан је утицај урбаног говора.

Предлог (-)*ради* записан је неколико пута, али увек у комбинацији са још једним предлогом:

она можда ве је помаала неки пут *на ради мене* (Л), сваћо ме вика *йоради ћерку* (Л).

Предлог *за* и *йо*

4.4.3.2. Предлог *за* са ОП (у стандардном језику одговара му конструкција *за* + *акузатив*) може се, такође, појавити као индиректни узрок:¹⁵⁴

па мислу, свашто, *за свакога* мислу ‘бринем’ (Л), свак си страује, душо, сваг *за своје* мисли (Т), стравујемо *за њeга* (Тр);

од двапут су ми давали награду *за йој* (Шп);

ја к[т] ти казујем како са се биле *за онеј*, *за оија йојеси*... овде куде, у Топлик (ЦГ), не знам, *за неко имање* се свадеше (КД), *за шйо* смо се карали (ЦГ), не, несмо се ми варале *за йој* (Шп), Мене ме је трипути удрија, мој домаћин, тој у животу трипути ме је удрија и тој *за Тозу* ме је удрија (К), ја (лекар) горе ли ћу йдем *за две* и *за йри* (*деиeиa*), а, каже, овде данeске дојдеф сто и две, пуно! (ЦГ).

Аналитичким конструкцијама са предлогом *за* у одговарајућем контексту означава се и *ношење црнине збој нечије смрти*, што се у стандардном језику постиже предлошко-падежном конструкцијом *за* + *инструментал*:

И Загорку је клeла и Младенку, каже, да врже *за ћерке*, *за синови*, *за унуци*, црну шeмију! (ЦГ), Куне бабути, баба Кату, сваћу моју, куне, да врже *за ћерке*, *за синови*, *за унуци* црну шeмију, сметнала гу, па да гу врже! (ЦГ), што моа мајка јоште црно носи *за мене* (ЦГ).

Међутим, на месту конструкција *за* + *инструментал* уз глаголе типа *жалити* (које су уобичајене у српском језику) у истраживаном говору употребљава

¹⁵³ У призренско-тимочким говорима ситуација је различито представљена (или значењима поменутих предлога није посвећено довољно пажње): за говор Алексиначког Поморавља Н. Богдановић наводи да узрочно значење предлога *збој* не мора посебно објашњавати, а „уместо *ради* употребљава се *зарад*, где није увек јасно да ли се означава узрок или циљ”; бележи и предлог *йорад* у оба значења (1987: 238), у Заплању се само помиње *збој* „у генитивном значењу узрока” (Марковић 2000: 225), у говору Бучума и Белог Потока се наводи да *збој* има узрочно значење и да „нема напоредне употребе с предлогом *ради*”, а *ради* се појављује само у варијанти *зарад*, *зара’г*, *зара’gи* (Богдановић 1979: 114), у јабланичком крају је предлог *зарад* мање фреквентан од предлога *збој* и оба ова предлога употребљавају се у значењу узрока и циља (Жугић 2010: 138–139, 142–143). Предлог *ради* може значити и *збој* и у говору Галипољских Срба (П. Ивић 1957: 315, 341).

¹⁵⁴ Тако је и у неким сродним говорима (Богдановић 1979: 114; Марковић 2000: 224; Жугић 2010: 152–153) и у косовско-ресавским (на пример, Симић 1980: 85; Милорадовић 2003: 180).

се предлог *йо* са ОП:¹⁵⁵

и која има некога ће вије *йо њеја* (Р), И која има некога, онé и сѝк си вијев, ће вије *йо њеја* (Р), ја па плака, плака *йо онј лэй* ‘хлеб’, *бёл лэй* (КД).

Забележен је предлог *за* са ОП, којим се именује специфична особина, онде где се очекује *йо* и ОП:

Ја сэм билá наkáзана *за рабóйу* (у смислу: позната по послу, вредноћи), а, ишлá сэм и на бédве (Л).

Предлог *без*

4.4.3.3. Предлогом *без* у аналитичкој конструкцији означава се индиректни узрок „који онемогућује или отежава реализацију радње корелативног предиката” (С. Павловић 2000: 112). Прецизније, предлогом *без* и ОП означава се одсуство извесне околности, што „представља узрок (не)реализовања корелативне предикације” (Радовановић 1977а: 143), тако да „узрочник није одређена појава већ њено непостојање” (С. Павловић 2000: 112).¹⁵⁶ Често се код ове конструкције каузално значење налази у интерференцији са кондиционалним значењем. У таквим случајевима важи запажање М. Радовановића: „Опредељење за каузалну односно кондиционалну семантичку базу у оваквим примерима готово редовно је одређено општом темпоралном ситуацијом у остварењима корелативних предикација о којима је реч, тако да ће, у ствари, темпоралне ситуације прошлости и садашњости фаворизовати каузалну, док ће темпоралне ситуације „свевремености” и будућности фаворизовати кондиционалну семантичку интерпретацију девербативне падежне конструкције” (1977а: 142). Потврде:

и *бе[с] шйáку* не мóгу óпште, ич да доóдим (Р), Кúкамо јáдне како кúкавице, кúкамо, нигде не мóж да отидеш: ни знајеш собор, ни знајеш пазáр, ни знајеш гóсти, ни знајеш ништа, ништа, једна дúша... *без домаћини, без мúжи!* (Г), не мóжу *бес йóјез* да тéрам (Л).

Предлог *го*

4.4.3.4. Предлог *го* и ОП појављују се, такође, у значењу иницијализатора, и то не само у истраживаном већ и у другим сродним говорима (Жугић 2010: 136; Богдановић 1987: 236–237; Марковић 2000: 224). Потврде:

Бéву га тепáли, и сѝг, да ли е *го һушѝк*, да ли *го шйó* је, јáдан, он си нé_бидна (Шп), а три гóдине како пластеник напраймо, áрно свéте три_гóдине убаф пипер бидна, а *го сéме* ли је, *го рабóйу* ли је, не знам (КД).

Предлози *око* и *с* (*сэ*, *сэс*)

4.4.3.5. Значење иницијализатора имају и следеће потврде аналитичких конструкција са предлозима *око* и *с*(*эс*):

¹⁵⁵ М. Ивић у свом раду помиње да недостају само потврде за употребу предлога *йо* уз глаголе типа „жалити” у нашем језику, међутим, њих има у истраживаном говору (М. Ивић 1951–1952: 194–195; 208).

¹⁵⁶ Ово значење аналитичке конструкције са предлогом *без* обично није посебно истицано код других истраживача призренско-тимочких говора, али може се приметити у грађи коју они дају (в. потврде у Јуришић 2014).

оно съл око свиње што има рабџта (ЦГ);
 цїрке је сас нџз билџ (ЦГ), Дџца, смџшке с нас, сїїари лїдги (ЦГ), мїку видџле
 сџс њџа (Ш), јџ сџм мїку млџго видџла сџс њџа (Ш), мїчице сџм патїла сџс њїма
 самџ (Л), Бџга ми, страбџта сџс њї, сџс вїциїїе (КД), тџшка рабџта сџс вїци (КД).

Интенционалност

4.5. Интенционалност указује на појаве које „следе реализацији дате радње, али као циљ, намера или интенција утичу на реализацију те радње” (С. Павловић 2000: 115; Ковачевић 1988: 210).¹⁵⁷ Тиме се она разликује од каузалности, где узрок увек хронолошки претходи радњи детерминисаног предиката. У говору Горње Пчиње циљно значење се исказује аналитичким конструкцијама са предлозима *збоџ* (*ради*), *за*, *їо*, *на*, *у*, *їроїїив* и *од*, међутим, најчешћи су предлози *за*, *їо*, *на* и *у* са ОП који је на месту старог акузатива. То у потпуности одговара стању које С. Павловић бележи у старосрпској пословноправној писмености и закључку који износи: „Оваква фреквенција акузативних конструкција најдиректније открива адлативну природу интенционаности.” (2006: 299).

Предлози *збої* и *ради*

4.5.1. Предлог *ради* у аналитичким конструкцијама са значењем циља није забележен, можда због тога што се и иначе врло ретко среће. Предлог *збої* је, међутим, нешто чешћи и изгледа да је преузео и функције предлога *ради* (в. т. 4.4.3.1):

кџзиците ги чївамо *збої мџсо*, за лџте (Ш), И чївамо гу *збок млџко* (П), па *зџшто* живите (овде), каже, па *вї* нџмате пченицу, каже, нџмате њїве, нџмате *орарију*, *збок едни дрва* (КД).

Предлог *за*

4.5.2. Аналитичке конструкције са предлогом *за* врло су честе у означавању интенционалности (налазе се на месту старе предлошко-падежне конструкције *за* + *акузатив*) и употребљавају се уз велики број семантички различитих група глагола:

а) на дрвља га кџчимо *за зїму*, више џгењ (Г), *за зїму* се спремили и ошли си у кїице и билџ дошла зїма (ЦГ), докарџмо куде кїу, куде кїу, *за стџку за зїму* (Г), пџвише кїпев, тїримо у кџце и *за зїму* има (КД), и *за зїму* си исїшимо мџсо, нџко рџнимо и прџсе *за Бџжїї* (Шп), Јџ сџм пџд гџдине црквџн лџп месїла, *за иїї слџву*, овдџ (Ш), јџ имџм сџз двџ струке фїту, сџ[г] гу *за свџгбу* чївам (К), с тџл вїту овдџка сџм донџла, да вїдиш, па овдџ донџсо *за мрење* (Г);

б) девојка се је купувџла, Мїле, *за иїре* (К), ће премџримо кџрен, па ће дадџ си бїку, па бїку *за бїку* и гџтово (ЦГ), Једнџ телџ да прџдаж *за сїїрїју*, а *за иџрес?* (ЦГ), чџтири стџтине динџра да дадџш *за едн ручџк* (П), дадџ (нешто) *за сџвїї* (ЦГ),

¹⁵⁷ Падежне конструкције којима се граматикализује интенционалност познате су и као падежи са *циљним значењем*, а и као падежи са *финалним значењем*, односно, интенционалност се у нашој литератури може срести и под називом *финалност* (С. Павловић 2000: 115). М. Ковачевић говори о субпољу циљно-узрочне интерференције, односно, пошто циљно семантичко поље ипак сматра посебном семантичким категоријом, у свом раду о узроку бави се „само конструкцијама у којима је присутно узрочно-циљно значење, тј. конструкцијама у којима се та два значења дају »сливено«” (1988: 211).

Свѣ за *динар* да кѹпиш, а и онѣ ги нѣма парете (Л), Кѹлка је тај плата?! Да ли ће за *одело*, да ли ће за *егѣње*, да ли ће за *обућу* ... (Р), кѹлко ти требе за *зелѣник* (Г), Количко ће ти кошта сѣг за *мѹс[и] јазик* (Ш), *За лѣй* ме цѣнев, ја за лѣп трпу! (П), за *лѣб* да зарадиш (КД), за *банку* наднаца је била, радија је човек (К);

в) и свѣтови дојдев за *њума* (П), трипути доодише за *мене* (Р), девет_пути је за *мене* доодија, десѣти_пут ме је одвѣја (ЦГ), и ми ће идемо за *девојку* (Г), ја ћу иду за *инекцију* (П), Они па да отидев доле куде Младѣна за *неки ѿиѣр* (Р), отидев за *неки ѿиѣр* (Р), отиде за *дрва* па га нѣма (Тр), пошѣја мѹж за *дрва* (ЦГ), отиде за *шѹмке* (вук), а она се мѹне у дѹпку (ЦГ), сѣно ако тѣра нѣга ће га на сѣне ‘саонице’ вѹзи, ако идев за *сѣно* – он ће је на сѣне, ако идев на орање – он ће је на сѣне (П), чичо, дојдо за *сол* за ѳце (Г), ѳдма едѣн иде за *молитѹву* куде попѣ (Р), ишја за *коѹс* најесен (П), ѹјтро рано за *нешиѹ* дојде (Т) (уп. са т. 4.5.3.1);

г) и она не телѣ за *ѿѹѹа мѹмка* (П), Вѹкица си умрѣ, но ја да си ѳтиду за *Тѹзу* (К), Али, једна, от чичу ми сѣстра, вика: „Е, ће отиде за *лѹвана*, он ѿстин ѹбав овако, али за *лѹвана*.” (Ш), тај иде за *еднѹ Цѹѹанче* (Л), сѣстра што ми је била за *нѣѹа* (Р), а наша је кѹма па за *нѣѹа* билѣ (Ш), ја сѣм четѣрес прѣве ли, другѣ ли за *нѣѹа* дошла (Шп), овѣј што сѣм дошла за *нѣѹа* (Шп), и она пѹсле дошла за *нѣѹа* (Р), ја си станѣ па си отидѹ за *нѣѹа* (Шп), ти си млада, сал за *нѣѹа* ошла (П), па ја не теја за *нѣѹа* да отиду (Шп), не теја за *нѣѹа* (она) (Т), дође за *овѹѹа* овде (Шп), та ѳстадо за *ѿѹѹа вамѹѣра* (ЦГ), она се завѣде за *нѣѹа* (Шп);

д) едната, старата је завршила за *ѳкѹиурку* у Бѣогрѣт (П), а едната па не знам за *какѹѹ* ѹчи (П), за *којѣ* тѹј ѹчиш шкѹлу? (К);

ђ) па тѹј комшијске жѣне, знаш, неки_комшија ми донѣсе молитѹву, Младѣн ми донѹсеше за *Чѣдѹмира* (Г), сѣшијемо си за *нас* кратки рукави, за *мѹжи* мајце напраимо – терзија (Тр), па свѣ су ткале, те за *мѹжи* клѣшње (КД), (бѣдѹи се) за *мѹжи* за панталѹне, за капѹти, за чарапе, за фанѣле (Тр), шѹму дѣнемо за *кѹзе* (КД), и тѹј да си чѹваш тѹј за *кравѣ* (Г), свиње јѣдоше (изгорело жито), а ми за *нас* просѣмо (Р);

е) Он нѣма, он нѣма ни да си кѹпи за *јѣдѣњице*, да му стигне (ЦГ), за *јѣдѣн динар* да плѣче (Р), па се омѣси за *домаћинлѣк* колѣч вѣлки па се нашѣра (Тр), ће мѣсѣв, сѣне, вѣздан, за *ручѣк* тѹј ће изѣдев (Г), па којѣ си је домаћница па ћ-си глѣда за *вѣчѣру* па другѹ (Г), Па тѹј за *водѣнице*, лѹди млоγο купѹјеф камења (П), и кѣт смо носили за *вакѹцине* овакој дѣца (К). Није необично да се и девербативним именицама лексикализује конструкција за + ОП у поменутом значењу: „Радѹвојо, дај нѣшто да спрѣмим за *егѣње!*” (Р), Там, куде_њи, тѣшка свѣдба за *ѣравѣње* (К).

Предлог *ѿо*

4.5.3. Предлог *ѿо* са ОП уз директивне глаголе може имати циљно значење. Када је пореклом од старог *ѿо* + *акузатив* употребљава се да означи биће или предмет по који се иде, а када је на месту старе предлошко-падежне конструкције *ѿо* + *гаѿив* / *локаѿив* именице *рабоѿта* означава усмереност према вршењу неког посла.

4.5.3.1. Предлог *ѿо* са ОП (у говорима са сачуваном флексијом – увек са акузативом) употребљава се доста често за исказивање интенционалности и увек иде уз директивне глаголе (*идѣ, гојде, ѿиѿидѣ*). Паралелно са конструкцијом за + ОП, може означавати биће или предмет по који се иде (в. претходну тачку 4.5.2

под *в*), што представља значење овога предлога познато свим словенским језицима (М. Ивић 1951–1952: 197).¹⁵⁸ Чињеница је, међутим, да се „у нашим дијалектима шири употреба предлога *за* уместо предлога *йо* у овом значењу” (М. Ивић 1951–1952: 197), тако да је у неким од истраживаних косовско-ресавских говора већ превладала конструкција *за* + *акузатив* (Јовић 1968: 168; Симић 1980: 83–84), а у неким је неупоредиво чешћа од оне са предлогом *йо* (Милорадовић 2003: 178–179).¹⁵⁹ Потврде из Горње Пчиње:

кә[д] дојдеф *йо* *њозе* – у смислу: када дођу сватови за девојку (Л), и мómәк нөси кә[д] дојде *йо* *њозе* – у смислу: дође за невесту (Л), и *йо* *мене* дођоше сватови (Тр), и она дојде *йо* *нас* (П);¹⁶⁰

ја отидо *йо* *марамчики* (КД), иде се *йо* *молитву* (Л), иде, набере, и туј туру даде па иде *йо* *друју* (КД), а он *йо* *дрва* беше сәс коња (Т), напрет идеја *йо* *йравке*, там накуде ваше куће доле (Л), дооди овакој кәд иде *йо* *йеһурке* свәг дән (Т), и толико *йо* *йеһурке* лјуди йдев, от четири саат овдека нема више мира (КД), четири саат још нема, они *йо* *йеһурке* йдев (КД), а он пијаница па си *йо* *ракју* иде (Р), па *йо* *зјци* зимүске идеја овја из Радовницу – у смислу: да лове зечева ишли су ови из Радовнице (П);

У следећим потврдама употребљени су почетно свршени глаголи *рипне* и *рипи* (и један и други облик имају значење ‘скочи’), у којима је наглашена потпуна усмереност субјекта према појму у ОП: он бәји рипне *йо* *йојкују* и удави се (К), Фрљи му неку цопку и он рипи *йо* *онју* *йојку* и удави се (К).

4.5.3.2. Предлог *йо* обично у комбинацији са ОП именице *работиа*, али и са другим именицама које означавају неку конкретну „работу” (*сирујање*, *учење*, *школовање*), уз директивне глаголе, може се, такође, употребити да значи интенционалност (али не ону типа ‘биће или предмет по који се иде’). У говорима са сачуваном флексijом овде се налази предлошко-падежна конструкција *йо* + *гајив* / *локајив*.¹⁶¹ Потврде:

йшја је овакој *йо* *работиу* (Шп), онај си иде *йо* *њиове работије* (К), она иде *йо* *работиу* сәс мјжи (К), несү куде нас йшли мјжи *йо* *сирујање*, йшли су овакој *йо* *работиу* (КД), мјш отиде *йо* *работиу* (ЦГ), отиде негде *йо* *сирујање* (Г), што_си је младо свә си се овде побегли: које *йо* *учење*, које *йо* *работиу* (Г), давамо га, тјј, *йо* *школу* да иде (Шп), ће ги праћам *йо* *школу* (Шп),¹⁶² по Трговиште там идеше, *йо* *сәсјәнци*, едно-друго (Шп);

¹⁵⁸ О питању „мотивисаности словенског интенционалног *йо* уз акузатив” в. напомену 402 у С. Павловић 2006: 310–312.

¹⁵⁹ У монографијама о призренско-тимочким говорима обично се помене *за* + ОП у овом значењу, а изостане информација о томе да ли му је *йо* + ОП још увек конкуретно (вероватно због тога што се предлог *йо* са ОП, у значењу бића или предмета по који се иде, сматра и стандарднојезичком конструкцијом, а на малом простору посвећеном синтакси падежа одваја се место обично за оне појаве које одступају од стандарда или су бар необичне у односу на њега). Сигурно је да се у говорима Горње Пчиње, шире околине Врања, Пољанице и околине Грделице још увек равноправно употребљавају обе конструкције, а тако је и на простору Црне Траве (што потврђује грађа у *Црнојравском речнику*, на пример, она у одредницама *брљивче*, *јас*, *зазира* (се) – Стојановић 2010: 78, 126, 240).

¹⁶⁰ Тек на основу ширег контекста, овај пример је сврстан у поглавље о интенционалности, наиме, *йо* овде може бити схваћено и темпорално – *йосле* (в. т. 4.2.1.3.1).

¹⁶¹ Слично је и у старосрпској пословноправној писмености, где је у „својству лексичког експонента интенционалног *по* + *дат/loc*” регистрована искључиво именица *работа*, при чему је управни глагол директивно *грести* и *излѣсти* и транзитивно *послати* (С. Павловић 2006: 332). Вероватно је и у Горњој Пчињи уз предлог *йо* у поменутом значењу најпре ишла само именица *работиа*, а касније су, по аналогiji, почеле тако да се употребљавају и друге именице које означавају конкретне послове.

¹⁶² Глаголи *йраши*, *исираши* су транзитивни глаголи у којима је значење ‘ићи’ имплицитно присутно, као и директивност.

Деца си испрату *йо іовѣда*, *йо сїюку*, *ћу испраћам йо школу* – јок! (Шп), *йо офце*, *йо офце* ідев (Шп), испрати не *йо сїюку* (К).¹⁶³

Предлог на

4.5.4. Аналитичке конструкције са предлогом *на* у означавању циља су фреквентне и иду најчешће уз директивне глаголе, што није необична појава ни у другим српским говорима (С. Павловић 2000: 117–118). Потврде:

бидоће ли *на службу*? (П), Ја појдо *на рабоћу* (Р), Ти, сине, дек ‘где’ ідеш *на вакуліеїи*? (ЦГ), девојчиња, сине, ідеја *на жєїиву* (П), ідемо у поље *на жєїиву* (Л), море, петнаез године сигорно сам *на жєїиву*, ишла, пєшки преко Чупино (П), и одвела га навечер *на вођу* (ЦГ); сєно ако тєра нєга ће га на сане ‘саонице’ вози, ако ідев за сєно – он ће је на сане, ако ідев *на орање* – он ће је на сане (П), он пошєја *на косєње* (Р);

А излєга ме, ће дојде *на собор* (ЦГ), ће отїде она *на собор* сє стари људи (Шп), бидоће ли *на собор*? (ЦГ), от славу ідемо *на собор* (К), а нашите деца *на свадбу* ишли (Г), ідемо *на ирїчес* (К), и татко мој іде *на сакрану* (П), ће си ідев *на задушїицу* (ЦГ), па *на ѿјуїїрину* ідев на гробја (Шп), нєки ідев *на ѿјуїїрину* (К), лазарице, па ідемо *на лазарицу* (ЦГ), Дєке, ма нє ли је никој ошєја *на вєжбу* од Враћанци, а, туго, туго? (ЦГ), там *на фрон* отоше (К);

ми отомо *на іосїи* (Г), Догодине да ми дојдеш *на іосїи* (П), мајка, *на іосїи* сэм си гу довела па лєгамо (К), и после па дојдев *на иїјанку* (ЦГ), Турци *на конак* овдє доодїли (Шп), па станамо, ідомо *на иїїиї* (Ш), Ма нє, он ги је *на оїїкуї* терјаја (овце) (ЦГ), ако рєкнете и ја ћу іду *на смрїї* (К), наврати па, *на иїцєње* сэлте (Шп), ідо у Скопје *на здрачење* (Л);

ај, доете ‘доїите’ *на ірејану ракіју* (Р), а ми ће ідемо *на ірејану ракіју* (ЦГ).

Предлог у

4.5.5. Аналитичке конструкције са предлогом *у*, којима се означава интенционалност (на месту стандардног *у + акузатїив*) бележене су готово редовно уз директивне глаголе (*иде*). Када је у питању семантика именица у ОП, оне увек подразумевају обављање конкретних активности (*сїруїање* – сеча и припремање дрва, *сєно* – сакупљање, припремање и превоз сена, итд.), што представља сличност са конструкцијама *на + ОП* (в. т. 4.5.4). Потврде:

тамо *у сїруїање* іде, па убија ли се, како ли је (Г), и тєк су ишли *у нађницу* девојчки (Шп), и ће ідев *у лов* (Шп), *у лѳ* ‘лов’ ће ідев да фаћав дивје свиње (Шп), лани дојдє та ни помогна *у сєно* (Л), Деца, лєтоске, *у косєње* доодїше (П), а оно... бєше *у косєње* (П);

мїл Добросав, он ишєја *у сировари* (Г), он је ишєја *у сировари* (Г), Ишла сэм *у лазарицу*... па кэт сэм била дєте, от сэдэм године појдемо *у лазарицу* па додєк се не ожєњєв. Свє си ідев тєја девојке *у лазарицу*... (ЦГ), У лазарицу се збирамо од недељу врєме, от четвртак; па у пєтєк, у субѳту ідемо *у лазарицу*. Мараме,

¹⁶³ Исказ *исїраїи не ѿо сїюку* подразумева да нас неко ѿошаље да чувамо сїюку, а да је доведемо натраг онда када се то очекује, тј. после паше, што има другачије значење од исказа: *исїраїи не за сїюку*. Осим тога, чување стоке подразумева да је неко надзире (пази) идући за њом, што ово значење повезује са значењем секвентивног ‘иза’ (као у примеру *исїраїи та ѿо коња*, в. т. 4.1.4.2.1.3).

накитено, лазари по два, кэт како бидне, кэт по три йдев у *лазарицу*... (Ш), ке йдемо у *лазарице* (Т), двесте и педесэ душе у *орó* се наватав (ЦГ), кому е рамна табана не га примав у *војску* (ЦГ), с тога девра мојга ишэја у *војску* (Г), па зар и брата и татка испрати у *вашицу војну* (К), бэше ошэја у *йарийизани* ли (Р), бегаше такој у *йарийизани*, кријеше се (Т), онэј у *йарийизани* ишја (ЦГ), неки утэкнев у *йарийизани*, неки у бугарско (Т), сто и пэт човека водили смо у *свайови* (Т), и у *свайови* ће йдеш и тэк невеста ће улаза у врата и тэк ће те види у хош куде се дрвиш (ЦГ), отишја момак у *собор* (Шп), у *собор* кој ће води деца, дип негде у цркву, близу, ће га одведе (Шп), ја сэм ишла у *шечеј*, па кэт сэм била како тебе (Ш), овија близначики сэг йдев у *школу* (К), ошэја у *школу* (ЦГ);

искочија је у педесэ године у *йенсију* (Т), па не теја да искочи рано у *йенсију* (Л), па млад умре, тамэн искочи у *йенсију* (Л), сви туј мужи што има, све са у *ројсцо* там откарани мужи (Г).

Предлози *йроийв* и *ог*

4.5.6. Циљно значење имају и неке аналитичке конструкције са предлозима *йроийв* и *ог*. Предлог *ог* је, при том, фреквентнији, има значење *йроийв*, и иде уз глаголе „чији су денотати радње усмерене ка спречавању или неутралисању негативног ефекта” идентификованог именицом у ОП (уп. С. Павловић 2006: 321). Слична је ситуација и у косовско-ресавском дијалекту (Милорадовић 2003: 85). Потврде из Горње Пчиње:

па млого ишла *йроийв туј девојчицу*, тај маћека њона (Шп);

до четересэ дэна све му је светело светло, *ог вамйира* (Р), Однапрет ни се ни знало *ог вэмйири* – у смислу: није се ни знало како се борити против вампира или шта урадити да се не појави (К); И мие што_смо биле там девојке туде комшијске, све смо од њум запазиле (да бајемо) *ог усóв* и *ог* (урокљивих) *óчи*, *ог óчи* и *ог усóв* смо све запазиле од њума! Те *ог óчи* ће ти пребају, тебе ће пројде (П), она све пребајеше тој *ог усóв* (Г), *Ог óчи* и *ог усóв* знам (да бајем), а друго не знам (П), гасев жарје *ог урóци* (Л).

Кондиционалност

4.6. У говору Горње Пчиње кондиционалност није честа семантичка категорија и уочава се најпре у исказима којима се „изражава начелни став или суд” (уп. С. Павловић 2000: 119). Остварује се аналитичким конструкцијама са предлозима *без*, *с(эс)*, *за* и *сйрема*.¹⁶⁴ Њима се у ствари указује „на услов под којим би се радња детерминисаног предиката могла (не)реализовати” (С. Павловић 2000: 118). Ово значење се обично налази у интерференцији са неким другим значењем (каузалност, инструментативност), што је поново, поред ниске фреквентности, слично стању у другим српским говорима и стандардном језику (уп. С. Павловић 2000: 118–119; Радовановић 19776: 104–105).

¹⁶⁴ У савременом српском језику, поређења ради, у функцији кондиционалног детерминатора појављују се: генитив са предлогом *без*, акузатив са предлозима *уз*, *на* и *за*, слободни инструментал и инструментал са предлогом *са* и локатив са предлозима *у*, *йри* и *йрема* (Синтакса 2005: 172, 234–235, 272, 298).

Предлог *без*

4.6.1. У призненско-тимочким говорима у целини, па и у горњопчињском, услов се често исказује аналитичким конструкцијама са предлогом *без*.¹⁶⁵ Кондиционално значење ове падежне конструкције може се наћи у интерференцији са значењем каузалности (уп. са т. 4.4.3.3), и тада треба имати у виду да се, у начелу, кондиционалност обично везује за будућност или свевременост исказа, што је слично стању у другим српским говорима и стандардном језику (уп. С. Павловић 2000: 118–119; 2006: 334; Радовановић 1977а: 142–143). Потврде из Горње Пчиње:

тэк стока се чуваше, *бе[з] сѝоку* не мѝжеш (да живиш) (КД), *бе[з] зѝби* не мѝж да жѝви човѝк (К).

Предлог *с* (*сѝ*, *сѝс*)

4.6.2. Аналитичке конструкције са предлогом *с* (*сѝ*, *сѝс*) могу означавати и услов. Понекад се, међутим, ово њихово значење може наћи у интерференцији са значењем средства (уп. са Радовановић 1977б: 106). Потврде:

ако те полѝзи *с лѝву нѝу*, имаш цѝлу гѝдину да ти opakѝчки ‘наопако’ иде нѝшто (Т), *сѝс чѝсѝо* се покрѝвѝв, црвѝно_нѝшто, та да ги исфрљѝф побрго богиње (ЦГ).

Предлог *за*

4.6.3. Аналитичка конструкција *за* и ОП може такође имати значење услова:

Ма, нѝје млад *за женигбу* (П), нѝсу ми узѝли *за жѝву лѝву*, нѝнев (Шп), мешѝ овакој по дѝварѝт, мешѝ, сѝл *за еднѝ влакнѝ* да сѝм оволицко, да сѝм вагѝла пѝре, за толицко (Г).

Предлог (*с*)*ѝрема*

4.6.4. Кондиционалност се може приметити и у аналитичкој конструкцији са предлогом *сѝрема* (која има свој пандан у стандардном *ѝрема* + *локаѝивѝ*)¹⁶⁶:

па, сваѝо, мѝ *сѝрема децѝ* (ми ако се поредимо са децом) – пѝ ‘опет’ мѝ смо пѝздрави о[д] децѝ (ЦГ).

Концесивност

4.7. Категорија концесивности указује на „неповољне услове за реализовање предикације доминирајуће клаузе, но при том ову не искључује, већ ‘допушта’” (Радовановић 1977б: 102). Аналитичке конструкције са овим значењем нису често беложене у истраживаном говору, што и није тако необично с обзиром

¹⁶⁵ Велики број потврда налази се (обично расуто, а не у оквиру одреднице *без*) у дијалекатским речницима везаним за ову област, на пример: Нѝне се успѝје *бес цѝку*, такој научило (Жугић 2005: 435); Нѝма ѝро *без ѝруѝање* (Јовановић 2007: 504); Не мѝг ти врајем *без белѝу*, мѝра да донесѝш нѝшто (Динић 2008: 24); *Без обрѝање*, тѝшко се сѝши сѝно, а мѝж се и скѝпе (Стојановић 2010: 552). Више о томе в. у Јуришић 2014: 221–222.

¹⁶⁶ Сличне примере са поменутиим значењем даје И. Антонић у: Синтакса 2005: 298.

на то да поменута семантичка категорија није фреквентна ни у другим народним говорима (С. Павловић 2000: 119). Њу је могуће очекивати у аналитичким конструкцијама којима се исказују и други типови детерминације, а таквих примера у истраживаном материјалу има свега неколико и то са предлозима *без* и *ог*.¹⁶⁷ Осим тога, на месту стандарнојезичке конструкције *за инати* некеме (нечему), у Горњој Пчињи се може чути поприложено *зајнаи* ‘заинат, из ината’: оно *зајнаи*, стѣза, стѣза (ЦГ), па *зајнаи* да не мош, чарапете се мучи да ги прокара! (ЦГ).

Предлог *без*

4.7.1. У призненско-тимочким говорима уопште концесивност се често реализује конструкцијом *без* + *ОП*.¹⁶⁸ Њоме се означава недостатак неке појединости, која се иначе сматра уобичајеним пратиоцем управне радње. Потврде из Горње Пчиње:

ће ме вóзи (аутобусом) *бес* *йаре* (Шп), такој живимо туј *без* *баче*, купујемо си, на пијац (КД).¹⁶⁹

Предлог *ог*

4.7.2. Значење концесивности (допуштања) примећено је и у аналитичкој конструкцији са предлогом *ог*: *о[г]* *тири* *државе* арно смо оста́ли јадни (Г).

Посесивност

4.8. Посесивност је семантичка категорија која се манифестује као однос, веза између два појма од којих је један објекат посесије (посесум), а други субјекат посесије (посесор). Другим речима, посесум је „својина, сродник или интегрални део” посесора (С. Павловић 2000: 122). Она се у говору Горње Пчиње граматикализује енклитичким посесивним дативом и аналитичким конструкцијама *на* + *ОП* и *ог* + *ОП* (када је у питању систем падежних синтаксичких средстава), али и присвојним придевима и заменицама (*йаишков*, *мајкин*, *деишн*, *њеов*, *њини*).

Енклитички посесивни датив личне заменице, познат и стандардном језику (Синтакса 2005: 188–190; Антонић 2004: 87–90) и народним говорима, овде је врло фреквентан. Он може бити замењен одговарајућим обликом посесивне придевске заменице: *муш* *ву* *умреја* ~ *њоан* *муш* *умреја* (уп. са т. 4.8.5). Када су у питању именске посесивне конструкције с формом датива – оне у српском стандардном језику и дијалектима из његове основице нису уобичајене (Синтакса 2005: 188–190; Милорадовић 2003: 135), али се ипак јављају на целом штокавском простору

¹⁶⁷ У стандардном језику значење концесивности (допуштања) има генитив са предлозима (*и*) *йорег*, *мимо*, (*и*) *без*, *йроишв*, *йреко*, *код*, датив са предлозима *ујркос* и *йроишвно* и акузатив са предлогом *уз* или предлошким изразом *без* *обзира* на (Синтакса 2005: 170–172, 193–194, 234).

¹⁶⁸ У материјалу који нуде репрезентативни речници и монографије о овим говорима налази се доста потврда аналитичких конструкција са предлогом *без* у значењу концесивности, на пример: *Може* и *без* *йоја* *деда* да се сарани (Јовановић 2007: 497); *Јаше* *коња* *без* *момузи*, *тиће* си *само* *клати* *нође*; *Не* *знам*, ал *нећи* *љуђе* *презимују* *без* *дрва* (Динић 2008: 418, 648); *Њбјна* *воденица* *никад* не *стањује*, и *без* *воду* *ваздн* *меље*; *Деца* *сам* *извела* на *път* *без* *оца*, *свѣ* *с-одрицање* и *голѣму* *муку* (Стојановић 2010: 104, 468). Више о томе в. у Јуришић 2014: 222.

¹⁶⁹ Значење концесивности у овим потврдама налази се у интерференцији са значењем комитативности (тј. значе и одсуство појма који прати реализацију радње управног глагола).

(у говорима са сачуваном флексијом), а посебно у косовско-ресавским говорима,¹⁷⁰ на шта су скренули пажњу још А. Белић (1999а: 292) и П. Ивић (1994: 225). У истраживаном говору, а и већини призренско-тимочких говора, ситуација је слична оној у косовско-ресавском дијалекту, уз очекиване разлике које се тичу чувања дативне форме.¹⁷¹ Наиме, у горњопчињском говору немамо посесивни именички датив већ конструкцију *на + ОП* којом се изражава припадност. Појави ове аналитичке конструкције у наведеној функцији вероватно је претходио процес у коме је посесивни датив именичке синтагме истиснуо из употребе облик посесивног беспредлошког генитива, што би одговарало општим развојним тенденцијама балканословенских језика,¹⁷² а и стању у говору Параћинског Поморавља, који је увелико захваћен процесом аналитизма (Милорадовић 2003: 136–138). Осим тога, конструкцију *на + ОП* могуће је у испитиваном говору понекад заменити одговарајућим присвојним придевом, а понекад конструкцијом *од + ОП* (која вероватно представља старо *од + љенишџив*).¹⁷³ Иначе, у косовско-ресавским говорима, у којима је адноминални посесивни датив врло чест, изгледа нема посесивне адноминалне *на*-конструкције (Милорадовић 2003: 136–138). Овај датив се добро чува и у неким призренско-тимочким говорима, на пример, у говору Галипољских Срба (П. Ивић 1957: 341–346), у призренском (РЕМЕТИЋ 1996: 451), ђаковачком (М. СТЕВАНОВИЋ 1950: 140–141), гатањском (МЛАДЕНОВИЋ 2013: 141, 168, 173, 176, 192, 199–200),¹⁷⁴ док је у другима само ређа опција, поред присвојног придева (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 270, 280). У већини говора који бар донекле чувају стари облик датива (поред фреквентније конструкције *на + ОП*) може се спорадично наићи на датив у посесивној функцији, уз додатна ограничења типа: само од именица м. р. на сугласник које означавају живо (+), обично лице (БОГДАНОВИЋ 1979: 105; БОГДАНОВИЋ 1987: 152–153), а у говору Заплања, на пример, он је чак често појава, али опет уз ограничење (само једнина и само од именица које означавају живо (+) – МАРКОВИЋ 2000: 113, 223). Међутим, на почетку прошлог века А. Белић је закључио да се у нишкоме крају, а и у целом јужноморавском говору, сачувала употреба старог датива „за посесивно значење и сл.” и то је тумачио утицајем косовско-ресавских говора (БЕЛИЋ 1999б: 228, 242–247). Стање у данашњем врањском говору, као и у говору који се овде испитује,

¹⁷⁰ Према постојећој литератури, посесивни датив је забележен у говору Црмнице (МИЛЕТИЋ 1940: 522), Старе Црне Горе (ПЕШИКАН 1965: 188), северозападне Боке (С. ПАВЛОВИЋ 2000: 127–128), Роваца (ПИЖУРИЦА 1967: 155), Врачана (ПЕТРОВИЋ 1974: 167), околине Колашина (ПИЖУРИЦА 1981: 192), Змијања (ПЕТРОВИЋ 1972: 161), Баније и Кордуна (ПЕТРОВИЋ 1978: 129), Трстеника (ЈОВИЋ 1968: 167), Левча (СИМИЋ 1980: 97–98).

¹⁷¹ „Адноминални присвојни датив није ни иначе непознат нашем језику, али у већини дијалеката и у књижевном језику није чест (адвербативна употреба много је обичнија). Највише га има у дијалектима на истоку, призренско-тимочком и косовско-ресавском. Иста особина проширена је и у бугарском и македонском језику, а постојала је и у старословенском” (П. Ивић 1957: 344).

¹⁷² Тако, на пример, А. Минчева (1964) прати развој посесивног датива у бугарској историјској синтакси, и то од постојања блиских по значењу средстава за исказивање посесивности па до уопштавања једног од њих (датива) и његове замене аналитичком конструкцијом са предлогом *на*.

¹⁷³ Ово одговара стању у говору Параћинског Поморавља (наравно, уколико занемаримо замену датива конструкцијом *на + ОП*), за који С. Милорадовић констатује да се датив „веома често јавља у именичкој синтагми и њоме се тада изражава права припадност. Чешће је у тој служби него њему синонимична предлошко-падежна конструкција *од + Г/ОП*” (Милорадовић 2003: 136).

¹⁷⁴ Р. Младеновић говори у више наврата о добро очуваном беспредлошком дативу са значењем намене и посесије и наглашава да је гатањски говор „део ширег ареала у коме опстаје флексија овога падежа, а који чине говори Косовске котлине, јужне Метохије и северног дела Шар-планине ... Јужно и источно од јужнокосовског говора, флексивни датив је практично истиснут аналитичким конструкцијама.” (Младеновић 2013: 141).

где нису запажене старе дативне форме, различито је. У монографијама о другим сличним говорима, нажалост, обично изостаје податак о томе да ли се у њима јавља посесивни датив.¹⁷⁵ Ипак, подаци о остацима датива које даје Б. Видоески у својој књизи о кумановском говору, који је по много чему сличан горњопчињском, на изванредан начин подржавају Белићеве наводе. Б. Видоески примећује да „остатоци од дативната форма за припаѓање, која во Црногоријата е сеуште жива ... овде нема многу. Ги забележив само овие примери: *Милану мајка* Дљб(к), *Јовану снава* Цвет, и месност *Урошу Бара* Ос.” Он такође напомиње да су у кумановском говору, као и у скопско-црногорском, до скоро биле у употреби дативне форме са флексијом код личних имена (Видоески 1962: 143–144). Да ли је тога било и у горњопчињском говору у не тако давној прошлости, не можемо, нажалост, знати. Сигурно је да се сада на месту старог посесивног датива обично налази конструкција *на + ОП*. Такође се на месту слободног генитива (*оружје војника*),¹⁷⁶ генитива са обавезним детерминатором (*књиџа моџа љријашеља*) или генитива са предлогом *од* (*џрозор од кухиње*) – овде налазе аналитичке конструкције *на + ОП* или *од + ОП*.¹⁷⁷

У говору Горње Пчиње могуће је, дакле, исказати различите типове посесивних односа¹⁷⁸ употребом енклитичког посесивног датива (а), аналитичком конструкцијом *на + ОП* (б) и аналитичком конструкцијом *од + ОП* (в).¹⁷⁹ Детерминисана именица (посесум) може, при том, заузимати различите синтаксичко-семантичке позиције (субјекат: *жључ ми* је пун камење; објекат: овџ *му* држи *кућуту*; именски део копулативног предиката: *Сима им кум* беше, прилошка одредба: *А куде браќа њи* ће идеш ли горе?).

Предлози *на* и *од*

4.8.1. Посесивност којом се показује „однос припадништва – поседништва (власништва)” (СИНТАКСА 2005: 189) уочава се у следећим потврдама:

а) још натамо су *ни* гробја (К), на пут *ми* је кут^а (Т), овџ *му* држи *кућуту* (Р), и они збок њџа, запалише *му* *кућу* (Т), соба *ни* беше малџчка (К), куде су *ви* кола? (К), лџче *ву* се џскрши (Ш), врзан вол за дирџк, оно своно *му* вика: тџка, тџка, тџка, тџка, трџпа га (Шп), капут *ми* га нџма дугџчки (Г), постиљчики *му* оперемо (Г), сџл цџпке *ву* нашли (К), опџнци *ву* врљани (Р), јџрики *ву* полипсџли (Р), свиње, две *им* се опрасиле (П), па *џи* јајца џскрши (Ш), он *ву* узне шикџрче (Шп), он у тџткову *му* *кућу*ницу сџдеше (Шп);

б) а већ сџм забравила *на* *људи* џме (Л), сџтра, каже, глџдете *јјутру на Бујари* џлишта (П), да дојџе да ми каџш додџк са наше бџке, онџј зајџдничке, овџј изворске

¹⁷⁵ Тако, на пример, говору Лужнице, на месту где аутор наводи примере везане за промену придевских заменица, уочена је једна потврда која наводи на помисао да се дативне форме у поменутој функцији можда и тамо могу срести, барем по изузетку: у овџј *кућу мојџм свџкру* Во (Ћирић 1983: 77).

¹⁷⁶ Примери из стандардног језика преузети су из *Синџаксе савременџи српској језика* (СИНТАКСА 2005: 144–145).

¹⁷⁷ У јабланичком крају је такође регистрована аналитичка конструкција *од + ОП* „као еквиваленџи џосесивне џениџивне синџџџме *од + Г* и бесџредлошкџи џосесивној џениџива” уз напомену да је „далеко фреквентнија употреба *НА* конструкције у функцији посесивног датива када уз посесор стоји каква одредба” (Жуџић 2010: 33).

¹⁷⁸ Посесивни односи у овом раду представљени су према подели коју даје И. Антонић (2004: 87–90; СИНТАКСА 2005: 188–190).

¹⁷⁹ Исказивање посесивних односа употребом енклитичког посесивног датива није изостављено из практичних разлога – да би се пружиала потпуна слика посесивности.

на *Симу* и на *Пејруна* (Р), на *овој* (дете) ствари (К), а на *онуј жѣну* (краву) гу намавала (Шп), покршија судови по Врање, на *меанцију* овде (Г), *тој му сапун на дешиѣно* и на *жену* (Г), Никѣт неје доодија, никѣт! Само на сакрану на *дегу ши*, више неје (ЦГ), там горе имаше кућа една на *свѣкра ми* (ЦГ), секо онѣј китке голѣме, та да ми се не закачав оглави на *краве* (Г);

в) има слика горе (на зиду), *од њѣа* и *од мене*, заједно смо (Тр), Сликаја га је, слику имам *од њѣа*, лазарче (К);

млѣко као сирење густо *од ђфце* (Г), има[М] млѣко *ош краве* (Шп), ће га изгѡри *ош краву* (млѣко) (К).

4.8.2. Посесивност којом се показује однос дела према целини:

а) с једно дрво та да *ми главу* ицѣпи! (П), *шупља му* је глава (ЦГ), нога *ми* е отказана (Л), измрзнаше *ми ноге* (Шп), ноге да *ву* отсѣче (Л), нога *му* је отсѣчена довдека (К), ноге *му* отичав (Шп), пртено па неће наникуде, олѣпѣв *му* ножице (ЦГ), и *му* прсте ѡздраве (Т), ѡпште нема да *ши* модрѣје нокте (ЦГ), и коска *му* се види, овде (Т), *жључ ми* је пун камење (П), *цигѣрица ву* се њум јѣла (П), почѣ *ми* ѡко, вика, уминѣје, почѣ ми да ми здравѣје (Л), тѣго, дѣдо, кѣкви са *ши* ѡчи (Л), кад мрѣјем ће *ми* ѡчи глѣдаф тој (Р), колики са *ши* зѣби (Л), ће *ву* поцрнѣјев зѣби (Ш), едѣн ѡбрѣз *ву* свѣ црн (ЦГ), сѣк ће *ви* рогови исправимо (К), млѡго *ми* гѡвор некако грѣб (К), подигњу главу, штѣкне *ми* свѣс и ја падну (Л), сѣчемо па ѣм да *ши* штѣкне (Л), штѣкја *ми* пѣмет, заборѣлам (Г), и онѡ како гу је јѣло, от пѣпел погѣчку, бѡк ли га знаје, дѣша си *му* је знала (Р),

б) на *швоју Нѣзу* цревца на грѣду висѣв (Р),

в) ископамо кѡрен, ископамо *од ора* (Г), бѣло рѣно, знајеш, *од бѣлу ѡфцѣ* (ЦГ), Пѣрје *ош кокѡшке* ће ги помѣстимо (К), утепаја се он у стругање, грањка га утепала *од бѡр* (ЦГ), сѣмку да вадиш *о[г] шикѣушѣ* откуде дршкѣту (Р), али бѡје тѣг^к нема, и што *немо*, па *од ора* лѣуске (Тр), Овѣј кошѣрке *о[г] ѣруће од врбу* (Т), а да не едѣ *ош шѣју краву* мѣсо (ЦГ), Немѡј да ву дадеш *од овуј собу* кљѣч (Л), ама ти немѡј *од мене* мѣсо да едеш (ЦГ), крѣва рекнала на њѡјното детѣ: „Немѡј ти да јѣдеш *од мене!*” (Л).

4.8.3. У истраживаном дијалекатском материјалу забележено је доста примера посесије којом се указује на родбинске и социјалне везе између посесора и посесума:

а) Старѣјко *ни* је бија из Голѡчѣвце, кѣм *ни* је ис Трѡвиште (Ш), Етѣ сѣк умрѣла баба *му* (Р), мајката *ву* жива бидѣ за коца (Г), А мѣжат *ву* погина у рѣт (Р), тој кѣт му је чича *му* погинаја (Р), и дѣда *ми* почѣја се крѣсти (Р), а он дѣвер *ву* је там, а тѣтко се криѣ овде (Р), Промуђѣран тѣтко *ми* пошто је трѡвац (Т), А тѣј *ми* етрѣва имаше пѣ[т] деца (Р), зѣт *ву* дојде, жњѣје, бѣре сѣно (П), А тѣтко *ми* не чуѣше (П), Дирѣкторѣт на рѣдникѣт – син *ми* е, Бѡгдѣн (П), а брат *ми* Ђорђија вѣка (П), „А куде брата *ши* ће идеш ли горе?” (Р), они са *ми* кѣмови били (Т), Сѣма *им* кѣм бѣше (Р), па имашемо, једна тѣтка *ни*, Ката (Р).

б) Тај на *дирѣкѣѡрашѡа* снашката, женѣта њѣгова (П), И дѡле дојде тѣј докѣтурица што на *докѣѣура* женѣ (Р), бајги ми ти на *жену* мѣш умрѣја (ЦГ), Је л си ти, каже, на *докѣѣура* мајка (Р), Јѣ на *докѣѣура* мајка, а ви ме, реко, искарујете из бѡлницу (Р), баба, на *шѣшка* мајка (Р), на *моју* мајку деца (Г), нека дође тѣј тѣтко на *девојку* (Шп), да ли је бегденисѣја тѣј на *девојку* тѣтко (Шп), и ѡна како ги

чешљала теј, на маџију ћерке и ни бајала (Л), а она па тај Севна бeше рoд на бабуиу нашу, на моју свекрву (Г),

лани што умреја, на Ружу муш (Р), Раде Симонофски, на оноја Ђорђију син (Р), Деда Жика умреја, па на Ситојагина татко (ЦГ), али на Верицу мајка, јадна, постара бeше (Г), Онџ Ђора што умрe, на Румeну дeверeт! (ЦГ), и деца на иуј Милeвкy (К), е ли знајеш на Здрaвкa Пeру (Л), Љубa на дeдa Ситeвaнa (Л), Јованчe, на Андoнa зeт (Р), Епa, бoбa Стoјa, на Ордaнa мајкa, тaм eтe штo је у Врaњe (ЦГ), И (муж) на овуј бoж Бoркy бeшe сe дoлe увaмпирijа (ЦГ), – Којa, брe, снaшкa? На Милe ли? – Мa л на мојeтa Рашу! (ЦГ), Ис Кленикe oнa, (ћеркa) на Слобoдaнa и на oнујa, oвујa, Мирослaфкy (ЦГ);

и овaј постарa сeстрa, штo на oвoтa мајкa, бeшe пoнaпрeт oшлa (Р), на oвoтa син (К), на мојeшoтa ситaрцa мајкa (Г), Јован је таткo на oвeјa (девојкe) (Г), oвeјa тaм на oнoтa (Г), a Рaдoмир биднa тeк старeјкo на итoтa (сина) (Л);

чичини сeдaм ли, oсaм ли дeцa бeјa, на грyтoтa тpи (Р).

Врлo су чeстe кoбиниaциje иpeдлoтa на + именицa у OП + дaтивнa eнклитикa, у којимa је дaтивнy eнклитикy мoгућe зaмeнити oдгoвaрaјућoм присвојнoм зaмeницoм. На пример, уместo: на ћeркy ми унyкa је у Врaњe (Шп), мoжe сe рeћи: на мoју ћeркy унyкa је у Врaњe. Примери:

и на итaтикa вy тeткa сeм (Ш), Пa и њoјнaтe сe ћeркe ижeнишe на eиpвyиу ми (Р), Тeј, иeдeн је бијa у бyгaрскo, oвдe на чичу ми син, и oн дoјдe (Г), a нa сина ми пa су пoмaлe дeвoјчицe (Шп), на ћeркy ми ћeркa сe oжeњилa, eднaтa, eднaтa нeјe (ЦГ), Снaшкa ми пa oћoрaвeлa, жeнaтa на брашa ми, тa ћoрaвa (Р), на браћa ми ћeркe, дoдилe су пoслe (Р), и Мaрино, на eиpвy ми дeтe (П), на свeкрвy ми имaшe сeстрa (ЦГ), на Крcиaнy ти син (Л), тијa на иуј унyкy ми (Шп), на иуј мoу мајкy мајкa (ЦГ), и oвијa дeчицa на итoтa му сина и жeнaтa лeтoс дoдилшe и oни (Р).

в) брaтaницe су дoдилe ним, oд брашa ми ћeркe (Р), пa имaшe брaтaницe oиr браћa ми, пa дoлaзишe и oнe oвдeнa, кудe мeнe, нa гoсти дoјдeв (Р), oни тoј кaзaли oвдeкa, нa дeтe o[г] Дрaиoмирa (К), имaм o[г] итeику браћa тaмo (К), Пeт имeм пaрa унyкa, oи ситaрoитoтa сина (П).

4.8.4. У идиoмaтизoвaним кoнстpукцијaмa „имe му је ...” (гдe сe личнa именa, oчeкивaнo, нaлaзe у нoминaтиву – в. т. 2.1.1), присутнo је знaчeњe пoсeсивнoсти уколикo је сeмaнтичкa интeрпeтaцијa ‘њeгoвo имe је...’ (a нe ‘oн сe зoвe...’).¹⁸⁰ У зaбeлeжeним пoтврдaмa, тaкoђe је врлo фрeквeнтнa пoјaвa рeдупликaциje:

Ђурђијa му имe на oнoтa (Р), a тeј, нaјстaрo дeтe, мyшкo, Нaскo му имe (П), Тaсa му имe на њeтa (К), пa на дeчкaтa му Спирa имe (Г), a oнo вy Алтaнa имe на бaбу ми (П), и улeжe тaј нeкa Лeпoсијa вy имe (Р), на мoју мајкy вy имe Нaзa (П), на мајкy ми Сaндa вy имe (К), a њoзe имe билo Мирa (Л), Илинкa му бeшe имe, чeтири мeсeцa гa чувa пa ми нe бидe (Р), Пeрсa вy имe бeшe (К), кaкo вy, рeчe, на ивoјy мајкy бeшe имe (К) и сл.

Нису, мeђyтим, нeoбичнe ни кoнстpукцијe сa глaгoлским oбликoм имeшe: Блaгoјa му имeшe на итoтa ми дoмaћинa (Р), дeдa Влaткa му имeшe; Рaцe ли му имeшe? (Г).

¹⁸⁰ Ситуација је слична oнoј у сaврeмeнoм језику: „Дaтив у примеру Имe му је Мaркo сврстaвa сe у пoсeсивни aкo сe имa у виду сeмaнтичкa интeрпeтaцијa [↔Њeгoвo ИМE је Мaркo], aли мoжe сe сврстaти и у сyбјeкaтски aкo сe имa у виду сeмaнтичкa интeрпeтaцијa [↔Oн сe зoвe Мaркo].” (Антoнић 2004: 89). У истрaживaнoм гoвoру (пoсeбнo кoд стaријeг стaнoвништвa) oбичнo сe кaжe: Нaскo му имe; Кaкo ти је имe?, дoк рeчeницe типa: Oн сe зoвe Нaскo; Кaкo сe зoвeш? вишe oдгoвaрaју урбaнoм гoвoру.

Присвојни придеви

4.8.5. Изражавање припадности може се остварити и употребом одговарајућих присвојних придева, што не спада у систем падежних синтаксичких средстава, али би било корисно сагледати и ову могућност у условима узнапредовалог аналитизма. На пример, информација коју носи реченица: Да ти дадем ја палталоне, брѣ, палталоне, *џајџикове ти!* (ЦГ), неће бити промењена ни ако се каже: ... палталоне *на џајџика ти* или ... палталоне *на џивојеја џајџика*. Примери са присвојним придевима:

он у *џајџикову* му кућицу сѣдеше (Шп), от кућу *девојачку* додѣк 'докле' иде, свѣ коња ће јаа (Р), у неку гору *орлова* кућа имала (Ј), *чиџини* сѣдам ли, осам ли деџа бѣја, на другога *три* (Р);

И он дошѣја *Пејџруноф* син туј сѣг да сечѣ си, а овѣј па пошѣја *Симин* син та там (Р), едѣн дѣл си је *Пејџрунов*, едѣн дѣл си је *Симин* (Р), снашката ми овѣј, *Драјанова* (Ш), *Марина Данева* ће дојде сѣ старџатога (П), *Миланову* сестру давија (П), ене онѣј *Душиково* бѣло (Р), *Сџоџиковџа* баба, Станија, трѣбе да е живѣа? (Р), моја снашка, баба Великата, там ѣте у Бару, *дега Сџоџилова* што бѣше (Р), онѣ ѣфце да ли издавене са *бајџка Сџојџџине?* (ЦГ), мори, мајке, да га ... и *ујџинџајџ* живѣт, за једѣн дѣнар да плаче (Р), *џојѣво* девојџе (Ј), више гѣмното горе *Чаџѣмирово* (Г), *Вѣриџин* тѣтко (Г), *мајџин* брѣт (ЦГ), *Брѣнкиџина* мајџка (К), она и *Милѣвина* је мајџка из Баждѣрџи (ЦГ), *Милџина* сестра (ЦГ), *Милџина* мајџка музе (Р), *Раџина* раџија (Т),¹⁸¹ остѣше си и *Доброџсѣвине* (вѣјалиџе) и наше (Г), Ја овѣја *Добриџинџиџе* деџа реко да ги учу (П).

Понекад је неопходна употреба придева уместо конструкџије *на + ОП* да исказ не би био двосмислен. Реџимо, ако се у примерима: деџата доодџше *Блајџџини* (Ј), *Вѣрка Ђорѣва* каџа (ЦГ), придеви замене конструкџијама *на + ОП*, добиће се: *на Блајџџу деџџаџа доодџше*, где није сигурно да ли су деџа дошла Блаџиџи или су Блаџиџина деџа дошла говорнику, и *Вѣрка на Ђорѣ каџа*, где се опет не зна да ли је Вѣрка нешто рекла Ђорѣту или је Ђорѣтова Вѣрка нешто рекла. Такође, да би се избегло нагомилавање предлога, говорници могу употребити посесивни придев, на пример: па си грѣшило та си узѣло отсѣкло *оџи Симинџеџе* (буке), четѣри (ЦГ), *сџрема Блајџџину* кућу ваџата је кућа (Ј).

Спецификативност

4.9. Спецификативност (адноминална квалификативност) је врста детерминаџије одређеног појма на основу карактеристичне појединости која га издѣја од осталих појмова његове врсте.¹⁸² У зависности од „аспеката с којих се детерминисани појам посматра“, карактеристична појединост може бити физиономијска или функционална, парџијална или комплексна, инклузивна или ексклузивна, константна или привремена, субјџективна или објџективна итд. (уп. С. Павловић 2006: 395).¹⁸³

¹⁸¹ Придеви *Милџина* и *Раџина* изведени су од мушких имена *Миле* и *Раџе*.

¹⁸² Спецификативност овде представља засебну адноминалну семантиџку категорију одвојену од квалификативности (в. т. 4.3. и напомену 126).

¹⁸³ С. Павловић (2006) разликује два семантиџка субпоља у оквиру спецификативности – физиономијску *сџеџификаџивносџи*, која се реализује као парџијална и као комплексна и функционалну *сџеџификаџивносџи*, која се у старосрпској пословноправној писмености своди на дестинаџивност. Физиономијска спецификативност парџијалног типа одговара параметру карактеристичне појединости, а

У овом раду спецификативност је представљена као (хетерогена) категорија која обухвата више различитих параметара: карактеристичну појединост, фабрикатив, димензив, компаративност, мовенс (покретач) и дестинатив (намена).¹⁸⁴

К а р а к т е р и с т и ч н а п о ј е д и н о с т

Предлози *с* (*сэ, сас*), *без* и *на*

4.9.1. Карактеристична појединост је врста одређивања једног појма његовим интегралним делом или пратећим детаљем (М. Ивић 2005: 200–210). У говору Горње Пчиње она се реализује а) аналитичком конструкцијом са предлогом *с* (која се налази на месту стандардних конструкција *дейтерминаџор + ѝениџив* и *с(а) + инсџруменџал*), б) аналитичком конструкцијом са предлогом *без* (старо *без* + *ѝениџив*) и в) аналитичком конструкцијом са предлогом *на* (старо *на* + *акузатџив*). На овај начин се карактеристична појединост исказује и у другим сродним говорима (на пример: Стојановић 2010)¹⁸⁵. Потврде:

а) нећете ни *с рџови* (јариће), нећете ни *ћорави* (К), *вуте* *ткџјемо* *с ѝервџзи*, *колџрке* *с колџа*, *ћелими* *с колџа*, *свџ тој* *рабџтимо* (ЦГ), *чарапе* *свџ сас* *рџске*, *с колџа* (ЦГ), *една* *чџрга* *с ѝри* *сџруке* *ми џстана* (Л), *с ѝџл* *вуту* *овдџка* *сџм донџла* (Г), *ја* *џмам* *сџз* *двџ* *сџруке* *футу*, *сџ[г]* *гу* *за свџдбу* *чџвам* (К), а *колџрку џмам*, *девџочку јџш*, *сџ џшџрке* (Р), *овџј бџше* *с ѝџл* (Р), *направи* *ни тџтко* *от клџшње* *долџму* *сџс џџџоку* (Шп), *долџмче* *оваквџ* *с ружџви* (Шп), *ниџи* *га* *па* *видувџли*, *у кошџљу*, *вика*, *з бџли* *ружџви*, *у кошџљу* *џн* *си џди* (Шп), *џпџнци* *с вџрџе* *нџсимо* *свински*, *говџђи* (ЦГ), *торбџче* *сџс ѝраџчку* (КД), *едџн тигџањ* *сџс џнџј* *длџју* *дџрџску* (КД), *бџшка* *Добрџсџв* *е* *направиџа* *кућу* *џвам* *и* *с ѝџдрџми* (Г), *А кућџа* *је билџ* *сџс* *лџсе* (КД);

па *с* *виџџиџе* *невџста* (ЦГ), *само* *праџф* *неки* *мџшки* *лџзари* *с* *каџје* (ЦГ), *Видувџла* *ли* *си* *гу* *сџс* *фџџу* *или* *нџ?* (К);

б) *тџква* *без* *дџрџску* (Р), а *тџј* *Слџвица*, *дџктуриџа*, *на* *Велику* *тџј* *без* *нџс* (ЦГ), *Не* *раџди* *џна*, *и* *џна* *бе[з]* *џшколу* (К);

в) *направиџа* *кућу* *на* *чџџџри* *сџраџџа* (ЦГ), *џвиџа* *са* *троџца* *у* *еднџ* *кућу* – *на ѝри* *сџраџџа* *џма* *кућџа*, *сви* *троџца* (ЦГ), *за* *коњџа*, *ћелим* *на* *џрџбек*, *тој* *сџм* *узџла* (Ш), *Кџкви* *ћелими*, *колџри*, *на* *колџа* (Л), *сал* *еднџ* *чарапе*, *узџдоше* *тџј* *на* *колџа* (Л).

Ф а б р и к а т и в

Предлог *џг*

4.9.2. Фабрикатив представља детерминисање одређеног појма материјалом од кога је сачињен. У српским говорима са сачуваном флексијом овај тип специ-

комплексна обухвата фабрикатив и димензив. И. Антонић, међутим, у *Синџакси* (2005) спецификативност не одваја као засебну семантичку категорију од квалификативности (па тако, на пример, у тачки о квалификативном генитиву говори о основном семантичком типу генитива, генитиву одсуства карактеристичне појединости, еквативном генитиву и генитиву материје, а као посебан семантички тип даје квантификативни генитив).

¹⁸⁴ О терминима фабрикатив, димензив и дестинатив в. у С. Павловић 2000: 129.

¹⁸⁵ В. потврде у одредницама: *сџарџвремски*² (за предлог *с*), *џмбарџна*, *виџџиљ* (за предлог *без*), *џбиџе*¹ (за предлог *на*) (Стојановић 2010: 894, 32, 102, 546).

фикативности се постиже конструкцијама *ог* + *јенишџив* (в. на пример: Милорадовић 2003: 82–83; С. Павловић 2000: 133), а у истраживаном говору, као и у другим сличним говорима (в. на пример: Динић 2008: 502), аналитичком конструкцијом са предлогом *ог*:

Лѣбѣц напруѣт *ог жиџио!* (Г), па ўбав лѣп *ог ечѣм* (Г), врљи ни ‘им’ по малко *оџи љейел* кравајче (ЦГ), Оставила га там да вечѣра *оџи љейел* погачу (Р), али бѣје тѣг^к нѣма, и што ѣмо, па *ог ора* љуске (Гр), а *ог ѳфе* сѣрење и *оџи краве*, друго је (Шп), љма сѣрење *ог нѣке козе* мерѣше, а *ог нѣке* нѣ (Шп),¹⁸⁶ љди, ѣе ти тѣрев жѣне, каже, *оџи љовѣсмо* рѣп (Шп), клашњене љѣинке носѣ, носѣ си ѳн *оџи клѣшње* панталѳне (Шп), *оџи љагѳбран* шамѣја на едну стрну ѳволко шѣрока, етѣ-гољѣчка, на едну ѳволка (ЦГ), пуздѣрке *оџи конѳѣље* по тѳлке набѣремо (ЦГ), Паѳте *ог жѣлѣзо*, па паѳте ѳвдѣ на неѣсту (ЦГ), а там куде ва[с] се тѣра у кола љубре, а ѳвдѣ *о[г] дрѣво* сѣне (П), *о[г] дрѣља* кољци (Г), дрѣвно, *ог бѣку*, *ог бѣку* корѣтце, па тољѣчко такѳј, па ископанѳ, па тѣрѣмо детѣнце тѣј, окупамѳ (Г), тѣк нѣје љмѳло тањѣри – калѣниѣе *ог зѣмљу*, лѳжице, тѳј се сѣ испѣри, измиѣе и до Велигден сѣ постѣње, сѣдѣм неѣдеље (Л), шарѣне чѣрапе *оџи свѣкакѣ* мањку па кола по љѣ (ЦГ).

Понекад се у говору (уметнутом синтагмом или речи) ѳдваја детерминисани појам ѳд појма који га одређује (по материјалу ѳд кога је сачињен): врѣ на ѳпѣнциѣ *оџи конѳѣје* (Ш).

У неким случајѣвѣма конструкција са значѣњем фабрикатѣва се може замениѣи ѳговарајѣним приѣвѳм [уп. са слеѣѣним потврѣама: ништо лѣбѣц *рѣжан* и *ечмѣн* мѣсѣмо (Г), ѳнѳ тѳј се умѳкри у кѣсѣто *вѣнено* (П), *дрѣвно* нѣѣѣе (Г), нѣје љмѳло како сѣг *жѣлѣзни* корѣта (ЦГ), *зѣмљѣни* покљѳпѣчаки (Ш)], што се не разликује ѳд стања у другим српским говорѣма (С. Павловић 2000: 133).

Занимљѣва је синтагма „сѣ сѣѣкло” која се значѣњем налази између карактеристичне појединости и фабрикатѣва: па нѣмаше лампе ѳнѣј стакленѣ, ко сѣк што љма лампе *сѣ сѣѣкло* (Шп).

Д и м е н з и в

Предлѳзи *ог*, *ѳко* и *ѳо*

4.9.3. Овај параметар спецификаѣвности представља одређѣвање детерминисанѳ појма по старѳсти, узрѣсту, масѣ, висѣни и ѳпште – по некој дѣмензији. Граматикализује се ѳбѣчно конструкцијом: *ог* + *кѣвѣнишѣфикаѣѳор* + *ѳП*.¹⁸⁷ У истраживаном говору забележено је само некољѣко примера детерминисања ѳсѳбе по старѳсти, и то не само предлогом *ѳд* већ и предлогом *ѳко*, који се такође комбѣнује са кѣвѣнификаторѳм и ѳП. Порѣд тога, примеђено је и одређѣвање појмѳва прѣма дужѣни и висѣни помођу предлѳга *ѳо* са ѳП. Потврѣе:

сѣк ѣе дојѣде *ог љѣѣѳо ѳѳѣине* сѣн и ѣе те појѣде (Л), дошѣја *о[г] ѣѣѣсѣѣ ѳѳѣине* брѣт (Л), е, тѣј (брѣт) *о[г] двѣсѣѣе ѳѳѣине* се забавѣја (Л);¹⁸⁸

¹⁸⁶ У прѣходне две потврѣе појављује се „сѣрење” ѳд ѳвѣ / ѳд краѣе / ѳд козе, и то свакако љма значѣње посѣвѣности (уп. са т. 4.8.1 под ѳ), међутѣм, ѳвдѣ је љмплицѣтно присуѣна љнформѣјаѣа да је у питању *сѣр ѳд ѳвѣѣје / краѣѣје / козије љмека*, збѳг чега су ѳви примерѣи „сврѣстѣни” у фабрикатѣв.

¹⁸⁷ У српским говорѣма са сачуванѳм флексѣѳом ѳво значѣње се ѳбѣчно реѣлизује (по правѣлима конгрѣуенције) конструкцијом *ог* + *кѣвѣнишѣфикаѣѳор* + *ѳкузѣѣѣв / ѣенишѣѣв* (С. Павловић 2000: 133).

¹⁸⁸ Много су фрекѣвѣнтнији љсказѣ типа: љма унѣченѣе мѣло, сѣг је *чѣѣѣри ѳѳѣине* (КД), носѣла сѣм по *чѣѣѣресѣ* и *дѣѣ_кѣла* врѣђу (Л), Нашѣ сѣло је бѣло ѳвѣѣка, Кођѣра, *сѣѳ ѣѣѣѣес кѣѣе!* (К), него, на

дечкић такó, око *гвајез іодине* (Г);
вўтица *до колéна* (П), трава *до іўшу*, а неће пáсев (Л).

Д е с т и н а т и в

Предлози за, *од* и *на*

4.9.4. Дестинатив је тип спецификације детерминисаног појма тј. а) „живих бића према служби за коју су оспособљени и у коју се могу укључити или б) ... предмета према сврси која им је додељена и/или за коју су створени” (С. Павловић 2006: 412), а формализује се најчешће аналитичком конструкцијом *за* + *ОП*, док се *од* + *ОП* и *на* + *ОП* јављају мало ређе.¹⁸⁹

а) мλόго стока за *чување* (Г); амовите за *коњийте* (ЦГ), прáви си прéграду за *јајанчики* (Р), по дéсет пўти дрва ће донéсу, па шўму за *офце* (Л), шўму дéнемо за *кóзе* (КД), чичо, дојдо за сол за *офце* (Г), а мёткови малéчки за *маши́нтер*, оволицки, малéчки (Тр), кат са нáши аргáти, на сви однéсев лéп за *обей*, за *ручэк* (Г), па ће тўрамо ни зельáнчики, млéко за *йойкўсак*, та јéдев (Л), понéсемо за *мéзе салáту* неку (Шп), Мўш ми је сéкја кáмења за *воденицу* (П), кáмен за *воденицу* оволики (П), кэд га направише пўт овдéна за *афтиобус* (КД), нéмам лéг за *нóте* нйкэко (П), да купўјев одéло за *снашку* (Шп), бáсмо за *рékлицу* (Ш); мáлко сéјев^ф, ал овéј мумурў[с] за *варéње*, па посéјев, па мумурўс искóчи море йма до тáван (П), па и овдé донéсо (футу) за *мрење* (Г), Жéна ми је фáбрика. И за *йредéње*, и за *йлешéње*, и за *шкáње* фáбрику си ймам (Ш), тўримо у хошче, овéј, прéсу за *дувáн врзување* (Шп), чáшке за *вóду йцéње* (К);

б) лéк *ойй йрийисэк* (КД), што_ће дрўго, такóј, *од вáйру*, *ойй кашьáње*, нешто дадé водицу (ЦГ).

У овим примерима, детерминисани појам представља лек против наведене болести или поремећаја, и у њима предлог *од* има значење предлога *йроийив*. То значење, међутим, предлог *од* нема и у потврдама типа: па ймаше овéја флáстичне, *од зéјийин* овéј флáше (К).¹⁹⁰

в) Дирéкторэт *на рўдникэй* – син ми е, Бóгдэн (П); лéк немáло *на нóју* (П), Црéп побутáше *на кућуийу* свé (П).

М о в е н с

Предлог *на*

4.9.5. Овим семантичким параметром успоставља се однос између детерминисаног појма и појма-покретача, чијим се коришћењем ствара енергија за

пример, „има унученце мало *од чейири іодине*”, „носила сам врећу *од чейтересе и две кила*”, „Наше село је било овдека, Коћура, *од сийо шрийес куће*”.

¹⁸⁹ Конструкција *йроийив* + *ОП* (за коју је сигурно да се може употребити у поменутом значењу на простору Горње Пчиње) није, нажалост, пронађена у забележеној грађи.

¹⁹⁰ Употреба конструкције *од* + *ОП*, са значењем дестинатива, примењена је и у говору јабланичког краја (а налази се међу потврдама које Р. Жугић даје када говори о посесивности): тој кéса *ойй йрáшак*; да ўзне овáј цáк *од брашино*, за чýсто (Жугић 2010: 33).

покретање детерминисаног појма. Покретач се обично лексикализује речима: *дрво, сџруја, ѓас*, као и у другим нашим говорима (уп. С. Павловић 2000: 136–137; Стојановић 2010),¹⁹¹ а само значење мовенса се реализује аналитичком конструкцијом са предлогом *на*:

шпóрет *на др̀ва* (Ш, ЦГ), и сџ етѐ гу пѐгла седи *на др̀ва, на ж̀ар* (Тр).

Компаративност

Предлог *ог*

4.9.6. Овај тип спецификативности заснива се на поређењу детерминисаног појма са другим појмом – компарантом (С. Павловић 2000: 129). Она се може реализовати аналитичком конструкцијом *ог + ОП*, што одговара стању у другим говорима (уп. С. Павловић 2000: 134–136):

пóстар је *о[г] Ду̀шка* (ЦГ), па она́ пóмлада *ог мѐне* (Г), она́ млада, пóмлада *ог мѐне* (Шп), Она́ је жива јóш, пóстара је *ог мѐне* (ЦГ), он је па пóмали *ог мѐне* (КД), она́ је кода́ *ог мѐне* пóстара (КД), он две_гóдине пóстар *ог мѐне* сџлте (Ш), пó бѐше дóбра, *ог мѐне* пóздрава је билá (Л), он пóјак *ог мѐне* (Шп), оно́ мáсло то поблаго *ог мáс* (Р), Ако ме вѐрујеш, *о[г] љóј ѓѐзвѐио* пóголема бубáљката! (Ш).

Поређење се врло често постиже и конструкцијама: 1) *ка(к)о + номина́ив*: онџ српетина *како косá* (Г), кóчаче *како крошњѐ* (Г), имáла нека барчўга кóлеста *како вирчѐ* (ЦГ) и сл. (в. т. 2.4) и 2) *номина́ив – номина́ив*: А тó[ј] је крѐмен билá *женá* (П). Ређе се употребљава конструкција *неџо + номина́ив* (уп. С. Павловић 2000: 134–136).

Нагомилавање предлога

4.10. Појава нагомилавања предлога ради постизања веће прецизности исказа није необична ни у истраживаном говору.¹⁹² Најфреквентније су двочлане предлошке секвенце у којима је први члан предлог *за* (уп. Милорадовић 2006: 262–265). Овом приликом поменута појава је само илустрована потврдама које су се нашле у истраживаном дијалекатском материјалу:

свекр̀ва такóј, он *ис љóза* њўма расџпе канáче вóду (Шп);

а оно́, вика, нешто_одозгóр, вика, *ог више ку̀ћу*: бра́м, ка́мен, вика, та пред нџи (Шп),

ја сџм од бли́зу овдѐ, *оџ љ̀реко рџџи* (Л),

па *до сџрема шóрник* (К),

она́ мóжда ве е помаáла неки пўт *на раџи мѐне* (Л),

а ја слўшам одóвде он *на сџрóџив овџја* (ЦГ),

јастџчки_неки тка́ени имаше и тóј *за љод ѓáву* ће тўрев (КД),

¹⁹¹ У *Црноџравском речнику*, на пример, у одредници *занављује (се)* помиње се „нов шпóрет на дрвá” (Стојановић 2010: 255).

¹⁹² Нагомилавање предлога познато је у српским говорима, а Ј. Кашић га је проучавао на примерима из стандардног језика, при чему је констатовао да је ова појава условљена „великом копатибилношћу предлога који се могу комбиновати не само са појединим речима (различитих врста), него и са синтагмама, па чак...и са целим реченицама.” (Кашић 1969: 179).

па чаршави за *ѝреко крѣветѝ* сѣм тка́ла (П),
 онѣј канáте земља́не напу́ни, напу́ни, за *до кно́ћи*, каже, ѝмаш (Тр),
 А за *ѝреко дѣн* па ће коприве набѣрев (П),
 ће смељамо, ће напу́нимо амбáри и чѣг за *до Бурђовдѣн*, зѝме не ѝдемо да
 мељамо (Р),
 Оо, он ѝе за у ку́ћу, за у *нароѝ* – бо́љи га човѣк нѣма од Ивáна, а у ку́ћу ѝе
 свиња́, па дѝва свиња́! (П),
 Тебе за у *шко́лу* ти трѣбе? (К),
 Она́ си га за у *шко́лу* то́ј (снима) (К),
 а за пијење па бáшка си ѝе, то́ј изво́р га ви́камо, а за *ѝо ку́ћу* – доли́на, ре́ка,
 доно́симо ко́тли (ЦГ),
 Ретке су ситуације са комбиновањем три предлога уз ОП:
 Натáмо ѝма ку́ће, наонáмо са ку́ће ѝсто, и наовáм пá *оѝ ѝреко на риѝ*, пá
 ѝма (ЦГ).

еј, *браћие*, нѐ ни тѐпај (Л), *бајџке*, прѐви рабѐту (К), девојчиња, *сине*, идеја на жѐтву (П), ма, за нигде нѐсѐм више, *сине* (П), па тѐј не знам, *сине*, ја ги н-умеју, *сине*, кажем (ЦГ), па дѐк ње отидѐм, *синко?* (ЦГ), епа, *снаво*, сѐк ње ви рѐгови исправимо (К), ми да ти дадѐмо, *нане* (ЦГ), „Море, *нанке*, чѹва те твој син!” (ЦГ), овакој, *иџџо* (Ш), *иџџке*, ње ми бајџеш (Л), *Тејџке*, вика, како њете? (КД), Дѐбар дѐн, *сѳрѳнке* (П), „Е, ти ње ни ги наз дадѐш, *грујачко*, *сѐсѳиро*, да ни ги дадѐш ти опѐнци!” (ЦГ), *чиџо*, дојдо за сол, за офце (Г), тѹго, *дѐго*, кѐкви са ти очѳи (Л), и тѹ[ј] је дѐбро, *дѐше*, нежѐњет је (Ш), а сѐг нијѐдно не могу, *дѐше* (К), нѐ се бѐј, *дѐше*, нѐ се бѐј (П), *дѐше*, изумѳла сѐм (К), сто_године, бре, *дѐшѐнце слајџко* (Г), лѐле, *дѐца*, да бѐгате од родѳтели далѐко (Т), еј, *дѐца*, нѐ се бѐјте, нѐ се бѐјте, нѐ се плашете (П) и сл.

5.3. У истраживаном материјалу налазе се и потврде вокатива множине: па њу ви даду, *дѐца* (Г), њутете, *дѐца!* (Л), лѐле, *дѐца*, да бѐгате од родѳтели далѐко (Т), еј, *дѐца*, нѐ се бѐјте, нѐ се бѐјте, нѐ се плашете (П), Тугоо, тѹго, *дѐца*, тѐј не ваља, тѐј, лѐле, *дѐца*, да оѡе да је мир, а свѐ ње си бѳде друго! (ЦГ), плѐте слабе, *дѐца!* (ЦГ), „Кѐзлики, *јѳрики*, отвѳрете ни вѳрата!” (Р), Ајдете на дѐручѐк, *моје миле жениџе*, неѡу да ви карам, *моје миле жениџе* (Р), бѐже, *љѹди* (К), Тѳј што ме ѳе слушаја, *љѹди* (К), О, *љѹди*, брѐ, немѐјте такој, брѐ (Р).

5.4. Вокативни облик може се, поред номинатива, чути уз глагол *вика*, у значењу „називати некога неким именом” (уп. са т. 2.1.1).

5.5. Забележени су и примери вокатива којима се, пре свега, износи емоционални став говорника према именованом појму:

о, *бѐжјаку* (Шп), што не бѐгаш, *бѐжјаку* (К), па тѐј са они билѳи, мори, *будало* (Г), нѐ се смѐј, *будало!* (К), ооо, *слико*, тѹј ли си! (К), Ёј, *ѳомѐчко*, ми отѐмо! (КД), Рѐши си, *будаљо*, што? (Тр), лѐле, како си бѐву, *дѹшо*, онија – ки, ки, ки, ки, ки, мѳтви, и она се смѐје (Ш), ми смо, *дѹшо*, обе појале (Т), што_ми ти е, *сѳце?* (Г).

Иначе, лексема *ѳѹѳо* овде се може схватити као узвик, мада технички одговара облику вокатива именице *ѳѹѳа*: а ја кѐт си вѳко – о, *ѳѹѳо*, лѐлке! – што сѐм јака; а ја рѐко – о, *ѳѹѳо*, реко, утепа ме ништо! (Г), Тѹѳо, кѐт ње отиду? (К), Тѹѳо, овѐј што бидѐ!/? (КД).

Често се може чути и вокатив *бѐже* у емотивним исказима: *бѐже*, ѳѹди (К), *бѐже*, кѐт рѳпна (он) (П), па се бѳев, па се бѳѐв, *бѐже*, што рабѐтеја (ЦГ), чѹвај, *бѐже*, каква је бѳла! (Шп), ако се, чѹвај, *бѐже*, забудаѳли (К) и сл.

5.6. У истраживаном материјалу нема потврда о употреби номинатива место вокатива приликом ословљавања по презимену или по географском пореклу. Само неколико пута забележен је номинативни облик у улози вокатива: збраѳли се пѹно и на вѳрата: „Еј, воденичѳре, еј, *воденичѳр!*” Гѳјде надуѳли, свѳрке и: „Еј, воденичѳре, еј, *воденичѳр*, отвѳри се!” (ЦГ), и он дѐтрѳа одоѡт јавѳ се: „Немој, *браћа*, каже, ја сѐм ваѳ, ваѳ сѐм, слѹжу вѐјску ваѳу, и немѐј тѐј да раѳдите, да кука тѳтко и моја мајка! Немѐј!” (Т),¹⁹⁴ *мѳло дѐше*, мѳлоо ње чѹјеш (Г), мрѐли са ѳѹди за лѐп, *слајџко дѐше* (Г)¹⁹⁵.

¹⁹⁴ Овде се говорник обраћа бугарским војницима, тако да је сасвим могуће да је вокативом *браћа* у ствари хтео да се „приближи” бугарском говору.

¹⁹⁵ Вокатив ове именице увек је *дѐше*, а номинатив и ОП су у источнијем делу Горње Пчиње (где

5.7. Именице које означавају сроднике, титуле, занимања могу бити саставни део имена; тада су оне нека врста одредбе која остаје у номинативу (као у стандардном језику), а име, са којим обично чине акценатску целину, буде у вокативу:

баџа Драгољубе, куде је Стојадин? (К), Ма ја не чују, *баџа Иване!* (П), Бре, *чича Иване*, ти утепа стару жену, бре, утепа, остави! (П), *чича Иване*, немој се секираш (П), све носи, *деда Милане* (ЦГ), еј, *брајко Стојане*, бре (Шп); *Бабо*, мори, *баба Велике*, мори, ма с кога збориш?! (Р), узни, *шејка Велике* (Л), *снајка Јевице*, ноге ме болов (Ш), *Снајка Косијано*, ће ми дадеш ли девојчицу? (К), ајде, *шејка Крсјано* (ЦГ), е, *кума Лијо*, ти ме излэга (ЦГ), ајде ти, *шејка Милке* (Т), *јела, баба Совето*, дојди (ЦГ).

5.8. Општи је утисак да, и у овом говору, вокатив представља живу граматичку категорију (тако је у српском, македонском и бугарском језику) и да нема пуно примера употребе номинативне форме у вокативној функцији, што је примећено у косовско-ресавским говорима, посебно у неким категоријама именица (Милорадовић 2003: 195–196). У монографијама о призренско-тимочким говорима, нажалост, нема комплетнијих података о овој појави (употреби номинатива место вокатива), тако да се не може доћи до неких уопштених закључака (в. т. 477 у Милорадовић 2003: 196).

припада и Г) – *геџе*. Дакле, у овим потврдама ради се о облицима номинатива.

говору Горње Пчиње потпуно га је истиснула *na*-конструкција. Слободног општег падежа у функцији датива нема (усамљени изузеци су неке заменичке форме). Од предлога који у српском језику иду уз овај падеж сачувани су *ћрема* и *сћрема* ‘према, наспрам, насупрот, уочи’. Предлога *ка/к* нема, али постоји нови предлог *накуде*.

Датив и *na*-конструкција се појављују у функцији семантичког субјекта, семантичке допуне у (семи)копулативном предикату и у функцији индиректног објекта. А када је у питању одредбена синтаксичка функција, датив и поменуте аналитичке конструкције са предлозима *на*, *накуде*, (*с*)*ћрема*, које су га углавном замениле, имају посесивно, спацијално, темпорално и квалификативно значење.

У посесивном значењу појављује се енклитички посесивни датив личне заменице, који је фреквентан, а може бити замењен одговарајућим обликом посесивне придевске заменице (*муш* *в*у *умреја* ~ *њоан* *муш* *умреја*), и аналитичка конструкција *на* + ОП. У спацијалном значењу, прецизније – у сфери адлативности необележеној обавезношћу досезања циља, појављује се конструкција *куде* + ОП, самостално употребљене дативне енклитике уз глагол кретања *гоћи* (*гвѣ* *иѣсма* *му* *гојдоше*) и конструкција *накуде* + ОП (*ћреба* *да* *и*ду *накуде* *гом*). Забележено је само неколико потврда аналитичке конструкције са предлогом *сћрема* у значењу индирективне антелокализације (тј. статичке директивности) и адлативности. На месту старог темпоралног датива с предлогом *ћрема* појављују се аналитичке конструкције са предлозима (*с*)*ћрема* и *накуде* уз перфективне и имперфективне глаголе, са значењем антериорне проксималности (*ћрема* *ноћ* *и*деф *с*аљ; *с*ајдимо *г*ува^н и *накуде* *Бож*ић *ја* *ћреда*вамо). Такође, ОП са предлогом *сћрема* (на месту старог датива) може се појавити и у значењу основа / критерија (једним од параметара квалификативности).

6.3. Општи падеж је у овом раду посматран као падеж у функцији спацијалног, темпоралног, квалификативног, каузалног, интенционалног, кондиционалног, концесивног, посесивног и спецификативног детерминатора. Инвентар предлога са значењима у којима се појављују приказан је табеларно ради боље прегледности (табела 4).

6.3.1. У пчињском говору аналитичке конструкције са значењем места и правца организоване су као посебан синтаксичко-семантички подсистем и врло су фреквентне (што није дугачије ни у другим језицима). У проучаваном говору изгледа нема исказивања просторних значења слободним обликом ОП, што и није потпуно неочекивано с обзиром на чињеницу да се и у стандардном говору поменута значења врло ретко изражавају падежним обликом употребљеним без предлога (*ћрећи* *улицу*, *ићи* *и*у^ием, *ћрићи* *некоме*). За функционисање просторних односа задужене су аналитичке конструкције са предлозима који су у највећем броју истога облика, а и значења, као предлози у осталим српским говорима. На пример, предлози: *у*, *на*, *ио*, *из*, *ћреко*, *уз*, *низ*, *за*, *више*, *над* (*изнад*), *иод* (*ис*иод), *ћред* (*ис*ћред), *међу*, *иоред*, *од*, *го*, употребљавају се у оним значењима која су карактеристична за стандардни језик. Одступања се, наравно, појављују: предлог *ио* има и значење ‘дуж, уз, поред’, затим ‘иза’, а преузео је и значење слободног инструментала (просекутива); предлог *од*, поред очекиваног значења, употребљава се и на месту старог аблативног *са*; предлог *иоза* налази се на месту стандардног предлога *иза*, уместо *ћрема* често се чује *сћрема*, а уместо *насућрои* – *сћрои*ив, јуксталокационо

кра(ј)/крэ(ј) и *ѝри* појављују се и у адлативном значењу. Употребљавају се и нови сложени предлози: аблативно *оѝкуде* и адлативни *накуде* и *докуде*, затим предлог *врз* и предлог *куде* ‘код’. На крају, у овом говору уобичајени су и предлози који се у савременом језику осећају као архаизми: *више*, *около*, *ѝри*.

Инвентар предлога којима се у истраживаном говору означавају просторни односи дат је табеларно (табела 1). Према динамичком аспектима просторног односа – предлози су распоређени у четири колоне (индирективност, аблативност, перлативност и адлативност), а према позиционом (статичком) аспектима, инклузивност је обележена болдовањем предлога. У заградама су дати предлози који, према ауторовом мишљењу, имају своје место у поменутом систему, али се нису (у одговарајућем значењу) нашли у забележеној дијалекатској грађи.

ИНДИРЕКТИВНОСТ	АБЛАТИВНОСТ	ПЕРЛАТИВНОСТ	АДЛАТИВНОСТ
у	из	крэз	у
на	од (место са)	преко	за
по	од	уз	на
врз	откуд(е)	низ	врз
под / испод		по	по
више		под / испод	куде / код
над		више	накуде
пред / испред		кра(ј) / крэ(ј)	спрема
поза		покре / покрај	по ‘иза’
(с)према		око(ло)	до
спротив		(међу)	(докуде)
међу			у
у			кра(ј) / крэ(ј)
куде / код			ускра(ј)
кра(ј) / крэ(ј)			покре
ускра(ј)			поред
покре / покрај			при
поред			око(ло)
до			(уз)
уз			под / испод
близу до			више
око(ло)			над / изнад
при			пред
			поза
			међу

Табела 1: Инвентар предлога за изражавање просторних односа

6.3.2. У исказивању просторних односа постоји извесна „семантичка разјуженост” која се у означавању временских односа не може испољити, с обзиром на то да време доживљавамо једнодимензијално. Темпоралност је стога једноставнији подсистем од спацијалности, састављен из две велике целине (дате у два одвојеним табелама ради боље прегледности): темпорална локализација (смештање радње у време – табела 2) и темпорална квантификација (одмеравање дужине трајања или учесталости понављања детерминисане радње – табела 3). Исказивање временских

значања може се остварити: 1. слободним обликом ОП уз неиспустиву одредбу (што и није потпуно неочекивано с обзиром на чињеницу да се и у говорима са сачуваном флексијом време може изразити падежним обликом употребљеним без предлога али са обавезним детерминатором) и 2. аналитичким конструкцијама са одговарајућим предлозима, уз које може или мора ићи и одредба.

ТЕМПОРАЛНА ЛОКАЛИЗАЦИЈА			
<i>Симултаносћ</i>	<i>Антиериорносћ</i>	<i>Постериорносћ</i>	<i>Јукстериорносћ</i>
детер. + ОП	пред + ОП	по (+ детер.) + ОП	око(ло) (+ детер.) + ОП
у (+ детер.) + ОП	пре + ОП	после (+ детер.) + ОП	
на (+ детер.) + ОП	(с)према + ОП		
преко (+ детер.) + ОП	накуде + ОП		
за + ОП			
за + придев + <i>време</i>			
из + <i>йрво</i> + <i>време/крај</i>			
под + ОП			
крэз (+ детер.) + ОП			
при (+ <i>крај</i>) + ОП			

Табела 2: Инвентар аналитичких конструкција за изражавање темпоралне локализације

ТЕМПОРАЛНА КВАНТИФИКАЦИЈА			
<i>Лонитијудиналносћ</i>	<i>Терминалтивносћ</i>	<i>Инресивносћ</i>	<i>Фреквенцивносћ</i>
(по/до +) квант. + ОП	до (+ детер.) + ОП	од (+ детер.) + ОП	<i>сваки</i> + ОП
за (+ квант.) + ОП	докуде + ОП		
око + квант. + ОП			
преко + квант. + ОП			

Табела 3: Инвентар аналитичких конструкција за изражавање темпоралне квантификације

Када је у питању темпорална локализација, у говору Горње Пчиње нема неких претераних одступања у избору предлога за њену реализацију, наравно, у односу на друге српске говоре. Новина је предлог *накуде* са значењем антериорности, док предлог *йо* у постериорном значењу представља архаичну, али сасвим уобичајену језичку особину у овом говору. Предлози: *из*, *йод*, *крэз* и *йри* нису чести. Једна од разлика је везана за предлошко-падежну конструкцију *за + време + име у йенийиву*, која се односи на време власти или живота неког владара или државе, а код које је у истраживаном говору обично на месту генитива посесивни детерминатор (*за йурско време; за Тийино време*), затим, на месту прилошког израза *у/на йочейку*

овде се могу чути конструкције са предлогом *из* (*ис њрви крај, ис њрво време*). Такође, предлог *џри* уз личну заменицу или именицу, која означава неко лице, може имати и временско значење (*Она је кућа кујена џри мене*).

У сфери темпоралне квантификације скоро да нема неких особености, које би горњопчињски одвајале од осталих српских говора (наравно, уколико занемаримо чињеницу да истраживани говор нема сачувану флексију). Новина (али, изгледа, не претерано фреквентна) јесте сложени предлог *докуде*, који се употребљава са значењем терминативности.

Приликом одређивања временских значења не може се игнорисати улога глагола као носиоца детерминисане радње. Важан је податак да ли је управни глагол перфективног или имперфективног вида: имперфективни глаголи се чешће везују за фреквентивност. Затим, глагол перфективног вида може бити довољан да би темпорална инклузивност, на пример, била очигледна (*шио беше на Велијден умреја бдиш*). Осим тога, код аналитичких конструкција уз итерационе глаголе, може се лако уочити понављање детерминисане радње у одређеним временским интервалима означеним управном лексемом, што такође носи значење фреквентивности и без експлицитног детерминатора *сваки* (*за расџус ња доодеф кује мене*).

Битни су и детерминатори. Они могу бити обавезно везани за ОП без предлога (*ми овуј тодину не мојмо да оремо*), али и за аналитичке конструкције са предлогом (*ми смо сас коњи докарували џовари џра у џој време*). Такође могу бити „испустиви”, дакле, такви да њиховим изостајањем смисао реченице неће бити промењен (*џа зачдс, ел џи казују, за један ноћ*), али врло често одсуство одредбе доводи до интерференције темпоралне локализације са темпоралном квантификацијом.

6.3.3. Квалификативност схваћена као „адвербијална детерминација начинског типа” овде представља врло хетерогену семантичку категорију (у којој су обједињена значења која се у литератури обично третирају као засебне семантичке категорије) сачињену од следећих параметара: инструментативност, медијативност, комитативност, пропратна околност, критериј, дистрибутивност и компаративност. Инструментативност се у истраживаном говору најчешће реализује аналитичким конструкцијама са предлогом *с* (*сз, сас*), нешто ређе са предлозима *од, на, у* и *џо* и врло ретко са предлозима *из* и *џреко*. Медијативност, која представља реализацију радње детерминисаног предиката преко посредника, може се посматрати на два начина: када се наглашава посредник (медијатор) употребљавају се аналитичке конструкције са предлозима *џо* и *џреко*, а када се наглашава заступани (медијат) – аналитичке конструкције са предлозима *месџо* (*намесџо*) и *за*. Необична је потврда (која вероватно представља пример) „привидно спроводничке функције” са предлогом *с* (*вџчамо се с џоја*). Комитативност, односно присуство или одсуство пратећег детаља, у Горњој Пчињи се остварује кроз аналитичке конструкције са предлогом *с* (*сз, сас*) и предлогом *без*. У овом значењу је забележен и предлог *џред* са ОП (у значењу ‘у нечијем присуству’: *Немој џре[г] деца, бок џи деца, да казујеш, деца ће оџашиши*). Критериј, којим се указује на појаву на основу које се реализује детерминисана радња, овде се обично остварује аналитичким конструкцијама са предлозима *џо* и (*с*)*џрема*, а једном је чак забележен и предлог *џоред* у том значењу (*ја џџк не верујеш, али сзк си вицу џоред мене дека е билд болна*). Дистрибутивност

је параметар којим се указује на облик или формацију у којој се јавља неко биће или предмет обухваћен управном радњом, а постиже се аналитичким конструкцијама са предлозима *на*, *у* и *ио*, што је слично стању у другим говорима. Компаративност представља „квалификавање радње предиката довођењем у везу те радње са истом радњом другог агенса, или истог агенса али у другом временском периоду” и она се обично остварује конструкцијама: *од* + ОП, *ка(к)о* + *номинатив* и *колко* + *номинатив*.

6.3.4. И у говору Горње Пчиње постоји неколико типова узрока: ефектор, стимулатор и иницијализатор. Ефектор, врста директног узрока који изазива спонтану акцију (узроковану радњу) „без посредства вољног импулса”, најчешће се исказује аналитичким конструкцијама са предлогом *од*, али су забележена и нека занимљива одступања у односу на прогресивније српске говоре: поред конструкције *од* + назив болести или болесног органа у ОП, може се појавити и она која је састављена од предлога *с(ас)* и поменутог назива у ОП (*али и њејџва женџ нешиџо млџо ђболе с ноје*). Затим, уз глагол *ојерисати*, тамо где се у стандардном језику налази директни објекат (*ојерисала је слејо црево*), редовно се употребљава предлог *од* + назив оболелог органа у ОП (*она ђерисана ојџ срце*). У функцији ефектора овде се појављује и предлог *на* са ОП. Стимулатор, који такође представља врсту директног узрока, али који (за разлику од ефектора) изазива намерну, свесну акцију, није често бележен. Ипак, у случајевима када се ради о некој психолошкој побуди (инклузивни стимулатор) регистроване су само потврде са предлогом *од*, а у значењу ексклузивног стимулатора – потврде са предлозима *ио* и *на*. Иницијализатор, као индиректни узрок, граматикализује се аналитичким конструкцијама са предлозима: *збој*, *(-)ради*, *за*, *ио*, *без*, *до*, *с(ас)*, *око*, при чему је предлог *збој* односно превагу над предлогом *ради*. Занимљиво је да се на месту конструкција *за* + *инструментал* уз глаголе типа *жалити* (уобичајених у српском језику) у истраживаном говору употребљава предлог *ио* са ОП (*и која џма некоја ће вије ио њеја*).

6.3.5. Интенционалност указује на појаве које „следе реализацији дате радње, али као циљ, намера или интенција утичу на реализацију те радње”, чиме се разликује од каузалности, где узрок увек хронолошки претходи радњи детерминисаног предиката. Обично се исказује аналитичким конструкцијама са предлозима *збој* (*ради*), *за*, *ио*, *на*, *у*, *иојив* и *од*. Предлог *збој* је, изгледа, преузео и функције предлога *ради*. Аналитичке конструкције са предлогом *за* врло су честе и употребљавају се уз велики број семантички различитих група глагола у означавању циља. Честа је и употреба предлога *ио* са ОП, уз директивне глаголе (на месту старог *ио* + *акузатив*), у значењу бића или предмета по који се иде, и (на месту старе предлошко-падежне конструкције *ио* + *датив* / *локатив*) уз именицу *рабојџа* (или уз друге именице које подразумевају неки посао). Употреба предлога *на* и у у циљном значењу није ретка ни у овом говору. Предлог *иојив* није фреквантан, чешћи је предлог *од* у његовом значењу – ‘против’ (*џасев жарје од урџци*).

6.3.6. У говору Горње Пчиње значење кондиционалности, које указује „на услов под којим би се радња детерминисаног предиката могла (не)реализовати”, појављује се ретко и то обично у реченицама којима је изнет неки уопштени суд или

схваћање. Ово значење се остварује аналитичким конструкцијама са предлозима *без, с(ас), за* и *сирема*.

6.3.7. Аналитичке конструкције са значењем концесивности нису често бележене у истраживаном говору, што и није тако необично с обзиром на то да поменута семантичка категорија није фреквентна ни у другим народним говорима. Њоме се указује на неповољне услове за реализовање управне радње, која се, и поред таквих услова, не искључује већ ‘допушта’. Концесивност се реализује предлозима *без* и *од* са ОП, док је стандарднојезичка конструкција *за* *инаи* овде добила прилошко значење (*оно зајнаи, сиреза, сиреза*).

6.3.8. Посесивност је семантичка категорија која се манифестује као однос, веза између два појма од којих је један објекат посесије (посесум), а други субјекат посесије (посесор). Посесум је „својина, сродник или интегрални део” посесора. Горњопчињски говор се од других српских говора разликује по томе што нема сачуване облике посесивног именичког датива, тако да различите типове посесивних односа реализује употребом енклитичког посесивног датива личне заменице (*измрзнаше ми ноје*), аналитичком конструкцијом *на + ОП* (*нека дође ијј ијјико на девојку*) и аналитичком конструкцијом *од + ОП* (*да не еде ои ијј краву месо*). Изражавање припадности може се исказати и присвојним придевима и заменицама (*шайков, мајкин, деињ, њејов, њини*), што не спада у систем падежних синтаксичких средстава, али је корисна могућност у условима узнапредовалог аналитизма.

6.3.9. Спецификативност (адноминална квалификативност) је врста детерминације одређеног појма на основу карактеристичне појединости која га издваја од осталих појмова његове врсте. У овом раду она обухвата више различитих параметара: карактеристичну појединост, фабрикатив, димензив, компаративност, мовенс (покретач) и дестинатив (намена). Карактеристична појединост се реализује аналитичким конструкцијама са предлозима *с(ас)* (*доламче овакво с рукави*), *без* (*ијјква без дршку*) и *на* (*наиравија кућу на четири сираија*). Фабрикатив се остварује аналитичком конструкцијом са предлогом *од* (*иа убав леј од ечџм*), а димензив конструкцијом *од + квантификајтор + ОП* (*доија о[г] ирисија тодине браји*). Дестинатив се формализује најчешће аналитичком конструкцијом *за + ОП* (*амовије за коњије*), док се *од + ОП* (*лек ои иријисек*) и *на + ОП* (*директорџи на рудникџи – син ми е, Бојдџи*) јављају мало ређе. Мовенс се реализује аналитичком конструкцијом са предлогом *на* (*шијорџи на дрва*) и компаративност се може реализовати аналитичком конструкцијом *од + ОП*, али и конструкцијама *ка(к)о + номинајив* (*онџ сријџина како коса*) и *номинајив – номинајив* (*иш[ј] је кремен билџа жена*).

6.4. Вокатив у истраживаном говору представља живу граматичку категорију (као и у српском, македонском и бугарском језику) и занемарљив је број примера употребе номинативне форме у вокативној функцији (што је, на пример, уочљива појава у косовско-ресавским говорима, посебно у неким категоријама именица).

значења→ предлози↓	спаци_ јалност	темпо_ ралност	квалифи_ кативност	каузал_ лност	конце_ сивност	кондици_ оналност	интенци_ оналност	посе_ сивност	специфи_ кативност
без			+	+	+	+			+
близу до	+								
више	+								
врз	+								
до	+	+		+					+
докуде	(+)	+							
за	+	+	+	+		+	+		+
због				+			+		
из	+	+	+						
испод	+								
испред	+								
изнад	+								
крэз	+	+							
к р э (ј) / кра(ј)	+								
куде/код	+								
међу	+								
на	+	+	+	+			+	+	+
над	+								
накуде	+	+							
наместо			+						
низ	+								
од	+	+	+	+	+		+	+	+
откуд(е)	+								
око(ло)	+	+		+					+
по	+	+	+	+			+		
под	+	+							
поза	+								
покре	+								
покрај	+								
поред	+		+						
после		+							
пре		+							
пред	+	+	+						
преко	+	+	+						
према	+	+	+						
при	+	+							
(-)ради				+			(+)		
с / сз(с)			+	+		+			+
спрема	+	+				+			
(с)против	+				+		+		(+)
у	+	+	+		+		+		
уз	+								
ускра(ј)	+								

Табела 4: Инвентар предлога са значењима у којима се појављују

ТЕКСТОВИ

- И то[ј] јабуке обрала и мене ме криви!
- Ма еве га овој изветрејало. Верку гу некој не знаје. Ту се распраљам сас будале људи. Море, деца! А Бане не ли га виде, Деке, нигде? Не си га видуваја? Ти у кој ден дојде? Кој датум биде? [...]
- А неса ли пратили парете на Вилипа да ги носим? Па Душка ти видува ли кат појде ? [...]
- Купили сте јабуке, Дешо? Нема јабука, еј Дешо, овде што нема, сине! Немој, децата са си ги за њим донели! [...] Море, нема, сине, јабуке смо си берем имали, све! Сэк, н-има јабука, ништа нема!
- Ништа нема да се овуж годину роди!
- Тој поганци што имаше, тој катерице; једен ора имаше, набереше си туј прет кућу... А тој, катерице, вране, тој очистише! Ма нема ич! [...] Ораси очистише!
- Ораси што имаше!
- Ораси што има! Какви орачки – овакој га стиснеш, оно се огруљи! [...]
- Он, баба_Саветинијат какъв беше...
- А, њојнијат груб, Дешо, наш ора, ора! Ја сам на децата лани, однесоше, беше набрала, бог зна што сэг нема! [...] Ништа нема, сине, апсалутно! Само едни кампирчики, сено, тикве, тој имамо – бели свет са се родиле! Кашири очистише, овуж репу што си рањимо стоку, поганци! [...] Има печенке, има пуно, тикветине имамо пуно. Али, што неје за вајду тој имамо! Што је за вајду – нема! Ма овџ, репа што си садимо, сточну, то[ј] је било, до Богородицу сам имала, а овој, тиква, тој се скапе, то[ј] је пролазно. Гра што смо имали, овџ пасуљ, да наберемо [...] Начисто поганци изедоше! Деке, ма не ли је никој ошџа на вејбу од Врањанци, а, туго, туго? Нема никога до сэг да тражише? [...] Има! Ма од наши нема! [...] Тугоо, туго, деца, тој не ваља, тој, лелее, деца, да оће да је мир, а све ће си биде друго! [...]
- Новицу видува ли?
- Ја ме затој стра, кат рекне ... по три_месеца кат рекнев да идев, то[ј] је млого! Ти, сине, дек идеш на вакултет? У Ниш? [...] У Нови Саат? [...] Море, учи си школу, школа си требе, школа си паре чини.

Ката Додић (1922) и Совета Настасовић (1928), Црвени Град

– Па клетвобѣрка, куне бабу да врже црну шѣмију. [...] Куне бабу, баба_Кату, сваћу моју, куне: да врже за ћерке, за синови, за унуци црну шѣмију! Сметнала гу, па да гу врже! Такој се куне! Сѣк, што_ми смѣћа, што_мене Дејан смѣћа да га кунем? Ако се карамо ја и Ката, а ја и Дејан – ништа! [...] Вѣрка Ђорѣва каза [...] обрала јабукe и ние рекомо обрала ги и она: „Па зашто сте казали, та што да причате, ники да не знаје!” Како никој да не знаје, после ја и Ката ће ... ће рекне ми смо ги обрале! Ја не могу да се пружим главу да си омиџем, главу, боли ме и глава и руке што су откидале, све, и срце отказало и плуће, ће идем јабукe... Ма то[ј] је клетвобѣрка, ка[т] те докочи три_године ће те куне... Мене ми је криво, мене ми је Загорка снашка, па вика за ћерке и за синови да врже црну, и за унуци, шѣмију. Црну да врже, баба ти [...] Ма стварно, бре, Дејане, дошло за два_дѣна па се овде кара! Гос! Она је као гос овде... Отиди си куде човека, испи си кавицу, напраимо си кавицу, попиџемо си, ако носи рѣкиџицу, лебѣц, које си имемо – тој. А, море, Дѣшо, пи ја, коца пути гу пи ја кавуту! Ја, сваћа дојде па испимо прет кућу. Ја нешто легѣм, не могу ич. [...] Искључи, Дѣшо, решото... Она па: „Бабата ме је клѣла, баба ти!” Не гу је бабата клѣла, но она њум гу клѣ! Он како те па вика човек ти такој ће му се осовеш. Он како те вика и ти ће му се осовеш такој!

Совета Настасовић (1928), Црвени Град

Тој са ми причали људи, од вампири, тој ми је баба_Митра, деда_Никола овде-горе, причаја, баба_Гугин татко онам у Катранџици, некој_Стојмен се увампирија, бајги ми ти. Тој па укустија се па доодија овдеја. И они си терали офце, навечер, туј озгора, најесен било, та си накарѣуѣф. А оно, вика, пуца по офцете, камење, камен преко камен, каже, врз офце! Он викаја: „Бата_Стојмене, немој, офцете не би! Јѣла, јѣла, тутун да запалимо! Јѣла, ће седнемо тутун да запалимо, јѣла, немој офцете!” Оно нема ништа. Пуца салти камење. Одврзували са стоку, прича ми, говѣда одврзувани, људи са ми причали, офце искарване, а да сам видѣла ја и да је куде мене било – не! А такој са ми причали људи. А стварно ли је тој такој напрѣт? Сѣк нема се нарот увампирује, тој напрѣт је имало, Славе, викав. Тој сѣк, човек је свак начет, овоја, инѣкције се ударав, о[т] тој се не увампирује нарот више. А напрѣт са здрави људи били; там кѣт умре они иглу забоднев у њѣга, тамо, у мртвога, да се не увампирује пазев га, немој да га прерипи_нешто, ели мачка, ели, ако се мачка прерипи он се после, укусти се!

Е, тој са ми причали стари људи, бајги ми ти на жену муш умрѣја и она иде си офце да си лега, офце навечер у колибу, и оно по пут, дрса гу, дрса гу, дрса гу, а, по њума, а, пред њума, дрпа гу, дрпа гу, а, по њума, а, пред њума, а, по њума, а, пред њума! И отиде у колибу и седне, и он си човек, седнаја си исто и он! И она прича како гу дрпаја: „Што_ме, каже, дрпа цел пут, каже, дрса ме, дрпа ме, дрса ме!” И он се насмеје, и оно – од њојни пашкуљи на његови зѣби! От пашкуљи, викав! И тѣк, после, како са га прејебували, викав, капу да му скинеш и он, шупља му је глава, викав, и истрови се.

И на овуј бѣж Борку бѣше се доле увампирија. Па бѣше га онај нашла ондѣја, Рушката, носеше оздола. И он, што се обеси, он се бѣше увампирија, па се доле удавија бѣше у воду, у вир! Па то[ј] је имало, напрѣт си је имало, а сѣк, овѣ нарот сѣг дѣка, овѣ[ј] је све изначнено, све оперисано, свако инѣкцију, свако. Тој причаја кој је начет, такој, нема да се увампирујев људи. Сѣк ни пазев тој, ни ништа! Нема! А напрѣт је било опасно тој, стварно са причали људи.”

Стојна Станковић (1929), Црвени Град

Качамак правимо од мумурузно брашно... Па направимо овакој: врије си вода, ми си туримо брашно мумурузно. Колко са ти људи – толко кривачке ће туриш. И оно врије, врије и свари се. Па угоримо маз, маз, онџ, тој масло угоримо, угоримо с тиган па кџ прскамо и вадино, прскамо, вадино у тепсију, па пуна тепсија! Па је лепо за једњње, па не мош ти кажу како је добро било!

*

Пилики се изведев и такој... Па квачка си ги изведе, јајца си ги насадев, она се раскваца, кокошка се раскваца па си гу тури на сламу. Колко ђеш јајца тури – помалко тури, по ће ги изведе, а коца не може. По десетина, по два-тринајес јајца туримо, они си искочџ пилики. Легав, по три_недеље легав. Квачка и она ги доведе пилики, изведе ги... Насадино, кој_да_е. Ако ми насадино си – кокочки подоста, подоста ако је женско дете, по кокочки да са. Ако ги насади мушко дете – они петлики све! ... Ако ги насади мушко – петлики се изведев, ако си ги насади женско – кокочки повише!

*

А једџн беше па џфце издавија све, јаганци! Можда је Добросав бија тџк? Ишли куде Кџчинци на свадбу. И одоздол ишли ус рит, деца, от свадбу. А џн улџга вампир па по џфце, дави џфце: трак, трак, трак, топатало, вика, трџпа, трџпа! Чџдомир наш бија... И џн давија, по зграђу, давија џфце. Све издавија јаганци, брџ! Јаганци. Па после, не знам како су...

И џн, неки трџпа, ми спијемо, лџгомо да спијемо си и овакој крџвет, и оно пушта зџмњу врз нас, пушта ништо зџмњу. По таван почџџли, чоџџли, како кокошка. Ал ја нџсџм знала, старџц знаја је мој... И ја виџам кокошка је неџа остала, знајџш, јајца гџре на таван ће снџси, чоџџли. Оно си зџмња пада врз нас. И ја се уџачи нагџре на тџј таван, слџба има нагџре, уџачи се узџ слџбуту нагџре и мџшам по ђџшеви, да виду кокошка да ли лџга, да не пушта зџмњу. И џно нџма ништа. Кџ[д] да се скину ни[з] слџбуту, кџд ме она мџне с еднџ_држаље преџо нџге, ја рџко: „О, тџго, реџо, уџтепа ме!“... Па виџам, арџм да ти је, брџ, па зашто ми не каза толџо да страју, да се кџчим! ... Смџје се, тџра сир, џн нџмаше га џе стрџ од ништо. Рџче мџне: „Море, тџј крџдил, да му ... мајџку!“ Он искџчија тџј што дави јаганци, што давија џфце, а она па тџј Сџвда беше рџд на баџбуту нашу, на моју свџкрџу ... Рџд беше, па џн дошџја тџј по раџију се свираја ... И еџџ-такџј ти је било, сине, мџџо смо мџке видџли од вампирџ, тија два-трџиџа џуди што умрџше.”

*

џн такџј и Станџџко, отишџја, знајџш, там, ништо да иду куде Јџванџку нашу тамџ. У Врање отишџја сџс Младџна па правија паџкос по кафџну! Пуџало нџшто, пуџало, џн рџџа: „А_бре, ви што раџбџтите овџј? Дџведџте ли неџџга? Каџо је?! Овџј све ми пџбута по, по чџше, по једнџ, дрџго!“ И џн, Младџн се уџоравија па ћуџи – тџј њџџџ тџтко. А све је нџтам јаја коња крај Младџна. Све јаја коња, избивџала вода, избивџала, и џн јаа. И там се скинаја, кџт се Младџн скинаја и џн се скинаја. И там почџја по кафџну да бије, по шишиња, по чџше. Трџпаја, трџпаја, трџпаја и рекнаја Младџн: „Каџо ћу се сџкрију да џтиду дџм? Ако га пџврну јџш_џмпут дџм све ће да ни издави!“ Ама да иду, да иде, сџстру имаја неџу Јџванџку, там у Брџзовиџу ли, на Барџлић ли е. Рекнаја: „Тџј ћу смџну“, рекнаја Младџн, „ћу смџну куде сџстру њџџџ.“ И џн смџнаја тџј куде сџстру њџџџу и џн дошџја, по Младџна дошџја и тџј га уџаџили кџџики, куде сџстру њџџџу га бџву удаџили тџга, тџга Станџџка.

*

Самá да бé седéла, тéше пóвише да ми дáав (пензију), а јá мóжу ли самá, штó ћу, кудé ћу самá, кудé ћеш у пустиња́к, не мóжу да зáмркну от пустиња́к, не смéјем, вүци гóре, вүци, вүци... Вүци гóре дáвев лүди, стóку маав, еднó-дрүгó! Кóј си има лүди си бéга, кóј си, а јá кудé ћу самá? Не смéју да йскочу нáдвор. Па има си вүци пуно... Човéка нéје удавија, али стóку дáвев свé, коњи подавише, вүци! Кóњи подавише, түј, на маáлчани нáши, түј на Вртéчани тáм, што ги ви́камо у дрүгу маáлу, свé подавише óфце, коњи! Нéма да остáне от коњи! А овóј, óфце, чу́ва по нéки старéц ... Па дáвили су и у старó врéме, зар кудé са? Па брáнев лүди, офчáри, күчки сáс óфце. Па какó нéје имáло, тóј вүци си гóре йдев, у плáнину вүци све си йдев...

*

Пуна ку́ћа лүди, педесé óфце, ми, óфце, говéда, јáганци, волóви у́бэви, свóнце на волóви, коњи – два-три. Добрóсэв ги вóди коњи, Јовáн јáдан чу́ва волóви, жéне, Вéрица пó напрé[д] дојдé, она – домаћи́ца, јá неки_пүт пушту óфце, неки_пүт она пушти óфце. Óфце, свé си имéмо, пуно, какó не! Нájвише гáзде смо си били напрéт, нájвише смо... нájвише. Волóви – тáкви рóгови, па свóнци! Добрóсэв кэд ги пушти нагóре, детишáр, сáс тóј девојчé нагóре, по тэј рит, по тэј ливáде. И йдев си, ливáде, ливáде, свé ливáде, до гу́шу трáва. Пасéв, имáла сáм волóви, имáла сáм крáве у́баве, тéлци, свé, бре, свé смо имáли, ма свé, свé смо чувáли, свé смо си направили згрáђе. Башка Добрóсэв е направија ку́ћу овáм, и с пóдруми; ми тáм ку́ћу, пóдруми, дрүга ку́ћа, сóба, по две-три сóбе, па свé си сэг затворене, такóј, нéма никóј!

...Плéвње у́бэве, свé сá црéп, ку́ће бéле, свé, ви́кэм да има_неки такóј што бегáли овија, бежáнци, та да се насéли_неки да седí у ку́ћете. Па нéће никóј да рáди, нéће више да рáдев лүди... далéко, но нéће нáшо да рáботи никóј, нáшо е тéшка рáбота: кóпамо, жнéјемо... Па ми смо сви жнeјáли, какó? Свé жнeјемо по цéле њиве, снóпце, снóпце, врзү́демо, врзү́демо, па кэд ги збéремо, па камáра, па кэд упрeгнемо волóви, па волóви докáрав камáре пред гүмно, на гүмно, снóпце, и свé такóј, свé извржемо, извржемо, докáрујемо, рэж, ечэм, пченица пó не_сé рађáла, а онóј свé за стóку, свé докáрамо, сáс волóви, с волóви, ... четворија кола. Сэк түј кола такóј, сэл растүрени та више плéвњу түрени, такóј си стóји свé, стоји си... нéма ништа. Па, пуштиња́к, сине, зајeбáше сви, а свé смо имáли напрéт.

Крстáна Величковић (1908), Голочéфце

Фађáја си човéк рибе и натурáја ги у ко́ла, и нáшја гу лисицу, умртвiла се на пүт, и фрлiја гу у ко́ла. Али, она ги исфрлáла рибе, исфрлáла, свé ги исфрлiла ис ко́ла. Па си се скинáла ис ко́ла ... Дошла она куде вүка: „Глeде, каже што сам јá рибе нафађáла!” И он: „Па какó ги, каже, нáбра толико?” „Йди, каже, у вир, па вржи ћуб за рéп, па чүчни, каже, óне ће ти се напүнев.” И он отишја вүк у вир, врзáја ћуб за рéп, па чучнáја и чучáја и чучáја, оно замрзнáја ћуп, теглiја, теглiја, откинáја рéп! Дошја: „А, лијо, јá ће те удаву, ти ме излэжа!” „Нé, каже, нисам те излэжáла, йди, ће ти түрев жéне, каже, от повéсмо рéп!” „Ће ти түрев жéне, каже, от повéсмо рéп, йди ти куде жéне!” И он отишја куде жéне, дáле му óне повéсмо, турiле му, каже: „Да прерипиш преко óгэњ! Сэс повéсмо да прерипиш преко óгэњ!” И вүк: пүм, пүм, пүм, преко óгэњ, оно запалило се повéсмо – изгорéла му гузица свé! „Е, лијо, ти ме излэжа, јá ће дођу и ће те удаву пá!” „Нé, каже, йди у плéву, извáље се – ће ти оздравéје!” Он ишја у плéву, извáлáја се у плéву, извáлáја, оно се начэчkáло,

онај плéва се начэчка́ла! „Епа, ли́јо, ће те у́даву!“ „Нé, немо́ј да ме у́давиш, हु́п ма́сло има та́м, куде не́кога, не зна́м како га ре́коше, има हु́п ма́сло, рече, нача́ш па огреба́ш.“ Лисица га нача́ла па удипка́ла हु́п. Ву́к ни́шта. Остана́ја си тако́ј ...

Ми́тра Стоја́новић (1912), Шапранце

Па с ово́ј до́ле што е у До́љњу, ова, Трници, утепува́ се, и[с] сли́ву па́до, из вр сли́ву, па сэм се влэ́кла до не́где, па кэ́т сэм однезна́ла свé бэше рúке ту́ј здра́ла. Па́ла сэм, па, у а́вгус сэм па́ла ис црешњу́ту, ова́ј, сли́вуту, а оно́ се је родило у деце́мбар, кра́ј деце́мбра, па чита́во се роди́ и ја́ останá жива! ... Утепува́ла сэм се с не́га, па га доно́си јо́ш. Па́до от сли́ву. Да стрэ́су сли́ву, и ја́, како однезна́ и сэм па́ла... Ма јо́к, не́. Не́је има́ло лека́ри, ја́ де́те не́сэм ни́једно одне́ла куде лека́ра. Тако́ј сэм си ги чува́ла си́те пéт.

Петка́на Миле́нковић (1929), Лесница

Само жа́лу, Бо́же, немо́ј на ово́ј снэ́к, бэ́ш па да у́мру. Па мислу, мислу, куде́ ће ме овии́ја де́ца ме́не зако́пав⁹. Ее, те́шка му́ка! Па́ре не́ма, свé тре́бе да пла́тиф. Да ме отка́рав у се́ло, и та́[м] му́ка, тре́бе да но́сеф спрэму, да́леко! Па ле́гам ја́дна бо́лна па мислу ... за сва́кога мислу, а ве́ћ сэм забрави́ла на љу́ди име, и забраи́ла сэм што сэм сэс љу́ди билá па сэм и забрави́ла. Еeј, не тре́бе толи́ко чо́век да живе́је, ста́р, да се му́чи; док си је по́млат, бра́т ми умре́ си па по́млат.

*

Ее, жне́јемо, жне́јемо, вру́фина, вру́фина, вру́фина, па кэ́т се бúтнемо у неку пчени́цу кэ́т на́јемо неко дрфце, се́њуку, свé сва́ламо! Викэ́м, кэ[д] да ни увáти поља́к, свé ће уте́па! Е, Бо́же, да мо́жу да о́ду, едэ́мп[т] да стúпну, да искочу на́двар, да по́јду, де́г би́ло. Како́ сэм оди́ла, сэ́к не́, не́ма сэ́к! Живо́т не́ма... Сна́шка ми викаше да пра́ви амболи́је, ее, викэ́м, Слави́це, коца́ до амболи́је сэ́к! Она́ пре́де од не́кња маа́ње, пре́де, ву́ницу, пре́де, ја́ гле́дам, гле́дам, она́ пре́де, ... па узну да вртка́м, не мо́же, ме́не ми се згрчев, па и реу́ма, згрчев ми се пр́сти, и не́ће више. Па ни́шта, само ле́бэц што је́ду, то́ј и рабо́ту, да се о́перу – не́, не́сэм ка́дар с рúке ни́шта.

*

... ја́ сэм билá ме́сес дэ́на овде́ у Вра́ње, кэ́т сэм билá уте́пана, от коња́ се уте́па! Па како́? Коњ ме уте́па: отиде́ ста́рэц ми по, у Тргови́ште има́ше нике_па́рице ва́лда, узéја три́це, е, другиат дэ́н ће иду́ ја́ да и дока́рам ис Тргови́ште. Узну коња́, а има́ше еднóга ждрéб... пу́шти га, бре, не́маше се мно́го пла́ши, а ја́ си га води́ и ја́ше си га голиша́вога, из ре́ку си га доведу́, уја́ну, а тэ́г, за́врте ме ђаво́л та га ја́на! А́јде, а́јде, нава́м, та више Буја́новац кэ́т искочимо од ... неки трои́ца, двé магари́ња, па на́турано на магари́њата това́р озго́р, а ја́ како́ сэм, да бэше зна́ла по́напрет ски́ни се подо́ле, а ја́ ... а коња́т кэ́д виде́ па кэ́д ме ... А ја́ затеза́, затеза́ о́глав, затеза́! А они́ бре, не тејáше да при́ђев, ... да бе́ја при́шли те́ја га да увáтев да се ски́ну ја́, ће га задржéв. А они́ гле́дав, а ја́ се залетим, а он кэ́т се ўпре, ее, кэ́д рипна́, а ја́ кэ́д одле́ту, пúкну до́ле, на зéмљу! Коњ преко́ жита́ отиде́ и они́_боже ће га ва́теф по́сле, ото́ше си, ће га ва́тев, ђаво́ла! Он си отиде́ преко́ жита́ ната́м! Ја́, што_हु́, полега́, да се врну́ – уте́па ме коњ, да иду́ до́м? А Ве́рка, та́ј сна́шка ми, је билá, у Би́лино та́мо у цркви, он до́м, и ја́ а́ј ће иду́, па ће иду́, ће га во́ду, ће иду́ куде лека́ра. Води́ га коња́ палэ́к, палэ́к, палэ́к, свéдо га до́ле до ре́ку, па га врза́ за едно_сли́вче и

лѣгам у лат, нѣма више, спѣс нѣма, не мѡж на никуде. Не смѣм га повѣду, подигњу главу, штукне ми свѣс и ја падну. Легѡ, легѡ. Еднѣ, о[д] Трницу некој_двѣ, едната е комшиѡа, ... дождѡше, нѣ, ис Кѡзји_Дол пројдѣ, Станѡја ли бѣше, бре, не панту. Вика ме, – Не мѡжу, реко, коњ дек ме утепа, не мѡжу! Е, пѡсле, још едѡн пројдѣ, море, да ли Рајко пролетѣ, бре, пројдѣ едѡн, забравила сѡм, не мѡже! И ја полѣк, полѣк, па се диго, и онѣ да ме водев, ја не смѣјем, па полѣк, полѣк дѡле слѣго, у Трговиште. Имаше едѡн ис, Тѡне кудѣ је, Сѣнта – продавѡч, видѣ ме мѣне, а ја сѡм дошла као помодрѣла: „Што_тѣ је тетѡа_Велиѡе?“ „Ма, реко, коњат ме утепа, бре!“ „Јѡ сѡм викаја на ча_Нѡвка, тѡга коњѡ, ће утепа нѣкога!“ „Вржи га, реко, па ако има ники од Лесницу, испрати га нагоре, а ја ће иду куде лекѡра.“ Отидѡ куде лекѡра, коњѡ испратѣли ... кој га је овѣја дѡм – одѣја. И ја, што ђу! Седѡ три_дѡна. Бѡчу имѡм посадену, грѡ посадено, по рѣку жѣтва, жњѣје се, чѣни ми се ја се пооправи, моли лекѡри моли, за два-три_дѡна ме пуштише! Отидѡ дѡм, а по бѡче, а овдѣ, ондѣ, е падала киша, тѡј една_бѡчица, ја идѡ та узедѡ ... мѡкру земњицу, а у сѡбу, сѡба пропадала, една_дѡпчица, и ја гу фрљи онѡј земњицу овакој, како мѡј ... на тѡј мѣсто, па гу нагази с нѡгу. Као кѡд ме ѡтѡида, више гѡтово!

Оставише ме у бѡлницу, што_ђу да сѣду, преглиђѡа ме лекѡр, ѡјд за Врање, ѡпути ме. А једнѡ жѣнско дојдѣ, једѡн дечѡч, онѡ поврађѡа от слѣпо црѣво! Какѡ онѣ цѡпке соблѣчене, такѡј, сѣдо, отидѡ, ѡтѡара ме тѡмо у Врање... Јѡ да, подигне ме, ја штукну, подигне ме, ја штукну, ее, што ђу, узне ме он у рѣке па унесѣф тѡм, у бѡлницу, па су ме терѡли на колиѡке, кѡлко пѡта са ме преглиђѡали, прашује ме нѣма ли крв да сѡм побѡцила от коњѡ, високо, а тврда зѣмња. Па ѡстадо живѡ тѡк! Милѡн, тѡј син ми је бија у Нѣмачку, он кѡт чѡје у Нѣмачку, плаѡја, пустија.

*

И пѡсле, дојдѡше. Он дојдѣ ѡтѡт, ее, и си ѡстана он; примѡше се, у Трговиште, у Врање, куде Ђуру, куде сѡна ми, па тѡм. Овѡј пѡсле идѣ у Бѡр, па, дојдѣ овѡј ће сѣди дѡм, боже, овѡј си се ѡжени и овѡј си, отидѣ си крѣ овѡја у Врање ... А кѡт овѡј дојдѣ горе, тѡг умрѣја домаѣин. Петнаѣс... ли, шеснаѣс ли гѡдине сѡм сѣдела, самѡ си горе! А какѡ нѣсѡм тѣја ћѣлими работѣла, вѡну, зачѡваше офѡице, комшије ми ги чѡвѡв, а ја острижу, прѣду, оноду, па имѡло, мѡка е, али сѡм работѣла, а сѡк, само чѣкам, вѡкѡм, кѡт ће лѡцне дѡша; кѡт ће лѡцне дѡша, не знам! Ал немѡј сѡк, на овѡј врѣме, па немѡј! Па на овѡј снѣк кудѣ ћев ме, ће се измѡчу, ће се измѡчу! Да бѣше ѡбѡво врѣме кѡ[д] да ѡмру, Милѡн с кола да ѡтѡара у сѣло, има тѡм двѣ-три офѡице, чѡва и комшија, закѡљѡв еднѡ, лѣб неѡа ѡднѣсѡв, неѡа запрѣћѡв! Па мѣслу, на старѡца спѡмен се е, ... неѡа закѡпав у тѡј дѡпѡку, тѡј неѡа задрѣжев, нѣ ми трѣбе кѡћа, ни лѣп, ни ништа, сѡмо да ме ѡтѡѡчев... Ал не вѡља сѡг за сѡк, на данѡшњи, на оваѡво врѣме, с малѡка пѡре ни овдѣ нѣје лѡко! Овдѣ нѣје лѡко: да купѡје сандѡк, па да плађѡа, па еднѡ и другѡ! Лѣгам, али тѡј ми на пѡмет; пију кѡве кѡт пију, па не мѡже, овѡј ноћ нѣсѡм напред заспѡла! Поглиђѡм на прѡсор, подигњу главу, мѣсечина тѡг да угрѣје, грѣје, поглиђѡм кѡт ће сѡмне, ее, сѡг не знам!

Велиѡа Станисѡвљѡевић (1898), Лесница

Па кад биднѡ у Широку плѡнину рѡт сѡдањ, ја си бѣше офѡѡрка, а пѡнапрет – не знам. Пѡнапрет имѡло рѡт, тѡј рѡт нѣ га знам, а овѡј га знам сѡдањ рѡт – ратуѡваше, прератуѡваше и до сѡк немѡ више рѡт. ... Па какѡ је: идѡв горе-дѡле, горе-дѡле, збрѡше ги едампѡт, свѣ што имаше мѡжи – збрѡше, исѡраше на Широку плѡнину, па удри!

Два_дэна и два_ноћа то[ј] је све грмело, тој да неје могло стока да се пушти, човег да искочи преко врата, деца, то[ј] је све затворено било! Тако дојдоше, да се затвори, каже, стока, да се затвори, људи, надар немој да искачав, меткови ће ги истепав! Оно истин! Куде је Широка планина, а ја сам горе, озгор, несам овдека ја. ... Кэт почнев да гађав, па си меткови викав: фију, фију, фију. Јадни, ми се тресемо овакој, али што ћеш, мораш, све да се издржи, све мора, душо, да се издржи. Па прође и тј рат, па се уозбиљише, божем, малко. Сэк нема рат, нема борбе, нема једно, нема друго. Па сэк о[т] туј натамо кој мож да знаје да ли ће има рат, да ли неће има рат. Не мож да знаје никој.

Стојанка Стошић (око 1932.), Козји Дол

Ма ли ми каза убаво: шећер сэм рече, добија! Ўбаво ми каза! Ја па несам толко, ја сэк недочују, а тэк чујеше, а сэк недочују! И Иван ме некэт одонут вика, сэк чују вика: „Лефтеро!” и ја му се... „Ма ја не чују, бата Иване!” Па, посилно ми казује и не мож да му разберу! „Немој ми казујеш више, Таско к[д] доје ће му њему кажу па се с њега расправља!” „Епа, добро, рече, добро.” После кажу на Таска, па се Таско с њега расправља, ја не чују, не мож да му разберу, недочују. А татко ми не чујеше, у старе године, млат чујеше, у старе године: „Посилно збори, Лефтеро, ја не чују!” „Ма како, тате, не чујеш?” „Па не чују”, каже. „Па болев ли те уши, ел не?” „Ма нема ме уши, каже, болев, ал не чују, от старос!” каже. И ја от старос не чују. И сэк не ме уши болев, ал не чују. Да ме викаш о[д] далеко – ће чују, да ме одвикаш – ће ти се осову, а што ће ми каеш, не знам! Не мош те разберу никэко! Ретко да разберу.

*

Па одовде сэм девојка. Тој там преко ртинуту, чукара[т] там, оно буже затрпале кућуту, на сэм чукарат сэм, кућуту буже затрпале, црепана. Ја сэм овде дошла... а тамо да виш какво сэм рамно место оставила. [...] А у какво сэм овде врло дошла, долине. Да имало кој кэт сэм пошла, да имало кој да мане с једно дрво та да ми главу ицэпи! Ма, памет треба у главу.

*

Директорэт на рудникэт – син ми е, Богдэн. Унуци ли? Он има две ћерке: едната, старата је завршила за доктурку у Београд, и сэк учи страна језици, збок лекови, да знае какви лекови да прима, да дава; а едната па не знам за какво учи, сэг да те излэжу не могу, тај у Врање још учи. А овэј Дане има две малецке, сэк има четврту годину нај_големко дете, он – четересэт и пе-чес_године. А једно има па, трећу је сэк ватило, девојке обе теј, оба двојца девојке имэв^ф. А, пара унуци имам пет. Пет имам пара унука, от старотога сина. Има он два сина: малиэт син, понапрет се жени, има три ћерке, а стариэт син се пожењи, два сина, па пет пара унука [...] Унуци имэм пуно: от ћеркете имэм по два унука, старата ћерка – два сина, малата ћерка – једэн син, једна ќерка! [...]

Море, слабо доодев, слабо доодев, слабо доодев куде нас. Овэј што подоодује, друк – слабо, овэј дек у Трговиште, па овэј подоодујеше, а сэк налаби и овэј. Овэј често доодеше, сэк налаби и он. Па донесе прас па расади, градину гу расадувá, понапре[т] донесе патлиџан та га насади, па после донесе прас та гу насади он, и убаво градината, неје лоша. А убаво се туј прас рађа и петлиџан! [...] Па овде куде Нока беше сэг доле, туј. [...] Нашо. А убав прá[с] се рађа, море ја сэк, ел ти казују,

најтро, порано, не мој да гу скопэм, не могу да стану, ноге ме јој болов, немам лег за ноге никэко, тој, еве ми стап, бе[з] стап сэг да стану не мој да мрдну, до дек се не разодују. Тој сэл ће влачу ногу, ће влачу, па данэс ће опече слэнце не могу да окопам, ваги ли ме врућина – та не могу до отрпим, и некопано остана градина! А ја сэм копала градину пред Илиндэн! Ђубре му тура, ее, овој време не мој да улэгнеш от перја, сэк не мога, има перје, беру си за зэлник, ал не мога гу скопам! Па он: „Градинуту неси копала?” Па насэм, реко, он слеже да гу копа, па ја, теше му викэм озгор љубре да ву тура па тэг да гу вади, ако не, нека скопа па ја фу ву љубре тура и да гу ваду ја, та да јурне прас! А ти знајеш кэквѝ струкови сэм ја имала јесенэске, какэф прас! Тај на директоратога снашкага, жената његова, једэн рет ву ископа, као стапат, а брат ми Торђија вика, ма мори, па она куде ће ноѝи овија колци, вика, овија стапови, што_ће работи па у Врање с њим. Нек се бијев, реко, по станэт сэс њима! А сэк не мога... да урабóту! [...] Па имэм петлицан, лук сэм садила, кромит, па не могу да рабóту, а ја садеше си гра од напрет! [...] Немэм гра! А Таско купија гра, ја имэм гра пуно, а рађа се гра. [...] Грашэк? [...] Тэј мори, орнички гра га викэмо мие, тэј, уз дрво, па се чушља, тэј орнички гра, ... а овакав гра, овакав се гра рађа. Ја онам на ртину кэт посадеше гра, пешак приткар, пуно гра! Овде куде градинуту посадеше гра – пуно! Роди ми се гра, али еве три године несэм гра садила. Онам баталише, нема кој да га..., баталимо онам, а гра се овде; што тураш у земњу – све се рађа! [...] Жито несмо ништа садили, друго несэм ништа садила. [...]

У младе ли године? Па ел ти казују, гра, кампири, жито, све се је рађало! Жњејемо, оремо, косимо, офце сэм чувала, пасла сэм, на тријес године офчар сэм била! Наћс рабóту по кућу – данэс офце пасу! Све живо сэм работила! [...] Овија мушкарци у школу, а овэ[ј] је бија, овэ[ј] је најмал у породицу. Деца, девојката стара она, ... она си ваги Омалицу там по Банат; ма кэт са овде работи и она, жњеје, зет ву дојде, жњеје, бере сено, рабóтев, у Лесницу иде па на берве там па си отиде, работиле са! Преко зиму предев, ткајеф* хелими, черге; ткаше, ткаше, те овај што је у Радóвницу ткај, ткај, ете си ги тјј, стойф си у земник – скапујеф се! [...] Онде горе, у горнуту кућу, у земникэт. Пуно черге има, хелими има, черге има, вуте има, везене крпе има, ма све живо... све живо, тјј си, тјј, све. [...] Па изба, изба. А куде_вас како викав? [...] Па девојке са си работиле напрет и онэ, помагале са ми, дрва носев, берев. Ее, ја сэг да, као што сэм била здрава, сэг да имам дрва ... прет кућу, ал не могу. Ја и гра тела сэм си посаду, ја и кампири не мој да посаду, а не мој да ги копам, не могу да дојду до њима, сэк треба да купујемо кампири! Па неће, до време! Тријес прву сэм родена, па рачуне колко сэм године. [...] Па седэмдесэ и две-три године имэм... Тријес прва година. Виш колко сэм године. И ја не могу да рабóту, више неам силу. Неам силу. А деда_Таско седэмдесэ и седма. [...] Па постар. Е, море, године си врвев, мори, како дэнови, еј! Па ја више несэм за рабóту, ја треба сэк снашку да имэм да си работи како што сэм ја работила, а ја по кућу овде колко сэм кадэр, тјј, тој да урабóту, а ја немэм одмену никэку! Ја си све на овога малэчкога: „Ожењи се, ожењи!” Јок! Оно нема ништа од њега! Да се жењи – неће, а да притеза овде за кућу да работи – неће! Зборимо: „Жењи се, Ноке! Жењи се!” Јок!

Лефтера Мићић (1931), Пролэсје

Ја сэм дэве[т] деца родила – ја у болницу несэм ишла, нити сэм па видела како се у болницу деца порађав. Овде сэм си рађала, дом. [...] Па тјј у кућу, прет кућу, у кућу највише сэм ги; Раде сэм га родила тјј-ете до кубе, а онија све тамо у

кућу сэм ги рађала, но ја не знам да ли беше једно прет кућу ...

Тури гу доле мрфка на асталат, море, на_земњу гу... ел па сипи ми у чашку, ете бела чашка горе, на овџ һош.

Па, туј сэм си ја сама, свекрва нема. Имаше свекрва две теј кѣт^а роди, после нема свекрва, нема оној, па сама... Кѣт сэм родила тога доктурата, не знајеш ли га Миланчето? [...] Убише ме тѣк сѣ снопје. Уврза се доле, сѣ[г] куде седи Младен, па ги понесо туј нагоре ус трњчиките, они ми се смѣкоше – лошо ме уврзаше, и домаћин ми и теј неки_свѣкар бѣ едѣн, не ми је свѣкар бија него ете на тој место бија, па, они се смѣкоше, ја ги уздиго – оно ме узболе мешина, дури дојдо овде, она мешина боли. Па после, дѣве[т] дѣна сам га рађала! Дѣве[т] дѣна сэм се мучила! Мучила сэм се, мучила, сѣк, преко дѣн се размрдам, искочим, огреје слѣнце, врѣшина, нема ме боли мешина; боже, преко ноћ кѣт си ме узболи, ја викам сѣк ће се роди детѣ, сѣк ће се роди, јок, нема! Па јутре па, по цел ноћ вијем, по вѣздан работим! Па дѣве[т] дѣна! Ја викам на домаћина: „Носи ме, бре, у доктура, води ме, бре, у доктура!“ „Ајде, ајде, има још месѣс дѣна да га носим!“ Оно стварно, имаше још дѣве[т] дѣна да га носим, ал они ме убише с тија снопје, и месѣс дѣна сэм га напрѣт родила. Те да умрем тѣк, збраше се туј бабе, доодише, пустише, мандаше ме на кросно, па една баба... На кросно па по двойца – едѣн отут, едѣн отут, па на кросното ме овакој претумбасујев^ф. Па една баба гу имаше тамо у Ћурчици, па дојде, иде Сима та гу вика, домаћин ми, па дојде па вика: „Ја сѣк што да ти работу!? Ништа ти не можу!“ Та нареди Добрицу туј, сѣк што ми је ћерка у Врање, та две чаше, како овуж водуту што испи, поголему, донесе ми от сливе чорбу ис кацу, киселу, от сливе дршљиве, та ме накара та ги испи, та тој по детѣто (постелица) пројде. Да не беше туј кислину испила, мораше да умиру. А тај баба тој нареди ги и они донесоше ми чорбу, пи. И тај чорба ми се огрзнала и сѣк^г не оћу да гу виду! Колко године има Милан, о[д] туј навам, ја не оћу да гу виду туј чорбу, а пила сэм гу напрѣт, кѣт печемо, ис кацу чорбу киселу, пије ми се, али сѣк... Па да не беше тој – беше си умрѣла, али, тој по детѣто, о[д] туј кислину пројде. Пројде, а тѣше да, да не беше испила туј кислину беше си умрѣла. Он ми вика: „Ајде у доктура!“ Ма како ћу идем сѣк у доктура, бре, ја кѣ[д] ти вика, кѣ[д] да идемо на куп кѣд бѣ, сѣг детѣ се родило, тој по детѣ га нема, и он ће ме води у доктура, у Врање ли, у Трговиште ли ће. А оно тѣк и доктури немаше као сѣк. И ја куде ћу, ни могу да седу на коња, ни могу да оду, ни, башка детѣ, у шаке мож ли га носу! Ти кѣд не те кѣд бѣ на куп, тѣг да ме одведеш у доктура, а сѣк – башка детѣ, башка ја, ја накуде да идем овакој. Па наникут. Ни могу коња да јаам, ни могу да седу, ни могу... Па сэм се мучила, мучила, мучила... Па после пројде тој по детѣто како испи туј чорбу. И мучи, мучи такој, та си се пооправи после. Па тај ете га сѣг доктурат што је. Теј се је тѣк, дѣве[т] дѣна сэм га рађала њѣга! А сѣг викам: „Милане, ја сэм се такој мучила, а ти сѣк тој не признаш што сэм се ја мучила!“ Час по_час, па си се кара с мене! Епа, свашто сэм се мучила, мучила, сѣл не знам кѣт ћу си липшем, друго... Друго сэм се свѣ измучила и исповѣдала и испатила, али сѣк па...

Стамѣна Стојановић (1918), Радѣвница

Па, кој што работи. Која жена мѣси, која донѣси воду, која и почишти, сѣк се вика чисти, а тѣк се вика метѣ. Ће измете собу, кућу. [...] Метла, имам гу у кућу, метла. Метла се каже, али неје сѣк купена, сејѣмо ги, ел ће набѣру од бѣку, и вржемо гу, напраимо, па си гу вржемо овако сѣс врцу, и ће изметемо свѣ. Теја ће останѣф туј, ће угѣтвев ручѣк, а други па ће идѣв да жњѣјѣв ли, ел да бѣреф сѣно, ел да копаф, ели там

ће ни, кад овде ће ручав, кад не – тури туј у торбу леп, ложица се кажеше, каленице, и сџк имам каленице, неје имало тџк тањири, каната воду, торба, месал, ће напуни и ће носи тамо, на њиву да едџв леп. И теја, тија там рабџтев, ... дојдев навечер, гџтова вечџра, ће тури, трпџза се викаше тџк, неје овакој. Трпџза, и тој трпџза неје овакво, но трпџза, коло. Дџсет чџвџка ће има, ће, свџе да сџднџв на тој да едџв, [...] Како остџл, но нџска. Имам у кућу ја трпџзу. Како остџл, сџл му нџско ножице и колџсто је. Коло, неје овако длџг остџл, а исто овако сџл нџско. И такој се теја, кџт са тија, кџт се имало коџа људи, јџдни там рабџтев, јџдни овдџе, на њиву ће јџдџв леп, каната вода ће се понџсе, и там ће пиџев и навечер ће дојдев, која си је туј – ће си спрџми вечџру и дојдев ли, ће си вечџрав гџтово, а за рџчџк – пџвише там, и обџт. На њиву. [...] Понџсе у торбе, ложица, каленица, тџчџе воду, канату, свџе ће понџсе у торбу. [...] Вџду си доносимо, викамо га виџр, там рџка, долина, овдџе има виџр и ће доносџмо котли ће грџџемо, овдџен не, има огњџште, верџге, ће качимо, ће згрџџемо и ће се пџремо, а за пиџџње па бџшка си је, тој извџр га викамо, а за по кућу – долина, рџка, доносимо котли, па качимо на огњџште, пџремо се, миџџемо се, главе, плџтџмо косе, миџџемо, и такој тој. [...] Извџр, неје извџр изџдано, и извџр га кажџмо тој. [...] Длибџчка си је, неје плитка, длибџчка си је такој и извџр направџн сџс камен изџдан, и извџр. А која гу па има па клџданџц од дрво кажџ се, клџданџц, клџданџц га кажџмо и доносџв гу и [...] тџрено, направџно како корџпка и иде си, плитко си, капе си вода, шишџр. Нџмамо бунџри, не. Сџк смо направџли, сџк је Душко направџја овоја, довеја гу је прџт кућу како там што базџн, а напред бунџри а сџг базџн га викав. Прџт кућу гу је довеја Душко сџк, чџшма, прџт кућу еве гу сџг водата. [...] а там па има рџка, долина, натџчев, направџв^ф корџто желџ..., дрвџно, па пиџе стџка, тџчев, дрвџно корџто. [...] Прџт кућу там: корџто дрвџно, голџмо, па на срџт извџртџна дџпка сџ сврџдел, па опџрев, жџне, па испџшџте^ф туј воду надџле, а с крџпу је закџкана дџпката, сџс крџпу, овако, па закџкав дџпкуту, ичџстџв, па плџсне[в] водџту, оплакнџв корџто па закџкав, па натџраф свџ дрџџе у корџтото. Па насџпе[в] водџу, па сапџн трљџв и на прџк, овакој, и дрџшкџту, неје како сџк овај, но овакој на дебџле кошџље тџг бџџа, несџ како тџк. Дебџле кошџље, от плџтно, купџмо памџк, па снџвџмо, па ткџџџмо, дебџле кошџље, иде на корџто, овакој ће пџремо. Корџто голџмо, па има колко од мџне до крџветџт корџто! Коџа дрџџе па кџт се натџрав овакџе вџнџне. [...] Па пџре еднџ, извџди џбџве, па извџди, и нџма овакој, и тџрев ги на корџтото нарџдев, пџре, тџра на корџто, направџ чукар, у три ли, у двџ ли воде и пџсле преврне, које је налицџ, она га преврне, избџчка, изнџсе на плџт, прџстре. Прџстрџмо ги на плџт да се сушеф. И пџсле, исџшеф^п ли се, збџрев и такој са тџк прџле. [...] Неје имало прџшџк... неје имало ни сапџн, но има џма га викав. Ёма. Ископџв га и[з] зџмџу, бџло како сапџн, па сџс тој смо прџли. Ёма. (...) Аха, сџс тој, сџ зџмџу. У Прџлџсџе, ако знаџџш, ис Прџлџсџе си издонџсејамо туј. И трљџмо га ко на мџсто сапџн, натрљџмо тој, џму па овакој, па, на дрџгу стрџу, кошџље жџнске – голџме, дебџле, длџге, па такој па, сџс џму смо прџли. Пџсле џдџма сапџн, кџт има сапџни – сџ сапџн, а џму ископџв и[з] зџмџу, а она бџла како енџ онџј Душково, бџла, и гу наваљџмо овакој, наваљџмо, она како грџчица па бџле. [...] Нџе си гу. Жџне идев накопџв, џзнев матџке, па тџрев у торбу и доносџв. [...] У Прџлџсџе, там у Прџлџсџе га има. Моја снашка је бџж доносџла и ја девојка кџт сџм билџ.

Стџна Вџлиповић (око 78 година),
 родом из Радџнице, живџла у Црвџном Граду

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСАНДЕР 1975:** Ronelle Aleksander, *Torlak accentuation*, München.
- АНТОНИЋ 2001:** Ivana Antonić, *Vremenska rečenica*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- АНТОНИЋ 2004:** Ивана Антонић, *Синџакса и семантика гайива*, „Јужнословенски филолог”, књ. LX, Београд, с. 67–97.
- АНТОНИЋ 2011:** Ивана Антонић, *Синџакса и семантика њредлоја њрема*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. LIV/2, Нови Сад, с. 161–178.
- БАТИСТИЋ 1972:** Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Biblioteka južnoslovenskog filologa, 3, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd.
- БРОК 1903:** Olaf Broch, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission, Linguistische Abtheilung, III, Wien.
- БЕЛИЋ 1999а:** Александар Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела Александра Белића, IV том, Београд.
- БЕЛИЋ 1999б:** Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела Александра Белића, IX том, Београд.
- БОГДАНОВИЋ 1979:** Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белој Пошоча*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XXV, Београд, с. XIV+172.
- БОГДАНОВИЋ 1987:** Недељко Богдановић, *Говор Алексиначкој Поморавља*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XXXIII, Београд, с. 7–302.
- ВИДОЕСКИ 1962:** Божо Видоески, *Кумановскиој њовор*, Институт за македонски јазик, Посебни изданија, книга 3, Скопје, с. 1–349.
- ВУКАДИНОВИЋ 1996:** Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XLII, Београд, с. 1–317.
- ГМИТРОВИЋ 2008:** Јасмина Гмитровић, *Говор села Милушинца (у Сокобањској коњлини)*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. LV, Београд, с. 323–428.
- ГОРТАН-ПРЕМК 1971:** Даринка Гортан-Премк, *Акузџивне синџајме без њредлоја у српскохрватском језику*, Библиотека јужнословенског филолога, 2, Институт за српскохрватски језик, Београд, с. 1–180.
- ГОРТАН-ПРЕМК 1973:** Даринка Гортан-Премк, *О еволуџивним џенденцијама акузџивних синџајми без њредлоја у српскохрватском језику*, „Јужнословенски филолог”, књ. XXX/1–2, Београд, с. 281–295.

Грковић 1968: Милица Грковић, *Упоишреба њадежа у чумићком њовору*, „Прилози проучавању језика”, бр. 4, Нови Сад, с. 133–159.

Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, Београд, с. 1–921.

Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник њиројској њовора*, Музеј Понишавља, Културна баштина, књ. II, Пирот.

Жугић 2005: Радмила Жугић, *Речник њовора јабланичкој краја*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. LI, Београд, с. 1–470.

Жугић 2010: Радмила Жугић, *Исказивање ѡенишвних значења у њовору јабланичкој краја (у свејлу ѡризренско-ѡимочких њовора као целине)*, Монографије 13, Институт за српски језик САНУ, Београд, с. 1–226.

Златановић 1988: Момчило Златановић, *Тоѡоними у средњем сливу Пчиње*, „Врањски гласник”, књ. XXI, Врање, с. 157–167.

Златановић 1996: Момчило Златановић, *Пчиња*, Трговиште.

Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник њовора јужне Србије*, Врање.

М. Ивић 1951–1952: Милка Ивић, *О ѡредлоју по у срјскохрвајском језику*, „Јужнословенски филолог”, књ. XIX/1–4, Београд, с. 173–212.

М. Ивић 2005: Милка Ивић, *Значења срјскохрвајској инсѡрументјала и њихов развој (синѡаксичко-семанѡичка сѡудија)*, Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, Београд (1954).

М. Ивић 1954: Милка Ивић, *Узрочне консѡрукције с ѡредлозима з б о ѡ, о д, и з у савременом књижевном језику*, „Наш језик”, књ. V, св. 5–6, Београд, с. 186–194.

М. Ивић 1955–1956: Милка Ивић, *Из ѡроблематѡике ѡадежних временских консѡрукција*, „Јужнословенски филолог”, књ. XXI, Београд, с. 165–214.

М. Ивић 1957: Милка Ивић, *Једно ѡѡлавље из ѡрамаѡичке нашеј модерној језика – сисѡем месних ѡадежа*, „Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду”, књ. II, Нови Сад, с. 145–158.

М. Ивић 1957–1958: Милка Ивић, *Сисѡем ѡредлошких консѡрукција у срјскохрвајском језику*, „Јужнословенски филолог”, књ. XXII, Београд, с. 141–166.

М. Ивић 1959: Милка Ивић, *Срјскохрвајски ѡадежни облици ѡавезно ѡрађени ѡредбом као ѡмоћним морфолошким знаком*, „Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду”, књ. IV, Нови Сад, с. 151–163.

М. Ивић 1961: Милка Ивић, *О ѡјавама синѡаксичке ѡавезносѡи*, „Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду”, књ. VI, Нови Сад, с. 180–190.

П. Ивић 1957: Павле Ивић, *О ѡовору Галиѡљских Срба*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XII, Београд, с. 1–519.

П. Ивић 1994: Павле Ивић, *Срјскохрвајски дијалекѡи. Њихова сѡрукѡура и развој*, Павле Ивић, Целокупна дела, књ. III, Сремски Карловци – Нови Сад, прев. Павица Мразовић, ред. Милорад Радовановић.

Јовановић 2004: Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. LI, Београд, с. 313–688.

Јовановић 2007: Властимир Јовановић, *Додаѡак Речнику села Каменице код Ниша*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. LIV, Београд, с. 403–520.

Јовић 1968: Душан Јовић, *Трсѡенички ѡовор*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XVII, Београд, с. 1–238.

Јуришић 2005: Марина Јуришић, *Сисѡем личних заменица у јужном ѡјасу ѡризренско-јужноморавских ѡовора*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. XLVIII/1–2, Нови Сад, с. 299–318.

Јуришић 2007а: Марина Јуришић, *Неколико најомена о унуїрашњим диференцијацијама пчињскоїа ѿвора*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. L, Нови Сад, с. 377–382.

Јуришић 2007б: Марина Јуришић, *Неке акценатїске занимљивостїи из пчињских села*, „Шездесет година Института за српски језик САНУ”, Зборник радова II, Београд, с. 87–95.

Јуришић 2009а: Марина Јуришић, *Говор Горње Пчиње, Гласови и облици*, Монографије 6, Институт за српски језик САНУ, Београд, с. 1–324.

Јуришић 2009б: Марина Јуришић, *Друїо лице множине аористїа у ѿвору Горње Пчиње*, „Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу”, Година XXII, бр. 9, Ниш, с. 179–183.

Јуришић 2010: Марина Јуришић, *Номинатив у ѿвору Горње Пчиње*, „Зборник радова Филозофског факултета у Приштини” [Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу], Косовска Митровица, с. 201–217.

Јуришић 2011: Марина Јуришић, *Просїорна значења аналитичких консїрукција са ѿредлоїом ѿо у ѿвору Горње Пчиње*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. LIV/2, Нови Сад, с. 199–206.

Јуришић 2012: Марина Јуришић, *Датив и оїшїиї ѿадеж у дативним функцијама у ѿвору Горње Пчиње*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. LV/1, Нови Сад, с. 237–253.

Јуришић 2013: Марина Јуришић, *Предлої врз у срїским народним ѿворима*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. LVI/1, Нови Сад, с. 119–127.

Јуришић 2014: Марина Јуришић, *Предлої без у ѿризренско-їимочким ѿворима*, „Зборник радова са VIII меїународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25-26. X 2013)” [Српски језик, књижевност, уметност, Књига I, Вишезначност у језику], Крагујевац, с. 217–227.

Кашић 1969: Јован Кашић, *Појава најомилавања ѿредлоїа у савременом срїскохрваїском књижевном језику*, „Зборник за филологију и лингвистику”, књ. XII, Матица српска, Нови Сад, с. 174–182.

Ковачевић 1988: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко ѿоље*, Сарајево: Свјетлост, с. 1–260.

Костић 1997–98: Марина Костић, *Прво лице једнине ѿрезенїа у ѿвору Горње Пчиње*, „Прилози проучавању језика”, бр. 28/29, Нови Сад, с. 191–203.

Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Зайлања*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XLVII, Београд, с. 7–307.

Милетић 1940: Бранко Милетић, *Црмнички ѿвор*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. IX, Београд, с. 209–663.

Милорадовић 2003: Софија Милорадовић, *Уїоїреба ѿадежних облика у ѿвору Параћинскої Поморавља, Балканистички и еїномїграциони асїектї*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књ. 50, Београд, с. 1–365.

Милорадовић 2006: Софија Милорадовић, *Осврїї на удвајање ѿредлоїа у једном косовско-ресавском ѿвору*, „Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу”, Година XX, бр. 8, Ниш, с. 261–266.

Минчева 1964: Ангелина Минчева, *Развой на дателниїа ѿриїежашїелен ѿадеж в бїларския език*, Бїлгарска академия на науките, Софија.

Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачкої ѿвора*, Библиотека

народног музеја у Лесковцу, књ. 32, Лесковац.

МИХАЈЛОВИЋ 1977: Јован Михајловић, *Лесковачки њовор*, Лесковац.

МЛАДЕНОВИЋ 2001: Радивоје Младеновић, *Говор шарџланинске жуџе Гора*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XLVIII, Београд, с. 1–606.

МЛАДЕНОВИЋ 2002: Радивоје Младеновић, *Гениџив именских речи у сверношарџланинским и јужнометџохијским њоворима – флексија и аналиџизација*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. XLV/1–2, Нови Сад, с. 291–320.

МЛАДЕНОВИЋ 2010: Радивоје Младеновић, *Заменице у њоворима јуџозаџагноџ дела Косова и Метџохије*, Монографије 12, Институт за српски језик САНУ, Београд, с. 1–472.

МЛАДЕНОВИЋ 2013: Радивоје Младеновић, *Говор јужнокосовскоџ села Гаџиње*, Монографије 18, Институт за српски језик САНУ, Београд, с. 1–471.

МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest, s. 740.

М. ПАВЛОВИЋ 1939: Миливој Павловић, *Говор Среџечке жуџе*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. VIII, Београд, с. 1–352.

С. ПАВЛОВИЋ 2000: Слободан Павловић, *Деџтерминаџивни џадеџи у њовору северозаџадне Боке*, Библиотека јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16, Институт за српски језик САНУ, Београд.

С. ПАВЛОВИЋ 2006: Слободан Павловић, *Деџтерминаџивни џадеџи у сџаро-срџскоџ џословноџраноџ џисменосџи*, Матица српска, Нови Сад, с. 1–495.

ПЕТРОВИЋ 1972: Драгољуб Петровић, *О њовору Змијања*, IV део, Синтакса, „Зборник за филологију и лингвистику”, књ. XV/2, Матица српска, Нови Сад, с. 151–212.

ПЕТРОВИЋ 1974: Драгољуб Петровић, *Из синџтаксичке џроблемаџичке Врачана*, „Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду”, књ. XVIII/1, Нови Сад, с. 161–182.

ПЕТРОВИЋ 1978: Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Просвјета.

ПЕШИКАН 1965: Митар Пешикан, *Сџароцрноџорски средњокаџџунски и џешански њовори*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XV, Београд, с. 1–294.

ПИЖУРИЦА 1967: Мато Пижурица, *Уџоџпреба џадеџа у њовору Роваца*, „Прилози проучавању језика”, бр. 3, Нови Сад, с. 141–176.

ПИЖУРИЦА 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, [Црногорска академија наука и умјетности, Посебна издања, Књига 12, Одјељење умјетности, Књига 2], Титоград, с. 1–251.

ПИПЕР 2001: Predrag Piper, Jezik i prostor, Biblioteka XX vek, Beograd, s. 1–270.

ПИПЕР 1977–1978: Предраг Пипер, *Обележавање џросџторних односа џредлошко-џадеџним консџрукцијама у савременом руском и савременом срџскохрваџском књижевном језику*, „Прилози проучавању језика”, бр. 13/14, Нови Сад, с. 1–51.

ПОПИС 1994: *Поџис '91 сџановнишџива*, књ. 7, Савезни завод за статистику, Београд.

ПОПОВИЋ 1966: Љубомир Поповић, *Предлошки изрази у савременом срџскохрваџском језику*, „Наш језик”, књ. XV, св. 3–4, Београд, с. 195–220.

РАДОВАНОВИЋ 1977а: Milorad Radovanović, *Imenica u funkciji kondenzatora (I)*, „Зборник за филологију и лингвистику”, књ. XX/1, Нови Сад, с. 62–144.

РАДОВАНОВИЋ 19776: Milorad Radovanović, *Imenica u funkciji kondenzatora (II)*, „Зборник за филологију и лингвистику”, књ. XX/2, Нови Сад, с. 81–160.

РБЕ 1984: *Речник на бългáрския език*, IV (ДЕЯТЕЛЕН – Е), Българска академия на науките (Институт за българския език), София.

РБЕ 2000: *Речник на бългáрския език*, 10 (Н), Българска академия на науките (Институт за българския език), София.

РБЕ 2002: *Речник на бългáрския език*, 11 (О), Българска академия на науките (Институт за българския език), София.

РЕМЕТИЋ 1996: Слободан Реметић, *Српски ѓризренски ѓовор*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XLII, Београд, с. 319–614.

РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, 1–, САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb, 1880–1976.

СИМИЋ 1980: Радоје Симић, *Синтакса левачкој ѓовора I*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XXVI, Београд, с. 1–146.

СИНТАКСА 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић и др.; у редакцији Милке Ивић, *Синтакса савременој српској језика : ѓросиа реченица* [Прилози граматички српскога језика], Институт за српски језик САНУ, Београдска књига и Матица српска, Београд.

В. СТЕВАНОВИЋ 1979: Владимир Стевановић, *Микроѓионимија ѓишћине Трѓовишћиа*, „Ономатолошки прилози”, бр. I, Београд, с. 167–236.

М. СТЕВАНОВИЋ 1950: Михаило Стевановић, *Ђаковачки ѓовор*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XI, Београд, с. N+1–152.

М. СТЕВАНОВИЋ 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаћички системи и књижевнојезичка норма)*, II, *Синтакса*, Београд, 1986⁴, с. 1–942.

СТОЛАНОВИЋ 2010: Радосав Стојановић, *Црноѓравски речник*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. LVII, Београд, с. 1–1060.

ТОМА 1998: Пол-Луј Тома, *Говори Ниша и околних села*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XLV, Београд, с. 1–473.

ТОМИЋ 1987: Миле Томић, *Говор Радимаца*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XXXIII, Београд, с. 303–474.

ТОПОЛИЊСКА 2002: Зузана Тополињска, *Анѓроѓоценѓричка ѓеорија језика и српски ѓадежни системи*, „Јужнословенски филолог”, књ. LVIII, Београд, с. 1–13.

ТРИФУНОСКИ 1964: Јован Ф. Трифуноски, *Горња Пчиња*, „Српски етнографски зборник [Насеља и порекло становништва, књ. 38]”, књ. LXXVII, Београд.

ЋИРИЋ 1983: Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XXIX, Београд, с. 1–190.

ЋИРИЋ 1999: Љубисав Ћирић, *Говори Понишавља*, „Српски дијалектолошки зборник”, књ. XLVI, Београд, с. 7–262.

ФЕЛЕШКО 1995: Казимјеж Фелешко, *Значење и синтакса српскохрватској ѓенишћива*, Орфелин, Вукова задужбина и Матица српска, Београд – Нови Сад, прев. Гордана Јовановић.

ФИЛИПОВИЋ – ТОМИЋ 1955: Миленко Филиповић, Персида Томић, *Горња Пчиња*, „Српски етнографски зборник [Расправе и грађа, књ. 3]”, књ. LXVIII, Београд.

ХАЦИ-ВАСИЉЕВИЋ 1913: Јован Хаѓи-Васиљевић, *Јужна Сѓара Србија II, Прешевска обласћ*, Београд.

СКРАЋЕНИЦЕ

ж. род – женски род
јд. – једнина
м. – место, уместо
м. род – мушки род
мн. – множина
ОП – општи падеж
ср. род – средњи род
т. – тачка

Скраћенице истраживаних пунктова дате су у *Уводним најоменама* (1.2).

РЕГИСТАР АНАЛИТИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА (ПРЕДЛОГ + ОП)¹⁹⁶

БЕЗ + ОП 4.3.3; **4.3.3.2** (комитативност); 4.4; **4.4.3**; 4.4.3.3 (каузалност); **4.6**; 4.6.1 (кондиционалност); **4.7**; 4.7.1 (концесивност); **4.9.1** (карактеристична појединост).

БЛИЗУ ДО + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност).

ВИШЕ + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.1** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.2**; 4.1.3.2.1 (перлативност); **4.1.4**; 4.1.4.2; **4.1.4.2.4** (адлативност).

ВРЗ + ОП 4.1.1.1; **4.1.1.1.4** (локациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.1**; 4.1.4.1.4 (адлативност).

ДО + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.2 (адлативност); **4.1.5** (сложени предлози); 4.2.2.2; **4.2.2.2.1** (терминативност); 4.2.2.3.1 (ингресивност); **4.4**; 4.4.3; **4.4.3.4** (каузалност); 4.9.3 (димензив).

Напомена: у т. 4.2.2.1.1.3. *go* је употребљено прилошки.

ДОКУДЕ + ОП 4.1.4.2 (у фусноти, адлативност); **4.2.2.2**; 4.2.2.2.2 (терминативност).

ЗА + ОП 3.3.3.2 (Датив); **4.1.4**; 4.1.4.1; **4.1.4.1.2** (адлативност); **4.2.1.1**; 4.2.1.1.2; **4.2.1.1.2.4**; 4.2.1.1.2.5 (симултаност); **4.2.2.1**; 4.2.2.1.2; **4.2.2.1.2.1** (лонгитудиналност); **4.2.2.4.2** (фреквентивност); 4.3.2.2 (медјативност); **4.4**; 4.4.3; **4.4.3.2** (каузалност); 4.5; **4.5.2** (интенционалност); 4.6; **4.6.3** (кондиционалност); 4.9.4 (дестинатив).

ЗБОГ + ОП 4.4; **4.4.3**; 4.4.3.1 (каузалност); **4.5**; 4.5.1 (интенционалност).

ИЗ + ОП 4.1.2; **4.1.2.1**; 4.1.2.2 (аблативност); **4.1.4.1.1** (адлативност); 4.1.5 (сложени предлози); **4.2.1.1**; 4.2.1.1.2; **4.2.1.1.2.6** (симултаност); 4.3.1; **4.3.1.2**

¹⁹⁶ Напомене:

У оквиру неких тачака аналитичка конструкција појављује се са обавезним или необавезним детерминатором (између предлога и ОП). У овом регистру те тачке нису посебно обележене.

Једино ради боље прегледности болдована је свака друга тачка (када се нађу једна поред друге).

Реч у загради (која најчешће именује семантичко поље у коме се помиње наведена аналитичка конструкција) односи се на све тачке које јој претходе.

Закључне напомене нису обухваћене регистром.

(инструментативност).

испод + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.1** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.2**; 4.1.3.2.1 (перлативност); **4.1.4.2**; 4.1.4.2.4 (адлативност).

испред + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.2** (оријентациона индирективност).

изнад + ОП 4.1.1.2 (оријентациона индирективност); **4.1.4.2**; 4.1.4.2.4 (адлативност).

како + ОП (личних заменица) 2.4 (компаративност).

крэз + ОП 4.1.3; **4.1.3.1**; 4.1.3.1.1 (перлативност); **4.2.1.1**; 4.2.1.1.2; **4.2.1.1.2.8** (симултаност).

крэ(ј) / кра(ј) + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.2**; 4.1.3.2.2 (перлативност); **4.1.4**; 4.1.4.2; **4.1.4.2.3** (адлативност).

куде / код + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.1; **4.1.4.2.1.1** (адлативност).

међу + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.4** (оријентациона индирективност); 4.1.3 (у фусноти, перлативност); **4.1.4.2**; 4.1.4.2.6 (адлативност).

на + ОП 3-3.3.3.6 (Датив); **4.1.1.1**; 4.1.1.1.2 (локациона индирективност); **4.1.4**; 4.1.4.1; **4.1.4.1.3** (адлативност); 4.1.5 (сложени предлози); **4.2.1.1**; 4.2.1.1.2; **4.2.1.1.2.2** (симултаност); 4.2.2.4.2 (фреквентивност); **4.3.1**; 4.3.1.4 (инструментативност); **4.3.5** (дистрибутивност); 4.4; **4.4.1**; 4.4.2.2 (каузалност); **4.5**; 4.5.4 (интенционалност); **4.8-4.8.4** (посесивност); 4.9.1 (карактеристична појединост); **4.9.4** (дестинатив); 4.9.5 (мовенс).

над + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.1** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.4 (адлативност).

накуде + ОП 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.1; **4.1.4.2.1.2** (адлативност); **4.2.1.2**; 4.2.1.2.3 (антериорност); **4.2.2.4.2** (фреквентивност).

(на)место + ОП 4.3.2.2 (медијативност).

низ + ОП 4.1.3; **4.1.3.1**; 4.1.3.1.3 (перлативност).

од + ОП 4.1.2; **4.1.2.2**; 4.1.2.3 (аблативност); **4.1.5** (сложени предлози); 4.2.2.3; 4.2.2.3.1 (ингресивност); **4.3.1**; 4.3.1.3 (инструментативност); **4.3.6** (компаративност); 4.4; **4.4.1**; 4.4.2.1 (каузалност); **4.5**; 4.5.6 (интенционалност); **4.7**; 4.7.2 (концесивност); **4.8-4.8.3** (посесивност); 4.9.2 (фабрикатив); **4.9.3** (димензив); 4.9.4 (дестинатив); **4.9.6** (компаративност).

откуд(е) + ОП 4.1.2; **4.1.2.3** (аблативност).

око(ло) + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.2**; 4.1.3.2.2 (перлативност); **4.1.4**; 4.1.4.2; **4.1.4.2.3** (адлативност); 4.2.1.4 (јукстериорност); **4.2.2.1**; 4.2.2.1.2; **4.2.2.1.2.2** (лонгитудиналност); **4.2.2.4.2** (фреквентивност); 4.4; **4.4.3**; 4.4.3.5 (каузалност); **4.9.3** (димензив).

по + ОП 4.1.1.1; **4.1.1.1.3** (локациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.1**;

4.1.3.1.4; **4.1.3.1.5** (перлативност); 4.1.4; **4.1.4.1**; 4.1.4.1.5; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.1; **4.1.4.2.1.3** (адлативност); 4.2.1.3; **4.2.1.3.1**; 4.2.1.3.2 (постериорност); **4.3.1**; 4.3.1.6 (инструментативност); **4.3.2.1** (медијативност); 4.3.4; **4.3.4.1** (критериј); 4.3.5 (дистрибутивност); **4.4**; 4.4.2.2; **4.4.3**; 4.4.3.2 (каузалност); **4.5**; 4.5.3; **4.5.3.1**; 4.5.3.2 (интенционалност).

Напомена: у т. 4.2.2.1.1.1 и 4.2.2.1.1.2. *йо* је употребљено прилошки.

под + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.1** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.2**; 4.1.3.2.1 (перлативност); **4.1.4**; 4.1.4.2; **4.1.4.2.4** (адлативност); 4.2.1.1; **4.2.1.1.2**; 4.2.1.1.2.7 (симултаност).

ПОЗА + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.2** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.1.3; **4.1.4.2.5** (адлативност).

ПОКРЕ + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.2**; 4.1.3.2.2 (перлативност); **4.1.4**; 4.1.4.2; **4.1.4.2.3** (адлативност).

ПОКРАЈ + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност).

ПОРЕД + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.3 (адлативност); **4.3.4**; 4.3.4.2 (критериј);

ПОСЛЕ + ОП 4.2.1.2.2 (антериорност); 4.2.1.3; **4.2.1.3.2** (постериорност).

ПРЕ + ОП 4.2.1.2; **4.2.1.2.2** (антериорност); 4.2.1.3.2 (постериорност).

ПРЕД + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.2** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.5 (адлативност); **4.2.1.2**; 4.2.1.2.1; **4.2.1.2.2** (антериорност); 4.2.1.3.2 (постериорност); **4.2.2.4.2** (фреквентивност); 4.3.3; **4.3.3.3** (комитативност).

ПРЕКО + ОП 4.1.3; **4.1.3.1**; 4.1.3.1.2 (перлативност); **4.1.4.1.5** (адлативност); 4.2.1.1; **4.2.1.1.2**; 4.2.1.1.2.3 (симултаност); **4.2.2.1**; 4.2.2.1.2; **4.2.2.1.2.3** (лонгитудиналност); 4.2.2.4.2 (фреквентивност); **4.3.1**; 4.3.1.7 (инструментативност); **4.3.2.1** (медијативност).

ПРИ + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.6** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; 4.1.4.2.3 (адлативност); 4.2.1.1; **4.2.1.1.2**; 4.2.1.1.2.9 (симултаност).

(-)РАДИ + ОП 4.4; **4.4.3**; 4.4.3.1 (каузалност); [4.5-4.5.1 (интенционалност)]

с / сѐ(с) / сѐ(с) + ОП 4.1.2; **4.1.2.2**; 4.1.2.3 (аблативност); **4.3.1**; 4.3.1.1 (инструментативност); **4.3.2.1** (медијативност); 4.3.3; **4.3.3.1** (комитативност); 4.4; **4.4.1**; 4.4.3; **4.4.3.5** (каузалност); 4.6; **4.6.2** (кондиционалност); 4.9.1 (карактеристична појединост), **4.9.2** (фабрикатив).

(С)ПРЕМА + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.3** (оријентациона индирективност); 4.1.4.2; 4.1.4.2.1 (у фусноти); 4.1.4.2.1.2; **4.1.4.2.5** (адлативност); 4.2.1.2; **4.2.1.2.3** (антериорност); 4.2.2.4.2 (фреквентивност); **4.3.4**; 4.3.4.1 (критериј); **4.6**; 4.6.4 (кондиционалност).

(С)ПРОТИВ + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.3** (оријентациона индирективност); 4.5; **4.5.6** (интенционалност), 4.9.4 (у фусноти, дестинатив).

у + ОП 4.1.1.1; **4.1.1.1.1** (локациона индирективност); 4.1.1.2; **4.1.1.2.5**

(оријентациона индирективност); 4.1.2.2 (аблативност); **4.1.4**; 4.1.4.1; **4.1.4.1.1**; 4.1.4.2; **4.1.4.2.3** (адлативност); 4.1.5 (сложени предлози); **4.2.1.1**; 4.2.1.1.2; **4.2.1.1.2.1** (симултаност); 4.2.2.4.2 (фреквентивност); **4.3.1**; 4.3.1.5 (инструментативност); **4.3.5** (дистрибутивност); 4.5; **4.5.5** (интенционалност).

уз + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.3; **4.1.3.1**; 4.1.3.1.3 (перлативност); 4.1.4.2.3 (у фусноти, адлативност).

УСКРА(Ј) + ОП 4.1.1.2; **4.1.1.2.5** (оријентациона индирективност); 4.1.4; **4.1.4.2**; **4.1.4.2.3** (адлативност).

Марина Юришич

СИНТАКСИС ПАДЕЖЕЙ ВЕРХНЕЙ ПЧИНИ (ГОРНЯ ПЧИНЯ) - ДЕТЕРМИНАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ

Резюме

Система склонения говора Верхней Пчины (Горня Пчина), расположенной к юго-востоку от г. Вране и принадлежащей к призренско-тимочской диалектной области, значительно упрощена, и сводится к независимому падежу (номинативу), общему падежу (ОП), вместо косвенных падежей, и к редким остаткам форм дательного падежа, которые последними покидают языковую систему данного говора, охваченного аналитизмом. Вокатив представляет живую грамматическую категорию (незначительным является количество примеров употребления номинатива вместо вокатива). Форма аккузатива как основного падежа объекта приобрела статус формы *casus oblicus*, при которой семантические нюансы уточняются с помощью предлога и семантики управляемого глагола. Предлоги в большинстве случаев обладают той же формой и значением, что и в других сербских говорах, однако, имеются также и отступления (например: предлог *йо* имеет и другие значения - 'дуж (вдоль), уз (при), поред (рядом)' и 'иза (за, позади, сзади)'; предлог *од* употребляется и там, где имел место старый аблативный предлог *са*; предлог *йоза* занимает место стандартного предлога *иза*; вместо *йрема* часто слышится *сйрема*, а вместо *насуйройй* – *сйроййив*; соположенные *крај/кра/кра* и *йри* встречаются и в адлативном значении; встречаются также новые сложные предлоги: аблативное *оий-куде* и адлативные *накуде* и *докуде*, затем предлог *врз* и предлог *куде* 'код'). Номинатив воспринял, наряду с имевшимися функциями (субъекта и именной части предиката) некоторые значения, характерные в стандартном языке обычно для генитива. Подлинные формы дательного падежа сохранились только в ограниченном количестве именных местоимений (однако все чаще заменяются конструкцией *на + ОП*) и в энклитиках дательного падежа, в то время как в существительных общий падеж полностью вытеснил формы дательного падежа. В большинстве родственных говоров сохраняется свободный дательный падеж или же по крайней мере может иметь место при конструкции *на + ОП*; однако в говоре Верхней Пчины он полностью вытеснен *на*-конструкцией. Свободный общий падеж в функции дательного отсутствует (редкие исключения представляют некоторые местоименные формы). Что касается предлогов, употребляемых в данном падеже, сохранились только *йрема* и

сїрема ‘према (к, по направленио), наспрам (напротив), насупрот (напротив), уочи (накануне)’. Предлози *ка/к* отсутствуют, однако есть новый предлог *накуде*.

Центральная часть данной работы – *Общий падеж*, представляет анализ детерминативных функций. Диалектный материал распределен по семантическим категориям, и каждая представляет особое целое; при этом самыми богатыми являются две семантические категории – спациальность (пространственность) и темпоральность. Общий падеж рассматривается как падеж в функции спациального, темпорального, квалификативного, каузального, интенционального, кондиционального, concessивного, possessивного и спецификативного детерминатора. Для того чтобы добиться предельной ясности, следует иметь в виду, что в рамках определенных семантических категорий (possessивных, спациальных, темпоральных и квалификативных) встречаются, наряду с общим падежом, и редкие формы дательного падежа.

Семантика представляет отправной пункт при изучении синтаксиса падежей верхнепчинского говора. При исследовании данного говора применялась актуальная методология синтаксических исследований, базировавшаяся на корпусе современного сербского языка и древнесербских памятников. Данный способ исследования может обеспечить унифицированный подход ко всем сербским говорам (в которых иногда отсутствуют одни и те же морфосинтаксические формы) при изучении синтаксиса.